

**V. TURIZMUS ÉS BIZTONSÁG
NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS
KONFERENCIA**

TANULMÁNYKÖTET

**PANNON EGYETEM
NAGYKANIZSA, KÖRFORGÁSOS
GAZDASÁG EGYETEMI KÖZPONT
2021**

V. TURIZMUS ÉS BIZTONSÁG NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

A konferencia tudományos bizottságának tagjai:

Prof. Dr. Bai Attila, Dr. Birkner Zoltán, Dr. Ernszt Ildikó, Dr. Gabnai Zoltán,
Dr. Janza Frigyes, Dr. Mátyás Szabolcs, Prof. Dr. Michalkó Gábor, Dr. Németh Kornél,
Dr. Németh József, Dr. Péter Erzsébet, Dr. Raffay Ágnes, Dr. Tóth-Kaszás Nikoletta

A konferencia szervezőbizottságának tagjai:

Dr. Ernszt Ildikó, Hegedűsné Dr. Baranyai Nóra, Mezőfi Nóra, Jakab Bálint,
Dr. Németh József, Dr. Németh Kornél, Dr. Péter Erzsébet, Dr. habil Pintér Gábor,
Dr. Tóth-Kaszás Nikoletta, Dr. Vincze András

A konferencia szervezőbizottságának elnöke:

Dr. Németh Kornél
Intézetigazgató, egyetemi docens
Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz
Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet

A konferencia szervezésében közreműködő szervezetek:

Pannon Egyetem Nagykanizsa, Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ
Rendőrség Tudományos Tanácsa
Eötvös Lóránd Kutatási Hálózat CSFK Földrajztudományi Intézet
MTA Veszprémi Területi Bizottság Kommunikáció Munkabizottsága

A kiadványt szerkesztette:

Mezőfi Nóra, Dr. Németh Kornél,
Dr. Péter Erzsébet, Püspök Krisztián

Pannon Egyetem Nagykanizsa, Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ
Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet

2021

Lektorálta:

Dr. Ernszt Ildikó, Prof. Dr. Fórizs Sándor, Dr. Mátyás Szabolcs,
Dr. Németh József, Dr. Németh Kornél, Dr. Péter Erzsébet,
Dr. Raffay Ágnes, Prof. Dr. Sallai János

ISBN 978-963-396-172-8

Új kihívások a rendészettudományok területén

Gál István László - Nagy Melánia - Ripszám Dóra - Gyermekkereskedelem a terrorizmus tükrében.....	9
Cieleszky Péter - A rend eszméje 2.	18
Kovács Gábor - Az ellenőrzés és értékelés elmélete és jó gyakorlata a szervezetek vezetésében	30
Nagy Melánia - Gyermekek radikalizációja	41
Nyeste Péter – A bűnügyi hírszerzés változásai.....	49
Sallai János – A finn-magyar nemzetközi rendészeti együttműködés a két világháború között	60
Nagy Ivett – „If you see something, say something”, vagyis, ha „Ha látsz valamit, mondd el!”	75
Ripszám Dóra - Kiszolgáltatottsági tényezők, mint a gyermekek áldozattá válásának főbb okai a gyermekkereskedelem kapcsán	83
Vári Vince - Rendőrség a magyar büntetőeljárásban	94

A turizmus aktuális kérdései

Bartos Ádám - A lovasturizmus fejlesztésének lehetőségei a magyar-szlovén határmenti térségben, a HBT interrégiós projekt bemutatása	107
Angler Kinga – Kóka Brigitta - Vonzza-e a kézműves élelmiszer a turistát?	114
Horváth Dóra - Hogyan lehetne a gyógyturizmus vendégforgalmát növelni a Nyugat-Dunántúl Régióban a COVID után?.....	125
Novoszáth Péter – A repülőterek és a turizmus kapcsolata hazai és külföldi példák alapján	135
Palkovics Krisztina - Varga Zoltán - Turisztikai ágazat hatása a nyugdíjrendszer alakulására	154
Jakab Bálint – Rodek Nóra – HQME – A szállodák minőségi kiválóságának mérési és értékelési modellje.....	166

A turizmus aktuális kérdései – Covid-19

Felföldi Péter – Tóth Zsombor - Budapesti forgalmi változások a COVID-19 első hulláma alatt.....	179
Felkai Péter - Az utazók egészségügyi biztosítása a COVID-19 világjárvány után	196

Neumanné Virág Ildikó - Fehérvölgyi Beáta - A COVID-19 hatása a turizmusra és a klímaváltozásra.....	205
Rítecz György – Gondolatok a pandémia és a turizmus kapcsán 2020-ban	221
Szoboszlai Réka - Kiszela István - Kovács László - A Covid19-járvány hatása a büki Hotel Piroska működésére és vendégéjszakáira.....	233
Tokodi Panna – A turizmus és a biztonsági kihívások.....	246
Zsarnóczky Martin - A szenior turizmus kihívásai a COVID19 járványhelyzet idején.....	256
Péter Erzsébet – Németh Kornél – Mezőfi Nóra – Németh Kornél – Pandémia hatásai a fogyasztói döntésekre.....	265

A turizmusbiztonság aktuális kérdései

Ambrusz József - Tancsik Gábor - A veszélyeztettség katasztrófavédelmi szempontú elemzése a turizmusbiztonság vonatkozásában.....	277
Deák József - A turizmusbiztonság aktuális kérdései, rendészeti feladatai az Oroszországi Föderációban	290
Hegyaljai Mátyás - Prüm mintára PCC SEE keretben.....	297
Kiss Viktor Soma - Karakasné Morvay Klára – Mit jelent a felelős alkoholfogyasztás a fiatalok számára?.....	306
Lukács László - Balogh Zsuzsanna - Szállodai létesítmények robbantások elleni védelmének lehetőségei.....	318
Nagy Zoltán András – A turizmus és bűnözés kapcsolata.....	332
Németh Ágota - A fesztiválokön elkövetett bűncselekmények bemutatása, okai, megelőzése	342
Sall Kata - Karakasné Morvay Klára - A lakásétermek üzemeltetésének sajátosságai, különös tekintettel a biztonsági kérdésekre.....	353
Turcsik Adrienn - Karakasné Morvay Klára - Az élelmiszer-adományozás jogi és élelmiszerbiztonsági kérdéseinek vizsgálata a szállodák szempontjából.....	365

Fenntartható turizmus, körforgásos gazdaság

Göllény-Kovács Nikoletta - Göllény Ákos - Mezőgazdasági foglalkoztatottságot befolyásoló tényezők a Dunántúlon.....	374
Göllény-Kovács Nikoletta – Molnár Tamás - Péter Erzsébet Vidékfejlesztés és mezőgazdasági vállalkozás a Dunántúlon.....	382
Göllény-Kovács Nikoletta - Péter Erzsébet - Stabil munkahelyteremtés feltételei Dunántúli mezőgazdasági vállalkozások esetében.....	390

Göllény-Kovács Nikoletta – A mezőgazdasági vállalkozások fenntarthatóságának kiépítési lehetőségei.....	398
Kozma Dorottya Edina - Molnár Tamás - Molnárné Dr. Barna Katalin - A fenntarthatósági rangsorok módszertani összehasonlítása az EU tagországokban	406
Ernszt Ildikó - Raffay-Danyi Ágnes – Formádi Katalin – A fesztiválok fenntartható módon való megszervezését akadályozó tényezők	423
Ernszt Ildikó - Lőrincz Katalin - Sigmond Eszter - Fenntartható fesztiválok – hangsúlyok és prioritások szervezői szemmel	434
Katona Andrea - A körforgásos szemlélet megjelenése a hazai vállalati szektorban	444
Mezőfi Nóra - A körforgásos gazdaság új modelljében szerepet játszó fogyasztói szokások változása a COVID-19 járvány hatására	452
Németh Kornél – Bai Attila – Dobozi Eszter – Gabnai Zoltán – Péter Erzsébet - A körforgásos gazdasági modell európai uniós szabályzási keretei	466
Németh Kornél – Bai Attila – Dobozi Eszter – Gabnai Zoltán – Péter Erzsébet - A körforgásos gazdasági modell fogalmi lehatárolásai.....	483
Neumanné Virág Ildikó - Fehérvölgyi Beáta - A körforgásos gazdasági koncepció vizsgálata - lehetőségek a turizmusban	498
Neumanné Virág Ildikó - Fehérvölgyi Beáta - Az Európai Unió klímapolitikája- egy lakossági kérdőíves vizsgálat tükrében	512
Varga Zoltán - Csákvári Tímea – Palkovics Krisztina - Zalai Borút és az innováció	527
Tobak Júlia – Fehérvölgyi Beáta - Körforgásos gazdasági szemlélet a Pannon Egyetemen oktatóinak körében	538
Szőke Viktória - Kovács László - Hogyan járulhat hozzá a mezőgazdaság 4.0 a körkörös mezőgazdaság kialakulásához?	559

Turism and security

Dragana Čvorović - Vince Vari - Turanjanin Veljko - Police as a subject of prosecutorial investigation and criminal procedure code of the Republic of Serbia	569
Ernszt Ildikó - Marton Zsuzsanna - Safety and security issues of travelling by air from the perspective of passengers	582
Erdei Attila - The role of security in railway travel in Hungary	595
Peter Felkai – Travel health issues after the Covid-19 pandemic	605
Andrea Katona - Research on the openness of domestic companies to new digital technologies	612
Kovács István – The vicissitudes of regulating prostitution in the light of security.....	619

Rita Lukács - Sustainability marketing in the tourism and hospitality industry – based on Hungarian examples	630
Marton Zsuzsanna – Ernszt Ildikó - Tourists' experiences regarding travel risks and precautionary measures	640
Héder Klára - Sousveillance and Law Enforcement	651
Hager Chaker – Katalin Ásványi - Guests' perception about CSR in hotels.....	664

Előszó

A Covid-19 világjárvány hatásai nagyon rövid idő alatt, átmenet nélkül sokkolták a világot. A turizmus szektor óriási károkat szenvedett el. A turisztikai iparág szereplői a korábbiakban soha nem tapasztalt kihívásokkal találták és találják mai is magukat szemben. A kiszámíthatóság, a biztonság megteremtése és fenntartása kulcsfontosságú feladatként jelenik meg a szektorban. A 2016-ban útjára indított rendezvénysorozat elmúlt években tárgyalt témakörei – rendszertudományi kihívások, a turizmusbiztonság aktuális kérdései, a turizmus aktuális kérdései – az évek során egyre bővültek. A digitalizáció, digitális biztonság és a fenntarthatóság kérdéskörei mellett a 2020-as felhívásunk értelemszerűen kiegészült a világjárvány hozta kihívások tárgyalásával is. Mindemellett előre tekintve és bízva abban, hogy a járványhelyzet elmúltával újszerű megközelítésekre is szükség lesz, a tárgyalt témák köre a zárt ciklusú anyag és energiaáramok kialakítását és működtetését célzó körforgásos gazdasági modell területével egészült ki. Előző témakörök tudományos, empirikus kutatásokon alapuló vizsgálatát nélkülözhetetlennek tartjuk. Ezen indíttatásból immáron ötödik alkalommal állítjuk össze tanulmánykötetünket, melynek alapját a tárgyalt témakörökkel foglalkozó kutatók, egyes szakterületek képviselői, gyakorlati szakemberek és nem utolsósorban PhD és egyetemi hallgatók színvonalas kutatásai adják.

A pandémia miatt erősen beszűkült mozgástér, a közösségi kapcsolatok hiánya egyértelműen rányomta bélyegét az elmúlt bő egy évre. Éppen ezért fontos, hogy a kutatók, kutatói közösségek folytathassák munkáikat és napjaink sokasodó kihívásaira tudományosan is megalapozott gyakorlati válaszokat adjanak. A tanulmánykötetben tárgyalt témakörök, azok korábban említett bővülése, a témában megjelent minőségi publikációk egyértelműen fókuszba helyezik és egyre nagyobb rangra emelik a turizmusbiztonság kérdéskörét. Mindemellett a járványhelyzet alatt megtanultunk sok olyan módszert, amit hatékonyan alkalmazhatunk a veszélyhelyzet után is.

Nagykanizsa, 2021. június 15.

Dr. Németh Kornél
a Szervező Bizottság Elnöke
Intézetigazgató, egyetemi docens
Pannon Egyetem Nagykanizsa, Körforgásos
Gazdaság Egyetemi Központ
Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet

Új kihívások a rendészettudományok területén

Gyermekkereskedelem a terrorizmus tükrében¹

Prof. Dr. Gál István László¹ - Dr. Nagy Melánia²- Dr. Ripszám Dóra³

¹ Tanszékvezető, egyetemi tanár – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

² Tanársegéd – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

³ PhD hallgató – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Pécs 7622, 48-as tér 1.

e-mail cím: gal.istvan@ajk.pte.hu; nagy.melania@ajk.pte.hu; ripszam.dora@pte.hu

Absztrakt

Jelen tanulmány kapcsán a gyermektoborzás azonbelül is a gyermekkereskedelem egyes speciális szegmenseivel foglalkozunk. A kutatás célja, hogy rámutassunk arra az el nem hanyagolható tényre, hogy 2019-ben 30.000 gyermeket kényszerítettek arra világszerte, hogy fegyveres konfliktusokban szerepet vállaljanak. (UNICEF) A toborzás élén a különböző terrorszervezetek állnak, ahol felismerték, hogy a gyermekek és a nők új és rendkívül hatékony elemei lehetnek a sikeres terrorakcióknak. Számos EU-tagállam megerősítette, hogy országuk állampolgárainak, különösen nőknek és gyermekeknek a száma Északkelet-Szíriában, 2019 márciusában nőtt különböző táborokban és börtönökben. (TESAT, 2020) A gyermekkatonaság nem új jelenség, viszont a toborzási technikák és módszerek a technika fejlődésének köszönhetően nem csak kibővültek, hanem merőben át is alakultak. Ezek olyan tényezők, amelyek miatt szükségessé vált a téma jellemzőinek összegzése.

1. Bevezetés

A terrorszervezetek számos alkalommal elrabolják, szexrabszolgaságba kényszerítik a nőket és gyermekeket, továbbá gyerekkatonákat toboroznak. A konfliktus maga teszi lehetővé a növekvő kriminalitást és a kizsákmányolást (Szuha, 2017).

Manapság már korántsem csak a férfiak kiváltsága a harc, számos nő és gyermek is csatlakozik a terrorista csoportokhoz (Dereskey – Dávid, 2009). A nők megjelenése a harctéren magával hozta a kiskorúak akciókban való szerepvállalását is.

¹ A tanulmány „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4-I-PTE-580 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai

A terrorizmus egyik formája a társadalmi cselekvésnek. A terroristák motivációja lehet egyéni, esetleg családi (vannak családok, ahol már a nagyszülők is terroristák voltak). Az ilyen családokban nagy a valószínűsége, hogy a gyermekeket is erre nevelik; fontosak a különféle háborús tapasztalatok, a kiképzés és a nevelés során elért sikerek, amiből egyenesen adódik, hogy szinte versenyezni fognak a sikeres terrorcselekmények végrehajtásában. A családoknál különös szerepet játszik még a megélhetéshez szükséges források hiánya, vágy valamilyen vezetői beosztás elérésére egy csoporton belül, vagy akár ennek a közösségnek az anyagi vagy erkölcsi elismerése utáni vágy (Dereskey – Dávid, 2009).

A fiatalok létfontosságú támogatási forrást jelentenek számos terrorista csoport számára, szerepük a szakácsoktól a fegyveres harcosokig terjed. A fiatalok toborzási módjai az egyes kontextusokban nagyon eltérőek. Sok esetben a fiatalok azért csatlakoznak terrorista csoportokhoz, mert becsapják őket, emberkereskedelem, emberrablás felhasználásával vagy erőszakkal toborozzák őket. Mások önként csatlakoznak terrorista csoportokhoz a csoportalapú identitás vonzereje miatt; a kirekesztés, a sérelmek vagy a kulturális fenyegetések következtében; a gazdasági stabilitás előmozdítása céljából; hírnév, dicsőség vagy tisztelet reményében; vagy személyes kapcsolatok kialakítása céljából, ideértve a családi és baráti hálózatokat (Darden, 2019).

2. Anyag és módszer

Kutatásunk során, hazai és nemzetközi tanulmányok, monográfiák, tanulmánykötetek feldolgozására törekedtünk. A témához kapcsolódó hazai és nemzetközi joganyag áttekintésére is sor került, amelyeket a fogalom meghatározásra irányuló fejezetben használtunk fel.

I. A gyermek fogalmának meghatározása

Témánk központi szereplői a gyermekek így szükséges fogalmuk meghatározása. Hosszú évszázadokon keresztül a gyermekek nem vehettek részt jogalanyként különböző jogügyletekben, ennek oka az volt, hogy a kiskorút az apa tulajdonának tekintették. (Végh 2011) Nem volt jelen a kölyökkel szembeni érzékenység sem, nagyon magas volt a középkorban a gyermekhalandóságok száma, ezért a szülők egyfajta távolságtartást tanúsítottak velük szemben. A piciket már a 6. illetve a 7. életévük betöltése után a felnőttekkel azonosan kezelték. (Faix 2016) A művészeti ábrázolások is alátámasztják a kor szellemiségét ugyanis többségében kis felnőttekként mutatják be a gyermekeket.

Az ENSZ Közgyűlése 1989-ben egyhangúlag fogadta el a Gyermekjogi Egyezményt (44/25 határozat), mely szerint gyermek: *az a személy, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a nemzeti jogszabályok értelmében a nagykorúságot már korábban elérte.* (Egyezmény a Gyermekek jogairól 2014) A fogalom létrehozása ellenére még mindig nincs egység ebben a kérdésben a világ minden pontján. Ugyanis napjainkban is óriási különbség van egy Európában élő gyermek és egy afrikai törzsből élő kiskorú között. Míg a nyugati civilizációban a 18. életévét be nem töltött fiatalat tekintjük egységesen gyermeknek addig ez nem ennyire egyértelmű más társadalmakban (pl. Ázsia). Az itteni országokban nagyon erősen jelen vannak a törzsi szokások, amely alapjául szolgál, hogy egy 12-13 éves korban lévő utódot felnőtté avassanak. Jellemzően egész fiatal korban már kenyérkeresővé válnak, házasságot

kötnek és családot alapítanak. Az eltérésnek további okaként említhető, a világban jellemző különböző várható élettartam hossza is. Más státusza van egy 18 évesnek olyan társadalomban, ahol a 40-50 év a jellemző, mint ott, ahol 70-80 év a várható élettartam. (Végh 2011)

Gyerekek lenni, például Afrikában sem „korfüggő,” hanem elsődlegesen a társadalomban betöltött szerepekkel, elvárásokkal, felelősséggel azonosíthatók. Néhány közösségben – például az iszlám civilizációban – 47 évesen a szüleivel élő egyén, aki munkanélküli, azért fog „gyermeknek” számítani, mert a felnőttkorhoz kapcsolódó felelősséget egyáltalán nem viseli, viszont ezzel szemben valaki lehet nőként (feleségként), férfiként (férjként, családfenntartóként) úgy teljes jogú felnőtt, hogy fizikai adottságait vagy érzelmi világát tekintve nem feltétlenül az. (Paragi, 2008) Azokban az országokban, ahol a gyermekek kezébe fegyvert adnak nem bajlódtak sokáig a fogalmi keretek tisztázásán ugyanis ott többnyire a „favela” definíció az iránymutató: *„gyermeknek minősül az, aki túl fiatal ahhoz, hogy hatékonyan kezeljen valamely fegyvert.”* (Paragi, 2008)

II. Az ISIS toborzási stratégiája a kiskorúak körében

Az ENSZ 2015-ös ajánlása is alátámasztja, hogy a terroristák toborzása nem egy azonos modell alapján működik, hanem sokszínű, országról országra variálódó trendet mutat, az adott országban jellemző radikalizációt kiváltó faktorok mentén. (Princz, 2016) Számos terrorszervezet harcmezőjén aktív szerepet vállalnak a fiatalok. Jelen tanulmány kapcsán az Iszlám Állam (továbbiakban ISIS) tevékenységére fókuszálunk.

Az ISIS felismerte, hogy a potenciális férfi elkövetők gyanút kelthetnek a terrorakciók megvalósítása során, így új merénylőket kellett választani. Elsődlegesen ezért fordult a nőkhöz és a fiatalokhoz. Ártatlanságuk, gyengeségük könnyedén eltereli a bűnüldöző hatóságok figyelmét, és ennek köszönhetően hatékonyan biztosítható a terrorcselekmény sikeressége. *„A szegények és a tudatlanok valamint a gyermekeikre kevés figyelmet fordított körében általános jelenség, hogy az ISIS pénzt és élelmet ajánl nekik, majd 10 év körüli kölyköket „sejkeknek” nevezik el, fegyvereket és hatalmat adnak a kezükbe és gyermekkatonává teszik őket.”* (Prantner, 2016)

Az ISIS a gyerekek beszerzéséhez irodákat nyitott, kettő ilyen iroda működik két szíriai városban: al-Mayadinben és al-Bokamalban, ahol az ISIS azon dolgozik, hogy vonzza az Iszlám Állam területén élő gyermekeket. (Anderson 2016) A toborzás a gyermekek irányában már az al-Kaida köreiben megindult. A cél érdekében toborzó videókat készítettek, amelyben „hőstetteket”, köztük „harc cselekményeket” mutattak be a rövid animációk, amelynek a célja, hogy harcra buzdítsa a fiatalokat és a gyermekeket. (Honvédelem, 2011) Felismerték, hogy a kiskorúak, még a kamaszodás előtt sokkal hatékonyabban és eredményesebben kezelhetők non-verbális módszerekkel – például mesével, zenével, mozgás-terápiával -, mint például „beszélgetős terápiával” (Könczöl, 2015). Mindemellett a nagyobb korosztállyal is új területen pontosabban felületen találta meg a kapcsolódási pontot a terrorszervezet. Számítógépes játékot, pontosan a Grand Theft Auto V-öt használta fel videóiban saját eszméi terjesztésére, illetve toborzási céljaira. A videók, a játék-mutációk során feltűntették: azt, amivel te otthon játszol, mi élesben csináljuk a csatamezőn. Az üzenete éppen ez: megteheted a valóságban is, amit eddig csak szórakozásnak hittél. A videóban az ISIS himnusz is felszólal, illetve feltűnnek az Iszlám Állam propagandájának jelképei. Az ISIS verziójában rendőrökre támadnak, katonai konvojokat bombáznak ezzel is buzdítva a fiatalokat a Nyugat elleni harcra.

(Révész, 2016) Ez a toborzási módszer új és rendkívül hatékony hiszen a fiatalok által alkalmazott csatornát támadja, ahol észrevétlenül képes hatni a fiatalok gondolkodásmódjára. *„Megállapítható, hogy a toborzás legerősebb beszívó ereje a közösség-alapú szociális háló maximális kihasználására épít, mind az iskolák és egyetemek körül kiépült toborzási mechanizmusokkal, mind a vallási összejöveteleken és online történő megközelítéssel és beszerzéssel.”* (Princz, 2016)

Egyes szerzők szerint „a gyermekek szerepe a „kalifátusban” a gyermekkatonák jelenségének csúcspontját jelenti.” (Benotman, Malik 2016) 2015. május 1. és október 31. közötti időszakról készült jelentés alátámasztotta, hogy az Iszlám Állam 1227 főt köztük 9 és 15 év közötti kamaszokat toborzott sikeresen Moszul különböző részein. (Gál 2018) A terroristák ifjúsági szárnyának kialakítása jellemzővé vált, az ISIS fiataljait „Fityan Al Islam” (Iszlám fiúk) néven emlegetik. (Benotman, Malik 2016)

Mia Bloom és John Horgan megkülönböztet kategóriákat a csatlakozott kiskorúak között: vannak, akik a harcba bekapcsolódó külföldiek gyermekei vagy a támogató helyiek gyermekei, de rendszeresen növeli létszámát a szervezet az általa ellenőrzött árvaházakban talált gyermekkel is, mindemellett jelen vannak a szülőktől erőszakkal elvett kiskorúak és azok az elcsavargott gyerekek is, akik önként jelentkeznek az ISIS szolgálatába. (Horgan, Bloom 2015) A kiskorúak bevonása számos előnyt rejt magában egy terrorszervezetnek. Többek között a kevesebb élelem biztosítása, alacsonyabb bérezés, éretlenségük hozzájárul ahhoz, hogy gyorsan elköteleződnek, emiatt gyorsan bizonyítják a lojalitást, és könnyen formálhatók, mert kevesebb előre kialakított elképzelésük és meggyőződésük van, amelyeket a toborzóknak meg kellene fordítaniuk vagy meg kellene változtatniuk. (Warchild report 2018) A fiatalok erkölcsi tartása nagyon könnyen alakítható, befolyásolható. Náluk nincs szükség olyan mértékű agymosásra, mint a felnőtteknél. Sok ésszerűen viselkedő ember ragaszkodik a furcsa és kegyetlen nézetekhez pusztán azért, mert azokat már életük korai szakaszában szilárdan beplántálták az agyukba. (Cardoso, 2001). A módszer az erős vallási fanatizmushoz nem más, mint a mántázás, a sok százszor elismételt mondatok egyvelege egy idő után rendkívül pontosan rögzül, így alakítja könnyedén a fiatalok pszichológiáját. (Könczöl, 2015) A fiatal generáció jelenti a jövőjét egy-egy radikális csoportnak is, ezért is tartják rendkívül fontosnak a vezetők a korai indoktrinációt és a fegyveres kiképzést, mert a jövő katonái, vezetői belőlük fognak kialakulni.

Az iskolákban kezdődő indoktrináció fokozódik az edzőtáborokban, ahol a 10 és 15 év közötti gyerekeknek a saria jogot is oktatják. A kiképzésük több szakaszból áll, szinte teljesen megegyezik a felnőttek kiképzésével. A helyszíne a kiképzésnek általában a lakóhelyüktől messze, elhagyatott számukra létrehozott kiképzőtáborokban zajlik, amely található például: Moszulban, Aleppóban és Rakkában is. Az ifjúknak nagyon intenzív fizikai tréningen kell részt venniük az állóképességük növelése céljából. Megtanítják nekik a legalapvetőbb harci taktikákat, valamint a fegyverek használatát. Ezek gyakorlati alkalmazhatóságát különféle babákon gyakorolják. A harmadik része a képzésnek a pszichológia ráhatás, ennek részeként nyilvános kivégzéseken kell nézőként szerepelniük. Ennek a célja, az erőszakkal szembeni ellenérzés megtörése, átformálása, és a lelkiismeret elhallgattatása. (Gál 2018) Ha mindhárom lépcsőt sikeresen teljesítették, akkor van lehetőségük teljesíteni a számukra meghatározott feladatot, amely lehet öngyilkos merénylet vagy frontvonalon fegyveres szolgálat egy veterán harcos oldalán. Miután az Iszlám Állam gyermekei befejezték a kiképzésüket, ballagási ünnepséget tartanak számukra, ahol az új diplomások felvonulnak a nyilvánosság előtt, teljes egyenruhában és fegyverekben. A kiképzőik felsorakoztatják a végzett tanulókat és elkezdik őket botokkal ütni-verní ezzel jelképezik az erő és fegyelem egységét. Az ISIS képzések célja

feltűnően hasonlít a hírhedt Hitler Youth program céljához – tökéletes, hűséges és engedelmes katonák létrehozása a jövő számára. (Vinograd et al 2014) Egy harcos így nyilatkozott: „Nagyon nehéz tábor volt. Nagyon komoly kiképzést kaptunk. Sűrű napok voltak: imádkozás, gyakorlás (lőfegyver használat, vallási tanok) majd katonai tanulmányok, aztán újabb saria tanfolyamok, majd pihenés, ima. A délutáni imák között, nem hagytak minket aludni, bejöttek a sátrunkba, és az égbe lőttek, és elküldtek egy árok őrzésére. Sokszor azért aludtunk el ebben az árokban, mert annyira fáradtak voltunk.” (Anderson 2016) „Ezek a fiatalok – az esetek többségében – a szó szoros értelmében minden utasítást végrehajtó, büntület nélküli kegyetlen gyilkológépekké válnak.” (Szijj 2010)

III. A gyermekkereskedelem, mint a toborzás egyik lehetséges eszköze

A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, a Gyermekek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv 2. Cikke meghatározza a gyermekkereskedelem fogalmát. A Jegyzőkönyv értelmében „Gyermekek eladásának minősül minden olyan cselekmény vagy tranzakció, amelynek során egy gyermeket egy személy vagy személyek csoportja átad egy másik személynek vagy személyek csoportjának díjazás vagy más ellenszolgáltatás fejében”(2009. évi CLXI. törvény)

Az Egyesült Államok emberkereskedelemről szóló jegyzőkönyve szerint a gyermekkereskedelem akkor következik be, ha a cselekmény (pl. toborzás vagy szállítás) mozgó szándéka vagy célja a gyermek kizsákmányolása. A felnőttek kereskedelmével ellentétben nem kötelező „eszközöket” alkalmazni (mint például a tényleges megtévesztés), mert a gyermek akkor sem adhat beleegyezést saját kizsákmányolásához, ha megérti, mi történik vele (Huckerby, 2019).

A fegyveres konfliktusok megteremthetik a büntetlenség légkörét, amely felbátorítja az emberkereskedőket, hogy zsákmányul ejtsék a kiszolgáltatott népeket. A gyermekek, a nők, a migránsok és a belső menekültek esetében a legnagyobb az esély arra, hogy emberkereskedelem áldozatává váljanak a válságövezetekben. A terrororganizációk nem ritkán elrabolják és szexrabszolgásként kényszerítik a nőket és a gyermekeket, illetve gyerekkatonákat toboroznak. Maga a konfliktus teszi lehetővé a kizsákmányolást és a növekvő kriminalitást (Szuhai, 2017).

A terrorista csoportok az emberkereskedelmet – és ezáltal a gyermekkereskedelmet - mind az új terroristák erőszakos toborzásának eszközeként, mind pedig az olyan személyek ösztönzésére és beszerzésére is felhasználják, akik hajlandóak életüket áldozni a „cél” érdekében. Az emberkereskedelem és a terrorcselekmény elkövetése céljából megvalósuló toborzás közötti kapcsolat elsősorban azonnali és közvetlen, tehát a terrorcselekmény elkövetője az emberkereskedelem áldozata is egyben: erőszakkal toborozták, nevelték és képezték ki. Ez a kapcsolat azonban lehet közvetett is, ebben az esetben az emberkereskedelem áldozatait többek között toborzásra is használhatják (CTED, 2019).

A terrorista és más erőszakos szélsőséges csoportok elsősorban a gyermek nagyszámú kényszerű és gyakran brutális toborzását folytatják. A gyerekeket elrabolhatják, fenyegethetik, kényszeríthetik, vagy akár az emberkereskedőktől vásárolhatják. A szegénységben, szülői gondozás nélkül élő gyermekek és az utcai gyerekek különösen kiszolgáltatott helyzetben vannak a kényszerű toborzási kampányokkal szemben (UNICOD, 2017).

Az emberkereskedők számos „terméket” kínálnak a fogyasztóknak, úgy, mint gyermekkatonákat, háziszolgákat, egzotikus táncosokat, fizikai munkásokat, emberi szerveket (Bekir, 2010).

Az emberkereskedelmet – nem utolsó sorban - katonák toborzásának eszközeként is használják a terrorista csoportok. Az ENSZ szerint növekszik a gyermekek toborzása és felhasználása a fegyveres konfliktusokban. Az olyan szélsőséges csoportok, mint az al-Shabaab és a Hisbul Islam, közösen alkalmaztak szisztematikus erőt és megtévesztést, hogy kiszolgáltatott, esetenként nyolc évesnél fiatalabb gyermekeket célozzanak meg a milíciák tagsága céljából (Gonzalez, 2013).

Számos ember esik emberkereskedők áldozatául Törökországban is, és kénytelenek részt venni olyan terrorista szervezetek működésében, mint például a Kurd Munkáspárt (PKK). A szervezet gyermekeket foglalkoztat a fegyveres erőiben. Azokat, akik csatlakoztak, azzal áltatták, hogy megerősíthetik családi jövedelmüket; ezek az ajánlatok azonban nem teljesültek. A csatlakozók többségének középiskola alatti végzettsége volt. Aki maradt, félelem vagy megtorlás miatt tette ezt (Bekir, 2010).

A gyermekkereskedelem és a terrorizmus összefüggésére további példaként hozható fel a Boko Haram általi gyermekkoldusok felhasználása, illetve a jazidi nők és lányok szexuális kizsákmányolása és rabszolgaság céljából történő kereskedelme.

IV. A gyermekkereskedelem, mint a terrorizmusfinanszírozás eszköze

A szervezett bűnelkövetői csoportok nagy kiterjedésű nemzetközi hálózatokat építettek ki, és jelentős haszonra tettek szert az Európai Unión belül. Vagyonukat elsősorban a kábítószeres tiltott kereskedelméből, az emberkereskedelemből – különösen a gyermek- és nőkereskedelemből (prostitúció) –, az illegális fegyver- és lőszer-kereskedelemből, a termékhamisításból, a szerzői jogi kalózkodásból és a nemzetközi szinten elkövetett gazdasági bűncselekményekből szerezték (Szendrei, 2010).

A fegyverekhez és a kábítószeresekhez hasonlóan a nőekkel és a gyerekekkel is árucikkként kereskednek a globális feketepiacon, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a terrorista csoportok saját műveleteiket finanszírozzák (Gonzalez, 2013).

A transznacionális, fegyveres és nem utolsó sorban a terrorista és bűnözői szervezetek közvetlenül profitálnak az emberkereskedelemből. Az áldozatokat elrabolják, vagy jövedelmező munkára, biztonságos életre vonatkozó hamis ígérettel tévesztik meg. Mindez megteremtheti többek között a szexuális rabszolgaság és a kényszerprostitúció lehetőségét (Report of the Secretary-General on Conflict-Related Sexual Violence, 2018), melyek végső soron hosszú távon szolgálják a terrorizmusfinanszírozást.

A gyermekkereskedelem, a gyermekbántalmazás és további erőszakos bűncselekmények jelentős szerepet kapnak az emberrablásnak, valamint a váltságdíjnak a fegyveres tevékenységek pénzbeli támogatásáért felelős eszközként történő használata során. Ezen túlmenően a gyermekkereskedelem nagyon vonzó, mivel hatékonyan és költségtakarékosan gondoskodik az emberi erőforrásokról például öngyilkos merénylők formájában (Alam – Asghar, 2003). A szervezett bűnözői csoportok számos esetben azért döntenek a gyermekek kereskedelme mellett, mert könnyen toborozhatóak és gyorsan „cserélhetőek” (Bizottság Jelentése, 2016).

3. Következtetések, javaslatok

A fegyveres konfliktusok megteremthetik a büntetlenség azon légkörét, amely felbátorítja az emberkereskedőket, hogy zsákmányul ejtsék a kiszolgáltatott népeiséget. A gyermekek, a nők, a migránsok és a belső menekültek esetében nagyobb az esély arra, hogy emberkereskedelem áldozatává váljanak a válságövezetekben. Maga a konfliktus teszi lehetővé a kizsákmányolást és a növekvő kriminalitást (Szuhai, 2017).

Az emberkereskedelem- és ezáltal a gyermekkereskedelem - és a terrorcselekmény elkövetése céljából megvalósuló toborzás közötti kapcsolat elsősorban azonnali és közvetlen, tehát a terrorcselekmény elkövetője az emberkereskedelem áldozata is egyben: erőszakkal toborozták, nevelték és képezték ki. Ez a kapcsolat azonban lehet közvetett is, ebben az esetben az emberkereskedelem áldozatait többek között toborzásra is használhatják, pl. nők, gyermekek szexuális kizsákmányolása révén (CTED, 2019).

A kábítószerkehez és a fegyverekhez hasonlóan a gyerekekkel és a nőkkel is árucikkként kereskednek a globális feketepiacon, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a terrorista csoportok saját műveleteiket finanszírozzák (Gonzalez, 2013). A szervezett bűnözői csoportok számos esetben azért döntenek a gyermekek kereskedelme mellett, mert könnyen toborozhatóak és gyorsan „cserélhetőek” (Bizottság Jelentése, 2016).

A gyermekkereskedelem és a terrorizmus szoros kapcsolatából adódóan, a terrorizmussal szemben történő hatékony fellépés egyben a gyermekkereskedelem visszaszorítását is szolgálja. Így megszüntethető lenne a kiskorúak kizsákmányolása, valamint, hogy a felnőttek kegyetlen játékaának ártatlan életek legyenek az áldozatai.

4. Felhasznált irodalom

- A Bizottság Jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről szóló 2011/36/EU irányelv 20. cikkében előírtak szerinti jelentés az emberkereskedelem elleni küzdelem terén elért eredményekről (2016) www.ipex.eu/IPEXLWEB/dossier/files/082dbcc554c619fa0154c83f0dc50084.do, letöltés: 2018. szeptember 10. Idézi: Dr. Hatvani Erzsébet - Sebhelyi Viktória - Vaskuti Gergely: Gyermekprostitúció visszaszorítása, gyermekkereskedelem, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság, Budapest, 2018. 106. o.
- A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv megerősítéséről és kihirdetéséről szóló 2009. évi CLXI. törvény
- Alam I.; Asghar M. (2003): Sociological Analysis of the Impact of Militancy on Local Economy and Literacy in FATA with Reference to Challenges to the Writ of the State

- Abasyn Journal of Social Sciences. Vol: 7 Issue: 2 313-327.o.
<http://ajss.abasyn.edu.pk/admineditor/papers/V7I2-10.pdf> 2021.01.05.
- Anderson, K.: “Cubs of the Caliphate” The Systematic Recruitment, Training, and Use of Children in the Islamic State. <https://www.ict.org.il/UserFiles/ICT-Cubs-of-the-Caliphate-Anderson.pdf> (2020.10.28.)
  - Bekir, C. (2010): Human Trafficking is Used for Recruiting Terrorists, <http://digitalcommons.unl.edu/humtrafconf2/24/> 2020.12.13.
  - Benotman, N. – Malik N. (2016): The Children of Islamic State. The Roméo Dallaire Child Soldiers Initiative, Dalhousie University, Race Towards Good’, Islamic State al-Hayat Media Center, https://archive.org/details/fstbqo_alkeeraat. (2020.10.30.)
  - Cardoso, S. H.: Inside the mind of a suicide bomber, Dying to kill: The mind of the terrorist. <https://www.dana.org/article/dying-to-kill/> (2020.01.27.)
  - CTED (2019): Identifying and exploring the nexus between human trafficking, terrorism, and terrorism financing. <https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2019/02/HT-terrorism-nexus-CTED-report.pdf> 2020.02.29.
  - Darden, J. T. (2019): Tackling Terrorists’ Exploitation of Youth, <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/05/report/tackling-terrorists-exploitation-of-youth/Tackling-Terrorists-Exploitation-of-Youth.pdf> 2021.01.02.
  - Dereskey, A.; Dr. Dávid, L. (2009): Terrorista-profil: A terroristák célcsoportjai toborzáskor https://www.epa.hu/02400/02463/00004/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2009_1_077-086.pdf 2020.12.13.
  - Egyezmény a Gyermekek Jogairól; <https://unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/ENSZ-egyezm%C3%A9ny-a-gyermekek-jogair%C3%B3l.pdf> (2020. 11.14.)
  - European Union Terrorism Situation and Trend report (TE-SAT) 2020. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation 2020 48. <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2020> (2021.01.11.)
  - Faix, N. (2016): A gyermeki jogok kialakulása a nemzetközi jogban és az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatásuk. Eljárásjogi szemle, 2016/4.
  - Gál, Cs. E. (2018): Elrabolt ártatlanság – az Iszlám Állam gyerekkatonái. Magyar Rendészet 2018/5.
  - Gonzalez, E. (2013): The Nexus between Human Trafficking and Terrorism/Organized Crime: Combating Human Trafficking By Creating a Cooperative Law Enforcement System https://scholarship.shu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1227&context=student_scholarship 2020.12.13.
  - Horgan, J. - Bloom, M. (2015): "This Is How the Islamic State Manufactures Child Militants." VICE News RSS. July 8, <https://honvedelem.hu/hirek/gyermekeket-toborzo-animacios-filmet-keszit-az-alkaida.html> (2021.01.11.)
  - <https://unicef.hu/az-unicef-reintegracios-programmal-tamogatja-a-gyerekkatonakat-az-ujrakezdesben> (2021.01.10.)

- Huckerby, J. (2019): When Human Trafficking and Terrorism Connect: Dangers and Dilemmas <https://www.justsecurity.org/62658/human-trafficking-terrorism-connect-dangers-dilemmas/> 2020.12.31.
- Könczöl Zsófia: Gyermekkatona – egy pszichológus szemével, <https://honvedelem.hu/hatter/biztonsagpolitika/gyermekkatona-egy-pszichologus-szemevel.html> (2021.01.11.)
- Paragi Beáta: Gyermekkatona Afrikában, https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_04_Gyermekkatonek_Afrikaiban.pdf (2021.01.11.)
- Prantner Zoltán: Iszlám Állam, a világ legvéresebb terrorszervezete. Pannon-Literatúra Kft., Kisújszállás, 2016.
- Princz Orsolya: Terrorszervezetek Toborzási Tevékenysége Áttekintő elemzés az al-Kaida és az ISIS módszerei alapján, http://publikaciok.lib.uni-corvinus.hu/publikus/szd/Princz_Orsolya.pdf (2021.01.11.)
- Report of the Secretary-General on Conflict-Related Sexual Violence (2018)
- Révész Béla: A gyermekek háborúja <https://honvedelem.hu/hatter/biztonsagpolitika/gyerekek-haboruja.html> (2021.01.12.)
- Szendrei, F. (2010): A pénzmosás, phd értekezés, PTE ÁJK, <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/16035/szendrei-ferenc-phd-2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 2020.12.13.
- Sziij D. (2010.): Az „új” háborúk hozadéka: a gyermekkatonaság modernkori formái. Nemzet és Biztonság. 2010/5.
- Szuhai, I. (2017): Migráció és emberkereskedelem válság idején – A szíriai konfliktus és a kiszolgáltatottság kapcsolatának dinamikája, Magyar Rendészet 2017/3. 75-89. o.
- UNODC (2017): Handbook on Children Recruited and Exploited by Terrorist and Violent Extremist Groups: The Role of the Justice System, Bécs, https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Child-Victims/Handbook_on_Children_Recruited_and_Exploited_by_Terrorist_and_Violent_Extremist_Groups_the_Role_of_the_Justice_System.E.pdf 2020.12.13.
- Végh, E: Gyermekkatona – a Sierra Leone-i polgárháború igazi áldozatai. <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/6414/file/veghezster.pdf> (2020.11.14.)
- Vinograd, Cassandra, Ghazi Balkiz, and Ammar Cheikh Omar. "ISIS Trains Child Soldiers at Camps for 'Cubs of the Islamic State'" 2014

A rend eszméje 2.

Cieleszky Péter

PhD hallgató – NKE Rendészettudományi Doktori Iskola

1083 Budapest, Üllői út 82.

E-mail: cieleszky.peter@uni-nke.hu

Absztrakt

A modern rendészet terét az egyik megközelítés szerint az *általánosan elfogadott közösségi érdekek és értékek, valamint a végrehajtó hatalom akarata határolja*. Ebben az aktivitási térben a társadalom, a rendészet és a végrehajtó hatalom érdek- és értékviszonyai egymásba fonódnak. Az elmúlt bő egy évszázad egyszerre adott otthont a demokratikus értékek kiteljesedésének és belső válságának. A folyamatok magyarázatára modellek születtek, amelyek közül a *gazdasági integráció, a nemzetállam és a demokratikus politikai keretrendszer* trilemmájára vetítettem a rend eszméjének a *biztonsághoz, a szabadsághoz és az igazságossághoz* kötődő értelmezését, amelyben vagy a *szabadság* vagy a *biztonság (jólét)*, vagy pedig az *identitás (a kultúra)* megtartása kerülhet veszélybe. Egy jövőbeli kutatás tárgya – ebben az elméleti keretben – a magyarországi rendszerváltoztatást megelőző évtized történetéből a *magyar rendészet korszerűsítését, modernizálását és megreformálását célzó törekvések* feldolgozása lesz.

1. Bevezetés

A IV. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencián a rend eszméjének eredetével kapcsolatos gondolataimat osztottam meg a hallgatósággal. Előbb szóban, azt követően pedig a 2020-ban megjelent tanulmánykötetben. Megfogalmaztam, hogy a *rend-szerű* gondolkodás meghatározottsága mögött egy történelmi korokon átívelő a priori szükségszerűség által inspirált evolúciós igény húzódik. Ezt a *rend eszméjének* neveztem, melynek egyre összetettebb társadalmi viszonyokon keresztül megnyilvánuló kifejeződései történeti láncolatba fonódva jelennek meg.

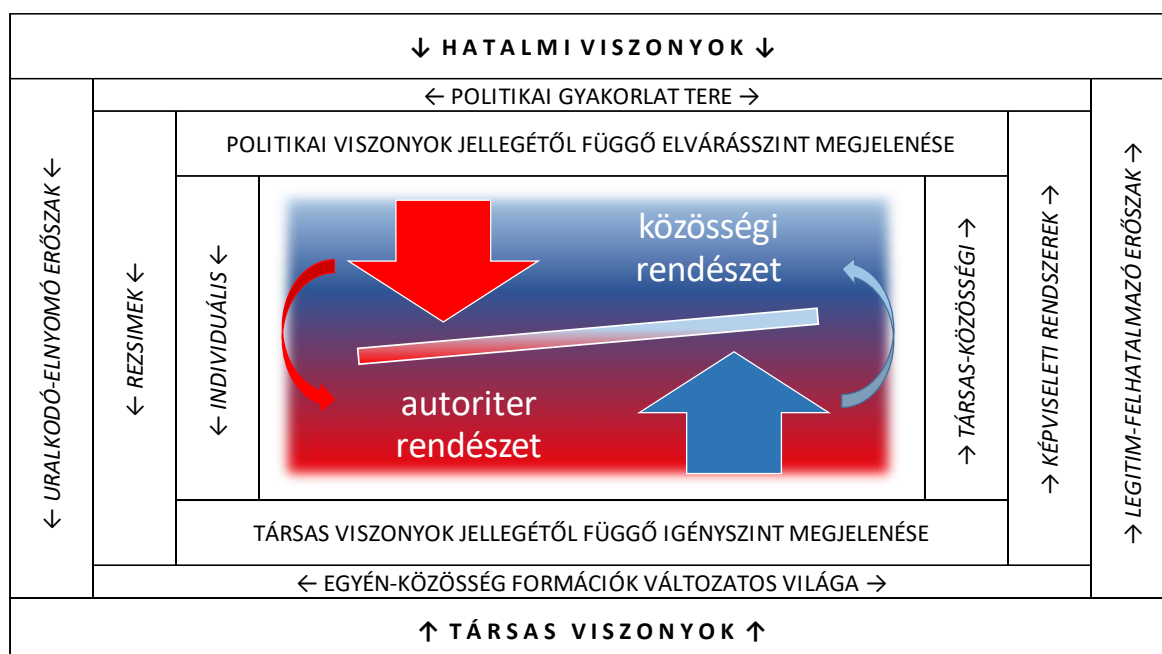
Kitértem arra, hogy a rend eszméjének a priori jellege és ezzel látszólagosan ellentmondó evolúciós meghatározottsága kérdésében első lépésként hasznos lehet a korai közösségi szerveződések létviszonyait bemutató vizsgálatok eredményeinek megismerése. Úgy gondoltam, hogy az emberi közösségek térben és időben változó formációinak fennmaradását biztosító körülmények ismeretében a rend eszméje kifejeződésének *archetipikus mintázatait* is könnyebb lesz azonosítani. Megközelítésemben a mellett, hogy egy a priori hatás érvényesülésének lehetőségével is számolok, nagymértékben támaszkodom az *evolúciós pszichológia* azon modelljére, amelynek alaptétele szerint „*a mai ember szokásai, gondolati*

működésmódjai és preferenciái mögött is egy eredendő evolúciós környezethez való adaptáció munkál” (Bereczkei 2008, 9).

Ebben a konferenciakötetben a rend eszméjének a biztonságról, a szabadságról és az igazságosságról szóló diskurzus keretében megjelenő kifejeződése után kutatok. Azt gondolom, hogy napjainkra **a rend a történelem udvariatlan, de népszerű despotája lett. A palota ajtaján az igazságosság eszméjével, persze előtte lép be, de a szabadságot csak vendégként fogadja.** Dolgozatom egy ilyen nézőpontú kutatás előkészítése, elméleti megalapozása.

2. A hatalmi és a társas viszonyok

Napjainkban magától értetődő elvárás, hogy a rendészet aktivitása az **elfogadott közösségi érdekek és értékek** ismeretében, azok tiszteletben tartásával fejeződjön ki, miközben működésmódját egy ideológiai és gazdasági érdekek vezérelte szféra kívánalmait tükröző **végrehajtó hatalom akarata** határozza meg. Ezt a *köztes-lét* meghatározottságot leegyszerűsítve valahogy így lehetne modellszerűen ábrázolni.

1. ábra (A szerző saját szerkesztése)

A modern polgári államok megjelenését követően a fokozatosan önállósuló, nevesített és intézményesült rendészet történetét tehát úgy vizsgálom, hogy feltételezem e jelzett hatások visszatükröződését. A rendészet történetének ilyen olvasata lehetőséget biztosít arra, hogy a debordi értelemben reprezentációként kínált valóság spektakularitása mögött munkáló hatalmi akarat valódi minőségét megismerjük, cselekvőségének folyamatában annak következményeit előre jelezhessük.

A rendészet tere és világa tehát meghatározó és megbízható indikátor, mivel a rendészet és a rend nem nélkülözhető, és nem helyettesíthető társadalmainkban. A rendet tehát őrizni kell.

De mi határozza meg azt a teret – globálisan, regionálisan és lokálisan –, amelynek beágyazottságában a rendészet kibontakozási lehetőséget kap, megnyilvánul a maga

intézményesített formájában, és amelyben rend eszméje kifejeződik? A következőkben ezekről a hatásokról írok.

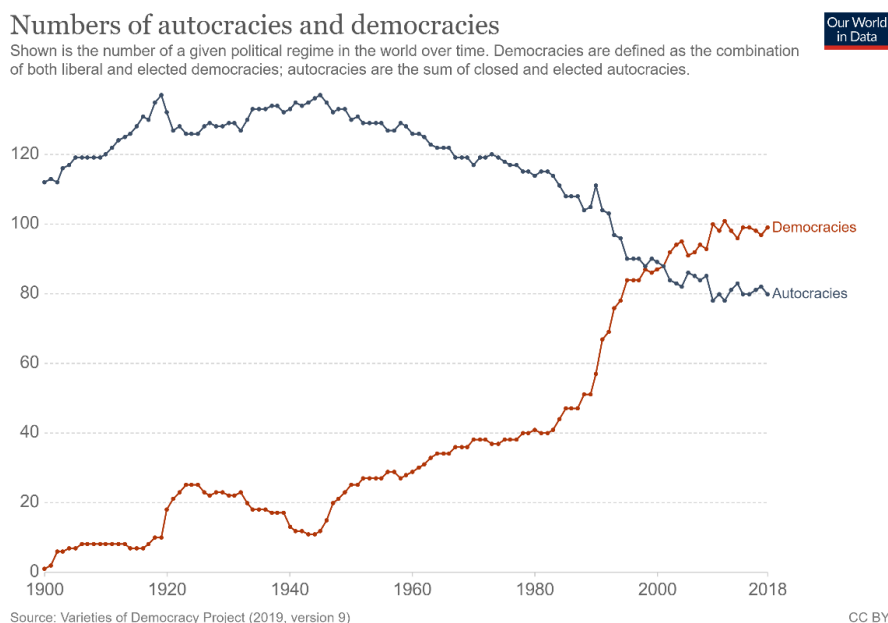
3. A demokratikus értékrend válságáról

Az európai értékrend talapzata a zsidó-keresztény történelmi hagyomány. A fent jelzett hatások közül az **európai közösségi értékek** nagyjából a felvilágosodás korától egyazon paradigmán belül körvonalazódnak és formálódnak. A hit az *emberi szabadságban, az egyenlőségben és az emberi méltóságban* a 20. század második felére minden addiginál valóságosabb és kényszerítőbb módon vált valamennyi közösségi diskurzus alapjává, legitimációs bázisává – különösen a demokratikus társadalmakban.

Ennek szellemiségét testesíti meg az amerikai demokrácia, ennek eszméjét hordozza az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – részben válaszul a megelőző évtizedek borzalmaira, és ezekre az értékekre támaszkodva építkezett az európai integráció is.

Nem volna helyes ugyanakkor e vívmányokat kritikátlanul eszményíteni, és úgy tárgyalni, mint az egyetlen és szükségszerű utat, amely egy utópisztikus és idealisztikus állapot, a liberális demokrácia jövőképig – de csak addig – vezet. Az ilyen teleologikus megközelítés aggályos. Talán a történelem *mégsem így ér véget*. Ugyancsak túlzónak tűnik a nyugati demokráciák bukásának víziója, de az az egyszerűsítés is, amely kizárólag a civilizációs törésvonalak mentén láttatja a jövő kihívásait. Ennek ellenére nem haszontalan a *fukuyamai* liberális demokráciák uralmának szükségszerűségét hirdető, valamint a *huntingtoni* civilizációk harcaként prediktált történelem nézőpontjából is megvizsgálni a modern demokráciák helyzetét, nem vetve el e megközelítések együttes értelmezésének lehetőségét sem.

A kérdés igen aktuális, hiszen az elmúlt években gyakran került e téma valamely aspektusa a figyelem és a kutatások fókuszába. Az *európai és tengerentúli közösségi értékek* érvényesülésének egyik indikátora a demokráciák helyzete a világban, ezért érdemes felvillantani egy pillanatképet a témával összefüggésben. A demokratikus berendezkedés terjedésének dinamikáját időben az alábbi diagram szemlélteti.

2. ábra („Our World in Data” 2021)

Eszerint a második világháborút követően a *demokráciaexport*ként is nevesített markáns növekedési pálya a bipoláris világrend felbomlását követően még meredekebbé vált, de a 2000-es évek első évtizedében kialakuló válság óta – bő egy évtizede – lényegi stagnálás tapasztalható a demokratikus berendezkedésű országok számában. Emellett az is megállapítható, hogy az ilyen berendezkedésű országokban élő populáció össznépeséghez viszonyított aránya 2005 óta arányaiban változatlan a világban (a '90-es évek közepétől 50% feletti), az elmúlt másfél évtizedben átlagosan 52–55% körüli. Ez a vizsgált országok tekintetében 55%-os demokratikus többletet mutat.

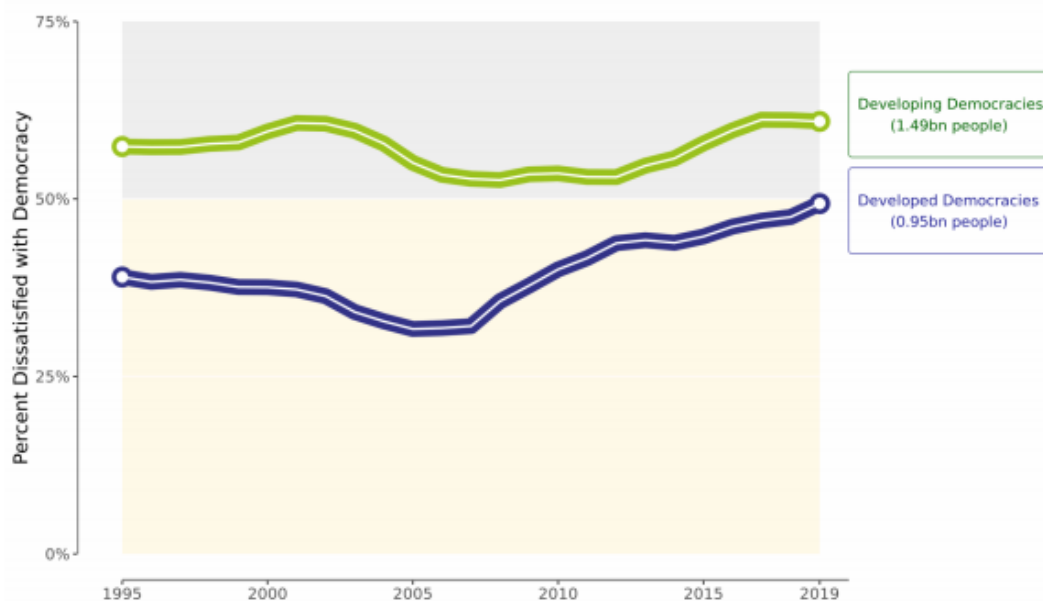
Hasonló nagyságrendű, de kissé mértéktartóbb eredményre jut a *The Economist Intelligence Unit*. 2019. évi jelentése („Democracy Index 2019” 2021, 3) alapján a világ népességének 5,7%-a (22 ország) teljes demokráciában, 42,7%-a (54 ország) hibás vagy hiányos demokráciában (*flawed democracy*), 16%-a (37 ország) *hibrid* rezsimekben, 35,6%-a (54 ország) pedig *autoriter* rezsimekben él. Figyelembe véve az EIU „*flawed democracy*” definícióját is („Democracy Index 2019” 2021, 50) – megállapítható, hogy napjainkban az össznépeség 48,4%-a alapvetően demokratikusnak tekinthető körülmények között él a világban, amely a vizsgált országok 45,5%-ában realizálódik.

Összegezve a fent írtakat – és elfogadva a vizsgálati módszertan eltéréseit – megállapítható, hogy a demokratikus értékek terjedésének korábban tapasztalt dinamikáját – pontosabban annak intézményi szintű manifesztálódását – az egyes országok tekintetében bő egy évtizede, a populáció arányát tekintve már több évtizede lényegében stagnálás váltotta fel. A jelenséget a Stanfordi Egyetem professzora, Larry J. Diamond *demokratikus recesszió*ként nevesíti.

Egyik tanulmányában egyrészt azonosítja e demokratikus visszahúzódás alanyait – például 2010–2014 között mintegy 25 országot, köztük Oroszországot, Ukrajnát, Törökországot, Grúziát –, továbbá az egyik fontos jövőbeli kihívásként azonosítja az utolsó hullámban kialakult demokráciák megszilárdításának szükségességét (Diamond 2015, 145), érintve e rendszerek belső legitímációs kihívásait is.

A stagnálás témaköre mellett tehát a liberális demokráciák működésének belső anomáliái is felszínre kerültek az elmúlt évtizedekben, a demokratikus politika iránti bizalom megrendülését idézve elő. Ennek a változásnak összetett okai vannak, itt csak utalnék ezek közül talán a legfontosabb kettőre. Fukuyama szerint az egyik válságjelenség, hogy a politikában megjelenő nacionalista-populista irányvonalak a gyengébb bázison álló – jellemzően fiatalabb – demokráciák belső szabályozóit (a fékek és ellensúlyok rendszerét) elkezdték lebontani. A másik megfigyelt hatás a globalizáció által katalizált gazdasági fejlődés következményeként mutatkozott, az ebből származó javak egyenlőtlen és kevésbé igazságos elosztása okán. Fukuyama itt az *idősebb* demokráciákat, az Egyesült Királyságot és az Egyesült Államokat nevesíti.

A Bennett Institute 2020-as jelentéséből (Bennett Institute 2021) – a kiváltó okoktól függetlenül – egyértelműen megállapítható, hogy a bizalmatlanság, illetve az elégedetlenség a demokratikus működéssel szemben mind a fejlődő, mind pedig a fejlett demokráciákban megfigyelhető, és közel két évtizede monoton módon növekszik (az érintett populáció aránya bő két évtized alatt 9,7%-kal nőtt, 47,9%-ról 57,5%-ra).

Figure 10: Changes in levels of democratic dissatisfaction among developed and developing democracies, since the mid-1990s. Consistent country sample.

3. ábra (Bennett Institute 2021, 16)

Mindkét megközelítés szerint a liberális demokráciák irányába mutatott bizalmatlanság léte tény, okai pedig vizsgálhatók és vizsgálandók. Bár ebben a dolgozatban ilyen mélységű elemzésre nem vállalkozom, mégis az *amerikai jelenséget* érdemes felnagyítani, mert hatása jelentős és jellemzői bizonyos tekintetben modellszerűnek tűnnek.

Dwight D. Eisenhower elnök 1961. január 17-én elmondott leköszönő beszédében felhívja a figyelmet egy új entitás, a *hadi-ipari komplexum* (Military-Industrial Complex: MIC) megjelenésére, a „*politikai, üzleti, katonai és tudományos elitcsoportok együttműködésének arra a második világháborút követően intézményesült rendszerére, amely a termelési folyamatokat úgy vonja egyre erősebben befolyása alá, hogy közben a társadalom képtelen ellenőrzést gyakorolni felette.*” (Eisenhower 1961)

Ezzel összefüggésben Andrew Mullen a már megjelent MIC kapcsán fogalmazza meg aggályait és a tömegkommunikáció meghatározó szerepét: „*A demokratikus ellensúly hiányában egyre inkább önjáró »védelmi« ipar saját expanzióját mind kifinomultabb módszerekkel – nem utolsósorban intenzív médiapropagandával – biztosítja.*” (Mullen 2010)

Ehhez kapcsolódóan Dawn L. Rothe professzor és Victoria E. Collins – immár tágabb összefüggésben – a *foglyul ejtett állam* (*captured state*) dilemmájáig jut a Critical Sociology hasábjain megjelent tanulmányában (Rothe és Collins 2018). Azt mutatják be, hogy a fejlett gazdaságok hadiipar-függősége mögött egy olyan *spektakuláris hatalmi legitimációs ciklus* bújik meg, amely az USA-ban nacionalista-nemzetbiztonsági ideológiába ágyazottan erősödik és válik elfogadottá a tömegek részéről. Ezt az elfogadottságot – ti. az állami erőszak társadalmi elfogadottságát, a hatalom társadalmi legitimációját – pedig a média úgy segíti, hogy az ehhez kapcsolódó fogyasztás képére formált látszat-világot közvetít.

Mintha ennek vízióját fogalmazta volna meg korábban Guy Debord, amikor azt írta: „*Azoknak a társadalmaknak a teljes élete, melyekben a modern termelési mód uralkodik, mint óriási spektakulumgyűjtemény jelenik meg.*” (Debord 2006, szak. 1)

Mintha éppen ezt támasztaná alá – maradva az Egyesült Államok példáján – hogy két princetoni professzor, Martin Gilens és Benjamin I. Page egyik kutatása amelynek eredménye szerint „*amikor az átlagválasztó és a gazdasági elit érdekei nem egyeznek, a végső politikai döntések igen magas arányban megfelelnek (0,78-as korreláció) a gazdasági elit álláspontjának, és csak nagyon-nagyon ritkán (0,05-ös korreláció) az átlagválasztóénak*” (Gilens és Page 2014, 12).

Az sem lehet véletlen, hogy a demokratikus recesszió, a stagnálás akkor jelenik meg a világban, amikor nyilvánvalóvá válnak a neoliberális(ként hivatkozott) eszméken alapuló gazdaságpolitikai lépések társadalmi hatásai. Elég itt csak utalni arra, hogy az USA legfelső jövedelmi 1% összjövedelme a nagy gazdasági világválság időszakában mutatott 24%-ról 1980-ig, Ronald Reagan megválasztásáig folyamatosan mérséklődött ~10%-ra. Megjegyezhető, hogy Nyugat-Európában is az állami beavatkozás kiegyenlítő hatásának volt köszönhető a jóléti társadalmak létrejötte, hiszen nem engedte a korlátlan jövedelemkoncentrációt és mérsékelte a társadalmi egyenlőtlenséget.

A '80-as évektől a 2008-as válság időszakáig viszont a trend megfordult, és a jövedelemkoncentráció ismét 25%-ra nőtt (Duménil-Lévy 2011.). Ezzel párhuzamosan a társadalmi mobilitással nagymértékben összefüggő, az öröklött vagyon arányát vizsgáló Thomas Piketty azt állapította meg, hogy a '70-es évektől ismételten egyre inkább a vagyon öröklésével válhatott valaki vagyonossá – ti. nem pedig a tehetségével. Míg a huszadik század elején 90% volt az örökléssel szerzett vagyon aránya, addig 1970-re 45%-ra mérséklődött, de 2010-re 80%-ig emelkedett vissza (Piketty 2014). Leegyszerűsítve: az „amerikai álom”-ként ismert vízió lassan kiüresedett (Pogátsa 2020, szak. 24:45). Az állam gazdasági szereplőknek való kitettsége pedig egyre nőtt.

A demokratikus recesszió egyik nézőpontból tehát a liberális demokráciák belső érték- és legitimációs válsága, amelynek megnyilvánulási formái igen változatosak voltak (választási részvétel mérséklődése, populista-nacionalista irány erősödése, szélsőséges politikai erők térnyerése, az oligopolisztikus versenypiaci jellegzetességekkel szembeni fellépés stb.).

4. A Janus-arcú hatalom

Az elmúlt bő fél évszázad eseményei – és a demokráciák fent kifejtett belső válsága – hatással volt az államhatalmi akarat működés módjára és megnyilvánulási formáira. A foglyul ejtett állam képe ennek a változásnak az egyik markáns megjelenési formája.

Van azonban egy eltérő megközelítésmódja is a jelzett értékválság kialakulásának, amelyet a hatalom Janus-arcú megjelenéseként azonosítok. Ha az előző felfogást tekinthetjük *történetinek* vagy *korszerűnek* a szó szoros értelmében, akkor mondhatnám úgy is, hogy e másik megközelítés *történetietlen* vagy *korszerűtlen*. Úgy tűnik ugyanis, hogy van olyan nézőpont, amelynek perspektívájából a válság szükségszerű megjelenése – függetlenül a történelmi folyamat konkrét megvalósulásától előre jelezhető volt, köszönhetően annak, hogy anomáliái már a paradigma formálódásának időszakában is – működésébe kódoltan – jelen voltak. Ez az anomália pedig a szabadságról, a biztonságról, az igazságosságról és a rendről folytatott modern, lényegében a felvilágosodás időszakától számítható paradigmán belül formálódó diskurzusba ágyazottan érthető meg.

A hatalom szerintem idővel szükségszerűen vált Janus-arcúvá a demokratikus berendezkedésű országokban, tekintettel arra, hogy az állami vagy egyéb hatalmi erők központok működés módja gyakran machiavellista módon autoriter, és ezek az értékek már a kiindulási pontot tekintve

sincsenek szinkronban a vallott európai értékekkel. Hiszen míg az előbbiben a cél szentesíti az eszközt, addig az utóbbi esetében ez elfogadhatatlan.

A második világháborút követően ez a kétarcúság – megjelenési formáit tekintve – még alig volt látható. Nyugat-Európában az állam aktív és sikeres szerepvállalása az újjáépítésben – a Marshall-segélynek is köszönhetően – először prosperitást teremtett. A jóléti társadalmakban az állam által közvetített értékek elfogadottak voltak, a hatalmi akarat fékezte a gazdasági szereplők túlzó érdekérvényesítését. Egyfajta morálisan is megtámasztott érzékenyesség alakult ki a hatalom, a gazdaság szereplői és a társadalmat alkotó közösségek között. A gazdasági szereplők egyre dinamikusabban fejlődhettek, a „*dagály pedig minden hajót megemelt*”.

Ugyanakkor jelzés értékű, hogy ezzel az állami szerepvállalással kapcsolatban már a '40-es évek végén megfogalmazódik a piaci fundamentalista közgazdászok egy, később híressé váló csoportjának (Mont Pelerin Társaság) kritikája, és a '70-es évekre beérnek, majd a gyakorlatban is megjelennek a neoliberais gondolaton alapuló gazdasági *modellek*, melyek célja a szabad piac minél zavartalanabb működtetésének biztosítása – az állami beavatkozás kiiktatása. Ennek a politikának lesz a következménye a gazdasági hatalom aggasztó méreteket öltő koncentrációja, amelynek veszélyeire meglehetősen korán Dwight D. Eisenhower elnök is felhívta a figyelmet.

A hatalom Janus-arcúsága tehát több évtized alatt formálódott és vált egészen közvetlenül érzékelhetővé, különösen akkortól, amikor kiderült, hogy a „*foglyul ejtett állam*” víziója egy valós történelmi folyamat, amelynek során a gazdaság mértékadó szereplői *nem a hatalmat veszik át, hanem az államot igyekeznek magánosítani egy globalizálódó világban*.

Ennek a folyamatnak a láthatóvá és érzékelhetővé válása tette nyilvánvalóvá az anomáliát, mivel a társadalom ebben a helyzetben már nem egy személytelen és intézményi szinten garantált, a törvények uralma alatt álló állammal állt szemben, hanem azzal az állammal, amelyet a piaci viszonyok *magánosítottak*. Ezt a hatalmi koncentrációt nevezi John Kenneth Galbraith *ragadozó- vagy predator államnak*, melynek értékrendje machiavellista hatalmi és piaci.

A tömegtájékoztatás bővülése – ahogy azt az amerikai jelenség esetében már jeleztem – lehet legitimitást erősítő eszköz is, de ez esetben az anomália lelepleződését, nyilvánvalóvá válását is segíti.

A hatalom kétarcúsága minden korábbinál szélesebb körben, a tömegtájékoztatás, a globalizáció okán azok számára is közvetlen tapasztalattá vált a 20. század második felére, akik – választójogukkal – egy polgári demokratikus társadalomban a hatalom társadalmi legitimitációs bázisát jelentik. A folyamatosan kibővülő (cenzus nélküli és a nőkre is kiterjedő, stb.) választójog, a demokratikus berendezkedés működése, a tömegtájékoztatás – és véleményformálás – minden eddiginél nagyobb befolyást jelentő tényezője együttesen példa nélküli közvetlenséget teremtettek a hatalom és az egyének, valamint azok közösségei viszonyában. És bár tagadhatatlan, hogy a média szerepe a hatalom Janus-arcának lelepleződését meg is nehezítheti, de éppen a fenti folyamatok okán segítheti is.

Pontosan a demokráciák belső legitimitációs problémái jelzik, hogy a valós folyamatok üzenetéből sok elér a tömegekhez. Egyesek szerint – maradva az amerikai példánál – már Trump elnök hatalomra kerülését és működését, de kiváltképp leköszönésének körülményeit is éppen ennek az anomáliának, a paradigmát feszítő belső feszültségnek az egyik megnyilatkozásaként lehet értelmezni.

5. A trilemma-elmélet illesztése

Az általam vázolt paradigma kulcs szavai tehát a *rend*, a *biztonság*, a *szabadság* és az *igazságosság* voltak. Azt gondolom, hogy ezek kiteljesedésének képzeletbeli mutatószámaival lényegében paraméterezhetők a demokratikus berendezkedésű hatalmi formációk.

Dani Rodrik közgazdász megközelítése a demokratikus értékválasztás kiteljesedésének lehetőségét egy magasabb, tágabb összefüggésrendszerbe helyezte, amikor ennek a globális struktúrában történő megvalósulása formáit és törvényszerűségeit kutatta, különös tekintettel a nemzetállami igények jelenlétére.

Trilemma-elméletének (Rodrik 2014) lényege szerint a választási lehetőségek három pólusán a nemzetállami érdekek által vezérelt célok, a demokratikus politikai célok, valamint a globalizált világgazdasághoz kapcsolódás mély gazdasági integrációval történő megvalósítása irányába mutató célok állnak.

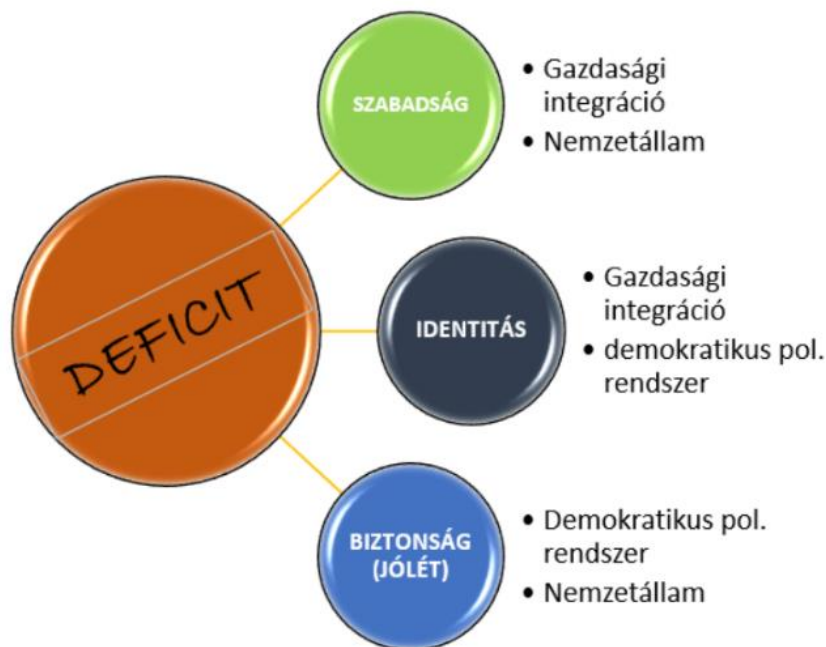
4. számú ábra (Tapaszi 2019)

Rodrik szerint e trilemma lényege az, hogy egyidejűleg a választás csak két cél teljesebb megvalósítását engedi.

- Ha ugyanis a **nemzetállami érdekek** kifejeződésének igénye mellett a **gazdasági integráció** irányába történik elköteleződés, az lényegében a demokratikus működésben okoz kihívást, hiszen az állami érdek a globális érdekek rendelődik alá. Ezt pedig a belső környezetben jobbra csak az autoriter rendszerek tudják fenntartani.
- Amennyiben a **gazdasági integráció** és a **demokratikus politikai rendszer** fonódik össze, az csak egy olyan föderalisztikus szövetségben lehetséges, amelyben a nemzetállami érdekek feloldódnak, de legalábbis háttérbe szorulnak.
- Amikor a **demokratikus keretrendszer** és a **nemzetállami érdekek** érvényesülnek, akkor egy bezárkózó gazdaság alakul ki, és az integráció számos előnye nem érvényesülhet, végső soron pedig lemaradáshoz vezet.

Rendkívül érdekes, ha megpróbáljuk abból a szempontból megközelíteni e három választást, hogy vajon az egyes esetekben miről is kell lemondanunk. Az a) esetben a demokratikus

értékrend alapvető értékeiről, különösen a szabadságról és az igazságosságról mondunk le. A b) esetben kultúravesztés fenyeget, az identitás kerülhet válságba, a c) esetben pedig a bezárkózás idővel beszűkíti a fejlődés lehetőségét, és az általános életszínvonal romlását eredményezi, amely végül a biztonság elvesztéséhez vezet. A vizsgálódás Rodrik-féle megközelítését tehát kiegészíteném és árnyalnám az általam jelzett paradoxon hívószavaival, amely egyúttal az elméleti megközelítés szempontrendszerét véglegesíti.

5. ábra (A szerző saját szerkesztése)

6. A magyarországi kutatás területe

A demokratikus értékrend válságáról és a Janus-arcú hatalomról szóló fejezeteket megelőzően arra kerestem a választ, hogy mi határozza meg azt a környezetet – globálisan, regionálisan és lokálisan –, amelybe ágyazódva a rendészet teret kap és megnyilvánul a maga intézményesített formájában. A szabadság, a biztonság, az igazságosság és a rend fogalmakkal is leírható, belső ellentmondásoktól nem mentes paradigma felmutatásával pedig igyekeztem a helyes útra rátalálni, és segítségül hívtam a Rodrik-féle trilemma elmélet megközelítését.

Ebből a nézőpontból vissza 1. ábrán modellezett környezetre – amelyet a „fent-lent” megközelítése ural. Hangsúlyozom, hogy e két pólus szorításában *az értékválasztások közötti különbségek meghatározó hatására érdemes összpontosítani. Ez ad ugyanis 'fazont' a rendészet terének.* Ha a növekvő belső feszültségek egy kritikus ponton túljutnak, az általános értékválsághoz és a rendészet elfogadottságának gyöngüléséhez vezetnek. Ilyen értékválság esetén a rendészet vagy szükségszerűen *illegitimé, megalkuvóvá* válik a közösség szemszögéből, vagy *engedetlenné és törvénszegővé* a hatalom aspektusából.

Amennyiben a rendészet terét az egyéni és közösségi érdekek és értékek, továbbá a hatalmi szféra között feszülő ellentmondások uralják, abban az esetben a rendészet cselekvési tere tehát leszűkül, és a fentiek szerint ítéltetik meg.

Megjegyzendő, hogy bár kódoltnak tűnik az anomália, de nem szükségszerű annak elhatalmasodása, legalábbis hiszünk abban, hogy lehet józan tere a rendészetnek. Az

értékválság elmélyülése ugyanis attól függ, hogy a társadalom érdek- és értékviszonyai hogyan tükröződnek vissza a rendészet, a végrehajtó hatalom és a végrehajtó hatalom rendészet felé közvetített *érdek- és értékviszonyaiban*.

Történelmi tapasztalataink szerint az egyensúly kialakítására akkor nyílik nagyobb esély, ha az értékválasztás *a humánus eszmék* kiteljesedése irányába mutat, és annak középpontjába *az emberi méltóság* mindenek felett álló megkérdőjelezhetetlen tételét állítjuk. Ez esetben ugyanis e relációkban, relációpárokban kifejeződő értékválasztások között egyrészt azonosság áll fenn, de ami fontosabb, olyan értékek mentén, amelyek a legitimitás biztosítása szempontjából az emberek legszelesebb csoportjai által támogathatók.

7. A kutatás fókusza

Kutatásom előfeltevése az, hogy a tágabb, valamint a modellszerű megközelítés alkalmazása a magyar rendészet történetének meghatározott – a '80-as évektől a rendszerváltoztatás időszakáig terjedő – időszakára megalapozza a magyar rendészet rendszerváltoztatást követő időszaka vonatkozó mozgásterének komplexebb feltárását.

Ahogy fentebb jeleztem, a megfogalmazott relációkat az 1980-as évek magyarországi rendészetének történetére illeszttem. Ehhez olyan tematikus szűkítés indokolt, amely lehetőséget teremt a források célirányos felkutatásán túl azok meghatározott szempontból történő feldolgozására és az adott viszonyok által határolt értelmezésére.

Témaválasztásom a magyar rendészet korszerűsítését, modernizálását és megreformálását célzó törekvések feldolgozására esett. Döntésemnek több oka volt. Egyik oka a téma permanens aktualitása egy változó környezetben, a jól ismert új biztonsági kihívások tükrében.

Másik – és talán kutatásom szempontjából prioritást élvező – oka annak felismerése, hogy e törekvések – függetlenül attól, hogy megvalósították-e azokat, illetve hogy azokból mit valósítottak meg – hűen tükröznek valamit a fent részletezett relációk mögött megbúvó értékválasztások egymáshoz való viszonyából.

Ez pedig elvezet a rendészet cselekvési terének pontosabb megértéséhez, egy olyan kiinduló állapot megismeréséhez, amely a reformtörekvések alapjául szolgálhatott a rendszerváltoztatást megelőző és azt követő időszakban.

A források egy része a Magyar Nemzeti Levéltárban elektronikus formában elérhető, anyaga az E-levéltárban hozzáférhető. A '80-as évek tekintetében ezek különösen az államszocialista rendszerben keletkezett párt vezetőszeri anyagok. Ezek a hatalmi szint kifejeződései.

A pártközpont adminisztratív osztályán készült anyagok – különösen az „alulról jövő” tervezetek, előterjesztések –, valamint a belügyminisztériumi iratok (amelyek egyébként jelenleg csak papíron érhetők el a Magyar Nemzeti Levéltár két irattárában) pedig kutatásom szempontjából indikátorok, mivel a pártközpont adminisztratív osztályának sokáig meghatározó szerepe volt, illetve összekötő kapocsként funkcionált a pártvezetés és a Belügyminisztérium között. Az itt található iratok éppen arról árulkodhatnak áttételesen, hogy milyen gondolatok és törekvések nem voltak támogathatók a hatalmi szféra oldaláról.

8. A kutatás elvárt eredményéről

A kutatás egyik eredménye lehet a relációkon alapuló modell használhatóságának megállapítása, amely a kutatással érintett időszak kibővítésének lehetőségét nyitja meg. Ugyanakkor az értékelés alkalmával különös gonddal kell eljárni, figyelemmel a kutathatóság biztosítása érdekében alkalmazott intézményi és tematikus szűkítésekre, valamint arra, hogy ennek a kutatásnak elsősorban az olyan törekvések feltárása van a fókuszában, amelyek valamilyen szinten egyáltalán megjelentek a *rendészeti igazgatás* körében.

Ennek ténye azonban azt is jelenti, hogy a közösségi relációt érintő igények kifejeződésének egyéb útjait is meg kell találni a közeljövőben ahhoz, hogy teljesebb képet kaphassunk a rendészet terének valós határaitól.

9. A kutatás jelentőségéről

„A történelmi léptékkal alig mérhető fiatal tudományágak hitelesítése, létük fontosságának igazolása folyamatosan zajlik.” (Sallai 2019) A rendészettudomány esetében ennek a folyamatnak az egyik kiemelt műhelye a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola, amelynek hallgatójaként ehhez a munkához szeretnék hozzájárulni. Megközelítesemben ötvözni igyekszem „*a társadalmi és történelmi rendészettudomány*” *korábban felvázolt pilléreirein* (Jaschke és mtsai. 2007) nyugvó elmélet megközelítéseit annak érdekében, hogy a valós folyamatok, mint kiindulópontok szabatosabb meghatározásával hatékonyabb támogatást adhasson e fiatal tudomány a rendészet előtt álló feladatok eredményesebb jövőbeli megoldásához.

10. Felhasznált irodalom

- Bennett Institute. 2021. „Global Satisfaction with Democracy 2020.” Éves jelentés. Bennett Institute.
https://www.bennettinstitute.cam.ac.uk/media/uploads/files/DemocracyReport2020_nYqqWi0.pdf.
- Carr, Edward Hallett. 1993. *Mi a történelem?* Századvég Könyvtár. Budapest: Századvég Kiadó.
- Collingwood, Robin G. 1987. *A történelem eszméje*. Budapest: Gondolat.
- „Democracy Index 2019”. 2021. Éves jelentés. The Economist Group.
<http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy-Index-2019.pdf&mode=wp&campaignid=democracyindex2019%20demokr%C3%A1cia%20bels%C5%91%20v%C3%A1ls%C3%A1ga%20%C3%A9s%20a%20vil%C3%A1g%20demokr%C3%A1ci%C3%A1nak%20sz%C3%A1ma>.
- Diamond, Larry. 2015. „Facing Up to the Democratic Recession” Volume 26 (1): 141–55. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0009>.
- Eisenhower, Dwight D. 1961. „*Military Industrial Complex*”. Youtube.
<https://www.youtube.com/watch?v=OyBNmecVtdU>.

- Erdélyi, Ágnes. 1990. „Kik azok a »historicisták«?”, sz. 2. évf. 1. szám: 105–8.
- „Freedom House”. 2021. <https://freedomhouse.org/>. 2021. január 12. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom_in_the_World_2014_Booklet.pdf.
- Fukuyama, Francis. 2014. *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest: Európa.
- Gilens, Martin, és Benjamin I. Page. 2014. „Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens”. *Cambridge University Press* 12 (3): 18. <https://doi.org/10.1017/S1537592714001595>.
- Jaschke, Hans-Gerd, Tore Bjorgo, Francisco del Barrio Romero, Cees Kwanten, Robin Mawby, és Milan Pagon. 2007. „A rendészettudomány európai megközelítése munkacsoport. Zárójelentés tervezet. Münster.” Jegyzőkönyv: az MTA IX. osztálya Rendészettudományi Bizottsága alakuló ülésén, Készült: 2007. november 6-án.
- Mullen, Andrew. 2010. „Twenty years on: the second-order prediction of the Herman-Chomsky Propaganda Model”, sz. 32. évf. 4. szám: 673–90. <https://doi.org/10.1177/0163443710367714>.
- „Our World in Data”. 2021. <https://ourworldindata.org/>. 2021. január 12. <https://ourworldindata.org/grapher/numbers-of-autocracies-and-democracies>.
- Pogátsa, Zoltán. 2020. *Neoliberalizmus*. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=ucUg32jEcWQ>.
- Pongrácz, Tibor. 1988. „A történetfilozófia hírnöke”, sz. 4. évf. 2. szám: 141–43.
- Popper R., Karl. 1989. *A historicizmus nyomorúsága*. Első kiadás. Hermész Könyvek. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rodrik, Dani. 2014. *A globalizáció paradoxona*. Budapest: Corvina Kiadó Kft.
- Sallai, János. 2019. „A magyar rendészettudomány akkreditációja”, sz. 10: 7–23. <https://doi.org/DOI:10.38146/BSZ.2019.10.1>.
- Tapaszi, Attila. 2019. „Globalizált kontrollvesztettség a Rodrik trilemma alapján”. Blogbejegyzés. *Economania*. <https://economaniablog.hu/2019/02/15/globalizalt-kontrollvesztettseg/>.
- „The Economist Intelligence Unit”. 2021. <https://www.eiu.com/n/>. 2021. január 12. <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>.
- Vigvári, Gábor. 2013. „Gazdasági kormányzás a gazdasági és monetáris unióban - a globális politika lehetetlen szentháromsága szemszögéből”, sz. Vol 8 No 1. <http://retp.eu/index.php/retp/issue/view/58>.

Az ellenőrzés és értékelés elmélete és jó gyakorlata a szervezetek vezetésében

Dr. Kovács Gábor²

egyetemi tanár – Nemzeti Közszolgálati Egyetem – NKE RTK Rendészeti Vezetéstudományi Tanszék tanszékvezető

Budapest 1083, Ludovika tér 2,

e-mail cím: kovacs.gabor@uni-nke.hu

Absztrakt

A tanulmány a gyakorlati alkalmazás lehetőségeinek szempontjából dolgozza fel a vezetési folyamat két meghatározó elemét az ellenőrzést és az értékelést. A Covid-19 pandémia jelentős hatást fejtett ki a munkavállalói szokásokra és a munkavégzés új lehetőségeire. Visszafordíthatatlanul megváltoztak a munkavégzési szokások, a legtöbb munkahelyen előtérbe került a munkahelytől távolról végzett digitális munkavégzés. Ezekkel a változásokkal együtt a vezetői munkamódszerek is jelentősen átalakultak. A tanulmányból az olvasó megismerheti azt, hogy az ellenőrzés és értékelés elméleti háttere hogyan érvényesül a megváltozott körülmények között, annak milyen hatása van a munkavégzésre és a jó vezetői gyakorlatok kialakítására.

---

1. Bevezetés

Minden szervezet vezetése komplex tevékenységet foglal magába, amelynek – a munkavállaló mellett – az egyik kulcsszereplője a vezető. Milyen is a hatékony vezető? Nehéz meghatározni a jellemzőket, hiszen a legtöbb vezetői munkakör rendkívül összetett feladatrendszert tartalmaz. Ahány vezető, annyi egyedi személyiség, sajátos munkamódszer és vezetési stílus. A Covid-19 pandémia új, esetenként a kényszer szülte megoldásokat alakított ki, ennek forradalmi hatása a szervezetvezetés területén is érvényesült, hiszen a digitális munkavégzés eddigi kissé vontatott és körülményes bevezetése mára már napi gyakorlattá vált.

A szervezetek vezetése problémakör rendkívül összetett, amelyben iránymutatást adhat egy belügyminisztériumi felmérés, amelynek eredményei alapján a vezetőkkel szemben támasztott legfontosabb követelmények között szerepel a szakmai felkészültség és hozzáértés, a döntési

---

² r. dandártábornok, tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészeti Vezetéstudományi Tanszék, e-mail: kovacs.gabor@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1949-2880>

képesség és felelősségvállalás, a következetesség és kiszámíthatóság, valamint a vezetői funkciók ellátása. (Malét-Szabó, 2016)

Már a múlt század vezetéselméleti klasszikusainak számító szakemberek is kiemelt figyelmet fordítottak a vezetési funkciók ismeretére és alkalmazásra. Napjainkban a vezetési funkciók valamennyi elemének tudatos alkalmazása bevált gyakorlat, hiszen a vezetéselméleti felkészítés kimelt hangsúllyal kezeli ezeket az ismereteket. A vezetési funkciók belső tartalmának változásával együtt az ellenőrzési módszerek is változásokon mentek keresztül, kialakultak a követendő, jó gyakorlatok.

A vezetéselmélet tudományának egyik alapkérdése az, hogy a vezetői munka, a vezetési folyamat milyen elemekből tevődik össze. Maga a vezetésstudomány nem újkeletű tudomány, a vezetéselméleti klasszikusok már a 19. század hajnalán megfogalmazták annak elméleti alapjait. Ezen elméletek hatása a jelen korunkban is érvényesül, bizonyítva ezzel annak helyességét és időállóságát.

Az egyik kiemelkedő vezetéselméleti klasszikus *Henri Fayol (1841-1925)* aki francia bányamérnök létére, kiemelkedő munkásságával a klasszikus szervezetelmélet egyik megalapozójának tekinthető. Saját öt évtizedes vezetési gyakorlatának tanulságait fő művében az „Általános vállalatvezetési ismeretek” – *Administration industrielle et générale* – (1916.) (Simonics, 2016) című tanulmányában összegezte, ezzel megteremtve a modern vezetéselmélet elméleti alapjait. Fayol elsőként fogalmazta meg azokat az alapvető vezetési funkciókat, amelyeket kissé megváltozott tartalommal és a mai kor igényeihez és kihívásaihoz igazítva napjainkban is használunk.

Ezek a vezetési funkciók a következők: *Tervezés* – a szervezeti jövő kutatása, a különböző cselekvések megtervezésére irányuló tevékenység; a *Szervezés* – a szervezet működési rendszerének a kialakítása, a szervezet működésének fenntartására irányuló tevékenység; az *Irányítás* – amely a feladatok végrehajtását, annak segítségét jelenti; a *Koordinálás* – a különböző tevékenységek során a végrehajtást biztosító szervezeti erőfeszítések összehangolása; az *Ellenőrzés* – a meglévő szabályok és utasítások betartásának felügyelete.

A Fayoli felsorolásból megállapítható, hogy az ellenőrzés, mint vezetési funkció, a folyamat végén foglal helyet. A Fayoli rendszerben nem kapott helyet az *Értékelés* – mint vezetési funkció, bár más megközelítésben az az ellenőrzés részét képezheti – mint a feladatok elvégzésének értékelése, a visszacsatolás egyik formája. Semmiképpen ne feledkezzünk meg róla, hiszen az ellenőrzés és az értékelés együtt alkotnak egy egészet!

A vezetési rendszerek sem állandóak, azok folyamatos fejlődésen mennek keresztül, (Fórizs, 2014, Péter et al., 2013, Birkner 2010).

2. Az ellenőrzés és értékelés elméleti alapjai

A téma feldolgozása során nem kerülhető el az elméleti alapok rövid áttekintése, amelyek megvilágítják az ellenőrzés és az értékelés folyamatának és mozzanatának jellemző tulajdonságait. A két említett vezetési funkciót (mint valamennyi vezetési funkciót) azért tekinthetjük folyamatnak, mert azoknak egyes elemei valamennyi vezetési funkcióban megjelennek. Valójában ezek a tárgyalt vezetési funkciók nem különülnek el egymástól, hiszen minden vezetési funkcióban megtalálható a folyamat valamennyi alkotóeleme. A fayoli elmélet

csupán didaktikai szempontból osztja fel a vezetési rendszer egyes elemeit, ezzel a könnyebb megértést, a rendszerszemléletű gondolkodást és szemléletmódot segíti elő.

A mozzanat azt a munkafázist szemlélteti, amikor a valóságban lezajlik az ellenőrzés és az ahhoz kapcsolódó értékelés. A mozzanat magát az adott tevékenységet jelzi – ezek mindegyike pedig a vezetési folyamatban is önállóan és pontosan meghatározható időpontokban zajlik le.

2.1. Az ellenőrzés elméletének alapjai

Az ellenőrzés elméletének feldolgozása során segítségül hívhatjuk *Douglas Murray McGregor* (1906–1964) X és Y elméletét. McGregor két egymástól jól elkülöníthető álláspontot vetett papírra az 1950-es évek elején. (Czuprák-Kovács G., 2017) A munkához való hozzáállással kapcsolatosan két tulajdonsággal jellemezhető csoportot hozott létre, amelyben az egyik alapvetően negatív, melyet X elméletnek nevezett, a másik csoport alapvetően pozitív tulajdonságokat tartalmaz a munkával kapcsolatban, azt Y elméletként ismerheti a szakmai közösség.

Amennyiben az ellenőrzés és értékelés szempontjából vizsgáljuk ezeket a jellemzőket, akkor megállapíthatjuk azt, hogy az X elméletbe tartozó személyek alapvetően nem szeretnek dolgozni, elfogadják a jelenlegi helyzetüket, behódolnak a tekintélynek, kerülnek a felelősséget, és ellenállnak a változásoknak. Ezek a munkavállalók igénylik az ellenőrzést – igyekeznek megfelelni az elvárásoknak, ezzel is bizonyítva azt, hogy jól végzik a munkájukat. Megnyugvást és biztonságot jelent számukra, hogy ellenőrizték és értékelték őket, valamint az, hogy rendben találták tevékenységüket.

Az Y csoportba tartozók másképpen látják az ellenőrzés jelentőségét, ők inkább nehézségként élik meg, hiszen nehezen tűrik azt, ha ellenőrzik tevékenységüket, hiszen ők alapvetően kreatívak, értelmes önálló munkára vágnak, a feladatot kitűnő lehetőségnek látják arra, hogy megmutassák munkavállalói értékeiket.

Az ellenőrzés és az értékelés más megközelítésben – kibernetikai szempontból – történő tanulmányozása alapján érdekes megállapításra juthatunk. Az adott szervezetre jellemzően, a kibernetikai megközelítésből és a szervezeti kultúrából származtatható ellenőrzési módszerek a következők lehetnek. Csak a kimenő szervezeti (egyéni) teljesítmény kerül mérésre, egyedül ez a meghatározó a szervezet (egyén) eredményességének mérésében. Ebben az esetben a szervezeten belül nincs folyamatos és minden részletre kiterjedő ellenőrzés, hanem kizárólag a végeredmény kerül mérésre és értékelésre – a kibernetikában ez a módszer a szabályozásnak felel meg. Ha eltérés tapasztalható a megkívánt eredményektől, akkor az ellenőrzést végreható szervezet jelzést küld az irányító és irányított alrendszer irányába azzal, hogy valami nem jól működik, és ezzel együtt kéri a beavatkozást.

A folyamatok vezérlésének esetében viszont a vezetési folyamat minden egyes elemében megtalálható az ellenőrzés, a mérés, és ha ott eltérés tapasztalható a kívánatos folyamatoktól, akkor az azonnali jelzés hatására a hiba kiküszöbölhető és a folyamat könnyen módosítható és helyrehozható.

Az előzőekben említett mindkét vezetésmódszertani megközelítés hatékony, azzal a megjegyzéssel, hogy talán a végeredmény mérése (a szabályozás) nem igényel annyi energiát, időt és munkert és talán valamennyivel hatékonyabb is lehet az állandó ellenőrzés

módszerénél. Egy egyetemi példával megvilágítva a szabályozási rendszert, a kari dékán nem igazán ellenőrzi azt, hogy az oktatók a munkaidejükben mivel foglalkoznak, de a különböző mérőszámok alapján (óratartás, publikációk száma, elkészített tananyagok száma és minősége, konferencia felszólalások stb.) pontos képet kap az illető oktatók teljes éves tevékenységéről. Ebben a megközelítésben a szabályozási rendszer alkalmazása a dékáni vezetés szempontjából sokkal hatékonyabb. Ahelyett, hogy mindig azt figyelné és ellenőrizné, hogy a kar oktatói a munkaidejükben jelen vannak-e a campuson, és ha igen akkor mivel foglalkoznak stb., e helyett csupán a kimeneti tényezőket, a jól megválasztott mérőszámokat elemzi. A hatékonyság szempontjából melyik lehet a célravezetőbb? Természetesen az utóbbi, hiszen ebben az esetben nincs szükség jelentős ellenőrző apparátusra, viszont a jó működés előfeltétele a szabályok és a mérőszámok nyilvánossá tétele és a munkatársi közösség stabil és öntevékeny pozitív szervezeti kultúrája.

Az ellenőrzés olyan vezetési funkció, amelynek gyakorlása során a vezető meggyőződik arról, hogy az alárendeltek hol tartanak a meghatározott feladatok végrehajtásában, azt milyen szinten hajtották végre, és biztosítva van-e az adott cél elérése. (Kovács G., 2018.a.)

A meghatározásból láthatjuk, hogy ez ellenőrzés tulajdonképpen visszacsatolás arról, hogy rendben haladnak-e a folyamatok. A mozzanat azt a célt szolgálja, hogy a szervezet önrevíziót tartson arról, hogy a munkavégzés megfelelő eredményességgel és hatékonysággal folyik.

2.2. Az értékelés elméletének alapjai

Az értékelés a vezetői funkciók egyike, amely során az ellenőrzéskor feltárt tapasztalatok alapján a vezető megerősíti az alárendeltek abban, hogy a feladatokat hogyan és milyen hatékonysággal hajtották végre, mekkora volt a tevékenységük során a siker vagy a hiba nagysága. (Kovács G., 2018b.) Az értékelés végrehajtására számos lehetőség kínálkozik, melynek fóruma lehet a személyes megbeszélés, az írásbeli értékelés, a teljesítményértékelés, vagy a különböző vezetési fórumok adta lehetőségek, például állománygyűlés.

Abraham Maslow (1908-1970) Az emberi motiváció elmélete című művében olyan motivációs rendszert mutat be, amely az emberi viselkedéssel is összefügg. (Czuprák-Kovács G., 2017) Néhány vezetéselmélettel foglalkozó szakember ezt az elméletet ma már cáfolja. Véleményük szerint az idő már túlhaladta ezeket a tanokat, de a témánk szempontjából vizsgálva, az emberi motiváció indítékainak és megértésének érdekében azonban szükséges ezekre kitérni, hiszen az emberi szükségletek Maslow által is vizsgált jellemzőiben jól kivehető egymásraépülés tapasztalható.

A maslowi motivációs elmélet lényege az, hogy a magasabbrendű szükségletek csak akkor jelentkeznek, ha a hierarchia alacsonyabb szintjén lévő szükségletek kielégítése valamilyen módon már megtörtént. Ezért is nevezik a rendszert Maslow-féle piramisnak. A szükségletek szintjei Maslow szerint: első szint a fiziológiai szükségletek; második szint a biztonsági szükségletek; harmadik szint a szociális társadalmi szükségletek, a negyedik szint a megbecsülés szükségletei, az ötödik szint pedig az önmegvalósítás szükséglete.

Amennyiben az elméletet szigorúan – a tanulmány témájának megfelelően – csak az értékelés szempontjából tanulmányozzuk, akkor megállapíthatjuk azt, hogy a második szinttől az ötödik

szintig mindegyikben felfedezhetjük az értékelés valamely aspektusát és elemét. Mindegyik szinthez kapcsolódóan megjelenik az értékelés, amely azt jelenti az értékelt személynek, hogy vezetői, a társai és a munkatársi közösség figyel rá és elismeri a munkateljesítményét. Ezzel megvalósul a munkavállaló azon egyik nagyon fontos szükséglete, hogy akikkel kapcsolatba kerül, azok is elismerik a munkateljesítményét – tehát az elismerés szükséglete teljesül.

Minden munkavállaló, aki a biztonságra és a kiszámíthatóságra törekszik, igyekszik elkerülni azt a fenyegetettséget, hogy vezetői, munkatársai nincsenek megelégedve a munkájával. Az értékelés eredményeképpen a lekiismeretesen dolgozó, a munkavállaló meggyőződhet arról, hogy munkáját – tevékenységét helyesen, jó esetben mindenki megelégedettségére végzi, és ezáltal nincs veszélyben a munkahelye – így teljesül a munkavállaló másik fontos szükséglete a személy biztonságra való törekvés szükséglete (Ritecz-Balla-Kui, 2017a, 2017b).

Az értékelési témaköréhez tartozik *B. F. Skinner (1914-1994)* megerősítés elméleti modellje, amely arra mutat rá, hogy a motiválás egy olyan közös folyamat, amelyben a vezető és a beosztott is azzal foglalkozik, hogy hogyan érhető el újból és újból az a munkavállalói erőfeszítés, amely a sikeres munkavégzést garantálja. (Czuprák-Kovács G., 2017) A modell azt írja le, hogy általánosságban a pozitív megerősítés motiváló hatású és rendkívül hasznos vezetői eszköz lehet. A pozitív vezetői megerősítés hatása bír a legnagyobb jelentőséggel, de ezzel együtt a vezetési gyakorlatban a negatív megerősítés és a büntetés is széles körben alkalmazott vezetéseméleti eszköz.

Meg kell említenünk még *F. I. Herzberg (1923-2000)* kéttényezős modelljét – az elégedettségi teóriát – amely a Maslowi modell mellett, a vezetéseméleti szakemberek körében az egyik legismertebb. (Czuprák-Kovács G., 2017) Maga a modell azt írja le, hogy az elégedettséget kiváltó szükségletek alapvetően magából a munkavállaló személyiségéből indulnak ki, ezek a tulajdonságok már önmagukban is motivátorok lehetnek. Ilyen lehet például: az elért teljesítmény elismerésének igénye, a kihívást jelentő munka belső igénye, a különböző dicséretnek és az anyagi vagy/és erkölcsi ösztönzők elnyerése, a nagyobb felelősségvállalás lehetősége, a személyes fejlődés biztosítása, vagy önmagának a munkának az érdekes volta. Ezek a motivátorok hozzájárulnak az illető személyes előmeneteléhez és a fejlődéséhez, biztosítva a sikeres munkavégzést.

Herzberg állítása szerint, amennyiben a munkavállalók valami miatt elégedetlenek, akkor nem fognak annyira hatékonyan dolgozni, hiszen valami bántja őket, azzal kell foglalkozniuk, a zavaró tényezők elhárítása emészti fel az energiájuk egy részét, amit a munkájukra is tudnának fordítani. A vezetőnek mindig arra kell törekednie, hogy munkatársai körében, a szervezetében minimalizálja az elégedetlenséget, megoldja a nehézségeket és a keletkezett problémákat, elhárítsa a zavartalan munkavégzést akadályozó tényezőket.

Érdemes még kitérni *John Hunt (1939-2007)* célmotivációs modelljére. Hunt a kutatásaiban a munkavégzéssel kapcsolatos célokat vizsgálta. Az elméletében kimondottan a munkavállalói motivációra helyezte a hangsúlyt. Hunt szerint a motiváció az egyéni célokból érthető meg, ezért is hívják kutatásait célmotivációs elméletnek. (Czuprák-Kovács G., 2017)

Hunt a kutatásai során arra a felismerésre jutott, hogy alapvetően hat cél mozgatja a munkavállalókat: *a komfort és anyagi jólét; a struktúráltság* – a munkahelyének a munkakörének a struktúráltsága; *a kapcsolatok rendszere* – fontosnak tartja a csoporthoz való tartozást és az elfogadottságot; *az elismertség* – amely mások általi elismertséget és megbecsülést jelent; *a hatalom* – amely a dominanciára való törekvésben nyilvánul meg, és az utolsó motivátor *a kreativitás és fejlődés* – amely az önmegvalósítást az önfejlesztést a saját

munkavégzés szabadságát jelenti valamint azt, hogy a munkavállaló másoktól megkülönböztethető legyen.

Összefoglalva: áttekintve ezeket az elméleteket megállapíthatjuk azt, hogy az ellenőrzésnek és az értékelésnek nagyon komoly motivációs hatásai vannak a munkavállaló irányába, ezért bármennyire is megváltozott a világ és a személyes kapcsolatok háttérbe szorultak, vezetőként semmiképpen nem hagyjuk ki, nem hanyagolhatjuk el a vezetési folyamat ezen elemeit a vezetői munkánk során.

3. Az ellenőrzés során elvárt magatartásminták – az együttműködés igénye

Mint a vezetési folyamat minden eleménél, az ellenőrzés végrehajtása során is nagyon fontos az ellenőrzött és ellenőrző közötti együttműködés megléte, egymás munkájának segítése, megkönnyítése. Mindemellett nem feledkezhetünk meg a tárgyilagosság-, így az ellenőrzés és az ellenőr objektivitásának megtartásáról sem. (Kovács I., 2018) Amikor az ellenőrző szervezet vezetőjeként döntést hozunk az ellenőrzés előkészítésével kapcsolatosan, akkor az ellenőrzés jellegéről függően dönthetünk arról, hogy azt egy-két fő ellenőrrel (kijelölt személlyel) vagy legalább három főből álló, vagy nagyobb létszámú bizottsággal tervezzük végrehajtani. Amennyiben nagyobb létszámú ellenőrző csoportot hozunk létre, akkor célszerű az ellenőrzésre kijelölt bizottságot – az ellenőrzés jellegének megfelelően – szakterületenként albizottságokra bontani. Mint minden vezetői tevékenységre, természetesen az ellenőrzésre is célszerű előzetes tervet készíteni, amely tartalmazza azokat az adatokat, amelyek az ellenőrzés megtervezéséhez, megszervezéséhez és végrehajtásához, valamint a dokumentálásához szükségesek. Ilyen tartalmak lehetnek: az ellenőrzés célja, módszere, ideje, helye, formája, az ellenőrzésben résztvevő személyek feladatai, a jelentés összeállításának ideje, tartalma és módja, ezen kívül minden olyan adat, amely szükséges ahhoz, hogy az ellenőrzés zökkenőmentesen végrehajtható legyen. Az ellenőrzési terv áttanulmányozásával maguk az ellenőrök, és az ellenőrzöttek is minden információt megkapnak, amely az ellenőrzésre vonatkozik.

Az ellenőrzés végrehajtásának időpontjáról ki kell értesíteni az ellenőrzött személyeket vagy szervezetet, megfelelő felkészülési időt kell számukra biztosítani ahhoz, hogy a szükséges dokumentumok, okmányok, kimutatások, előkészítése, összekészítése megtörténhessen.

3.1. Az ellenőrzés előkészítése és végrehajtása során az ellenőrző és az ellenőrzött személy vagy szervezet közötti elvárt magatartás

Az ellenőrzés lebonyolítása során az ellenőrzés jól bevált formáit kell alapul venni, amelyek rendkívül változatosak lehetnek, azok az adatok elemzésétől a helyszíni vizsgálatig is terjedhetnek.

Az ellenőrzést végrehajtókkal szembeni fontos követelmény az, hogy az ellenőrző személy legyen alaposan felkészült az ellenőrzés végrehajtására, ismerje az ellenőrzött munkafolyamatot, a szervezet és az egyén ez irányú tevékenységét. Az ellenőrzést végző személy a munkája során legyen objektív, legyen szakszerű, derítse fel a hibákat, hiányosságokat, de egyben legyen segítő jellegű is. Mindenfajta ellenőrzés legyen rendszeres, de adott esetben lehet meglepetésszerű és rendszertelenséggel ismétlődő is. Az ellenőrzés

módszerei is változatosak lehetnek, a helyszíni vizsgálatól, a személyes interjúm keresztül a beszámoltatáson át, amely megtörténhet szóban vagy írásban is, de esetenként elegendő lehet az iratok, okmányok tanulmányozásának módszere. Szóba jöhet a folyamatos adatszolgáltatás elemzése, de jellemző lehet még a munkafolyamatba épített ellenőrzés is, vagy az elektronikus úton történő ellenőrzés megvalósítása. Az ellenőrzési formáját és módszereit jelentősen befolyásolja az ellenőrzés célja és tartalma.

Az ellenőrzési folyamatban az ellenőrzött személynek (szervezetnek) az ellenőrzés adott időpontjára elő kell készíteni az ellenőrzés tárgyául szolgáló dokumentumokat, ezzel is segíteni kell az ellenőrzést, az ellenőrök munkáját. Az ellenőrzésről az ellenőrzés megállapításait tartalmazó jegyzőkönyv készül, melyben részletesen fel vannak sorolva a feltárt tapasztalatok, amelyhez az ellenőrzött személy – a vonatkozó szabályok szerint – észrevételeket tehet. Amennyiben az ellenőrzés hibát, hiányosságot tár fel, akkor annak kijavítására az ellenőrzött szervezet vezetője intézkedési tervet köteles készíteni, amelyben meg kell jelölnie a határidőket és a hiányosságok kijavításáért felelősök személyét.

4. A munkahelyen kívüli munkavégzés hatásai az ellenőrzésre és az értékelésre

4.1. A munkahelyen kívüli munkavégzésről általában

Munkajogi szempontból meg kell különböztetnünk a Home Office rendszert és a távmunkában végzett munkavégzést³. A Home Office rendszerben a munkavállaló általában otthonról dolgozik, de az is előfordulhat, hogy csak a hét néhány napján marad otthon a munkavállaló, a többi munkanapon az irodájában tevékenykedik, ez a részbeni Home Office intézménye,

A munkavállaló ebben az esetben, általánosságban köteles munkaidőben rendelkezésre állni és munkát végezni. A Home Office-ban dolgozó személy és a munkáltató közösen alkotja meg a munkavégzéssel kapcsolatos szabályokat, ezt írásbeli megállapodásban rögzítik. A Home Office munkavégzésben a technikai lehetőség adott arra, hogy a vezető vezetői ellenőrzés keretében meggyőződjön arról, hogy a munkavállaló a heti 40 órás munkaidőkeretet végig végigdolgozta-e. Ehhez a technikai feltételek rendelkezésre állnak, de a munkavállaló „viszonylagos függetlensége” szempontjából nem célszerű az ilyesfajta vezetői kontroll érvényre juttatása. Az elvégzett munka ellenőrzésére vannak más, sokkal célravezetőbb módszerek, nevezetesen a korábban már ismertetett munkateljesítmény alapú ellenőrzések, amikor a dolgozó által előállított „termék” minősége és mennyisége kerül a vezető által ellenőrzésre. Az itt szerzett adatok a valós munkavállalói teljesítményt tükrözik, így nem szükséges a folyamatos vezetői munkafelügyelet gyakorlása. Nincs szükség ellenőri szervezet létrehozatalára és működtetésére.

A Home Office rendszerben nem érvényesül a távmunkánál meglévő azon fő szabály, hogy a munkavállaló maga osztja be munkaidejét. A távmunkában foglalkoztatott dolgozó munkaidejének letöltése a – munka törvénykönyve szerint – kötetlen formában valósul meg.

³ 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről. (A továbbiakban Mktv.) Forrás: [https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=a1200001.tv&targetdate=&printTitle=2012.+%C3%A9vi+I.+t%C3%B6rv%C3%A9ny+\(A+letöltés+időpontja:+2020.+december+05.\)](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=a1200001.tv&targetdate=&printTitle=2012.+%C3%A9vi+I.+t%C3%B6rv%C3%A9ny+(A+letöltés+időpontja:+2020.+december+05.))

A távmunkában dolgozó munkavállaló a munkahelyétől távol, elkülönült helyen dolgozik. Emellett a – vonatkozó munkaügyi szabályok betartásával – a munkaadó előzetes bejelentés mellett, ellenőrizheti a munkavégzést. A távmunkához tartozó kötetlen munkaidő pedig nem jelenti azt, hogy bizonyos időszakokra, például megbeszélések időtartamára nem szükséges a munkavállalónak rendelkezésre állnia. A távmunka végzéssel kapcsolatos szabályokat a munkavállaló és a munkaadó általi közös megállapodások pontosan rögzítik.

4.2. A Covid-19 pandémia hatásai a digitális munkavégzésre, az ellenőrzésre és az értékelésre

A munkaadók és a munkavállalók fontos törekvése az, hogy a jelen korunk folyamatosan változó körülményei között is megőrizték működőképességüket, javítsák eredményeiket munkaerőpiacon és versenyben maradjanak a versenytársakkal szemben. A munkaadók kiemelt érdeke az, hogy szervezetükben megtartsák a jól képzett munkaerőt – azonban napjainkban ehhez különböző engedményeket, kedvezményeket kell biztosítaniuk a dolgozóik számára. Ezeknek egyik a célja az, hogy a dolgozó érezze a szervezet megbecsülését, azt hogy szükség van a munkájára.

Vezetői feladat, hogy a digitális forradalom, a tudományos- és a technikai fejlődés eredményeként szükség van a hagyományos munkavégzés rendszerének átszervezésére, kibővítésére annak érdekében, hogy a munkahelyek és a munkavállalók egyaránt hatékony válaszokat tudjanak adni a folyamatosan változó környezet kihívásaira. Ezek a válaszok elsődlegesen a rugalmas munkaszervezési módszerek kialakításában öltenek testet. Ezen új módszerek alkalmazása és az új típusú munkaszervezés jelentősen támogatja a munkaerő termelékenységét, nagymértékben hozzájárulva a szervezeti eredményességéhez.

A Covid-19 pandémia a munkaerőpiacon az első időszakban a kényszerszülte megoldások alkalmazását erőszakolta ki. A járvány ideje alatt a legtöbb intézménynél és munkahelyen – ahol lehetőség volt rá – már nemcsak a hagyományos munkaszervezési rendszerben folyik a munka, hanem a rugalmas munkaszervezési rendszerek is kialakításra kerültek. Azokon a munkahelyeken, ahol megvalósítható volt, előtérbe került a digitális munkavégzés lehetősége. A hagyományos munkarendben végzett munka rendszere hazánkban a járvány hatására jelentősen megváltozott. A napi nyolc órás munkaidőt a munkavállaló már nemcsak munkahelyén töltheti el, hanem a digitális eszközökön keresztül a munkahelyétől távol is hatékony munkát tud végezni, erre a technikai és munkaszervezési feltételek kidolgozásra kerültek. A pandémiát követő időszakban is meg kell barátkoznunk azzal, hogy a fejlődés ebbe az irányba fog folytatódni, vélhetően nem áll vissza a hagyományos irodai munkavégzés rendszere, vezetőként valamilyen hibrid, köztes munkavégzési megoldásban kell gondolkoznunk!

Megjegyzendő azonban, hogy a Home Office-ban és a távmunkában végzett munka elmagányosíthatja a dolgozókat, a munkavállalókat. Nagyon fontos a vezetői hozzáállás és magatartás, amely azt biztosítja, hogy a munkavállalók ne essenek ki az információáramlás és megosztás rendszeréből. A digitális eszközökön keresztül és nem a hagyományos rendszerben végzett munkának a számos, kézzelfogható előnye mellett, annak hátrányos vonásai is felismerhetők. Az ilyen típusú, távolról végzett munka a munkavállaló egyfajta „elszigetelődését” jelentheti.

A digitális eszközökkel és nem hagyományos módon megvalósuló munkavégzés esetében akkor hatékony a munkaszervezés, a vezetés-irányítás rendszere, amikor a hagyományos vezetési fórumok, információtovábbítás rendszerei a digitális eszközökön is ugyanolyan hatékonysággal működnek. A világ rohamos gyorsasággal fejlődik, így a közszolgáltatnak is ugyanilyen mértékű léptekkel kell felvennie a versenyt mind az államigazgatásban, mind a versenyszférában tevékenykedő szervezetekkel egyetemben, hogy egy új, digitális alapokon nyugvó, de fejlődni képes rendszerben élhessünk és láthassuk el közszolgálati feladatunkat. (Kovács I., 2020) Vezetőként biztosítanunk kell azt, hogy munkatársaink a munkavégzéshez szükséges információval folyamatosan ellátásra kerüljenek. A digitális munkavégzés során a különböző alkalmazások (Skype for business, Microsoft Teams, Zoom, stb) lehetővé teszik a személyes és élő képi kapcsolatot is az egyes munkavállalók és a különböző munkavállalói közösségek (csoportok) között.

Amennyiben vezetőként körütekintően, a digitális eszközök alkalmazásával alakítjuk ki a vezetés-irányítási és beszámoltatási rendszerünket, akkor a szervezeti hatékonyságunk még növekedésnek indulhat. Hiszen a korábbi személyes találkozók helyett, a digitális térben való kapcsolat kerül előtérbe, már csak azzal is, hogy megtakarításra kerül a korábbi kötelező jelenléttel járó értekezletekre történő utazásra fordított idő, mindenki nyertes lehet.

Hogy hogyan alakul az ellenőrzés és értékelés módszere a digitális világban? Minden vezető jól felfogott érdeke az, hogy a vezetési funkcióknak meg kell maradniuk a digitális világ nyújtotta változó körülmények között is. A vezetőnek ellenőrzött és hiteles információkkal kell rendelkeznie a munkatársak tevékenységével kapcsolatosan, a munkatársak pedig különösen igénylik a visszacsatolást, a folyamatos vezetői értékelést. A fizikai jelenléttel járó ellenőrzés végrehajtása nehézkes, még ha a munka törvénykönyve lehetőséget is teremt erre. A megoldást az egyéni teljesítmények folyamatos vizsgálata hozhatja meg. Az eredményeket kell a vezetőnek mérnie és a tapasztalatok birtokában kell értékelnie a munkatárs teljesítményét. Nem az a lényeg, hogy a munkatárs mikor végezte el a kitűzött feladatot, hanem az, hogy az határidőre és jó minőségben – megfelelve a vezetői elvárásoknak – elkészüljön. Ez új munkatársi és új vezetői szemléletmódot igényel.

5. Következtetések

- Már a múlt században dolgozó vezetéselméleti klasszikusok is felismerték a munkatársak motivációjának fontosságát, amelyek a jelen korban különösen nagy hangsúlyt kaptak.
- Megállapítható, hogy minden vezetési funkció önmagában folyamatként és mozzanatként is értelmezhető.
- A Covid-19 pandémia új helyzetet teremtett a munkavégzés területén, amelynek a munkavállalói és vezetői szinten is meg kell felelni.
- Az ellenőrzés és az értékelés, mint vezetési funkció nem veszített jelentőségéből, a digitális munkavégzés korában is az kiemelkedő szereppel bír.
- Vezetőként esetenként nem kellő hangsúllyal kezeljük a munkatársak értékelésére vonatkozó igényt – erre oda kell figyelnünk.
- Az ellenőrzések sikeres végrehajtása szoros együttműködést igényel a résztvevőktől.
- A munkahelyen kívüli munkavégzés szabályai pontosan rögzítik a munkahelytől távol végzett munka szabályait.

- Simonics I, (2016): Vezetési és szervezetfejlesztési kompetenciák fejlesztése. Forrás: <https://docplayer.hu/109425744-Vezetesi-es-szervezetfejlesztesi-kompetenciak-fejlesztese-szerzo-dr-simonics-istvan-lektor-szabone-dr-berki-eva.html> (A letöltés időpontja: 2021.01.06.)

Gyermekek radikalizációja

dr. Nagy Melánia

Tanárség – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

e-mail cím: nagy.melania@ajk.pte.hu

Absztrakt

A tanulmány kapcsán az Iszlám Állam terrorszervezet stratégiáját vizsgálom meg a kiskorúak radikalizálásának folyamatában. A gyermekkatonák jelensége kapcsán a történelmi példák hosszú sora sorakoztatható fel, amelyet egy korábbi tanulmányomban összegzek (Nagy, 2020). Jelen írás kapcsán a szervezet működésének azon szegmensét vizsgálom, hogy miként vonják hadseregeik tagjai közé a piciket, továbbá arra keresem a választ, hogy a harcok aktivitás, milyen nyomokat hagy testileg mind lelkileg a kiskorúakban, illetve, hogy sikerül-e a reintegráció. Számos program igyekszik ezt a célt hatékonyan foganatosítani, többek között az Egyesült Nemzetek Szervezetének DDR (Disarmament, Demobilization, Reintegration) programjai. A tanulmány kapcsán a rendszer sajátosságait összegzem.

I. Bevezetés

A radikalizáció eszközei és színterei rendkívül sokat módosultak az elmúlt évtizedekben, ennek hátterét a technológiai fejlődés adja. Kezdetben ennek kereteit a vallási helyek, vagyis a különféle mecsetek, „kulturális intézetek” adták. Erre példaként említhető a londoni székhelyű Finsbury Parkban elhelyezkedő mecset vagy a hamburgi al-Kudusz (Taiba) mecset, ahol a 2001. szeptember 11-i merénylet elkövetői is számtalanszor megfordultak. A mecsetekhez szorosan kapcsolódtak az ott prédikáló karizmatikus vallási vezetőként bálványozott imámok, akik szintén részt vettek a szélsőségesek toborzásában. A mecsetek szerepe azonban az utóbbi években jelentősen csökkent. A helyszín többnyire áttevődött a börtön falai közé (Camp Bucca), ahol a szélsőséges dogmákat valló személyek támaszt tudtak nyújtani a megtört raboknak. A radikálisok az eszméik hirdetésének a színhelyéül az egyetemeket is megkörményezték, ez hozzávetetett ahhoz, hogy nagyon fiatal személyekkel is kapcsolatba tudtak lépni. Sokan diplomájuk megszerzése után utaztak a terrorszervezetekhez, hogy a szükséges kiképzést megkapják. Látható, hogy a legfőbb vallási hittérítők már nem csak az imámok, hanem maguk a tagok is, a legegyszerűbben pedig az interneten tudják elérni a célpontokat így a legfőbb radikalizációs színtérré alakult az elmúlt években. (Répási, 2013) Itt pedig a még fiatalabb korosztály éli mindennapjait, többek között tinédzser fiatalok, de ma már teljesen hétköznapi, hogy 7-8 éves gyermekek is számítógépes térben léteznek. Az ISIS létre is hozta pillanatok alatt a saját számítógépes játékokra alapozó technikáját, ahol a Grand Theft Auto V-öt használta fel videóiban saját eszméi terjesztésére, illetve toborzási céljaira. (Révész, 2016)

II. A radikalizáció folyamata

A radikalizáció nem új jelenség. Valamennyi korban és kontinensen megtalálható, kezdve a bibliai koroktól, a gyarmatosítás korán át egészen a mai napokig. Elég megemlíteni a Bár Kochba féle felkelést i. sz. 132 és 135 között, vagy a José Gabriel Tupac Amaru vezette felkelést a spanyolok ellen 1778 és 1783 között. A későbbi korok radikálisai közül említésre méltóak az orosz anarchisták, a „narodnyikok”, akik négy alkalommal kíséreltek meg lőfegyverrel merényletet elkövetni II. Sándor cár ellen, akinek életét végül a lengyel Ignacy Hryniewiecki 1881-ben bombamerénylettel oltotta ki. A 20. századi radikalizációra pedig folyamatosan lehetne a példákat sorolni: Fidel Castro, Ernesto Che Guevara. A Vörös Hadsereg Frakció (RAF) vezetői, Gudrun Esslin, Andreas Baader, Ulrike Meinhof, továbbá a Vörös Brigádok (BR) alapítói, Renato Curcio és felesége, Margherita Cagol, valamint Alberto Franceschini, az Ír Köztársasági Hadsereg (IRA), a Baszkföld és Szabadság (Euskadi ta Askatasuna) és politikai ága a Batasuna Párt, stb... (Bács, 2017)

Rögtön az elején felmerül a kérdés: hogyan ismerhető fel, ha valaki a szélsőséges vallási eszmék kapcsán a radikalizáció útjára lép? Kutatások igazolják, hogy vannak bizonyos jelek, amik megmutatkoznak a folyamat kezdetén. Többek között elkezdődik megváltoztatni életstílusát, személyiségét, külalakját, amit csak azok vesznek észre, akik figyelmesen követik az egyén életét. Az első jelek közé tartozik:

- az elszigetelődés másoktól,
- a szokásos helyek elhagyása,
- az alkohol és a nem muzulmán ünnepek, szórakozási formák elutasítása,
- a születésnapok ünneplésének elutasítása (mivel az iszlám hitre való teljes áttérés az újjászületés időpontja),
- a nyugati szokások és ruházat megvetése
- a zene elutasítása és egyúttal a vándorló imámok szövegeinek hallgatása. (Szabó, 2016)

Azonban a fizikai átalakulások is nagyon látványosak. A férfiaknál megjelenik a szakáll, szerény és semleges színű ruhák viselete, selyemingek vagy aranytárgyak viselésének elutasítása, az esetleges korábbi tetoválások eltávolítása.

A nőknél: a ruházat teljesen átalakul, a korábbi nőies darabokat felváltja a burka (teljes testet eltakaró női ruházat) a smink használatának teljes visszautasítása válik jellemzővé.

Az új szokások közül kiemelendő, hogy csak jobb kézzel esznek, a forró ételt nem lehet fűjni, a tisztátlan ételek fogyasztása tiltottá válik. Speciális kozmetikumokat, szappanokat elutasítanak, amelyek alkoholos tartalmúak, vagy állati eredetűek. Tiltottá válik más neműekkel való fizikai kapcsolat, a pénzkölcsönök felvétele, szigorúbbá válik a Korán előírásainak betartása (pl.: kézmosás a Korán megérintése előtt). (Szabó, 2016)

Előfordul, hogy a radikalizáció túlzottan egyértelmű jeleit szándékosan elrejtik a mártíromságra készülő harcosok. Titokban tartja a környezete előtt és nyugatias életmódot követ, alkoholt fogyaszt.

Számos kutató hangsúlyozza, hogy valóban az internet, illetve a különböző közösségi média felületek hatékony eszköznek bizonyulnak a radikalizáció folyamatában a kezdeteknél (kapcsolatfelvétel, buzdítás, tájékoztató videók), de mindemellett ahhoz, hogy ezek az üzenetek egy sikeres toborzást eredményezzenek, szükség van egy erre, fogékony egyénre, aki a radikalizáció útjára képes lépni. Ezt támasztja alá, hogy a külföldi harcosok többnyire csoportosan érkeznek a szervezethez és ezek a csoportok baráti közösségeknek bizonyulnak, továbbá számos olyan földrajzi pont van, ahol kiugróan magas a csatlakozási arány (Molenbeek negyed, Brüsszel) (Jasko ed. 2018)

„Egy az Egyesült Államokban készült, a kulturális identitás radikalizálódási folyamatban betöltött szerepére összpontosító tanulmány szerint elszigeteltséghez és jelentéktelenség érzetéhez vezethet, ha egy adott bevándorló nem tud azonosulni a kultúrával, amelyikben él, a kutatók ezt a jelenséget „kulturális hajléktalanságnak” nevezték.” Az elszigeteltség a hovatartozás hiányát kihasználják a terrorista csoportok vezetői a radikalizálódás folyamatában. A tanulmány 198 muszlim háttérű válaszadó tapasztalatait dolgozta fel, és foglalkozott azzal a kérdéskörrel is, hogy az elszigeteltség mellé társuló esetleges negatív élmények (például a diszkrimináció, a megaláztatás érzete vagy a munkahely elvesztése) még inkább elősegítik azt a folyamatot, amelynek során az illető egy radikális és erőszakos ideológia elfogadásával életcélra lel. Más kutatók álláspontja szerint bizonytalanság és feszültség idején az egyén hajlamos az identitásának azon szegmensével azonosulni, amelyet a leginkább veszélyeztetettnek érez. Ez szintén fontos szempont egyes másod- és harmadgenerációs bevándorló megértéséhez. Nem szabad eltekinteni attól a tényről, hogy az európai muszlim népesség folyamatosan növekszik, és hogy az átlagéletkoruk fiatalabb, mint az „öshonos” európai polgároké, sürgősen napirendre kell tűzni a bevándorlók identitás-problémájának vizsgálatát az európai muszlim és a befogadó közösségek körében egyaránt. Ez azért is elengedhetetlen, mert a muszlim családokon belül örökölt vallási és/vagy etnikai identitás – a kibocsátó közösséghez fűződő elsődleges lojalitás – és a befogadó társadalom értékrendje és életformája közötti egyensúly megtalálása időről időre kudarcokhoz és frusztrációhoz vezethet. (Horváth-Sánta 2017)

A valós térbeli és internetes propaganda elősegíti, elősegítheti a radikalizálódást azokban, akiknek személyisége, érzelmei erre hajlamosítják, életükben olyan igazságtalanságok érték, amelyek faji, vallási, nemzeti, nemzetiségi hovatartozása miatt szenvedett el.

Egy ördögi kör eredménye az idegengyűlölet és a radikalizálódás, amelyek mindegyike előfeltétele vagy közege egymásnak.

A terroristává válás okai nem vezethetők vissza egyetlen okra. Lehetnek olyan típusok vagy tipikus helyzetek, amelyek segítenek megérteni ezt a komplex folyamatot.

A személy politikai, vallási, társadalmi, nemzetiségi és egyéb sérelmei, „igazságtalanságai” az ő személyes - belső, lelki - tulajdonságaival (hős akar lenni, narcisztikus személyiség vagy mentális problémával küzd) együtt integrálódnak pszichéjébe és ez alapján születik az elhatározása.

Hasonlóan vélekedik a radikalizálódásról Fathali Moghaddam (Georgetown Egyetem, USA) tanulmánya, amely 6 lépésben határozta meg az ehhez vezető utat:

- az első lépés a felhasználó egyéni szociális környezetében keresendő, elsődlegesnek tekintendő a személy életét jellemző relatív depriváltság,

- a második lépés az, hogy az egyén keresi igazságát;
- a harmadik lépés az, hogy a személy elkezd felismerni azokat a csoportokat, országokat, amelyek az igazságtalanságért felelősek, és egyben agresszív reakció lehetőségét is mérlegeli,
- a negyedik lépés az, hogy a terroristák erkölcsével azonosítja magát, ez igazolja az erőszakot az igazságtalanság megszüntetésére,
- az ötödik lépés az, hogy a személyben rögzül a mi és „ők” ellentéte, és csatlakozik egy terrorista szervezethez, és
- az utolsó, hatodik lépés, a terrorista cselekmény elkövetése. (Mealer, 2012)

Az internet szerepe különösen nyilvánvaló a második és a negyedik lépés között.

Egy személy könnyen megtalálhatja az interneten található információkat és weboldalt, hogy visszhangzik az „igazságtalanságáról,” sérelméről. Megtalálhatók azok az emberek vagy csoportok, akiknek ugyanaz a véleményük, ugyanazok a sérelmeik.

Sőt az internet, a kommunikációs eszközrendszerével arra is lehetőséget ad, hogy a hittérítő földrajzi távolságtól függetlenül végezhesse lelki meggyőző, rábeszélő tevékenységét. A hittérítő szöveges formában elküldheti a dokumentumokat és online beszélgetéssel tud hatni a felhasználóra.

Érdekes felidézni Marc Sagerman vélekedését a radikalizációról, tanulmánya kifejezetten az iszlám szélsőséges értelmezésére fókuszál. Négy feltételt állít e körben:

- vallási felháborodás,
- a Nyugat háborúja az iszlám ellen,
- rezonancia személyes tapasztalattal és
- hálózatok mobilizálása. (Mealer, 2012)

Gyakorlatilag az Iszlám Állam nevű terrorszervezet előtt szintén rendkívül hatékonyan működő al-Kaida teremtette meg „akció- retorzió- akció” elvét. Ennek megteremtője Oszama bin Laden volt, aki tudatosan szította a külső ellenállást, azaz valójában tudatosan provokálta a „hitetleneket” és az azok vezetőjének tekintett Egyesült Államokat. Olyan helyzet megteremtésére törekedett, amelyben az általa elkövetett merényletekre a „hitetlenek” túlzott reakcióval válaszolnak, felháborodást és radikalizálódást kiváltva (és fundamentalista önkéntesek további hullámát elindítva) az addig békés muszlim közösségekben is. Az elv további eleme az volt, hogy csak kezdetben van szükség egy irányító központ létezésére, mert utóbb a szervezet már önfenntartóvá és öngerjesztővé fog alakulni. (Béres, 2006)

A mozgalom nehezen érhet el sikert külső támogatók nélkül. Jelen esetben a külső támogatók alatt a világ különböző országaiban élő aktív hívőket kell tekinteni. Akik már fő irányító szerv közvetlen közreműködése nélkül valósítanak meg az Iszlám Állam nevében merényleteket. Bács Zoltán György kettő csoportra bontja a radikalizálódásnak nagyobb mértékben kitett személyeket, és az egyik csoport egyértelműen a társadalmi nehézségek következtében kialakuló összetett probléma rendszerből a kijutás eszközeként válik terroristává. Megállapítása a következő: *„a társadalom „gyárába” bekerülnek a társadalmi igazságtalanságok, egyenlőtlenségek, a vallási intolerancia, a kulturális összeférhetlenség dogmája és az iskolázatlanság, mint nyersanyag, a „gyártósoron” hozzáadják a kirekesztettséget, a frusztrációt és a marginalizációt, mint katalizátort, majd ebből megszületik a társadalmi végtermék, maga a radikalizáció. Ennek végfelhasználói pedig a terrorszervezetek.* (Bács, 2017)

De mi a helyzet a kiskorúakkal? Hogyan válnak gyermekkatonává, 6-7 éves fiúk és lányok?

III. A gyermekkatonák indoktrinálása és reintegrációja

A radikalizálódott fiatalok esetében is különbséget kell tennünk kettő csoport között:

- egyrészt a Nyugatról csatlakozott kiskorúak (e körben különbség van az önállóan érkező gyermekek illetve a családjukkal ide érkező fiatalok között) valamint
- a válság övezetben élő gyerekek között.

A toborzás és így a radikalizálás módja is teljesen eltérő lesz. A távolság miatt a Nyugatról érkező szimpatizánsokat elsődlegesen az interneten tudja elérni a terrorszervezet. Míg a helyszínen élő gyerekekkel fizikai és szellemi kiképzést is foganatosítani tud a szélsőséges dogmákat követő vezető.

Az ISIS új területeinek elfoglalásánál egy bevált „rutineljárást” alkalmaz. Ennek keretében megölik a közösség férfitagjait, a nők és a fiatalok lányok szexuális erőszak áldozatai lesznek az idősebbnek tartott asszonyokat szintén kivégzik. Az egészen kicsi fiúkat pedig átnevelő táborokba hurcolják, ahol programszerű agymosásnak vetik alá őket (Révész, 2016). Gyermeknél más a helyzet a radikalizálódásban, mint a felnőttéknél. Minél fiatalabb egy kislány vagy egy kislány annál könnyebb dolga van egy-egy szélsőséges eszmét hirdető csoportvezetőnek. A fiataloknak teljesen más a félelemérzete, nem érzik tettük súlyának következményeit, mindemellett sokkal könnyebben befolyásolhatóak is. Elegendő nekik egy karizmatikus egyén, akire felnézhetnek, akitől valamelyest tartanak, hiszen tudják, hogy egyedül még nem képesek életük irányítására. Normális helyzetben ezt a szerepet többnyire a kölykök apja és anyja tölti be, azonban, azokban a társadalmakban, ahol nem tud kialakulni szoros kötődés a csemeték és a szüleik között ott könnyedén lép a helyükbe a vallási vezető vagy terrorista szervezet irányítója. Kiskorban még a közösségnek is óriási szerepe van, hiszen jellemző ebben a korban, hogy egymást utánozzák és követik különböző tevékenységek végrehajtása során. Így, ha az egyik pajtás terroristának áll, akkor hamar csatlakoznak hozzá a társak. (Könczöl 2015) Hasonlóképpen fogalmaz Ed Husain „egy fiatal gyermek közössége meghatározza annak egész sorsát” (Princz, 2016).

Afrikában nem ritka, hogy 6-7 gyermek van egy családban. Mindenkinek megvan a saját teendője, amit végre kell hajtani és amivel felelősséget tartozik. Ezt az apa számon is kéri. Ez a rendszer könnyen áttevődik a hadseregben elvárt feladatok teljesítésére. (Könczöl 2015) A kiskorúak hadkötelezettsége után előfordul, hogy nem találják meg korábbi életüket. Nem ismerik fel adott esetben a szüleiket, szülőhelyüket és szélsőséges esetben a saját nevükre sem emlékeznek. Ennek oka többek között a teljes mentális átformálás, indoktrinálás a mantrázás módszerével. Tízszor, százszor, ezerszer ismételtetik ugyanazokat a szélsőséges eszméket, amelyeket a csoport vezetői megkövetelnek. Ez hosszú évek alatt nagyon súlyos identitásvesztést eredményezhet. A probléma további forrása, hogy önmagában a dogmatikai alapok rögzítése, nem jár együtt a teljes memória vesztesével is, így valószínűsíthető tehát, hogy a gyermekek különböző tudatmódosító szerek hatása alatt állnak a folyamat elejétől egészen a végéig. Széles skálán mozog az alkalmazott kábítószeres listája a kiscsemeték esetében. Ezeknek a szereknek a használatával is magukhoz láncolják a fiatalokat. Például a kokain egy olyan hatást vált ki, amelyről jól érzi magát a kislány, kislány és úgy fogja gondolni, hogy ő itt jó helyen van, hiszen szuper a kedve. A nyugtató hatású szerek segítenek az ellenállás leküzdésében, hiszen nem mindenki lesz egyből alávetett katona, aki gondolkodás nélkül képes embereket ölni. Nagy szerepe van az idő múlásának ezeken a katonai bázisokon. A több évig elhúzódó részvétel, akár visszafordíthatatlan következményeket képes okozni a kicsik életében. Rendkívül fogékony időszakban támadják meg őket, amely a legalkalmasabb szélsőséges

dogmák mély betáplálására. Beléjük nevelik, hogy az agresszió, az erőszak nem norma ellenes, hanem elfogadott hétköznapi magatartás, amit később nehezen lehet formálni. (Könczöl 2015) Az ölési cselekmények végrehajtásáról videókat mutatnak az ifjaknak, kétségtelen, hogy a radikalizálási módszerük hatékony, hiszen bizonyos idő elteltével habozás nélkül képesek ölni az ISIS nevében. (Révész, 2016)

A fiatalok reintegrálására hívták életre a DDR (Disarmament, Demobilization, Reintegration) programokat. A program nem más, mint: „*A lefegyverzés, a leszerelés és az újrabeilleszkedés megalapozza azoknak a közösségeknek a megóvását és fenntartását, ahová ezek az egyének visszatérnek, miközben felépítik a hosszú távú béke, biztonság és fejlődés képességét.*” Olyan helyzetekben, amikor túl korai vagy nem lehetséges DDR programot végezni, az ENSZ támogatja a közösségi erőszakcsökkentő tevékenységet, amelyek megfelelő feltételeket teremtenek a politikai folyamatok előrehaladásához és a fegyveres csoportok feloszlásához. (UN)

A fiatalok kiemelése kapcsán hetekig, hónapokig akár évekig is szükség lehet ezen programban való részvételre. A harcok következtében a szocializációjuk nagyon alacsony szinten maradt, így alapvető feladatok megtanítása, mint pl. levél feladása, is szükséges. Az átélt események miatt a fiatalok poszttraumás stressz szindrómán (PTSD) esnek át. (Könczöl 2015) „*A PTSD alaptünetei, mint az intruzív tünetek (flashback, rémálmok), elhárító tünetek (a traumára emlékeztető személyek, helyek kerülése), valamint a fokozott ébrenléti szinttel járó tünetek (alvászavar, ingerlékenység, koncentrációs nehézségek) komoly megrokkantást eredményeznek és a komorbid depresszió, egyéb szorongásos betegségek, drog- és alkoholfüggőség tovább fokozhatják a betegség okozta terhet.*” (Martényi, 2000) Nyugati társadalomban rendkívül ritka betegség ez a gyerekeknél, nehéz is a kezelése. Akár hónapok eltelésével is jelentkezhet a traumák átélését követően, amikor is úgy látja az érintett a megtörtént eseményeket a szeme előtt, mint, ha az újra és újra megtörténne. Ebből következően jön a szégyenérzet, a büntudat ami egy idő után elviselhetetlenné válik. A rehabilitáció ezen fiataloknál minden esetben más és más, teljesen egyénfüggő, emiatt kiemelt figyelmet kell fordítani a program végeztével az utánkövetés időszakra. Szerencsésebb helyzetben vannak azok a gyermekáldozatok, akiknél fellelhető rokonai kapcsolat. Ott nagyobb esély van a sikeres társadalomba való visszavezetésnek. Fontos, hogy a bizalmi kötődés kialakítása fokozatosan történjen, amelyre később támaszkodni tud a reintegrációnál.

A toborzás egyik leghatékonyabb eszközének az internetes felület mutatkozik, így különböző stratégiák jelentek meg a hatékonyságának a csökkentésére. A JIGSAW a Google egyik leányvállalata állt elő egy ötlettel, melynek célkeresztjébe az ISIS-t támogató fiatalok kerültek. Az elképzelés nagyon egyszerű. Ha a Google felhasználókat figyelő robotjai úgy érzékelik, hogy valaki túl intenzíven érdeklődik a szervezet videói, tartalmi iránt, akkor a kereső találati listáján felülre, azaz első helyre rendezi az elrettentő videókat, amely az ISIS valódi arculatát ábrázolják. (Révész, 2016)

Az Egyesült Királyságban is számos tendencia alakult ki a radikalizálódási folyamat korai észlelésére. A szülők megsegítésére weblapok specializálódtak a radikalizálódott gyermekek felismerésére. Ismertetik, hogy azok a gyerekek fogékonyabbak lehetnek a szélsőséges eszmékre, akik: küzdenek az identitásukkal, társ csoportoktól vagy az Egyesült Királyság kultúrájától elkülönítve élnek, traumatikus esemény érte őket, alacsony az önértékelésük vagy családi feszültségben élnek. (Surrey Family Information Service, 2019)

Felhívják a figyelmet különböző jelekre, amely közül némelyik jellemző lehet a tizenéveseknél, de azért érdemes ébernek lenni:

- nem hajlandó hallgatni azokra, akiknek más a nézőpontja
- új vallásra áttérés, ami egyúttal jelenti a barátok és az általuk kedvelt tevékenységek elutasítását
- sok időt tölt online vagy telefonon, és titokban tartja, amit csinál
- több profil birtoklása a közösségi médiában, saját nevük vagy álneveik használata a szélsőséges nézetek megosztására
- támogatás vagy együttérzés a szélsőséges politikai vagy vallási nézetekkel rendelkező csoportok iránt, akik illegális vagy erőszakos cselekedetekre ösztönöznek.
- csatlakozás szélsőséges szervezetekhez, vagy csatlakozásra törekvés. (Surrey Family Information Service, 2019)

A tények láthatóak, hogy már számos közép-európai országban aktuális probléma a gyermekek radikalizálása az online térben, így nem elképzelhetetlen, hogy hazánkban is előforduló tendencia lesz.

IV. Következtetések, javaslatok

A legnagyobb probléma a gyermekkatonaság jelenségével kapcsolatban, abban keresendő leginkább, hogy azokban a társadalmakban, ahol nagyszámú kiskorú áll hadba, ott erősen tartani kell attól, hogy ott a jövőben – a gyermekkorban elsajátított minták alapján-szükségszerűen újra fogja termelni azokat a tényezőket, amelynek ő is az áldozata. Leegyszerűsítve, *„ahol zaklatják, kizsákmányolják és megölik a piciket, ott a gyerekek sem fognak mást tenni, mint zaklatni, kizsákmányolni, megölni másokat.”* A téma kapcsán számos új gondolat és megválaszolendő kérdés merül fel, többek között, hogy a hazatért fiatalokat felelősségre lehet-e vonni a felnőttek parancsaira végrehajtott cselekményekért, mindemelett egy felnőtt katona, hogyan reagáljon egy rá fegyvert tartó 10 éves kölyökre? (Paragi, 2008) Ezen kérdések megválaszolására egy jövőbeli tanulmány keretei adhatnak lehetőséget.

V. Felhasznált irodalom

- Szabó Tibor: Az „új terrorista” lélektana és a védekezés módszertana. Valóság, 2016/10. 12. o. <https://peacekeeping.un.org/en/disarmament-demobilization-and-reintegration> (2021.01.10.)
- Nagy Melánia: Gyermekkatonák egykor és most. 2020. Rendészettudományi konferenciakötet (megjelenés alatt)
- Bács Zoltán György: A radikalizáció és a terrorizmus kapcsolata, egyes formái, gondolatok a megelőzés lehetséges perspektíváiról. Nemzetbiztonsági Szemle, 2017/ 5., 5. o.
- Béres János: A modern iszlám fundamentalizmus gyökerei és az al-Kaida. Felderítő Szemle, 2006/V. 152.o.

- Jasko, Katarzyna - Kruglanski, Arie W. - Hassan, Ahmad - Gunaratha, Rohan: ISIS: Its History, Ideology and Psychology. In: Woodward, Mark - Lukens-Bull, Ronald (eds.) Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives. Springer International Publishing, 2018.
- Horváth-Sánta, Hanga: Radicalization into Salafi Jihadism: Some Patterns and Profiles in Europe 2015-2017. Defence Review, 2017/2. 26-44.
- Répási Krisztián: Európa az iszlamista terrorizmus árnyékában. Hadtudományi Szemle, 2013/1.
- Mealer Micheal: Internet Radicalization: Actual Threat or Phantom Menace. US Government, Department of Defense, Naval Postgraduate School, Monterey, 2012.
- Könczöl Zsófia: Gyermekkatona – egy pszichológus szemével, 2015 <https://honvedelem.hu/hatter/biztonsagpolitika/gyermekkatona-egy-pszichologus-szemevel.html> (2021.01.12.)
- Princz Orsolya: Terrorszervezetek toborzási tevékenysége áttekintő elemzés az al-Kaida és az ISIS módszerei alapján. http://publikaciok.lib.uni-corvinus.hu/publikus/szd/Princz_Orsolya.pdf (2021.01.13.)
- Paragi Beáta: Gyermekkatona Afrikában, https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2008_04_Gyermekkatonek_Afrikaiban.pdf (2021.01.11.)
- Martényi Ferenc: A poszttraumás stressz-betegség. Tünetek, neurobiológia és gyógyszeres terápiák
- Révész Béla: A gyermekek háborúja <https://honvedelem.hu/hatter/biztonsagpolitika/gyerekek-haboruja.html> (2021.01.12.)
- <https://www.surreycc.gov.uk/people-and-community/families/support-and-advice/keeping-your-family-safe/radicalisation> (2021.01.14.)

A bűnügyi hírszerzés változásai

Dr. Nyeste Péter

Egyetemi adjunktus – Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar

Budapest, 1083 Üllői út 82.

e-mail cím: nyeste.peter@uni-nke.hu

Absztrakt

Hazánkban a bűnügyi hírszerzés alapjait a XIX.század végén rakták le, amelynek a fejlődését szakaszokra lehet bontani a cél- és szervezeti rendszerének átalakulása alapján. Erre alapvető hatást gyakorolt hazánkban a demokratikusból a diktatórikus államberendezkedésre történő kényszeres áttérés. A rendszerváltást követően pedig ismét érvényesülhetett a jog uralma a bűnügyi hírszerzés területén is. A bűnügyi hírszerzés néhány lehetséges modelljét is bemutatom és a bűnügyi hírszerzésre is ható néhány jelenkori kihívást, tendenciát megvizsgálólok.

---

1. Bevezetés

A bűnüldöző hatóságok hírszerző és nyomozástámogató tevékenysége a XVIII. században kezdett kialakulni Európában a francia minta alapján. Hazánkban a XIX. század végén tették le a modern bűnügyi hírszerzés alapjait a fővárosi rendőrségen belül a detektív testület megalakulásával.

Az önálló katonai hírszerzés mellett a *polgári hírszerzés* szervezetrendszere – a politikai jellegű delictumok büntető kódexben történő szabályozásának megfelelően – az 1920-as évektől épült ki hazánkban a rendőrség detektív testületeinek és a csendőrség erre jogosult nyomozó hatóságainak a feladataként. 1933-ban a csendőrség politikai nyomozóosztály parancsnokság sajtóirodája hírközponttá alakult, amely elsősorban állambiztonsági ügyekkel foglalkozott, sajtófigyelést hajtott végre, illetve bizalmas politikai és katonai híreket, külföldi híreket gyűjtött, elemzett. 1941-ben a nyomozóosztály parancsnokság központi nyomozó parancsnoksággá és a hírközpont is önálló részleggé vált (Csóka, 2003).

Polgári állambiztonsági jellegű hírszerző, elemző tevékenységet végzett ebben az időszakban a rendőrség detektívtestülete és a csendőrség nyomozóalakulatai mellett a Magyar Királyi Csendőrségen belül a Határszéli Csendőrség, a Magyar Királyi Határrendőrség és a Magyar Királyi Vámőrség is.

A politikai irányú nyomozások összefogására a belügyminiszter 1942-ben létrehozta az Államvédelmi Központot. A szervezet feladata elsősorban a politikai jellegű nyomozások összehangolása volt. A csendőrségi nyomozókhoz tartoztak a baloldali ügyek, a rendőrséghez

a jobboldali mozgalmak ellenőrzése, megfigyelése. A nemzetiségi mozgalmakkal közösen foglalkoztak.

2. A bűnügyi hírszerzés szektorainak alakulása a rendszerváltásig

A *bűnüldöző hatóságok* rendes szolgálati feladatai (figyelő, megelőző, felfedező) körébe tartozott már a fővárosi rendőrség detektív testületének megalakulásakor is a bűnüldözési szempontból releváns események, személyek, tárgyak megfigyelése, és a beszerzett információk értékelése szolgált alapul a konkrét bűncselekmény gyanújára utaló tevékenységek, illetve bűnügyileg releváns események tisztázásához. Ez a bűnözés monitorozását és a lehetséges bűncselekmények megelőzését, megakadályozását segítette elő. A bűncselekmények hatékony megelőzése, megakadályozása és felderítése érdekében *puhatoló eljárásokat* alkalmaztak. Ezek közé tartozott a megfigyelés, „besúgók” előzetes alkalmazása, a feltűnés nélkül való érdeklődés és a les. A figyelő, megelőző szolgálat és a puhatoló eljárások alkották a korabeli bűnügyi hírszerzés magját.

A puhatoló eljárások eredményei alapján került sor a nyomozás megindítására és ettől a ponttól kezdve már a „megállapítás” szakaszába lépett a megismerési folyamat és a bűnvádi perrendtartás előírásai alapján került sor a nyomozási cselekmények végrehajtására, amelyek a vád előkészítését szolgálták. Természetesen a detektívek - mint a fővárosi rendőrség kiegészítő egysége - a nyomozó cselekmények sorozatából álló megállapító eljárás egyes cselekményeit is elvégezték, a bűnügyi előadók nyomozással kapcsolatos hírigényeit kielégítették és akár kihallgatásoknál is jelen lehettek, a bírósági tárgyaláson tanúvallomást is tehettek. Így a korabeli bűnügyi hírszerzés feladatrendszerének része volt a bűnvádi perrendtartás keretében történő nyomozás és a vádhatósági tevékenység segítése is, ellentétben a kommunista ideológiájú diktatórikus rendszerben létrejövő ún. operatív tevékenységgel.

A felderítést (a bűnügyi hírszerzést) a korabeli büntetőeljárás törvény, a bűnvádi perrendtartás nem szabályozta részletesen. A felderítés részletszabályait, végrehajtási metodikáját az ügyészek és detektívfelügyelők közreműködésével készült gyakorlati kézikönyvekből (pl. Endrődy, 1897. , Magyar, 1900. , Nemes, 1944.) és a szaktanfolyamokon lehetett elsajátítani, valamint a gyakorlati munka során a tapasztalt mentorok segítették a pályakezdő detektíveket, csendőröket.

A második világháborút követően a titkos információgyűjtő tevékenységet a szovjet mintára felállított, az ideológiai, politikai rendszert kiszolgáló államvédelmi, állambiztonsági egységek *állambiztonsági célú titkos operatív* információgyűjtő tevékenységének *dominanciája* jellemezte. A *bűnüldözési célú titkos operatív* eszközök, módszerek alkalmazása másodlagossá vált az állambiztonsági titkos operatív eszközökkel, módszerekkel szemben és a bűnüldözési jellegű titkos operatív tevékenység is elsősorban a társadalmi tulajdon elleni bűnözésre koncentrált.

A büntetőeljárás törvényben az ügyész szerepköre mellérendelté vált a nyomozóhatóságokkal, a vizsgálóbíró jogintézménye megszűnt. A titkosított jogszabályok, belső szabályzatok alapján az állambiztonsági és rendőrségi vezetők, nyomozók, vizsgálók önállóan, külső kontroll nélkül végezték ún. titkos operatív tevékenységüket. A titkos operatív tevékenységet szabályozó legmagasabb szintű, minisztertanácsi norma (1/1975-ös MT elnökhelyettesi utasítás) alapján a belügyminisztérium és szerveinek a titkos operatív tevékenysége nem állt az ügyészség felügyelete alatt.

A szovjet mintájú álamberendezkedés logikája alapján az állam elleni (a pártállami ideológia elleni) és szervezett formájú bűncselekmények felderítése, megelőzése érdekében a büntetőeljárás elrendelését megelőzően végrehajtható volt egy titkos operatív felderítési,

bizonyítási, vizsgálati szakasz, amely egy alternatív titkos büntetőeljárás-ként volt felfogható. A vizsgálók a „titkos büntetőeljárás” adatai alapján eldöntötték, hogy megindítják-e a „nyílt” büntetőeljárást (realizálják a titkosan beszerzett adatokat), vagy más módon realizálnak, azaz hasznosítják az információkat. Az állambiztonsági és bűnüldöző hatóság önállóan döntött arról, hogy hogyan szerzik be később a büntetőeljárás keretei között a „titkos büntetőeljárás” által megismert, rögzített adatokat, információkat, azaz „a titkos eljárási eredményt”. A rendészet része volt a proletárdiktatúra államgépezetének, ezért osztozott annak a monolitikus hatalmi központ általi kiszolgáltatottságában (Korinek, 2006).

A rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban, 1988-ban a Belügyminisztériumban megszűnt a tisztán rendőrminisztériumi funkció, annak feladatkörébe került a civil államigazgatásnak számos fontos területe, a minisztérium legfelsőbb vezetésében civil közigazgatási szakemberek jelentek meg, akik kezdeményezték a politikai irányítás és a szakmai vezetés elválasztását. (Finszter, 2020).

3. A nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés a rendszerváltástól

A rendszerváltást követően, a demokratikus jogrendszer visszavezetésével megszűnt a pártállam információs igényét kiszolgáló egységes belügyminisztériumi titkos információgyűjtés szervezetrendszere. Alapvető rendező elvként jelent meg a korábbi egységes, pártirányítást kiszolgáló információs szervezetrendszer megosztása, a fékek és egyensúlyok elvének kialakítása és alkalmazása.

A rendszerváltozást követően a BM III/III. Belső reakció és szabotázselhárító csoportfőnökséget a III/1. állambiztonsági vizsgálati osztályával együtt megszüntették jogutód nélkül.

A titkos operatív technikákat működtető III/V. csoportfőnökséget a BM III/II. Kémelhárító csoportfőnökség jogutódjaként megalakult Nemzetbiztonsági Hivatalba integrálták. Kezdetben egy közös technikai szolgáltató nemzetbiztonsági szervként SZOTI (Szakszolgálati és Operatív Technikai Igazgatóság) néven, majd később, 1996-ban Nemzetbiztonsági Szakszolgálatként önállósult, mint a titkosszolgálatokat és a rendvédelmi szerveket kiszolgáló technikai-humán szolgáltató polgári titkosszolgálat.

A rendőrség titkos operatív technikai képességei (pl. konspirált figyelési személyi állomány, objektumok, technikai eszközpark) átadásra kerültek a SZOTI-hoz. 1989-ben az állambiztonsági (ÁB), illetve a rendőri szervek megrendeléseinek aránya a következőképp oszlott meg: ÁB szervek 95%, rendőri szervek 5%. (Palatin, 2011). Jelenleg épp fordított az arány, a rendészeti feladatokat ellátó szervek megrendeléseinek a száma 90% körüli, a nemzetbiztonságiaké pedig 10%.

A Nemzetbiztonsági Hivatal 2010-től Alkotmányvédelmi Hivatal néven működik. A BM III/1. Csoportfőnökség (Hírszerzés) jogutódja az Információs Hivatal lett.

A BM III/4. Csoportfőnökség (katonai elhárítás) jogutódja a Katonai Biztonsági Hivatal, a Magyar Néphadsereg Vezérkar 2. Csoportfőnökségének jogutódja a Katonai Felderítő Hivatal lett, amelyek 2011-ben összevonásra kerültek Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat néven, ezzel létrejött egy integrált katonai hírszerző-elhárító szolgálat.

2016-ban ún. információs fúziós központként megalakult a polgári titkosszolgálatok közé tartozó Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ.

A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerét az Információs Hivatal a polgári hírszerzési tevékenység irányításáért felelős külügyminiszter irányításával, az Alkotmányvédelmi Hivatal, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a Terrorelhárítási Információs

és Bűnügyi Elemző Központ a polgári nemzetbiztonság szolgálatok irányításáért felelős belügyminiszter irányításával hajtja végre, míg a katonai nemzetbiztonsági feladatok felelőse a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat a honvédelemért felelős honvédelmi miniszter irányításával.

Az Alaptörvény alapján a nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladata Magyarország függetlenségének és törvényes rendjének védelme, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítése. A nemzetbiztonsági tevékenységet szabályozó törvény⁴ meghatározza a nemzetbiztonsági érdeket, amelynek biztosítása érdekében felhatalmazást ad a nemzetbiztonsági szolgálatok részére, hogy a törvényben meghatározott nyílt és a titkos információgyűjtés eszközrendszerével Magyarország függetlenségét, törvényes rendjét politikai, gazdasági, védelmi vagy más fontos érdekét sértő vagy veszélyeztető külföldi titkosszolgálati és egyéb törekvéseket feltárják, illetve azokat megakadályozzák.

A nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtésnek két fő területe van, a hírszerzés és az elhárítás. A hírszerzés fő funkciója az információs igényt meghatározó döntéshozók megfelelő információval történő ellátása, amely alapvetően offenzív tevékenység.

Az elhárítás alapvetően defenzív tevékenység, feladata az ország függetlenségét, államberendezkedését, stabilitását, politikai, gazdasági, védelmi vagy más fontos érdekét fenyegető törekvések megelőzése és semlegesítése.

A nemzetbiztonsági szolgálatok által folytatott hírszerző tevékenységek céljai egy állandó jellegű biztonsági kockázati felmérésnek, illetve ennek alátámasztását szolgáló információ-felhalmozásnak tekinthetők, melyből az aktuális és potenciális fenyegetettség szintjére, mértékére következtethetnek, és ez alapján a kormányzat hosszú távú stratégiákat alkot, valamint a szolgálatok konkrét intézkedéseket tehetnek (Nyeste, 2013).

A nemzetbiztonsági érdekeket biztosító nemzetbiztonsági szolgálatok titkos és nyílt információgyűjtése jóval tágabb, távolibb kockázatot, fenyegetést, veszélyt feltételező, pókhálószerű mozaikokból összeállított tevékenység, mint a bűnüldöző hatóságok által végzett konkrét bűncselekmények felderítése, akár leplezett eszközökkel is. Viszont sok hasonlóságot mutat a bűnügyi hírszerzés bűncselekmény megelőzését, a közrend, közbiztonságot veszélyeztető cselekmények, a bűnözés monitorozását lehetővé tevő tevékenységéhez.

4. A modern bűnügyi hírszerzés

Az 1990. januárjában kirobbant ún. Duna-gate botrány után a titkosszolgálatok, és a bűnüldöző szervek „különleges” titkos információgyűjtő tevékenységének szabályozására az országgyűlés megalkotta az 1990. évi X. törvényt, a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról. A külső engedélyhez kötött titkos eszközökön, módszereken kívüli, belső engedélyezésű bűnüldözési (és állambiztonsági) célú titkos módszerek, eszközök alkalmazására továbbra sem volt törvényi szintű szabályozás.

Egy hosszú előkészítő munka után született meg az 1994. évi XXXIV. Rendőrségről szóló törvény, melynek külön, a VII. fejezete szabályozta a „bűnügyi célú” titkos információgyűjtést. Ezzel a bűncselekmények megelőzése, felderítése és bizonyítása új, jogilag szabályozott lehetőségekhez jutott, csekély külső kontrollal. Azonban a korábbi diktatórikus rendszer logikájához hasonló felderítési, bizonyítási tevékenységek titkos gyakorlata részben

⁴ Nemzetbiztonságról szóló 1995. évi CXXXV. törvény.

megmaradt. A büntetőeljárás nem szabályozta, de megengedte a titkosan szerzett információk felhasználását a büntetőeljárásban a csekély külső kontrol ellenére.

A hatályos jogszabályokat áttekintve megállapítható, hogy a „titkosszolgálati eszközök” kifejezés az Alaptörvényen kívül a leplezett eszközök alkalmazását szabályozó jogszabályokból rendre eltűntek. Azokban a jogszabályokban, ahol a fogalom fennmaradt, és nem az 1990. évi X. törvényre vagy az azzal érintett időszakra utalnak, a fogalom használata lényegében kodifikációs hibának tekinthető. Látható tehát, hogy a titkosszolgálati eszközökből mára érdemben csupán a „titkos” maradt meg. (Jancsó, 2018).

1994–1995-től a leplezett eszközök alkalmazását szabályozó törvények – a rendőrségi törvény, a nemzetbiztonsági törvény stb. – már nem használják a „titkosszolgálati eszközök” kifejezést. Ebben az időszakban jelenik meg a *titkos információgyűjtés* mint fogalom. A büntetőeljárásban a leplezett eszközök alkalmazása az 1973. évi I. törvényben még ismeretlen volt. A Be. elfogadását követően, de még a hatálybalépését megelőzően, 1999. március 1-jei hatállyal még az 1973. évi I. törvényben, a bíró kizárásának szabályai között jelenik meg először a „titkos információgyűjtés” megnevezés. A titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés büntetőeljárás keretei között történő alkalmazásának lehetőségét a Be. 2003. július 1-jével vezette be. (Jancsó, 2018).

A bűnügyi hírszerzésből származó információk, eredmények sikeres átkonvertálása a büntetőeljárásba azonban az eltelt évek során egyre komolyabb problémát jelentett, amely abból adódott, a rendszerváltozást megelőzően átöröklődött belső eljárási rend fennmaradt, amely a titkos információgyűjtés szakaszait információ-ellenőrző és titkos nyomozás szakaszokra bontotta.

A belső normák alapján a büntetőeljárás elrendelését megelőzően végezhető titkos információgyűjtés titkos információ ellenőrző szakaszának és titkos nyomozás szakaszának fenntartása azt eredményezte, hogy a nyomozó hatóság önállóan végezhetett egy információ ellenőrzését követő titkos nyomozást (tényekkel megalapozott gyanú alapján is). Később ennek eredménye alapján minősítőként eldöntötte, hogy azt megosztja-e a büntetőeljárásra rendelkezési jogot gyakorló ügyészséggel, vagy egyéb feladatai ellátása érdekében más módon hasznosítja az ismereteket, vagy elvesznek a beszerzett információk. A titkos információgyűjtés eredménye büntetőeljárásban csak a minősítő döntését követően volt felhasználható hosszadalmas eljárást követően. Az adatszerzés eredményének felhasználása már rugalmasabb eljárási rendben történt, de a beszerzett minősített adatok összefoglaló jelentésben rögzítése és a mellékelt tárgyi bizonyítási eszközök ebben az esetben is csak minősítéstörlési döntést követően voltak a büntetőeljárásban felhasználhatók. A titkos információgyűjtés és adatszerzések a büntetőeljárástól elkülönült eljárási rendet jelentettek, a teljes információ- és adathalmaznak csak egy részét használták fel, és csak az ügyészség elé tárt eredmény hasznosult a büntetőeljárásban.

A felderítés, nyomozás folyamatossága és az információvesztés elkerülése érdekében újra kellett gondolni az információgyűjtés és -ellenőrzés folyamatát, eljárási kereteit. A bűncselekményre utaló információk ellenőrzését majd a konkretizált adatok alapján folytatható speciális nyomozási eszközök (leplezett eszközök) alkalmazhatóságának folyamatosságát meg kellett teremteni a nyomozás minden fázisában.

A új büntetőeljárás törvény⁵ a *bűncselekmények felderítése és bizonyítása érdekében* folytatható titkos információgyűjtés szabályait teljesen integrálta a büntetőeljárás törvénybe. Ezzel a párhuzamos, büntetőeljárás kívüli titkos információszerzés és a büntetőeljárás keretében folytatott titkos, egyéb adatszerzés szabályozásának a szétválasztottságából, eltérő törvényekben, különböző megfogalmazású szövegezéssel való elhelyezéséből fakadó gyakorlati, jogalkalmazási probléma vált elkerülhetővé.

A törvény szakított azzal a szemlélettel, amely a titkos információgyűjtést és a titkos adatszerzést elkülönült eljárási folyamatként tekintette. A titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés különleges eszközei és módszerei a bizonyítási eszközök és cselekmények katalógusát gazdagítják, egységesen szabályozva és törvényi szinten biztosítva a szükségesség-arányosság követelményéhez igazodó kivételes alkalmazás feltételrendszerét is.

A kialakított eljárási rendszer biztosítja annak lehetőségét, hogy nyomozás elrendelését megelőzően, de már a büntetőeljárás keretein belül a bűncselekmények gyanújának megállapítása vagy kizárása érdekében, rövid határidőn belül proaktív előzetes felderítés legyen alkalmazható. (Nyeste-Szendrei, 2019.)

5. A modern bűnügyi hírszerzés szektorai

A modern bűnügyi hírszerzés és ezen belül a szektorok (stratégiai, taktikai, nyomozást támogató) definiálása, jellemzőinek meghatározása csak néhány éves múltra tekint vissza (Nyeste, 2016). Később ezeket az elméleti alapokat részben újra kellett gondolni, a kodifikációs folyamatokat segíteni tudtuk hazai és nemzetközi kutatási projektekkkel, majd az időközben hatályba lépett új büntetőeljárás és ágazati törvényi környezethez igazítottuk a modern bűnügyi hírszerzés elméletét és gyakorlatát megalapozó kézikönyvünket (Nyeste-Szendrei, 2019).

A bűnügyi hírszerzést és részterületeinek korábbi meghatározását (Nyeste, 2013) újradefiniáltuk a hatályos jogszabályi környezetnek és a bűnüldözés változó feladatrendszerének megfelelően.

A modern *bűnügyi hírszerzést* az alaptörvényben megjelölt rendészeti és bűnüldözési célok (a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme, a bűncselekmények megakadályozása, felderítése) elérése érdekében, a rendészeti ágazati törvényekben megjelölt feladatszabás és a büntetőeljárás nyomozási feladatai érdekében végrehajtott, a magán- és családi élet, a magánlakás és levelezés tiszteletben tartásához és ehhez szorosan kapcsolódó információs önrendelkezéshez, az információáramlás szabadságához és a személyes adatok védelméhez fűződő jogot is korlátozható, *proaktív információszerző és elemző tevékenységként jellemezhetjük* (Nyeste-Nagy, 2020).

A bűnügyi hírszerzés magában foglalja a bűnfelderítési célú hírszerzést és a bűnüldözési célú felderítést (Boda, 2019) is.

Az előbbi fogalom által felölelt tevékenység a bűnözés színterein való jelenléttel, információgyűjtéssel és elemzéssel jellemezhető, amely a bűnözés megelőzését és bűncselekmények kialakulásának a megakadályozását célozza és ezzel egyben konkretizálja a bűnüldözési célú felderítés feladatait, amelyek már a bűncselekmények felderítését, megakadályozását és bizonyítását elősegítő felderítő tevékenységeket jelentik.

A bűnügyi hírszerzésnek alapvetően *stratégiai, taktikai, illetve nyomozást támogató* feladatai lehetnek, illeszkedve a rendőrség bűnügyi elemzési szabályzatában meghatározott feladataihoz.

A stratégiai bűnügyi hírszerzés célja a folyamatos stratégiai elemzések alapján megfogalmazott *aktuális* hírigények kielégítése és ezzel a *stratégiai döntéshozatal megalapozása*.

⁵ 2017.évi. XC.törvény a büntetőeljárásról

A taktikai hírszerzés célja az *egyedi és konkrét* bűnügyi problémák *azonnali* megelőzését, kezelését, megoldását hivatott szolgálni.

A nyomozást támogató bűnügyi hírszerzésnek a feladata az egyedi és konkrét *bűncselekmények, illetve arra utaló* elemzett információk, adatok alapján meghatározott további nyomozást támogató hírigények információkkal és eredménytermékekkel (lehetséges bizonyítási eszközök) történő kiszolgálása.

A 2018. július 01-én hatályba lépett új büntetőeljárás törvény rendszerszintű bűnüldözési modellváltást jelentett, amely alapján a bűnügyi hírszerzés bünfelderítési célú feladatai a rendőrségről szóló törvényben⁶, a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló törvényben⁷ maradtak, valamint az ügyészségről szóló törvénybe⁸ bekerültek, míg a bűnüldözési célú felderítés feladatai a büntetőeljárásról szóló⁹ törvényben kerültek megfogalmazásra. Ezen kívül néhány új elemmel is bővült a bűnügyi hírszerzés során alkalmazható eszközök tára.

A leplezett eszközök alkalmazhatósága és hatékonysága tekintetében a határon átnyúló eszközökkel kapcsolatos problémák megoldása és az új büntetőeljárás törvényünkhöz kapcsolódó végrehajtási szabályok nehézségeinek áthidalása, az intézkedések egyszerűsítése, egységesítése a jelen és a jövő egyértelmű kihívásai (Nyeste, 2019).

6. Bűnügyi hírszerzési modellek

Az angolszász szakirodalóban az „intelligence” kifejezés az elemzett információn túl önmagában jelenti a hírszerzési szervezetrendszer és magát a hírszerzés végrehajtását is. A hazai bűnügyi hírszerzés kifejezésnek ugyan önmagában nincs ilyen gazdag jelentéstartalma, de a hatékony bűnügyi hírszerzés is csak hatékony szervezetrendszerben elképzelhető.

Nemzetközi összehasonlításban számtalan rendészeti modellel találkozhatunk (pl. *közösségi-Skogan, 2004, probléma-orientált-Goldstein 1979,1990, szituatív bűnmegelőzés Clarke, 1983, hírszerzés alapú - Ratcliffe, 2003, Nemzeti hírszerzési modell, 1999, prediktív - Perry, 2013*), mindegyiknek vannak erősségei, de egyben gyenge pontjai is. Az egyre kifinomultabb és szervezettebb módszerekkel elkövetett súlyos és szervezett bűnözés elleni hatékony, de egyben törvényes fellépés eszközeként az elmúlt 15- 20 évben az Európai Unió tagállamaiban is elterjedt a hírszerzés alapú rendészet során alkalmazott proaktív természetű fedett, és gyakran beavatkozó, jogkorlátozó jellegű (intruzív) nyomozási módszerek alkalmazása. (Nyeste, 2016.)

Nagyon nehéz olyan rendészeti modellt találni a demokratikus jogállami berendezkedésű társadalmakban, amely egyensúlyi helyzetet teremt a bűnös tevékenységek hatékony, megelőző jellegű kontrollálása és a jogkövető polgárok szabadságjogainak garantálása mellett.

„A rendészet hatékonysága a változó világban projekt” során Jacqui Karn megállapította, hogy a reaktív, utólagosan reagáló rendészeti megközelítések hatástalanok a XXI. század rendészeti kihívásaira. A terrorista és más súlyos bűncselekmények megelőzése, felderítése érdekében a hagyományos bűncselekmény gyanú „küszöbe” is megváltozott, az előzetes felderítő

⁶ 1994.évi XXXIV. törvény a rendőrségről,

⁷ 2010.évi CXXII. törvény a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról

⁸ 2011.évi CLXIII. törvény az Ügyészségről

⁹ 2017.évi XC. törvény a büntetőeljárásról

intézkedések alkalmazhatóságának ideje, a távoli veszély esetére, illetve kockázatok, fenyegetések megelőzésére való alkalmazhatóságuk is megengedetté vált európai szinten is. Ezzel a bűnügyi hírszerzés megelőző jellegű intézkedései a nemzetbiztonsági érdekek mentén alkalmazott titkos információgyűjtéshez vált nagyon hasonlóvá.

Európában a súlyos és szervezett bűnözés elleni fellépés érdekében hoztak létre különböző hírszerző modelleket, amelyeknek a szervezetrendszeri megjelenése összevont nemzeti hírszerző ügynökségekben érhető tetten. Svédországban 2009. óta egy ún. integrált megközelítést alkalmaznak, melyben több állami szervezet, ügynökség működik együtt. A stratégiai döntések meghozatala egy közös nemzeti helyzetjelentésen alapul, amelyet a Hírszerző Központ készít el, a Regionális Hírszerző Központok adatai alapján is. Az operatív döntéseket a Közös Operatív Tanács hozza, amelyeket közösen vagy egyes résztvevő szervek hajtanak végre. Módszertana az ún. bűnügyi arborisztikus módszer.

Finnországban a szervezett bűnözés megelőzése és az ellene való fellépés jegyében a különböző rendvédelmi szervek szoros együttműködését alakították ki a hírszerző modellben. Egy egységes Nemzeti Adatfeldolgozó és Elemző Központban végzik a nemzeti szintű bűnügyi adatfeldolgozást, koordinálást és irányítást.

Az Egyesült Királyságban 1999-ben dolgozták ki a nemzeti hírszerzési modellt a szervezett bűnözés elleni hatékony fellépés érdekében. A kulcselemei a feladatmeghatározó és koordináló eljárás, négy kulcsfontosságú hírszerzési terméket állítanak elő (stratégiai értékelés, taktikai értékelés, célpontképzés, problémaazonosítás), továbbá tudásbázist, és hírszerzési rendszer termékeket.

A hatékony bűnügyi hírszerzési modellek céljait a feladatokhoz igazodó hatékony, erőforrás koncentrált hírszerző szervezeti egységekkel lehet elérni.

A bűnügyi hírszerzés jogszabályi keretei adottak hazánkban. A bűnügyi szervezetrendszer még a büntetőeljárás és ágazati törvények változásai előtti állapotok jellemzik. Az új felderítési rendszer háttérét adó jogszabályok elfogadása óta eltelt 3 év elegendő arra, hogy hatástanulmányok, elemzések elvégzését követően a nyomozásokat, de a közrend, közbiztonság fenntartását is hatékonyan támogatni tudó bűnügyi hírszerzés szervezetrendszerre újragondolásra kerüljön.

7. Bűnügyi hírszerzési trendek

A világméretű pandémia a bűnözés és a bűnüldözés szerkezetére is hatást gyakorolt, ez egyrészt jelenti a közterületen elkövetett, a közrend, közbiztonság, személy elleni bűncselekmények, vagyon elleni bűncselekmények számának a csökkenését a kijárási és egyéb korlátozások elrendelésével, másrészt a bűncselekmények számának növekedése figyelhető meg egyes szegmensekben, illetve a bűncselekmények egy része a kibertérbe tevődött át (pl. gyermekek kizsákmányolása online térben és offline, kapcsolati erőszak, online csalások). A pandémia hatására szinte mindenkinek megváltoztak a munkavégzési, illetve iskolabajárásai, egyéb szokásaik. A gyerekek (és szüleik is) jóval több időt kénytelenek tölteni otthonukban az online térben és gyakran nem marad idő, vagy nem tudják kontrollálni a gyerekek online tevékenységét. Ezek hatására - és a bűnözés szerkezetének rugalmas igazodására a pandémiához - jelentősen megnövekedett az online szexuális kizsákmányolások száma, megnövekedett a gyermekpedofília, gyermekpornográfia, grooming, online szexuális zaklatás,

zsarolások száma, de a kibertérben elkövetett csalások (pl. befektetési csalások) is virágkorukat érik, kihasználva a világiárvány miatt az online térbe kényszerülő (pl. hamis COVID információk tájékoztatásokkal adatok megszerzése vagy idős, illetve egyéb állapotára nézve befolyásolható személyek kihasználása). Új online csalási módszerek is megjelentek, mint az ún. SIM swapping, amelynek során a csalók előzetesen megszerzik az áldozat személyes adatait, kódjait és a telefontársaságnál átiratnyítják a csalók SIM kártyájára a kétszeres azonosítást lehetővé tevő értesítéseket és ezzel megszerzik a teljes irányítást az áldozat érzékeny adatai, bankszámlája felett (Európai IOCTA 2020.)

A kiberbűnözés ma már szolgáltatásként is működik, a Darkweben keresztül a bűnözők szinte minden bűncselekménytípushoz tudnak „szolgáltatást” rendelni vagy eszközöket beszerezni.

A fentiek hatással vannak a bűnüldözésre, a bűnügyi hírszerzésre is, egyrészt a megnövekedett közterületi jelenlét biztosításával, másrészt az új, elsősorban online térben történő bűnelkövetési formák hatékony megelőzésére, felderítésére és bizonyítására a bűnüldöző hatóságok, de a nemzetbiztonsági szolgálatok, terrorelhárításért felelős szervek nyílt forrású információszerzési, illetve kiberképességeit kell fejleszteni és ehhez megfelelő technikai és szakember erőforrást biztosítani.

8. Következtetések, javaslatok

A hazai bűnügyi hírszerzés fejlődését áttekintve kijelenthetjük, hogy a kezdeti demokratikus jogállamiságot feltételező bűnügyi hírszerzés szervezetrendszere és a puhatoló eljárások a politikai, ideológiai alapú bűncselekmények megjelenésével fokozatosan átalakult a diktatórikus rendszereket kiszolgáló irányokba (fasiszta, nyilas, kommunista).

A kommunista diktatúra időszakában a titkos operatív eszközök, eljárások biztosították az egypárti rendszer információigényét, amely a jog uralmán kívüli tevékenység volt. A rendszerváltást követően fokozatosan épültek ki a jog uralmának megfelelő titkos információgyűjtés szabályai, a korábbi állambiztonsági és bűnügyi hírszerző szervezetrendszer részben megszűnt, illetve átalakult nemzetbiztonsági és bűnüldöző szervezetekké. A belső eljárásrend azonban lényegében megmaradt a korábbi rendszer alapjain és csak „updatek” a törvényi szintű jogszabályi környezethez. A titkos információgyűjtés valódi külső kontrolljára a 2018-as rendszerszintű modellváltás bevezetésével került sor, a titkos információgyűjtés konkrét bűncselekményre vonatkozó információszerzési lehetőségének büntetőeljárásba történő integrálásával.

A bűnügyi hírszerzést és felderítést szabályozó jogi rendszer adott és megfelel a nemzetközi standardoknak, de hiányzik a szervezetrendszer hozzáigazítása a jogszabályi feladatokhoz.

A bűnözés globális és hazai trendjei alapján a bűnügyi hírszerzés online felderítési képességeit kell elsősorban növelni és megteremteni a hírszerzési képességek, kapacitások hatékony felhasználásának szervezetrendszerét előzetes felméréseket, elemzéseket követően. Továbbá a bűnügyi hírszerzésnek képesnek kell lennie a globális trendeknek megfelelő, határok nélküli súlyos bűncselekmények és a terrorizmus megelőzésére, felderítésére és bizonyítására, amely hatékony nemzetközi bűnügyi együttműködés nélkül elképzelhetetlen.

9. Felhasznált irodalom

- Boda József (2019): Rendészettudományi szaklexikon, Dialog Campus Kiadó <https://tudasportal.uni-nke.hu/tudastar-reszletek?id=123456789/14690>
- Clarke, R. V. (1983): Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. In: Crime and Justice: An Annual Review of Research, Chicago, 1983/4, p. 225-256.
- Csóka Ferenc (2003): Csendőrség és hírszerzés 1930-1945. In: PARÁDI József (szerk.): A magyar polgári rendvédelem a 19. és 20. században. Budapest, BM NOK, 2003. p.110.
- Endrődy, Géza (1897): A bűnügyi nyomozás kézikönyve, a magyar királyi csendőrség, városi és járási rendőrhatóságok, valamint vizsgálóbírák, királyi ügyészek és általában a bűnügyekkel foglalkozó egyének részére. Losonc, Kármán-féle Könyvnyomda
- Finszter, Géza (2020): A modern rendészet, a rendészettudomány hazai kísérletei, Magyar Rendészet 2020/3, p. 91-113.
- Goldstein, Herman (2003): On Further Developing Problem-Oriented Policing: The Most Critical Need, the Major Impediments, and a Proposal. Crime Prevention Studies, 15. p. 13-57.
- Jancsó, Gábor (2018). Leplezett eszközök alkalmazása: titkos információgyűjtés az új büntetőeljárás törvényben. Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények, 6/1, p. 19-34.
- Karn, Jacqui (2013): Policing and crime reduction. The Police Foundation, TAW design and Print, 2013. p.38.
- Korinek, László (2006): A rendőrség pártirányítása 1956-1989. Rendészeti Szemle, 54/10. p. 55-67
- Magyar, István (1900): A bűnügyi nyomozás tárgyában a nyomozó rendőri hatóságok és közegek részére 130,000/99. B.M. számú körrendelettel kiadott utasítás magyarázata. Budapest, Országos Központi Községi Nyomda
- Nemes, Sándor (1944): Gyakorlati nyomozás. Budapest, Athenaeum Könyvkiadó
- Nyeste, Péter-Nagy, Ivett (2020): A bűnügyi hírszerzés az elméletben és a gyakorlatban. Rendőrségi Tanulmányok 2021/1.
- Nyeste, Péter (2013): A nemzetbiztonsági célú stratégiai felderítés/elhárítás és a bűnügyi célú stratégiai hírszerzés összehasonlítása, kiemelten a szervezett bűnözés elleni fellépésre. Felderítő Szemle, XII. évfolyam 1. szám, p. 100-113.
- Nyeste, Péter: A bűnüldözési célú titkos információgyűjtés története, rendszerspecifikus sajátosságai, szektorális elvei. PhD értekezés 2016.
- Nyeste, Péter (2017): A leplezett eszközök hatékonysága In: Gaál, Gyula; Hautzinger, Zoltán (szerk.) Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport
- Nyeste, Péter (2016): Speciális nyomozási tevékenységek az Európai Unió tagállamaiban. Belügyi Szemle 64/3, p. 16-43.
- Nyeste, Péter – Szendrei, Ferenc (2019.) A bűnügyi hírszerzés kézikönyve. Dialog Campus Kiadó ISBN 978-615-5945-79-3
- Palatin, János (2011): A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat változásai a rendszerváltozástól napjainkig. p. 8. <https://docplayer.hu/4488018-Nemzetbiztonsagi-szakszolgalat-15-eves-a.html> (letöltve:2021.02.15)
- Perry, Walter L.– McInnis, Brian – Price, Carter C. – Smith, Susan C. – Hollywood, John S. (2013): Predictive Policing. RAND Corporation
- Ratcliffe, Jerry H. (2008): *Intelligence-led Policing*. Cullompton, Willan Publishing
- Skogan, Wesley G. (2004): Community Policing: Can it work? Belmont, USA, Wadsworth, Cengage Learning

- Europol IOCTA (2020)
file:///C:/Users/NyesteP/Downloads/internet_organised_crime_threat_assessment_iocta_2020.pdf (letöltve: 2021.02.15.)

A finn-magyar nemzetközi rendészeti együttműködés a két világháború között

Dr. Sallai János

RTK Rendészetelméleti- és történeti Tanszék, tanszékvezető

Nemzeti Közsolgálati Egyetem

Budapest, Üllői út 83.

e-mail cím: sallai.janos@uni-nke.hu

Absztrakt

Az ipari forradalmak és a polgári fejlődés következtében folyamatosan megnövekedtek az államok közötti kulturális, gazdasági, és szakmai kapcsolatok. Ezeknek az alapja a közös érdekek, történelmi, baráti kapcsolatok voltak. Ezzel párhuzamosan a bűnözés is nemzetközi kereteket öltött, amelynek egyik oka, hogy a bűnözők a felelősségre vonás alól a szomszédos államokban próbáltak elrejtőzni. Ez ellen a leghatékonyabb fellépés a nemzetközi rendészeti együttműködés, amely a XIX. század végén a nemzetközi bűnügyi kongresszusok megszervezésével kezdődött és az országok közötti nemzetközi rendészeti kapcsolatok elmélyülésével folytatódott. A magyar- finn rendőri kapcsolatok felvételét erősítette a két ország között meglévő történelmi barátság, nyelvi rokonság és az a tény, hogy bár eltérő módon, de mindkét ország rendőrségének közel hasonló feladatai voltak. A technikai fejlődés következtében pedig sok az áthatás, és a mozgó bűnözéssel szemben csak a nemzetközi rendőri együttműködéssel lehet fellépni.

---

1. Bevezetés

„Minden ország rendőrségére nézve fontos a nemzetközi kapcsolat. Itt vannak azok a gyökerek, melyekhez közös szálak futnak mindenfelől és ez tette szükségessé és lehetővé a nemzetközi kapcsolatok kiépítési alapjának a szükségességét.” (Borbély-Kapi 1942) olvashatjuk dr. Dorning Henriktől (Sallai 2020) a nemzetközi kapcsolatok elemzéséről szóló könyvrészletében. A magyar rendőrség nemzetközi kapcsolatai már az első világháború előtt sem korlátozódtak csak a monarchia országaira. Hivatalnokai, vezetői már a XIX. század második felétől

rendszeres résztvevői a nemzetközi konferenciáknak, szimpóziumoknak. Ebbe a nemzetközi kapcsolatrendszerbe illeszkedett bele az első világháború után a finn rendőrséggel való kapcsolatfelvétel.

A finn-magyar kapcsolatok kialakulása a XIX. század közepére tehető, amelyet követően főleg nyelvészek, néprajzosok, magánszemélyek aktív kezdeményezései vezettek el az intézményes finn-magyar együttműködésig. A finn-magyar barátság, együttműködés az elmúlt évszázadban többször kiállta a próbát. A két nép XX. századi történetében több olyan fordulópont, jelentős esemény volt, amikor, vagy amelyet követően a barátság a nagy távolság ellenére felerősödött és a gyakorlatban is megnyilvánult. Ennek egyik szimbolikus kezdete, amikor Finnország 1920. szeptember 10-én elismerte Magyarországot, bár követet csak két évvel később küldött. Finnország geopolitikai helyzetéből és történelméből adódóan kezdetben a balti államokhoz és Lengyelországhoz közeledett. A tanulmány szempontjából vizsgált időszakban a következő nagykövetek voltak a két országban.

Finn követek:

Karl Gustaf Idman, követ (Koppenhága) 1922-1927

Emil Nestor Setälä, követ (Koppenhága) 1927-1930

Onni Talas, követ (Koppenhága) 1930-1934

Onni Talas, követ 1934-1940.

Magyar követek:

Nagyalásnyi Barcza György, ügyvivő (Koppenhága / Stockholm) 1920-1921

Kászoni Bornemisza Gyula, követ (Stockholm) 1921-1923

Jungerth Mihály, ügyvivő (Tallinn) 1923-1933

Nemeskéri Kiss Sándor, ügyvivő 1933-1934, követ 1934-1937

Török Béla, követ 1937-1939

Villani Lajos, követ 1939-1940.

Mindkét ország évszázadokon át küzdött a függetlenségéért. Finnország a svédek és az oroszok, Magyarország a törökök és a Habsburgok szorításából vált önállóvá az első világháború után. Míg Finnország parlamentje 1917. dec. 6-án kiáltotta ki függetlenségét, majd 1918 januárjától májusig tartó véres polgárháború, és 1919-ben nagy viták után a köztársaság államforma mellett

döntöttek. Ezután Finnország 1920-tól a Népszövetség tagja, ezzel párhuzamos időszakban Magyarország az első világháború után forradalmak és káosz után, a trianoni békediktátum eredményeként 1920-tól, elveszítve területének kétharmadát, új határok között lépett a teljes önállóság útjára. A két ország kölcsönös elismerését magyar és finn nyelven fennmaradt levéltári anyag is jól illusztrálja. Eszerint: *„Abban a pillanatban, amikor Finnország belép a politikailag független államok sorába, s hivatkozva történelmi múltjára és a történelem által teremtett új helyzetére, a hatalmaktól, mégpedig a legelső közt a hatalmas Osztrák-magyar Monarchiától függetlenségének elismerését kéri –Finnország kormánya élénken érzi annak szükségét, hogy a rokon magyar nemzetet a finn nemzet nevében üdvözölje, azokat az érzéseket, melyek a finn nemzetet eltöltik, kifejezésre juttassa.”* (MNL 1918)

A későbbiekben a történelmi barátságon és nyelvi rokonságon túl a két ország népét összehozta a közös ellenség, a Szovjetunió is.

2. A finn rendőrségről

A finn rendőrséget, az önálló államiság létrejötte után megszervezték, majd ezt követően 1925-ben teljesen új, modern alapokon átszervezték. Sajátossága, hogy az országos hatáskörrel rendelkező állami rendőrség dologi kiadásainak egy részét a községek fizették. A rendőrség központi igazgatását a belügyminisztériumból irányították, ahol egy osztály csak a rendőri ügyekre lett felállítva, amelynek élén szolgálatot teljesítő Esko Heilimo vezető egyben a Nemzetközi Bűnügyi Rendőrségi Bizottság finn képviselője volt. (Rendőr 1930) Ugyanebben a bizottságban Magyarországot dr. Dornig Henrik képviselte. Valószínűleg ezen bizottság ülésein találkozhattak, és a finn-magyar delegáció csereprogramot is megbeszélhettek. Később a finn és magyar látogatás során a két vezető mindig jelen volt mind Magyarországon, mind Finnországban a delegációk programjai során.

A finn rendőrség szervezete idomult a finn közigazgatáshoz. A rendőri kerületek szervezete két osztályra tagozódott, a közigazgatási és a bűnügyi osztályra. A finn rendőrség az 1920-as években több mint négyezer főből állt, amelyből a városokban nagyjából 2200 fő szolgált, míg a községekben, azaz vidéken, nem érte el a 2000 főt a rendőrök létszáma. (Riege 1928) Az eredményes bűnügyi felderítés érdekében Helsinkiben létrehoztak egy országos bűnügyi központot. A belügyminisztérium alárendeltségében külön volt egy politikai rendőri részleg. Suomenlinna-ban felállítottak egy magasabb rendőriskolát, ahol 4-5 hónapos tanfolyamon készítették fel a leendő finn rendőrtiszteket. (Rendőr 1930)

3. A magyar rendőrségről

A finnektől eltérően, Magyarország más utat járt be, és mintegy 70 éves folyamat eredményeként központosították, államosították a rendőrséget. Így a korábbi, sokszínű városok rendőrségeiből és a két állami rendőrségből (a határrendőrségből és a Fővárosi Állami Rendőrségből) hozták létre a magyar királyi rendőrséget. Az első világháborút lezáró időszakot mind a közéletben, mind a rendészetben káosz követte. Az elveszített háború, a forradalmak megtették hatásukat és szétzilálták a közigazgatást, rendőrségeket, hadsereget. A Tanácsköztársaság ideje alatt felszámolták a korábbi rendőrséget, csendőrséget, és létrehozták a Vörös Őrséget, amely az ismert történelmi körülmények folytán azonban tiszavirág életűvé sikeredett. A Tanácsköztársaság bukása után bekövetkezett román megszállás tovább nehezítette az egységes rendőrség létrehozását, de megakadályozni nem tudta. A korábbi Wekerle-féle rendőrségi törvényjavaslatot 1919. október elsején **5047-es számmal**, „*törvénytörő*” kormányrendelet formájában kiadták, amelyet a román megszállás okozta nehézségek miatt a „Hivatalos Közlönyben” 1919. november 4-én hirdettek ki. Az akkori szabályok szerint az **5047/1919-es sz. ME rendelet, az 1920. évi I. tc-vel nyert törvényi felhatalmazást**, ezzel a városi rendőrségeket jogilag államosították, és a két korábbi állami rendőrséget az országos rendőrségbe olvasztották. (Dorning 1922, Birkner et al, 2013, 2018) Ezzel lezárult a centralisták és a municipalisták közötti harc, és létrejött a belügyminiszter alárendeltségéhez tartozó, országos hatáskörrel rendelkező állami rendőrség. Az újonnan felállt központi állami rendőrség ügyintéző hatáskörébe az 5.0476/1919. ME rendelet 10. §-a a következőket sorolta:

„A) **A közbiztonsági rendészet egész körének ellátása,**

B) **az igazgatási rendészet gyakorlása** azokban a közigazgatási ügyekben, amelyeknek intézését valamely jogszabály (törvény, rendelet, szabályrendelet) kifejezetten a rendőrhatóságok hatáskörébe utalja,

C) **a rendőri büntető bíraskodás gyakorlása**, a közigazgatási hatóságok elé tartozó azokban a kihágásokban, amelyek a rendőrhatóság intézkedése alá eső közigazgatási ügyekben merültek fel vagy amelyek kifejezetten a rendőrhatóságok elé vannak utalva.

A magyar állami rendőrség működése területén a szorosán vett rendőri szolgálat ellátása valamennyi közigazgatási ügyben a m. állami rendőrség feladatkörébe tartozik.

D) A rendőri szolgálat ellátása: A m. állami rendőrség saját hatáskörében intézkedik akkor is, amikor valamely hatóság megkeresésére jár el.

A m. állami rendőrség a közigazgatási hatóságokban nincs alárendelve, köteles azonban azokat törvényes intézkedéseikben támogatni, megkereséseikre a szükséges rendőri segédkezet nyújtani, valamint a közigazgatási hatóságok által ellátott rendészeti ügyekben a szorosan vett rendőri feladatokat teljesíteni és a karhatalmat szolgáltatni.

Megkeresés nélkül is köteles a m. állami rendőrség működése területén a jóváhagyott szabályrendeleteket, valamint a végrehajtó képviselőtestületi vagy tanácsi határozatokat és intézkedések megszegését lehetőleg meggátolni, az azok ellen vétőket pedig kinyomozni és feljelenteni.”. Ennek fő oka az akkori politikai és közbiztonsági helyzet, továbbá az ország egy részének román megszállása volt. Az 1919. évi 5047. sz. M.E. rendelet vezérfonalként és iránymutatásként szolgált a magyarországi rendőrségek államosításának végrehajtásához, ugyanakkor több rendeletet ki kellett adni a gyakorlati megvalósításhoz, amely az elkövetkezendő évek legfőbb feladatai közé tartozott. Dörning Henrik szerint a m. kir. állami rendőrség szervezetének és hatáskörének kiépítésére 1920. év elejétől kezdve jelentek meg a fontosabb rendeletek. Az általa legjelentősebbnek tartott – az eredeti 1919-es államosító rendelet végrehajtási rendeletének feltüntetett – jogszabály az **1919. évi 90.089. sz. B.M. rendelet** volt, amely *„nem érinti ugyan a budapesti rendőrség hatáskörére vonatkozó külön szabályokat, fennáll azonban már az elv, hogy a m. kir. állami rendőrség országos egységes szervezet, amelynek a budapesti is csak része.”* Ez a rendelet szabályozta az állami rendőrség ügyintéző hatáskörét, s ezzel meghatározta azokat a teendőket is, amelyeket ezentúl – a volt városi rendőrkapitányok és rendőrségek helyett – az önkormányzati közigazgatási hatóságoknak és közegeiknek kellett ellátnia. Fontos megjegyezni, hogy a rendelet – dátumozásával ellentétben – csak 1920. január 27-én került kihirdetésre, illetve lépett azonnali hatályba. Számos további rendelkezést követően, az államosítás teljes körű végrehajtása 1922-re fejeződött be, amikor az állami rendőrség számára kiadásra került a testület egységes szervezeti és szolgálati szabályzatát tartalmazó 39.820/1921. B.M. sz. rendelet. Az 1920-as év tehát sorsfordító a magyar rendészeti szervek, a magyar rendőrség történetében, amikor is lezárult a korábbi sokféle rendőrségek története és egy új, központi állami rendőrség jött létre. A gyakorlati megvalósulásra azonban a román és szerb megszállás miatt csak 1921 végére kerülhetett sor.

A fentiekből jól látható, hogy közel azonos időszakban kiemelt feladat volt az önálló államiság megteremtése, a biztonság szavatolása az állampolgárok számára, és egy jól felkészült, egységes állami rendőrség létrehozása mindkét országban. A korábbi történelmi barátság és nyelvi rokonság felerősítette a magyar finn kapcsolatokat az élet minden területén. A finn-magyar kulturális kapcsolatok megerősödését mutatta Teleki Pál 1924-es, Klebelsberg Kunó

1929-as finnországi látogatása, majd a magyar- finn kulturális együttműködésről szóló megállapodás aláírása. (Jaako 2010)

A finn-magyar kapcsolatok levéltári és könyvészeti forrásai nem találtam utalást vagy publikációt a magyar- finn rendőri, rendészeti együttműködésre, ezért felkutattam a két világháború közötti időszakban a témához kapcsolódó eseményeket és forrásokat és azt tanulmány formájában megjelenítettem. Az 1920-as években a két országban párhuzamosan elindult az önálló rendőrség megteremtése, majd a két ország belügyminisztériuma és rendőrsége felvette a közvetlen szakmai kapcsolatot, és ez kölcsönös tanulmányutak megszervezéséhez, lebonyolításához vezetett, ami által a két ország rendőrsége megismerhette a másik szervezetét és állományát, s egymás rendészeti tapasztalatait hasznosíthatta.

A kutatott időszakban a magyar királyi rendőrség és a belügyminisztérium kiemelt figyelmet fordított az egységes, felkészült rendőrtisztviselői kar (fogalmazói, felügyelői, detektív karok) létrehozására, felkészítésére. E folyamatba illeszkedett bele, hogy dr. Dorning Henrik vezetésével már korábbi nemzetközi tapasztalatok alapján és újak gyűjtésével a képzés számára tankönyveket, szakirodalmat írjanak és adjanak ki. Ezért a magyar rendőrség vezetése az 1920-as években kereste azon országokat, amelyek rendőri tapasztalatai fontosak lehetnek a magyar királyi rendőrség magas színvonalú felkészítéséhez. Ezen kívül folyamatosan delegációkat küldtek azokra a nemzetközi konferenciákra, eseményekre, amelyből a magyar rendőrség profitálhatott a hazai és nemzetközi bűnüldözés fejlesztésében, eredményességében.

Ugyanakkor fontosnak tartom megjegyezni, hogy rendőri finn-magyar kapcsolatok kialakításával párhuzamosan a Magyar Királyi Honvédség vezérkara és hírszerzése már 1924-től együttműködött a finn vezérkarral. (Hadtörténeti 2017) A finn-magyar katonai, hírszerzési együttműködés a második világháború végéig tartott, s legintenzívebb a háború alatt volt. Valószínűleg ennek a konstruktív és aktív együttműködésnek köszönhetően a két világháború közötti és a II. világháború alatti időszakban több magyar és finn katonatiszt, tábornok kapott a kölcsönösség elve alapján finn és magyar kitüntetések. (Sallai 2014)

A rendőri kapcsolatok felvételét erősítette a két ország között meglévő történelmi barátság és az a tény, hogy bár eltérő módon, de mindkét ország rendőrségének közel hasonló feladatai voltak. A technikai fejlődés következtében kialakult a mozgó bűnözéssel szemben csak nemzetközi rendőri együttműködéssel lehet fellépni. (Borbély-Kapi 1942) Az motiválta a magyar belügyi, rendőri vezetést, hogy szerezzen képet a nyugateurópai rendőrségekről, bűnügyi helyzetről, amely eredményeként látogatott több alkalommal Dorning Henrik

külföldre, és küldött a magyar királyi rendőrség konferenciákra, európai országokba rendőri delegációkat.

4. A finn rendőri delegáció látogatása Magyarországon

A finn rendőrség hasonló úton járt ebben az időben. 1926-ban Onni Armas Vilkmonn rendőrtisztviselőt, aki ekkor a viipuri rendőrség vezetője, igazgatója volt, elküldték nyugat-európai tanulmányútra, amelynek részeként felkereste Ausztriát, és onnan Magyarországra érkezett. (A Rend 1926) Tanulmányútjának fő célja a finn rendőrség újjászervezéséhez nemzetközi szakirodalom gyűjtése volt. A korábbi német és osztrák tapasztalatok után Magyarországon a fővárosi rendőrség helyzete, annak gyakorlati szolgálati végrehajtása volt amiért felkereste Szeszlér Hugó helyettes főkapitányt. A finn rendőrtisztviselőt elsősorban a Budapest rendőri szervezete érdekelte, majd néhány napi itt tartózkodás után hazautazott.

Ugyanebben az időben a Turán lap szerint R Syrjönen kerületi rendőrkapitány is ellátogatott Budapestre, hogy a fővárosunk rendőri közigazgatását tanulmányozza. *„Útjának eredményével a legnagyobb mértékben meg volt elégedve s tapasztalatait értékesíteni fogja a finn rendőrintézmény javára.”* (Turán. 1927.) A látogatás érdekessége, hogy a rendőri szaksajtó nem említette meg.

A két rendőri szervezet mélyebb megismerésének érdekében kezdetét vette egy Magyarországra látogató finn, és Finnországba látogató magyar rendőredelegáció megszervezése. Erre először az 1930-as évben került sor, amikor *„május első napján Finnország legnevesebb és legelőkelőbb huszonöt kriminalistája — köztük magasrangú belügyminiszteri és igazságügyminisztériumi tisztviselők, rendőrfőnökök, fogházigazgatók, ügyosztályvezetők, megannyi hírneves tudósa a rendészeti szolgálatnak — látogat el Magyarországra, hogy tanulmányozza az ország elismert hírnevű rendőri intézményeit és a testvérnemzet kultúráját.”* (Magyar Detektív 1926) E látogatás előestéjén a Magyar Detektív folyóirat, Dorning Henrik által írt, hatvannégy oldalas, német nyelvű képes ismertetésű külön számot készített a finn vendégek tiszteletére, amelyben a finn vendégek nyelvén is üdvözölte a hazánkba látogató delegációt. A finn delegációt a belügyminisztérium részéről a legmagasabb szinten fogadták, amely keretén belül Scitovszky Béla belügyminiszter a budapesti főkapitányt, Bezegh-Huszágh Miklóst bízta meg a finn rendőrvendégek fogadásával és a programjuk lebonyolításával. A fogadóbizottság tagjai Dorning Henrik főkapitányhelyettes, dr. Szilaveczy Lajos rendőrfőtanácsos, dr. Páskán Ferenc rendőrkapitány, dr. Schreiber Dániel rendőrkapitány, Hajós Lajos rendőrfőfelügyelő és Gál Alajos detektív voltak. (Magyar Detektív 1930)

A Budapestre látogató finn delegáció a következő tagokból állt: **Esko Heilimo**, a finn belügyminisztérium rendőri főosztályának kerületi főnöke (Helsinki); Paavo Mustala, a finn igazságügyminisztérium fogházügyosztályának főnöke (Helsinki); Esko Riekk, a finn politikai rendészet főnöke (Helsinki); Kaarlo Soinio, Helsinki helyettes rendőrfőnöke (Helsinki); Yrjö Vikman, a Kormányzósági Hivatal rendőri ügyosztályvezetője (Mikkeli); Toivo Hämäläinen rendőrfőkapitány, a rendőri szaktanfolyamok vezetője (Soumenlinna); M. E. Koskimies, a finn belügyminisztérium rendőri főosztályának kormánytitkára (Helsinki); Yrjö Orkamo, a finn igazságügyminisztérium fogházügyosztályának főtanácsosa (Helsinki); Mikko Tallroth városi rendőrfőnök (Waasa); Ilmari Pohjanpalo városi rendőrfőnök (Kuopio); Arvo Lindh városi rendőrfőnök (Kokkola); Elis Sipild, a kerületi rendőrség osztályvezető kapitánya (Waasa); Allan Lumme rendőrőrnagy (Turku); Arno Grönman fogházigazgató (Mikkeli); Johann Routinen fogházigazgató (Kuopio); Emil Huitti kerületi rendőrkapitány (Lokja); Ilmo Linturi kerületi rendőrkapitány (Impilahti); Reino Niemi kerületi rendőrkapitány (Mikkeli); Väinö Soinio kerületi rendőrkapitány (Seinäjoki); Arvi Sario kerületi rendőrkapitány (Virrat); Jussi Saarinen kerületi rendőrkapitány (Suonenjoki); Bertil Lagercrantz kerületi rendőrkapitány (Suistamo); Niilo Järvilehti kerületi rendőrkapitány (Ähtäri); Eero Tiusanen kerületi rendőrkapitány (Parrkala); Hans Julius Jocosson ker. rendőrkapitány (Uusi Kaupunki).

(Magyar Detektív 1930) A névsorból jól érzékelhető, hogy a finn rendőrdelegáció igen magas vezetői csapatot képviselt a rendészet minden területéről. Ezért a magyar fogadó fél is odafigyelt, hogy az általános kulturális időtöltés, Magyarország megismerése mellett színvonalas elhelyezésben, ellátásban részesítse a finn kollégákat, és sokrétű szakmai programot szervezzen számukra. A szakmai látogatások során a következő helyszínekre és programokra

került

sor.

- Budapesti Nemzetközi Vásár helyszínének, programjainak tanulmányozása.
- Budapesti Rendőrség tanosztály parancsnokságának, a Dagály utcai rendőrtelépének, a rendőri jóléti intézményeinek, Mosonyi utcai rendőrlaktanyának, a rendőrkórháznak, a toloncháznak, a tűzoltóság Kun utcai főparancsnokságának meglátogatása.
- Parlament, Belügyminisztérium megtekintése, ott szakmai beszélgetések.
- Ellátogatás a Böszörményi úti csendőrlaktanyába, valamint a Fehérvári úti rendőri lakótelepre és a Rendőri Rádióállomásra.
- A programot a Névtelen Katona emlékműve előtti tisztelgés, a Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményének, a Széchenyi-fürdő, a Községi Élelmiszerüzem és a sörgyár megtekintése zárta. (Rendőrk 1930)

A delegáció finn visszhangja a „Suomen Poliisilehti” című napilapban látott napvilágot, amely terjedelmesen számolt be a sikeres magyarországi szakmai útról. A finn delegáció útjáról mind a magyar, mind a finn sajtó beszámolt.

5. A magyar rendőri delegáció látogatása Finnországban

Az első finn delegáció útjának következménye, hogy immár mind politikai, mind rendőri szempontból egy nagyfokú bizalomerősítést hozott, és egyben egy meghívást a magyar rendőrök számára Finnországba. Erre 1931 augusztusában került sor. A magyar delegációt dr. Dorning Henrik főkapitányhelyettes vezette, amelynek tagja volt Hörsti Béla és Benárd Vilmos rendőr főtanácsosok, Pataky Oszkár rendőrtanácsos, dr. Guóth Jenő rendőrfőfelügyelő és Háin Péter detektív főfelügyelő. (Borbély-Kapy 1942) A magyar rendőrök útja Lengyel-, Lett- és Észtországon keresztül vezetett Helsinkibe. Az utazás során Varsóban egy nap tanulmányozták a lengyel rendőrség szervezetét és működését, s amennyire lehetőség nyílt, rátekintettek a lengyel fővárosra. Ezt követően Riga és Tallin rendőrségével ismerkedhettek meg, ezek nagyon kellemes benyomást gyakoroltak a magyar rendőrtisztekre. A finn vendégszeretetre jellemző módon, már odafigyeltek az ész-lett határon is a magyar delegáció átkelésére, és Tallinban fogadták a magyar vendégeket, majd Helsinkibe érve a következő finn rendőri vezetők várták a magyar kollégákat: Esko Heilimo, a finn belügyminisztérium rendőri osztályának főnöke, az egész finn rendőrség legfőbb vezetője, Kaarlo Soinio, Helsinki helyettes főkapitánya, Poivo Hämäläinen, a rendőriskola parancsnoka, Pohjanheimo, a finn tengeri őrség parancsnoka.

A delegáció fogadtatásról és annak eredményeiről a Magyar Detektív a következőket írta: *„Nemcsak a finn rendőrség, hanem az egész finn nemzet oly határtalan lelkesedéssel és páratlan vendég- szeretettel fogadta a magyar rendőrség képviselőit, amely a messze Északnak e jelentős és nagykulturájú országában nemcsak a látogatást tevő kis rendőr csapatnak, hanem az egész magyarságnak lelkes diadal-útja volt. A magyar delegáció a finn és magyar rendőrség közötti legmelegebb baráti kapcsolat kiépítésén kívül a két nemzet közötti barátságos harmónia megerősítését oly mértékben mozdította elő, melynek hatása a finn és magyar nemzet politikai és gazdasági együttműködésének jövőbeli útjain nagymértékben fogja éreztetni hatását.”* (Magyar Detektív 1931)

A delegáció az általános protokoll események után tanulmányozta a finn rendőri adminisztrációt, amelynek egyszerűsége nagy elismerést váltott ki a magyar rendőrök között. Az a tény, hogy a finn kormány adminisztrációja egy épületben elfér, nagyon meglepte a magyar küldöttség tagjait, továbbá az, hogy az *„egész belügyminisztérium mindössze tíz*

szobából áll. Személyzetének száma alig húsz, huszonöt ember. Egy évi irattára — az aktákat könyvbe kötik — három-négy kötet.” (Magyar Detektív 1931) A hivatalos látogatás következő állomásai: finn rendőrség főkapitányság, a központi bűnügyi hivatal, két kerületi kapitányság, az őrszemélyzeti iskola, a gyűjtőfogház, a rendőrképző iskola volt. A rendőriskolán meglepetést okozott „a kiképzési rendszer racionális felépítése, okos céltudatossága, amelynek segítségével a finn vezetőség az egész rendőrtestület, szellemi és erkölcsi magas színvonalasságot biztosítani tudja. A szellemi kiképzés magas színvonalasságán kívül igen kedvező benyomást tett reánk az őrszemélyzet katonás fegyelme.” (Magyar Detektív 1931) A központi bűnügyi hivatalban megtekinthették a legmodernebb segédeszközöket, például a fényképezőt és a spektrál analitikus gépet. A finn rendőrség bűnügyi múzeumában nagyszámú bűnjel gyűjteménnyel találkozhattak, továbbá a szovjet szomszéd miatt Cseka relikviákkal is.

A finn alkoholtilalom (Magyar Detektív 1931) kapcsán a magyar rendőrök megismerhették az alkohol csempészek és árusok elleni küzdelmet. „A kerületi kapitányságok modern és higiénikus zárkák tömegével vannak ellátva, melyeknek javarésze szombaton és vasárnap zsúfolásig megtelik. A nagy forgalmat főleg ezeken a napokon elkövetett alkohol tilalom elleni kihágások okozzák. Csapatostul kísérik be a rendőrök az uccán talált részégeket, akik a fogdák padlóján alusszák ki alkoholos mámorukat.” (Magyar Detektív 1931)

A tanulmányút szakmai programjának következő állomása az orosz-finn határ (Viborg, illetve finnül Wiipuri) volt, amely egy erős katonai bázis, és ahol mód nyílt a finn lovasrendőrség kiképzésének megtekintésére. A magyar delegáció szakmai programsorozatát Konnunsuoban, a legnagyobb és legmodernebb módon berendezett fegyház látogatásával zárta. „A konnunsuoi fegyintézet a fegyencekkel való humánus bánáskezelési rendszerével és a fegyencek mezőgazdasági foglalkoztatásával szinte páratlanul áll az európai börtönrendszerek között.” (Magyar Detektív 1931)

A magyar rendőrtisztek személyesen megtapasztalhatták utazásaik során Helsinki csendjét, a finn közlekedési kultúrát, amely nélkülözte a fölösleges kiabálást, mutogatást, dudálást. Finnországban ekkor az autósoknak csak akkor volt szabad dudálni, ha előzni akart. (Rendőrről 1939, Péter et al. 2019.) A magyar delegáció tagjai érdeklődve tanulmányozták a finn rendőrök felszerelését (kard, gumibot, géppisztoly, gázárcső stb.) az önkéntes karhatalmi erőket, amelyben sok ezer nő is részt vett (hazánkban ekkor még nem szolgálhatott nő a rendőrségnél).

A magyar rendőrök Stockholm, Koppenhága és Berlin útvonalon érkeztek haza, mely útjuk során a közbeeső nagyvárosokra lehetőség és idő függvényében szakmai szemüvegen keresztül tekinthettek rá.

A magyar delegáció finnországi útja legalább olyan hasznosnak és élménydúsak bizonyult, mint egy évvel korábban a finnek magyarországi látogatása. Az út végén a magyar rendőrtisztek szélesebb látókörrel és gazdagabb szakmai tapasztalatok birtokában köszöntek el finn kollégáiktól. A látogatás mind a finn, mind a magyar szakmai sajtóban széles körben ismertette lett.

A látogatások kapcsán a finn-magyar rendőri kapcsolatok szimbolikus eredményéről az 1932 Magyar Detektív a következőket írta: *„Az a két esztendő alatt szárba szökkent meleg barátság és bajtársi szeretet, amely a finnországi és a magyar rendőrtisztviselőket, a kölcsönös tanulmányi látogatás után, izmoskeményen összefűzte s amelynek éppen A Magyar Detektív volt egyik legfőbb propagálója, szerve és hűséges krónikása, — az elmúlt napokban pompás gyümölcsöt érlelt a magyar belügyminisztérium és a budapesti főkapitányság egy-egy érdemes, magasrangú főtisztviselője számára, de rajtuk keresztül és általuk az egész magyar rendőri intézmény számára. A finn belügyminiszter, a kormányelnök nevében írt meleg kísérőlevelével megérkezett ugyanis Kovács Dénes dr. miniszteri tanácsos, a belügyminisztérium rendőri főosztálya vezetője, valamint Dorning Henrik dr. rendőrfőkapitányhelyettes, a budapesti főkapitányság bünyügyi osztályának vezetője címére a finn Fehér Rózsa Rend középkeresztje, az egyik legszebb és legmagasabb finnországi kitüntetés.”* (Magyar Detektív 1939)

Az ismert történelmi körülmények miatt, az 1930-as évek második felében már nem került sor ilyen nagyszámú delegáció ki- és beutaztatására finn-magyar viszonylatban. Ez alól csak egy kivétel akadt, amikor 1937-ben egy nagy európai körút keretén belül ismét volt a magyar rendőrségnek finn látogatója Arno Anthoni rendőrtiszt személyében, aki a finnországi Uusimaa tartomány rendőri felügyelője volt, és rövid budapesti tartózkodása során tanulmányozhatta a magyar közbiztonsági szerveket.

6. A finn-magyar szakmai csereprogram utóélete

A finn-magyar nemzetközi kapcsolatoknak köszönhetően mindkét országban a rendészeti szaksajtó tudósított a másik országról, annak bünyügyi helyzetéről vagy a rendőrség eredményeiről. 1938-ban a Magyar Rendőr folyóiratban olvasható, hogy a finn „Poliisimies“ *„öt oldalon át, hatalmas cikkben ismertette a m. kir. rendőrség szervezetét, tagozódását, külön alcím alatt foglalkozva a budapesti, majd külön a vidéki rendőrhatóságokkal.”* (Magyar Rendőr 1938) Egy másik szám az 1940-ben Helsinkibe tervezett olimpia megrendezésére való rendőrségi felkészülésről tudósított, amelyből megtudhattuk, hogy a finn rendőrök angol, német

és svéd nyelvet tanulnak, hogy az olimpia idejére felkészüljenek a külföldiekkel való érintkezésre. A megerősödött baráti és szakmai kapcsolatokat jól illusztrálja, hogy a helsinki rendőrség az olimpiára való készülésről folyamatosan informálta a magyar rendőrséget és annak szakmai lapját, amiből megtudhatták a magyar rendőr kollégák, hogy az olimpiai létesítmények milyen készültségi fokban voltak. A magyar kollégákhoz eljuttatott fényképfelvételek jól szemléltetik azt az óriási munkát, amit a finnek az olimpia megrendezésbe fektettek. Természetesen a finn rendőrség a rendészet terén sem akart lemaradni a nyugati világtól, és a tervei között szerepelt, hogy az olimpiára érkezők egy modern finn rendőrséggel találkozzanak. Ezért például minden rendőrtisztnek kötelezővé tették legalább egy idegen nyelv ismeretét. Azt már csak a magyar rendőrfolyóirat jegyezte meg, hogy jó lenne, ha ezek között a magyar nyelv is szerepelhetne.

A magyar-finn országok közötti kapcsolatok minőségét javította, hogy 1936-tól kölcsönösen eltörölték a két ország állampolgárai számára a vízumkötelezettséget, így 1936. évi május elsejétől a letelepedés, vagy munkavállalás céljából utazni kívánók kivételével, útlevelel szabadon utazhattak a magyar és finn állampolgárok a két országba.

A Magyar Rendőr hasábjain visszatérően utalnak a korábbi finn-magyar delegációk látogatására. A finn-magyar kapcsolatok legfőbb konklúzióit az alábbiakban jelenítette meg a rendőrségi folyóirat szerkesztője: *„Finnországi rendőrbajtársaink jól ismerik Magyarországot. Vezetőik tanulmányúton jártak nálunk, szaklapjuk elég gyakran foglalkozik a magyar rendőrséggel, a Magyar Rendőr cserepéldánya pedig ott fekszik a magyarul tudó finn rendőrtiszt asztalán, és eme többszörös baráti kapcsolatokon kívül nem titok, hogy még valami ősrégi rokonságban is vagyunk egymással: finnek és magyarok.”* (Magyar Rendőr 1938)

A finn-magyar szakmai delegáció csere útja óta eltelt kilenc évtized, ám úgy gondolom, ma is példamutató lehet Európában. A bűnözés globalizálódásával szemben csak a nemzetközi rendőrségi együttműködés keretén belül lehet fellépni, amelynek nagyon fontos állomása, hogy az EU tagállamok egymás között is tudjanak kapcsolatot tartani, ehhez pedig kölcsönösen ismerniük kell egymás szervezetét, gyakorlatát. Ennek elengedhetetlen feltétele a kölcsönös szakmai tanulmányutak, a másik ország megismerése és az ott folyó jó rendészeti gyakorlatok tanulmányozása. Különösen igaz ez két olyan ország esetében, amely történelmileg is kötődik egymáshoz, mint Finnország és Magyarország.

7. Felhasznált irodalom

- A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 14. Acta Musei Militaris in Hungaria. Hadtörténeti Múzeum. Budapest, 2014.
- A harcoló finn hadsereg szelleme / Paavo Virkkunen; ford. Molnár Rudolf. Finn-Magyar Társ. Budapest. 1942.
- A Rend VI. évf., 1926.
- Antal I. -Gaskó D. - Nagy I. (1943): Finn - magyar kapcsolatok Budapest. Magyar - Finn Társaság, Pécs.
- Birkner, Z., Lehota, J., Torma, R. (2013): „Határtalan lehetőségek”, Vezetéstudomány, 44: Különszám pp. 80-86.
- Birkner, Z., Marton Zs., Keller K. (2018): Az innováció értelmezése a turizmusbiztonság területén - különös tekintettel az oktatás és a kutatás területére, Rendőrségi Tanulmányok, 2630-8002 1 (3) pp. 71-80.
- Borbély Z. – Kapy R. (1942): A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941. Szerk.: Halász irodalmi és könyvkiadó vállalat. Budapest.
- Dorning H. (1937): A bűnügyi rendőrség nemzetközi összeműködése. – Budapest: Pallas.
- Dorning H. (1922): A rendőrség intézményének fejlődése. Budapest, Budapesti Hírlap.
- Dorning H. (1929): A vidéki rendőrségek államosítása. In: Baksa János (Szerk.) Rendőrségi Almanach. Budapest, Stephaneum.
- Dorning H. (1916): Külföldi rendőrségek, a német, osztrák és francia rendőrségek szervezete és működése. – Budapest. Pátria Ny.
- Dorning H. (1926): Die Staatspolizei Ungarn. Budapest. Pester Lloyd.
- Dr. Szűcs Lászlóné Dr Siska K. (2010): Finn-magyar diplomáciai kapcsolatok története. Finn- Magyar Nemzetközi Konferencia, Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- Egey, E. (2010): A két világháború közötti magyar - finn - észt kapcsolatok történetéből: Társasági, diplomáciai, katonai együttműködés. Szombathely. Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ.
- Egey, E. (2004): Első világháborús magyar hadifoglyok hazahozatala a Szovjetunióból észt-finn-lett-német közreműködéssel. In: Múltunk. 2004/2. sz. XLIX évf. Budapest
- Kincses, L. (2005): Diplomácia történet. ELTE. Budapest.
- Magyar Detektív V. évf. 1930.

- Magyar Detektív VI. évf. 1931.
- Magyar Nemzeti Levéltár K 69. 652. csomó. Finn-magyar kereskedelmi tárgyalások. Az 1925. évi május 29-ei finn-magyar kereskedelmi és hajózási egyezmény 1936. október 31-ei póttjegyzőkönyve. Magyar búzaexport Finnországba Magyar-finn külkereskedelmi forgalom Nickl Alfréd levelei Wuorimaa finn követhez.
- Magyar Nemzeti Levéltár K 69. 652. csomó. Finn cigaretta- és újságpapír behozatal Finn papír-, triplex kartonlemez és terpentin-behozatal.
- Magyar Nemzeti Levéltár K 69. 652. csomó. Finn kereskedelmi attasé kinevezése Budapestre és a Balkánra. Finn vámtarifa felterjesztése.
- Magyar Nemzeti Levéltár K 69. 652. csomó. Finn-magyar kereskedelmi tárgyalások és egyezmények.
- Magyar Nemzeti Levéltár K 69. 652. csomó. Magyar-finn külkereskedelmi forgalmi statisztikai kiadvány, a finn árucseré a statisztika tükrében. Kereskedelempolitikai tárgyalások Finnországgal.
- Magyar Nemzeti Levéltár. K 107. 4. csomó 1938 6/1/174. Magyar-finn egyezmény a szellemi együttműködésről.
- Magyar Nemzeti Levéltár. K 107. 4. csomó. 6/1/36/a. Magyar-finn kereskedelmi és hajózási egyezmény.
- Magyar Nemzeti Levéltár. K 107. 4. csomó. 1930 6/1 /77. Magyar-finn távbeszélő-forgalmi megállapodás
- Magyar Nemzeti Levéltár. K 107. 4. csomó. 1939 6/1/175. Magyar-finn jegyzékváltás a diplomáciai útlevelek vízumkötelezettségének megszüntetéséről
- Magyar Nemzeti Levéltár. K 107. 4. csomó. 6/1/121. Magyar-finn megállapodás alkoholcsempészás ellen.
- Magyar Nemzeti Levéltár. K63. 7. csomó. 1935 2. tétel finn viszony.
- Magyar Rendőr IV. –VII. évf. 1937-40.
- Magyar Távirati iroda (MTI) hírek 1920-1940.
- Mihalovics, Á. (szerk.) (2002); Révay, Valéria (szerk.); Barabás, László (szerk.) Hétnyelvű politikai és diplomáciai glosszárium: (Magyar-angol, finn, francia, német, olasz, orosz) Budapest, Magyarország. Aula 2002.
- Németh, J. (2020): Turizmusbiztonság Magyarországon, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) Turizmusbiztonság, Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó, pp. 443-460.

- Péter, E., Németh, K., Katona, A., Göllény-Kovács, N., Lelkóné Tollár, I. (2019): How people in Zala County see security in tourism, *Deturope*, 11: 1 pp. 95-116
- Reise nach Ugarn. in *SUOMEN POLIISILEHTI*. 1931. 08. 01.
- Rendészeti szakfolyóiratok 1920-1940 közötti számai.
- Rendőr I. –III. évf. 1. szám, 1927-29.
- Richter J. (1943): A finn honvédelmi nevelés és testnevelés nemzet erősítő törekvései. In: *Magyar Katonai Szemle*, 13. évfolyam, 1. negyedév.
- Riege, P. (1928): *Die Polizei aller Länder in Wort und Bild*. Metro - Verlag Dresden.
- Rokoni körben - A magyarországi finn képviselő története Szerk. Jaakko Sievers Finn Nagykövetség. Budapest. 2010.
- Sallai J. (2017): Dorning Henrik rendőrségi szakíró, a rendőrség országos szaktanulmányi felügyelője és zoológus. In: Boda, József; Felkai, László; Patyi, András (Szerk.) *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére = Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., pp. 483-493. oldalak.
- Sallai J. (2020): Municipális rendőrségektől a centralizált, állami rendőrségig: 100 éve centralizálták, államosították a magyar rendőrséget. *RENDŐRSÉGI TANULMÁNYOK III: különszám* pp. 6-37.
- *SUOMESTA LAHTIESSA*. in *SUOMEN POLIISILEHTI*. 1831. 08.31.
- Tuija H. (1992): *Lain vartioissa: poliisi Suomen politiikassa 1917-1948*. kn. Helsinki.
- *UNKARILAISIA VIERAITA*. in *SUOMEN POLIISILEHTI*. 1831. 08. 01.
- Zsirai M. (1952): *A finnugorság ismertetése*. Tankönyvkiadó Vállalat Budapest.

„If you see something, say something”, vagyis, ha „Ha látsz valamit, mondd el!”

Nagy Ivett

PhD hallgató – Nemzeti Közsolgálati Egyetem

Budapest 1083, Üllői út 82.

e-mail cím: Nagy.Ivett@uni-nke.hu

Absztrakt

Az általam vizsgált kutatási terület a szervezett bűnözés, különösen a kábítószer-bűncselekmények, valamint a nemzetközi bűnügyi együttműködés. Eddigi kutatási területeimtől kitekintve, de nem eltávolodva, vettem figyelembe olyan fontos szempontokat, amelyek ezekkel a területekkel metszéspontban vannak. Mindez onnan ered, hogy egy olyan amerikai országos kampányra bukkantam, ami a címben is szerepel. Tanulmányomban arra a két meghatározó pontra világítok rá, amelyek bár eltérőek, mégis valahol összekapcsolódnak, ez a bűnügyi hírszerzés és a bűnmegelőzés, valamint ezeken belül hogyan jelenik meg például a magánbiztonság, a lakosság, a polgárőrség szerepe. Ajánlásokat fogalmazok meg továbbá a szorosabb együttműködésekre, és a tanulmánnyal céloim, hogy felnyissam a bűnügyi szakmában dolgozók szemét, hogy ragadjanak meg minden lehetőséget, ami a nyomozásban segítségükre lehet, a lakosság pedig ne egy erőszakszervezetet lásson a rendőrségben.

1. Bevezetés

Elsődlegesen a publikációm címének a magyarizációját tartom fontosnak. Az „If you see something, say something!” mondat jelentése magyarul nagyjából az, hogy „Ha látsz valamit, mondd el!”. Erre akkor figyeltem fel, amikor külföldi internetes forrásokon folytattam anyaggyűjtést, és rátaláltam egy ilyen mondattal ellátott országos kampányra, az Amerikai Egyesült Államokban. A kampány a Department of Homeland Security (Belbiztonsági Minisztérium) nevéhez köthető, és a céljuk az amerikai állampolgárok védelme, továbbá, hogy felhívják a lakosság figyelmét a terrorizmus, és az ahhoz kapcsolódó más bűncselekmények jeleire. Hangsúlyozzák, hogy az ezzel kapcsolatos gyanús jelenségeket jelentse a lakosság az állami és a helyi bűnüldöző szerveknek, azzal, hogy hívják a 911-es hívószámot, vagy akár személyesen is jelezhetik. Felhívják a figyelmet arra a szoros együttműködésre is, amelynek a magánszektor és az állami szektor szereplői között léteznie kell, és ennek az együttműködésnek az erősítése napról-napra fontosabbá válik az Amerikai Egyesült Államokban is. (Department of Homeland Security²⁰¹⁰). Ezen a fonalon végigvezetve építettem fel két nagy pillérre a kutatást. Az egyik nagy pillér a bűnügyi hírszerzés, különös tekintettel a szervezett bűnözésre, a másik nagy pillér a bűnmegelőzés. A két pillér lényegét tekintve két oldalról közelíti meg azt

a problémakört, amire a hangsúlyt helyezem, és ami adja a metszéspontokat. Mondhatnám azt is, hogy egyikből következik a másik, de ez így nem lenne igaz, mivel ez egy oda-vissza, végigvezethető rendszer. A fenti, rövid amerikai kitérő után a későbbiekben a magyar viszonylatokra fókuszálok.

2. Bűnügyi hírszerzés

Néhány mondatban a bűnügyi hírszerzés elméletei közül megragadnám a haza bűnüldözési hírszerzői modell kapcsán felállított stratégiai és taktikai célokat. Nyeste Péter foglalkozott ezzel bővebben PhD dolgozatában, melyben meghatározza, hogy *„a stratégiai hírszerzés és elemzésre alapozott döntések célja elsősorban az adott terület bűnözésének feltérképezését és a változások korai előrejelzését, illetve sebezhetőségek feltárását követően ellenintézkedések megtervezése összhangban a kormányzati elképzelésekkel.* Míg a taktikai hírszerzés, *„a taktikai hírszerzés, elemzés, döntéshozatal és végrehajtás célja a bűnös tevékenységre, személyekre, csoportokra utaló gyanú körülményeinek tisztázása, konkretizálása, ami előnyomozást eredményezhet, továbbá az azonnali intézkedést igénylő esetekben azok végrehajtásának az elősegítése”* (Nyeste, 2019). Számomra a taktikai hírszerzésnek van jelentősége, hiszen gondoljunk csak bele abba, hogy „hírt”, azaz hírértékkel bíró információt hányféle helyről szerezhetünk be, majd ezáltal következik a gyanú körülményeinek tisztázása. A szervezett bűnözés elleni fellépésnek számos formája létezik. Ilyen például a különböző rendőri szervek vagy a különböző hírszerző elemző egységek bevonása, mint a Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (továbbiakban: TIBEK), akik úgynevezett OSINT (open-source intelligence), azaz nyílt, nyilvános forrásokból kinyerhető információk értékelését–elemzését végzik többek között. (Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ: Bemutatkozás, 2020) Az új büntetőeljárás törvény hatálybalépését követően a leplezett eszközök fogalom került bevezetésre és a korábbi titkos információgyűjtés tartalma is módosult, a tevékenységek konkrét bűncselekményhez nem kötődő része beintegrálódott a büntetőeljárásba, így felszámolódott a büntetőeljáráson kívüli és belüli titkos felderítések rendszere. (Nyeste, 2017). A bűnözésre vonatkozó információk forrásaként a lakosságnak is jelentős szerepe van, vagy szerepe lenne, ha a lakosság megfelelően tájékoztatva lenne arról, hogy a birtokukban lévő információt, hogyan, kinek juttathatják el. A lakosság bevonása a rendészetbe egyre inkább felerősödő igény a rendőrségnél, viszont Christián László szerint az állampolgároknak bepillantást kell engedni a rendészet működésébe, sőt szerinte be is kell őket engedni az egyes döntéshozatali folyamatokba. Christián László úgy fogalmaz, hogy *„a rendészetből hiányzik a bizalom a külső szereplők felé, civil kontroll intézményesülése”* (Christián, 2016). Ezt tapasztalom én is a munkám során, ahol nagyon jól tükröződik, hogy a lakosság szívesen részt venne a bűnüldözésben, de mi a jelzéseiket, kezdeményezéseiket vagy figyelmen kívül hagyjuk, vagy elutasítjuk. Holott a társadalom, mint „humán riasztók” jelennek meg a munkánk során. A társadalmi jelzőrendszer egy nagyon hasznos, és a nyomozás eredményességét befolyásoló tényező is, abban az esetben, ha azokat a gyanús jeleket, körülményeket, melyeket a lakosság észlel, azt a rendőrség fogadni tudja, arra fogadóképes rendőri egységek vannak létrehozva, hiszen meg kell azt előzni, hogy információvesztés legyen. A bűnügyi hírszerzés egyik alapja is többek között, hogy az információ a megfelelő csatornán, zavartalanul haladjon egészen az információt felhasználó egységig. A lakosság lényegében egy figyelő, megelőző és felfedező forrása is lehet a szervezett bűnözésnek. Egy nagyon egyszerű példát említek, miszerint, a több éve, adott településen élő lakosságnak feltűnik egy új autó, addig ismeretlen személyek, egy nagyértékű ingatlan. A lakosság a maga módján megfigyeli az új személyeket, és feltűnővé válik, hogy sűrűn járnak az ingatlanba más-

más személyek, tehát valami adok-kapok kapcsolat történhet bent az ingatlanban (esetleg kábítószer-kereskedelem). Felmerül a kérdés, hogy a lakosság vagy a gyanús körülményeket észlelő személy hogyan, kinek tudja jelezni ezt, tisztában van-e azzal, hogy kihez/kikhez fordulhat. Álláspontom szerint személyfüggő, de a legtöbb esetben sajnos inkább figyelmen kívül hagyják ezeket a jeleket, pedig fordulhatnának a település KMB irodájához, őrre, rendőrkapitányságra személyesen is bemehetnek, de ezekben az esetekben viszont ne a segélyhívószámot hívják. Itt megjelenik az, hogy ha közvetlenebb kapcsolatot ápolunk az állampolgárokkal - vannak olyan fórumok például, ahol időszakonként elmondhatják ezeket az általuk észlelt gyanús körülményeket -, akkor máris több információ birtokába juthat a rendőrség. A turisták, valamint a külföldi állampolgárok által észlelt cselekmények jelzése ugyanolyan relevanciával bírhat. Jellemzően turistákkal akkor találkozik a rendőrség, ha bűncselekmény áldozatai, de mindazonáltal segítséget is jelentenek az elkövetőhöz vezető úton. A turizmus és a biztonság szorosan összefüggő fogalmak, de a biztonság érdekében a turisták is fordulhatnak ugyanazon lehetőségekhez, ha bűncselekményt észleltek, mint a magyar állampolgárok. Arra vonatkozóan nincs információm, hogy a fentebb leírt „If you see something, say something” kampány mennyire működik hatékonyan az Egyesült Államokban, vagy mennyire ismert az állampolgárok körében, de már mindenképp egy fontos kezdeményezés, amely egy megfelelő platformja lehet a „humán riasztók” részére. *A közösségi rendészet alapgondolata* az, hogy a rendőrséget decentralizálva közelebb kell hozni a helyi lakóközösségekhez, ehhez pedig a körzeti őrsohók hálózatára támaszkodva a rendőröket személyesen is össze kell ismertetni a lakossággal, *fokozni kell a rendőrség láthatóságát a köztéren*, továbbá a *közösséget be kell vonni azoknak a problémáknak a meghatározásába*, amelyeket a rendőrség azután a társszervekkel és a lakossággal együttműködve megold. Ezenkívül az a jó, ha a közösségi rendészet inkább megelőző jellegű, mint reaktív, ugyanis a fő cél a lakosság biztonságérzetének növelése. (Jaschke–Bjorgo–Romero–Kwanten–Mawby–Pagon, 2007). Önmagában azonban a megnövelt rendőri jelenlét bűncselekmény csökkentő hatása nem igazolható meggyőzően. (Bradford, 2011) Egyes tanulmányok szerint 10%-os rendőri jelenlét fokozásnak 3%-os bűncselekmény csökkentő hatása lehet a kisebb értékű vagyron elleni és kapcsolódó bűncselekményekre (Levitt, 1997), de az erőszakos bűncselekményekre gyakorolt hatása már nem egyértelműen kimutatható. A közösségi rendészet határfokát, a rendőri intézkedések elfogadását, a lakossággal való partneri viszony kialakítását nehezítheti a lakosság eltérő nemzetiségbeli összetételéből, eltérő kulturális beállítottságából fakadó változása. (Bottoms–Tankebe, 2012) Hazánkban a kulturális és nemzetiségbeli sokszínűség nem jelenik meg olyan jelentős, bűnmegelőzési és bűnüldözési határfokot csökkentő tényezőként, mint egyes nyugat-európai és angolszász területeken, ahol nagy hagyománya van a kultúrák keveredésének. Természetesen a hazai szervezett bűnözésnek is jelentős részét képezi az etnikai alapú szervezett bűnözői csoportok, amelyek tevékenységének megelőzése és felderítése már komoly kihívást jelent a bűnüldöző hatóságoknak. Nem a lakosság az egyetlen forrása a hírszerzésnek, mely által eredményes lehet a munkánk a szervezett bűncselekmények nyomozása során, hanem például a bankbiztonságban dolgozó személyek, mint magánbiztonság, szintén releváns információkkal szolgálhatnak. Példaként említem a pénzmosásokat, mely bűncselekmény kategória szintén a szervezett bűnözés részét képezi, és mellyel napi szinten dolgozom, de elmondható, hogy a munkánk mégsem hatékony. A bankbiztonsággal történő együttműködésre sokkal nagyobb hangsúlyt kellene fektetni, kizárólag az ott dolgozó személyektől kaphatunk azonnali, és pontos információt arra vonatkozóan, hogy például az adott személy vagy cég számlaszámára bűncselekményből származó pénzösszeg érkezett. Több éve nyomozok ilyen ügyekben, de soha egy találkozáson, egy konferencián nem vettem részt, ahol találkozhatott volna a magánbiztonsági

szektor és a rendőrség, valamint itt sor került volna egy közvetlen információcserére, hibák feltárására, nézőpontok megosztására. Ezt nagy hiányosságnak nevezném a rendőrség részéről, mert a mi érdekünk az, hogy a nyomozás eredményességére törekedjünk, tehát nekünk kell ezeket a fórumokat kezdeményezni a magánbiztonsági szektorral. Ha már a pénzmosást említettem példaként, gyakran előfordul, hogy a számlát nyitó személy külföldi állampolgár, és például egy budapesti hotelben tölt egy éjszakát, majd elhagyja az országot. A szállodákban működő biztonsági szolgálattal történő kapcsolatfelvétel, információcsere ebben az esetben is kiemelkedő lenne, hiszen ők is észlelhetnek gyanús körülményeket, vagy éppen az adott személy érkezésében felvett kamerafelvételek kimentése, és még sorolhatnám mennyi releváns információt lehetne beszerezni, továbbá például szállodai személyzet által észlelt körülmények, például a szállodai szobában talált kábítószer fogyasztása során hátrahagyott anyagmaradványok. A másik releváns információforrás a polgárőrség, az Országos Polgárőr Szövetségben feladatot ellátó polgárőrök, akik napi szinten kapcsolatban vannak a lakossággal, ha például egy vidéki településről beszélünk, így például még több információhoz jutnak, de kérdés, hogy ezeket a gyűjtött információkat továbbjuttatják-e a rendőrség felé, van-e olyan kapcsolat közöttük. A folyamatos és állandó járőrözésnek preventív jellege is van, valamint akár tetten is érhetnek egy elkövetőt, köszönhetően az állandó megfigyelésnek, amire a rendőrségnek nincs kapacitása. Az önkormányzati rendészet hasonló információbázissal rendelkezik, melyek átadása a bűnüldöző szerveknek szintén eredményes lehet a későbbiekben egy nyomozás során. Összefoglalva a tevékenységeiket, több szempontból is kiemelkedő szerepük van, mint például a prevenció, kapcsolattartás a lakossággal, folyamatos megfigyelés, általánostól eltérő körülmények jelzése stb. Amíg a rendőrség viszont nem ismeri fel kellően nagy előnyét, és itt most a bűnügyi szakterületre gondolok, addig sok hátráltató tényező jelenhet meg a nyomozás során. Fontos lenne, hogy az együttműködéseket erősítsük, és amennyiben arra lehetőség van bepillantást nyújtsunk számukra bűnügyekbe, hogy mennyire is fontos lenne, ha szorosabb lenne a közös munka. Egy pozitív példát hozva, Budapesten minden hónapban egyszer, egy összehangolt bűnügyi akció zajlik egyes kerületekben, volt szerencsém többször is ezeken részt venni, és azt tapasztaltam, hogy a polgárőrök is jelen vannak, közösen, együtt dolgoztunk, ami pozitívumként említendő.

3. Bűnmegelőzés

A bűnmegelőzést azért tartom egy másik fő pillérnek, mert amennyiben hatékonyan működik Magyarországon a bűnmegelőzés, úgy a bűncselekmények számának csökkenése is várható többek között, ami nem mellékes, ha szervezett bűnözésről beszélünk. Figyelembe vettem azokat a tényezőket, amik a bűnmegelőzést segítik elő. Maga a bűnmegelőzés egy különálló, kutatási terület, de én most megragadom a témám szempontjából fontosabb elemeket. A 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat szerint „*a közbiztonság a társadalom életminőségének a része, olyan kollektív, értékkel bíró termék, amelynek kialakítása és megőrzése közös ügy*”¹⁰. A Stratégia az alábbiakra helyezi a hangsúlyt:

- a településbiztonság fokozása érdekében megvalósítandó célok,
- a gyermek- és ifjúságvédelemmel kapcsolatos célok,
- az áldozattá válás megelőzésével és az áldozatok segítésével kapcsolatos célok és
- a bűnisméltés megelőzéséhez szükséges célok elérésére (Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács: Stratégia, 2020).

¹⁰ 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013-2023)

A fenti négy ponttal kapcsolatban a térfigyelő rendszerre gondoltam, hiszen annak a településeken nem csak a bűncselekmény elkövetését követően van bizonyítékkal szolgáló szerepe, hanem preventív jelleggel is szolgál. Vagy gondoljunk a közterület-felügyeletre, akik szintén preventív jelleggel tudnak hatással lenni a közbiztonságra. A polgárőrség szintén, vagy az önkormányzati rendészet jelenléte, információi is a bűnmegelőzés részét képezik. Mindezt fentebb már kifejtettem bővebben. Településenként eltérően jelenik meg az együttműködés, elmondható az is, hogy a helyi szintű problémákat, helyi szinten kell kezelni, de ez a kezelés lehet-e úgy hatékony, hogy a rendelkezésre álló szervezetek nem működnek együtt egymással. Bűnmegelőzés kapcsán, eddigi tapasztalataim során elmondhatom, hogy nem csak az képezi a bűnmegelőzés részét, hogy a rendőrség dolgozói egy-egy rendezvényen megjelennek, vagy iskolákban előadást tartanak. A rendőrség leterheltségéből adódóan is fel kellene ismerni azt a tényt, hogy a rendelkezésre álló egyéb testületek nem csak a jelenlétükkel tudnak prevenciót elérni, hanem akár kapcsolattartás a lakossággal, a lakossági és rendőrségi fórumokon ezen testületek is vegyenek részt, tapasztalatokat osszák meg egymással stb. A média, vagy az internet napjaink elengedhetetlen része. Tudjuk, hogy a legegyszerűbben a médián keresztül érhetjük el a lakosságot, ezért úgy vélem, hogy a médiával való kapcsolatok felelevenítése, és a hatékony közös munka is eredményt szülhet. Ebben a pillérben is felfedezhető többek között az a metszéspont a kutatási területem és a bűnmegelőzés között, hogy a szervezett bűnözés, amely leginkább nemzetközi színterű, szintén csökkenthető, ha a bűnmegelőzés hatékony. Ezt felismerve az Európai Unión belül, európai bűnmegelőzési együttműködés jött létre, az Európai Bűnmegelőzési Hálózat. Az alábbi célok végett alakult:

- az érintettek közötti együttműködés, kapcsolattartás és információcsere javítása;
- a bűnmegelőzési információk összegyűjtése, értékelése és megosztása;
- konferenciák és tevékenységek szervezése a bűnmegelőzés kidolgozása és a bűnmegelőzési munka eredményeinek megosztása érdekében;
- szakértelem biztosítása az európai intézmények (a Tanács és a Bizottság) számára;
- évenkénti jelentéstétel a munkájáról a Tanácsnak;
- olyan munkaprogram kidolgozása és végrehajtása, amely a bűnözésből eredő releváns fenyegetésekkel foglalkozik (Access to European Union law: Európai bűnmegelőzési együttműködés, 2020).

Amennyiben a fent felsorolt pont mindegyike kellően hatékonyan működik, akkor az Európai Unión belüli bűnözés csökkenése és más egyéb tényező pozitív irányú változására kerülhet sor. Magyarországi viszonylatokban viszont, hivatkozva Christián László által már 2011-ben leírtakra, miszerint, „a rendészeti tervezés és stratégiaalkotás szinte kizárólag ciklusokon belülre, rövid, vagy kivételesen középtávra szóltak, komoly kötelezettségek és változtatási szándékok nélkül” (Christián, 2011), napjainkban 2020-ban elmondhatjuk, hogy bár javuló tendenciáról beszélhetünk, mégsem működik továbbra sem megfelelően a rendészeti tervezés és a stratégiaalkotás.

4. Ajánlások, javaslatok az együttműködésre

A fentebb már említést tettem arról, hogy az együttműködés mennyire hangsúlyos a rendőrség, azon belül is a bűnügyi állomány, valamint a polgárőrség, önkormányzati rendészet, magánbiztonság és a lakosság között. Konkrétizálni kívánom az együttműködések lehetséges megjelenési formáit, valamint további javaslatokat szeretnék megfogalmazni. A rendőrség és a lakosság közötti érdemi együttműködés - egyik jelenleg is létező platformja -, amikor a körzeti

megbízottak előre meghirdetett időpontban (adott, illetékes önkormányzat honlapján) fogadóórát tartanak, amelyre elmehet az állampolgár és bármilyen jellegű információt kérhet, illetve közölhet. Ez a gyakorlatban valójában nem működik annyira intenzíven, mint ahogyan az tervben volt, szintén ez településenként változó, de összességében ezekről nem is tudnak az állampolgárok, hogy ilyen létezik, vagy ha van is ilyen, hol, kinél kell érdeklődni. Véleményem szerint ezekről a fogadóórákról, annak időpontjairól a közösségi oldalakon (például Facebook) kellene információt közölni, ahol ma már az idősebb korosztály nagy része is jelen van, és amelyet napi szinten használ. Elmondható, hogy a bűnüldözés (és bűnmegelőzés) kulcsterepe a jövőben a közösségi média és a kibertér. A közösségi oldalak nem csak ebben jelenthetnek előnyt, hanem bűnmegelőzés szempontjából is hamarabb eljut az információ a lakossághoz. Tovább gondolva a körzeti megbízottak fogadóóráit, és tegyük fel eredményesen működik a jelenlegi formában, akkor az ott kapott releváns információ átadása mindenképp indokolt a nyomozók részére, hiszen nem tudhatjuk, hogy a kapott információ még mikor lehet fontos egy-egy nyomozás során. A másik, amit említenék a rendőrség és a lakosság találkozási fórumjaként az a *Police Coffe*, ami egy viszonylag kezdetleges kezdeményezés, bűnmegelőzési céllal jött létre, amiben többek között bűnmegelőzési szakemberek vesznek részt és hívják fel a figyelmet a lehetséges bűncselekményekre. Az országban már több ilyen Police Coffee volt, ami szerintem egy nagyon jó kezdeményezés és egyfajta nyitás a lakosság felé, de még intenzívebb és több ilyen találkozóra lenne szükség álláspontom szerint, amelyeken ne csak bűnmegelőzési szakemberek vegyenek részt, hanem bűnügyekben tapasztaltabb kollégák is. A különböző nagyobb rendezvényeken, fesztiválokon megjelenő bűnmegelőzési szakemberek munkáját maximálisan elismerem, azonban úgy vélem, hogy arra a korosztályra kellene még inkább fókuszálni, és jelen lenni azokon a rendezvényeken, ahol a kiskorú gyermekek nagy számmal vesznek részt, hiszen például már az általános iskola felső tagozatában megjelenik a kábítószer fogyasztása, így célzottan már a még kisebb korosztályt is indokoltnak tartom megszólítani. Végül ismét a közösségi oldalakat és a médiát emelem ki, ami által a lakossághoz a legrövidebb úton és hatékonyan eljuthat a rendőrség, így biztosítva arra a lehetőséget, hogy visszacsatolást kapjunk a lakosság részéről mihamarabb (például kiadott körözött személyekre felhívni még inkább a figyelmet, hátha valaki megpillantja a körözött személyt). A polgárőrség, önkormányzati rendészet és a rendőrség együttműködése valóban hatékonyabb az elmúlt időszakban. A kezdeményezés viszont talán nem a rendőrség részéről mondható el, de a vezetők rendszeresen folytatnak egyeztetéseket. Ennek eredménye például, hogy több körözött személy is a polgárőrök által került feltalálásra. Számomra hiányosság, hogy nem csak egy bizonyos szinten kellene ezt a kommunikációt és információcserét létrehozni, hanem például havonta egyszer a területileg illetékes polgárőrök, önkormányzati rendészek és bűnügyes kollégák találkozzanak, ismerjék egymást személyesen, legyen egy személyes ismeretség. Gondoljunk bele mennyire meg tudja könnyíteni mindkét fél munkáját, ha egy közvetlen telefonhíváson keresztül például megkéri a nyomozó a polgárőröket, hogy naponta többször menjek el egy ingatlan előtt és figyeljék ki megy be és ki jön ki. De ugyanúgy igaz ez fordítva is, ha tudja a polgárőr, hogy a nyomozónak milyen információra van szüksége a nyomozás során, majd azt a lakosság körében, az utcán célzottan igyekszik beszerezni. Ugyanezt tudom elmondani az önkormányzati rendészettel történő együttműködésről is. Ők is jelen vannak a lakosság körében, célzott megfigyeléseket hajthatnak végre, ha tudják, azt, hogy mire, kire, mikor van szükség. Magánbiztonsági szektoron belül ugye a bankbiztonságot említettem a fentiekben, ott már megfogalmaztam javaslatot az együttműködésre, de olyan együttműködésről nincs információm, ami jelenleg is működik. Kerekasztal beszélgetésekre, konferenciákra, és szintén a rendszeres, személyes találkozókra lenne szükség, hiszen az érdekünk ugyanaz, mégis a legtöbb esetben elbeszélünk egymás mellett. Fontos, hogy ezeken a rendezvényeken ne a

vezetőség vegyen részt, hanem azon személyek, akiknek ténylegesen kommunikálni kell egymással az egyes eljárások során. A fentiekkel azt hangsúlyoztam, hogy a rendszeres, személyes találkozók következtében mennyi egyéb forrás állna még rendelkezésre, ha ezeknek a megszervezését többen is felismernék akár minkét oldal részéről. A lakosság kapcsán szintén a személyes kapcsolatok kialakítását tartom fontosnak, de jelenleg napjainkban az online térben való kommunikáció is már egy jó kezdeményezés lehet, hiszen a legtöbb ember otthon tartózkodik manapság ideje nagy részében, iskolás gyermekek, idősek, mindkét korosztály olyan fenyegetettségnek van kitéve, mint az időskorúak esetében az „unokázós” csalások, gyermekek esetében pedig a kiber tér fenyegetettségei, mint a szexuális kizsákmányolás. Mindezekre fel kell hívni a korosztályok figyelmét bűnmegelőzési jelleggel is, amit, mint már említettem, most a médián, közösségi hálókön keresztül lehetséges.

5. Összegzés

Összességében az együttműködésre kell a legnagyobb hangsúlyt fektetni. Nagyon fontos a jól irányított kommunikáció, a média szerepe, valamint döntő többségben a rendőrség szerepe az együttműködésekben, több nyelven is, hogy a hazánkba érkező turistákhoz, külföldi állampolgárokhoz is eljussanak a szükséges információk. Ameddig nem hajlandó a rendőrség az egyes szervezetekkel mélyebben felvenni a kapcsolatot, addig nem tudunk eredményt elérni, sem a szervezett bűnözés, bűnügyi hírszerzés, sem pedig a bűnmegelőzés területén. Úgy vélem, hogy ha a rendőrség „levenné” azt az egyoldalú szemüvegét, és egy másikon keresztül is megvizsgálná a jelen állapotot, akkor máris a statisztikában - hisz ez ma már elsődleges - látható lenne a fejlődés. Hiszem, hogy van arra igény bármely fél részéről, hogy szorosabb együttműködés legyen jelen. Nagyon fontos, hogy a lakosságot vonjuk be (engedjük be még inkább) jobban a bűnügyi problémák beazonosítási folyamatába, és ezzel hozzuk közelebb a lakosságot a rendőrségi szlogenben szereplő „Szolgálunk és Védünk” ideológiához, ellenkező esetben a lakosság ellenállása csak erőszakot szül (lásd: George Floyd ügy). Törekedni kell arra, hogy az állampolgár ne egy erőszakszervezetet lásson a rendőrségben, hanem egy olyan szervezetet, amely által biztonságban tudja élni mindennapjait, ez a legfontosabb.

6. Felhasznált irodalom

Szakirodalom

- Bottoms, A.–Tankebe, J. (2012): Beyond Procedural Justice: A Dialogic Approach to Legitimacy in Criminology. *Journal of Criminal Law and Criminology* 102(1).
- Bradford, B. (2011): Police numbers and crime rates – a rapid evidence review. London HMIC.
- Christián László (2011): A rendészet alapvonalai, önkormányzati rendőrség, Universitas-Győr Nonprofit Kft., ISBN: 978-963-9819-65-8, 203.p.
- Christián László (2016): Rendőrség és rendészet. In: A magyar jogrendszer állapota, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, ISBN 978-963-418-006-7, 695.p.
- Jaschke, Hans-Gerd – Bjorgo, Tore – Romero, Francisco del Barrio – Kwanten, Cees – Mawby, Robin – Pagon, Milan (2007): Final Report on a European Approach to Police Science (PGEAPS). CEPOL.
- Levitt, S. (1997): Using Electoral Cycles in Police Hiring to Estimate the Effect of Police on Crime. *The American Economic Review* 87(3).

- Nyeste Péter (2017): A leplezett eszközök hatékonysága. In: Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig. XIX. kötet, 159.p.
- Nyeste Péter (2019): A bűnüldözési célú hírszerzés története, rendszerspecifikus sajátosságai, szektorális elvei. Studia Doctorandum Alumnae, DOI:23717/SDA.2019.2.2, 326.p.

Internetes források

- Access to European Union law (2020): Európai bűnmegelőzési együttműködés, Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0033> (letöltve: 2020.11.14.)
- Department of Homeland Security (2010): About the Campaign, Forrás: <https://www.dhs.gov/see-something-say-something/about-campaign> (letöltve: 2020.11.05.)
- Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács (2020): Stratégia, Forrás: <https://bunmegelozes.info/hu/strategia> (letöltve: 2020.11.14.)
- Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (2020): Bemutakozás, Forrás: <http://tibek.gov.hu/bemutakozas> (2020.11.08.)

Kiszolgáltatottsági tényezők, mint a gyermekek áldozattá válásának főbb okai a gyermekkereskedelem kapcsán

dr. Ripszám Dóra¹

¹ PhD hallgató – Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Pécs 7622, 48-as tér 1.

e-mail cím: ripszam.dora@pte.hu

Absztrakt

„Gyermekek eladásának minősül minden olyan cselekmény vagy tranzakció, amelynek során egy gyermeket egy személy vagy személyek csoportja átad egy másik személynek vagy személyek csoportjának díjazás vagy más ellenszolgáltatás fejében” (2009. évi CLXI. törvény)¹. Az emberkereskedelmi hálózatok elsősorban a szociálisan és gazdaságilag hátrányos helyzetű családokat célozzák. Az emberkereskedők által célba vett egyik legsérülékenyebb csoportot a gyermekek alkotják (Bizottság Jelentése, 2016). A gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek különösen veszélyeztetettek, a prostituálódás veszélye az engedélyezett eltávazások és a szökések alkalmával fokozott (UNICEF, na.a).

Írásomban a gyermekkereskedelem kapcsán az alábbi kiszolgáltatottsági tényezőket vizsgálom meg:

- kriminalizálódott környezet
- diszfunkcionális családi háttér
- állami gondozásban nevelkedő gyermekek
- érzelmi kapcsolatoktól való „függőség” szerepe (Vidra - Baracsi – Sebhelyi, 2015).

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelvének (az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról) 2. cikke meghatározza az emberkereskedelemmel kapcsolatos szándékos bűncselekményeket. Ilyenek a „Személyek kizsákmányolás céljából való toborzása, szállítása, átadása, rejtegetése vagy fogadása – az adott személyek feletti ellenőrzés megváltoztatását vagy átadását is ideértve – fenyegetéssel, erőszakkal vagy egyéb kényszer alkalmazásával, emberrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés révén, illetve anyagi ellenszolgáltatásnak vagy előnyöknek valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy

beleegyezésének megszerzése érdekében történő nyújtásával vagy elfogadásával.”(2011/36/EU irányelv).

Az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezménye szerint „gyermeknek minősül minden tizennyolcadik életévét be nem töltött személy” (Az Európa Tanács Egyezménye az emberkereskedelem elleni fellépésről).

A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, a gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv 2. Cikke meghatározza a gyermekkereskedelem fogalmát. A Jegyzőkönyv értelmében „Gyermekek eladásának minősül minden olyan cselekmény vagy tranzakció, amelynek során egy gyermeket egy személy vagy személyek csoportja átad egy másik személynek vagy személyek csoportjának díjazás vagy más ellenszolgáltatás fejében” (2009. évi CLXI. törvény) Egy gyermek a toborzás, elszállítás, átadás, rejtegetés vagy átvétel módjára tekintet nélkül az emberkereskedelem áldozatának tekintendő, amennyiben a cél a kizsákmányolás ([https://rm.coe.int/16805d41ee, na](https://rm.coe.int/16805d41ee_na)).

Az emberkereskedelmi hálózatok elsősorban a szociálisan és gazdaságilag hátrányos helyzetű családokat célozzák. Az emberkereskedők által célba vett egyik legsérülékenyebb csoportot a gyermekek alkotják. A szervezett bűnözői csoportok számos esetben azért döntenek a gyermekek kereskedelme mellett, mert könnyen toborozhatóak és gyorsan „cserélhetőek” (Bizottság Jelentése, 2016).

Vidra Zsuzsanna, Baracsi Kitti és Sebhelyi Viktória a gyermekkereskedelem kapcsán az alábbi kiszolgáltatottsági tényezőket állapítja meg:

- kriminalizálódott környezet
- diszfunkcionális családi háttér
- állami gondozásban nevelkedő gyermekek
- érzelmi kapcsolatoktól való „függőség” szerepe (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

A gyermekkereskedelem áldozatainak kapcsán az alábbi hátterekről beszélhetünk:

- Az áldozatok szocio-ökonómiai háttéré.
- Az áldozatok életkora.
- Az áldozatok etnikai, nemzetiségi profilja.
- Az áldozatok nemi identitása (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

2. Anyag és módszer

Célom a gyermekek áldozattá válásának lehetséges okainak feltárása - a gyermekkereskedelem kapcsán - a kiszolgáltatottsági tényezők vizsgálatán keresztül.

2.1. Kriminálizálódott környezet

Nagy a valószínűsége, hogy a szegregált és mélyszegény környezetben élők egy része kriminalizálódik. Az ilyen környezet tipikus társadalmi szerkezetére jellemző, hogy közel a teljes lakosság tartós munkanélküli, a családok szociális segélyből és alkalmi munkákból élnek, valamint részlegesen legálisan vagy illegálisan dolgoznak. A helyi társadalom egy része bűncselekmények elkövetője, ami általában a többi helyi lakos különböző típusú kizsákmányolását jelenti (uzsora, prostitúció, kábítószer-terjesztés) (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

Előfordulnak olyan esetek – különösen hátrányos helyzetű térségekben és szegregátumokban - ahol az uzsora által eladósodott családok gyermekei válnak a gyermekkereskedelem, vagy a prostitúciós célú kizsákmányolás áldozataivá (ezekben az esetekben az uzsorások a futtatók, akik megzsarolják a családokat, hogy a tartozás fejében elviszik lányukat prostituáltként dolgozni) (Vidra – Baracsi – Katona – Sebhelyi, 2015).

Ezen „gettók” egyik legjellemzőbb és legmeghatározóbb tulajdonsága, hogy ilyen lakókörnyezetben alapvetően minden gyermek veszélyeztetettnek tekinthető még akkor is, ha a saját családjában nem vesz részt bűncselekmények elkövetésében (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

2.2. Diszfunkcionális családi háttér

A diszfunkcionális családi háttér nagyban megnehezíti a kiszolgáltatott gyermekek kilépési lehetőségeit, hiszen még alacsonyabb annak a valószínűsége, hogy az áldozat segítséget kérve a hatóságokhoz, vagy a gyermekvédelmi rendszerhez forduljon (Williams – Frederick, 2009).

Kriminalitás a családban: További kockázati tényezőt jelent az egyes családtagok, vagy akár az egész család – ideértve a szülőket is – kriminalizálódása. Ezekben az esetekben akár a gyermek egész rokonsága érintett lehet különböző típusú bűncselekményekben. Az ilyen családokban nem ritka a különféle bűncselekmények együttes jelenléte sem (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

Előfordul, hogy az adott szülők annyira kiszolgáltatottak anyagilag, vagy valamilyen más módon, hogy az életkörülményeik javulásában reménykedve pénzért örökbe adják gyermeküket (Szilvási, 1997).

Gyermekbántalmazás: A gyermekbántalmazás a gyermekkereskedelem egyik legfontosabb kockázati tényezője (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015). Gyermekbántalmazás az, „ha valaki testi-lelki sérülést, fájdalmat okoz egy gyermeknek, vagy, ha a gyermek sérelmére elkövetett cselekményt – noha tud róla, vagy szemtanúja – nem akadályozza meg, illetve nem jelenti” (Kovács - Scheiber - Herczog Mária, 2013).

Alapvető elvárás, hogy a gyerekeknek biztonságban kellene érezniük magukat otthon, az iskolában és a helyi közösségekben. Mégis ezek azok a helyek, ahol a leggyakrabban fordul elő a gyermekbántalmazás. Az esetek jelentős részében éppen olyanok követik el, akikkel a

gyerekek nap, mint nap találkoznak (UNICEF, na.b). Az elkövető jellemzően a gyermek közvetlen környezetében lévő felnőtt, akiben megbízik, vagyis szülő, rokon, mostohaapa, élettárs vagy a gyermekotthonban dolgozó szociális munkás, nevelő (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

A viktimizáció gyakori színtere a család, ahol a családon belüli erőszak következményei lehetnek többek között a gyermekek elleni különböző bűncselekmények, a gyermekek elleni szexuális abúzus, vagy a feleség elleni nemi erőszak, illetve testi sértés valamint az élet elleni cselekmények (Fehér, na).

A CONFRONT nemzetközi kutatás során megkérdezett gyermekjóléti rendszerben dolgozók, családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok és szociális gondozók szerint az ügyfeleik családjának legalább felénél találtak a gyermekek szexuális bántalmazásával, prostitúciójával. Közel minden potenciális gyermekkereskedelemmel összefüggő történetben - bármilyen típusú legyen is az - tetten érhető bizonyos fokú bántalmazás (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

A gyermekbántalmazás fajtái:

- érzelmi bántalmazás
- fizikai bántalmazás
- szexuális abúzus
- egyéb forma (pl.: szociális bántalmazás, gazdasági bántalmazás) (Kovács - Scheiber - Herczog Mária, 2013).

Fizikai bántalmazásról akkor beszélünk, ha egy 18 évesnél fiatalabb gyermek esetében diagnosztizálható a sérülés (sérülés-standard), vagy a sérülés veszélye (veszélyeztetés-standard), amely a szülő vagy gondozó ütése, rúgása, rázása, dobása, szúrása, vagy fojtogatása következtében lép fel (Révész, 2010).

Annak ellenére, hogy az érzelmi bántalmazás nem hagy fizikai nyomot, ugyanúgy rombol, mint a verés. Komoly pszichés zavarok fakadhatnak a gyermek megalázásából, bizonytalanságban tartásából, megfélemlítéséből, izolációjából (Szödy, 2017).

A szexuális abúzus minden 0-18 év közötti gyermek, vagy fiatal szexuális tevékenységekre való kényszerítését vagy csábítását jelenti, függetlenül attól, hogy az áldozat tisztában van-e azzal, mi történik vele. Ez lehet fizikai kapcsolat, és a be nem hatoló, de molesztáló, simogató, csábító tevékenység is. Megvalósulhat akár testi kapcsolaton kívüli tevékenység formájában is, pl. gyermek bevonása pornográf anyagok megtekintésébe, vagy készítésébe. Különösen súlyos a gyermekkereskedelem, illetve a kereskedelmi célú szexuális kihasználás, kizsákmányolás, az ezekben részt vevő gyermekeket mindig a szexuális abúzus áldozataként kell kezelni (Herczog - Kovács, 2004).

Elhanyagolás: A gyermekbántalmazás mellett a szülői elhanyagolás is a probléma egyik meghatározó oka (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015). Elhanyagolásnak minősül „minden olyan mulasztás vagy baj okozása (akár szándékos, akár tudatlanságból, óvatlanságból, nemtörődömségből ered), amely jelentősen árt a gyermek egészségének vagy lassítja, akadályozza szomatikus, mentális és érzelmi fejlődését” (Kovács - Scheiber - Herczog Mária, 2013). Az elhanyagolás fogalma alá tartozik az is, amikor a gyermek nem kapja meg azt a szükséges érzelmi gondoskodást, amelyre az egészséges fejlődéshez szüksége lenne (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

Az elhanyagolás fajtái:

- érzelmi elhanyagolás
- fizikai elhanyagolás
- oktatási, nevelési elhanyagolás (Herczog – Kovács, 2004)

Érzelmi elhanyagolást jelent az érzelmi biztonság, az állandóság, a szeretetkapcsolat hiánya, a gyermek érzelmi kötődésének durva mellőzése, elutasítása, továbbá a gyermek jelenlétében történő erőszakos, durva, támadó magatartás más családtaggal szemben (FESZGYI, na).

A fizikai elhanyagolás körébe tartozik a nem megfelelő táplálás, elégtelen ruházat, higiénia és gondozás (például orvosi ellátás, iskoláztatás) ártalmi (Révész, 2010).

Szerhasználat: A gyermekbántalmazás egyik különleges formájának tekinthetjük az alkohol és drog abúzust. A szülők vagy gondviselők alkohol, illetve drog fogyasztásának olyan következményei lehetnek, amelyek a gyermekre veszélyt jelentenek. Az alkohol-, vagy drogfüggő szülő gyermekének nagyobb az esélye arra, hogy betegnek szülessen (pl.: magzati alkohol szindróma), fejlődése zavart szenvedjen, továbbá hogy a későbbiekben alkohol, vagy drogfogyasztóvá váljon (Kovács - Scheiber - Herczog Mária, 2013).

Az alkohol és a kábítószer a leginkább használt szerek közé sorolhatók mind a szülők, mind a gyermekek tekintetében. A szülők szerhasználatára elsősorban az alkohol jellemző. Az alkoholizmus jelentős problémákat okoz a veszélyeztetett családokban, a szülő alkoholizmusa sok kockázati tényezővel hozható összefüggésbe: gyermekbántalmazás, családon belüli erőszak és a család széthullása. A kábítószer-használat veszélyeztetett csoportjai elsősorban a gyermekek és a fiatalok. A veszélyeztetett és szegregált közösségekben a kábítószer-használat komoly problémát jelent (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

2.3. Állami gondozásban nevelkedő gyermekek

Szakértői becslések szerint a gyermekkereskedelem legtöbb áldozata (különösen a prostitúcióban érintettek) az állami gondozottak köréből kerül ki (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

Jelentős számú gyermek van, aki még a gyermekvédelem hálójából is kiesik és emberkereskedelem, szexmunka áldozatává válik (legyelneveloszulo.hu).

2019-ben becslések szerint 18 000 amerikai gyermek tűnt el, de családjuk nem keresi őket, a szomszédok nem járják az utcákat, a facebook hírsatornáink nem mutatják a képeiket. Hat hónap elteltével pedig teljesen lezáródhat a létezésük nyilvántartása. Ez a sors vár azokra a gyermekekre, akik eltűnnek, miközben az amerikai gyermekvédelmi rendszer gondozásában vannak. Vannak, akik elmenekülnek a bántalmazás elől, néhányan a szeretet és a biztonság hamis ígéreteit követik, megint másokat egyenesen elrabolnak. Nem számít a hálózatról való leesés oka, ezek közül a fiúkból és lányokból sokan gyermekrabszolgaként fognak feltámadni

a feketepiacon. Az FBI szerint Amerikában az emberkereskedelem áldozatává vált gyermekek több mint fele eltűnésekor a szociális szolgálatok gondozásában állt. Ez elítélendő statisztika egy olyan rendszer számára, amelynek egyetlen célja a gyermekek biztonsága (Olsen, 2019).

2.4. Érzelmi kapcsolatoktól való „függőség” szerepe

Akár veszélyeztetett családi közegben, akár állami gondozásban nő fel a gyermek, gyakorta szenved érzelmi kötődési zavaroktól. A szülői szeretetet, gondoskodást és érzelmi kötődést nélkülözött gyermekek, ha olyan emberrel találkoznak – legyen az bárhol és bármikor –, aki nekik „szeretetet” ajánl, könnyedén elfogadják (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

Azok a gyerekek, akik szülői szeretet nélkül nőnek fel, és ezáltal nélkülözik a közvetlen emocionális hatásokat, érzelmileg szegényebbek, retardáltabbak lehetnek, sőt sok esetben akár fizikai, mozgás-, kognitív- és beszédfejlődésük is zavart szenved (Szótsné - szerzőtársai, 2007).

Az érzelmi kapcsolatoktól való „függőség” kapcsán ki kell térni a gazdag család gyermekének történetére is, aki szeretethiányos, figyelemhiányos lett és bevonódott a szexuális kihasználtságba. A gyermek lelki-érzelmi igényeire minimális időt fordított az a közeg, amiben felnőtt, mert a szülők túlzottan elfoglaltak vagy úgy gondolták, hogy az anyagiak biztosításával mindent megadtak gyermeküknek. Az érzelmileg hanyag hozzáállás nagy veszélyeket rejt magában egy kamasz lelki világának fejlődésére (Trauma Központ, 2020).

Fentiekén túl az áldozattá válás kapcsán jelentős szereppel bír az áldozatok szocio-ökonómiai háttere (a szegregált környezetben felnövő, valamint mélyszegénységben élő családban nevelkedő gyermekek sokszor vannak kitéve a gyermekkereskedelem veszélyeinek), az áldozatok életkora (a célcsoport életkora a kizsákmányolás típusa tekintetében különböző), az áldozatok etnikai, nemzetiségi profilja (az intézményektől és közösségek tagjaitól kapott becslések szerint Magyarországon a romák felülreprezentáltak a gyermekkereskedelem áldozatai között), valamint az áldozatok nemi identitása (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

3. Eredmények és értékelésük

Az emberkereskedelem áldozata bárki lehet, ám bizonyos társadalmi csoportok – nők, gyermekek, etnikai kisebbségek tagjai, fogyatékkal élők, úton lévő (migráns) gyermekek, különböző abúzusok túlélői – sérülékenyebbek az áldozattá válás szempontjából. A gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek különösen veszélyeztetettek, a prostituálódás veszélye az engedélyezett eltávozások és a szökések alkalmával fokozott (UNICEF, na. a).

A gyermekkereskedelem - ideértve a kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolást is - az egyik leggyorsabban növekvő és legjövődélmezőbb bűnözői tevékenység a világon (Rafferty, 2013).

A fiatalok a szaporodó pedofilerőszak, a brutális bántalmazások, utcai rablások, gyerekgyilkosságok, a terjedő szexturizmus és nem utolsósorban az ezt kiszolgáló gyermekkereskedelem potenciális áldozatai. Az erőszak már nem csak a rideg külvilágban leselkedik rájuk, ott van a családban, az otthonok falai között és az iskolákban, nevelési intézményekben is. A család hagyományos intézményének válságát a válások, a családok felbomlása, a gyerekek családon belüli elmagányosodása, elhanyagolása jellemzi, és jelentős

mértékben nő a pszichés és magatartásbeli problémákkal küszködő gyerekek száma (Gyurkó – Virág, 2009).

Az áldozattá válás szempontjából kiszolgáltatott helyzetben állnak az alacsony iskolai végzettséggel, kevés munkatapasztalattal, hiányos családi háttérrel rendelkezők, valamint az állami gondozásban felnőtt személyek. Az elkövetőkre jellemző, hogy folyamatosan kutatják és toborozzák az új áldozatokat, többnyire a legegyszerűbb „forrást” választva, nevesítetten a családi-, lakókörnyezetükből, akiknek ismerik személyi és vagyoni háttérét. Előfordul, hogy a családok saját gyermeküket adják el az elkövetőnek (Belügyminisztérium, Európai Együttműködési Főosztály, na).

A szexuális kizsákmányolás kapcsán a toborzás fázisában a magyar elkövetők ritkán alkalmaznak erőszakot, inkább hitegetéssel, szerelmi kapcsolatok színlelésével kötik magukhoz érzelmileg későbbi áldozataikat, tehát megjelenik az érzelmi kapcsolatoktól való „függőség” (Belügyminisztérium, Európai Együttműködési Főosztály, na).

A gyermek kiszolgáltatottságának legfőbb kockázati tényezői kapcsolatban állnak a gyermek szocio-ökonómiai státuszával, szocializációjával, valamint társadalmi és kulturális környezetével. A szegénység – különösen a mélyszegénység – az egyik legfontosabb tényező az áldozattá válásban. Azonban az áldozattá válás általában több kockázati tényező együttes hatásából fakad és nem kizárólag a szegénységből. Azok a gyermekek, akik szegénységben és/vagy szegregált, gettó típusú településeken, illetve városok vagy falvak szegregált részein, valamint állami gondozásban élnek nagyobb valószínűséggel esnek áldozatul a gyermekkereskedelemnek. A szegregált környezet, az állami gondozás, illetve a gyermekotthoni élet olyan közeget hoz létre, amelyben megsokszorozódik a gyermek áldozattá válásának valószínűsége. A kockázati tényezők, (például a gyermekbántalmazás, a szerhasználat, a diszfunkcionális családok stb.) ugyanúgy megtalálhatók a kevésbé szegregált és kevésbé elszegényedett környezetben is (Vidra - Baracsi - Sebhelyi, 2015).

Tömeges méretű családi működési zavart jelez a veszélyeztetett kiskorúak számának folyamatos növekedése. Gyermekkorúak tízezreit érinti napi szinten a testi fenytés vagy a szülői gondozás hiánya. Növekszik a gyermekbűnözés és a gyermekprostitúció. A család – a közhiedelemmel ellentétben - nemcsak szerető és védelmet adó közösség, hanem a legbrutálisabb fizikai erőszak színtere is. A gyermekvédelemben dolgozó szakemberek egyre gyakrabban jelzik, hogy a gondozásba kerülő leányok családon belüli szexuális erőszak áldozatává váltak (Kerezsi, 1995).

4. Következtetések, javaslatok

A gyermekek életkorúknál és fejlettségükénél fogva külön védelemre tarthatnak igényt, a gyerekek egyes csoportjai ezen túlmenően kitüntetett figyelmet és fokozott védelmet kell, hogy élvezzenek. Ilyenek:

- a kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolás és gyermekkereskedelem áldozatai
- a bántalmazás áldozatává vált gyermekek
- az oktatási rendszerből kiesett tanköteles korú gyermekek
- a szökésben lévő eltűnt gyermekek
- a roma kisebbséghez tartozó gyermekek
- a menedékkérő és kísérő nélküli kiskorú

- a fogyatékkal élő gyermekek (Gyurkó, 2012).

Az Európa Tanács emberkereskedelem elleni fellépésről szóló Egyezménye meghatározza az emberkereskedelem – és ezáltal a gyermekkereskedelem – kapcsán a legfontosabb célokat;

- a) az emberkereskedelem megelőzése és leküzdése, biztosítva a nemek közötti egyenlőséget;
- b) az emberkereskedelem áldozatai emberi jogainak védelme, továbbá egy átfogó keret kidolgozása az áldozatok és a tanúk védelme és támogatása érdekében, biztosítva a nemek közötti egyenlőséget, valamint a hatékony nyomozás és vád alá helyezés biztosítása;
- c) a nemzetközi együttműködés elősegítése az emberkereskedelem elleni küzdelem területén (Európa Tanács Egyezménye).

Sebestyén Árpád, kríziskezelő szakpszichológus felhívja a figyelmet az emberkereskedelem pszichológiai aspektusainak fontosságára. Manapság a legfontosabb ismeretközlési csatorna a közösségi- és elektronikus média, amelyen keresztül mindenképpen fontos felvenni a harcot az emberkereskedelem összes formájával, mint a szexuális kizsákmányolással, vagy köznyelvi megfogalmazásban a prostitúcióval, a munkacélú rabszolgasággal, az ehhez hasonló, de mégis más jellegzetességekkel bíró csicskáztatással, amikor valakit erőszakkal vagy hitegetéssel ott fognak egy adott közegben és kihasználják testi-lelki energiáját, a kényszerkoldultatással stb. Kiemelkedő fontosságú az iskolákban való ismeretterjesztés. Sebestyén Árpád továbbá hasznosnak tartatná pszichodramatikus eszközök segítségével videó formátumban bemutatni olyan élethelyzeteket, amelyeket az áldozati és szakértői interjúkon keresztül hallhatnánk (Trauma Központ, 2020).

Véleményem szerint a gyermekkereskedelem hatékony megelőzési módja lehet, ha a kiszolgáltatottsági tényezők visszaszorítására koncentrálnak.

Ilyen lehet például a gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése céljából a családok szociális, gazdasági helyzetének javításától, munkahelyek teremtésétől kezdve az oktatási, nevelési feladatokig. A családokkal és gyermekekkel foglalkozó szakemberek feladata elsősorban a családi és társadalmi erőforrások feltárása, a meglévő családi funkciók támogatása, a szülői kompetenciák növelése. Amennyiben a családok - átmenetileg, vagy hosszú távon - nem képesek ezeket ellátni akkor feladataikat a megfelelő intézményeknek, szolgáltatásoknak, karitatív szervezeteknek kell átvenni (Kovács - Scheiber - Herczog Mária, 2013).

A veszélyeztetett családok korai kiszűrése és segítése alapvető fontosságú. Ebben rendkívül fontos szerepe van mind a védőnőknek, a gyermekorvosoknak, a pedagógusoknak, a szociális szakembereknek. A sikeres megelőzési stratégia alapját a gyermekbántalmazás és elhanyagolás kapcsán a család és a gyermekorvos közti bizalmas jó kapcsolat, valamint az együttműködő szakemberek közötti korrekt, összehangolt és hosszútávra megtervezett munkakapcsolat képezi (Pászthy, na).

Miután az emberkereskedelem és így a gyermekkereskedelem számos más bűncselekménnyel szorosan összefügg, így azon bűncselekményekkel (pl. prostitúció, kényszermunka) szembeni hatékony fellépés úgyszintén a gyermekkereskedelem visszaszorítását szolgálja.

Mindemellett fontos említést tenni arról, hogy az internet és más információs rendszerek utóbbi évekbeli erőteljes fejlődése lehetővé tette országhatárokat átívelően az információk, a termékek és a szolgáltatások gyors áramlását (Szegediné, 2010) és ezzel egyidejűleg az internet megteremtette a bűncselekmények egyértelmű joghatóság nélküli virtuális világban történő elkövetését is (Burbano – Hernandez-Alvarez, 2017). Mind az emberkereskedelem, mind a hozzá kapcsolódó (pl. terrorizmus (lásd: Gál, 2013; Nagy, 2018; Nagy, 2014; Serbakov, 2018; Tóth, 2014), prostitúció, kényszermunka, pénzmosás (lásd: Gál, 2007; Gál, 2005; Gál - Tóth, 2004)) kapcsán egyre nagyobb teret kap az internethasználat, mind az áldozattá válás, mind a megelőzés szempontjából.

5. Felhasznált irodalom

- 2011/36/EU irányelv 2. cikke
- A Bizottság Jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről szóló 2011/36/EU irányelv 20. cikkében előírtak szerinti jelentés az emberkereskedelem elleni küzdelem terén elért eredményekről (2016) www.ipex.eu/IPEXLWEB/dossier/files/.../082dbcc554c619fa0154c83f0dc50084.do, letöltés: 2018. szeptember 10. Idézi: Dr. Hatvani Erzsébet - Sebhelyi Viktória - Vaskuti Gergely: Gyermekprostitúció visszaszorítása, gyermekkereskedelem, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság, Budapest, 2018. 106. o.
- A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv megerősítéséről és kihirdetéséről szóló 2009. évi CLXI. törvény.
- Az Európa Tanács Egyezménye az emberkereskedelem elleni fellépésről 4. Cikk d) pont.
- Belügyminisztérium, Európai Együttműködési Főosztály: Emberkereskedelem elleni küzdelem Magyarországon https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/thb_overview_hungary_hu_pdf.pdf letöltés: 2021.01.09.
- Burbano D.; Hernandez-Alvarez, M. (2017): Identifying human trafficking patterns online, in ed. n.: IEEE Second Ecuador Technical Chapters Meeting (ETCM), Salinas, Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) 1-6.
- Európa Tanács Egyezménye az emberkereskedelem elleni fellépésről, I. fejezet, 1) Cikk.
- Fehér, L. (na): Bűnözés, áldozattá válás, prostitúció, <https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a571.pdf> letöltés: 2021.01.07.
- FESZGYI (na): A gyermekbántalmazás, elhanyagolás fajtái, <https://feszgyi.hu/jelzorendszer/fogalomtar/a-gyermek-bantalmazas-elhanyagolas-fajtai> letöltés: 2021.01.10.
- Gál, I. L. (2005): The Techniques of Money Laundering. In: Gál, I. L.; Köhalmi, L. (szerk.) Emlékkönyv Losonczy István professzor halálának 25. évfordulójára, Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 129-138.o.
- Gál, I. L. (2007): A pénzmosás szabályozásának régi és új irányai a nemzetközi jogban és az EU-jogban, Európai jog: Az Európai Jogakadémia Folyóirata 7), 12-23. o.
- Gál, I. L. (2013): A terrorcselekmény és a hozzá kapcsolódó bűncselekmények hatályos szabályozása Magyarország Új Büntető Törvénykönyvében, (Terror&elhárítás II. évf., 2013/1, 21.

- Gál, I. L.; Tóth, M., 2004: The Fight against Money Laundering in Hungary, *Journal of money laundering control* 2 186-192. p.
- Gyurkó, Sz. (2012): Gyermekbarát igazságszolgáltatás, *Kriminológiai Tanulmányok* 49. Budapest, 107-117. o.
- Gyurkó, Sz.; Virág, Gy. (2009): A bűn és a gyermekek ábrázolása a médiában, *Kriminológiai Tanulmányok* 46. kötet (szerk.: Virág György) OKRI, Budapest, 250-276. o.
- Herczog, M.; Kovács, Zs. (2004): A gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése, felismerése és kezelése 1. sz. Módszertani levél háziorvosok, házi-gyermekorvosok, védőnők, gyermekegészségügyi szakemberek részére. Budapest, 43.o.
- <https://rm.coe.int/16805d41ee> letöltés: 2021.01.09.
- Kerecsi K. (1995): A védtelen gyermek (Erőszak és elhanyagolás a családban) Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet Tudományos Kiadványai 182. o.
- Kovács, Zs.; Scheiber, D.; Herczog, M. (szerk.) (2013): Gyermekbántalmazás és elhanyagolás http://hivatlanul.com/wp-content/uploads/2013/12/gyermekb_modszertani_ajanlas.pdf letöltés: 2021.01.07.
- legyelneveloszulo.hu (na): Emberkereskedelem és szexmunka áldozata, most édesanya <https://legyelneveloszulo.hu/interjuk/emberkereskedelem-es-szexmunka-aldozata-most-edesanya/> letöltés: 2021.01.08.
- Nagy, M. (2018): Radikalizáció az online felületen. In: Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *Jog és Állam, XII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója* (22. szám), Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 273-284.
- Nagy, Z. András (2014): A virtuális világból a valóságba. In: Hautzinger, Z.; Gaál, Gy. (szerk.): *Tanulmányok Biztonsági Kockázatok – Rendészeti Válaszok* című tudományos konferenciáról (XV. kötet), Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 135-140.
- Olsen D. (2019): How can social services lose 18,000 children - and not look for them? <https://eu.azcentral.com/story/opinion/op-ed/2019/01/31/sex-trafficking-victims-children-state-care-missing/2730139002/> letöltés: 2021.01.08.
- Pászthy, B. (na): A gyermekek bántalmazás és elhanyagolás jelenségköre a gyermekorvos szemszögéből <http://www.gyermekbantalmazas.hu/celcsoportok/szakembereknek/item/a-gyermekbantalmazas-es-elhanyagolas-jelensegkoere-a-gyermekorvos-szemszoegebl> letöltés: 2021.01.07.
- Rafferty, Y. (2013). Child trafficking and commercial sexual exploitation: A review of promising prevention policies and programs. *American Journal of Orthopsychiatry*, 83(4), 559–575. o.
- Révész, Gy. (2010): Gyermekkel szemben elkövetett erőszak. A kortárs erőszak, Mentálhigiéné és segítő hivatás, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány 340. o.
- Serbakov, M. T. (2018): A terroristák internethasználata. *Büntetőjogi Szemle*, VII. évf., 2018/2, 85-93.
- Szegediné Lengyel Piroska (2010): Számítógépes bűnözés, avagy fiatalok a cyber-térben, *Hadmérnök* V. évf. 2010/2, 366-379. o.
- Szilvási, L. (1997): Az örökbefogadásról, másképpen. Reflexiók az örökbefogadásról szóló sajtóvita kapcsán http://www.esely.org/kiadvanyok/1997_2/azorokbefogadas.pdf letöltés: 2020.12.21.
- Szódy, J. (2017): Bántalmazott gyerekek, <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-koznevelo/bantalmazott-gyerekek> letöltés: 2021.01.10.
- Szótsné, K. Zs. és szerzőtársai (2007): Gyermekvédelmi gondoskodásban és családban nevelkedő serdülőkorúak érzelmi intelligenciája, megküzdési stratégiája és szorongása.: *Család gyermek ifjúság*, 2007/2. szám 17-21. o.

- Tóth, D. (2014): A terrorizmus típusai és a kiberterrorizmus. In: Rab, V.(szerk.): XII. Országos Grastyán Konferencia előadásai, Pécs, PTE Grastyán Endre Szakkollégium, 286-296.
- Trauma Központ: Az emberkereskedelem pszichológiai mozgatórugói – interjú Sebestyén Árpád, kríziskezelő szakpszichológussal <https://traumakozpont.hu/blog/az-emberkereskedelem-pszichologiai-mozgatorugoi/> letöltés: 2021.01.08.
- UNICEF Magyarország (UNICEF, na.a): Gyermekkereskedelem elleni küzdelem <https://unicef.hu/gyermekkereskedelem-elleni-kuzdelem> 2021.01.09.
- UNICEF Magyarország (UNICEF, na.b): Mit tesz az UNICEF a gyermekbántalmazás ellen? <https://unicef.hu/gyermekjogok/mit-tesz-az-unicef-a-gyermekbantalmazas-ellen> 2021.01.06.
- Vidra, Zs.; Baracsi, K.; Katona, N.; Sebhelyi, V. (2015): Gyermekkereskedelem Magyarországon: Szexuális kizsákmányolás, koldultatás és zsebtolvajlásra kényszerítés. Budapest Idézi: Hatvani, E.; Sebhelyi, V.; Vaskuti, G. (2018): Gyermekprostitúció visszaszorítása, gyermekkereskedelem, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság, Budapest, 106. o.
- Vidra, Zs.; Baracsi, K.; Sebhelyi, V. (2015): Gyermekkereskedelem Magyarországon: Szexuális kizsákmányolás, koldultatás és zsebtolvajlásra kényszerítés, CEU, Budapest, 264. o
- Williams, L. M.; Frederick, M. E. (2009): Pathways into and out of commercial sexual victimization of children: Understanding and responding to sexually exploited teens. Lowell,. Idézi: Hatvani, E.; Sebhelyi, V.; Vaskuti G. (2018): Gyermekprostitúció visszaszorítása, gyermekkereskedelem, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság, Budapest, 106. o.

Rendőrség a magyar büntetőeljárásban

Dr. Vári Vince

*egyetemi adjunktus - Nemzeti Közszolgálati Egyetem- Rendészettudományi Kar Büntető-
eljárásjogi Tanszék Budapest, 1083 Üllői út 82.*

e-mail cím: vari.vince@uni-nke.hu

Absztrakt

A magyar büntetőeljárás rendszerében a rendőrség kulcsfontosságú szerepet tölt be. A nyomozási feladatokat az ügyészség törvényességi felügyelete és tényleges szakmai irányítása mellett a rendőrség végzi, amely a differenciált eljárási metódusok kezdeményezésében eljárásjogi önállósággal a nyomozás felderítési szakaszában rendelkezik, addig a vizsgálati szakaszban az ügyészség irányítása alatt végzi a munkáját. Az általános rendőrségi feladatokat ellátó rendőrség mellett hazánkban működnek olyan speciális rendőri szervek, amelyek nem rendelkeznek nyomozó hatósági jogkörrel, de részt vehetnek a nyomozás kezdeti szakaszában az előkészítő eljárásban, különösen a bűncselekmény gyanújának megállapításához szükséges adatok összegyűjtésével járulnak hozzá a bűncselekmények felderítéséhez az eljárások lefolytatásának sikeréhez. Írásomban áttekintést teszek a rendőrség államszervezetben betöltött szerepéről. Bemutatom a rendőrség bűnüldözési szerepkörét, nagyvonalakban ismertetem a magyar rendőrség nyomozati tevékenységét, és feladatait a büntetőeljárásban.

---

1. A rendőrség helye az államszervezetben

A magyar közigazgatás fejlődésének kiegyezés utáni korszakában a rendőrség fokozatosan vált modern államigazgatási szervvé, és kapott helyet a közigazgatásban. A tudomány véleménye egységes volt arról, hogy a rendőri tevékenység a közigazgatás körébe tartozik. A szocialista időszakban ez a helyzet megváltozott, a politikai berendezkedés kiemelte a rendőrséget a civil közigazgatásból, közvetlen politikai felügyelet alá helyezte és sokáig a jogon kívüliség állapotában tartotta. Rendszerváltozáskor a jogalkotás ki akarta emelni a rendészetet a civil közigazgatásból és sajátos áttételes értelmezést kívánt neki adni a rendészet és a honvédelem között, ezért is költözött be a terminológiába a rendvédelem kifejezés. Igazából a nyugat-európai rendőrségek tanulmányozása során lehet arra a következtetésre jutni, hogy létezik egy pártállami rendőrségi modell (Danielisz – Jármay, 2008, 29). A rendészetnek azonban más a feladata, mint a katonaságnak. Ezért egy modern alkotmányos demokráciában a katonaság és a rendőrség között éles különbség van (Finszter, 2003, 65). A rendőri hivatás még a tipikustól eltérő szélsőséges helyzetekben sem keverhető össze. Mi több, éppen ezek a helyzetek azok, ahol a katonai, illetve a rendőrségi professzionalizmus egybemosása súlyos és gyakran szinte helyrehozhatatlan károkat okozhat. A jogosítványok szélesítése, alkotmányos kiterjesztése a

jogállamiság alappilléreit veszélyeztetheti, gondolván a katonaság rendőri feladatokra alkalmazására vagy a rendőrség katonai célú bevetésére (Finszter, 2008b, 152).

Az 1949. évi XX. törvény, ami lényegében a szovjet mintára létrehozott alkotmány, négy fő szervezettípust határozott meg: államhatalmi, államigazgatási, bírósági és ügyészségi szerveket. Az ötödik – alkotmányban akkor még nem nevesített – szerv-típusok az erőszakos szervezetek voltak, ideértve a fegyveres erőket, fegyveres testületeket, rendészeti szerveket. A fegyveres erőkre és a rendőrségre vonatkozó alapvető szabályok csak az 1989-es módosításkor kerültek az alkotmányba (Papp, 1998, 156). A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény elfogadásával sajátos helyzet alakult ki. Kétségtelen, hogy a jogszabály ismét legitimitást biztosított a rendőrség számára, ugyanakkor a testület államszervezetben elfoglalt helyét illetően átmeneti állapotot teremtett. Nem tért vissza az 1945 előtti megoldáshoz, nem deklarálta a rendőrség integrációját a civil közigazgatási szervezetbe, csupán arról szólt, hogy a rendőrség egyebek mellett államigazgatási feladatokat is ellát, de maga az egész szervezet állami, fegyveres, rendvédelmi szerv. A hatáskörök részletes kibontása mellett a jogalkotó nem változtatott az egész szervezet jogállásán és a belső viszonyok katonai jellegén. Ezt a megközelítést utóbb a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény is megerősítette (Korinek, 2006, 559). A rendészeti szervek alkotmányos kereteik létrejöttét követően kettős kihívás elé kerültek: hatékonyan kell örködniük a közrend és a közbiztonság felett, ugyanakkor a legitim erőszakmonopólium birtokában a teljesített intézkedéseiknek meg kell felelniük a törvényesség követelményének (Finszter, 2008b, 135).

2. A rendőrség, mint a törvényes erőszak birtokosa

A törvényes erőszak alkalmazásánál követelmény a törvényesség, az arányosság és a szakszerűség. Ezeket szekunder feltételként elkíséri az eszközszerűség, tehát nem a megbüntetés, hanem az elhárítás és megakadályozás a cél; humánus, vagyis kíméletes alkalmazás; a döntésben a mérlegelési jogkör szűkre szabása (Balla, 2014, 15). A legitim erőszak alkalmazásának vannak veszélyei, mint az erőszak eszkalációja, amikor az alkalmazott erőszak erőszakos reakciót vált ki azokból, akikkel szemben alkalmazzák. Érdekes aspektus a rendőri erőszak és az arról festett kép ellentmondása. Különösen a média erőszakra gyakorolt eszkalációs szerepét figyelembe véve (Kriszta, 2009). Ebből következik, hogy a kiképzetlen rendőri állomány által, erkölcsi fundamentumok nélkül alkalmazott erőszak gyakran vezethet ahhoz az általános meggyőződéshez, hogy a rendőri erőszak minden formája elvetendő (Finszter, 2008b, 38). A legitim erőszak másik változata a büntetőeljárás által a rendőrség számára biztosított kényszerintézkedések alkalmazása, amelyek szintén feltételezik ezen intézkedések fizikai erővel történő érvényesítését (Finszter, 1996, 341). Az Alkotmánybíróság 64/1991. (XII. 17.) határozata megállapította, hogy valamely alapjog tartalmának és lényeges garanciáinak meghatározása csakis törvényben történhet, törvény kell továbbá az alapjog közvetlen és jelentős korlátozásához is. A rendőrségi eljárásban is különösen fontos a jogok érvényesülése, ilyenek az anyanyelv használata, a személyes szabadság, mozgásszabadság korlátozása, a jogorvoslati jog, továbbá a magántitok és a személyes adatok védelme. Megkülönböztethetünk anyagi, eljárásjogi és szervezeti garanciát a jogok betartása érdekében. Ezek mellett vannak olyan szervek, amelyek speciális garanciát nyújtanak ezek betartására (Alkotmánybíróság, Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosa).

A rendőrnek tehát bármely eljárási cselekmény foganatosításakor tudnia kell, hogy törvényi felhatalmazás alapján, emberi jogokkal kerül szembe (Kondorosi, 2008, 7). Jogalkalmazói

munkájában a szaktudás és a szakmai tisztesség segítheti. A rendőrnek az okok fennállása esetén kötelességét teljesíteni kell. A szakismeret mellett az emberi jogok állandó szem előtt tartása segítheti a cél eléréséhez legmegfelelőbb eszköz megválasztásában, de a rendőrnek az okok megléte esetén is az erőszak minimalizálására kell törekedni és legelőször azt kell vizsgálni, hogy a célt erőszak alkalmazása nélkül el lehet-e érni: „*A jogok minden olyan intézményes korlátozása, amely nem állja ki a szükségesség és arányosság próbáját, nem javítja, hanem rontja a közbiztonságot.*” (Szikinger, 1999, 72) Az egyes alapjogok korlátozásával kapcsolatban fogalmazta meg az Alkotmánybíróság azokat a kritériumokat, amelyek alapján megítélhető azok gyakorlása (7/1991. (II. 28.) AB Határozat).

3. A rendőrség szerepe a bűnüldözésben

A bűnüldözés a bűnözésre, mint társadalmi tömegjelenségre reagáló állami tevékenység. A bűnüldözés területhez és időhöz kötött, ami csak a büntetőjog által meghatározott bűncselekmények és elkövetők felderítését foglalja magában. Büntetőeljárásról oldaltól megközelítve a bűnüldözés a funkciómegosztás alapelvét tekintve a vád oldalát szolgáló funkcióban olvad fel (2017. CX. törvény a büntetőeljárásról, továbbiakban (Be.)). Ez az alapelv a büntetőeljárásban más és más kötelességeket ró az egyes hatóságokra, és a védelemre. Míg a nyomozati fázisban a bűnüldözés dominál, addig a bírósági fázisban már az igazságszolgáltatás lesz a döntő. A védelem jobb esetben, mindkét eljárás fázisban meghatározó eleme. A fentiekből következik, hogy a bűnüldözés az állam büntetőigényének érvényesítését szolgálja, ami eljárásjogilag a nyomozó hatóság tevékenységével azonosítható (Fantoly – Budaházi, 2019, 30).

A bűnüldözési funkció és a modern kriminalisztika kialakulásához történeti vonatkozásait tekintve a következő lépések vezettek:

- a büntetőigény államosítása. Megszülettek azok az állami hivatalok, amelyeknek elsődleges feladata a büntetőjogi szempontból releváns múlt megismerése lett, előbb az ügyész, majd a vizsgálóbíró, végül a bűnügyi rendőrség (Foucault, 1998, 62.).
- A természettudomány fejlődése, ami a XIX. századra érte el azt a szintet, hogy az elmélet és a praxis a múlt megismerésének eszközévé válhatott.
- A jogállamiság alapvető értékeinek egybeépülése az előzőekkel, ami az emberi jogok garantálásával az eljárások tisztességét és emberségét biztosította, kizárva a meg nem engedett módszerek alkalmazását (Finszter, 2005 – 2007, 21).

Az előbbieken összefoglalt három előfeltétel együtt alakította ki a büntetőeljárás ma működő jogállami rendszereit, a vádelvre épülő (de a nyomozó elv mind több elemét magába integráló) angolszász, valamint a nyomozói elvre épülő (de a vádelv mind több elemét befogadó) kontinentális szisztémát, amit összefoglalóan vegyes rendszernek is nevezhetünk.

A bűnüldözés fogalmát más megközelítésből vizsgálva azt mondhatjuk, hogy az a társadalomnak a bűnözés visszaszorítására, leküzdésére irányuló tevékenysége (Kriminalisztikai jegyzetek és tanulmányok, 2005, 7.). Az állam pontosan meghatározza, hogy mely cselekményeket tekint bűnnek, azaz nyilvánít bűncselekménnyé, ezeket az emberi magatartásokat a mindenkori hatályos büntető törvénykönyvben írja le. A bűnüldözés nem foglalja magába a szabálysértések és a közigazgatási hatósági eljárások során történő hatósági tevékenységet, javarészt a bűncselekményekre összpontosít. Az állam amellet, hogy a

jogalkotással kijelöli azokat a cselekményeket, amelyeket büntetőjogi eszközökkel is üldözendőnek tekint, egyben kijelöli a bűnüldözést ellátó intézményeket, e feladatok ellátásához általában alkotmányos felhatalmazást is ad. Az alaptörvény a rendőrségre ruházza a bűnüldözési tevékenység ellátását. Ahogy az alaptörvény is rögzíti a rendőrség alapvető feladata a bűncselekmények megakadályozása, felderítése, a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme (Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) 46. cikk (1). Maga a kifejezés konkrétan csak a Rendőrségi törvényben a rendőrség feladatkörei között jelenik meg, ahonnan a rendőrség bűnügyi nyomozó hatósági jogköre fakad (1994. évi XXXIV. törvény (továbbiakban: Rtv.) a rendőrség feladata, szervezete, jogállása és irányítására vonatkozó I. fejezetben belül az 1. § (2) bekezdés 1. pont).

A Rendőrségi törvényben a feladatokat illetően a rendőrség összes szolgálati ágát érintő felsorolás található, ahol nincs külön bontva, hogy mely feladatokat tekintünk önálló bűnüldözési, bűnmegelőzési, államigazgatási vagy rendészeti feladatköröknek. Ez azért van így, mert az egyes klasszikus szolgálati ágak, mint a bűnüldözés fogalmához leginkább köthető bűnügyi rendészet, éppen úgy ellát államigazgatási feladatokat is, figyelemmel például a rendkívüli halálesetek vagy az eltűnt személyek vizsgálatával kapcsolatos eljárásokra, ahogy a közlekedési szolgálat is rendelkezik nyomozó hatósági jogkörrel, hogy közlekedési bűncselekmények esetében nyomozó szervei felderítési és nyomozási feladatokat, tehát klasszikus bűnüldözési feladatkört lássanak el. A rendőrség nyomozó hatóságainak hatásköréről és illetékességéről szóló 25/2013. (VI. 24.) BM rendelet (továbbiakban: 25/2013. (VI.24.) BM rendelet) mellékleteiben felsorolja, hogy milyen bűncselekmények esetében milyen szintű rendőri szervek jogosultak és kötelesek eljárni. A nyomozó szervek azonban tevékenységük során eljárnak és intézkednek más eljárások (közigazgatási hatósági alapeljárás, szabálysértési eljárás) esetében is, például a Rendőrségi törvény alapján, míg a rendőrségnek azok a szervei, amelyek nem rendelkeznek nyomozati jogkörrel, eljárásaikban nem nyitottak a büntetőeljárások lefolytatására, ebben az értelemben egyedül a büntetőeljáráshoz illesztett bűnüldözési funkcionális szervezetnek szubszidiárius csak a viszonya a többi rendőrségi feladatkörre nézve. A közrendvédelmi, határrendészeti szolgálatok rendészeti feladatkörükben észlelik a jogsértéseket és bűncselekményeket, de azokban nem folytathatják le a büntetőeljárást. Elsődleges rendőrségnek azokat a szerveket tekinthetjük, amelyek kifelé gyakorolják a közhatalmat a biztonság fenntartásában, amibe a felsorolt szolgálati ágak igen, a funkcionális szervek nem tartoznak bele. (Balla, 2014, 17-18.). Az is tisztázásra szorul, hogy melyek azok a szervek, amelyeket az állam a büntetőeljárás lefolytatására feljogosít, és amelyek a rendőrségen kívül bűncselekmények felderítését és nyomozását látják el. A bűnüldözést büntetőeljárás tekintetben azonosíthatjuk a bírósági főszakaszt megelőző nyomozással, és bár, ahogy előbb kifejtettem, rendészeti értelemben a bűnüldözés sokrétűbb tevékenységet jelent ennél, lényegét a bűnügyi munkában, azaz a nyomozásban ragadhatjuk meg.

Amennyiben a rendőrség és a rendészet problematikáját vizsgáljuk, abból a szempontból, hogy mennyiben jelent meg a jogtudósok munkáiban a rendőrség közigazgatási vagy bűnüldözési jellege, úgy a múlt század harmincas éveiben *Tomcsányi Móric* munkásságát kell megemlíteni, aki *Concha Győző* gondolatait modernizálta tovább a rend koncepciójával kapcsolatban. Elméletében a rendészet tiszta közigazgatási funkció, a rend pedig olyan dinamikus és statikus állapot, folyamat, amelyben a természet, a társadalom és az állam összefüggenek, egyfajta belső szükségesség, indokoltság és törvényszerűség jellemzi őket. „*Nincs az állami és társadalmi jelenségek között még egy, melynek természete iránt annyira eltérne a tudományban és az életben a felfogás, mint a rendőri működés.*” (Concha, 1901) Amint látható, ők elsősorban a rendőrség közigazgatási szerepére helyezik a hangsúlyt. *Kmetty Károly* száz évvel ezelőtti megállapítása szerint, a rendészetet a közigazgatási hatósági tevékenység egyéb ágaitól a fizikai erőszak monopóliuma különbözteti meg (Kmetty, 1907, 323). *Szamel Lajosnál* már inkább a bűnüldözési jelleg dominál, aki szerint a rendészet olyan állami tevékenység, amely a közrend

megzavarásának megelőzésére, a közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul (Szamel, 1990). A közigazgatás teljes rendszerére irányuló átfogó kutatás is arra a megállapításra jutott, hogy Magyarországon az 1867–1945 közötti időszakban a rendészet a civil közigazgatás része volt, ahol nem érvényesültek a katonai függelmi viszonyok, illetve az állam nem vindikált magának olyan hatáskört, amellyel az irányítása alá vonhatta volna a rendvédelem társadalmi és magánszervezeti keretek között működő részét (Korinek, 2006b: 24).

Szikinger István a rendőrséget szintén a civil közigazgatás részeként helyezi el, álláspontja szerint a rendőrség alkalmatlan a közbiztonság befolyásolására, mivel nem mérhetők a közrendvédelmi tevékenység hatása és a pozitív nyomozások következményei a közbiztonság javulásában, így a rendőrség bűnüldözési erőforrásainak növelése nincs összefüggésben a bűnözés alakításával, megszüntetésével vagy csökkentésével, annak ellenére, hogy a bűnüdözés és a megelőzés terén meghatározó tevékenységet végez. Igazság szerint a rendőrség bűnüldözési funkcióját, azaz a bűnözés visszaszorítása érdekében végzett feladatát akkor töltheti be a legteljesebb mértékben, amennyiben a lakossághoz a legközelebb kerül, az magának érzi a rendőrséget, mert az alkotmányos és jogállami értékeket betartja és betartatja és azt a közösség hitelesnek tartja, elfogadja és azonosulni tud vele (Szikinger, 2001: 8). A modern – jogállamiságnak megfelelő – közigazgatás nyitott, ellenőrizhető közigazgatás. A közigazgatást a társadalom kontrollja övezi, a társadalommal való függőségi rendszer feltételei között funkcionál (Ficzere, 1997, 6).

A Legfelsőbb Bíróság 1/1999. számú közigazgatási jogegységi határozata is a rendőrség civil közigazgatásba való tagozódása mellett tette le a voksot, amikor kimondta, hogy *a Rendőrségről szóló törvényben foglalt rendészeti feladatok ellátása közigazgatási jellegű tevékenység, mivel a rendőri szerv közhatalmi jogosítványát felhasználva, egyoldalú akaratnyilvánítással intézkedik, melynek során az ügyfélre nézve kötelezettséget állapít meg, és ennek maga szerez érvényt.* Ami szintén tovább erősíti azt a következtetést, hogy a rendőrség bűnüldözési jellege a lakosság és a rendőrség közötti párbeszéd, összhang minőségének függvényében tehető mérhetővé (Madai, 2013).

A bűnüldözés jellegét érintően hasonló következtetésekre jut Kozáry Andrea is: *„A bűnüldöző szervezet részben szűkebb, részben pedig tágabb a rendőrségnél. Szűkebb azért, mert nem foglalja magába a közbiztonsági, a közlekedésrendészeti és az igazgatásrendészeti szolgálatokat. Tágabb viszont azért, mert bűnüldöző hatóságnak nevezzük mindazokat az államigazgatási szervezeteket, amelyek nyomozó hatósági jogkörrel rendelkeznek, így a vám- és pénzügyőrséget, az ügyészségi nyomozó hivatalokat vagy a határőrség felderítő szolgálatait.”* (Kozáry, 1996: 11-14.)

Bűnüldöző szervek tehát mindazok a nyomozó hatóságok, amelyek a büntetőeljárás során önállóan vagy az ügyész rendelkezése alapján nyomozást végezhetnek. A nyomozó hatóságok feladataként van meghatározva a bűncselekmények felderítése, a bizonyítási eszközök felkutatása és biztosítása, valamint a tényállás olyan mértékű felderítése, hogy a vádló dönthessen arról, hogy vádat emel-e (Bögöly et al. 2010, 277). A nyomozás és a közvádloi feladatok más ismeretet feltételeznek, amivel az ügyészek is egyetértenek „... a nyomozás egy rendkívül összetett ismereteket és tevékenységet igénylő, bonyolult hivatás (szakma), amelyet nem lehet csak úgy mellékesen, az egyéb közvádloi feladatok mellett végezni.” (Láng, 2003, 27).

Az igazságszolgáltatás magában foglalja a büntetőügyekben történő ügyészi és bírói tevékenységet, a vádat és az ítélezést, miközben a vád képviselőre feljogosított ügyészi szervezet vonatkozásában a 2011. évi CLXIII. (az ügyészségről szóló) törvény alapján az

ügyészség, mint bűnüldöző szervezet is fellép, bizonyos körben kizárólagos joghatósággal, a meghatározott bűncselekmények felderítése és a felelősségre vonás feltételeinek megteremtése érdekében önálló nyomozati jogkört lát el.

Az ügyészség mellett nyomozó hatóság, így bűnüldöző szerv:

- Nemzeti Adó és Vámhivatal.
- Külföldön lévő magyar kereskedelmi hajón és polgári légi járművön magyar állampolgár – a Btk. 3. § (2) bekezdésében, illetve a 4. §-ában meghatározott esetben – bárki által elkövetett bűncselekmény miatt a hajó, illetőleg a légi jármű parancsnoka – kapitány.
- Bizonyos törvényi feltételek teljesülése esetén az Európai Unió tagállamainak részvételével az EUROPOL közös nyomozócsoportot hozhat létre.
- Katonai büntetőeljárásban a katonai ügyész és az illetékes parancsnok is nyomozhat.

A lakosságot érintő köztörvényes bűncselekményeket – tekintettel, hogy nem speciális alanyokról van szó – a rendőrség üldözi, így a laikus közönség zöme, amikor a bűnüldöző tevékenységről beszél, akkor ez alatt általában a rendőrség munkáját érti.

4. A rendőrség, mint nyomozó hatóság

A Be. jelentősen megváltoztatta a büntetőeljárást mind szerkezeti, mind tartalmi szempontból. Míg a korábbi büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: korábbi Be.) a korábbi (szocialista) büntetőeljárás törvények rendszerét követte, így a hagyományos nyomozás - (közbenső eljárás) - bírósági eljárás rendszerben szabályozta a büntetőeljárást, addig a hatályos törvény jóval tágabb teret enged a megállapodás alapján folytatott büntetőeljárásnak- Ezáltal a büntetőeljárás menete (lehetséges végkimenetele) jóval bonyolultabb, szerteágazóbb, mint a korábban lineáris ábrával leírható eljárásé. A nyomozó hatóság és azon belül a rendőrség kiemelt szerepet kapott az új szabályozásban (Herke, 2019). „Általános nyomozó hatóságként a rendőrség általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szervének nyomozó hatósági feladatok ellátására kijelölt szervei járnak el.” [Be. 34. § (1) bekezdés]. A korábbi Be. a rendőrséget jelölte meg általános nyomozó hatóságként, a változásra azért volt szükség, mert a rendőrségnek vannak olyan szervei, amelyek nem végeznek nyomozást, mint jellemzően a közterületi szolgálat. Az általános nyomozó hatóság megjelölés azt jelenti, hogy fő szabály szerint a rendőrség nyomozó szervei végzik a nyomozást, más nyomozó hatóság a Nemzeti Adó és Vámhivatal csak akkor, ha olyan bűncselekmény merült fel, amit a Be. törvény külön nevesít hatáskörébe tartozóként. A rendőrség központi, területi és helyi nyomozó hatóságokra tagozódik. A rendőrség hatáskörébe tartozik tehát minden bűncselekmény, amit nem nevesít a Be. törvény az előbb említett szervhez rendelve. Ami azt jelenti, hogy az ügyek több mint 95%-a rendőrségi hatáskörben van, tehát a nyomozási feladatokat nekik kell ellátni. Azonban a rendőrségen belül is megoszlanak a feladatok. Egyrészt beszélhetünk a tradicionális hármass felépítésről, eszerint a rendőrség központi, területi (megyei) és helyi (jellemzően városi) nyomozó hatóságokra osztja szét az ügyeket.

5. A rendőrség, mint nyomozó hatóság hatásköre és illetékessége

A hatályos és a korábbi Be. szabályai kontinuitásban vannak a korábbi eljárásjogi törvények rendelkezéseivel, azaz a nyomozó hatóság hatáskörét és illetékességét, nem az eljárásjogi törvény maga szabályozza, hanem annak szabályozását a mindenkori rendőrséget felügyelő miniszter hatáskörébe telepíti. Ezzel megadva a jogot a végrehajtó hatalom számára, hogy a nyomozási

feladatok ellátására, tehát a bűnüldözésre rendelkezésre álló erőket sokkal rugalmasabban, és hatékonyabban igazítsa a változó bűnözési viszonyokhoz. „*A nyomozó hatóságra vonatkozó hatásköri szabályozók specialitása az, hogy a büntetőügyekkel kapcsolatos tennivalókat részben a rendőrség szervein belül, másrészt azonban a rendőrség szervei és más, ugyancsak nyomozó hatóságként tevékenykedő szervek között osztják meg.*” (Szabóné, 1974, 119). Ezzel a jogkörrel a végrehajtás az évek során rendszeresen is élt, számos esetben módosítva saját hatásköri és illetékességi szabályozóit.

A hatáskör és az illetékesség teljesen más szabályozási érvénnyel bír a munkateher elosztása, tekintetében. Amíg a hatáskör az egyes szintekhez illeszti és osztja el az ügyeket, úgymond „fontosságuk” szerint – eldöntve ezzel, hogy mit tekintünk fontos és kevésbé fontos ügynek – addig az illetékesség az azonos szinten lévő szervek között a közigazgatás területi logikája alapján osztja el az egyes szervek között az ügyeket. Amíg a hatáskör esetében az ügyek hatékony elosztása az ügyek jelentőssé vagy kevésbé jelentőssé „minősítésével” függ össze, addig az illetékesség az egyes hatóságok működési környezetét jelentő terület sajátosságaira irányíthatja a figyelmet.

A hatályos 25/2013. (VI.24.) BM rendelet szerint a nyomozó hatóságok ügyellátási struktúrája a következő:

Helyi nyomozóhatóságok lettek:

- a rendőrkapitányságok bűnügyi, közlekedésrendészeti, közrendvédelmi szervei,
- rendőrkapitányságok rendőrörsei, rendőrállomásai,
- Dunai, -Tiszai, - Balatoni Vízügyi Rendőrkapitányságok.

Területi nyomozóhatóságok:

- Megyei RFK, Budapesti Rendőr-főkapitányság bűnügyi szervek,
- Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda (regionális több megyére kiterjedő illetékességű),
- Repülőtéri Rendőr Igazgatóság.

Központi nyomozó hatóság: az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK).

6. A rendőrség feladatai a büntetőeljárásban

A nyomozó hatóság a bűncselekmények felderítése érdekében előkészítő eljárást és – felderítésre és vizsgálatra tagoló – nyomozást végez. [Be. 31. § (1) bekezdés] Tevékenységét az önállóság jellemzi az előkészítő eljárásban és a felderítésben, ezekben az eljárási szakaszokban az ügyészség csupán törvényességi felügyeletet gyakorol felette. A kontinentális büntetőeljárás rendszerekben, így a hazaiakban is általánosan elfogadott nézet szerint az ügyész dominus litis, a nyomozás ura a büntetőeljárásban (Farkas – Róth, 2007). Az előkészítő eljárás a büntetőeljárás folyamatában egy opcionális eljárás, ami annyit takar, hogy elrendelésére abban az esetben kerül sor, amennyiben nem lehet megalapozottan állást foglalni arról, hogy fennáll-e a bűncselekmény gyanúja. Ennek ellenére az ügyész itt is komoly szerepet kap azzal, hogy 2 havonta kötelező a beszámolás az irányába, és a legtöbb tevékenység az ő engedélyéhez van kötve, mint pl. a fedett nyomozó alkalmazása, vagy az álvásárlás. Az „előkészítő eljárást” a törvény [Be. 339 § (1) bekezdés] ugyancsak a büntetőeljárás keretébe sorolja, de ha az nem eredményez bűncselekményre vonatkozó gyanút, az előkészítő eljárást a Be. 346. § (1) bekezdés a) pontja szerint meg kell szüntetni. Az eljárás megszüntetése egyúttal a

büntetőeljárás megszüntetését is jelenti annak ellenére, hogy a nyomozást el sem rendelték. Az előkészítő eljárás abban a tekintetben is sajátos, mert olyan rendőri szervek is részt vesznek vagy részt vehetnek benne, amelyek egyébként nem rendelkeznek nyomozó hatósági jogkörrel, vagyis a nyomozást már nem folytathatják le. Legitimitásukat a Rendőrségi törvény biztosítja hatáskör telepítésével a rendőrség belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerve (Nemzeti Védelmi Szolgálat), valamint a terrorizmust elhárító szerve (Terrorrelhárítási Központ) számára. Egyébiránt eljárásukra a nyomozó hatóságra vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni (Nyer. 94. §). Így amennyiben az előkészítő eljárás során arra a következtésre jutnak, jellemzően olyan leplezett eszközök igénybevételével, mint amilyen akár a lehallgatás vagy a titkos kutatás, hogy mégsem történt bűncselekmény, úgy egyszerűen nem kezdeményeznek nyomozást a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező szerveknél. Az előkészítő eljárás céljával függ össze, hogy tehát csak akkor folytatható, ha a rendelkezésre álló adatok bűncselekmény gyanújának megállapítására nem elegendőek, és megalapozottan feltehető, hogy az előkészítő eljárás lefolytatása alapján el lehet dönteni, a bűncselekmény gyanúja fennáll-e [Be. 340. § (1)–(2) bekezdés].

Tehát a rendőrségnek a nyomozásokkal foglalkozó részlegét úgy kell elképzelni, mint rendőrség a rendőrségen belül vagy mellett működik. Helyi szintű szerveknél (rendőrkapitányság) ezek önálló, de sajátos jogállású osztályként (bűnügyi, vizsgálati) dolgoznak, addig vannak olyan kizárólag nyomozással foglalkozó regionálisan (több megyére kiterjedő hatáskörrel rendelkezik) rendőrségi nyomozó hatóságok, mint pl. a Nemzeti Nyomozó Iroda, amely a kiemelt ügyek nyomozati és vizsgálati feladatait látja el. Emellett jellemzően a leplezett eszközök használatára szakosodott belső, korrupcióellenes szerv – Nemzeti Védelmi Szolgálat – amely bár ugyan szintén rendőrség, a befejezett előkészítő eljárást követően, a nyomozó hatósági feladatokat már nem a hatáskör és illetékesség szerinti rendőrség, hanem az ügyészség fogja ellátni. Alapvetően azonban érvényesül a rendőrség nyomozásban betöltött önállósága. A nyomozás és a közbiztonsági feladatok más ismereteket feltételeznek, amivel az ügyészek is egyetértenek „...a nyomozás egy rendkívül összetett ismereteket és tevékenységet igénylő, bonyolult hivatás (szakma), amelyet nem lehet csak úgy mellékesen, az egyéb közbiztonsági feladatok mellett végezni.” (Láng, 2003, 27). A rendőrség feladata elsősorban a nyomozási feladatokhoz igazodik, így a felderítés során a megalapozott gyanú megállapításához szükséges mértékben fel kell derítenie a bűncselekményt és az elkövető személyét, valamint fel kell kutatnia és biztosítania kell a bizonyítási eszközöket. Emellett a vizsgálat során be kell szereznie önállóan vagy az ügyész rendelkezése alapján a még szükséges bizonyítási eszközöket, amire természetesen ő tesz javaslatot, majd végre is hajtja. (Be. 348. §). Bár a vizsgálati szakaszban már ügyészségi irányítás van, azonban a tényleges bizonyítási cselekményeket ugyancsak a rendőrség végzi. A különbség csupán annyi, hogy az eljárási cselekményekre fő szabály szerint az ügyészség irányítási jogkörében tett intézkedései alapján kerülhet csak sor. A nyomozati szakaszban az érdemi bizonyítási cselekményeket tehát a rendőrség végzi el, ezek többnyire jelenlét igényesek, így az eljárási résztvevők biztosítása is rendőri feladat. Ez gyakran nehézséget jelent, különösen a koronavírus járvány időszakában (Herke és Sándor, 2020: 5).

7. A rendőrség szerepe a vizsgálatban

A klasszikus nyomozati vizsgálati tevékenység, amely eddig a gyanúsított kihallgatását követte, már éppolyan alternatívája a büntetőeljárás folytatásának, mint az elterelési módzatok bármelyikének alkalmazása. Ezen alternatívák, különösen a mediáció valóban alkalmasak arra, hogy csökkentsék az igazságszolgáltatás bürokratikus jellegét, ráadásul bűnmegelőzési szempontból is fontosak (Kiss, 2016: 89.) Ahogy már említésre került, önmagában a gyanúsítás aktusa, mint kiemelt eljárási választóvonal, a komplex jogi szabályozás elemi részét képezi.

Megszűnt a vádemelési szakasz önállósága, a nyomozást a vádemelési szakasztól elkülönítő külön iratismertetés, illetve a további nyomozás elrendelésének külön intézménye. A nyomozást a nyomozást befejező döntés zárja le, nem pedig egy nyomozás befejezésével kapcsolatos elkülönült nyomozó hatósági döntés. Ebben a nyomozási fázisban a védelem is kezdeményező szerepben tűnhet fel azzal, hogy a vádemelés alternatíváira nézve indítványt tehet (AGO LFNIGA//142/2019. 402.§.).

A bevezetett intézményrendszer alapja, hogy az ügyészség érdemi rendelkezése alatt álló megszüntetési lehetőségek (közvetítői eljárás, feltételes ügyészi felfüggesztés, vádemelés meghatározott módjával kapcsolatos döntés) alapvetően a terhelt beismeréséhez, előzetes, vagy utólagos hozzájárulásához kötöttek. A Be. a vádemelés vizsgálati szakaszba olvasztásával jelentős lépést tett annak irányába, hogy az ügyészi rendelkezés alatt álló döntések meghozatalát előre hozva az eljárás felgyorsulhasson.

Az ügyészi intézkedés kilátásba helyezésével a Be. ezen is túllépve közvetlenül annak teremti meg a lehetőségét, hogy az ügyészség és a védelem kezdeményezőként is felléphessenek az eljárás befejezésével kapcsolatos döntés előre láthatóvá tétele végett. (Miniszteri indokolás a Be. 404.§.-hoz)A korábbi szabályozáshoz képest több új elem is található a jelenlegi szabályozásban. Az a) pontban található ügyészi intézkedés és határozat kilátásba helyezése az egyes ügyészi döntési formák mixe, egyfajta összevont ötvözet, amelyeket a jogszabály a gyanúsított beismeréséért és opcionálisan további feltételek teljesítéséért cserébe ajánl fel. Ahogy a klasszikus vizsgálati tevékenység során is a rendőrségen van a hangsúly az érdemi bizonyítási cselekmények lefolytatásával kapcsolatosan, úgy a felsorolt eljárást lezáró alternatívák végrehajtásában is komoly szerepet szánt neki a jogalkotó. A nyomozás és az előkészítő eljárás szabályairól szóló 100/2018. (VI.8.) Kormányrendelet (NYER) szabályozása alapján az opportunitási megoldások igénybevételére irányuló kezdeményezés érkezhetsz a gyanúsítható személytől és a védőjétől, de a nyomozó hatóságtól is. Rövid tájékoztatási kötelezettséget kell a rendőrségnek teljesíteni és értesítenie kell erről az ügyészséget is. Ha ez a kihallgatás közben történik, az megszakítható lesz és folytatható később (ugyanaz nap, vagy másik határnapon) annak függvényében, hogy az ügyész miként döntött. Ez utóbbi még csak nem is dokumentálható, így további adminisztrációs terhet nem eredményez. Továbbá, ha a nyomozó hatóság látja úgy, hogy az említett megoldások alkalmazása indokolt vagy célszerű erről neki kell csupán tájékoztatnia az ügyészséget (Vári, 2019). Ha a nyomozó hatósági vagy terhelti oldal kezdeményezését az ügyészség támogatja, úgy írásos kezdeményezést készít vagy szóban közli döntését a nyomozó hatósággal akár azonnal. Így a megkötésében a nyomozó hatóság közreműködik olyan formában, hogy átadja a terhelti oldalnak az ügyészség által elkészített kezdeményezést, ha pedig szóban vagy rövid úton kapta azt, akkor és ott az adott eljárási cselekmény jegyzőkönyvébe kell foglalni és meg kell küldeni az ügyésznek. (NYER, 156-158.§.)

8. Összefoglalás

A magyar büntetőeljárásban a rendőség rendkívül komplex szerepet tölt be, jelentősége és az igazságszolgáltatás sikerességéhez történő hozzájárulása rendkívül magas. Egyfelől a rendőség rendészeti és bűnügyi szervei észlelik és regisztrálják a bűncselekmények legnagyobb hányadát. A nyomozások döntő hányadát is a rendőség folytatja le, ahogy a leplezett eszközöket is a rendőség alkalmazza a gyanú megállapítása érdekében. A tényállás felderítésén felül az összes bizonyítási eszköz, releváns bűnügyi adat és információ beszerzése és dokumentálása, továbbá az iratanyag papír és elektronikus változatának elkészítése szintén rendőrségi kompetencia. A gyanúsított kihallgatását megelőzően vagy azt követően, miután

vizsgálati szakaszba lép az ügy, ugyancsak a rendőrségre hárul a feladat, hogy a beismerő vallomás esetén előkészítse és lebonyolítsa a vádemelési alternatívák végrehajtásához szükséges vizsgálati munkát. Tehát a vizsgálati munkával kvázi az ügyészségi előkészítő munkát is elvégezni. Amennyiben arra nem kerül sor úgy olyan komplett iratanyagot állítson össze, amelyek alkalmassá teszi az ügyészt arra, hogy kizárólag arra építve tegyen mértékes indítványt a bíróság előkészítő ülésén, ami mint egyfajta vádalku, a vádlottat arra készítse, hogy a bizonyítékok alapján inkább a beismerés és a tárgyalásról lemondás mellett döntsön, mintsem vállalja a hosszadalmas és bizonytalan kimenetelű bírósági eljárást. A Be. komoly reformjának tekinthető, hogy a jogalkotó helyesen ismerte fel, hogy szükséges lépés az eljárás gyorsítását és a hatékonyság javítását biztosító elterelési eszközök fejlesztése (Vári, 2017). Ennek megfelelő jogintézményi változtatásokat elvégezte, többek között két részre osztotta a nyomozást, ezzel biztosítva, hogy a nyomozások feleslegesen ne húzódnak el, és a terhelt beismerő vallomása és kezdeményezési szándéka esetén fakultatív módon, a későbbi bírósági eljárás nélkül fejeződjön be. Emellett hasonlóan eljárásgyorsítási szándékkal kiszélesítette a terhelti együttműködés rendszerét, amellyel a bírósági előkészítő ülés szerepét értékelte fel. Kétségtelen tény, hogy a rendőrség a végrehajtó hatalom részeként végzi büntetőeljárás feladatait, szigorú hierarchiába ágyazva, egészen a minisztériumi felsőbb szintű irányításon keresztül az emberekhez legközelebb lévő rendőrörsökig. Önálló szervi működésről és tevékenység végzésről a decentralizáció hiánya miatt nem beszélhetünk. Ebből kifolyólag az egyszerűsítést serkentő jó gyakorlatok megjelenése alsóbb szintekről kiindulva szinte kizártnak mondható. Sokkal inkább a nyomozó hatósági munka egységesítésének és központilag irányított és ellenőrzött rendszere volt jellemző tendencia a magyar nyomozó hatóságokra nézve, különösen, hogy a munka adminisztratív részének dandárját a tūpontos előírások szerint működő informatikai rendszerben kell teljesíteni. A központosított és egységesített nyomozásokból következően az eljárás rendjére és gyakorlatára nagyrészt az irányító szakmai szerve elvárásai gyakorolnak befolyást, kihatva ezzel a munkaszervezet tevékenységének szervezésére és ezzel a bűnüldöző munka gyorsaságára és minőségére. (Nyíri, 2003, 64) Meghatározva a nyomozást folytató alacsonyabb szinten elhelyezkedő szervezetnek, hogy milyen mennyiségi és minőségi elvárásokat kell teljesíteni az adott időszakban. A rendőrség a nyomozás megindítását döntően meghatározó legalitás - officialitás elv alapján kénytelen a nyomozati eljárásokat lefolytatni az ügyekben - ritka alkalmak kivételével - tekintet nélkül azok társadalomra veszélyességére. Ennek törvényszerű következménye, hogy a kisebb jelentőségű ügyek lekötik, lassítják és korlátozzák a személyi és tárgyi erőforrások hatékony felhasználását. Ami jelentősen összefügg a szűrőszerepet betöltő ügyész kettős nyomozás törvényességi és közvádoló szerepkörével. (Miskolci, 2001, 20.)

9. Felhasznált irodalom

- Balla Z. (2014): A rendészet kérdései. *Belügyi Szemle*. 10. szám, 5-19.
- Bögöly Gy. – Budaházi Á., - Csányi Cs. – Sléder J. (2010): *Büntetőeljárású jegyzet*. Rejtjel Kiadó Ház, Budapest, 2010.
- Concha Gy. (1901): A rendőrség természete és állása szabad államban. Székfoglaló értekezés.
- Danielisz B. – Jármly T. (2008): *Rendészet Európában*. Duna Palota Kulturális Kht., Budapest.
- Fantoly Zs. – Budaházi Á. (2019): Büntetőeljárású jogi ismeretek. Statikus rész, Budapest.
- Farkas Á. – Róth E. (2007): *A Büntető eljárású jog*. Complex Jogi Kiadó, Budapest.
- Ficzer L. (1997): Közigazgatás és rendészeti igazgatás. In: *Új Rendészeti Tanulmányok*, 1. szám.
- Finszter G. (1996): A bűnüldözés működési modelljei. (ed.): K. GÖNCZÖL – L. KORINEK László – M. LÉVAI : *Kriminológiai ismeretek*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Finszter G. (2003): *A rendészet elmélete*. KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest.

- Finszter G. (2005-2007):: <http://users.atw.hu/letoltes/krimjegyzet.doc> (download: 02.11.2020.)
- Finszter G. (2008): Víziók a rendőrségről. *Belügyi Szemle*, 1. szám, 10-41.
- Finszter G. (2008b.): *A rendészeti szervek működésének alapjai*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Foucoult M. (1998): *Forms of Truth and Justice*. Latin betűk, Debrecen.
- Herke Cs. – Sándor B. (2020): A nyomozás egyes problémái az új koronavírus miatti veszélyhelyzet idején. *Rendőrségi Tanulmányok*. 3 évfolyam. 1. szám 2-20.
- Herke Cs. (2018): *A büntetőeljárás jog*. Egyetemi Jegyzet. Pécs. Pécsi Egyetem.
- Kiss A. (2016): A hazai büntetőeljárás hatékonyságáról. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 53. OKRI, Budapest, 2016, 81–97.
- Kmetty K. (1907): *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Politzer Zsigmond kiadása, Budapest.
- Kondorosi F. (2008): A rendészeti stratégia: Magyarország közbiztonsági programja. *Belügyi Szemle*, 1.szám, 3-9.
- Korinek L. (2006): A rendőrség pártirányítása 1956–1989. *Rendészeti Szemle*, 10. szám
- Korinek L. (2006b): A kutatás zárótanulmánya. Az országos Bünmegelőzési Bizottság által támogatott, FAPI_P:1321/2005 számú, „A magyar állam rendvédelmi szerveinek a magánszféra számára nyújtott szolgáltatásai, a polgári biztonsági cégekkel és az NGO-kkal való együttműködés lehetőségei, a prevenció területén” című kutatási projekt résztanulmánya. Budapest.
- Kozáry A. (1996): Nemzeti összehasonlító szervezeten. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest.
- Kriskó E. (2009): A rendőri „erőszakmitosz” nyomában. *Rendészeti Szemle*, 2. szám. 116–127.
- Lakatos J. (szerk.) (2005): *Kriminalisztikai jegyzetek és tanulmányok*. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest.
- Láng L. (2003): Nyomozásfelügyelet, nyomozásirányítás és kriminalisztika.. *Belügyi Szemle*, 7-8. szám, 19–30.
- Madai S. (2013): A rendészeti feladatellátás, mint közszolgáltatás. In: *Kilengések : közszolgáltatási változások*. Szerk.: Horváth. M. Tamás, Dialóg Campus, Budapest ; Pécs, 218-236.
- Miskolci L. (2001): Egy konferencia tanulságai, avagy a magyar büntetőeljárás továbbfejlesztésének az ügyész-e a kulcsszereplője. *Ügyeszek Lapja*, 1. szám, 5-23.
- Nyíri S. (2003): Az ügyészség és a nyomozó hatóságok kapcsolata a büntetőeljárásról szóló törvény hatálybalépése után. *Belügyi Szemle*, 51. évf. 7–8. szám, 56–71.
- Papp J. (1998): Rendvédelem vagy rendészet? *Új Rendészeti Tanulmányok*. 1. szám
- Szabóné, N. T. (1970): *A büntetőeljárás egyszerűsítése*. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest.
- Szamel L. (1990): *A rendészet és a rendőrség jogi szabályozásának elméleti alapjai*. MTA Államtudományi Kutatások Programirodája, Budapest.
- Szikinger I. (199): *A rendőrség, társadalom és a jog – A rendőrség társadalmi szerepe*. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Szikinger I. (2001): A rendőrség és a bűnözés. *Magyar Tudomány*, 8. szám, 921-929.
- Vári V. (2014): Hatékonyság a nyomozásban. In: SCHAUB Anita – SZABÓ István szerk.: III. Interdiszciplináris doktorandusz konferencia. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat. 177–195.
- Vári V. (2017): A nyomozás szerepének változása az új Be. kódexben. In: KIGLICS Norbert szerk.: II. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia. Nagykanizsa, Pannon Egyetem. 128–138.
- Vári V. (2019): Elterelés és az ügyész – nyomozó hatóság kapcsolata a nyomozásban. In: MARTON Zsuzsanna – NÉMETH Kornél – PÉTER Erzsébet szerk.: III. Turizmus és

Jogforrások

1. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
2. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (korábbi Be.)
3. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.)
4. 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről (Rtv.)
5. Legfőbb Ügyészség: EMLÉKEZTETŐ a Büntetőeljárás Törvénykönyv alkalmazásának egyes szempontjairól. LFNIGA // 142/2019. (AGO LFNIGA // 142/2019.)
6. A nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól szóló 100/2018. (VI. 8.) Korm. Rendelet (NYER)
7. A rendőrségi nyomozó hatóságok hatásköréről és illetékességéről szóló 25/2013. (VI. 24.) BM rendelet
8. 7/1991. (II. 28.) AB Határozat

A turizmus aktuális kérdései

A lovasturizmus fejlesztésének lehetőségei a magyar-szlovén határmenti térségben, a HBT interrégiós projekt bemutatása

Dr. Bartos Ádám¹

¹ egyetemi docens – Szent István Egyetem Georgikon Campus

Keszthely, 8360 Deák Ferenc u. 16.

e-mail cím: bartos.adam.sandor@szie.hu

Absztrakt

For thousand of years horses were important in daily life f.e.: agriculture, trade, transport, military. From the middle of the XX. century due to big mechanization, horses are used by human mostly in sport, and leisure. In the last decades equestrian tourism develop quickly in whole Europe. There are only few for the families or companies suitable horse related excursion. 0” pollution „green” touristic programs are also more popular in the last years. Hungary's and Slovenia’s joint history, horse-related cultural heritage, horse breeding traditions and contemporary natural qualities provide excellent opportunities for equestrian tourism. For that reasons the main goal of the Horse Based Tourism project was to develop environment friendly all-day horse carriage programs, which are good programs for the whole families or companies. During the programs participants can discover also many “hardly known” but valuable nautal and cultural heritage in the project area. HBT carriage tours are absolutely unique in the Hungarian – Slovenian border region.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A ló és az ember kapcsolata évezredek múlta tekint vissza. A ló kb. 6000 évvel ez előtt történt háziásítása óta az ember életének minden területn jelen volt, a hadászatban, népvándorlásokban éppúgy, mint a mezőgazdaságban, kereskedelemben, valamint az ipar számos területén (Brem, 2013). A XX. század jelentős gépesítésének hatására, főként a korszak közepétől kezdődően a lovak a korábban említett szerpkörükből a világ egy jelentős részén szinte teljesen kiszorultak, vagy legalábbis háttérbe kerültek. A turizmus fejlődése, a szabadidő hasznos eltöltésének vágya, az aktív kikapcsolódás elterjedése, valamint a ló és az ember évezredek kapcsolatának köszönhetően a lovasturizmus világszerte jelentős fejlődésnek indult az utóbbi évtizedekben (Bartos és mtsai., 2011). Örökös magyar díjlovagló bajnokunk, Dallos Gyula szavaival élve, a lovak szeretete genetikailag megvan a legtöbb emberben.

A szlovén-magyar határment régió lovasturisztikai szempontból egyre népszerűbb az utóbbi években. Ez részben a területi adottságoknak, erdős lankák, festői tavak, vadregényes tájak, köszönhető. Az említett térségben számos védett, természeti érték található, mint pl. a Kis-Balaton és környéke, az Őrségi Nemzeti Park, a Kerka vidéke, vagy a Szlovén oldalon a Goricko Tájpark. A lovasturizmus szempontjából további előnyt jelent a relatív alacsony népsűrűség, a kevés műtárgy, valamint a térség kedvező időjárása is. A határmenti vidéken a magyar és a szlovén oldalon is aránylag sok lovasiskola található. Említést érdemelnek ezen túl a lovas hagyományok és kultúra is, csikósok, huszárok, valamint a terület átítató betyár romantika és emlékhelyek sora (Némethy és Bartos, 2019). A térségben a lovas képzés is kiemelkedőnek mondható. A Festetics György által 1797-ben alapított Georgikonon a lovasoktatásnak már több, mint 220 éves hagyományai vannak. Az iskola falai között olyan

lovas hírességek tanultak, mint a bábolnai ménes egykori legendás parancsnoka, a modern fogathajtó sport egyik megalapítója, Pettkó-Szandtner Tibor (Bartos, 2012). Szlovéniában Starosincében pedig lovasterápiás képző központ található. Fontos megemlíteni ezeken túl, hogy mindkét ország világhírű lótenyésztéssel, több száz éves lófajtákkal rendelkezik. A hazai tradicionális lófajtáink kiemelet kulturális értéket képviselnek (Kincsem Nemzeti Lovasprogram, 2011), a szlovéniai lipicai ló és tenyésztése pedig az UNESCO világörökség cím várományosa (Internet 1). A lovasturizmus termékcsalája a vendégek szempontjából passzív és aktív programokat, szolgáltatásokat tartalmaz (Győrffy, 2001). A passzív programok, melyek között lovas bemutatók, fesztiválok, méneslátogatások szerepelnek, fontos szerepet játszanak a lovaskultúra és hagyományok széleskörű megismertetésében, elterjesztésében, valamint kimeleten fontosak abból a szempontból is, hogy minél több ember számára vonzóvá tegyék az aktív szolgáltatásokat, kedvet csináljanak a lovaglás iránt. Az aktív programok, tehát a lovaglás, hajtás és ezekhez kapcsolódó szolgáltatások (vadász lovaglások, lovastúrák...) igénybevételét jelentik (Bartos és mtsai., 2011). A szlovén-magyar határment térség mind az aktív, mind pedig a passzív lovasturisták részére számos lehetőséget kínál.

Az aktív programok esetén fontos problémát jelenthet, hogy bár az emberek nagyrésze vágyakozik testközelből megismereni a lovakat, lovaglást, nem rendelkeznek az ehhez szükséges tudással vagy fizikai kondícióval. Így leggyakrabban a szabadidejüket együtt eltölteni szándékozó családokból csak egy, vagy két fő veheti igénybe ezeket a szolgáltatásokat. Kevés a kínálatban tehát az olyan program, ami lóközeli élményt ad és családi programnak tekinthető. Másik gond lehet, hogy számos turisztikai attrakció, így a Kis-Balaton területének nagy része, környezetvédelmi okokból gépjárművel nem, vagy nehezen közelíthető meg, a hosszabb gyalogútat pedig a családtagok egy része nem tudná vállalni. Említést érdemel ezen túl az a tény is, hogy az utóbbi időben egyre népszerűbbé válnak a környezetet kímálók, ún. „0” károsanyag kibocsátású turisztikai programok, többek között a kerékpár túrák. Ezekre a kihívásokra a lovasturizmus szempontjából az egyik lehetséges válasz lehet lovaskocsis túrák szervezése és ehhez kapcsolódó fogattal bejárható túra útvonalak, programok létrehozása, melyekből jelen pillanatban nem csak a határment térségben, de a tágabb környezetben is hiány mutatkozik. Ezeknek a túráknak kiemelt célja lehet abban, hogy családok, vagy baráti társaságok közösen egy magas turisztikai élményt nyújtó lovas programban részt vehessenek, illetve e programok segítségével megismerjék az adott térség feledésbe merült, vagy méltatlanul

talán, de nem annyira népszerű turisztikai attrakcióit (Bartos, 2020). Ilyen egész napos fogatos programokra Európában is csak néhány példát találhatunk, általában az egy vagy másfél órás városnéző programok ismereteseik.

2. A Horse Based Tourism (HBT) projekt bemutatása

A HBT projekt elsősorban a szlovén-magyar határment térség lovasturizmusának fejlesztése érdekében jött létre. A projekt megvalósításában magyar részről két keszthelyi partner, a lovak világa és a lovasturizmus iránt kiállításaival és programjaival egyaránt elkötelezett Helikon Kastélymúzeum és a több, mint 220 éves lovas hagyományokkal rendelkező Georgikon vett részt. Szlovén partnereink a Muraszombat tőszomszédságában található Battyánfalván (Rakičan) a Battyiány család egykori kastélyában működő RIS Dvorec Rakičan lovas és konferencia központ és a festői szlovén turisztikai paradicsom, Ptuj közelében található Zavod Nazaj na Konja lovas és lovasterápiás központ (Némethy és Bartos, 2019 (1))

A projekt legfontosabb eleme 15, egész napos élményt biztosító, lovas kocsis útvonal tervezése és kialakítása volt a határment térségben (Internet 2), melyek közül kilenc Szlovéniában, a Muravidék területén, négy Zala megyében Keszthely vonzáskörzetében található, két többnapos útvonal pedig határon átnyúló, elsősorban a Muravidék határhoz közeli vidékét és a Lenti kistérség területét foglalja magában (Némethy és Bartos, 2019 (2)).

A túrák tervezésekor fő szempont volt, a mellett, hogy lovaskocsival jól és biztonságosan bejárható, szemet gyönyörködtető tájakon vezessenek át, az is, hogy az egyes túrák térségében található kevésbé ismert, vagy népszerű természeti értékeket, turisztikai attrakciókat is be lehessen mutatni. Ezek egy részét a vendégek, mint a túrák egyes állomásait testközelből is megtekinthetik a programok során. A további, az egyes túrák területén található látnivalók a túra alkalmából az idegenvezető által kerülnek bemutatásra, az ezekhez kötődő esetleges regék, momdák említésével együtt. Ez utóbbi célja a túra résztvevőinek, ezen értékek iránti figyelem felkeltése, későbbi visszacsábítása a térségbe, mely, terveink szerint a vendég éjszakák számának növekedését eredményezheti. A túraútvonalak lóháton is teljesíthetők, így a családok, baráti társaságok lovagolni tudó és nem tudó tagjainak egyaránt kiemelt turisztikai élményt jelenthetnek. Az egyes túrák érdekessége még, hogy minden program alkalmával a résztvevők egy-egy különleges élménnyel (pl. betyár-támadás, jóga, hajó-kirándulás) is gazdagodhatnak. Az egyes fogatos útvonalak állomásainál isformációs táblák kerültek elhelyezésre.

A programok megvalósításához egyedi, kifejezetten a túrák igényeit megtestesítő fogatos járművek kerültek kialakításra. A magyar túrákhoz egy középkori postakocsi mintájára készült, a modern kor kényelmével és video guide-val ellátott jármű került kialakításra (1. kép), melynek segítségével az utazásban részt vevő vendégek egyedeülálló élményben részesülnek és a látványosságok megtekintésén túl lehetőségük nyílik átélni a középkori közlekedés élményét is. A szlovén járművek (2. kép) modernebb kivitelűek, kiemelkedően nagy előnyük, hogy speciális kialakításuk folytán, a programokon fizikai fogyatékkal élők is könnyen részt vehetnek. A megvalósítási fázist megelőzően beszerzésre és kiképzésre kerültek a programokon résztvevő lovak is.

1. kép: A középkori hangulatú postakocsi (Forrás HBT projekt, 2019)

2. kép: A szlovén túrák fogatos járműve (Forrás: HBT projekt, 2019.)

A programok kidolgozása mellett két tananyag is készült, melyek segítségével a projekt későbbi megvalósítói számára képzéseket szerveztünk. A pályázat eredményeinek bemutatása és az említett túrák népszerűsítése valamennyi partner területén egy-egy három napos főként lovas és

fogatos programokat tartalmazó fesztivál keretében történt, ahol a résztvevőknek lehetőségük nyílt a fogatos járművek kipróbálására is.

3. Következtetések, javaslatok

A szlovén – magyar határmenti térség festői szépségű tájai, időjárása alapján az aktív lovasturizmus és fogatos túrák kiemelet célpontja lehet. A térség lovasturisztikai szempontból számos kiaknázatlan lehetőséget tartogat.

A lovasturizmusban megjelent az igény a családi, vagy baráti társaságoknak szervezett programok iránt, melyek során lovastudástól, fizikai kondíciótól függetlenül mindneki átélheti a lovastúrák élményét.

A HBT projektben kifejlesztett fogatos túrák a környezet károsítása nélkül, „0” káros anyag kibocsájtásával nyújtanak turisztikai élményt. Az ilyen túrák segítségével természetvédelmi oltalom alatt álló területek is látogathatók.

A HBT projekt során kifejlesztett turisztikai szolgáltatás egész családoknak, baráti társaságoknak felejthetetlen lóközeli élményt nyújt, bemutatva a projekt térség területén található kevésbé ismert és népszerű természeti értékeket, turisztikai attrakciókat. A programok segítségével nőhet a térség ismertsége és turisztikai vonzereje, ami a vendég éjszakák számának növekedését eredményezheti.

A HBT projekt során kifejlesztett turisztikai élmény hiánypótló és újszerű, nem csak a projekt területen, de a környező országokban is. Egyedülálló lóközeli kikapcsolódási lehetőség, lovastudástól függetlenül családok, baráti társaságok számára egyaránt.

A későbbiekben a lovaskocsis túraútvonalak száma bővíthető, kiegészíthető, az egyes túrákon folyamatosan új élményelemek valósíthatók meg, így hosszútávon fenntartható a szolgáltatás vonzereje.

Keszthely és környékének, valamint a Muravidék ismertségének, kiemelkedő turisztikai vonzerejének ellenére, főként a projektben kialakított lovas kocsis szolgáltatások újszerűsége miatt, további marketing munkára lehet szükség a jövőben. A projekt bemutatását és népszerűsítését jelentették a pályázat keretében, az egyes projekt partnerek által szervezett több napos lovas fesztiválok is, de a továbbiakban is javasolt lehet a térségben szervezett turisztikai programok, fesztiválok keretében a projektben kifejlesztett fogatos járművek és zúrák bemutatása. A szolgáltatások ismertségét növelhetik az egyes túraállomásokon elhelyezett információs táblák is.

A HBT pályázathoz hasonló határmenti turisztikai projekteknek nagy jelentősége lehet az egyes térségek turizmusának fejlesztésében, turisztikai vonzerejének növelésében. A szolgáltatók összefogásával olyan komplex, a HBT-hez hasonló turisztikai attrakciók jöhetnek létre, melyek kiemelt érdeklődésre tarthatnak számot és jelentősen növelhetik a térségbe látogató vendégek számát.

4. A HBT programok SWOT analízise (saját forrás)

<p><u>Erősségek:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • profi szakemberek közreműködésével zajlanak a lovastúrák • környezetbarát szolgáltatás • ideális program családok, baráti társaságok részére • múltidéző, mégis a modern kor kényelmét nyújtó programok • egyedülálló szolgáltatás a térségben • különleges családi, társasági esemény • egész napos lóközeli, aktív program, a részvétel minden korosztálynak ajánlott 	<p><u>Gyengeségek:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • újfajta szolgáltatás, az ismertsége így még alacsonyabb • a program szélesebb körű népszerűsítéséhez nagyobb marketing munkára lehet szükség • a jekenlegi kapacitás mellett naponta csak egy túra bonyolítható le • főként tavasszal és ősszel szervezhető a programok (elsősorban télen a viszonylag rövid nappalok, nyáron pedig a meleg miatt)
<p><u>Lehetőségek:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • a mintatúrák tanulsága alapján jelentős igény mutatkozik a szolgáltatásra • a kiegészítő programok a túrák során (hajózás, jóga, betyár-támadás...) tovább fokozhatják az élményt • a térség természeti és turisztikai értékben gazdag, így a későbbiekben lehetőség nyílhat új útvonalak kidolgozására is • kevésbé ismert, természeti és turisztikai attrakciók felfedezésének lehetősége • a térség nevezetességeinek szélesebbkörű megismerése a vendégéjszakák számának növekedését eredményezheti 	<p><u>Veszélyek:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • a fogatos járművek fedettek, ennek ellenére az időjárás hatással lehet a programokra • lovasturisztikai szolgáltatás, ezért a lovak esetleges sérülései kockázati tényezők lehetnek • újdonságról lévén szó a kezdeti sikerek ellenére nehezen jósolható meg a hosszútávú, egyenletes fogyasztói igény

5. Felhasznált irodalom

- Bartos, Á.; Bányai, A.; Tóth, É. (2011): Lovasturizmus. Oktatási segédlet a Ménesgazda szakos hallgatók számára (digitális tananyag)
- Bartos, Á. (2012): 215 éve a hazai lovasélet és oktatás szolgálatában. Pegazus szeptember 41-43.
- Bartos, Á. (2020): Development of cross boundary equestrian tourism between Hungary and Slovenia. XVII. Nemzetközi Tudományos Napok Eszterházy Károly Egyetem – Gyöngyösi Károly Róbert Campus június 5. ISBN 978-963-496-156-7
- Brem, G. (2013): A lipicai ló a tudomány tükrében Mezőgazda kiadó, Budapest
- Gyórfy V. A. (2001): A lovas turizmus kézikönyve. Mezőgazda kiadó, Budapest
- Kincsem Nemzeti Lovasprogram (2011)
- Némethy, S. and Bartos, Á. (2019) (1): Management and Development of Cross Boundary Equestrian Tourism Programmes in Hungary and Slovenia. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Turystyki i Ekologii 1/2019 ISSN: 2084-8722 pp. 5-31
- Némethy, S. and Bartos, Á. (2019) (2): Equestrian tourism and horse breeding in Hungary and Slovenia – environmental sustainability and conservation of cultural heritage: a strategic approach. Ecocycles, Vol. 5, No. 1, pp. 67-97
- Internet 1.: <https://sokszinuvidek.24.hu/mozaik/2020/03/30/lipicai-lo-vilagorokseg-lipica-lo-tenyesztes/>
- Internet 2: a Horse Based Tourism projekt honlapja <https://horsebasedtourism.com/dozivetja/>

Vonzza-e a kézműves élelmiszer a turistát? Angler Kinga¹ – Kóka Brigitta²

¹tanársegéd – Pécsi Tudományegyetem; ²turizmus-vendéglátó közgazdász

Szekszárd 7100, Rákóczi u. 1.

e-mail cím: angler.kinga@pte.hu; brigittakoka@gmail.com

Absztrakt

A kézműves élelmiszerek vásárlása és fogyasztása napjaink egyik divatjává vált. Ennek oka többek között a növekvő egészség-, illetve környezettudatosság, továbbá az identitástudat, az egyediség. Ezek a termékek a turizmusban gyakran különböző manufaktúra-látogatások, tematikus utak, fesztiválok, gasztronómiai programok fókuszában állnak.

A kézműves élelmiszerek meghatározása után kutatásunk kérdőíves megkérdezés, valamint szakértői interjúk formájában azt vizsgálja, van-e akkora igény a kézműves élelmiszerekre, hogy indokolt a turisztikai kínálatban egyre markánsabb megjelenésük. Hogyan viszonyulnak a turisták ezekhez a termékekhez? Motiválja-e őket úti céljuk, szolgáltatásaik kiválasztásában, rendezvényeken, tematikus programokon való részvételre? Vagy inkább csak szuvenirnek tekintik, ajándékként, vagy különleges alkalmakra vásárolnak ezekből a produktumokból?

Az eredmények azt bizonyítják, hogy a válaszadók keresik, vásárolják a kézműves termékeket az utazásaik során. Bár jól halad ez a szegmens a népszerűség felé vezető úton, egyre szélesebb a választék, a kézműves élelmiszerek azonban ma még inkább színes programelemként, mintsem önálló turisztikai vonzerőt jelentő termékként tűnnek fel a turisztikai piacon.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Globalizált világunkban a tudatos fogyasztó egyre gyakrabban keresi a magyar élelmiszereket, azon belül is a hagyományos, kézzel készített produktumokat. Tájékozott a természetes környezetünk fenyegető veszélyeivel kapcsolatban, ezért odafigyel a saját és családja egészségére, ügyel a környezetére, igyekszik a káros környezeti ártalmakat csökkenteni, s ezeket a törekvéseket elvárja a termelőktől, forgalmazóktól, szolgáltatóktól is (Angler, 2015; Nagy et al., 2018). A hangsúlyt a műszaki fejlődéssel szembe helyezkedve a környezetért vállalt felelősségre helyezi (Törőcsik – Jakopánecz, 2015). Az egészséges életmód felé fordulók igénye a biztonságos élelmiszer-alapanyagokra, a tartósítószer-mentes, hagyományos ízekre előtérbe helyezte a minőséget, az egyediséget, a természeteset (Angler, 2019).

Ezekre a fogyasztói trendekre az egyik válasz, hogy a termelők kézműves jelzővel látják el portékáikat. Ez a törekvés korábban kizárólag a kézműipari termékekre volt jellemző, ma azonban az élelmiszerek körében is elterjedt (Angler, 2015).

Fontos azonban különbséget tenni az élelmiszerekre vonatkozó köznapi értelemben vett kézműves kifejezés és a hivatalosan, jogszabályban meghatározott között, hisz a fogyasztó számára nem mindig könnyű az eligazodás. A Magyar Élelmiszerkönyv (Codex Alimentarius Hungaricus) 2-109. számú irányelve szabályozza a kézműves jelző használatát: „Kézműves/kézműves élelmiszernek nevezhető az az egyedi jelleggel bíró termék, amelynek

előállításánál a különös gondosság, a „művészet”, a kézzel végzett és a szaktudás által irányított munkafolyamat dominál. Egyes munkafolyamatok ugyan gépesíthetők, azonban az előállításnak a közvetlen emberi irányításon és a kézi munkavégzésen, emberi erőfeszítésen, tapasztalaton kell alapulnia” (Vidékfejlesztési Értesítő, 2014: 43). Ezekon kívül kritérium, hogy természetes alapanyagokból, tradicionális kézi technikával, technológiával, aránylag kis mennyiségben készüljenek ezek a termékek (Domonkos, 1991). Nem tartalmazhatnak káros és mesterséges anyagokat, ízfokozókat, édesítőszerket stb., továbbá be kell tartani a különleges termékekre vonatkozó élelmiszerkönyvi előírásokat is. Előállításuk mélyreható szaktudást, hozzáértést, jártasságot megkívánó folyamat, melyek nyomán egyértelműen megkülönböztethetők a kézműves technológiával készült termékek az ipari módszerekkel és ipari léptékekben előállítottaktól (Vidékfejlesztési Értesítő, 2014).

A kézműves megjelölés használatának szabályok közé szorítása egyedi jellemzőkkel rendelkező élelmiszer-csoportokat hozott létre, mely a fogyasztó számára termékjelölést ígér. Az irányelv által definiált kilenc ágazat (1. ábra):

1. ábra: A Codex Alimentarius Hungaricus 2-109. számú irányelvben szereplő termékcsoportok

Fűszerpaprika- őrlemény	Tejtermékek	Lekvárok, gyümölcszörpök
Sütőipari termékek	Ecetek	Fagylalt
Pálinka	Sertéshúskészítmények	Étolajok

Forrás: saját szerkesztés (2021.) a Codex Alimentarius Hungaricus 2-109. számú irányelvnek nyomán

Azokra az élelmiszerekre, melyekre nincs egyedi szabályozás, a kézműves termékekre vonatkozó általános szabályokat kell betartani, amennyiben a terméket „kézműves/kézműves” jelzővel hozza forgalomba az előállító (Magyar Élelmiszerkönyv, 2015).

A kézműves élelmiszerek tehát egyedi, különleges élelmiszertermékek, amik kulturális örökségünk részét képezik (Minorics – Gonda, 2015). A környezet-, és egészségtudatosság jegyében készülnek, további előnyük, hogy – a többnyire a vidéki térségekben élő – termék-előállítók számára megélhetést, alternatív jövedelmet teremtenek, hozzájárulnak a rurális területek fejlesztéséhez (Berghauer et al., 2020).

A fogyasztók kereslete mind jobban ráirányul ezekre a hagyományos úton előállított nyersanyagokból készült szelíd, környezetkímélő, tradicionális ízekeket hordozó termékekre (Jasák et al. 2014), így egyre nagyobb kincsé válik az ehhez kapcsolódó tradicionális ismeret generációról generációra történő átörökítése is (Gonda et al., 2018). Fő, hogy „a múlt értékeit

aktualizálják” (Minoric – Gonda, 2015: 109.), ezzel tovább hagyományozva azokat. Divat az autentikus tapasztalatok szerzése, a termék előállításának folyamata, a technológia megismerése, elsajátítása. A tudásátadás ma már a hagyományos kereteken túl közösségteremtést vagy turisztikai vonzerőt generáló tanulási formák keretében is történhet.

A kézműves élelmiszerekben tehát turisztikai potenciál is rejlik. Az utazási élmények között egyre intenzívebb figyelem fordul a felkeresett térségek ételeinek és italainak megízlelése, a gasztronómiai tradíciókkal való ismerkedés felé (Gonda, 2016). Számos esetben már az utazási döntést befolyásoló tényezővé, vagy akár az utazások fő motívumává válhatnak, gasztronómiai turizmust indukálva (Gonda et al., 2020). A turisták körében is népszerűek az egyes termelői, vagy kézművespiacok, mint például a Tihanyi Piac Placc, a Pancs Gasztropiac és a Szimplakerti háztáji placc (Budapest), a káptalanfői Liliomkert, a pécsi Patrónus vagy a Janicsárkert termelői piac és kézműves vásár Székesfehérváron. Ezek turisztikai hozzáadott értéke tovább növelhető más turisztikai kínálati elemmel, élménnyel összevonva (Nagy, 2018). Így, mint turisztikai attrakció is fontos szerepet töltenek be (Vörös – Egyed, 2020).

A gasztroturizmus egyik rohamosan fejlődő, népszerű szegmense a gasztronómiai fesztiválok változatos kínálata (Vásárhelyi, 2016). A fesztiválok turisztikai vonzerőként funkcionálnak, ösztönözve a fogyasztókat, hogy aktív részesei legyenek a programoknak, ezáltal hozzájárulnak a – rendezvény helyszínéül szolgáló – település gazdasági felemelkedéséhez és imázsához (Ásványi, 2014), definiálhatják, pozícionálhatják azt (Bódis, 2018). A kézműves élelmiszerek bemutatása, értékesítése igényes kísérője lehet számos kulturális programnak (Máté 2012), de egyes élményelemek pl. kézművesbemutatók, kóstolók, tematikus utak révén önálló attrakcióként is csalogatják a turistákat (Angler, 2020). Számos példát találunk erre szerte az országban: Kenyerlelke fesztivál (Győr), Fekedi Stifolder Fesztivál, Virányosi Méz és Lekvár Fesztivál, Gönci Barack Vigasság, Csabai Kolbászfesztivál, Palóc sajtút stb.

2. Anyag és módszer

Az áttanulmányozott releváns szakirodalmak után a primer kutatásban többek között a kézműves élelmiszerekkel kapcsolatos fogyasztói attitűdöket és preferenciákat, valamint a kézműves élelmiszerek turisztikai fogyasztásának motivációs rendszerében betöltött szerepét vizsgáltuk.

Jelen tanulmányban terjedelmi korlátok miatt a 30 főkérdést tartalmazó kérdőívnek és több – a témában érintett – szakemberrel folytatott szakértői interjúknak a csak egy hipotézissel kapcsolatos eredményeit mutatjuk be.

Feltételezésünk az volt, hogy bár a turisták utazásaik során keresik és szívesen vásárolják, vagy fogyasztják a kézműves élelmiszereket, azonban az ezeken a termékeken alapuló rendezvények, tematikus utak, vagy vendégváró kézművesek még nem jelentenek önálló turisztikai vonzerőt.

A kvantitatív kutatáshoz a Google Forms felületét használtuk és online juttattuk el a kérdőívet a megkérdezettekhez. Az eredményeket Excel-adatbázis segítségével statisztikai-matematikai és egyszerű leíró módszerekkel dolgoztuk fel, majd a jobb értelmezhetőség érdekében ábrákat készítettünk.

A kérdőívre 209 értékelhető kitöltés érkezett. A nemek közti megoszlás tekintetében nincs szignifikáns különbség, a nők dominálnak 54,5%-kal (114 fő).

A megkérdezettek életkorát tekintve a 18-25 éves (47,4%, 99 fő) korosztályból kerültek ki többségében, majd ezt követően a 46-60 évesek (32,5%, 68 fő) voltak a legtöbben. A 26-45

éves (17,7%, 37 fő) korcsoport került a harmadik helyre, míg a 60 év felettiak csupán 2,4%-ot (5 fő) tettek ki. Pozitív tapasztalat, hogy a témára a fiatalabb korosztály is nyitott.

A válaszok az ország 12 megyéjéből érkeztek, habár a mintafelvétel sajátossága alapján a dél-dunántúli hangsúly – a kitöltők mintegy háromnegyede itt él – érezhető. Lakhely szerint a falvakban-községekben és a kisvárosban élők száma majdnem megegyezik. Az előbbieken a válaszadók közül 86-an (41,2%), míg utóbbiakban 78-an (37,3%) élnek. Ettől valamelyest lemaradva, 21,5%-kal (45 fő) következnek a nagyvárosok lakói. A Pest megyei válaszadók aránya (7,7%, 16 fő).

Az iskolai tanulmányokat tekintve a többség, 44% (92 fő), középiskolát végzett, 38,8% (81 fő) felsőfokú oklevéllel rendelkezik, valamint 17,2% (36 fő) csak az alapfokú tanulmányait fejezte be eddig.

A válaszadók 68,9% -a (144 fő) az anyagi körülményeit átlagosnak ítéli. Átlagnál jobbnak látja a helyzetét 23,4% (49 fő), nagyon jól él másokhoz képest 4 fő (1,9%), nehezen boldogul 10 fő (4,8%), illetve szegénységben él 1% (2 fő).

Az egészséges táplálkozás 7,2%-ukat (15 fő) nem érdekli, 45,9% (96 fő) odafigyel rá, ha ideje engedi, míg 32,5% (68 fő) fontosnak, sőt 14,4% (30 fő) nagyon fontosnak tartja, hogy elegendő figyelmet fordítson erre.

3. Eredmények és értékelésük

Annak ellenére, hogy a fogyasztók ismeretei a kézművesként értékesíthető termékekkel kapcsolatosan némileg hiányosak, a kifejezés a megkérdezettek számára többnyire pozitív üzenetet közvetít (2. ábra).

A válaszadók a minőséget, a termékek kézműves jellegét („házi készítésű”) és az egészséges mivoltukat emelték ki leggyakrabban erősségként. De az „egyedi”, „kézzel készített” termékjellemzőket is sűrűn társítják hozzájuk. Ugyanakkor negatív asszociációként markánsan megjelenik a „drága”, és kevésbé hangsúlyosan a „megbízhatatlan” kifejezés. Talán nem is alaptalanul, időnként találkozunk nagyon túlárzott kézműves élelmiszerekkel, és a minőség egyenetlensége is előfordul.

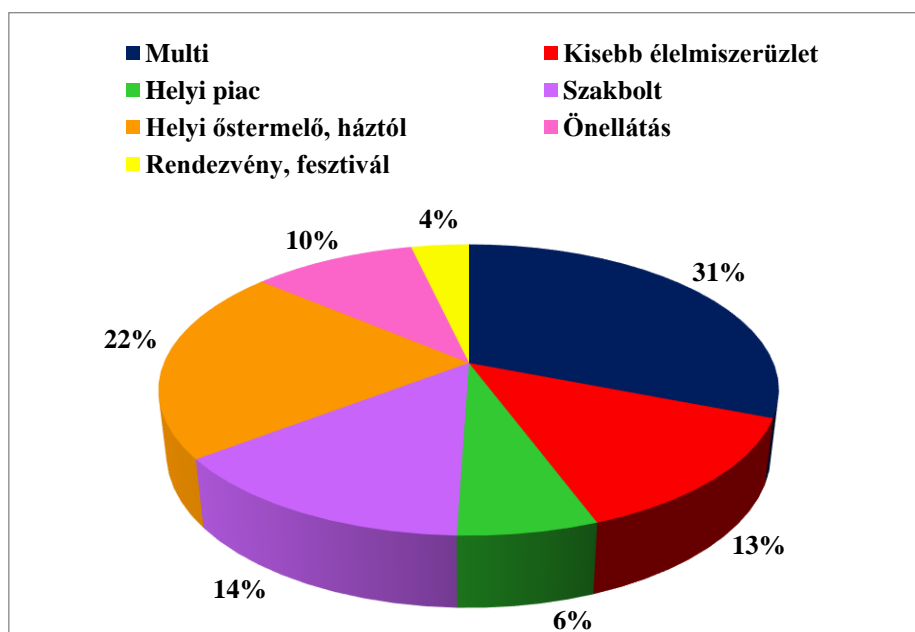
2. ábra. A kézműves élelmiszerekhez leggyakrabban társított jelzők
(Saját szerkesztés, 2020.)

A magasnak ítélt fogyasztói ár ellenére is a válaszadók a beazonosítható termelő, a termékek természetes mivolta, és egyedisége miatt, valamint a tradicionális magyar előállítók

támogatásának szándékával indokolta, hogy vásárol rendszeresen vagy alkalmanként kézműves élelmiszert.

A megkérdezettek a kézműves élelmiszerek 31%-át szerezték be multinacionális kiskereskedelmi üzletből (3. ábra). Ez az adat annál is meglepőbb, mert a szuper- és hipermarketek kínálatában található kézműves jelzővel ellátott termékek választéka kimondottan szűkös, sokszor nem az irányelvben megjelölt termékekre vonatkozó. A későbbi kérdésekre adott válaszokból azt a következtetést vonhattuk le, hogy a multinacionális üzletek áruinak tekintették válaszadóink az ezekben a létesítményekben található üzletsorok speciális szakboltjainak választékát is. Nagyon biztató ugyanakkor, hogy a termékek 22%-át helyi őstermelőtől, illetve közvetlenül háztól vásárolják. Ezen felül magas, (14%) a különböző szakboltok, mint a pékségek, hentesboltok stb. kínálatából vásárolt kézműves termékek aránya. További 13% választja a kisebb élelmiszerüzletekben fellelhető termékeket, 10% önellátást végez, 6% a helyi piacokon vásárol, a fesztiválokon és egyéb rendezvényeken beszerzett produktumok aránya viszont minössze 4%. Ez a szám a fesztiválok alkalmi jellege miatt lehet ilyen alacsony, hisz míg a többi beszerzési forrás egész évben a vásárlók rendelkezésére áll, addig a fesztiválok csak időszakosan néhány napig kínálják portékáikat.

Az egyéb turisztikai termékekkel (tematikus utak, látogatóközpontok, workshopok, bemutatók, kóstolók stb.) kapcsolatban önállóan megfogalmazott véleményekből fény derült arra is, hogy a turisták bizonytalanok, tétovák a témában és „elvesznek” a kézműves élelmiszerek világában: ismereteik hiányosak, téves információkon alapulnak. Ezt erősítik meg a szakemberek által elmondottak is. Keverednek a hungarikum, helyi termék, nemzeti érték, de még az egyéb elismerést elnyert termékjelölések is.

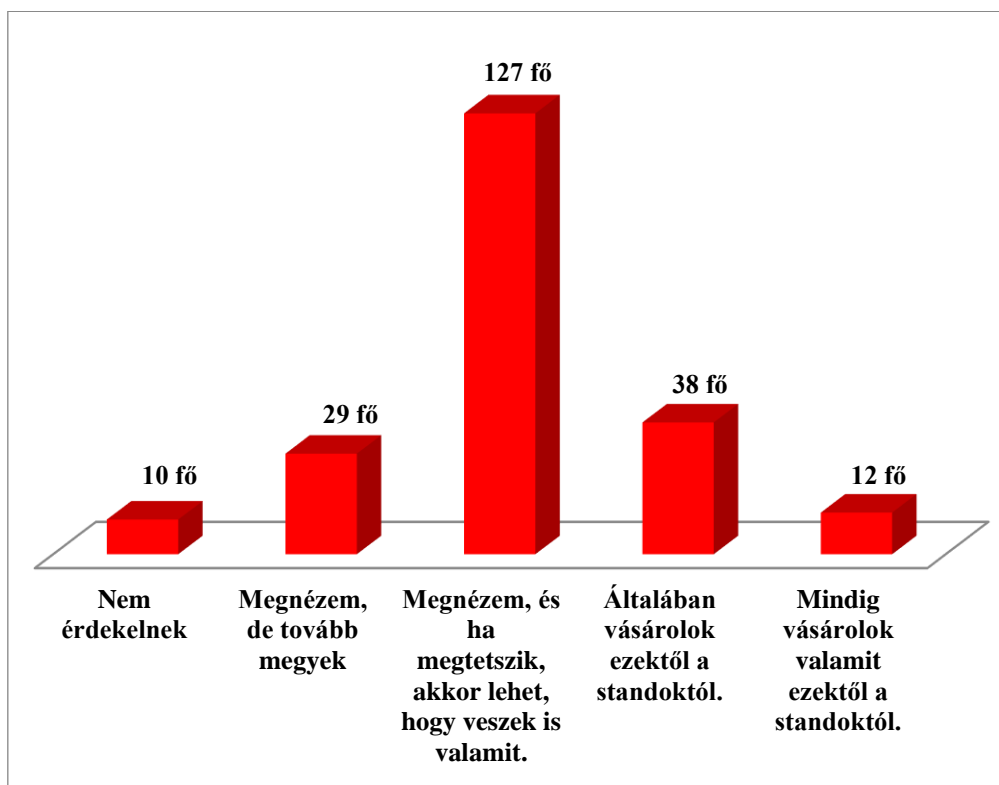

3. ábra. A kézműves termékek beszerzésének helyei általában (Saját szerkesztés, 2020.)

A válaszadók mintegy 60%-a nyitott a kézműves élelmiszerek kipróbálására, vásárlására különböző fesztiválok alkalmával, hiszen, ha elnyeri a produktum a tetszésüket, akkor azt meg is vásárolják. 38 válaszadó „általában vásárol”, 12 visszajelzés szerint pedig „mindig vásárol”-nak valamit ezeken a standokon (4. ábra). Természetesen vannak, akiket egyáltalán nem, vagy kevésbé érdeklík ezek az élelmiszerek. Ilyen válasz a kérdőívet kitöltők 18,7%-ától érkezett.

Interjúalanyaink megerősítették, hogy a turisták határozott igénye a kézműves standok jelenléte a különböző fesztiválokon. Szívesen kóstolnak, vagy visznek haza valamilyen gasztróajándékot nemcsak a gasztronómiai fesztiválokról, hanem mindenünnen, ahol azok beszerezhetőek. Leginkább különleges, kurrens alapanyagot tartalmazó termékeket keresnek, illetve olyanokat, amik kevésbé állíthatóak elő háztartási körülmények között. A fesztiválok tekintetében a kézműves fagyalt a leggyakrabban említett vásárolt termék.

A meglátogatott fesztiválokat 43%-uk (58 fő) egyértelműen ajánlaná másoknak, 47% (62 fő) hezitál rajta, és csak 10% (13 fő) nem ajánlaná azt ismerőseinek, barátainak.

4. ábra. A fesztiválokon található kézműves élelmiszerekhez való hozzáállás (Saját szerkesztés, 2020.)

Az attitűd-állításokkal való egyetértés mértékét egy 1-5-ig terjedő skálát használva jelölték a válaszadók, ahol az 1 az „egyáltalán nem értek egyet”, míg az 5 a „teljes mértékben egyetértek” megállapítást jelezte.

A válaszadók csaknem kétharmada (66%, 138 fő), összességében egyetért azzal, hogy a kézműves élelmiszerek divatos termékeknek számítanak napjainkban (5. ábra).

A fesztiválokon túl, általában a megkérdezettek 57%-a (120 fő) adta azt a választ, hogy turisztikai célú utazásai során szokott kézműves élelmiszereket vásárolni, 34% (71 fő) el szokott látogatni utazásai során olyan látogatóközpontokba, illetve előállító helyekre, ahol kézműves termékeket készítenek. Viszont majdnem ugyanennyien, (34%, 68 fő) vannak, akiket nem vonzanak az utazásaik során a kézműves termékekkel kapcsolatos programok, lehetőségek. Egy kézműves élelmiszere épülő fesztiválért a megkérdezetteknek kevesebb mint fele (47%, 99 fő) utazna csak el. Csupán 19% (40 fő) jelezte azt, hogy ez a cél „teljes mértékben” utazásra ösztönözné.

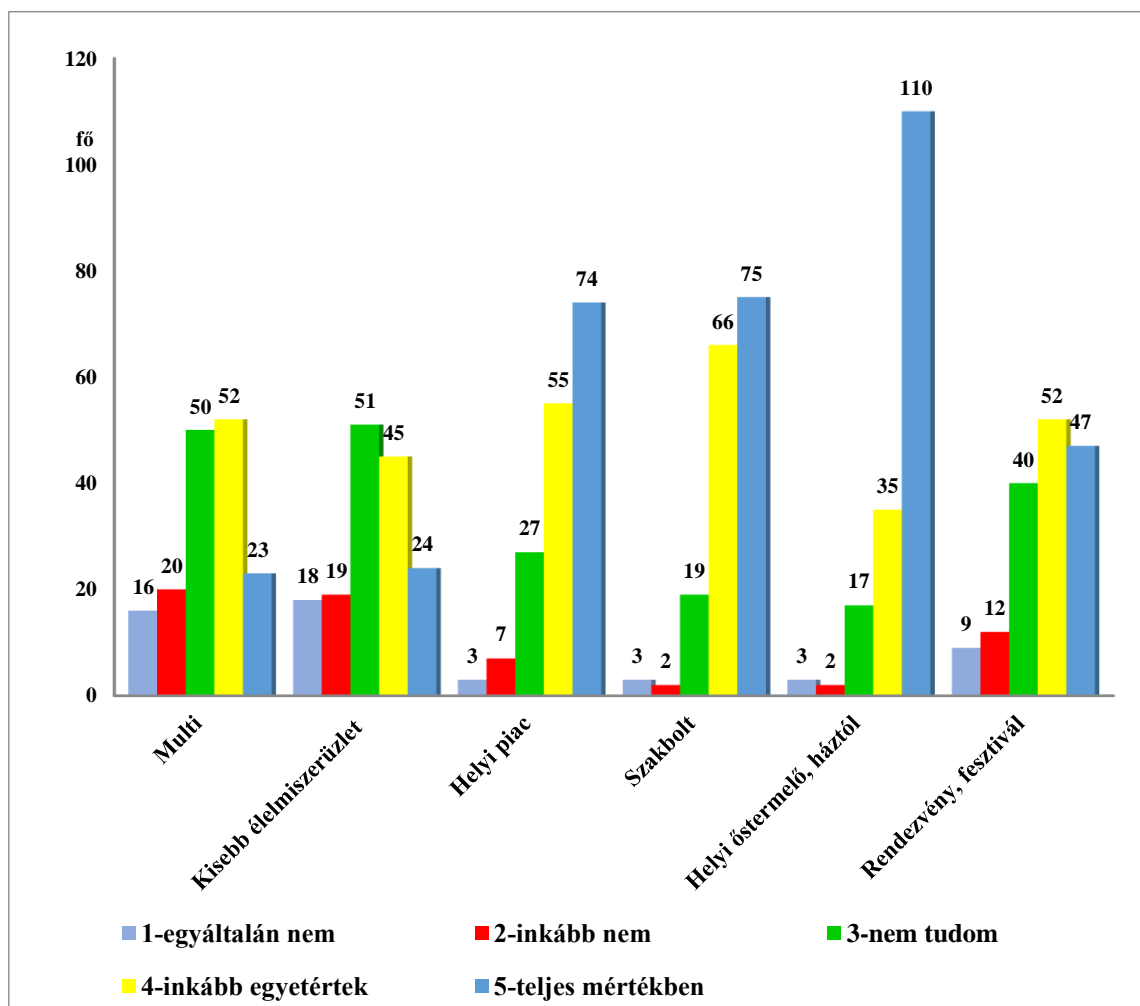

5. ábra. A kitöltők alábbi állításokkal való egyetértésének mértéke (fő)
(Saját szerkesztés, 2020.)

A különböző értékesítő helyek közül a termelőktől vagy a manufaktúráktól vásárolt kézműves élelmiszerekkel voltak a legnagyobb mértékben elégedettek a kérdőívet kitöltők. Ebben az esetben is 1-5-ig terjedő skála segítségével fejezhették ki elégedettségüket (6. ábra). 87%-uk (145 fő) adott 4 (21%), illetve 5 pontot (66%). Itt fontos kiemelni a 4 és 5 értékek közötti különbséget, hiszen utóbbira háromszor annyi voks érkezett, mint a négyesre. A fogyasztók 84,7%-a (141 fő) szintén abszolút elégedett a szakboltokban megvásárolt produktumokkal, a helyi piacon vásárolt termékeket 77,4% (129 fő) értékelte 4-essel vagy 5-össel, valamint a rendezvények és fesztiválok alatt beszerzett élelmiszerek is jól teljesítettek, a válaszadók

61,9%-a (99 fő) volt elégedett velük. A multik és a kisebb élelmiszerüzletek már közel sem produkáltak ilyen pozitív eredményt, a kitöltők sokkal vegyesebben értékelték az ezekkel való elégedettségüket. Míg az előző 4 kategóriában az 1 és 2 értékelések mindössze 6,25%-ot tesznek ki átlagosan, és az emberek zöme 4-re vagy 5-re értékelte az adott árusítóhelyet, addig ezeknél az 1-es, 2-es értékelések átlaga 11,5%, és a többség inkább 3-as vagy 4-es értékelést adott.

6. ábra. A különböző helyeken vásárolt kézműves élelmiszerekkel való elégedettség (fő) (Saját szerkesztés, 2020.)

4. Következtetések, javaslatok

A reneszánszát élő kézművesség a magyar élelmiszerkultúrában is jelen van. Ezek a termékek környezetkímélő és környezetbarát termelést kívánnak meg. A hagyományok ápolása mellett fogyasztásuk jótékony hatással bír az emberi szervezetre is.

Válaszadóink is kedvelik a kézműves termékeket, s általában pozitív asszociációkat kötnek hozzájuk. Leginkább elégedettek a piacokon, szakboltokban, közvetlenül őstermelőktől, a termék-előállítóktól beszerzett kézműves termékekkel, legkevésbé pedig a multinacionális üzletekben vásároltakkal. Ellentmondás, hogy bevallásuk szerint mégis ez utóbbinál szerzik be ezeket a termékeket leggyakrabban. Az sem zárható ki, hogy az üzletek jól csengő „kézműves” jelzőinek estek áldozatul, melyek valódi tartalom helyett csak üres kifejezésként,

marketingeszközként funkcionálnak. A fogyasztóban megerősítés helyett mindez bizonytalanságot szül, a kézműves jelző devalválódhat. A bizalom elnyerése érdekében hangsúlyozni szükséges a kézműves élelmiszerek előnyeit, szabályozottságát.

Kutatásunkból kiderült, hogy a hétköznapi, mindennapos kereslet mellett a megkérdezettek utazásaik során is keresik, vásárolják ezeket a termékeket.

Kevés a válaszadók ismerete a kézműves termékeket népszerűsítő különböző tematikus utakról, vendégváro kézművesekről, a termékek folyamatos beszerezhetőségéről. A fesztiválok terén viszont már jóval szélesebb körben tudtak példákat hozni, több a személyes tapasztalatuk is. Egyértelműen megfigyelhető a tematikus gasztr fesztiválok, illetve a más témájú rendezvényeken is – az interjúalanyok által úgyszintén megerősített – igény a kézműves élelmiszereket árusító standokra.

Divatosnak tartjuk a rendezvényeket, azokon belül a gasztronómiai fesztiválokat, de a kézműves termékek iránti kereslet nagy része mégsem ott csapódik le. A különböző fesztiválokon vásárolt kézműves produktumokkal vegyes tapasztalataik vannak a kérdőívet kitöltőknek. Ezen a véleményen az sem javít, hogy jellemzően ezeken a helyszíneken egyéb élményekkel, felfokozott hangulattal is párosul a vásárlás. Sőt ezeken a helyszíneken sokszor a termék kiválasztásának folyamata is élményszerű, ami magában is erős turisztikai potenciált jelenthet.

A turisták utazásaik során keresik és szívesen vásárolják, vagy fogyasztják a kézműves élelmiszereket, de turisztikai szempontból számtalan kihasználatlan lehetőséget rejt még ez a terület. A kézműves élelmiszerekre ugyan igénye van a turistának, de ahogy a hipotézisünkben megfogalmaztuk, ezen termékeken alapuló rendezvények, tematikus utak, vagy vendégváro kézművesek még nem jelentenek önálló turisztikai vonzerőt. Inkább kiegészítő, színesítő programelemként tudjuk azokat javasolni. A kézműves élelmiszerekhez kapcsolódó attrakciók, rendezvények utazási csomagokba való beépítése, a szálláshelyi étkezésekbe való beillesztése révén népszerűsíthetők lennének, s mint presztízsemelő érték, formálják az adott térségről kialakuló összképet a turistában, emelhetik a szolgáltatások színvonalát.

Egyes kézműves élelmiszerek történetének, a termékkészítés lépéseinek elsajátítására irányuló kézműves workshopok élményorientált programként a tradíciók továbbélését is segíthetik.

Habár ez a terület még sok munkát igényel, hosszútávon pozitív hatásai lehetnek az egyes térségek turizmusának fellendítésére.

5. Felhasznált irodalom

- Angler, K. (2020): A helyi termékek ismertsége a Dél-Dunántúlra érkező turisták körében = The awareness of local products among the tourists arriving to the South Transdanubian Region In: Mókusné, Pálfi A.; Nod, G. (szerk.) Esettanulmányok a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióból, Pécs, Magyarország: PTE TTK FFI Turizmus Tanszék pp. 5-21., 17 p.
- Angler, K. (2019): Helyi alapanyagok, tradicionális ételek a vidék gasztronómiájában, In: Bálint, Cs.; Földi, P.; Kápolnai, Zs.; Kovács, Cs. J.; Nagyné, M. M.; Zsarnóczky, M. B. (szerk.) Rurális térségek a 21. században tudományos konferencia: tanulmánykötet, Gödöllő, Magyarország: Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), 3-13 p.
- Angler, K. (2018): Helyi termékek szerepe a Szekszárdi borvidék gasztronómiájában In: Csapó, J.; Gerdesics, V.; Töröcsik, M. (szerk.) Generációk a turizmusban, I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia: Tanulmánykötet, Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar (PTE KTK), pp. 380-391., 12 p.

- https://ktk.pte.hu/sites/ktk.pte.hu/files/uploads/ntk/turizmusmarketing_tanulmanykotet_2018.pdf (Utolsó letöltés: 2020. december 19.)
- Angler, K. (2015): Kézműves borok – kérdőjelekkel, In: Oroszi, V. Gy. (szerk.) Szőlő, Bor, Turizmus. Tanulmányok a szőlészet, borászat és a borturizmus témaköréből. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 18-34 p.
  - Ásványi, K. (2014): Kulturális turisztikai termékek, turisztikai attrakciók, In: A kulturális turizmus sokszínűsége? Nemzeti Közszerzői Tankönyv Kiadó Zrt., Budapest, 31. p.
  - Berghauer, S.; Sass, E.; Tarpai, J.; Tóth, A. (2020): A helyi termékekben rejlő turisztikai erőforrások Kárpátalján, TURISZTIKAI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI TANULMÁNYOK 5: 3 57-73 p.
  - Bódis, G. (2018): Mind the Gap Kreatív turisztikai coaching, Akadémiai Kiadó, Budapest 116 p.
  - Domonkos, O. (1991): A kézművesség szerepe a falu anyagi kultúrájának alakításában, Domonkos, O. (főszerk.): Magyar néprajz III. Kézművesség, Akadémiai Kiadó, Budapest
  - <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/03/index.html> (Utolsó letöltés: 2020. december 19.)
  - Gonda, T.; Kaposi, Z.; Raffay, Z.; Varga, G. (2020): A vendéglátás jövője, PTE KTK Marketing és Turizmus Intézet, Pécs, 153 p.
  - Gonda, T. (2016): A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai, PTE, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 226 p.
  - Gonda, T.; Angler, K.; Csóka, L. (2018): A helyi termék-előállítók véleménye a helyi termékek turizmusban betöltött szerepéről, In: Korcsmáros, E. (szerk.) A Selye János Egyetem 2018-as X. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete = Zborník X. medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2018. Komárno, Szlovákia: Selye János Egyetem 380 p. pp. 108-114., 7 p. http://selyetudkonf.ujs.sk/files/zbornik2018/Zbornik_UJS_2018_SJE_tanulmanykotet_ekonomia.pdf#page=108
  - Jasák, H.; Fehér, A.; Szakály, Z. (2014): Fogyasztói preferenciák és attitűdök hagyományos és tájjellegű élelmiszerekkel kapcsolatban, In: Hetesi, E., Révész, B.: „Marketing megújulás” - Marketing Oktatók Klubja 20. Konferenciája, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar: Szeged, Konferenciakötet, pp. 372-381.
  - Máté, A. (2012): A Szekszárdi borvidék borturizmusának megítélése a Szekszárdi Szüreti Napok tükrében, In: Aubert, A.; Gyuricza, L.; Huszti, Zs. (szerk.) A kultúra turizmusa a turizmus kulturája, Pécs: Idresearch Kft. - Publikon Kiadó, 9-23 p.
  - Minorics, T.; Gonda, T. (2015): Kézműves és gasztrokulturális örökségünk turisztikai hasznosítása, In: Oroszi, V. Gy. (szerk.) Szőlő, Bor, Turizmus. Tanulmányok a szőlészet, borászat és a borturizmus témaköréből, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 102-115 p.
  - Nagy, D.; Angler, K.; Bencsikné Aubert, J.; Gonda, T.; (2018): A helyi termékek fogyasztói megítélése a 4C marketing megközelítésben, Gyeregyalog.hu Egyesület, Pécs, 58 p. https://eatgreen.hu/wp-content/uploads/2018/05/Helyi_termek_4C_tanulmany_20180430.pdf (Utolsó letöltés: 2020. december 19.)
  - Nagy, K. (2018): „A helyi termékek szerepe és jelentősége a vidékfejlesztésében, márkázásban”, BAZ Foglalkoztatási Paktum, előadás, 2018. május 3., https://www.bazpaktum.hu/news_files/85_0.pdf (Utolsó letöltés: 2020.08.15.)

- Törőcsik, M.; Jakopánecz, E. (2015): A változó fogyasztói magatartásról, Fogyasztóvédelmi Szemle 1 pp. 22-29., 8 p.
- Vásárhelyi, T. (2016): A fesztiválturizmus szinergiái, In: Jászberényi, M.; Zátori, A.; Ásványi, K. (szerk.): Fesztiválturizmus, Akadémiai Kiadó, Budapest. 44–54 p.
- Vörös, M. L.; Egyed, Sz. (2020); A hagyományos, kézműves, helyi vagy eredeti élelmiszerterméket előállító vállalkozások piaci és marketing sajátosságai – egy Dél-Dunántúli hentesáru kisvállalkozás példáján, ACTA PERIODICA (EDUTUS) 20 150-167 p.
- Vidékfejlesztési Értesítő LXIV. évfolyam 1. szám 2014. február 21. p. 43. <http://elelmiszerlanc.kormany.hu> (utolsó letöltés: 2015. november 8.)
- Codex Alimentarius Hungaricus Magyar Élelmiszerkönyv http://nebihmondja.hu/documents/NEBIH_Elelmiszerkonyv.pdf
- MAGYAR ÉLELMISZERKÖNYV Codex Alimentarius Hungaricus 2-109 számú irányelv Kézműves/kézműves élelmiszerek általános jellemzői NÉBIH, 2015. 17 p. https://elelmiszerlanc.kormany.hu/download/a/3b/a2000/2-109_2016-12-21.pdf

Hogyan lehetne a gyógyturizmus vendégforgalmát növelni a Nyugat-Dunántúl Régióban a COVID után?

Horváth Dóra

*Pannon Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD hallgató
8200. Veszprém, Egyetem utca 10.
e-mail cím: Horvath.Dora@uni-mate.hu*

Absztrakt

Mindannyiunk számára ismert a turizmus politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági jelentősége. A mezőgazdaság mellett, illetve mondhatni helyette, a turizmus gazdasági húzóágazatként jellemzi hazánkat. Gazdasági gondjaink megoldásához a közeljövőt illetően a vidékfejlesztés és a mezőgazdaság fellendítése mellett, a turizmus is jelentős mértékben hozzájárulhat és komoly szerepet kaphat. A Nyugat-Dunántúl Régióban, mely magában foglalja: Zala-, Vas-, és Győr-Moson-Sopron megyéket, kiemelt jelentőségű a gyógyturizmus. Napjainkban a téma kellőképp aktuális, hiszen nagyon sok ország, régió helyez egyre nagyobb hangsúlyt az egészségturizmusra, még akkor is, ha nem rendelkeznek az ahhoz szükséges természeti adottságokkal, mint pl.: gyógyvíz.

A gyógyvizek/gyógyfürdők működésének fontosságát mi sem támasztja jobban alá, minthogy hazánkban- ahol a gyógyvizek alkalmazásának több évszázados hagyománya van-, 2012-ben pl. 137 olyan település volt amely valamilyen formában érintett volt a gyógyturizmusban. A látogatók számára jelentős vonzerőt jelentenek, melyet fémjelez az is, hogy a hazai turizmus döntő része e településeken realizálódik, s vendégforgalmuk a gazdasági válság, majd a Covid-19 okozta világjárvány hatásait leszámítva folyamatosan növekedett.

Kutatásom során 2018-ban a régió 3 fürdőjének vezetőjét (Lenti, Hévíz, Sárvár) kerestem fel. A fürdők részéről, a vendéglétszám évenkénti alakulására vonatkozóan küldött adatok is alátámasztják azt a feltevést, miszerint a régió fejlődésének egyik kulcsa a gyógyturizmus.

2015. év elején a Hévízi-tó és a tradicionális hévízi gyógyászat pl. bekerült a Magyar Értéktárba kiemelkedő nemzeti értéként, majd június végén hungarikum lett. Hungarikummá az a magyar érték válhat, amely egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsterméke.

1.Bevezetés és irodalmi áttekintés

Hazánkban a turizmus, valamint a mezőgazdaság kapcsolatára irányuló fejlesztések során egyre kiemelkedőbb szerepet kap a vidék s ezzel kapcsolatosan a lehetőségeinek feltárása, meghatározása (Magda, Marsalek, 2010).

A Nyugat-Dunántúl Régió tulajdonképpen hazánk egyik fontos turisztikai desztinációja. A desztináció fogalmi meghatározásában többféle álláspont követhető nyomon.

A turisták által választott célterület egy fizikai helyszín, ahol a turista legalább egy éjszakát tölt el. Tartalmaz turisztikai vonzerőket, termékeket, kapcsolódó szolgáltatásokat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a turista legalább egy napi helyben tartózkodását kielégítsék (Panyor et al. 2011).

A fogadótérségnek vannak fizikai és adminisztratív határai, amelyek meghatározzák annak menedzsmentjét, és rendelkezik imázssal és percepcióval. A vizsgált térség számos érintettet foglal magába, képes a hálózatosodásra, az együttműködésre, és ezáltal arra, hogy nagyobb desztinációvá váljon.

„A desztináció lényegében a komplex turisztikai terméket felkínálni képes térség egésze, a kínálat helyszíne, ahol az eltöltött vendégéjszakák száma továbbra is az egyik legfontosabb keresleti indikátor (Lengyel, 2008). Az egészségturizmus két alapvető területként a gyógy- és wellness turizmus jelölhető meg. Gyógyturizmus alatt valamilyen gyógyászati szolgáltatóhelyen, való tartózkodást értünk, mely konkrét, már kialakult betegségek gyógyítása érdekében történik.

A terápiás gyógyturizmus jellemzően egy természeti gyógytényezőre (például gyógyvíz, gyógybarlang, mikroklíma, gyógyiszap,) épül, s a gyógyászati és a turisztikai szolgáltatások közül a fő hangsúly a gyógyászon van, amelyet inkább csak kiegészítenek az általánosabb turisztikai szolgáltatások és vonzerők (Magyar Turizmus Zrt. 2008).

Az egészségügyi turizmus vagy más néven klinikai turizmus (surgical medical tourism – klinikai gyógyturizmus) alatt mindazon utazásokat értjük, amelyek során az utazó egészségügyi beavatkozáson (például ortopédiai, kardiológiai, szépsézetit kezelésen) saját elhatározásból, önszántából vesz részt. (Youngman 2009 alapján Sziva 2010).

A trendeket illetően megállapítható, hogy Európában, s így Magyarországon is, jelentős hagyományai vannak a gyógyvízre és egyéb természetes gyógytényezőkre (iszapra) épülő kúráknak, amelyek nagy népszerűségnek örvendenek.

Az orvosilag elrendelt és ellenőrzött programok bővülése figyelhető meg: a balneoterápiás és fizioterápiás hagyományos módszerek kiegészülnek további étkezési és életmód-tanácsadással kapcsolatos programokkal.

A cél minden esetben a meglévő és a potenciális célcsoportoknak megfelelő profilok kialakítása (1) a gazdasági és (2) a turisztikai területeken (Meffert – Frömbing). A kialakított profil és a célcsoportok szükségletei, igényei egymással összhangban kell, hogy legyenek. Az egyes célcsoportoknál (lakosság, vállalkozások, turisztikai szervezetek) vizsgálendő a kistérség, település, desztináció adottságainak ismertsége, a kistérség/település imázsa és a kistérséghez/településhez való viszony.

Hazánk kiemelten gazdag hőforrásokban és gyógyvizekben, így a termálkincs a rá épülő gyógyfürdőkkel és azok szolgáltatásaival kiemelten fontos szerepet játszott és játszik a Nyugat-Dunántúl Régió pozícionálásában.

2. Anyag és módszer

A szekunder kutatás kapcsán megvizsgáltam több egészségstatisztikával kapcsolatos kiadványt, a térség foglalkoztatottságára vonatkozó adatokat a munka.gov.hu oldalon, valamint a KSH vendégforgalommal kapcsolatos statisztikáit.

A primer kutatás során a Nyugat-Dunántúl Régió 3 gyógyfürdőjét, illetőleg azok vezetőjét kerestem fel (Lenti, Sárvár, Hévíz) és azt vizsgáltam, milyen módszereket alkalmaznak a fürdővezetők a vendéglétszám növelésére? A fürdővendégek számának emelkedése ugyanis nem csupán bevételi oldal szempontjából jelentős, hanem a munkavállalói oldal részéről is. Minél több ugyanis a fürdővendég, annál nagyobb mértékben növelhető az alkalmazotti létszám, így teremtve újabb és újabb munkahelyeket, biztosítva a régió fejlődését is egyben.

Az egyik hipotézisem: A fürdővendégek számának emelkedése pozitívan hat a humán infrastruktúra minőségére és az alkalmazottak mennyiségére. Azt szerettem volna tudni, hogy miszerint alakult a fürdőbelépések száma, s ez hatott-e bármilyen módon a humán infrastruktúrára?

Továbbá milyen marketing kommunikációs eszközöket alkalmaznak a fürdővendégek számának növelése érdekében?

A fürdővezetőkkel párhuzamosan megkérdeztem a fürdővendégeket is, ők mire nyitottak, mi alapján tájékozódnak, ha gyógyfürdőbe mennek, illetve a régió háziorvosait/reumatológus szakorvosait, hiszen ők is érintettek valamilyen formában a témában.

Kíváncsi voltam, hogy a többféle kommunikációs eszköz/módszer mellett gondolnak-e arra, hogy a háziorvosokat kicsit konkrétan bevonják a gyógyfürdők és szolgáltatásaik népszerűsítésébe? Ez azért lehet fontos, mert általuk, javaslataik alapján nem csupán beutalóval, hanem anélkül is érkeznének vendégek a fürdőkbe, ami által növelni lehetne a fürdőbelépések, valamint az általuk igénybe vett kezelések, szolgáltatások számát. Ezáltal a lakosság egészségmegőrzése is megvalósulna és a fürdők forgalma is tovább emelkedne. A választásom azért erre a 3 gyógyfürdőre esett, mert szerettem volna 2 nagyobb, jó hírű fürdőt és egy kisebb, fejlődésben lévő is megvizsgálni.

Hévíz kimondottan a gyógyásatra épül és világhírű. Sárvár szintén nagyobb és rendkívül népszerű, azonban a gyógyászat mellett ők a családi fürdő vonalát képviselik.

Lenti pedig csendes, természetközeli és lényegesen kisebb vendégforgalommal működő fürdő. Kutatásom során tehát interjúkat készítettem a fürdővezetőkkel és kérdőíves vizsgálatokat alkalmaztam a fürdővendégek vonatkozásán. A vendégkérdőívek 2018. szept. 01 és 2019. jan. 31. között kerültek a fürdőkben kihelyezésre, mivel azonban a vendégek kitöltési hajlandósága nagyon alacsony volt, így személyes jelenléttel történtek a kérdőívezések. 2019. március- 2019. szeptemberig 786 db vendégkérdőívet sikerült kitöltetni. Ezek képezték a kutatásom bázisát.

3. Eredmények és értékelésük

A fürdővezetők mindannyian nagy hangsúlyt fektettek az online marketingre. Kezdetben a *print média eszközeit* alkalmazták, szinte mindannyian.

Storz Petra, a Hévíz Szent András Reumakórház marketing vezetője kérdéseimre elmondta, hogy ők leginkább az *ATL eszközöket*¹¹ alkalmazzák:

- Offline megjelenések (TV, rádió, nyomtatott sajtó)
- Saját honlap hirdetési felületei (pl.: pop-up ablak)
- Szerződött partnerek weblapjain egyéb online hirdetési formák (PR cikk, banner, kiemelt főoldali megjelenés stb.)
- Médiakommunikáció helyi, regionális és országos sajtólista alapján
- 2 db saját roll-up (tófürdő és szálloda)
- social média alkalmazása (facebook regisztráció), s mindezek mellett népszerűsítik a *BTL eszközök*¹² is, mint pl.:
- Személyes eladás (személyzet kommunikációs készsége, szakmai felkészültség, nyelvtudás, konfliktuskezelési képesség, vállalat iránti lojalitás stb.)
- Értékesítés ösztönzés (pl. árengedmény, kupon, ajándék termék/szolgáltatás, nyereményjáték, hűségakció)

¹¹ ATL kommunikáció(vonal feletti): a hagyományos médiumokon keresztüli kommunikáció

¹² BTL eszközök(vonal alatti):azokra a kommunikációkra utal, amelyek nem hagyományos eszközökön keresztül történnek

- Vásárláshelyi reklámozás (tájékoztató pontok a létesítményekben, hangosbemondás alkalmazása)
- Rendezvényszervezés, eseménymarketing (vállalati belső rendezvények pl. dolgozói karácsony, látogatóknak szervezett események pl. egészségnap, sajtórendezvények pl. sajtótájékoztató, konferenciák pl. turizmussal kapcsolatos rendezvényeken való részvétel, kiállítások és vásárok pl. Mt Zrt.-vel közös események)
- Szponzorálás (A vállalat által szponzorált területek – pl. díjmentes gyógyfürdőzés lehetőségének felajánlása a vörösiszap károsultak számára.)
- Direkt marketing (E-DM levél küldése vásárolt lista alapján)
- PR (belső PR és külső PR alkalmazása)
- Vállalati arculat elemei (Arculati kézikönyv kialakítása folyamatban.)
- Nyomtatványok (Elsősorban marketingkommunikációs célú nyomtatványok.)

A Lenti Termálfürdő marketing vezetőjének információi alapján: leginkább interneten keresztül próbálják népszerűsíteni a fürdőt, valamint személyes értékesítés útján. Gyakran hirdetnek a helyi újságokban is, azonban itt hangsúlyoznám a helyi szót.

A fürdőnek természetesen saját Facebook- oldala is van, ami szintén a vendégkör kiterjesztésének céljait szolgálja. Mivel az emberek jellemzően nem szívesen adják meg e-mail címüket, így gyakran szerveznek különböző nyeremény játékokat, melyek tétje ingyenes fürdőbelépő vagy kedvezményes wellness csomagok. A játékban való részvétel feltétele azonban az email címmel való regisztráció, melyet a későbbiek folyamán felhasználhatnak a fürdő, ill. annak szolgáltatásai népszerűsítése során.

A Sárvári Gyógy-és Wellnessfürdő főigazgatója arról tájékoztattott, miszerint a fürdő népszerűsítése és vendégkörének folyamatos bővítése érdekében, ők, területenként változó marketing kommunikációs eszközöket alkalmaznak. Kezdetben a print média eszközeit használták ők is, napjainkban azonban népszerű a fürdő alkalmazta „broadcast” média. A helyi, régiós rádióban pl. gyakran csendül fel fülbemászó dallammal a sárvári fürdő reklámja.

Az orosz piacon fele-fele arányban alkalmazzák az interneten keresztül történő népszerűsítést, valamint a print média eszközeit.

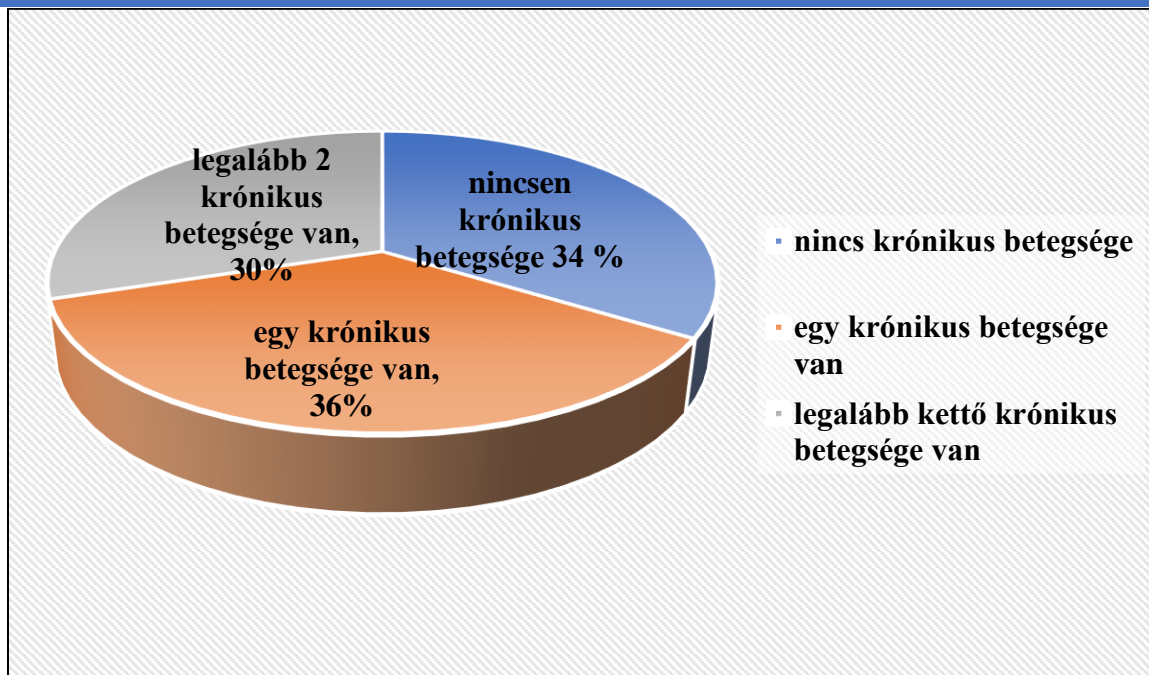
Csehországban kizárólag az online média terén hirdetnek, azaz csak az interneten keresztül.

Ausztriában szintén a print média eszközeit alkalmazzák.

A fürdőnek úgyszint van saját Facebook oldala, amely egy több mint 30.000 fő feletti aktív csoportot jelent. Ebből kifolyólag gyakran megesik, hogy ezen, ill. itt hirdetnek meg különböző játékokat, melyekben való részvétel feltétele például a megosztás. Ezáltal sok ezer emberhez/facebook felhasználóhoz juthat el a fürdő különböző akcióinak, újdonságainak, szolgáltatásainak híre. Megkérdeztem a fürdővezetőket, szívesen társulnának-e egy, a régió fürdőit, illetve azok szolgáltatásait népszerűsítő mobiltelefonra letölthető alkalmazáshoz, amely bárki számára ingyenesen elérhető tájékoztatókat, információkat tartalmazna. Mindhárom fürdővezető, egyöntetűen IGEN- el válaszolt.

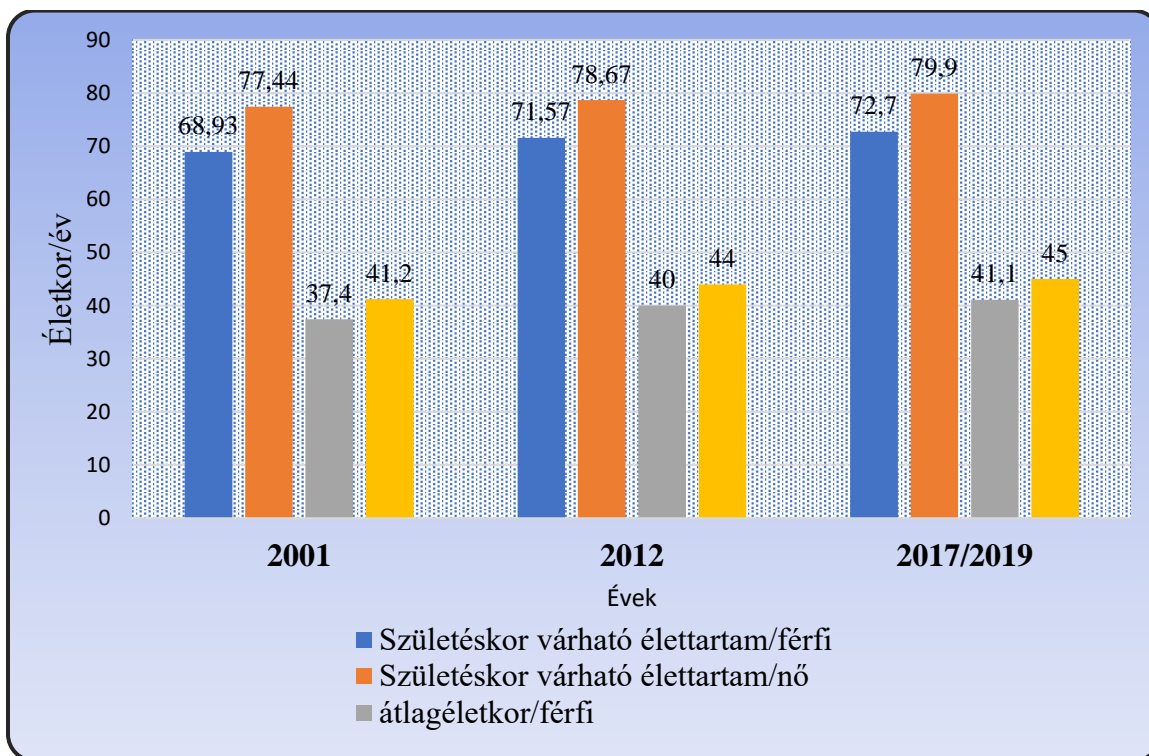
Az Európai Unió statisztikai hivatala 2008-ban elfogadtatott egy keretjogszabályt, amely a tagállamok számára előírja az európai lakosság 5-évenkénti egészségfelmérésének végrehajtását. A Központi Statisztikai Hivatal 2014-ben készített egy felmérést (akkor második alkalommal), mely során az Európai Unió lakosai körében egységes tartalommal ellátott, így összehasonlítható kérdőívet töltettek ki a hazai felnőtt lakosság körében.

1. ábra: Magyarországon, krónikus betegségekről beszámoló 65 év feletti személyek
 Forrás: (OECD, 2019)

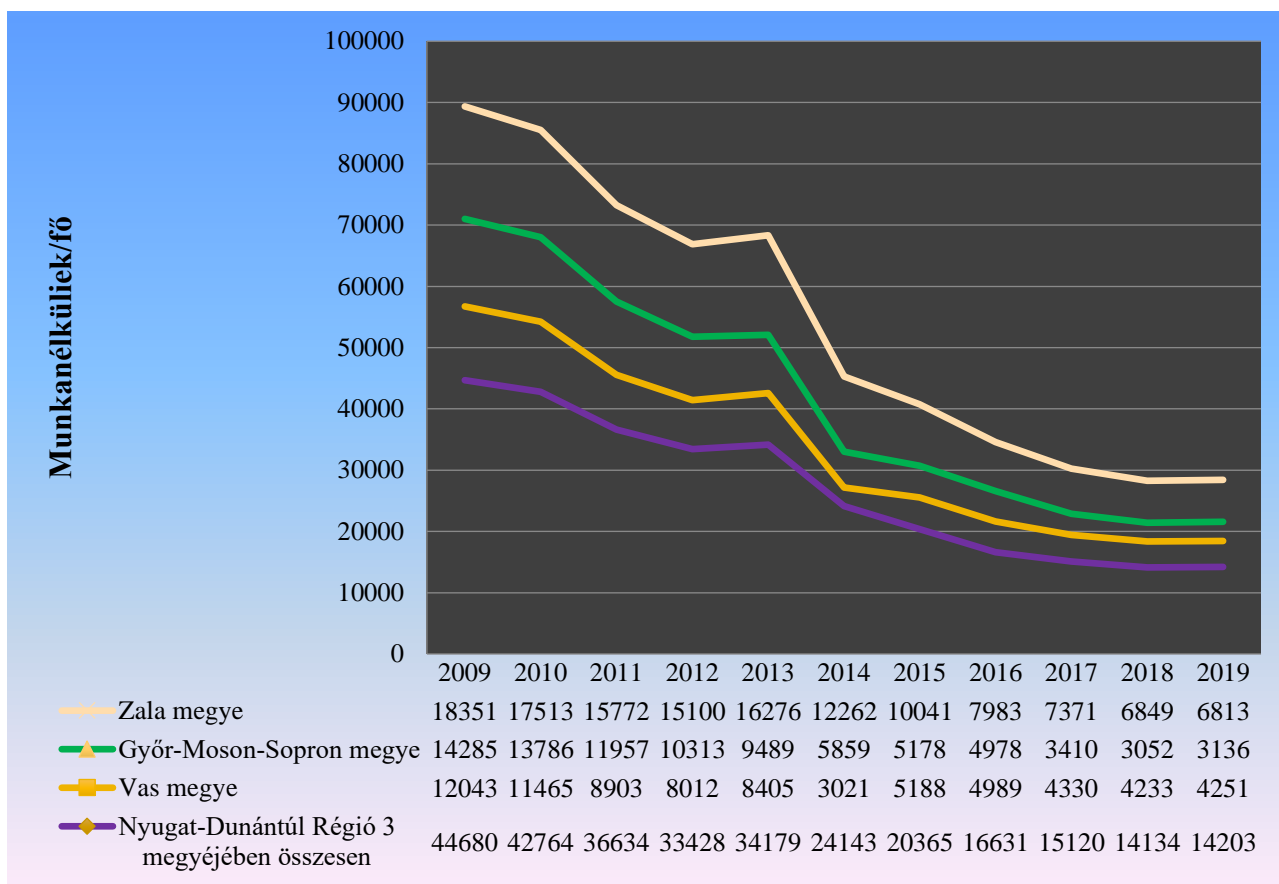
A kapott adatok és az ábra alapján is egyértelműen látszik, hogy a hazai, 65 év feletti lakosok csupán 1/3-a mondhatja el magáról, hogy nincsen vagy nem tud róla, hogy valamilyen krónikus betegségben szenvedne. 36 %-uk már legalább egy krónikus betegséggel küszködik, 30%-uk pedig kettővel, vagy még többel. Ez nem csupán életkörülményeiket, hanem a várható élettartamot is nagyban befolyásolja. A gyógyfürdőkkel és azok szolgáltatásainak rendszeres igénybe vételével ezen az arányon lehetne pozitív irányba változtatni.

2. ábra: Születéskor várható élettartam, átlagéletkor a Nyugat-Dunántúl régióban

Forrás: (KSH, 2019)

A fenti diagram- amely a KSH 2019-es adatait tartalmazza- alapján láthatjuk, hogy a Nyugat-Dunántúl Régióban nem túl rossz a helyzet a várható élettartamot tekintve, az átlagéletkorra vonatkozó adatok azonban már nem túl biztatóak. A többi régióval összevetve, tulajdonképpen szinte csak Észak-Magyarországon látható egy kicsit alacsonyabb érték, az összes többi régióban hasonló. A 2018-ban megjelent HKÉF felmérés alapján a megkérdezettek az egészségi állapotukat a 2010-2015-ig tartó időszakban 55-56%-on stagnálóan jónak vagy nagyon jónak tartották, ugyanerre a kérdésre 2016-17-ben már 59-60%-os arányban adtak pozitív választ. Ez az eredmény nem csupán jó hír, hanem veszélyforrás is lehet. A férfiak mindig igyekeznek egy kicsit erősebbnek, bátrabbnak mutatkozni és emiatt sajnos gyakran előfordul, hogy a problémákat félvállról veszik. Ezen az állapoton javíthatnának a házi orvosok. A házi orvosok mellett azonban a fürdővendégeket is megkérdeztem, hogy házi orvosuk ajánlotta-e „panaszmentesen” a gyógyfürdők látogatását, beutaló nélkül? A 786 megkérdezett fürdővendég válaszai alapján, a házi orvosok viszonylag alacsony arányban ajánlják betegeiknek a gyógyfürdők látogatását és azok szolgáltatásainak igénybevételét csupán megelőzés céljából. Az ezen való változtatás azonban több szempontból is különösen nagy jelentőséggel bírna, hiszen javulna a lakosság életminősége, fizikai kondíciója, lelki állapota és nem utolsósorban növelhető lenne a gyógyfürdők vendégforgalma, növelve ezáltal a bevételeket, amelyek elősegíthetnék a humán infrastruktúra bővítését is.

3.ábra: A regisztrált munkanélküliek számának alakulása a Nyugat-Dunántúl Régióban 2009- 2019

Forrás: (munka.gov.,2020)

A közfoglalkoztatottakat is figyelembe véve megállapítható, hogy a kapott adatok alapján a munkaadók közel negyede a foglalkoztatott létszám növekedését prognosztizálta, ugyanakkor döntő hányaduk (71,3%) a létszám stagnálásával számolt. A legnagyobb kereslet a szakképzettséget nem igénylő foglalkozások iránt mutatkozott.

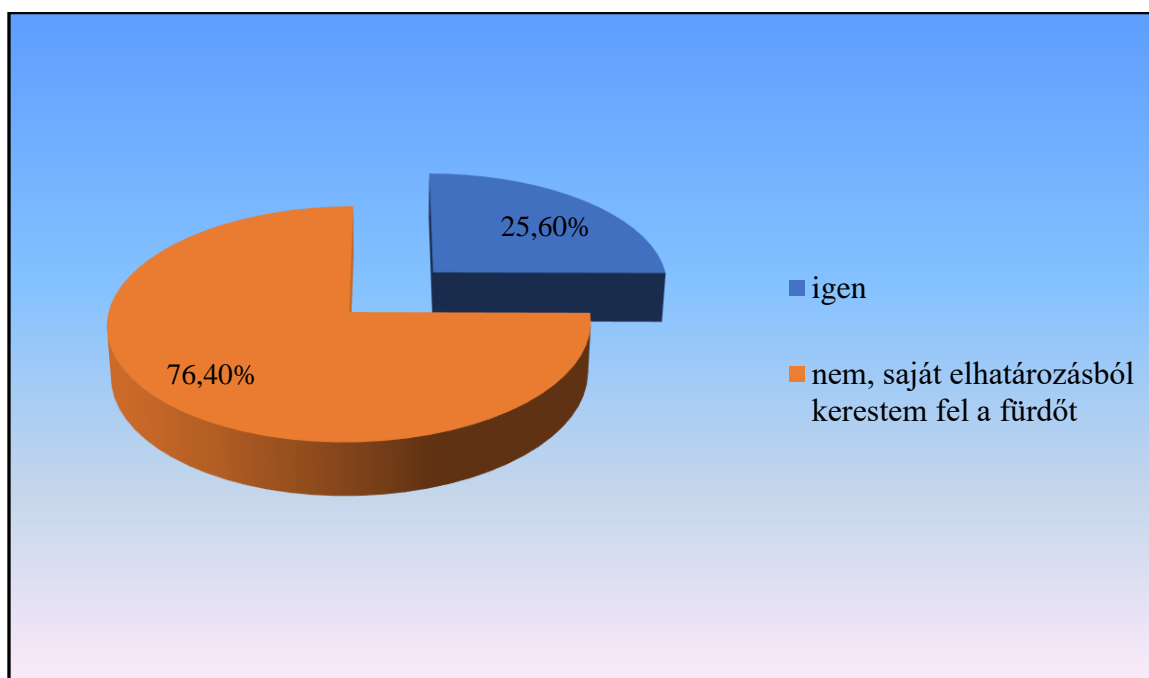
A nemzetgazdasági ágak döntő többségében növekedő foglalkoztatotti adatokat jeleztek előre a gazdasági szervezetek, amely 99,2-103,5% között mozgást jelent. Igazán kiugró értékek a tervezett létszámváltozások kapcsán nem jelentkeztek. A szezonális foglalkoztatásnak is kiemelt jelentősége van Győr-Moson-Sopron, Zala, Békés, Somogy és Tolna megyében. Az e téren érintett gazdasági ágak közül pedig kiemelhető a szálláshely szolgáltatás, vendéglátás, mezőgazdaság, az építőipar és az élelmiszergyártás.

A közfoglalkoztatás jellemzői is változtak: nőtt az ilyen formában foglalkoztatottak között a hosszabb ideig tartó és így kiszámíthatóbb jövedelmet eredményező szerződéssel dolgozók aránya és a vizsgált időszak végére az alkalmazás korábbi erőteljes ciklikusságát-ami a szállásadás és vendéglátás terén is jellemző- sikerült mérsékelni. A javuló foglalkoztatási adatok esetében úgy gondolom, szükségsszerű megemlítenünk a fokozott intenzitását, munkavállalási célú migrációt, valamint a nyugdíjkorhatár folyamatos emelését. A Nyugat-Dunántúl régiót mindez elsősorban az osztrák, szlovén határ földrajzi közelségének a szempontjából érinti. Sokan ingáznak nap mint nap a pénzügyi tehernövekedés megoldása és enyhítése céljából.

A fürdővezetőkkel készített interjúkból is egyértelműen kiderül, hogy a szakmunkás és egészségügyi szakdolgozó, gyógytornász, fizioterápiás asszisztens, nővér, valamint masszőr foglalkozásúak milyen keresettek a térségben. A Lenti fürdő vezetőjétől megtudtam, hogy az ő esetükben a határozott idejű szerződéssel rendelkezők terén jelentkezik leginkább a munkaerő elvándorlás, különös tekintettel a medence örökre és a fürdőmesterekre. A gyógyturizmus terén tehát ők a „legnehezebben pótolhatók”, itt küzdenek a leginkább az utánpótlás elégtelenségének gondjával. A vendéglátás szintén munkaerőhiánnyal küszködik a régióban. A munkaerőhiány korábban talán egyik legfontosabb munkaerő piaci problémája. Ennek egyik okaként tudható be, hogy a szűkülő munkaerő kínálat nem kompatibilis a munkáltatói oldalról jelentkező munkaerőigénnyel (pl. képzettségi, ágazati, foglalkozási szempontból, ill., hogy a már említett elvárt munkabért a munkáltatók nem tudták vagy nem akarták megadni.

A koronavírus-járvány azonban sok mindent felülírt. A turizmus és ezáltal a vendégforgalom sajnos az összes régióban az üzleti turizmusra redukálódott és minimalizálódott.

A 786 db kitöltött és értékelhető vendégkérdőív alapján, melynek egyik kérdése arra irányult, hogy ajánlotta-e háziorvosa a gyógyfürdők látogatását és azok szolgáltatásainak igénybe vételét?

4.ábra: Ajánlotta-e háziorvosa a gyógyfürdők látogatását és azok szolgáltatásainak igénybe vételét?

(saját szerkesztés, saját eredmények alapján)

A kapott eredmények alapján egyértelmű, hogy amennyiben nem keresi fel valaki a háziorvosát konkrét egészségügyi panaszokkal, a háziorvosok sajnos nem vagy csak nagyon kevesen ajánlják betegeiknek a gyógyfürdőink rendszeres látogatását és azok szolgáltatásainak igénybe vételét. A gyógyfürdők vendégkörének további bővítése szempontjából a jövőben tehát a már ismert és alkalmazott marketing kommunikációs eszközök mellett érdemes nagyobb hangsúlyt fektetni a háziorvosok gyógyturizmusba történő bevonására is.

4. Következtetések, javaslatok

Mivel a koronavírus járvány második hulláma újabb súlyos csapást mért a régió turizmusára, Hévíz város frekventált szállodái közül például csak egyetlen egy maradt nyitva, számítva az üzleti vendégekre.

Sajnos egyre több szálloda kínálja a népszerű 2-3 éjszakás wellness csomagjait ésszerűtlenül alacsony árakon a túlélés reményében, ami azonban nem feltétlenül jelent megoldást. Az alacsony árfekvésű szállodák ugyanis más típusú vendégkört vonzanak, mint a magasabban pozícionáltak.

Megoldást jelenthet nyilván a SZÉP-kártya elfogadóhelyek bővítése, de elsősorban a járványhelyzet kezelése, illetve megszüntetése lenne a legfontosabb. Egyes elemzések kapcsán ugyanis minimum 8 hónapra lenne szüksége a turizmusnak, hogy újra a járvány előtti státuszát visszanyerhesse.

Onnantól kezdve, hogy az emberek korlátozások nélkül utazhatnak, remélhetőleg a turizmus is rövid időn belül betöltheti gazdasági funkcióit is. Azt hiszem kijelenthető, hogy az elmúlt évtizedekben, de különös tekintettel az elmúlt néhány évre visszamenőleg a megvalósult beruházásoknak köszönhetően sokat javult, fejlődött a hazai egészségturizmus, a gyógyhelyeink minősége, azonban a jövő útja az egészségmegőrzés és a prevenció. Mindez megvalósulhat a fiatal generáció megszólítása és sikeres egészségturizmusba való bevonása révén. Ezzel nem csupán új munkahelyek teremtésére, az egészségturizmus fejlesztésére, a gyógyfürdőink és azok nyújtotta szolgáltatások színvonalának tovább emelése érdekében teszünk sokat, hanem a társadalom egészségének megőrzéséért is. Remélhetőleg az egészségtudatos életmód további hangsúlyozásával elérhetjük, hogy hazánkban a születéskori várható élettartam ne csupán a 58,6-60,8 év lehessen, hanem annál jóval több és minőségi, élhető életet élhessenek a magyar emberek is. Mivel nagyarányú a krónikus megbetegedésben szenvedők aránya, amely már a fiatalokat is érinti, nem feledkezhetünk meg az olyan természetes gyógymódokról és természet adta kincsekről, melyekben hazánk bővelkedik. Természetesen gyógyvizeinkre ill. azok felhasználására gondolok. A gyógyfürdőink rendszeres látogatása révén nem csupán a test, a lélek is felfrissülhet. Talán lecsökken annak az összegnek a mértéke, amelyet évről-évre egészségügyi kiadásokra fordítunk, de hosszú távon minden bizonnyal kifizetődőbb lesz, ha inkább az aktuális egészségi állapotunk megőrzésére törekszünk. A fürdőbe járás/ úszás révén az aktív testmozgás támasztotta követelésnek is eleget tehetünk, így az elhízást is kiküszöbölhetjük általa. Az egészségturizmus tehát elengedhetetlen a minőségi élet megéléséhez. A jövőben azonban a gyógyturizmus terén kiemelkedő szerep juthat a házi orvosoknak is.

5. Felhasznált irodalom

- Csete, L.; Láng, I. (2009): A vidék fenntartható fejlődése, Budapest MTA, Történettudományi Intézet-MTA Társadalomkutató Központ 53-57p.,
- <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00150/default/table?lang=en> letöltés ideje: 2020.12.17.
- <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/8920155/KS-FT-18-003-EN-N.pdf/eb85522d-bd6d-460d-b830-4b2b49ac9b03> letöltés ideje: 2020.11.04.
- Gallarza, Gil & Calderon (2002) – Destination image, *Annals of Tourism Research*, 29/1/2002
- <https://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/egeszseguyert-felelos-allamtitkarsag/hirek/az-egeszseg-a-joleti-gazdasag-meghatarozo-pillere> Letöltés ideje:2020.10.21.
- <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/elef14.pdf> letöltés ideje: 2020.12.04.

- Lengyel M. (2008): TDM kézikönyv, Heller Farkas Főiskola, Budapest, 9-23 p.
- Magda R.; Marsalek, S. (2010): Vidékgazdaságtan I., Budapest, Szaktudás Kiadó Ház 14-17p, 41-44p.,
- Meffert, H. (1991): Regionenmarketing Münsterland, Westfälische Wilhelms-Universität, Institut für Marketing, 20-35.p.
- Milman, A.; Pizam, A., (1995): “The Role of Awareness and Familiarity with a Destination: The Central Florida Case”, Journal of Travel Research, Vol. 33, No. 3, 21-27.p.
- <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/4dd50c09-en/index.html?itemId=/content/publication/4dd50c09-en&mimeType=text/html>
Letöltés ideje:2020.11.24.
- Panyor Á.; Győriné Kiss E.; Herbály K. (2011): Desztináció és marketing menedzsment, egyetemi tankönyv, 7-9 p. 65-75p.
- Puczkó L., Smith M. (2010): Egészségturizmus, gyógyászat, wellness, holisztika Budapest, Akadémia Kiadó 107-130 p.
- Rechnitzer J. (1998): A területi stratégiák, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiad 56-60p., 245-248p.
- Sziva, I. (2011): Öntsünk tiszta vizet...Az egészségturizmus fogalmi lehatárolásai és trendjeinek válogatott bibliográfiája, Turizmus Bulletin XIV/ 4. sz. 73-76.p.,

A repülőterek és a turizmus kapcsolata hazai és külföldi példák alapján

Dr. Novoszáth Péter

egyetemi docens – Nemzeti Közsolgálati Egyetem

Budapest 1083, Ludovika tér 2.

e-mail cím: novoszath.peter@uni-nke.hu

Absztrakt

A légi közlekedés és az idegenforgalom mindig szorosan kapcsolódott egymáshoz. Az évek során, mivel a légi közlekedés számos változáson ment keresztül, amelyek az idegenforgalmi szervezeteket is érintették, új turisztikai termékeket fejlesztettek ki, szoros partneri kapcsolatokat hoztak létre egymással, rengeteg új, kínált szolgáltatást fejlesztettek ki. Ez a tanulmány a légi közlekedés a turisztikai iparra gyakorolt hatásaira összpontosít, különös tekintettel a repülőterek szerepére a regionális gazdasági fejlődésben. Az idegenforgalom új formáira, amelyek a légi közlekedésben bekövetkezett különböző változások következtében alakultak ki, és a közelmúltig jelentősen befolyásolták a különféle turisztikai csomagok létrehozását. Ezzel egyidejűleg részletesen elemeztem a légiközlekedés és a turizmus kapcsolatára vonatkozó leginkább releváns adatokat annak érdekében, hogy rávilágítsunk a légi közlekedés kiemelkedő szerepére a turizmus fejlesztésében Magyarországon is.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A légi közlekedés, amely a turisták célvárosokba szállításának leggyorsabb módja, rendkívül fontos szerepet játszott a Covid-19 vírusjárvány kitörése előtt a turisztikai utazási tevékenységekben (Jingjing Hao at al, 2020). Az utóbbi évtizedben a virágzó globális turisztikai iparág gyors fejlődésével a repülőterek a fenntartható turisztikai stratégiák támogatásának egyik legfontosabb stratégiai eszközévé váltak, és egyre jelentősebb hatással vannak a helyi turizmus fejlesztésére (Almeida, 2011; Carlos at al, 2020; Castillo-Manzano, 2010; Su at al, 2019). Különösen akkor, ha a légi utazás a turisták számára az egyetlen út a viszonylag távoli városokba való eljutáshoz a közlekedési infrastruktúrák, például a nagysebességű vasúti hálózatok és a gyorsforgalmi úthálózatok kiépítésének bonyolultsága miatt. A repülőterek az utazások során betöltött jelentősége miatt, a korábbi tanulmányok többnyire a repülőtéri közlekedés minőségének javítására összpontosítottak, egy légitársaság-hálózat vagy az adott repülőtér irányítása szempontjából. Egyrészt azonosították a légitársaságok hálózatának

szerkezetét (Baker et al, 2015; Jin et al., 2019), és értékelték a légi közlekedés hatékonyságát, valamint minősítették a repülőterek üzletvezetési teljesítményét (Fernández et al., 2018; Lee és Park, 2016).

A turizmus és a légi közlekedés kapcsolatát korábban intenzíven elemző kutatások erős kölcsönös függőséget mutattak ki a két ágazat között (Bieger és Wittmer, 2006; Duval, 2013; Gragam et al., 2008). Mivel a légi közlekedés rendkívül dinamikusan fejlődött az elmúlt évtizedben, ez a fejlődés jelentős változásokat generált a turisztikai iparban is. A repülőtéri infrastruktúra kiemelten fontos szerepet játszik azoknak a régióknak a társadalmi, gazdasági fejlődésében, amelyekben megtalálhatóak, valamint elsősorban olyan ágazatokban, mint például az idegenforgalomban. A légi közlekedés globalizációja egyik legjelentősebb eredménye, hogy az olcsó légitársaságok a hagyományos menetrend szerinti és charter légitársaságoktól eltérő üzleti modellel jelentek meg a piacon, lehetővé téve új repülőterek és új turisztikai célpontok megnyitását. Az alacsony költségvetésű légitársaságok elterjedése generálta a legtöbb jelentős változást, amely bekövetkezett a repülőterek működésében és a piaci helyzetben is. E légitársaságok által kínált útvonalak és azok gyakoriságának növekedése tette lehetővé számos új turisztikai célpont megjelenését Európában, és a világ szinte minden táján is. A repülőjegyek online megvásárlásának egyszerűsége és a vonzó útvonalak elérhető áron történő elérhetősége tette lehetővé új piaci szegmensek megjelenését is, amelyeknél meghatározó érték az olcsó és könnyű légi megközelítés lehetősége, mint például a második otthon turizmus kiugró fejlesztése esetében.

A második otthoni turizmus (általában a lakossági turizmushoz kapcsolódik), amely az utóbbi években jelentősen megnövekedett a Covid-19 járvány előtt, főként Európa déli részén és a Földközi-tengeri üdülő helyeken. Ezek egyike a portugál Algarve tartomány, amely manapság több országból érkező új otthon tulajdonosokat fogad, elsősorban a régió nagyszerű időjárás körülményei, biztonsága és egyszerű légi elérhetősége miatt. Portugália legdélebbi tartománya, Algarve az egyik nagyszerű példája a második otthoni turizmus kiugró fejlődésének, amelyben főleg az új, második otthont létesítőknek nyújtott speciális adókedvezmények, valamint az olcsó fuvarozók által 2016-óta nyitott új légi útvonalak játszottak fő szerepet (Almeida, 2018). Algarve Portugália 10 történelmi tartománya közül a legdélebbre eső, egyben az Európai Unió második szintű NUTS statisztikai régiója. Ez a régió 5 ezer 412 négyzetkilométer területet foglal el, az állandó lakosainak száma mintegy 410 ezer. A nyári turisztikai szezonban sokszor több millióval is meghal az itt lakók száma. Algarve tartományi központja Faro, amely nemzetközi repülőtérrel is rendelkezik. Faro lakosainak száma egy legutóbbi 2011-es népszámlálás szerint 64 ezer 560 fő volt. A nemzetközi repülőtere utasforgalma a COVID-19 járványt megelőzően, 2019-ben 9 millió 8 ezer 991 fő volt (Aeroporto de Portugal, 2020), amely közel 22-szerese volt a tartomány összes lakosságának.

2. Anyag és módszer

Ezt a kutatást tudományos publikációkból és folyóiratokból származó másodlagos adatok elemzésével, valamint a légi utazások adatelemzésével végeztem Horvátország, Magyarország és Románia területén (Novoszáth, 2018; Novoszáth; 2019; Novoszáth, 2020a; Novoszáth, 2020b). Részletesen elemeztem a Magyarországra légi úton érkezők legfőbb jellemzőit is. Ezen túlmenően egy a kínai Yunnan tartományról és a portugál Algarve régióról íródott eset tanulmányok eredményeit is figyelembe vettem a végleges tanulmányom összeállításánál.

3. A repülőterek szerepének megváltozása

A repülőterek regionális gazdaságra gyakorolt általános hatása a következőképpen írható le (Stonescu, 2017):

- közvetlen (foglalkoztatás, a repülőtér üzemeltetéshez kapcsolódó jövedelem),
- közvetett (foglalkoztatás, az áruk és szolgáltatások szállítóinak láncából származó jövedelem),
- indukált (közvetlen és közvetett alkalmazottak költsége),
- katalizátor (foglalkoztatás és jövedelem, amelyet a repülőtér szerepe jelent az üzleti termékek keresletének javításában, vonzza beruházásokat és a turizmust).

A repülőtereket a különféle gazdasági tevékenységek esetében a gazdasági növekedés generátorainak lehet tekinteni, amelyek jelentősen hozzájárulnak a régiók társadalmi és gazdasági fejlődéséhez jövedelem, beruházások, foglalkoztatás és adóbevételek révén. Kasarda és Lindsay szerint manapság segítenek egy új regionális gazdaságfejlesztési modell, az „Aerotropolis” kifejlesztésében, amely a repülőtereket, mint a régiók, városok vezető növekedést generáló tényezőjeként tartja számon. A regionális repülőterek a globális termelési és vállalati rendszerek kulcsfontosságú csomópontjává válnak, amelyek gyorsaságot, mozgékonyaságot és összekapcsolhatóságot kínálnak számukra. Ezen kívül a helyi gazdaság fejlődésének erőteljes motorjai, amelyek minden típusú a repüléshez kapcsolódó vállalkozást vonzanak a környezetükbe. Ez a megközelítés szerint az „aerotropolis” egy új és fenntartható városi formát jelent, amely ötvözi a repülőtér, a lakóhely és az üzleti helyszín tervezését (Kasarda – Lindsay, 2011).

A repülőterek ma már nem csak infrastruktúrát jelentik, amelyik fő feladata, hogy támogassák a légi közlekedést. Ma a repülőterek regionális és nemzeti fejlesztési központok, amelyek más érdekeltekkel együtt részt vesznek az adott régió fejlesztési stratégiájában, az idegenforgalmi (regionális és nemzetközi) és más ágazatokban is, lehetővé téve az adott régió, város nemzetközileg is elismert célállomássá, márkává, vonzóbbá, keresettebbé válását. a hazai és külföldi turisták, valamint a befektetők számára. Egy az adott régióban jól működő repülőtér piaci pozíciója lehetővé teheti az erőforrások optimalizálási és maximalizálási stratégiája növekedjen, a lehető legjobb eredmények elérését, valamint a beruházások, befektetések gyors és tartós megtérülését (Graham, 2018). Suau szerint a repülőterek megtervezése és fejlesztése ezért egyáltalán nem egyszerű feladat, mert üzleti tevékenységét különböző változók befolyásolják, globális és sokszor ellenőrizhetetlen tényezők, valamint más

ágazatok és területek, amelyek jelentős befolyást gyakorolhatnak a fejlesztési döntésekre és a stratégiák meghatározására (Suau-Barberá, 2007).

Ma már a repülőterek innovatív és diverzifikált kereskedelmi terek a kereskedelmi márkák, tevékenységek és szolgáltatások tekintetében és arra törekszenek, hogy megfeleljenek az új keresleti trendeknek ezért folyamatosan figyelemmel kell kísérniük az egyre versenyképesebb szereplőket és globálisabb piacot és akár speciális ajánlatokkal kell tudniuk befolyásolni azt. Például a horvátországi regionális repülőterek utasforgalma évről évre dinamikusan növekedett a COVID-19 járvány előtt. A legforgalmasabb regionális repülőtér, a spliti repülőtér utasforgalma meghaladta a 3 milliót 2018-ban (Split Airport, 2020). A horvát regionális repülőterek utasforgalma együttesen gyorsabban nőtt a járvány előtti években, mint a fővárosé, a zágrábi repülőtéré. Horvátországban négy város (Split, Raguza, Póla, Zára) esetében 2018-ban a repülőtér utasforgalma már nagyobb volt, mint a repülőtér közvetlen vonzáskörzetének lakossága (1. táblázat) (List of the busiest airports in Croatia, 2020).

A horvát regionális repülőterek rendkívül széles választékát nyújtják az utasok által elérhető járatoknak. Kutatásaim során összesen 470 különféle járatot azonosítottam (Novoszáth, 2020a). A horvát repülőtereken üzemelő légitársaságokra egy sajátos mix a jellemző. A járatok legnagyobb részét a teljes szolgáltatást nyújtó légitársaságok kínálják ezen belül is a nemzeti légitársaságok, míg az alacsony költségvetésű légitársaságok által kínált járatok teszik ki a második legnagyobb részt. Charter járatok adják a harmadik részt ezek aránya elsősorban a kisebb utasforgalmat lebonyolító repülőtereknél nagyon magas. A horvát regionális repülőterek nagyon tudatosan igyekeznek bővíteni a repülőterek elérhetőségét, járatválasztékát. Ennek keretében több repülőtér (Split, Zára, Eszék) is tengerentúli járatok hosszú távú meghonosítására törekszik.

1. táblázat: Néhány közép-európai regionális repülőtér vonzáskörzetének és repülőtéri utasforgalmának összehasonlítása

	Város lakossága	Vonzáskörzet lakossága	Repülőtér utasforgalma	Repülőtér utasforgalma/Vonzáskörzet lakossága
Ausztria				
Graz	269 997	1 237 000	959 098	77,53%
Linz	193 814	1 465 000	402 007	27,44%
Salzburg	146 631	549 263	1 890 164	344,13%
Innsbruck	124 579	746 153	1 092 547	146,42%
Klagenfurt	96 640	561 077	216 905	38,66%
Magyarország				
Debrecen	202 520	537 268	318 342	59,25%

Nyíregyháza	117 874	562 357	29 430	5,23%
Győr-Pér	129 435	463 201	22 785	4,92%
Sármellék	1 811	277 290	13 229	4,77%
Pécs-Pogány	145 011	371 110	4 595	1,24%
Románia				
Cluj - Kolozsvár	303 047	691 106	2 782 401	402,60%
Timisoara – Temesvár	306 462	683 540	1 517 309	221,98%
Iasi-Jászvásár	318 871	772 348	1 256 640	162,70%
Sibiu – Nagyszében	425 906	375 992	662 468	176,19%
Craiova	293 567	660 544	493 056	74,64%
Bacau - Bákó	172 952	737 512	447 531	60,68%
Suceava – Suceava	105 624	701 830	352 991	50,30%
Oradea – Nagyvárad	201 547	638 863	220 012	34,44%
Konstanca	297 503	748 769	129 235	17,26%
Satu Mare – Szatmár	109 728	329 079	75 692	23,00%
Targu Mures - Marosvásárhely	142 327	550 846	63 794	11,58%
Horvátország				
Split	178 192	452 841	3 124 067	689,88%
Raguza – Dubrovnik	42 615	122 257	2 539 412	2077,11%
Póla - Pula	57 053	207 939	717 187	344,90%
Zára - Zadar	75 082	169 853	603 819	355,50%
Fiume - Rijeka	128 624	290 579	183 606	63,19%

Forrás: Saját szerkesztés a Google Maps, az érintett repülőterek és települések honlapjainak és a repülőterek éves beszámolóí alapján

A horvát közlekedési kormányzat ebben a törekvésükben maximális segítséget igyekszik nyújtani ezeknek a repülőtereknek például a lehetséges fejlesztési források felkutatásában,

biztosításában, a repülőterek erőteljes külföldi reklámozásában az ország turisztikai célú marketingje keretében. A horvát közigazgatás már korábban felismerte, hogy a regionális repülőterek kulcs szerepet játszanak a horvát idegenforgalom fejlesztésében.

A horvát regionális repülőterek gazdálkodása többnyire nullszaldós vagy kis mértékben nyereséges. Ennek az az oka elsősorban, hogy a fejlesztéseiket igyekeznek jó előre a piaci igényekhez igazítani, illetve a piaci szereplőkkel jó előre megállapodásokat kötni az új kapacitások igénybevételéről (Novoszáth, 2020a).

A horváthoz hasonlóan a román regionális repülőterek utasforgalma is lényegesen dinamikusabban nőtt az elmúlt évtizedben, mint a magyar regionális repülőterek utasforgalma. A romániai regionális repülőterek utasforgalma megkétszereződött 2015-óta, négy év alatt és 2018-ra elérte a 4 milliót (List of the busiest airports in Romania, 2019), nálunk ugyanebben az időszakban a regionális repülőterek utasforgalma összességében még a félmilliót sem érte el és az utasforgalom növekedése is lényegesen szerényebb volt, mint Romániában (KSH, 2020c). A román regionális repülőterek utasforgalma ma már sokkal jelentősebb, mint sok hasonló vonzaskörzettel rendelkező osztrák és magyar repülőtér esetében. Románia esetében négy városnál (Kolozsvár, Temesvár, Jászvásár és Nagyszeben esetében ma már sokkal nagyobb a repülőtér forgalma, mint a közvetlen vonzás körzetének lakossága, Ausztria esetében két város esetében tapasztaltuk ugyanezt, míg Magyarország esetében egyetlen város esetében sem (Novoszáth, 2019).

A repülőterek manapság proaktív álláspontja lehetővé teszi számukra, hogy eredményesebben és hatékonyabban tudják kielégíteni a keresletet, szorosabb és dinamikusabb kapcsolatot tudjanak létesíteni a légitársaságokkal az útvonalak kidolgozása és a közös promóciós stratégiák kidolgozása során. A meglévő és a potenciális ügyfelekre (utasokra, áruszállítókra, légitársaságokra) való összpontosítás lett a repülőterek egyik legfontosabb tevékenysége. Az egyes régiók és az ott működő repülőterek folytonosan versenyeznek egymással, az egyes repülőterek sokszor ennek során olyan repülőterekkel, amelyek hozzájuk hasonló módon mutatják be magukat a piacon és nagyon hasonló módon próbálják magukhoz vonzani a potenciális ügyfeleket. Az ilyen típusú versenyben való eredményes szerepléshez a repülőtereknek egyre növekvő információra van szüksége a különféle piacokra vonatkozóan, mind a meglévő kapacitások legfontosabb mennyiségi és minőségi paraméterei, valamint az adott régió turisztikai kereslete (viselkedés, igények, profil stb.) tekintetében. Mindez lehetővé teszi az egyes repülőterek számára, hogy stratégiáikat a piaci trendekhez igazítsák, és működési területükön más állami és magán szereplőkkel lépjenek kapcsolatba, akár új keresletáramok a régióba vonzása céljából. Új kapcsolatokat építsenek ki légitársaságokkal, közösen új útvonalakat létesítsenek, vagy egyszerűen csak megnöveljék a meglévő járataik frekvenciáinak a számát, avagy új beruházásokat, befektetéseket hajtsanak végre, végső soron tartósan és integráltan fejlesszenek egyes célterületeket. A repülőterek szerepének megváltozása ezért egyre dinamikusabb és a megszerzett tudás, ismeretek, információk, integrált kezelésén alapul, annak érdekében, hogy minden érintett területen több és kedvezőbb ajánlatot tudjanak kidolgozni. Ezek a folyamatok egyre inkább fokozzák a repülőtéri infrastruktúrákat fenntartók és a különféle ezeken a területeken jártas köz- és magánszervezetekhez, nevezetesen kutatóközpontokhoz és egyetemekhez való közeledését, új innovatív platformok kifejlesztése céljából ezen információk megosztására és közzétételére (Almeida, 2011).

2. táblázat: A repülőtéren szükséges infrastruktúrák az olcsó légitársaságok és a hagyományos menetrend szerinti légitársaságok számára

<i>Az alacsony költségvetésű légitársaságok számára szükséges infrastruktúra</i>	<i>A hagyományos menetrendszerinti légitársaságok számára szükséges infrastruktúra</i>
Elérhetőség	
A hely másodlagos tényező. Jó út és vonat kapcsolatok nem alapvetőek, de előnyök lehetnek	A hely elengedhetetlen a szolgáltatáshoz, különösen az üzleti és az első osztályú szegmensek esetében
Terminálok	
Kis terület a jegyek értékesítéséhez (az értékesítés nagy része az interneten történik).	A terminálokban található speciális pultok, amelyek tükrözik a légitársaságok vállalati arculatát
A lehető leggyorsabb bejelentkezési lehetőség (Check in).	Személyre szabott bejelentkezési pultok a különböző utas szegmensekhez
A terminálszolgáltatások másodlagos kérdés.	A terminálok kereskedelmi szolgáltatásainak meg kell felelniük az utasok vásárlási követelményeinek
A terminál infrastruktúrája nem fontos.	A terminálnak kifinomult megjelenéssel kell rendelkeznie és jó infrastruktúrával.
Beszálló kapuk	
Kapuk kevés technológiával (fedélzeti lépcsők a reptéri léghidak helyett).	Magas technológiai szintű beszállókapuk. A teleszkópos hidak elengedhetetlenek a légitársaságok márkájának megjelenítéséhez, és ezt igyekeznek is kihasználni.
A késések elkerülése érdekében gyorsaság az utasok beszállásakor és kiszállásakor.	Lassú beszállási és kiszállási folyamatok, amelyek lehetővé teszik az utasok számára, hogy gond nélkül felszállhassanak a repülőgépre, ill. elhagyhassák a repülőteret.
Közös várók használata.	Speciális társalgók (lounge) használata az 1. osztályú utasok, az üzleti utazók és a törzs utasok számára.
Rövid tartózkodási idő, amely általában nem igényel magas szintű szolgáltatásokat a terminálokban belül.	Közepes és hosszú tartózkodási idők, a léghidak és poggyászszállítási szolgáltatások használata.

Általános paraméterek	
Minimális étkeztetési szolgáltatások.	Étkezési szolgáltatások szükségesek.
A takarító személyzetet általában nem kérik. A támogató infrastruktúrákat is ritkán kérik.	Állandó takarító személyzetet igényelnek.
Nem használják a repülőgép parkolókat napközben.	Használják a repülőgép parkolókat napközben.
Gyors poggyász be- és kirakodást igényelnek a rövid forduló idők miatt.	Hatékony poggyász be- és kirakodást és szállítózsalagok alkalmazását igénylik.

Forrás: Saját szerkesztés (Almeida, 2011) alapján.

A repülőtér üzemeltetői és a légitársaságok közötti kapcsolat kritikus fontosságú bármely repülőtér sikere szempontjából, ezért olyan belső stratégiákat és eljárásokat dolgoztak ki, amelyek könnyebb és hatékonyabb tárgyalásokat tesznek lehetővé az együttműködés érdekében. Az olcsó légitársaságok piacra lépése új kihívásokhoz vezetett a repülőterek számára, hogy képesek legyenek reagálni azok igényeire, amelyek a repülőtéri díjakkal vagy a terminálok, valamint az előtérben lévő egyéb szolgáltatásokkal kapcsolatosak (például repülőgép kiszolgálás).

A repülőterek egymással versenyeznek, ezért mindegyik különféle előnyöket és jobb szolgáltatásokat igyekszik nyújtania a légitársaságoknak mindeközben magas biztonsági és környezetvédelmi mutatókat is kell produkálniuk (Graham, 2018). Ráadásul a különféle típusú légitársaságoknak különböző igényeik vannak a repülőtéri szolgáltatásokkal kapcsolatban, amelyek egy újabb kihívás a regionális repülőtéri infrastruktúrákat működtetők számára (lásd részletesen a 2. táblázatban).

Kína délnyugati részén található Yunnan tartomány területe 390 ezer négyzetkilométer. 16 városból áll, és Kunming a tartomány fővárosa. A szubtrópusi fennsík monszun éghajlata egész évben kellemes helyé teszi Yunnan-t, ma Kína egyik legfontosabb turisztikai célpontját. Amióta a tartomány 2013-ban kidolgozta a „Yunnan fejlesztése egy turisztikai Mecca számára” koncepciót, a turisztikai ipar gyorsan fejlődik. A turizmusból származó jövedelem és a turisták érkezése jelentősen megugrott, átlagos éves növekedési üteme 57%, illetve 33% volt a járvány kitörése előtt. Yunnan tartomány a hetedik helyet szerezte meg Kínában a turisták érkezése és a bruttó idegenforgalmi bevételek tekintetében 2017-ben, 580 millió 64 ezer látogatóval, illetve 569 milliárd 222 millió jüan éves bevétellel. A tartomány 390 ezer négyzetkilométerének 94 százaléka hegyvidéki terület, amely nagyban hozzájárul a turisztikai erőforrások diverzifikálásához Yunnanban. Így például a légi közlekedés olyan közlekedési mód lett a turisták számára, amelyek segítségével, olyan városokat látogathatnak meg, mint Lijiang, Dali, Shangri-La, Tengchong és Xishuangbanna. Az adatok azt mutatják, hogy az idegenforgalmi bevételek és a repülőterek forgalma között erős pozitív összefüggés van, és ez a kapcsolat statisztikailag szignifikáns. Ezen összefüggés alapján a légi közlekedési ipar fejlődése Yunnan tartományban szorosan és pozitívan kapcsolódik a turizmus fejlődéséhez; így Yunnan tartomány intézkedései megvalósítható és reprezentatív példa lehet más régiók számára is. Az eredmények azt is mutatják, hogy a Yunnani polgári repülőterek szolgáltatási lefedettsége,

kihasználtsága az idő múlásával fokozatosan javult. Konkrétan a turisztikai helyszínek 83,41%-a érhető el 1,5 órán belül egy repülőtértől, és az összes turisztikai célpont 3 órán belül elérhetővé vált 2015-ben.

A polgári repülőterek közül Kunming központjában, valamint olyan világhírű turisztikai célpontokban található repülőtereken, mint Dali és Lijiang a repülés szolgáltatása a legmagasabb szintű közlekedési szolgáltatást a turisztikai helyszínek elérésére. Eközben Yunnan tartomány repülési hálózata folyamatosan növekszik, növekvő számú repülőtérrel és légitársasággal. Az eltérhetőség növekedése azonban nemcsak a csomóponti repülőterekkel rendelkező turisztikai városokban figyelhető meg, mint például Kunmingban, hanem néhány távoli területeken (azaz a tartományi központban lévő városoktól távol is) található városban is. A turizmus fenntartható fejlődése szempontjából fontos azt is figyelembe venni, hogy a szárazföldi közlekedés és a légi hálózat fejlesztése egyenlő fontossággal bírjon a légi közlekedés tervezése és irányítása során. Jelenleg 15 polgári repülőtér van Yunnan tartományban. A teljes utasforgalom az első helyet foglalja el Délnyugat-Kínában 62 millió 78 ezer látogatóval. A 15 repülőtér közül a Kunming Changshui nemzetközi repülőtér bonyolította le mindeddig a legnagyobb utas forgalmat 44 millió 73 ezer utassal, amely révén az első a tartományban, míg Kínában pedig a hatodik. A Yunnan tartomány turizmusának végrehajtási terve szerint Yunnan tartományban a polgári repülőterek száma 2022-ig 20-ra nő, és további útvonalakat nyitnak majd meg. Addigra létrejön egy olyan repülési hálózat, amely lefedi a fő célpontokat és az összes turisztikai központot Yunnan tartományban. A szárazföldi közlekedés szempontjából a repülőterekhez vezető úthálózatokat a turisták rendszeresen használják a közeli látnivalók elérésére. Jelenleg még csak a Kunming Changshui nemzetközi repülőtér rendelkezik csatlakoztatott metróhálózattal, de több helyen is terveznek hasonlót (Jingjing Hao at al, 2020).

4. A globális zöldmezős beruházások trendjei a turizmusban

Az idegenforgalmi ágazat nagyon erős külföldi tőkevonzó teljesítményt nyújtott 2019-ben, 715 zöldmezős projektet jelentettek be, ami 10,3%-os növekedést jelentett 2018-hoz képest a turisztikai projektek addigi csúcshoz képest, amióta az fDi Markets 2003-ban megkezdte az adatok rögzítését. Habár az idegenforgalmi projektek száma rekordmagasságot ért el 2019-ben, az ágazatban a beruházások tőke értéke és a munkahelyteremtés mértéke 2018-hoz képest 13,2%-kal, illetve 6,1%-kal csökkent. A turisztikai ágazatban 2015 és 2019 között meghirdetett projektek és tőkebefektetések több mint 30%-a 2019-ben történt, míg a létrehozott munkahelyek 28,8%-a jött létre ekkor (fDi, 2020a).

3. táblázat: Külföldi zöldmezős tőkebefektetések legfőbb jellemzői a turizmusban 2015 és 2019 között

Év	Tőkebefektetések (millió US dollár)		Projektek száma (db)		Munkahelyteremtés (fő)	
	Világ	Európa	Világ	Európa	Világ	Európa
2015	20 642	5 292	287	107	61 692	14 166
2016	20 256	4 225	312	111	61 826	10 863
2017	22 053	7 147	347	140	67 394	15 976
2018	71 133	25 595	648	207	144 220	32 671
2019	61 746	11 872	715	291	135 410	28 750
Összesen	195 832	54 131	2 309	856	470 542	102 426

Forrás: Saját szerkesztés az fDi Tourism Investment 2020 adatai alapján

Európa 2015 és 2019 között 856 zöldmezős idegenforgalmi közvetlen külföldi befektetési projektet vonzott, több mint 54,1 milliárd dollár befektetéssel és több mint 102 ezer munkahely létrehozásával. Habár az idegenforgalmi közvetlen külföldi befektetések száma 40,6%-kal nőtt 2019-ben 2018-hoz képest, a tőkebefektetések és a munkahelyteremtés 53,6%-kal, illetve 12%-kal csökkentek. Az európai idegenforgalmi közvetlen külföldi befektetések 2020 első felében jelentősen visszaestek, 2019 azonos időszakához képest. A projektek száma majdnem 50%-kal, 149-ről 77-re csökkent, míg a tőkebefektetések 2019 első félévében 5,2 milliárd dollárról 3 milliárd dollárra süllyedtek ugyanebben az időszakban 2020-ban (-42%). A létrehozott új munkahelyek szintén 12 ezer 729-ről 6 ezer 247-re csökkentek (-50,9%). Az Egyesült Királyság vonzotta. 2015 és 2019 között a legtöbb turisztikai FDI projektet ebben az időszakban, Európa összes turisztikai projektjének mintegy egyötödét. Németországban 2019-ben 54 zöldmezős, idegenforgalmi, közvetlen, külföldi befektetési projektet hajtottak végre, ami 38,8%-os növekedést jelentett 2018-hoz képest, és a legmagasabb szám volt azóta, hogy az fDi Markets 2003-ban megkezdte az adatok rögzítését. Németország vonzotta ekkor a legnagyobb értékű turisztikai tőkebefektetést Európában 2019-ben, több mint 2,5 milliárd dollárral, ami 35,1%-os növekedés volt 2018-hoz képest. A munkahelyteremtés szempontjából Spanyolország volt Európa legfontosabb idegenforgalmi közvetlen külföldi befektetési célpontja 2019-ben Spanyolországban több mint 5 ezer 800 idegenforgalmi célú új munkahelyet jelentettek be külföldi tőkebefektetések eredményeként, ami több mint kétszerese volt a legközelebbi versenytársának, az Egyesült Királyságnak (2784). Az Egyesült Királyság volt az idegenforgalmi közvetlen külföldi befektetések legnagyobb forráspiaca is egyúttal Európában. Európában 2015 és 2019 között 256 FDI projekt érkezett az Egyesült Királyságban székhellyel rendelkező vállalatoktól, őket Spanyolország (255) és Franciaország (131) követte.

A Dun & Bradstreet 2020-as adatai szerint Portugália adott otthont Európában az egy főre jutó legtöbb szálloda és turisztikai vállalkozásnak (296,48), öt Izland (262,75) és Olaszország (208,9) követte. A Kereskedelmi Világszervezet: Integrált Kereskedelmi Információs Portál (I-TIP) adatai szerint Horvátország kereskedelmi szolgáltatásainak exportját majdnem 70%-át utazási szolgáltatások bonyolították le 2019-ben, ez a legmagasabb arány volt mindeddig Európában (fDi, 2020a). Mindazonáltal elgondolkodtató az, hogy 2019-ben két Közép-európai ország (Lengyelország harmadikként, Magyarország pedig tízedikként) is bekerült Európában a legtöbb zöldmezős tőkebefektetést vonzó 10 európai ország közé, addig a turizmus területén egyetlen ilyen ország sem kapott helyet ebből a régióból a hasonló tízes listán (fDi, 2020b).

4. A Magyarországra légi úton érkezők legfőbb jellemzői

A légi úton Magyarországra érkezők száma a COVID-19 járványt megelőzően évről évre jelentősen növekedett 2017 és 2019 között. Amíg 2017-ben még 5 millió 441 ezren érkeztek hazánkba légi úton, addig 2019-ben már 30%-kal többen 7 millió 29 ezren. Ezzel párhuzamosan jelentősen megnőtt a hozzánk repülővel érkezők tartózkodási ideje, valamint az általuk nálunk elköltött kiadások összege is.

3. táblázat: A Magyarországra repülővel érkezők legfőbb jellemzői, 2017 és 2019 között

Év	Utazások száma, ezer utazás	Összes tartózkodási idő, ezer nap	Átlagos tartózkodás ideje, nap	Kiadásaik, millió Ft	Egy fő egy napra jutó kiadásai, ezer Ft
2017	5 441	34 384	6,3	854 711	24,9
2018	6 113	37 039	6,1	988 900	26,7
2019	7 029	43 405	6,2	1 106 847	25,5

Forrás: KSH, STADAT, 4.5.4. A Magyarországra tett külföldi utazások fontosabb jellemzői közlekedési mód és az utazási motivációja szerint (2017–)

Egy napos utakra a velünk szomszédos országok közül Romániából, Szlovákiából és Ausztriából érkeztek a legnagyobb arányban, a beutazások mindhárom országból folyamatosan növekedtek az évek során. Több napos utazást a legtöbben Németországból, Szlovákiából és Romániából tettek Magyarországon. A többnapos utak jelentős többsége magánjellegű utazás, valamivel több, mint egytizede munkavégzési, üzleti és üzletelési célú út volt. A többnapos utazások főbb motivációja a szabadidő eltöltése, szórakozás és egészségmegőrzés volt a vizsgált időszakban. A szabadidős, szórakozás és egészség megőrzés célú utazások esetében évről évre nőtt a repülővel érkezők száma egészen a vírus járvány kitöréséig.

A Magyarországra tett külföldi utazások közül a legtöbbet Európából érkeztek, 2019-ben ezen utazások száma meghaladta az 59 milliót, az Ázsiából hazánkba tett utazások száma ugyanekkor 1 millió 111 ezer volt, míg az Amerikából érkezőké 1 millió 74 ezer. Az átlagos nálunk eltöltött tartózkodási idő az Afrikából érkezők esetében volt a legnagyobb 10,2 nap. Az egy főre, egy napra eső költség tekintetében az Amerikából érkezők jártak legelöl 33 ezer 400 forinttal.

4. táblázat: A Magyarországra tett főbb külföldi utazások főbb jellemzői 2019-ben, kontinensek szerint

Kontinens	Utazások száma, ezer	Eltöltött napok száma, ezer nap	Költség, millió Ft	Átlagos tartózkodási idő, nap	Egy fő egy napjára jutó költség, ezer Ft
Európa	59 041	121 572	1 832 277	2,1	15,1
Ázsia	1 111	8 229	203 035	7,4	24,7
Afrika	45	454	7 894	10,2	17,4
Amerika	1 074	7 166	239 569	6,7	33,4
Ausztrália	127	1 041	27 335	8,2	26,2

Forrás: KSH, STADAT, 4.5.2. A Magyarországra tett külföldi utazások száma és a hozzá kapcsolódó kiadások országok szerint (2009–)

A külföldi utazások turisztikai régiók szerinti megoszlása nagyon egyoldalú, Budapest és szűkebb környéke centrikus volt. A több napra érkező külföldiek fele töltött el legalább egy éjszakát Budapesten.

5. táblázat: A Magyarországra tett külföldi többnapos utazások megoszlása a felkeresett turisztikai régiók és a látogató nemzetisége, kontinensek szerint (2019) [%]

Kontinens	Európa	Ázsia	Afrika	Amerika	Ausztrália
Budapest és Közép-Duna-vidék együtt	44,9	98,7	95,1	97,7	97,6
Budapest	41,4	97,5	91,2	96,3	97,6
Közép-Dunavidék	3,5	1,2	3,9	1,4	-
Észak Alföld	3,7	0,5	2,0	0,3	1,4
Nyugat-Dunántúl	23,8	-	0,5	1,2	7,7
Észak-Magyarország	3,8	0,4	-	0,6	-
Balaton	11,6	0,6	2,7	4,8	6,0
Tisza-tó	1,3	0,2	-	0,5	-
Közép-Dunántúl	3,6	0,1	2,1	1,1	-
Dél-Alföld	7,3	0,3	1,3	1,5	1,1
Dél-Dunántúl	2,4	0	0,8	0,7	-

Forrás: KSH, STADAT, 4.5.8. A Magyarországra tett külföldi többnapos utazások megoszlása a felkeresett turisztikai régió és a látogató nemzetisége szerint (2009–) [%]

Nagy többségük elsősorban fővárosnézés miatt jött hozzánk. Az Európán kívülről érkezettek majd mindegyike szinte kizárólag csak Budapestet és a Közép-Duna vidéket kereste föl itt jártakor. Csekély kivételt jelentett ez alól, hogy az Amerikából és az Ausztráliából érkezettek 4,8, illetve 6 százaléka a Balatont is meglátogatta Magyarországra utazásakor. Az Európából érkezők esetében Budapest és környéke, valamint a Balaton mellett a Nyugat-Dunántúl is kedvelt célpont volt.

A több napra érkező külföldiek fele töltött el legalább egy éjszakát Budapesten. Nagy többségük kifejezetten városnézés miatt jött hozzánk. A több napra Budapestre látogatók legjelentősebb arányban az Egyesült Királyságból, az Egyesült Államokból érkezett, emellett az olasz, a német

és a francia látogatók aránya is számot tevő volt. Nyugat-Dunántúlon a több napra érkezők negyede éjszakázott. Közülük jelentős számban osztrákok, lengyelek, németek és szlovákok fordultak meg ebben a régióban.. Az osztrákok és a szlovákok célja többnyire rokon- és barát látogatás volt vagy a saját ház felkeresése céljából jártak nálunk, a lengyelek főként üdülés, a németek munkavégzés miatt érkeztek leginkább hozzánk (KSH, 2020b).

6. táblázat: A magyar regionális repülőterek utasforgalmának alakulása

2005-2019 (fő)

Év	Debrecen	Nyíregyháza	Győr-Pér	Sármellék	Pécs-Pogány
2005	33 119	n.a.	7 895	25 932	n.a.
2006	36 939	n.a.	11 134	63 627	n.a.
2007	42 900	n.a.	14 463	105 697	n.a.
2008	42 650	n.a.	14 177	102 131	n.a.
2009	25 060	31 345	8 770	15 075	6 791
2010	24 415	29 591	11 112	14 828	6 201
2011	19 135	13 488	18 976	18 191	7 200
2012	47 746	17 137	30 314	18 831	5 400
2013	129 231	15 863	31 274	25 015	3 946
2014	145 709	7 840	33 817	28 588	2 341
2015	172 212	27 320	29 437	15 748	2 582
2016	284 965	34 313	21 454	17 663	3 644
2017	318 342	29 430	22 785	13 229	4 595
2018	376 041	22 030	20 076	11 466	5 345
2019	601 236	25 612	15 996	9 123	5 983

Forrás: Saját szerkesztés a KSH repülőterek forgalmi adatai című táblázata utasforgalmi adatai alapján (KSH, 2020c)

Magyarországon a regionális repülőterek számos nehézséggel küzdenek. Az általuk lebonyolított utas- és áruforgalom az ország fejlettségi szintjéhez képest is alacsony szintű. A területfejlesztésben betöltött szerepük jóval kisebb, mint az Európai Unió legtöbb országában, ugyanakkor a szomszéd országokban, Ausztriában, Horvátországban, Romániában és

Szerbiában kiemelt célkitűzés a regionális repülőterek fejlesztése. Elmaradásunk egyre nyilvánvalóbb ezen a területen (Novoszáth, 2020b).

A magyar regionális repülőterek többségénél a teljes utasforgalom jelentősen lecsökkent 2008 és 2019 között. Leginkább szembetűnő ez a tendencia a sármelléki repülőtér esetében, amely esetében a 2007-es 106 ezer főről 2019-re 10 ezer fő alá csökkent az éves utasforgalom. Mindez azért különösen szomorú, mivel a Hévíz – Balaton Airport közelsége az ország leglátogatottabb attrakcióihoz jelentős részben hozzájárulhatna a repülőtér fenntartható fejlődéséhez. A közelben lévő gyógyfürdők és a Balaton akár az egész éven át tartó légi forgalmat is biztosítani tudnák. De ezzel szemben ma még a bécsi repülőtér forgalmát növelik zömében az ide látogatók (Novoszáth, 2020b).

5. A COVID-19 járvány legfőbb hatásai Magyarországon a turizmusra és a repülőterekre

A Covid-19 járvány nagyon nagymértékben visszavetette az idegenforgalmat és légi közlekedést. Az adatok egyértelműen jelentős visszaesésekről számolnak be minden területen. Az ENSZ Turisztikai Világszervezetének (UNTWO) adatai szerint áprilisban és májusban 96,9%-kal, illetve 97,6%-kal zuhant a globálisan érkezők száma világszerte. A vírus nem kímélte a közvetlen külföldi befektetéseket (FDI) sem. Az fDi adatai azt mutatják, hogy az idegenforgalomba irányuló globális közvetlen külföldi befektetések 2020 első felében 73,2%-kal zuhantak az egy évvel korábbihoz képest. A világjárvány véget vetett az iparág kimagasló rekord éveinek (fDi, 2020). A járvány a repülési ágazatra gyakorolt legfőbb hatásait részletesen elemzi egy másik tanulmányom, ezért az abban foglaltakra itt nem térek ki részletesebben (Novoszáth, 2020c). Ebben a fejezetben elsősorban a külföldi beutazásokkal kapcsolatos legfontosabb magyarországi hatásokat kívánom csak értékelni.

Feleannyi külföldi érkezett hazánkba 2020. harmadik negyedévében. A külföldről Magyarországra utazók száma 50, a költésük 54%-kal, maradt el az előző év azonos időszakától a koronavírus járvány miatt 2020. III. negyedévében. Európán kívülről gyakorlatilag alig jöttek hozzánk. A külföldiek 99%-a, majdnem kizárólag Európából érkezett hozzánk. Korábban is jellemző volt az európai dominancia, de az előző év azonos időszakához mérten az ázsiai és amerikai kontinensről érkezők aránya (1,3%) tovább csökkent. A más földrésről érkezők – az ebben az időszakban jellemző körutazások, városnézések jelentős száma helyett – 2020 III. negyedévében főként rokon- és barátlátogatás, valamint munkavégzés, üzleti utazás céljából látogattak hazánkba.

A szabadidős, szórakozás-, egészség-megőrzési célú utazások száma csökkent a legnagyobb mértékben az időszak alatt (63 százalékkal). A beutazók hazánkban eltöltött ideje 46%-kal, 27,7 millió napra csökkent 2020 III. negyedévében. Az egynapos tartózkodások száma 48, a több napra érkezők hazánkban eltöltött ideje 46%-kal rövidült. A külföldi beutazók átlagos tartózkodási ideje az időszak alatt 2,6 nap volt. A több napra érkezők egy utazás alkalmával átlagosan 7,6 napot töltöttek el hazánkban, 1,4 nappal többet, mint az előző év azonos időszakában. Ennek hátterében a munkavégzők, a tanulók és a saját ingatlan látogatására érkezők tartózkodási idejének növekedése áll. A hozzánk látogató külföldiek 2020 III. negyedévében folyó áron 383 milliárd forintot költöttek, 54%-kal kevesebbet, mint az előző év

azonos időszakában. Szinte minden területen csökkentek a kiadások, tartózkodási időtől és utazási céloktól függetlenül (KSH, 2020d).

A járvány kitörése előtt egyre több külföldi vendég érkezett Magyarországra és vette igénybe a kereskedelmi szálláshelyek szolgáltatásait: az általuk eltöltött vendégéjszakák száma 2019-ben 2,7, 2020. január–februárjában is még 14%-kal emelkedett az előző év azonos időszakához képest. Ugyanakkor a koronavírus-járvány első jelei már februárban látszódtak, miután érezhetően csökkent a kínaiak által eltöltött vendégéjszakák száma Magyarországon. Míg 2019 októberében még több mint 53 ezer kínaiak által eltöltött éjszakát regisztráltak a hazai szállodákban, februárban már csak kevesebb, mint tízezret (Privatbankár, 2020).

A koronavírus-járvány terjedésének lassítására hozott intézkedések hatására 2020 márciusának második felében a kereskedelmi szálláshelyek bezártak, ugyanakkor a nemzetközi utazási korlátozások és a lakosság óvatossága miatt a forgalomcsökkenés már korábban érzékelhető volt. Ennek következtében 2020. márciusban a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma 68, az általuk fizetett szállásdíj összege 65%-kal csökkent Magyarországon, a Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér utasforgalma pedig 58%-kal esett vissza az egy évvel korábbihoz képest. Az utazások elmaradása, a turizmus visszaesése nemcsak a szálláshelyek vendégszámában érhető tetten, hanem a repülőterek forgalmában is. A Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér teljes utasforgalma 2020 márciusában 58%-kal csökkent az egy évvel korábbihoz képest. Ebben a hónapban mindössze 494 ezer utas fordult meg a repülőtéren, ennél kevesebb utoljára 2012. februárban, a Malév megszűnésekor volt. A debreceni nemzetközi repülőtéren 57%-kal maradt el az utasforgalom az egy évvel korábbtól. A járvány hatására a turizmusban bekövetkező változások tovagyűrűző hatása közvetett módon több gazdasági ág teljesítményére is kihatott. A fertőzés terjedésének megfékezésére hozott intézkedések miatt elmaradt vendégforgalom nem csak a kereskedelmi és az egyéb, üzleti célú magán szálláshelyek anyagi helyzetét befolyásolták negatívan, hanem a turizmushoz kapcsolódó vállalkozásokét (például vendéglátóhelyek, szórakoztatóhelyek, kiskereskedelmi üzletek stb.) is. Ennek az az oka, hogy a szállás díjbevételek mellett az utazásokhoz kapcsolódó egyéb költségek is elmaradtak. Így a turizmus mellett az erre épülő vállalkozások működési problémái szintén visszafoghatják az adott térség gazdasági teljesítményét, és ronthatják a munkaerőpiaci helyzetet (KSH, 2020a).

6. Eredmények és értékelésük

Magyarországon a légi közlekedés és a turizmus együttes fejlesztése elmarad más európai országoktól (Ausztria), de a hozzánk hasonló fejlettségű országoktól (Horvátország, Románia, Szerbia stb.) is. Amíg ezen utóbbi országok nagyon tudatosan és célirányosan igyekeznek fejleszteni országukat és a főbb turisztikai régióikat, hogy azok felkerüljenek a turisták legkedveltebb célpontjai közé és ezért komoly áldozatokat is készek vállalni, projektek sorával igyekeznek magukhoz csábítani az ebbe az ágazatba befektetőket, a turistákat, és a turistákat akár tengerentúlról is ide szállító légitársaságokat. Jól mutatja mindezt, hogy Magyarországon a regionális repülőterek utasforgalma Debrecen kivételével már a járvány előtt is csak stagnált, holott Horvátországban és Romániában ekkor megtöbbszörözött. Amíg Magyarország a zöldmezős külföldi tőkebefektetések vonzása terén egyébként még a járvány időszakában is jól teljesített különösen a feldolgozóipari és autóipari új befektetések terén, addig a turisztikai ágazatban egyáltalán nem ez a jellemző.

A Magyarországra érkező külföldiek döntő többségének a legkedveltebb célpontja Budapest volt, a tengerentúlról érkezők szinte csak Budapestet és környékét keresték föl itt jártuk alkalmával. De még Budapest sincs igazából a potenciális turisták látóterében és a repülőtere szolgáltatásinak színvonala is meglehetősen lassan követte az ideutazók igényeit és a versenytársait. Lásd erről részletesebben egy másik tanulmányomat (Novoszáth, 2020b). Sajnos a budapesti repülőtér 75 évre való koncesszióba adása ma már nem csak a versenytársaktól való elmaradásunkat növeli, hanem egyes többre érdemes a budapesti repülőtér 100 kilométeres körzetében lévő regionális repülőtérünk fejlesztését is akadályozza.

7. Következtetések, javaslatok

Ma már elengedhetetlen az, hogy ha egy régió vagy akár nagyobb település fel akar kerülni a befektetéseket vonzó más területek közé, akkor minimális elvárás az, hogy közelében megfelelő szintű üzleti célú repülőgépek fogadására alkalmas repülőtér legyen. Amennyiben pedig a nemzetközi turizmus szempontjából is jelentős fejlődést kíván elérni akkor az új légitársaságok megjelenésének, útvonal fejlesztéseinek kell meghatározni a szükséges repülőtéri fejlesztéseket. Ezért fontos minden egyes területen konkrét koncepciók és ezekhez kapcsolódó megvalósíthatósági és piac fejlesztési tervek kidolgozása. a repülőterek fejlesztése különösen nagy állótoke és befektetés igényes tevékenység ezért csak a több lábbon állás révén lehet csökkenteni a pénzügyi kockázatokat, hosszútávon fenntartható fejlődést elérni. Egyszerre kell tudni fejleszteni adott esetben a személy- és áruforgalmat, az üzleti célú repülőtereket lehetővé tevő infrastruktúrát, valamint olyan speciális funkciókat (például pilótaképzés, repülőgép illetve repülőgép alkotórész, alkatrészgyártás, sport- és turisztikai szolgáltatások stb.), amelyek növelhetik az új infrastruktúrák kihasználtságát, fenntarthatóságát. A fejlesztéseket mindvégig a repülőtér igénybevevőinek a valós teljesítményéhez szorosan kapcsolódva kell tudni ütemezni előzetes megállapodások révén. Ebben a horvátok és a románok úgy tűnik, már jóval előttünk járnak ezért nem szégyen ezen a téren a tapasztalataikat átvenni tőlük. A magyar regionális repülőterek fejlődésének szomorú tapasztalata, hogy a kizárólagos magántulajdon sokszor egyáltalán vezet eredményre, például így történt ez Börgönd, Sármellék és Tököl esetében is. Ezért célszerű a magán befektetőket a régió irányítóinak mindig célorientáltan, folyamatos kontroll mellett bevonni az adott fejlesztési projektek megvalósításába.

A hosszú távú stratégiai gondolkodásra van szükség a COVID-19 válság okozta lehetőségek – a regionális repülőterek és a turizmus területén is – kihasználására. Mindehhez már most meg kell kezdeni olyan fejlesztési tervek, stratégiák, projektek kidolgozását, amelyek teljességgel új pályára állíthatják a légi közlekedés és a turizmus kapcsolatát Magyarországon is. A Hajdúnánáson rendezendő Moto GP futamok rendezése mellett még számos hasonló jellegű fejlesztés szükséges ahhoz, hogy Magyarország egésze felkerülhessen a világ globális turisztikai térképére. Fontos cél kell, hogy a magyar gazdaság versenyképesebbé tétele érdekében, hogy a zöldmezős turisztikai célú közvetlen külföldi tőkebefektetések terén is hasonlóan eredményesek legyünk, mint a feldolgozóipari, autóipari beruházások, befektetések

vonzásában. Ausztriához való felzárkózás stratégiánk tekintetében pedig nem ártana a turizmust és a légi közlekedést is felvenni a felzárkózásra érdemes területek közé.

8. Felhasznált irodalom

- Aeroportos de Portugal (2020): Management Report and Accounts 2019. Lisbon, April 21, 2020.
- Cláudia Ribeiro de Almeida (2011): The new challenges of tourism airports - the case of Faro airport. *Tourism & Management Studies*, n° 7, International English Edition, 25.11.2011. pp. 109-120, ISSN: 2182-8458
- Cláudia Ribeiro de Almeida (2018): Airline Routes and Second Home Tourism. The French Market in the Algarve. *Journal of Spatial and Organizational Dynamics*, Cinturs - Research Centre for Tourism, Sustainability and Well-being, University of Algarve, vol. 6(4), pages 392-405.
- Baker, D.; Merkert, R.; Kamruzzaman, M. (2015): Regional aviation and economic growth: Co integration and causality analysis in Australia. *Journal of Transport Geography* 2015, 43, 140–150.
- Bieger, Thomas & Wittmer, Andreas (2006) *Air transport and tourism: Perspectives and challenges for destinations, airlines and governments*. *Journal of Air Transport Management*, 12 (1). 40-46. ISSN 0969-6997
- Carlos, M.; Andriotis, K.; Rodríguez-Muñoz, G. (2020): Residents' perceptions of airport construction impacts: A negativity bias approach. *Tourism Management*. 2020, 77, 103983.
- Castillo-Manzano, J.I. (2010): Determinants of commercial revenues at airports: Lessons learned from Spanish regional airports. *Tour. Management* 2010, 31, 788–796.
- David Timothy Duval (2013) *Critical Issues in Air Transport and Tourism*, *Tourism Geographies*, 15:3, 494-510, DOI: 10.1080/14616688.2012.675581
- fDi (2020a): fDi Tourism Report 2020. Global Greenfield investment trends in tourism. fdiintelligence@ft.com
- fDi (2020b): The fDi Report 2020. Global Greenfield investment trends. fdiintelligence@ft.com
- Fernández, X.L.; Coto-Millán, P.; Díaz-Medina, B. (2018): The impact of tourism on airport efficiency the Spanish case. *Utilities Policy* 2018, 55, 52–58.
- Anne Graham (2018): *Managing Airports. An International Perspective*. 5th Edition. Routledge. Taylor & Francis Group. 428 oldal, ISBN 9781138285347
- Graham, A., Papatheodorou, A., Forsyth, P. (eds.) (2008) *Aviation and Tourism: Implications for Leisure Travel*, Aldershot: Routledge, 408 pages, ISBN-13: 978-1409402329
- Jingjing Hao; Ling Zhang; Xiaofeng Ji; Xiaolong Wu és Lan Liu (2020): Investigating the Accessibility between Civil Airports and Tourist Locations in Tourist Cities in Yunnan Province, China. *Sustainability* 2020, 12, 3963; doi:10.3390/su12103963
- Jin, Y.; Wei, Y.; Xiu, C.; Song, W.; Yang, K.(2019): Study on structural characteristics of China's passenger airline network based on network motifs analysis. *Sustainability* 2019, 11, 2484.
- Kasarda J.D., Lindsay G., (2012), *Aerotropolis: The Way We'll Live Next*, Penguin. 496 pages, ISBN: 9780374533519
- KSH (2020a): A külföldi vendégek elmaradása jelentős forgalom- és bevételkiesést okoz.

- KSH (2020b): Nemzetközi utazások, 2019. IV. negyedév
- KSH (2020c): repülőterek forgalmi adatai. Elérhető: <http://statinfo.ksh.hu/Stainfo/haDetails.jsp?query=kshquery&lang=hu> (A letöltés dátuma: 2020. 08.11.)
- KSH (2020d): Nemzetközi utazások, 2020. III. negyedév.
- Lee, Y.K.; Park, J.W. (2016): Impact of a sustainable brand on improving business performance of airport enterprises: The case of Incheon International Airport. *J. Air Transport Management* 2016, 53, 46–53
- List of the busiest airports in Croatia. Wikipedia. The Free Encyclopedia. Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_the_busiest_airports_in_Croatia (A letöltés dátuma: 2020. 09.11.)
- List of the busiest airports in Romania. Wikipedia The Free Encyclopedia. Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_the_busiest_airports_in_Romania (A letöltés dátuma: 2019. 08.11.)
- Novoszáth Péter (2018): A regionális repülőterek szerepe és fejlődése Magyarországon. *Repüléstudományi Szemelvények* 2018. 79-118 oldalak ISBN: 978-615-5945-09-0
- Novoszáth Péter (2019): A román regionális repülőterek működésének és fejlesztésének főbb jellemzői. *Repüléstudományi Közlemények* 31. évfolyam (2019) 2. szám 95–113. • doi: 10.32560/rk.2019.2.7
- Novoszáth, Péter (2020a): A horvát regionális repülőterek működésének és fejlesztésének főbb jellegzetességei, *Repüléstudományi Közlemények* 32. évfolyam (2020) 1. szám, 5–28, jan. 2021. doi: 10.32560/rk.2020.1.1
- Novoszáth Péter (2020b): A magyar regionális repülőterek fejlődése nemzetközi összehasonlításban *Repüléstudományi Közlemények* 32. évfolyam (2020) 1. szám, 111-124, jan. 2021. doi: 10.32560/rk.2020.1.8
- Novoszáth Péter (2020c): A Covid-19 vírus járvány hatásai a repülési ágazatra. *Repüléstudományi Szemelvények*, 2020. Megjelenés előtt.
- Privátbankár (2020): Erősen lecsökkent a kínai turisták száma Magyarországon. 2020. április 7. <https://privatbankar.hu/cikkek/makro/erosen-lecsokkent-a-kinai-turistak-szama-magyarorszagon.html>
- Split Airport. Wikipedia The Free Encyclopedia. Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Split_Airport (A letöltés dátuma: 2020. 09. 11.)
- Stonescu, Christina (2017): New perspectives of the tourism and air travel relationship. *Cactus Tourism Journal* Vol. 15, Issue 2, 2017, Pages 24-32, ISSN 2247-3297
- Su, M.; Luan, W.X.; Li, Z.Y.; Wan, S.L.; Zhang, Z.C. (2019): Evolution and determinants of an air transport network: A case study of the Chinese main air transport network. *Sustainability* 2019, 11, 3933.
- Suau Sánchez, P. - Barberá, M. (2007): Planificación aeroportuaria y estrategias ambientales en Cataluña, in: *Boletín de la A.G.E.*, n°45, pp. 99-121
- Tulik, O. (2001). *Turismo e meios de hospedagem: casas de temporada*. 1. ed. São Paulo: Roca.
- Wikipédia - A statisztikai célú területi egységek nomenklatúrája Elérhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/A_statisztikai_célú_területi_egységek_nomenklatúrája (A letöltés dátuma: 2021. 02. 23.)

Turisztikai ágazat hatása a nyugdíjrendszer alakulására

Palkovics Krisztina¹- Dr. Varga Zoltán²

¹ Ph.D. hallgató – Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Egészségtudományi
Doktori Iskola, Pécs

² adjunktus – Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Egészség-gazdaságtani és
Egészségügyi Szervező Tanszék, Zalaegerszeg

¹⁻² Zalaegerszeg 8900, Landorhegyi út 33.

e-mail cím: palkovics.krisztina@pte.hu; zoltan.varga@etk.pte.hu;

Absztrakt

A turizmus Magyarország gazdaságában fontos ágazat, melyre nagy hatással van a jelenleg zajló Covid-19 járvány. Az elmúlt években a hazai turisztikai forgalom folyamatosan emelkedett, a koronavírus-járvány és annak megfékezésére tett intézkedések miatt azonban a szálláshelyek részlegesen bezártak, elmaradtak az utazások, a szálláshelyek vendégszáma visszaesett, a repülőterek forgalma lecsökkent. A vírus terjedésének megfékezésére hozott intézkedések a turizmushoz kapcsolódó vállalkozásokat is érintette, ők is működési problémákkal küszködtek és rontották a munkaerőpiaci helyzetet. A kormányzati szektor költségvetési hiánya az előző évekhez képest jelentősen nőtt, amely elsősorban a bevételek csökkenéséből is fakad. Legnagyobb bevételecsökkenés a társadalombiztosítási hozzájárulások kapcsán valósult meg. Ugyanakkor a kormány 2020. november 8-án bejelentette, hogy a november havi nyugdíjjal, 1,2 százalékos kiegészítő nyugdíjemelést kapnak az arra jogosultak, de vajon mi fogja ezt fedezni?

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Napjainkra Magyarországon egyre népszerűbbé váltak a turisztikai szolgáltatások. A turizmus a gazdaság legfontosabb ágazata, mivel annak fejlődését jelentősen befolyásoló tényező. A turizmus azonban nem fix és kiszámítható, nagy hatással van rá a helyi, országos, és a nemzetközi politikai helyzet is, ahogy például a 2015-ben indult ellenőrizetlen migráció, vagy ahogy elkerülhetetlenül nagy hatással van rá a mai napokban is zajló Covid-19 járvány. A biztonságérzet fontos tényezővé vált az utazási döntések meghozatala során. Meghatározó, hogy egy állam mennyire tekinthető biztonságosnak.

A szállodaiipar és a szálláshelyek a turizmus kínálati elemei, melyek a szállás adásának funkcióját biztosítják a vendégek számára. A szállodák létesítése nagy ráfordítást igényel, hosszú távú döntés, mely hosszú idő alatt térül meg még akkor is, ha eredményesen működik.

Az összes turisztikai bevétel nagy részét a szálláshelyek adják.

Magyarországon a részletes idegenforgalmi statisztikák folyamatos gyűjtése és az adatok közzététele országos szinten nem túl régóta működik. A szállodák számáról, kapacitásairól, a szállodai vendégek és vendégéjszakák számáról, 1960-tól kezdődően vannak folyamatosan elérhető, pontos adatok.

1957-ben 240 szálloda működött az országban, melyek közül a legnagyobb szállodák természetesen a fővárosban voltak. A főváros, a Balaton és a legfontosabb nagyvárosok tették ki az országos kapacitás kétharmadát. A második világháború azonban a turizmust is komolyan érintette. Korábbi adatokhoz képest a szállodák száma 86%-kal, a férőhelyek száma pedig 60%-kal csökkent, azonban az üdülők száma a világháborút követően nyolcszorosára emelkedett, mivel a háború után fennmaradt szállodákat szociális üdültetésre használták. (Markos – Kolacsek, 1961)

A magyar turizmus a rendszerváltás idején és azt követően is jelentős átalakuláson ment keresztül. Valamennyi volt szocialista országban rövid időn belül lezajlott a rendszerváltás, és akik csak tehették, inkább már a nyugati országokba tervezték utazásaikat, hiszen évtizedekig szinte alig utazhattak a „vasfüggönyön” túlra. A beutazó forgalomban korábban jelentős keleti (volt szocialista) országok turistáinak érdeklődése fokozatosan csökkent hazánk iránt. A kelet- és nyugatnémet turisták, családok találkozóhelye sem a Balaton volt már ekkor, hiszen a korábbi NDK-s turisták is szabadon utazhattak Németország nyugati felébe. A privatizáció, a magánbefektetések nagyon hamar elkezdődtek a turizmus minden területén. A rendszerváltás évében, 1990-ben Magyarországon 927 kereskedelmi szálláshely, 34.398 kiadható szobaegységgel, 187.025 férőhely kapacitással (ágyszámmal) várta a turistákat, ezen belül 327 volt a szállodák száma, melyek 24.432 szobával és 56.655 férőhellyel rendelkeztek. A szálláshelyek száma folyamatosan növekedett, különösen a panziók száma emelkedett látványosan az 1990 és 1995 közötti időszak alatt. A főleg családi vállalkozásként épült és üzemeltetett panziók száma több mint az ötszörösére, 176-ról 889-re emelkedett, elsősorban az idegenforgalmilag frekventált területeken (Albert, 2010).

Nagyon sok új utazási iroda, étterem, kisebb szálloda létesült ebben az időszakban, a nagyobb beruházásokat a magyar vállalkozók még nem tudták finanszírozni, a bankkölcsönökhöz szükséges önerő magas mértéke miatt (Rubovszky, 2009). Gubán szerint, a rendszerváltás óta megmaradtak a turizmus ágazat azon problémái, amelyek a magyarországi turizmus erős térbeli és időbeli koncentrációját jelentik. A térbeli probléma alapvetően az, hogy külföldi vendégek több mint 76%-a (2005-ben) a Budapest-Közép-Dunavidék és a Balaton idegenforgalmi régió kereskedelmi szálláshelyein szállt meg. A Nyugat-Dunántúl turisztikai régió adatainak

hozzáadásával, ez az arány már 85 %-os, így a további hat turisztikai régióknak már alig marad valami a külföldi vendégforgalomból. Az időbeli koncentráció a nyári hónapokat jelenti, és a szezonális gondja nem csak a Balatont érinti, hanem az egész országot, kivéve talán néhány gyógyhelyre minősített települést, ahol a gyógyturizmusnak köszönhetően a forgalom szezonális ingadozása kisebb mértékű. (Gubán, 2007).

2. Anyag és módszer

Kutatásunk célja az volt, hogy felmérjük a Magyarországon működő szálláshelyek vendég éjszakáinak számát, forgalmát, bevételeit, ezek változását a Covid-19 járvány helyzet kapcsán és ezáltal a kormányzati szektor jövedelmi helyzetére mért hatásait. A kutatás során a turisztikai ágazatból csak a szálláshelyekre koncentráltam, melyekből a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján a következő típusú szálláshelyek kerültek a mintába: szálloda, panzió, közösségi szálláshely, üdülőház, kemping. A kutatás során a KSH által közölt adatok, valamint a Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége által kiadott trendriportban közölt adatok kerültek elemzésre.

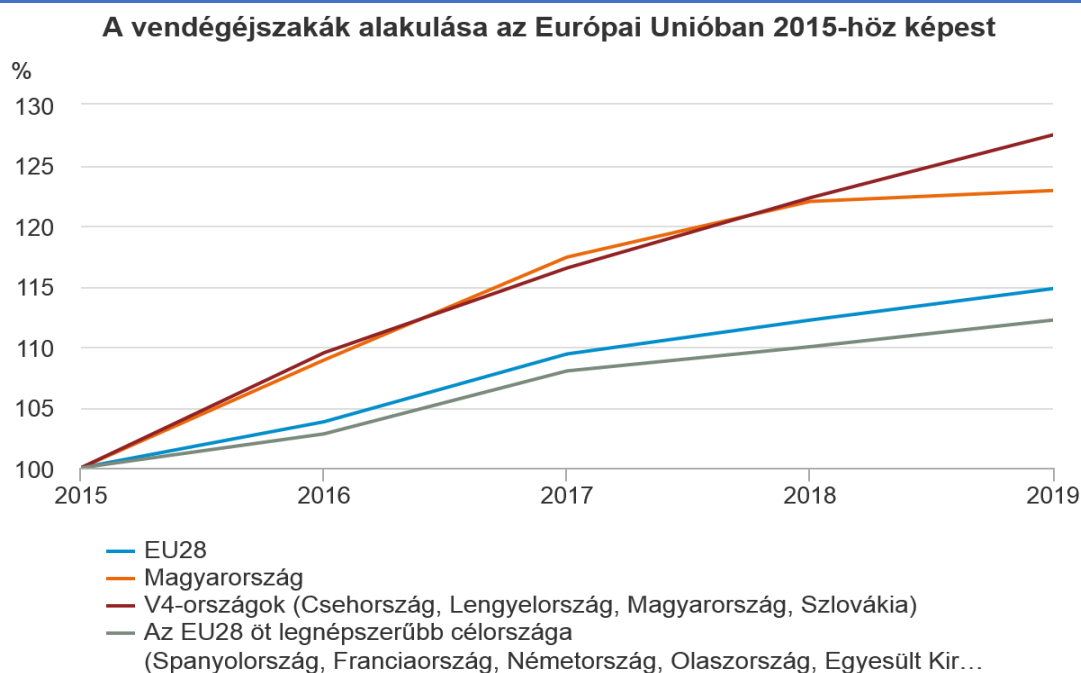
A kutatás egy kvantitatív, leíró jellegű kutatás, melynek során teljeskörű adatelemzést végeztünk a KSH adatbázisából leválogatott adatokból.

Az elmúlt éveket tekintve kiinduló adatnak a 2015. év adatait vettük, a változásokat tehát a 2015. évtől vizsgáltuk, míg a 2020. évre vonatkozóan, a Covid-19 hatására is bekövetkező változások megállapítására az elmúlt év megfelelő időszakának adatait vettük alapul.

3. Eredmények és értékelésük

2019-ben a nemzetközi trendeknek megfelelően a hazai turisztikai folyamatok is kedvezően alakultak.

A szálláshely-szolgáltatók több mint 230 ezer szobával várták a vendégeket. A belföldi utazások száma és az azokon eltöltött idő kismértékben csökkent, de a külföldre tett utazások száma és a külföldről hazánkba történő forgalom tovább emelkedett az előző évekhez képest, ami élénkítette a hazai szálláshelyek forgalmát. A magyar lakosság többnapos külföldi utazásaira (a vásárlás, a tanulás, a munkavégzés és az üzletelési utak nélkül) 614 milliárd, a belföldi többnapos turisztikai utazásaira 393 milliárd forintot fordított, miközben a több napra hazánkba látogató külföldiek kiadásai (vásárlás, tanulás, munkavégzés és átutazás nélkül) megközelítették az 1.500 milliárd forintot. A vendéglátóhelyek árbevételének volumene 7%-kal növekedett.

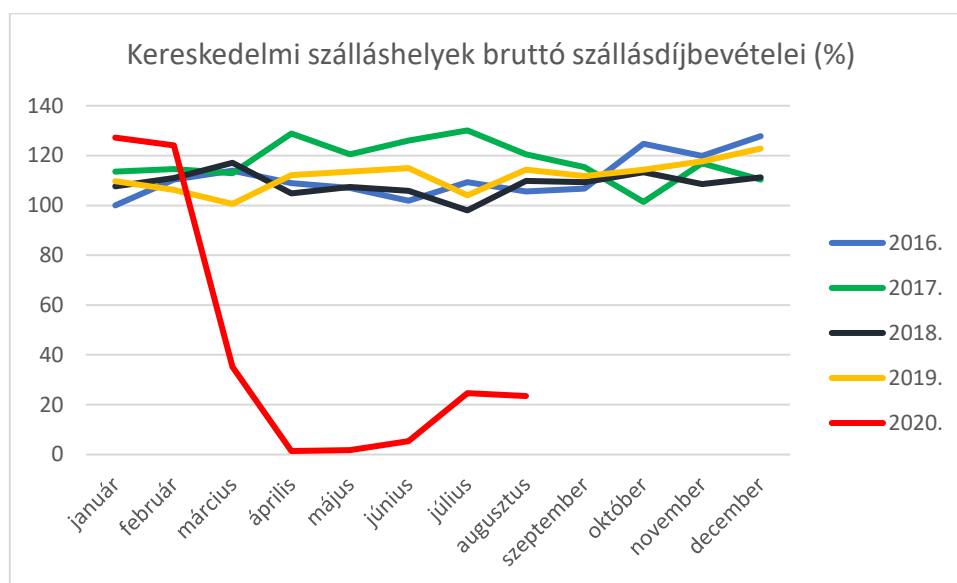

1. ábra: A vendégéjszakák alakulása az Európai Unióban 2015-höz képest (forrás: KSH, 2019.)

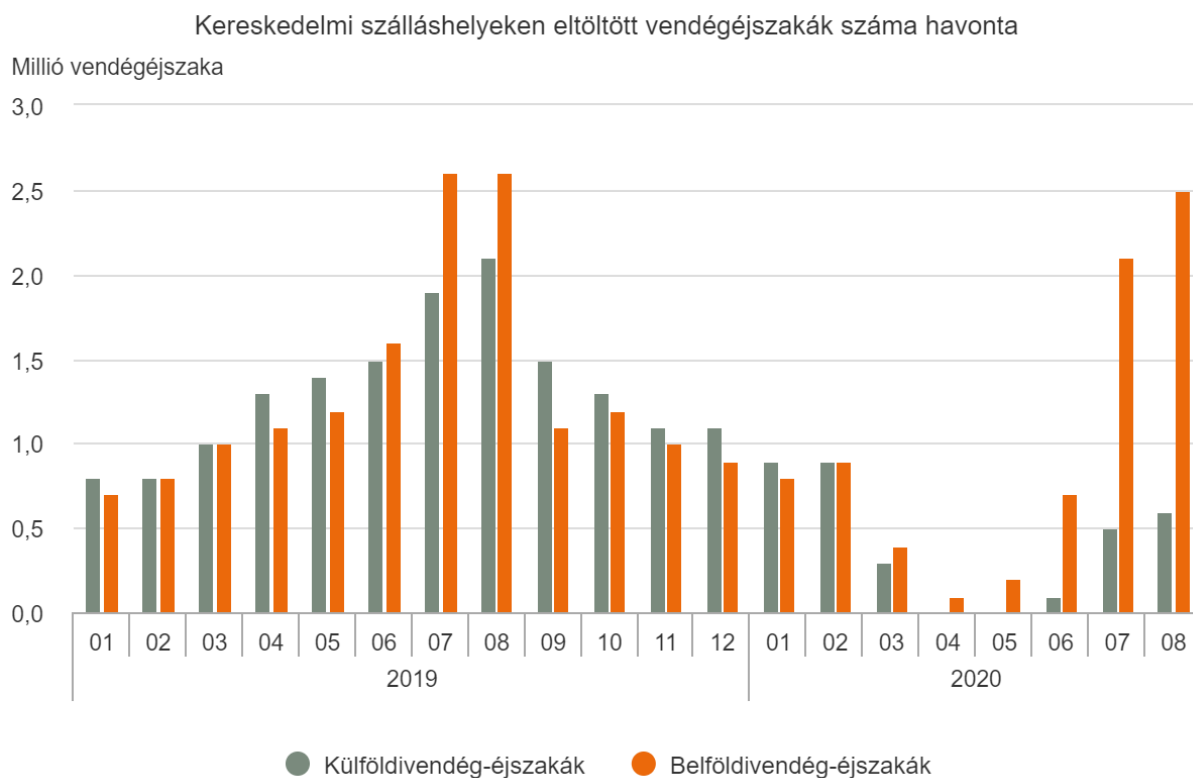
2019-ben jelentősen, 3,7%-kal bővült a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban a foglalkoztatottak száma az előző évhez képest. A szálláshelyek összesen 562 milliárd forint bruttó árbevételt értek el, mely 9,9 %-kal haladta meg a 2018-as adatokat. A belföldi vendégek által eltöltött éjszakák aránya is emelkedett, a belföldi vendégek száma 22%-kal, a vendégéjszakáké pedig 33 %-kal volt magasabb meg az előző évhez képest, ugyanez a külföldi vendégek esetén szintén emelkedést mutatott, de itt már mérsékeltebb formában, 16%-kal bővült a vendégek száma, míg a vendégéjszakáké 9,9%-kal volt több. A külföldi vendégek száma, ahogy mindig, most is Budapestre koncentrált, a vendégéjszakák kétharmadát itt regisztrálták. A kereskedelmi szálláshelyek közül 2019-ben is a szállodák voltak a legnépszerűbbek, a haza turisták az eltöltött idő harmadát itt töltötték. (KSH, 2019)

A 2019 év végén Kínában kitört Covid-19 járvány 2020 március elejére világméretűvé vált, és a hazai gazdasági társadalmi folyamatokban is óriási zavarokat okozott. A járvány, illetve az annak megfékezésére tett óvintézkedések hatására szinte teljesen leállt a légi közlekedés, visszaesett a turizmus, számos munkahely leállt. Az Európai Unióban 2,6 %-kal csökkent a gazdaság teljesítménye, ilyen a 2008-as világválság óta nem volt. A magyar gazdaság a 2013-as évet követően folyamatos növekedést tudhatott magáénak, ennek üteme 2018-2019-ben Magyarországon volt a legmagasabb az Európai Unió országai közül. 2020. április végén még 1,8 millió regisztrált vállalkozás volt, ami 1,5%-kal haladta meg az egy évvel korábbi adatokat, ez a szám azonban márciust követően mérséklődött, ekkor már csak az egyéni vállalkozók száma emelkedett, a társas vállalkozások száma csökkent. Május végén már 105 ezer egyéni vállalkozó szüneteltette a tevékenységét.

A 2020-as év első negyedében 823 ezer külföldi és 951 ezer belföldi vendég szállt meg a kereskedelmi szálláshelyeken, ez 21 %-kal volt kevesebb, mint 2019. első negyedében, miközben január-februárban még nagymértékben emelkedett a szálláshelyek vendégforgalma. A kereskedelmi szálláshelyek az első három hónapban 82 milliárd forint bruttó árbevételt értek el, ez 11%-kal volt kevesebb a 2019. első negyedévi adatoknál. A bevételek 54%-át a szállásdíj, további 13%-át pedig a vendéglátás és az egyéb szolgáltatások teszik ki, melyekből szintén kevesebb folyt be az egy évvel korábbi adatokhoz képest.

1. ábra: Kereskedelmi szálláshelyek bruttó szállásdíjbevételei (%) (forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján)

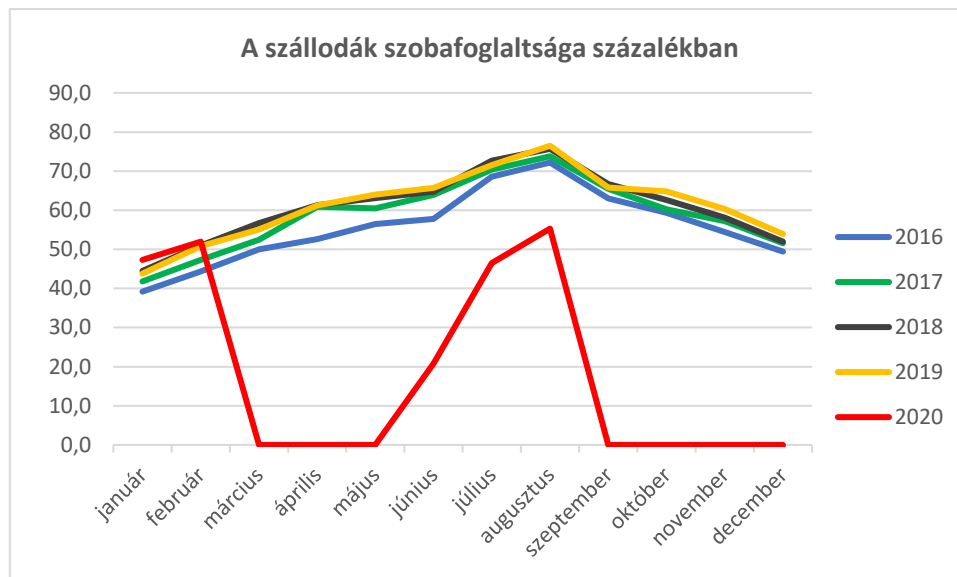

2. ábra: Kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma havonta (forrás: KSH)

A koronavírus okozta járvány a gazdaságot az első negyedévben még csak részben érintette, de a munkaerőpiaci folyamatokban így is törést okozott. A foglalkoztatottak átlagos létszáma az I. negyedévben a 15-74 éves korosztályban 4 millió 466 ezer fő volt, mely 31 ezer fővel volt kevesebb az egy évvel korábbinál. A járvány munkaerőpiacra gyakorolt hatásai közül a legnagyobb változás az otthoni munkavégzés kapcsán jelent meg. A 15-74 éves népesség 7,6%-a dolgozott távmunkában, vagy home office keretében, mely egy év alatt 3,7 szeres emelkedést jelentett. A 15-64 éves munkanélküliek száma az első negyedévben 171 ezer fő volt, a munkanélküliségi ráta pedig 3,8 %. A járvány hatásai ebben az időszakban még nem érintették a munkanélküliség kérdését, ugyanakkor az állástalanokká váltak száma márciusra mintegy 56 ezer fővel növekedett, ők azonban nem munkanélküliek voltak, mivel nagy részük munkahelyét ugyan elvesztette, de nem kerestek aktívan új munkát, vagy nem is tudtak volna 2 héten belül munkába állni. Ebben az időszakban a keresetek alakulásában sem történt még jelentősebb változás, az egy főre jutó nettó átlagkereset kedvezményeket is figyelembevéve 264.000 Ft volt, amely 9,3% növekedést jelentett egy év alatt.

2020. augusztusára már érezhető volt a koronavírus hatása. A külföldi vendégek által a kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött éjszakák száma 71%-kal esett vissza az előző év azonos időszakához képest. A belföldi vendégek által eltöltött éjszakák száma 2,1 %-kal csökkent. A kereskedelmi szálláshelyek összes bruttó bevétele 33%-kal volt kevesebb. A külföldi vendégek száma 73%-kal, a szállodákban töltött éjszakák száma 75%-kal esett vissza. A legnagyobb

csökkenés Budapesten történt, ez 85%-os csökkenést jelentett. A belföldi vendégek esetében a vendégek száma 1,4 %-kal volt kevesebb, a szállodában töltött éjszakák száma 2,5%-kal emelkedett és a legnépszerűbb turisztikai régió a Balaton volt. (KSH, 2020)

3. ábra: A szállodák szobafoglaltsága százalékban (forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján)

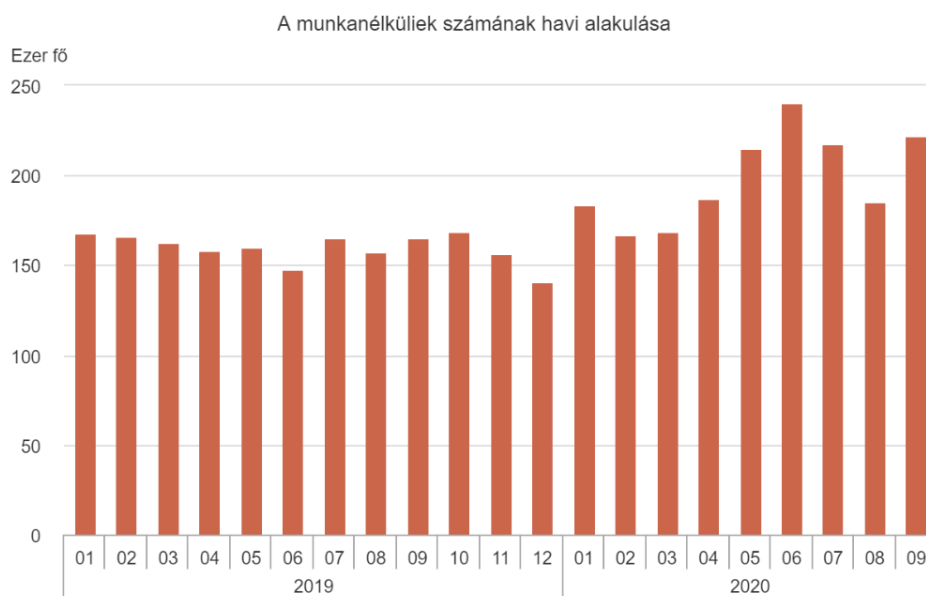
2020. szeptemberben a koronavírus okozta járvány hatására a külföldi vendégek által a kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött éjszakák száma 91%-kal volt alacsonyabb az előző év azonos időszakához képest, míg a belföldi vendégek által eltöltött éjszakák száma 16%-kal csökkent. A kereskedelmi szálláshelyek összes bruttó árbevétele ezek következtében 65%-kal volt kevesebb. A vendégéjszakákat tekintve az áprilisi mélyponthoz képest 15-szörös volt a növekedés. (KSH, 2020)

2020. július-szeptemberi időszakban a munkanélküliek átlagos létszáma 208 ezer fő volt, a munkanélküliségi ráta pedig 4,4%, augusztushoz képest szeptemberre már 37 ezer fővel nőtt a munkanélküliek száma. A 15-24 éves korosztályban a munkanélküliek száma 43 ezer főre, 13,4 %-kal emelkedett, ez a 25-54 éves korosztályban 0,9 %, az 55-74 éveseknél pedig 3,2 % volt.

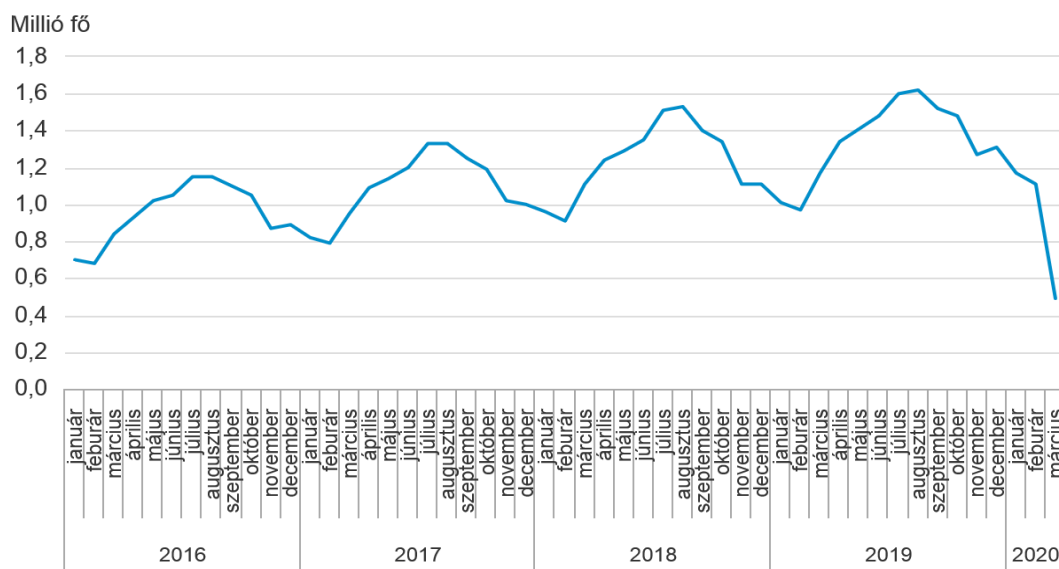
4. ábra: A foglalkoztatottak számának havi alakulása (forrás: KSH)

5. ábra: A munkanélküliek számának havi alakulása (forrás: KSH)

Az elmúlt években a hazai turisztikai forgalom folyamatosan emelkedett, egyre több volt a külföldi vendég, a koronavírus-járvány és annak megfékezésére tett intézkedések miatt azonban a szálláshelyek bezártak, és a korábbi évek során folyamatosan növekedő vendégszám, akiknek közel felét a külföldiek tették ki óriási mértékben lecsökkent. Elmaradtak az utazások, a szálláshelyek vendég száma visszaesett, a repülőterek forgalma is több mint felével lecsökkent a korábbi évhez képest, ilyen visszaesés a Malév megszűnése óta nem volt.

A Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér utasforgalma

6. ábra: A Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér utasforgalma (forrás: KSH)

4. Következtetések, javaslatok

A járvány hatására nem csak a turizmusban következtek be változások, a vírus terjedésének megfékezésére hozott intézkedések a turizmushoz kapcsolódó vállalkozásokat is érintette, hiszen a szállásdíjbevételek mellett az utazásokhoz kapcsolódó egyéb költségek is elmaradtak, a turizmusra épülő vállalkozások is működési problémákkal küzdöttek és rontották a munkaerőpiaci helyzetet.

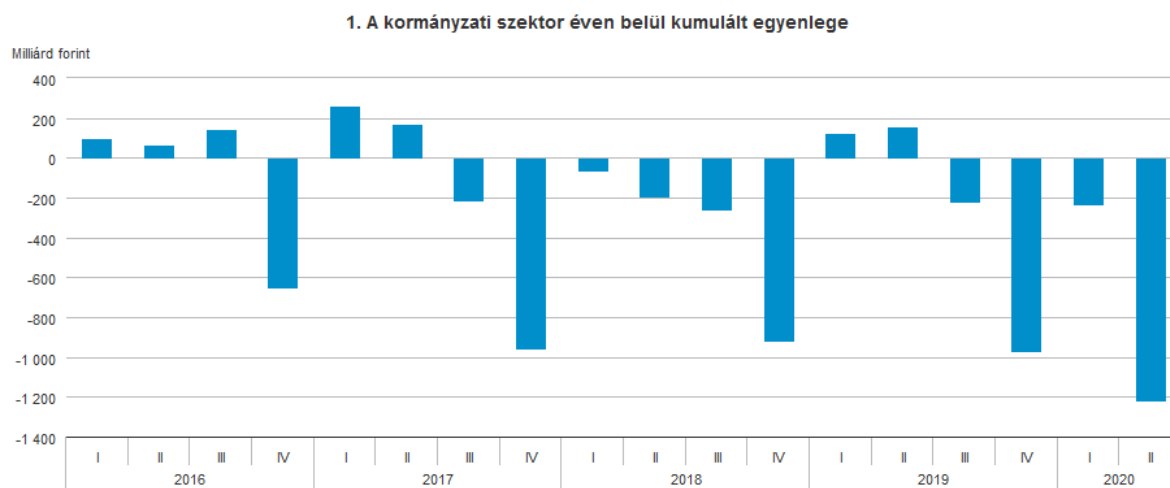
Magyarország bruttó hazai terméke 2020. III. negyedévében a nyers adatok szerint 4,6 %-kal, a szezonálisan és naptárhatással kiigazított és kiegyensúlyozott adatok szerint 4,7%-kal csökkent az előző év azonos időszakához viszonyítva. Az előző negyedévhez képest a gazdaság teljesítménye 11,3%-kal nőtt. A nemzetgazdaság teljesítménye az előző év azonos időszakához viszonyítva az első három negyedévben 5,6%-kal csökkent a nyers adatok szerint.

A KSH adatai szerint a kormányzati szektor hiánya 2019-ben 958 milliárd forintot, a GDP 2,0%-át tette ki (KSH,2020b), ez 2020. I. negyedévében 1.219 milliárd forint volt, vagyis a GDP 5,3%-a, ez az előző év ugyanezen időszakához képest 6%-kal volt kevesebb. A kormányzati bevételek 140 milliárd forinttal, 1,4%-kal voltak kevesebbek, mint a 2019-es évben. Legnagyobb csökkenés a társadalombiztosítási hozzájárulások kapcsán történt, ez 4%-kal volt kevesebb, összesen 111 milliárd forinttal, tovább a termelési adók 1,7%-kal ezen belül is az áfabevétel 1,8%-kal esett vissza, a jövedelemadóból származó bevételek pedig 1,2%-kal voltak alacsonyabbak.

A bevételek elmaradása azonban nem minden, ezzel egy időben sajnos a kiadások is növekedtek, mindösszesen 1.239 milliárd forinttal, vagyis 12,6%-kal. A kiadások közé tartoznak a kifizetett munkavállalói jövedelmek, melyek 9,7%-kal és a pénzügyi társadalmi juttatások, melyek 8,2%-kal növekedtek meg, míg a kormányzati szektor egyéb kiadásai 646 milliárd forinttal, 37,5 %-kal emelkedtek. (KSH, 2020e)

Ez a hiány a II. negyedévre tovább növekedett, ekkor már elérte a GDP 9,1%-át, 986 milliárd forintot.

2019 végén a kormányzati szektor adóssága 31 ezer milliárd forint, a GDP 66,3 %-a volt. A GDP-arányos adósság az egy évvel korábbinál 3,9, a 2010. év végénél 14 százalékponttal volt alacsonyabb. (KSH, 2020b) Ez az adósság a fenti bevétel kiesések és hiány növekedések hatására jelentős mértékben megnőtt a 2020. év folyamán, Magyarország 2019. szeptember 30-i teljes EDP jelentése szerint várhatóan a 2019-es adat több mint háromszorosra fog nőni. (Magyarország EDP jelentése, 2020)

7. ábra: A kormányzati szektor éven belül kumulált egyenlege (forrás: KSH)

A kormány 2020. november 8-án azt a bejelentést tette, hogy a november havi nyugdíjjal egyidőben, - januárig visszamenőlegesen - 1,2 százalékos kiegészítő nyugdíjemelést kapnak az arra jogosultak. A kiegészítés minden nyugdíjast és nyugdíjszerű járulékból részesülőt érint, az emelést egy összegben kapják meg.

A koronavírus-járvány okozta válsághelyzetben is fontosnak tartják, hogy vigyázzanak a családokra és az idősekre. Mindent elkövetnek azért, hogy anyagilag is megbecsüljék azt a

munkát, amelyet az idősök elvégeztek az elmúlt évtizedekben. Ezért 2021-től megkezdődik a 13. havi nyugdíj visszaépítése is a nyugdíjrendszerbe, melynek köszönhetően, első lépésként, egynegyed havi nyugdíjjal magasabb összeg érkezik a jogosultakhoz. (<https://kormany.hu/hirek/a-novemberi-nyugdij-mar-emelt-osszegu-lesz>). A fent említett kormányzati szektor költségvetési hiányát és bevételecsökkenését, valamint a tényt, hogy a társadalombiztosítási kassza, ezen belül is az egészségbiztosítás és nyugdíjbiztosítás jelentős bevételekieséssel számolhat, erre a kormányzati ígéretre a fedezet jelenleg nincs meg, tehát ez a 2021-es kiadásokat, ezáltal az államadósságot növelné.

További gondot okoz, hogy a fent említett 2020. évi bevétel kiesések a jelenlegi helyzetben is csak nőnek, mely a vállalatok eredményére is kihatással van, azok alacsonyabbak lesznek. Ez a költségvetés helyzetét tovább rontja, ugyanis a 2019. évi eredmény után már befizetett adóelőlegeket is vissza kell utalni, mely a költségvetési hiányt még jobban fogja növelni.

A Covid-19 járvány miatt nem csak Magyarországon szűnnek meg munkahelyek, a külföldi szálláshelyeket, munkahelyeket ugyanúgy érinti. A külföldi részleges és teljes munkahelyi bezárások hazánk költségvetésére is hatással vannak, hisz a külföldön munkát vállaló magyarok munkájukat elveszítve hazatérnek, munkanélküli segélyhez folyamodnak, ezáltal a költségvetés terheit tovább növelik, mellyel növelik a hiányt.

A magyarországi szállodák tekintében a 485/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet ideje alatt egyes gazdaságvédelmi intézkedésekről 7.§-a alapján a turisztikai térségek fejlesztésének állami feladatairól szóló törvény végrehajtásáról szóló 235/2019. (X. 15.) Korm. rendelet szerinti Nemzeti Turisztikai Adatszolgáltató Központba (a továbbiakban: NTAK) regisztrált szálláshelyek esetében az állam megtéríti a szálláshely-szolgáltató részére az NTAK-ban 2020. november 8. napjáig regisztrált foglalások után számított nettó bevétel 80%-át, - melynek feltétele, hogy a szálláshely-szolgáltató a szálláshelyen 2020. november 8. napján foglalkoztatott munkavállalók munkaviszonyát az 5. § (4) bekezdés szerinti időszakra fenntartja és a szálláshely-szolgáltató a szálláshelyen foglalkoztatott munkavállalók bérét a munkavállalók részére - kifizeti, ez azonban csak egy ideiglenes határidőre vonatkozó rendelet, ahol csak a bevételek egy részét téríti meg az állam, ez egyik fél számára sem jelent megoldást hosszú távon. (Magyar Közlöny, 2020)

A szálláshelyeken, vendéglátóhelyeken felszolgáló személyzetre, pincérekre a jelenlegi helyzetben nincs szükség, ők is munkájukat elvesztve, a munkanélküliek számát növelve tanácstalanul várják a megoldást.

A teljes, illetve részleges határárnak köszönhetően, a kijárási korlátozások következtében az 1-2 napos, illetve a napitourizmus szinte teljesen megszűnt, ezáltal a vállalkozások részére bevétel innen sem várható.

Bár a 2020-as év során létesültek új üzemek, de ezek munkaerőfelvétele és annak költségvetésre való pozitív hatása csak a következő években várható.

A Covid-19 vírus és annak megfékezésére tett hatások nem csak a turizmust érintették, a kereskedelemre is erőteljesen hatással vannak, ezek a problémák ott is jelentkeznek, valamint a többi ágazat hozzáadott értékét is jelentősen csökkentik, hiszen a turizmus csökkenésével a hozzá kapcsolódó szolgáltatások is elmaradnak, ha nem érkezik turista, nem vásárol élelmiszert, nem ül taxiba, vonatra, repülőre. Ezeknek a gondoknak a mielőbbi megoldására fontos lenne átgondolni az Unió forrásainak felhasználásának módját, elosztását. Célszerű lenne a folyamatban lévő beruházások megvalósítását minél jobban felgyorsítani, hogy azok minél előbb elkezdhesék bevételt termelő tevékenységeiket. Turizmus tekintetében pedig a belföldi turizmus fejlesztését, támogatását kellene előtérbe helyezni, hisz a magyarországi szállodaiparnak a gazdasági válságnál is nagyobb válságot kell most átvészelnie.

5. Felhasznált irodalom

- Albert Tóth Attila (2010b): Szállodaiparunk fejlődése a rendszerváltástól napjainkig. „Útkeresés a gazdasági válság nyomán”. V. KHEOPS Tudományos Konferencia kiadványa, Mór, 316-326. p.
- Gubán Pál (2007): A rurális térségek turizmus fejlesztésének előnyei. In: Gubán Pál (szer.): Turizmus a nemzetgazdaságban. Konferencia kötet, Pécsi Tudományegyetem, Illyés Gyula Főiskolai Kar, 23-44. p.
- KSH (2019): Helyzetkép a turizmus, vendéglátás ágazatról, Budapest
- KSH (2020a): Magyarország 2020. I. negyedév, Budapest
- KSH (2020b): Magyarország számokban, 2019, Budapest
- KSH (2020c): A GDP helyzete 2020. III. negyedév, Budapest
- KSH (2020d): A kereskedelmi szálláshelyek forgalma 2020. szeptember, Budapest
- KSH (2020e): A kormányzati szektor egyenlege, 2020. I. félév és 2020. II. negyedév, Budapest (<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/krm/krm2006.html>)
- Magyar Közlöny (2020): 485/2020. (XI.10.) Kormányrendelet a vészhelyzet ideje alatt egyes gazdaságvédelmi intézkedésekről, 2020. évi 242. szám, Budapest
- Magyarország teljes EDP jelentése, 2020. október 1., Budapest (forrás: KSH)
- Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége (2020a): Trendriport A hazai és nemzetközi szállodaipar teljesítményéről 2020. augusztus, Budapest (<http://www.hah.hu/elemezsek/trend-riport>)
- Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége (2020b): Trendriport A hazai és nemzetközi szállodaipar teljesítményéről 2020. szeptember, Budapest (<http://www.hah.hu/elemezsek/trend-riport>)
- Dr. Markos Béla – Dr. Kolacsek András (1961): Idegenforgalom, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 168-173. p.
<https://kormany.hu/hirek/a-novemberi-nyugdij-mar-emelt-osszegu-lesz>

HQME – A szállodák minőségi kiválóságának mérési és értékelési modellje

Jakab Bálint¹ – Dr. Rodek Nóra²

¹PhD hallgató - Pannon Egyetem – ²adjunktus- Pannon Egyetem

¹⁻²Nagykanizsa 8800, Zrínyi u. 18,

e-mail cím: jakab.balint@uni-pen.hu, rodek.nora@uni-pen.hu

Absztrakt

A szállodai minőségre vonatkozó nemzetközi szabványokat és irányelveket megvizsgálva (ISO, SERVQUAL, Hotelstarts), megállapítható, hogy ezen standardok túlságosan a tárgyi elemekre koncentrálnak, háttérbe szorítva pl. a humán tényezőket. A szakirodalom, ill. saját tapasztalataink alapján 5 fő területet határoztunk meg, melynek mentén a szállodai minőség megvalósulását érdemes vizsgálni. Ezek a vezetés, a stratégia, a munkavállalók, a tárgyi feltételek és a szolgáltatások. Fontos kiemelni, hogy nincs olyan egységes átfogó szállodai minősítő rendszer, amely a „hard” és a „soft” tényezőket is teljeskörűen vizsgálja, így szükséges és időszerű volt egy olyan modell létrehozása, amely a humán tényezőket is integrálja az értékelendő, és fejlesztendő területek közé. Megvizsgáltuk továbbá azt is, hogy milyen kiválósági modellek léteznek és melyik modell funkcionálhat keretrendszerként a saját modellünk elkészítéséhez. Tanulmányunk célja bemutatni a HQME (Hotel Quality Management Excellence) modellt, ill. azt a logikát, amely mentén kialakult. A modell jelentősége, hogy egy olyan gyakorlati eszköz állhat rendelkezésre a magyarországi szállodavezetők részére, amely segíthet a minőségorientált szemlélet megértésében, annak tudatos vállalati szintű alkalmazásában és a szállodák minőségi kiválóságának helyes önértékelésen alapuló mérésében.

---

1. Bevezetés

A magyar turizmus és ezen belül is a szállodaiipar jelentős fejlődésen ment keresztül az elmúlt évtizedben. Akár a kereskedelmi szálláshelyek és ezen belül a szállodák kapacitásának bővülését, vagy akár az ezekben eltöltött vendégéjszakák számának növekedését vesszük alapul, láthatjuk, hogy a turizmus hazánkban 2010 óta folyamatosan rekordokat dönt. Bár 2020 biztosan nem a turizmus éve volt – a COVID járványnak köszönhetően – a statisztikák azt mutatják, hogy minden bizonnyal a 2020-as év is újabb rekordokat döntött volna, legalábbis a januári, ill. a februári számokat tekintve (Németh, 2020; Németh et al., 2020; Birkner, 2010; Péter et al., 2014). (1. táblázat)

Ha a legutóbbi 4-5 évet vizsgáljuk, legalább 10 új szálloda épült évente, és ha a 2021-2022-es terveket nézzük, vélhetően tovább fog bővülni a szobakapacitás az előkészítés, ill. az építés

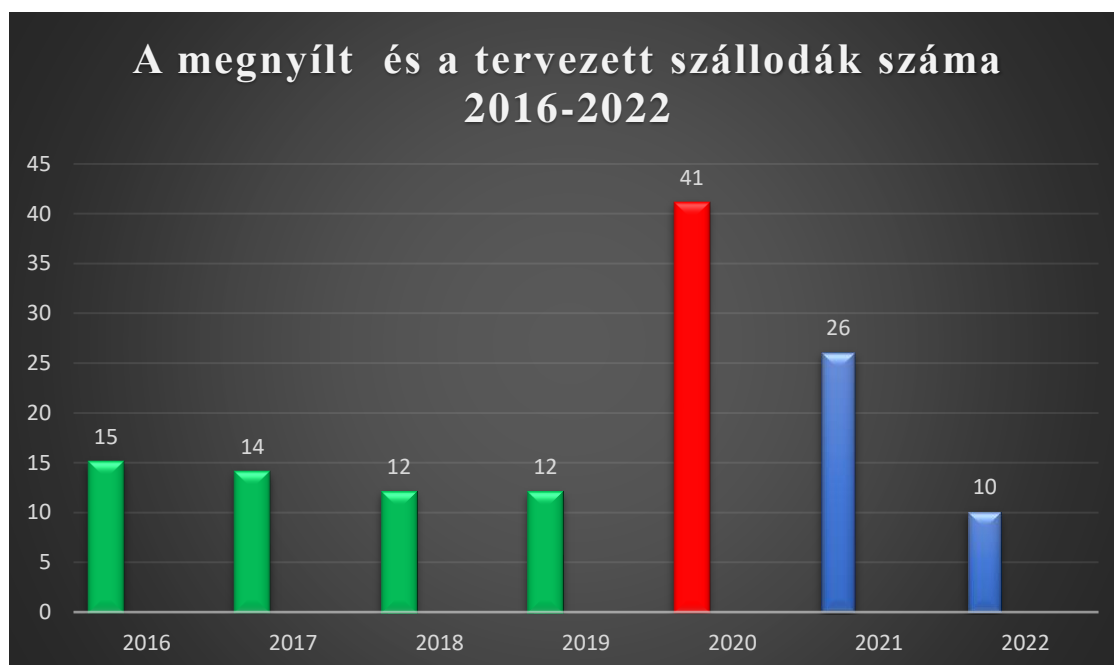
alatt álló szállodáknak köszönhetően (1.ábra). A 2016-os évtől a 2019-ig bezárólag a megnyílt szállodák száma látható, míg a 2020-2022 időszak oszlopai a tervezett, előkészített és / vagy már építés alatt álló szállodák számát jelzi.

1. táblázat - Szállodai teljesítmények 2020. január-február

Szállodai teljesítmények 2020. január-február				
Országos		2019	2020	b.index
Vendégéjszaka (ezer)	összesen	2659	2935	110,4%
	belföldi	1240	1332	107,5%
	külföldi	1420	1603	112,9%
Szobafoglaltság (%)		47,3	49,6	2,3%pont
Nettó átlagár (HUF)		15.442	19.450	126,5%
Nettó REVPAR (HUF)		7298	9686	132,7%

Forrás: (saját szerkesztés KSH, Trend Riport 2020 február alapján)

A 2020-as év első két hónapjában mért legfontosabb szállodákra vonatkozó mérőszámok közül az előző év ugyanezen időszakához képest az összes növekedést mutatott. Növekedett mind a belföldi, mind a külföldi vendégéjszakák száma, ill. a szobafoglaltság is. A legfeltűnőbb változások a táblázat utolsó két sorában mutatkoznak, ugyanis a nettó átlagár, ill. a nettó REVPAR növekedése kiemelkedőnek minősül.

1. ábra: A megnyílt és a tervezett szállodák száma Magyarországon 2016-2022

Forrás: (saját szerkesztés KSH, Trend Riport 2019 alapján)

A 2020-as évnél a pontos számok meghatározása egyelőre kérdéses a vírushelyzet miatt. Nagy valószínűséggel számos előkészített vagy építés alatt álló szálloda nyitása továbbtolódik a következő évekre.

A korábban indított szállodafejlesztések egy része 2021-ben készülhet el, így a járvány utáni időszakban még nagyobb kínálat várhatja majd a hazai és a külföldi vendégeket. A BDO összesítése szerint az ötszillagos kategóriában 2021-ben készülhet el a 71 szobás Radisson Collection Basilica, a 67 szobás Rác Hotel & Spa és 49 szobával az Aria Hotel bővítése. A négycsillagos szállodák közül többek között a 312 szobás InterCity Hotel, a 175 szobás Tópark Projekt Hotel Komponens, a háromcsillagos szállodák közül a 214 szobás B&B Hotels, a 158 szobás H2 Hotel Budapest nyithatja meg 2021-ben kapuit (2. táblázat).

2. táblázat A 2021-ben elkészülő legnagyobb hotelfejlesztések (Budapest)

A 2021-ben elkészülő legnagyobb hotelfejlesztések (Budapest)		
Név	Kategória	Szobák száma
InterCity Hotel	4 csillag	312
B+B	hibrid	217
B&B Hotels	3 csillag	214
Tópark Projekt Hotel Komponens	4 csillag	175
H2 Hotel Budapest	3 csillag	158
A52 Hotel (Hello Baby)	3 csillag	123
Boutique Hotel (BIF)	4 csillag	100
M4 Mamaison	3 csillag	100
Chocolate Hotel	n/a	100
Apsis Hotel	4 csillag	93
Arkia Szálloda	n/a	84
A3 Hotel	4 csillag	76
Radisson Collection Basilica	5 csillag	71
Rác Hotel (& SPA)	5 csillag	67
Mamaison (Starlight Sütien Hotel Budapest Komplex felújítása)	4 csillag	54
Bo18 Hotel	3 csillag	50
Aria Szálloda bővítés	5 csillag	49

Forrás: (turizmusonline.hu alapján saját szerkesztés)

A fenti adatokból is kiolvasható folyamatok, azaz a szállodák egyre növekvő száma kiváltképp fontossá teszi a versenyben maradáshoz a vendégek elégedettségének kivívása és megtartása érdekében. A minőségi működés az elégedettség feltétele, ezért fontos, hogy a szállodák számára legyen egy iránymutatás, egy mérőrendszer, amely tükröt mutat, és segít feltérképezni a fejlesztendő területeket. Másrészt pedig lehetővé teszi a versenytársakkal való

összehasonlítást is. Ebben tud segítséget nyújtani egy egységes/komplex minőségbiztosító rendszer, egy jól átgondolt önértékelési modell. Ezen felül a minőségorientált szemlélet erősödő hírnevének köszönhetően a Magyarországon működő szállodáktól is egyre szélesebb körben várható el, hogy az önértékelést az üzleti kiválóság elérésének eszközeként tartásuk számon.

A kutatásban arra kerestük a választ, hogy az általunk meghatározott 5 fő terület (a vezetés, a stratégia, a munkavállalók, a tárgyi feltételek és a szolgáltatások), amelyek mentén a szállodai minőség megvalósulását érdemes vizsgálni, beleintegrálhatók-e egy kiválósági modellbe úgy, hogy az megfelelő keretrendszerként funkcionáljon, így egy új modellt alkotva és a későbbiekben a szállodai minőség kiválóságának mérésére alkalmas lehet-e az így létrehozott modell.

Ennek megfelelően az alábbi kutatási kérdést fogalmaztuk meg:

- Létrehozható-e egy – a szállodák minőségi kiválóságának a mérésére – alkalmazott modell a szakirodalom által említett kiválósági-modellek alapján? Végezhető-e a modellel reális mérések, annak érdekében, hogy összehasonlíthatóak legyenek a megkérdezett szállodák?

2. Irodalmi áttekintés

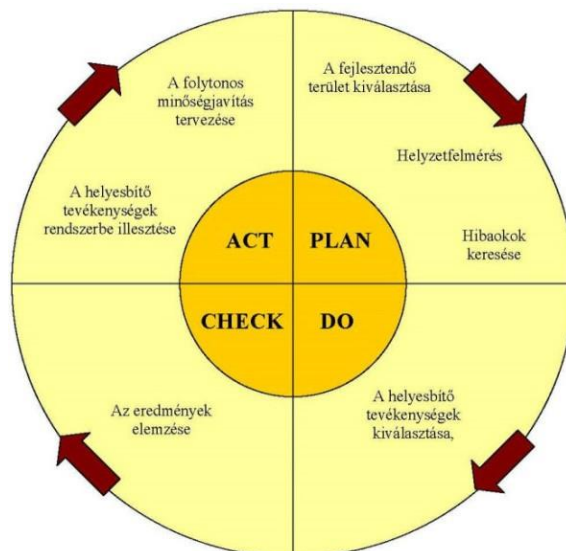
A kutatáshoz köthető szakirodalom bemutatását a minőség-ellenőrzés fogalmkörétől kezdenénk. Feigenbaum volt az első író a minőségről, aki megkülönböztette a tárgyi eszközöket az immateriális javakat és megállapította azt, hogy a szolgáltatási szektor erősen függ az emberi képességektől, attitűdöktől és képzésektől. Ezenkívül a fogyasztók és a személyzet közötti kölcsönhatás fontosságának elismerése alapvető fontosságú az idegenforgalmi és szabadidős szolgáltatások minőségének kezelésében. (Williams, 2003.) Feigenbaum elmélete szerint a minőségi rendszerek kezeléséhez az egész szervezetre szükség van.

A minőségmenedzsment fejlődésének szakaszait tovább vizsgálva a következő definíció a minőség szabályozásra vonatkozik. „A minőség szabályozás magába foglalja a folyamatok működésének befolyásolását a szervezet szabályozását is. Az aktív minőség-ellenőrzés célja a folyamatok szabályozása, amit statisztikai nyomon követési eszközökkel, továbbá az eredményeiken alapuló intézkedésekkel ér el.” (Berényi, 2014. 4-5 pp.) Tenner – DeToro (1996) a folyamatjavítás 6 lépéses módszerét azzal a céllal dolgozták ki, hogy általános útmutatóként szolgáljon a javítás menetét tekintve. A 6 lépés tartalmát a minőség szabályozás eszközei adják, azonban általánosan alkalmazható minden folyamatra.

A szállodáknak a piacról való kitörés egyik lehetséges, hosszú távú, sikeres kibontakozása a minőség legnagyobb fokú kiválóságának az elérése. Ebben segít a teljes körű minőségirányítás, azaz a TQM (Total Quality Management), amelynek alapja az önértékelés. „A TQM a szervezet olyan irányítási módszere, amelynek középpontjában a minőség áll, amely valamennyi tagjának a részvételén alapul, és azt célozza, hogy hosszú távon sikerrel szerezze meg a vevő megelégedettségét, valamint hasznára legyen a szervezet összes tagjának és a társadalomnak.” (Anwar et. al. 2004. 54-58 pp).

Az 1990-es évektől egy új fogalom jelent meg a vállalatirányításban, mégpedig a kiválóság. Kiválónak lenni azt jelenti, hogy minden területen a legjobbat nyújtani. A kiválósághoz szorosan kapcsolódik egy modell, amely segít a szervezeteknek a minőség elérésében és ezen

minőség folyamatos fenntartásában és fejlesztésében. A Deming-féle tanítás összefoglaló modellje az ún. PDCA ciklus, amely az angol Plan, Do, Check, Act szavak kezdőbetűiből tevődik össze. A folyamatos fejlődés itt azt jelenti, hogy szabályozó körként működve az eredmények és a tapasztalatok kiértékelése alapján a szervezet meghatározza azt, hogy mit kell még jobban tennie az elkövetkező időszakban.

2. ábra A PDCA ciklus

Forrás: (Deming, 1986)

A PDCA elv és alapvetően a teljeskörű minőségmenedzsment (TQM) lényege a folyamatos javítás meghonosítása a vállalatnál. Azaz szakadatlanul keresni, azonosítani és realizálni kell azokat az akciókat, amivel gyorsabbá, hatékonyabbá, eredményesebbé tehető a működés.

A kiválósági modellek közül az első, amelyet szeretnénk megemlíteni a Baldrige-modell. Az USA-ban az 1987-ben létrehozott Malcolm Baldrige díjjal ismerik el azokat a szervezeteket, amelyek a TQM vezetési filozófia sikeres alkalmazásában eredményt értek el. A díj nagyon gyorsan népszerűvé vált az amerikai vállalatok és intézmények eredményeinek mérésében és a megfelelő értékrend kialakításában (Kövesi-Topár, 2006). A Baldrige-modell olyan menedzsment keretrendszer, amelynek önértékelésen alapuló alkalmazása általánosítani lehet a szervezeti erősségeket és fejlesztendő területeket. A kiválóság megállapításánál az alábbi szempontokat veszik figyelembe: Vezetés, Stratégia tervezése, Ügyfél fókusz, Mérés, elemzés és tudásmenedzsment, Munkaerő fókusz, Folyamatmenedzsment, Üzleti eredmények. Bár az EFQM módszerhez hasonlóan ez a módszer is alkalmazható bármilyen szektorban tevékenykedő és bármilyen méretű vállalat esetében, a Baldrige Díj nyertesei leginkább a nagyvállalati kategóriából kerülnek ki. (Ahire et al., 1996)

Az Európai Üzleti Kiválósági Modell nagyon hasonló a Baldrige-modellhez, tulajdonképpen annak egyfajta európai változata. Az EFQM (European Foundation for Quality Management)

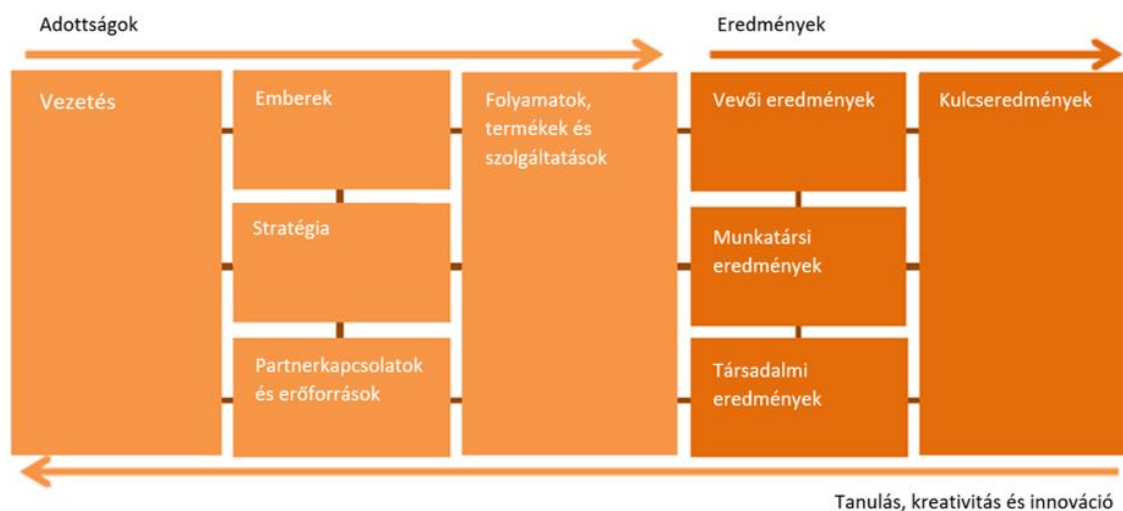
szervezetet Európa vezető cégei alapították, azzal a céllal, hogy a TQM szemlélet terjesztésével nőjön az európai szervezetek eredményessége és hatékonysága (Kövesi-Topár, 2006).

Az EFQM modell képessé teszi a szervezeteket ágazattól, mérettől, struktúrától vagy fejlettségtől függetlenül arra, hogy:

- értékeljék, hol tartanak a kiválóság felé vezető úton, segít megérteni a szervezet által megfogalmazott jövőképpel és küldetéssel kapcsolatos kulcs erősségeiket és az esetleges hiányosságokat,
- kialakítsanak egy közös szervezeti gondolkodásmódot, amely segíti a gondolatok szervezeten belüli és kívüli hatékony kommunikációját,
- integrálja a meglévő és a tervezett kezdeményezéseket,
- kialakítsák a szervezet irányítási rendszerének alapvető struktúráját. (EFQM, 2013.)

Az EFQM modell alapját képezik:

- a Kiválóság Alapelvek: amelyek bármely szervezet esetén nélkülözhetetlenek a fenntartható kiválóság eléréséhez, a kiváló szervezeti kultúra jellemzői.
- az EFQM Kiválóság Modell: egy keretrendszer, amely segít a szervezeteknek a Kiválóság Alapelveket és a Radar logikát átültetni a gyakorlatba.
- a RADAR logika: egy dinamikus értékelési keretrendszer, amely kijelöli a cél érdekében leküzdendő kihívásokat. (EFQM, 2013)

3. ábra Az EFQM modell

Forrás: (<http://www.kivalosag.com>)

A fenti ábrán bemutatott EFQM Kiválóság Modell egy 9 kritériumból álló, önkéntesen alkalmazható keretrendszer. Ezek közül 5 „Adottság” és 4 „Eredmény” típusú kritérium. A modellt alkalmazó vállalatok az „Adottság” oldalon található 24 alkritérium alapján mérik fel a szervezetüket, hogy miként történik a feladatok megoldása, a tevékenységeik kivitelezése, vagyis összességében azt, hogy mit tesz a szervezet azért, hogy a céljait elérje. Az

„Eredmények” oldalon található 8 alkritérium azt hivatott meghatározni, hogy valójában mit ért el a szervezet. Az eredmények az adottságokból erednek, az adottságokat pedig az eredményekből származó visszajelzések alapján lehet továbbfejleszteni. A nyilak a modell dinamikus természetét hangsúlyozzák, mutatva azt, hogy a tanulás, kreativitás és az innováció támogatja az adottságok fejlesztését, ami viszont közvetlenül az eredmények javulását okozza. A kritériumok értelmezésének részletezése érdekében minden kritériumhoz alkritériumok tartoznak, amelyek olyan állításokat tartalmaznak, amelyek leírják általában mi jellemző a kiváló szervezetekre és mit kell figyelembe venni egy értékelés során. Ezen kívül minden alkritériumhoz tájékoztatópontok tartoznak, amelyek használata nem kötelező.

A Kiválóság Modell eredményes alkalmazásáért Recognised for Excellence (R4E) elismerést azok a szervezetek kapják, akik az EFQM Kiválóság Modell önértékelésében már gyakorlatot szereztek.

3. Módszertan

Előző kutatásaink során az ISO 9000-es szabványcsaládot, ill. ezen belül is főként az ISO 9004:2018 szabványt, valamint a vendégelégedettség mérésénél használatos GAP modellt és SERVQUAL módszert, ill. a szállodák minősítésénél talán leggyakrabban használt Hotelstars európai harmonizált szállodaminősítési rendszert vizsgáltuk. Megállapítottuk, hogy ezen nemzetközi irányelvek egyenként nem tartalmazzák az összes általunk vélt legfontosabb területet, amely a szállodák kiválóságának minősítéséhez szükséges, mégpedig a következők miatt:

- A vizsgálat során azt állapítottuk meg, hogy az ISO szabványrendszer ugyan sokrétű és abszolút képes segítséget nyújtani a vállalkozásoknak a minőségi kiválóság elérésében, azonban túlzottan vezetés specifikus és túlságosan a menedzsment folyamatokat és a stratégiát helyezi előtérbe, a humán tényezők (vagyis a munkavállalók) a háttérbe szorulnak.
- Az alapvetően a vendégelégedettség mérésére szolgáló modellek, ill. módszerek alapján azt állapítottuk meg, hogy a GAP, ill. a SERVQUAL erőteljesen a szolgáltatásokra, illetve a szolgáltatás minőségére koncentrálnak. Az ISO rendszerekkel szemben ezen módszereknél a vezetés és a stratégia is háttérbe szorul, a munkavállalók fontosságát pedig szintén nem helyezik kellőképpen előtérbe. Hasonlóság, hogy a „soft” tényezők ezen módszereknél is háttérbe szorulnak.
- A Hotelstars európai harmonizált szállodaminősítési rendszer 270 kritériumból áll (a 2020-2025-ös kiadványban már 247 szerepel), ezekből maximum 940 pont szerezhető. Ha a szállodai kategorizálás követelményrendszerét végigvizsgáljuk, látható, hogy a felsorolt 7 terület 270 darab követelményében mennyire kevés az a „soft” tényező, amely egyébként a Hotelstars bemutatásában, általános ismertetőjében is úgy szerepel, hogy a tárgyi eszközökkel („hardware” tényezők) közösen határozza meg egy-egy szálloda minőségét. Úgy gondoljuk, hogy amennyiben a Hotelstars a tárgyi feltételekre koncentrálnak elsősorban és a kritériumrendszerében csak 2 szempont (összesen 6 pontot érően) vonatkozik az ún. „soft” tényezőkre, akkor a vendég nem fogja tudni a rengeteg (jó) minőségi szálloda közül, hogy az valóban kiváló-e. Az értékelésből, ill. a

minősítésből hiányoznak azok a humán tényezők, amelyek a kiválóság teljeskörű megvalósítását támogatják.

A fentiek alapján a kutatás első lépése volt tehát összegyűjteni a minőségre vonatkozó irányelveket és szabványokat, majd ezeket táblázatokba gyűjtöttük és összevetettük az egyes területek tartalmát, megfogalmaztuk a szállodákra vonatkozó legfontosabb minőségi területeket (Vezetés, Munkavállalók, Stratégia, Tárgyi feltételek és Szolgáltatások) és az azokhoz tartozó eredménytényezőket, ill. szempontokat (alkritériumok).

A kutatásunk következő lépése volt a tartalmi elemek meghatározását követően a keretrendszerként funkcionáló modell kiválasztása. A szakirodalmi részben bemutatott és kifejtett két modell közül az EFQM modellt választottuk, lévén, hogy ez az európai változat, így természetesen közelebb áll a hazai vállalkozásokhoz is. Fontos szempont volt még, hogy a modell saját leírásában is szerepel, hogy bármilyen méretű vállalkozáshoz szektortól függetlenül használható, így integráltuk a létrehozott szállodaiparhoz köthető területeket.

További befolyásoló tényező volt még az EFQM modellt illetően, hogy a modell eredményes alkalmazásáért járó R4E elismerést hazánkban jelenleg összesen 119 szervezet birtokolja, többek között a Dunántúli Regionális Vízmű Zrt., az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat, a Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt., a Fejér Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, a HAJDU Autotechnika Ipari Zrt. és a Pannon-Work Zrt. Meglepő, hogy a különböző szektorokat képviselő szolgáltatók közül mindössze egy az, ami közvetlenül a turizmushoz kötődik, mégpedig a Budapest Airport Zrt. ezt követően létrehoztuk a a modell tartalmi elemeit és az értékelő szempontrendszert, amely előtte egy – a szállodaiparban rendkívül jártas – szakember által is validálásra került. (<https://kivalosag.com/hu/efqm-excellence/elkotelezettseg-a-kivalosagert/>)

4. Kutatási eredmények

A kutatás legfontosabb eredménye a Hotel Quality Management Excellence (HQME) modell létrehozása volt. A modell bemutatása előtt ismerjük meg annak alapelveit. Ahogyan azt a keretrendszer kiválasztásakor említettük az alapelveket is az EFQM modell alapján alakítottuk ki. Az EFQM modell eredeti alapelvei közül négyet változatlanul hagyunk, hiszen ezek ugyan úgy alapelvnek számítanak a szállodák esetében is és fontosak a szállodavezetők számára. A változatlanul hagyott fogalmak a következők: Egy fenntartható jövőt építeni, Fejleszteni a szervezeti képességeket, Hasznosítani a kreativitást és az innovációt, Jövőorientáltan, inspirálóan és tisztességesen vezetni. A megváltoztatott és újonnan létrehozott alapelveket a következő táblázatban láthatjuk (3. táblázat).

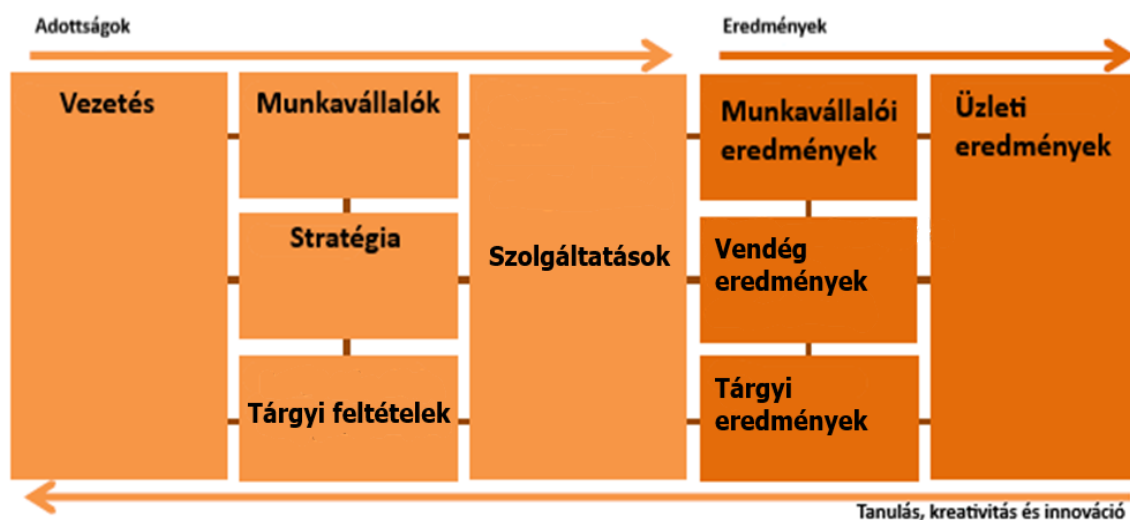
3. táblázat Az HQME modell új alapelvei az EFQM modellhez képest

EFQM	ALAPELVEK	HQME
------	-----------	------

Fenntartani a kiemelkedő eredményeket	1.	A kiválóság folyamatos és hosszútávú fenntartása
Értéket adni a vevők számára	2.	Minőséget biztosítani a vendégek számára
Sikereket elérni az emberek tehetsége által	3.	Sikereket elérni a munkavállalók képzettsége és tudása által
Agilis menedzsment	4.	Minőségorientált menedzsment

Forrás: (saját szerkesztés)

Az alábbiakban a HQME modell kerül bemutatásra, amely a szállodák minőségi kiválóságát hivatott mérni.

4. ábra A HQME modell

Forrás: (saját szerkesztés)

Az eredeti modellhez képest 3 területet hagytunk érintetlenül, mert úgy gondoljuk, hogy a szállodák életében is nélkülözhetetlen a **vezetés** szerepe, ill. hozzáállása és rendelkezniük kell a jövőre vonatkozó megfelelő **stratégiával**, annak érdekében, hogy az eredmény oldalon megjelenő **üzleti eredményekben** ez megmutatkozzon és ezen eredmények minél jobbak legyenek, amihez a többi terület együttes működésére is szükség van). A HQME modellben több területen is változtattunk (valamelyiken csak névlegesen), így kihangsúlyozva azok fontosságát. Az emberek helyett **munkavállalókat** jelöltünk meg, utalva ezzel a humán erőforrás menedzsment fontosságára és arra, hogy egy kellően motivált, jól képzett és jól informált alkalmazottakkal „felvértezett” szálloda, ahol a személyzet tovább képezhető és megfelelően ösztönözve van, ill. elkötelezett a munkája iránt, jó úton jár a minőségi kiválóság tekintetében. Ehhez természetesen az is kell, hogy ezen munkavállalók ismerjék a szálloda céljait, tudják azt, hogy a vezetőség milyen szerepet szán nekik ezen célok megvalósításában. Ami még fontos, hogy ezen tényezők összefüggésben vannak a bérezéssel is. Általánosságban elmondható, hogy a szektornak ez az a sarkalatos pontja, amely miatt bizonyos folyamatok és

értékrendek a visszájukra fordulnak (pl. motiváció, munkamorál, együttműködés, kommunikáció) és úgy gondolom részben emiatt nem tudnak a szállodák egyről a kettőre lépni.

A partnerkapcsolatok és erőforrások kritériumát összefoglalóan **tárgyi feltételekre** cseréltük, de nem amiatt mert az első kettő nincs jelen a szállodaiparban. Természetesen a pl. a helyi Önkormányzattal, a helyi Tourinform irodával, a különböző beszállítókkal, utazási irodákkal és (képviselőikkkel) való kapcsolattartás is rendkívül fontos, de ugyanakkor úgy gondoljuk, hogy ennek meg kell jelennie a szálloda stratégiájában is. Így a tárgyi feltételekhez olyan alkritériumokat határoztunk meg, mint pl. az eszközök (bútorok), amelyek tükrözik a minőségi szolgáltatásnyújtást, az infrastrukturális feltételek (pl. parkolóhelyek száma, elhelyezkedése), technológiai rendszerek, amelyek a kommunikációt segítik és az ezekhez kapcsolatos pályázati források megléte, nyomonkövetése.

A folyamatok, termékek és szolgáltatások területét egyszerűen **szolgáltatásokra** cseréltük, mert alapvetően a szállodaiparra nem a termékek „árusítása” a jellemző. Egy szálloda a piacra szolgáltatásokat, szolgáltatáscsomagokat jutott ki, amelyeket megpróbál minél jövedelmezőbbben, minél hatékonyabban (a versenytársakhoz képest) értékesíteni. Ezért itt alkritériumokként a szállodákra legjellemzőbb olyan tulajdonságok szerepelnek, amelyek alapvetően legnagyobb mértékben meghatározzák azt, hogy a fogyasztó az adott helyet választja-e vagy sem. Ilyen tulajdonság például a szoba, ill. a közösségi terek tisztasága, minősége, az ételek minősége és (ha van ilyen) a wellness-, és gyógyászati részleg és az ehhez köthető szolgáltatások (pl. masszázsok, kezelések).

Az eredmények oldalra áttérve a modellben szereplő **munkavállalói eredmények** hasonló az EFQM modell munkatársi eredményeihez, annyiban módosult csak, hogy több alkritériumot adtunk meg hozzá. Az eredmény oldal ezen része egyébként az adottság oldal munkavállalók részéhez tartozik szorosan. A **vendég eredmények** az eredeti modell vevői eredmények részét hivatott szemléltetni és a szolgáltatások adottságait értékeli (szintén különbség, hogy több alkritérium szerepel a modellünkben). A **tárgyi eredmények** a tárgyi feltételekhez tartoznak szorosan, míg az üzleti eredmények a vezetés és a stratégiai adottságokhoz tartozó alkritériumokra kapott pontszámokat összesítik. Természetesen az összes alkritériumot a szállodákra jellemzően gyűjtöttük össze és határoztuk meg. (A kritériumrendszer az alkritériumok bemutatása és részletezése egy következő tanulmány tárgyát fogja képezni.)

5. Összefoglalás

Kutatásunk során egy olyan modellt szerettünk volna létrehozni szállodák részére, amely képes arra, hogy egy önértékelési folyamaton keresztül végig vezesse a szállodavezetőket az általunk meghatározott kritériumrendszeren, amely tartalmaz minden olyan területet, ill. kritériumot, amelyet a szállodákban mérni lehet, azaz ezzel összhangban értékelni és javítani is. A kutatás előzményeként megvizsgáltuk a szállodai minőségre vonatkozó nemzetközi szabványokat és irányelveket és a szakirodalom, illetve a saját tapasztalataink alapján meghatároztuk a szállodai

minőség megvalósulását legjobban befolyásoló 5 fő területet, amelyek a Vezetés, a Stratégia, a Munkavállalók, a Tárgyi feltételek és a Szolgáltatások.

Jelen kutatásban megvizsgáltuk, hogy milyen kiválósági modellek léteznek és melyik modell funkcionálhat keretrendszerként a saját modellünk elkészítéséhez. Az EFQM modellre esett a választásunk, mert egyrészt ez az európai vállalkozások számára inkább ismert modell, másrészt pedig bármilyen típusú és bármekkora méretű vállalkozáshoz alkalmazható, így tökéletesen átalakítható volt szállodák minőségi kiválóságának mérésére. A kutatásunk, ill. a modell létrehozása során tehát az EFQM mentén haladtunk, hiszen az általunk meghatározott területek tökéletesen beleillettek. A kutatás sikerét tulajdonképpen az adja, hogy a modell létrejött és majd a későbbiek során látható lesz, hogy mérések végzésére is alkalmas. A modellhez köthető kritériumrendszer az alkritériumok bemutatása és részletezése egy következő tanulmány tárgyát fogja képezni.

Fontos az állandó tanulás és hisszük, hogy az önértékelés rendszeres elvégzése esetén a szállodavezetés újra és újra látni fog olyan javítandó dolgokat, folyamatokat, amelyeket a legutóbbi alkalmazás során már kijavítottak és jól működnek, de azal párhuzamosan egy másik feltétel nem teljesül 100%-ig. Ez lenne a kiválóságra való törekvésnek a lényege. A HQME, azaz a Hotel Quality Management Excellence is ezt hivatott szolgálni.

6. Irodalomjegyzék

- Ahire S., Golhar D. (1996) – Quality management in large versus small firms. *Journal of Small Business Management*, Vol. 34., No. 1., 1-13. p.
- Anwar et al., (2004) - Minőségmenedzsment I., Szókratész Külgazdasági Akadémia, 54-58 p.
- Birkner, Z. (2010): Zala megyében is az innováció a siker motorja? PhD Disszertáció 144 p.
- Berényi László Dr. (2014) – A minőségmenedzsment módszerei és eszközei, Publio Kiadó, 4-5 p. és 19-29 p.
- Deming, W. Edwards (1986) – *Out of the Crisis*, 88 p.
- EFQM Kiválósági modell (2013), EFQM Brussels, ISBN: 978-90-5236-687-6
- Kövesi János, Topár József (2006) – A minőségmenedzsment alapjai, Typotex, Budapest, 216-217. p.
- Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége – Trend Riport (2019) – A hazai és nemzetközi szállodaipar teljesítményéről, 22-26 p.
- Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége – Trend Riport (2020. február) – A hazai és nemzetközi szállodaipar teljesítményéről, 4 p.
- Németh, J. (2020): Turizmusbiztonság Magyarországon, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) *Turizmusbiztonság*, Budapest, Magyarország : Dialóg Campus Kiadó, pp. 443-460.
- Németh, K., Birkner, Z., Katona, A., Göllény-Kovács, N., Bai, A., Balogh, P., Gabnai, Z., Péter, E. (2020): Can energy be a “local product” again?: Hungarian case study, *Sustainability*, 12 : 3 Paper: 1118.
- Péter, E., Kaszás, N., Németh, K. (2014): The role of health-conscious decisions in food consumption, *Deturope*, 6 : 1 pp. 66-78.

- Tenner A. R., DeToro I. J. (1996) – Teljes körű minőségmenedzsment, Műszaki Könyvkiadó, 26-36. p.
- Williams C. – Buswell J. (2003) – Service Quality in Leisure and Tourism 39-42. p.

Internetes források:

http://turizmusonline.hu/tt_szalloda/cikk/2000_szobaval_bovulhet_iden_a_szallodai_kapacitas_a_fovarosban?fbclid=IwAR3cDilHkre-5-3qf6WD7HaA2rgAA3oe-E76r1av6cOCY8aWVCZ3aTNA7Yk

Letöltve: 2021.01.13.

http://www.szervez.uni-miskolc.hu/blaci/minmen/pdca_ciklus.html

Letöltve: 2020.12.20.

<http://www.kivalosag.com>

Letöltve: 2020.10.15.

<https://kivalosag.com/hu/efqm-excellence/elkotelezettseg-a-kivalosagert/>

Letöltve: 2020.11.03.

http://turizmusonline.hu/cikk/uj_kovetelmenyek_a_hotelstars_nal

Letöltve: 2020.12.01.

A turizmus aktuális kérdései - Covid-19

Budapesti forgalmi változások a COVID-19 első hulláma alatt

Felföldi Péter¹ – Tóth Zsombor²

¹okl. közlekedésmérnök, szaktanár – Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar – ²rendőr tisztjelölt – Nemzeti Közszolgálati Egyetem -Rendészettudományi Kar

¹⁻²1083 Budapest, Üllői út 82.

e-mail cím: felfoldi.peter@uni-nke.hu, zsomborr98@gmail.com

Absztrakt

A 2020-as év előre olyan nem látható változásokat hozott az életünkben, amelyekre valószínűleg senki sem számított. Számos területet érintett a COVID-19 járvány, köztük a közlekedési ágazatot is. A rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján általánosságban elmondható az, hogy csökkent a közlekedésben résztvevők száma. Számos olyan intézkedés történt 2020-ban, amely hatással volt a közlekedésre. Említhető a felsőoktatási intézmények látogatásának megtiltása, vagy számos munkahelyeken a biztonságosabb otthoni munkavégzés, azaz a „home office” engedélyezése, kiterjesztése, amely miatt a nagyobb városokban kialakult torlódások megszűntek, a közlekedés teljesen átstrukturálódott. Dolgozatunkban áttekintést nyújtunk a budapesti forgalmi változásokat illetően a COVID-19 járvány első hulláma; a 2020 márciustól júniusig terjedő időszak, és a korábbi évek hasonló időszakának forgalma közti különbségekről.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Számos bulvárcikk és tudományos publikáció (Nagy, 2020) (Salma et al., 2020) (Varjú et al., 2020) is született arról, hogy a COVID-19 világjárvány hatására csökkent a közlekedésben résztvevők száma, de ezek leginkább egy-egy közlekedési ággal foglalkoznak. Jelen dolgozatban mindegyik közlekedési ágat vizsgáltuk Budapesten abban az időszakban, amely a járvány első hulláma által érintett hónapokban volt mérhető. Mivel jelen dolgozat írásakor az elsónél lényegesen súlyosabb második hullám még nem ért véget, viszont feltehetőleg harmadik is várható, és a bevezetett 20 órától reggel 5 óráig tartó kijárási tilalom is érvényben van, ezért a második hullám alatt tapasztalható forgalmi változások összevetését a megelőző évek adataival még nem lehet elvégezni.

Továbbá érdekes vizsgálandó terület az is, hogy létezik-e összefüggés egyes budapesti közlekedési módok forgalmának csökkenése, és egy másik növekedése között.

Megállapítható, hogy a kialakult helyzet miatt olyan változások történtek a mindennapjainkban, amely által lehetőség nyílt a közösségi közlekedés helyett más közlekedési formát választani.

Ilyenek az ideiglenes kerékpársávok, amelyek mind a járványhelyzet első hulláma alatt, mind annak megszűnése után nagy vitát eredményeztek a közlekedők körében, vagy akár a parkolási díjak fizetési kötelezettségének felfüggesztésével a megnövekedett gépkocsi-használat is itt említhető meg.

Mivel az első hullámban azon intézkedések köre időben jól behatárolható, amelyek érintették a közlekedést, így a kormány által kihirdetett veszélyhelyzet fennállása alatti időszakot vizsgáljuk. A vizsgálat időszaka 2020. március, április, május, júniusi hónapja. Ezek a hónapok kerülnek összehasonlításra a korábbi évek ugyanezen időszakainak adataival.

Elmondható, hogy a COVID-19 első hulláma elleni védekezés egyik kulcseleme Magyarországon a kijárási korlátozás bevezetése volt. Ez nem csak a védekezéshez járult hozzá, hanem a közlekedésben résztvevő személyek számának változásához is. A kijárási korlátozásról szóló 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet 3. § szerint „A lakóhely, a tartózkodási hely, illetve a magánlakás elhagyására az e rendeletben meghatározott alapos indokkal kerülhetett sor.” (URL1)

A személyszállítás terén nagymértékű visszaesésre számíhattunk, mivel a fent említett korlátozó intézkedések például a kulturális, turisztikai célú helyváltoztatásokat érintették elsősorban, a hivatásforgalmat kisebb mértékben. A megelőző intézkedések kiemelten érintették Budapestet, azon belül is különösen a turisztikai forgalmat.

Külön érdekesség, hogy az „overtourism”, magyarul a turizmus túlzott amortizációs hatásai elleni fellépésre korábban már konkrét cselekvésre ösztönző tudományos publikációk is születtek. (Remenyik et al., 2019) (Pinke et al., 2020) Ezeknek a káros hatásoknak elsősorban Budapest belvárosa, a történelmi területek és az úgynevezett „bulinegyed” volt leginkább kitéve, azonban 2020-ban ez a jelenség a COVID-19 hatására gyakorlatilag teljes egészében megszűnt, nehéz helyzetbe juttatva a teljes iparágat.

5. ábra: A máskor zsúfolt Üllői út 2020. március 29-én, délelőtt 10 óra 20 perckor

Forrás: (a szerző saját felvétele)

Mivel a fertőzöttség Budapesten volt a legjelentősebb Magyarországon, így itt a vidéki területekhez képest tovább is tartottak a korlátozások és ez befolyásolta a közlekedési statisztikák alakulását is. Budapest népessége 1,729 millió fő (URL2), amely magas népsűrűséget eredményez. Feltételezhetően ez is lehetett az indoka annak, hogy itt nagyobb mértékben volt jelen a vírus. 2020. június 30-áig országosan 4155 fertőzöttet regisztráltak,

ebből 1978 eset Budapesten volt regisztrálva. Látszik, hogy a fertőzött esetek közel fele a fővárosban került regisztrálásra.

„A lakosság közlekedési igényei döntően a személyszállításban jelentkeznek... A személyszállítási igények nagy része a hivatásforgalomban (munkába járás, tanulás), s növekvő hányadban a helyi- és elővárosi közlekedésben jelentkeznek.”(URL3)

A járványhelyzet által előtérbe helyezett egyéni helyváltoztatási módok tekintetében eddig nem tapasztalt intenzitással jelentkeztek a felhasználói igények. Az ilyen alternatívák előnybe helyezése lehetőséget adott az önkormányzatoknak, hogy az újonnan megjelenő közlekedési igényeket elégítsenek ki. Megfogalmazható úgy is, hogy a régebben kialakult közlekedési igényeket próbálják a koronavírus-helyzet adta lehetőségek mentén kielégíteni, így a járványhelyzet egyes közlekedési módok felől (közösségi közlekedés) természetes trendektől teljesen eltérő dinamizmussal (Ekés et al., 2020) más módok (személygépkocsi, kerékpár) felé terelte a közlekedőket.

1. Anyag és módszer

A kutatás alapja a négy közlekedési ágazat, a légi, a vasúti, a vízi és a közúti forgalmi változások vizsgálata. Adatforrások tekintetében az alábbi szervezetektől, társaságoktól igényeltünk, vagy használtunk fel nyilvánosan elérhető adatokat:

- Légiközlekedési adatok a Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér honlapján (URL4) közzétett forgalmi jelentések alapján.
- Budapest közúti forgalmának adatai a Budapest Közút adatszolgáltatása alapján.
- A vasúti közlekedési ágazat adatai a Magyar Államvasutak Zrt. (továbbiakban: MÁV) adatszolgáltatása alapján.
- Vízi közlekedési adatok a MAHART Magyar Hajózási ZRt. (továbbiakban: MAHART) részéről.
- A Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) által közzétett, a szállítással és közlekedéssel foglalkozó statisztikai adatsorai.
- A budapesti tömegközlekedésre vonatkozó adatok a Budapesti Közlekedési Központ (továbbiakban: BKK) adatszolgáltatása alapján.
- Kerékpáros forgalmi adatok az Eco-counter honlapján (URL5) továbbá a Magyar Kerékpárosklub honlapján (URL6) közzétett adatok alapján.

A Budapesti Mobilitási Terv annak 2019-es készítésekor megállapította, hogy a budapesti közösségi közlekedés a hálózatsűrűség és az utasszám alapján jó színvonalú az átlagos európai színvonalhoz képest. A fővárosban a gépjárművel történő utazások 61 %-át a tömegközlekedés, 39 %-át a személyautók bonyolították le. A budapesti agglomerációba több mint 40 település tartozik. A fővárosi hatás azonban ennél is nagyobb területre terjed ki, hiszen több mint száz településről járnak be az ott élők dolgozni, vagy tanulni Budapestre. A fővároshoz szorosan kapcsolódik az úgynevezett városiasodó gyűrű. Ezt 10-20 ezer lakosú községek alkotják. Alvótelepüléseknek is tekinthetők, mivel az ott élők több mint felének a fővárosban van a munkahelye. Az úgynevezett szuburbanizációs folyamatokkal együtt járó ingázó forgalom megterheli a főváros infrastruktúra-hálózatát. A terhelés egyik legfőbb oka az egyéni

gépkocsihasználat folyamatos erősödése, a másik az, hogy a közösségi elővárosi közlekedés az elvárt igényekhez és szolgáltatási színvonalhoz még nem tudott felnőni. (Tombác et al., 2019)

A közösségi közlekedés lefedettsége Budapest közigazgatási területén igen nagy, így a naponta végbemenő utazásokból a közösségi közlekedés nagyobb arányt képviselhet, mint a személygépjármű használat. A légi közlekedés országon belüli érdemi forgalmat nem, inkább csak nemzetközit képvisel. A vasúti közlekedést Budapesten kiegészítik a HÉV járatai, ezáltal összeköttetést biztosítanak az agglomerációval. A vízi közlekedésről pedig elmondható, hogy Budapesten inkább turisztikai szempontból van jelentősége.

A KSH helyi személyszállítási adatai alapján Budapest teszi ki az országos személyszállítás többségét. Csak a budapesti metró a 2019 évben 354 millió utazást bonyolított le. Ez azt jelenti, hogy naponta átlagosan közel 1 millió utazás történt a budapesti metróhálózaton.

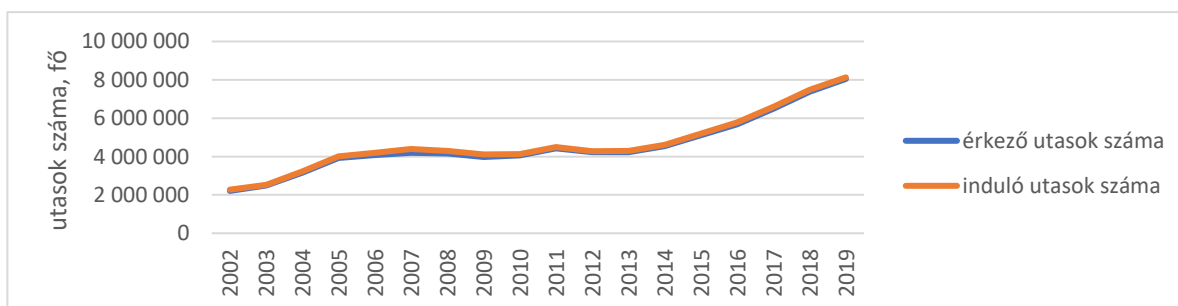
„2018-ban az országosan mért 2,1 milliárd utazásból 1,6 milliárd (74%) fővárosi volt, aránya 0,4 százalékponttal növekedett. Erős koncentráció jellemezte az autóbusz-forgalmat is: a megyék közül Budapest adta az ország utasforgalmának közel hattizedét, 674 millió utast... A villamossal utazók 88%-a (427 millió utas) Budapesten vette igénybe ezt a közlekedési eszközt. Budapesten a közösségi közlekedési eszközökön utazók napi átlagos száma 4,3 millió, az általuk megtett napi össztávolság 16 millió kilométer volt.” (URL7) Ezek az adatok csak a helyi személyszállításra vonatkoznak, és még csak szó sem esett a közúti, légi, vagy a vízi közlekedésben résztvevőkről.

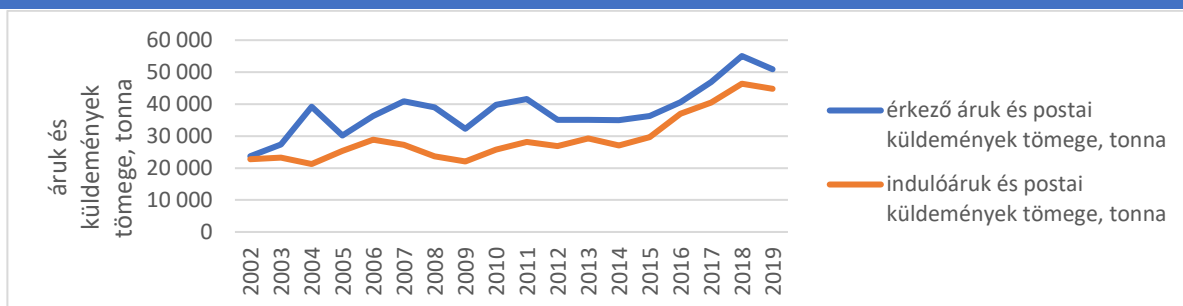
2. Eredmények és értékelésük

Légiközlekedés

„A légiközlekedés alapvető szerepet lát el Európa integrációja és versenyképessége, valamint fenntartható növekedése szempontjából.” (Nagy, 2013) Ebből következik, hogy nem csak Európa, hanem hazánk szempontjából is kiemelt szerepe van. A közlekedési ágat jellemzi a magas biztonsági szint és a gyors helyváltoztatási lehetőség, amely szerepet játszik az áru- és személyszállításban betöltött egyre nagyobb népszerűségben. Ennek egyik katalizátora volt a járvány előtti legutolsó időkig a turizmus, mely terület visszaesésével azonban a légiközlekedésben is jelentős csökkenés következett be.

Ezt támasztja alá a KSH által közzétett összefoglaló táblázata, amely tartalmazza 2002-től egészen 2019-ig a Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér utas- és áruforgalmát.

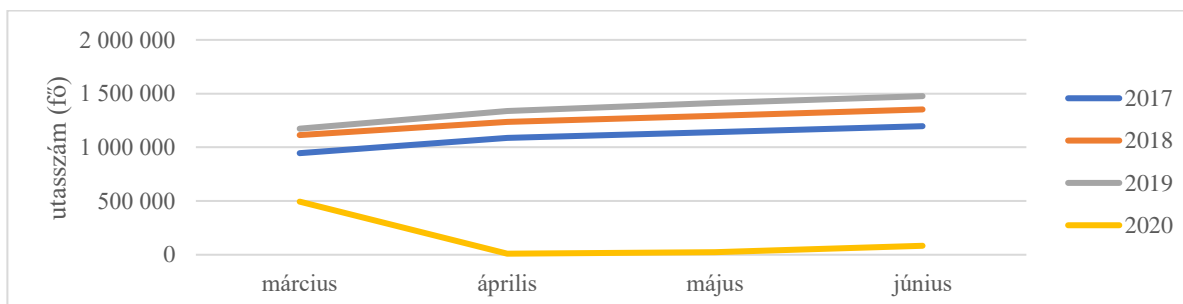

6. ábra: A Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér légi utasforgalma (fent) és az áruk és postai küldemények forgalma (lent) (2002-2019)

Forrás: (URL8), (URL9)

A 2. ábra jól szemlélteti, hogy 2002-től 2019-ig dinamikusan nőtt a személy- és áruszállítás forgalma. A világszerte – így hazánkban is – bevezetett kormányzati intézkedések hatására viszont a repülőtér-üzemeltető a legtöbb utasszállító járat felfüggesztésével számolt. (URL10) A forgalmi korlátozások tekintetében a legszembetűnőbb a légiforgalom visszaesése volt a média tudósításai alapján is.

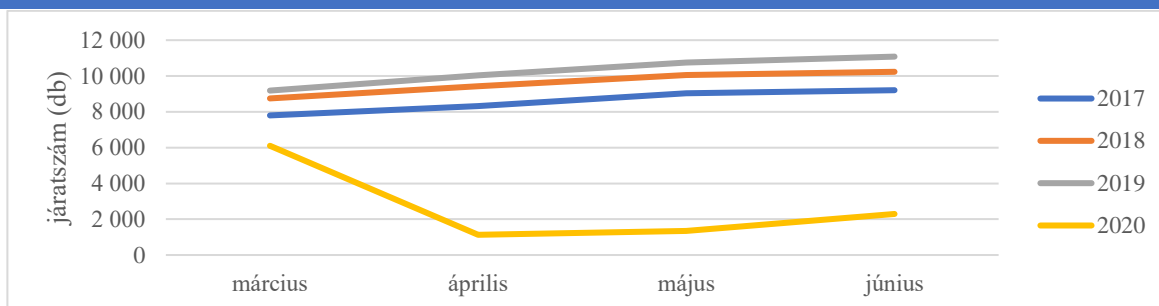
A Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér internetes elérhetőségén (URL11) közzétették a korábbi évek, továbbá a 2020-as év forgalmi statisztikáit. Így lehetőség adódott arra, hogy az utasforgalmat, a járatok számát, valamint a teherforgalom adatait összehasonlíthassuk a korábbi évek adataival a már ismertetett módon, csak a korlátozás hónapjait vizsgálva.

7. ábra: Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér utasforgalma 2017-től 2020-ig

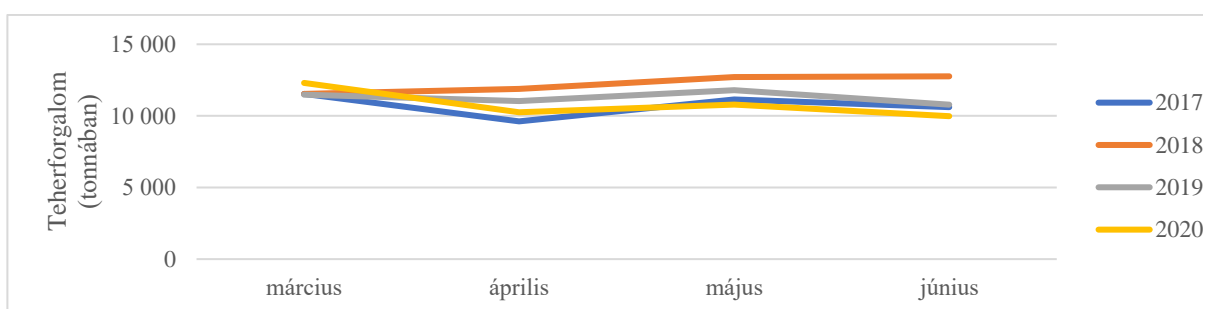
Forrás: (URL12)

Mint ahogyan a diagramon (3. ábra) is látszódik, a repülőtér személyforgalmában történt az egyik legnagyobb változás. Hatalmas az eltérés a korábbi évekhez képest, április valamint május hónapban szinte nullára csökkent a megszokotthoz képest az utasforgalom. A legnagyobb visszaesés az áprilisi hónapban történt, mivel ekkor 99,3%-os visszaesés volt tapasztalható a 2019-es adatokhoz viszonyítva, de a májusi hónap is szintén meglepő adatokkal szolgálhat ugyanis ekkor 98,4% volt a visszaesés a 2019-es adatokhoz képest.

8. ábra: Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér járatainak száma 2017-től 2020-ig
Forrás: (URL13)

Látható, hogy az utasforgalom csökkent, az áruszállítás azonban nem állt le ugyanolyan mértékben. Továbbá az egyes légitársaságok üres repülőjáratokat indítottak, hogy megtarthassák a fel és leszállásra használható résidők elosztásának arányait, ez a gyakorlat szintén torzíthatta az arányokat az utasforgalomhoz képest.

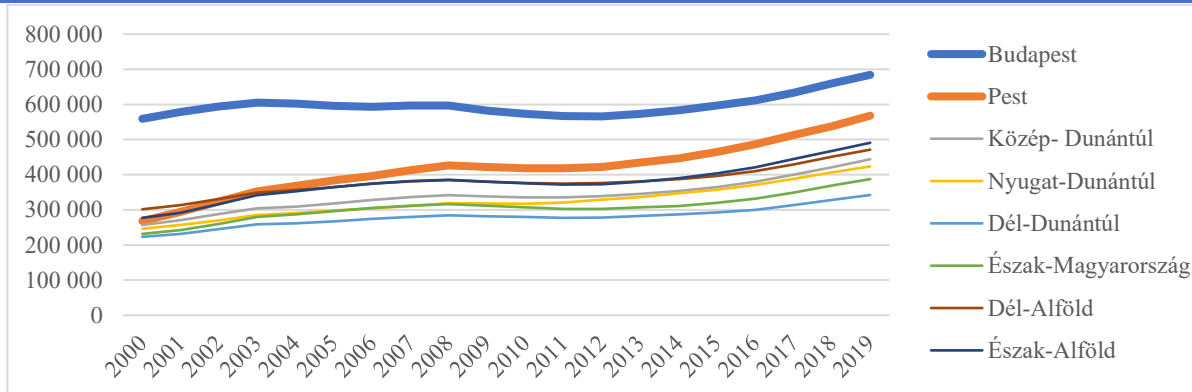
9. ábra: Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér teherforgalma 2017-től 2020-ig,
Forrás: (URL13)

Az 5. ábra a Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér teherforgalmát szemlélteti, és ez alapján jól látható, hogy a légi teherforgalom mértékére nem volt akkora hatással a lezárás, mint a légi személyforgalomra. Márciusban még növekedés is tapasztalható volt, ugyanis a 2019-es évhez képest 7,1%-os növekedés állapítható meg.

Közúti közlekedés

A közúti közlekedés vonatkozásában meg kell említeni, hogy az egyéni motorizált közlekedés, azon belül is a személygépkocsikkal megvalósuló közlekedés az utóbbi években a COVID-19 hatásaitól függetlenül is nőtt. Ezt a növekedést a személygépkocsi-állomány változása is reprezentálja. Az alábbi diagram a magyarországi személygépkocsi-állományát részletezi régióként.

10. ábra: Magyarország személygépkocsi-állománya régióként 2000-től 2019-ig

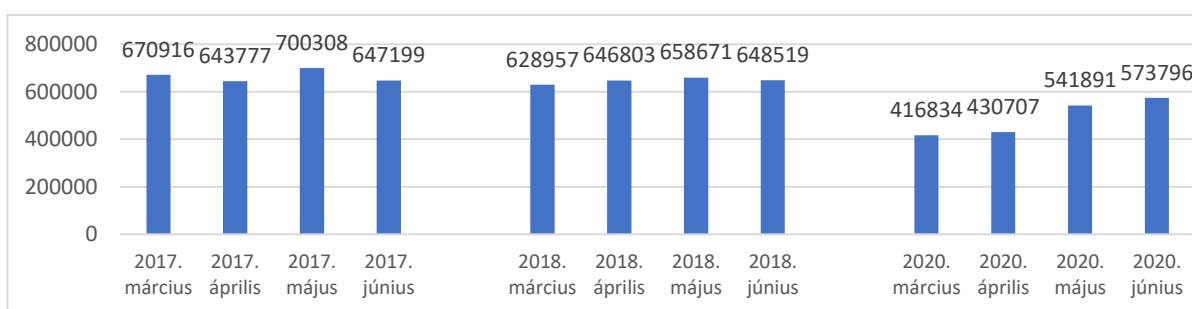
Forrás: (URL14)

„A legterheltebb utak jellemzően Budapest közvetlen közelében vannak.” (Miksztai et al., 2017) Budapesten főleg a személygépkocsi-forgalom dominál. A közúti kapacitás nem változik olyan mértékben, mint a járműállomány, így elmondható, hogy mindennaposakká váltak a forgalmi torlódások a reggeli és délutáni csúcsidőszakban.

Budapesten a Fővárosi Önkormányzat tulajdonát képező utak, hidak üzemeltetése és fenntartása, tehát a teljes közúti rendszer üzemeltetése a Budapest Közút Zrt. feladatkörébe tartozik. Közel 5000 km-es úthálózaton végzik a feladataikat. „A közúti közlekedésben alkalmazott vagy alkalmazható mérőrendszerek köre gyakorlatilag két főcsoportra bontható: hagyományos és alternatív technológiákra.” (Bécsi et al., 2014) Az alternatív rendszerek közé lehet sorolni mobiltelefonos navigációs alkalmazásokat, amelyek alkalmasak lehetnek hozzávetőleges forgalomsűrűség megállapítására. Jelen kutatásban a hagyományos, detektoros közúti mérési technika alapján gyűjtött adatokat vizsgáltuk. A Budapest Közút által szolgáltatott adatok az alábbi helyszínekről származnak: Margit körút, Vérmező út, Szabadság-híd.

Margit körút

A Margit körút és a Bem József utca kereszteződésénél található, ami a belvárosból kifelé haladó gépjárműveket méri a Széna tér irányába. E ponton két darab készülék van működésben. Azonban itt adatrögzítési hiba volt, mivel 2019 februárjától 2019 júliusáig egy-két nap kivételével nem tartalmazott adatot, ezért diagramon sem ábrázoltuk az évet.

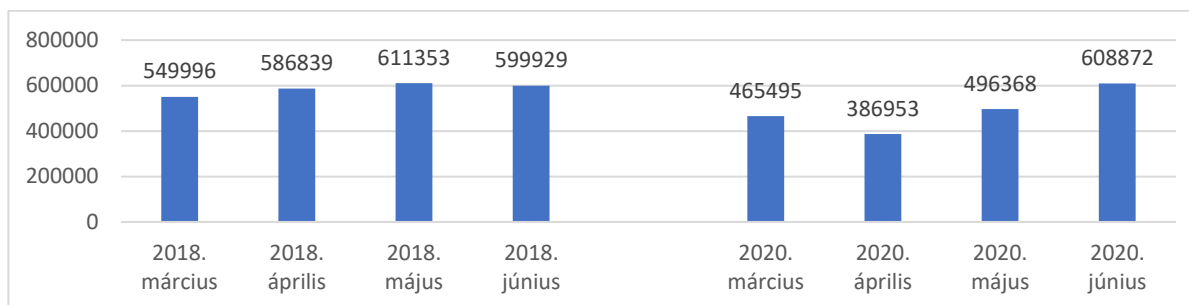

11. ábra: Margit körút gépjármű forgalma 2017 és 2020 között (2019-es adatokat nem tartalmaz).

Forrás: Budapest Közút által szolgáltatott adatok alapján saját szerkesztés
Elmondható, hogy szemmel láthatólag csökkent a forgalom a 2020-as év március-június közötti időszakában. Továbbá megállapítható, hogy a március és április hónapban volt a legnagyobb a különbség a korábbi évekhez képest, ugyanis márciusban 33,73%-os míg áprilisban pedig 33,41%-os volt a csökkenés a 2018-as évhez képest.

Vérmező út

A Vérmező úti mérési pont az Attila út és Krisztina körút kereszteződésében található, és a Széna tér felé, a belváros irányába haladó forgalmat számlálja. Itt is szintén két mérőeszköz található, amelyek egy-egy forgalmi sávot mérnek. Ismételten megjelenik a mérési adatok hiányossága ennél a mérési pontnál is, ugyanis csak 2017. április 5-étől érhetőek el az adatok, és 2019 tekintetében is hiányosak. Ezekből következik, hogy csak a 2018-as évvel összehasonlítva lehet vizsgálni a 2020-ban történt változásokat.

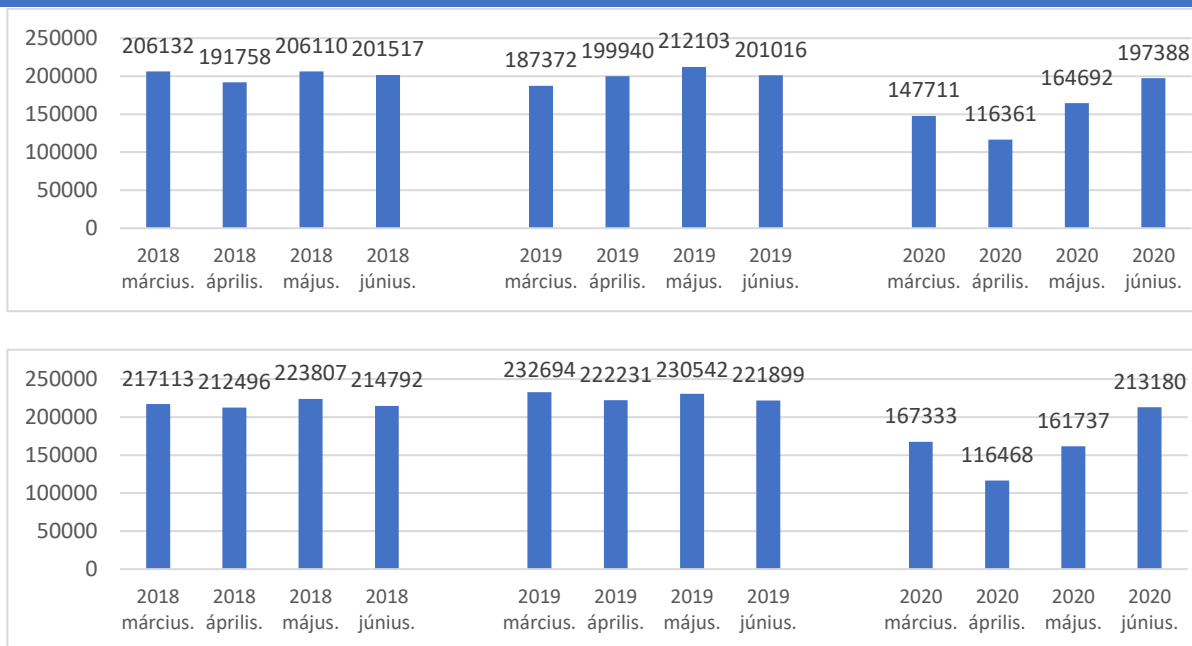
12. ábra: Vérmező út gépjármű forgalma 2018-ban és 2020-ban.

Forrás: Budapest Közút által szolgáltatott adatok alapján saját szerkesztés

A 8. ábrán, a Vérmező úton található 2 darab eszköz adatait láthatjuk. A 2018-as évhez képest az áprilisi hónapban tapasztalható a legnagyobb forgalmi csökkenés, amely 34,06 %-os volt ekkor.

Szabadság-híd

A Szabadság-híd, mint Duna-híd a budapesti forgalmi változások bemutatására a legalkalmasabb, mivel a forgalom számára a városon belül a Duna-hidak a szűk keresztmetszetek. Itt szintén 2 mérőeszköz van elhelyezve. Az egyik Buda felé, míg a másik Pest felé méri a közúti forgalmat. Ez a két készülék ellentétben az előző mérőhelyeken elhelyezett készülékekkel 2019-ben jól mérte az adatokat, azonban a 2017. adatsor hiányos volt.

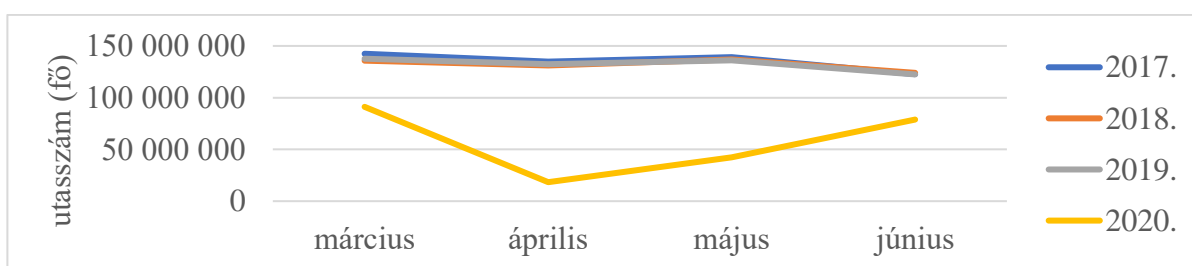

13. ábra: A Szabadság híd forgalma Buda felé (fent) és Pest felé (lent) 2018-tól 2020-ig.
 Forrás: Budapest Közút által szolgáltatott adatok alapján saját szerkesztés

A 9. ábra a Szabadság-híd forgalmát szemlélteti Buda és Pest felé. Mindkettő diagram a 2018-tól 2020-ig terjedő időszakot mutatja a március, április, május, június hónapok viszonylatában. Ha a 2020-as adatokat összehasonlítjuk a 2019-es adatokkal, akkor látható, hogy 2020 márciusában 25%-kal, áprilisban 44,85 %-kal, májusban 26,25 %-kal, júniusban pedig 2,92 %-kal csökkent a Szabadság-híd forgalma a veszélyhelyzet időszaka alatt. A 2020-as forgalom pedig csak 75,24 %-a a tavalyi forgalmi adatoknak.

Közösségi közlekedés

A kutatás során adatokat szereztünk be a Budapesti Közlekedési Központtól a közösségi közlekedést használók utasszám-adatait illetően. Az adatok a jegy- és bérleteladásból származtatott becslült értékek. Az alábbi ábra a felszálló utasszámokat tartalmazza a szárazföldi ágazatokra vonatkozóan. A szárazföldi ágazatok alatt értjük a BKK által üzemeltetett villamos-, autóbusz-és trolibuszok-üzemágakat. Az ábra egyedül a hajójáratok adatait nem tartalmazza, amelyeknek a forgalma elhanyagolható a szárazföldi ágazathoz képest mivel inkább turisztikai szempontból van jelentősége, amely a vizsgált időszakban nem kimutatható szintre csökkent.

14. ábra: A Budapesti Közlekedési Központ felszálló utasforgalma 2017-2020 (becslés)
 Forrás: A BKK által szolgáltatott adatok alapján saját szerkesztés

Ha a 2020-as évet vizsgáljuk látható, hogy márciustól kezdődően hatalmas a csökkenés a közösségi közlekedést használók körében. Jól látható, hogy márciusban indult a csökkenés, mivel ebben a hónapban is hirdették ki a veszélyhelyzetet. A márciusi hónapban 33,79 %-os volt az utasszám csökkenés a 2019-es évhez képest (március 11-én hirdették ki a veszélyhelyzetet). A 2020-as év áprilisában a 2019-es évhez képest 86,15%-os utasforgalom-visszaesés tapasztalható. Így elmondható az, hogy a COVID-19 a közösségi közlekedést nagyon súlyosan érintette Budapesten.

Kerékpáros közlekedés

„2013-ban a budapesti kerékpáros közlekedés részaránya elérte azt a szintet, amikor már a városi közlekedésben betöltött szerepe által hivatásforgalmi, illetve szabadidős használatot tekintve összemérhetővé vált a többi közlekedési móddal, túllépett a pusztán szabadidős tevékenységnek tekintett időtöltés szerepén.” (Felföldi, 2014) A közúti közlekedésen belül a kerékpáros forgalomnövekedés érdekes összefüggést mutat aközött, hogy míg más közlekedési módban a forgalom csökkent, addig itt nőtt a budapesti automata kerékpáros forgalomszámláló berendezések adatai alapján. A Budapesti Közlekedési Központ hét helyen telepített forgalomszámlálót Budapest területén 2017-ben, melyek adatai nyilvánosan hozzáférhetők. (URL5) Ebből levonható az a következtetés, hogy akik eddig tömegközlekedéssel jártak, azok közül egy bizonyos réteg tömegközlekedés helyett kerékpárra váltott. Továbbá az is feltételezhető, hogy akik eddig kerékpárral jártak a munkahelyükre, azok a vizsgált időszak alatt kevesebbet kerékpároztak, mivel számos munkahely otthoni munkavégzést engedélyezett a munkavállalóinak. Ebből következik, hogy kialakulhatott egy új réteg is, akik korábban nem használtak kerékpárt, de megváltozott ez a szokásuk a kialakult helyzet miatt.

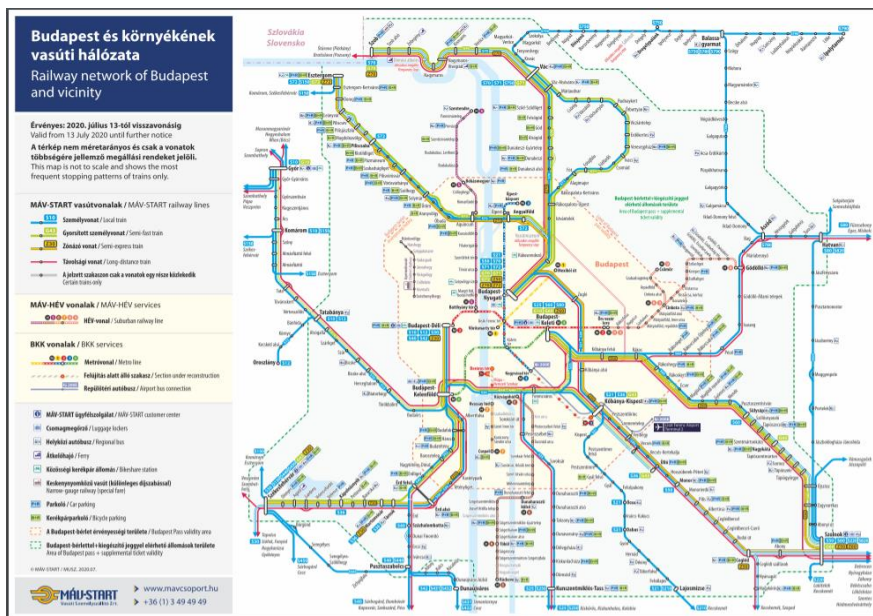
Vasúti közlekedés

„A vasút megszületése új helyzetet teremtett a személy- és áruszállításban. Lehetővé vált ugyanis a személyek és az áruk egy időben, nagy tömegben való szállítása.” (Somogyi, 2010) A magyar vasúthálózatról elmondható, hogy főváros központtal centrális szerkezetű. A MÁV-csoport végzi a vasúti szállítást hazánkban. „A MÁV 1993. június 30-án gazdasági társasággá alakult, majd önálló társaságokra bomlott. Az árufuvarozást az osztrák tulajdonú Rail-Cargo végzi, a személyszállítás a MÁV-START feladata lett. A MÁV irányítása alá került a budapesti HÉV közlekedés.” (Perger, 2020) A budapesti vasúti közlekedés további jellemzője, hogy a regionális célú vasútvonalak a nagyvasúti közlekedési eszköznek minősülő HÉV-ek bonyolítják le a forgalom többségét. (URL15)

Dinamikusan nő az utasforgalom a budapesti elővárosi vonalakon. „A budapesti elővárosi térség fontos szolgáltatási területe a MÁV-START-nak, mert a vasúton utazók több mint fele az agglomerációs vonalakon utazik, és a bevétel egyharmada erről a területről származik.” (URL16) Ez köszönhető az ezeken a vonalakon végbement újításoknak, mint például a korszerű motorvonatoknak, vagy a csökkenő menetidőnek, vagy a P+R parkolók építésének.

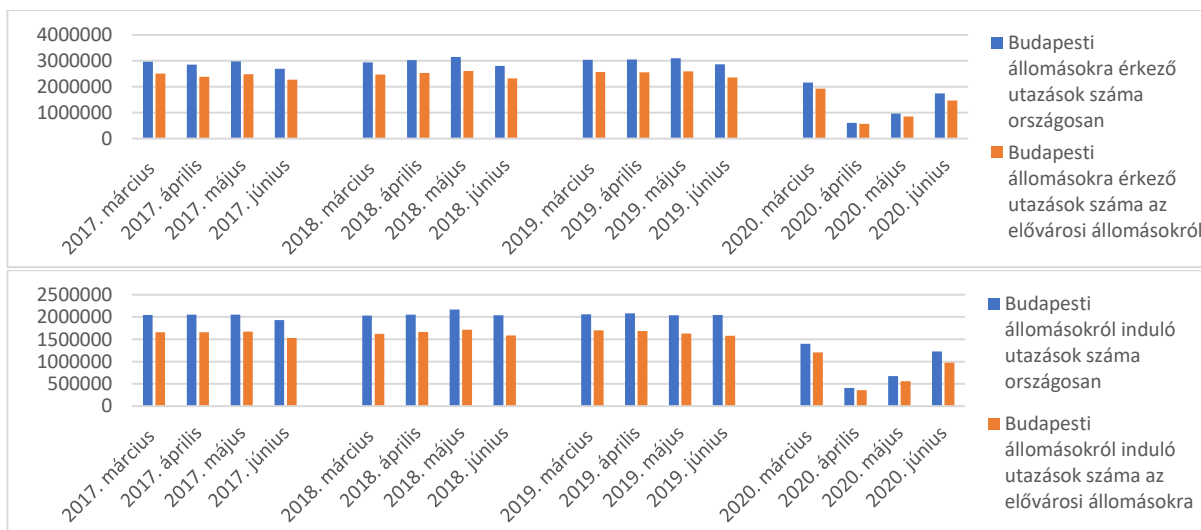
Érdekességképpen megemlíthető a MÁV vasúti szállításának negyedéves adata, amiből kiderült, hogy 2019-ben a belföldön összesen 140 881 712 fő utast szállított a társaság. Ez nagyjából megegyezik a BKK által egy hónapban bonyolított utasforgalommal.

Fontos tisztázni azt, hogy mit is értünk Budapest közigazgatási területe alatt. Ez a terület összesen 44 darab állomást tartalmaz. Elővárosi állomások alatt pedig 156 db állomást értünk. A 11. ábra tartalmazza ezeket az állomásokat. A rózsaszín terület alá eső állomások és megállóhelyek között érvényes a BKK-bérlet is.

15. ábra: Budapest és környékének vasúti hálózata
forrás: (URL17)

A MÁV által szolgáltatott adatok alapján meghatározható, hogy az ország egész területéről mennyien utaztak Budapestre, illetve Budapestről az adott időszakban.

16. ábra: Budapesti állomásokra érkező (fenn) és budapesti állomásokról induló utasok száma (lenn) (2017-2020)

Forrás: A MÁV által szolgáltatott adatok alapján saját szerkesztés

A 12. ábra diagramjai jól szemléltetik a 2020-ban történt utasszám-változást, amely szerint már márciusban megkezdődött a vasúti személyszállítás csökkenése a MÁV-nál. A 2020. márciusi hónapjában, 2019 márciusához képest 25,25% volt a visszaesés. Habár ez nem tűnik kiugróan soknak, de számokban kifejezve közelítőleg 650000-rel kevesebb volt az utasszám. A Budapestre induló utasok számában kicsivel magasabb, 29,17 %-os visszaesés tapasztalható. Ez a visszaesés közel hasonló mértékű a közösségi közlekedés terén tapasztalt mértékhez.

Csakúgy, mint a többi közlekedési ágazatnál, úgy itt is az áprilisi hónapban történt a legnagyobb változás. Ekkor a Budapestre érkező utazások száma az elővárosi állomásokról 78 %-kal, az induló utazások száma pedig 78,90 %-kal csökkent a 2019. áprilisi hónaphoz képest.

Összegezve a MÁV forgalmát Budapest tekintetében, jól észrevehető, ahogyan a járványügyi intézkedések befolyásolták az utasforgalmat. A közlekedési ágazatoknál a légi közlekedés után a vasúti közlekedés személyszállítást érintette a legnagyobb mértékben a COVID-19.

Vízi közlekedés

A Budapestet érintő vízi út a Duna, mely nagy nemzetközi forgalmat bonyolít le. A Duna hossza összesen 2860 km, magyarországi szakasza 417 km. (URL18)

Habár ez a közlekedési ágazat a személyszállítás terén inkább turisztikai szempontból van jelen, és nem a napi közlekedésre használják, de mégis jelentős számú utas használta ezt a szolgáltatást. A KSH adatai alapján 2019-ben 6841000 utas utazott belföldön hajóval. (URL19) (Ebben a nem csak a dunai forgalom értendő). Jellemzője továbbá a vízi közlekedésnek, hogy az áruszállítás terén is viszonylag magas adatokat szolgáltat. Ez inkább a nemzetközi áruszállításra igaz, mintsem a belföldre. Belföldi áruszállítása elhanyagolható a nemzetközihez képest. A KSH által közzétett adatok szerint 2019-ben a belföldön, vízen szállított áruk tömege 122 tonna, míg nemzetközi szinten 8470 tonna. (URL20)

A fent említett adatok függvényében elmondható, hogy nem elhanyagolható a vízi közlekedés által generált forgalom. Kutatásunk során a budapesti forgalomra lettünk volna kíváncsiak, főképp a szállodahajók által generált forgalomra, valamint a menetrend szerint járó hajók forgalmára. A kutatás során megkeresésünkre a MAHART részéről számszerű adatokat üzleti titokra hivatkozva nem szolgáltatottak. Azonban a kapott válasz tartalmaz némi betekintést abba, hogy milyen mértékben is érinthette a MAHART-ot és a többi társaságot a járvány okozta helyzet. Eszerint „a járvány és a járvány okozta korlátozások eddig példátlan visszaesést okoztak mind a menetrendi hajózás, mind a szállodahajós szegmens vonatkozásában is. Feltehetőleg lesznek szállodahajós társaságok, akik nem tudják majd a válságot átvészelni, de lesznek olyanok is, akik alkalmazkodnak a kialakult helyzethez, és ők akár meg is erősíthetik pozíciójukat. Az is látható már most, hogy a vendégigények át fognak alakulni, a biztonság minden eddiginél nagyobb szerepet fog kapni az utasok részéről. Ennek megfelelően a szállodahajós társaságok szigorú protokollt vezettek be a hajókon: így például a hajókon a papír alapú étlap, itallap helyett QR kódos rendelést alkalmaznak, az önkiszolgáló büfé rendszer

megszűnt. Az utasokat hajóra lépés előtt tesztelik, hőmérőzik, a hajón történő távolságtartást szigorúan betartatják. A megváltozott körülményekhez igazodva dolgoztuk ki az érkező szállodahajók biztonságos fogadását tartalmazó kikötői protokollunkat. Fentiekhez hasonlóan a menetrendi hajózás esetében is kiemelt fontosságot fordítunk a biztonságra. A kirándulóhajók befogadó képességét lecsökkentve, a kötelező kézfertőtlenítést és maszkviselést előírva óvtuk utasaink és munkatársaink egészségét. Úgy látjuk, hogy a korlátozások megszűnését követően, minden óvintézkedés betartása mellett 2-3 év alatt állhat vissza mind a szállodahajós forgalom, mind a menetrendi hajózás forgalma a járvány előtti időszak szintjére.” (Forrás: A MAHART által küldött tájékoztatás alapján).

3. Következtetések, javaslatok

A kutatás alapján megállapíthatóvá vált, hogy Budapesten az összes közlekedési ágazatban csökkenés történt, azonban szembetűnő lehet az, hogy a személygépjármű-forgalom közel sem csökkent olyan mértékben, mint a közösségi közlekedés (MÁV, BKK) forgalma. Habár a kerékpáros forgalom terén növekedés mutatható ki, mégsem olyan mértékű, hogy kompenzálja a közösségi közlekedés körében elszenvedett utasvesztést. Elmondható tehát, hogy Budapesten elősegítette a kerékpáros közlekedés pozitív irányú változását a kialakult helyzet, és fontos hangsúlyozni, hogy szükség is van ezekre a pozitív változásokra, de azt is ki kell emelni, hogy ez ne a közösségi közlekedés rovására történjen, ugyanis a fenntartható közlekedésnek pont a közösségi közlekedés használata az egyik alapja.

A Simple kérdőíve alapján, amelyet mintegy 15000 ember töltött ki, az állapítható meg, hogy Budapesten a járvány előtti helyzethez képest, a járvány után személygépkocsival 7 %-kal, kerékpárral 11 %-kal, gyalog pedig 6 %-kal terveznek többet utazni az emberek. Tömegközlekedéssel pedig sajnos, 4 %-kal terveznek kevesebbet utazni az emberek, mint korábban. (URL21) Ezek alapján belátható, hogy a közlekedési szokásokat a fenntartható közlekedési módok felé (vissza) kell terelni.

Ezt a célt csak úgy lehet elérni, ha széleskörű közlekedésfejlesztési beruházások valósulnak meg. Ezekben a beruházásokban előtérbe kell helyezni a tiszta közlekedési módokat, mint például villamos, kerékpár, metró, gyaloglás vagy akár a mikromobilitás. (Felföldi, 2020) Továbbá úgy kell ezeket megvalósítani, hogy az egyes közlekedési módok könnyen kapcsolódhassanak egymással.

Ki kell emelni, hogy ezekkel a közlekedésfejlesztési beruházásokkal az Európai Unió által kitűzött célok megvalósítása érdekében is cselekszünk, (URL22) továbbá a Budapesti Mobilitási Terv 2030 céljainak is eleget teszünk, miszerint 2030-ra 13 %-kal csökkenteni kell a személygépjármű-közlekedést, és ennyivel kellene növelni a tiszta közlekedési módokat.

Közlekedésbiztonsági szempontból is kiemelt jelentősége van ezeknek a fejlesztéseknek, mivel a halálos kimenetelű közúti balesetek 38 %-a városi környezetben következik be. (URL23) Ezek jellemzően nem az említett tiszta közlekedési módokra visszavezethető balesetek. Tehát a személygépkocsi-használat csökkentésével egyben a halálos közúti balesetek száma is alacsonyabb lehet.

A károsanyag-kibocsátás terén ki kell térni arra is, hogy az Egészségügyi Világszervezet szerint összefüggés állapítható meg a magas légszennyezettség, és a COVID-19 által okozott megbetegedés terjedése között. E szerint a légszennyezettség előidéző tényezője lehet a krónikus légúti megbetegedéseknek, és akik ilyen típusú betegségben szenvednek, azoknál nagyobb eséllyel fordulnak elő a SARS-COV-2 vírus súlyosabb tünetei. (Zhu et al., 2020) (URL24)

A BMT ötödik könyve szerint „Budapest esetében a közlekedésfejlesztési stratégiai tervezés SUMP (fenntartható városi mobilitás) ciklusa 5-7 évenként vizsgálendő felül.” (URL25) 2020-ban olyan mértékű változások történtek a városi közlekedés terén, hogy érdemes lenne egy aktualizált tervet készíteni, vagy a meglévőt kiegészíteni, tekintettel arra, hogy a legutóbbi terv elkészítése 2019-ben történt.

Az alábbiakban azokat a közlekedésfejlesztési javaslatokat fogalmaztuk meg, amelye fontosak annak a célnak az elérése érdekében, hogy csökkentsük a személygépkocsi-forgalmat és növelhessük a fenntartható közlekedési módokat:

- több kerékpártároló létesítése az elővárosi vasútállomásokon, ezáltal integrálva az utazási láncba a kerékpárhasználatot
- HÉV vonalak korszerűsítése, bővítése
- BKK autóbusz járműparkjának fokozatos lecserélése elektromosra
- BKK, MÁV frekventált vonalain a korábbinál sűrűbb járatok
- forgalomcsillapítási projektek további kezdeményezése
- kerékpáros közlekedés fejlesztése és állami támogatása (például kerékpáros munkába járás támogatása, közösségi kerékpárrendszer fejlesztése)
- belvárosi behajtási díjrendszer bevezetése
- elektromos jegyrendszer a közösségi közlekedés vonzóbbá tétele érdekében, a BKK, a Volán és a MÁV járatain integrált módon

Összegezve tehát számos fejlesztési lehetőség áll rendelkezésre az élhető és fenntartható városi környezet kialakításához. Természetesen ezek eléréséhez szükséges a politikai vezetés széles körű támogatása valamint az állampolgárok hajlandósága a változásra.

4. Felhasznált irodalom

- Bécsi, T.; Tettamanti, T.; Varga, I. (2014): A közúti forgalom becslésére felhasználható mérési adatok és az együttes alkalmazhatóságuk, Közlekedéstudományi Egyesület: Közlekedéstudományi szemle, 64. évf., 5.szám, 29. p.
- Ekés, A.; Surányi, R. (2020): A koronavírus hatása a városi közösségi közlekedésre – zuhanás és visszakapaszkodás, Közlekedéstudományi Egyesület: Városi közlekedés 2020. különszám 9-16. p.
- Felföldi, P. (2014): Kerékpáros-balesetek Budapesten, Belügyi Szemle, 62. évf. 11. szám, 83.p.
- Felföldi, P. (2020): Mikromobilitás és balesetek a budapesti közutakon, In: Marton, Zsuzsanna; Németh, K.; Pelesz, P.; Péter, E. (szerk.) IV. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia Tanulmánykötet. Nagykanizsa, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, ISBN:9789633961322 122. p.
- Miksztai, P.; Virág, Á.; Bozó, A. (2017): A hazai közúti közlekedési hálózatot terhelő forgalom elemzése, Közlekedéstudományi Egyesület: Közlekedéstudományi szemle, 67. évf., 5. szám, 65. p.

- Nagy, S. (2020): A koronavírus hatása a városi életre és közlekedésre, Közlekedéstudományi Egyesület: Városi közlekedés 2020. különszám 5-8. p.
- Nagy, Zs. (2013): Az új légiközlekedési iránymutatás tervezetének összefoglalója, valamint az európai bizottság döntési gyakorlata a légiközlekedés területén, Állami Támogatások Joga 20. évf. (2013/4) 71–91. p. http://epa.oszk.hu/02400/02450/00020/pdf/EPA02450_ATJ_2013_4_071-091.pdf
- Perger, I. (2020): A magyar vasút 2020-ban... Közlekedéstudományi Egyesület: Közlekedéstudományi szemle, LXX. évf., 1. szám, 40.p.)
- Pinke-Sziva, I.; Smith, M.; Berezvai, Z.; Coronel Padilla, M. (2020): Sustainable and competitive nightlife district? – Management of overtourism in Budapest, Marketing & Management, 54. évf. 1. szám 55-63. p. DOI: 10.15170/MM.2020.54.01.05
- Remenyik, B.; Sikó, B.; Huszár, P. (2019): Az overtourism hatása a városi közlekedés átalakulására Budapesten, Közlekedéstudományi Egyesület: Közlekedéstudományi szemle, 69. évf. 4. szám, 49-57. p. DOI: 10.24228/KTSZ.2019.4.4
- Salma, I.; Vörösmarty, M.; Gyöngyösi, A. Z.; Thén, W.; Weidinger, T. (2020): What can we learn about urban air quality with regard to the first outbreak of the COVID-19 pandemic? A case study from central Europe, Atmospheric Chemistry and Physics, 20, 15725–15742. DOI: <https://doi.org/10.5194/acp-20-15725-2020>
- Somogyi, B.: A vasúti közlekedés és a turisztikai termékfejlesztés kapcsolata, valamint a területi fejlődésre gyakorolt hatásmechanizmusa, A Magyar Turizmus ZRt. szakmai és tudományos folyóirata, XIV. évf., 3. szám, 18. p. https://mtu.gov.hu/documents/prod/Bulletin-2010_3.pdf#page=19
- Tombácz, E.; Magyar, E.; Mészáros, Sz.; Nagy, I.; Rákosi, J.; Tombácz, F.; Vidéki, B.; Fleischer, T. (2019): Budapesti Mobilitási Terv Közlekedésfejlesztési Beruházási Program (Stratégiai) Környezeti Vizsgálat - „A jelenlegi környezeti helyzet” alapján 72. p. https://budapest.hu/Documents/BMT_SKV21_20190405.pdf
- Varjú, V.; Farkas, O.; Farkas, J. Zs.; Vér, Cs. (2020): Az egyéni munkacélú személygépkocsi-közlekedés COVID-19 járvány következtében történő változásának néhány környezeti aspektusa Budapesten, Tér és Társadalom 34/2. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.34.2.3266>
- Zhu, Y.; Xie, J.; Huang, F.; Cao, L. (2020): Association between short-term exposure to air pollution and COVID-19 infection: Evidence from China, Science of the Total Environment, 727. p. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138704>
- URL1: 71/2020. (III. 27.) Kormányrendelet a kijárási korlátozásról 3.§ és 4.§ http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=218750.381553 (2021. 01. 14.)
- URL2: KSH - Területi adatok, Budapest http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_01 (2020. 09. 26.)
- URL3: Széchenyi István Egyetem, Közlekedési Tanszék: Közlekedéstan jegyzet. A szállítási szükségletek keletkezése és kielégítése <https://ko.sze.hu/catdoc/list/cat/7086/id/7105/m/4974> (2020. 09. 20)
- URL4: Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér - forgalmi jelentések https://www.bud.hu/budapest_airport/letoltheto_dokumentumok/statistikak/forgalmi_jelentesek (2020. 09. 18.)
- URL5: Eco Counter – Budapesti mérési helyszínek <http://www.eco-public.com/ParcPublic/?id=809> (2020. 07. 09.)
- URL6: Magyar Kerékpárosklub – Budapesti kerékpáros forgalomszámlálók adatai <https://kereparosklub.hu/szamlalo/adatok#muzeumkrthavi> (2020. 07. 09.)
- URL7: KSH – Budapest súlya tovább nőtt a helyi személyszállításban <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jelszall/jelszall18.pdf> (2020. 09. 26.)
- URL8: KSH – Összefoglaló adatok a Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér forgalmáról (2002–) https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_odmj001.html (2020. 09. 17) alapján saját szerkesztés

- URL9: KSH – Összefoglaló adatok a Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér forgalmáról (2002–)
https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_odmj001.html (2020. 09. 17) alapján saját szerkesztés
- URL10: Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér – Forgalmi visszaesés, utasszámcsökkenés
https://www.bud.hu/budapest_airport/media/hirek/aktualis_sajtokozlomenyek/repuloteri_napi_ertesito_tajekoztato_a_covid_19_jarvanyugyi_intezkedesekrol_0323.html (2020. 09. 17.)
- URL11: Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér – Forgalmi jelentések
https://www.bud.hu/budapest_airport/letoltheto_dokumentumok/statistikak/forgalmi_jelentesek (2020. 09. 18.)
- URL12: Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér - Forgalmi jelentések
https://www.bud.hu/budapest_airport/letoltheto_dokumentumok/statistikak/forgalmi_jelentesek (2020. 09. 18.) alapján saját szerkesztés
- URL13: Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér – Forgalmi jelentések
https://www.bud.hu/budapest_airport/letoltheto_dokumentumok/statistikak/forgalmi_jelentesek (2020. 09. 18.) alapján saját szerkesztés
- URL14: KSH – 6.4.6.2. Közúti gépjármű-állomány
https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ode006b.html (2020. 11. 10) alapján saját szerkesztés
- URL15: MÁV-HÉV Helyiérdekű Vasút Zrt. – Bemutakoznak Budapest elővárosi vasútvonalai
<https://www.mav-hev.hu/hireink/bemutakoznak-budapest-elovarosi-vasutvonalai-0> (2020. 09. 28.)
- URL16: MÁV – Dinamikusan nő az utasforgalom a budapesti elővárosi vonalakon
<https://www.mavcsoport.hu/mav/dinamikusan-no-utasforgalom-budapesti-elovarosi-vonalakon> (2020. 09. 23.)
- URL17: MÁV-csoport – Budapest és környékének vasúti hálózata
<https://www.mavcsoport.hu/mav-start/media/terkepek> (2020. 10. 08.)
- URL18: Vízügyi honlap – Földrajzi leírás
<https://www.vizugy.hu/print.php?webdokumentumid=33> (2020. 09. 24.)
- URL19: KSH – belföldi helyközi személyszállítás
https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_odme005.html (2020. 09. 24.)
- URL20: KSH – Belföldi áruszállítás
https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_odmv001.html (2020. 09. 24.)
- URL21: Simple – Hogyan változnak a közlekedési szokások a járványhelyzet elmúltával?
<https://www.simple.hu/hirek/Hogyan-valtoznak-a-koezlekedesi-szokasok-a-jarvanyhelyzet-elmultaval/> (2020. 10. 06.)
- URL22: Európai Bizottság – Fehér Könyv – (Útítv az egységes európai közlekedési térség megvalósításához – Úton egy versenyképes és erőforrás-hatékony közlekedési rendszer felé) 1. és 9. cél
<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0144:FIN:HU:PDF> (2020. 10. 05.)
- URL23: Európai Parlament – Jelentés a fenntartható városi mobilitásról
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2015-0319_HU.html#title1 (2020. 10. 05.)
- URL24: World Health Organization – A new international day to celebrate clean air – and a sustainable recovery from COVID-19
<https://www.euro.who.int/en/health-topics/environment-and-health/air-quality/news/news/2020/9/a-new-international-day-to-celebrate-clean-air-and-a-sustainable-recovery-from-covid-19> (2020. 10. 05.)
- URL25: Budapesti Mobilitási Terv 2030 – V. Monitoring és értékelési kézikönyv, 9.p.

[https://budapest.hu/Documents/Budapesti%20Mobilit%C3%A1si%20Terv%202030/V_BMT_Monitoring_%C3%A9rt%C3%A9kel%C3%A9si_k%C3%A9zik%C3%B6nyv_20190114\[1\].pdf](https://budapest.hu/Documents/Budapesti%20Mobilit%C3%A1si%20Terv%202030/V_BMT_Monitoring_%C3%A9rt%C3%A9kel%C3%A9si_k%C3%A9zik%C3%B6nyv_20190114[1].pdf) (2020. 10. 05.)

Az utazók egészségügyi biztosítása a COVID-19 világjárvány után

Prof. Dr. Felkai Péter

*c. egyetemi docens - Debreceni Egyetem - Általános Orvostudományi Kar - Belgyógyászati
Intézet - Anyagcsere Tanszék - Utazásorvostani Tanszéki Csoport*

Levelezési cím: 1039 Budapest, Szentendrei út 301

e-mail cím: peter.felkai@soshungary.hu

Absztrakt

A COVID-19 járvány lecsengésével egyidejűleg a nemzetközi utazások ismét lehetővé válnak. Azonban sem az utazás megszokott formái, sem az utazók utazással kapcsolatos attitűdjei, sem az utazási rizikófaktorok nem lesznek ugyanazok, mint járvány előtt. A biztonságos utazás feltételeinek megteremtése mind az utazók, mind az utazási iparág minden szereplőjének az érdeke. Az utazók biztonsága, az utazók fizikai védelmén kívül a testi és pszichés egészség megőrzésétől függ. Ezért az utazás előtti megfelelő egészségügyi felkészítés a legfontosabb feladatunk, de ennek a COVID-19 járvány fényében való újraértelmezésére van szükség. Jelen fejezet az utazásbiztonság egészségügyi vonatkozásaival foglalkozik, és az utazási kockázatok elemzésével, valamint az alkalmazható prevenciós módszerekkel mutat rá egyrészt a jövőben alkalmazandó utazás előtti tanácsadás módszereire és taktikájára. Mivel az utazók biztonságának megteremtése az utazók megfelelő attitűdjén kívül az utaztatók felelőssége is, elemezzük az általuk alkalmazható egészségügyi óvintézkedéseket is.

---

1. Bevezetés

A rémálom lassan véget ér: a határok majd újra kinyílnak, az utazási irodák újra kínálják külföldi útjaikat, a hotelek szobáit ismét elkezdik lefoglalni, megtelnek az éttermek asztalai és nevezetességek újra látogathatóak lesznek. Az idegenforgalmi üzletág hatalmas veszteséget könyvelhetett el: 2020 évben az előző évi teljes bevétel 20%-át sikerült csak megtermelni (OECD, 2020). Az amerikai utazási ipar sem járt jobban: becslések szerint az utasforgalom visszaesése 6 – 7-szorososa annak, amit 2001. szeptember 11.-i terrortámadás után tapasztaltak (Becker, 2020). Hazánk hetedik az OECD országok között, amelyek a turizmusból átlag feletti GDP növekedést élveztek, tehát nem csak az utazni vágyóknak, hanem az utazási ipar minden egyes szereplőjének érdeke, hogy a nemzetközi utazás és a turizmus minél előbb helyreálljon. Az utazás azonban ezután már nem lesz olyan, mint a járvány előtt. Elfeleltük a nagy tanulságot: a járványokat mindenkor az embertömegek mozgása terjesztette, legyenek azok

katonák, kereskedők, zarándokok vagy a tömegturizmusban résztvevők. A különbség csak annyi, hogy amíg az 1345 évi nagy pestisjárvány, mely kiirtotta Európa lakosságának felét, 8 év alatt jutott el Ázsiából Európa legnyugatibb csücskébe, az 1919 évi spanyolnátha járvány (mely nem volt sem spanyol, sem nátha) már két hónap alatt lett világjárvány, addig korunkbeli járványok – illetve a kórokozót hordozó emberek és tárgyak - alig 24 óra alatt körbeutazzák a Földet. A modern közlekedési eszközök nagy tömegű embert nagy távolságokra igen rövid idő alatt juttatnak el és ez okozza a világjárványok egyre gyakoribbá válását (1. táblázat).

1. táblázat: a 20. - 21. század világjárványai napjainkig

A járvány kezdő éve	Betegség	Kórokozó	Halottak száma	Megbetegedések száma
1981	AIDS	HIV	2,1 millió (2007-ig)	33,2 millió (2007-ig)
1990	kifutópálya malária	plasmodium fajok	nincs adat	nincs összesítő adat
2002	SARS	SARS-CoV-2	813	8437 (WHO,2003)
2005	madárinfluenza	A/H5N1	616 (2017-ig)	1,568 (2019-ig)
2009	sertésinfluenza	A/California/7/2009 (H1N1)	1,4 billió (!)	18,449
2012	közél-keleti légúti koronavírus (MERS)	MERS-CoV	2519 (2020-ig)	866 (2014-ig)
2013	EBOLA – vérzéses láz	Ebola-vírus	25,500 (2013)	10,500 (2013)
2015	Zika-láz	Zika vírus	1 (de több csecsemő torzszületést okozott)	2,382 (2016)
2019	COVID-19	SARS-CoV-2	1,847,507 (2019)	85,225,353 (2020. január)

Tehát egy következő világjárvány kitörése már évek óta várható volt (Felkai, 2018). Világos, hogy a COVID járványt a nemzetközi utazás tette világjárvánnyá, mint majdnem minden előző pandémiát (Felkai, 2020). Mivel sajnálatos módon nem a COVID-19 volt az első és nem is az utolsó világjárvány, végre tanulnunk kell a régi járványok történetéből. Ezért nemcsak az

utazási módokat kell az utazók biztonságát jobban szolgáló módon átalakítani, hanem az utazók szokásait és utazás előtti egészségügyi felkészítését is újra kell gondolni.

2. Módszer

Ahhoz, hogy a világjárvány utáni utazási módokat és az utazók egészségét szolgáló prevenciós újragondolt módszereket ki tudjuk alakítani fel kellett mérni egyrészt a legnépszerűbb utazási módokat, valamint a nemzetközi szakirodalom és az orvos szakma szabályai szerinti utazási tanácsadási módszereket és legfontosabb javaslatokat. Ezeket a „rég” eljárásokat kellett adaptálni a megváltozott utazási feltételekhez. Célszerűnek látszott az utazás előtti, világjárványt is figyelembe vevő utazási kockázatokat is elemezni, hogy azok minél jobban megfeleljenek az utazásorvostani prevenció követelményeinek. A prevenciós módszerek alapjául az utazásorvostan biomedicinális triászát, a vakcinációt, a kemoprofilaxist és az életmódi tanácsokat vettük szemügyre. Célszerű a jelen Covid járványt összevetni a 20. századi spanyolnátha járvány (1918 – 1919) alatt használt prevenciós módszerekkel. Az egyes megelőző intézkedéseket az utazás kockázati tényezőinek megfelelő sorrendben tárgyaljuk: az utazó-, az utazás- és a célország kockázati tényezőit figyelembe véve.

3. Eredmények és értékelésük

Ami a tömegturizmus kialakulását illeti, annak első nyomait a 19. század közepére tehetjük, amikor George Mortimer Pullman amerikai mérnök 1864-ben megalkotta az első hálókocsit, mellyel a hosszú távú vonatutazások is lehetővé váltak. Lincoln elnök meggyilkolt holttestét is ilyen kocsi szállította végső nyughelyére, Springfield-be, és ez nagy feltűnést kelteve, elősegítette a hálókocsis utazások sikerét. 1841-ben az angol Thomas Cook megszervezi hazájában az első társasutazást, és 1883-ban már Európában is elindult az Orient-expressz. Cook-nak köszönhetően kialakult a turistaipar, jegyirodákkal, voucher-ekkel, hotelfoglalási módszerekkel. Cook később a tengerentúlra is szervezett utakat: ehhez a felhasználta a már 1844-ben az angol P&O társaság személyszállító óceánjáróit. A menetrendszerű közlekedés lehetővé tette a tervezett utazásokat. A második világháború után a feleslegessé vált katonai repülőgéppark felhasználásával alakultak ki a légitársaságok, melyek lehetővé tették a gyors kontinens közötti utazásokat. A repülőgépekkel történő utazásoknak köszönhetően az utazás olyan mértékben felgyorsult, hogy ma már a világ egyik pontjáról a másikra 24 óra alatt el lehet jutni (2. táblázat)

2. táblázat: Az utazási idő rövidülése Kolombusztól napjainkig

Év	Esemény	Utazás időtartama
1492	Kolumbusz áthajózza az Atlanti óceánt	35 nap
1838	Sirius, az első gőzhajó áthajózik Amerikába	18 nap
1920	Lindbergh átrepüli az óceánt	33,5 óra
1946	Super Constellation repülőgép, az első menetrendszerű transzatlanti járat	12 óra
1958	Comet, az első sugárhajtású utasszállító Amerikába	7 óra
1969	Concorde szuperszónikus utasszállító	3,5 óra

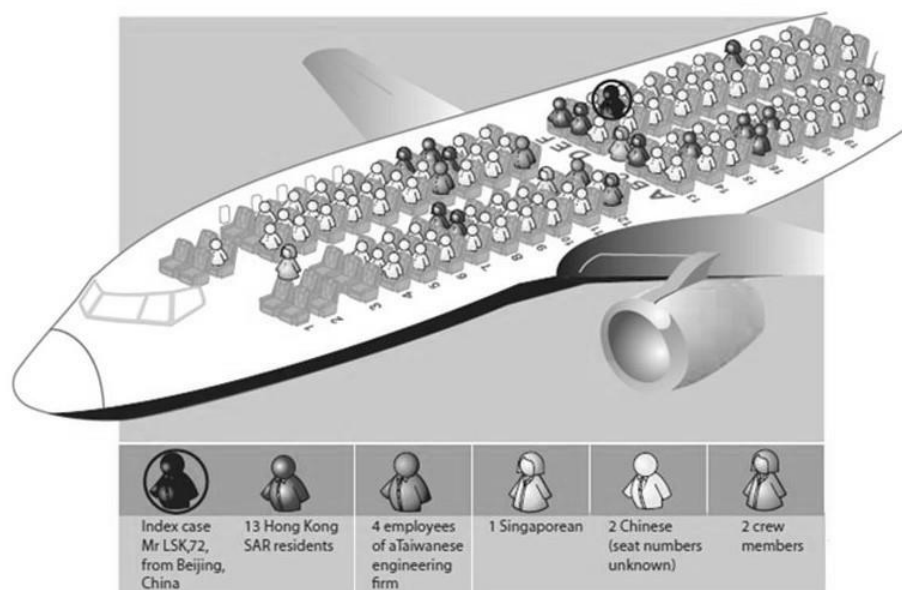
A 21. századra a tömegturizmus már túllépte az elviselhetőség határát. A 8000 főt szállító luxushajók, a 850 főt szállító repülőgépek olyan turistainváziót jelentettek a népszerű idegenforgalmi célpontokban, hogy a városokba belépő turisták számát korlátozni tervezték (1. ábra)

1. ábra: A Symphony of Seas utasfedélzeteinek egy részlete. A 18 fedélzeten 6,680 utas és 2,200 fő személyzet tartózkodik. Ideális zárt hely egy járvány számára. (Szerző felvétele)

2017-ben Barcelonában már jogszabály szabályozza a hotelágyak számát. Több világörökségi helyszínen is maximálták a belépők számát. Persze ez relatív: Pekingben „csak” 20,000 turista juthat be egy nap a tiltott városba. Nyilvánvaló, hogy ez a helyzet megoldásra várt. Sajnálatos módon a megoldást 2019-ben a COVID világjárvány hozta el.

Az utazás gyorsaságával tehát nemcsak új betegségek kerültek felismerésre (pl. az időzóna betegség, a mélyvénás trombózis) de a mikroorganizmusok is hasonló sebességgel jutnak el a Földre bármely pontjára. A szakirodalom a 2003-as SARS járvány után leírta a szuperterjesztő fogalmát: abban az esetben egy vírushordozó orvos terjesztette szét a betegséget a repülőgépen (2. ábra. Olsen,2003)

2.ábra: A SARS fertőzés hordozójának helye a repülőgépen (fekete körrel jelölve), amellyel a világméretű járványt okozó kínai orvos utazott. 20 másik, távol ülő utastársát és 2 fő személyzetet fertőzte meg.

Az utólagos SARS vizsgálatokból világosan leszűrhető eredmények alkalmazhatóak a COVID-19 világméretű járványra is. A főbb pontok a következők:

- a/ az utazási módok átalakítása szükséges, hogy csökkentsük a fertőzésveszélyt
- b/ az utazók megfelelő utazás előtti felkészítése
- c/ az általános higiéniai módszerek következetes alkalmazása, a biztonságos étel- italszabályok betartása a célországban
- e/ megfelelő utazási biztosítás megkötése
- d/ utazás előtti széleskörű tájékozódás szükségessége
- f/ a kormányzat, az utaztatók és az utazók megfelelő felelősségtudatának kiépítése

4. Következtetések, javaslatok

a/. Az utazási módok szükséges megváltoztatása

Nyilvánvaló, hogy az utazás módja az utazási kockázatok egyike. A mozgással együtt járó betegségek (mozgásbetegségek, időzóna-megbetegedés), a hosszú távú mozdulatlan ülés által kiváltott mélyvénás trombózis, és az utazási stressz mellé a COVID járvány parancsolóan hozzátette a maga szabályait: a megfelelő távolságtartást. Noha valószínűleg a világméretű járvány után a gépkocsi, a vonat és a lakóautó lesz (főleg a kontinensen belüli) utazás fő eszköze, a nemzetközi turizmus – mutatis mutandis – repülőgépen fog bonyolódni. A Nemzetközi Légi Szállítási Szövetség szakértői szerint a belföldi légi járatok már 2020-ban visszaálltak a régi üzemmódra, míg a nemzetközi járatok teljes újraindulását csak 2022-re prognosztizálják (IATA 2020a), sőt vannak olyan felmérések, melyek csak 2024-re teszik ezt az időt (3. ábra).

3. ábra Az egyik legnagyobb légitársaság veszteglő repülőgépei a Liszt Ferenc repülőtéren (szerző saját felvétele).

A túlszűfoltás megszüntetése a tömegközlekedést szolgáló járműveken a járvány utáni lépések egyike. A „social distance” biztosítására több javaslat született: egyike ennek az egymás melletti ülések üresen hagyása. Sajátos, hogy a Nemzetközi Légi Szállítási Szövetség elveti a „középső ülés üres” távolságtartó megoldását, helyette a levegőben lévő részecskék felkavarását megelőzendő, limitált utas mozgást részesíti előnyben a kabinon belül (IATA 2020) A limitált mozgás viszont elősegíti az utazás okozta mélyvénás trombózis kialakulását. Nyilvánvaló, hogy ez gazdaságtalan megoldás, ezért életképesebb az ún. Janus-elvű üléselrendezés (4. ábra).

4. ábra: Janus ülésrend (Aviointeriors cég Olaszország engedélyével)

b/. Az utazók megfelelő felkészítése

Sajnálatos módon eddig – nem csak hazánkban - az utazók túlnyomó többsége elmulasztott: az utazás előtti tanácsadás, vakcináció igénybevétele (Hamer, 2004). Az utazás előtti orvosi tanácsadás első lépése, hogy az orvos felméri az utazó saját kockázatait: az életkort, az esetlegesen meglévő betegségeket és az utazó magatartásbeli attitűdjeit. Főleg az idősebb nemzedék számára életfontosságú ez, hiszen az ebben a korban már gyakori krónikus betegségek állapotának, gyógyszerelésének kezelőorvos általi felülvizsgálata biztosítja azt, hogy az utazás alatt nagy valószínűséggel nem kell állapotromlástól tartani. A desztinációban létező endémiás betegségek ellen, ha lehetséges, az oltást és a kemoprofilaxist kötelezően fel kellene venni. A COVID által veszélyeztetett korosztály éppen az időskori populáció, melynek – sokszor fatális- szövödményeihez a gyakorta meglévő multimorbiditás jelentősen hozzájárul (Yang, 2020; Kang, 202) Ajánlatos komolyan venni az endémiás területre utazóknak a javasolt védőoltások felvételét, a malária elleni védekezés betartását. Nem csak az idősek veszélyeztetettek, de a gyermekek is, hiszen nekik is törékenyebb a biológiai védekező képességük, bár az eddigi tapasztalatok alapján a vírushatást könnyebben vészeli át (Ludvigsson, 2020).

A cseppfertőzéssel terjedő vírus a beteg ember légútjaiból repül ki köhögés, tüsszentés alkalmával, és nem csak más, egészséges emberek légútjaiba jutva fertőz, de sajnálatos módon megmarad a tárgyak felszínén is és így érintéssel is terjedhet. Ezért a gyakori kézmosás csökkenti a fertőző ágensek megtapadását a kézen. Nem szükséges azonban dezinficiens használni: tudományos kísérletek bizonyítják, hogy a szappanos kézmosás sok kórokozónál hatékonyabb, mint az alkohol-bázisú fertőtlenítőszer (Tuladhar, 2015). A rendszeres kézmosás 20 – 40%-kal csökkenti a légúti és az emésztőrendszeri fertőzések számát is (Luby, 2005). A higiénés szabályok megtartása egyértelműen függ az utazó pozitív attitűdjétől, ezért a tanácsadás alkalmával az utazó hozzáállását a szigorító intézkedésekhez fel kell mérni és a tanácsadás taktikáját ehhez kell igazítani.

A csomagok saját kezelése, a csomagfelvételnél mindenképpen csökkenti a kontaktfertőzés veszélyét, ezt a már kapható *ultraibolya fényt* előállító fertőtlenítő lámpák alkalmazása a védelmet még magasabb szintre emelheti. Jó lenne persze, ha a repülőterek csomagkezelésénél is alkalmaznák ezt a módszert. A hotelszobákban a fertőtlenítést és a takarítást a járvány lecsengése után nyilvánvalóan fokozott gondossággal végzik, de nem árt, ha a fürdőszobai tárgyakat (tusoló, WC, tükör) és az ágyak környékét (olvasólámpa, TV távirányító, trezor) az utazó maga is újra fertőtleníti.

A szállás kitüntetett pontjainak még egyszer való fertőtlenítése átvezet a célország kockázati tényezőinek felméréséhez és azok kiküszöböléséhez az utazási tanácsadás folyamán. A célország COVID veszélyeztetettségét – mint mondtuk – még az utazás előtt fel kell mérni. Jelen közleményben nem soroljuk fel a desztinációk rizikófaktorait, csak a COVID megelőzése szempontjából fontos tényezőket emeljük ki.

c/ az általános higiéniai módszerek következetes alkalmazása, a biztonságos étel- italszabályok betartása a célországban

Sokszor elhanyagolt óvintézkedés külföldön – főleg a trópusi országokban – a *biztonságos étel- és italfogyasztás*. Az utazás alatti megbetegedések felét a romlott vagy szokatlan ételek, a fertőzött ivóvíz okozza. Bár sem a megfelelően kezelt ételeken, sem az ivóvízben nem mutattak

ki vírust (CDC, 2020), az utcai árusoktól vásárolt ételek és a nem gyárilag csomagolt és palackozott italok még inkább veszélyt jelentenek, mert a gyomor- bélrendszeri fertőzésekben legyengült szervezet sokkal fogékonyabb a bakteriális- és vírusfertőzésekre. Ezért – főleg trópusi országokban - fokozottan érvényes a 4F szabály: az ételt főzd meg, vagy forrald fel, vagy fejtsd le a héját – és ha egyik sem kivitelezhető: felejtsd el (Felkai 2011)!

d/ utazás előtti széleskörű tájékozódás szükségessége

Mivel az egyes országok eltérő járványvédelmi intézkedéseket léptettek életbe, például a bemutatandó PCR teszt eredmények érvényességi idejét illetően (ez utóbbi 24 órától 7 napig terjedhet). Az utazás előtti tanácsadásnál célszerű utánanézni, hogy az utazás célországánál milyen előírások vannak aktuálisan érvényben. Általában az utazási tanácsadást végző orvosnak tisztában kell lennie a COVID fertőzés jellegével és az egyes régiókban megkövetelt intézkedésekkel, a magyar szabályozásról már nem is beszélve. Figyelmeztetni kell az utazót arra, hogy a PCR tesztek végzésének is van átfutási ideje, ezért a légi utazás időpontját így tervezzék.

e/ megfelelő utazási biztosítás megkötése

Szerző személyes tapasztalata az, hogy az újból megnyílt utazási lehetőségekkel párhuzamosan jelentősen megnőtt az utazási biztosítások eladási száma. Azonban nem biztos, hogy az adott biztosítás fedezi-e a COVID fertőzés következményeit. Ellenőrizni ajánlatos azt, hogy a fertőzés esetén a kezelést, a karantén költségeit, illetve az elhalasztott/törölt repülőgépjáratok díját is fedezi-e a biztosítás. Ezt az elővigyázatossági intézkedést is hangsúlyozni kell az utazás előtti tanácsadás során.

f/ a kormányzat, az utaztatók és az utazók megfelelő felelősségtudatos beállítódásának kiépítése

Nyilvánvaló, hogy a nyugodt, akadálymentes és biztonságos utazásra a végleges megoldást csak a koronavírus elleni védőoltás széleskörű bevezetése fog hozni. De addig is, nem lenne szerencsés az utazásokat korlátozni vagy a nemzetközi forgalmat nehézkessé tenni. Mindössze néhány elemi egészségügyi, megkerülhetetlen infektológiai tényre kell a cselekvés nyelvére lefordítani, mint például a védőeszközök beszerzését, az ésszerű járvány megelőző intézkedések megtételét és a megfelelő mennyiségű statisztikai adat megszerzését. El kell érni, hogy az egyén bízjon a kormányzati intézkedések szakszerűségében és hatásosságában. Ehhez az szükséges, hogy időben megtett, hiteles és őszinte tájékoztatást kell a társadalom tagjainak nyújtani. A fenti munkákban az orvostársadalomnak kitüntetett szerepe van.

A kormányzat feladatai mellett az utazási ipar szereplőinek is van tennivalója: meg kell találni az egyensúlyt a jövedelmezőség és az elszabadult tömegturizmus ártalmi között, illetve ez utóbbiakat a minimálisra szükséges csökkenteni. Az egyének közötti (helytelenül közösségi vagy társadalmi távolságnak nevezett) megfelelő távolságot biztosító megoldások, a fertőtlenítés és a személyi higiénias lehetőségek biztosítása, az inféktiókontroll nem csak egészségügyi intézményekben való alkalmazása a világjárvány utáni szolgáltatói feladatok követelménye. Persze, világosan kell látni, hogy mindezek az intézkedések a szolgáltatások nagymérvű drágulását fogja eredményezni, de az olcsó tömegturizmus és a néha már eszement spórolási javaslatok (pl. állóülések a repülőgépen) csak profitnövelést eredményező hatásáról le kell mondani.

Az utazás biztonságát azonban leginkább az utazó magatartása határozza meg. Ezért az utazás

előtti orvosi tanácsadás és megfelelő tájékoztatás az utazási ipar szereplőitől döntő fontosságú tényező ahhoz, hogy a világjárvány utáni utazás biztonságos legyen.

5. Felhasznált irodalom

- Becker, E. (2020) How hard will the coronavirus hit the travel industry? National Geographic, Apr. 2
- CDC (2020): Food and Coronavirus Disease 2019 <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/daily-life-coping/food-and-COVID-19.html> Retr: 23/06/2020
- Felkai P, Paragh Gy. szerk (2011): Az utazásorvostan tankönyve Medicina Kk.
- Felkai, P. (2018) SARS: a szuperszonikus betegségek korának kezdete – in memoriam Carlo Urbani (1956–2003). Orv Hetil. 159(52):2226-2229.
- Felkai, P. (2021) How to travel after COVID-19? International Journal of Travel Medicine and Global Health; 9(1) 1-3
- Hamer DH, Connor BA. (2004) Travel health knowledge, attitudes and practices among United States travelers. J Travel Med 11:23–26.
- IATA 2020/a: Updates COVID-19 Financial Impacts -Relief Measures Needed <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-03-05-01> Letöltve 23.06.2020
- IATA 2020/b: IATA Calls for Passenger Face Covering and Crew Masks. Press release 39. <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-05-05-01/> Letöltve 2020.08.02
- Kang SJ, Jung SI. (2020) Age-related morbidity and mortality among patients with COVID-19. Infect Chemother. 52(2):154–164.
- Luby SP, Agboatwalla M, Feikin DR, et al. (2005) Effect of handwashing on child health: a randomized controlled trial. Lancet 366:225–233.
- Ludvigsson JF. (2020) Systematic review of COVID-19 in children shows milder cases and a better prognosis than adults. Acta Paediatr. 109(6):1088-1095
- OECD (2020) Coronavirus pandemic is an unprecedented crisis for the tourism economy <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/tourism-policy-responses-to-the-coronavirus-covid-19-6466aa20/#section-d1e216> Letöltve: 2020.08.01
- Tuladhar E, Hazeleger WC, Koopmans M, et al. (2015) Reducing Viral Contamination From Finger Pads: Handwashing Is More Effective Than Alcohol-Based Hand Disinfectants J Hosp Infect 90:226-234
- WHO (2003): Cumulative Number of Reported Probable Cases of SARS https://www.who.int/csr/sars/country/2003_07_11/en/ Retr: 2020.12.30

A COVID-19 hatása a turizmusra és a klímaváltozásra

Neumanné dr. Virág Ildikó¹- Dr. Fehérvölgyi Beáta²

¹⁻² egyetemi docens

Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

Veszprém, Egyetem u. 10.

e-mail cím: virag.ildiko@gtk.uni-pannon.hu, fehervolgyi.beata@gtk.uni-pannon.hu

Absztrakt

Az elmúlt évtizedekben a turizmus világszerte az egyik meghatározó és leggyorsabban növekvő gazdasági ágazat lett, ezt az is mutatja, hogy egy évtized alatt turisták érkezése 59% -kal nőtt az a 2019-es 1,5 milliárdhoz képest 2009-ben 880 millió volt. Az ágazat növekedési üteme általában meghaladja a világ GDP-jének növekedési ütemét, és a globális válságok (terrortámadások, járványok, gazdasági válság) megtörni nem, legfeljebb lassították a folyamatos növekedést. Világszinten a turisztikai ipar 8,9 milliárd dollárral járult hozzá a globális GDP-hez 2019-ben (10,3%). Megjegyzendő az is, hogy a világ minden tájáról 10-ből 1 munkahely az idegenforgalomban működik, ami 330 millió munkahelynek felel meg.

Az újfajta koronavírus, a COVID-19 december elején sújtott le Kínára, és a kitörő járvány azóta új társadalmi és gazdasági helyzetet teremtett a világ országai számára. A vírus nagymértékű szenvedést jelent az emberek számára. Ezenkívül jelentős gazdasági károkat okoz, köszönhetően a karanténoknak, az utazási korlátozásoknak, a gyárak bezárásának és több szolgáltató szektor által végzett tevékenység erős hanyatlásának. Ezek a törések azok a közvetlen csatornák, amelyeken keresztül a vírus befolyásolja a gazdaságot és a turizmust. A COVID-19 járvány hatására soha nem tapasztalt mélyrepülésben van a turisztikai szektor, az általa okozott gazdasági károk szinte felbecsülhetetlenek.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

2020-ban a Koronavírus, más néven SARS-CoV- 2 ledöntötte a világot és létrehozott a pestishez hasonló félelmet, hasonlót, mint az 1918-as történelmi spanyolnátha, az ázsiai influenza 1957-ben, az 1967-es mexikói himlő, a hongkongi influenza 1968-ban az 1980-as évek eleji AIDS (Bukhari et al.; 2020). A XXI. század 4 pandémiát látott kiobbanni: a 2002-es SARS vírust, a 2005-ös N1H1 madárinfluenzát, a 2009-es sertésinfluenzát, a 2012-ben a

MERS vírust és a 2014-es Ebola és a COVID-19 vírust Kínában. A következőkben röviden áttekintjük a világjárványok történetét.

Ázsiai influenza (H2N2)

Az ázsiai influenza Kína Yunan tartományából eredt 1957 elején, az első hullám Szingapúrt és Hongkongot 1957 áprilisára, ezután Indiát, Ausztráliát és Indonéziát májusban később Pakisztánt, Európát, Észak-Amerikát és Közel-Keletet júniusban érte el. Dél-Afrika, Dél-Amerika, Új-Zéland és a Csendes-óceáni szigetek júliustól voltak érintettek, míg Közép-, Nyugat-, és Kelet-Afrikát, Kelet-Európát és a Karibi-szigeteket augusztusban érte el.

Az első hullám az 1957-es év végéig tartott és főleg fiatalokat érintett, a második hullám 1958-ban érkezett meg elérve Európát, Észak-Amerikát és Japánt, és az idősebbeket betegítette meg.

Hongkongi influenza (H3N2)

A hongkongi influenzát először 1968. július 13-án regisztrálták Hongkongban, 500000 hongkongi lakos volt fertőzött az első hat hónapban (a lakosság 15%-a). Július végére elérte Vietnámot, Szingapúrt, és elkezdett terjedni világszerte is, elérve Indiát, a Fülöp-szigeteket, Ausztráliát, és Európát 1968 szeptemberére.¹³ Kaliforniába a Vietnámból visszatérő hadseregen keresztül került, végül 33800 amerikai halálához vezetett. A betegség elérte Japánt, Afrikát és Dél-Amerikát 1969-ben, a H3N2 vírus körülbelül 1 millió embert ölt meg világszerte, és a többségük 65 éves kornál idősebb ember volt. A US Department of Health and Human Service szerint a vírus 1968 decemberében érte el a csúcst (Baldwin et al.; 2020).

2009-es madár influenza (N1H1)

2009-ben egy új világméretű influenza alakult ki, az első esetet 2009 áprilisában Kaliforniában jegyezték fel (Egészségügyi Világszervezet (WHO)). Pár nappal később Mexikóban, Spanyolországban és Nagy-Britanniában is regisztráltak eseteket. A WHO vezérigazgatója a világjárványt 2009. július 11-én jelentette be, körülbelül két hónappal az első eset után. Becslések szerint a halálesetek száma 151700 és 575400 közé tehető világszerte. A halálozások száma a legmagasabb Mexikóban és az USA-ban volt.

Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS)

A SARS koronavírustól származó SARS vírusos megbetegedést a 2002-es évek végén Kínában jelentették (8096 eset, amelyből 774 halálhoz vezetett). Magas volt a halálozási arány (9,6%) de sokkal kevésbé volt fertőző, mint a korábbi világjárványok. A legtöbb beteg Kínában volt (5327) és Hongkongban (1755) volt, 7%-17%-os halálozási aránnyal, Taiwanban és Kanadában a halálozási arány 11% és 17% -os volt.

Middle East Respiratory Syndrome (MERS)

MERS a koronavírus (MERS-CoV) által okozott légzőszervi megbetegedés, amit számos országban az egypúpú tevékben találtak meg. 2012-ben Szaúd-Arábiában azonosították (több, mint 80% -os eset) és később 27 országban terjedt el. (Algéria, Ausztria, Bahrain, Kína, Egyiptom, Franciaország, Németország, Görögország, Irán, Olaszország, Jordánia, Kuvait,

¹³ <https://web.archive.org/web/20090331065518/http://www.pandemicflu.gov/general/historicaloverview.html>

Libanon, Malajzia, Hollandia, Omán, Fülöp-szigetek, Korea, Thaiföld, Tunézia, Törökország, Egyesült Arab Emírátságok, Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Jemen)A járvány különösen halálos, a WHO körülbelül 35%-ra becsülte a bejelentett betegek halálozási arányát.¹⁴

Ebola Virus Disease (EVD)

EDV egy halálos megbetegedést okozó vírus, amelyet 1976-ban a Kongói Demokratikus Köztársaságban és Szudánban azonosítottak. A második hullám (2014-2016) Nyugat-Afrikában kezdődött, mely mind az esetek, mind a halálozások tekintetében sokkal nagyobb járványnak bizonyult. Guineában tört ki, ahol 3811 eset volt és a halálozási arány 67%, amelyet Sierra Leone következett 14124 esettel és 28%-os halálozási aránnyal, majd Libéria 10675 beteggel és 45%-os halálozási aránnyal. A legfrissebb előfordulás 2018-19-ben volt a kelet Kongói Demokratikus Köztársaságban (61%-os halálozási aránnyal).

COVID-19

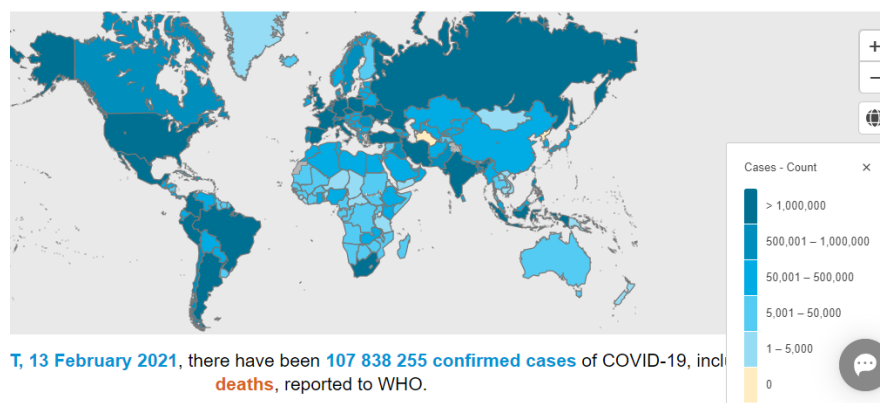
A bizonyítékok rámutatnak, hogy a COVID-19 állati eredetű betegség állatokról emberekre terjedt. Az ilyen kórokozók megjelenése összefügg a környezet romlásával, és az élelmiszer rendszerekbe való emberi beavatkozással. Elsőként a Kínai Járványügyi Központban észlelték az első COVID-19 esetet Kína Közép Hubei tartományában, Wuhanban 2019 december 31-én.

A halálozások számának globális növekedése, a vírus magas fertőzőképessége, a bizonytalan lappangási idő, az emberi immunrendszer gyengesége és a lehetséges tünetmentes vírus hordozók miatt a WHO szükségállapotot rendelt el a COVID-19 miatt 2020 január 30-án. A COVID-19 cseppfertőzés útján terjed emberi érintkezés közben és a gyerekekre kevésbé hat, mint a felnőttekre vagy az idősebbekre. A koronavírus egy fertőzött ember 3 embernek adja át átlagosan (az átlagos influenzánál ez a szám 1, az Ebolánál 2, míg a kanyarónál 18). (Cheng et al, 2020). A vírus terjedése leginkább cseppfertőzés útján történik (Robert Koch Intézet, 2020). A COVID-19 tünetei hasonlóak az influenza tüneteihez, az inkubációs idő legfeljebb 14 nap. A WHO szerint a legjellemzőbb tünetek a láz, a száraz köhögés, a rossz közérzet és a fáradtság (Egészségügyi Világszervezet (WHO), 2020). A COVID-19-nek átlagos influenzához hasonló enyhe tünetei lehetnek, majd a fertőzés pillanatától számított 2-14 napon belül légzési nehézségek, mellkasi fájdalmak, zavarodottság és kékes ajkak illetve arc jelenhet meg. A tünetek megjelenésekor gyakran szükség van különleges intenzív osztályos kezelésekre. Májig nincs hatékony gyógymód a COVID-19 kezelésére. Annak ellenére, hogy Kína megelőző lépéseket tett a COVID-19 terjedése ellen, számos más ország a mai napig szenved a vírus kordában tartásával. A különféle járványkockázat-csökkentési intézkedések, mint például a szociális távolságtartás, a korlátozások, a tömeges karantén, kiterjedt utazási tilalmak és a szállítmányozás korlátozása közvetlen hatással bír a helyi és a globális társadalom-politikai kapcsolatokra és a gazdasági növekedésre. A biológiai sokféleség csökkenése és az intenzív élelmiszeri rendszerek az állati eredetű kórokozók okozta megbetegedéseket valószínűbbé teszik (Boone et al., 2020).

A járvány Kínán keresztül az ázsiai-csendes-óceáni régió, és az északi féltekén található fejlett gazdaságokban is terjedt 2020-ban. Az érintett országok termelése a világ GDP-jének 70%-át

¹⁴ [https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/middle-east-respiratory-syndrome-coronavirus-\(mers-cov\)](https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/middle-east-respiratory-syndrome-coronavirus-(mers-cov))

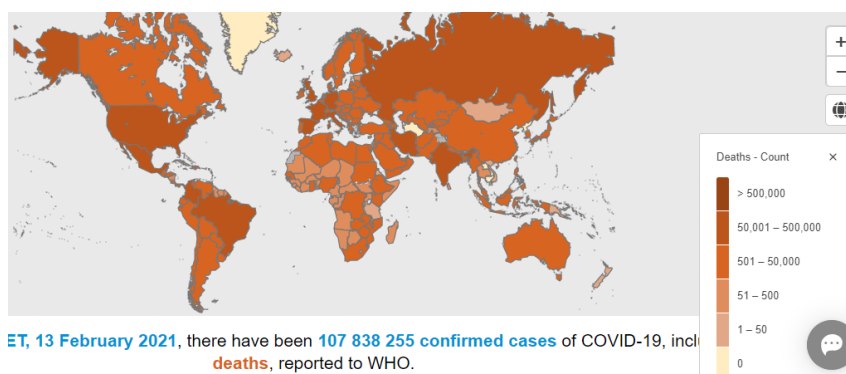
teszik ki. Jelentősen visszaesett a bizalom, fokozódott a bizonytalanság, korlátozták az utazásokat.

1. ábra: World Health Organization COVID 19 okozta megerősített esetek száma a világon

Forrás: saját szerkesztés WHO adatai alapján, 2021

A világ GDP-jének szintje 1,75%-kal csökkent 2020 második felében. Kezdetben a kedvezőtlen hatás elsősorban Kínában jelentkezett, de fokozatosan tovább gyűrűzött Ázsia többi részére, Európára és Észak-Amerikára 2020-ban (Baldwin et al; 2020). A GDP csökkenésének jelentős része a kereslet csökkenéséből, de a felfokozott bizonytalanság hatása is nagyban hozzájárul. A világkereskedelem kb. 3,75%-kal csökkent 2020-ban. A fogyasztói árindex körülbelül 0.9 százalékponttal csökkent 2020-ban az OECD gazdaságokban (Boone et al,2020).

2. ábra: World Health Organization COVID 19 okozta halálozások száma a világon

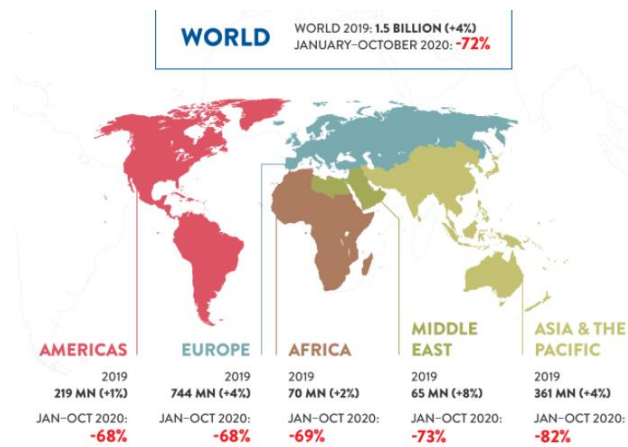
Forrás: saját szerkesztés WHO adatai alapján, 2021 február

A globálisan összekapcsolt gazdaságban és társadalomban a koronavírus gazdasági és társadalmi hatása az egész világ problémája lett. Sok cég döntött úgy, hogy a visszaesés következtében haza telepítik a termelést és kevésbé teszik azt függővé más országokétól. A Kínával erős értéklánc-kapcsolatban lévő országok is érintettek, de az különös gond sok ázsiai ország, de a világ globális értéklánca számára is.

2. Anyag és módszer

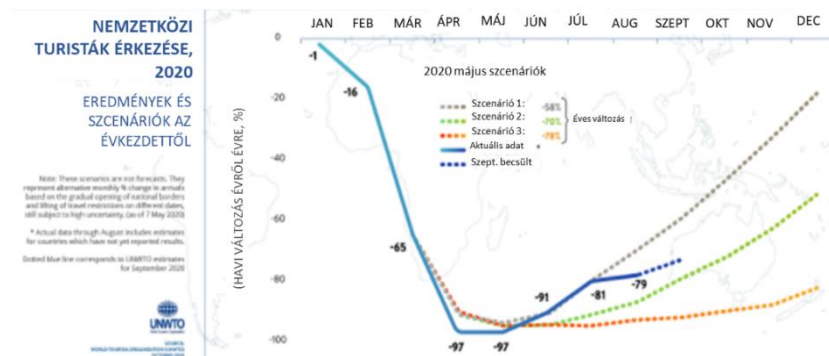
A Turisztikai Világszervezet (United Nations World Tourism Organization, UNWTO) 2020 tavasz óta folyamatosan romló kilátásokkal, forgalom visszaeséssel számol a turizmus szektorban a nemzeti határok fokozatos megnyitása és az utazási korlátozások különböző időpontokban történő feloldása alapján (3. ábra). Az UNWTO 2020 májusában még három forgatókönyvet tett közzé, jelezve, hogy a nemzetközi turistaérkezések csökkenése 58% -ról 78% -ra prognosztizálható 2020 folyamán. Ázsiában és a Csendes-óceánon 82% -kal, a Közel-Keleten 73% -kal, Afrikában 69% -kal míg Európában és Amerikában egyaránt 68% -kal csökkent a nemzetközi érkezések száma 2020 január-októbere között. Világszerte az UNWTO becslése szerint 74 %-al csökkent a nemzetközi utazások száma 2020-ban az egy évvel korábbi adatokhoz viszonyítva.

1. ábra: A nemzetközi turistaérkezések csökkenése

Forrás: UNWTO, 2020

A nemzetközi turizmusban 2020-ban körülbelül egymilliárd érkező turistával kevesebb lesz és 100-200 millió turizmusban lévő munkahely kerül veszélybe. Ez körülbelül az idegenforgalomból származó 1000 milliárd amerikai dolláros exportbevétel kiesését jelent. Viszonyításként a 2003-as SARS-járvány hasonló, de sokkal kisebb mértékben hatott a turizmusiparra.

2. ábra: A nemzetközi turista érkezésszám változásának becslése 2020-ban, három forgatókönyv alapján

Forrás: UNWTO alapján átszerkesztett ábra, 2020

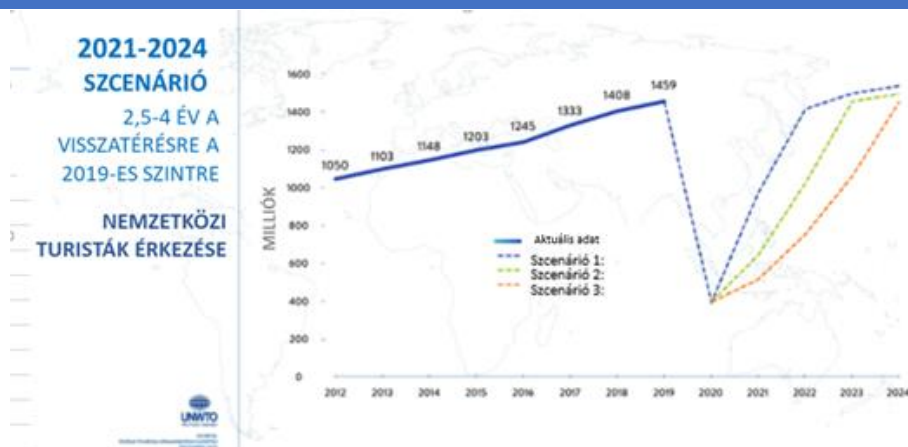
Az oltóanyag bevezetése várhatóan fokozatosan növeli a fogyasztók bizalmát és hozzájárul az utazási korlátozások enyhítéséhez. Az UNWTO kiterjesztett forgatókönyvei 2021-2024-re és 2021 második felére a nemzetközi turizmus fellendülésére utalnak. Ennek ellenére a 2019-es szintre való visszatérés a nemzetközi érkezések szempontjából 2–4 évig is eltarthat.

A nemzetközi turisták érkezése 2020 júliusban 85% -al, augusztusban pedig 80% -al kevesebb volt, mint egy évvel azelőtt az utazási korlátozások lassú és szabálytalan feloldása alapján (UNWTO). A nemzetközi utazások majdnem teljesen leálltak a legtöbb nemzetközi határ március végi lezárása után, az érkezők száma áprilisban 97% -al, májusban pedig 96% -al zuhant a célállomások által közölt adatok szerint.

Néhány ország 2020 júniusában és júliusában feloldotta az utazási korlátozásokat (többnyire Európában), de ez rövid életűnek bizonyult, mert júliusban és augusztusban számos európai desztináció karantént vezetett be. Szeptember közepére ezeket a korlátozásokat többnyire nem szüntették meg, és a világ többi részén, például Kínában és az Egyesült Államokban a főbb nemzetközi turisztikai célpontok zárva maradtak. A Turisztikai Világszervezet számításai szerint a járvány miatti visszaesés a megelőző 5-7 év növekedését is tönkretelheti (UNWTO). A nemzeti kormányzati intézkedések és a média hírei negatívan hatottak a szektorra és a kapcsolódó szolgáltatókra pl. a légitársaságokra. Világszinten a hotelek és éttermek akár a bevételeik felét veszíthetik el, az utazásszervezők és utazási irodák 70, valamint az óceánjárók és légitársaságok akár 90 százalékos bevételkiesést is realizálhatnak.

Forgatókönyvek 2021-2024-re

A 2020 utáni kilátásokban a nemzetközi érkezések várhatóan 2021 második felében fellendülhetnek a pandémia fokozatos visszafordulásának feltételezése, a COVID-19 vakcina bevezetése, az utazók bizalmának jelentős javulása és az utazási korlátozások jelentős feloldása miatt. A fellendülés azért is várható, mert a hónapok óta lezárt határok és utazási tilalmak után nagy lehet a kereslet az utazások iránt. Az UNWTO szakértői testülete szerint az utazási korlátozások akadályozzák a nemzetközi idegenforgalom fellendülését a lassú vírusfékezéssel és a fogyasztók alacsony bizalmával együtt. A legtöbb UNWTO szakértő 2021 harmadik negyedévére a nemzetközi turizmus fokozatos fellendülésére számít, de az utazási körülmények normalizálódásával a 2019-es pandémia előtti szintre való visszatérést még 2–4 évbe is telhet.

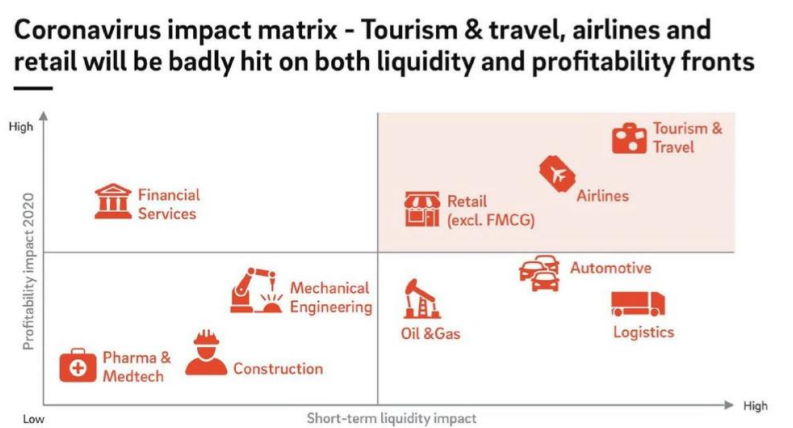
3. ábra: A nemzetközi turistaérkezések visszaállítása
Forrás: UNWTO adatai alapján átszerkesztett ábra,2020

Az egyes forgatókönyvek helyreállítási ideje az alábbiakban foglalható össze:

- 1. forgatókönyv: helyreállítás 2½ év múlva (2023 közepe)
- 2. forgatókönyv: helyreállítás 3 év múlva (2023 vége)
- 3. forgatókönyv: helyreállítás 4 év alatt (2024 vége)

3. Eredmények és értékelésük

Az összes gazdasági tevékenység közül talán éppen a turizmust veti vissza a legjobban a járvány: az utazást, helyváltoztatást, környezetváltozást, az utazásoknak példátlan korlátozása a turizmus szektor létalapját szünteti meg (Long et al.;2020).

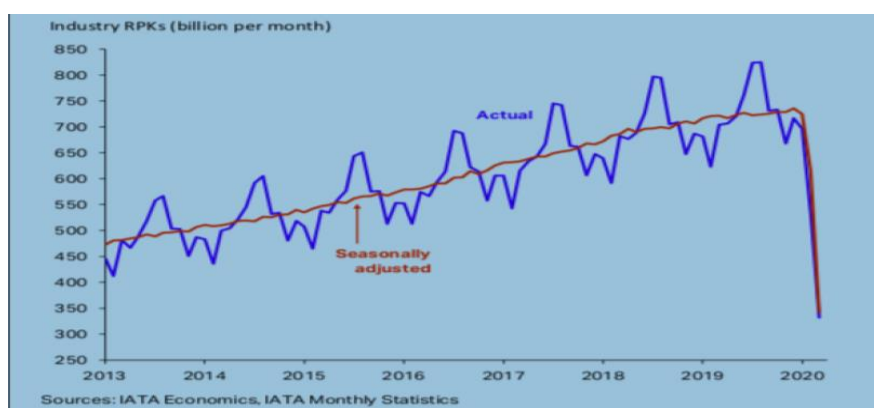
4. ábra: Iparágak koronavírus okozta gazdasági hatásának kategorizálása.
Forrás: Berger, 2020 <https://www.rolandberger.com/en/Point-of-View/Coronavirus-Current-status-and-economic-impact-forecast.html>

A 6. ábra az egyes gazdasági ágazatokat ábrázolja a koronavírus hatásának függvényében. A vízszintes tengelyen a rövid távú likviditási hatás, a függőleges tengelyen pedig a 2020 év

profitabilitására gyakorolt hatás látható. A vírus okozta válság döntően és súlyos mértékben a turizmust, a légi közlekedést és a kiskereskedelmet érintette. A Roland Berger tanácsadó cég elkészített egy koronavírus hatásmátrixot, amelyen az ágazatonkénti várható hatások láthatóak. A jobb alsó területen (autóipar, logisztika és olajipar) várhatóan egy rövid növekedés várható. A bal felső sarokban a pénzügyi szektornak rövid távon nem, de hosszabb távon nehézségekkel kell szembenéznie. A turizmus a járvány miatt bekövetkező gazdasági recesszió egyik legjobban érintett szektora. Az EU-ban a turizmusnak leginkább kitett országok a GDP-hez viszonyítva: 1. Horvátország (GDP 24,9 százaléka); 2. Görögország (GDP 20,6 százaléka); 3. Portugália (GDP 19,1 százaléka); 4. Ausztria (GDP 15,4 százaléka); 5. Spanyolország (GDP 14,6 százaléka)

Légiközlekedési szektor érintettsége

A Nemzetközi Légiközlekedési Szövetség (IATA) adatai alapján a légi utas forgalom a 2009-es 2,4 milliárd főről 2018-ra 4,4 milliárd főre nőtt. A légiközlekedési szektor szintén nagyon jelentős visszaesést szenvedett el a koronavírus járvány miatt, szabályosan összeomlott. A 2020-ban márciusban a napi járatszámok 75 százaléka tűnt el, májusban 68,9% -al kevesebb járat volt és júliusban továbbra is hiányzott a korábbi járatszámok fele. 25 millió állás fennmaradása vált bizonytalanná világszerte és több, mint 16 000 repülőgép kényszerült a földön vesztegelni a repülés iránti kereslet csökkenése miatt.

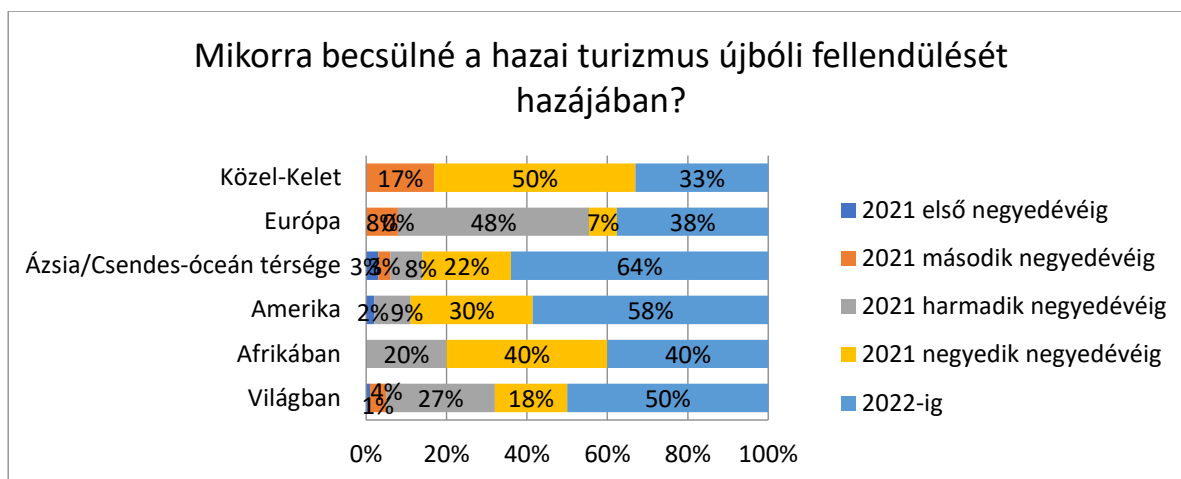
5. ábra: Légiutas forgalom alakulása havi bontásban (milliárd kilométer).

Forrás: IATA(International Air Transport Association) 2020
<https://europeansting.com/2020/05/07/heres-what-travelling-could-be-like-after-covid-19/>

A 7. ábra a légiutasforgalmi szektorban jellemző fizető utasok által repülővel megtett kilométer mutatót (RPK: revenue passenger kilometer) mutatja. A piros vonal a szezonálisan kiigazított értékeket mutatja.

A turizmus fellendülésének becslései

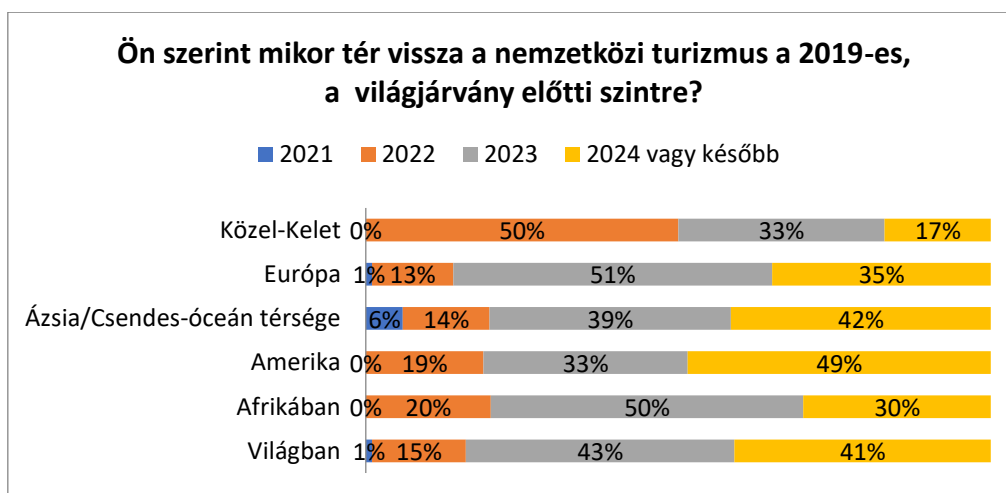
A UNWTO szakértők többsége 2021 harmadik negyedévére látja a nemzetközi turizmus fellendülési lehetőségét, míg körülbelül 20%-uk arra számít, hogy ez csak 2022-ben fog bekövetkezni. A legtöbb szakértő szerint a 2019-es (pandémia előtti szintre) nem lesz visszatérés 2023 előtt.

8. ábra: A hazai turizmus újbóli fellendülése

Forrás: saját szerkesztés UNWTO adatai alapján, 2020

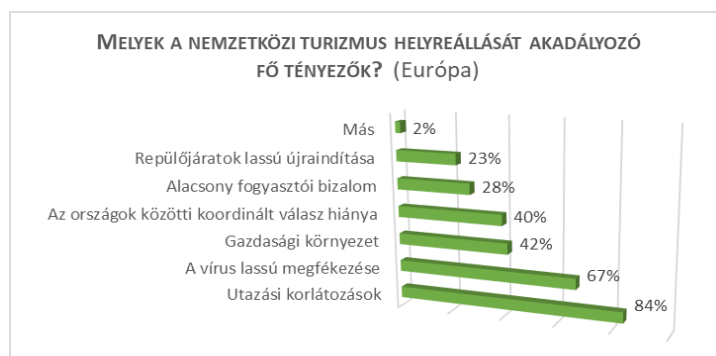
A 8. ábrán a hazai turizmus visszatérésének térségenkénti becslési eredményeit látjuk. Az elemzést az UNWTO adatai alapján végeztük.

9. ábra: A nemzetközi turizmus fellendülése

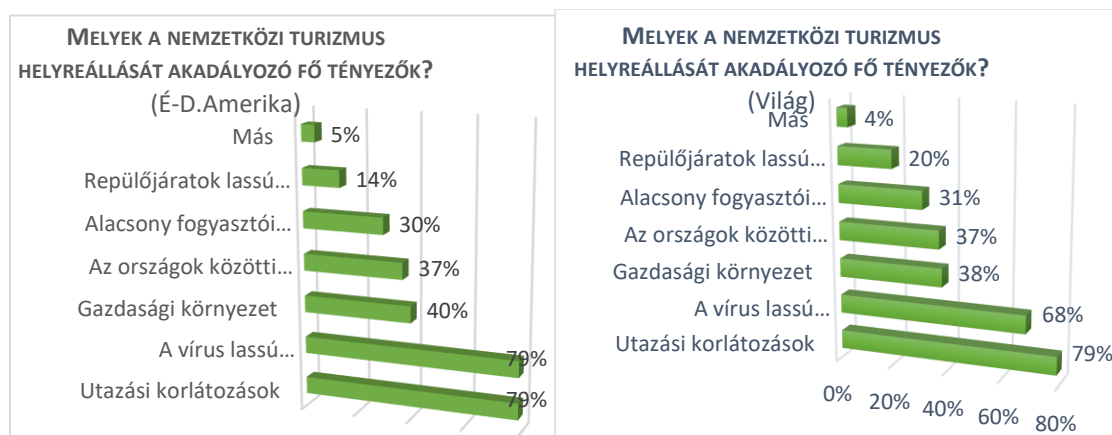
Forrás: saját szerkesztés UNWTO adatai alapján, 2020

A 9. ábrán a nemzetközi turizmus fellendülésére vonatkozó becslések láthatóak.

10. ábra: Az európai turizmus helyreállítását akadályozó tényezők

Forrás: saját szerkesztés UNWTO adatai alapján, 2020

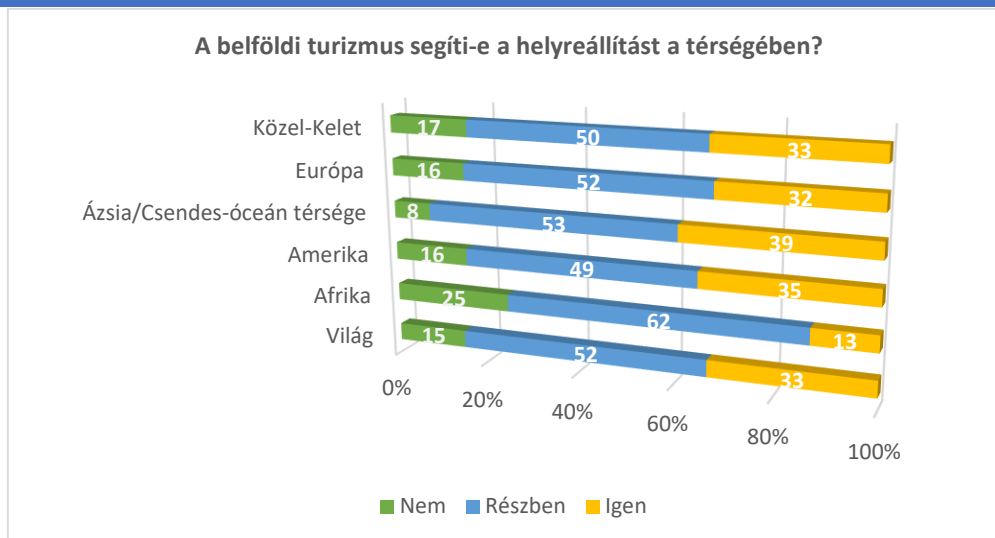

11. és 12. ábra: A nemzetközi turizmus helyreállítását akadályozó tényezők (Világ és Észak-Dél Amerika)

Forrás: saját szerkesztés UNWTO alapján, 2020

Az UNWTO szakértői testülete az utazási korlátozásokat tekinti a nemzetközi idegenforgalom fellendülésének legfőbb akadályának, a lassú vírusfékezéssel és a fogyasztók alacsony bizalmával együtt (10. 11. és 12. ábra).

A belföldi turizmus számos desztináció fellendülését ösztönzi, de a legtöbb esetben csak részben, mivel nem kompenzálja a nemzetközi kereslet csökkenését.

13. ábra: A belföldi turizmus hatása a fellendülésre a térségben

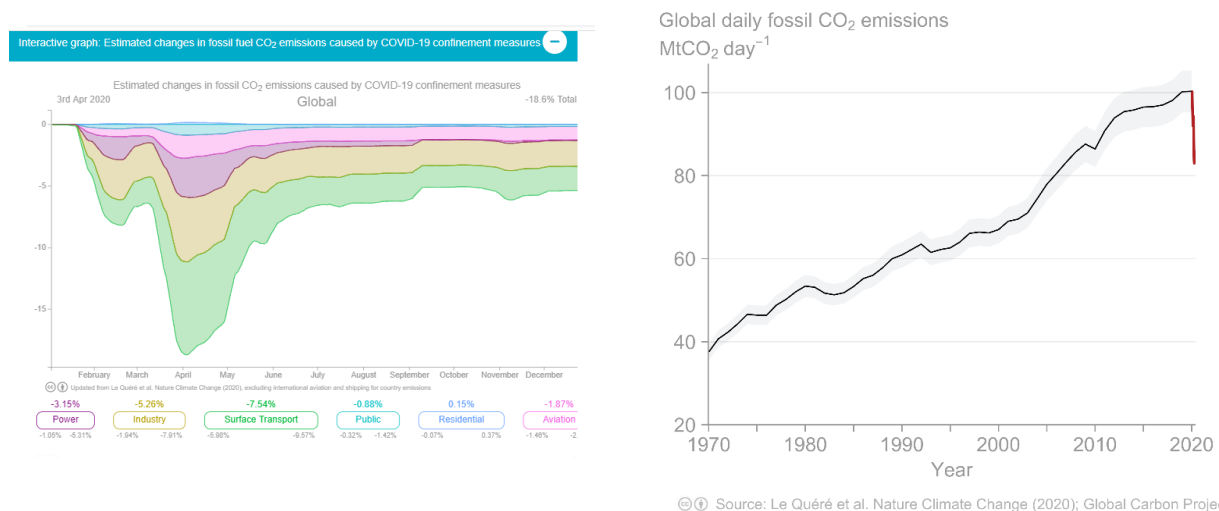
Forrás: saját szerkesztés UNWTO adatai alapján, 2020

Az ázsiai és a csendes-óceáni térség válaszadói voltak a legpozitívabbak a belföldi turizmus szerepét illetően (13. ábra).

A járvány hatása klímaváltozásra

A koronavírus járvány idején hozott korlátozó intézkedéseknek, lezárásoknak vannak közvetlen, rövid távú, pozitív hatásai a környezetünkre (a kibocsátások és a levegő minősége) bár ezek valószínűleg átmenetiek. A 2020-as év első felében a lakosság az eddigi legnagyobb üvegházgáz kibocsátáscsökkenést érte el. A COVID-19 járvány idején drasztikusan módosult az energiaigény az egész világon. A Nemzetközi Energiaügynökség (International Energy Agency, IEA, 2020) becslése szerint a globális energiaigény 2020-ban körülbelül 6%-kal csökkenhetett. Megváltoztak a fogyasztási szokások, csökkent közlekedés és a személyszállítás iránti a kereslet nemzetközi utazási korlátozások, az ingázás, a turizmus és az üzleti utazások csökkenése miatt. A Nemzetközi Közúti Közlekedési Unió (International Road Transport Union, IRU) az európai közúti személyszállítás forgalmának 57%-os csökkenését prognosztizálta 2020-ra. A közlekedésből származik az összes szén-dioxid-kibocsátás 23%-a, az ipar, a különböző gyártási folyamatok és az építkezések pedig a 18,4%-áért felelősek.

2020 április eleji csúcspontján a napi globális CO₂-kibocsátás 17% -al csökkent a 2019-es átlaghoz képest, ennek a teljes változásnak alig a fele a felszíni közlekedés változásai illetve az egész év folyamán fennálló korlátozások miatt következett be. A válság utáni intézkedések és gazdasági fellendülés az elkövetkező évtizedekben befolyásolhatják a globális CO₂-kibocsátást. A légszennyezés világszerte mérhetően csökkent a nagyvárosok, iparvidékek fölött, a zaj- és fényszennyezés is látványosan visszaesett.

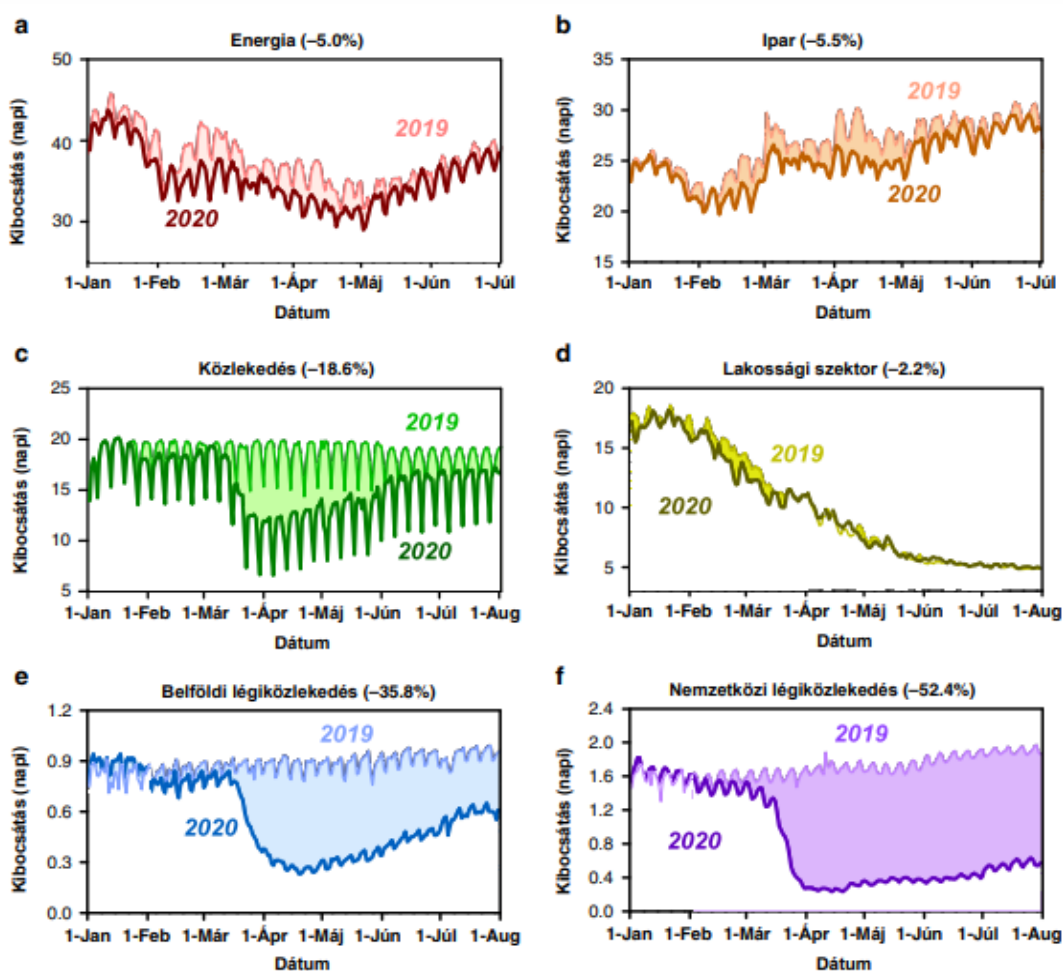

14. ábra: A napi globális CO₂-kibocsátás ideiglenes csökkentése a világon illetve a CO₂ kibocsátás alakulása globálisan

Forrás: The Integrated Carbon Observation System (ICOS), 2020

Az üvegházhatású gázok koncentrációja viszont nem fog jelentősen csökkenni 2020-ban a kutatók várakozása szerint, mert itt a hosszú távú kibocsátás a meghatározó. A szén-dioxid-koncentrációnál nem az éves kibocsátási szintet kell figyelembe vennünk, hanem azt, hogy az ipari forradalomtól számítva milyen sok üvegházhatású gáz került a légkörbe. A nagyságrendileg 10–100 év közötti légköri tartózkodási idejű, antropogén forrásokból is kibocsátott üvegházhatású gázok – szén-dioxid, metán, dinitrogén-oxid – légköri koncentrációját valószínűleg nem befolyásolja majd döntően a jelenleg kialakult helyzet. Főként a sűrűn lakott nagyvárosok és ipari régiók környezetében csökkent jelentősen 2020-ban a légköri NO₂ és PM_{2,5} koncentrációja jelentősen csökkent. A légköri aeroszol részecskék jelentős hatással vannak a felhő- és csapadékképződési folyamatokra, és ez az időjárás alakulását is befolyásolja. A járványvédelmi intézkedések környezeti következménye a légszennyezés csökkenése, csökkent a nitrogén-dioxid koncentrációja, amely Európában is mérhető volt. A 2020-ra vonatkozó előzetes EEA (Európai Környezetvédelmi Ügynökség, 2020) előrejelzése szerint az egyes légszennyező anyagok mennyisége akár 60%-kal is csökkent azokban az európai országban, ahol 2020 tavaszán kijárási korlátozásokat vezettek be.

15. ábra: A napi globális CO₂-kibocsátás alakulása iparáganként 2019-ben és 2020-ban

Forrás: Liu et.al; 2020

A 15. ábrán a globális napi széndioxid-kibocsátás alakulását láthatjuk ágazatok szerint 2019-ben és 2020 közepéig az energiaágazatban, iparban, a közlekedési ágazatban, a lakossági szektorban, valamint a belföldi és nemzetközi légitölekedési ágazatban.

Több kutatás vizsgálta az érzékelt klímajelenségek hatását a turizmus szektor kínálatára, a különböző térségek forgalmára, a szezonálításra az alkalmazkodási, felkészülési válaszokra vonatkozóan. Ezek célja a turizmus szektor klímabarát irányba való elmozdulása. (Németh et al.,2019)

4. Következtetések, javaslatok

A turizmus újjáépítése szükséges. Az 1. táblázatban a lehetőségek összefoglalását látjuk SWOT analízis segítségével. A népszerű turista-célpontok a jövőben turisták tömege (overtourism) miatt a régi módon nem lesz fenntartható a szennyezés, a biodiverzitás pusztulása, az egyszer használatos műanyagok terjedése, és a közlekedés zsúfoltsága, illetve ennek az éghajlatot befolyásoló hatása miatt sem. Ezek a COVID 19 hatására új megvilágításba kerülnek és az alábbi lehetőségek adódnak:

Hálózat kiépítése helyi szolgáltatókkal és a kínálat megváltoztatása: rugalmasság, a kínálat kiterjesztése új termékekre, utazási stílusokra, olyan termékek és szolgáltatások választása, amelyek helyi közösségeket segítenek és támogatnak. Az élményturizmus irányába kell mozdulni. A turisták több időt fordítanak tanulásra és megértésre, jobban érdeklődnek a különleges és a tematikus utazások iránt. Témaparkok, régészeti parkok, múzeumok és zsúfolt helyek látogatása a virtuális valóság adta lehetőségeken keresztül. Versenyképes árak és akciók: közvetlenül a szolgáltatókkal közvetítők nélküli együttműködés, ezáltal jobb kínálat és kondíció elérése

1. táblázat: A COVID-19 utáni turizmus kihívásai és lehetőségei SWOT-elemzés

<p>ERŐSSÉGEK</p> <p>Bizonyított turisztikai ellenálló képesség múltbeli válságokban</p> <p>A belföldi turizmus húzóerő lehet</p> <p>Alkalmazkodási képesség: biztonsági és higiéniai protokollok, ár-érték arány, felelős fogyasztói magatartás</p> <p>Kormányzati támogatás az ágazat számára</p>	<p>GYENGESÉGEK</p> <p>Jelentős zavarok a légitársaságok működésében</p> <p>Az utazás, mint kockázat felfogás erősödhet</p> <p>Alacsony kereslet a turizmus újraindításakor a társadalmi távolságtartás miatt</p>	<p>BELSŐ TÉNYEZŐK</p>
<p>LEHETŐSÉGEK</p> <p>Új üzleti modellek</p> <p>Innováció és digitalizáció</p> <p>Fenntarthatósági és fenntarthatóság-orientált szegmensek (vidék, természet, egészségügy)</p> <p>Alkalmazkodási tervek</p>	<p>VESZÉLYEK</p> <p>Gazdasági környezet: világgazdasági recesszió, növekvő munkanélküliség és veszélyeztetett munkahelyek, a vállalkozások bezárása, rendelkezésre álló jövedelem, az üzleti bizalmat nehezítő bizonytalanság</p> <p>A járvány (ideértve az újjáéledést is) és a vakcina elérhetősége, a lezárások mértéke és az utazási korlátozások</p>	
<p>POZITÍV</p>	<p>NEGATÍV</p>	

Forrás: UNWTO alapján saját átszerkesztett ábra (2020)

Digitális erőforrások javítása: több nyitottság, alkalmazkodás, kényelem és kiváló, magas minőségű szolgáltatás várható, a technológia lesz az egyik főszereplő az utazás tervezésétől kezdve a megvalósításig. Digitális gyorsulásra, több információra és virtuális erőforrásokra lesz szükség (érintés nélküli platformok), digitális képesség fejlesztése. A hotelek esetében ajánlják az online check-in lehetőségeket, a bankkártya használatát.

A higiénia és a biztonság: a pandémia után a higiéniasztandard lesz a legfontosabb tényező. Olyan szolgáltatók prefrálása, melyek a higiéniai és biztonsági protokollok garanciáját minden tevékenységnél biztosítani és ellenőrizni tudják. A hivatalos higiéniai standard és higiéniatanúsítvány globális követelménye a szektor minden területén.

Az emberi kapcsolatok új formái: társadalmi távolságtartás, kereslet a kis csoportos kirándulásokra privát járművel. Utazások kevesebb repülőúttal, hosszabb tartózkodás egy helyen.

5. Összefoglalás

A világ turizmusa korábban soha nem tapasztalt kihívással szembesült 2020 tavaszán, amikor a koronavírus terjedése miatt hozott utazási korlátozások következtében szinte teljesen lehetetlenné váltak a külföldi és a belföldi utazások is. A vírus ellen az oltáson kívül a korlátozások, a social distancing tűnik az egyetlen járható útnak a helyzet kézben tartására. A turisták lehetőségei fogyasztói magatartása is megváltozott. Az igény az utazásra nem tűnt el, de az emberek utazni sok szempontból másképpen fognak, mint tették azt eddig. A jelenlegi válság helyzetet úgy is felfoghatjuk, mint egy lehetőséget fenntarthatóbb turizmus kereteinek kialakítására.

Köszönetnyilvánítás

A cikkben bemutatott kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból NKFIH-872 számú "Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium létrehozása" című projekt támogatásával valósult meg.

6. Forrásjegyzék

- Boone, Laurence, Haugh, David, Pain, Nigel, and Salins, Veronique:(2020) “Tackling the fallout from COVID-19”. In Economics in the Time of COVID-19. edited by Richard Baldwin and Beatrice Weder di Mauro, London: CEPR Press, 37-45 p.
- Bukhari, Q., Jameel, Y., (2020): Will Coronavirus Pandemic Diminish by Summer? SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3556998> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3556998>
- Eugenio-Martina, J. L., Campos-Soriab, J., A. (2014): Economic crisis and tourism expenditure cutback decision, *Annals of Tourism Research*, (44), 53-73 p.
- EEA „Air quality in Europe 2020 report” (2020) European Environment Agency
- Campos-Soria, J. A., Inchausti-Sintes, F., Eugenio-Martin, J. L. (2015): Understanding tourists'economizing strategies during the global economic crisis, *Tourism Management*, 48, 164-173 p.
- World Health Organization (2019) Novel Coronavirus <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
- Wu, Y. C., Chen, C. S., Chan, Y. J. (2020): The outbreak of COVID-19: An overview. *Journal of the Chinese Medical Association: JCMA*, 83(3), 217–220 p.
- Baldwin, R., B Weder di Mauro (2020): Economics in the Time of COVID-19, eBook, CEPR
- Bodosca, S.; Gheorghe, G.; Nistoreanu, P. (2008): Tourist Consumption Behaviour before and after the Crisis from 2008; *Procedia Economics and Finance*
- Liu, Z., Ciaisi, P., Deng, Z. (2020) Near-real-time monitoring of global CO₂ emissions reveals the effects of the COVID-19 pandemic. *Nat Commun* **11**, 5172 p. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-18922-7>

- Long, H.W., Feng, W.J., (2020): Research Report on Companies' Survival and Development
- Strategy during a Novel Coronavirus Epidemic. UIBE Press, Beijing.
- Németh, K., Czira, T., Sütő, A., Péter, E., Domjánné Nyizsalovszki, R.: (2019): Félig tele vagy félig üres? Turizmus szektort érintő klímaalkalmazkodási kérdések vizsgálata a Nyugat-Balaton térségben, Comitatus: Önkormányzati Szemle 29: 232 pp. 55-62. p
- https://www.globalsecurity.org/security/ops/hsc-scen-3_pandemic-1957.htm Letöltés dátuma 2021 január
- <https://www.eea.europa.eu/hu/highlights/az-elmult-evtizedben-jelentos-mertekben> Letöltés dátuma 2021 január
- <https://turizmus.com/utazas-kozlekedes/100-millio-turisztikai-munkahely-helyreallasat-josolja-a-wttc-2021-re-1173200038Y0> Letöltés dátuma 2021 január

Gondolatok a pandémia és a turizmus kapcsán 2020-ban

Dr. Ritecz György

Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola – oktató

Budapest 1083, Ludovika tér 2,

e-mail cím: riteczgy@gmail.com

Absztrakt

A 2020-as év tagadhatatlanul a COVID-19 járványról szól, nem csak az emberek mindennapi életét, de érzelmeit is meghatározta, egyben gazdasági válságot, jelentős visszaesést okozott, mely legjobban a turizmust-vendéglátást érintette. Jelen műben még a járvány úgynevezett második hulláma időszakában, a folyamatosan változó adatok mellett a szerző a trendeket, tendenciákat elemezve igyekszik érzékelhetővé tenni e pandémia helyzet jelentőségét és súlyát, az egyes országok eltérő kezelési filozófiáját. Kérdés, hogy a turizmus vissza tud-e térni a járvány előtti időszakra és arra kell-e visszatérnie?

1. Bevezetés

„A turizmusnak kampo ...”¹⁵ hangzott el 2020. március 10-én a magyar miniszterelnök szájából, mely kifejezés tömören jellemezte a pandémia és a turizmus akkori viszonyát.

A COVID-19 rendkívül erős érzelmeket vált, váltott ki. Félelem magától a betegségtől, bosszankodás a korlátozások miatt, idegesség a befizetett utazás, esküvő, stb. (esetleges) elmaradása miatt, szorongás a munkahely elvesztésétől, a jövedelem nélkül maradástól, aggodalom a rokonok, barátok állapota miatt, a velük való kapcsolat hiánya miatt, feszültség, hogy indul-e a repülőgép, ha elutazunk külföldre visszajöhetünk-e, vagy csak karantént vállalva ... Mondhatnánk félelem, stressz az ismeretlentől, a kiszámíthatatlanságtól, vagyis a biztonság hiányától. Már egy éve¹⁶ együtt kell élnünk e vírussal, de még mindig rendkívül sok a bizonytalanság vele kapcsolatban. Nem tudjuk pontosan, hogyan is terjed, miért van, hogy egyesek (egyes információk szerint a többség, 85-90%) tünetek nélkül átesnek rajta, míg mások halálát okozza. Nem tudjuk, hogy aki átesett szereztek-e védettséget és ha igen mennyi időre, a meggyógyultaknak milyen szövődményekkel kell számolni, a vírus mikor és milyen

¹⁵

https://hvg.hu/itthon/20200310_A_turizmusnak_kampo_uj_koltsegvetes_kell_Orban_Viktor_legerosebb_mond_atai - Letöltve: 2020. 10. 15.

¹⁶ Jelen írás 2020 decemberében készül és jelenlegi ismereteink szerint a COVID-19 betegséget okozó SARS-CoV-2 vírust (új típusú koronavírus), 2019 decemberében azonosították először a Kínai Vuhan városában. - <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/coronavirus/timeline/> - Letöltve: 2020. 12. 08.

mértékben, milyen irányban mutálódik,¹⁷ mikor lesz vakcina, az mennyire lesz megbízható, mennyi ideig lesz képes védelmet biztosítani, ...? Mindezek megjelennek az emberek beszédében, nyilatkozataiban, írásaiban, de most a tudományosság igényét szem előtt tartva, az objektivitásra törekszünk és éppen ezért inkább a tényeket, a számokat vesszük górcső alá, és igyekszünk elfogulatlanul leírni, hogy milyen következtetések vonhatók le az adatok alapján (Péter et al, 2018).

Nap, mind nap töméntelen adatot hallunk, olvasunk, mondhatni információk özöne ér minket a pandémia kapcsán. Ezt igyekszünk figyelemmel kísérni, de kérdés, hogy valóban látjuk-e a fától az erdőt? Éppen ezért igyekszünk most e tanulmányban a hivatalos adatokat megszerezni, értelmezni és meglátjuk mit is tudunk kihámozni a számok tengeréből. Legtöbb esetben a számok sokaságánál többet mondanak az arányok, tendenciák, melyek könnyebben is értelmezhetők, így alapvetően ezeket vizsgáljuk.

2. Módszertan

Néhány szó a módszertanról. A világon leggyakrabban, illetve legtöbbször által figyelemmel kísért Johns Hopkins Egyetem adatbázisát,¹⁸ illetve statisztikáit a vettem alapul, mely 2020 márciusától 187-191 ország hivatalos adatait rendszerezte és publikálta. Tekintettel arra, hogy a göngyölített adatokat 2-3 óránként frissítik, ezért 2020. március 18-tól minden nap¹⁹ reggel 06,30 és 07,30 között rögzítettem a márciusi TOP 8 ország (Kína, Olaszország, Irán, Spanyolország, Dél-Korea, Németország, Franciaország, USA), illetve Svájc adatait és a világ összesen adatsorát a COVID-19-ben „ismerten” megfertőződtek, meghaltak és felgyógyultak számát. Itt kell megemlíteni, hogy nem véletlenül tettem a „ismerten” jelzőt megfertőződtek kifejezés elé, mivel a pandémia főleg a kezdeti, de még a jelenlegi szakaszában is relatíve magasra becsülhető a látencia, de nem csak a megfertőzöttek számában, hanem a meggyógyultak, sőt több esetben még a halottak vonatkozásában is nem egyszer megkérdőjelezhető az adatok tényleges volta.²⁰ Ilyenformán az elemzésben említett adatokat érintően minden esetben értsük oda a „ismerten” jelzőt, még ha nem is tettem oda. Ez is megerősíti azt a kiinduló álláspontunkat, hogy tendenciákat, trendeket és arányokat célszerű vizsgálni. A magyar COVID-19 adatokat a kormány hivatalos weboldaláról²¹ minden nap a publikálás idejében, vagyis délelőtt 8,45-9,45 között rögzítettem. Ezen adatokból folyamatosan adatsorokat hoztam létre és különböző keresztábrákat, grafikonokat készítettem, melyeket elemeztem. Természetesen időközben a TOP országok sorrendje is változott, de a következtetés érdekében, illetve a folyamatok és tendenciák értékelhetősége érdekében az említett országok adatait folyamatosan rögzítettem. Ezzel együtt június elejétől Brazília,

¹⁷ <https://infostart.hu/tudomany/2020/11/07/ijesztoen-fertozobbe-mutalodott-a-koronavirus> - Letöltve: 2020. 11. 15.

¹⁸ COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University - https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6?&utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202003;

¹⁹ Itt kell megjegyezni, hogy 2020. 08. 19-23. között nem volt módom az adatsorokat rögzíteni, így a számsorokból ezen adatok hiányoznak, de ez nem akadályozta a kilenc hónapos adatsorok korrekt elemzését.

²⁰ Például a kiinduló helyként számontartott Kína adatai többször, megkérdőjelezték. <https://hu.euronews.com/2020/12/01/koronavirus-jarvany-hamis-kinai-adatok> - Letöltve: 2020. 12. 03.

²¹ <https://koronavirus.gov.hu/>

Oroszország, Egyesült Királyság, India, Peru, Törökország és Belgium adatait is rögzítettem, de ezeket, csak időnként, de legalább havonta egyszer. A leghitelesebbnek elfogadott összesítéshez kapcsolódóan meg kell jegyezni, hogy néhány anomália itt is megjelent. Néha egy-egy vizsgált ország adatai hiányosak, vagy logikátlanok voltak, például a francia és spanyol és néha a svájci adatok hétvégén nem kerültek ismertetésre, de a hétfői nap már összesítve tartalmazta az elmaradt adatokat, ezért is látszanak az ismert grafikonokon a rendszeres „hullámvész”, ezen kívül, pl. a spanyolok 2020. május 20-tól a meggyógyultak számaként minden nap 150.376 főt ad meg, mintha azóta nem gyógyult volna meg senki. A göngyölített adatok több esetben ellentmondásokat tartalmaztak. Vagyis egy adott nap összesített adata alacsonyabb volt, mint az előző napi adat, de szerencsére általában néhány napon belül korrigálták ezt a problémát, így összességében a hosszú távú trendekben ezen problémák nem akadályozták a tendenciák elemezhetőségét. (Varga – Zsigovits 2020)

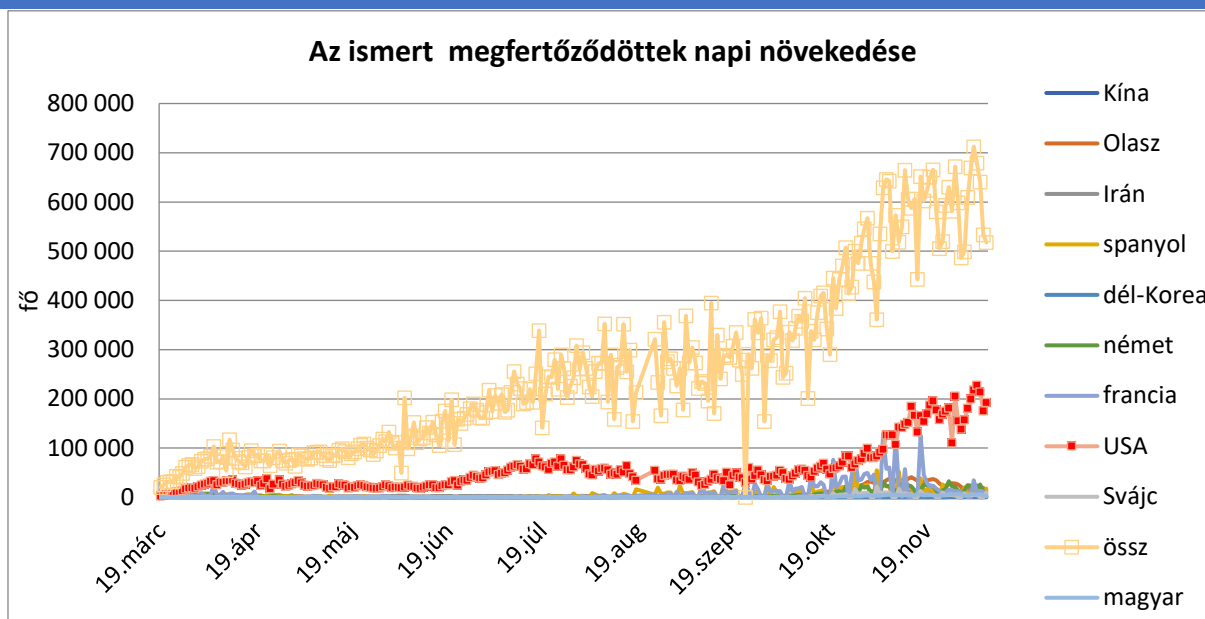
3. Adatok

Az írás idejében²² már közel 68 millió megbetegedésről és több mint 1,5 millió halotról tudunk a koronavírus kapcsán, bár a 43,6 millióan már felgyógyultak a betegségből. Vagyis eddig az ismert megbetegedettek 2,29%-a hunyt el, és 64,53%-uk pedig meggyógyult. Másképpen fogalmazva a világ lakosságának – az eddigi adatok alapján – 0,84%-a kapta el a korona vírust és 0,019%-a halt meg. Kezdetektől az egy évszázaddal ezelőtt tomboló spanyolnáthához hasonlították sokan e vírust. A spanyolnátha a történelem egyik legnagyobb világjárványa volt, amit az influenza A-vírus okozott 1918–19-ben, és ami a Föld teljes lakosságának mintegy 3-5 százalékát elpusztította. Már 1918-ban több áldozatot követelt, mint az egész első világháború. Az akkori járvány két év alatt mintegy 21 millió, más becslések szerint 27-50 millió áldozatot követelt a világon.²³ Ezzel a spanyolnátha az emberi történelem második legtöbb áldozatot szedő járványa volt a fekete halál, a XIV. századi nagy pestisjárvány után, (Óri 2005) e szerint jelen járványnál nagyobb és halálosabbakat is meg kellett már élnie az emberiségnek.

A COVID-19 (a jelenlegi adatok ismeretében) eddig két hullámban érte a világot, most úgy tűnik a második hullám csúcsán járhatunk, mivel lassan három hete 600 ezer körül stagnál a napi új (ismert) megbetegedések száma. (1.ábra) Meg kell jegyezni, hogy az egyes adat kategóriák harmadát-negyedét az Amerikai Egyesült Államok (USA) adatai teszik ki, ennek megfelelően a nagyságrendeket és tendenciákat főleg az innen származó adatok határozzák meg.

²² 2020.12.08.

²³ <https://hu.euronews.com/2020/09/28/az-uj-koronavirus-koveteli-a-legtobb-halottat-a-xxi-szazadban-a-virusos-jarvanyok-kozul> - Letöltve: 2020. 12. 03.

1.sz. ábra Az ismert COVID-19-ben megfertőzödtök számának napi növekedése. (szerző által készített ábra) Forrás: Johns Hopkins CSSE

A világ és az USA adatait nézve, vizuálisan inkább már harmadik hullámról beszélhetnénk, mivel a kezdeti, márciusi hirtelen emelkedés (világ szinten napi 100 ezer megbetegedésre) után egyfajta stagnálás, USA vonatkozásában csökkenés volt tapasztalható. Majd június második felétől egy hónap alatt napi 300 ezer körüli értékre emelkedett. Majd ismét stagnálás szeptember közepéig, ahonnan bő egy hónap alatt megduplázódott a napi esetszám növekedés.

4. Félelem

Miért is válthatott ki ilyen félelmet a COVID-19? Vélhetően több tényező befolyásolta ezt. Szinte naponta tűnnek fel új vírusok, melyek embereket is megbetegítenek, de e koronavírus terjedési sebessége és nagyságrendje relatíve magas, főleg, ha madár-influenzára, vagy akár az Ebolára gondolunk, melyek vonatkozásában korábban „világjárvány”ként való elterjedésétől tartottunk. Ez utóbbiakban adott időszakban, szerencsére „csak” néhány ezer ember fertőződött meg. Ezzel szemben az új korona vírusban néhány hónap alatt közel százezer ember betegedett meg és a halálozási ráta is igen magasnak (4-12%)²⁴ látszott. Éppen ez vezetett először távolkeleten (elsősorban Kínában) a rendkívül szigorú intézkedésekhez.²⁵ Ezek viszont meg is hozták az eredményüket és mire a világ más tájain, először Európában, majd USA-ban terjedni kezdett a vírus, addig Kínában és a környező országokban, ahol drasztikus lépéseket tettek, nem csak megállt a fertőzés terjedése, de lényegében minimalizálódott. Ezt tapasztalva lépték meg az európai államok vezetői – közben látva az olasz, majd spanyol adatok gyors felfutását (napi 6-8 ezer új beteg és ezer körüli halott) – kijárási tilalmat, iskola és üzletbezárások mellett

²⁴ Például 2020. május 27-én Franciaországban 15,6%, Olaszországban 14,29% míg Spanyolországban 12,19%-a halt meg az ismert megbetegedetteknek.

²⁵<https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200405/harom-honappal-a-kitores-utan-igy-nez-ki-vuhan-varosa-ahonnan-elindult-a-koronavirus-jarvany-424266> - Letöltve: 2020. 11. 14.

döntöttek.²⁶ Ezzel egyidejűleg az államhatárok lezárására is intézkedések történtek. (Kovács 2017, Péter et al., 2018, 2019; Birkner et al, 2018, Németh, 2020) A tömegfélelem²⁷ politikai lépéseket kívánt, mely viszont a félelmet tovább fokozta, miközben az ún., új koronavírusról nagyon bizonytalanok voltak az információk, így egyfajta emelkedő spirálba került a politika főleg Európában. Ez lényegében a gazdaság leállását eredményezte.²⁸ Ez viszont bevállalhatóan tűnt annak reményében, hogy az időben és kellő szigorú intézkedéseknek köszönhetően 1,5-2 hónapon belül túl lehet jutni a járvány nehezén (vagy legalábbis ez első hullámán) és a gazdaság néhány hónapon belül helyre áll. Vagyis az ún. „V” alakú válság alakul majd csak ki. Ezt jelezte például az is, hogy a tőzsde legjellemzőbb indikátorai (S&P, Nasdaq, Dow, DAX) február közepétől egy hónapon belül 25-35%-ot zuhantak, ennek ellenére május végére már csak 6-11,8 %-al voltak elmaradva a február közepi értékektől, sőt a Nasdaq²⁹ már akkor meghaladta a három hónappal korábbi értékeket.

Az emberek egymástól való elszigetelése lényegében beváltotta a reményeket és a napi (ismert) új esetszámok március 21 (Svájc – 1380 fő) és április 02 (Spanyolország – 8195 fő) között tetőztek a vizsgált országokban. Kivéve USA-t, itt ez 04. 22-én – 37.671 fővel történt meg. Magyarországon ez szintén egy kicsit csúszva április 10-én (210 fő) történt meg. Az ismert aktív betegek száma³⁰ április 02-26 között tetőzött majd folyamatosan csökkent, oly módon, hogy 2-3 héten belül 30-40%-kal csökkent a számuk.³¹ USA-ban az új betegek számának növekedése ugyan megállt, de nem csökkent jelentősen, illetve a meggyógyultak száma nem tudott lépés tartani a betegszám növekedésével, így az ismert aktív betegek száma töretlenül növekszik még ezen mű írásának idejében is. Ez egyrészt magyarázható lenne azzal, hogy választási év van USA-ban és az elnököt és az adminisztrációt ez köti le, vagy lehetne magyarázni Trump ismert mentalitásával, habitusával,³² de a populista szemlélet talán ezeknél is erősebb. Talán itt kell megjegyezni, hogy volt olyan időszak (május vége) amikor az ismert új megbetegedések számát tekintve a TOP10-ben hét olyan ország volt található, mely vezetése populistának nevezhető. Mely nem tekinthető véletlennek. Köztudottnak tekinthető, hogy a populista, nem kizárólag a saját akarata szerinti döntéseket hoz, hanem mindig mérlegel, hogy a tömegek hangulatát figyelembe vegye-e (sok esetben ő befolyásolja a tömeg hangulatát a saját érdekei szerint) és arra törekszik, hogy népszerű legyen és erősnek, határozottnak tűnjön, aki a „népérdekében” tevékenykedik, pedig csak a hatalomba kerülés (maradás) a tényleges szándék.³³ A vírus kezelés során ez a dilemma nehezíti a megfelelő intézkedések meghozatalát,

²⁶ Vélhetően a média gerjesztő hatása, a szenzáció hajhász címek és képek, a közösségi hálózatokon terjedő félígazságok és rémhírek fokozták a félelmet. A kínai drasztikus lépések – több tízezres városok teljes lezárása – azt a hitet terjesztették, ez egy olyan súlyos járvány helyzet, mely csak ilyen drasztikus lépésekkel kezelhető.

²⁷ **Média:** Számos média riportja szakszerűtlen volt, maximalizálta a félelmet és a pánikot a lakosságban a betegség súlyosságának és a halálesetek óriási eltúlzásával. Néhány média manipulatív képeket és videókat is használt a helyzet dramatizálására. - <https://swprs.org/tenyek-a-covid-19-ro/> - Letöltve: 2020. 11. 18.

²⁸ <https://tradingeconomics.com/south-korea/gdp-growth> - Letöltve: 2020. 10.14.

²⁹ National Association of Securities Dealers Automated Quotations, magyarul az Értékpapírkereskedők Országos Szövetségének Automatikus Adás-Vételi Rendszere.

³⁰ Mivel ezt a legtöbb országban nem adták meg, így ezt az ismert megfertőződöttekből levonva az elhunytak és a meggyógyultak számát én számoltam ki.

³¹ Megjegyzendő, hogy az ismert megbetegedettek döntő többsége tünet nélkül, vagy enyhe tünetekkel eset túl a betegségen és általában, csak a 7-10%-uk került kórházba.

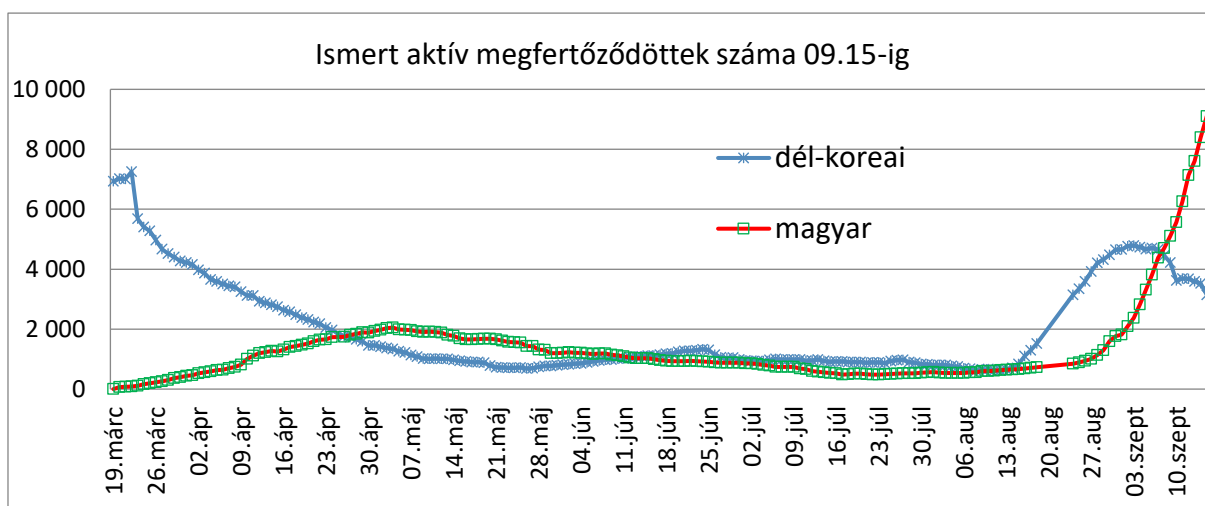
³² <https://edition.cnn.com/2020/04/05/health/trump-lupus-hydroxychloroquine-coronavirus-protection/index.html> - Letöltve: 2020. 04.06.

³³ Ezt is jól szemléltette Donald Trump viselkedése a vesztes választást követően.

ezért nem hallgat (a legtöbb esetben, vagy csak a végső esetben) a szakértők véleményére³⁴ – mondhatnánk, csak azokat a szakértői véleményeket, illetve csak akkor veszi figyelembe, amikor az (rövid és hosszú távú) hatalmi érdekeivel összeegyeztethetőnek tűnik.

Tekintettel arra, hogy akkor nem volt a COVID-19 elleni oltás, sem igazán kiforrott és szakmailag, nemzetközileg is elfogadott gyógymód, racionálisan várható volt egy második hullám. Ezzel együtt lényegében az iskolai időszak végére, a nyári szabadságolásokra minden korlátozó intézkedés megszűnt a vizsgált országokban és reménykedve – hátha nem lesz rosszabb, mint az első – várták a második hullámot. Pedig már akkor szóvá tették egyes szakértők, hogy a második hullám nagy valószínűséggel nagyobb és erősebb lehet, mint az első. Ez többek között annak a pszichés hatásnak is a következménye, hogy az első hullámban nagy volt a félelem és annak gerjesztett volta³⁵ és az akkor várt (ígért) félelmek be nem igazolódása, azt eredményezte, hogy a második hullámban jelzett intelmeket, ajánlásokat az emberek zöme nem veszi komolyan. A politikai vezetés a legtöbb országban a gazdasági helyzet helyreállítására, ismételt felfuttatására helyezte a hangsúlyt.³⁶ Ennek szellemében a második hullám kialakulásakor – főleg a populista vezetésű államokban – a gazdaság ismételt leállítását megelőzendő nem, vagy csak minimális intézkedéseket tettek.

5. Második hullám

2.sz. ábra Az ismert aktív COVID-19-ben megfertőzöttek számának alakulása 2020. 03.19 és 09.15 között. (szerző által készített ábra) Forrás: Johns Hopkins CSSE

A 2.sz. ábrához meg kell jegyeznem, hogy az első hullám vége felé a magyar ismert aktív megfertőzöttek számának, illetve trendjének érzékelhetőbbé tétele érdekében egy grafikonra

³⁴ Bár sokszor rájuk hivatkoznak.

³⁵ Talán nem véletlenül Umberto Eco szavai jutnak eszembe: „Csakhogy a törvény épp ez által a rettegés, azaz valódi nevén: istenfélelem által érvényesül. ... És mivé lennének mi bűnös teremtmények, a tán legbölcsebb, legszívemengetőbb isteni adomány, a félelem nélkül?” - Umberto Eco: Rózsa neve – (fordította: Barna Imre) Európa kiadó, Budapest, 1988. 552-553. old. Vagyis a populisták a legkönnyebben a tömegek félelmén keresztül irányíthatnak, és e járványt erre igyekeznek is kihasználni.

³⁶ https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_hu, és <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/the-eu-budget/long-term-eu-budget-2021-2027/> - Letöltve: 2020. 12. 07.

tettem a dél-koreai adatokkal, mert akkor a vizsgáltak közül ez volt vele egy nagyságrendben. Ez az összevetés viszont augusztus végén vált igazán érdekessé, amikor elkezdődött a második hullám. Vizuálisan is jól érzékelhető, hogy augusztus közepén Dél-Koreában elindult a második hullám, hazánkban ez inkább szeptember első napjaira tehető. Ami viszont szemet szűrő, hogy a felfutás kezdete után két héttel már megállt a növekedés Dél-Koreában, majd intenzív esésbe kezdett. Mondhatni szemmel láthatóan gyorsan³⁷ meglett a bevezetett intézkedések hatása, eredménye. Ezzel szemben a magyar adatok meredeken emelkedtek és emelkednek azóta is. Szeptember közepén meghaladta a kilencezret (több mint négyszerese az elsőhullámos csúcshoz), az írás idejében már közel 186 ezer aktív fertőzöttél tartunk Magyarországon, ami több, mint hússzorosa az ábrán jelzett csúcserőnek és rendületlenül emelkedő a trend. Ami arra utal, hogy hazánk vezetése későn, illetve enyhe intézkedéseket vezetett be.

Ahogy várható volt az iskolakezdés, illetve a szabadságolásokról, külföldi utazásokról hazatérő emberek beindítják a második hullámot. Éppen ezért kiszámoltam, hogy a szeptember 01-i adatokhoz képest mekkora emelkedés volt tapasztalható a vizsgált országokban december elejéig. Szinte megdöbbentő, hogy az ismert megfertőződöttek számát tekintve hazánkban 3433%-al emelkedett ez az érték, miközben a második legnagyobb érték Svájc 675%, vagyis az ötöde a magyarnak, a világ átlag 148%. Még abban a Belgiumban is „csak” 577%-al nőtt ez az érték, melyből Franciaországba és Németországba kellett átszállítani a betegeket, mert nem volt elég korházi ágy.³⁸ A koronavírusban, vagy annak kapcsán meghaltak számának emelkedésében is hasonló a tendencia. Míg hazánkban hétszeresére (708%) nőtt az érték, a világ átlagban 72,6 %, a minket követő legmagasabb érték Svájc 140%-al. A WHO³⁹ ajánlása szerint⁴⁰ vírus még kordában tartható, ha a tesztelések során az újbetegek számaránya nem haladja meg az 5%-ot, a felső határ a 12 %. Vagyis legkésőbb ekkor már szigorításokat kell (ajánlott) bevezetni. Hazánkban az 5%-ot augusztus 28-án léptük át (6,2%), és szeptember 29-én 12,1%-kal a felső értéket. Mégis, csak majd másfél hónappal később november 11-én hirdett szigorító intézkedéseket a kormány.⁴¹

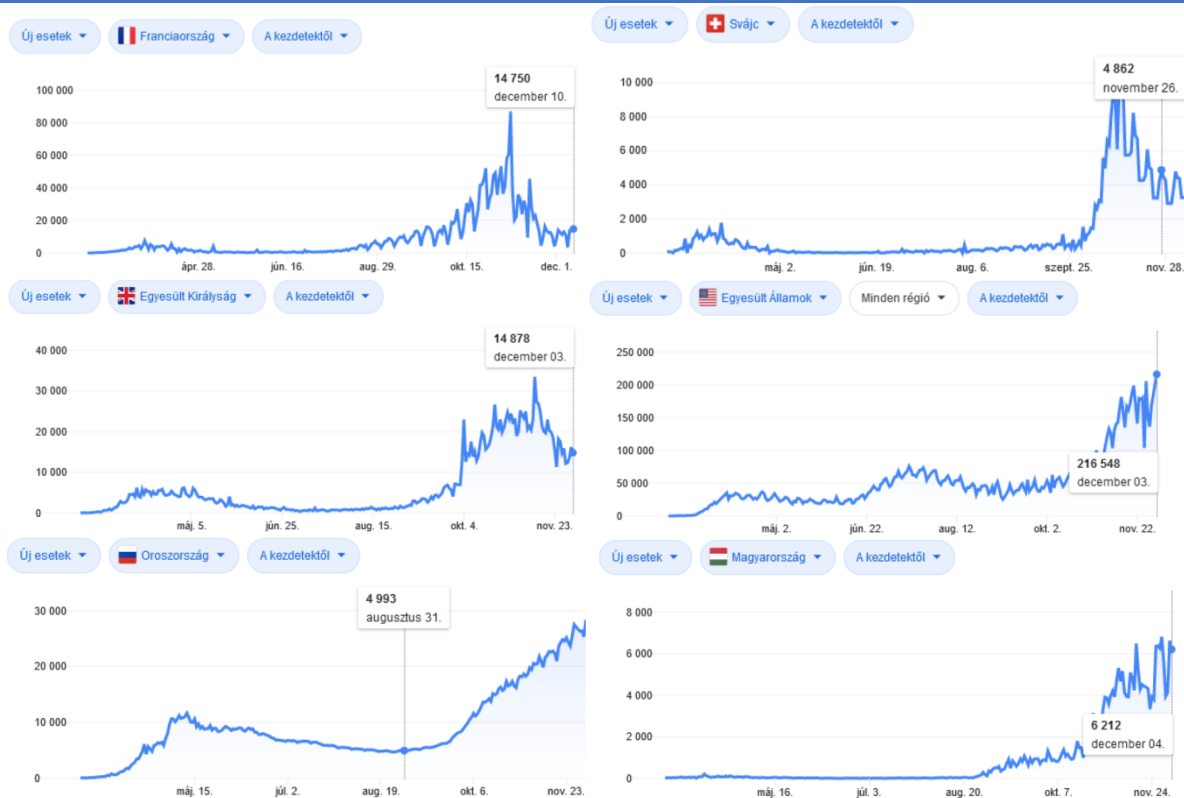
³⁷ Pedig olyan megjegyzések is elhangoztak, hogy „... sokáig halogatták gazdasági okok miatt”. - <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200822/koronavirus-orszagos-korlatozasokat-vezetnek-be-del-koreaban-445676> - Letöltve: 2020. 11. 07.

³⁸<https://www.origo.hu/nagyvilag/20201107-europa-egeszsegugyi-osszeomlas-koronavirusjarvany-tuntetesek.html> - Letöltve: 2020. 11. 17.

³⁹ World Health Organization (Egészségügyi Világszervezet az Egyesült Nemzetek Szervezetének egyik szervezete)

⁴⁰ <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> - Letöltve: 2020. 11. 17.

⁴¹ 484/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet idején alkalmazandó védelmi intézkedések második üteméről

3.sz. ábra A naponta ismertté vált új COVID-19 betegek számának alakulása néhány országban. (Google COVID által készített ábrák) Forrás: Johns Hopkins CSSE

Ha a napi új esetek számának alakulását megnézzük jól érzékelhető, hogy a racionálisan a szakemberek tanácsait figyelembe vevő intézkedések még ha nem is túl korán, de megszülettek (pl. Csehország, Belgium, Franciaország, Spanyolország, Svájc) és itt egy relatíve gyors felfutást követően ugyanilyen gyors csökkenést játszódtott le és lényegében 3-5 hét alatt túljutottak a második hullámon. Ezzel szemben a populista, késlekedő, illetve a népszerűtlen intézkedéseket kerülni igyekvők (pl. USA, Oroszország,⁴² Brazília, Magyarország) kéthónapos új esetszám emelkedést nem sikerül megtörni, vagy ha igen akkor is magas szinten stagnál a napi új betegek száma és az aktív betegek száma pedig folyamatosan növekszik még mindig. Kérdés, hogy tényleg megért-e ekkora áldozatot az, hogy a gazdaság ne álljon le? Ha megnézzük a negyedéves adatokat,⁴³ akkor szignifikáns különbség lényegében nem látszik, legfeljebb annyi, hogy a nem populista államok esetén kevésbé szélsőségesek a mozgások, illetve a három negyedév adatai alapján a szaldó 1-3% közötti csökkenést mutat, míg a populista vezetési országokban 3%-ot meghaladó a GDP csökkenés.⁴⁴ Ehhez meg kell jegyezni, hogy a járvány második hulláma és az ahhoz kapcsolódó intézkedések hatásai a negyedik negyedévben

⁴² Miközben Oroszország már augusztusban bejelentette, hogy van vakcinájuk az új korona vírus ellen. - http://otszonline.hu/covid-19-info/cikk/oroszorszag_mar_a_masodik_covid_19_vakcinat_engedelyezte - Letöltve: 2020. 11. 03.

⁴³ <https://tradingeconomics.com/sweden/gdp-growth> Letöltve: 2020. 12. 11.

⁴⁴ Meg kell jegyezni, hogy Kína, nem csak hogy előbb esett át a vírus első hullámán, de a speciális állami, társadalmi berendezkedése folytán – liberális, demokratikus államokban be nem vezethető - rendkívül szigorú intézkedések bevezetését és hosszú ideig való fenntartását is megengedhette magának, ezzel együtt az első hullámon túljutva, viszont a gazdasági potenciálját is kihasználva, a járványhelyzetet meglövelve gazdasági előnyre is képes volt szert tenni.

érzékenyebbek majd, így várhatóan élesebb lesz a határvonal. Mindenesetre az kijelenthető, hogy a járvány második hulláma elleni késlekedő magatartás kimutatható gazdasági előnnyel nem járt az eddigi adatok alapján.

6. Halálozás

Talán érdemes még visszatérni a halálozási arányokra. Ugyanis elég furcsának tűnhet, hogy az első hullámban még 4-15 % körül volt (világátlag 03.31-én 4,81%) az ismert megbetegedettek közül meghaltak aránya, mely érték ösztől 5% alá tendált (világ átlag 12.10-én 2,27%). Tavasszal még kevés megbízható teszt volt, melynek a mennyisége is kevés volt. Ezért is volt kisebb az ismertté vált betegek száma és a halálozási arány viszont magasabb, mivel lényegében főleg a súlyos fázisba kerültek tesztelték és a „gyanús” körülmények között meghaltak. Vagyis amikor már megbízhatóbbá váltak a tesztek, illetve nagyobb mennyiségben elérhetővé váltak, és a kormányok is rászánták magukat a tesztelésre, valamint az öntudatos és a betegségtől tartó polgárok egyre nagyobb számban szántákra magukat arra, hogy (vagy határátlépés,⁴⁵ karantén elhagyás miatt, esetleg munkába állás miatt rákényszerültek) elvégeztessék magukon a tesztet, már nem csak a potenciálisan fertőzöttek kerültek szűrésre, így egyre nagyobb arányban válhattak ismertté a megfertőződöttek száma és ezzel együtt a halottak aránya is csökkenhetett.

A halottak számát és arányát egy másik szemszögből is érdemes lehet megközelíteni. Ugyanis az említett, az első hullámban kimutatott magas halálozási arány ellenére, tavasszal az elhunytak száma a korábbi évek átlaga alatt maradt.⁴⁶ Éppen ezért ehhez kapcsolódó idősorokat is készítettem, melyeket természetesen a második hullámra is rávetítettem. Köztudott, hogy hazánkban január-február hónapokban szezonális influenza járvány szokott lenni, melyben évente 200-500 ezer⁴⁷ ember betegszik meg és hozzávetőleg szezononként 3-10 ezer ember halála köthető e (két-három hónapig tartó) járványhoz. Csak emlékeztetőként említem, hogy a koronavírus kapcsán nyilvántartott betegek száma a kilenc hónap alatt (eddig) nem egészen 186 ezer beteg és 6622 halott, vagyis éppen egy enyhe szokásos influenza adatainál járunk.⁴⁸ Viszont a COVID-19 második hullámában elhunytak száma már jóval meghaladja a KSH által nyilvánosságra hozott⁴⁹ heti halálozási adatokat.⁵⁰ Vagyis az ún. többlethalálozás egyes heti periódusokban több mint másfélszerese a járványról közölt halálozásszámnak. Meg kell

⁴⁵ Oroszország határőrizeti politikájában már a korábbi években is, a határbiztonságra veszélyes tényezők közt említ több, a határon átható egészségügyi veszélyforrást is. (Deák 2016, 2017)

⁴⁶ https://index.hu/gazdasag/2020/05/14/nezze_meg_a_sajat_szemevel_a_magyar_halalozasi_adatokat/ - Letöltve: 2020. 05. 16.

⁴⁷ https://www.ksh.hu/szamlap/hosszuel_flu.html - Letöltve: 2020. 11. 16.

⁴⁸ A Covid-19 halálozási rátáját gyakran hasonlítják össze a szezonális influenza mortalitásával. Globálisan elmondható, hogy körülbelül 650 ezer haláleset hozható összefüggésbe a szezonális influenzával a WHO összesítése szerint. A XX. században két nem szezonális influenza, az ázsiai és a hongkongi járványa okozott gondot, előbbi 1957-58, utóbbi 1968-70 között. Mindkettő nagyjából egymillió ember halálát okozta. - <https://hu.euronews.com/2020/09/28/az-uj-koronavirus-koveteli-a-legtobb-halottat-a-xxi-szazadban-a-virusos-jarvanyok-kozul> - Letöltve: 2020. 11. 16.

⁴⁹ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_wnh004f.html - Letöltve: 2020. 11. 04. -12.11.

⁵⁰ Meg kell jegyezni, hogy a KSH a 2020-as adatoknál jelzi, hogy még nem véglegesített adatok. Ezt jelzi az is, hogy november eleje és december közepe között a heti adatok néhol változtak ez főleg augusztus közepi adatoktól jelentkezett heti egy-két, majd tízes nagyságrendű változásokban.

jegyezni a többlethalálozás lényegében azt takarja, hogy hányan haltak volna meg idén a járvány nélkül, természetesen csak egy – múltbeli adatokra alapozott – becslés, mi sem tudhatjuk teljes bizonyossággal, hogy tényleg ennyi halálozás lett volna-e, ha nincs a járvány. Ahogy egyes szakértők megfogalmazták,⁵¹ lényegét tekintve a járványnak lehetnek indirekt negatív hatásai is, például, hogy részben leáll az egészségügy, megnehezedik más betegek ellátása, elmaradnak szűrések, és így tovább – ez mind megemelheti teljesen más halálokok előfordulását is.⁵² Ez a jelenlegi számításaim szerint, vagyis a 2015-19 közötti átlag adatok és a 2020 évi adatokból levont ismert COVID halálozások adják ezt a többlethalálozást. Ami szeptember 14-től heti 40 főtől emelkedik heti 772 főig⁵³ (46. hét), ez együtt (november 29-ig)⁵⁴ közel 3155 fő, olyan halálesetet jelent, mely nagy valószínűséggel az orvos és ápoló hiányra,⁵⁵ az elhalasztott egészségügyi kezelésekre, szűrésekre, ellátatlanságra vezethető vissza.

7. Befejezés

Egyesek megközelítése szerint az új koronavírus egyfajta figyelmeztetés az emberiség számára, vagy ahogy Ferenc Pápa fogalmazott: „A pandémia nem isteni büntetés, de rávilágított a hamis bizonyosságokra.” Köztudott, hogy a járvány a gazdasági területek közül legjobban a turizmus-vendéglátást sújtotta (70%-os visszaesés).⁵⁶ Viszont azt is látnunk kell, hogy a totális turizmus (3.0) időszakában a turisztikai szolgáltatások iránti igény olyan mértékűvé vált, hogy az megfelelő beavatkozások nélkül magát a turizmus szektort emésztheti fel. (Michalkó-Rátz 2019, 13) Vagyis a jelen szituáció igen alkalmas arra, hogy végig gondoljuk, hogyan tovább a turizmust érintően, a „Turizmus 4.0” jön, vagy elégséges egy 3.2 verzió. Sajnos e tanulmány címében tett utalás ellenére az erre vonatkozó gondolatok közlésére jelen tanulmányban nincs mód terjedelmi okoknál fogva, így ez majd egy következő tanulmány része lehet. Addig is talán célszerű megfontolnunk Ferenc pápa szavait, mely szerint a globális problémák globális megoldást igényelnek, egyben az emberi lelkeket és a társadalmat is manipuláló és torzító, az egyedül a piaci nyereség logikáját követő, a falak kultúráját hirdető zárt világ helyett a nyitott világ gondolkodását és megteremtését javasolja.⁵⁷

⁵¹ Pl. Ferenci Tamás klinikai biostatistikus, orvosbiológiai mérnök, az Óbudai Egyetem Élettani Szabályozások Kutatóközpontjának docense, a járvány során a kormány munkáját segítő Járvány matematikai Modellező és Epidemiológiai Munkacsoport tagja.

⁵² <https://telex.hu/koronavirus/2020/12/03/utanajartunk-a-jarvany-legfurcsabb-statisztikai-jelensegeinek> - Letöltve: 2020. 12. 04.

⁵³ Többlethalálozás azon a héten magasabb volt, mint a koronavírusban és szövődményeiben meghaltak száma (659).

⁵⁴ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_wnh004f.html - Letöltve: 2021. 01. 06.

⁵⁵ Még a Magyar Orvosi Kamara szerint is. <https://weborvos.hu/lapszemle/munkaerohiany-miatt-halhatnak-meg-emberek-a-korhazakban-263768> - Letöltve: 2020. 12. 10.

⁵⁶ <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> - Letöltve: 2020. 12. 10.

⁵⁷ Ferenc pápa beszéde (2020) - <https://telex.hu/kulfold/2020/10/04/ferenc-papa-mindannyian-testverek-enciklika-koronavirus-kapitalizmus-reform> - Letöltve: 2020. 10. 04.

8. Felhasznált irodalom

- Birkner, Z., Marton Zs., Keller K. (2018): Az innováció értelmezése a turizmusbiztonság területén - különös tekintettel az oktatás és a kutatás területére, Rendőrségi Tanulmányok, 2630-8002 1 (3) pp. 71-80.
- Deák József (2016): Az Oroszországi Föderáció határőrizeti kihívásai napjainkban, Hadtudomány, 2016 E-szám 4-14 p. http://mhtt.eu/hadtudomany/2016/2016_elektronikus/1_deak%20jozsef.pdf - Letöltve: 2020. 11. 06.
- Deák József (2017): Határőrizeti és testületi modernizációtól a mai népvándorlás határrendészeti kezeléséig... Határrendészeti Tanulmányok 2017/2. 70-79 p. https://rtk.uni-nke.hu/document/rtk-uni-nke-hu/2017-2_-szam.original.pdf - Letöltve: 2020. 11. 06.
- Kovács, Gábor (2017): A rendőrség vezetésirányítási rendszerének sajátosságai a migrációs válsághelyzet kezelése során. In: Tóth, Péter szerk.: Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 125-148 p.
- Michalkó Gábor - Rátz Tamara (2019): Turizmus 3.0 – Támpontok a turizmustörténet legújabb korának megértéséhez In: Kátay – Michalkó –Rátz szerk.: Turizmus 3.0 Kodolányi Egyetem, Orosháza-Budapest, 9-14 p.
- Michalkó Gábor (2016): Turizmológia - https://mersz.hu/dokumentum/dj59t__1 - Letöltve: 2020. 12. 01.
- Németh, J. (2020): Turizmusbiztonság Magyarországon, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) Turizmusbiztonság, Budapest, Magyarország : Dialóg Campus Kiadó, pp. 443-460.
- Óri Péter (2005): A pestisjárványok demográfiai következményei a 17-18. századi Magyarországon in: Történeti Demográfiai Évkönyv, 115-162 p.
- Mende Gusztáv Balázs: Pestis az ókorban - http://okorportal.hu/wp-content/uploads/2012/11/2003_2_3_mende.pdf
- Umberto Eco (1988): Rózsa neve – (fordította: Barna Imre) Európa kiadó, Budapest.
- Péter, Erzsébet; Németh, Kornél ; Lelkóné, Tollár Ildikó (2018): Turizmusbiztonság, mint újonnan felmerülő fogyasztói igény, TURIZMUS BULLETIN 18 : 2 pp. 30-37.
- Péter, E., Németh, K., Katona, A., Göllény-Kovács, N., Lelkóné Tollár, I. (2019): How people in Zala County see security in tourism, Deturope, 11 : 1 pp. 95-116
- Varga Mária – Zsigovits László (2020): Globálisan kialakuló veszélyhelyzetek (COVID-19 koronavírus okozta megbetegedés) hatása a rendészeti infokommunikációs technológiára, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XXII: 193-199 p. http://www.pecshor.hu/periodika/XXII/varga_zsigovits.pdf - Letöltve: 2020. 12. 18.
- UNWTO: Global Influenza Programme - Non-pharmaceutical public health measures for mitigating the risk and impact of epidemic and pandemic influenza, Geneva, 2019. szept.
- 484/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet idején alkalmazandó védelmi intézkedések második üteméről.

Internetes források

- ANTSZ - https://www.antsz.hu/data/cms63812/18_1998_NM_2014nov1_jen.pdf – Letöltve: 2020. 11. 24.

- Google COVID - https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&sxsrf=ALeKk00xh2EoEWsfOv6-7-QYnSBE2D4xdA%3A1605025849524&ei=OcCqX7G_H-eNwPAPpaWIsAg&q=covid+oroszorsz%C3%A1g&oq=covid+oros&gs_lcp=CgZwc3ktYWIQARgAMgIADICCAyAggAMgYIABAWEb4yBggAEBYQHjIGCAAQFhAeMgYIABAWEb4yBggAEBYQHjIGCAAQFhAeMggIABAWEAoQHjoGCCMQJxATogQIABAKOgQIIxAnOgQILhAnOggIABCxAXCDAToFCAAQsQM6BAgAEEM6CggAELEDEIMBEEM6BggAEAoQQID5JFiURGC2VmgAcAB4AIABlwGIAdALkgEEMC4xMZgBAKABAaoBB2d3cy13aXrAAQE&sclient=psy-ab – Letöltve: 2020. 12. 04-11.
- KSH - https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_wnh004f.html – Letöltve: 2020. 12. 04.11. – 12.17.
- Lénárd (2020) - <https://weborvos.hu/lapszemle/munkaerohiany-miatt-halhatnak-meg-emberek-a-korhazakban-263768> – Letöltve: 2020. 12. 11.
- Mutáció: <https://infostart.hu/tudomany/2020/11/07/ijesztoen-fertozobbe-mutalodott-a-koronavirus> – Letöltve: 2020. 11. 11.
- Orosz vakcina - http://otszonline.hu/covid-19-info/cikk/orszorszag_mar_a_masodik_covid_19_vakcinat_engedelyezte – Letöltve: 2020. 10. 17.
- OV - https://hvg.hu/itthon/20200310_A_turizmusnak_kampo_uj_koltsegvetes_kell__Orban_Viktor_legerosebb_mondatai – Letöltve: 2020. 03. 10.
- Spanyolnátha (2020) - <https://www.mtakti.hu/koronavirus/spanyolnatha-budapest-1918/13320/> – Letöltve: 2020. 10. 17.
- BHC - https://bhc.hu/~media/Files/bek/infografikak/influenza-tudogyulladas-koronavirus_20200407.ashx – Letöltve: 2020. 11. 19.
- COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University - https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6?&utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202003; – Letöltve: 2020. 03. 18-től naponta.
- Tradingeconomic - <https://tradingeconomics.com/south-korea/gdp-growth> – Letöltve: 2020. 12. 14.
- <https://koronavirus.gov.hu/> – Letöltve: 2020. 05. 04-től naponta.

A Covid19-járvány hatása a büki Hotel Piroska működésére és vendégéjszakáira

Szoboszlai Réka¹ - Kiszela István² – Dr. Kovács László³

¹ *asszisztens - Szombathely Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala*

Szombathely 9700, Kossuth Lajos u. 1-3

² *igazgatóhelyettes - Hotel Piroska*

Bük 9737, Kossuth utca 60.

³ *egyetemi docens - Eötvös Loránd Tudományetem*

Szombathely 9700, Károlyi G. tér 4.

e-mail cím: kovacs.laszlo@sek.elte.hu; kiszela.istvan@gmail.com; kovacs.laszlo@sek.elte.hu

Absztrakt

A koronavírus-járvány a magyarországi turizmus-szektorra kiemelten érintette: a tavaszi zárásnak, majd a folyamatosan változó, és rövid határidővel hozott intézkedéseknek, illetve a küldő országok intézkedéseinek eredményeként nehezebbé, vagy kockázatosabbá vált az utazás. Emellett az utazni vágyók prioritásai is megváltoztak: a biztonságos utazás szerepe felértékelődött.

Az esettanulmány a büki Hotel Piroska példáján keresztül mutatja be, hogy hogyan érintette egy konkrét hotel vendégkörét és foglalásait a koronavírus-járvány első, illetve második hulláma, hogyan befolyásolták az előírások és ajánlások a hotel napi működését. Bemutatjuk azt is, miként próbálta a hotel a (potenciális) vendégeket megszólítani és biztosítani azt, hogy a foglalások a bizonytalan helyzet ellenére se vesszenek el, valamint azt, hogy milyen változások voltak megfigyelhetőek a vendégek fogyasztói magatartásában.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

1.1. Bevezetés

Magyarországon 2019-ben 23,47 millió vendégéjszakával a turizmus szektor 400.000 munkahellyel a GDP 13%-át adta (Horváth HTL–MSZÉSZ, 2020). A szárnyalásnak a 2020-as koronavírus-járvány vetett véget.

A járvány az élet minden területén, így a turizmusban is előre nem látható és nem tervezhető változásokat hozott: az ágazatnak egy olyan helyzetben kellett azonnali, gyors válaszokat találni, amilyen helyzetre előzetesen nem tudtak felkészülni.

A magyarországi turisztika ágazatban működő vállalkozások csak kis részének van vészhelyzeti forgatókönyve (Keller–Tóth-Kaszás, 2020), ezek a forgatókönyvek sem lehettek azonban felkészülve a 2020 tavaszi eseményekre. A járvány több szempontból is érintette a turisztikai szektort: a szállodák bezárása, illetve a határokon való ki- és belépési korlátozások bevételkieséseket eredményeztek, amelynek következményeként a szektorban elbocsátások történtek. A krízisből való kilábalás ideje kiszámíthatatlan, a turisztikai döntéshozók az elszenvedett károkat kríziskezelési tervek készítésével mérsékelhetik bizonyos szintig (vö. Marton et al, 2018).

A koronavírus a gazdaság egészét érintő negatív hatásai mellett a turisztikai szektor egészét tekintve pozitív hatásokat is megfigyelhetünk. Egyrészt a természeti és az épített környezetet romboló tömegturizmust hirtelen megszüntette a koronavírus-járvány (Gyenis, 2020a). A másik pozitív hatás a technológiai környezetet érinti. Habár a legtöbb szállásadó pár hónapra bezárt, de ahhoz, hogy megmaradjanak a köztudatban és későbbre tett ajánlataikkal meg tudják tartani vendégkörüket, csakis az online felületek adta lehetőségekkel tudtak számolni.

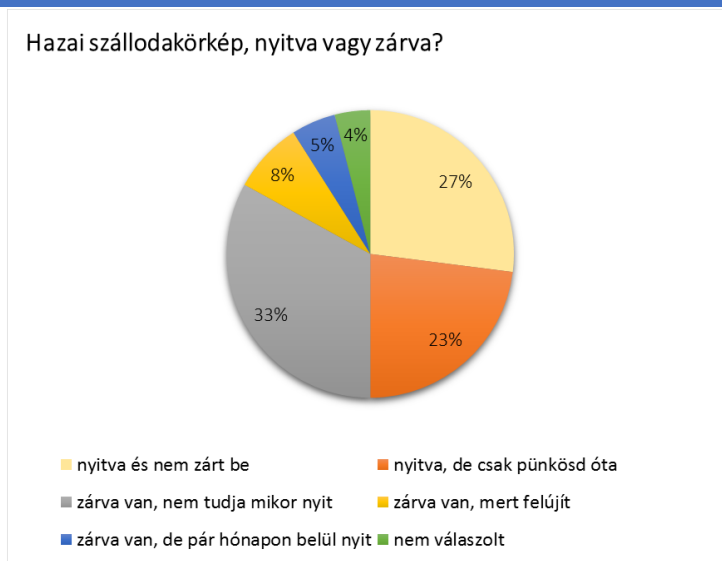
A tanulmányban azt mutatjuk be, hogy a büki Hotel Piroskát hogyan érintette a koronavírus-járvány; milyen változások következtek be a működésben és a vendégkörben. A tanulmány legnagyobb része Szoboszlai (2020) dolgozatán alapul.

1.2. A Covid19 turizmusra gyakorolt hatása Magyarországon (2020)

A hirtelen kitört járvány hatását az összes gazdasági szereplő megérezte (Németh et al., 2020), főként a turisztikai szereplők. A turisztikai szolgáltatók – még az Airbnb-piac is – zuhanórepülésbe kezdtek. A 10 legfőbb küldőországból érkezőktől napról napra nőttek a foglalási lemondások (Fokasz, 2020). Nem könnyítette a (főként külföldi vendégforgalomból profitáló) turisztikai szektor szereplőinek helyzetét a kormány új rendelkezése sem: március 16-án bejelentették, hogy lezárják az összes magyarországi határátkelőhelyet és csak magyar állampolgárokat engednek be az ország területére (Gergely, 2020).

A statisztikai kimutatásokban az volt látható, hogy a magyar gazdaság nagy része áprilisban teljesen leállt. A visszaesés mélypontja március 23. és április 20. közé tehető (Gazdasági Hírösszefoglaló, 2020). A gazdasági szektor legnagyobb vesztesei pedig a szállásadók lettek, ahol a tavalyi bruttó bevételekhez képest a bevételek 97 százalékkal maradtak el. A külföldi vendégek teljes mértékben eltűntek a magyarországi turizmusból (Gazdasági Hírösszefoglaló, 2020).

Kormányrendelet ugyan nem született azzal kapcsolatban, hogy a szállodák bezárjanak, de a legtöbben erre az időszakra azt a megoldást tartották a legmegfelelőbbnek, ha nem meghatározott időre üzemszünetet tartanak (Gyenis, 2020a).

1. ábra: A hazai szállodák nyitva tartásának aránya (2020. május)

Forrás: (Dobszay et al., 2020b: 13 alapján saját szerkesztés)

A Promo Data Piackutató Kft. 2020. május hónapban felmérést végzett a magyarországi szállodákról. Összesen 500 szállodát kérdeztek meg telefonon. 38 százalék teljesen vagy részlegesen zárva tartott, 27 százalékuk pedig azt nyilatkozta, hogy nyitva van és nem is zártak be, míg 23 százalékuk próbaként pünkösdre, a május végi hosszú hétvégére időzítette nyitását (Dobszay et al., 2020a).

A magyar kormány bár elengedte a turisztikai szolgáltatók részéről kötelezően fizetendő járulékfizetési kötelezettségeket, ez még sem volt elegendő ahhoz, hogy a tömeges elbocsátásokat elkerüljék (Dobszay et al., 2020a).

„A válság előtt összesen 400 ezer ember dolgozott az ágazatban, felük vendéglátásban, 50-60 ezren a szállodákban, a többiek pedig egyéb szolgáltatóknál. A vendéglátók az emberek 80-90 százalékát, a hotelek pedig a 30-40 százalékát bocsátották el, így több mint 200 ezer ember szakadt ki a szektorból” (Gyenis, 2020a: 47) – nyilatkozta Flesh Tamás, a Magyar Szállodák és Éttermek Szövetségének elnöke a HVG-nek adott interjújában.

Miután a magyar kormány június 18-án megszüntette a járvány miatt kihirdetett veszélyhelyzetet (282/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet a 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet megszüntetéséről, 2020), bizonyos feltételek mellett újra tudott indulni a kulturális élet és a turizmus. A több hetes zárva tartások után lassú „ébredés” volt megfigyelhető a belföldi turizmusban. A foglalási előrejelzésekből kiderült, hogy a nyaralást tervező magyarok többsége még óvatos, a vírus miatti aggodásuk továbbra sem hagyott alább. Kiderült az is, hogy sokan a járvány miatt kiesett jövedelmük és a korábban kötelezően kivett szabadságuk miatt néhány napos vagy hétvégére leszűkült nyaralásokat tudnak csak tervezni (Dobszay et al., 2020b).

Nyárra a kereslet újra növekedett: 2020. június és 2020. augusztus időszak között átlagban 87.240 Ft volt a foglalási érték a szallas.hu portálon végzett statisztika szerint (Kiló a belföldi turizmus, 2020). Megfigyelhető volt, hogy a szállásadók nem engedtek az árakból, viszont sokkal rugalmasabb feltételeket szabtak a lemondásoknak. Az árak stagnálásához vagy esetleges emelkedéshez az is hozzájárulhatott, hogy a szállásadóknak bizonyos feltételrendszereknek meg kellett felelni, illetve a jelentős bevételkiesést is pótolniuk kellett (Kiló a belföldi turizmus, 2020).

Míg júniusban a tavalyihoz képest 400 ezerrel kevesebb magyar indult nyaralni Magyarországon belül, júliusban már 200 ezerrel többen. Augusztusban 1,8 millió vendég nyaralt hazánkban, ebből 1,5 millió magyar állampolgár volt. Tavaly ilyenkor a nyaralók kétharmada külföldi állampolgár volt (Gyenis, 2020b). A Magyar Turisztikai Ügynökség elmondása alapján a nyár második fele még eddig nem látott rekordokat hozott magával. Idén nyáron összesen 3,3 millió magyar választotta Magyarországot nyaralási úticéljaként (Gyenis, 2020b).

A legfőbb úticélok továbbra is a közkedvelt helyek maradtak: a Balaton és környéke, Hévíz, Hajdúszoboszló, Tokaj térsége, a Fertő-tó és környéke (Dobszay et al., 2020b). A vendégek 40 százaléka a Balatont választotta nyaralási úticéljaként, ezen belül is a legtöbben Siófokra, Balatonfüredre, Balatonlellére utaztak. A nagy forgalom ellenére a Balatonon megdőbentő áremelkedés volt megfigyelhető, egy szállodai szoba nettó ára 40%-kal volt magasabb a megelőző évihez képest (Gyenis, 2020b). Idén nyáron a turisták 40 százaléka döntött a szállodák, míg több mint felük az olcsóbb magánszállások mellett (Gyenis, 2020b).

A belföldi utazások iránt megnőtt kereslethez az is hozzájárult, hogy a magyar kormány kedvezőbb adózási feltételeket szabott a Szép-kártyára vonatkozóan. Így a szálláshelyek ezt kihasználva elkezdtek az akciókat és kuponjaikat kínálni, ezzel is megelőzve a belföldi vendéket. A teljes bevételkiesést így el lehetett kerülni, de az már egyértelmű, hogy a belföldi magyar vendégekkel nehezen tudják pótolni azt, amelyet a külföldi vendégek elmaradása hozott (Dobszay et al., 2020b).

A nyár három hónapjában tehát a külföldi vendégek jelentős része elmaradt: míg 2019 nyarán 2,6 millióan, 2020-ban jelentősen kevesebben, 600 ezren választották Magyarországot úticélként, ami 77%-os csökkenést jelent (Gyenis, 2020b).

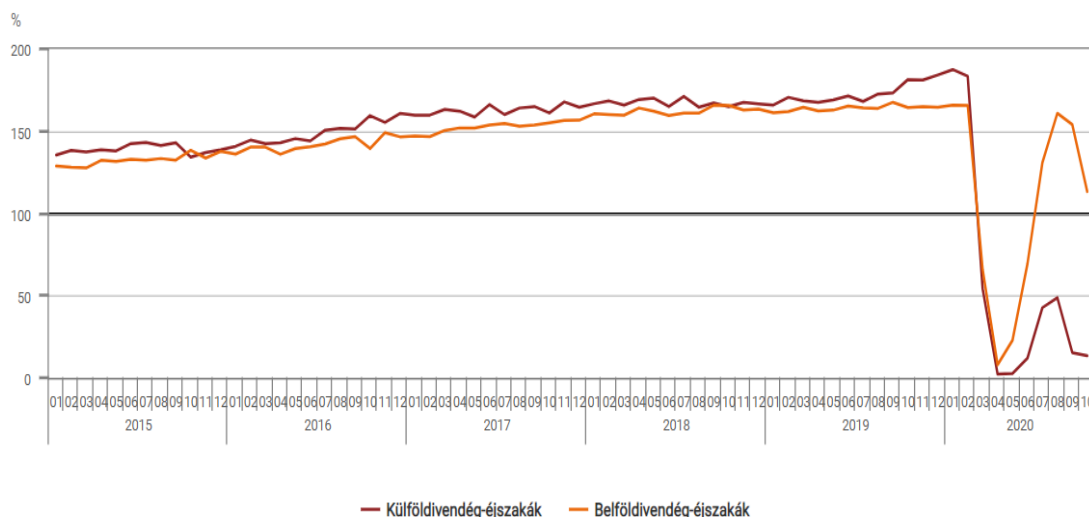
A fogyasztói szokások is jelentősen megváltoztak: megfigyelhető, hogy a szálláshely megválasztásánál már az is kiemelkedően fontos szerepet játszik, hogy mennyire felelnek meg a szállásadók a járványvédelmi előírásoknak (Dobszay et al., 2020b). Itt az elsődleges egészségre vonatkozó szempontok mellett az is szerepet játszik, hogy az adott szállásadónál mennyire rugalmas az utolsó pillanatban történt lemondás feltétele. A járvány hozta helyzet az online foglalási rendszerekre vonatkozóan is hozott változást, egyre nagyobb számban válik általánossá a használatuk (Dobszay et al., 2020b). Változás a szállásadóknál is megfigyelhető: a közösségi terekben gyakoribb a fertőtlenítés és a takarítás, a svédasztalos büféknél pedig az önkiszolgálás helyett a maszkot és kesztyűt viselő személyzet teszi a kiválasztott ételt a tányérra (Dobszay et al., 2020b). A wellness használatánál még nagyfokú óvatosság figyelhető meg, így a legtöbb helyen a jakuzzikat sem indítják be. A nyaralások ideje alatt nem csak a szálláshelyen elérhető szolgáltatások, hanem a programkínálat terén is lényeges változások történtek (Dobszay et al., 2020b).

Az idegenforgalom egyik legjelentősebb ágazata, a konferencia-turizmus gyakorlatilag megszűnt, a 2020-as évre előre lefoglalt, megtervezett konferenciák több, mint 80%-át törölték (Németh, 2020). A legtöbb lemondás annak tudható be, hogy a szervezők nem merték magukra vállalni, hogy esetlegesen az ő rendezvényük váljon a fertőzések „gócpontjává” (Németh, 2020). A másik oka a lemondásoknak pedig az, hogy a cégek költséghatékonyságuk megtartását, a marketing és rendezvényköltségek megvonásával tudták szinten tartani. Bár a konferenciákat, találkozókat látszólag lemondták, végül nem maradtak el, a cégeknek lehetőségük volt a virtuális térben megtartani őket (Németh, 2020).

A nyári enyhítések után, ősszel újra megszorítások következtek. Szeptember 1-jétől a Magyar Kormány ismét határozatot hirdetett. Külföldiek csak indokolt esetben léphettek be Magyarországra területére. A külföldről hazatérő magyar állampolgárokat 14 nap karanténkötelezettség várta (Szeptember 1-jétől lezárjuk a határokat, 2020).

A szallas.hu adatai szerint a szeptemberi időszak a megszorítás ellenére is kiemelkedő volt (a belföldi turizmusnak köszönhetően). Az október és december közötti foglaltság azonban 20-35%-kal visszaestek a 2019-es adatokhoz képest amelyen a kiemelt időszaknak mondható, október 23-i hosszú hétvége sem javított, sőt 12%-kal alulmaradt az előző év azonos időszakához képest. Ekkor még érdeklődés is megfigyelhető volt a karácsony és a szilveszter időszakára (Megvannak a belföldi turizmus legnépszerűbb uticéljai, 2020).

A november 11-től hatályba lépő kormányrendelet kikötötte, hogy a szálláshelyek kizárólag az üzleti, gazdasági vagy oktatási tevékenység céljából érkező vendégeket, valamint a Magyar Honvédség, illetve a rendvédelmi szervek állományába tartozó, szolgálati feladatok ellátása érdekében elhelyezett személyeket, és a kirendelt egészségügyi dolgozókat fogadhatják (484/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet idején alkalmazandó védelmi intézkedések második üteméről, 2020). Így az év utolsó hónapjaiban sem lehetett a belföldi vendégforgalom javulásával számolni. A változásokat jól szemléltetia KSH grafikonja (2. ábra).

2. ábra: Az átlagos vendégéjszakák számának változása Magyarországon
(2015.01.-2020.10.)

Forrás: (KSH, 2020; 2020.12.20.)

1.3. A Hotel Piroska

A hotel Vas megyében, Bük városában fekszik. A Bük városába látogató vendégek fő motivációs célja egyértelműen a fiziológiai csoportba sorolható: a városban az üdülő, a gyógy- és a sportturizmus adta lehetőségek mind egy helyen megtalálhatóak (Visitbuk, 2020). A gyógyturizmus az itt található Bükki Gyógy- és Élményfürdő által nyújtott szolgáltatásokra épül (Bukfurdo, 2020), de a sportturizmus iránt érdeklődők számára is számos programkínálat akad (szabadtéri kondipark és sportpark, golf, sportpályák, élmény és kalandparkok, túrázási lehetőségek, horgászat, kerékpározás, nordic walking) (Visitbuk – Sport és aktív, 2020). Az üdülő turizmus céljából ide érkezők igényeit a Bükön található számos szálláshely elégíti ki (Visitbuk – Aludni és megszállni, 2020.).

A mai Hotel Piroska 1992-ben nyitott, első körben étteremként, majd az évről-évre történő fejlesztéseknek köszönhetően szálláshelyként üzemelt. Szálláshelyként panzióként kezdte, végül a beruházásoknak köszönhetően háromcsillagos wellness-szállodává nőtte ki magát. A Hotel Piroska nem dohányzó szobái 2012-ben teljeskörű felújításon estek át és ugyanebben az évben megkapta a négycsillagos minősítést is. A 88 szobával, 210 férőhellyel rendelkező épületkomplexum az egyetlen hotel, mely Bük városában található.

A hotel saját üzemeltetésű, ingyenes buszjáratot biztosít vendégeik részére, így nem marad el versenytársaiktól, melyek a Bükfürdő Gyógy- és Élménycentrum közvetlen közelében találhatóak. A szálloda városi elhelyezkedésének köszönhetően vendégei jobban be tudnak csatlakozni Bük városának kulturális programjaiba.

A családi hangulatú szálloda vendégeit 4 medencével (gyermekmedence, fedett élménymedence, külső strandmedence, jakuzzi), gyógyászati részleggel, szaunavilággal és sokszínű programlehetőséggel várja (Hotel Piroska, 2020).

2. Anyag és módszer

A tanulmány esettanulmány, amely azt mutatja be, hogyan változott a büki Hotel Piroska vendégköre a koronavírus-járvány alatt 2020-ban, illetve azt, hogy miként befolyásolta a járvány a hotel mindennapi működését.

A kutatás szekunder információkat és adatokat használ fel. A feldolgozott irodalom egy része nem tudományos munkákból származnak, hanem ágazati hírekből. Az információk másik része a Hotel Piroskától származik, egyrészt a hotel foglalási rendszeréből és belső dokumentumaiból, másrészt a hotel marketingigazgatójától.

3. Eredmények és értékelésük

3.1. A hotel foglalásainak változása a járvány hatására

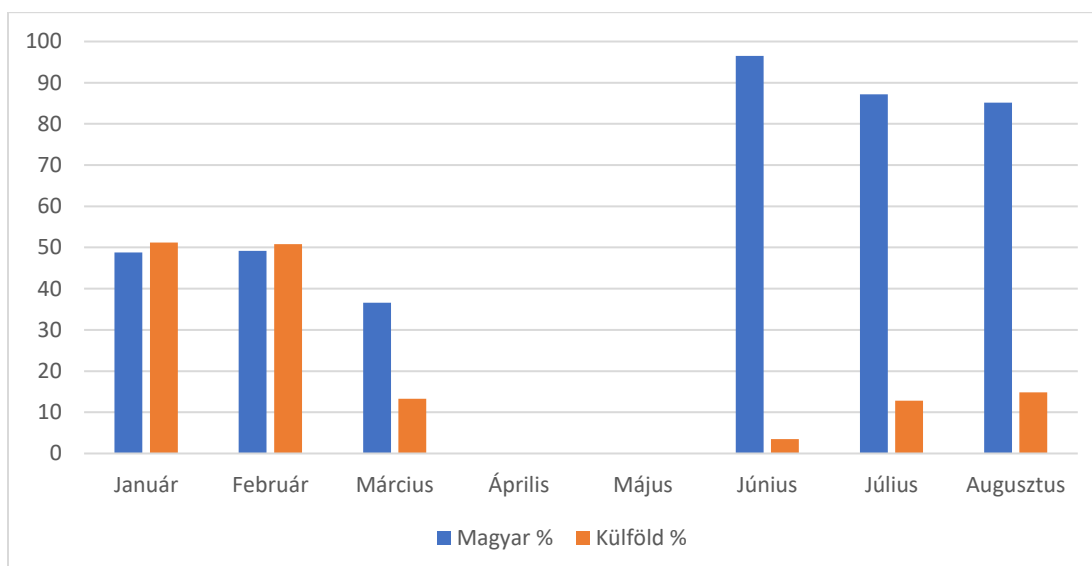
A Hotel vendégeinek és vendégéjszakáinak megoszlását 2019-ben az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: A vendégek megoszlása a Hotel Piroskában 2019-ben

2019	Vendégek	Vendégéjszakák
Külföldi:	50,48%	55,55%
Belföldi:	49,52%	44,45%
Összesen:	100%	100%

Forrás: (saját szerkesztés a Hotel Piroska belső dokumentumai alapján)

Mint látható, 2019-ben a vendégek több, mint 50%-a külföldről érkezett. A 2020-as évben a hotel belső adatai alapján jelentős változások figyelhetők meg a hotel vendégösszetételében (3. ábra).

3. ábra: A vendégek megoszlása a Hotel Piroskában, 2020. január-augusztus (100%=a hotel teljes kihasználtsága)

Forrás: (saját szerkesztés a Hotel Piroska belső dokumentumai alapján)

Az első 2 hónapban, januárban és februárban hasonló forgalmat bonyolított le a hotel a 2019-es év egész éves átlagához viszonyítva. Januárban a vendégek 51,19%-a külföldi, 48,81%-a magyar származású volt. Februárban pár százalékos növekedés (49,2%) figyelhető meg a magyar vendégek tekintetében, a külföldi vendégek aránya (50,8%) némileg visszaesett. Ennek oka lehet, hogy külföldi utazók körében néhány szegmensnél már megfigyelhető volt a koronavírus-járvány miatti óvatosság.

Márciusban csupán a havi összforgalom felét tudjuk figyelembe venni, ugyanis a hotel március közepétől zárva tartott. A vezetőség a forgalomkiesések, a visszamondások és a külföldi vendégek kiesése miatt döntött az üzemszünet mellett. A hónap feléig jelentős forgalomcsökkenés figyelhető meg.

Március közepétől május végéig zárva tartott a hotel. A nyitást követően, júniusban a magyar vendégek visszatértek (96,5%), a külföldi vendégek elvétve jelentek meg (3,5%). Júliusban (12,79%) és augusztusban (14,84%) nagyobb számban visszatértek a külföldi vendégek. A járványügyi helyzet okozta bizonytalanság miatt a külföldről érkezők egész nyáron kisebb arányban jelentek meg. Itt inkább a last minute, mint az előre jelzett foglalások voltak jellemzőek. A magyar vendégek részéről a 2019-es év azonos időszakához viszonyítva a vendégéjszakák számának növekedése figyelhető meg.

Kiszela István, a Hotel Piroška igazgatóhelyettese májusi sajtótájékoztatóján adott interjújában összesítette a járványhelyzet ideje alatt történeteket: *„növekvő árbevételről számolt be az év első két hónapjára vonatkozóan, azonban március közepétől csökkent a foglalások száma, a lemondásoké viszont egyre nőtt. Ezen oknál fogva azon vendégek részére, akiknek befizetett előlege volt a szálloda felé, ajándékutalványt állítottak ki az előleg összegéről, melyek még jövőre is felhasználhatók, ezáltal megmentették foglalásuk 70%-át. A kényszerű üzemszünetet karbantartási munkálatokkal végezték, így a dolgozói állomány 95%-át sikerült megtartaniuk”* (Újra várják a vendégeket Bükfürdön, 2020).

3.2. A Hotel Piroška marketing-tevékenységének alakulása a Covid19-járvány idején

Már a márciusi zárás előtt is érezhető volt a szobák iránti kereslet jelentős visszaesésére, ezért a hotelnek gyorsan kellett reagálni a kialakult új helyzetre.

Először a szűkebb célcsoportok megszólításával igyekeztek bevonzani a vendégeket. A magasabb jövedelemmel rendelkező családokat jelölték meg potenciális célcsoportnak és a családok részére elkülöníthető, leválasztható épületszárnyakat kínáltak, természetesen magasabb áron, mint egy átlagos szoba ára. Épületszárnyanként kialakítottak egy étkező szobát és külön lakrészeket. Be lettek volna osztva a családok, hogy kik és mikor használják a wellness-szolgáltatást, melyet arra az időre csak az ő családjuk használhattak volna.

Ezek a próbálkozások nem hozták meg a várt eredményt. Mivel foglalások továbbra sem érkeztek a hotelbe, március 25-től úgy döntött a vezetőség, hogy üzemszünetet tartanak. Az üzemszünet idejét a hotel karbantartási munkálataira tudták fordítani, például a szálloda belső udvarának teljes megújítására, burkolásra, új iroda kialakítására, valamint festési munkálatok

és a magas foglaltság mellett nehezen, vagy csak lezárással megoldható épület- és medencejavításokra, illetve különböző karbantartási munkálatokra.

A zárva tartás idején a hotel főként brand-hirdetéseket jelentetett meg. Ennek a célja az volt, hogy a hotel nevével mind a korábbi, mind a potenciális vendégek minél többször találkozzanak. Ebből a célból a közösségi médiában indítottak különböző, a felhasználók aktivitását is megkövetelő akciókat; pl. *„Mit szólnátok egy kis játékhoz, csak, hogy elüssük az időnket? Nincs tét, csak a szórakozás! Időről időre feltöltünk egy apró részletet, Ti pedig kommentben leírjátok, hova is tartozik, akár egy apró történettel, emlékekkel megspékelve.”* (Facebook, 2020a), vagy egy másik posztban: *„Bár most a csend uralkodik, azért a tavasz beköszöntött hozzánk is. Mi a legkedvesebb élményetek a szállodánkról? Képek is jöhetnek!”* (Facebook, 2020b)

A hotel május végi újranyitását követően a biztonságra való törekedés volt az elsődleges szempont, valamint a kommunikációban is hangsúlyozták a biztonsági intézkedéseket, például felhívták a vendégek figyelmét arra, hogy a hotelben biztonságban vannak és nagy mértékben ügyelnek a tisztaságra. *„Kedves Vendégeink! Közeleg a várva várt nap! Szállodánk hamarosan újra kinyitja kapuit! Hosszú hetek várakozása után MÁJUS 22-től ÚJRA FOGADJUK VENDÉGEINKET! Plusz egy jó hírünk van! Tavaszi kedvezményeinket meghosszabbítottuk, július 16-ig, így tavaszi árakon nyaralhat a család! Számos intézkedést tettünk annak érdekében, hogy Vendégeink a legnagyobb biztonságban pihenhessenek: -Elkülönített épületrészek -Hangulatos szabadtéri szervírozott étkezések az időjárás függvényében, rossz idő esetén biztonságos távolságra a többi Vendégtől -Meggyorsított, érintésmentes bejelentkezés - Nagy hatásfokú fertőtlenítés a szálloda minden szegletében. Élvezze a vidéki nyugalmat, távol a várostól, másfél hektáros parkkal körülölelt szállodánkban!* (Facebook, 2020c)

A Hotel Piroska csatlakozott a Magyar Turisztikai Ügynökség „Együtt, itthon, szabadon – Magyarország visszavár” című kampányához, melyet június elsején indítottak útnak, és amelyhez csaknem 450 szolgáltató csatlakozott kedvezményes ajánlatokkal. A kampány célja a magyarországi belföldi turizmus újraindítása volt a járvány okozta veszélyhelyzet után (Magyarország visszavár – elindult az MTÜ belföldi kampánya, 2020).

A nyári szezonban a hotel célcsoportját képezték így azok a (potenciális) magyar vendégek, akik el szerettek volna menni külföldre nyaralni, de nem tudtak, mivel az utazás elmaradt (pl. utazási iroda csődje, légitársaságok leállása) vagy mivel a vendégek a bizonytalan helyzetben – habár lehetőségük lett volna – nem mertek külföldre utazni.

Marketingtevékenységgel azonban nem lehetett a megfelelő mennyiségű vendéget bevonítani, ugyanis tudható volt, hogy az ország tavaszi nagy leállása alatt a potenciális vendégek egy része már felélte tartalékait, illetve elfogyott a nyaralásra félretett szabadságuk. Éppígy kérdéses volt – és kérdéses ma is – hogy a járványhelyzet miatt a vendégek mennyire tudnak, mernek és/vagy akarnak utazni.

3.3. Biztonsági intézkedések

A hotelnek számos járvánnyal kapcsolatos intézkedést kellett betartania, illetve betartatnia a vendégek és a dolgozók biztonsága érdekében. A következő alapvető intézkedéseket hozta a hotel:

- A Magyar Turisztikai Ügynökség Covid19-kézikönyve (COVID-19 kézikönyv szálláshelyek és vendéglátóipari egységek részére, 2020) és a Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége által összegyűjtött, folyamatosan frissülő kormányrendeleteknek (Kormányrendelet a járványügyi készültség védelmi intézkedéséről 2020) megfelelően jártak és járnak el.
- Még fokozottabb figyelmet szentelnek a szálloda tisztaságára (virucid hatású fertőtlenítőszerrel), a közösségi terek gyakoribb és alaposabb fertőtlenítésére.
- Megfelelő fizikai távolságtartás (1,5méter) biztosítása és plexi fal felszerelése a recepciónál.
- Virucid kézfertőtlenítési lehetőség biztosítása a dolgozók és a vendégek részére.
- Fertőtlenítők kihelyezése a bejáratokhoz és a pultokhoz.
- A vendégekkel érintkező munkatársak számára maszkot és kesztyűt biztosítanak
- A vendégek megfelelő, folyamatos tájékoztatása az aktuális házirendről és a járványügyi intézkedésekről.
- A 2020-as évben a hotel ingyenes buszos szolgáltatása (Hotel Piroska – Büki Gyógy- és Élmenyfürdő) a koronavírus-járvány megelőzésének érdekében szünetel.

A hotel vendégeivel 2020 nyarán egy kérdőívet töltöttünk ki (vö. Szoboszlai, 2020), amely számos egyéb kérdés mellett arra a kérdésre is kereste a választ, hogy a hotel vendégei mennyire voltak elégedettek a hotel által hozott biztonsági intézkedésekkel. A kérdőívet kitöltő 94 vendég 95,7%-a elégedett volt a meghozott biztonsági intézkedésekkel (Szoboszlai, 2020).

3.4. Megváltozott viselkedés

A járványhelyzet hatására a vendégek viselkedése is megváltozott, ahogy az a hotel egyik recepcióásával készített interjú során, 2020 őszén kiderült. Az interjúalany 7 éve dolgozik a Hotel Piroskában.

Elmondása szerint a fogyasztói szokások teljesen átalakultak 2020 tavaszán. Vendégeik észrevehetően kevesebbet költenek, a hotel plusz szolgáltatásait sem keresik. Nem veszik igénybe a wellness és gyógykezeléseiket, valamint a szépségügyi szolgáltatásaikat sem.

Korábban megfigyelhető volt, hogy sok vendégük eljárt a Büki Gyógy- és Élmenyfürdőbe, most ezt a programot már sokkal kevesebben veszik igénybe, annak ellenére, hogy a korábbi években többek között a büki gyógyfürdő közelsége is prioritást jelentett a hotel választásánál.

3.5. Második hullám - 2020 ősz

A második hullámot a vendégszám alakulása is előrevetítette, illetve tökéletesen lekövette. A szomszédos, a szálloda szempontjából legfontosabb küldőországok intézkedései révén külföldi vendégek szeptembertől gyakorlatilag nem érkeztek a szállodába. A korábbi évek jelentős szeptember-októberi cseh és osztrák forgalom lenullázódásával a kihasználtság szeptemberben 70%-os, októberre már 50%-os volt.

Ahogy tavasszal, úgy november-decemberben sem volt kormányzati szinten előírva a szálláshelyek bezárása, így üzleti utazókat fogadhattak a hotelek – azonban egy vidéki, a jelentősebb üzleti céloktól messzebb található szálláshely nem tudott üzleti vendégeket nagy számban bevonzani. November és december hónapban a kihasználtság a korlátozások következtében a nullához közelített.

Plusz intézkedés nem történt, a második hullámban a tavaszi forgatókönyv lépett újra életbe. A lemondások és a beérkező foglalások rugalmasan lettek kezelve, a vendégek megtartása, későbbi időpontra történő átirányítása volt a cél. Novemberben és decemberben a hotelben a tavaszihoz hasonló marketing-tevékenység folyt, amely kiegészült a karácsony és a Black Friday időszakára időzített ajánlatokkal: mindkét esetben akciós ajándék utalvány volt elérhető, hosszú lejáratú idővel.

4. Következtetések és javaslatok

A hotelt helyéből és vendégeköréből adódóan speciálisan érintette a koronavírus-járvány, ezért az esettanulmány kapcsán általános következtetéseket levonni és javaslatokat tenni nem lenne célszerű.

Tanulmányunkban röviden bemutattuk, milyen hatással volt a járványhelyzet egy büki hotel működésére. A hotel a tavaszi zárást, mint láttuk, jól kezelte és eközben dolgozókat sem kellett elbocsátania. A nyári időszakban a belföldi turizmusnak köszönhetően a vendégszámok növekedése is megfigyelhető volt. Ősszel az újbóli megszorítások és az egyre több megbetegedés miatt ismét csökkent a szállóvendégek száma. A novembertől bevezetett korlátozások következtében a hotelnek csak nagyon kevés foglalása van.

A hosszabb távú tervezést a hotelben megnehezítik a nagyon rövid határidővel bejelentett kormányzati intézkedések és szabályozások. A bizonytalanság megnehezíti a vendégek bevonzását, illetve a szobát foglaló vendégek informálását. A munkaerő megtartása továbbra is fontos cél, azonban szintén a szabályozások miatt nehezen tervezhetőek a konkrét intézkedések.

A foglalások és a vendégek száma 2021-ben attól fog függni, mikor érkeznek nagyobb mennyiségben oltások, illetve attól, hogy milyen szabályozások lesznek érvényesek a küldő országokban.

5. Felhasznált irodalom

- 282/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet a 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet megszüntetéséről (2020):

- <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2000282.KOR&timeshift=ffffff4&txtreferer=0000001.TXT> (2020.10.14.)
- 484/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet idején alkalmazandó védelmi intézkedések második üteméről
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000484.kor> (2020.12.20.)
  - Bukfurdo (2020):
<https://www.bukfurdo.hu/> (2020.10.13.)
  - COVID-19 kézikönyv szálláshelyek és vendéglátóipari egységek részére (2020):
<https://mtu.gov.hu/documents/prod/Covid-19-kezikonyv-szallashelyek.pdf> (2020.10.28.)
  - Dobszay J. et al. (2020a): Egyiknek kampó, másiknak habzsolás, HVG XLII.:(25) 14. p.
  - Dobszay J. et al. (2020b): Rövidített nyár, HVG XLII.:(25) 12-13. p.
  - Facebook Hotel Piroska 2020a.
<https://www.facebook.com/HotelPiroska/photos/a.301228346576680/3194068900625929/> (2020.10.31.)
  - Facebook Hotel Piroska 2020b.
<https://www.facebook.com/HotelPiroska/photos/a.301228346576680/3136691859696967/> (2020.10.31.)
  - Facebook Hotel Piroska 2020c.
<https://www.facebook.com/HotelPiroska/photos/pcb.3232973340068818/3232972726735546/> (2020.10.31.)
  - Fokasz O. (2020): Hullámverés, HVG XLII.:(11) 16. p.
  - Gazdasági Hírósszefoglaló: Áprilisi esés, középtávú szárnyalás (2020): HVG. XLII./24. szám 44. p.
  - Gergely M. (2020): Teszteljetek, bolondok, HVG XLII.:(12) 6-7. p.
  - Gyenis Á. (2020a): Klórozott termékek, HVG XLII.:(19) 46-48. p.
  - Gyenis Á. (2020b): Tóparti twistparti, HVG XLII.:(39) 47-48. p.
  - Horváth HTL–MSZÉSZ (2020): Magyarországi szállodapiaci felmérés Covid-19 járványhelyzet tükrében
http://www.hah.hu/files/9416/0084/4480/Horwath_HTL_-_Hungarian_Htoel_Market_Sentiment_Survey_23.09.2020.pdf
  - Hotel Piroska (2020):
<https://hotelpiroska.hu/bemutakozas> (2020.08.22.)
  - Keller K., Tóth-Kaszás N. (2020): A koronavírus-járvány észlelése és hatásai a hazai turisztikai szolgáltatók körében. In: Kovács L. (szerk.) Globális kihívás – Lokális válaszok: A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai. Savaria University Press. ISBN: 9786155753503, 51-64. p.
  - Kiló a belföldi turizmus (2020):
<https://forbes.hu/a-jo-elet/kilo-a-belfoldi-turizmus-az-arak-is-megindultak-de-a-lemondasi-feltetelek-lazabbak/> (2020.10.14.)
  - Kormányrendeletek a járványügyi készség védelmi intézkedéséről (2020):
<http://www.hah.hu/hireink/koronavirus/kormanyrendeletek-a-vedelmi-intezkedesekrol> (2020.10.28.)
  - KSH (2020): Gyorstájékoztatók: Kereskedelmi szálláshelyek forgalma.
<http://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok#/hu/document/ks2008> (2020.01.10.) (2020.10.15.)
  - Magyarország visszavár – elindult az MTÜ belföldi kampánya (2020):
<https://turizmus.com/szabalyozas-orszagmarketing/magyarorszag-visszavar-elindult-az-mtu-belfoldi-kampanya-1170214> (2020.10.31.)

- Marton Zsuzsanna et al. (2018): A turizmusbiztonságban rejlő marketing és menedzsment implikációk, Turizmus Bulletin, 18.:(2) 12-21. p.
- Megvannak a belföldi turizmus legnépszerűbb őszi úticéljai (2020): <https://magyarnemzet.hu/mozaik/megvannak-a-belfoldi-turizmus-legnepszerubb-oszi-uticeljai-8745696/> (2020.12.20.)
- Németh A. (2020): Kényszerleszállás, HVG. XLII.:(39) 50-51. p.
- Németh, K. et al. (2020): Can energy be a “local product” again?: Hungarian case study, Sustainability 12.:(3) 1118.
- Szeptember 1-jétől lezárjuk a határokat (2020): <https://turizmus.com/szabalyozas-oroszagmarketing/lezarjuk-a-hatarokat-1171424> (2020.12.20.)
- Szoboszlai R. (2020): A Hotel Piroska marketingstratégiája 2020-ban. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem. 1-73. p.
- Újra várják a vendégeket Bükfürdőn (2020): <https://turizmus.com/desztinaciok/ujra-varjak-a-vendegeket-bukfurdon-1170138> (2020.10.23.)
- Visitbuk (2020): <https://www.visitbuk.hu/> (2020.10.13.)
- Visitbuk – Aludni és megszállni (2020): <https://www.visitbuk.hu/hu/aludni-megszallni> (2020.10.13.)
- Visitbuk – Sport és aktív (2020): <https://www.visitbuk.hu/hu/sport-aktiv> (2020.10.13.)

A turizmus és a biztonsági kihívások

dr. Tokodi Panna

PhD hallgató - Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Budapest 1083, Üllői út 82.

e-mail cím: tokodi.panna@gmail.com

„A világ ránk tekintve arra számít,

hogy vállalunk gondjából egy hazányit”

Baranyi Ferenc⁵⁸

Absztrakt

Tanulmányom célja a gazdasági biztonsági kihívások és a turizmus kérdéskörének az összevetése, elemzése. Természetesen nem minden kihívás került vizsgálat alá. Az alapokat képezte a Barry Buzan által jegyzett szektorelmélet gazdasági szektorán belüli jellemzők, kihívások áttekintése a posztbioláris korban. Az egyes biztonsági szektorok alapvetően átfedik egymást, azonban terjedelmi korlátok miatt tanulmányomban kizárólag csak egy szektorra fókuszálok. Mélyreható, részletes elemzés további publikációk tárgyát képezik. Az írásom második felében bemutatott országok gazdasági intézkedéseinek leírásai a koronavírus-járvány 2020 tavaszi, első hullámát érintik.

---

1. Turizmus – biztonság, turizmusbiztonság

A globalizáció és az adatátviteli forradalom egyik legnagyobb nyertese a turizmus. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a turizmus pozitív rendeltetése mellett egyaránt magában rejt veszélyeket, kockázatokat. A turisztikai desztináció biztonsági helyzete hangsúlyos tényező egy utazási döntés meghozatalakor, mivel az a turizmus komplex rendszerének köztudottan fontos alapja. Annak tudata, hogy bekövetkezhet egy támadás vagy „valami” olyan történés, ami a biztonságunkat veszélyeztetheti, befolyásolja viselkedésünket és így természetesen az utazási és fogyasztási szokásainkat is (Németh-Tokodi, 2016, Péter et al., 2018).

---

⁵⁸ Baranyi Ferenc: Túl az éjszakán (Dunáról fúj a szél részlet) <https://mek.oszk.hu/02200/02299/02299.htm>
Letöltve: 2021.01.11.

Mára a turizmus biztonsága meghatározó jelentőségűvé vált, mindamelllett, hogy a turizmus biztonságát egy nemzet sem tudja önmagában garantálni, ahhoz helyi és nemzetközi szintű együttműködés szükséges (Keller, 2004).

Ken Booth és Barry Buzan brit politológusok (Booth ed., 1991) szerint „*a biztonság az, amivé tesszük.*”, „*(...) a biztonság a túlélés és a fennmaradás lehetősége és képessége a léte fenyegető veszélyekkel szemben*”. Booth meghatározása (Collins, 2007) a biztonságot szubjektív dimenzióba helyezi, annak tágabb értelemben vett megközelítéséről vall, meghatározásában a biztonság az emberek szabadsága, hogy azt tegyenek, amit csak akarnak, bármiféle fizikai vagy emberi kényszer nélkül (Balogh, 2013). Míg Buzan megfogalmazása ettől szélesebb körű, további kérdéseket vet fel.

Az 1980-as években az úgynevezett koppenhágai iskola⁵⁹ vezetője Barry Buzan és kollégái⁶⁰ a biztonság fogalmának a kiszélesítését javasolták, amely során elkülönítették a katonai, a politikai, a gazdasági, a társadalmi és a környezeti szektorokat (Gazdag-Tóth, 2008) az alábbi módon definiálva:

- katonai szektor: az államok támadó és védelmi képessége, illetve a szereplők egymás iránti szándéka;
- politikai szektor: az államok szervezeti stabilitása, kormányzati rendszerének és ideológiájának legitimitása;
- gazdasági szektor: a nyersanyagok hozzáférhetősége, a pénzügyi és piaci lehetőségek a jólét és stabilitás fenntartására, az államhatalom elfogadható szinten tartásához;
- társadalmi szektor: a fejlődés, a fenntarthatóság, az örökség megőrzése;
- környezeti szektor: a helyi és bolygó szintű bioszféra épségben tartása az emberiség jövője szempontjából (Gábris, 2010).

A biztonság öt szektorára vonatkozó elmélet napjainkban természetesen már kiegészült egy hatodik szektorral, az informatikai szektorral, mely egy új és gyors ütemben fejlődő ágazat, annak tartalmi körülhatárolása nehézségekbe ütközik. Azonban kétségtelenül megállapítható az, hogy az öt szektor működésére és az őket érintő fenyegetések jellegére hatást gyakorol, tehát az informatikai szektor kvázi körülöleli az összes többi szektort.

Mindazonáltal az sem elhanyagolandó, hogy a globalizációnak köszönhetően Buzan szektorelmélete is változott az 1980-as évek óta. A határok átjárhatóságának növekedése, a fokozódó nyitottság mellett ugyanakkor negatív hatások is érezhetőek e változásokban. A biztonság fogalma vertikálisan bővült a bipoláris világ eltűnésével, a posztbipoláris kor beköszöntével. Napjainkban fokozatosan előtérbe kerültek a gazdasági és pénzügyi dimenziók, a demográfiai és környezeti kihívások. Az egyes területeket önmagukban vizsgálni lehetetlen az egyes kölcsönhatások vizsgálatának szükségszerűsége miatt. Az egyes kockázatok, kihívások és fenyegetések összefonódtak, mélyen hatnak egymásra (Gazdag-Remek, 2018).

⁵⁹ A koppenhágai iskola a biztonság értelmezésének kiszélesítésével, átalakításával, valamint a biztonságiasítás fogalmának bevezetésével vált ismertté. A fő képviselői: Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde.

⁶⁰ Pontosabban az 1983-ban megjelent „People, States and Fear: the National Security Problem in International Relations” című munkájukban írták meg a biztonságszektor elméletét.

A szektorelmélet ennek okán a posztbipoláris korban már nagyon sok új elemet felvett, és a területről így pl. az energetika kiáramlott, önállósult is.

A biztonságnak ennél fogva nincs egységes fogalmi rendszere, mivel annak értelmezése koronként változik és szakirodalmi szinten már számtalan biztonságfogalmat alkottak. A Buzan által kidolgozott, a biztonság öt (+1) szektorára vonatkozó elmélet a 21. században a biztonsági tanulmányok keretében talán az egyik legpontosabb választ adja a biztonság fogalmi rendszerének a meghatározására, mindamellett, hogy napjainkban a biztonság nemcsak egy állam biztonságának értelmében fogalmazható meg, hanem akár technológia, a közlekedés, az egészségügy és sok más rendszer/alrendszer felfogásában is. A fogalmi rendszer szerint a biztonság alapvetően a fenyegetettség hiányát jelenti, tehát az érezheti magát „biztonságban”, aki fenyegetettségektől mentes. Itt válik a biztonság kérdése komplexszé és egyúttal szubjektívvé, hiszen egy-egy fenyegetés forrása, célja, visszaszorítása és kezelése nem feltétlenül ugyanazt a szektort érinti.

Itt kapcsolódik e két kérdéskör össze, hiszen a turizmusbiztonság szó egy grammatikai-logikai viszonyt feltételez maga mögött, mely a tagokat egymáshoz köti. Az egyes fogalmak tisztázásának mellőzése mellett turizmusbiztonság kutatóként a turizmusbiztonság szóösszetétel interpretálására a Michalkó Gábor által leírtakat képviselem. *„A turizmusbiztonság a turizmus piacának eredményes működését és fejlődését gátló veszélyforrások hiánya. A turizmusbiztonság az utazásból és az átmeneti tartózkodásból fakadó, az utazót és a desztinációt egyaránt fenyegető kockázatok csökkentése, illetve kizárása”* (Michalkó, 2019).

2. A biztonság jellemzői – a gazdasági szektor

A biztonsági elemzések több szinten végezhetők, a politikaielméleti iskolák, biztonsági tanulmányok alapjára más-más elemzési szintet tartanak elsődlegesnek. E területnek számos iskolája (többek között realista, liberális, idealista, konstruktivista) létezik. A koppenhágai irányzat az államok biztonságáról beszél, a liberális szemléletet követő iskolák pedig mindinkább az egyének hangsúlyozását, a nem kormányzati, gazdasági szereplők bevonását vizsgálják.

A bipoláris nemzetközi rendszer a biztonság komplex struktúráit hozta létre – mint pl. a háború – béke, békeutató stb. –, mely alapján a biztonság fogalma kibővült, majd a posztbipoláris korban újabb tartalmakkal gyarapodott. A gazdasági kihívások a posztbipoláris korban betöltött szerepe növekedett, melyek között a legfontosabbként említendő a piacbiztonság, az ellátásbiztonság, az energiabiztonság, a technológiabiztonság és a pénzügyi biztonság.

A biztonság vizsgálata történhet a biztonság szintjein – egyéni⁶¹, nemzeti⁶², nemzetközi (regionális)⁶³ és globális⁶⁴ – és a társadalmi alrendszerain keresztül is (Vida, 2013). A biztonság társadalmi alrendszerain keresztül történő elemzése jelenti azokat a biztonsági tényezőket, amelyek szerepet játszanak a társadalom szintjén. Ezek a Buzan és Weaver (Buzan et. al, 1997) által meghatározott a biztonság modern értelmezése szerinti szektorok.

A biztonság egyik szektora „*a gazdasági biztonság a társadalom jólétéhez és az államhatalom elfogadható szinten tartásához szükséges erőforrásokhoz, pénzeszközökhöz és piacokhoz való hozzáférés garantálása*” (Gazdag-Remek, 2018a, Birkner et al., 2018).

A gazdasági szektorban így nem könnyű meghatározni a biztonságot és a biztonságot fenyegető tényezőket, mivel azok szoros összefüggésben vannak a többi szektorral, valamint ehhez hozzájárul az is, hogy a piacgazdaság is folyamatos változásokon megy keresztül. Fenyegető tényezőként hathat és negatívan befolyásolja az összes szektort a nemzetközi folyamatokban, külgazdasági kapcsolatokban keletkező zavar is.

Az egyik megoldás e fenti meghatározásra, hogy a gazdasági biztonságon az élet minden aspektusát átható globális gazdasági rendszer zavartalan működésének a fenntartását értjük. Ezt támasztja alá, hogy a gyakorlatban a gazdaságot, a globális piacgazdaság működését fenyegető veszély minősül létfenyegetésnek (Gazdag-Remek, 2018a). Legjobb példa erre a 2008-as pénzügyi válság, mely globális szinten érintette a világ gazdaságát, mivel egy pénzügyi természetű zavar előbb nemzetközi pénzügyi válsággá, majd gazdasági válsággá csapott át, mely az egyes államok szintjén óriási gazdasági biztonsági problémát okozott. Sajnálatos módon hasonlóan újabb elemzésekbe foghatuk 2020-ban a koronavírus-járvány okozta gazdasági következmények okán.

A Buzan és szerzőtársai alkotta szektorelmélet keretében a turizmust a gazdasági szektor vonatkozásában kívánom áttekinteni, ugyanakkor megkérdőjelezhetetlen, hogy további szektorok is szoros kapcsolatban állnak ezzel a területtel. Így rövid és nem minden szektort bemutató példaként elmondható az, hogy a környezeti, a társadalmi és az információs szektorban is jelentősen hat a gazdaság minőségi jellemzője. Ami azt jelenti, hogy – példaként a környezeti biztonság tekintetében, – ha szennyező, veszélyes iparággal rendelkezik az ország és annak környezetvédelmi, biztonsági kultúrája nem elég fejlett, akkor ez jelentős mértékben növeli a kockázatokat. A társadalmi szektor esetében pedig mérvadó lehet a rossz munkakörülmények és a munkaadó- munkavállaló közötti erőegyensúly felbomlása, amely ugyancsak kockázatokat rejt, ami egészségileg és lelkileg is veszélyezteti a társadalom biztonságát (Petkovics, 2016, Péter et al, 2014; 2019).

⁶¹ a társadalomtudományok vizsgálati szintjeinek legalsó eleme

⁶² jellemzően egy-egy állam biztonságát és az azt ért kihívásokat, fenyegetéseket veszi górcső alá (realizmus)

⁶³ egy-egy régió, országcsoporthoz biztonsági környezetét helyezi az elemzés fókuszába

⁶⁴ a fennálló nemzetközi rendszer biztonságát, stabilitását és az azokat fenyegető tényezők vizsgálata (a strukturális realizmus preferált megközelítése)

3. A koronavírus-járvány gazdasági biztonságot érintő következményei

A buzani irányzat alapján a vizsgálat fő tárgya a koronavírus-járvány gazdasági biztonsági vetületei. Alapvetően nehézséget jelent a gazdaság területén a létfenyegetettség meghatározása, ahogy ezt fentebb is kifejtettem, azonban a jelenleg kialakult járványügyi helyzetben a biztonságot fenyegető tényező leegyszerűsítve maga az új koronavírus-járvány (COVID-19).

A 20. század folyamán négy nagyobb világjárvány sújtott minket, nevezetesen a HIV-vírus, a spanyolnátha, az ebola és a SARS-vírus⁶⁵. Az új koronavírus-járvány kódneve pedig folytatva a sort a SARS-CoV2. A WHO meghatározása alapján világjárvány minden olyan fertőzés, amely globális méreteket ölt (Tudománypláza, 2020).

Jelen kézirat megírásakor még nem lehetett tudni, hogy pontosan meddig tart a járványügyi veszélyhelyzet. Ugyan a globális járvány kiindulópontjának tekintett kínai városban, Vuhanban 2020 áprilisában már úgy tűnt kezd visszatérni az élet a normális kerékvágásba a város megnyitásával, és a tilalmak feloldása által. Az üzletek és a piacok újranyitottak, a lakosság javarészt már újra munkába állt, az emberek visszatérhettek a városba a családtagjaikhoz.

2020-ban a világ nem várt helyzettel szembesült és azok az országok, ahol a gazdaság nem állt növekvő, erős pályán, ott a járvány okozta következmények óriási terheket rónak az állam fenntartásában érdekelt szereplőkre.

Már most jelentős lépések figyelhetők meg uniós szinten, hiszen a költségvetés túllépésére vonatkozó maastrichti kritériumok fel lettek függesztve, segítve a gazdasági szereplők mielőbbi talpra állását. 2008-ban egyfajta pénzügyi világválsággal álltunk szembe, melyet egy magas eladósodottság előzött meg és okozott krízist, a jelenlegi helyzetben viszont reálgazdasági válságról beszélhetünk globális szinten. Az elmúlt években uniós szinten a költségvetések (a déli államokat leszámítva) megfelelő szinten voltak, az államok jelentős része rendelkezik tartalékokkal (Szalma, 2020). Így a költségvetési gazdaságösztönző lépések jelen helyzetben előremutatók lehetnek.

A gazdasági intézkedéseket megelőzően vagy azzal párhuzamosan az európai országok ugyanazon korlátozó intézkedéseket vezették be 2020 tavaszán: oktatási intézmények bezárása; határzár; nemzetközi légi forgalom korlátozása; kijárási korlátozás – kijárási tilalom; tömegrendezvények, közösségi közlekedés korlátozása.

Az alábbiakban négy, a turizmusban erőteljesen érintett európai országban bevezetett 2020 tavaszán meghozott gazdasági intézkedések – a teljesség igénye nélküli – rövid bemutatására vállalkozom. Mind a négy országban egyértelműen megmutatkoztak a koronavírus-járvány öt legsúlyosabb gazdasági hatása: a turizmus összeomlása; a légiközlekedés leállása; az üzemek, gyárak bezárása; a hatalmas számú munkanélküliség, létszámleépítés; a szolgáltatások, fejlesztések leállása.

---

⁶⁵ A SARS a légzőrendszert támadja meg, magas lázzal, köhögéssel, tüdőgyulladással, valamint fejfájással jár, mint az influenza. Cseppfertőzéssel terjed.

Mind a négy országban a koronavírus-járvány első körben a legnagyobb problémát az idegenforgalomban és az ehhez kapcsolódó ágazatokban okozta. Az utazások számának globális méretű csökkenése a teljes 2020-as évre determinálható.⁶⁶

3.1. Ausztria

Az osztrák kormány az úgynevezett Koronavírus - Kríziscsomag létrehozásával pénzalapot különített el a járvány okozta gazdasági károk enyhítésére. Míg egyes ágazatok működése teljesen leállt, más helyeken munkaerőhiány észlelhető. Betöltetlen álláshelyek vannak a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban (pl. húsfeldolgozó üzemekben, csomagolóüzemekben, raktárakban és a szállítmányozásban). A gazdasági program legfőbb eleme a három hónapra kiterjesztett részmunkaidő. A családokat, az állásukat, jövedelmüket elvesztő szülőket ellátási támogatásban részesítik. Tömeges elbocsátások jellemzőek a turizmus leállása miatt éttermek, vendéglátóipari egységek, pubok esetében. A közel 100 ezer álláskereső harmada a turisztikai szektorból jön. A járvány gazdasági következményeként csak március hónapban több mint 160 ezer új munkanélkülit regisztráltak. Ahogy fentebb is olvasható, többsége a szállás és vendéglátó ipart, az építőipart, és az egyéb szolgáltatások körét érintette. Megállapítható tehát, hogy az Ausztriában dolgozó külföldiek jelentős hányada a most különösen súlyos helyzetbe került iparágakban dolgoznak, mint a turizmus.

3.2. Horvátország

Több mint 60 gazdaságélénkítő intézkedést vezettek be 2020 tavaszán, melyet újabb csomagok követtek. A kisvállalkozások számára kedvezményes kamatozású hiteleket biztosítanak, amelyeknél a törlesztést 12 hónap után kell megkezdeni. A Horvát Nemzeti Bank több alkalommal beavatkozott a hazai devizapiacra, hogy megállítsa a kuna árfolyamának csökkenését, továbbá megkezdte az államkötvények felvásárlását. „COVID-19 kölcsön” néven új hitellehetőséget jelentettek be a kis- és középvállalkozások megsegítésére. A jövedelemadó- és járulékfizetést elhalasztják, a banki kölcsönök törlesztését átütemezik.

A turizmusban és a veszélyeztetett munkahelyek kapcsán a kormány egy bizonyos összegű minimálbért fog biztosítani a munkáltatók megsegítésére.

A horvát kormány két adományokat gyűjtő számlát nyitott, egyrészt a zágrábi földrengés károsultjai, másrészt a koronavírus elleni védekezésre.

---

⁶⁶ Az adott országokat érintő gazdasági intézkedések összesítése a világsajtóban, a hírekben megjelent és az ott élő ismerősök elmondásai alapján a szerző által készült.

3.3. Csehország

Kiemelt jelentőségű az autóipar és a beszállítói kör (fuvarozók, járművezetők) támogatása. A turizmus összeomlását követően alapvetően a belföldi turizmust támogatták az infrastruktúra további fejlesztésével. A kormány a nyári szezonra vonatkozóan a belföldi turizmus előnyben részesítését hangoztatta, hogy az esetlegesen továbbra is lezárt határok mellett is legyen turisztikai bevétele az országnak.

A keresőképtelenek munkaadói számára nyújtandó támogatások mértéke várhatóan 80 % lesz (a keresőképtelen személy 100%-ra jogosult, ebből csupán 20%-ot fog állni a cég, a többi az állam vállalja át). A munkavállalók munkaideje lerövidül és kieső jövedelmeiket az állam fizeti meg. Ezzel is csökkentve az elbocsátások számát. A COVID-19 kisvállalkozói kamatmentes kölcsön új hitellehetőség a rászoruló szférának.

3.4. Olaszország

A járvány által közvetlenül sújtott szektorokban működő cégek (turizmus, vendéglátás, személyszállítás, szállítmányozás, mozik, színházak, játékterek üzemeltetése) adó- és járulékfizetési kötelezettségét határidőig felfüggesztették. 18 hónapra felfüggesztették a kölcsön és hiteltartozások törlesztését, melyre állami garanciát kapnak a lakosok. Ugyanez a rendelkezés a biztosításokat is érinti. A vírushelyzet miatt munkanélkülivé vált egyéni vállalkozók és idénymunkások egyszeri támogatásban részesülnek, továbbá ideiglenesen mentesülnek az adó-és járulékfizetési kötelezettség alól.

Az elbocsátásokat ideiglenesen befagyasztották. A karanténba helyezés időszakát betegszabadsággként értelmezik. Ha szülők maradtak otthon gyermekükkel, akkor jogosultak 15 napos fizetett szabadságra és bérük 50%-ára. Anyagi támogatást nyújt a kormány taxisoknak, postásoknak, kulturális –és média ágazatban dolgozóknak.

Szociális intézkedésként egy szolidaritási alapot hoztak létre az önkormányzatok számára a koronavírus-helyzetből fakadó helyi problémák kezelése érdekében. Ezen felül az önkormányzatok számára további pénzeket biztosítanak a leginkább rászorultak számára történő élelmiszervásárlások finanszírozására.

A kormány és a szakszervezetek között folytatott tárgyalások eredményeként szűkült a nélkülözhetetlen termelőtevékenységet végző iparágak listája. Így gyakorlatilag az olaszországi termelő szektor 70-75%-a áll le, s ez hozzávetőlegesen 3 millió munkavállalót érint.

3.5. A járvány utáni világ

Mint minden egyes „játékban” itt is lesznek nyertesek. Sok tekintetben megváltozik a világ, a vállalkozások sok kérdéshez másképpen fognak hozzáállni, hiszen több szegmensél megjelent

a távmunka az ún. „home office” lehetősége, az elektronikai ipar is fellendülni látszik, a hozzá tartozó szolgáltatói szektorokkal együtt. A járványügyi helyzetben kiemelkedni látszik ez az ipar, így a digitalizáció előretörése szavatolt.

A turizmust érintő megosztáson alapuló gazdasági modellek, mint az Airbnb jövője a mostani válság idején kérdésessé válik. Ugyan 2020. március végén az Airbnb közölte, hogy jelentős, mindösszesen negyedmillió dollárral támogatja azokat a bérbeadókat, akik súlyos bevételkiesésnek vannak kitéve a turizmus és a rövidtávú lakáskiadás piacának leállása végett, ennek ellenére továbbra is bizonytalanság övezi e szegmenst.

Ilyen rövid idejű és ilyen nagyarányú a turizmust érintő lemondásra azonban nem volt még példa, sem a délszláv háború idején, sem a 2008-as gazdasági világválság kezdetekor. A különböző szigorítások miatt a tavaszi, sőt már a nyári, őszi és a téli szezont érintő lemondásoknak köszönhetően a turizmus iparága szinte napok alatt nullázódott.

A Turisztikai Világszervezet (UNWTO) a turizmus újjáépítéséhez 2020 tavaszán ajánlásokat fogalmazott meg, amelyek segíthetik a turisztikai ágazatot a járvány utáni kilábalásból. A 23 ajánlásból álló dokumentum három fő területtel foglalkozik:

1. A válság kezelése és hatásának enyhítése (munkahelyek megtartása, adók- illetékek stb.)
2. Ösztönzés és a fellendülés felgyorsítása (turisztikai beruházások ösztönzése, marketing, hazai turisztikai fejlesztési támogatások stb.)
3. Felkészülés a holnapra (emberi erőforrás, tehetségfejlesztés, fenntartható turizmus, turizmusbiztonság stb.)

Mindezek között elsődleges a foglalkoztatásra és a likviditásra gyakorolt hatások enyhítése és az újrakezdés előkészítése (Magyar Turisztikai Ügynökség, 2020). Ezeket az ajánlásokat is követve jelen pillanatban ugyan még csak jóslatokba lehet bocsátkozni, de egyes tanulmányok szerint a turizmus teljes helyreállása globális szinten 2-3 évben determinálható. Ezt az úgymond rövid távú felépülést az is alátámaszthatja, hogy a turisztikai szektorban már korábban is bebizonyosodott, hogy egy nagy visszaeséssel járó időszak után viszonylag gyors a regenerálódás, mivel az utazás iránti igény gyorsan képes újjáéledni, újrarahangolódni. Egy-egy terrorizmus sújtotta turisztikai övezetben szinte rövid idő alatt újra megjelennek a turisták, és sok esetben csak minimális, alig kimutatható számok jelzik a statisztikai adatokban az adott „esemény” bekövetkezését. Ezt támasztja alá Tokodi- Ritecz (2019) „Turizmus a terrorizmus árnyékában” című tanulmánya (Tokodi-Ritecz 2020), mely azt vizsgálta, hogy a terrorcselekmények által sújtott országokban, adott időszakban hogyan érintette a turista forgalmat, illetve a turizmusból származó bevételeket. Érzékelhetővé vált a kutatás során, hogy a terrorista események – a turizmus exponenciális fejlődésében – a turisták számát kevésbé, míg a turizmussal kapcsolatos bevételeket már érzékenyebben érintették.

4. Összegzés

E tanulmány célja volt, hogy rövid betekintést adjon a turizmus biztonságát, fenntarthatóságát vizsgálva az elemzést segítő biztonságelméletek, azaz a szektortelmélet adta lehetőséget kihasználva a két témakör összehasonlítására, a szektor és a turizmus közötti szerves összefüggés igazolására. Az említettekén kívül természetesen számos más elmélet is létezik még, azonban a korlátozott keretek miatt ezek tárgyalására nem tértem ki. A kialakult járványügyi helyzetben a turizmust, s ezáltal a gazdasági szektort érintő fenyegetettség könnyen azonosíthatóvá vált a COVID-19 név alatt.

Összességében kimondható, hogy a koronavírus-járványnak az egyik legnagyobb vesztese globális, kontinentális és ugyanakkor nemzeti szinten is a turizmus. Ez a hatás pedig Európát sem kíméli. Az uniós belső piacért felelős biztos 2020 márciusában tett nyilatkozata alapján a szektor már akkor havi 1 milliárd eurós veszteséget könyvelt el, azonban az azóta eltelt időszakban ez az összeg csak tovább növekedett. A veszteség nagy volumenét az is igazolja, hogy az European Travel Commission tájékoztatása szerint az európai GDP-nek nagyjából a 10 százaléka származik a turizmusból, de ez egyes országoknál, úgy, mint a példaként említett Olaszország, vagy Spanyolország esetében ez eléri akár a 14 százalékot is (Trade Magazin, 2020, Németh, 2020).

Az újabb világjárvány megjelenése után is egyértelmű vált tehát, hogy a turizmusnak fel kell készülnie a veszélyekre, a lehetséges fenyegetettségekre és rendelkeznie kell a veszélyhelyzet esetén alkalmazandó vészforgatókönyvvel. Így tehát a megelőzés, az időben való felkészülés döntő fontosságú lépés egy-egy állam működőképességének, gazdaságának a fenntartása szempontjából.

6. Felhasznált irodalom

- Balogh István: Biztonságelméletek. Nemzet és Biztonság, 2013/3-4. szám, 40.p.
- Baranyi Ferenc: Túl az éjszakán (Dunáról fúj a szél részlet) <https://mek.oszk.hu/02200/02299/02299.htm> Letöltve: 2021.01.11.
- Birkner, Z., Marton Zs., Keller K. (2018): Az innováció értelmezése a turizmusbiztonság területén - különös tekintettel az oktatás és a kutatás területére, Rendőrségi Tanulmányok, 2630-8002 1 (3) pp. 71-80.
- Buzan Barry, Weaver Ole, De Wilde Jaap: Security- A new framework for analysis. (Lynne Rienner Publishers, 1997) – ISBN 1555877842
- Buzan, Barry (2008): People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. ECPR Press
- Collins, Alan: Introduction. In Alan Collins (ed.): Contemporary Security Studies. Oxford University Press, Oxford, 2007. 3.p.
- Gazdag Ferenc, Tálás Péter (2008): A biztonság fogalmának határaitól. In Nemzet és Biztonság 1 (1) 3-9.p.

- Gazdag Ferenc- Remek Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2018. 20.p., 24.p., 91-109.p.
- Gazdag-Remek (2018a): A biztonsági tanulmányok alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2018. 23.p.
- Gábri Máté: A biztonsági komplexumok az információs korban. Hadmérnök, V. Évfolyam 4. szám – 2010. december, 113.p.
- Keller K. (2004): Az újraegyesült Németország növekvő nemzetközi biztonságpolitikai szerepvállalása: a Bundeswehr „out-of-area” bevetései. Külügyi Szemle. 3(3-4). 186-219.p.
- Ken Booth (ed.): New Thinking about Strategy and International Security. (London: Harper Collins, 1991); Barry Buzan, "Is International Security Possible?" in Ken Booth (ed.): New Thinking about Strategy and International Security. 35.p.
- Magyar Turisztikai Ügynökség: UNWTO-ajánlások a turizmus újjáépítéséhez. <https://mtu.gov.hu/cikkek/unwto-ajanlasok-a-turizmus-ujjaepitesehez-1502> Letöltve: 2020.04.16.
- Michalkó Gábor: 1. A biztonság szerepe a turizmus rendszerében. In Michalkó Gábor – Németh József – Ritecz György (szerk.) Dialóg Campus Budapest, 2020: Turizmusbiztonság. 11.p.
- Németh, J. (2020): Turizmusbiztonság Magyarországon, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) Turizmusbiztonság, Budapest, Magyarország : Dialóg Campus Kiadó, pp. 443-460.
- Németh József – Tokodi Panna: A terrorizmus hatása a turizmus biztonságára Egyiptom tengerparti turizmusa visszaesésének példáján keresztül. In: Németh, Kornél (szerk.) I. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia Nagykanizsa, Magyarország: Pannon Egyetem, (2016) 62.p.
- Petkovics Tamás: Biztonság, védelem és a gazdaság kapcsolata. 2016. 6. DOI: 10.13140/RG.2.2.11565.95202 https://www.researchgate.net/publication/330676414_Biztonsag_vedelem_es_a_gazdasag_kapcsolata Letöltve: 2020.04.15.
- Péter, Erzsébet ; Németh, Kornél ; Lelkóné, Tollár Ildikó (2018): Turizmusbiztonság, mint újonnan felmerülő fogyasztói igény, Turizmus Bulletin, 18 : 2 pp. 30-37.
- Péter, E., Németh, K., Katona, A., Göllény-Kovács, N., Lelkóné Tollár, I. (2019): How people in Zala County see security in tourism, Deturope, 11 : 1 pp. 95-116
- Péter, E., Kaszás, N., Németh, K. (2014): The role of health-conscious decisions in food consumption, Deturope, 6 : 1 pp. 66-78.
- Szalma György: A koronavírus-járvány és a gazdasági következményei. <https://www.origo.hu/gazdasag/20200328-gazdasag-a-jarvany-idejen.html> Letöltve: 2020.04.02.
- Tokodi Panna- Ritecz György: Turizmus a terrorizmus árnyékában. In Michalkó Gábor – Németh József – Ritecz György (szerk.) Dialóg Campus Budapest, 2020: Turizmusbiztonság. 221-235.p.
- Trade Magazin: Havi 1 milliárd eurót veszít a járvány miatt az európai turizmus. <https://trademagazin.hu/hu/havi-1-milliard-eurot-bukik-az-europai-turizmus/> Letöltve: 2020.04.21.
- Tudománypláza: Turizmus és vendéglátás a világjárványok tükrében. <https://tudomanyplaza.hu/turizmus-es-vilagjarvanyok/> Letöltve: 2020.04.21.
- Vida Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei (A biztonsági tanulmányok új korszaka). In: Nemzetbiztonsági Szemle. MMXIII. I. évfolyam I. szám. Nemzeti Közszerkesztési Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet Budapest, 89.p.

A szenior turizmus kihívásai a COVID19 járványhelyzet idején

Dr. Zsarnóczky Martin PhD

docens - Kodolányi János Egyetem

1139 Budapest, Frangepán u. 30-36

e-mail cím: martin@kodolanyi.hu

Absztrakt

A szenior turizmus évről évre egyre nagyobb dinamikával fejlődött világszerte a közelmúltban. A külföldi jó példák hatására olyan népszerű szolgáltatók is létre tudták hozni speciális turisztikai csomagjaikat idehaza, mint a sikeres Matra Resort Szenior üdülőhely Parádsasváron. A szenior turizmus területe ma már nem csupán az idősekre koncentrálnak, hanem az olyan generációs üdülési lehetőségekre is, mint a nagyszülők unokák együtt utazása vagy az időskori fogyatékosokkal élők csoportjainak turizmusa. A szenior turizmus fejlődése során így megállapítható, hogy olyan további felfutási igény lehet ezen a turisztikai területen, amely további keresletet tud a szolgáltatók, beruházók irányába generálni. A COVID19 járványhelyzet szinte a teljes hazai turizmus szektorra annyira kedvezőtlenül és hirtelen hatott, hogy a speciális turisztikai szolgáltatók jó része azonnal eltűnt a kínálatból. Lényegében a szezonális idegenforgalomra szakosodott szolgáltatók javarésze tartott ki a nyári időszakra a statisztikai adatbázisok alapján. A hazai turizmus jó része további hullámokat vagy azok gazdasági negatív hatásait már nem fogja tudni eredményesen kigazdálkodni, vagy racionalizálni. A szenior turizmus ennek ellenére nem tűnt el, hanem az új kihívásokra reagálva átalakult. Például a Matra Resort Szenior üdülőhely az önálló vendégházak kínálatával egy olyan piaci rést tudott szinte azonnal betölteni, amelyben a COVID19 járványhelyzet alatti személyes kontaktus kerülése megoldható. A Mátra-vidéke, mint kedvelt belföldi turisztikai desztináció, még inkább tudott profitálni a belföldi turizmus hirtelen fellépő igényeinek kiszolgálásából, amelyre hosszabb távon most lehetne a beruházói oldalról ráépíteni. Összességében elmondható, hogy a turizmus sokkoló összeomlása ellenére, a szenior turizmus bizonyos kedvelt bizonyos belföldi desztinációkban, a megfelelő infrastruktúra kínálatának fejlesztésével lehetőségeket rejthet magában.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A modern turizmus folyamatok állandó változásnak vannak kitéve és a COVID19 járványhelyzet megmutatta, hogy nincsenek a piaci szereplők számára általános érvényű

szabályok. A nemzetközi turizmus és a belföldi turizmus szereplői számára különféle kihívások, váratlanul felbukkanó tényezők változtathatják a megszokott iparági környezetet. Az elmúlt évtizedekben, sajnálatos módon, hozzászokhattunk azokhoz az évtizedenként bekövetkező válságokhoz, amelyek a turizmus tervezését nagyban megnehezítik (Zsarnoczky 2018a). Az 1990-es évek Közép és kelet-európai országaiban lezajlott rendszerváltozásokat követte az évtized végén az orosz és ázsia gazdasági válság, a 2000-es évek elején megtapasztalt terrorcselekmények, valamint a 2000-es évek végén kiterjedt gazdasági világválság. A gyorsan változó gazdasági környezetben sok, a turizmust befolyásoló tényező átalakult (Silva et al. 2020). Korábban, tömegesen voltak olyan turizmus iránt elkötelezett társadalmi csoportok, akik számára dinamikusan változott a rendelkezésre álló szabad idő, a szabadidő (leisure time) és a szabadon elkölthető jövedelem.

A modernkori turizmus történetében a kötelező szabadidő (leisure time) törvényi előírása és a szabadság munkajogi intézményének bevezetése komoly lendületet adott a turizmus fejlődésének. A múltban, a gazdagok kiránduló vágya és az alacsonyabb státuszú társadalmi rétegek ilyen irányú szimbólum éhsége kikényszerítette a turizmus iparággá alakulását. Ekkor vált értelmezhetővé a turizmusban a szabadon eltölthető idő, avagy a cselekvés szabadságának gyakorlata és az ezzel járó pozitív érzelmi állapot átélése. A modern fogyasztói társadalom számára a szabadidő élvezete egyben az anyagi javak élvezetét is jelenti, így a szabadidős cselekvés élményorientált időtöltéssé alakult át. A turizmus World Tourism Organization (UNWTO) által 1997-ben elfogadott definíciója alapján az összes olyan tevékenység turisztikainak elnevezhető, amelyet az ilyen típusú szolgáltatást igénybe vevő a lakóhelyén kívül végez. Ugyanez a turisztikai tevékenység a desztináció vagy a vendégfogadó terület szempontjából úgy értelmezhető, ha egy látogató legalább egy éjszakát eltölt a helyszínen, akkor turistának számít, ha nem tölt el egyet, akkor kiránduló. Abban az esetben, ha csak átutazik a helyszínen, akkor tranzit utasnak számít.

A kereslet, azaz a turista számára a rendelkezésére álló szabadidő és a szabadon elkölthető jövedelem az alapja annak a turisztikai motivációnak, amely az utazási döntésében szerepet játszik. A turista, az utazási döntéseikor saját motivációi és a rendelkezésre álló kínálat alapján választja ki a számára legmegfelelőbb utazási opciót. A turisztikai fogyasztásban alapfeltétel a jövedelemtöbblet megléte, amely utalhat a személy vagy környezete gazdasági potenciáljának szerepére. A XX. század turizmus iparának fejlődése a II. világháború utáni gazdasági fellendülés következtében indult be. A korai kulturális célú turizmust, amelyben más kultúrák megismerése volt az elsődleges cél, felváltotta a széles társadalmi rétegekhez elérő „megfizethető” turizmus élménye, amelyben nagy szerepe volt a technológiai fejlődésnek és az azzal párhuzamosan lépést tartó infrastrukturális fejlesztéseknek. Ezek hatására kialakult a tömegturizmus, amely létrehozta a piacot, az árut, az árat, a keresletet és a kínálatot. Az UNWTO 2014-es jelentése szerint ez a népszerű turisztikai fajta adta a nemzetközi turizmus közel 70 %-át a 2000-es évek első évtizedében. Az Európai Unió területén a turizmusból jól prosperáló régiókban és térségekben a külföldi és a belföldi turizmus egyaránt jól működik nemzetközi összehasonlításban. Az olyan európai fejlett tagállamokban, mint Franciaország, Olaszország vagy Spanyolország, a bevételük legalább akkora részét tudják megtermelni a belföldi turizmusukból, mint az oda látogató külföldiek bevételeiből (Eurostat 2016). Ráadásul ezekben az országokban, a statisztikák szerint, a turisták legnagyobb csoportja a szenior kategóriába sorolható 50 év feletti felnőtt lakosság.

A turizmus beruházások tervezői számára fontos nyomatékosítani azokat az újonnan felmerülő igényeket, amelyeket a demográfiai csoportok megkívánnak. A tömegturizmus iparában az üzleti alapú „haszonmaximálás” mind a kínálat, mind a kereslet számára elvárás (Péter et al. 2018). A hasznok maximálása megegyezik korunk üzleti elvárásaival, amelyben a felek a „win-win” alapállás helyett a felek számára az egyéni maximálás a cél, a másik fél érdeke vagy a társadalmi hatások másodlagosak (Zsarnoczky 2018a). A fogyasztói elvárásoknak megfelelő turisztikai élményszerzésben a biztonság, a kiszámíthatóság csak egy kontrollált környezetben (Bryman 1999) teremthető meg. Ennek okán indultak el azok a típusú fejlesztések, mint például a tematikus szabadidő parkok, üdülőfalvak vagy a luxus óceánjárók páratlan környezete. A piac számára nagyon fontos minimalizálni a kockázatot egy kockázatmentes környezet biztosításával, mert a kockázatkerülés mellett a biztonság kulcsfontosságú vált. Biztonság nélkül a tömeges turizmus nem értelmezhető (Zsarnoczky 2016a), amit a 2020-ban kiteljesedett COVID19 pandémia igazolt a turizmusban érdekelt minden szereplő számára. A járványok szorongást okoznak a potenciális utazókban, a biztonságérzet hiánya pedig akkor is visszaveti a turisztikai keresletet, ha a határok nincsenek lezárva és az adott utazók diszkrecionális jövedelme nem csökkent. A desztináció menedzsmentje részéről tudatos építkezést igényel a negatív hatások ellensúlyozása. Ebben a folyamatban a médiának is nagy szerepe és felelőssége van, hogy segítse a valós információk eljuttatását és ne terjesszen álhíreket/fakenews. A válsághelyzetre való megfelelő felkészülés elengedhetetlen, míg annak bekövetkeztével az érintettek gyors és hatékony cselekvése nélkülözhetetlen. A járvány lecsengése után a desztináció újjáépítését kell célul kitűzni, hogy minél előbb vissza tudjon állni a korábbi növekedési pályára (Keller-Tóth-Kaszás, 2020).

2. Anyag és módszer

Jelen munkában a 2020-as év nyarán a belföldi turizmusra gyakorolt hatásokat kívánom feldolgozni a szenior turisták szempontjainak figyelembevételével. A szenior turizmus területéhez szorosan kapcsolódik az időskori életminőség és a jóllét kutatási területe (Zsarnoczky 2018b). A kutatásban félig strukturált interjúk készültek a „Páratlan Páros” üdülési nyereményjátékban résztvevőkkel és rövid kérdőíves kutatási elemzést végeztem az 50 év feletti szenior turisták fogyasztói preferenciáit illetően. Az elkészült munka eredményeképpen meg kívánom határozni az olyan várható folyamatokat, amelyek a pandémia milyen hatást gyakorol a turizmus egy speciális szegmensében. Bár a szenior turizmus csupán egy szegmensnek tekinthető, de ezen belül is új tendenciák és speciális sajátosságok várhatók a közeli jövőben.

Demográfiai jellemzők lehatárolása

Az idősek vagy potenciális szenior turisták demográfia csoportjának fogyasztási hatásait a gazdaságszerkezet egészében érdemes megvizsgálni. A nemzetközi és hazai demográfiai népesség előrejelzések alapján megállapítható, hogy az emberiség népességszáma rohamosan növekszik (Oecd 2014). A kutatások demográfiai csoportokat érintő részleteit vizsgálva megállapítható, hogy a növekedési ütemen belül, a népességben számszerűen több lesz az 50

év feletti lakosság szám. A nemeket tekintve pedig több nő várható és a gazdaságok fejlettebbé válásával az idősödő idősök aránya még jobban növekszik (European Commission 2015). Az iparágban megszokottól eltérően a 2010-es évekig a termékfejlesztők és az iparági döntéshozók nem szántak komoly szerepet a nyugdíjasok igényeire kiterjedő szolgáltatásokra (Zsarnoczky 2019), marketing kommunikációs szempontjaikban a 16-50 év közötti korosztályt helyezték minden más fogyasztói csoport elé (Kotler et al. 2012).

Az idősök csoportjai a vásárlóerejüket tekintve nem egy nagy homogén csoport és nemcsak a nyugdíjból vagy más juttatásból élő nyugdíjas korúak alkotják, tehát az idősök különbözőek (Zsarnoczky 2016a). Egyrészt különböznek az idősök életkor tekintetében, akár évtizedes különbségek is lehetnek közöttük, ami által tovább lehet differenciálni akár „fiatalabb” idősökre és „öregebb” idősökre. Elképzelhető olyan karkedvezményes nyugdíjas éveit töltő, fix juttatással rendelkező személyek csoportja is, akik szintén az előbbi csoportba tartoznak. Kutatás kiindulásából fontos felhívni a figyelmet, hogy egy fix bevétellel rendelkező fogyasztói szegmens szinte minden területre hatással lehet a gazdaságban (Zsarnoczky 2016b).

Az 50 év feletti lakosság létszáma már most egy gazdaságilag körülírható hatalmas piaci szeletet jelent, annak ma még kihasználatlan lehetőségeivel együtt. Az idősök fogyasztói és piaci szegmensében a jóléthez való jog pont ugyanolyan fontosságú, mint más életkori szegmensek vonatkozásában. Egy korábbi kutatásomban összefoglalóan az idősök gazdasági szegmensét úgy definiáltam, hogy abba a gazdasági beletartozik a teljes 50 év feletti felnőtt népesség összes gazdasági aktivitása, az ahhoz tartozó termékek, szolgáltatások és egyéb szükségletek kielégítése, amelyek költséssel párosulnak (Zsarnoczky 2017).

Az idősök gazdasága „niche” szegmens mind gazdasági értelemben, mind a turizmus fogyasztói választása szempontjából, illetve maguk az idősök fogyasztói szokásai és preferenciái különböznek egymástól. Tehát a fogyasztói szokás vagy a fogyasztói preferencia nem egyenlő a tényleges választással. A fogyasztó tényleges döntésének meghozatalakor több tényezőt kalkulálva dönt a vásárlás pillanatának bekövetkeztekor. A hozott tapasztalatainak, a kulturális szokásainak megfelelő, a saját belső értékrendjéhez igazodóan veszi figyelembe a számára hasznos tulajdonságokkal rendelkező javak, a pénzügyelete és az árak nagyságát. A rendelkezésére álló pénzügyelete nagysága, valamint a termék vagy szolgáltatás árai korlátozzák a választási lehetőségeit. Így ez a fajta jövedelem, avagy ez a korlátozott kereslet egyenlő a fizetőképes vásárló, fizetőképes szükséglet fogalmával (Farkasné 2006).

3. Eredmények és értékelésük

A turizmusban való részvétel egyik feltétele a rendelkezésre álló, szabadon elköltethető jövedelem (Cooper 2008), amely fizetőképes keresletként jelenik meg. A turizmus fogyasztóit az erre a célra elköltethető jövedelem nagysága mellett több más dolog is befolyásolja. A mai idősödők szinte egyfajta divatos trendként elkezdtek felismerni az egészséges életmód fontosságát. Az idős generáció aktív tagjai rendszeresen végeznek fizikai testmozgást, és olyan típusú aktivitást, amely minimum a szellemi frissességet garantálja. Az előrejelzések szerint a jövőben ezt a generációt nagyfokú empátiás viszonyulás fogja jellemezni és törekedni fognak a saját testi-lelki-szellemi harmóniájuk kialakítására.

A szenior gazdaság fogyasztói szokásainak elemzése nem könnyű feladat, mivel a szenior fogyasztók nem alkotnak egységes fogyasztói csoportot. A szenior fogyasztók generációs különbségeik okán nem rendelkeznek egységes motivációkkal, és másként reagálnak olyan hatásokra, amelyek a vásárlás előtt vagy éppen a vásárlás során érik őket. Ilyen lehet például az online turisztikai oldalak idősebb utazókra szabott tematikus ajánlásainak hiánya vagy a személyes kontaktust igénylő preferenciák pontos megismerése a helyi utazási szolgáltatóknál. Az ilyenfajta fogyasztói igényfelmérés nem könnyű feladat, mert a szenior fogyasztók, a korábbi kialakult igényeiket és szükségleteiket könnyen megváltoztathatják, és a korábitól akár teljesen eltérő módon dönthetnek. Az szenior gazdaság fogyasztói szükségleteinek precíz kielégítéséhez elengedhetetlen a fogyasztói magatartás pontos megértése. Kotler (2012) a Marketing menedzsment című könyvében részletesen tárgyalja a fogyasztást befolyásoló tényezők szerepét és a marketing céljának nevezi a célpiacon fogyasztói igények és szükségletek kielégítését.

A szenior turisták motivációi alapjaiban megegyeznek az emberi viselkedésben szerepet játszó motivációkkal. A motiváció pszichológiája szerint az emberi magatartás okában kutatni kell a tudatosságot, a látható motívumokat (Hofmeister 2003), de jelen esetben a szenior turistákkal kapcsolatosan szükséges figyelembe venni a láthatatlan speciális tényezőket is. Ha a szakemberek nem ismerik a motívumokat, akkor nem fogják tudni, hogy hogyan jelezzék előre a vásárlói cselekmény változását és annak természetét. Például a tömegturizmusban résztvevő uniformizált turista számára mesterségesen kialakított környezetben jól érzi magát. Ezek alapján megállapítható, hogy a szenior turisták sokféle és összetett motivációval rendelkeznek. Fizikai motivációik között szerepel például a rekreáció és a gyógyulás. A társadalmi motivációkat illetően nagy szerepet szánnak a barátok és ismerősök meglátogatásának és szeretnek a természet közelében lenni. Döntéseikben nagy szerepet játszik a pillanatnyi élethelyzetük is, amely során az egészségturizmus, a VFR turizmus és a természeti helyek meglátogatása előkelő helyen szerepel a döntéseik meghozatalakor.

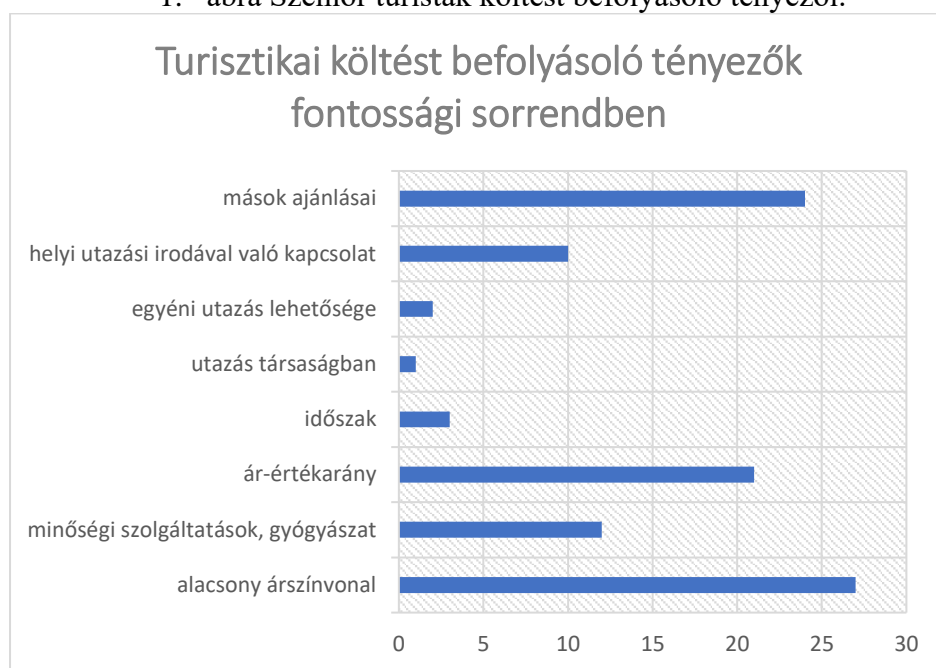
A 2020-as év Covid19 világjárvány során az első hullámot követő rövidke nyári szezonban megnyithatták a szállásadók kapuikat, elsősorban a belföldi turisták számára. Ebben a szűk 1-1,5 hónapban lehetőség nyílt a Matra Resort Szenior üdülőhelyhez tartozó vendégházak speciális programjában részt venni saját kutatásunkkal. A „Páratlan Páros” program keretében a nagyszülők és az unokák számára lehetőség nyílik immáron 5-ik éve, hogy a Mátra-vidéken közösen nyaralhassanak (Tourinform 2020). A Parádsasváron üzemelő vendégházakban kifejezetten egy speciális szegmens tematikájára fűznek fel kedvezményes lehetőséget minden évben, egyre nagyobb sikerrel (Matra Resort 2017). Az egészségturizmus, a szenior- és akadálymentes turizmus vizsgálatának eredményei hiánypótlók és óriási úrtöltenek be a hazai kutatási folyamatokban.

A 2020 július és augusztus hónapban készült első kérdőíves vizsgálat és interjúk 2 témakörben vizsgálta mélyebb részleteiben, a szenior turisták szabadidő és a turisztikai célra fordítható jövedelmet befolyásoló tényezőket. A mintavétel során kifejezetten az 50 év feletti fix jövedelemből, juttatásokból, nyugdíjból vagy más jövedelemből élő, de „nyugdíjas életvitelszerű” alanyokat kérdeztünk meg. Az értékelhető kérdőívek száma 49 darab volt. Az eredmények a kérdőívek kis darabszáma miatt nem tekinthető reprezentatívnak.

A szenior turisták keresleti oldalának fontos eleme a szabadidő, és a szabadon eltölthető idő. Megfelelő szabadon eltölthető idő nélkül nem valósulhat meg turisztikai szolgáltatás igénybevétele. A szabadidő rendelkezésre állása és egy turisztikai célú cselekmény között viszont nincs ok-okozati összefüggés. Egy turisztikai szolgáltatást igénybe lehet venni helyben, a lakóhelyünkhöz közel és a megszokott tágabb életterünkben is. Önálló döntés kérdése, hogy a szolgáltatást turisztikai vagy más céllal vesszük igénybe. Természetesen a döntésekben a kialakult normák rendszere, az emberi attitűd és a társadalmi környezet nagy szerepet játszik.

A szabadidő rendelkezésre állása önmagában még nem elegendő pozitívum a szenior generáció turisztikai keresletének piaci megjelenéséhez. Az idősök turisztikai költségét, az ilyen célú vásárlóerejüket, a gazdasági tényezők figyelembevételével kell vizsgálni. Vizsgálatunkban a gazdasági tényezők közül, a szabadon elkölthető jövedelem turisztikai célokra fordítható részét elemeztük. Kerestük azokat a befolyásoló tényezőket, amelyek a leginkább befolyásolják a silver generáció tagjait, a turisztikai költségük döntéseinek meghozatalában.

1. ábra Szenior turisták költést befolyásoló tényezői.

Forrás: Zsarnóczky 2019.

A turisztikai szolgáltatások megvásárlására fordított költségek forrása, a teljes jövedelmen belül, a szabadon elkölthető jövedelem. Bizonyos esetekben, mint például az időskorúak nemzetközi migrációja esetén (Illés 2013), akár a jövedelem túlnyomó része, meghatározott időkorlátok között, turisztikai célra fordítható. A nyugdíj vagy egyéb nyugdíjszerű bevétel olyan fix összegű jövedelem, amely szabadabb turisztikai költést tesz lehetővé. Ez azonban nem egyértelműen jelent több utazást, viszont lehet belőle kalkulálni egy adott időszakra való költést. A kereslet és kínálati ár közötti közgazdasági összefüggés működhet, hiszen amennyiben a szenior turisták egy megfelelő árú kínálattal találkoznak, akkor a jó ár hatására döntenek. A fenti ábrán ki kell emelni, hogy a megfelelő ár-tényező mellett meghatározó szerepük van mások ajánlásainak, a szeniorok turisztikai célú döntéseinél.

Jelen kutatási eredményben a 2019-as adatokhoz mérten mind a sorrend, mind az súlyozások megváltoztak. Az új sorrend táblázatos formában kerül megjelenítésre az alábbi táblázatban.

1. táblázat Szenior turisták megváltozott fogyasztási preferenciái a Covid19 hatására

Helyezés	Súly	Megnevezés	Helyváltozás
1.	100%	Utazás társaságban	+7
2.	72%	Időszak	+3
3.	68%	Minőségi szolg.	+2
4.	50%	Mások ajánlásai	-2
5.	46%	Ár-értékarány	-2
6.	33%	Alacsony árszínv.	-5
7.	0%	Egyéni utazás lehet.	0
8.	0%	Helyi utazási iroda	-3

Forrás: saját kutatási eredmények

Az eredményekben szembeűnő változások történtek, amely három jól különálló részre bonthatók. A Covid19 járvány hatására a szenior turisták fogyasztói prioritásai szinte felcserélődtek. A járványhelyzet előtt a 3 legfontosabb döntési tényezők sorrendben: az alacsony árszínvonal, mások ajánlásai és az ár-érték arány voltak. A járvány hatására ezek a preferenciák felülíródtak. Jelen kutatásban a társasutazás lehetősége lett a legfőbb prioritás, ami érthető, hiszen a nagyszülők unokákkal történő közös utazása volt a fókusz. Második helyen az utazási időszaka, egyben maga az utazási motiváció bekövetkezésének lehetősége szerepel. Az együtt töltött tartalmas időtöltéshez pedig a harmadik helyre került a a minőségi szolgáltatások megléte a turisztikai desztinációkban. Önmagában a változások és a prioritások helyváltoztatása teljesen normális folyamatokat tükröz vissza. Az eredményekben viszont 2 változás figyelemre szorul. Az első változás a szenior turizmusban megszokott érzékenység, mint jellemző jelentősen csökkent vagy hátrébb sorolódott a preferenciák között. Ami kiugró mértékben változott a többi tényezőhöz képest az utazási irodák vagy szolgáltatások jelenléte. Az eredmények alapján egy esetleges fellépő újabb járványhelyzet hatására az utazási irodák hagyományos tevékenysége visszaszorul és a szenior turisták saját maguk, közvetítők nélkül, bonyolítják utazásaikat.

4. Következtetések, javaslatok

Az Európai Unió egyik legfontosabb társadalmi és demográfiai változása az elöregedés. Bár a tagállami kormányok egyre több országban emelik a nyugdíjkorhatárt, ezzel több más irányú hatást is generálnak a gazdasági fogyasztás szerkezetében. Várható hatásként több időskorú lakossági csoport lesz jelen a versengő munkaerőpiacon, akik további ledolgozott éveik számából még nagyobb jövedelemben és/vagy nyugdíjban fognak részesülni. A későbbi növekvő számú nyugdíjaskorú lakos pedig potenciális időskori turistaként lesz jelen a turizmusban. A szenior gazdaság korosztálya bővülő, egyedi igényekkel rendelkező új szegmenst jelent a turizmusban. Általánosságban, a szenior turizmust az évi többszöri, rövid (alacsonyabb árú) utazás fogja jellemezni. Az idősök turisztikai piaca érzékenyen reagál az árviszonyokra. Az idős turizmus turisztikai termékeit a fajlagos turisztikai költségnek a csökkenése, az ár- és minőség-érzékenység fogja várhatóan jellemezni. A növekvő kínálat hatására tudatosabbá válnak a szenior fogyasztók. Európa helyben van, a sokszínűsége, a történelmi és kulturális öröksége, valamint élménykínálata fellendülést hozhat az európai belföldi turizmusban. Az idősödő turisták meghallgatják egymás véleményeit, ajánlásait és utána hozzák meg utazási döntéseiket. A 2020-as Covid19 járványhelyzet egy új helyzetet teremtett a turizmus minden területén. A tagállamok az államhatárok közötti átjárást korlátozták, a nemzetközi turizmus szinte eltűnt. A járvány hullámok közötti időszakban viszont a belföldi turizmus élénkülni látszott. A megfelelő tartalmú turisztikai csomagoknak hirtelen jelentősége lett és az eredmények is biztatók. A tömegturizmus mellett az olyan speciális utazási programok, amelyek a szenior turizmust célozzák van létjogosultságuk, de ellentétben a korábbi kutatási eredményekkel a járvány egy új helyzetet teremtett a turizmusban érdekeltek számára. Az új helyzetben érthető okokból megváltoztak a fogyasztói döntésekben legfontosabb szerepet játszó prioritások. A kutatási eredmény egyik legfontosabb eredménye az utazási irodák szerepének hirtelen csökkenése. A turisztikai tervezők és szakemberek szempontjából célszerű lenne egy új funkciót létrehozni az utazási irodák tevékenységét illetően, amely egy újabb nem várt járványhelyzet idején a megszokott biztonságot és garanciákat tudnának nyújtani a szenior turisták számára.

5. Felhasznált irodalom

- Bryman, A. (1999): *Theme Parks and McDonaldization*. In: Smart, B. (ed) *Resisting Mcdonaldization*, Sage, London, pp. 34-49.
- Cooper, C. (2008): *Tourism Principles and Practice*. Pearson Education Limited, London, Uk., pp. 11-33.
- European Commission (2015): *Regional Policy, Projects*. Letöltés dátuma: 2020.12.21. http://ec.regionaleuropa.eu/_policy/en/projects/finland/the-living-lab-on-wellbeing-services-and-technology-enables-independent-living-for-elderly-people
- Eurostat (2016): *Tourism Statistics of Top Destinations*. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tourism_statistics_-_top_destinations

- Farkasné, M.; Fekete, M.; Molnár J. (2006): *Mikroökonómia*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, pp. 58-70.
- Hofmeister-Tóth, Á. (2003): *Fogyasztói magatartás*. Aula, Budapest, pp. 311-322.
- Illés, S. (2013): *Időskori nemzetközi migráció*. Tullius Kiadó, Budapest, pp. 17-64.
- Keller, K.; Tóth-Kaszás, N. (2020): *A koronavírus-járvány észlelése és hatásai a hazai turisztikai szolgáltatók körében*. In: Kovács László (szerk.): *Globális kihívás – lokális válaszok a koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai*, Savaria University Press, Szombathely, pp. 51-64.
- Kotler, P.; Keller, K. L. (2012): *Marketing Menedzsment*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Péter, E.; Németh, K.; Lelekóné, T. I. (2018): *Turizmusbiztonság, mint újonnan felmerülő fogyasztói igény*. *Turizmus Bulletin* 18:2, pp. 30-37.
- Silva, M.; Resurrección, M. D.; Antunes, A.; Frasquillo, D.; Cardoso, G. (2020): *Impact of economy crises on mental health care: a systematic review*. *Epidemiology and Psychiatric Sciences* 29 E7. doi:10.1017/S2045796018000641
- Matra Resort (2017) *Matra Resort Szenior üdülőhely és idősekotthonai koncepció*. Letöltés dátuma: 2020.12.20. <https://matraresort.com/hu/>
- OECD (2014): *Demographic change*. Megjelenés: N/A Letöltés dátuma: 2020.12.20. <http://www.oecd.org/cfe/leed/demographicchange.htm>
- Tourinform (2020): *Ismét Páratlan Páros nagyszülő+unoka akció Parászasváron*. Letöltés dátuma: 2020.12.10. <https://www.gyongyos-matra.hu/hirek/ismet-paratlan-paros-nagyszulounoka-akcio-paradsasvaron/>
- World Tourism Organization (1997): *International Tourism: A Global Perspective 1st Edition*. WTO, Madrid
- World Tourism Organization (2014): *Global Report on Adventure Tourism*. UNWTO, Madrid.
- Zsarnoczky, M. (2016a): *Contradictions of Medical Tourism*. *Deturope*, 8, 3: 212-223
- Zsarnoczky, M. (2016b): *The new hope for the EU – Silver Economy*. Conference Proceedings of Regional Studies Association, Graz.
- Zsarnoczky, M. (2017): *Developing Senior Tourism in Europe*. *Pannon Management Review* 6: (3-4).
- Zsarnoczky, M. (2018a): *The Challenges of Modern Tourism Planning*. Matralab, Parászasvár.
- Zsarnoczky, M. (2018b): *Subjective life quality research among elderly people in one of the happiest Hungarian towns*. Book of Papers of 6th EWRC. European Commission, Brussels.
- Zsarnoczky, M. (2019): *A sikeres idősor esszenciái: életminőség és jóllét*. Matralab, Parászasvár.

Pandémia hatásai a fogyasztói döntésekre

Dr. Péter Erzsébet¹ – Dr. Németh Kornél² – Mezőfi Nóra³ – Németh Kornél⁴

^{1,2} egyetemi docens – ³ ügyvivő szakértő⁴ – PhD hallgató

Pannon Egyetem Nagykanizsa Körfogásos Gazdaság Egyetemi Központ

Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet

Nagykanizsa 8800, Zrínyi Miklós u.18.

e-mail cím: peter.erszebet@uni-pen.hu, nemeth.kornel@uni-pen.hu, mezofi.nora@uni-pen.hu, knemeth.gsdi@uni-pen.hu

A pandémia hatására a fogyasztók gyorsabban vásárolnak és óvatosabbak, a legtöbben tartják az egymást közti távolságot. A koronavírus járvány okozta helyzet alapjaiban formálja át a fogyasztók életvitelét, szokásait, viselkedését, döntési mechanizmusait. A sokszerű hatások gyors válaszreakciókat indítottak el a fogyasztói magatartás területén is. Az érintésmentesség igénye inentől kezdve az egész gazdaságban futótűzként fog megjelenni, terjedni, és az általa indukált döntéseket nevezhetjük úgy, hogy érintésmentes gazdagság. Egyre többen vásárolnak online, mely az internet adta nagyobb választéknak, biztonságosabb vásárlási és fizetési módoknak gondolnak, emellett időt és energiát spórolnak vele és nőtt az házhozszállítás irányában történő elmozdulás. Csak úgy, mint a személyes vásárlás során, itt is jellemző a megszokottság, a jól bevált oldalakról való válogatás. A cseppfertőzés lehetősége hatással van a fizetési módokra is, fontos, hogy az élelmiszer-beszerzés tradicionális körülményei milyen mértékben fognak megváltozni a járvány alatt és annak elmúltával.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A COVID-19 vírusról az első információk 2019 decemberében láttak napvilágot. A WHO 2020. január 31-én figyelmeztetett a veszélyre, majd március 11-én a járványt pandémiává nyilvánította. A veszélyhelyzet érezhetően 2020 márciusában kezdődött Magyarországon, a kormány március 14-ével léptette életbe az első rendkívüli intézkedéseket. A globális hatások végett egyes hazai turisztikai szolgáltatók már 2020 február végén megéreztek a koronavírus járvány negatív hatásait, pl. célországokat kellett kivenniük az utazási csomagajánlatokból. Jellemzően azonban március közepén, a határzár és a nyitvatartási korlátozások bevezetésével kezdődött a mély válság. A szolgáltatók 60%-ának rövid idő alatt nullára csökkent a bevétele, s a megtakarításaik felélésére kényszerültek, ami szintén komoly anyagi kihívás elé állította a gazdaságot (Keller-Tóth-Kaszás, 2020, Marton et al., 2020; Mátyás et al., 2020).

A járvány hatásai nagyon sokrétűek, azok a társadalom és a gazdaság szinte minden területét érintik (Kovács, 2020a, Pintér et al., 2020, Németh-Tokodi, 2020, Németh J., 2020). Az új körülményekhez való alkalmazkodás jelentős attitűdbeli módosulásokhoz is vezetett, melyek egy része impulzív rövid távon hat, míg másik része várhatóan tartósan megmarad a tanulási folyamatnak köszönhetően (Soós, 2020). A járvány csökkentésének, valamint megelőzésének az egyik módja a személyes érintkezések csökkentése, a higiénia növelése, a cseppfertőzések lehetőségének kizárása. Ez azonban új viselkedési formákat vár el az érintettektől. Az attitűd megváltoztatására irányuló hajlandóság egyénekenként eltérő és az idővel is változik. Így a kívánt magatartási formák elérése folyamatos tevékenység és kitartást, aktív és hiteles kommunikációt igényel.

A Ipsos (2020) egy országos reprezentatív minta segítségével hetente 300 fő bevonásával egy tracking kutatással méri fel a vásárlási szokások átalakulását. Eredményeik szerint a pandémia hatására a felnőtt hazai lakosság fele (52%) egyáltalán nem hagyja el otthonát, míg tizenkettőből csupán egy fő jár el otthonából továbbra is változatlanul (8%). Bár a kormányzati lépés szándékaival ellentétes a hatás, a kijárási korlátozását inkább a fiatalok veszik komolyan (a 30 év alattiak 69%-a otthon marad), szemben az idős korosztállyal (az 50 év felettiak 43%-a nem mozdul ki otthonából). Mindez annak fényében különösen beszédes, hogy a gazdaságilag inaktívak értelemszerűen magasabb arányban engedhetik meg maguknak a bezárkózást (75%), míg az aktív munkavállalók egy része rá van kényszerítve a napi közlekedésre (csak 35% marad otthonában). Vásárlásainkra általában jellemzők az online megoldások és a házhozszállítás irányába való elmozdulás. Az online rendelés főként a diplomások, az egyedül élők, és a home office formában tovább dolgozók körében ugrott meg. Tartós élelmiszert jellemzően a fiatalok, a diplomások és a gyerekes háztartások tagjai halmoznak fel kiemelkedő arányban, míg a kézfertőtlenítő iránt Közép-Magyarországon, valamint szintén a diplomások és gyerekes családok körében nőtt az igény a korábbiakhoz képest – annak ellenére, hogy a társadalom a felhalmozást részben elítélte (Kovács, 2020b).

A hagyományos és online vásárlási döntés közötti különbség elsősorban az információgyűjtés folyamatában és a vásárlás körülményeiben fogható meg. Az online vásárlási döntésre számos tényező hathat, melyek közül a leginkább meghatározók a szituáció, a termék és a tapasztalat. A szituációs tényezők esetében gyakran a kényelemre és az egyszerűségekre törekvés az, ami motiválja az online csatorna választását. A termék jellege abból a szempontból meghatározó, hogy ismerős (már korábban vásárolt) és standard márkákat vagy termékeket nagyobb valószínűséggel vásárolnak meg online. Ezzel együtt az online vásárló konzervatívabbnak tűnik abban a tekintetben, hogy a személyes tapasztalat hiányában kevésbé hajlandó újdonságokat kipróbálni. A harmadik fontos tényező a korábbi tapasztalatok, melyek a magabiztosságot és a bizalmat adják pozitív esetben. Egyértelmű, hogy a jó tapasztalatok serkentőleg hatnak a vásárlói hajlandóságra (Weisz, 2016; Németh et al., 2020, Birkner, 2010).

Gönczi és Hlédik (2020) arra is felhívja a figyelmet, hogy az online vásárlási döntés folyamata számos ponton illeszkedik a tradicionális vásárlási döntéshez, de fontos különbség, hogy az online térben nincs lehetőség a termék megtapintására vagy kipróbálására a döntés meghozatala előtt. Ezen kívül maga a fizetés, mint tranzakció és a termék kézhez vételének módja (vagy szállítása) is speciális, ezért bonyolultabb döntési pontként épül be a folyamatba.

A fogyasztók viselkedése szempontjából nem az az érdekes, hogy az egészség megóvásáért tett biztonsági intézkedéseknek milyen a hatása. Az a fontos, hogy miként tekintenek a jövőben arra a kockázatra, amit egy számukra idegen tárgy, vagy egy másik élőlény érintése, közelsége jelenthet. Az érintésmentesség kifejezéssel azt preferenciát írhatjuk le, ami mentén a fogyasztók a jövőben megítélnék egy döntési helyzetet az egészségügyi kockázat elkerülésére. Az egészségünkre veszélyt jelentő vírusok mellett ugyanolyan intenzitással kell küzdenünk a kibertér vírusai ellen is. A harmadik világháború nanométeres méreteiben, és a csak szakértők számára látható kódok világában zajlik (Kis, 2020).

A generációk szerinti bontásban vizsgáljuk jelen kutatásban a fogyasztók véleményét, majd ezt tovább bontottuk a pandémia előtti és közbeni időszakokra (Zsarnoczky, 2018). Alapvető különbségek vannak generációk között, faji és etnikai összetételüktől kezdve attól, hogy milyen gyorsan érnek el bizonyos mérföldköveket, például a házasságot, egészen politikai és ideológiai irányultságukig. Néhány bekezdésben szeretnénk ismertetni a különböző generációs korcsoportok jellemző tulajdonságait és vásárlási szokásait.

Veterán generációt az 1928 és 1945 között születettek alkotják. A veteránok a mai nyugdíjasok, - legtöbbször nagyszülők, dédsülők - akik megélték a háborúkat. Alapértékeik közé tartozik a tekintély tisztelete, a hűség, a kemény munka és az odaadás. Nehéz gazdasági időkben nőttek fel a nagy gazdasági világválság és a második világháború idején. A veteránok értékelik a kemény munkát. Az ő életükben a személyes kapcsolattartás volt az egyik legfontosabb (Gonda, 2015) számukra kevésbé érthető a munkahelyváltás, hiszen náluk jellemző volt ugyanazon munka végzése egész életük során (Tari, 2010). Ők idősebb korukban ismerkedhettek meg a digitális világgal, emiatt kevesebben és nehezebben is használják a különböző eszközöket. A veterán generáció számára a vásárlás során az a lényeges, hogy társaságban legyenek és szeretnek vásárlás közben beszélgetni. Fontos az áru minősége és frissessége. Jellemző rájuk a márkahűség, szeretik a jól bevált termékeket venni, illetve ezt olyan helyen szerzik be, ahol a személyzet is figyel rájuk és segítőkészek. Leggyakrabban ezek a különböző hipermarketek. Az online vásárlástól ódzkodnak, nem tudják/szokták használni a számítógépeket.

Baby boom generáció tagjai 1946 és 1964 között születettek. A generáció neve onnan ered, hogy ebben az időszakban robbanásszerűen megugrott a születések száma. Nagy gazdasági növekedés és jólét idején nőttek fel. Nagy jelentőséget tulajdonítanak az ifjúságnak, az egészségnek, a személyes kielégülésnek és az anyagi gazdagságnak (Zombainé, 2015). A baby boom-ok optimisták és hiszik, hogy generációjuk megváltoztatta a világot. Jellemző rájuk az alázatosság és az alkalmazkodóképesség (Füle, 2016). Ők már abba a korba születtek, amikor megjelentek az első technológiai eszközök, melyeket jelenleg is használnak, akár munkájuk által is (Schäffer, 2015). A vásárlás nem kikapcsolódó tevékenység számukra. Szeretik a kényelmet, ezáltal gyakran mennek olyan helyre, ami közel van az otthonukhoz vagy könnyen megközelíthető. Fontos számukra az eladók viselkedése és hozzáállása. Magabiztos vásárlók, általában egyedül döntenek a termékekkel kapcsolatban. Az ár meghatározó számukra (Zsarnoczky, 2017). Rendszeresen vásárolnak online, de a személyes vásárlást előnyben részesítik.

X generáció tagjai 1965 és 1979 között születettek. Az Ő életükben már aktívan jelen voltak az új technológiai eszközök, könnyű a digitalizálódás. Az X generáció gyermekei hajlamosak

konzervatívabban vásárolni, mint más generációk. Szkeptikusabbak a marketing taktikával kapcsolatban, ami azt jelenti, hogy nem mutató reklámmal, hanem praktikussággal és a teljesítmény igazolásával lehet megnyerni őket. A kiadások megbánásának elkerülése érdekében csak akkor vásárolnak terméket, ha alaposan megvizsgálták és utánajártak annak, ezért a vásárlás előtt széles körben használják az online értékeléseket és a közösségi média hálózatokat. Digitálisan az e-mail az egyik legjobb csatorna ahhoz, hogy elérje ezt a generációt. Az X generáció rendszeresen ellenőrzi az e-maileket, és valószínűbb, hogy korábbi vásárlásai alapján jól reagálnak a személyre szabott ajánlatokra. A Baby Boom generáció – hasonlóan az X generációhoz – is a minőségi ügyfélszolgálatra támaszkodik a márkahűség szempontjából, mivel az áruház munkatársait olyan embereknek tekintik, akik fogyasztói szinten kapcsolatba tudnak lépni velük és a legjobb lehetőségeket közvetítik a vásárlásaikra (Douglas, 1992).

Y generáció tagjai a mai fiatal felnőttek, akik 1980 és 1995 között születtek. Az Ő életükben teljes mértékben jelen van már gyermekkortól az internet és a világháló. Életük részévé váltak az okostelefonok és a különböző közösségi oldalak. Jellemző tulajdonságuk az információéhség, függetlenség és a céltudatosság. A függetlenné válás kitolódik, egyre később költöznek külön a szülőtől, élvezik az otthoni kényelmet. A szülők pártfogoltjai, még munkavállalásban is segítik őket (Barta, 2011). Legyen szó közösségi médiáról, kutatásról vagy vásárlásokról, az Y generáció élete szinte minden területén használja a webes eszközöket, még az üzletekben való vásárlás közben is. Ellentétben a Boomerekkel, ők élvezik a vásárlást, szórakoztató és pihentető tevékenységnek tekintik ezt barátaikkal és családjaikkal. Vásárlásuk során figyelembe veszik a barátaik tanácsát, amikor döntenek egy adott termékről, de erősen befolyásolják őket a közösségi média hozzászólásai is. A közösségi média rendkívül fontos számukra a vásárlás során, mert bár nagyra értékelik a család és a barátok véleményét, mindenekelőtt más fogyasztók tapasztalatait keresik (Tari, 2015).

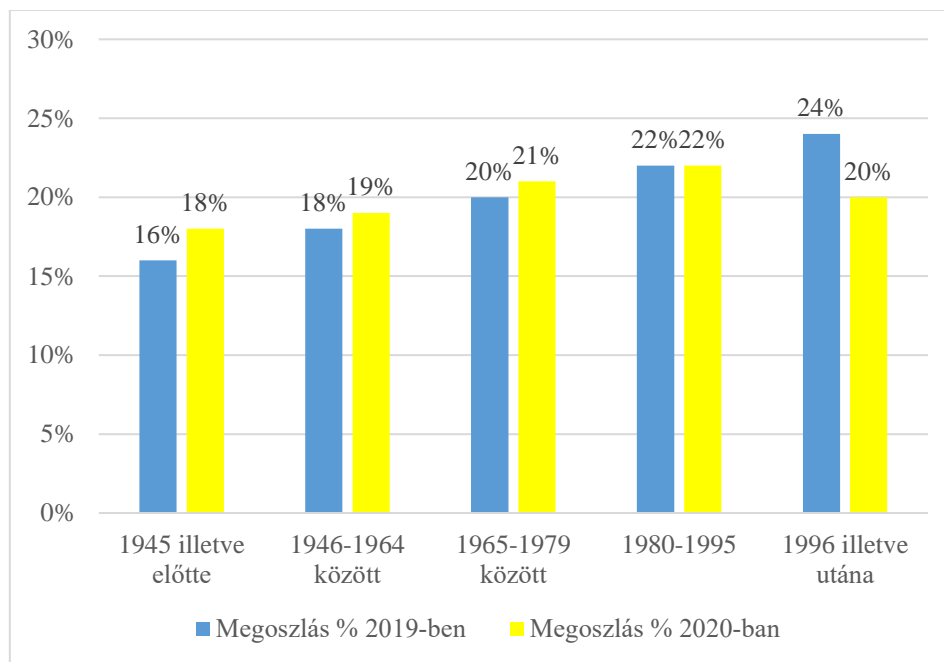
Z generáció tagjait az 1996 után és 2009 között született fiatalok alkotják. Az alfa generáció elődje, a digitális kor gyermekei. Születésüktől fogva életük része az elektronikus világ. Ezáltal már fiatal korban megtanulták kezelni a különböző elektronikus eszközöket. Számukra fontosabb a pontosságnál a gyorsaság. Jellemző rájuk az úgynevezett multitasking. Több dologra képesek egyszerre odafigyelni, például filmnézés közben válaszolnak az üzenetekre. (Ferinecz - Szabó, 2012). A globalizáció miatt jellemző a beszédükre, hogy angol szlengeket, kifejezéseket használnak. Leleményesek és pragmatikusak. Ezen generáció gyermekei eltérnek az előzőktől. A születésszám csökkenése miatt a legtöbb Z generációs gyermek egyke. Az interneten töltik az idejüket és ennek a légkörnek megfelelően alakítják életüket. Barátságaik többnyire a közösségi médiában vannak, mert az ő világuk a digitális környezet, jellemző tulajdonságaik virtuális környezetként vannak kialakítva. Ezt a generációt „mobil generációnak” is nevezik (Kapil - Roy, 2014).

Az is hozzájárul a online észrevételeik és aggályaik hangoztatásával, valamint a márka képviselőivel való interakciók felkutatásával a vásárlási szokások megváltozásához. Kevésbé költik a pénzt és jobban megválasztják a termékeket. Sok alternatívájuk van termékeket és szolgáltatásokat illetően, állandó innovációt várnak az általuk használt termékektől. A vizualitás és a tervezés fontos számukra (Wood, 2013).

2. Anyag és Módszer

Egy feltáró jellegű kvantitatív kutatáson belül végeztünk vizsgálatot a dunántúli térségben 1774 fogyasztó megkeresével. A kérdőíves lekérdezés esetén a mintaelemszámba való bekerülés szisztematikus mintavételezéssel történt 2019. szeptembere és 2020. novembere között. Egyszerű startisztikát Microsoft Excel 2016-os programcsomaggal dolgoztuk fel.

Az első ábrán látható, hogy generációnként a két évben 2019-ben a Pandémia előtt és 2020-ban a Pandéma közben, milyen százalékos arányban vettek részt a fogyasztók a lekérdezésben.

1. ábra: A mintasokaság generációnkénti bontásban a Pandémia előtti és közbeni időszakban

Forrás: (Saját kutatás, 2020)

3. Eredmények és értékelésük

Bár a koronavírus csak 2020. március 1. és 11. között jelent meg Magyarországon (Bodnár 2020), a szabad információáramlásnak köszönhetően hatását azonban már korábban is érezhettük az élet számos területén (Veres, 2020). Az állítást talán a boltokban folyamatosan kialakuló és a vírus megjelenésekor tetőző, már-már szélsőségesnek nevezhető vásárlói magatartásformák támasztják alá a leginkább. Egyik napról a másikra számos üzletnek kellett azzal a problémával szembesülnie, hogy olyan alapvető fogyasztási cikkekből, mint például a WC papírból vagy az élesztőből, a kialakult hiány miatt nem képesek kiszolgálni a vevőiket.

A fenti folyamatokkal egy időben megfigyelhető volt az egyes médiumok befolyásoló hatása is. A járványhelyzet hatására a napi fogyasztási cikkekre fordított összeg Magyarországon irreális módon megnőtt. Az élelmiszerek után a második legkeresettebb napi fogyasztási cikkek

márciusban a gyógyszerek és más gyógyászati készítmények voltak. A legjelentősebb visszaesést a textil- és ruházati termékeknél mérték, ezeknek a termékeknek a vásárlása 51%-kal csökkent (Veres, 2020). Ahogy az 1. táblázatból is kiolvasható a Pandémiát idején a megfelelő ár/érték arány a fogyasztó szemszögéből kevésbé volt fontos, a lényeg, hogy hozzájusson a termékhez, időben. A személyes vásárlások ritkábbá váltak, ezért a bolti személyzet kedvessége és szakmai hozzáállása, valamint az üzlethelyiség hangulata kevésbé kiemelt tényezők.

5. táblázat: A vásárlási szokásokhoz köthető preferenciák gyakorisága

Választáshoz kapcsolódó szempontok	Gyakoriság	
	2019	2020
Ár/érték arány	876	638
Széles választék	458	348
Minőség	670	521
Kapható márkák	219	189
Otthonhoz közeli elhelyezkedés	408	358
Tisztaság	296	245
Eladók kedvessége	295	210
Szeretek jól bevált helyeken vásárolni	384	305
Szeretek benézni új üzletbe	105	104
Nem megyek be üres boltba (ahol nincs más vásárló)	32	36
Sokat számít az üzlet hangulata (berendezés, kiszolgálás)	171	126
Szeretem, ha már ismernek egy üzletben	132	113
Reklám alapján	139	125
Akcio alapján	466	395
Mások ajánlását megfogadva	199	174
Fizetési lehetőség sokszínűsége alapján (készpénz, bankkártya, okos eszköz)	180	141
Ingyenes parkolási lehetőség	163	132
Egyéb: nem vásárolok (más családtagom vásárol helyettem/nekem)	1	8
Egyéb: környezettudatos üzletpolitika, vegán termékek	1	1

Forrás: (Saját kutatás, 2020)

A Pandémia alatt többen említették, hogy nem vásárolnak személyesen, családtagjai, ismerőseik segítségét veszik igénybe, és a heti akciókkal is kevesebb vevőt tudnak az üzletek magukhoz vonzani. Egyfajta feladatorientált vásárlás jellemzi az embereket.

Feladatorientált vásárlásnak nevezzük azokat a vásárlási típusokat, amelyekben a fogyasztó túl akar esni a „feladat” teljesítésén. Ezekben az esetekben motiváció azon túl nem jellemző, hogy a fogyasztó szeretne minél hamarabb végezni a feladattal (Reketye et al., 2015). A feladatorientált vagy más néven rutinszerű vásárlások kategóriájába tartozik a napi fogyasztási cikkek döntő többsége is. Feladatorientált vásárlás során nem szoktuk végig gondolni a választási alternatíváinkat, hanem automatikusan választjuk ki az adott terméket/szolgáltatást. Előfordulhat azonban, hogy egy újítás kedvéért elhagyjuk a rutinszerű cselekvéseinket, azonban ez nem történik meg rendszeresen. A kognitív disszonancia megjelenése szintén képes a döntéseinket a feladatorientáltság felé elmozdítani. Kognitív disszonanciának nevezzük azt a kialakult hatást, amikor az emberek észreveszik, hogy attitűdjeik, gondolataik, valamint meggyőződéseik egymással összeférhetetlenek és a felismerésük egy feszült, szorongó érzést vált ki belőlük (Smith - Mackie, 2004).

A második táblázat azt szemlélteti, hogy új termék kipróbálása esetén az eredmények szerint kevésbé volt fontos szempont a márka, annak ára, illetve az összetevői. Helyi termelők terményeit közel azonos számban jelölték meg, mint az elmúlt évben, ugyanakkor egyéb termékek esetén az eredet nem kiemelt szempont.

2. táblázat: Főbb szempontok új termék vagy szolgáltatás vásárlása esetén a két időszakban (gyakoriság)

Főbb szempontok új termékek kipróbálása esetén	Gyakoriság	
	2019	2020
Ár	957	707
Összetevő	417	285
Márkanév	306	253
Reklám	185	175
Mások tapasztalatai alapján	479	390
Csomagolás	103	95
Származás/eredet	302	211
Hazai termék vagy szolgáltatás	316	225
Helyi termék vagy szolgáltatás (közvetlen környezetből származó)	179	151
Külföldi termék vagy szolgáltatás	26	21
Egyéb: állatkísérlet mentes termék	0	1

Forrás: (Saját kutatás, 2020)

Élményorientált vásárlás esetén már nem csak a megvásárolt terméket, hanem a vásárlás folyamatát is élvezik a vevők. Ennek a vásárlási típusnak két alcsoportja is létezik, a folyamat- és az eredményközpontú vásárlás. Az előbbi során nem a termék megvásárlása számít, hanem a vásárlás folyamata, míg utóbbi akkor jelent igazi elégedettséget, amikor sikerrel járunk a vásárlás során. „Az élményközpontú vásárlás első csoportja, vagyis a folyamatközpontú vásárlás társas időtöltés jellege miatt egyre nagyobb arányú. Ennek a vásárlási alcsoportnak az elemzésénél élményt adó vásárlási körülmények vizsgálatára van lehetőség. Egy üzlet atmoszféráját összehasonlíthatjuk az üzlet környezete, fekvése, portálja, kirakatai vagy éppen az árubemutató rendszere alapján is (Rekettye et al., 2015).

Eredményközpontú vásárlás esetében a lényeg, hogy az áhított márkához vagy termékhez mindenáron hozzájussunk, mivel az ezekhez való érzelmi viszonyulásunknak kiemelkedő szerep van a vásárlás során. 2019-es időszakban ezen tényezők kiemelten szerepeltek a fogyasztók preferencia rendszerében, főként a média negatív hatásai miatt azonban egyre jobban elhatalmasodott a pánikvásárlás.

Pánikvásárlás kiváltója egyfajta szűkösségérzet, aminek hatására az emberek olyan mértékű áruvásárlásba kezdtek, amekkora mennyiségre valójában nincs is szükségük. A vásárlók által helyesnek gondolt magatartás valójában csak mások általi téves megfigyelésből származik. A tulajdonság kialakulásáért az az érzet a felelős, ami elhiteti velünk, hogy a vírus miatt elveszítjük az eddig irányíthatónak hitt kontrollt a saját életük felett. Az idősebb generációk tagjai is egyre inkább áttértek biztonsági megfontolásból az online térben történő vásárlásra.

Néhány bank ehhez idomulva kártyás vásárlás esetén biztonsági kódot kér, még megbízhatóvá téve a szolgáltatást. Még korábban a kényelem volt a főbb szempont, most az egészség megőrzése, a házhoz rendelés lehetősége és a gyorsaság élvez prioritást.

4. táblázat: Online vásárlás szempontjainak változásai a két időszakban (gyakoriság)

Online vásárlás okai	Gyakoriság	
	2019	2020
Nagyobb az Interneten a termékválaszték	509	428
Olcsó	315	214
Megbízható	159	111
Gyors	449	307
Egyszerű	417	304
Kényelmes	648	465
Korszerű	297	221
Nem kell boltban keresgélni	319	262
Egyéb: máshol nem volt elérhető a termék	3	7

Forrás: (Saját kutatás, 2020)

4. Következtetések, javaslatok

A fogyasztók a járványhelyzet és a korlátozások bevezetése kapcsán rendkívüli, korábban még nem tapasztalt helyzettel kerültek szembe. Gyors döntéseket kellett meghozniuk, amik többek között az étel-miszer-fogyasztással kapcsolatos választásaikat is befolyásolták.

A beszerzést meghatározza, hogy a fogyasztók lehetőségeikhez mérten igyekeznek otthon maradni. Ez hatással van a beszerzési források választására. A személyes vásárlás időben is térben is beszűkül ennek elsősorban a kontaktusszám-csökkentés és a vásárlási idő-optimalizálás az oka. A helyben házhozszállítást vállaló kistermelők, kiskereskedők most piaci részhez juthatnak, jó minőségű szolgáltatás esetén piacaik egy részét akár hosszú távon is meg tudják tartani.

Az alapvető háztartási cikkek, élelmiszerek és gyógyszerek vásárlása megnövekedett, a vásárlók kevésbé költöttek kényelmi és élvezeti cikkekre. Emellett szükségszerűen megváltoztak a vásárlás körülményei is, a fogyasztók az egészségügyi előírásokat betartva, ritkábban és kevésbé családi program jelleggel jártak az üzletekbe.

A pánikvásárlás egyébként nem újonnan kialakult cselekvés. Hasonló viselkedés már korábban is megfigyelhető nagy járványok idején. Ezekben az esetekben a cselekvést kiváltó ok szintén az volt, hogy az emberek fenyegetve érezték magukat. A megkérdezettek válaszaiból az a következtetés vonható le, hogy a válaszadók járványhelyzet alatt is igyekeztek tudatosan vásárolni, vásárlási szokásaik pedig minimális mértékben változtak.

Felhasznált irodalom

- Barta, J. (2011): Milyen lesz az Y-generáció?, *Élet és tudomány*: 2011. 66. évf. 13. sz. 389. p.
- Birkner, Z. (2010): Zala megyében is az innováció a siker motorja? Ph.D Disszertáció 144 p.
- Bodnár, Zs. (2020): Megjelent a koronavírus Magyarországon, és a nemzetközi helyzet is fokozódik, <https://qubit.hu/2020/03/05/megjelent-a-koronavirus-magyarorszagon-esa-nemzetkozi-helyzet-is-fokozodik>, Letöltve: 2020.06.04
- Douglas, C. (1992): *Generation X: Tales for an Accelerated Culture*, Abacus
- Ferinecz, A., Szabó, Zs. (2012): Z generáció hatása a munkáltató szervezetekre, *Munkaügyi Szemle*: 2012. év 56. évf. 2. sz. 88-92. p.
- Füle, R. (2016): *Játékra fel! A játékos digitális generációk és a gamifikált rendszerek*, Szakdolgozat, 3.p.
- Gonda, N. (2015): *A különböző generációk motivációs szerepeinek vizsgálata*, OTDK dolgozat, 19. p.
- Gönczi, K., Hlédik, E. (2020): Online vásárlási folyamat hatékonyságának növelése - két webáruház használhatóságának összehasonlítása szemmozgáskövetéssel. *Vezetéstudomány*, 51(3): 56-66.p.
- Ipsos (2020): Elérhető a válság hatásait fogyasztói szempontból vizsgáló kutatássorozat első heti riportja, <https://www.ipsos.com/hu-hu/elerheto-valsag-hatasait-fogyasztoi-szemponbol-vizsgalo-kutatassorozat-elso-heti-riportja>, Letöltve: 2021. 01. 14.
- Kapil, Y., Roy, A. (2014): *Critical Evaluation of Generation Z at Workplaces*, *International Journal of Social Relevance&Concern*, 12.p.

- Keller, K. - Tóth-Kaszás, N. (2020): A koronavírus-járvány észlelése és hatásai a hazai turisztikai szolgáltatók körében. In: Kovács, L. (2020): Globális kihívás – lokális válaszok: A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai. Savaria University Press, 51-64. p.
- Kis, G. (2020): A szemünk előtt zajlik az érintésmentes gazdaság születése, Forbes <https://forbes.hu/legyel-jobb/a-szemunk-elott-zajlik-az-erintesmentes-gazdasag-szuletese/>, Letöltve: 2021. 01. 14.
- Kovács, L. (szerk.) (2020a): Globális Kihívás – Lokális válaszok, A Koronavírus (Covid 19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai, Savaria University Press, Szombathely, ISBN 978-615-5753-50-3; ISSN 2631-133X, 6. p.
- Kovács, L. (2020b): Társadalmi marketing és világjárvány, In: Kovács, L. (2020): Globális Kihívás – Lokális válaszok, A Koronavírus (Covid 19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai, Savaria University Press, Szombathely, ISBN 978-615-5753-50-3; ISSN 2631-133X, 195-206.p.
- Marton, Zs.; Ernszt, I.; Birkner, Z. (2020):Holidays to the Hells of Earth – Taking Risk as a Dark Tourist?, Deturope, 12:1, 136-153.p.
- Mátyás, Sz., Németh, J., Ritecz, Gy. (2020): A turizmusbiztonság társadalmi és gazdasági összefüggéseinek statisztikai vizsgálata, Területi Statisztika, 60 : 5 pp. 567-580
- Németh, J. (2020): Turizmusbiztonság Magyarországon, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) Turizmusbiztonság, Budapest, Magyarország : Dialóg Campus Kiadó, pp. 443-460.
- Németh, J., Tokodi, P. (2020): A turizmus és az egészségügyi biztonság összefüggései, In: Marton, Zsuzsanna; Németh, Kornél; Pelesz, Pelbárt; Péter, Erzsébet (szerk.) IV.Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia, Nagykanizsa, Magyarország: Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, pp. 341-349
- Németh, P., Lázár, E., Szűcs, K., Törőcsik, M. (2020): Vásárlási szokások változása a koronavírus okozta járványhelyzet hatására - az online vásárlási magatartás vizsgálata, Marketing a digitalizáció korában – Az Egyesület a Marketing Oktatásért és Kutatásért XXVI. Országos Konferenciájának előadása
- Pintér, G., Zsiborács, H., Hegedűsné Baranyai, N., Vincze, A., Birkner, Z. (2020): The Economic and Geographical Aspects of the Status of Small-Scale Photovoltaic Systems in Hungary-A Case Study, Energies, 13 : 13 p.
- Rekettye, G., Törőcsik, M.,Hetsi E. (2015): Bevezetés a marketingbe, Budapest: Akadémiai Kiadó
- Schäffer, B. (2015): A legifjabb titánok - Vezetőknek a Z generációs munkavállalókról, Book Kiadó
- Smith, E. R., Mackie, D. M. (2004): Szociálpszichológia Budapest: Osiris Kiadó
- Soós, G. (2020): A COVID-19 pandémia hatása a fogyasztói magatartásra a járvány kezdeti szakaszában, különös tekintettel a home office-ban dolgozóakra, Marketing a digitalizáció korában - Az Egyesület a Marketing Oktatásért és Kutatásért XXVI. Országos Konferenciájának előadásai
- Tari, A. (2010): Y generáció - Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban, Jaffa Kiadó és Kereskedelmi Kft.,
- Tari, A. (2015): Generációk online, Tericum Kiadó Kft.
- Veres, P. (2020): A napi fogyasztási cikkek vásárlási szokásainak vizsgálata a koronavírus-járvány idején, In: Kovács, L. (2020): Globális Kihívás – Lokális válaszok, A Koronavírus (Covid 19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai, Savaria

University Press, Szombathely, ISBN 978-615-5753-50-3; ISSN 2631-133X
115-144.p.

- Wei, L. (2016). Decision-making Behaviours toward Online Shopping, International Journal of Marketing Studies, 8(3): 111-121. p.
- Wood, S. (2013) Generation Z as Consumers: Trends and Innvation, Nc State University, Institute for Emerging Issues
- Zombainé, T. K. (2015): Generációk összehasonlítása, különös tekintettel a Z generáció és tanáraik között fellelhető különbségekre, 13.p.
- Zsarnoczky, M. (2017): Developing Senior Tourism in Europe. Pannon Management Review 6: 3-4. 201-214. p.
- Zsarnóczky, M. (2018): Generációs sajátosságok vizsgálata turizmusfogyasztási szokások alapján, Tudományos Mozaik 15. Tomori Pél Főiskola, Budapest. 256-265. p.

Turizmusbiztonság aktuális kérdései

A veszélyeztetettség katasztrófavédelmi szempontú elemzése a turizmusbiztonság vonatkozásában

Dr. Ambrusz József¹ - Tancsik Gábor²

¹ *adjunktus, mb. tanszékvezető – Nemzeti Közszerológiai Egyetem*

² *Operatív Igazgató – Immunetec Proof Kft.*

1101 Budapest, Hungária krt. 9-11

e-mail cím: ambrusz.jozsef@uni-nke.hu; tancsik.hse@gmail.com

Absztrakt

A természeti eredetű katasztrófák bekövetkezésének száma, valamint a nemzetközi turizmus éves adatainak alakulása szignifikánsan növekedett az elmúlt időszakban, egészen a koronavírus járvány kezdetéig. A természeti eredetű katasztrófák kialakulása és a nemzetközi turizmus között olyan összefüggések figyelhetők meg, amelyek részletes elemzésével, szakszerű kiértékelésével, valamint az ezek alapján összeállított akciótervekkel a jövőre nézve érdemi eredmények érhetőek el a turizmusbiztonság vonatkozásában. Az éghajlatváltozás okán kialakult természeti katasztrófák mára épp úgy, mint a nemzetközi turizmus, korunk meghatározó politikai, gazdasági és társadalmi kérdésévé formálódtak, amelynek a biztonság objektív és szubjektív összetevőit érintik. A katasztrófavédelem megelőzési időszakának kihangsúlyozása, a kutatások eredményeinek összegzése és az információk hatékony kezelése a XXI. századi turizmus fejlesztéséhez időszerűbb, mint korábban bármikor.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Tekintettel a turizmusban korábban bekövetkezett rendkívüli növekedésre és a természeti eredetű katasztrófák számának növekvő tendenciájára – napjainkban e téma kiemelt jelentőséggel bír. A technika folyamatos és rohamos fejlődése már a jelenlegi állapot szerint is igen kiforrottnak mondható mind a katasztrófa-előrejelzési rendszerek, mind pedig a turisztikai rendszerek tekintetében. A két terület között azonban az összehangolás hiánya, tehát az ismeretbővítés és a megszerzett tudás gyakorlati alkalmazásának szükségessége mutatkozik. A tanulmány tehát választ keres arra, hogy az egyéni utazó, utazásának megszervezésekor milyen mértékben tulajdonít jelentőséget a biztonságnak, továbbá milyen potenciális lehetőségek állnak rendelkezésre egy biztonság tudatosabb utazás megszervezése érdekében. A jelen tanulmányban vizsgált biztonsági, a biztonságérzet befolyásoló számos összetevője közül a

katasztrófavédelmi szempontú veszélyeztetettség hiányát – mint a komplex biztonság szerves elemét - vizsgálja.

Az átlagos nemzetközi utazó számottevő hangsúlyt fektet arra, hogy választott lokációját tekintve milyen programok, milyen besorolású szálláshelyek, milyen látnivalók állnak rendelkezésre, illetőleg ezek összessége milyen áron érhető el. Kérdéses azonban, hogy az átlagos turista tisztában van-e azzal, hogy az általa választott országban, városban, kerületben, negyedben – valamint a fókusz tovább szűkítve – a választott szállodában milyen szintű katasztrófa-veszélynek lesz majd kitéve. Megfelelő számban és minőségben állnak-e rendelkezésre releváns információk a fenti kérdést illetően, avagy a turizmusbiztonsággal kapcsolatos tájékozódás még 2021-ben is nehézkes a téma relevanciájában?

2. Anyag és módszer

A téma feldolgozását primer és szekunder adatok összegyűjtésével és rendszerezésével végeztük el. A szekunder adatok az érvényes és témával összefüggésben meghozott jogi szabályozókból, valamint releváns hazai és nemzetközi publikációkból származnak, amelyek a vizsgált terület elméleti hátterét adják. A katasztrófavédelmi szempontból biztonság tudatos utazás, mint kérdéskör igen nagy területeket ölel fel, így a tanulmány precizitása céljából a kutatás körét korlátoztuk és kizárólag nemzetközi turisztikai adatokat, valamint természeti eredetű katasztrófákat vizsgáltunk. A kutatási probléma hatékonyabb megvilágítása, illetőleg az összefüggések effektívebb egyértelművé tétele érdekében a vizsgálatot a COVID-19 járványt megelőző időszak turisztikai adataira fókuszáltuk.

3. Eredmények és értékelésük

A turizmus mind hazai, mind nemzetközi szinten megkérdőjelezhetetlen jelentőséggel bír. A turizmus, mint iparág a 2008-2009-es világválság óta töretlenül növekvő szegmensként van számontartva. A nemzetközi turizmus már a XX. században határozott növekedésnek indult. A nemzetközi turizmus - érdemi megjelenése, vagyis 1950 óta - kisebb-nagyobb visszaesésekkel, de folyamatosan növekvő szektor. 1995-re a nemzetközi turizmus közel huszonháromszorosára nőtt, 25 millió turistaérkezésről 567 millióra. (Dr. Lengyel Márton. 2000.)

Az Egyesült Nemzetek - Világturizmus Szervezetének kutatásai szerint (United Nations – World Tourism Organization) csak 2019-ben másfél milliárd turista utazott hazájának határain kívülre. Ez mintegy 4 %-os emelkedés világviszonylatban 2018-hoz képest. A szervezet szerint a világ GDP-je 2018-ban 3.6% -al nőtt a turizmusnak köszönhetően. (Michalkó Gábor et.al. 2020.) (Ritecz, György et. al. 2020.)

Ami a természeti eredetű katasztrófákat és azok bekövetkezési intenzitását, kiterjedését illeti szintén, a turizmushoz hasonlóan növekedést láthatunk. A globális felemelegedés, az emberi populáció robbanásszerű növekedése és a természeti javak folyamatos pusztulása aggasztó képet fest a jövőre nézve. Kizárólag természeti eredetű katasztrófákból úgy, mint hidrológiai, klimatikus, tűz és bioszférát érintő katasztrófákból 2015-ben világszerte 373, 2016-ban 375, 2017-ben 399, 2018-ban 415, 2019-ben pedig 409 következett be. (KSH 2016.) (Statista 2018.)

A legtöbb halálos áldozatot követelő természeti eredetű katasztrófa az úgynevezett a „Boxing Day tsunami” vagy magyarul indiai-óceáni cunami volt, amely 2004. december 26-án keletkezett és több mint 220.000 ember halálát követelte. Gazdasági szempontokat figyelembevéve a legkiemelkedőbb a 2011-es Japán földrengés és cunami volt, amelynél az okozott kár elérte a 210 milliárd amerikai dollárt. Ez rendkívül kimagasló adat, tekintve, hogy ebben az esetben a veszteség majdnem kétszer akkora volt, mint a statisztikában második helyet elfoglaló, az Amerikai Egyesült Államokat sújtó 2005-ös Katrina hurrikán által okozott vagyoni kár. (History 2020.)

Ahhoz, hogy a természeti eredetű katasztrófákat, azok következményeit és így a védekezés lehetséges módozatát reálisan lássuk, elengedhetetlen a katasztrófa fogalmának és a vonatkozó hazai jogszabályoknak az ismerete. Az Alaptörvény és kifejezetten annak 53. cikkében meghatározottak végrehajtására az Országgyűlés megalkotta a 2012. január 1-jétől hatályos 2011. évi CXXVIII-as törvényt a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról (a továbbiakban: katasztrófavédelmi törvény). E jogszabály fekteti le a hazai katasztrófavédelem jogszabályi alapjait és a katasztrófák elleni védekezéssel összefüggésben meghatározza a Kormány, a katasztrófák elleni védekezésért felelős miniszter, a megyei, főváros és helyi védelmi bizottságok, a polgármesterek, és a gazdálkodó szervek vezetőinek feladatait, valamint a közreműködő önkéntes szervek feladatait is.

A katasztrófavédelmi törvény pontosan definiálja a katasztrófa fogalmát, amelynek értelmében a katasztrófa: *„a veszélyhelyzet kihirdetésére alkalmas, illetve e helyzet kihirdetését el nem érő mértékű olyan állapot vagy helyzet, amely emberek életét, egészségét, anyagi értékeit, a lakosság alapvető ellátását, a természeti környezetet, a természeti értékeket olyan módon vagy mértékben veszélyezteti, károsítja, hogy a kár megelőzése, elhárítása vagy a következmények felszámolása meghaladja az erre rendelt szervezetek előírt együttműködési rendben történő védekezési lehetőségeit, és különleges intézkedések bevezetését, valamint az önkormányzatok és az állami szervek folyamatos és szigorúan összehangolt együttműködését, illetve nemzetközi segítség igénybevételét igényli.”* (Netjogtár 2020.)

A természeti eredetű katasztrófák esetében elsősorban geológiai, (vulkánkitörés, földrengés, földcsuszamlás stb.) hidrológiai, (árvíz, aszály, cunami, hóihar, jégeső, lavina stb.) klimatikus, (tornádó, hurrikán stb.) tűz (erdőtűz stb.) bioszférát érintő (kártévők okozta katasztrófák, járványok, pandémiák stb.) illetőleg Földön kívüli eredetű katasztrófákat (napszél, kozmikus sugárzás stb.) különböztetünk meg. A nemzetközi turizmust tekintve az utazás megtervezésekor döntést befolyásoló szempontok száma igen jelentős. Az elérhető szabadidős programok, a rendelkezésre álló szálláshelyek mennyisége és minősége, a kulturális látnivalók, a földrajzi elhelyezkedés, az utazási költségek, az új emberekkel való kapcsolatteremtés alternatívája, valamint a relaxációs lehetőségek csak néhány azok közül a szempontok közül, amelyek alapján a modern kor turistája meghozza végleges döntését az utazás helyének és időpontjának kiválasztását illetően. A fenti szempontok mellett van egy további kitétel, amely a turisták jelentős hányadát befolyásolja a tervezés során ez pedig nem más, mint a biztonság.

A Travel Agent Central 2018. február 6-án közzétett felmérése szerint 385 megkérdezett nemzetközi turistából a kérdőívet kitöltők legnagyobb hányada, 56 %-a, vagyis 216 válaszadó a biztonságot jelölte meg legfontosabb döntést befolyásoló szempontként utazásaik megtervezésekor. Második helyen, a költségeket, harmadik helyen a természet és az épített környezet minőségét jelölték meg. (travelagentcentral 2020.)

Számos tudatos állampolgárt foglalkoztat tehát úticéljaik kiválasztásakor a potenciális desztináció körül aktuálisan jellemző politikai hangulat, a terrorcselekmények, a helyi bűnözési statisztikák, betegségek és járványok. Utazásaik idejének megválasztásában meghatározó szerepe van a fenti, biztonságot érintő szempontoknak, majd ezt követően a csúc szezonnak, az áraknak, az időjárásnak, a kínáló programoknak és megannyi szubjektív tényezőnek. A kérdés az, hogy vajon mekkora hányad érdeklődik az iránt, hogy a választott régió, állam, város és szálláshely milyen szintű biztonságot nyújt egy természeti eredetű katasztrófa esetleges bekövetkezése során. Sajnálatos tény, hogy a legtöbb, a témában indított kutatás során mindössze annyit jelölhettek meg a válaszadók, hogy biztonság és vagyonvédelem a legfontosabb tényező az utazások megtervezésekor. Ebből a tényből azonban nem tűnik ki, hogy a biztonság egy számottevő emberáldozatokat követelő szegmensének, a már taglalt természeti eredetű katasztrófáknak milyen szerepe van és hány válaszadó gondolt utazásaik szervezése során erre a biztonsági aspektusra. Bízató a tény, hogy a komplex értelemben vett biztonság mindenekelőtt – megelőzve az utazás anyagi vonzatait is - a statisztikák élén áll, de vizsgáljuk meg, hogy a természeti eredetű katasztrófákkal milyen mértékben számolnak az utazni vágyók. A philadelphiai Temple egyetem tanulmánya szerint a nemzetközi turisták vonatkozásában az egyik legjelentősebb kockázat a természeti katasztrófák bekövetkezése az utazás során. A nemzetközi utazásokkal társuló kockázat legnagyobb hányadát a természeti eredetű katasztrófák jelentik. Az emberek általában elővigyázatosak azt illetően, hogy ne utazzanak olyan térségbe, ahol természeti eredetű katasztrófa tombol, avagy tombolt a közelmúlt időszakában. Már az 1980-as években voltak arra irányuló kutatások, hogy egy-egy természeti eredetű katasztrófa hogyan rettent el az utazni vágyókat ezen céljuktól.

Az emberek többsége eleve fél az utazástól. Félnék attól, hogy esetlegesen az úticéljuk fogságában ragadnak, és nem tudnak időben hazatérni. Az egyetemi kutatás során 354 nemzetközi turistát kérdeztek arról, hogy az utazással kapcsolatban milyen biztonsági kockázatokkal számol és ezek milyen befolyással bírnak az utazásokra. A válaszlehetőségeket pontozni kellett aszerint, hogy az utazások megszervezésekor mely biztonsági kockázatok vannak leginkább befolyással az utazás lokációjának kiválasztására. A skála 1-től 7 pontig terjedt, ahol a 7-es a leginkább befolyásoló tényező, az 1-es pedig a legkevésbé befolyásoló tényezőt jelölte. A válaszadók legnagyobb részét észak-amerikai polgárok tették ki, majd őket követően egyenlő arányban dél-amerikai, kanadai, európai, ázsiai és közép-keleti válaszadók következtek. A kérdőív második részében arra kellett választ adni, hogy mely típusú természeti eredetű katasztrófáktól tartanak a leginkább. A 1. számú táblázat szemlélteti az eredményeket mindkét kérdés vonatkozásában.

A befolyás mértéke
az utazást érintő biztonsági kockázatok és természeti eredetű
katasztrófák vonatkozásában
(Befolyás mértéke 1-től 7-ig)

#	Utazást befolyásoló összes biztonsági kockázat	Átlag	Természeti eredetű katasztrófa típus	Átlag
1)	Terrorizmus	5.49	Cunami	5.32
2)	Bűnözés	4.96	Hurikán	5.05
3)	Egészségügyi kockázat	4.95	Árvíz	4.69
4)	Természeti eredetű katasztrófák	4.91	Tornádó	4.67
5)	Fizikai sérülés veszélye	4.81	Földrengés	4.63
6)	Politikai kockázat	4.66	Vulkánkitörés	4.60
7)	Pénzügyi kockázat	4.39	Földcsuszamlás	4.31
8)	Elégedettség kockázata	4.12	Erdőtűz	4.20
9)	Felszerelés kockázata	3.95	Hőhullám	4.05
10)	Időzítés kockázata	3.86	Hóvihar	3.96
11)	Pszichológiai kockázat	3.63	Aszály	3.88
12)	Kulturális kockázat	3.37	Lavina	3.86
13)	Szociális kockázat	3.16		

1.számú táblázat. A befolyás mértéke az utazást érintő biztonsági kockázatok és természeti eredetű katasztrófák vonatkozásában (researchgate 2019.)

Megfigyelhető tehát, hogy a biztonság - mint legfontosabb utazást befolyásoló aspektus - részletesebb elemzése után a terrorizmust, a bűnözést és az egészségügyi kockázatot követve negyedik helyen a természeti katasztrófák, mint befolyásoló tényezők állnak. Az tehát egyértelmű vált, hogy a XXI. századi nemzetközi utazó számára, az utazás lokációjának megválasztásakor a legfontosabb aspektusa a biztonság és ezen belül negyedikként a természeti eredetű katasztrófák hiánya. Ismeretes ugyanakkor, hogy számos természeti eredetű katasztrófa hirtelen vagy aránylag rövid idő alatt következik be, ezzel a felkészülést nagyban nehezítve.

A biztonság tudatos turistának érdemes tehát jóelőre jelentős hangsúlyt fektetnie a felkészülési folyamatra és az alapos tájékozódásra. Jogosan merül fel a kérdés, hogy mit tehetünk utazás előtt annak érdekében, hogy egy esetlegesen bekövetkező katasztrófa esetén túlélési esélyeinket növeljük, valamint a másodlagos terhet, a pszichikait csökkentsük.

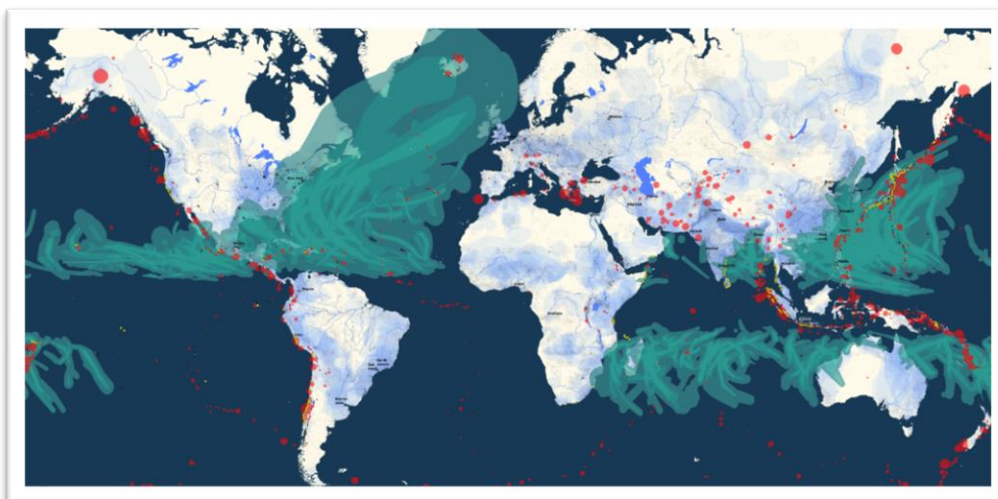
Mai felgyorsult világunkban az sem elhanyagolható szempont, hogy ezen szükséges ismereteket mennyi időn belül szerezhetőek be hiteles forrásból, hiszen a körülményes és hosszadalmas adatgyűjtés könnyen az utazni vágyó tudakozási kedvét szegheti. A nem hiteles források pedig félrevezetőek lehetnek, vagy akár hamis biztonságérzetet is kelthetnek.

A fenti kérdés megválaszolása nagyban függ az utazás céljától és attól, hogy a látogatott területen a turista milyen tevékenységet fog végezni. Lényeges szempont, hogy hegymászásra vagy városlátogatásra készül-e. Fontos, hogy egyedül vagy csoportosan, esetleg kisgyermekkel utazik-e. A következőkben azokat az előkészületeket taglaljuk, amelyek megtétele minden utazás során - függetlenül a tevékenységtől és az utazás formájától – javallott.

Mindenekelőtt, egy nemzetközi turistaút megszervezése során az utazás tervezését érdemes azzal kezdeni, hogy tájékozódunk az utazásra nem javasolt térségekről. Magyarországon a konzuliszolgalat.kormany.hu oldalon szerezhetünk ismereteket az utazásra nem javasolt térségekről, amelyeket pirossal, illetőleg a fokozott biztonsági kockázatot rejtő országokról és térségekről, amelyek sárga színnel jelöltek. Ezt követően érdemes feljegyezni a szállásunkhoz legközelebb eső nagykövetség, rendőrség, katasztrófavédelmi szerv és kórház címét elérhetőségét, mert előfordulhat, hogy a veszélyhelyzetben erre vagy időnk nem lesz, vagy az internetszolgáltatás szünetelése miatt lehetőségünk nem lesz. Ezeket a lényegi információkat érdemes a mobiltelefonra menteni, valamint papír alapon is feljegyezni, egy laminált cédulán magunknál tartani, hogy amennyiben segítségre van szükségünk tudjuk, hogy hova fordulhatunk. Javasolt a külügyminisztérium oldalát felkeresni, és a célországgal kapcsolatban elolvasni a releváns és lényegi információkat a biztonság vonatkozásában. Egyes országok, mint például az Amerikai Egyesült Államok a biztonságos nemzetközi turizmus elősegítése érdekében weboldalt üzemeltet, amelyen a világ összes országáról megtalálhatóak a vonatkozó biztonsággal összefüggő adatok (travel.state.gov). Az utasbiztosítás szintén hasznos ötlet, ha külföldre utazunk. Léteznek olyan utasbiztosításokat összehasonlító és katasztrófaveszélyeket elemző weboldalak, amelyek katasztrófátípusokra lebontva határozzák meg, hogy úticélunk esetében milyen veszélyekre számíthatunk.

Érdemes lehet regisztrálni a Globális Katasztrófajelző és Koordináló Rendszeren (Global Disaster Alert and Coordination System, a továbbiakban: GDACS). A GDACS az Európai Bizottság és az ENSZ által 2004-ben közösen létrehozott együttműködési keretrendszer, amelynek elsődleges célja, hogy a katasztrófák bekövetkezését követő legrövidebb időn belül tájékoztatást nyújtson az adott katasztrófa típusáról és kiterjedéséről. Ez a valós idejű katasztrófafigyelő rendszer a több mint 25.000 feliratkozó számára katasztrófa bekövetkezés esetén azonnali figyelmeztetést küld. A rendszer a bekövetkezett katasztrófákat illetően kockázatértékelést és ennek eredményeképpen kockázati besorolást is végez. A katasztrófa által érintett populáció létszáma, a kiterjedés, az időintervallum és az okozott károk mind mérvadó aspektusok a kockázati besorolás folyamatában. A rendszer három kockázati kategóriát jelöl meg. Pirosat, mint legveszélyesebb katasztrófátípust, narancssárgát és zöldet, amely a legkevésbé veszélyes természeti katasztrófa fajta. A regisztrációt követően az értesítések küldését le lehet szűrni földrajzi régióra, katasztrófátípusra és a három súlyossági kategóriára is, így fókuszálva a minket potenciálisan veszélyeztető esetekre. (gdacs.org 2020.)

A GDACS weboldalán online tájékozódhatunk a világban zajló katasztrófákról, katasztrófátípusokra és kockázatibesorolásokra lebontva. Az oldalon, állítható nézetű világtérképen látható a jelenleg zajló piros és narancssárga kategóriába sorolt katasztrófák. A 2. képen egy szintén állítható nézetű világtérképen a jelenleg zajló földrengések pirossal, árvizek kézzel, és trópusi viharok, hurrikánok zölddel, illetőleg világosabb zölddel kerültek feltüntetésre.

2.számú kép. A Globális Katasztrófajelző és Koordináló Rendszer online katasztrófatérképe (gdacs.org 2020.)

Egyes államok külügyi konzulátusán, így például Kanadában kifejezetten nemzetközi turistáknak kiállított regisztrációs lapot lehet kitölteni. Ez a regisztráció azt a célt szolgálja, hogy a külügy tisztában legyen azzal, hogy hány hazai állampolgár, mennyi ideig és pontosan hol tartózkodik az államhatáron kívül. A regisztráció során saját és közeli hozzátartozóink elérhetőségét is lehetőségünk van megadni, ezzel segítve saját és az esetlegesen beavatkozó mentést végző szervek helyzetét. A nemzetközi utazások során a turistáknak érdemes lehet tájékoztatni a külügyi szervek mellett barátait, ismerőseiket is, hogy amennyiben egy katasztrófa bekövetkezése során bajba kerülnének vagy eltűnnének, néhány ismerősük tudja, hogy pontosan hol szálltak meg és egy kutató-mentő expedíció során merre keressék őket. További kockázatsökkentő előkészületként tarthatjuk számon azt, ha biztonságos országon és városon belül eleve biztonságos szálláshelyet foglalunk magunknak. Feltéve, hogy először utazunk egy adott országba és ismerőseink sem ajánlottak biztonságos szállodát, felmerül a kérdés, hogy hogyan győződhetünk meg arról, hogy kiválasztott szállásunk megfelelő védelmet nyújt egy esetleges természeti eredetű katasztrófa bekövetkezésekor. Biztonságos szálláshelyünk kiválasztása érdekében ismételten újabb weboldalakat szükséges felkeresnünk. Az Egyesült Nemzetek Katasztrófa Kockázat Csökkentő Irodája (United Nations Office for Disaster Risk Reduction) által is elismert svéd safehotels.com hatvanhat ország százhetvenhét városának szállodáit ellenőrzi biztonsági szempontok alapján. A szervezet szakemberei összesen hat területen, kettőszázhusz nemzetközi szabvány iránymutatásait követve értékelik a szállodák biztonságossági megfelelését. A hat terület közül jelen témához szorosan kapcsolódik a szálláshelyek tűzvédelme és még inkább krízis menedzsment szegmense. (voyage2.gc 2020.)

A társaság szakemberei ugyanis lényegi hangsúlyt helyeznek a vizsgált objektumok tűzvédelmére, mind létesítési mind használati szempontból, valamint a krízis menedzsmentre is. Vizsgálják, hogy egy esetleges katasztrófa esetén az adott szálloda, a személyzet reagálása és a védekezési intézkedések hatékonysága milyen fokú és az milyen mértékben befolyásolja a biztonságot. Számottevő kockázatsökkentésnek minősül, ha utazásunk során egy olyan

szállodában szállunk meg, amelyet egy független és hitelesített szervezet, mint a Safe Hotels biztonságosnak nyilvánít. A vizsgált hatvanhat ország között hazánk nem szerepel.

A leírtakat figyelembevéve könnyen felismerhetővé válik, hogy a biztonság tudatos utazó számára pusztán a felszínes előkészületek megtétele is jelentős mennyiségű időt és energiát emészt fel. (safehotels.com 2020)

Számos privát és állami szektor által üzemeltetett weboldal és megannyi egyéni utazó beszámolója áll rendelkezésre, ugyanakkor egységes formában nincs tömörítve az az információ elege, amelyre a biztonságos utazásra vágyó turistának szüksége van. Egy egyszerű városi látogatás megtervezése is legalább hat-nyolc weboldal felkeresését teszi szükségessé, feltéve, hogy az utazó tudja, hogy mit és hol keressen. Véleményünk szerint a biztonság tudat és azon belül a katasztrófavédelem tudatának kialakulását illetően az egyik legnagyobb kihívás az, hogy az átlagembernek nincs ismerete arról, hogy az ilyen jellegű hiteles forrásból származó információkat hol kell begyűjtenie. A legtöbb utazni vágyó felkeresi a legnépszerűbb szálláshely-kereső weboldalakat és ezeken az oldalakon keresztül foglalja le szállását. A világ legnépszerűbb szálláshely-kereső weboldalai a booking.com, a Kayak, a Priceline, a Hotels.com, a HotelsCombined, az Expedia, az Agoda, a Tripadvisor és a Trivago nem tesznek említést a biztonságos utazás katasztrófavédelmi aspektusairól. (smartertravel.com 2020)

A katasztrófavédelmi ellenállóképességre, a veszélyeztetettség mértékére, illetőleg a biztonság egyéb aspektusaira ezek az oldalak nem térnek ki, sem a választott város, sem a választott szálloda vonatkozásában. Felmerül a kérdés, hogy honnan illetőleg hogyan fog tájékozódni a nemzetközi turizmus iránt érdeklődő polgár. A turista a repülőjegy megvételekor és a szálláshely lefoglalása során nem találkozik ilyen biztonsági jellegű információkkal, így más weboldalakat szükséges felkeresnie. A korábban hivatkozott kutatások és felmérések azt igazolták, hogy a leginkább mérvadó szempont a biztonság a nemzetközi turisták számára - azon belül is negyedik szempontként a természeti eredetű katasztrófák hiánya - mégis inkább a kilátásra, a lokációra, a szobák méretére és a tisztaságra vonatkozó adatokat találunk az összes szálláshely-kereső weboldalon. Annak az utazónak, aki valóban biztonság tudatosan szeretné megszervezni utazását, tördök úticélja katasztrófavédelmi szempontú veszélyeztetettségével – számos további weboldalt kell felkeresnie. Amennyiben órák hosszát tartó keresés után meg is találja ezeket a weboldalakat úgy jó, ha angolul is beszél, hiszen a legtöbb vonatkozó információ csak ezen a nyelven érhető el.

A koronavírus kitörése előtt elmondhattuk, hogy több ember utazik a világon országának határain kívülre, mint korábban bármikor és a természeti eredetű katasztrófák száma is évről évre emelkedik, továbbá a kettő egymásra gyakorolt hatása vitathatatlan. A természeti eredetű katasztrófák elleni védekezés legalább annyira aktuális és a lakosság jelentős részét érintő téma, mint a turizmus. A felkészülés és a megelőzés időszakát nem lehet eléggé hangsúlyozni a sikeres védekezés és a gyors helyreállítás érdekében. Ezeket a területeket nemzetközi szinten kell kutatni és a kutatások eredményeit a gyakorlati használatban is indokolt kamatoztatni. A civilizáció térhódítása, a nyugati kultúrák terjedése és a fejlett országok számának gyarapodása nincs egyenes arányban a biztonság szintjének növekedésével. Számos példa igazolja, hogy a technikai és az infrastrukturális fejlődés újabb veszélyeket ébreszt. A veszélyeztetettség megmarad, mindössze annak iránya és formája alakul át. Ma nem ugyanattól tart az emberiség, mint százötven vagy ötszáz évvel ezelőtt. A veszélyeztetettség foka és fajtái megváltoztak, de a komplex biztonságot közel sem értük el. A történelem során időszakonként és

társadalmanként más és más módon fejlődött ki a katasztrófák elleni védekezés az állam által tudatosan szervezett és szabályozott rendszere.

A katasztrófák lehetséges megelőzése, a mentés, következmények felszámolása, a helyreállítási feladatok hármas egységgé formálódása visszahat több tudományterület, illetve a hivatásos katasztrófavédelmi szervek fejlődésére is. (Dr. Vass Gyula et. al. 2020.)

Az egyre gyakoribb bekövetkezési tendenciát produkáló szélsőséges természeti állapotok miatt, egyre jelentősebb károk bekövetkezésével és így a kárenyhítésben érintett rendvédelmi és az arra rendelt szerveknek egyre gyakoribb helyreállítási munkálatokkal kell számolniuk. (Schweitzer Ferenc. 2011.)

A biztonság legmagasabb elérhető szintjének szavatolása érdekében a fejlett országok – mint hazánk is - összetett katasztrófavédelmi szervezeteket hoztak létre. Ezen katasztrófavédelmi szervek megfelelő tudással, technikai apparátussal és tapasztalattal rendelkeznek ahhoz, hogy egy katasztrófa után a védekezési képességek maximális kihasználásával, eredményesen védekezzenek. A megszerzett információnak és tudásnak azonban akkor van értéke, ha az eljut a célközönséghez, elsődlegesen a lakossághoz, valamint a nemzetközi turistákhoz. A turisták elérése nehezebb, hiszen személyük, adataik, nemzetiségük, tartózkodási helyük sokszor ismeretlen és az idegennyelviség is további akadályokat jelenthet. Érdekes azonban kutatni azokat a területeket, amelyek megfelelő és a gyakorlatban is használható opciókat kínálnak az említett tömeg, és az állami katasztrófavédelmi szerv kommunikációs összekötésével kapcsolatban. Az állam szerepe elsődleges és kulcsfontosságú a katasztrófák elleni védekezés során. Legyen szó külföldi kapcsolattartásról és nemzetközi egyezmények támogatásáról vagy országhatáron belüli szervezési feladatokról, a megfelelő jogszabályi környezet kialakítása, a katasztrófavédelem szervezetének megalakítása és fenntartása állami feladat.

A turizmus vonatkozásában meghatározó szerepet játszanak a szálláshelyek, minőségi kategóriától és mérettől függetlenül, mivel ők azon szereplői a turizmus szektornak, akik közvetlenül érintkeznek az utazókkal és akik így a kapcsolattartás harmadik szereplőjét elerik. Az állami és a magánszektor közötti kommunikáció lehangsúlyosabb részét a szálláshelyszolgáltatókkal kapcsolatban érdemes és leginkább lehetségesnek kiépíteni. Az állami kommunikációnak, a hatékony katasztrófavédelmi felkészülés érdekében el kell jutnia magához a turistához. Az állam katasztrófavédelmi szerve tudatában van az egyes szállodák elhelyezkedéséből adódó katasztrófavédelmi jellegű veszélyeinek. A korszerű megfigyelőállomások és radarok, a nemzetközi összefogás és a korábban bemutatott GDACS-hoz hasonló rendszereknek köszönhetően egy-egy katasztrófa előrejelzése olykor – ha nem is sokkal a bekövetkezés előtt – de lehetséges. Érdekes a tájékoztatás körét szélesíteni, és a hagyományos lakossági-riasztó és tájékoztató rendszereken túl a kommunikációt kiterjeszteni a nemzetközi turistákra. Ennek egyik lehetséges módja, ha a turistákat a szálláshelyüket adó objektumokon keresztül érjük el.

Ismert tény, hogy külföldön a biztonságot, az otthon hiányában a szálláshely nyújtja. Amennyiben egy utazót felkavaró esemény ér, ha teheti, mihamarabb visszatér szállodája védelmébe, még ha a védelem foka provizórikus és látszólagos is. Ennek okán mérhető eredményeket lehetne elérni, ha a katasztrófavédelmi szervek katasztrófatájékoztatási csatornáit kiterjednének a szállodákra. A legfontosabb mindig a megelőzés, így a felkészülési szakasz tájékoztatási elemei. Azonban a védekezés szakaszában történő kapcsolatfelvétel a

katasztrófavédelmi szerv és a nemzetközi turista között – a szállodák közreműködésének segítségével - életet menthet. Erre jó gyakorlat lehet, ha a manapság minden szállodában kiépített vezeték nélküli internethálózat segítségével a katasztrófavédelmi szerv közvetlenül a szállóvendég telefonjára tud üzenetet küldeni. Egy esetleges katasztrófa bekövetkezése esetén ezzel a megoldással az illetékesek hiteles és azonnali információt tudnának eljuttatni közvetlenül a turistákhoz. Ez megoldás a hatóság és szálláshelyszolgáltatók összefogásával egyelőzetesen kiépített infrastruktúrát igényel, de a védekezés során talán a XXI. század egyik leghatékonyabb kommunikációs csatornája lehet a témában. Természetesen előfeltétel, hogy az internetes hálózat az üzenetküldéskor még működőképes legyen.

Alternatívaként, illetőleg másodlagos megoldásként szolgálhat, ha az adott szállodai szobákban telepített televíziókra küldenek irányított üzeneteket. Ennek az opciónak előnye az előzővel szemben, hogy nem előfeltétele az internetkapcsolat, mert a szálloda belső hálózatán keresztül a televízió elérhető. Hátránya ugyanakkor, hogy az üzenetet csak a szállodai szobában lehet megtekinteni a televízión, amely a mobiltelefonnal ellentétben nem mobilis eszköz, így jó eséllyel egyszeri üzenetküldésre van csak lehetőség evakuáció során. A veszélyelhárítási tervek megismertetése és szükség esetén a megszerzett információkkal történő modifikálása újabb érv a kapcsolattartás mellett. Legyen szó bármilyen technikai megoldásról is, a hangsúly az állam katasztrófavédelmi szerve, a szálláshelyszolgáltatók, valamint a turisták között létrejövő - legalább egy, de ideális esetben kétirányú - kommunikáció kialakításán van.

A napjainkban egyre nagyobb befolyást és teret nyerő elektronikus média és sajtó a nemzetközi turizmusnál és a természeti eredetű katasztrófáknál külön-külön is meghatározó szerepet tölt be. Amennyiben a kettő együttes jelensége következik be, úgy az adott országok vezetése számára kulcsfontosságú kérdés, hogy a védekezés és minden ezzel kapcsolatos folyamat a lehető legnagyobb szervezettséggel, összehangolt és kontrolált formában az előzetesen megalkotott tervek szerint menjen végbe. Ez azért is lényeges, hogy az adott állam nemzetközi megítélése pozitív visszhangú legyen, hiszen ez a jövőbeni nemzetközi turizmusra is hatással van. Egy biztonságos, megfelelő katasztrófavédelmi felkészültséggel és adekvát védekezési képességekkel rendelkező ország vonzóbb célpont a nemzetközi utazók számára, tehát a gazdasági összefüggések ismételten megjelennek. Ahhoz, hogy a védekezés és ezáltal a megítélés eredményes és pozitív legyen, szinte elengedhetetlen, hogy a turizmusban vezető szerepet betöltő szállodaláncokkal és egyéb tekintélyes nemzetközi forgalmat bonyolító szálláshelyekkel a katasztrófavédelmi szervek kapcsolattartása folyamatos és rendszeres legyen, és így elérjék a nemzetközi utazókat, valamint az információáramlást biztosítsák, ezzel nem ritkán emberi életet megmentve.

4. Következtetések

Az előrejelzések szerint 2050-re megduplázódik azok száma, akik fokozottan veszélyeztetettek a hurrikánok, tájfunok és ciklonok által. Ekkorra tehát potenciálisan közel másfél milliárd ember lesz kitéve ezen természeti eredetű katasztrófáknak. (Brown, D. 2008)

A létesítési jogszabályok magas szakmai szintű megalkotása, a nemzetközi tapasztalatok ezen szabályozókba való beépítése, továbbá a kivitelezési tevékenységek során az előírások szigorú

betartása a természeti eredetű katasztrófák elleni hatékony védekezés első és egyik legfontosabb lépése. Az ENSZ Fenntartható Fejlődés nevű szervezetének számításai szerint 1980 és 2009 között a világ országait alapul véve a katasztrófákkal összefüggésben felmerülő költségek mértéke megközelítőleg összesen 90 milliárd amerikai dollár volt. Ennek a 90 milliárd dollárnak azonban csak 3,6 %-át, tehát mindössze 3,25 milliárd dollárt költöttek a katasztrófa-megelőzésre és a felkészülésre. A fennmaradó többlet a védekezés és a helyreállítás költségei voltak. (caf.com. 2020) (un.org. 2020.)

Ez az adat jól mutatja, hogy felfogásunkat és szemléletmódunkat szükséges megfordítani és a pénzügyi fókuszot a felkészülésre és az ellenállóképesség növelésére kell irányítani, hiszen a felkészülésre csoportosított összegek többszörösen térülnek meg, az emberéletekről nem beszélve. Magyarországon az építésügyi eljárásrend mára digitális környezetben, elektronikus úton zajlik, csakúgy, mint a katasztrófavédelmi szervek közigazgatási eljárásrendjében meghatározottak. Az építésügyi aspektusból azonos, a katasztrófavédelmi szervekkel egységes felületeken lezajló elektronikus eljárások alkalmasak egy közös műszaki tartalmú adatbázis létrehozására, amely bemeneti adatokként szolgál egy-egy katasztrófa utáni eseménysorozat alkalmával, a rekonstrukciós fázisban.

A létesítési követelményeket tekintve említést érdemel, hogy az építmények állékonyságának tervezési paramétereit különböző EC-ok alapján méretezik a tervezők. Az EC-ok az adott természeti és civilizációs katasztrófák okozta károsodások hatásaival számolnak, legyen szó akár egy földrengésről, akár extrém szél- vagy tüzesetről. Az EC-ok által alkalmazott eljárás nemzetközileg elfogadott módszer, amelyet hazánkban is MSZ EN szabványok formájában honosítottak a 1990-es évektől kezdve. (Dr. Ambrusz József et. al. 2019.)

Mind a turizmus mértéke és kiterjedése, mind a természeti eredetű katasztrófák száma és károsító hatásai rohamosan nőnek és ezáltal válnak a XXI. század egyik legmeghatározóbb, központi kérdésévé. A környezetszennyezés, a globális felmelegedés, a populáció növekedése, továbbá az elérhetőbb áron kínált utazások csak néhány azok közül a tényezők közül, amelyek arra utalnak, hogy a téma középpontjában álló két fő terület a turizmus és a természeti eredetű katasztrófák további rekordokat döntenek majd meg a közeljövőben. Ugyanakkor e két tényező közötti ok-okozati összefüggések és kölcsönhatások károsító impulzusai nem a jövő, hanem jelenünk kérdése. Az elmúlt öt évtizedben lezajló életviteli és környezeti változásokat tekintve a halogatás a továbbiakban nem lehet reális opció. A változás, mind az utazási trendekben és az utazások számában, mind pedig a katasztrófák bekövetkezésének gyakoriságában markánsan és megkérdőjelezhetetlen módon megmutatkozik. Az emberi élet és az anyagi javak védelme, az épített és természetes környezet, illetőleg életterünk megóvása, a nemzetközi turizmusban érintettek biztonsága tudatos tervezést és attitűdbéli változást követel.

A fenntartható fejlődés szemléletmódját asszimilálni és a gyakorlatba is beépíteni, a felkészülési és megelőzési szakasz pénzügyi aspektusból történő kiemelését pedig mihamarabb megkezdni szükséges. A szakmai szervezetek által lefolytatott kockázatértékelések és a nemzetközi szervezetek által észlelt előrejelzések során megszerzett tudást közvetlenül kell eljuttatni a turistákhoz annak érdekében, hogy a biztonság tudatosan tervezett utazások számát növelni, így végül az emberi életet megóvni nagyobb biztonsággal lehessen. A biztonság bár fontos aspektus az utazások során, a legtöbben a terror és a helyi bűnözés hiányára asszociálnak

a turizmusbiztonság szó hallatán. Ezt a spektrumot ki kell szélesíteni a szignifikánsan nagyobb tömegeket veszélyeztető katasztrófákkal. A létesítési előírások magasszínvonalú megalkotásával és szigorú betartásával már eleve a tervezésnél ügyelni kell az épületek katasztrófavédelmi ellenállóképességének kialakítására, hiszen az itt befektetett összeg egy lehetséges természeti csapás alkalmával többszörösen térülhet meg. A hatóságoknak a katasztrófavédelmi kockázatértékelésnél és az erre épülő települési besorolásnál a fokozottan veszélyeztetett körbe eső területeken szigorúan ellenőrizniük kell a tervezési és kivitelezési tevékenységek szabályosságát. (Johnson, Cassidy et. al. 2007.)

A jelen kor által kínált technikai vívmányok alkalmazásával el kell érni, hogy utazót a szálláshely lokációja, tisztasága és árai mellett a katasztrófavédelmi veszélyeztetettség mértéke és kockázata is befolyásolja az utazás megszervezése során így a biztonság ne csak egy áhított, objektív tényezők által szavatolt vízió legyen. A különböző weboldalakat és szálláshelyértékelő szervezeteket célszerű összehangolni, illetve egyesíteni, hiszen az utazás tervezést megkönnyítve ad választ a katasztrófa-biztonságot érintő aspektusokra is. A védekezési és helyreállítási költségek aránya a felkészülés költségeihez mérten, valamint az áldozatok száma és az ebből adódó pszichikai teher elkerülésének lehetősége mind nyomós ok arra, hogy a veszélyeztetettség katasztrófavédelmi szempontú elemzését a turizmusbiztonság vonatkozásában mélyrehatóan vizsgáljuk és a megszerzett ismereteket a megfelelő csatornákon keresztül a megfelelő vevőhelyre juttassuk, illetve ezeket az ismereteket és adatokat folyamatosan naprakészen tartjuk.

5. Felhasznált irodalom

- Ambrusz József, Érces Gergő. 2019. A katasztrófák építésügyi vonatkozásai Magyarországon.
- Brown, D. - Saito, L. - Spence, R. (2008): Indicators for Measuring, Monitoring and Evaluating Postdisaster Recovery
- Johnson, Cassidy (2007): Impacts of prefabricated temporary housing after disasters.
- Lengyel Márton (2000). A turizmus versenyképességét befolyásoló tényezők. Műhelytanulmány 16. kötet.
- Michalkó Gábor, Németh József, Ritecz György. (2020). Turizmusbiztonság Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó (2020), 463 p.
- Ritecz György; Tokodi Panna. (2020). A nemzetközi mobilitás és biztonság turisztikai vonatkozásai.
- Schweitzer Ferenc. 2011. Katasztrófák tanulságai.
- Vass Gyula, Bleszity János (2020). The analysis of the process rehabilitation following disasters.
- <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2016/06/ts560604.pdf>
- <https://www.statista.com/statistics/510959/number-of-natural-disasters-events-globally/>
- <https://www.history.com/news/deadliest-tsunami-2004-indian-ocean>
- <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100128.tv>
- <https://www.travelagentcentral.com/running-your-business/stats-25-millennials-plan-solo-trip-within-next-2-years>

- https://www.researchgate.net/publication/233585111_The_Influence_of_Natural_Disasters_on_Travel_Risk_Perception
- <https://www.gdacs.org/>
- <https://www.voyage2.gc.ca/minroca/std/termsandconditions-en.htm>
- <https://safehotels.com/certified-hotels/>
- <https://www.smartertravel.com/best-hotel-booking-sites/>
- <https://www.caf.com/en/about-caf/who-we-are/vice-presidency/vice-president-of-sustainable-development/>
- <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

A turizmusbiztonság aktuális kérdései, rendészeti feladatai az Oroszországi Föderációban

Dr. Deák József

adjunktus – Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 1083, Ludovika tér 2.

e-mail cím: deak.jozsef@uni-nke.hu

Absztrakt

Oroszországban⁶⁷ a turizmus ipara⁶⁸ napjainkban, tekintettel az államközi kapcsolatok folyamatos szélesedésére, egyre nagyobb jelentőségre tesz szert; nem csak a gazdasági vonatkozásai okán, hanem Oroszország politikai és társadalmi-gazdasági imázsa erősítése miatt is. De az orosz városok vonzerejét nevezetességeik, szépségük, szolgáltatásaik, szállodáik kényelmi szolgáltatásai mellett, az ott élők és odalátogató turisták biztonsága is fémjelzi. Moszkva egy nemzetközi felmérés szerint 2017-ben, a világ e szempontból vizsgált 56 városából az utolsó helyre került, valahová Kairó, Mexikó város, Új-Delhi és Isztambul után. Ugyanekkor egy másik felmérés alapján Novoszibirszk, Moszkva és Szentpétervár pedig, bűnözési/biztonsági jellemzőikkel a világ legfertőzöttebb városai közé sorolódtak. (Tadtaev, 2018) Ugyanekkor a turizmusbiztonság szempontjából vizsgált 200 ország közül Oroszország a 109.-helyet foglalta el. A fentiek miatt is megkezdődött az orosz turizmus iparág irányításának gyökeres átalakítása. A turizmusbiztonság erősítésében pedig sok teendő vár a turizmus biztonságáért is felelős orosz biztonsági szervekre. (Deák, 2020)

---

1. Bevezetés

„Teljesen kézenfekvő, hogy biztonsági vonatkozásai miatt a turizmus ipar teljes rendszere kardinális átalakításra, fejlesztésre szorul.” (Szinyicün, 2019) – Állítja Igor Szinyicün: „A turizmus biztonsága Oroszországban; napjaink kihívásai és veszélyei, a tökéletesítés helyzete és útjai” című anyaga kezdő soraiban. A „Turizmus biztonsága” Elnöki Testület Tanácsadója, és egyben a „Terrorelhárítási tevékenység” szabványosítását irányító Technikai Bizottság titkára a továbbiakban kifejtette, hogy a turizmus ipar napjainkban, tekintettel az államközi kapcsolatok szélesedésére, egyre nagyobb jelentőségre tesz szert nem csak a gazdasági kérdésekben (különösen a kisvállalkozások fejlesztésében), hanem Oroszország politikai és társadalmi-gazdasági imázsának erősítésében is...

Ezt a filozófiát szem előtt tartva jött létre tavaly áprilisban a „A turizmus ipar biztonsága” (Bezopasznoszty, 2020) című 144 oldalas folyóirat, a turizmus, a kultúra, a közlekedés, az

---

⁶⁷ A tanulmány, a nyugati szóhasználat szerint Oroszország alatt az Oroszországi Föderációt (OF) érti, amelyet, az OF alkotmánya szerint nyolcvanöt egyenjogú alany alkot, közülük Oroszország a legnagyobb.

⁶⁸ Orosz eredetiben: туристическая индустрия

oktatás, a szakfelügyeleti-ellenőrző, és biztonsági szervek vezető-irányítói, szakemberei részére. Időközben a periodika több város polgármestere és üdülőváros vezetője részére mindennapi használatú a professzionális információk „kézikönyvévé” vált. A kiadvány nagy népszerűségnek örvend az üdülők tulajdonosai, a közlekedés, az üdülőellátást, valamint a mindezek általános és tűzbiztonságát, terrorelhárítását szervező vezetők körében is.

Az első szám „Antiterrorizmus” című anyagából kiderül, hogy jelenleg Oroszország több mint 40 gazdasági ágát és tevékenységi körét átszövi a terrorelhárítási védelem szigorú követelményeinek való megfelelés jogszabályi kötelezettsége. Az egyik következő, az „Antiterrorizmus és COVID-19” címet viselő, hasonló témájú anyagból kiderül, hogy a világ még nem szembesült a pandémia terjedésével, de az orosz kormány terrorelhárító intézkedései sorában már előírta a turizmus oroszországi közkedvelt objektumai és térségei számára a vegyi és biológiai szempontból veszélyes anyagok kiszűrését, bevitelének megakadályozását...

De a hazai turistaparadicsomok mellett az orosz állampolgárok előszeretettel keresik fel a világ közkedvelt turista központjait is. Az ENSZ Turizmus Világszervezete (UNWTO, 2018) adatai szerint az orosz turisták külföldön, a folyamatosan bővülő világturizmus utolsó „békeévei” egyikében, 2017-ben 31 milliárd dollárt költöttek el, amivel a világ első tíz államába kerültek 8. helyezettként.

Tanulmányom főként az orosz turizmusbiztonsággal, turizmusfejlesztéssel foglalkozó honlapok legfrissebb anyagai felhasználásával készült, kitérve az orosz turizmus jelenlegi problémáira, a modernizációját szolgáló fejlesztésekre, konkrét javaslatokra, elképzelésekre. Emellett áttekinti a turizmus, benne az ország biztonságának erősítését is szolgáló szervek elérhető legfrissebb tevékenységi mutatóit, az orosz bűnözés helyzetét.

2. Anyag és módszer - Oroszország turizmusbiztonsága nemzetközi elemzésekben

De mik is számítanak Oroszországban a turizmus ipar objektumainak? Az orosz jogi normák szerint, ide sorolódnak egyebek közt; a szállodák, vendéglátó és egyéb szálláshelyek, szanatóriumok, diákszallók, kempingek, sportkomplexumok. (Szinyicün, 2020.) Idetartoznak még a közlekedési eszközök; szórakoztató, vallási és kulturális központok, a közvetítés intézményei, épületei, utazási irodák, utazásszervezők, informatikai rendszereik stb. Azért fontos meghatározni az ágazat objektumainak pontos körét, mert a turizmus új formáinak, pl. az ökológiai, folklór, kulturális, mezőgazdasági és egyéb újonnan születők rohamos fejlődése, gyarapodása, a korábbi turistahelyszínektől jelentős távolságra lévő helyekre, térségekbe csábítják a turistákat. Ezek viszont többnyire kívül esnek az évtizedek óta közismert turistalátványosság helyszínek biztonságos, ellenőrzött övezetein. Ezért csak a turistaobjektumok pontos körének ismeretében tervezhető garantálható ezek közrendje, közbiztonsága, bűnözés, illetve terrorista támadások elleni védelme.

Ugyanis a világ – közöttük az orosz - városainak vonzerejét nemcsak nevezetességeik, panorámájuk, szépségük, kényelmük, hanem az ott lakók és az odalátogató turisták garantált biztonságának magas szintje is fémjelzi. Három szempont alapján vizsgálták a világvárosokat: hatékony irányítás; fejlett gazdaság és vonzó környezet, a legszélesebb értelemben. Moszkva, 2017-ben, a világ 56 városából az utolsó helyet foglalta el Kairó, Mexikó város, Új-Delhi és

Isztambul után... Az említett három szempont közül meghatározó jelentőséggel bírt a város „hatékony és köztisztelőnek örvendő” kormányzása, hisz éppen irányítói, e kulcsszerepükkel felelnek a vonzó városi környezet megteremtéséért. De ez utóbbi is összetett, többtényezős jellemző, amely nem csak a város szépségére, kényelmére alapul, hanem az ott élők biztonságára is. Az elemzés készítői figyelembe vették az egyes városokban élők közt tapasztalható szociális feszültséget, nemzeti irányultságot, elkötelezettséget. A kutatók Moszkvával kapcsolatban azt tapasztalták, hogy bár a legalacsonyabb értékeket gyűjtötte össze az orosz főváros lakói megkérdezésükkor, a fenti mutatókból, mégis magas értékelést adtak városuknak. Ez nem jellemző megközelítés, mert a vizsgált világvárosok lakóinak véleménye lényegében megegyezik az elemzés megállapításaival. Ez alól csak két kivétel volt: Anglia és Oroszország megkérdezett állampolgárai ítélték városaik állapotát a vizsgált területeken magas szintűre, ellentétben az elemzők alacsony minősítésével. Az első három legbiztonságosabb világváros Tokió, Sydney és Koppenhága. (Demcsenko, 2018).

Az orosz főváros biztonságát jellemző képhez illeszkedik, hogy ugyancsak 2017-ben Novoszibirszk, Moszkva és Szentpétervár a bűnözési szintjüket tekintve a világ több mint 300 legfertőzöttebb városai közé került. A városok rangsorolása a bűnözési és a biztonsági indexeik aránya alapján történt. A posztszovjet térségből csak Alma-Ata és Kijev kapott még ennél is rosszabb értékelést. (Tokodi – Ritecz, 2020). A legveszélyesebb városnak Novoszibirszk számított, elfoglalt 137. helyével, öt követte Moszkva 144. helyezésként, illetve Szentpétervár, 198. helyezéssel. (Alma-Ata; 112. helyezés, Kijev; 130. hely.) (Tokodi – Ritecz, 2020) Az európai városok közül a turisták számára a legveszélyesebbnek 44. helyezéssel, Franciaország népességét tekintve második városa, legnagyobb kikötője, Marseille bizonyult. (Tadtaev, 2018)

Szintén 2017-ben a turizmusbiztonság szempontjából a Világgazdasági Fórum szakértői által vizsgált 200 ország közül Oroszország a 109.-helyet foglalta el. (Ritecz, 2019) sAz USA turizmusbiztonság szerinti saját besorolása alapján felállított négy országcsoportból Oroszországot a harmadikba tette; Csáddal, Nigerrel, Burundival, Haitival és Hondurassal egy csapatba... (Turizmusbiztonság, 2020b)

Valószínűleg ezek a mutatók is jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az orosz Szövetségi Turizmus Ügynökséget, (Roszturizm) 2018 szeptemberében kiemelve korábbi tárcája, a Kulturális Minisztérium alárendeltségéből, áthelyezték a Gazdasági Fejlesztések Minisztériuma alá. De az országban a turizmus iránti figyelem fokozódását növekedését jól jelzi, hogy 2020. június 4-től a Gazdasági Fejlesztések Minisztériumától közvetlen kormányalárendeltségbe került. (Agensztvo, 2020)

Az orosz turizmusbiztonság fentebb jelzett nehézségeinek egyben az orosz turizmus alacsony versenyképességének okát az orosz szakértők zöme annak tulajdonítja, hogy egyelőre még nem született meg a turizmus szilárd alapját jelentő törvényi háttér, amely összehangolná és felügyelné a turizmus biztonságát, jogi normákkal koordinálná, ellenőrizné, szervezné a hatóságok közötti együttműködést. Korábban a Kulturális Minisztérium irányítása alatt a turizmusbiztonság kérdéseivel senki nem foglalkozott... Vissza-visszatérően, csak a külföldre irányuló turizmus biztonsági kérdéseit, a bajbajutottaknak való segítségnyújtás problémáit hártották időnként Szövetségi Turizmus Ügynökségre. De rendszeresen és célirányosan a külföldre irányuló és a belföldi turizmus biztonsági kérdéseinek a mai napig sincs törvényben megnevezett felelős biztonsági szerve. (Turizmusbiztonság, 2020a)

Az Amerikai Egyesült Államok 2020 augusztusában, az időközben második veszélyességi kategóriába előrébb hozott Oroszországot, állampolgárai számára ismét a negyedik, legveszélyesebb kategóriába sorolta egyebek közt Szíria, Észak-Korea, Szomália „társaságába”. Az ide induló állampolgárai figyelmét felhívva „Fokozottan legyenek óvatosak a terrorizmus, a várható megfigyelések és a helyi törvények önkényes alkalmazásai miatt.” Az Oroszországban is terjedő COVID-19-el kapcsolatban pedig figyelmeztették az országba utazni szándékozókat, hogy „Ne utazzanak ide a COVID-19 miatt. Szembe találhatják magukat Oroszország határainak, repülőtereinek azonnali lezárásával, az utazások megtiltásával, és egyéb a járvány terjedésének megakadályozására hozott rendkívüli intézkedésekkel. A várható terrortámadások okán ne utazzanak Észak-Kaukázusba Csecsenföldre, az Elbrusz hegységbe, Észak-Oszétiába, Ingus-Földre, Dagesztánba, Sztavropolba, Karacsáj- és Cserkeszföldre, Kabard- és Balkárföldre. Figyelmeztették az országba készülőköt a váltságdíjszerzés céljából elrabolt USA állampolgárok eseteire, valamint a korábban a Csecsenföldön, „meleg” USA turistákra leselkedő bebörtönzés, tárgyalás nélküli kivégzés állítólagos eseteire. A Krím félszigetről pedig úgy tartják, hogy ott folyamatosan jelentős katonai előkészületek zajlanak további területek elfoglalására. A félszigeten az oroszok a hírek szerint minden idegent megtámadnak...” (Turizmusbiztonság, 2020b)

3. Eredmények és értékelésük - Orosz biztonsági szervek az érkező vendégek biztonságáért

A turizmusbiztonságra vonatkozó nemzetközi, külföldi értékelésekből, elemzésekből látható, hogy bőven van teendője az orosz biztonsági szerveknek a hazai biztonsági jellemzők e téren történő erősítésében is. E feladatokban meghatározó szerep hárul az FSZB (Szövetségi Biztonsági Szolgálat) elnöke által vezetett Nemzeti Terrorelhárító Bizottságra, valamint a szintén az FSZB struktúrájába tartozó Szövetségi Határőrszolgálatra. Az utóbbiak az átkelőknön, illetve a zöldhatáron igyekeznek megakadályozni a bűnöző, terrorista elemek Oroszországba szivárgását. (Deák, 2016) Míg az ország mélységében a terrorista szerveződések, -sejtek tevékenységének felszámolása az FSZB területi szerveinek feladata. (Ritecz, 2018).

Oroszország általános bűnügyi helyzete pedig a 2020-as év első 11 hónapjára vonatkozóan a Belügyminisztériumuk honlapján olvasható.

2020. december 8-án, Moszkvában, a Szövetségi Biztonsági Szolgálat igazgatója, Borotnyikov A. V. vezetésével az orosz Nemzeti Terrorelhárító Bizottság és a Szövetségi Operatív Törzs közös ülést tartott, amelyen értékelték 2020 eredményeit és meghatározták a 2021-es évre tervezett tevékenységük fő irányait. A rendezvényen részt vettek a Nemzetbiztonsági Bizottság tagjai, a Szövetségi körzetek teljhatalmú elnöki megbízottai, a speciális szolgálatok és a rendészeti szervek képviselői. (NAK, 2020)

A tanácskozást megnyitó Borotnyikov A. V. megjegyezte, hogy az érintett hatóságok koordinált tevékenysége eredményeként az év során Oroszországban sikerült megakadályozni több jelentős terrorcselekmény elkövetését. Időben felszámoltak 61 terrorista célú előkészületet, és 41 terrorcselekményt. A terrorelhárító és operatív-műveleti intézkedések eredményeként kiiktattak 49 fegyveres bűnözőt, köztük 8 vezetőt. Elfogták 36 fegyveres

csoport vezetőjét, 162 csoporttagját és 591 segítőt. Begyűjtöttek mintegy 600 egységnyi tűzfegyvert, 134 mesterlövész puskát, mintegy százezer lőszer, továbbá több mint 3 ezer aknát, gránátot és egyéb tüzérségi lőszer. Felfedtek több mint 50 illegális fegyvergyártó és fegyverátalakító műhelyt. A biztonsági és rendészeti szervek felszámolták 55 mélyen konspirált nemzetközi terrorista sejt működését. Megtagadták az orosz határon 149 extremista és terrorista tevékenységet végző külföldi állampolgár beléptetését...

Vlagyimir Kulisov hadseregtábornok, a Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB) igazgatójának első helyettese, az orosz Szövetségi Határőrszolgálat vezetője szerint a különféle becslések szerint a Közel-Kelet ingatag térségének tűzfészkeiben mintegy 5 ezer orosz állampolgár harcol. A rendelkezésre álló információk szerint egy részük haza szándékozik térni, akár illegálisan is. Azonban az FSZB területi szerveivel kidolgozott és jól begyakorolt megoldásokkal ezek hazatérését időben, még az államhatáron sikerül megakadályozni. 2018-ban például határátlépéskor, vagy a határővezetben sikerült felfedni több mint 1100 személyt, terrorista érintettségük okán. Az illegális forgalomból sikerült több mint 170 egységnyi tűzfegyver, több mint 70 kilogramm robbanóanyag és mintegy harmicezer lőszer átcsempészését megakadályozni. (Jegorov, 2019)

Az orosz turizmusbiztonságra is hatással vannak Oroszország bűnözési adatai. Az orosz Belügyminisztérium szerint a 2020-as év első tizenegy hónapjának bűnözési statisztika mennyiségi mutatói szerint, az előző év, hasonló időszakához képest 2,7 %-kal csökkent az életellenes bűncselekmények száma, 6 %-kal pedig a szándékos, egészségre veszélyes bűncselekményeké. 15,2%-kal apadt a rablások száma, a lakásbetöréseké pedig 22,2%-kal. Közterületen elkövetett bűncselekmények száma 10,1% -al csökkent. Csaknem 7%-kal visszaesett a fegyveresen elkövetett jogellenes cselekmények száma. A tömegközlekedési eszközökön elkövetett bűncselekményeké pedig 8,2 %-kal lett kevesebb (Mátyás et al., 2020)

Viszont, az erőfeszítések ellenére 81,6%-kal nőtt a kiberbűnözés az országban.

Az össz-bűncselekmények 36,6%-a vagyon elleni, 16,2%-a csalás, 1,5% életelleni, 2,2% rablás, 0,7% vesztegetés (Orosz BM statisztika, 2020).

4. Következtetések, javaslatok - Oroszország kiütkeresése turizmus-imázsa erősítéséért

Az orosz turizmusbiztonság fentebb jelzett nehézségeinek egyben az orosz turizmus alacsony versenyképességének okát az orosz szakértők zöme annak tulajdonítja, hogy egyelőre még nem született meg a turizmus szilárd alapját jelentő törvényi háttér, amely összehangolná és felügyelné a turizmus biztonságát, jogi normákkal koordinálná, ellenőrizné, szervezné a hatóságok közötti együttműködést. Korábban a Kulturális Minisztérium irányítása alatt a turizmusbiztonság kérdéseivel senki nem foglalkozott... Vissza-visszatérően, csak a külföldre irányuló turizmus biztonsági kérdéseit, a bajbajutottaknak való segítségnyújtás problémáit hártották időnként Szövetségi Turizmus Ügynökségre. De rendszeresen és célirányosan a külföldre irányuló és a belföldi turizmus biztonsági kérdéseinek a mai napig sincs törvényben megnevezett felelős biztonsági szerve. (Turizmusbiztonság, 2020a)

Emellett valószínűleg a nemzetközi felmérések figyelmeztető mutatói is jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az orosz Szövetségi Turizmus Ügynökséget, 2018 szeptemberében kiemelve korábbi tárcája, a Kulturális Minisztérium alárendeltségéből, áthelyezték a Gazdasági Fejlesztések Minisztériuma alá. E rossz nemzetközi mutatók kapcsán felmerült, hogy Oroszországban nem állnak rendelkezésre ilyen saját adatok, mint ahogy nincs a szférának koordináló állami szerve sem. Ezt használják ki a különféle nemzetközi intézmények és államok nem tisztességes módon történő versenyelőnyük biztosítására a turizmus szolgáltatásainak globális piacán. Oly módon, hogy különösebb akadály, ellenvélemény nélkül egymás után jelentethetnek meg, az Oroszországi Föderáció turizmusbiztonságáról negatív képet festő elemzéseket.

Ezért a Turizmus Ipar Objektumainak Biztonságáért Egyesület a „Szövetségi Turizmus Ügynökség” működését szabályozó törvényhez több helyen szeretné beilleszteni módosító javaslatát: hogy az Ügynökség „...felel a turizmus biztonságáért, a turisták jogainak és jogos érdekeinek védelméért Oroszországban és azon kívül...” (Asszociációja, 2020)

De az országban a turizmus iránti figyelem fokozódását növekedését jól jelzi, hogy 2020. június 4-től a Gazdasági Fejlesztések Minisztériumától közvetlen kormányalárendeltségbe került. (Agensztvo, 2020)

5. Felhasznált irodalom

- Agensztvo ekonomicszeszkoy bezopasznosztyi: Путин подписал указ о прямом подчинении Ростуризма правительству https://1prime.ru/state_regulation/20200605/831582292.html (2020. 01. 16.)
- Asszociációja, (2020) Предложения Ассоциации «Безопасность туризма» https://www.tourismsafety.ru/about_charter.html (2020. 01. 31.)
- Bezopasznoszty (2020) Безопасность индустрии туризма, №1, апрель 2020 г. https://www.tourismsafety.ru/magazine_archive_0_12.html (2020. 11. 03.)
- Deák József: Az Oroszországi Föderáció határőrizeti kihívásai napjainkban, http://mhht.eu/hadtudomany/2016/2016_elektronikus/1_deak%20jozsef.pdf (2020. 01. 29.)
- Deák József: Правоохранительные системы Венгрии и Российской Федерации, https://openscilab.org/wp-content/uploads/2020/11/suchasni-vikliki-i-aktualni-problemi-nauki-osviti-ta-virobnictva_2020_11_13_tezy.pdf (2021. 01. 23.)
- Demcsenko N. (2018) (Наталья Демченко: Москва заняла последнее место в репутационном рейтинге городов мира. <https://www.rbc.ru/society/29/08/2018/5b8649d69a7947779c73278f> (2020. 11. 02.)
- Jegorov I (2019): Иван Егоров: Нет мира без границ <https://rg.ru/2019/05/27/reg-ufo/glava-pogransluzhby-fsb-rf-rasskazal-ob-ohrane-rossijskih-rubezhej.html> (2020. 11. 01.)
- Kratkaja (2020) Краткая характеристика состояния преступности в Российской Федерации за январь - ноябрь 2020 года 21 Декабря 2020 11:00 <https://xn--b1aew.xn--p1ai/reports/item/22501861/> (2021. 01. 02.)

- Mátyás, Szabolcs - Ritecz, György - Németh, József (2020): A turizmusbiztonság társadalmi és gazdasági összefüggéseinek statisztikai vizsgálata - TERÜLETI STATISZTIKA 2020 : 5 pp. 567-580.
- НАК (2020) НАК принимает решения В Москве прошло итоговое заседание Национального антитеррористического комитета и Федерального оперативного штаба <http://nac.gov.ru/nak-prinimaet-resheniya/v-moskve-proshlo-itogovoe-zasedanie-nacionalnogo.html> (2020. 12. 22.)
- Ritecz György (2018): A terrorizmus hatása a turizmusra. In: Rendőrségi Tanulmányok 2018/4. 3-61.old. http://www.bm-tt.hu/rtt/rt_ujzag.php/last - Letöltve: 2021. 01. 05.
- Ritecz György (2019): A magyarországi turizmusbiztonság trendje 43-51. old. In: III. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz pp. 43-51. - http://uni-pen.hu/files/konferencia/2018/Turbizt_kotet_2018.pdf - Letöltve: 2021. 01. 05.
- Szinyicün I.(2019) Игорь Синицын: Безопасность туризма в России: современные вызовы и угрозы, состояние и пути совершенствования https://www.tourismsafety.ru/opinion_0_42.html (2021. 01. 03.)
- Tadaev G. (2018) Георгий Тадтаев: В рейтинг самых опасных городов мира вошел Новосибирск. <https://www.rbc.ru/society/22/09/2018/5ba652c79a79471d7ff7b606> (2021. 01. 03.)
- Tokodi, Panna - Ritecz, György: Szervezett bűnözés és a turisták biztonsága In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) Turizmusbiztonság, Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó, (2020) pp. 219-232.
- Turizmusbiztonság (2020a): Госдеп разрешил американцам... https://www.tourismsafety.ru/news_one_411.html (2020. 01.26.)
- Turizmusbiztonság (2020b) : Что думают американцы о безопасности туризма в России? https://www.tourismsafety.ru/news_one_4342.html (2020. 01. 19)
- UNWTO: Külföldi utazási adatok https://www.tourismsafety.ru/news_one_340.html; <https://www.numbeo.com/crime/rankings.jsp?title=2018> (2020. 11. 02.)

Prüm mintára PCC SEE keretben

Dr. Hegyaljai Máttyás

Európai Unió és Nemzetközi Helyettes Államtitkár

e-mail cím: matyas.hegyaljai@bm.gov.hu

Absztrakt

Földrajzi és politikai értelemben a balkáni terület mindig is jelentős szereplőnek számított Európában és nincs ez másképp napjainkban sem. Különböző okok miatt, de a szervezett bűnözés erősen megvetette a lábát a térségben, így az országok egyre határozottabban próbálnak meg mind bilaterális, mind multilaterális alapon fellépni ez ellen, kihasználva a nemzetközi együttműködés nyújtotta kereteket. A régióban szerepet vállaló intézmények rövid áttekintése után bővebb teret kap az alig több, mint tíz éves múltra visszatekintő Délkelet Európai Rendőri Együttműködési Egyezmény, más néven PCC SEE. Bepillantást kaphatunk a szervezet felépítésébe, döntéshozatali rendjébe és munkamegosztásába. A téma aktualitását az adja, hogy a tagállamok a prümi határozatok mintájára kidolgozták annak tematikáját, hogy egymás között milyen formában tudnák bevezetni a DNS, az ujjnyomat és a gépjárműadatok automatikus cseréjét. A szándék előremutató, a hasznosság nem kérdőjelezhető meg, azonban a jogi keret felépítése nem nyerte el az Európai Bizottság tetszését, így élt azzal a jogával, hogy az együttműködésben részt vevő Európai Unió tagállamai ellen kötelezettségszegési eljárást indított. Jelenleg ez még folyamatban van, azonban várakozások szerint a rendszeres tárgyalások során sikerül tisztázni a nézeteltéréseket és megkezdődhetnek az implementáció előkészületei.

---

1. Bevezetés

Hazánk szempontjából a nyugat-balkáni bűnözés mindig is kiemelt figyelmet érdemelt. Korábban a szocialista blokk országai között volt lehetőség a szabadabb mozgásra, így értelemszerűen a bűnözők is itt tudták jobban mobilizálni magukat. Míg a térségben a külföldi utazások igen korlátozottak voltak, addig Jugoszláviában a személyek és áruk mozgása sokkal szabadabb lehetőségekkel rendelkezett, ami könnyebbé tette a különböző áruk csempészetét is és a tiltások és lazítások rendszere megeremtette az alapjait a szervezett bűnözésnek. A keleti blokk rendszerváltása a bűnözői struktúrákat is megváltoztatta. A délszláv háború következtében közel kétfélmillió menekült hagyta el a térséget, akik között minden bizonnyal számos bűnöző is odébállt, a harcok után pedig a rendezetlen helyzetnek köszönhetően szintén sokan használták ki a bűnözésben rejlő lehetőségeket. A háborút követően egy felmérés szerint

6,8 millió lőfegyver maradt a nyugat-balkáni országokban, amelyet a bűnözők mind a mai napig előszeretettel használnak a bűncselekmények elkövetéséhez, valamint a fegyverkereskedelemben (Karamic-Gassmann, 2018). Jó példa erre az is, hogy még 2016-ban egy Interpol akció keretében a volt Jugoszláv Köztársaság területén 48 órán belül 14 személyt tartóztattak le, közel 40 fegyvert, 6 kg. robbanóanyagot, 11 kézigránátot és 1300 db. lőszert foglaltak le. A helyzetet még bonyolultabbá teszi, hogy az utód tagállamok közül egyesek az EU részévé váltak, mások pedig kint rekedtek és bár különböző felkészültséggel, de aspirálnak a mielőbbi tagságra. Közöttük van olyan, ahol rendezetlenebb jogi, társadalmi és biztonsági környezet uralkodik, amely különösen kedvez a szervezett bűnözésnek és ezek közül sok már erős szálakkal kötődik az európai csoportokhoz. Bár a társadalom a régió legtöbb országában fejlődött az átmeneti időszak alatt, azonban a jogi és intézményi vákuum hozzájárult a balkáni szervezett bűnözés gyors kifejlődéséhez, majd egy rövid idő elteltével az egész balkáni régió a nemzetközi szervezett bűnözés egyik legfontosabb epicentrumává vált (Krasniki, 2016). A múlt század utolsó évtizedében a balkáni ellentétek ideális feltételeket szabtak a szervezett bűnözés növekedéséhez, amely jelenleg a közigazgatás minden szintjén jelen van Délkelet-Európa legtöbb országában. A konfliktusok vége nem jelentette a szervezett bűnözés csökkenését, a szervezett bűnözés nem volt a nemzetközi egységek prioritása, míg a nemzetközi missziók érkezése nagyobb keresletet okozott az emberkereskedelemben, a nők, a fegyverek és áruk kereskedelmében (Stojarova, 2007). A szervezett bűnözés térnyerését az is elősegítette, hogy a háborút követően az egyes tagköztársaságok közötti bizalmatlanság volt a jellemző, amely természetesen kihatott a rendvédelmi szervek kapcsolataira is. Ahhoz nem férhet kétség, hogy ezt a bizalmat csak lépésről-lépésre lehet visszaépíteni.

2. Együttműködés a Balkánon

Az ismert történelmi események következtében a térség rendvédelmi szervei elsősorban a bilaterális együttműködésekben bíztak, de egyre inkább megjelentek a többszereplős együttműködési formák is.

Ezek közül a legismertebb a 194 tagországgal bíró Interpol, így nem meglepetés, hogy ma már minden balkáni ország tagja, kivéve Koszovót. Eddig még öt uniós (Ciprus, Görögország, Románia, Spanyolország, Szlovákia) és két balkáni ország (Szerbia, Bosznia-Hercegovina) nem ismerte el ennek a fiatal államnak az önállóságát. A szándék már megjelent, hiszen 2018-ban kérték felvételüket az Interpol tagjai közé, azonban arra a mai napig nem került sor. Az Interpol rendelkezik a legszélesebb tevékenységi körrel is, hiszen az információcsere gyors lebonyolításán túl kommunikációs csatornát biztosít a tagjainak, számos adatbázissal rendelkezik, támogatást nyújthat közös akciókban, nyomozásokban, tevékenyen részt vesz a nemzetközi körözések lebonyolításában, továbbá képzéseket biztosít a rendvédelmi szervek szakértőinek.

A Nyugat-Balkán az Europol számára is prioritás, amit jól mutat az is, hogy már 2006-ban megtartotta az első munkacsoport ülését a térségre fókuszálva, ami azóta is a prioritásai között szerepel. A 2015-ben kicsúcsosodott migrációs válság ismét ráirányította a figyelmet a balkáni útvonalra. 2018. szeptember 6-9. között szervezték a Nyugat-Balkán akciónapot a fegyver, a kábítószer és az embercsempészek felderítése érdekében. 2019. szeptember 5-8. között az

Europol vezetésével, az Interpol, Frontex, SELEC, PCC SEE közreműködésével 30 ország vett részt a nyugat-balkáni szervezett bűnözés elleni közös akcióban, melynek során 214.147 személyt, gépjárművet és ingatlanokat ellenőriztek és 175 személyt tartóztattak le, továbbá fegyvereket, lőszeret és hamis dokumentumokat foglaltak le.

Bukaresti központtal 1999-ben 12 ország hívta életre a Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezést, amely 2009-ben fejlődött tovább Délkelet-európai Rendészeti Központtá. A Központ a régió országai közötti rendőri és vámügyi együttműködést támogatja. A felépítése Europol mintára a tagállamok által kihelyezett összekötők hálózatára épül. Tevékenysége elsősorban a tagállamok közötti információcsere elősegítése, de jelentős számban hajt végre régiós műveleteket is. A tagállamok kérésére, az összekötő tisztviselők közreműködésével támogatja az egyes országok által végrehajtott közös nyomozásokat is. A szervezet nagy tervekkel vágott neki a munkának, azonban a kezdeti fejlődés egy idő után megtorpant, ami a tagok csökkenéséhez is vezetett, hiszen az eltelt évek alatt Horvátország és Szlovénia is kilépett az együttműködésből.

Az Európai Unió prioritásai között is szerepel a béke, a stabilitás és a gazdasági fejlődés előmozdítása a nyugat-balkánon, valamint az uniós integritás kilátásba helyezése a térség számára. Az európai integráció és a regionális együttműködés ennek következtében szorosan összefonódik.

Az említett szervezetekkel nem ért véget a balkáni rendvédelmi együttműködés fejlődése, hiszen megjelent a térképen a legfiatalabb együttműködési kezdeményezés is a PCC SEE formájában.

3. PCC SEE

2006. május 5-én, Bécsben írta alá hét ország a Délkelet-európai Rendőri Együttműködési Egyezményt (Albánia, Bosznia és Hercegovina, Észak-Macedónia, Moldova, Montenegró, Románia, Szerbia), amelyhez az eltelt évek alatt újabb öt ország (Ausztria, Bulgária, Horvátország, Magyarország, Szlovénia) csatlakozott. Az együttműködés célja a szorosabb kapcsolat kialakítása a régió rendőrségei között a bűncselekmények hatékonyabb megelőzése, felderítése és nyomozása érdekében, amely ezzel hozzájárul a térség stabilitásához is. A működést jelentős mértékben támogatja a DCAF (Genfi Fegyveres Erők Demokratikus Ellenőrző Központja), az Európai Bizottság, továbbá Svájc és Liechtenstein.

A szervezet feladatai:

- információcsere a tagországok rendvédelmi szervei között,
- erősíteni az együttműködést a műveletek és a nyomozások során a bűncselekmények megelőzése, felderítése és nyomozása érdekében,
- közös programok kidolgozása a bűnmegelőzés területén,
- rendőri erők fokozása a szomszéd ország határterületein,
- közös képzések és tanulmányutak támogatása,
- szakmai találkozók szervezése és lebonyolítása,

- tagállamok részére megfigyelői státusz biztosítása egy másik tagállam területén folytatott műveletek során,
- közös elemzések készítése,
- képzés és tapasztalatcsere,
- a tagállamok kijelölnek egy nemzeti központi egységet a kapcsolattartásra (Magyarországon ez az egység a Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központ) (PCC SEE, Art. 3.).

Az Egyezmény keretét biztosít arra, hogy a részes tagállamok a következő területeken külön megállapodásokat kössenek egymással:

- összekötőtiszt kihelyezése,
- együttműködés a tanúvédelmi programokban,
- határon átnyúló üldözés,
- határon átnyúló megfigyelés,
- ellenőrzött szállítás,
- fedett nyomozás,
- kérelemre bizonyítékok gyűjtése közeli veszélyt jelentő esetekben,
- kérelemre fizikai vizsgálat,
- DNS profilok átadása és összehasonlítása,
- közös műveletek és határon átnyúló keresés,
- közös nyomozócsoport,
- közös járőrözés,
- együttműködés közös központokban (PCC SEE).

A szervezet legfőbb döntéshozó szerve a Miniszterek Bizottsága, amely félévente ülészik, tekintettel arra, hogy az irányítás és a programok kialakítása – az Unió működéséhez hasonlóan – elnökségi félévekre oszlik, amelyet a tagállamok alfabetikus sorrendben látnak el. A 2021. január – június közötti időszakban Magyarország tölti be az elnöki pozíciót.

A döntéseket a Miniszteri Bizottság hozza egyhangúsággal, azonban, ha bármely ügyben fennáll a késedelem kockázata, akkor lehetőség van döntést hozni ún. csendes eljárás keretében is. Ebben az esetben az elnökséget adó ország javaslatára a titkárság megküldi a többi tagállamnak a szavazásra bocsátott javaslatot és amennyiben a kézhezvételtől számított két hét elteltével senki nem jelez kifogást, a dokumentum elfogadottá válik.

A PCC Titkársága Ljubljánában került elhelyezésre, az operatív tevékenységét 2008. szeptember 1-jén kezdte meg.

A Titkárság feladatai:

- végrehajtja a Miniszterek Bizottsága döntéseit,
- koordinálja, harmonizálja a PCC SEE tevékenységeit, kicseréli a jó gyakorlatokat,
- katalogizálja és nyilvántartja a PCC SEE keretén belül megkötött bilaterális és multilaterális szerződéseket,

- előkészíti a Miniszterek Bizottsága és a Szakértői Munkacsoport üléseit,
- ellátja a kontaktpont szerepét a szerződő felek között,
- elősegíti az együttműködést a szerződő felek és a nemzetközi partnerek között,
- nyilvántartja a releváns szakértői listákat,
- kérésre támogathatja a szerződő felek tevékenységi körükbe tartozó feladatokat, műveleteket pénzügyileg, logisztikailag (COM 04/10) .

4. Prüm mintára megvalósuló együttműködés

Az elmúlt években a PCC SEE kereteiben megvalósuló együttműködés nem jelentett olyan intenzív hozzáadott értéket, amely bármely szinten is összehasonlítható lenne a régióban működő többi szervezethez képest, így kellett egy olyan eszközt találni, amely hatékony a terrorizmus, a határon átnyúló bűnözés és az illegális migráció elleni küzdelemben és nem egy újabb konkurenciája a térségben már jelen lévő szereplőknek. Ez az együttműködési forma már bizonyított az EU országok között, bár 2015-ben az Európai Bizottság még arra hívta fel a figyelmet, hogy a rendszer elmarad a benne rejlő lehetőségeitől, mivel az európai országok egy része még nem tett eleget jogi kötelezettségeinek és nem integrálta a hálózatot a saját rendszereibe. A nyugat-balkáni együttműködés az Unió osztrák elnökségének egyik prioritása volt, így ennek során merült fel az ötlet, hogy a Prümi együttműködés kerüljön kiterjesztésre a nyugat-balkáni országok számára is (Vauvola, 2020). Az elképzelés érdekességét és egyben a nehézségét is az adja, hogy utóbbi esetben EU és nem EU tagállamok között valósulna meg az együttműködés. Az EU 2018-ban kiadott Tanácsi Következtetésekben (11227/18) hívja fel az Europol figyelmét arra, hogy vizsgálja meg annak a lehetőségét, hogy milyen formában lehetnek partnerei a prümi együttműködésnek azok az országok, amelyekkel az Europol operatív megállapodás kötött. A prümi határozatok az Európai Unió országai számára biztosítják azt a lehetőséget, hogy a bűncselekmények felderítése és megelőzése céljából minden nap, a nap 24 órájában, automatizált módon, biztonságos, kódolt kommunikációs csatornán keresztül le tudjanak kérdezni az egyes országok rendelkezésére álló DNS, ujjnyomat és gépjármű adatbázisaiból. Anonim találat esetén további információcserére van szükség, ezért ennek érdekében mindhárom adatfajta tekintetében minden egyes tagállam kijelöl egy nemzeti kapcsolattartó pontot, amely a beérkező kérelmekkel foglalkozik.

A Prümi Szerződés egyik kiemelkedő eredménye az, hogy a legmagasabb szinten érvényesíti az adatvédelmi előírások betartását, hiszen speciális adatvédelmi rendszer alapján két lépésben lehet a személyes adatokhoz hozzáférni (Kovács-Nagy 2019).

4.1. Adatok: DNS, gépjármű, ujjnyomat

4.1.1. DNS

A DNS adatok tekintetében a megkeresés csak az alábbiakat tartalmazhatja:

- a kérő ország kódját,
- a kérelem dátumát, időpontját és azonosítási számát,
- DNS profilt és a referenciaszámot,
- az átadott DNS profil típusait,

- információt a kért ellenőrzéshez.

A válaszok a következők lehetnek:

- van találat (hit) vagy nincs találat (no-hit),
- a kérelem dátumát, időpontját és azonosítási számát,
- a válasz dátumát, időpontját és azonosítási számát,
- a kérő és a választ adó ország kódját,
- a kérő és a választ adó ország referencia számát,
- az átadott DNS profilok típusát,
- a kért és a találati DNS profilokat (Implementing Agreement, Art. 7.).

Az adatokat a tagállamok nemzeti DNS elemzési állományai között tárolják. Az EU tagállamok a Prümi Határozatnak megfelelően már rendelkeznek ezekkel, a többi országnak pedig létre kell hozni azokat. A megkereséseket a nemzeti kapcsolattartó ponton keresztül kell továbbítani és a válasz ún. találat/nincs találat alapon történik azért, hogy az adott személyt ilyen módon ne lehessen beazonosítani. A választ is automatikusan kapja meg a megkereső fél és amennyiben profilegyezést találnak, arról tájékoztatják a megkeresett felet és átadják azokat a referenciaadatokat, amelyek alapján az egyezést találták. A referenciaadatokhoz a tagállamoknak hozzáférést kell biztosítani a szerződő partnereknek, azonban a referenciaadatok nem tartalmazhatnak olyan információt, amelyek alapján a személy közvetlenül beazonosítható. A további adatok cseréjére a nemzeti jog szabályaira is figyelemmel kerülhet sor. Az eredeti elképzelés a bűncselekmények nyomozásához való támogatás volt, azonban ez a balkáni együttműködés tekintetében kibővülne az eltűnt személyek és az ismeretlen holttestek azonosításával is.

4.1.2. Ujjnyomat

A tagállamok **nemzeti automatizált ujjlenyomat-azonosító rendszer** (AFIS) állományából származó referenciaadatokat biztosítják és a DNS adatokhoz hasonlóan a találat/nincs találat rendszernek megfelelően kaphatják meg a válaszokat. A referenciaadatok csak az ujjlenyomatok adatait és egy azonosító számot tartalmazhatnak. A tagállamoknak lehetőségük van a referenciaadatok közötti automatikus keresésre és amennyiben egyezés van, akkor további megkeresésre van szükség az illetékes szervek között.

4.1.3. Gépjármű adatok

A gépjármű adatok tekintetében a tulajdonosokra, az üzemeltetőkre és a gépjárműre vonatkozó adatok cserélhetőek ki. Keresés a teljes rendszám vagy a teljes alvázszám alapján végezhető. A gépjárműadatok a nemzeti platformokon keresztül kerülnek átadásra, amelyek kapcsolatban vannak az EUCARIS (Európai Gépjármű és Vezetői Engedély Információs Rendszer) online alkalmazásával. Az EUCARIS nem egy adatbázis, hanem egy tagállamok közötti információcserét biztosító rendszer.

4.2. Kötelezettségszegési eljárás

Az Európai Bizottságnak lehetősége van vizsgálni, hogy egy vagy több tagállam időben átültette-e egy irányelv rendelkezéseit, a nemzeti hatóságok megfelelően alkalmazzák-e az uniós jogot vagy a jogszabályai megfelelnek-e az uniós előírásoknak. Ezek az eljárások hivatalból és kérelemre is megindulhatnak. Jelen esetben az Európai Bizottság azért indított kötelezettségszegési eljárást az EU tagországokkal szemben, mivel álláspontjuk szerint az aláírt PCC SEE megállapodás felesleges megkettőződést jelent a hatályos uniós megállapodásokkal, ráadásul még további új elemeket is bevezet. A Bizottság álláspontja szerint, ha egy adott tárgykör az Európai Unió szabályozási körébe esik, azokat a tagállamok közötti kapcsolatokban a megállapodás nem érintheti. Ezen túl aggályosnak tartja, hogy a nem uniós tagállamok nem felelnek meg az adatvédelmi szabályoknak. Amikor azt kell eldönteni, hogy az uniós jog mely területet szabályoz, akkor nem csak a hatályos jogot, hanem az előre látható, jövőbeli perspektívákat is figyelembe kell venni (2019/2050).

A prümi határozatok és a PCC SEE tervezet alkalmazási köre nagyrészt átfedésben van, mivel mindkettő a DNS-adatok, a daktiloszkópiai adatok és a gépjármű-nyilvántartási adatok automatizált cseréjét biztosítja, azonban utóbbi már kiszélesíti a lehetőséget az eltűnt személyek és azonosítatlan emberi maradványok azonosítására szolgáló keresésekkel, valamint módosítja az adatvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseket is. Ezen túlmenően a PCC SEE végrehajtási megállapodás lehetővé teszi az automatizált adatcserének a 2008/616/IB tanácsi határozatban előírányzottól eltérő műszaki és operatív végrehajtását is. Ezért a megállapodás és a végrehajtási megállapodás egyértelműen sérti a prümi határozatokat. Ezzel a következtetéssel nem feltétlenül lehet egyetérteni, hiszen a prümi mintára létrejövő tervezet 22. cikke kimondja, hogy ez a megállapodás nem érinti a Felek azon egyéb nemzetközi megállapodásokból eredő jogait, kötelezettségeit és felelősségét, amelyeknek részes felei. Ennek ellenére a Bizottság álláspontja az, hogy önmagában ez a hivatkozás nem teszi egyértelművé, hogy a megállapodás nem alkalmazandó az érintett tagállamok között, valamint azt sem, hogy az Európai Unió által kötött nemzetközi megállapodások elsőbbséget élveznek, így alkalmas arra, hogy veszélyeztesse a prümi határozatok egységes és következetes alkalmazását, valamint az általuk létrehozott rendszer megfelelő működését. Ennek a veszélye igen csekély, hiszen egyrészt az uniós jog elsőbbségéből adódik, hogy az EU tagállamok közötti együttműködés a jelenlegi jogszabályi keretek között és alkalmazott gyakorlat szerint folytatódik a jövőben is, másrészt maga a PCC SEE egyezmény 36. cikke is kimondja, hogy az nem érinti a szerződő felek egyéb nemzetközi szerződésekből adódó jogait és kötelezettségeit. Az új megállapodás célja is teljesen eltérő, hiszen itt a balkáni régióban elhelyezkedő országok részére kerül majd létrehozásra egy olyan eszköz, amely EU keretek között már működik és a hasznossága bizonyított. Az adatcsere problematikáját pedig azért nem látni, mivel az Europol az összes nem EU tag PCC SEE országgal kötött már olyan operatív együttműködési megállapodást, amelynek keretében lehetőség van akár személyes adatok cseréjére is. A végrehajtás is teljesen analóg lesz, hiszen ebben az esetben is akkor kerül majd sor automatikus adatcserére, ha a tagállamok bilaterális megállapodásokat kötnek egymással, így ezzel minden kétség elosztható. Ismerve azonban az Európai Bizottság működési mechanizmusát, nem valószínű, hogy a fent említett érveket elfogadja, ezért szükség lesz egy olyan kiegészítő jegyzőkönyv megalkotására, amelyben tételesen kimondásra kerül, hogy az EU országok közötti

együttműködés prűmi kereteit ez a megállapodás nem érinti, azt a tagországok egymás között nem alkalmazzák.

5. Összegzés

Látható, hogy a nemzetközi rendvédelmi együttműködés évről-évre egyre bonyolultabbá válik, ahogy az is, hogy a legnagyobb hangsúly az információcserére helyeződik, továbbá a különböző műveleti, felderítési, nyomozati eljárásokban történő részvétel vagy támogatás teszi ki a kapcsolatok nagy részét. Igen nehéz ebben a helyzetben megtalálni azt a részt, amely egy új szervezet esetében nem jelent versenytársat a már működő szervezeteknek és nem jelenti a tevékenységek duplikálódását. A most bemutatott esetben úgy vélem, hogy sikerült megtalálni azt a formát, amelyet az EU-n kívűli országok eddig még nem alkalmaztak és ebben a körben, ezen a földrajzi területen egy olyan nívum lehet, amely érdemben segíti és felgyorsítja a bűnüldöző munkát. Egyrészt nagy előnye, hogy egy már bevált eljárás kerül kibővítésre, másrészt ebben az esetben EU és nem EU országok közötti kapcsolatokban lehet felhasználni az automatikus adatcserében rejlő előnyöket. Harmadrészt azért is előremutató az elképzelés, hiszen ezzel a tagjelölt ország számára egy olyan lehetőség válik alkalmazhatóvá, amely a taggá válásuk pillanatában már zökkenőmentesen tovább folytatható, hiszen a felkészülés, az alkalmazás, az esetleges hibák kijavítása, valamint a bizalom kiépítése már ebben az ún. előzetes fázisban kialakításra kerülhet. Az elképzelés figyelemre méltó, hiszen ami működik EU szinten, az miért ne működhetne az EU-n kívűli országok tekintetében, legfeljebb a megfelelő jogi kereteket kell hozzá megtalálni.

6. Felhasznált irodalom

- Agreement Between the Parties to the Police Cooperation Convention for Southeast Europe on the Automated exchange of DNA Data, Dactyloscopic Data and VehicleRegistration Data, Vienna, 2018. 09.13.
- A TANÁCS 2008/615/IB HATÁROZATA (2008. június 23.) a különösen a terrorizmus és a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelemre irányuló, határokon átnyúló együttműködés megerősítéséről.
- A TANÁCS 2008/616/IB HATÁROZATA (2008. június 23.) a különösen a terrorizmus és a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelemre irányuló, határokon átnyúló együttműködés megerősítéséről szóló 2008/615/IB határozat végrehajtásáról
- Az európai biztonsági stratégia COM(2015) 185 végleges Strasbourg, 2015.4.28.
- Emini D.; Marku D. (2019): Regional Security Cooperation in the Western Balkans. Institute for Democracy „Societas Civilis” – Skopje, 1-24.o.
- Felszólítás – 2019/2250. sz. kötelezettségsgzés, C(2019), 2019.10.10. Brüsszel
- Implementing Agreement of the Agreement Between the Parties to the Police Cooperation Convention for Southeast Europe on the Automated exchange of DNA Data, Dactyloscopic Data and Vehicle Registration Data, Vienna, 2018. 09.13.
- Kovács G.; Nagy K. (2019): Kriminálisztikai eszközök a terrorizmus elleni harcban. In: Bartkó, Róbert (szerk.) A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században Budapest, Magyarország. Gondolat Kiadó, 183-197.o.
- Krasniqi K. (2016): Organised Crime in the Balkans. European Scientific Journal. July (2016) edition vol 12, No. 19. 204-220.o.

- Memorandum of Understanding on Cooperation and Support Regarding the Secretariat of the Police Cooperation Convention for Southeast Europe on 21 May 2010 (COM 04/10)
- Nyugat-Balkán: az európai perspektíva erősítése COM(2008) 127 végleges Brüsszel, 2008.3.5
- Police Cooperation Convention for Southeast Europe (PCC SEE)
- Stojarova V. (2007): Organized Crime in the Western Balkans. HUMSEC Journal, issue 1. 111.o.
- Tanácsi Következtetések a „prümi határozatok” implementációjáról tíz évvel az elfogadásuk után 11227/18, 2018. július 18. Brüsszel
- Vauvola N. (2020): Police Information Exchange: The future developments regarding Prüm and the API Directive. Policy Department for Citizen Rights and Constitutional Affairs, Directorate-General for Internal Policies PE 658.542 44.o.
- 35/2017 (IV.28) 35/2017. (IV. 28.) ME határozata Délkelet-európai Rendőri Együttműködési Egyezmény (PCC SEE) Szerződő Felek közötti, prümi mintára megvalósuló automatizált DNS, ujjnyomat- és gépjármű-nyilvántartási adatok cseréjét megalapozó többoldalú egyezmény és végrehajtási megállapodás létrehozására adott felhatalmazásról

Mit jelent a felelős alkoholfogyasztás a fiatalok számára?

Kiss Viktor Soma¹- Karakasné Dr. Morvay Klára²

¹ főiskolai hallgató, ²főiskolai docens – Budapesti Gazdasági Egyetem - KVIK
Budapest 1054, Alkotmány u. 9-11.

e-mail cím: kissoma1999@gmail.com, karakasnemorvay.klara@uni-bge.hu

Absztrakt

Az alkoholos italok készítése és fogyasztása szinte az emberiség történelmével egyidős. Valahol tiltják a fogyasztását, más kultúráknak pedig szerves részét képezik ezek az italok, gondoljunk például a hungarikumként minősített pálinkára. Számos sokkoló adat áll rendelkezésre arról, hogy a világ különböző régióiban és országaiban mekkora mennyiségű alkoholt fogyasztanak az emberek. Jelen kutatás kizárólag a magyar egyetemisták alkoholfogyasztási szokásaira fókuszál.

A kutatás eredményei rávilágítanak arra, hogy az egyetemi élethez rendkívül szorosan kapcsolódik az alkohol, viszont a fogyasztással kapcsolatos felelősségtudat tekintetében nem járnak az élen a hallgatók. A kutatás során megállapítottuk, hogy a megkérdezett hallgatók képesek megfogalmazni a felelős alkoholfogyasztás kulcsszavait és jellemzőit, ugyanakkor többségük az alacsony kockázatú alkoholfogyasztási szintnél gyakrabban és több alkoholt fogyaszt.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Az alkoholfogyasztás hosszú múltra tekint vissza, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy az erjesztett italok fogyasztásának legrégebbi régészeti forrásai legalább 7000 évesek. A világon rengeteg országban fogyasztanak alkoholt az emberek, mégis ritkán kutatják és vizsgálják az alkoholfogyasztás elterjedésének okait (Dunbar, et al., 2016).

Magyarországon a túlzott alkoholfogyasztás, azon belül leginkább az ellenőrizetlen alkoholfogyasztás és annak egészségügyi következményei jelentik az egyik legnagyobb problémát a közegészségügynek (Ádám, et al., 2009). Nem csak az elfogyasztott alkohol mennyisége, de az alkoholos ital minősége is fontos szerepet játszik a krónikus májbetegségek kialakulásában. Tehát a rossz minőségű, sokszor házi készítésű alkoholos italok elfogyasztása nagymértékben növelheti a májbetegségek kialakulásának kockázatát (Szűcs, et al., 2005). Európán belül a legmagasabb nyilvántartás nélküli alkoholfogyasztás Kelet-Európára jellemző,

ezen régió országaiban nagyon magas a májzsugor okozta halálozási arány (Lachenmeier, et al., 2014).

Magyarországon a rendszerváltás után, 1991-ben, 18,5 liter tiszta alkoholt fogyasztottak az emberek fejenként a 15 év feletti korosztályban. A 18,5 literből 15,5 liter volt ellenőrzött és 3 liter ellenőrizetlen. 2016-ra az egy főre jutó alkoholfogyasztás csökkent, az ellenőrzött 10,9 liter volt, ami 4,6 literrel kevesebb, mint a 90-es évek elején mért mennyiség. Emellett az ellenőrizetlen mennyiségű alkoholfogyasztás is csökkent, 3 literről 2016-ra a felére, tehát 1,5 literre csökkent a nem ellenőrzött alkohol fogyasztása (World Health Organization, 2019).

„Az alkoholfogyasztás kérdése a népegészségügy területét már közvetlenül érinti (Ádány, 2011).” Az országban évente közel 30000 fő hal meg a túlzott alkoholfogyasztás miatt, még sincs alkoholstratégiája az országnak (Zacher, 2020). A túlzott alkoholfogyasztás visszaszorítása és az alkoholbetegek gyógyítása a népegészségügyi program célja, melyben a következő jelenti a legfőbb feladatot: „A prevenció célkitűzése nem a teljes absztinencia, hanem a józan mértékletesség elfogadása, ami azt jelenti, hogy 18 éves kor alatt senki ne fogyasszon alkoholos italt, 18 éves kor felett pedig csak alkalomszerűen, a mennyiségi és minőségi szempontok respektálásával tegye (Ádány, 2011).”

A kutatási téma relevanciáját rendkívül jól tükrözi, hogy a túlzott alkoholfogyasztás visszaszorítását célzó „Száras november” -ként ismert kampány 2019-ben az egyetemistákat célozta meg. A kampányban kiemelték, hogy a 19-26 éves korosztály 30%-a nem fogyaszt alkoholt, míg az egyetemisták csupán 10%-a absztinens, amiből azt a következtetést vonták le, hogy a felsőfokú tanulmányok során valamilyen okból többen fogyasztanak alkoholt (ATV Magyarország, 2019).

Az alkoholfogyasztás a turizmussal is kapcsolatba hozható, hiszen a borturizmus alapjában a bor fogyasztására épül. Népszerű elemei közé tartoznak a borkóstolók, a borutak, pincelátogatások és a bortúrák. Ezek alkalmával a fogyasztás kulturált és kontrollált keretek között zajlik. A turisták fő motivációja a feszültség levezetése, a kapcsolatteremtés megkönnyítése, a kikapcsolódás és a baráti társaság élvezete (Máté, 2007). A borkultúra népszerűsítése tekintetében a 18-35 éves korosztályban van a legnagyobb befogadókészség, hiszen közülük egyre többen érdeklődnek a kulturált borfogyasztás iránt és körükben egyre divatosabbak a bortanfolyamok, a kóstolók és más borhoz kötődő rendezvények például borvacsorák, bor- és gasztrofesztiválok (Michalkó, 2011).

Magyarországon az alkoholos italok ára kifejezetten olcsónak számít, az Európai Unió átlagár csupán 77%-át kell kifizetni egy alkoholos italért. Összehasonlítva az unió országait, Románia és Bulgária mögött Magyarországon a harmadik legolcsóbb az alkohol (ec.europa.eu, 2019). Ezen adat tükrében nem meglepő az a tény, hogy rendkívül sok külföldi turista érkezik az országba, a könnyen megfizethető alkohol miatt. Budapesten, bizonyos kerületekben („Bulinegyed”) igen jelentős mértékben van jelen a „buli” vagy „alkohol” turizmus (Smith et al 2019). Sajnos egyre gyakoribbak a randalírozások és a helyi közösség nyugalmanak zavarása.

Az alkoholfogyasztás és a közbiztonság kapcsolatának szemléltetésére íme néhány adat: 2020-ban Magyarországon az ittas állapotban előidézett közúti közlekedési balesetek száma 1361 volt, ami bár az elmúlt évek csökkenő tendenciájába illeszkedve kevesebb, mint a korábbi évek

esetszámai, még így is naponta több, mint 3 ilyen eset történik. Az összes közúti közlekedési baleset majdnem 10%-át teszik azok az esetek, amelyek alkoholfogyasztáshoz köthetőek. (Központi Statisztikai Hivatal, s.a.)

Az alkoholfogyasztás mértékét legtöbbször az elfogyasztott alkoholos italok számával jellemezhetjük. 1 egységnyi itálnak nevezzük azt a mennyiséget, ami 10 gramm tiszta etanolt tartalmaz. Ezek alapján egy egységnek számít 3 dl sör, 1 dl bor vagy 2 cl tőmény (Tulassay, 2011). A szakirodalmi feltárás során rendkívül sok ellentétes információ fedezhető fel azzal kapcsolatban, hogy jelenleg hogyan határozzák meg a biztonságos és veszélyes alkoholmennyiséget, illetve a mértékletes alkoholfogyasztást.

Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization = WHO) szerint az alkoholfogyasztásnak nem létezik biztonságos szintje. Természetesen létezik alacsony kockázatú alkoholfogyasztás, de a WHO nem definiál külön korlátokat, hiszen a bizonyítékok azt mutatják, hogy egészségügyileg a legjobb, ha egyáltalán nem fogyasztunk alkoholt (euro.who.int, s.a).

Emellett viszont számos helyen meghatározzák az alacsony kockázatú alkoholfogyasztás mennyiségét. A legtöbb helyen a 2-3-4-0 irányelvet használják, ami a következőt jelenti: a 2-es szám jelöli, hogy a nők naponta maximum 2 egységnyi alkoholt fogyaszthatnak, a férfiak naponta maximum 3 egységnyi, 4 egységet pedig csak ritkán, ünnepekkor, speciális alkalmakkor fogyaszthatnak az emberek. A 0 szám pedig azt jelöli, hogy mikor nem szabad egyáltalán alkoholt fogyasztani. Ilyen esetek közé tartozik például a terhesség, gyógyszerfogyasztás, vezetés (Antal et al, 2013; camh.ca, 2018; italmertek.hu, s.a.).

A veszélyes alkoholfogyasztás mérésére az Egészségügyi Világszervezet megalkotta az AUDIT (Alcohol Use Disorders Identification Test) tesztet, amely kitöltésével a fogyasztó megtudja, hogy mennyire fogyaszt károsan alkoholt. A teszt 10 egyszerű kérdésből áll, melyből 3 kérdés az alkoholfogyasztással foglalkozik, 3 az alkoholfüggőséggel és 4 az alkohollal kapcsolatos problémákkal. Minden kérdés az elmúlt 1 év alkoholfogyasztására fókuszál, tehát ez alapján értékeli a kitöltőt (euro.who.int, s.a).

2. Anyag és módszer

Jelen cikk elkészítéséhez primer és szekunder kutatást is alkalmaztunk. A szakirodalom feltárása során az elsődleges cél az volt, hogy minél jobban megismerjük a világ és a különböző régiók népességének alkoholfogyasztási szokásainak mintáját és trendjeit. A szekunder kutatás során, a szakirodalom feltárásán túl, nagy segítségünkre volt az Egészségügyi Világszervezet 2014-es és 2018-as jelentése az alkoholfogyasztásról.

Ezekben a jelentésekben a világban zajló alkoholfogyasztási irányokon kívül a világszervezet tagállamaira egyenként felméréseket készítettek, melynek eredményei a jelentések nagy részét teszik ki. A Magyarországról szóló adatok nagy segítséget nyújtottak az ország népességének alkoholfogyasztási szokásainak megismerésében.

A kutatás nehézségét mutatja, hogy rendkívül kevés adat lelhető fel a fiatalok alkoholfogyasztási szokásairól, és ennél is kevesebb az egyetemisták szokásairól. Ennek

pótlására készült a primer kutatás. A kvantitatív kutatás keretében egy online kérdőív készült, amiben személyes adat és elérhetőség nem került rögzítésre, így a kitöltés teljesen anonim módon történt, tekintettel a téma érzékenységre. Erre azért volt szükség, hogy a válaszadás során a lehető legőszintébb és legvalósabb válaszokat kapjuk. Emellett az online kérdőív alkalmazására azért is került sor, mert nagy mintán alkalmazható, ezáltal nagy mennyiségű, könnyen elemezhető információt lehet gyűjteni ezzel a módszerrel.

A kérdőívet elsősorban online egyetemi csoportokban osztottuk meg, melyek többszáz fős tagsággal rendelkeztek, így a válaszok különböző egyetemekre járó hallgatóktól érkeztek. A kérdőívet 2020. szeptember végétől október elejéig volt lehetőség kitölteni, ez idő alatt összesen 484 kitöltés érkezett.

A primer kutatás második felében egyetemi hallgatókkal készült fókuszcsoportos interjú, hogy minél pontosabb képet alkothassunk az egyetemisták alkoholfogyasztási szokásairól, szükségleteiről, igényeiről és márkaválasztási preferenciáiról. Azért esett erre a módszerre a választás, mert a kérdőívvel ellentétben az interjú sokkal személyesebb, így a válaszok is sokkal őszintébbek lehetnek, illetve kvalitatív adatok gyűjthetők. Természetesen az őszinte válaszokhoz elengedhetetlen volt a megfelelő bizalom az interjú résztvevők között.

Az interjú célja az volt, hogy a szokásokon felül feltárja a fogyasztói szükségleteket, illetve a korábbi kvantitatív adatok értelmezésében és feldolgozásában is segítséget nyújtson. Az interjú során 6 egyetemistát kérdeztünk meg, bő 1 órán keresztül. Az interjú résztvevőknél a nemek aránya 50-50%, különböző egyetemekre jártak, és az alapképzés minden évfolyamát, illetve a mester képzést is képviselték. Az interjú online térben zajlott 2020. októberben, mivel ez volt a legegyszerűbb módja annak, hogy mind a 6 egyetemista részt tudjon venni az interjúban.

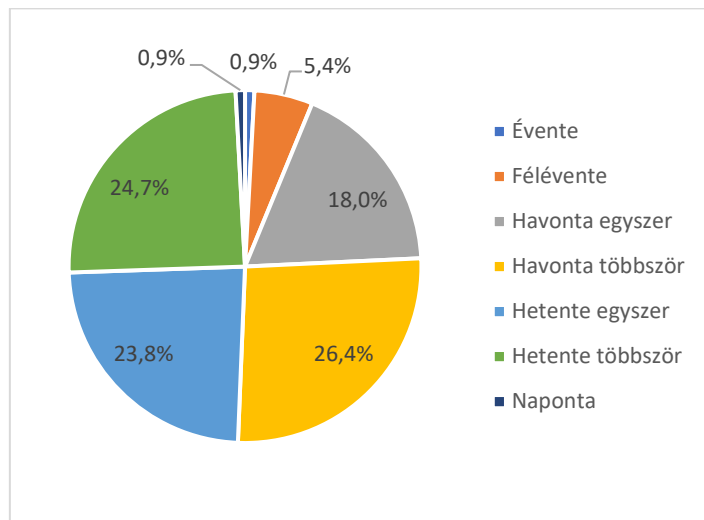
3. Eredmények és értékelésük

A 484 válaszadó egyetemista közül csupán 7 hallgató (1,5%) tartozik azok közé, akik egész életükben nem fogyasztottak (még) alkoholt. A férfiak körében egyetlen olyan kitöltő sem volt, aki ne ivott volna már alkoholt, tehát mind a 7 hallgató nő. Ez azt jelenti, hogy a kitöltő nők majdnem 2 százaléka teljesen absztinens. A korábbi fogyasztók csoportjába szintén 7 fő tartozik, akik közül megint csak mind a 7 nő, tehát a nők 2%-a nem fogyasztott alkoholt az elmúlt 12 hónapban. Az adatokat összesítve megállapítható, hogy 14 fő tartozik az absztinensek kategóriájába, ami 3%-ot jelent a mintában, akik közül mindenki nő.

Összehasonlítva a megkérdezett egyetemisták közti absztinensek arányát az ország népességében levő absztinensek arányával, megállapítható, hogy az egyetemisták nagyon kis százaléka nem fogyaszt alkoholt. A teljes népességben férfiaknál 20,1 százalékponttal, a nőknél pedig 41,2 százalékponttal több az absztinensek aránya, mint az egyetemisták esetében. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a 129 egyetemista férfi kitöltő közül egyetlen egy sem absztinens.

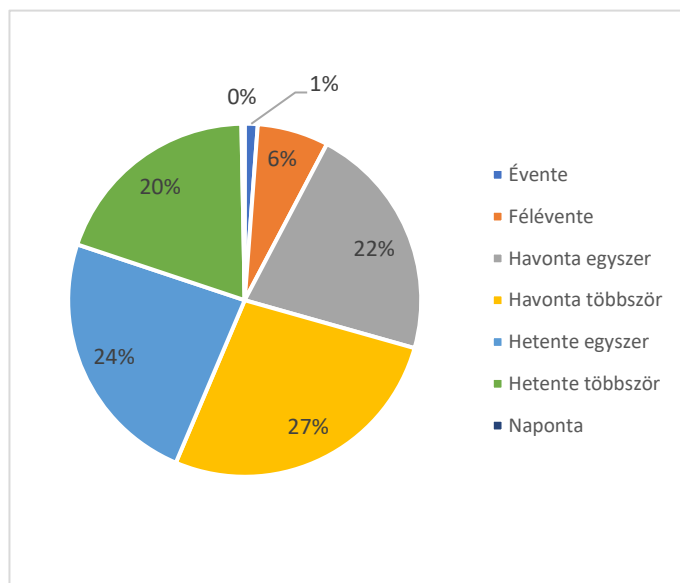
A kérdőívet kitöltő egyetemisták 97%-a iszik alkoholos italt különböző gyakorisággal. Heti rendszerességgel a válaszadók közel fele (48,5%) iszik alkoholos italt. Hetente egyszer a kitöltők 23,8%-a, hetente többször pedig a 24,7%-a fogyaszt alkoholt. Ennél gyakrabban - tehát

naponta - a kitöltők közül 4-en fogyasztanak alkoholt, ami durván 1%-ot (0,85%) jelent. Havi rendszerességgel a hallgatók 44,4%-a iszik, náluk ritkábban pedig a minta 6,3%-a iszik alkoholt (1. ábra).

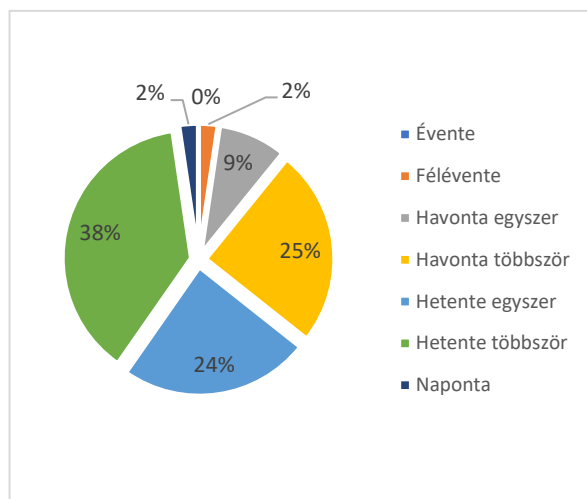

1. ábra: Alkoholfogyasztás gyakorisága a megkérdezett egyetemisták körében
Forrás: Saját kutatás

Ennél realisabb képet kaphatunk, ha figyelembe vesszük a nemek közötti eltéréseket. A nők és férfiak közötti különbségek a fogyasztás gyakoriságán is meglátszanak. Míg abban szinte teljesen megegyezik a két nem, hogy havonta többször, illetve hetente egyszer a férfiak és nők negyede fogyaszt alkoholt, az ennél szélsőbb értékeknél, már nagy eltérés figyelhető meg (2. és 3. ábra).

2. ábra: Alkoholfogyasztás gyakorisága az egyetemista nők esetében
Forrás: saját kutatás

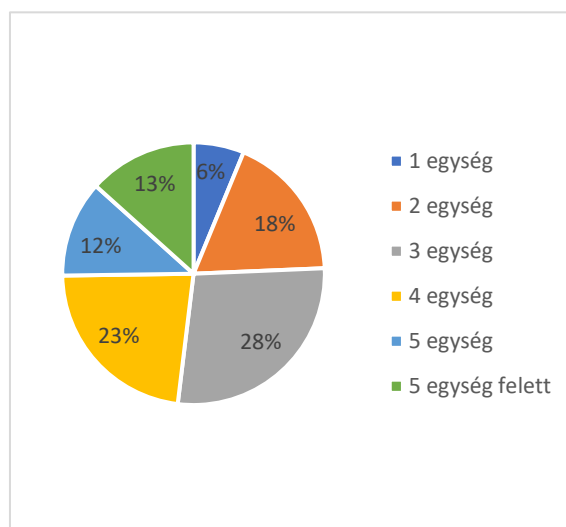

3. ábra: Alkoholfogyasztás gyakorisága az egyetemista férfiak esetében

Forrás: saját kutatás

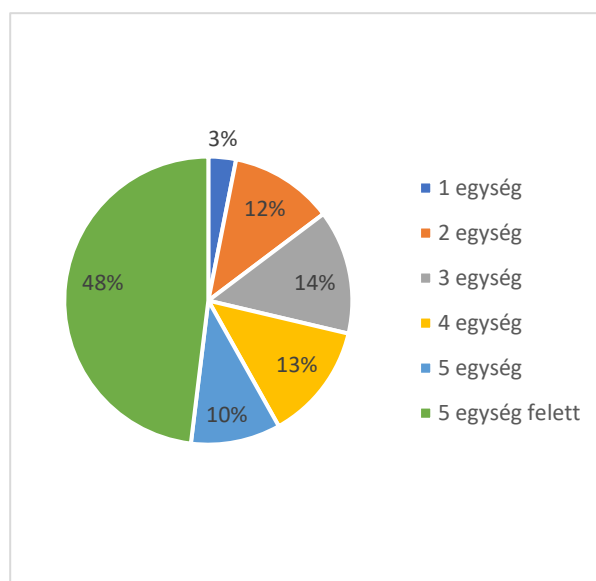
A nők 22%-ára igaz az, hogy havonta egyszer fogyasztanak alkoholt, míg a férfiaknál ez a szám 9%. A férfiakra jellemző inkább az, hogy hetente többször is fogyasztanak alkoholt, arányaiban közel dupla annyian (38%) teszik ezt, mint a nők (20%). Mindkét nemre igaz, hogy több mint 90%-uk minimum havi rendszerességgel fogyaszt alkoholt. A nők esetében 93%, míg a férfiak esetében 98% ez az arány.

Az alkoholfogyasztás gyakoriságán túl az elfogyasztott mennyiség is kulcsszerepet játszik. Az egy alkalommal elfogyasztott alkohol mennyiségét egységekben lehet a legegyszerűbben meghatározni. Az egyetemista nők 6%-ára, míg férfiaknál arányaiban csak ennek a felére (3%) igaz, hogy alkalmanként nem fogyasztanak el 1 egységnél több alkoholos italt. 2-3 egységnyi alkoholt a nők 46%-a fogyaszt, ezzel szemben a férfiaknak csak a 28%-a fogyaszt ennyi alkoholt (4. és 5. ábra).

4. ábra: Egy alkalommal elfogyasztott alkohol mennyisége egyetemista nők esetében

Forrás: Saját kutatás

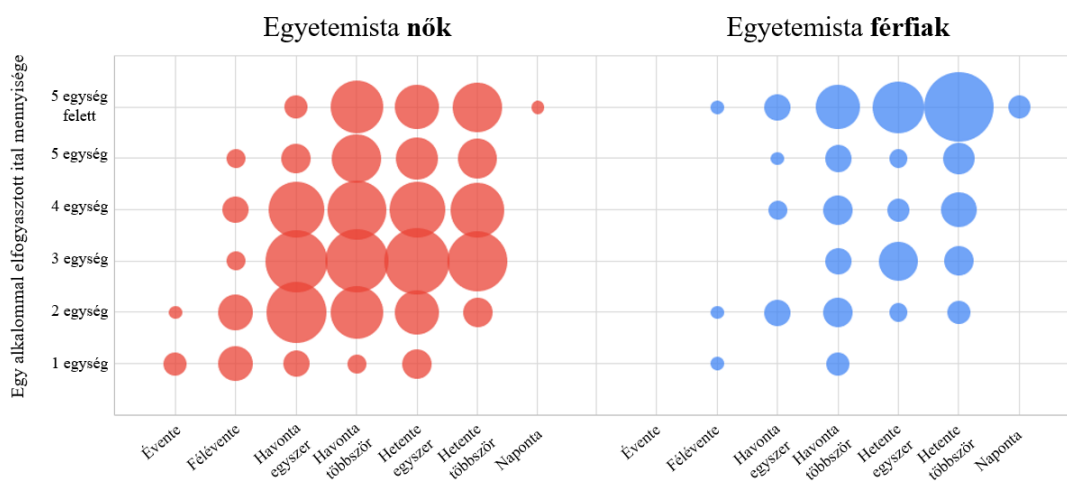
5. ábra: Egy alkalommal elfogyasztott alkohol mennyisége egyetemista férfiak esetében

Forrás: Saját kutatás

Összességében a nők sokkal nagyobb hányada (87%) fogyaszt kevesebb mint 6 egységnyi alkoholt egy alkalommal, ami a férfiak esetében csupán 52%. Ez azt jelenti, hogy a férfiak 48%-a 5 egységnél több alkoholt fogyaszt el alkalomként.

Önmagában azzal, hogy valaki gyakran fogyaszt alkoholt, vagy egy alkalommal nagy mennyiséget fogyaszt, még nem feltétlenül jelenthető ki, hogy veszélyesen iszik alkoholt. Ahhoz, hogy ezt meg lehessen állapítani, egy olyan koordináta-rendszerben kell ábrázolni a fogyasztókat, melynek az egyik tengelye a gyakoriságot, a másik a mennyiséget jelöli. Így készíthető az a buborékdiagram (6. ábra), melynek x tengelye a fogyasztás gyakoriságát, y tengelye pedig az egy alkalommal elfogyasztott mennyiséget mutatja, a buborékok mérete pedig a válaszadók számát szimbolizálja.

6. ábra: Az egyetemista nők és férfiak alkoholfogyasztásának mennyiségi és gyakorisági összefüggése
Forrás: Saját kutatás

Első ránézésre a diagrammból két egyértelmű tény állapítható meg. Egyrészt, hogy több női (337) válaszadó volt, mint férfi (129). Másrészt pedig, hogy a női válaszadók többsége a koordináta-rendszer közepére koncentrálódik, míg a férfi válaszadók nagy része a koordináta-rendszer tetejére és a jobb felső sarkára összpontosul.

Az egyetemista nők válaszaiból kiderül, hogy nagy részük 2, 3, vagy 4 egységnyi alkoholt fogyaszt alkalmanként, és ezt legtöbbször havi vagy heti rendszerességgel teszik. A férfiak esetében már más a helyzet, a legtöbb férfi válaszadó hetente többször 5 egység feletti alkoholmennyiséget fogyaszt, ami rendkívül nagy gyakoriságot és mennyiséget jelent.

Az Egészségügyi Világszervezet megfogalmazását tekintve a nők 13%-a súlyos, alkalmoszerű alkoholfogyasztó (heavy episodic drinker), a férfiak pedig 47%-a tartozik ebbe a kategóriába, ami rendkívül jól szemlélteti a problémát.

A felelős alkoholfogyasztás, mint fogalom, nagyon nehezen definiálható. A fókuszcsoportos interjú során a felelősség meghatározására a csoport tagjai a mértékletességet és a határt említették kulcsszóként (7. ábra). A mértékletesség szerintük két dolgon múlik: az egyik az alkoholfogyasztás gyakorisága, a másik pedig az elfogyasztott alkohol mennyisége. A határ, mint fogalom jelen esetben arra vonatkozik, hogy egy adott fogyasztó, mekkora mennyiségű alkohol elfogyasztása után lesz ittas vagy részeg. A csoport két tagja is felvetette, hogy nem létezik éles határ, illetve ez egy adott egyén esetében is alkalmanként változhat. Különböző nemű és különböző testi adottságokkal rendelkező embereknél máshol van ez a határ, ezért ezt nem lehet egy adott csoportra meghatározni. Amiben a válaszadók egyetértettek, hogy felelősség tekintetében az egyéneknek fontos tudnia, hogy hol van a saját határuk alkoholfogyasztás szempontjából. Az online kérdőív során a válaszokból az derült ki, hogy a kitöltők 46%-a teljesen tisztában van azzal, hogy az ő esetükben mekkora elfogyasztott mennyiségnél van ez a határ, viszont 1,5%-uk pedig egyáltalán nincs tisztában a saját határával.

Arra a kérdésre, hogy vezetnék-e autót alkoholfogyasztás után, a fókuszcsoporthoz tartozó tagjai közül mindenki nemleges választ adott. Ahhoz, hogy kiderüljön, hogy a szabályok miatt, vagy a felelősségtudat miatt nem vezetnek ittasan autót, kontroll kérdésként feltettük, hogy egy olyan országban, ahol engedélyezett egy bizonyos mennyiségű alkohol elfogyasztása után is a járművezetés, vezetnék-e. 6 főből 5 azt mondta, hogy semmiképp nem vezetne, mert nem kockáztatna emiatt, 1 fő pedig vezetne, mert szerinte nem hiába engedik a szabályok, tehát nagyrésztük e tekintetben is nagy felelősségtudattal rendelkeznek.

4. Következtetések, javaslatok

Az egyetemisták alkoholfogyasztásának felelőssége több szempontból is megvizsgálásra került. A felelősséget két részre bontottuk. Az egyik az, amikor az alkoholfogyasztó másokért is felel. Erre egy jó példa az ittas autóvezetés, amiről kiderült, hogy a fókuszcsoporthoz tartozó tagjai nem csak a szabályok miatt nem vezetnek ittasan autót, hanem azért sem, mert nem kockáztatnák meg hogy mások egészségét veszélyeztetik. Ebből a szempontból az egyetemisták nagy felelősségtudattal rendelkeznek.

A másik fajta felelősség pedig az, amikor az egyén saját magáért felelős. Ennek vizsgálatához az alkoholfogyasztás gyakoriságát és mennyiségét vettük figyelembe. A férfiak többségéről kiderült, hogy nagyon gyakran nagyon nagy mennyiségű alkoholt fogyasztanak, ami egyáltalán nem felelős fogyasztás. A nők esetében a gyakoriság és a mennyiség sokkal jobban megoszlott, de nagy részükről kiderült, hogy több alkoholt fogyasztanak, mint amit a 2-3-4-0 szabály megenged. Összességében tehát a fogyasztás gyakoriságát és mennyiségét figyelembe véve a megkérdezett egyetemisták nagyrésze felelőtlenül fogyaszt alkoholt. Sajnos az egyetemisták körében mért értékek jóval meghaladják az országos átlagot. Ennek okainak kiderítése egy további kutatásban történik.

5. Felhasznált irodalom

- Antal B. G. & Bádonyi, M. & Szőke, Sz., 2013. Professzionális bártender. Budapest: Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft.
- ATV Magyarország, 2019. Az egyetemisták állnak az idei Száraz November középpontjában. [video online] Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=QAZ-SEbA2s8> [Hozzáférés dátuma: 2020.09.10.]
- Ádány, R., 2011. Megelőző orvostan és népegészségtan. [e-könyv] Budapest: Medicina Könyvkiadó Zrt. Elérhető: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_524_Megelozo_orvostan_nepegeszségtan/adatok.html [Hozzáférés dátuma: 2020.09.25.]
- Ádám, B. & Molnár, Á. & Bárdos, H. & Ádány, R., 2009. Health impact assessment of quality wine production in Hungary. [online] Elérhető: <https://academic.oup.com/heapro/article/24/4/383/572329> [Hozzáférés dátuma: 2020.10.14.]

- camh.ca, 2018. Canada's low-risk alcohol drinking guidelines. [online] Elérhető: <https://www.camh.ca/-/media/files/canadas-low-risk-guidelines-pdf.pdf> [Hozzáférés dátuma: 2020.09.13.]
- Dunbar, R., Launay, J., Wlodarski, R., Robertson, C., Pearce, E., Carney, J., MacCarron, P., 2016. Functional Benefits of (Modest) Alcohol Consumption [online] Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/311941271_Functional_Benefits_of_Modest_Alcohol_Consumption [Hozzáférés dátuma: 2020.10.12.]
- ec.europa.eu, 2019. How alcohol prices vary across EU. [online] Elérhető: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190906-1?inheritRedirect=true&redirect=%2Feurostat%2Fnews%2Fwhats-new> [Hozzáférés dátuma: 2021.03.09.]
- euro.who.int, s.a. Q&A – How can I drink alcohol safely? [online] Elérhető: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/disease-prevention/alcohol-use/data-and-statistics/q-and-a-how-can-i-drink-alcohol-safely> [Hozzáférés dátuma: 2020.09.12.]
- euro.who.int, s.a. Do you drink too much? Test your own alcohol consumption with the AUDIT test [online] Elérhető: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/disease-prevention/alcohol-use/data-and-statistics/q-and-a-how-can-i-drink-alcohol-safely/do-you-drink-too-much-test-your-own-alcohol-consumption-with-the-audit-test> [Hozzáférés dátuma: 2020.10.15.]
- italmertek.hu, s.a. 2-3-4-0 Program. [online] Elérhető: <http://italmertek.hu/2-3-4-0-program> [Hozzáférés dátuma: 2020.09.22.]
- Központi Statisztikai Hivatal, s.a. Ittas állapotban előidézett közúti közlekedési balesetek száma. [online] Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_feb003.html [Hozzáférés dátuma: 2021.03.09.]
- Lachenmeier, D. & Monakhova, Y. & Rehm, J., 2014. Influence of unrecorded alcohol consumption on liver cirrhosis mortality [online] Elérhető: <https://europepmc.org/article/pmc/pmc4064067> [Hozzáférés dátuma: 2020.10.15.]
- Máté A. 2007. A „Pannon borrégió” agrár földrajzi és borturisztikai értékelése”. – kézirat, PhD-értekezés, PTE TTK FI, Pécs, 246 p.
- Michalkó G. 2011. Turisztikai terméktervezés és fejlesztés. [online] Elérhető: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e2131> [Hozzáférés dátuma: 2021.02.13.]
- Smith, M.K., Egedy, T., Csizmady, A., Jancsik, A., Olt, G. and Michalkó, G. 2017. “Non-planning and tourism consumption in Budapest’s inner city”, *Tourism Geographies*, Vol. 20 No. 3, pp. 524-48, doi: 10.1080/14616688.2017.1387809.)
- Szűcs, S. & Sárvány, A. & McKee, M. & Ádány, R., 2005. Could high level of cirrhosis in central and eastern Europe be due partly to the quality of alcohol consumed? [online] Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/7951202_Could_the_High_Level_of_Cirrhosis_in_Central_and_Eastern_Europe_Be_Due_Partly_to_the_Quality_of_Alcohol_Consumed_An_Exploratory_Investigation [Hozzáférés dátuma: 2020.10.13.]
- Tulassay, Zs., 2011. A belgyógyászat alapjai 2. [e-könyv] Budapest: Medicina Könyvkiadó Zrt. Elérhető: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_524_A_belgyogyaszat_alapjai_2/ch07s05.html [Hozzáférés dátuma: 2020.09.15.]

- World Health Organization, 2019. Trends in alcohol consumption 2016. [online] Elérhető: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/402188/ACHP_FS_Hungary.pdf [Hozzáférés dátuma: 2020.10.14.]
- Zacher, G., 2020. 30 000-en hálnak meg évente az alkohol miatt, de mi csak a drogokkal foglalkozunk – Dr. Zacher Gábor. [online] Elérhető: <https://mindsetpszichologia.hu/30-000-en-halnak-meg-evente-az-alkohol-miatt-de-mi-csak-a-drogokkal-foglalkozunk-interju-dr-zacher-gabor-toxikologussal> [Hozzáférés dátuma: 2020.09.22.]

A felmérés az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-1-BGE-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Szállodai létesítmények robbantások elleni védelmének lehetőségei

Prof. Dr. Lukács László, CSc.¹- Dr. Balogh Zsuzsanna, PhD.²

¹ egyetemi tanár – Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola

Budapest, 1101. Hungária Krt. 9-11.

e-mail cím: lukacs.laszlo@uni-nke.hu

² téma- és tantárgyhirdető külső oktató - Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola

Budapest, 1101. Hungária Krt. 9-11.

e-mail cím: balogh.zsuzsanna@uni-nke.hu

Absztrakt

A terrorista támadások során az elkövetők célja a lehető legnagyobb pusztítás mellett, a tettük minél szélesebb körű publicitásának elérése. Ehhez az egyik széleskörűen alkalmazott eszköz a robbanóanyag, melyet akár rejtetten, akár erőszakos úton, pl. tehergépjárművel áttörve juttatnak el a tervezett célponthoz, célpontba. A támadások olyan helyszínekre irányulnak, ahol sokan, sok helyről érkezve tartózkodnak egy helyen. Az elmúlt évek eseményei bizonyítják, hogy a kedvelt turista célpontok szállodai létesítményeiben is történtek ilyen merényletek. A tanulmányban e létesítmények védelmi szintjének, fizikai biztonságtechnikai eszközökkel történő fokozásának lehetőségeit foglaljuk össze bizonyítva, hogy a külső esztétikum és a magas hatásfokú védelem ma már kölcsönösen biztosítható.

1. Bevezetés

Az elmúlt év áprilisában jelent meg az 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat, Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. A bevezető részben foglaltak szerint: „Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának célja hazánk jelenlegi biztonsági szintjének megőrzése és erősítése, ennek nyomán pedig az ország további fejlődésének szavatolása egy változékony világban. Ehhez felvázoljuk nemzeti jövőképünket, [...] tárgyaljuk hazánk [...] biztonsági környezetét, valamint [...] azonosítjuk a legfontosabb kihívásokat és az azokra adott válaszainkat, illetve lehetőségeket.”

Hazánk biztonsági környezetéről megállapítja: „A kontinensünkön elkövetett terrorcselekmények arra utalnak, hogy a szélsőséges vallási indíttatású terrorizmus egyre növekvő biztonsági kockázatot jelent Európa államai számára.” (V. fejezet, 66. pont)

Ebből következően az Alapvető érdekeinket tartalmazó VI. fejezetben többek között ez olvasható: „Magyarország megkülönböztetett figyelmet fordít a terrorizmus minden formája elleni küzdelemre: a jelenségcsoporttal szembeni leghatározottabb fellépés nemzeti érdekünk. A terrorizmus elleni harc egyszerre épül a terrorcselekmények megelőzésére, a terrorista csoportok és a terrorszervezetek felderítésére és felszámolására, a terrorcselekmények következményeinek kezelésére, a védelmi képességek megerősítésére és a veszélyhelyzetekre való felkészülésre.” (99. pont)

A VII. fejezetben a Kiemelt biztonsági kockázatokkal foglalkozik. Ezen belül a témánk szempontjából fontos megállapítás a következő: „A változékony globális környezetben számos kihívás, kockázat és fenyegetés irányulhat hazánk vagy szövetségi rendszereink ellen. Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájában meghatározott értékeink és adottságaink alapján, az elemzett biztonsági környezetben a következő kihívások nemzeti érdekeinkre gyakorolt hatása a leginkább jelentős:

e) terrorcselekmény elkövetése Magyarországon, illetve magyar állampolgárok vagy magyar érdekeltségek ellen külföldön.” (124. pont)

Az Átfogó feladatokat és eszközöket felsoroló IX. fejezet a terrorizmus jelentette fenyegetéssel kapcsolatban az alábbiakat tartalmazza.

- „A terrorizmus elleni küzdelemhez nemzeti szinten összehangolt kormányzati tevékenységre, az intézmény- és képességrendszer erősítésére, a hatáskörök összehangolására, horizontális koordinációra, a kockázatelemzési és kezelési, valamint a tájékoztatási módszerek és eljárások egységesítésére van szükség.” (147. pont)
- „A védekezés kiemelt területe a terroristák potenciális célpontjainak védelme, különös tekintettel a lakosságra és hazánk létfontosságú infrastruktúrájára.” (149. pont)

A Záró rendelkezések a turisztikai szervezetek részére is fontos feladatokat határoz meg.

- „A biztonság egyes részterületeiért felelős szervezetek a jelen dokumentumban adott iránymutatás figyelembevételével alkotják meg és vizsgálják felül saját szakági szabályozóikat. A szakstratégiák megalkotása során a tárcáknak figyelemmel kell lenniük arra, hogy azok álljanak összhangban a Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájában foglaltakkal.” (177. pont)
- „A biztonság egyes részterületeiért felelős állami szervezeteknek a Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiában megfogalmazott iránymutatásokkal összhangban kell megalkotniuk és felülvizsgálniuk a tevékenységükre vonatkozó szakági szabályzókat, különös tekintettel a nemzeti katonai, a rendészeti, a nemzetbiztonsági, a terror-elhárítási, a katasztrófavédelmi, a kiberbiztonsági és a migrációs területekre.” (178. pont)

A tanulmányban a fenti dokumentumban foglaltakhoz kapcsolódóan, a szállodai létesítmények terrorista robbantásokkal kapcsolatos fenyegetettségét, és az az elleni védelem egyes lehetőségeit vizsgáljuk meg, különös tekintettel a fizikai védelem eszközeire.

2. Turisztika létesítmények elleni terrorista támadások – tények és következtetések

A II. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencián tartott előadásunkban, a lehetséges terrorista támadások jellemzőit és a védekezés lehetőségeit foglaltuk össze össze röviden. (Lukács-Balogh, 2017. p. 73-84.). Egy másik, a kritikus infrastruktúra létesítményeinek robbantások elleni védelmét elemző tanulmány (Lukács-Balogh 2019. p.85-102) bevezetőjében, egy 2012-es cikkre hivatkozva az alábbi gondolatok olvashatók: „A XIX. századot a nemzeti szabadságharcok, a XX.-at pedig a világháborúk korszakának nevezhetjük. Vajon a XXI. század a robbantásos terrorista merényletek századaként kerül be a történelemkönyvek lapjaiba?” (Lukács 2012. p. 4.)

A kérdés akár „költőinek” is tekinthető, hiszen elég csak a napi híradásokat olvasni, hallgatni ahhoz, hogy szembesüljünk a rideg valósággal. A tanulmány témájához kötődően, a turizmus fenyegetettségét vizsgálva, sem lehetünk nyugodtak. Az alábbiakban az elmúlt időszak, szállodák elleni terrorista támadásaiból tallózunk.

2004. október 13. Az egyiptomi Tábában, az ötcillagos Hilton szálloda egy része a földdel vált egyenlővé, amikor 200 kilogrammos pokolgéppel megrakott autó rohant be a szálloda előcsarnokába, és ott felrobbant. A detonáció teljesen szétvetette az épület tízemeletes szárnyát, maga alá temetve a bennlévőket. A támadás utóhatásaként Tábától Sharm el-Sheikig mindenholn hazautaztak a turisták.

2008 novemberében merényletsorozat rázta meg Mumbai városát: a Lashkar-e-Taiba nevű pakisztáni iszlamista csoport 10 tagja összesen 12 célpontot támadott meg, vasútállomást, kávézót, egy zsidó kulturális központot és két luxushotelt. Legalább 174 ember vesztette életét, beleértve a támadók közül 9-et, és több mint 300-an sebesültek meg

2016. január 9. Két helyi fegyveres jutott be egy külföldiekkel teli szállodába az egyiptomi Hurghadában, annak ellenére, hogy az épület előtt rendvédelmi ellenőrző pont volt. Öt szállóvendéget megsebesítettek, mielőtt egyiküket agyonlőtték, a másikat pedig ártalmatlanná tették a biztonsági erők. A támadók annak ellenére jutottak be szálloda, hogy az épület előtt biztonsági őrök posztoltak, a hotelben azonban a rendőröknek sikerült feltartóztatniuk őket.

2016. január 18. Fegyveresek támadták meg a Burkina Fasó-i főváros Splendid nevű luxusszállodáját és a szemközti kávézót. A támadók felgyújtottak, felrobbantottak több, a szálloda előtt parkoló gépkocsit, tüzet nyitottak a hotel melletti kávézó teraszára, majd tűzharcba keveredtek a biztonsági erőkkel. Ezután a szállodába behatolva, ott túsokat ejtettek.

2018. január 21. A kabuli Intercontinental szálloda ellen követték el fegyveres támadást. A merényletben hat civil, köztük egy külföldi nő vesztette életét. Afganisztán első, 1969-ben épült luxusszállodáját az utóbbi két évtizedben többször is érték terrortámadások, ezért rendkívüli biztonsági intézkedésekkel védték. A mostani akció elkövetői robbantással törtek utat maguknak a szállodába.

2019. január 15. Terrortámadás érte Nairobiban a DusitD2 szálloda komplexumot, amelyben irodák és bankfiókok is vannak. Az összehangolt támadás egy robbantással kezdődött az egyik bankfiók előtt parkoló autóknál, majd egy öngyilkos merénylő robbantott a szállodai aulában.

2019. április 21. Több mint száz halálos áldozata volt a húsvétvasárnapi robbantásoknak Srí Lankán, több mint 250-en pedig megsebesültek. A támadásokat a fővárosban, Colombóban, illetve az annak környékén lévő szállodáknál, templomoknál követték el. Az egyik colombói szállodában, a Cinnamon Grand Hotelben a pokolgépet az étteremben helyezték el.

2019. december 10. A somáliai al-Shabaab terrorszervezet iszlamistái megrohmoztak egy szállodát a mogadishui elnöki rezidencia közelében. A támadók a biztonsági erők egyenruháit viselve álcázták magukat. Az AP amerikai hírügynökség a merénylet kapcsán kiemelte, hogy a mostani támadás eltér a szélsőségesek korábbi merényleteitől, amelyekben autókba rejtett pokolgépeket használtak az erősen őrzött létesítmények védelmének áttörésére, a harcosaik rohamát megelőzően. Ebben az esetben azonban csak gyalogosan támadó szélsőségesek voltak, ami új taktikai fogás lehet. Szomáliai tisztségviselők szerint az új biztonsági intézkedések, így a Mogadishuban berendezett ellenőrzőpontok megnehezítik a terroristák dolgát, s gyalogszerrel kénytelenek támadni

2020. augusztus 16. Szélsőséges iszlamista fegyveresek megtámadtak egy tengerparti szállodát Szomália fővárosában. Legkevesebb tíz ember életét veszttette és többtucatnyian megsebesültek. A rendőrség arról számolt be, hogy délután egy öngyilkos merénylő felrobbantotta magát az Elite Hotel bejáratánál, s ezután a társai megrohmozták a négyemeletes épületet.

A támadásokban közös vonás volt, hogy a terroristák olyan létesítményeket támadtak, ahol viszonylag kis helyen sokan tartózkodtak, így rövid idő alatt nagy pusztítást tudtak okozni: a szállodákat. Az első csapást robbanóanyag töltet (töltetek) robbantásával mérték, majd a kialakuló káoszt kihasználva, lőfegyverekkel fokozták a pusztítást.

Hogyan lehet megakadályozni az ilyen típusú támadásokat? Minden robbanóanyaggal elkövetett merénylet elhárításánál az első szabály: a töltet nem juthat be a létesítménybe. Korábbi konferencia előadásunkban már bemutattuk azokat a korszerű csomagvizsgáló röntgeneket és személyvizsgáló szkennereket, melyekkel felderíthetők, kiszűrhetők ezek (Lukács-Balogh, 2017.). De mit lehet tenni a gépjárművel támadó öngyilkos merénylővel? Hogy lehet egy szálloda a vendégek számára külsőleg vonzó építmény, egy ilyen támadással szemben mégis biztos védelmet nyújtó „erőd”? Tovább menve: ha mégis bejut egy robbanómellényt viselő merénylő, a belső közös terek kialakításával, speciális berendezésével csökkenthető-e a robbanás okozta pusztítás hatása? A következőkben ezt mutatjuk be.

3. Erőszakos gépjármű behatolás fizikai akadályai és a beltéri robbanás elleni védelem lehetőségei

A szállodáknak, mint minden közintézménynek jól azonosíthatónak kell lennie, esztétikus megjelenésével ki kell, hogy tűnjön az épített környezetből. Ezt legtöbbször nagy üvegfelületek alkalmazásával érik el az építészek, mely nyíltságot, természetes megvilágítást biztosít a lobby területén. Ugyanakkor ez a megoldás a biztonság szempontjából nagymértékben sebezhetővé teszi az épületet. Egy robbantással elkövetett merénylet esetén az üveg nagyon veszélyes építőanyag, szétrepülő szilánkjai – a töltet mennyiségének függvényében – akár több száz méterre is halált okozó sérülést okozhatnak (Balogh Zs. 2010). Amennyiben a robbanóanyagot

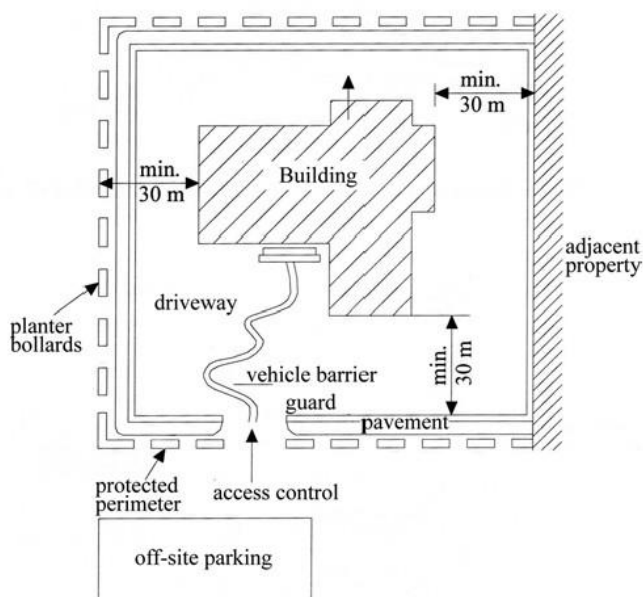
az ugyancsak mostanában „népszerű” *ramming*- azaz a nagysebességgel tömegbe, épületbe szálluló gépjárműbe helyezik el, ez több száz kg TNT erejű is lehet. A már meglévő épületek védelmi szintjének növelésére vannak utólagosan alkalmazható megoldások. Ugyanakkor fontos lenne az ilyen támadások elleni védelemre már a szállodák építésekor, telepítésekor gondolni. Ez sajnos még nem jellemző a hazai gyakorlatban. (Balogh Zs. – Szabó L. 2018)

Amikor olyan helyen épül egy új létesítmény, ahol a telekméret ezt lehetővé teszi, akkor a robbantások hatása elleni védelem szempontjából is optimálisan lehet kialakítani azt. Nagyobb problémát okoz a megfelelő távolságtartás („stand-off distance” biztosítása) a már meglévő, sűrűn beépített területen elhelyezkedő szállodaépületeknél. Ilyen esetekre is vannak utólagos megerősítési megoldások, de a mechanikai védelem kialakítása jóval korlátozottabb, mint az ún. zöldmezős beruházások esetén. (Balogh Zs. 2012)

Az alapelv, hogy megakadályozzuk a robbanóanyag bejutását az épületbe, vagy akár azt, hogy egy, az épület közelében parkoló gépjárműbe rejthessék. Ezért a parkolók kijelölését jól át kell gondolni: amennyiben lehetséges akkor az épület egy kevésbé üvegezett homlokzatának oldalán ajánlott azokat kialakítani.

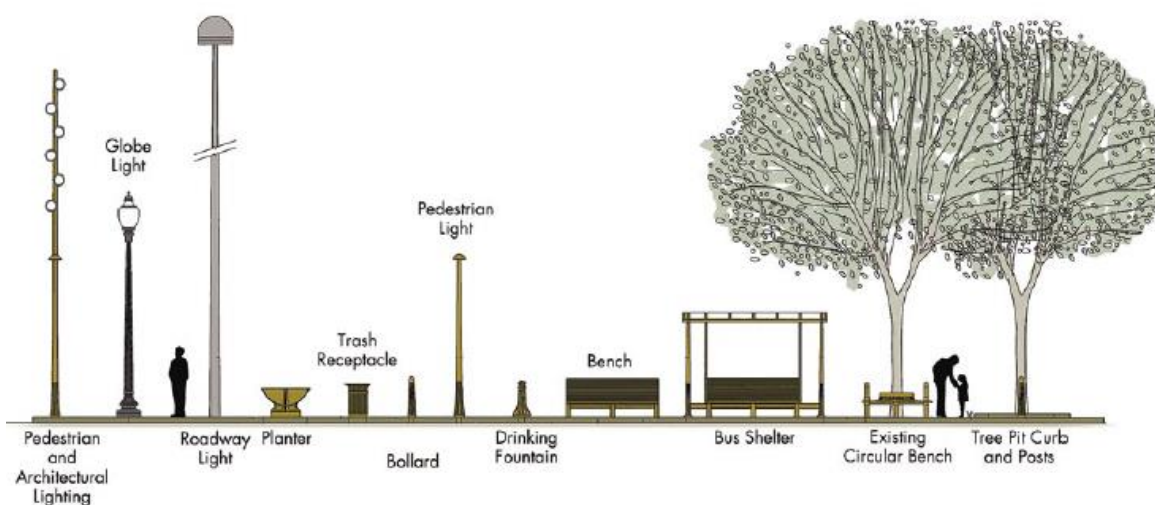
Már a közútsatlakozásnál való lehajtónál is, az erőszakos behatolásnak ellenálló sorompót célszerű elhelyezni, ahol pl. a szobafoglaláshoz kapott kóddal azonosíthatja magát a vendég, kizárva ezzel a jogosulatlan belépéseket a területre.

Az alábbi ábrán egy beépített környezetben lévő épület elhelyezkedése látszik, ami kellő védelmet nyújt a robbantásos támadás ellen. A szomszédos épülettől, ill. amennyiben ez lehetséges minden irányban ajánlott a min. 30 m-es távolságot tartani. Az ellenőrzött területbejárat utáni útszakasz vezetése nem egyenes, hanem több kanyarral kialakított, megakadályozva, hogy az épület felé tartó autó felgyorsulhasson és becsapódjon az épületbe. A vendégparkoló a telken kívül került elhelyezésre, ugyancsak a fentebb már említett okok miatt.

1. ábra. Sematikus épület elhelyezés robbantás elleni védelem biztosítására
Forrás: Koccz, Sutcu, Torunbalci, 2008. fig. 5.

A telek körüli járdát nagyobb (speciális) növényládákkal, esetleg oszlopokkal, egyéb térbútorokkal lehet kiépíteni. A főbejáratok előtti nagyobb virágládák, rusztikus nagyméretű kövek, szobornak látszó tárgyak is szolgálhatnak a védelem eszközeként. Ma már rengeteg különféle, nagyon esztétikus kivitelű behatolást megakadályozó oszlop-akadály létezik a biztonságtechnikai elemek tárházában. Ugyancsak kellemes környezetet és észrevétlen biztonságot nyújtanak az utcabútorok, melyek padok, szeméttárolók, kandelláberek formájában jelennek meg. Ezek alapja mindenkor nagy szilárdságú acél és/vagy vasbeton szerkezet, melyet megfelelő burkolattal „álcáznak”.

2. ábra. Utcabútorok a biztonsági távolságok kialakítására
 Forrás: FEMA 426 – 2003, p.2-17, fig. 2-4.

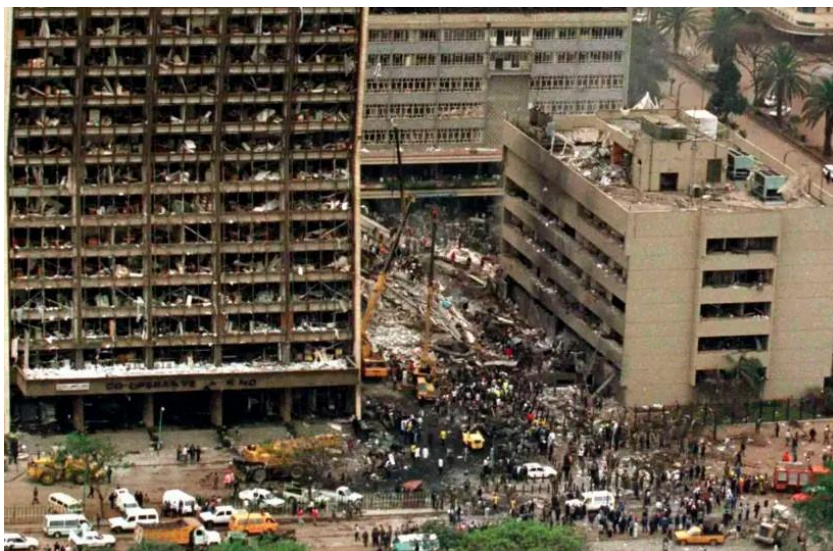

3. ábra: Virágláda barrikád elemek

Forrás: <http://perimetersecurityproducts.com/products/8-urban-terrorism-safety-barricade/>

Mit lehet tenni akkor, ha az épület olyan belvárosi területen fekszik, ahol utólag már nem biztosítható a fent említett, robbantások ellen védő biztonsági távolság? A kenyai fővárosban

lévő amerika nagykövetség ellen végrehajtott 1998-as robbantásos merénylet bizonyítja, hogy egy közvetlen utcai kapcsolattal rendelkező létesítmény esetén hiába építünk biztonsági kerítést és kaput, szervezünk az erőszakos behatolástól is védő őrséget. A kapu előtt megállított tehergépjárművön felrobbantott, mintegy 3 tonnás bomba súlyos károkat okozott a környező épületekben, több mint kétszáz halálos áldozatot követelt és négyezren sérültek meg. (Lukács-Balogh, 2013)

4. ábra: Az amerikai nagykövetség elleni robbantásos merénylet – Nairobi, 1998.
Forrás: Kavalier, 2019.

A védelem szempontjából kedvezőtlen adottságok ellenére, ebben az esetben sem kell lemondani az ilyen típusú merényletek elleni védekezésről. A hotel főbejárata előtt, vagy akár a biztonságos távolság határán elhelyezhetők olyan oszlopok, melyek süllyeszthető kialakítása lehetővé teszi az erőszakos behatolás elleni védelmet, ugyanakkor azt leengedve az érkező szállóvendég közelebb hozhatja csomagjait az épülethez. Az épülettel párhuzamosan kialakított rámpán a bejelentkezés előtt pár percre megállhat a járművével a vendég, vagy esetleg ez kiváltható, ha az épület bejáratához még mindig viszonylag közeli parkolóhelyekhez csomagszállító állványt gurítva segíti a személyzet a beköltözést.

5. ábra. Süllyeszthető oszlopok a bejárat előtt
Forrás: <https://www.heald.uk.com/products/hostile-vehicle-mitigation/bollards/evo-bollard/>

Azokon a helyeken, ahol jelentősek a telekárak, a tervezők a költségcsökkentés érdekében a vendégek számára szolgáló gépjárműparkolókat az épülete alatti szinte(ke)n alakítják ki. Ez kényelmes a vendégek számára, hiszen egy belső lifttel a lobbyba, esetleg a szobájukba is feljuthatnak csomagjaikkal. Ugyanakkor rendkívül veszélyes is, hiszen a parkoló személyautókba is elhelyezhető kb. 200 kg-nyi robbanóanyag⁶⁹. Ezért sem ajánlott a vonatkozó szakirodalmak, szabványok szerint a felszín alatti garázsok kialakítása (UFC 4-010-01, 2012). Ezeket a szabványokat folyamatosan fejlesztik, a bekövetkezett cselekmények elemzésének tapasztalatai alapján. (Balogh, 2013) Azonban, ha semmilyen módon nem kínálkozik más megoldás, a mélygarázsok beléptetésénél rendkívül szigorúan kell eljárni. Nemcsak rendszámfelismerő, ill. zárláncú TV hálózat kell, hogy figyelje az autókat, hanem tanácsos egyéb robbanóanyag detektorokat, esetleg erre képzett kereső kutyákat alkalmazni. Ez utóbbiak jó szolgálatot tehetnek akkor is, ha nem kell folyamatosan magas biztonsági szintet biztosítanunk a szállodának, ugyanakkor egy-egy kiemelt rendezvény vagy VIP vendég ott tartózkodása indokoltá teszi ezt.

A vendégparkolókat és a dolgozói/beszállítói parkolót mindenkor el kell különítenünk. A parkolók lezárása történhet akár sorompóval, akár oszlopokkal. Ezek az elemek bármikor elláthatók rendszámfelismerő, és ez által automatikus működést biztosító rendszerrel.

A rendszeres beszállítók (élelemiszor, mosoda stb.) beléptetésének is ellenőrzött (sorompóval megerősített bejáraton, vagy csúszó/nyíló kapun történő áthaladást követően) kell történnie, melyet minden esetben átvizsgálás előz meg. A statisztika azt mutatja, hogy a beszállítókön keresztül gyakran próbálnak robbanóanyagot, -szerkezetet bejuttatni az épületekbe. Ezért nem csak a szállítólevelek, egyéb okmányaik rutinszerű ellenőrzése fontos, hanem a gépjárművé is, hiszen a gépjárművezető tudta nélkül is bárki elhelyezhet egy robbanószerkezetet, amit aztán távirányítással vagy időzítővel működésbe léptet. Kiemelt biztonsági igény esetén a teherautók átvilágítása (pl. Heimann mobil mágneskapuk telepítésével), vagy tetejének átvizsgálása (egy mobil létra segítségével) is hasznos lehet.

A középületekre jellemzően a légies, nyitott tér miatt a nagyméretű üvegtáblák használata elterjedt az építészeti eszközök terén. Ezek hiába készülnek ma már valamilyen speciális edzett üvegből, a robbanásra nem méretezettek, hiszen ez nem követelmény a tervezők számára. Akár kifelé, akár a belső térbe berobbanó üvegezett szerkezetek vagy az üvegszilánkok miatt, vagy a nem megfelelő tokhoz való rögzítés miatt okozhatnak súlyos baleseteket. Ezen üvegtáblák megfogására is vannak már kidolgozott módszerek, technológiák.

A lobbyba lépve speciálisan kialakított, megerősített bútorokkal operálhatunk. Az amerikai Amulet Protective Technologies Inc. pl. lövés- és robbanásálló szállodai és repülőtéri bútorokat gyárt. Ilyenek a nagy üvegfelületek előtt elhelyezett repeszálló ülőgarnitúrák, vagy recepciós pultok. A legtöbb szállodában ma már biztosítanak munkaállomást is, ahol egy internetcsatlakozással a vendég saját laptopját üzemeltetheti, nyomtathatja előadása anyagát vagy akár repülőjegyét. Az ilyen célokra kialakított boxoknál jó szolgálatot tehet az ugyancsak

---

⁶⁹ A WTC ellen 1993 februárjában, az északi torony alatti garázsban egy kb. 680 kg-nyi robbanóanyaggal megrakott kisbusszal követtek el támadást. A robbanás következtében egy kb. 30 méteres kráter keletkezett és 6 ember életét vesztette.

ballisztikai válaszfal alkalmazása, így a robbanás esetén berepülő üvegszilánkoktól, törmelékektől megvédi az asztal mögött ülőt.

6. ábra. Amulet biztonsági ülőbútor

Forrás: <https://www.amuletbbs.com/amulet-in-structures.html>

7. Amulet biztonsági recepció pult (Uo.)

8. ábra. Amulet biztonsági munkaállomás (Uo.)

Ugyancsak jó szolgálatot tehetnek a mobil biztonsági panelek, de akár előadói pultok is, ha a szálloda általában nem igényel kiemelt biztonsági szintet, de elvélve olyan rendezvények helyszíne, amikor ezeket a paravánokat fel lehet állítani, dekorációval ellátva észrevehetetlenül részeivé válnak a védelemnek.

9. ábra: Amulet biztonsági panel és előadó pult (Uo.)

A lobby belső terét is el lehet látni olyan robbanási lökőhullámokat elnyelő panelekkel⁷⁰, elemekkel, amelyek egy esetlegesen bekövetkező támadás esetén csökkentik a károkat, a repeszhatásokat, és ezzel emberéletet is menthetnek.

Az erőszakos gépjárműves behatolás ellen védő fizikai akadályok széles palettájával találkozhat a különböző internetes oldalakon biztonsági rendszert tervező szakember. De mennyire hatékony ezek közül az egyik, vagy a másik? Mi alapján döntsön a választás során? A legtöbb biztonságtechnikai eszközhöz hasonlóan (tekintsük akár a legegyszerűbbeket, pl. a zárat, lakatokat) a gépjárművel végrehajtott támadások ellen védő eszközök, berendezések

⁷⁰ Ilyenek pl. a habosított alumínium (Alusion), vagy perlit örlemény és műgyanta keverékéből készült panelek (TABRESHield)

minősítéséről is találunk útmutatót, pl. az amerikai Védelmi minisztérium ezzel kapcsolatban kiadott, folyamatosan frissülő adatbázisát (DoD Anti-Ram Vehicle Barriers List, 2019).

4. Befejezés

A „terror“ szó eredeti angol jelentése szerint „rémület, rettegés, borzalom, iszony“ kiváltása a lakosság körében. Az akár fegyveres támadás, akár robbantás vagy egy sokaságba rohanó tehergépjármű által okozott tényleges veszteségeknél is nagyobb gondot jelent, az annak nyomán eluralkodó széles körű bizonytalanság, félelem. A fent bemutatott merényletek után kiürültek a térség szállodái, a vendégek elhagyták az üdülőhelyeket, és még évekkel később is érezhető volt a merényletek negatív hatása a látogató forgalmon.

A terrorista merényletek ma már országoktól és földrészekről függetlenül jelennek meg, az alkalmazott módszerek is nagyon változatosak. Az egyik leggyakrabban elkövetési módszerre a robbantásos cselekmények váltak. Ezen belül a sokak által látogatott létesítmények, események kiemelt célpontnak számítanak, így a szállodák is „puha célpontok”, ahogy egy tanulmány szerzői fogalmazzák (Lippai - Thieme-Eső, 2020.).

A tanulmányban azokat a fizikai védelmi eszközöket, berendezéseket próbáltuk bemutatni, melyekkel – akár a szállodaiparban is – megelőzhető a gépjárművel végrehajtott öngyilkos merényletek, illetve csökkenthető a létesítmények belsejében bekövetkező robbanás hatásai.

Megéri-e a pénzt a terrorelhárítás? – teszi fel a kérdést Bjorn Lomborg, a NATO Tükör 2008. 04. számában. Az általa akkor megfogalmazottak ma is elgondolkodtatóak: „A globális terrorizmus olcsó, csekély emberigényű, a világ figyelmét felkelti és lehetőséget ad a gyengének arra, hogy megrémíssze az erőseket. [...] A fejlett világ a fundamentalista iszlám terrorizmus fenyegetésére reagálva kulcsfontosságú célpontjai körül egyre nagyobb, egyre erőteljesebb védelmet épít ki. Egyre nehezebb bejutni a repülőterekre és nagykövetségekre, a legfontosabb látványosságokat is elzárták a potenciális robbantók elől.

2001 óta a világ körülbelül 70 milliárd dollárt költött megnövelt belbiztonsági intézkedésekre. Amint az várható volt ez körülbelül 34%-kal csökkentette a transznacionális támadások számát. Azonban a terroristák évente átlagosan így is 67-tel több halottat hagytak maguk mögött.

A halottak számának növekedése azért következett be, mert a terroristák racionálisan reagálnak az egyre növekvő biztonsági intézkedések eredményeként létrejött magasabb kockázatra. Olyan tervekre koncentrálnak, amelyek még nagyobb pusztítást okozhatnak.

A kormányok intézkedése annak érdekében, hogy egy helyszínt megvédjenek, egész egyszerűen arra ösztökéli a terroristákat, hogy másik célpontot válasszanak.

Az USA nagykövetségeinek megerősítése ugyanaz év tized során ugyancsak oda vezetett, hogy több gyilkosságot és támadást követnek el követségi dolgozók ellen, nem biztosított helyszíneken. A tisztviselők védelmére tett intézkedéseknek betudhatóan egyre több támadás éri az üzletembereket és turistákat, mint például a 2005-ös támadások Balin.

A terrortámadások mindig is egyértelmű és olcsó módszer lehetnek az olyan csoportok számára, akik pánikot és kétségbeesést akarnak okozni.” (Lomborg, 2008.)

A 1163/2020. számú kormányhatározatban „a Kormány felhívja a feladat- és hatáskörrel rendelkező minisztereket, hogy az 1. mellékletben foglalt, Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája »Biztonságos Magyarország egy változékony világban« elnevezésű stratégiai dokumentum végrehajtását szolgáló ágazati stratégiai dokumentumokat vizsgálják felül, illetve készítsék el. Felelősek: a feladat- és hatáskörrel rendelkező miniszterek. A határidő: 2020. december 31. volt.

Feltehetően már ennek keretében került kiadásra a 383/2020. (VIII. 7.) Korm. rendelet a szálláshely-szolgáltatási tevékenység folytatásához kapcsolódó egyes kormányrendeletek módosításáról. Ebben a szálláshely-szolgáltatók részére egy informatikai program kötelező használatát rendelik el, amely okmányolvasóval kialakított kapcsolattal rendelkezik, és amely a Nemzeti Turisztikai Adatszolgáltató Központ, valamint egy tárhely számára adatok továbbítására alkalmas. A szállásadó, a vendégek Turizmus tv. 9/H. § (1) bekezdése szerinti adatait köteles rögzíteni a szálláshelykezelő szoftver okmányolvasó részén keresztül, azokat pedig amelyeknél ez nem lehetséges, manuális adatbevitel útján rögzíti a szoftverben. Ez egy bekövetkezett bűncselekmény esetén hasznos adatokkal szolgálhat egy utólagos nyomozás esetén, de a fent jelölt cselekmények megelőzése, elkerülése szempontjából vizsgálva, pl. egy öngyilkos merénylőt nem fog elrettenteni.

Magyarországon az elkövetkező években számos nagy nemzetközi rendezvény (atlétikai világbajnokság, Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus, Nemzetközi Vadászati és Természeti Kiállítás) kerül lebonyolításra. A helyszínek terrorista cselekményekkel szembeni biztonságát, a 2017. évi budapesti úszó-világbajnoksághoz hasonlóan megszervezik a rendezők. Érdekes lenne annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy a Nemzeti Biztonsági Stratégiában foglaltakkal összhangban, csak a Kormány által az elmúlt időszakban juttatott turisztikai támogatásokon belül, akár a Kisfaludy Pályázat keretében mennyit fordítottak, egyáltalán fordítottak-e a szállodák üzemeltetői, a terrorizmus elleni biztonságuk fokozására?

5. Felhasznált irodalom

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat, Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról, Magyar Közlöny 2020. évi 81. szám, 2101-2119. p.
- 383/2020. (VIII. 7.) Korm. rendelet a szálláshely-szolgáltatási tevékenység folytatásához kapcsolódó egyes kormányrendeletek módosításáról
- Balogh Zsuzsanna (2010): Üveg az építészetben, a terrorista robbantások tükrében Műszaki Katonai Közlöny XX. évfolyam, 1-4. összevont szám, Budapest, 257-271. p.
- Balogh Zsuzsanna (2012): Tisztes távolság – optimális védőtávolság robbantásos támadások esetén, Repüléstudományi Közlemények, Különszám, Szolnok, 380-386. p.
- Balogh Zsuzsanna (2013): Az USA védelmi minisztérium által kiadott, épületek minimálisan kialakítandó terrorizmus elleni védelmének szabványa – egységes létesítményi előírások. Műszaki Katonai Közlöny, XXIII. évf. 2. szám, 47-63. p.

- Balogh Zsuzsanna – Szabó Lajos (2018): A „RAMMING”, azaz a tömegbehajtás módszerével elkövetett terrortámadások jelensége és az ellenük való védekezés lehetőségei, Felderítő Szemle XVII. évf. 4. sz. 140-159. p.
- Kocczaz, Zeynep - Sutcu, Fatih – Torunbalci, Necdet (2008): Architectural and structural design for blast resistant buildings, The 14th World Conference on Earthquake Engineering, October 12-17, Beijing, China
- Kavalier, Tara (2019): The Forgotten Al-Qaeda Victims of the American Embassy Bombings, The Jerusalem Post, August 6. <https://www.jpost.com/opinion/the-forgotten-al-qaeda-victims-of-the-american-embassy-bombings-597866> (Letöltés 2021. 01. 09.)
- Lippai Zsolt – Thieme-Eső Milán (2020): A szállodák, mint „puha célpontok”. In: Közös kihívások – egykor és most: Tanulmánykötet. Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, Budapest, 160-183. p. ISBN 978-615-81441-1-7
- Lomborg, Bjorn (2008. 04.): A terrorizmus mechanikája – Megéri-e a pénzt a terrorelhárítás?
NATO Tükör
https://www.nato.int/docu/review/2008/04/AP_COST/HU/index.htm (letöltés 2020. 12. 26.)
- Lukács László (2012): Épületek elleni robbantásos cselekmények jellemzői, Műszaki Katonai Közlöny, XXII. évf. Különszám, 4-13. p.
- Lukács László – Balogh Zsuzsanna (2013): Bombatámadás az USA nagykövetség ellen – Nairobi, 1998. augusztus 07. Műszaki Katonai Közlöny, XXIII. évf. 2. szám, 159-178. p.
- Lukács László – Balogh Zsuzsanna (2017): Turisztikai létesítmények, események robbantásos fenyegetettsége - II. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia Tanulmány kötet, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz 2017. ISBN 978-963-396-102-5, 73-84. p.
- Lukács László – Balogh Zsuzsanna (2018): Protection of Critical Infrastructure Facilities against Bombing Attacks, Proceedings of the Conference on National Resilience – Opportunities and Challenges in a Changing Security Environment, May 9-11 2018, Budapest, Hungary (ed. Peter A. Kiss); HDF General Staff Scientific Research Centre; ISBN 978-615-5585-11-1, 183-203. p.
- Lukács László – Balogh Zsuzsanna (2019): A kritikus infrastruktúra létesítményeinek robbantásos cselekmények elleni védelméről, Honvédségi Szemle 3. szám. 85-102. p.
- DoD Anti-Ram Vehicle Barriers List (2019), Department of Defence, US Army Corps of Engineers, Protective Design Center, Omaha, Nebraska, USA, November, <https://usace.contentdm.oclc.org/digital/collection/p16021coll11/id/3521/> (letöltés 2020. 12. 26.)
- UFC 4-010-01, 9 February 2012 Unified Facilities Criteria (UFC) DoD⁷¹ Minimum Antiterrorism Standards for Buildings (Az amerikai védelmi minisztérium által kiadott anti-terrorista ajánlások követelményrendszere) <https://www.wbdg.org/ffc/dod/unified-facilities-criteria-ufc/ufc-4-010-01> (letöltés 2021. 01.08.)
- FEMA 426 (2003) Reference Manual to Mitigate Potential Terrorist Attacks Against Buildings, Federal Emergency Management Agency (FEMA), US government
- <https://www.heald.uk.com/products/hostile-vehicle-mitigation/bollards/evo-bollard/> (letöltés 2020. 12. 26.)
- <http://perimetersecurityproducts.com/products/> (letöltés 2020. 12. 28.)
- <http://perimetersecurityproducts.com/products/8-urban-terrorism-safety-barricade/> (letöltés 2020. 12. 28.)

---

⁷¹ Department of Defense, USA

- https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/934414/_Withdrawn__Hotels_Restaurants_Reviewed.pdf (letöltés 2020. 12. 26.)
- <https://www.amuletbb.com/amulet-in-structures.html> (letöltés 2020. 12. 26.)

A turizmus és bűnözés kapcsolata

Dr. Nagy Zoltán András ¹

*¹ egyetemi docens - Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Budapest 1183. Üllői út 82.
e-mail cím: nagy.zoltan.andras@uni-nke.hu*

Absztrakt

A turizmushoz egyik árnyoldala a bűnözés, amely személyi- vagyoni viszonyokat sért, anyagi kárt okoz, ezzel együtt visszavetheti a turistahely presztizsét, bevételeit, a turizmusból élőkét is nehéz helyzetbe hozhatja. A turisták, akik pihenni, nyaralni, kirándulni szándékoznak vitákba, konfliktusokba keveredhetnek, bűncselekmények sértettjeivé válhatnak.

E tanulmányban megkísérlem a turizmus során keletkező konfliktusforrásokat, mint prekriminális dolyamatokat feltárni, azokat csoportosítani. A különböző kultúrák találkozásából eredő összetűzések, viták, már a két világháború között az Egyesült Államokban végzett kutatások rávilágítottak, ennek elemzése egy sajátos szituációban szintén érdekes lehet.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A kriminológia, mint a bűnözés és az egyes bűncselekmények reáliáival foglalkozó tudomány számára kihívás egy-egy új bűnözéssel érintett vagy azzal érintkező terület vizsgálata.

Tézisünk az, mivel a turizmus az adott ország, megye (régió), település számára komoly bevételi forrást, az ott lakóknak munkalehetőséget biztosít, továbbá a közbiztonság helyzete kihatással van a településen lakóként, nyaralóként tartózkodókra, a nyaralók, kirándulók magatartása, viselkedése kevésbé fegyelmezett, emiatt sajátos bűnmegelőzési feladatokat kell megoldani.

A hatékony bűnmegelőzéshez a bűnözési helyzete, in concreto potenciális okainak a feltárása nélkülözhetetlen. A tanulmány törekvése a már ismert kriminológiai módszerek és kriminológiai elméletek, viktimológiai jellemzők alapján egy áttekinthető, általánosságban hasznosítható megállapításokat tenni.

2. Anyag és módszer

A turizmus és a bűnözés összefüggésének teljes körű kriminológiai vizsgálata még várat magára. Még nem született a szakirodalomban sem egységes kutatási módszer, sem egységes elnevezés sem. Gondolatkísérletről lehet beszélni, így például a turizmusbiztonság (Mátyás-

Németh–Ritecz 2020), „tourism-related crime” (Brunt 2001) elnevezés kifejezi a kutatás tárgyát, leszűkíti, értelmessé teszi a kutatás területét.

A turizmus gazdasági hatásairól jelen tanulmány másodlagos kutatómunka.

A turistákat érő konfliktusok tipizálása is kísérlet. A sértetté válás lehetőségei részint általános viktimológiai megállapítások, részint utazási tapasztalatból fakadnak.

3. Eredmények és értékelésük

A turizmus és a bűnözés összefüggésének, alapvetéseinek a kutatása kapcsán felteszem, hogy a desztinációk eltérő politikai – gazdasági rendszere, társadalmi szokásai, jogrendszere, vallási beágyazottsága miatt szerteágazó következtetések kerülnek kutatási eredményként.

Viszont azért lenne fontos a téma elméleti, különösen bűnmegelőzési szempontból, mert a turizmus a nemzetgazdaságok virágzó üzletévé vált, a szabadidő-, a jövedelmek (ha nem egyenlő mértékű) növekedésével a világ nyugati felének, az utóbbi évtizedben a kínaiak kedvelt időtöltése az utazás, amely során betekintést nyerhetünk a világ gyakorlatilag bármely országának, régiójának megismerésére, pihenéssel, szórakozással tölthetjük el az erre szánt időt, élményeket gyűjthetünk. A turizmus tömegessége miatt a nemzetgazdaság számára óriási jelentőséggel bír a turizmus és hozzákapcsolódó további üzletágak.

Egy felmérés arra mutat rá, hogy 2019-ben a világ össz GDP-jéhez 8,9 billió (!) dollárral járult hozzá, ami a világ GDP-jének 10,3 %-a. Munkaerőpiaci hatása is rendkívül nagy 330 millió embernek jelent munkát, ami más összefüggésben azt mutatja, hogy minden tíz foglalkoztatottból egy munkavállaló a turizmusban dolgozik. (WTTC 2020).

A magyarországi turizmus adatai is dinamikus növekedést mutatnak, 2009-2019 között a vendég éjszakák 31565-ről 4446j0 éjszakára, a bevételek pedig 353 milliárd forintról 601 milliárdra nőtt (KSH 2020).

Bár sokszor komoly befektetések szükségesek, különösen a minőségi turizmus fejlesztésébe, de a működő vendéglátóhelyek, a tömegközlekedés, a múzeumok, kiállítóterek és más intézmények bevételeihez a bel- és külföldi turisták is hozzájárulnak, még akkor is, ha csupán becsült értékkel tudjuk a számba venni.

A 2020-as év, de a 2010-es esztendő is a COVID-19-es világjárvány a turisztikai iparának a megrendülését eredményezi, eredményezte.

Az egészségügyi járványok mellett más negatív gazdasági – politikai és egyéb az országok, az ott élő emberek biztonságot érintő folyamatok hatnak a turizmusra, az abból élő emberek megélhetésére. A célországában vagy szomszédságában zajló zavargások, fegyveres konfliktusok, terrortámadások, természeti katasztrófák (cunamik, földrengések és más jelenségek) jelentős bevételektől fosztják meg az ország költségvetését és a turizmusból élőkét, nem ritkán egzisztenciájuk, életük munkája, befektetései is semmivé válhatnak

A turizmus és a bűnözés közötti kapcsolat egyik tétele az, a turisták számának növekedésével, az üdülési, nyarlási, sport- és extrém turizmus térhódításával, új desztinációk bevonásával a turistákat érő konfliktusok száma is növekszik. A konfliktusokat prekriminális jelenségnek tekintjük és ennek folyománya lehet bűncselekmény megvalósulása.

Másik oldalról a turisták számának növekedése, azt is jelenti, hogy megnő a bűncselekmények potenciális sértettjeinek a száma is.

A turisták igényeit kielégítő kereskedelmi – szolgáltató iparágak épültek ki, amelyek munkát biztosítanak az ott élőknek, szezonális munkát másoknak, nem kevés bevételt hoznak az adott országnak, településnek. A jövedelmezőséget jelzi a tőkekoncentráció, az egységek

felvásárlása. A jövedelmezőség pedig gazdasági érdekkörök, sőt a szervezett bűnözés érdeklődését is felkelti.

A turizmus és a bűnözés közötti összefüggés másik konstans jellemzője eo ipso a szezonális főszezonban a turistákat érintő személyi és személyükön keresztül a vagyoni elleni bűncselekmények, a főszezonon kívül a turistahelyeken levő, idegen tulajdonban álló nyaralók, faházak elleni vagyoni bűncselekmények dominálnak.

A bűnözés kriminológiai közelítése

Tételelem az, hogy a turistahelyeken elkövetett bűncselekmények jellemző oka egy konfliktus, mint prekriminális fázis.

Tekintsük át, hogy milyen konfliktusok keletkezhetnek a turizmussal összefüggésben.

A tipizálás továbbfejleszthető, bővíthető vagy el is vethető.

a) Helyi lakosok bűncselekményei a turistákkal szemben

A helyi lakosok és másoknak, akiknek közvetlen vagy közvetett bevételei a turizmusból származnak, azoknak az érdekei nyilvánvalóan az, hogy a turisták (akár külföldiek, akár belföldiek) minél jobban érezzék magukat, minél több pénzt költsenek ott helyben és vigyék el a turistahely jó hírét hazájukba, beszéljenek arról ismerőseiknek, tegyék láthatóvá az Interneten, a különböző közösségi oldalakon. A hírek, a képek továbbadása a legolcsóbb reklám.

A turisták ellen elkövethető jellemző cselekmények a lopások, különösen a zsebtolvajlások strandon, a kirándulóhelyeken, rablások.

Ezen érdekek ellen hat, ha az árak, a szolgáltatások díjai túlárzottak, ha hamis vagy bűncselekményből származó termékeket, árukat kínálnak megvételre a turisták számára. A turisták sok olcsó, gyenge minőségű árut, emléktárgyat vásárolnak. A tudatos vásárlás és – fogyasztás, amely a környezetvédelem egyik alapszabálya nem igazán mondható el a turistákra. A turistáknak kárt okozó átverés további tipikus esete az illegális pénzváltások esetében hamis pénzek átadása a turisták becsapásának szintén egyik jellemző módja.

A helyiek által illetlennek tartott vagy éppen a turisták hiányos öltözete, alkoholfogyasztása, viselkedésük, késő éjszakába nyúló szórakozásuk, hangoskodásuk bosszantja, bosszanthatja az ott élőket, ami verbális vitába vagy verekezésbe, sérülést okozó fizikai erőszakba torkollhat.

b) A turisták bűncselekményei a helyi lakosok ellen

Idetartozhatnak bagatell bűncselekmények, úgymint kisebb értékű bolti lopások, a vendéglátóhelyekről fizetés nélküli távozások, ruhátlan fürdőzés tiltott helyen és egyéb kisebb (tárgyi) súlyú cselekmények.

Ugyanakkor nagyon súlyos deliktumokat elkövethetnek a nem turisztikai okokból érkező külföldiek, akik ember-, műkincs-, fegyvercsempészés, kábítószerterjesztés céljából érkeztek és ténykednek. A helyi pénzügyi intézeteket pénzmosóknak tekintik, így például nagyon jelentős pénzmosás történik Cipruson, Máltán, a Jersey-szigeten, a karibi-szigetvilágban és más népszerű turistahelyeken.

Továbbá kiadatás vagy más országok bűnüldöző hatóságai elől menekülők is megjelenhetnek, akiknek jelenléte nyilvánvalóan irritálja, illetőleg, ha ismernének konkrét személyeket nyugtalanítaná, aggasztaná a helyi lakosokat.

c) Turisták és turisták közötti konfliktusok lehetséges esetei

Különböző országok turistái, turistacsoortjai között viták vagy tettelegességig fajuló verekedések kirombanhatnak szórakozóhelyeken, turisztikai célpontok látogatásakor, sorbanálláskor, sőt a történelmi tradíciók miatt egymással szemben nem szimpatizáló, gyűlölködő népek, országok turistái között bármilyen ürügyel.

Emellett a turisták között megjelenhetnek „turistának tűnő” bűnözők, bűnözői csoportok, akik a nyaralás, üdülés idején köztudottan könnyelmű utazókkal szemben követhetnek el különböző bűncselekményeket.

d) A turizusból élők potenciális bűncselekményei

A helyiek vagy az turistahely bevételeiből (nem ott) élők ellen is követhetnek el olyan jogsértéseket, így a kirándulók, turisták tévedésbe ejtése a túlárázott vendéglátóhelyi, szállodai szolgáltatások árai tekintetében. A fogyasztóvédelem, adóhatóság ellenőrzései megfélemlíthetik a túlárázásokat, de csalás bűncselekménye miatt büntetőeljárásokra is sor kerülhet.

A be nem jelentett munkavállalók foglalkoztatása szezonális munkáltatás sajnos jellemző jelenség. Ez esetben az adóhatóság üzletlezárásról vagy üzletlezárást helyettesítő bírságot is kiszabhat. A szankciók mellett a vendéglátóhelyek, szállodák üzletpolitikai hátrányt is jelent a munkaviszony létesítésével összefüggő bejelentési kötelezettségüknek eleget nem tevő („feketefoglalkoztatók”) listájára kerülés, hiszen ezek a vállalkozások kockázatos adózóknak minősülnek.

A jól jövedelmező turisztikai piac (újra)felosztását akaró személyek, csoportok megjelenése a népszerű turistahelyeken szintén komoly konfliktusforrás. Az „újonnan érkezők” azok, akik a vendéglátóhelyek, szállodák, üzletek, boltok bérlőinek, tulajdonosainak helyébe kívánnak lépni. Nyílt vagy kevésbé nyílt törekvésük a turistahelyeken tipikus tiltott szerencsejátékok és prostitúció piacát, továbbá kábítószerterjesztést is.

Ennek érdekében sokszor nem riadnak vissza súlyos bűncselekmények megvalósításáról, ilyen a „védelmi pénz” szedése vagy a más indokkal zsarolások, a vendégeket elriasztó emberrablások, robbantgatások.

e) A terrortámadások

A turistahelyek a terrorcselekmények szempontjából soft targetnek minősíthetők.

A vizek partszakaszai, parkok, más nyilvános terek, amelyeket bárki elérhet, használhat, a terroristáknak is alkalmat kínál nemtelen cselekményeikhez.

A szállodák ellen támadással kihasználták, kihasználhatják a szállodák üzletpolitikai és effektív nyitottságát, a vendégek igényei szem előtt tartásának törekvéseiket.

Két súlyos esetet említünk; a 2005-ben Sharm El Sheikh-ben 88 halottat, a 2008-ban Mumbaiban (az egykori Bombayben) 175 halottat követelt a szállodák elleni terrorakció. Bár a tucatnál több terrortámadás zöme az arab-izlám országokban történt (Lippai – Thieme-Eső 2020), de az áldozatok a világ bármely részéből odautazók közül is kikerülhetnek. Ez vezetett oda, hogy a szállodáknak szükséges védekezéséhez beruházásokat kellett eszközölni, a szálloda előtti rámpa lezárása, kamerák felszerelése, biztonsági személyzet alkalmazása, a szállodák közötti információcsere, naprakész nyilvántartások és más eszközök, például a polgárőrség és rendőrség járőreinek gyakoribb megjelenése a turistahelyeken.

Elméleti magyarázatok a bűnözésre

Bár profilaxis szemszögéből egy adott turistahelyen megvalósított bűncselekmények struktúrájának és dinamikájának vizsgálata fontos.

A fentiek a) – c) pontokban felvetett szempontokra a kriminológia már kidolgozott egy hasznosítható teóriát az ún. *kultúra-konfliktus* elméletét (Vigh – Földvári 1979). A különböző kultúrák találkozása tipikusan nem konfliktus-mentes. A kultúra-konfliktus valóságára, hatására egyesült államokbeli szociológusok, kriminológusok hívták fel a figyelmet. A népek olvasztótengelyeként is nevezett országba több hullámban sok-sok népcsoport érkezett eltérő erkölcsi értékeket, normákat és vallási kötődéseket hozva magukkal. E sokféleség – bár gazdagította a befogadó országot – komoly konfliktusokkal járt együtt betelepülésükkor, majd a már az Egyesült Államokban élő, asszimilálódott közösségekkel szemben.

Utalva a kultúra-konfliktus elméletének legfontosabb tételére, ami szerint a bűncselekmény alapvető oka az emberi viselkedést befolyásoló különböző értékek és meggyőződések sokszor összebékíthetlensége. A kulturális konfliktusok két típusa különböztethető meg: az elsődleges és a másodlagos. Az elsődlegesség akkor fordul elő, amikor az emberek, csoportok közötti konfliktusok az emberek, csoportok által vallott kulturális meggyőződésből, a saját értékbeli, erkölcsi felfogás különbözőségéből ered vagy annak védelme során kerül felszínre. A másodlagos konfliktust inkább az erőforrásokhoz (munkaerőpiachoz, jövedelmet biztosító egyéb, például pénzügyi - gazdasági lehetőséghez) való differenciált hozzáférés váltja ki, amelynek alapja azonban potenciálisan az elsődleges konfliktus.

A gazdasági-pénzügyi, jóléti forrásokhoz való hozzáférés különbözősége, különösen a 3. világ országaiban élőkhez képest szembetűnők. Ez konfliktusokhoz, jellemzően vagyon elleni bűncselekményekhez vezethet.

Egy apró supplementumot hadd osszak meg ehelyütt, a világ szegényebb részén élők a turisták megjelenésével, pénzköltésében a nyugati világ jólétét asszociálja, és push-pull migrációs elméletben az elvándorlást erősítő, vonzó okokat gazdagítja. Nem állítjuk, hogy ez a migráció legfőbb oka, csupán egy szegmense.

A turizmus során jelentkező konfliktusokra magyarázatot adhat a *szubkultúra-elmélet* is. (Vigh – Földvári 1979). Léteznek olyan társadalmi csoportok, amelyek sajátos kulturával, a csoportot összetartó identitással bírnak. Idetartoznak a különböző szekták, a galerik, kábítószert közösen fogyasztók, a rockegyütteseket koncertről-koncertre kísérők csoportja, vagy sajátos sminkelésű, sötét öltözötű, különösen zenét hallgató emók és más közösségek. Az ilyen csoportok megjelenése – ha csak rövid időre is - a turistahelyeken szintén konfliktus forrása lehet, sajátos öltözködésük, viselkedésük irritálja az ott lakókat, pihenőke vagy féellmet is kelthet bennük.

A nyaraló-, üdülőhelyen tartózkodó turisták fizikai biztonságát befolyásolják a bűnözés helyzete, szálláshelyük fekvése, minősége a településen, szórakozási, pénzköltési hajlandóságuk, nyaralásuk, üdülésük idején, továbbá helyismeretük, figyelmetlenségük, fegyelmetlenségük, melyek sajnos, segítik sértetté válásukat.

A turisták mozgását, különösen a tömegturizmust befolyásolja – véleményünk szerint kevésbe, mint a fentebb említett mértékben - a célország bűnözési, ideértve a szezonális bűnözés helyzete. Nem hiszem, hogy Nápolyt elkerülnék a turisták, mert a város „zsebtolvajok fővárosa”

A bűnözés kezelésére, - többször csak – dinamizmusának visszafogására a fogadó ország bűnüldözési apparátusának képesnek kell lenni, hiszen a közbiztonság helyzete az ország megítélésére, távlatilag turizmusára kihat komoly politikai- vagy gazdasági következményekkel. A bűnüldözés másra nem testálható tehát állami feladat, kötelezettség.

A szezonális bűnözés megelőzése kapcsán kialakultak hasznos, használható megoldások Magyarországon, így a turista szezonban az üdülőhelyek rendőri megerősítése, elsősorban nyelv- és helyismerettel bíró hazai, de külföldről fogadott (hívott) rendőrökkel, a járőrtevékenység fokozása a kirívóan kriminogénnek tekinthető helyeken és időben, turista rendőri pontok felállítása nyelvtudással bíró rendőrök, rendészeti hallgatók szolgálatra vezénylésével, fokozott együttműködés a helyi polgárőrséggel és mindezekhez a kommunikációs és infrastrukturális feltételnek a biztosítása.

Az infrastruktúra megteremtésében a turisztikai iparágra, a helyi önkormányzatokra (befektetésben vagy lobbizásban) fontos feladat hárul, elegendő, ha az úthálózat rendbetételére, a gyalogátkelőhelyek felfestésére, a közlekedési lámpák elhelyezésére, a körfogalmak megépítésére, a közvilágítás megtremtésére és más kötelezettségre utalunk. Ne feledjük, hogy mindezen beruházások, fejlesztések nemcsak a település, üdülőhely esztétikai élményét, az ott élők, odaérkezők közlekedését segíti, kényelmüket fokozza, hanem bűnmegelőzésben is meghatározó szerepük vannak.

A turisták sértetté válásának potenciális okai

A kriminológia tudományban a bűnözés, bűncselekmények okai feltárására irányuló sokoldalú és kiterjedt kutatómunka érdeklődése szükségszerűen eljutott a sértetti közrehatás, magatartás (victim blaming) vizsgálatához. A viktimológia túlnő a kriminológiai, büntetőjogi szempontokon, az áldozattal való törődés, a prekriminális helyzetek is a kutatás tárgya. Biztosan lehet összefüggést találni abban, hogy a viktimológia alapító (annak ma is meghatározó) triásza közül egyikük, a hitleri Németországból az Egyesült Államokba kivándorolt *Hans von Hentig*, a másikuk a rhodesiai születésű Franciaországban dolgozó, a Vichy-kormány megalakulását követően Svájcba emigrált *Henri Ellenberger*, és harmadikként a romániai születésű a II. világháború után Izraelbe távozott, genocidium kutató *Benjamin Mendelshon* voltak. A viktimológiai kutatások mintegy kötelező eleme, a bűncselekmény áldozatainak tipizálása. Terjedelmi korlátok miatt *Stephen Shafer*, egyesült államokbeli kriminológus által megfogalmazott és témánkhoz kötődő áldozattípust emelünk ki, ez pedig az ún. meggondolatlan áldozat (precipitative victim), akinek viselkedése, magatartása, gondatlansága csábítja, vonzza a bűnelkövetőt, teszi lehetővé bűncselekmény elkövetését (Shafer 1977).

A precipitatív sértett mind valós, mind a virtuális térben elkövetett bűncselekmények esetében jellemző áldozattípus. A sértett meggondolatlansága, gondatlansága felkészületlensége jellemzően a veszélyek elbagatellizálásában (is) megmutatkozik. (Gál-Nagy 2017).

Lássunk néhány példát a turistákra nyaralásuk, üdülésük, kirándulásuk idején leselkedő lehetséges veszélyekből.

Az utazás kezdetekor, a pakolás idegességének, a kapkodásnak következménye lehet az ajtók, ablakok, garázsajtók, kapuk nyitva hagyása, aminek a biztonsági veszélyét nem szükséges ecsetelni.

Nyaralás, üdülés, sőt az egynapos (pár órás) túrák, kirándulások idején tipikus az, hogy értéktárgyainkat, így laptopot, tabletet, mobiltelefon(oka)t, fényképezőgépet, pénztárcát, útlevelet magunkkal visszük. Mindannyian ismerünk olyan személyt, akik nem is tudják letenni a kezükből a mobiltelefont. A mobiltelefonnal, tablettel a tájat, érdekes pillanatok, a résztvevőket, a turisztikai célpontokat megörökíthetjük, tartózkodási helyünkről az Internetről tájékozódhatunk.

Nem ritka, hogy csomagunkban, hátizsákunkban élelmiszert, italt pakolunk, kezünkben fogjuk a strandeszközöket, gyerek(ek) kezét. A strandon, a kirándulás pihenő idejében technikai eszközeinket gyakorta használjuk, azzal fényképezünk, fotót, üzenetet küldünk az ismerősöknek a tartózkodási helyről, annak látnivalóiról. Közben telefonálunk, körültekintünk és gyönyörködünk a tájban, a tenger- vagy folyó végtelenségében, a szép épületekben, az egzotikus növényvilágban. Odapillantunk az ott pihenő, strandoló emberekre. Fogyasztjuk az általunk vitt vagy a helyszínen kapható ételmezt, italt, gyümölcsöt, fagyalaltot. Mindeközben a technikai eszközeinket, csomagjainkat letesszük a közelünkben levő asztalra, padra, székre, törölközőre, a földre, horribile dictu a homokba. A többfelé eső figyelem és ténykedés miatt a tárgyak elhagyásának lehetősége fennáll.

Fokozottabb a veszélyhelyzet, a vendéglátóhelyeken tett látogatás idején, amikor a helyi étel- és italspecialitások fényképezését, azokról szóló telefonbeszélgetéseket követően – az egész napos fáradtságnak (kirándulás, strand stb.), az elfogyasztott alkoholnak, a hangulat emelkedésének hatására még inkább jellemző lankadó figyelem, a könnyelműség.

A szállodák, szálláshelyek komfortfokozatuk, népszerűségük növelése érdekében ingyenes vagy alacsony költségű wifihálózatot biztosít vendégeinek az ott tartózkodás idejére.

Ajánlott a wifihálózat pontos nevére rákérdezni (akár fel is írni) és csak azt a hálózatot használni. Ugyanis előfordult, hogy a szálláshely wifihálózat nevéhez (adott esetben egy karakter eltéréssel) hasonló nevű hálózat volt elérhető, amely azonban elkérte a felhasználó jelszavát. Hazatértünkkor javasolt jelszavunk cseréje.

Érdemes olyan wifikapcsolatot használni, amely legalább pl. WPA2 titkosítással rendelkezik, az ennél alacsonyabb szintű titkosítás könnyen kiismerhető, feltörhető. Ha nem találunk ilyen titkosítást, akkor ne használjuk a szálláshely hálózatot, hanem a közeli vendéglátóhelyek, áruházak wifihálózatán próbálkozzunk, persze az előbb követelményt szem előtt tartva.

Semmi esetre se használjuk bankunk applikációját, se banki transzferekhez, se Internetes vásárláshoz, mert a publikus wifihálózatok nem nyújtanak teljes körű biztonságot.

Az előfizetett adatsomag használatával saját hotspotot hozunk létre és ez már biztonságosabb használatot tesz lehetővé.

Amennyiben a szálláshelyen bármi rendellenességet észlelünk a wifihasználattal (pl. adatforgalom telefonhasználat nélkül is növekszik és a mobilinternetet használó alkalmazások is ki vannak pipálva a menürendszerben vagy más probléma), azonnal jelentsük a portán vagy a szállásadónak.

Az összegzés inkább pesszimizmus felé hajlik, ugyanis az okostelefonok (még ha használtak, lopottak stb.) piaca eléggé stabil, sőt virul. Ezzel szemben az eszköz tényleges fizikai biztonsága – őszintén – nem teljes. A telefonon található információk és az alkalmazásokkal elérhető (elsősorban) pénzügyi szolgáltatások sokszor meghaladják a hardverértékét, ez a tény megnöveli a bűncselekmény célpontjának a fontosságát.

A közösségi oldalak, mint veszélyforrások

Az Internet civil elérése engedélyezését követően a felhasználók tartalomfogyasztóként élvezhették a világhálót, az ezredfordulótól kezdve egyéni közlésre is alkalmassá vált a technológia.

A tartalomközlések megjelenhetnek a saját készítésű blogokban, web-oldalaikon, a Twitteren, az Instagramon, a különböző közösségi hálózatokban, fórumrovatokban az Internet bárki által szabadon elérhető Surface-web részén.

A közösségi oldalak népszerűségének oka az, hogy felület biztosít a web-oldalra regisztráló felhasználók megjelenésének, ezzel információkat jelentethet meg képi, szöveges formában, csatolhat audó- vagy videófelvételt.

A közösségi oldalak a felhasználtól (önként) megosztott információkat mesterséges intelligencia segítségével párosítja, majd a felhasználók információiban írt (talált) közös pontok alapján jelöli ismerősnek az egyik felhasználót a másik felhasználónak, így ösztönözve az ismerősök közötti kapcsolatfelvételt (egyben a közösségi oldal reklámközönséget szélesítik, újabb reklámozók bevonásában is bízva).

A közlések a történetet követően rendkívül gyorsan, akár azzal azonos időben (online) elérhetővé válhat a többi felhasználó számára.

A regisztrált felhasználó kereshet, kiépíthet kapcsolatokat, ráköszönhet rég látott ismerőseire, korábbi munka- és iskolatársait fellelheti, híreket hallhat felőlük. Üzenhet nekik. Valós térbeli találkozót szervezhet ismerőseivel. Ugyanakkor a nagyközönségnek beszámolhat mindennapjairól, betekintést engedhet privát életébe. Az ismerősök közé hívott személyek születésnapjára is emlékeztetnek a közösségi oldalak.

A felhasználó minél több időt tölt a közösségi hálózaton, annál inkább kötődik hozzá. A virtuális térben keres és talál ismerőst, barátot. Az információk, a közlések kitöltik életét, helyettesíti a valóságos teret. A felhasználók által szerkesztett, közléseiket tartalmazó ún. WEB2 nyilvánossága a „fake news” veszélye ellenére is izgalmasabbnak tűnik, mint a hivatalos hírforrások. A felhasználók szerzői műveket is megosztanak egymással kikerülve a kereskedelmi televíziók reklámdömpingjét, amelyek között sokszor filmrészleteket is láthatunk, ha jól figyelünk.

A túlzott online-használat nemcsak elidegeníthet az offline világtól, hanem a felhasználó mozgáshiánya egészségügyi problémákat is megalapoz.

Sajnos, a politikai manipulációk céljából egyre óvatosabban kell kezelnünk a közléseket. A „fake news” a politika eszköztárának mindinkább szofisztikált részét képezi. Féligazságokat, a tényeket figyelmen kívül hagyó hazugságokat közölnek egyes nemtelen politikai erők ellenfelük (ellenségük?) lejáratása nyílt szándékával. Ma már a működés költségei között sokszor a bíróság által kiszabott kártérítés, sérelemdíj is tervezett tételként szerepel a médium költségvetésében.

4. Következtetések, javaslatok

A turizmus és a bűnözés sajnos összefügg. Ennek kutatása érdekes és értékes, hiszen a bűnözésnek egy speciális területen való megjelenése vizsgálható, elemezhető, új összefüggésekre adhat ércát. Talán de lege ferenda is előkerülhet javaslatokat a különböző konfliktusokat elemezve.

A kutatás gyakorlati jelentősége elvitathatatlan, ahogy a bevezetőben is láttuk a turizmus nemzetgazdasági hasznát (a költségvetési bevételeket, a munkaerő foglalkoztatottságra gyakorolt hatását stb.).

A victim blaming alaposabb elemzése azért fontos, mert a sértetti könnyelműség, gondatlanság a nyaralás, üdülés, kirándulás alkalmával a legszembetűnőbb, ezzel további adalékot szolgáltatva a viktimológia megállapításaihoz.

A drága laptop, tablet fizikai védelmét szolgálják idegen, ismeretlen helyen a túlfeszültségvédők továbbá a szünetmentes tápegységek, amelyek nem túl drágák és széles választékban kaphatók a kiskereskedelemben. Értéktárgyainkra a nyaralókban, az üdülőkben, a szálláshelyen, a szállodákban is vigyáznunk, védenünk kell. Lehetőség szerint biztonságos, kulcsos, kártyás, digitális, programozható széfben helyezük el a szoba vagy a szálloda trezorjában (ez utóbbira ne sajnáljuk az őrzési díjat). Akkor is zárjuk el azokat, ha rövid időre is hagyjuk el a szobát (szálloda uszodájába vagy a bárba egy kávé inni megyünk). A technikai eszközök esetében a hozzáférés védelme is meghatározó.

Törekedni kell a biometrikus azonosítók és az erős jelszavak alkalmazásához. A telefon zárolási idejét rövidre állítsuk be (pl. 5 másodpercre), hiszen, ha a lezár a billentyűzet, akkor azt csak jelszóval, mintarajzolással lehet feloldani. Nem kétséges, hogy a gyakori belépés bosszantó lehet, de a védekezés biztonsága megnövekedhet, hiszen a készüléket használónak ismerni kell a belépési azonosítót vagy mintát.

Érdemes a távoli vezérlés funkciót is aktiválni, hiszen az az elveszett mobilkészíték keresését könnyebbé tesz és segít abban, hogy mások ne használják a telefont, ne rójanak további költségeket az előfizetőre, ezáltal ne okozzanak vagyoni és erkölcsi kárt. Az elloptott telefonkészíték használatával visszaélhetnek az előfizető nevével, pl. az Interneten, a közösségi oldalakon lájkoljanak, csatlakozzanak szélsőséges politikai, vallási vagy más csoporthoz, véleményt írjanak az előfizető nevében olyan posztról, eseményről, személyről, akik egyébként semmilyen szempontból sem érdekesek, árut, szolgáltatást rendeljenek a telefon tulajdonosának (vagy jogszerű használójának) nevében.

A technikai eszközök fizikai védelmen túl fontos azok logikai védelme a jogosulatlan használat ellen. Ez segíthet akkor is, ha technikai eszközeinket elhagytuk vagy ellopták.

Témánkat tekintve mindenképpen fel kell hívni a felhasználók figyelmét meggondolatlan közlésük veszélyeire.

Először is rögzíteni szükséges azt, hogy az Internetre, így a közösségi oldalra feltöltött bármilyen információ az Interneten marad, még akkor is, ha (akár azonnal) letörlik is. A feltöltött információ már nem csupán a felhasználóé. A feltöltött információt bárki ellophatja, később azt a feltöltő számára hátrányosan manipulálhatja, azt zsarolás céljára használhatja, évekkel, évtizedekkel később lejárathatja a felhasználót.

A felhasználó – tehát – posztolhat, közölhet képet, szöveget, audio- vagy videófolyamot saját életéről, annak minden pillanatáról, családtagjairól, háziállatairól, hobbijáról, továbbá értékes gyűjteményéről (festmények, arany-, ezüst tárgyak, egyéb ékszerek, régi fegyverek stb.), lakáskörülményeiről (nagy méretű családi ház, úszómedence, teniszpálya, több garázzsal stb.), antik bútorairól, a szőnyegeiről, szórakoztató elektronikai eszközeiről, autójáról, autójáról, mástól kapott értékes ékszer, vagy más ajándéktárgjáról.

A felelőtlen dicsekvés, kitérkezés kockázat is hordoz, hiszen felhívhatja a bűnözők figyelmét is. Továbbá több, mint veszélyes a felhasználó nyaralásáról, üdüléséről, hollétéről, távollétének idejéről történő posztolások, melyek másokban, barátok, ismerősök körében elismerést,

irigykedést kelthetnek, de egyértelműen jelzi, hogy azt, hogy az adott személy távol van otthonától.

Reális veszélyforrás a telefonkészülékeken hagyott üzenet, ami egy hosszabb időre történő utazásról, a visszaérkezése időpontjáról szól. Egy ilyen közlés arról utal, hogy az ingatlan üres. A közösségi oldalakra (teljesen feleslegesen) feltöltött sok adatból, közös ismerőstől, telefonkönyvből továbbá bármely más open source forrásból, netán a potenciális elkövető ismeretsége révén tudja, hogy lakik az a felhasználó, akinek ingatlanja üresen áll. és kideríthető ki a felhasználó.

Biztonsági okok miatt megfontolandó, hogy a nyaralásról, üdülésről, a kirándulásról készült képeket, videót hazatérésünk után történő offline feltöltése a közösségi oldalra vagy az Internet más felületére (blog, saját web-oldal stb.). Higgyük el, ugyanakkora sikere lesz (illetve ugyanolyan irigységet vált ki), mintha online, tüstént történe a feltöltés.

Hosszabb távollét esetén mindenképp érdemes értesítési lehetőséggel a szomszédfigyelést, a postaláda rendszeres ürítését megszervezni, a bejárati csengőt kikapcsolni, illetve időrelével működő világítóeszközöket beszerezni, amelyek a nap meghatározott időpontjában be-, majd kikapcsol jelezvén, hogy a lakás-(ház-)tulajdonosok otthon tartózkodnak. Ugyanígy érdemes Polgárőrséggel felvenni a kapcsolatot vagy biztonsági céget megbízni az utazás idejére azzal, hogy ellenőrizzék házat.

5. Felhasznált irodalom

- Brunt, Paul (2001): *Tourism, Crime and the Media*.
- <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/09627250108552967.pdf> [Letöltve: 2021. 01.10.]
- Gál István _ Nagy Zoltán András (2017): *Victim blaming in abuses on the Internet c.* előadás elhangzott az ICTCS '17 konferencián, 2017. 10. 13. Amman (Jordánia) – angol nyelvű kézirat
- KSH (2020) http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ogt002a.html
- [Letöltve: 2021. 01.10.]
- Lippai Zsolt – Thieme-Eső Milán (2020): *A turizmus és a szállodaipar célponttá válásának története. Detektor -Security 27. 2020. 2. szám 29.p.*
- Mátyás Szabolcs–Németh József–Ritecz György (2020): *A turizmusbiztonság társadalmi és gazdasági összefüggéseinek statisztikai vizsgálata.* <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2020/05/ts600503.pdf> [Letöltve: 2020.01.10]
- Napoli (2009) <https://www.naples-napoli.com/pickpocketsinnaples.htm> [Letöltve: 2021.01.10.]
- Stephen Shafer (1977): *The Victim and His Criminal*, Reston Publishing Company, Virginia 1977. 33 – 41.pp Shafer könyvének címe inverze a viktimológia alapmunkájának számító
- Hentig által írt „*The Criminal and His Victim*” (Archon Books, 1948.) könyv címének.
- Vigh József – Földvári József (1977): *Kriminológiai alapismeretek*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1977. 74-75.pp.
- WTTC (2020) *World Travel Tourism Council jelentése angol nyelven* <https://wttc.org/Research/Economic-Impact> [Letöltve: 2021.01.10.]

A fesztiválokon elkövetett bűncselekmények bemutatása, okai, megelőzése

Dr. Németh Ágota

mesteroktató - Nemzeti Közszolgálati Egyetem – PhD hallgató Rendészettudományi Doktori Iskola

Budapest, 1083 Ludovika tér 2.

e-mail cím: nemeth.agota@uni-nke.hu

Absztrakt

A turizmus egy dinamikusan fejlődő üzletág, melynek kiemelt szegmensét a fesztiválturizmus alkotja. Hazánk a fesztiválok tekintetében fontos helyet foglal el Európában, hiszen a Sziget Fesztivál napjainkban már Európa egyik legnagyobb kulturális és könnyűzenei rendezvénye, mely minden év augusztusában kerül megrendezésre. Egyre több külföldi turista látogatja a hazai fesztiválokat. Itt is megjelent a bűnözés, ezen belül a kábítószer-bűnözés is. A kábítószer mellett az alkohol a másik tényező, ami jelentős szerepet játszik mind a bűncselekmények elkövetésében, mind az áldozattá válásban. Ami megerősítette bennem témám aktualitását, a zenei fesztiválok elkövetett bűncselekmények átfogó vizsgálatát, a 2019. évi Sziget Fesztiválon elfogott két fő holland elkövetőtől lefoglalt kb. 100 millió Ft értékű, 20 kg kábítószer.

„A turizmus a világgazdaság egyik legdinamikusabban fejlődő ágazata”. (Lengyel, 2012) A folyamatot a jelentősebb társadalmi-gazdasági események, mint pl. 2001. évi terrortámadás, vagy 2008. évi gazdasági világválság sem tudták meggátolni.

„A turizmus fejlődéstörténetének jelen korszakát jellemző totális turizmus egyrészt igényli (generálja) a béke fenntartását, másrészt a mindenhol jelen lévő turisták támadási felületet képeznek az agresszorok számára, ezzel potenciális konfliktusforrásként értelmezendők.” (Michalkó, 2020) Az utazások, a szállásokon való tartózkodás, a különféle programok, események látogatása, mind olyan mozzanatok, melyek során a biztonság garantálása alapvető követelmény.

---

1. A rendezvények szerepe turizmusában

„Napjaink turizmusának legfontosabb jellemzője, hogy „a tömezturizmust kiváltó kínálatról az egyedi, speciális termékek kínálatára helyeződik a hangsúly”. (Jandala-Sándor, 2016a) A

kulturális jellegű rövid látogatások, a kulturális és az aktív üdülések iránti igény növekszik a legintenzívebben. Mint új motiváció jelent meg a rendezvény- és fesztiválturizmus, melyek esetén is felmerülhetnek olyan következmények, esetleges negatív környezeti, társadalmi hatások, melyek megfelelő tervezéssel megelőzhetők, kivédhetők, nagymértékben csökkenthetők. (Jandala-Sándor, 2016b)

A rendezvények többféleképpen oszthatóak (kulturális, politikai, sport, gazdasági, katonai, vallási stb.). „A rendezvényfajták szinte mindegyike érinti a turizmust, hiszen a kül- és belföldi turisták kedvelt célpontjai az egyes sport- vagy kulturális rendezvények, ahogy a vallási rendezvények és a nemzetközi migráció erősödése mellett a családi látogatások is összefonódhatnak a turizmussal”. (Németh, 2020)

Annak meghatározása, hogy a rendezvény melyik fajtájáról beszélünk, azért fontos, mert biztosításának megszervezésénél a magánbiztonsági szolgáltatókra és a rendvédelmi szervekre más-más feladatok hárulnak.

A továbbiakban a rendezvények közül a könnyűzenei fesztiválokra elkövetett jogsértéseket ismertetem.

2. A fesztiválokra megjelenő bűncselekmények

Mindennapi életünkben, szabadidős elfoglaltságként egyre inkább teret nyernek a tömegrendezvények, és azon belül is a különféle zenei fesztiválok. Mint a társadalom szinte minden szegmensében, itt is jelen van a bűnözés, a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények is egyre gyakoribbá válnak.

A fesztiválok idején az internet, a sajtó tele van ilyen hírekkel, melyek valóban megtörtént bűncselekményekről szólnak. Ez alapján össze is lehetne állítani a legnagyobb hazai fesztiválok listáját. Ezek közül a legismertebbeket emelném ki: Sziget, Volt, Sound, Ozora, melyek nemzetközileg is népszerűek, nagy számban látogatják külföldiek, ami az itt megjelenő bűncselekmények számára is hatással bír.

Egy, a Magyar Turizmus Zrt. megbízása alapján készült kutatás szerint a legismertebb és legnépszerűbb a Sziget Fesztivál. 2007. január és 2010. márciusa között a magyar lakosság 65,1 %-a vett részt legalább egy hazai fesztiválon. A fesztiválok látogatása továbbra is elsősorban a nyári, szabadtéri tevékenység, barátokkal, családdal együtt töltött időt jelenti. A fesztivál kiválasztásában meghatározó a jelleg, a műfaj, továbbá a konkrét műsor, a hangulat, a fellépő produkciók. A legnépszerűbbek a gasztronómiai és a könnyűzenei rendezvények. A turizmusban 2010 a Fesztiválok éve volt. (Sulyok, 2010)

A kriminálstatisztikában tény, melyet Vavró István kriminálstatisztikus fogalmazott meg, hogy „A bűnözés egésze, a teljes bűnözés nem ismerhető meg, és ezért pontosan statisztikailag sem ragadható meg.”. (Szabó, 2017) Az ismertté vált bűnözés adatai, belső arányai a tényleges bűnözéstől eltérhetnek. Ez kimondottan érvényes a zenei fesztiválokra, hiszen számos esetben a jogsértések nem jutnak a hatóságok tudomására.

A fentiekben leírtak, valamint területi korlátok miatt konkrét statisztikai adatok ismertetésétől eltekintek, de azok elemzése alapján egyértelműen meghatározhatók azok a bűncselekmény-kategóriák, melyek leginkább jellemzők a könnyűzenei fesztiválokra.

A fesztiválokra elkövetett bűncselekményeket két csoportra oszthatjuk az elkövetés helyszíne szerint. Ahogyan a rendezvénybiztosítás esetén beszélhetünk külső, valamint középső-belső körökről, így a bűncselekményeket is megkülönböztethetjük aszerint, hogy a rendezvény helyszínén, azaz a középső és belső körben, vagy azon kívül követték el. (Lasz, 2011)

A külső körben, a rendezvény területén kívül, de ahhoz közel történik a fesztivált látogató személyek érkezés előtti tömörülése, gépkocsik parkolása a részükre kijelölt parkoló helyen, illetve ennek hiányában a környező, utcákban, egyéb helyeken, ahol szabad parkolóhely található. A külső helyszínen találkozhatunk különféle közlekedési szabályszegésekkel, közlekedési balesetekkel. A leggyakoribb az alkohol vagy kábítószer hatása alatt történő gépjárművezetés, gépkocsifeltörés, gépkocsi lopás. Vidéki fesztiválok esetén előfordul, hogy a koncertet látogató személyek az adott településen az ingatlanokat megrongálják, vagy oda betörnek. A fesztiválra érkező vagy onnan távozó személyek között szintén előfordulhat garázdaság, ahhoz kapcsolódóan testi sértés. Gyakori eset, hogy drogfogyasztás miatt bódult állapotban lévő személyekkel találkozhatnak a helyi lakosok a település nagyobb csomópontjaiban, boltoknál, vagy buszmegállókban, vasútállomásokon.

A rendezvényekre való beléptetés során a jegyek ellenőrzése mellett csomagátvizsgálás is történik. Már itt találkozhatunk okirat-hamisítással, mikor hamis belépőjeggyel próbálnak bejutni, vagy kábítószer-birtoklással, amennyiben a bevinni szándékozott kábítószert megtalálják.

A rendezvényfajták mindegyikén történhetnek bűncselekmények, melyek jellemzően három kategóriába oszthatók:

- vagyon elleni,
- kábítószeres,
- erőszakos bűncselekmények.

A fesztiválokra elkövetett vagyon elleni bűncselekmények

Általában valamilyen idegen, értékkel bíró dolog jogtalan megszerzése érdekében követik el a jogsértéseket, de irányulhat a cselekmény a dolog megsemmisítésére, vagy az abban való károkozásra is. Az elkövetés tárgya tehát a látogatók értékei vagy a fesztiválok berendezési tárgyai, épületei lehetnek.

Az egyik leggyakoribb vagyon elleni bűncselekmény a lopás. A legtipikusabb esete a mobiltelefonok, fényképezőgépek, pénztárcák eltulajdonítása. De megtörtént, hogy a fesztiválokra használt berendezési tárgyakat vagy azok tartozékait lopták el. Az alkalmi lopás, a zseblopás és a sátorból lopás a legjellemzőbb.

A bűncselekmények sértettjeire jellemző, hogy nem kellően figyelnek vagy őrizetlenül hagyják értékeiket, sátraikat. Gyakran figyelmetlenségüket, hanyagságukat az is befolyásolja, hogy alkohol vagy kábítószer hatása alatt állnak.

Amennyiben az eltulajdonított értékek között okirat, vagy bankkártya található, és azt felhasználják, beszélhetünk készpénzhelyettesítő fizetési eszközzel vagy okirattal visszaélésről is.

A lopásnál súlyosabb eset a rablás, mikor dolog megszerzése érdekében erőszakot alkalmaznak, valamint a kifosztás, mely esetén az elkövető leitatja a sértettet és védekezésre képtelen állapotát kihasználva veszi el értékeit.

Vagyoni bűncselekmények esetén beszélünk kell még a rongálásról, mely főleg a fesztiválok berendezési tárgyai ellen irányulnak.

Az elkövetőkre jellemző, hogy zömében a fiatalabb korosztályból kerülnek ki, és cselekményeiket gyakran alkohol vagy kábítószer hatása alatt követik el.

A fesztiválokon a vagyon elleni bűncselekményeket elkövető személyeket két csoportra osztom.

- Az első csoportba azok az elkövetőket sorolom, akiknek elfogyott a pénzüik, talán alkohol vagy kábítószer hatása alatt is állnak, és ezt a plusz „töltést” kihasználva követnek el kisebb lopásokat, hogy a további kiadásukat fedezni tudják.
- A másik csoportba azok az elkövetők tartoznak, akik tudatosan, az egyes fesztiválok látogatására specializálódva, szervezeten követik el a jogsértéseket. A feladatokat felosztják egymás között, vannak köztük figyelők, a konkrét cselekményt végrehajtók és olyan személyek, akiknek feladata a fesztivál területéről az eltulajdonított értékek kijuttatása.

A fesztiválokon elkövetett kábítószeres bűncselekmények

A lefolytatott büntetőeljárások adatai alapján elmondható, hogy ma már szinte mindenfajta kábítószer megtalálható a fesztiválokon, a klasszikus drogoktól a legújabb szintetikus szerekgig.

A kábítószer-bűnözést a hazai és a nemzetközi szakirodalom is kriminológiai szempontból kínálati és keresleti oldali bűncselekményekre osztja.

Keresleti oldalon a direkt jogsértések (kábitószer-birtoklás, kábítószer-kereskedelem, pszichotróp anyaggal visszaélés), az indirekt oldalon a kábítószer megszerzése érdekében, valamint a kábítószer hatása alatt elkövetett deliktumok megfigyelhetők meg. (Lévai-Ritter, 2019a)

A kínálati oldalon beszélhetünk a kábítószer-terjesztésével, -kereskedelmével összefüggő elkövetési magatartásokról, melyek ma már a szervezett bűnelkövetői körök egyik fő tevékenységét is képezik. (Lévai-Ritter, 2019b)

A keresleti oldalon az alábbi cselekmények jelennek meg:

- direkt kábítószer-bűnözés: a Büntető Törvénykönyvben (2012. évi C. törvény) szereplő kábítószeres bűncselekményekkel kapcsolatos tényállások megvalósítása,
- indirekt kábítószer-bűnözés: a kábítószer megszerzése érdekében elkövetett jogsértések, mikor az elkövető a cselekménnyel közvetlenül jut a droghoz, másrészt a bűncselekmény célja az anyagi haszonszerzés, melyből kábítószer lehet vásárolni.
- következmény bűnözés: a kábítószer hatása alatt elkövetett, valamint a rendszeres kábítószer-fogyasztással összefüggő bűncselekmények, illetve azok az esetek, mikor a drogfogyasztó az áldozat, és a drognak szerepe van az áldozattá válásban. (Lévai-Ritter, 2019c)

A kábítószer hatása alatt elkövetett jogsértések három csoportra oszthatók:

- beszerző bűnözés: az elkövető bűncselekmény elkövetése révén közvetlenül jut kábítószerhez;
- jövedelemszerző bűnözés: az elkövető bűncselekmény elkövetése során jut pénzhez és ebből vásárol kábítószer;
- következménybűnözés: kábítószer befolyása alatt elkövetett, valamint kábítószeres életmóddal összefüggő jogsértések. (Lévai-Ritter, 2019d)

Ma már a nemcsak hazai, hanem nemzetközi elkövetői csoportoknak is célpontjává vált a különféle fesztiválokon történő drogterjesztés.

A fesztiválon elkövetett erőszakos bűncselekmények

Az erőszakos bűncselekmények közül leggyakoribbak a garázdaság, valamint a testi épség elleni jogsértések. A garázdaságokra a csoportos elkövetés a leginkább jellemző, bandákba verődve kisebb létszámú csoportokat, társaságokat kezdenek el inzultálni mondva csinált ürüggyel. Az összeütközések eredményeként könnyű, vagy akár súlyos testi sértés is megvalósulhat.

A szexuális jellegű bűncselekményeket általában alkoholos vagy drogos befolyásoltság alatt követik el, vagy a sértett ugyanilyen állapotát használják ki. De előfordul, hogy direkt leitatják a sértettet, vagy drogot tesznek az italába és így juttatják kiszolgáltatott, védekezésre képtelen állapotba.

A bűncselekmények sértettje általában megteszik a cselekmény után a feljelentést, de előfordul, hogy csak később tudatosul bennük, hogy bűncselekmény áldozatává váltak.

A fesztiválokon elkövetett jogsértések ismertetése végén szólnunk kell a terrorcselekményekről, melyek a 2000-es évektől a nagyobb tömegrendezvények biztosításának fontos szegmensévé váltak. Hazánkban szerencsére ilyen esemény még nem történt. Franciaországban, Párizsban 2015. évi terrortámadás-sorozat során a legtöbb áldozattal járó mészárlást a Bataclan koncertteremnél végezték. A koncerten közben az elkövetők fegyverrel rontottak a terembe, és mintegy 70 embert öltek meg.

3. A fesztiválokön elkövetett bűncselekmények kiváltó okai

A fesztiválokön a bűncselekmények megtörténte számos okra vezethető vissza, melyek közül a legjellemzőbbeket emelem ki.

Alkohol

Az alkohol az egyetlen legális élvezeti cikk, pedig túlzott fogyasztása jelentős károkat tud okozni mind az egyénnek, mind a társadalomnak. Jelen van, sőt kiemelt szerepet tölt be a fesztiválokön, szinte el sem képzelhető fesztivál alkohol nélkül.

Az alkohol hatása alatt elkövetett bűncselekmények között megtalálhatók a vagyön elleni és az erőszakos bűncselekmények is. Külön kell kiemelni azokat az eseteket, ahol a lerészegítés eszközként szolgál a bűncselekmény elkövetéséhez.

Kábítószer

A fiatalok legtöbb esetben baráti társaságban fogyasztanak valamilyen kábítószer, ami különösen jellemző a fesztiválokra, hiszen azokat is barátokkal, ismerősökkel látogatják.

A kábítószer-terjesztők is előszeretettel keresik fel a könnyűzenei rendezvényeket, ahol a nagy tömegben szinte észrevétlenül tudják értékesíteni a kábítószer. Itt kell megemlíteni a fogyasztóknak azon csoportját, akik csak azért járnak fesztiválokra, mivel ott a kábítószer könnyebben beszerezhető.

A fesztiválokön a kábítószer-bűnözés minden formája jelen van. Mivel minden fogyasztó ellen itt is lehetetlen fellépni, ezért inkább cél a terjesztők tevékenységének felderítése.

Sértett közrehatása

Leggyakrabban a sértett figyelmetlensége, vagy hanyagsága vezet a vagyön elleni bűncselekmények, főleg a lopások elkövetéséhez, de annak is gyakran kiváltó oka, hogy valaki erőszakos bűncselekmény áldozatává válik.

A fesztiválokra a látogatók néha feleslegesen visznek magukkal nagyobb értékű tárgyakat (pl. fényképező gép, tablet), melyeket aztán nem használnak és őrizetlenül hagynak. Alkohol vagy kábítószer hatása alatt még jobban figyelmetlenekké válnak.

A bűncselekmények sértettjei gyakran nem, vagy csak későn tesznek feljelentést. A sértettek az eltulajdonított dolog hiányát sokszor csak jóval az esemény megtörténte után észlelik, esetleg arra gondolnak, hogy azokat elhagyták. A dolog értékének csekély volta miatt nem tesznek feljelentést, vagy ha meg is teszik, azt jóval a cselekmény után, mely jelentős mértékben nehezíti a nyomozást.

Bűnözői életmód

Egyes elkövetők azért látogatják a fesztiválokat, hogy ott bűncselekményeket kövessenek el. Általában jellemző rájuk a csoportos vagy szervezett elkövetés. Cselekményeik leginkább vagyoni elleni és kábítószer-terjesztéssel kapcsolatos jogsértések. Részükre a fesztiválokon számos, a bűncselekmények elkövetését „könnyítő feltétel” van jelen, alkoholos vagy kábítószeres befolyásoltság, hatalmas tömeg, őrizetlenül hagyott értékek.

Rossz baráti társaság

A fesztiválra látogatók között jelentős azoknak a fiataloknak az aránya, akik saját vagy a családjuk anyagi helyzete alapján megengedhetik maguknak, hogy a fesztiválokon részt vegyenek, és ne csak alkoholt fogyasszanak, hanem kábítószerrel is tudnak vásárolni. Emellett megfigyelhetők a szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkező fiatalok is, akik azért követnek el jogsértéseket, hogy a jómódúbb fiatalokból álló csoport befogadja őket, illetve kiadásukat fedezni tudják.

4. A fesztiválokon elkövetett bűncselekmények megelőzése

Közös érdek, hogy a fesztiválok zökkenőmentesen, azaz negatív események nélkül záruljanak. Óriási kihívás a szervezők részére a hatalmas embertömeg kezelése, a közlekedés biztonságának szavatolása, a jogsértések megelőzése és felderítése.

A biztosításra való felkészülés pedig lehetetlen a fesztivál lebonyolításában résztvevő szervezeti elemek együttműködése nélkül. Az ún. vezetési ponton történik meg a beérkezett adatok elemzése, értékelése, a reagáló egységek bevetésére vonatkozó döntések és intézkedések meghozatala. A nagy létszámú külföldi látogatókra tekintettel holland, német, angol rendőrök is segítik a magyar kollégák munkáját.

A fesztiválok biztosítását a térfigyelő- és egyéb, rögzített megfigyelést biztosító vagyoni védelmi kamerarendszerek telepítése is támogatja. A megfigyelő rendszerek használatáról szóló adatvédelmi tájékoztatások szerint a kamerák élőképes és rögzített megfigyelést lehetővé tevő, a nagyobb csomópontok, valamint a beléptetési helyszínek és pénztárak megfigyelése céljából kerülnek telepítésre. Jelentős támogatást adhatnak a felvételek a bűnelkövetők mozgásának, tevékenységének, kapcsolatainak feltérképezése céljából. A kamerafelvételek szabálysértési vagy büntetőeljárás esetén az azokat lefolytató hatóságok, bíróságok felé kerülnek továbbításra.

(VOLT Kft, 2019)

A nagyobb fesztiválokon a rendőrség bűnmegelőzési egységei is jelen vannak az ún. bűnmegelőzési pontokon, ahol igyekeznek felhívni a résztvevők figyelmét a biztonságos szórakozásra, valamint segítenek abban, hogy hogyan ne váljanak áldozatokká. Elsősorban a külföldi, de a hazai fesztiválozókat is figyelmeztetik arra, hogy Magyarország területén semmilyen kábítószer használata nem engedélyezett.

Az alkohol a fesztiválok nélkülözhetetlen kelléke, mely hatása alatt az elkövetők „bátrabban” hajtják végre cselekményeiket, illetve a látogatók könnyebben áldozattá is válhatnak. Őket a mérsékeltebb alkoholfogyasztásra lehet figyelmeztetni.

A vagyoni elleni bűncselekmények megelőzésében is elsődleges feladat a közönség folyamatos figyelem felhívása értékeik megőrzésére. Fontos szerepe van a biztonsági szolgálatok járőröző tevékenységének, akik már pusztán jelenlétükkel elriaszthatják az esetleges elkövetőket a jogellenes cselekmények elkövetésétől, de tetten is érhetik őket.

Emellett kiemelt szerep jut a nagyobb fesztiválokra biztosított értékmegőrzőkre, amennyiben a látogatók értékeiket valóban elhelyezik itt. Indokolt biztonsági örállással történő további őrzésük, hiszen főleg azok a személyek, akik csak bűncselekmények elkövetése miatt érkeznek a helyszínre, gyakran megkísérlik az itt található fiókokat feltörni és onnan értékeket eltulajdonítani.

A kábítószeres visszaélések esetén magas a látencia. Elsődleges cél nem a fogyasztók, hanem a terjesztők kiszűrése. A drogfogyasztók esetén a figyelmeztetés a veszélyekre, nem vált ki kellő hatást, ezért fontosabb, hogy a megelőzés arra terjedjen ki, hogy a fesztivál területére ne lehessen drogot bejuttatni. Ez komoly kihívás elé állítja a bűnüldöző szervezetet, hiszen cél a fesztivál területén kábítószer-terjesztéssel foglalkozó személyek felderítése, elfogása. Ebben szintén kiemelt szerepe van a járőri jelenlétnek, valamint a tömegben fedett módon, civil ruhában részt vevő nyomozók, felderítők tevékenységének.

A kábítószeres sikeres távoltartása a rendezvényektől bizonyára jelentősen csökkentené a vagyoni elleni, az erőszakos és a személy elleni bűncselekmények számát, és kevesebb lenne az öntudatlan állapotba kerülő, értékeire és önmagára vigyázni képtelen károsult, bűncselekményi vagy baleseti áldozatok száma is.

Cél az is, hogy a külső helyszínen egyáltalán nem, vagy minél kevesebb jogsértés történjen. Itt is fontos a lakosság figyelmének felhívására, hogy a fesztivál idején kiemelten vigyázzanak értékeikre. Emellett a rendőrség, polgárőrség folyamatos járőrözési tevékenysége is nélkülözhetetlen a bűnmegelőzésben.

5. Következtetések, javaslatok

A fentiekben igyekeztem összefoglalni a könnyűzenei fesztiválokra elkövetett jogsértéseket. A klasszikus bűncselekményektől, a zseblopási cselekményektől kiindulva eljuthatunk a szervezett bűnözés körébe tartozó kábítószer-kereskedelemtől. A jogsértések zöméhez valamilyen módon kapcsolódik a kábítószer. Mindenképpen említést kell tenni a terrorcselekményekről, melyeknek a fesztiválok potenciális célpontjai lehetnek.

Minél nagyobb, minél népszerűbb egy fesztivál, annál jelentősebb a látogatók száma, annál több jogsértés történhet.

A rendezvénybiztosításban résztvevők, köztük a bűnüldöző hatóságok is, elsősorban az adott esemény zökkenőmentes lebonyolítására törekednek. A biztosítás megszervezésekor, az abban résztvevő humán és technikai feltételek meghatározásakor az előző évek adatait, a megtörtént eseményeket veszik figyelembe. Ez alapján szinte minden rendezvénybiztosítási tervnek része

a figyelem felhívás, a fokozott rendőri jelenlét, a biztonsági szolgálatok alkalmazottainak jelenléte, a kamera rendszerek alkalmazása.

Ezeknek az intézkedéseknek a bűnmegelőzésben, az ún. tettenérésben, a bizonyításban nélkülözhetetlen szerepe van. Azonban a szervezett elkövetés elleni fellépés már alaposan megtervezett és összehangolt intézkedéseket igényel.

A fesztiválok elkövetett jogsértések potenciális elkövetői közül a legjelentősebb veszélyt azok a személyek jelentik, akik, bűncselekmények elkövetése céljából érkeznek az eseményre. A fesztiválok fontos színterei a kábítószer-terjesztésnek is, már külföldi terjesztőkkel szemben is számos esetben léptek fel a hatóságok. A nemzetközi kábítószer-kereskedelem a határok elmosódásával egyre jelentősebbé válik, egyre nagyobb biztonsági kockázatot jelent.

A személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény 2019-ben történt kiegészítése szerint a szervezőknek rögzíteniük kell a 25 ezer főnél nagyobb, belépőjegy vásárlásához kötött zenei rendezvények résztvevőinek személyes adatait és az okmányon szereplő arcképet. A rendelkezés célja a bűncselekmények, a terrorcselekmények megelőzésének és felderítésének, a körözött személyek azonosíthatóságának, elfogásának segítése. Mivel a tavalyi évben a nagy tömegrendezvények elmaradtak, az új rendszer alkalmazásáról, annak szerepéről csak a későbbiekben lehet érdemben nyilatkozni.

A fesztiválok ideje alatt a vezetési pontokon folyamatosan történik az információk értékelése. Az esemény befejezését követően szinte minden évben készülnek értékelő jelentések, a biztosításban részt vevő rendőri szervek által, melyek zömében statisztikai adatokra, a látogatók és a biztosításban résztvevők számára, a megtörtént jogsértésekre, a végrehajtott intézkedésekre épülve elemzik csupán a rendezvényeket.

Napjainkban egyre nagyobb terjedelmű információ keletkezik, A minél több és speciális információk rendszerezése, feldolgozása egyre inkább igényli a bűnügyi elemzési módszerek, technikák komplex alkalmazását, mely érvényes a szervezett bűnözői körök, kábítószer-terjesztők tevékenységének feltérképezése esetén is.

A statisztikai elemzések mellett fontosnak tartom az olyan komplex elemzések készítését is, melyek több év eseményeinek figyelembevételével az országban megrendezett nagyobb fesztiválokat, az ott történt jogsértéseket globálisan vizsgálják. Az átfogó elemzések során, a korábbi fesztiválokon már a hatóságok látókörébe került személyek, drogterjesztők tevékenységének feltárása során a közöttük lévő kapcsolatok is megállapíthatók. Az elemzéseket szükséges kiegészíteni a célszemélyek nemzetközi szinten történő ellenőrzésével, valamint összevetni a szomszédos országok hasonló rendezvényeinek értékelésével. A komplex elemzés eredményeképpen a kábítószer-terjesztéssel foglalkozó bűnözői struktúrák feltérképezésre kerülhetnek. Az értékelések során a kábítószer-terjesztőket irányító személyekhez, esetleg a szervezett elkövetői körök vezetőihez, valamint a kábítószer beszerzési forrásaihoz is eljuthatunk, mely alapján a teljes bűnszervezetek is felderíthetők.

Feltételezem, hogy az ilyen irányú elemzések jelentősen segítenék a fesztiválok biztosítására való feladatok meghatározásában a bűnüldöző hatóságokat. Az egyes kábítószer-terjesztők „érkezésére” is fel lehet készülni. A résztvevők adatainak rögzítéséből történő információkérés

pedig lehetővé tenné, hogy a fesztiválra látogatásuk során már a beléptetéstől nyomon lehessen követni mozgásukat és ezzel megelőzni terjesztő tevékenységüket.

Mint korábban említettem, hogy a fesztiválokön elkövetett bűncselekmények nagy száma kapcsolódik a droghoz. A terjesztők „kiiktatása” nemcsak a kábítószer-fogyasztásra, hanem az ismertetett további bűncselekmények számának csökkenésére is hatással lehet.

6. Felhasznált irodalom

- Jandala Csilla - Sándor Tibor: A rendezvények és a turizmus kapcsolata a múltban és a jelenben <https://polgariszemle.hu/archivum/104-2016-augusztus-12-evfolyam-1-3-szam/gazdasagpolitika/754-a-rendezvenyek-es-a-turizmus-kapcsolata-a-multban-es-a-jelenben> (2020.01.10.)
- Lasz György: Tömegrendezvények és biztosításuk, Védett személy a tömegben, Hadmérnök, VI. Évfolyam 3. szám - 2011. szeptember http://hadmernok.hu/2011_3_lasz1.pdf (letöltés dátuma: 2021.01.10.)
- Lengyel Attila: Márkázás szerepe hazánk turizmusában - rekreacio.eu 2012. szeptember, <http://real.mtak.hu/67032/1/2012%202-3%20markazas%20szerep.pdf> (letöltés ideje: 2021. január 10.)
- Lévai Miklós-Ritter Ildikó: Az alkoholizmus, a kábítószerprobléma és a bűnözés összefüggései – In: Kriminológia, Szerkesztette: Borbíró Andrea-Gönczöl Katalin-Kerecsi Klára-Lévai Miklós, Wolters Kluwer Hungary Kiadó, Budapest, 2019 ISBN 9789632959023, 522-556.o.
- Michalkó Gábor: Turizmus a hadviselés árnyékában – Turizmusbiztonság, Szerkesztő: Michalkó Gábor, Németh József, Ritecz György, Dialóg Campus, Budapest, 2020 ISBN 9789635311255, 73-86.o.
- Németh József: A sport- és kulturális rendezvények, tanácskozások, delegációk biztosítása – Turizmusbiztonság, Szerkesztő: Michalkó Gábor, Németh József, Ritecz György Dialóg Campus, Budapest, 2020 ISBN 9789635311255, 299-314.o.
- Sulyok Judit: A magyar lakosság fesztivállátogatási szokásai A Magyar Turizmus Zrt. megbízásából készült kutatás 2010 https://mtu.gov.hu/documents/prod/136_fesztivallatogatasi_szokasok.pdf (2021.01.10.)
- Szabó László András: Turista vagy áldozat. Profit kontra biztonság - II. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Konferencia Tanulmánykötet, Szerkesztette: Kiglics Norbert Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, 2017 114.o. https://uni-pen.hu/files/konferencia/2017/Teljes_konf_tanulmanykotet.pdf (letöltés: 2021.01.10.)

Jogsabályok:

- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
- A személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény

Internetes hivatkozások:

- https://index.hu/kulfold/2015/11/14/osszefoglalo_a_parizsi_meszarlasrol/
(2021.01.10.)
- https://bmylake.hu/2019/files/vp_03_adatkezesi_tajekoztato_elektronikus_megfigyelorendszer_2019.pdf

A lakásétermek üzemeltetésének sajátosságai, különös tekintettel a biztonsági kérdésekre

Sall Kata¹ - Karakasné Dr. Morvay Klára²

¹ főiskolia hallgató, ²főiskolai docens – Budapesti Gazdasági Egyetem – KVIK

Budapest 1054, Alkotmány u. 9-11.

e-mail cím: sallkata09@gmail.com, karakasnemorvay.klara@uni-bge.hu

Absztrakt

A lakásétermek az elmúlt évtized speciális termékei, amelyek új szereplőként színesítik a vendéglátóhelyek palettáját, innovatív alternatívát nyújtva a megváltozott vendégigényekre. Körüllengi őket a „szívvel-lélelkel vendégül látás” imázsa. Ám, amíg a hagyományos éttermek szabályozása szigorú, tényszerű és mindenre kiterjedő, addig a lakásétermek szabályozása és ellenőrzése bizonytalan. Ezért az imázs másik összetevője az adócsalás és a zavarosban halászás feltételezése. Ebben a cikkben a szerzők arra törekcsenek, hogy tényszerűen megfogalmazzák a lakásétermek specialitásait a hagyományos éttermekhez képest. Mivel a téma szerteágazó, ezért jelen cikk főleg az adózási és a higiénés követelményekre koncentráll.

---

1. Bevezetés és szakirodalmi áttekintés

Budapesten jelenleg 15 lakásétermem jelenik meg a térképen a kulcsszavas kereséskor, amelyek már több éve talpon vannak. Ha valaki most szeretne egy ilyen vállalkozást elindítani, akkor a kreatív munka mellett tisztában kell lennie a jogszabályokkal is. A szakmabeliek és a hatóságok már ismerik a lakásétermem fogalmát, ám amikor a szabályozás kerül terítékre, akkor mindenki elbizonytalanodik. Vajon miért nem alkalmazhatók az éttermekre már kidolgozott szabályok? Milyen specialitásokkal rendelkeznek a lakásétermek? Milyen szabályokat kell betartani egy lakásétermem működtetéséskor? Ezekre a kérdésekre keresi a választ ez a cikk.

1.1. A lakásétermek kialakulásának története

A lakásétermek Kubából származnak, Fidel Castro nevéhez kapcsolhatók. A híres kommunista vezető hatalomra kerülése után bezáratta és/vagy állami tulajdonba helyezte az éttermeket, így adott lehetőséget egy alternatív vendéglátási formának (Kocsi, 2012). Castro nem csak az éttermeket lehetetlenítette el, de az emberek életét is. A jegyrendszer bevezetésével a már így is éles ellentétek tovább növekedtek a különböző társadalmi rétegek között. A feketepiac

tombolt, ha valaki bármihez hozzá szeretett volna jutni, a jegyrendszert meg kellett kerülnie és a feketepiacon kellett vásárolnia. Ez azonban egy költségesebb módja volt a beszerzésnek, ezért, ha valaki valamilyen különlegességhez jutott (azaz ami nem rizs vagy bab), akkor meghívta a szomszédokat/rokonokat egy vacsorára. Ezért nem pénzt, hanem szívességet, alapanyagot vagy visszahívást kapott cserébe, így segítették egymást.

1.2. Paladar

A turisták is előbb utóbb rátaláltak ezekre a lehetőségekre, akik Kubának azt a részét kívánták látni, ami nem a luxushotelek köré épül, hanem az átlag kubai ember számára is elérhető. A lakáséterem, vagyis „paladar” - ahogy a helyiek nevezik - magas adót fizet azért, hogy működhessen. Kubában tizenkét főben maximálta az állam az ülőhelyek számát. Alapanyagok tekintetében is vannak korlátozások, „nem szolgálhatnak fel olyan ételt, melynek alapja például marha, homár vagy garnéla, azaz tenyésztésük, illetve halászatuk állami monopólium” (Szakál, 2006). Kuba leghíresebb lakásétermé a Paladar la Guarida, melyet a helyi „alternatív gasztronómia” fellegvárának nevezhetünk. Az étlap, valamint a borlap rendkívül változatos, és szinte mindent kínálnak, amit hivatalosan tilos (Szakál, 2006). Ennek ellenére egy hagyományos paladarra jellemzőek az omladozó falak, a döntően kubai vendégkör, a lehető legváltozatosabb étkezési lehetőségek. Mindenki ott foglal helyet, ahol talál, megeshet akár az is, hogy a televíziót figyelő nagymama mellett akad csak hely (utazom.com, s.a.).

1.3. A lakáséterem fogalma

A lakáséterem szó következtetni enged a mögötte lévő tartalomra. Ugyanakkor fontos tisztázni, hogy ekkor nem a lakásban működő étteremről van szó, hanem egy olyan szolgáltatásról, amit a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (NÉBIH) definiál. Az Útmutató a Vendéglátás és Étkeztetés jó Higiéniai Gyakorlatához 2018-as kiadásában lelhető fel a mindmáig érvényes meghatározás. „Nem nyílt árusítást végző, háztartási körülmények között üzemelő vendéglátó-létesítmény. A szervező: profit szerzési céllal; aktív vagy passzív promóció (például: hirdetés, saját honlap) útján; vendégeket helyben (akár a vendégek előtt, akár a vendégek közreműködésével) készülő ételek elfogyasztására toboroz.” (NÉBIH, 2018)

1.4. A lakásétermek jogi háttere

A jogi háttérrel rendelkezőre álló anyagot összegyűjtve megtalálhatjuk az Útmutató a Vendéglátás és Étkeztetés Jó Higiéniai Gyakorlatához kiadványban. A kiadvány felépítése szerint két oszlopra bontva az oldalakat egy helyen olvashatóak a jogi szabályok és a GHP⁷² előírásai. Tulajdonképpen a GHP nem más, mint a jogi szabályok értelmező, magyarázó, kiegészítést adó változata. Abban az esetben, ha valaki lakáséttermet szeretne nyitni, akkor a

⁷² GHP: Good Hygienic Practices – Jó higiéniai gyakorlatok

járási hivatal külön engedélyét, a Nemzeti Adó és Vámhivatal (NAV), illetve a NÉBIH engedélyét kell megszerezni.

1.5. A lakásétermek higiéniai szabályozása

A NÉBIH által meghatározott GHP előírja, hogy „a lakásétermek működtetése élelmiszer vállalkozás” (NÉBIH, 2018), tehát a szakmai szabályoknak, előírásoknak szigorúan meg kell felelni. Az alkalmazottakra ugyanazok az előírások vonatkoznak, mint a hagyományos értelemben vett étermekben dolgozó személyzetre. A megfelelő személyi higiénia elhanyagolhatatlan, egészségügyi kiskönyvvel és alkalmassági papírral kell rendelkezni (NÉBIH, 2018). A lakásétermekben mindig friss ételt kell felszolgálni, tehát közvetlenül az ebéd vagy vacsora előtt kell bevásárolni az alapanyagokat, majd fel is kell használni ezeket. Tányérról vissza jövő ételt, vagy tálalásból megmaradt ételt kiadni szigorúan tilos. „Naponta egy alkalommal összesen legfeljebb 14 vendég szolgálható ki.” olvashatjuk az Útmutatóban (2018), már ez is lehetetlenné teszi az újra tálalást, hisz a lakásétermek általában egyedi menüvel várnak minden vendéget.

A GHP előírása szerint a főzésre használt edényeket és a vendégek előtt visszakerülő tányérok – legalább időben eltérve – külön kell tisztítani, fertőtleníteni. Ezt megoldható úgy, hogy a vendég eszközeit mosogatógépekben, a főzőedényeket pedig a mosogató medencében mossuk tisztára. De akár azt az opciót is lehet választani, hogy időben eltérve mosogatunk. Így egyszerűen elkerülhetjük a keresztzennyezés veszélyét. Ha a vendég érdeklődik, az ételt készítő személy feladata, hogy tájékoztassa a vendéget arról, hogy milyen alapanyagok vannak az ételben. Illetve létfontosságú, hogy a fogások allergéntartalmáról szót ejtsen. A nyersanyagot kistermelőktől is be lehet szerezni, viszont, ha nem boltban szerzik be a vadhúsokat, akkor csak abban az esetben lehet felhasználni őket, ha egy hatósági állatorvosi igazolással rendelkeznek (NÉBIH, 2018). A GHP további pontjaiban felfedezhető, hogy folyamatosan a hagyományos étermekre utal. Hozzájuk hasonló követelményrendszernek kell megfelelnie a lakásétermeknek is, a lehetőségek határain belül. Hiszen nem lehet teljes mértékben ipari környezetet biztosítani egy háztartásban, ahol a konyhák a mindennapos használatra vannak berendezve.

Összességében nem mást várnak el a lakásétermektől, minthogy a tisztaságra és a fertőzések elkerülésére fokozottan figyeljenek, és ha mégis probléma lenne vagy baj történne, időben értesítsék a megfelelő hatóságot.

2. Anyag és módszer

Jelen cikk egy kvalitatív kutatási módszertannal összeállított munka. A lakásétermek egyedisége, specialitásai, kidolgozatlan szabályrendszere, statisztikák hiánya miatt alkalmatlan lenne a kvantitatív módszer használatára. Számadatok gyűjtése helyett sokkal fontosabb, hogy az egyedi vonásokat, specialításokat és tulajdonságokat gyűjtsük össze, járjuk körbe. A kutatás lényege a felfedezésen, megfigyelésen alapul. Kidolgozott rendszer hiányában információ gyűjtés és annak rendezése, értelmezése a cél. Ezzel a módszerrel kideríthetők mind a lakásétermek tulajdonosok, mind a hatóságok motivációi, nézőpontjai (Füzi, et al., 2020).

A szekunder kutatást némileg megnehezítette a tény, hogy a lakásétermekről rendelkezésre álló nyomtatott forrás elenyésző. Amelyek fellelhetők, azok szakmai folyóiratok vagy magazinok cikkei. Internetes bejegyzésekkel találkozhatunk még, melyek tartalma hasonló, mellőzik az egyediséget, a precizitást, és általában szubjektívek. Ezek száma arányosan nőtt a lakásétermek 2010 környékén történő hirtelen elterjedésével. Az akkortájt gombamódra szaporodó alternatív vendéglátó egységek különösen izgalmasnak bizonyultak, mert viszonylag sok cikk íródott róluk. Viszont akár tankönyv, akár szakkönyv formájában még nem lehet találkozni ezzel a témakörrel. A fent említett elérhető információk viszont többségében ugyanarról szólnak, ezért a szekunder kutatás elkészítése helyenként nehézségekbe ütközött. A legmegfoghatóbb információval és ismereti anyaggal a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal rendelkezik. A Nemzeti Adó és Vámhivatal, valamint az önkormányzat honlapja és szabályrendszere nem ennyire egyértelmű, ezért a primer kutatás során lehetséges ezzel bővebben foglalkozni.

A szürke/fekete gazdaság határán táncoló lakásétermeknél lényeges, hogy a hatóság és az üzemeltetők perspektíváját is megismerhessük.

A lakásétermeket körbevevő homály csökkentése érdekében a primer kutatási rész nyolc interjú elkészítéséből áll. Ezek félig strukturált szakmai és szakértői interjúk. Megkérdezésre kerültek lakásétermek tulajdonosok (1. táblázat), illetve hatósági személyek. A tulajdonosok elmondták éttermük működésének rendszerét, az általuk ismert szabályokat és saját tapasztalataikat, melyeket az üzemeltetés során gyűjtöttek. Az éttermek tulajdonosok felé intézett kérdések azonosak voltak a jobb átláthatóság és a könnyebb összehasonlíthatóság érdekében. Az interjúk Dános Tamással, Bíró Botond Boldizsárral és Magos Zoltánnal készültek.

4. táblázat: Az interjúalanyok bemutatása

Interjúalany neve	Lakásétermek elnevezése	Elhelyezkedés	Nyitás éve	Interjú időpontja
Dános Tamás	Table	VII. kerület, Király utca	2019	2020.10.19.
Bíró Botond Boldizsár	Béterv	VI. kerület, Aradi utca	2012	2020.10.20.
Magos Zoltán	Capriccio	VI. kerület, Bajza utca	2011	2020.10.23.

Forrás: saját kutatás (2020)

A hatóság oldaláról is minden kétséget kizáróan szükséges a tájékozódás. A hivatali szervek kérdései különböztek egymástól, tekintettel arra, hogy más-más szempontoknak kell megfelelni. Ellenben a kérdések fókuszja megegyezik, így érthetőbb és világosabb képet kapunk a lakásétermek tevékenységéről és annak szabályszerűségéről, legalábbis hivatalos szempontból. Az interjúalanyok között a NÉBIH, a NAV és a hatodik kerületi önkormányzat képviselteti magát (2. táblázat).

5. táblázat: A hivatali interjúalanyok bemutatása

Hivatal neve	Személy titulusa	Dátum
VI. kerület Önkormányzata	Főépítési és településfejlesztési iroda munkatársa	2020.11.04.
VI. kerület Önkormányzata	Alpolgármesteri titkár	2020.11.06.
Kelet-budapesti Adó és Vámigazgatóság, Kertész utca	Ügyintéző	2020.11.05.
Kelet-budapesti Adó és Vámigazgatóság, Kertész utca	Operatív Ellenőrzési Osztály második osztályvezető	2020.11.06.
Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal	Vendéglátás és Közétkeztetés Felügyeleti Osztály osztályvezető	2020.11.07.

Forrás: saját kutatás (2020)

3. Eredmények és értékelésük

A célkitűzéseknek megfelelően bemutatásra kerülnek az interjúk alapján feltárt ismeretek. Remélhetőleg az eredmények bemutatását követően szélesebb körben ismertté válik a lakásétermek műfaja, amelyeket „underground gasztroszentélynek” nevez az egyik gasztro blog. Az üzemeltetők szerint a főzésnek nincs bibliája, nincsenek fix receptek és nincsenek törvények. A kreatív munka bemutatására jelen cikkben nincs lehetőség, inkább az objektív kérdésekre koncentrálnak a következő eredmények.

3.1. A lakásétermek önkormányzati szabályozása

A kutatás egyik fő célja az, hogy az adózás kapcsán felmerülő kérdésekre találjon választ. Az egyértelmű volt, hogy a lakásétermek - mint kereskedelmi tevékenységet végző egység - kötelesek iparüzési adót fizetni. A hatodik kerület önkormányzatának egyik ügyintézője nyilatkozta, hogy „az építmény adót a kerületi önkormányzat felé kell fizetni, míg az iparüzési adót a fővárosi önkormányzat felé” (2020). Azt is elmondták továbbá, hogy a lakásétermek a kialakítása szempontjából nem minősül üzletnek. Pontosán azért nem, mert nincs rendszeres nyitvatartás és nem lehet bármikor bemenni az utcáról. A hatodik kerület nyilvántartásában ezért nem is szerepel lakásétermek. Addig nem köteles a tulajdonos bejelenteni a kereskedelmi tevékenységét, ameddig a lakás első számú funkciója az, hogy ott lakik valaki. Viszont abban a pillanatban, hogy már csak az üzleti tevékenységre használják, át kell minősíteni vendéglátó egységgé. Az ügyintéző elmondása szerint „nem kell számítani ellenőrzésre, hacsak a szomszédok nem tesznek feljelentést az önkormányzat felé” (2020). „Az ellenőrzések hiányában az is közrejátszik, hogy nincs kapacitásuk erre” – nyilatkozta az önkormányzatot képviselő személy (2020). Mivel nincs ellenőrzés, ezért egy olyan ördögi kör alakul ki, hogy bejelentések sem történnek. A tevékenység ismerete az önkormányzat részéről teljes mértékben a tulajdonos becsületére van bízva.

3.2. Adózás a Nemzeti Adó és Vámhivatal felé

Gyakori eljárás a lakásétermek körében, hogy terembérlésként tüntetik fel a számlán az eseményt. Ez könnyebbséget jelent az adófizetés szempontjából. „A terembérlés adózása működhet tételes adózással, vagy tíz százalékos adóhányados rendszerrel” (Ügyintéző, 2020). Illetve, ha terembérletről van szó, akkor az alkalmazottak után sem kell fizetni járulékokat. Ebben az esetben a catering szolgáltatást sem kell feltüntetni, egyszerűen belekalkulálják az árba, ami rögtön más adózást eredményez. A tulajdonosok elmondása szerint egyéb esetekben sem jelentik be az alkalmazottakat, mert ők csak alkalmi munkavállalók.

„A számlázás menete 2020 július elsejétől online módon kötelező” (Ügyintéző, 2020). Két lehetőség van arra, hogy a NAV felé ez azonnal elérhetővé váljon. A NAV oldaláról ingyenesen letölthető applikációval, vagy ügyfélkapuval összeköthetjük a számlázó programot a NAV rendszerével. A Béterv lakásétermen tulajdonosa elmondta, hogy eddig két ellenőrzése volt a nyolc évi működés alatt. Az első egy próbavásárlás, a másik pedig Vám és Pénzügyőrségi ellenőrzés. A Vám és Pénzügyőrség az alkohol árusítási engedély meglétét kontrollálta. A tulajdonos, Bíró Botond Boldizsár az étterem megnyitásakor utánajárt az engedélyek megszerzésének, de ilyen engedély megszerzésének szükségességéről nem kapott felvilágosítást. A másik két lakásétermen még nem volt ellenőrzés. A Kertész utcai Kelet-Budapesti Adó- és Vámigazgatóság ügyfélszolgálaton azt a tájékoztatást adták, hogy „ellenőrzésre mindig lehet számítani” (2020). Bekérhetik az öt éven belüli adóbevallásokat, tarthatnak helyszíni szemlét, az alkalmazottak munkaszerződését és a pénztárgép használatát, de akár a szomszédok panaszai alapján is mehetnek ellenőrizni. A NAV operatív ellenőrzési osztályáról további kérdezősködés után az a válasz érkezett, hogy nem tudják, kell-e pénztárgéppel rendelkezni a lakásétermeknek. Arra a szabályra hivatkoztak, hogy ha csak online számlázással fizettetnek, akkor azzal kiváltható az online pénztárgép használata. Az interjúalany azt is elmondta, hogy nem ellenőrzik ezeket a létesítményeket kapacitás hiány miatt, valamint, hogy nincs is az adatbázisukban lakásétermen feltüntetve.

3.3. A lakásétermek és a NÉBIH kapcsolata

A NÉBIH egyik osztályvezetője készségesen válaszolt a kérdésekre. Elmondása alapján „a NÉBIH felé nincs bejelentési kötelezettség” (Tóth, 2020). A GHP szabályai azt mondják, hogy „a megfelelő végzettséggel, képzettséggel, ismeretekkel kell rendelkezni” (NÉBIH, 2018). Az idézett jogszabály szerint léteznek a lakásétermek, de a vendéglátás és a magán célú használat nem fér össze. A tizennégy fő és a napi egyszeri ételkiadás azért került meghatározásra, mert így minimalizálható az esetleges megbetegedések száma. Háztartási körülmények között ennél nagyobb létszámra nem biztonságos az ételkészítés a megfelelő raktározási és előkészítési lehetőségek nélkül. A lakásétermen működéséhez megszerzendő engedély kiadásához „a járási hivatal (...) helyszíni szemlét tart” (57/2010. (V.7.) FVM rendelet, 14.§ (1)). A fogyasztók között lehetnek betegek, „akik váladékukkal szennyezik a fogyasztói edényeket” (Tóth, 2020). A fertőtlenítő mosogatás azért nagyon fontos, hogy ezt a fertőzési lehetőséget megszüntessék. Ehhez „legalább két medencés mosogatót kell beállítani” (GHP, 2018) és a következőképpen kell abszolválni. Erős vízszugár vagy kaparás a durva szennyeződések eltávolítása érdekében,

majd a zsír leoldására és a fertőtlenítésre alkalmas szer használata, végül pedig a meleg vizes öblítés és csepegtetés. Rendkívül lényeges, hogy a szárítás során ne történjen visszafertőződés. (GHP, 2018) Jelenleg nincs tudomása a Nébihnek arról, hogy valaki jelentett volna be súlyos megbetegedést egy lakásétteremből (Tóth, 2020). Az osztályvezető azt is elmondta, hogy a legnagyobb veszély, ami a lakáséttermek működésében benne van, az „a háztartási körülményekből adódó előkészítési- és ételkészítési hiányosságok” (2020). Az előírások szerint minden vendéglátóegység számára kötelező a HACCP rendszer kidolgozása, személyre szabása. A NÉBIH minden egyes higiéniai ellenőrzése során a HACCP rendszer is ellenőrzésre kerül. Azon felül ezt a rendszert naprakészen kell tartani, elkerülhetetlen, hogy időről időre felül kell vizsgáltatni.

Mint minden vállalkozásnak, a lakáséttermeknek is rendelkeznie kell üzemorvossal. Az üzemorvos alkalmazása kiváltható olyan háziorvossal is, akinek erre engedélye van. Az osztályvezető úr szerint, kevésbé veszélyesek a lakáséttermek, még ha nem is megfelelően vannak üzemeltetve, mert kapacitásuk miatt kisebb létszámú vendégkör számára elérhető. Az ellenőrzések száma és mértéke hasonlatos kellene, hogy legyen a hagyományos éttermekhez képest. Ugyanakkor kapacitás hiánya miatt ez kivitelezhetetlen. Ellenben arra is van példa, hogy valakinek a reklámja vagy hirdetése miatt találnak rá a lakáséttermére, és mennek ellenőrizni. Az osztályvezető úr elmondta, hogy a NAV-hoz hasonló próbavásárlás mintájára van szűrőpróba szerinti ellenőrzés, amire a 2008. évi XLVI. törvény ad lehetőséget.

3.4. A lakáséttermek specialitásai

A kutatás ezen része arra világít rá, hogy a lakáséttermeknek milyen specialitásai vannak a hagyományos értelemben vett éttermekhez képest. A beszerzés - az éttermekkel ellentétben - a szakács által történik. Mind a három interjúalany azt mondta, jobb szeretik maguk intézni a bevásárlást, így könnyebben tudják beszerezni a legjobb árut, a legjobb áron. Nincsenek beszállítók, kis mennyiségeket vesznek, amelyek igazodnak a vacsora árkategóriájához. Leggyakoribb beszerzési helyek a piacok és a Metro áruház, ezeken felül mindenkinek megvan a saját helye a különleges alapanyagokra és az italokra. A következő eltérés, hogy nincs szükség raktározásra. A szakács mindig csak annyi alapanyagot szerez be, amit az aznapi étkezéshez fel fog használni. A megszokott folyamat eltér az éttermekétől (1. ábra): megveszik az alapanyagokat, megfőzik és mindent ki is adnak a vendégeknek.

17. ábra: A lakáséttermek egyszerűsített áruforgalmi folyamata

Forrás: Saját szerkesztés

Mind a három vizsgált étterem rendelkezik az alapvetően kötelező hűtő és fagyasztó állománnyal, annak ellenére is, hogy nincs rájuk gyakran szükség. Csak akkor kell használni, ha a főzés során valamit hűteni kell. Alapvetően nincs szükség az alapanyagok raktározására és a hűtőben/fagyasztóban való tárolására, mert minden vacsora egyedi tematikájú, más és más alapanyag szükséglettel. A karácsonyi, sűrűbb időszakban szokott csak egyforma vagy hasonló menü lenni esetenként.

3.5. Menük és érzékenységek

Egy-egy esemény legfontosabb része a menüsor. Ha nyílt eseményekről beszélünk, amire a hirdetés alapján bárki jelentkezhet, akkor az ételsor alapján dönt a vendég, hogy jelentkezik-e vagy inkább másik helyet választ. A zárt eseményeken viszont a vendéggel előre egyeztetik az ételeket. Mindegyik lakásétterem valamilyen szinten személyre szabja az ételsort az italpárosítással. Ha ételallergia merül fel vagy érzékenység, akkor azt egyértelműen figyelembe veszik a főzéskor. A 2011 óta üzemelő Capriccio lakásétteremben különösen próbáltak arra törekedni, hogy laktóz és gluténmentes ételeket főzzenek.

4. Következtetések

A NAV rendszerében nem található bejegyzett lakásétterem, hisz mindenki, a korlátolt felelősségű társaságot (Kft) jelenti be, ami az üzemeltetést végzi. Ezáltal konkrét szabályok nem vonatkoznak a lakáséttermekre. Homályos utalások vannak, amik nem teljesen fedik egymást, így jócskán az egyénre van bízva ezek értelmezése.

Az első és legfontosabb, hogy online pénztárgéppel kell-e rendelkezniük. Nincs rá szabály. Egyrésztől igen, mert kereskedelmi tevékenységet végeznek, de mivel teljes mértékben online számlázással dolgoznak, így kiválthatják a pénztárgép használatát. Pontos, határozott információt senki nem tud adni annak, aki lakáséttermet szeretne nyitni.

A NÉBIH szabályozása a NAV-éhoz hasonló. Az interjúból kiderült, hogy szabályok ugyan vannak, de azok szemben állnak egymással. Nem végezhető üzleti tevékenység az otthonunkban, de a lakásétteremnek éppen ez a lényege, hogy a saját háztartásunkban látunk vendégül. Ebből kifolyólag nem is létezhetnének lakáséttermek, de valójában mégis. A lakáséttermeknek csak a neve „lakás”, nem találkozni olyan esettel, hogy a tulajdonos ott is lakik, ahol vendégül lát. Úgy tűnik, hogy a forgalom nagyságrendjéhez, illetve az egyedi és intim vagy családi hangulat megteremtéséhez ez a célszerű helyszín. Viszont, ha már csak fél háztartási körülmények vannak, akkor sokkal könnyebben szabályozható lenne a tevékenység.

A higiéniai előírásoknak majdnem lehetetlen megfelelni. A többségük a professzionális vendéglátó egységek konyháira van kitalálva, amiket háztartási körülmények között aligha lehet megvalósítani. Természetesen ki kell dolgozni az adott hely kialakításához igazított HACCP rendszert, de ez sokszor betarthatatlan. A legnagyobb problémát az okozza, hogy nem szakképzett személyzet dolgozik a konyhán, és sürgölődik a vendégek körül. Ez nagy kockázatot jelenthet, ha a megfelelő tájékoztatást nem kapják meg a higiéniai eljárásokról. A szakzerű eszköztároláson és mosogatáson sok múlik. Azért is jelent kockázatot a képzetlen munkaerő, mert például nem tudja felmérni a fertőtlenítő mosogatás fontosságát, vagy idő hiányában megspórolja magának azt. Praktikus lenne megkövetelni azt, hogy a vendéglátásban kötelezően használatos tisztítószerket használják a lakásétermekben is a háztartási vegyszerek helyett. Nincsen semmi probléma a háztartási vegyszerekkel, de sokkal nagyobb felelősséget vállal a vendéglátó azzal, hogy egy lakásban lát vendégül, mintha valaki csak a barátait hívja át magához egy vacsorára. A megfelelő tisztaság eléréséhez az események előtti szokásos takarítást egy évszakváltások alkalmával eszközölt nagytakarítással kellene kiegészíteni. A hűtők és fagyasztók használata nem mérhető a hagyományos éttermekhez, mégis fontos lenne, hogy legalább havonta le legyenek olvasztva, kimosva és fertőtlenítve. Így nem csak a kellemetlen szagok, de a fertőzések is kiküszöbölhetők. Lehetőség lenne arra is, hogy kisebb méretű ipari hűtőket használjanak, melyek a háztartási hűtők méretét nem haladják meg. Így egységesíthető lenne valamilyen szinten a hagyományos éttermek és a lakásétermek hűtőinek szabályozása. Valójában tudjuk, hogy nem minden esetben csak az adott napra kerülnek az alapanyagok a hűtőbe, ezért sem elhanyagolható ezek minősége és tisztasága.

A lakáséterm talán legjobb tulajdonsága, amiért a vendégek is nagyon szeretik, hogy családias környezetben lehetnek. Az, hogy egy lakásban van megrendezve az esemény és kis létszámban jelennek meg a résztvevők, személyessé is válik az étkezés. A házigazdák az ételek befejezése és a tálalás után minden idejüket a vendégekre szánhatják. Tudnak válaszolni a kérdésekre az elkészítéssel és tálalással kapcsolatban. Főzési tippeket, trükköket és taktikákat osztanak meg az érdeklődőkkel. A saját háztartásukban főző asszonyok és nők számára ez nagyon érdekes. Akik első alkalommal járnak lakásétermekben, mind elragadtatással figyelik az eseményeket. A visszatérő vendégek körében is jellemző, hogy kíváncsian figyelik a szakácsok mozdulatait, hogy aznap milyen különlegességekkel fognak szolgálni. Egyfajta nyugalom is jellemzi a lakásétermeket. A zártkörű eseményeken a családok vagy baráti társaságok fesztelenül élvezhetik egymás társaságát anélkül, hogy zavarnának vele bárkit is, hisz csak ők vannak jelen. A nyílt eseményeken pedig az a tapasztalat, hogy az asztaltársaságok barátsággal köszönnek el egymástól a kellemesen elfogyasztott vacsora után.

Lássuk a legjellemzőbb szempontokat a hagyományos éttermek és a lakásétermek viszonylatában (3. táblázat):

6. táblázat: A lakáséttermek és a hagyományos éttermek összehasonlítása

Lakásétterem	Hagyományos étterem
előre egyeztetett időpontok (óra, nap)	utcáról be lehet térni
nincs rendszeres nyitvatartás	rendszeres nyitvatartás
előleg fizetése, nincs szerviz díj	utólag kell fizetni, szerviz díj lehet
nem kell online pénztárgép	szükséges online pénztárgépet tartani
a konyha egyben van a vendégtérrel	a konyha el van szeparálva
egy ember főz a vendégekre	a konyhai feladatok pályákra oszlanak
lelkes, kedves, amatőr személyzet	képzett felszolgálók és szakácsok
egy-két kiségitő is elég	munkacsapatra van szükség
a szakács intézi a bevásárlást	beszállítókkal dolgoznak
szponzorok megnyerése könnyebb	jellemzően nincsenek szponzorok
háztartási gépek	ipari eszközök pl.: hűtő, kombipároló
családiás, meghitt hangulat	kevésbé személyes
kisebb vendég létszám	előfordulhat, hogy zsúfolt
minden alkalomra új menüsor	fix, vagy szezonális étlap
különlegességek minden alkalommal	megszokott ételek kínálata
nincs maradék, se moslék	moslék, maradék és olaj elszállíttatás
asztalfoglalás lemondása pénzbe kerülhet	foglalás lemondás ingyenes
rugalmasabb szabályrendszer, kiskapukkal	szigorú szabályozás, kiskapuk csak elvétele
inkább hobbi, ami elsődlegessé válik	jellemzően elsődleges megélhetési forrás

Forrás: saját szerkesztés

Az engedélyeztetés körül jelennek meg az első problémák. A járási hivatal engedélyének megszerzésére utasít az Útmutató a Vendéglátás és Étkeztetés Jó Higiéniái Gyakorlatához kiadvány (NÉBIH, 2018). Ellenben, ha elkezdjük végig járni a járási hivatal osztályait, végül azt az eredményt kaphatjuk, hogy tulajdonképpen csak a Nébih-től kell engedélyt szerezni.

A kerületi és a fővárosi önkormányzatnak kell fizetni építmény, illetve iparüzési adót. Ezen felül a korlátolt felelősségű társaság adózásának megfelelően kell befizetni a különböző adókat a NAV felé.

Ellenőrzésre mindig lehet számítani, leginkább a NAV-tól és a Nébih-től, ám bár a gyakorlatban erre ki esély van. Az önkormányzat csak abban az esetben tart ellenőrzést, ha lakossági bejelentés történik.

Online pénztárgépet nem kell tartani, abból kifolyólag, hogy a lakásétteremnek nincs állandó nyitvatartása. A szakács elmegy a piacra az esemény napján és bevásárol a vacsorához szükséges alapanyagokból. Tárolással csak addig kell foglalkozni, ameddig a feldolgozás

megtörténik, és a vendég tányérjára nem kerül az étel. Nagyon oda kell figyelni az ételt készítő személynek, hogy a megfelelő higiéniai körülmények között készítse el az ételt, valamint a megfelelő technikával. Az étel elfogyasztása után a mosogatást körültekintően a szabályoknak megfelelően kell elvégezni. Moslókra és maradékra nincsen gond, mert az előre bejelentkezési kötelezettség miatt pontos létszámmal lehet kalkulálni, az adagok száma előre ismeretes. Zárt események esetében a megrendelő igényeihez igazítják a menüt, de nyílt eseményeken csak az allergiákat és érzékenységeket tudják figyelembe venni.

Az események előtt mindig megfelelően kell takarítani a helyiségeket. Egy átlagos méretű, budapesti polgári lakásban körülbelül harminc főt lehet leültetni, habár a szabályozás csak tizennégyet engedélyez. A vendégek aránya szerint ajánlatos kisegítőt hívni. A lényeg, hogy lelkes és elhivatott legyen, akinek a segítségét kéri, a többi képesség megtanulható, szakképzettség nincsen előírva.

A vacsorák hangulata kellemes, családi, baráti. A tegező viszony általánosan jellemző a vendég és a vendégül látó között. Rugalmasan lehet kezelni a vendégek kéréseit, óhajait, ezért is szeretik annyira az emberek a lakásétermeket. A személyesség és az intimitás feloldja és ellazítja őket.

Összefoglalva a leírtakat egyértelművé válik, hogy a lakásétterem olyan stádiumban van, mint 10 évvel ezelőtt az Airbnb. Teljesen új modellt, ami új szabályozást igényelne. Az önkormányzatoknak egyértelműen meg kellene fogalmazni a szabályokat, amelyeket a NAV-val és a NÉBIH-hel egyeztetethetnének. Jelenleg a NÉBIH iránymutatása tűnik a legkonkrétabbnak, azaz a vendégek higiéniés biztonsága viszonylag egyértelmű.

Leszámítva a szabályozási hiányosságokat, a kutatás készítői mindenkinek ajánlják, a kutatásban vizsgált lakásétermek felkeresését, hogy megértsék, miért is olyan izgalmas ez a vendéglátási forma. A személyes jelleg, a családi, kellemes hangulat és a kulináris élmény együtt teszi feledhetlenné ezt az alternatív gasztronómiai műfajt.

5. Felhasznált irodalom

- Bíró, B., B., 2020. *Interjú Bíró Botond Boldizsárral a Béterv lakásétterem tulajdonosával.* Interjúztató Sall Kata. [interjú] Budapest, október 20.
- Dános, T., 2020. *Interjú Dános Tamással, a Table lakásétterem társtulajdonosával.* Interjúztató Sall Kata. [interjú] Budapest, október 19.
- Fűzi, B., Géring, Zs., Hidegh, A., Király, G., 2020. KSZK Kutatásmódszertani felkészítő kurzus május 3. [workshop, online] Hozzáférés dátuma: 2020.05.30.
- Kocsi, M., 2012. Üzlet vagy szerelem? *Manager Magazin*, 9, pp. 50-53.
- Magos, Z., 2020. *Interjú Magos Zoltánnal, a Capriccio lakásétterem társtulajdonosával.* Interjúztató Sall Kata. [interjú] Budapest, október 23.
- Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (NÉBIH), 2018. Speciális tevékenységek. *Útmutató a Vendéglátás és Étkeztetés Jó Higiéniai Gyakorlatához.* Budapest. e-ISBN 978-615-5747-17-5 pp. 244-248.
- Szakál, A., 2006. Kuba, az alvó szépség. *Magyar Konyha*, 7-8, pp. 64-67.
- Tóth, D., 2020. *Interjú Tóth Dáviddal a NÉBIH Vendéglátás és Közétkeztetés Felügyeleti Osztályának osztályvezetőjével.* Interjúztató Sall Kata. [e-mailes interjú] Budapest. [Hozzáférés dátuma: 2020.11.07.]

- utazom.com, s.a. *Egy ország a közhelyek mögött: Kuba.* [online] Elérhető: <https://utazom.com/cikk/egy-orzag-a-kozhelyek-mogott-kuba> [Hozzáférés dátuma: 2020.09.15.]
- *2008. évi XLVI. törvény az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről.* Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0800046.tv> [Hozzáférés dátuma: 2020.11.07.]
- *57/2010. (V. 7.) FVM rendelet az élelmiszerek forgalomba hozatalának, valamint előállításának engedélyezéséről, illetve bejelentéséről.* Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000057.fvm> [Hozzáférés dátuma: 2020.11.07.]

Az élelmiszer-adományozás jogi és élelmiszerbiztonsági kérdéseinek vizsgálata a szállodák szempontjából

Turcsik Adrienn¹- Karakasné Dr. Morvay Klára²

¹ főiskolai hallgató ² főiskolia docens – Budapesti Gazdasági Egyetem - KVIK

Budapest 1054, Alkotmány u. 9-11.

e-mail cím: turcsikadri@gmail.com, karakasnemorvay.klara@uni-bge.hu

Absztrakt

Éves szinten 73 milliárd adag ételt szolgál fel a vendéglátóipar a világon, tehát a vendéglátás szektornak óriási a felelőssége az élelmiszer-pazarlás terén. A kutatás ismerteti az élelmiszer-adományozás jogi és higiéniai hátterét és lehetőségeit a szállodák számára. Alapját szekunder kutatás adja, mely során az Európai Unióban és hazánkban érvényben lévő szabályozások kerültek feldolgozásra. A primer kutatás segítségével megválaszolásra kerül, hogy adományoznak-e a szállodák, és amennyiben nem, milyen nehézségekkel szembesülnek az élelmiszer-adományozással kapcsolatban, és hogyan lehetne ezeken változtatni. Az interjúk alapján az a következtetés vonható le, hogy a szigorú higiéniai és élelmiszerbiztonsági feltételek mellett a szállodákban megmaradt élelmiszereknek csak kis része ajánlható fel karitatív szervezetek számára. Megoldást a pazarlás-csökkentése jelentené, így a szállodák legfontosabb feladata a csökkentésre irányuló törekvések további fejlesztése.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A fogyasztók utazási szokásainak változásával egyre hangsúlyosabbá válik a fenntarthatóság kérdése. A szállodák és éttermek fontos szerepet töltenek be utazásaink során. Gyakran cél a desztináció megismerése az ételeken keresztül. Mindemellett fontos, hogy a fogyasztó minél kisebb mértékben járuljon hozzá a környezetterheléshez. Ennek eredménye a „zöld szállodák, éttermek” elterjedése, melyeknél prioritás a fenntarthatóság és a pazarlás csökkentése. Gyakran csak a dolgozók elkötelezettségén múlik, hogy a szállodák, vendéglátóhelyek hogyan kezelik az élelmiszer-hulladék kérdését, ezért is érdemes a személyzetet érdekeltté tenni a hulladék keletkezésének, megelőzésének, kezelésének.

Az élelmiszer-felesleg, illetve az élelmiszer-hulladék hulladékhierarchiának megfelelő sorrendben való kezelése még napjainkban sem általánosan ismert és használt. A kutatásban a hierarchia második szintjét érintő legfontosabb kérdések kerültek megvizsgálásra. Az első szint az élelmiszer-felesleg keletkezésének megelőzése, ezt követi a rászorulóknak élelmezése a keletkezett felesleges élelmiszerrel (NÉBIH, 2019).

1.1. Az élelmiszer adományozás általános szabályai

Az Európai Unió ezzel kapcsolatban 2017-ben egy élelmiszer-adományozási iránymutatást fogalmazott meg a tagországok számára, mely tartalmazza az adományozásra vonatkozó jogi és higiéniai előírásokat. A meghozott iránymutatás célja, az adományozókat és átvevőket érintő szabályozások tisztázása, egyszerűsítése, a körforgásos gazdaság ösztönzése, az Unióban keletkező ehető élelmiszer-felesleg minél nagyobb mértékű újraelosztása érdekében. Az Unió iránymutatás mellett fontos nemzeti szinten is kidolgozni egy szabályrendszert, mely segíti a felek munkáját. Hazánkban az Európai Unió szabályozásai az iránymutatók (Európai Bizottság, iránymutatás, 2017, 2017/C 361/01).

Az élelmiszer-újraelosztás lényege, hogy az emberi fogyasztásra alkalmas, tápláló, feldolgozott, félig feldolgozott vagy nyers élelmiszer-felesleget, mely megfelel az élelmiszerbiztonsági szabályozásoknak, összegyűjtik és ingyenesen átadják rászorulóknak részére. Az ellenérték nélkül átadott élelmiszereknek ugyanúgy táplálónak kell lenniük, és meg kell felelniük a táplálkozási iránymutatásoknak, a fogyasztók maximális tájékoztatása mellett, mint az ellenérték fejében átadott ételeknek. Különösen, ha gyermekek, egészségügyi gondokkal küzdő emberek kapják meg azokat, akiknek a szervezete jobban ki van téve az esetleges higiéniai problémákból fakadó komolyabb megbetegedéseknek (Európai Bizottság, iránymutatás, 2017, 2017/C 361/01).

Az általános élelmiszer-biztonsági követelmény szerint, „nem biztonságos élelmiszer nem hozható forgalomba, az élelmiszer akkor nem biztonságos, ha az egészségre ártalmas, és/vagy emberi fogyasztásra alkalmatlan (Európai Parlament és a Tanács, rendelet, 2002. 178/2002/EK, 4. szakasz, 14. cikk, (1,2)).”

Az élelmiszert adományozó vállalkozás, jelen esetben a szálloda felelőssége megbizonyosodni többek között arról, hogy az élelmiszer-felesleg újraelosztása révén a fogyasztók tájékoztatása és egészsége ne kerüljön veszélybe. A csomagoláson egyértelműen kell, hogy szerepeljenek többek között az élelmiszer összetevői, a minőségmegőrzési, a fogyaszthatósági idő és a tápértékjelölés. Az előrecsomagolt élelmiszerek esetében a tájékoztatót a csomagoláson vagy a csomagolás címkéjén kell elhelyezni. A nem előrecsomagolt élelmiszereknél kötelező tájékoztatni a fogyasztót az ételben megtalálható allergénekről, intoleranciát okozó hozzávalókról, melyek az előállítás során kerülhettek az ételbe, és a késztermékben is jelen vannak. Ehhez szükséges minden dokumentumot átadni a jótékonyági szervezet számára (Európai Bizottság, iránymutatás, 2017, 2017/C 361/01).

A jótékonyági szervezetek vissza is utasíthatják a felkínált élelmiszert, ha szerintük az kockázatot jelent a fogyasztóra nézve. A nyomon követhetőség biztosítása, mind a vállalkozás, mind a jótékonyági szervezet kötelessége, így az újraelosztó szervezeteknek pontosan ismerniük kell az élelmiszer eredetét. Amikor egy terméket vissza kell vonni a forgalomból a nyomon követhetőségi rendszer segít abban, hogy ez minél gyorsabban és hatékonyabban végbe menjen. Az „egy lépés hátra” elv szerint az élelmiszer-vállalkozóknak ismernie kell, hogy honnan származik a kapott étel, és az „egy lépés előre” elv szerint tudja, hogy ki a termék átvevője. Abban az esetben, ha az étel a végső fogyasztó számára kerül átadásra, nincs szükség ennek nyilvántartására (Európai Bizottság, iránymutatás, 2017, 2017/C 361/01).

Elsődleges és jogi felelősség illeti az élelmiszer-vállalkozókat az élelmiszer-ellátási lánc minden szakaszában. Országonként a hatályos polgári és büntetőjogi törvény szabályozza az élelmiszerjogra vonatkozó szabályok megsértését. Ha egy élelmiszer nem felel meg az előírt követelményeknek, az ellátási lánc minden tagjának kötelessége saját felelősségét megvizsgálni az élelmiszerjogi rendelet betartásával kapcsolatban.

Gyakran az esetleges jogi felelősség tartja vissza a szállodákat is attól, hogy az élelmiszer-felesleget jótékony célra ajánlják fel. Attól tartanak, hogy bármilyen probléma az élelmiszerrel kapcsolatban, még ha nem is az ő hibájukból fakad, rossz fényt vethet a vállalkozás hírnevére (Európai Bizottság, iránymutatás, 2017, 2017/C 361/01).

1.2. A szállodai és éttermi élelmiszer feleslegre vonatkozó speciális szabályok

A szállodákban keletkező élelmiszer-felesleg újraelosztása higiéniai okokból korlátozottabb, de van lehetőség arra, hogy a szállodák vezetői felkeressenek jótékonyági szervezeteket. A HOTREC és az Európai Élelmiszerbankok Szövetsége javaslatokat fogalmazott meg az európai vendéglátóvállalkozók számára az élelmiszer-adományozás elősegítésére. Fontos, hogy legyen a szállodában/étteremben egy adományozásért felelős személy, a tulajdonos, manager vagy egy alkalmazott, aki kapcsolatot tart a jótékonyági szervezettel. A szállodának találnia kell egy megbízható jótékonyági szervezetet, akik számára felajánlhatják a feleslegessé vált ételeket. Az adományozószervezet helyett az élelmiszerbank is megkaphatja ezeket az ételeket, aki továbbítja partnerei felé (Hotrec, 2017).

Általában kevés olyan étel marad meg, amely biztonságosan adományozható. Tisztázni kell a partnerszervezettel, hogy az étterem rendszeresen, vagy csak eseti jelleggel tud élelmiszer-felesleget átadni számukra. Meg kell beszélni, hogy mekkora mennyiségben, milyen ételeket tud átadni az étterem, illetve, hogy adagonként be kell-e csomagolni előre, vagy a szervezetnek van kapacitása az ételek dobozolására. Biztosítani tudják-e az ételek felmelegítését, hűtve vagy melegen tartását. Szintén megegyezés kérdése, hogy kinek kell elszállítania az ételeket, és kit terhelnek ennek költségei (Hotrec, 2017).

A vendégtérbe már kikerült ételeket, tányérmaradékokat tilos eladományozni. Ugyanez vonatkozik a lejárt fogyaszthatósági, minőségmegőrzési idővel rendelkező ételekre, és azokra, melyeket nem megfelelő helyen, hőmérsékleten tároltak, például, ha hűtést igényel, de nem hűtve tárolták. Sérült csomagolású termék sem adható át adományozásra. Ha melegen tartást igényel az étel, de 3 órán túl szobahőmérsékleten tartották, szintén nem adományozható el. Ha szennyeződött, vagy romlott az étel, illetve a nyomon követhetősége nem biztosított, tilos étkeztetési céllal továbbadni (Hotrec, 2017; NÉBIH, 2018).

Adományozható minden olyan étel, ital, mely nem igényel hűtést, hőn tartást. Amennyiben csomagolt, a csomagolásnak épnek kell lennie az átadás folyamán, a gyártó által meghatározott helyen és hőmérsékleten kell tárolni azokat. Ebbe a csoportba tartoznak az üdítőitalok, csomagolt édességek, sütőipari termékek, konzervek. Adományozhatók hűtést, vagy hőn tartást nem igénylő csomagolatlan élelmiszerek is, ha biztosított, hogy nem éri azokat szennyeződés szállítás során. Ilyenek a száraz sütemények, péksütemények, pékáruk, zöldségek, gyümölcsök. Hűtést igénylő ételek abban az esetben adhatók át, ha biztosított a hűtlánc fenntartása, például fagyasztott hús, hal, zöldség és gyümölcs, illetve hűtve tárolt tejtermékek, sütemények, hidegkonyhai készítmények. Melegen tartást igénylő ételek, melyek melegen fogyasztandók, amennyiben a hőn-tartás nem szakad meg a fogyasztásig, ilyenek a levesek, pörköltök, sült húsok, főzelékek, köreték. Melegen fogyasztandó ételek abban az esetben is átadhatók, ha a hűtve tartás nem szakad meg, és fogyasztás előtt biztosított az ételek melegítése. A meleg étel azonnal lehűtve, és hűtve tárolva maximum 48 órán belül fogyasztható. Készétel, ami nem lett felszolgálva a vendégek részére, ha megfelel az élelmiszer-biztonsági előírásoknak, átadható jótékonyági szervezetek részére (NÉBIH, 2018).

A rendezvényi vendéglátás során felbontott cséving nem adományozható, viszont bontatlan tárolóban tartott ételek tovább adhatók a megrendelő hozzájárulásával. A pazarlás csökkentése érdekében célszerű a megrendelővel átbeszélni a rendelt mennyiséget a vendégek

létszámától függően, esetleg izgalmasabb fogásokat, kisebb falatkákat felajánlani, hogy kevesebb élelmiszer-felesleg keletkezzen. Nagyobb rendezvények előtt érdemes karitatív szervezetekkel felvenni a kapcsolatot, hogy a rendezvény befejeztével át tudják venni a megmaradt ételeket. Fontos megbeszélni a felszolgálókkal, hogy csak akkor bontsanak fel új csévinget, ha az előző már kifogyott. A legfontosabb a HACCP elvek betartása minden oldalról, mind adományozó, mind átvevő részről. Az adományozásra szánt ételt elkülönítve kell tárolni az egyéb élelmiszer-feleslegtől (NÉBIH, 2018; Kasza, 2020). Az adományozható élelmiszerek az 1. ábrán kerültek összefoglalásra.

Hűtést, hőn tartást nem igénylő élelmiszerek	Hűtést igénylő élelmiszerek	Melegen tartást igénylő élelmiszerek
<ul style="list-style-type: none"> • tartós élelmiszerek (száraz tészta, konzerv) • üdítőital • csomagolt édesség • sütőipari termék • zöldség, gyümölcs • péksütemény • száraz sütemény 	<ul style="list-style-type: none"> • fagyasztott hús, hal, zöldség, gyümölcs • hűtve tárolt tejtermék, sütemény • hidegkonyhai készítmény 	<ul style="list-style-type: none"> • melegkonyhai készítmények (leves, pörkölt, sült hús, köret, főzelék)

1. ábra: A szállodák által adományozható élelmiszerek

Forrás: NÉBIH, 2018a alapján saját szerkesztés

E szerint a szállodák adományozhatnak nyers, félkész ételeket, készételeket, tartós élelmiszereket, melyek az étkezések végén, a konyhán megmaradtak, nem kerültek ki a vendégtérbe. Ha kapcsolatban állnak egy karitatív szervezettel vagy az élelmiszerbankkal, akkor előre megbeszélte időpontban a szervezet munkatársai elmennek az ételekért, és az étel jellegétől függően biztosítani tudják annak megfelelő körülmények között történő elszállítását. A szállodának ez semmilyen plusz feladatot, költséget nem jelent, esetleg a készételeket szükséges ételhordó dobozokba szétosztani, és egy dokumentummal ellátni, mely tartalmazza az alapanyagokkal kapcsolatos információkat (Kasza, 2020). Az adományozási folyamat minden lépését mindkét félnek írásban kell rögzíteni. Megegyezés kérdése, hogy a partnerek milyen hivatalos papírokat kérnek egymástól, köztük az élelmiszerek minőségére, allergénekre, fogyaszthatósági időre, tárolásra vonatkozó leírások (Hotrec, 2017).

2. Anyag és módszer

A nemzetközi szabályozás megismerése után a hazai gyakorlat bemutatásához szakmai mélyinterjúk készültek 2020. szeptember és október hónapban. Jelen cikk témája szempontjából két interjú eredménye tekinthető relevánsnak.

Az élelmiszer-adományozást érintő hazai szabályozások pontosítása, és a NÉBIH tapasztalatainak megismerése érdekében készült interjú Dr. Kasza Gyulával a NÉBIH Kockázatmegelőzési és Oktatási Osztályának vezetőjével, melynek során az élelmiszer-adományozás jogi és higiéniai feltételeiről, illetve a szállodákat érintő adományozási szabályokról kérdeztük.

A Novotel Budapest Danube szálloda igazgatójával, Kovács Róberttel is készült interjú, melyből kiderült, hogy adományként ajánl-e fel élelmiszert a szálloda, és amennyiben nem, mik a nehézségeik a felajánlással kapcsolatban.

3. A kutatás eredményeinek bemutatása

A felajánlást hátráltató tényezők közül Kasza Gyula kiemelte, hogy egyszerűbb a szállodáknak kidobni az élelmiszer-felesleget, hiszen ingyen adják át a karitatív szervezetek számára, de foglalkozni kell az adománnyal, ami időbe és pénzbe is kerülhet. Ha valaki megbetegszik a rosszul kezelt élelmiszerektől a felelősség a gyártót illeti. Ha az átvevő nem szakszerűen tárolja, és egy rászoruló megbetegszik emiatt, nehéz bizonyítani, hogy ez kinek a felelőssége. Az adományozó gyakran tart attól, hogy visszakerül kereskedelmi forgalomba a felajánlott élelmiszer átcímkezés útján, ami egy ellenőrzés során kiderül, és ismét a gyártó lesz a felelős (Kasza, 2020).

Kasza Gyula úgy gondolja, ma már kevésbé „trendi” élelmiszert kidobni. Változik a világ, elkezdtek nyitni az emberek az adományozás irányába, és az vált elitelendővé, ha valaki nagy mennyiségű élelmiszert kidob.

Hazánkban sokszor az adományozás még nem része a szervezeti kultúrának. Ha van egy jól bejáratott útvonal a karitatív szervezet és a cég között, de elmegy az a dolgozó, aki a cégben felelős ezért, általában az adományozás is megszűnik. Elvész a kapcsolat, így fontos lenne, hogy ne egy-két ember érezzen felelősséget az adományozás iránt, hanem mindenki közös feladata legyen (Kasza, 2020).

Az, hogy szigorúak az adományozást érintő jogszabályok, Kasza Gyula szerint közhely, mivel nem szigorúbbak, mint más országokban, illetve az EU-ban. Céljuk az emberi egészség védelme. Azért szigorúak az ellenőrzések, hogy ne kerüljön forgalomba, ne legyen eladományozva, lejárt, élelmiszerbiztonsági szempontból kifogásolható termék.

Néhány országban a „minőségét megőrzi” idő lejártá után adományozható az élelmiszer, itthon tilos a visszaélések miatt. Mint magánember elképzelhetőnek tartja, hogy pár év múlva változzon ez a szabályozás, így azok a karitatív szervezetek, akik megbízhatóan kiosztják a rájuk bízott élelmiszert, és nem a feketepiacon értékesítik, jogosítványt kaphatnának ehhez.

Adókedvezményeket vehetnek igénybe a vállalkozások (nemzetközi gyakorlat), illetve csökken a szemétszállítási díj, ha az élelmiszer egy részét eladományozzák. A karitatív szervezeteknek ebből nem származik bevételük, hiszen nonprofit alapon működnek, adományok, pályázatok útján tartják fenn magukat.

Míg Franciaországban törvény írja elő a kiskereskedelemben megmaradt ételek átadását, addig Magyarországon magától elkezdődött egy önkéntességre épülő organikus rendszer kifejlődni. A NÉBIH ezt szeretné támogatni, hogy ne azért legyenek felajánlások, mert kötelező, hanem mert átértik az emberek ennek fontosságát, és ez így be is vált. Inkább kedvezményekkel, mint bírsággal ösztönöznének (Kasza, 2020).

Kasza Gyula szerint szemléletváltással lehetne az embereket adományozásra ösztönözni. A cégek szemléletformálásánál presztízskérdés, hogy ők kevesebb hulladékot termelnek, mint más cégek. Az éttermek kommunikálják vendégeik felé is, hogy a megmaradt ételt haza vihetik. Ajánlják fel, hogy elcsomagolják azt, hiszen a vendégek sokszor félnek feltenni a kérdést. Egy logóval ellátott ételdoboz az imázs része is lehet. Továbbá jó gyakorlat, hogy kedvezményt kap a vendég az étel árából, ha a teljes adagot elfogyasztotta.

Az adományozás jogi, higiéniai feltételein könnyíteni nem lehet, viszont minden a NÉBIH-hez forduló vállalkozás, szálloda segítséget kap az adományozási folyamat lépéseit, feltételeit illetően (Kasza, 2020).

Az igazgató úrral készült interjú során kiderült, hogy a szállodában megmaradt élelmiszer-felesleget nem szokta adományozásra átadni a szálloda. Az igazgató úr szerint a konyhán megmaradt ételek adományozása nehézkes a rizikó faktorok miatt. Továbbá az Accor

Hotels szállodalánc célja jelenleg a hulladék mennyiségének csökkentése, így ha jól dolgoznak, nem sok étel maradhat meg. Az, hogy mennyi ételmaradék nem fogy el, csak az étkezések befejezése után derül ki. Ennek mennyisége is változó, általában kis mennyiségről van szó, így az Ételmiszerbank nem tud alkalmazkodni ehhez. Voltak korábban törekvések, arra hogy létrejöjjön egy folyamatos adományozás a szálloda és a karitatív szervezet között, de az a rendszertelenség és a kiszámíthatatlan mennyiség miatt meghiúsult (Kovács; 2020).

4. Következtetések és javaslatok

Az ételmaradék-adományozásra vonatkozó Európai Unió iránymutatás összefoglalja a szereplők felé támasztott elvárásokat, viszont néhány ponton szükséges lenne az egyértelműsítés és pontosítás, hogy mindenki számára könnyen áttekinthető legyen. Ha külön lenne választva az adományozóra és az átvevő szervezetre vonatkozó feladatok és kötelezettségek köre, azzal segítenék a vállalkozásokat az ételmaradék-adományozásban. Megkíséreltük a feleket érintő legfontosabb feladatokat a 2. ábrán összefoglalni.

Ételmaradék-adományozással kapcsolatos feladatok			
	Adományozók	Átvevő szervezetek	
Kik a szereplői?	az ételmaradék-ellátási lánc bármely tagja a termelőtől a fogyasztóig	újraelosztó szervezetek: ételmaradékbank	jótékonyági szervezetek
Milyen ételmaradék adományozható?	emberi fogyasztásra alkalmas, tápláló, feldolgozott, félig feldolgozott vagy nyers ételmaradék-felesleg, mely megfelel az ételmaradékbiztonsági szabályozásoknak		
Logisztikai feladatok	az átadni kívánt ételmaradékok összerakása, az elszállítás megegyezés kérdése	szállítás, raktározás, újraelosztás a jótékonyági szervezetek felé	begyűjtés az ételmaradékbanktól vagy közvetlenül az adományozóktól, szállítás, ételmaradékok eljuttatása a
Bejelentési kötelezettség	ételmaradék-vállalkozásnak minősülnek, ételmaradékot hoznak forgalomba, elsődleges felelősséggel tartoznak az ételmaradékjogban foglalt követelmények betartásáért (HACCP, ételmaradék biztonság)		
Kötelezettségeik	ételmaradék-higiéniai és biztonsági szempontból nem kifogásolható ételmaradékok átadása, megfelelő tájékoztatás, címkézés	hűtési lánc fenntartása, ételmaradék-higiéniai szabályok betartása, megfelelő tárolás, minőségmegőrzési és fogyaszthatósági idő lejártá után tilos az újraelosztás, a fogyasztók tájékoztatása	
Lehetőségek		visszautasíthatják a felkínált adományt, ha az nem felel meg az előírásoknak	
Nyomon követés	nyomon követhetőség biztosítása, "egy lépés előre, egy lépés hátra" elv alapján, szükség esetén az ételmaradékok visszahívása		

2. ábra: Ételmaradék-adományozással kapcsolatos feladatok

Forrás: Európai Bizottság, iránymutatás, 2017, 2017/C 361/01 alapján saját szerkesztés

Mivel a szállodák célja jelenleg az ételmaradék-hulladék csökkentése, ezért, ha jól dolgoznak, nem, vagy csak kevés felesleg marad. Ez az oka annak, hogy a szállodák nincs kapcsolatban az Ételmaradékbankkal, jótékonyági szervezetekkel, akiknek eladományoznák a megmaradt ételeket. Az együttműködésre jó példa lehet a Budapest Bike Maffia, akik - az Ételmaradékbankkal ellentétben - sokszor kisebb mennyiségek begyűjtésében és elosztásában is

segítenek. Figyelemre méltó a Munch.hu applikáció alkalmazása. Az üzemeltetői nem közvetlenül adományoznak, hanem a nap végén megmaradt feleslegek felhasználását segítik. Partnereik este jelezhetik – akár néhány adag étel – feleslegüket, amit alacsonyabb áron eladhatnak az app felhasználóknak. Így a szállodák számára megfontolandó lehet a start up-al folytatott együttműködés.

A szállodák szerint nehézkes az élelmiszer-felesleg adományozása a rizikó faktorok miatt. A vendégtérbe kikerült élelmiszerek kivételével minden élelmiszer-felesleg adományozható, ami élelmiszer-biztonsági szempontból nem kifogásolható. Így mindenképpen hasznos lenne egy szorosabb együttműködés kiépítése a szállodák és a jótékonyági szervezetek között a rendezvényeken keletkezett többletek hasznosítására.

Mindegyik interjúalany kiemelte a szemléletformálás fontosságát, mely kiterjed a szálloda dolgozóinak képzésére és a vendégek edukálására is. Mindkét fél bevonható lenne az élelmiszer-pazarlás elkerülésébe.

Az egyik legfontosabb tanulságnak az együttműködés, és közösen gondolkodás fontosságát tartom az élelmiszerlánc szereplői között, hiszen a hatóságok és a vállalkozások gyakran elbeszélnek egymás mellett. Közösen fellépve az élelmiszer-pazarlás ellen sokkal nagyobb eredmények érhetők el, mintha minden tag egyedül harcolna. Nemzetközi tapasztalatok mutatják, hogy a „begyűjtő” vállalkozások száma egyre nő. Az élelmiszer-adományozás ösztönzésére fontos lenne egy olyan hazai iránymutatás kidolgozása, melyben egyértelműen szerepel, hogy a feleket milyen jogok és kötelezettségek érintik, ha élelmiszert szeretnének adományozni. Mindezt a magyarországi jogszabályi keretek között, az élelmiszerlánc különböző szereplői számára külön kifejtve és a „hogyan”-okra útmutatást adva.

További kutatásra alkalmas annak vizsgálata, hogy milyen módszerekkel lehetne az élelmiszerlánc szereplőit arra ösztönözni, hogy a hulladékhiérarchiának megfelelően kezeljék az élelmiszer-felesleget. Továbbá hogyan lehetne hazánkban is népszerűbbé tenni az élelmiszer-adományozást, van-e lehetőség jogszabályi változtatásokra, és ezek ösztönzőleg hatnának-e a szereplőkre. Véleményünk szerint a pozitív ösztönzés a leghatásosabb, érdekeltté kell tenni az élelmiszerlánc szereplőit abban, hogy ne a hulladék (a felesleg) megsemmisítésében lássák az első számú lehetőséget. Ebben ösztönzők lehetnének az adóvisszatérítések, a vállalatok számára szervezett edukációk és párbeszéddek, melyek során minden érdekelt véleménye meghallgatásra kerül.

5. Felhasznált irodalom

- Európai Bizottság, iránymutatás (2017): 2017/C 361/01. *Az Európai Unió élelmiszer-adományozási iránymutatása.* Elérhető: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2017.361.01.0001.01.HUN&toc=OJ:C:2017:361:TOC#ntr62-C_2017361HU.01000101-E0062 [Hozzáférés dátuma: 2020.09.11]
- Európai Parlament és a Tanács, rendelet (2002): 178/2002/EK. 2002. január 28. *Az élelmiszerjog általános elveiről és követelményeiről, az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóság létrehozásáról és az élelmiszerbiztonságra vonatkozó eljárások megállapításáról.* Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002R0178:20090807:HU:PDF> [Hozzáférés dátuma: 2020.09.12.]
- HOTREC (2017): *European hospitality industry guidelines to reduce food waste and recommendations to manage food donations.* [online] Elérhető: <https://www.hotrec.eu/wp-content/customer-area/storage/cf00d7c3286a238145bdc6545df90492/HOTREC->

- guidelines-to-reduce-food-waste-and-recommendations-to-manage-food-donations-19-January-2017.pdf [Hozzáférés dátuma: 2020.09.08] [saját fordítás alapján]
- Kasza, Gy. (2020): *Interjú Dr. Kasza Gyulával, a NÉBIH Kockázatmegelőzési és Oktatási Osztályának vezetőjével*. Interjúztató Turcsik Adrienn [interjú] Budapest, szeptember 9.
  - Kovács, R. (2020): *Interjú Kovács Róberttel, a Novotel Budapest Danube Hotel igazgatójával*. Interjúztató Turcsik Adrienn [interjú] Budapest, szeptember 7.
  - NÉBIH (2018): *Útmutató a vendéglátás és étkeztetés jó higiéniai gyakorlatához*. [online] Elérhető:
https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/406632/GHP_press_low.pdf/36f7dfad-0890-4950-b5e6-58bd71418b99 [Hozzáférés dátuma: 2020.09.07.]
  - NÉBIH (2019): *Segédlet az élelmiszer-hulladékok keletkezésének megelőzéséhez Vendéglátás, közétkeztetés szektor*. [online] Elérhető:
https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/1218772/maradeknelkul_utmutato_VENDEGLATAS_webes.pdf/1067cee1-1dc4-4844-6a30-d7eb8b2b90db [Hozzáférés dátuma: 2020.09.12.]

Fenntartható turizmus, körforgásos gazdaság

Mezőgazdasági foglalkoztatottságot befolyásoló tényezők a Dunántúlon

Göllény-Kovács Nikoletta¹- Göllény Ákos²

¹ PhD hallgató - Pannon Egyetem Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ

Nagykanizsa 8800, Zrínyi u.18.

² mezőgazdasági vállalkozó

e-mail cím: nikoletti.kovacs@gmail.com, golleny@gmail.com

Absztrakt

A kutatás során arra voltunk kíváncsiak, hogy a Dunántúli mezőgazdasági mikro-, kis- és közepes vállalkozások tekintetében mi befolyásolja a foglalkoztatottság mértékét. A munkaerőpiac minden szempontból átalakulóban van, így ez a változás érinti a mezőgazdasági vállalkozások életét is. Továbbá az agrárszakemberek képzése is megváltozott 2020-ban, mely javulást hozhat a gazdaságok teljesítményében, és az ágazat megítélését is kedvezőbb szintre hozhatja. A kutatás eredményeiből kiderül, hogy a vizsgált régióban a mezőgazdasági vállalkozók stabil munkahelyteremtési igénye közepesen erősen függ a vállalkozásból keletkezett jövedelemmel való elégedettségüktől, és a technológiai fejlettségüktől. E három tényező összefüggése ugyanis a hosszú távú fenntartás elvét erősíti. Következtetésként levonható, hogy a jövedelem és technológia stabilitás maga után vonja a foglalkoztatottság stabilitását, ehhez azonban tökéen kívül tudásra is szükség van, mind menedzsment szemlélet, mind pedig az új technológiák alkalmazása végett.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A foglalkoztatás folyamatos csökkenése mellett rendkívül szemléletes, hogy a 2019-es statisztikai adatok szerint a teljes hazai foglalkoztatás csupán 5 %-át teszi ki a teljes munkaidős mezőgazdasági munkaerő, amivel a hazai GDP 3,37 %-át megtermelik, továbbá a beruházások 4,8 %-át tulajdoníthatjuk a mezőgazdaságnak (Szabó, 2019). Ezek az adatok megerősítik a mezőgazdaság nemzetgazdaságon belül betöltött jelentős szerepét.

A mezőgazdasági szervezetek száma egyébként folyamatosan emelkedik 2010 óta, miközben az egyéni gazdaságok száma fokozatosan csökken a 2016-os adatok szerint (KSH, 2019; Németh-Tokodi, 2020, Birkner 2010, Birkner et al, 2013). A mezőgazdasági vállalkozások méretüknek, elhelyezkedésüknek és lehetőségeiknek megfelelően gazdasági céljaik elérése

érdekében többféle termék előállítására is vállalkozhatnak, illetve korlátaikat figyelembe véve eltérő tevékenységet folytathatnak. Az így előállított termékek vagy szolgáltatások egy része áruként kerül eladásra, másik része a gazdaságon belül kerül felhasználásra, továbbá a folyamatos termeléshez javító és szolgáltató tevékenységekre is szükség lehet. Az egyéni gazdaságok csökkenésének hátterében valószínűleg a gazdálkodás pénzügyi nehézségei húzódnak meg. Többen tömörülnek szervezetekbe - zöldség-gyümölcs termelői és értékesítő szervezetek (TÉSZ) - a könnyebb boldogulás érdekében, mivel a pályázati támogatások elérését is megkönnyíti a szétaprózódás felszámolása. Az elterjedés további oka a bevétel-növelési kényszer és az agráriumban zajló strukturális változások voltak. A kapcsolatokat azonban ennek ellenére is gyenge kötődés jellemzi (Hamar, 2017).

Napjainkban a vezetőkkel és vállalkozókkal szemben támasztott kihívások köre is folyamatosan bővül, úgy, mint kulturális sokszínűség, demográfiai és generációs problémák, stratégiai utódlástervezés, tehetséggondozás, illetve a tudásorientált emberi erőforrás gazdálkodás (Nemes, 2018; Péter-Németh, 2017, Kovács G, 2020). További probléma, hogy a munkaerőpiacon a fiatalabb korosztályú dolgozók a munkaadóktól is alkalmazkodást várnak el, mivel az Y és Z generáció tagjai alárendelik a munkahelyi célokat és az adott munkahelyhez kötődő karriert a szakmai fejlődés igényének, továbbá kockázatvállalók, és kifejezetten élvezik a csapatmunkát (Smola – Sutton, 2002). A fiatalabb generáció számára ugyan nagyon fontos a bér, de nem elég ahhoz, hogy megtartsák őket. Egyre fontosabb számukra a munkáltatói márka, és az, hogy mennyire büszkék az adott cégre, szakmailag mennyire tudnak tanulni az ott dolgozó idősebb generációtól. Fontos a barátságos munkakörnyezet, a szakmai fejlődés és a karrier lehetősége (Péter, 2018).

Ezen kívül több kutatás is igazolta, hogy a vállalkozás fejlesztéséhez nem csupán anyagi támogatásra és új ismeretekre van szükség, hanem a humán erőforrás ugyanolyan fontos befektetés, mint a tárgyi javak beszerzése (Alshanty-Emeagwali, 2019; Bosma et al., 2004). A szervezetek egy része ezért nagy hangsúlyt fektet a munkaerő megtartására, elkötelezettségének növelésére, míg más szervezetek perspektíva váltásban gondolkoznak. Számos szervezet ugyanis ahelyett, hogy a generáció munkaértékeinek átalakítását venné célul, a megváltozott helyzethez való alkalmazkodásban gondolkozik. A PricewaterhouseCoopers 2016-os jelentéséből is kiderül, hogy hosszú távú víziójuk a projektalapú szervezeti formára való áttérés, aminek következtében a munkaerőt a képességeinek megfelelően éppen addig tartanák a szervezetnél, ameddig a projekt szempontjából szükséges (Meretei, 2017). A kutatás fókuszaként megjelölt agrárszektor különösen nagy kihívással néz szembe a generációs problémák tekintetében, mivel a tevékenység sajátosságaiból kifolyólag kevésbé lehet az említett Y és Z generáció számára érdekessé tenni a munkát, hiszen nehezen kivitelezhető a rugalmas és mobilis munkavégzés. Ennek ellenére a mezőgazdasági vállalkozóknak meg kell küzdeniük a munkaerő megtartásának problémájával, miközben a munkaerő országos hiánya még nagyobb kiesést okoz számukra.

Az infokommunikáció terjedésével továbbá a jövőben arra kell számítani, hogy megszűnnek a helyhez és időhöz kötött munkák, ehelyett jellemzően egymástól függetlenül, időben különböző időpontokban hajtjuk majd végre a feladatainkat (Forgács, 2011; Keszi, 2008). Végül fontos munkaerő-piaci tendencia napjainkban a munkaerő mobilizáltsága. A fiatalabb generációk már nem feltétlenül törekednek egyetlen szakma betöltésére, ha túl nagy kihívással szembesülnek,

vagy elégedetlenek a feltételekkel, könnyen váltanak munkát vagy munkahelyet fizikai értelemben is.

Jelen kutatásban kiemelten szükséges foglalkozni a mezőgazdaságban vállalkozó vagy vállalkozni tervező, illetve foglalkoztatott humán erőforrással, mivel a vállalkozásnak egy nagyon fontos tényezője a szakmai tudással rendelkező munkaerő, mint kiemelt befektetés. A vezetői kultúra nagymértékben meghatározza azt is, mely munkaerőt tud és milyen hosszan megtartani, esetleg csökkenteni a fluktuációt, mivel a szaktudással bíró emberi tényező kiesése a munkafolyamatból marginális többletköltséggé jelentkezik a mezőgazdasági vállalkozó számára. Továbbá ágazati problémát jelenthet, hogy nemcsak szakemberből, de betanított munkásból is egyre kevesebb van az agráriumban, ami komolyan veszélyezteti egyes kultúrák és haszonállatfajok jövőjét, másrészt erőteljes gépvásárlásra kényszeríti a gazdákat. A problémát részben beruházási támogatásokkal, részben a foglalkoztatás jutalmazásával igyekeznek megoldani egész Európában, illetve gépparkokhoz csatlakoznak, közösen hoznak létre, gépet, szolgáltatást bérelnék stb. 2021-től várhatóan a területalapú támogatásokban is megjelenik a foglalkoztatási szempont. Az Európai Unió Közös Agrárpolitika 2021-2027 közötti időszakra vonatkozó stratégiai terve alapján a tagországoknak lehetőségük lesz termeléshez kötött támogatást biztosítani a gazdálkodóknak annak érdekében, hogy egyes ágazatok piaci helyzetét stabilizálják. Továbbá lehetőség lenne a foglalkoztatotti létszám alapján kalkulált összeggel kitolni a támogatáskorlátot, ezzel megvalósulna a munkabér-kompenzáció (agrarszektor.hu, 2019).

Mivel nyitottság és tudás terén is szükség van a fejlődésre hazánkban, a tudás és humán erőforrás mihamarabbi bővítését javasolta Nótári et al. is egy 2012-es kutatásukban. Eredményeik kitértek arra is, hogy a hazai agrárszektorban foglalkoztatott munkavállalók képzettségi szintje rendkívül alacsony, annak ellenére, hogy a hatékony működéshez elengedhetetlen a képzett munkaerő. Megfelelő ismeretek hiányában a gazdák ugyanis nem képesek hasznosítani a közgazdasági, pénzügyi és műszaki adottságokat sem. Ehhez szükséges a korszerű ismeretek oktatása gyakorlatorientált képzés keretében, a menedzseri ismeretek arányának növelése, valamint a technológiai fejlődés követése. A műszaki fejlődés mellett azonban maradnak munkaerő-igényes ágazatok is, ahol ugyanúgy szükséges a megfelelően képzett szakmunkások alkalmazása (Magda et al., 2017). Így többek közt a számos ágazatot érintő klímaváltozás problémaköre, vagy éppen a megújulóenergia-rendszerek alkalmazásának kihívásai (Németh et al. 2019, Németh et al., 2015).

A kormány egy erős tudásközpontokra épülő intézményrendszert kíván létrehozni, amely egységes elvek alapján szolgálja ki a magyar agrár felsőoktatást, ezért az integrált nagy intézmény része lesz a Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ (NAIK) is. A minőség javítása érdekében a képzések tartalma és az infrastruktúra is jelentősen megújul. A nagy agrárügyet létrejöttétől a kormány többek közt azt várja, hogy nagymértékű javulás álljon be az agrárszakemberek képzettségi szintjében, így például a digitális és technológiai, gazdasági és jogi tudásban, a gyakorlati felkészültségben és az innovációs és vállalkozói szemléletben is. Fontos továbbá, hogy a területen diplomát szerző fiatalok száma elérje az iparág számára releváns és szükséges mennyiséget, ezért a kritikus területeken növelni kell a hallgatói létszámot. Ezek közé tartozik például az élelmiszeripar, vízgazdálkodás, gazdasági agrármérnök, mezőgazdasági gépészmérnök, takarmányozási és takarmánybiztonsági mérnök, vagy az agrárdigitalizáció szak, magyarázta az oktatási államtitkár.

Összességében tehát elmondható, hogy a hazai mezőgazdaság teljesítménye és foglalkoztatottsága folyamatosan csökken, ettől függetlenül szerepe a hazai GDP tekintetében továbbra is jelentős. Továbbá az egyéni gazdaságok száma csökken, a mezőgazdasági szervezetek száma ezzel ellentétben nő. Mindezek mellett átalakulóban vannak a munkaerőpiaci elvárások keresleti és kínálati oldalról egyaránt, illetve az agrárszakemberek képzése is változott a korábbiakhoz képest. A továbbiakban arra voltunk kíváncsiak, hogy a Dunántúli mikro-, kis- és közepes méretű mezőgazdasági vállalkozások hogyan vélekednek a munkahelyteremtésről.

2. Anyag és módszer

Kvantitatív vizsgálaton belül kérdőíves felmérés készült a Dunántúli térségben. A megkérdezettek minden esetben mezőgazdaságon belül tevékenykedő vagy annak elemeit aktívan alkalmazó őstermelők, valamint mikro, kis és közepes vállalkozások vezetői voltak. A mintaelemszám így elérte a 252 mezőgazdasági vállalkozót. A mintavételezés hólabda módszerrel történt, 2019 első felében. Az alapsokaság részét képezik haszon- és egyéb állattenyésztők, szőlő- és bortermelők, méhészek, gyümölcsstermesztők, kertészeti növénytermesztők, háztáji gazdálkodók, és egyéb tevékenységek is, de a legtöbb megkérdezett szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozik. A hipotézisek vizsgálatához a leggyakrabban alkalmazott statisztikai elemző eljárást, a korreláció számítást választottuk, melyet SPSS statisztikai programcsomag segítségével hajtottunk végre.

Az Innovációs És Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

3. Eredmények és értékelésük

Magyarország mezőgazdaságának egyik versenyelőnye a munkaerő-igényes folyamatok termelési költségeinek alacsony szintjében, illetve az olcsó munkaerőben keresendő. Mivel azonban a földárak is alacsonyabbak nyugathoz képest, ráadásul nyugati minőségű gépekkel és termékekkel lehet hazánkban gazdálkodni, továbbá itthon bizonyos keretek között növelhető a birtokméret, az elaprózódás felszámolása előrelépést jelentene a nemzetgazdaság számára. Ehhez azonban földterületek felvásárlására – aminek szigorú szabályai vannak – vagy szövetkezesekre, több társas vállalkozásra lenne szükség.

További fontos tényező ezen kívül, hogy a pályázati lehetőségek a vártnál jobb hatást értek el, azonban diverzifikáltabbak is, aminek következtében egyre kisebb területen kell egyre több terményt előállítani, elkerülhetetlen a precíziós gazdaságok elterjedése hazánkban. Mindez biztosíthatná a nagyobb jövedelemtermelő képességet, illetve a likviditási problémák kiküszöbölését is, mivel igazolt, hogy a nagyobb területen gazdálkodók fejlettebbek és jövedelmezőbbek (Lencsés et al., 2014).

A termőterület növelése mellett a munkaerőigény is növekedne adott gazdaság esetében, és az ő stabilitásuk biztosítása érdekében is elengedhetetlen a likviditás fenntartása. Összességében tehát elmondható, hogy a technológia fokozása önmagában nem lehet cél, hanem a méretgazdaságosság kialakítása érdekében addig szükséges növelni a birtokméretet – azon pedig minél több terméket előállítani fejlett technológia segítségével – ameddig csak lehet.

A technológia fokozásához azonban elengedhetetlen a beruházás, melyhez a vállalkozásnak stabil alapokra van szüksége. A stabilitás megléte azonban kihat a foglalkoztatásra is, hiszen a hosszú távú tervezéshez hozzá tartozik a munkaerő biztonsága. A továbbiakban ezért megvizsgáljuk, hogy a kutatásban részt vevő mezőgazdasági vállalkozók jövedelemmel való elégedettsége és stabil munkahely-teremtés iránti igénye között található-e összefüggés.

E két intervallumskálán értelmezett változó közötti összefüggést Spearman-féle rangkorrelációs együtthatóval is kimutatásra került, ahol $r_{\text{elégedettség, stabil munkahely teremtés}} = 0,408$ és $p = 0,000$. Tehát a két változó között közepesen erős, azonos irányultságú kapcsolat mutatható ki. Az összefüggést az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: A jövedelemmel való elégedettség és a stabil munkahely teremtése iránti igény közötti kapcsolat kimutatása Spearman-féle rangkorrelációs együttható segítségével

		<i>Stabil munkahely teremtése iránti igény</i>
<i>Jövedelemmel való elégedettség</i>	<i>Spearman's rho</i>	0,408
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0
	<i>N</i>	252

Forrás: saját eredmény, 2019

Az 1. táblázatból megállapítható, hogy a kapcsolat pozitív és közepesen erős ($0 < 0,408 < 1$), tehát a mezőgazdasági vállalkozó jövedelemmel való elégedettsége és stabil munkahely-teremtés iránti igénye között lineáris kapcsolat mutatható ki.

Mivel hazánkban nagy területen találhatóak mezőgazdasági művelésre alkalmas területek, ráadásul a termőföldek minősége kedvező, elérhetőek az új technológiák, alapanyagok, azonban a munkaerő száma folyamatosan csökken, érdemes termelés-optimalizálás segítségével - aminek része lehet a kapacitások növelése vagy a technológia fejlesztése – megteremteni a hosszú távú likviditást, amivel a munkatársak hosszú távú alkalmazhatósága is biztosítottá válik.

A kutatás a továbbiakban a technológiai fejlettség és a stabil munkahely teremtés iránti igény között keresi az összefüggést, mivel a korábban említett technológiai fejlesztés vonja maga után a hosszú távú gondolkodás és stabilitás megteremtését.

A mezőgazdasági vállalkozó technológiai fejlettsége és stabil munkahelyteremtés iránti igénye, mint két intervallumskálán értelmezett változó közötti összefüggés Spearman-féle rangkorrelációs együtthatóval került kimutatásra, ahol $r_{\text{technológiai fejlettség, stabil munkahely teremtés}} =$

0,355 és $p = 0,000$. Tehát a két változó között közepesen erős, azonos irányultságú kapcsolat mutatható ki. Az összefüggést a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat: A technológiai fejlettség és a stabil munkahely teremtése iránti igény közötti kapcsolat kimutatása Spearman-féle rangkorrelációs együttható segítségével

		<i>Stabil munkahely teremtése iránti igény</i>
<i>Technológiai fejlettség</i>	<i>Spearman's rho</i>	0,355
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0
	<i>N</i>	252

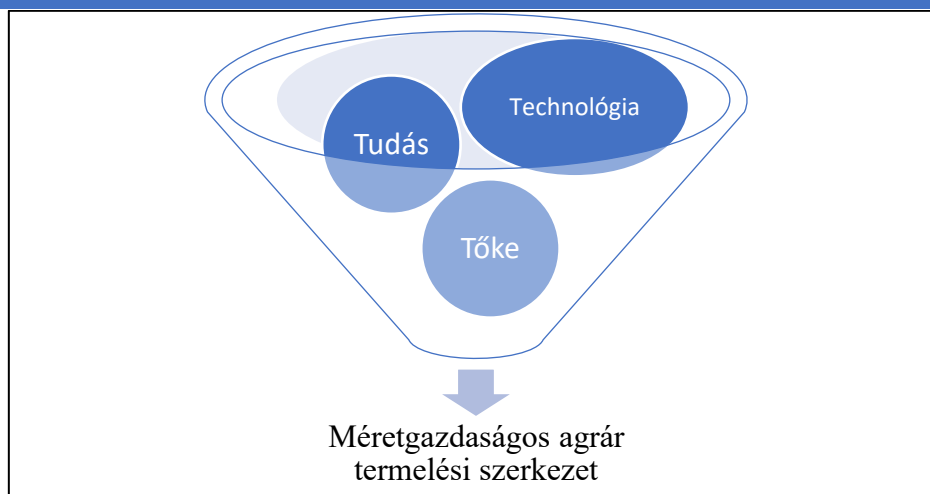
Forrás: saját eredmény, 2019

A 2. táblázatból megállapítható, hogy a kapcsolat pozitív és közepesen erős ($0 < 0,355 < 1$), tehát a mezőgazdasági vállalkozó technológiai fejlettsége és stabil munkahely-teremtés iránti igénye között lineáris kapcsolat mutatható ki.

A technológiai fejlettség kapcsolatban áll tehát a jövedelemmel való elégedettséggel, ami szintén kapcsolatban áll a stabil munkahely-teremtés iránti igénnyel, továbbá kapcsolat mutatható ki a technológiai fejlettség és a stabil munkahely-teremtés iránti igény között is. E három tényező összefüggése a hosszú távú fenntartás elvét erősíti, miszerint minél magasabb a jövedelem, annál szükségesebb a fejlesztés és stabilitás, valamint fordítva: minél nagyobb a fejlesztés és növekedés iránti vágy, annál jobban emelkedik a vállalkozás jövedelme.

4. Következtetések, javaslatok

A változó környezetben a mezőgazdaságnak is alkalmazkodnia kell, melyben a három „T” nyújthat segítséget: technológia, tudás, tőke. A felhasznált technológia csökkentheti a veszteségeket mind alapanyagok és költségek terén és növelheti a termelés hatékonyságát. A tudás elősegítheti a fejlődést és a hatékonyabb tervezést. Míg a tőke alapozza meg mindazt a fejlődést és hatékonyságot, amit az imént említettünk, de tudás és tervezés nélkül önmagában a tőke sem elegendő a versenyképesség fenntartásához. Mindezek segítségével azonban kiépíthető a méretgazdaságos agrár-termelési szerkezet, melyet – akár egymást támogatva - adoptálni tudnak a gazdaságok egymás között. Mindezt úgy lehetne elképzelni, hogy a tudást, technológiát vagy akár tőkét megosztva nagyobb szervezetként működnek együtt a gazdaságok, felszámolva a kisebb gazdálkodásokat és egy hatékonyabb szintre emelve a mezőgazdasági termelést hazánkban.

1. ábra: A mezőgazdaság alkalmazkodását segítő három „T”

Forrás: saját eredmény, 2019

5. Felhasznált irodalom

- agrarsektor.hu (2019): Agrártámogatási rendszer 2021-től: kisebb, zöldebb, savanyúbb? (letöltve: 2021.02.28. <https://www.agrarsektor.hu/agrarpenzek/agrartamogatasi-rendszer-2021-tol-kisebb-zoldebb-savanyubb.18477.html>)
- Alshanty, A. M.; Emeagwali, O. L. (2019): Market-sensing capability, knowledge creation and innovation: The moderating role of entrepreneurial-orientation, *Journal of Innovation and Knowledge*, Volume 4. Issue 3, 171-178 p.
- Bosma, N.; van Praag, M.; Thurik, R.; de Wit, G.(2004): The value of human and social capital investments for the business performance of startups, *Small Business Economics*, Volume 23, 227-236. p.
- Birkner, Z., Lehota, J., Torma, R. (2013): „Határtalan lehetőségek”, *Vezetéstudomány*, 44: Különszám pp. 80-86. Birkner, Z. (2010): Zala megyében is az innováció a siker motorja? Ph.D Disszertáció 144 p.
- Forgács, Cs. (2003): A mezőgazdaság helye és szerepe a vidékfejlesztésben, *Gazdálkodás*, 47. évfolyam, 4. szám, 70-94. p.
- Hamar, A. (2017): Termelői szervezetek a zöldség-gyümölcs ágazatban és a termelőkkel való kapcsolataik változása, *Gazdálkodás*, 61. évfolyam, 1. szám, 27-41. p.
- Keszi R. (2008): Munkaszervezeti determinizmus és távmunka, *Vezetéstudomány*, 38. évfolyam, 2-23. p.
- KSH (2019): Fókuszban a megyék, I-III. negyedév 2019, Központi Statisztikai Hivatal
- Kovács, G. (2020): Szervezetvezetési módszerek – azaz hogyan váljunk sikeres vezetővé, *Magyar Rendészet* 20: 2 pp. 137-151.
- Lencsés, E.; Takács, I.; Takács-György, K. (2014): Farmer’s perception on precision farming technology among Hungarian farmers, *Sustainability*, Volume 6, 8452-8465. p.
- Magda, S.; Marselek, S.; Magda, R. (2017): Az agrárgazdaságban foglalkoztatottak képzettsége és a jövő igénye, *Gazdálkodás*, 61. évfolyam, 4. szám, 437-458. p.
- Meretei, B (2017): Generációs különbségek a munkahelyen, *Vezetéstudomány*, 48. Évfolyam,10. szám, 10-18. p.

- Nemes, F. (2018): Huszonegyedik századi kihívások a vezetőkkel szemben, *Gazdálkodás*, 62. évfolyam, 2. szám, 166-177. p.
- Németh, J., Tokodi, P. (2020): A turizmus és az egészségügyi biztonság összefüggései, In: Marton, Zsuzsanna; Németh, Kornél; Pelesz, Pelbárt; Péter, Erzsébet (szerk.) IV. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia, Nagykanizsa, Magyarország: Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, pp. 341-349
- Németh, K., Czira, T., Sütő, A., Péter, E., Domjánné Nyizsalovszki, R.: (2019): Félig tele vagy félig üres?: Turizmus szektort érintő klímaalkalmazkodási kérdések vizsgálata a Nyugat-Balaton térségben, *COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE 29*: 232 pp. 55-62. p.
- Németh, K., Péter, E., Szabó, L. (2015): Geotermikus energia - a nemzet aranya, In: Svéhlík, Csaba (szerk.) *Útkeresés, tudomány, felelősség : very best of Kheops, 2006-2015 : tanulmánykötet: válogatás a 2006 és 2015 között megrendezésre került Kheops nemzetközi tudományos konferenciák legszínvonalasabb előadásainak írott verzióiból*, Mór, Magyarország Kheops Automobil-Kutató Intézet (2015) 500 p. pp. 455-463. p.
- Nótári, M.; Berdeb, Cs.; Ferencz, Á. (2013): Human Resources Management and Education in Hungarian Agriculture, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 81, 632-637. p.
- Péter, E. (2018): *Vezetői lábnyom: A vezető szerepe és a munkaerő motivációs lehetőségei a vállalati kultúrában*, Veszprém, Magyarország: Pannon Egyetemi Kiadó, ISBN: 9789633961148, 155 p.
- Péter, E., Németh, K. (2017) Changing trends based on mutuality?: Paradigm shift in corporate culture, In: Bukor, J.; Korcsmáros, E. (szerk., 2017): *A Selye János Egyetem 2017-es "Érték, minőség és versenyképesség - a 21. század kihívásai" Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete: Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho 2017*, Komárno, Szlovákia: Selye János Egyetem (2017) 378-387. p.
- Smola, K.W.; Sutton, C. D. (2002): Generational differences: revisiting generational work values for the new millennium, *Journal of Organizational Behavior*, Volume 23, 363-382. p.
- Szabó, S. (2019): A mezőgazdaság nemzetgazdasági szerepe – Képviselői Információs Szolgálat, Volume 7, 1-13. p.

Vidékfejlesztés és mezőgazdasági vállalkozás a Dunántúlon

Göllény-Kovács Nikoletta¹ – Dr. Molnár Tamás² – Dr. Péter Erzsébet³

¹ PhD hallgató - Pannon Egyetem Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ

Nagykanizsa 8800, Zrínyi u.18.

² egyetemi tanár – Pannon Egyetem

Veszprém, Egyetem utca 10.

³ egyetemi docens - Pannon Egyetem Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ

Nagykanizsa 8800, Zrínyi u.18.

e-mail cím: nikoletti.kovacs@gmail.com; molnar.tamas@gtk.uni-pannon.hu;
peter.erzsebet@uni-pen.hu

Absztrakt

A vidékfejlesztés az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának egyik fő pilléréként ismert, mely a mezőgazdaság társadalmi szerepét is erősíti a lakossági foglalkoztatottság és a tájvédelem egyensúlyának kialakításával. Kutatásunkban arra voltunk kíváncsiak, hogy a hazai mikro-, kis- és közepes méretű mezőgazdasági vállalkozások tekintetében mennyire van összhangban a gazdálkodási terület nagysága a technológiai fejlettséggel és a keletkezett jövedelem nagyságával. A vállalkozások tőkéje határozza meg ugyanis a technológiai fejlesztések és a foglalkoztatottság mértékét, melyek az esetek többségében kapcsolatban állnak a termőföldek koncentrációjával is. A vizsgálat a Dunántúli régióra terjedt ki, ahol 252 gazdálkodás felmérésére került sor. Gazdálkodási terület esetében figyelembe kell venni a termőföld minőségét és értékét is, mivel ez régióként eltérő, így az sem mellékes a gazdaság hatékonysága és jövedelmezősége szempontjából, hogy hol helyezkedik el. A kutatási eredmények szerint a gazdálkodási terület nagysága egyaránt befolyásolja a technológiai fejlettséget, illetve a keletkezett jövedelmet.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A mezőgazdaság gazdasági szerepe mellett a társadalmi szerepe is jelentős, ami érinti a vidékfejlesztés, és azon belül a foglalkoztatottság területeit is. A társadalmi szerepvállalás azonban egyrészt a szabályozási környezettől függ, másrészt attól, hogy ebben a környezetben a mezőgazdaság mennyire képes erőforrásait mozgósítani és hatékonyan felhasználni.

A versenyképes európai mezőgazdaság megteremtése mellett a megjelenő új társadalmi igényeknek is meg kell felelni, mivel a piaci mechanizmusok nem képesek mindent megoldani. Így lett a vidékfejlesztés az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának egyik fő pillére. Célja a vidéki területek jövőbeni fejlődését garantáló tartós és konzisztens szerkezet kialakítása, a foglalkoztatottság fenntartása és fejlesztése révén. A vidékfejlesztésben tehát az ott élő lakosság hosszú távú érdekei a meghatározóak. A kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés nem csak a lakosság életszínvonalának emelését segíti elő, de alakítja, formálja a helybeliek életmódját, életfeltételeit, kulturális és egyéb értékeinek ápolását és megőrzését. Így a vidékfejlesztés és a területfejlesztés fogalmának szembeállítás helyett azok egymást kiegészítő szerepét szükséges hangsúlyozni (Forgács, 2003). A rurális térségek napjainkban rendkívül összetett kihívásokkal néznek szembe (Németh, 2020, 2017). Ezek közé sorolható az önfenntartóvá válás felé vezető úton kialakítandó fenntarthatósági tényezők kiépítése és a külső tényezőktől (anyaghiány, szélsőséges időjárás, kereskedelmi ármeghatározás) való függés leküzdése.

A mezőgazdaság történelmi jelentősége

A foglalkoztatás a vidékfejlesztés egyik stratégiai eleme, ezen kívül azonban szerepet játszik még a helyi termelés fenntartása, helyi értékek megőrzése, falusi turizmus fejlesztése, környezeti terhelés csökkentése, valamint a lakosság helyben tartása is a program keretében. Mivel a falu kiemelten fontos szerepének leépítése a második világháború után, a kommunista megszállás alatt kezdődött, amikor a földet művelőktől elvették tulajdonaikat. Az 1950-es évek végéig ugyanis a törpe-, kis- és középparaszti gazdaságok és a kevés számú nagyüzem látta el Magyarország lakosságát biotermékkel, ennek következtében teljes volt az önellátás. Majd a hetvenes évek elején elkezdődött az állat-állományok csökkenése, ezzel egy időben Nyugat-Európában először jelentkeztek az élelmiszer-túlermelés jelei (Molnár R., 2015). Az 1980-as években a magyar mezőgazdaság húzó ágazat volt, a nagy gazdaságok és a kisgazdálkodók együttműködésének köszönhetően, ami a '90-es évek elején történt kormányváltással hanyatlani kezdett. A nagy szántóterületek kisebb földekre oszlottak és a szupermarketek megjelenésével bizonytalanság alakult ki a hazai élelmiszertermelők körében (Vízvári-Bacsi, 2003). A tulajdonosi szerkezet radikális átalakulása ezzel az úgynevezett „spontán privatizációval” kezdődött, amikor a külföldi tőke az olcsó munkaerő miatt elkezdett áramlani az országba (Péter et. al, 2009). A magyar kis és középvállalkozások nem tudták felvenni a versenyt a multinacionális vállalatokkal. Leginkább az ország középső és nyugati fele vonzotta a befektetőket, az ország elmaradottabb keleti felére a munkaerő-igényes feladatok orientálódtak. Az Európai Unió országaiban különböző mértékűek az ilyen jellegű elszigetelődések, azonban közös célként hivatott a vidékfejlesztési program a megfékezésére.

A mezőgazdaság a vidék gazdaságának mindig is integrált része volt, továbbá kétségtelen, hogy a vidék fejlesztésében játszott szerepét közvetlenül befolyásolja a nemzetgazdaságon belüli súlya, amely csökkenő. Ez utóbbi mértéke az ország egyes területein különböző, és ezek az eltérések hosszabb távon sem fognak teljes mértékben megszűnni. A közjavak előállításában az ágazat szerepe meghatározó, azt más társadalmi csoportok nem képesek átvenni, ami annyit jelent, hogy a jó levegőt, a tiszta vizet, a szép vidéki tájat, a megfelelő kondícióban lévő védett környezetet a mezőgazdaságban dolgozók munkája nélkül nem kaphatjuk meg. A vidéki gazdaságban van számos, mezőgazdaságon kívüli tevékenység is, amelynek egy része a mezőgazdaság diverzifikált tevékenységébe is beilleszthető. A vidékfejlesztés a mezőgazdaság

szerepvállalása nélkül nem lehet sikeres, hiszen az ágazat olyan gazdasági potenciállal rendelkezik, amelyet a vidék gazdasága nem mellőzhet (Forgács, 2003).

A vidéki népesség megtartásában, a tájban levő lehetőségek kiaknázásában kiemelkedő jelentősége lehet a kis és közepes méretű élelmiszeripari üzemeknek. Ezek kialakításában a rendszerszemlélet következetes alkalmazására épülő, a termékpálya minél nagyobb részét magában foglaló szövetkezeteknek a jelenleginél nagyobb szerepet célszerű kapniuk. Csökkenteni kell azon esetek számát, amikor a támogatások pusztán a nyersanyag előállításának lehetőségét teremtik meg. A nagyméretű kiskereskedelmi rendszerek térhódításával párhuzamosan fokozódik ezek nyomása a beszállítók felé. A magyar agrárium versenyképessége alapvetően belföldön dől el. Ennek érdekében vissza kell adni a magyar fogyasztó hazai termékekbe vetett bizalmát. Ez a jelenlegi élelmiszer-biztonsági rendszer radikális átalakítását követeli meg (Lakner et. al, 2007).

Ahhoz, hogy a mezőgazdaságban előállított termékek életpályáját minél nagyobb részben tudják birtokolni a hazai gazdaságok, szükségessé válhat a termőföldek és termelési eszközök koncentrációja. Termőterülethez jutni azonban meghatározott jogi keret között lehetséges csak, ezért a koncentrációt érdemes gazdasági szövetkezésekkel támogatni.

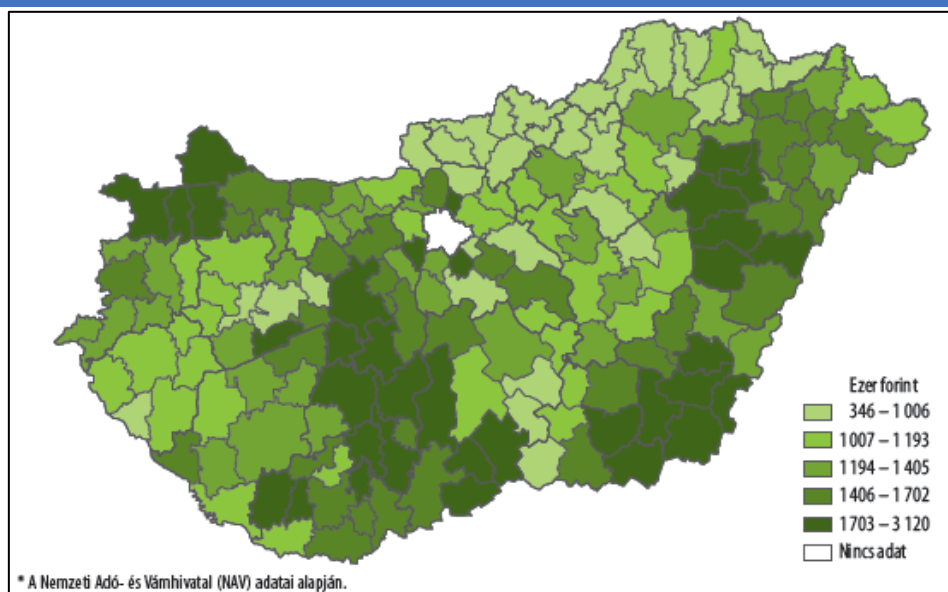
Magyarországon 1 hektár aranykoronában kifejezett értéke átlagosan 19-re tehető. Gyengébb minőségű földnek számítanak a 0 és 17 aranykorona közé eső értékű, jónak számítanak a 17 és 25 közötti, kiválónak pedig a 25 aranykoronánál többet érő földek. Egy adott terület besorolását a földhivatalban tartják nyilván, illetve az ingatlan tulajdoni lapján is feltüntetik. Ezeket az értékeket hektárra (10.000 négyzetméter) számolják és adják meg, mert a kerek, eredeti aranykorona értékeket 1 holdra kalkulálták. A föld értéke azonban elméleti kategória és az azt megjeleníteni hivatott földár sincs minden esetben okszerű kapcsolatban a termőföld értékével, akár tartósan is eltérhet annak árától. A termőföldpiacon a termőföld tulajdonjogával kereskednek, a termőföld allokációjának szabályozásával a birtokok koncentrációját befolyásolják (magro.hu, 2015).

A szántóföld értékét alapvetően az határozza meg, hogy mit lehet rajta termelni, illetve milyen eredménnyel. A termelést érdemben a talajok földrajzi, fizikai-kémiai és biológiai jellemzőinek összessége, a terület domborzati és klimatikus adottságai befolyásolják. A mezőgazdasági célú földhasználat esetén nem szabad figyelmen kívül hagyni a támogatási rendszert sem, hiszen a szántóföldi növénytermesztés jövedelmének jelentős részét adják, valamint a közvetlen támogatások a földárakban tőkésednek.

A föld árát jelentősen befolyásolhatják még a távlati fejlesztési elképzelések, várakozások, a potenciális lehetőségek, illetve azok hiánya is. A szántóföldi növénytermesztésnél ilyen kiemelt tényező például a szállítási infrastruktúra mellett az éghajlatváltozáshoz kapcsolódóan az aszályos területeken az öntözés lehetőségének megteremtése, bővítése, valamint a méretgazdaságosság kapcsán a birtokrendezés, mivel 1-2 hektáros parcellaméretetek esetén nem folytatható versenyképes termelés (Bíró, 2018).

Az 1. ábra a termőföldek hektáronkénti átlagárának alakulását szemlélteti járások szerinti bontásban 2018-as évből a KSH adatai szerint.

1. ábra: Egy hektár szántóföld átlagára, 2018

Forrás: KSH (2019): Tér-Kép 2018, Központi Statisztikai Hivatal, ISSN 2416-3511

Az elemzés szerint az ország keleti felében Hajdu-Bihar, Békés, Csongrád, Bács-Kiskun megye, míg a nyugati felében Tolna, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Baranya rendelkezik az átlagnál kiemelkedőbb szántóföldi átlagárakkal hektáronként. Ezek a területek leginkább a Duna és a Tisza mentén helyezkednek el, ami a hatékonyabb vízgazdálkodással hozható összefüggésbe.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás óta jelentős mértékben nőtt a kifizetett támogatások összege, az ágazat jövedelme. A jövőben azonban a közvetlen területalapú támogatások fokozatos leépítése következik, amellet, hogy a hazai termelési struktúrát évtizedek óta a támogatások határozzák meg, így a támogatások fokozatos kivétele nem fogja a versenyképességet fokozni. Az utóbbi időben a beruházások bővülése elmaradt a jövedelem növekedésének ütemétől, mivel a közvetlen kifizetések egésze a magasabb földárban tőkésült, aminek következtében a földárak és a földbérleti díjak ára is emelkedett. A föld értékét sokkal inkább a közgazdasági környezet határozza meg, és nem a föld piaci jövedelemtermelő képessége.

A továbbiakban arra voltunk kíváncsiak, hogy a Dunántúli mikro-, kis- és közepes méretű mezőgazdasági vállalkozások tekintetében mennyire van összhangban a gazdálkodási terület nagysága a technológiai fejlettséggel és a keletkezett jövedelem nagyságával.

2. Anyag és módszer

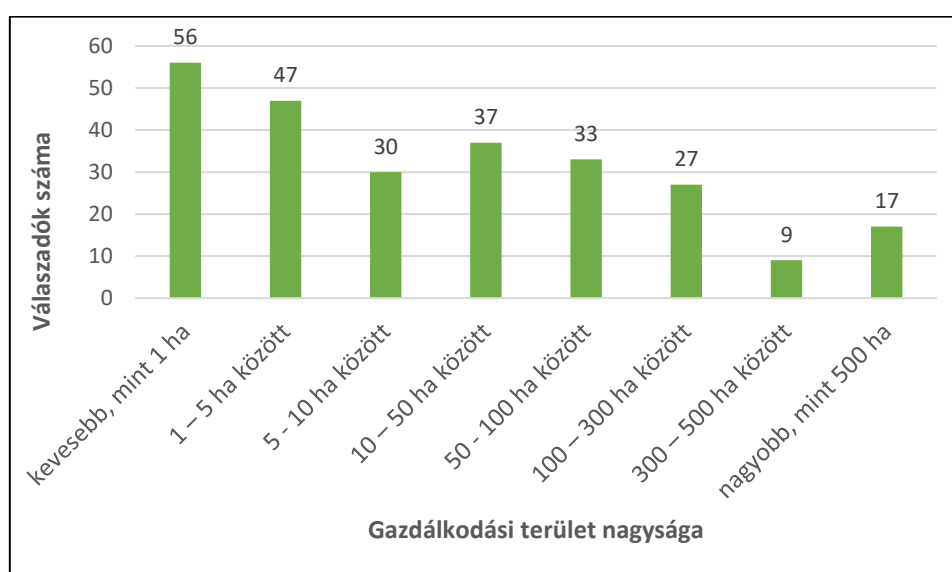
Kvantitatív vizsgálaton belül kérdőíves felmérés készült a Dunántúli térségben. A megkérdezettek minden esetben mezőgazdaságon belül tevékenykedő vagy annak elemeit aktívan alkalmazó östermelők, valamint mikro, kis és közepes vállalkozások vezetői voltak. A

mintaelemszám így elérte a 252 mezőgazdasági vállalkozót. A mintavételezés hólabda módszerrel történt, 2019 első felében. Az alapsokaság részét képezik haszon- és egyéb állattenyésztők, szőlő- és bortermelők, méhészek, gyümölcstermesztők, kertészeti növénytermesztők, háztáji gazdálkodók, és egyéb tevékenységek is, de a legtöbb megkérdezett szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozik. A hipotézisek vizsgálatához a leggyakrabban alkalmazott statisztikai elemző eljárást, a korreláció számítását választottuk, melyet SPSS statisztikai programcsomag segítségével hajtottunk végre.

Az Innovációs És Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

3. Eredmények és értékelésük

A vizsgált gazdaságok között területnagyság szerint ötvenhat vállalkozó kevesebb, mint egy hektáron gazdálkodik, ami háztáji kertgazdálkodás, méhészet, gyümölcstermesztés, kertészeti növénytermesztés és állattenyésztés terén nem meglepő. A borászok gazdálkodási területe egy hektár fölé emelkedhet, de a többi kategórián a szántóföldi növénytermesztők osztoznak. Az eredményeket a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra: Gazdálkodási terület nagysága szerinti gyakoriság

Forrás: saját eredmény, 2019

Minél nagyobb a gazdálkodási terület, annál több növényt lehet rajta termeszteni, vagy annál több állatot lehet rajta tartani, annál magasabb a vállalkozó jövedelme vagy fordítva, minél

nagyobb a jövedelme, annál több területet szeretne magának. De a terület nagysága nem csak a jövedelemmel függ össze, hanem a technológiai fejlettséggel is, mivel ahogy nő a terület nagysága, úgy van szükség a fejlettebb technológiára.

A kutatás során felmért három, intervallumskálán értelmezett változó közötti összefüggést Spearman-féle rangkorrelációs együttható jelzi, ahol $r_{\text{területnagyság, technológiai fejlettség}} = 0,377$ és $p = 0,000$ és $r_{\text{területnagyság, keletkezett jövedelem}} = 0,498$ és $p = 0,000$, valamint $r_{\text{technológiai fejlettség, keletkezett jövedelem}} = 0,341$ és $p = 0,000$.

Tehát a három változó között közepesen erős, pozitív irányultságú kapcsolat mutatható ki. Az összefüggést az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: A gazdálkodási terület, technológiai fejlettség és keletkezett jövedelem közötti kapcsolat kimutatása Spearman-féle rangkorrelációs együttható segítségével

		Gazdálkodási terület nagysága	Technológiai fejlettség	Keletkezett jövedelem
Gazdálkodási terület nagysága	Spearman's rho	1	,377	,498
	Sig. (2-tailed)	.	0	0
	N	252	252	252
Technológiai fejlettség	Spearman's rho	,377	1	,341
	Sig. (2-tailed)	0	.	0
	N	252	252	252
Keletkezett jövedelem	Spearman's rho	,498	,341	1
	Sig. (2-tailed)	0	0	.
	N	252	252	252

Forrás: saját eredmény, 2019

Az 1. táblázatban látható, hogy a három tényező közötti kapcsolat pozitív és közepesen erős ($0 < 0,377 < 1$), valamint ($0 < 0,498 < 1$) és ($0 < 0,341 < 1$). Azaz a gazdálkodási terület nagysága egyaránt befolyásolja a technológiai fejlettséget, illetve keletkezett jövedelmet, vagy akár fordítva: a keletkezett jövedelem befolyásolja a gazdálkodási terület nagyságát és a technológiai fejlettségét. E három tényező nem választható el könnyen egymástól, mivel a három tényezőre végzett parciális korreláció szerint a területnagyság és keletkezett jövedelem közti kapcsolatot közepesen erősen magyarázza a technológiai fejlettség ($r_{\text{területnagyság, keletkezett jövedelem, technológiai fejlettség függvényében}} = 0,411$ és $p = 0,000$).

Ahogy a szakirodalomban is olvasható, mezőgazdasági vállalkozóink szívesen növelik gazdálkodási területeiket a magasabb jövedelem, vagy csupán a birtoklási vágy kielégítése érdekében, ez viszont maga után vonja a technológia fejlesztését is, mivel a gazdálkodás során az idő és költségek meghatározó tényezők. Ezen okból kifolyólag is érdemes motiválni a termőterületek koncentrációját és a munka megosztását, hiszen a jövedelem mellett a beruházás sem elhanyagolható tényező.

4. Következtetések, javaslatok

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának stratégiája 2021-2027 között megváltozik a korábbiakhoz képest. Sokkal zöldebb – zöld pártok többségben – és kevesebb lesz a támogatás. A vidékfejlesztési források felhasználását illetően a MOSZ (Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetsége) a támogatásokat döntően a versenyképesség javítására és modernizációra, azaz beruházásokra, elsődlegesen az állattenyésztési ágazat és kertészet fejlesztésére, öntözésfejlesztésre, a precíziós gazdálkodás erősítésre, digitalizációra kell fordítani. A MOSZ emellett újra elindítaná a támogatott szaktanácsadást is (agraragazat.hu, 2021).

Mivel a termőterület növelése maga után vonja a technológiai fejlettséget és a jövedelem növekedését is, összefüggésbe hozható a foglalkoztatottság növekedésével is. Az esetek többségében nagyobb terület műveléséhez több mezőgazdasági gép és több munkaeő kell, a termőföldek koncentrációja tűzhető ki nemzeti célként is. Azon felül, hogy a termőföldek értéke egyre csak fokozódik, befektetésként is kiválóan alkalmazható, a jövedelem is fokozódik általa. Mivel azonban termőföldhöz jutás szabályokhoz kötött, a gazdasági szerveződések segítséget nyújthatnak a központosítás kialakításába.

5. Felhasznált irodalom

- agraragazat.hu (2021): Vidékfejlesztés, pályázat: 2021-től ügyesebben kéne (letöltve: 2021.02.28 <https://agraragazat.hu/hir/vidékfejlesztés-pályázat-hatekonyság-mosz/>)
- Bíró, Sz. (2018): Milyen tényezők határozzák meg a termőföld értékét a szántóföldi művelésben, Agronapló, 4. Évfolyam, 27-32 p.,
- Forgács, Cs. (2003): A mezőgazdaság helye és szerepe a vidékfejlesztésben, Gazdálkodás, 47. évfolyam, 4. szám, 70-94. p.
- KSH (2019): Tér-Kép 2018, Központi Statisztikai Hivatal, ISSN 2416-3511, 15-16 p.
- Lakner, Z.; Hajdu, I.; Kajári, K.; Kasza, Gy.; Márkus, P.; Vizvári, B. (2007): Versenyképes élelmiszergazdaság – élhető vidék, Gazdálkodás, 51. évfolyam, 4. szám, 1-12. p.
- magro.hu (2015): Aranykorona, mint földmérték mutató (letöltve: 2020. 05.04. <https://www.magro.hu/agrarhirek/aranykorona-mint-foldmertek-mutato/>)
- Molnár, R. (2015): A magyar mezőgazdaság válaszút előtt, Vasi Szemle, (letöltve: <http://www.vasiszemle.hu/2015/03/molnar.htm>, 2019.09.08)
- Németh, K. (2017): Vidéki térségek innovációs kihívásai: Megújuló energia alternatívák, Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó, 112 p.
- Németh, K. (2020): Turizmusbiztonság rurális fogadó területeken, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk., 2020) Turizmusbiztonság, Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó, 463 p., 331-343. p.
- Péter, E.; Weisz, M.; Kovács E. (2009): Analysis of the Retail Trade and Catering Sector in the Largest Rural Resort Area of Hungary (Lake Balaton), Acta Agriculturae Serbica, Volume 14, Issue 27, 63-78. p.

- Vizvári, B.; Bacsi, Zs. (2003): Structural problems in Hungarian agriculture after the political turnover, Journal of Central European Agriculture (online), Volume 4, Issue 2, 175-184. p.

Stabil munkahelyteremtés feltételei Dunántúli mezőgazdasági vállalkozások esetében

Göllény-Kovács Nikoletta¹- Dr. Péter Erzsébet²

1 PhD hallgató – Pannon Egyetem Nagykanizsa, Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ

Nagykanizsa 8800, Zrínyi u.18.

2 egyetemi docens - Pannon Egyetem Nagykanizsa, Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ

Nagykanizsa 8800, Zrínyi u.18.

e-mail cím: nikoletti.kovacs@gmail.com, peter.erzsebet@uni-pen.hu;

Absztrakt

Kutatásunk során a mezőgazdasági kis- és közepes vállalkozások, valamint az őstermelők lehetőségeit vizsgáltuk stabil munkahelyteremtés szempontjából. Vállalkozni, gazdálkodni kockázatos tevékenység, főképp, ha a munkavállalók tevékenységének fenntartása is bizonytalan. Ezért arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen tényezők befolyásolják a mezőgazdasági vállalkozások jövedelmét és ennek megfelelően mennyire elkötelezettek a stabil munkahelyteremtés mellett a Dunántúli gazdálkodók. A két változó között közepesen erős, azonos irányú kapcsolatot sikerült kimutatni, ami azt igazolja, hogy gazdálkodók növekvő jövedelme tudja emelni a stabilitást mezőgazdasági munkahelyteremtés szempontjából. A jövedelem növelése érdekében érdemes lenne központilag a támogatási rendszer átalakítását megfontolni, valamint egyéni szaktanácsadók segítségét igénybe venni, akik segíthetnek a gazdálkodás optimalizálásában. Körforgásos gazdálkodás kiépítése és a pazarlás megszüntetése is gazdálkodóink segítségére lehetne a költségek csökkentésében.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Jövedelem tekintetében egy 2019-es Központi Statisztikai Hivatal által készített kutatás azt mutatja, hogy a KKV-k részesedése a bruttó hozzáadott értékből az országos értéknek maximum a 72 %-át teszik ki egy megyére vonatkozóan. A Dunántúlon Baranya megyében a legeredményesebbek a 2017-es adatok szerint, míg Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Fejér megye kis- és közepes vállalkozói kevésbé eredményesebbek, ami talán annak tudható be, hogy előbbiben inkább a szolgáltató szektor erősebb, utóbbiakban pedig az ipar. A mezőgazdaság súlya az Alföld és a Dél-Dunántúl megyéiben jelentős (KSH, 2019/a).

A mezőgazdasági szervezetek száma folyamatosan emelkedik 2010 óta, miközben az egyéni gazdaságok száma fokozatosan csökken a KSH 2016-os adatai szerint (KSH, 2019/b). Az egyéni gazdaságok csökkenésének háttérében valószínűleg a gazdálkodás pénzügyi nehézségei húzódnak meg. Ezen kívül rendkívül fontos szerepet játszanak a családi vállalkozások a piacgazdaságokban, úgy a foglalkoztatás, mint a GDP megtermelésében (Noszkay, 2017). Az EU-ban a családi vállalkozások aránya 70-80% közöttire tehető, amelyek részesedése a GDP-ből 20-70%-os, a foglalkoztatásból pedig 40-50%-os (Csákné Filep, 2012, Birkner et al, 2013, Németh, 2020). Az USA-ban a GDP-ből való részesedésük kevesebb, mint az EU-ban (50 %) azonban foglalkoztatásban betöltött szerepük – jelentősebb 80% (Poza – Daugherty, 2014). Magyarországon a Heti Világgazdaság (2016) szerint a vállalatok 70 százaléka családi tulajdonban van, a GDP több mint felét ők állítják elő, valamint a foglalkoztatottak felének biztosítanak munkahelyet.

A családi vállalkozásoknak a gazdasági szerepükön felül komoly társadalmi szerepük is van, mivel többségük olyan értékeket képviselnek és hordoznak, mint a munkavállalókért való felelősségérzet, az előállított termék szeretete és függetlensége, hosszú távú szemléletmód, sokoldalúság, elkötelezettség. 2018-ban azonban olyan elképzelésekről lehetett hazánkban hallani, hogy a családi gazdaság jelenlegi formája helyett bevezetésre kerülne egy olyan új, specifikus cégforma, amelyben a családi mezőgazdasági vállalkozások jogi személyiséggel bírnának és működtetésük során a családtagok Kft.-hez hasonló korlátozott anyagi felelősséggel rendelkeznének. A tervezet célja az, hogy a jelenlegi gazdasági működési formák tekintetében tapasztalható nehézségeket mérsékelje. Az új konstrukcióhoz a jogalkotó kedvezményes mezőgazdasági adózást is rendelne. A Nemzeti Agrár Kamara elképzelése szerint a támogatási összeg nélkül számított mezőgazdasági bevételek 100 millió forint összeghatárig lennének adómentesek.

A jelenlegi szabályozási környezetben a legtöbb gazdálkodó nem érdekelt abban, hogy átlátható legyen a tevékenysége. A rendszer adta lehetőségeket jobban ki tudja használni, hogyha a tevékenységét több gazdálkodási formában, jellemzően részletekre darabolva végzi. Ezzel az egyik probléma, hogy így a Központi Statisztikai Hivatal, vagy az Agrárgazdasági Kutató Intézet szakemberei nem tudnak tiszta képet alkotni a mezőgazdaság valós tevékenységéről. A valós probléma azonban, hogy a bankok az átláthatatlan struktúra miatt nem tudják megfelelően finanszírozni az ágazat fejlesztéseit. A kutatásokból kiderült, hogy aki a mezőgazdaságból szeretne megélni, és a családját is ebből szeretné eltartani, annak fejleszteni kell, a fejlesztéshez pedig beruházni szükséges, amihez viszont hitel válik szükségszerűvé. Támogatások terén egyre nagyobb szerepe jut a visszatérítendő támogatási formáknak, amelyek kedvező hiteleket jelentenek (különböző banki konstrukciók, Agrár Széchenyi kártya). Amennyiben az ágazat a jelenleginél nagyobb mértékben szeretné befogadni ezeket a fejlesztési forrásokat, akkor javítani kell az átláthatóságát. Ezért szükséges létrehozni egy olyan gazdálkodási formát, amiben a teljes vagyonszösség egyben jelenik meg, és láthatóvá válik az is, hogy mennyi jövedelmet termelnek. Az agrárkamara munkanéven egyelőre családi mezőgazdasági vállalkozásnak nevezi ezt a formát, mivel az ezzel kapcsolatos jogi, kormányzati egyeztetések még folynak (Papp, 2019).

A tervezett családi mezőgazdasági vállalkozás cégforma bevezetésének azonban csak akkor van értelme, ha ezzel elérjük a jelenlegi őstermelői gazdálkodási forma megszüntetését, esetleg szerepének jelentős visszaszorítását, kiváltását. Az őstermelői forma kiváltását oly módon

célszerű megtenni, hogy az őstermelői kedvezmények kizárólag a szociális jellegű gazdálkodással összefüggésben maradjanak meg, mint adójogi kategória megszűnjön (ne kapcsolódjon hozzá általános adóelőny), közjogi keretek közt pontos tartalommal kerüljön meghatározásra. A létrejövő új családi mezőgazdasági vállalkozások esetében megfontolandó egy földalapon történő átalányadó-fizetési rendszer bevezetése. Ebben az esetben a mezőgazdaság adóalapjának szinte kizárólag a termőföldet lehetne tekinteni, más adó nem terhelné ezeket a gazdaságokat (Kapronczai, 2019).

A családi vállalkozásokon kívül még a mezőgazdasági együttműködések is egyre nagyobb számban jelennek meg, leginkább a nyugati országokban. A vállalati együttműködés ugyanis nem a verseny tagadása, hanem annak egyik megjelenési formája, mivel egyik vállalat sem tud olyan erős maradni, hogy egymaga is megállja a helyét a globalizált világunkban (Nábrádi, 2018).

Empirikus tanulmányok egyértelműen alátámasztják, hogy az ágazatok közötti és az ágazaton belüli kereskedelem megkülönböztetésének nagy jelentősége van (Bojnec et al. 2005; Fertő, 2009). Az ágazaton belüli kereskedelem elmélete az egyik legfontosabb az új kereskedelemelméletek közül, mivel ez a komparatív előnyökre és az ágazatok közötti kereskedelmet folytató iparágakra épülő hagyományos teóriákkal ellentétben a növekvő méretgazdaságosságon és a tökéletlen versenyen alapul (Jámbor, 2010). Falvey (1981) rámutatott, hogy az ágazaton belüli kereskedelem csak a homogén termékekre igaz, a vállalatok viszont minőségileg is megkülönböztetik termékeiket. Falvey úttörő munkájának köszönhetően alakult ki a szakirodalomban a horizontális és a vertikális termékdifferenciálás fogalma, azonos minőségű homogén, azaz tökéletes helyettesítő, illetve különböző minőségű és árú termékeket jelölve.

Az élelmiszer-értékláncokban egyre gyakoribbak a horizontális és vertikális kooperációk globális szinten, aminek az egyik oka, hogy a nem márkázott tömegtermékek esetében az ár a legfőbb versenytényező. A szoros együttműködések pedig az értéklánc mentén olcsóbbá teszik a termelést, a horizontális kooperációk pedig csökkenthetik a kiszolgáltatottak alkupozícióját. Az integrációk terjedését továbbá az alapanyag-előállítók és feldolgozók kölcsönös egymásrautaltsága, az áruk gyors romlandósága és a nyomon követési követelmények terjedése is erősíti. Magyarországon ennek ellenére még mindig kevés példa található jól működő kooperációra és integrációra (Kürthy-Dudás, 2018).

Új piaci szereplőként jelentek meg a zöldség-gyümölcs termelői és értékesítő szervezetek, a TÉSZ-ek. Az elterjedés oka a bevétel-növelési kényszer és az agráriumban zajló strukturális változások voltak. A kapcsolatokat azonban ennek ellenére is gyenge kötődés jellemzi. Ezzel párhuzamosan azonban létrejöttek megbízható belső termelői körök és elit szervezetek, a szervezetek extenzív növekedési szakasza azonban mára lezárult (Hamar, 2017). A biztonság iránti igény tehát jelen van mindenütt, mivel a gazdák igyekeznek likviditásukat fenntartani, versenyképességüket és termelékenységüket fokozni, azonban csak töredéke próbálja a szakértelmét fokozni és a digitalizációt aktívan alkalmazni. A helyi élelmiszer-értékesítés és a rövid ellátási láncok szerepe növelheti továbbá az online értékesítés kihasználása, valamint a termelői boltok nyitása, amire növekvő igény jelentkezik, főleg a COVID-19 világvárvány után. Az együttműködések felé való nyitás elkezdődött a vállalkozók részéről, de egyelőre gyerekcipőben jár a lehetőségekhez képest.

Az együttműködési kapcsolatok köttetésére tehát megjelentek a törekvések, de egyelőre gyerekcipőben jár a lehetőségekhez képest. Azonban kutatások igazolják, hogy a magas szintű bizalom kialakulása során a partnerek átfogó ismereteket szerezhetnek egymás tevékenységeiről és eljárásairól. Továbbá a bizalom jelentősen hozzájárulhat az ellátási lánc hosszú távú stabilitásához (Kwon-Suh 2005), illetve a kölcsönös és rendszeres információcsere fokozza a rugalmasságot az üzleti kapcsolatokban (Oláh et al., 2017).

A rövid élelmiszerláncok megoldást kínálhatnak a termelő és fogyasztó közötti fizikális távolságra, valamint minőségi garanciát és bizalmat építenek a személyes kapcsolatok által. Lehetőséget nyújtanak a kistermelőknek a helyi élelmiszerek előállítására, közvetlen értékesítésére, a fogyasztóknak pedig a megbízható minőségre és ökológiai módszerekkel előállított egészségesebb termékek beszerzésére (Gombkötő et al., 2017). Mindez a fenntarthatóság kapcsán is felmerült egy korábbi fejezetben. Európa nyugati felén és Észak-Amerikában mindennek komoly hagyománya van. Tóth-Kaszás és szerzőtársai 2017-es kutatásából kiderül, hogy annak ellenére, hogy feltörekvő kereslet mutatkozik a helyi termékek fogyasztására, nem nevezhető egyértelműen önfenntartó tevékenységnek, mivel a megkérdezetteknek csupán 35 %-a tartja megélhetési forrásnak.

Mivel a vállalkozói és munkáltatói stabilitás kiépítésében a jövedelem kiemelten fontos szerepet játszik, kutatásom középpontjában a mezőgazdasági vállalkozók jövedelemmel való elégedettsége és stabil munkahelyteremtés iránti igénye közötti összefüggés került. A szakirodalom alapján a jövedelem és a stabilitás kapcsolata leginkább családi vállalkozások vagy vállalkozói együttműködések esetén jelentkezik, amit a tőke koncentrációja és a bizalom határoz meg.

2. Anyag és módszer

Az alapsokaságot a mezőgazdaságon belül tevékenykedő vagy annak elemeit aktívan alkalmazó őstermelők, valamint mikro, kis és közepes vállalkozások vezetői teszik ki. A megkérdezés feleletválasztós kérdőív segítségével történt személyes felkeresés által 2019 második felében. A mintavételezés hólabda módszerrel történt. A kérdőív négy részből épült fel, melynek első fele a tevékenységgel kapcsolatos általános kérdéskör, ezt követi az irányítással kapcsolatos kérdéskör, majd a biztonságra helyeződik a hangsúly kérdések terén, végül a demográfiai kérdések zárják a felmérést.

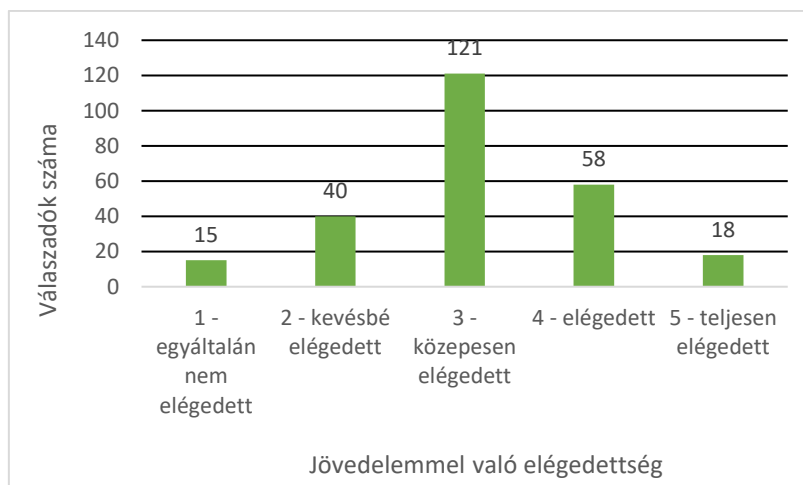
Összesen 252 mezőgazdasági vállalkozást kerestem fel, ebből 252 értékelhető válasz született. A mintasokaság részét képezik haszon- (23 %) és egyéb (6 %) állattenyésztők, szőlő- és bortermelők (18 %), méhészek (12 %), gyümölcsstermesztők (10 %), kertészeti növénytermesztők (8 %), háztáji gazdálkodók (5 %), de a legtöbb megkérdezett szántóföldi növénytermesztéssel (51 %) foglalkozik.

Az Innovációs És Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

3. Eredmények és értékelésük

A kutatás hipotézise alapján a mezőgazdasági vállalkozók stabil munkahely teremtés iránti igénye összefügg a vállalkozásból keletkezett jövedelemmel való elégedettségükkel. A továbbiakban így megvizsgáljuk, hogy a kutatásban részt vevő mezőgazdasági vállalkozók jövedelemmel való elégedettsége és stabil munkahely-teremtés iránti igénye között található-e összefüggés.

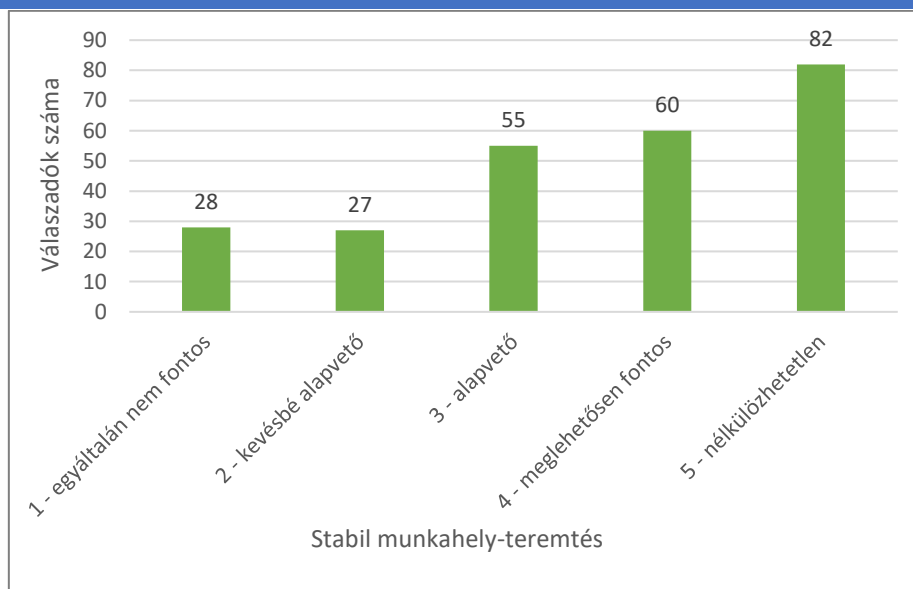
Az 1. ábra szemlélteti, hogy a keletkezett jövedelemmel való elégedettség terén a legtöbben közepesen elégedettek. A 252 vállalkozóból 121 fő válaszolta, hogy közepesen elégedett a keletkezett jövedelmével, ötvennyolcan elégedettek és negyven fő kevésbé elégedett a jövedelemmel.

1. ábra: Keletkezett jövedelemmel való elégedettség gyakorisága

Forrás: saját eredmény (2019)

A megkérdezett 252 vállalkozóból 82-nél a biztonságérzethez nagyon hozzájárul, hogy stabil munkahelyet teremtsen az alkalmazottainak. Huszonheten mégis azt válaszolták, hogy egyáltalán nem fontos nekik, hogy stabil munkahelyet teremtsen ahhoz, hogy biztonságban érezzék vállalkozásukat. Az eredményeket a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra: Stabil munkahely-teremtés, mint biztonságérzet növelő tényező gyakorisága

Forrás: saját eredmény (2019)

E két változó közötti összefüggés Spearman-féle rangkorrelációs együtthatóval került kimutatásra, ahol $r_{\text{elégedettség, stabil munkahely teremtés}} = 0,408$ és $p = 0,000$. Tehát a két változó között közepesen erős, azonos irányú kapcsolat mutatható ki. Az összefüggést a következő táblázat mutatja.

1. táblázat: A jövedelemmel való elégedettség és a stabil munkahely teremtése iránti igény közötti kapcsolat kimutatása Spearman-féle rangkorrelációs együttható segítségével

		<i>Stabil munkahely teremtése iránti igény</i>
<i>Jövedelemmel való elégedettség</i>	<i>Spearman's rho</i>	0,408
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0
	<i>N</i>	252

Forrás: saját eredmény (2019)

Az első táblázatból megállapítható, hogy a kapcsolat pozitív és közepesen erős ($0 < 0,408 < 1$), tehát a mezőgazdasági vállalkozó jövedelemmel való elégedettsége és stabil munkahely-teremtés iránti igénye között lineáris kapcsolat mutatható ki.

Mivel hazánkban nagy területen találhatóak mezőgazdasági művelésre alkalmas területek, ráadásul a termőföldek minősége kedvező, elérhetőek az új technológiák, alapanyagok, azonban a munkaerő száma folyamatosan csökken, érdemes termelés-optimalizálás segítségével - aminek része lehet a kapacitások növelése vagy a technológia fejlesztése – megteremteni a hosszú távú likviditást, amivel a munkatársak hosszú távú alkalmazhatósága is biztosítottá válik.

4. Következtetések, javaslatok

A stabil munkahelyteremtés iránti igényt a mezőgazdasági vállalkozóknál a vállalkozásból keletkezett jövedelemmel való elégedettség fokozza, ami kapcsolatban áll a biztonságérzettel.

A jövőben érdemes lenne a támogatási rendszert úgy átalakítani, hogy a gazdák érvényesíteni tudják a fejlett technológiákat, mint a precíziós gazdaságok esetében, ami a megtérülést egy nagyobb beruházás következtében hosszú távon biztosítani. Továbbá a pazarlás megszüntetése, a rövidebb ellátási láncok és a szervezetekbe tömörülés csökkentené a költségeket és centralizálná a bevételeket, amiket gazdaságosabban lehetne újra felhasználni. Ezek kívül a kockázatok csökkentésére és a hosszú távú tervezésre érdemes felhívni a mezőgazdasági vállalkozók figyelmét, amit egy szakszerűen kiépített tanácsadói hálózat biztosítani tudna.

Alapvető továbbá, hogy az együttműködésben lehetőséget lássanak a vállalkozók, továbbá legyenek képesek használni a tevékenységük szempontjából fontos menedzsment eszközöket és keressék az új információt, a tudást. Ezek segítségével lesznek ugyanis képesek bővíteni termelőkapacitásukat és tevékenységeik számát, valamint fejleszteni a felhasznált technológiát. Ezeknek következményeként a likviditási problémák megszűnhetnek és a jövedelmezőség hosszú távon is biztosítottá válhat, hiszen a méretgazdaságosság és több lábbon állás, precíziós gazdaságok felé elmozdulás jelenti az ágazat jövőjét.

5. Felhasznált irodalom

- Bojnec, S.; Makovic, D.; Turk, J. (2005): Trade Types in Slovenian Primary and Processed agricultural Trade. XIth EAAE Congress. Copenhagen/Denmark. August 24-27. p
- Birkner, Z., Lehota, J., Torma, R. (2013): „Határtalan lehetőségek”, Vezetéstudomány, 44: Különszám pp. 80-86.
- Csákné, F. J. (2012): Családi vállalkozások – fókuszban az utódlás. Doktori (PhD) értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem. Gazdálkodástani Doktori Iskola, 258 p.
- Falvey, R. (1981): Commercial Policy and Intra-Industry Trade. Journal of International Economics. 11 (4). 495–511. p.
- Fertő, I. (2009): Labour Market Adjustment and Intra-Industry Trade: The Effects of Association on the Hungarian Food Industry. Journal of Agricultural Economics. 60 (3). 668-681.
- Gombkötő, N.; Vincze, J.; Hegyi, J.; Kacz, K. (2017): Közösség által támogatott mezőgazdaság regionális vizsgálata. Gazdálkodás. 61 (2). 130-143. p.

- Hamar, A. (2017): Termelői szervezetek a zöldség-gyümölcs ágazatban és a termelőkkel való kapcsolataik változása. *Gazdálkodás*. 61 (1). 27-41. p.
- Jámbor, A. (2010): Horizontálisan és vertikálisan differenciált ágazaton belüli kereskedelem mezőgazdasági termékek esetén. *Statisztikai Szemle*. 88 (2). 154-176.
- Kapronczai, I. (2019): Családi mezőgazdasági vállalkozás: adóoptimalizálás vagy adóelkerülés? *Agronapló*, 2019 (03). 21-24. p.
- KSH (2019/a): Tér-Kép 2018. Központi Statisztikai Hivatal. ISSN 2416-3511, 15-16. p
- KSH (2019/b): Fókuszban a megyék. I-III. negyedév 2019. Központi Statisztikai Hivatal
- Kürthy, Gy.; Dudás, Gy. (2018): Az élelmiszer-gazdasági vállalati-vállalkozási kapcsolatok és együttműködések áttekintése gyakorlati szemmel. *Gazdálkodás*. 62 (4). 291-301. p.
- Kwon, I.W.G.; Suh, T. (2005): Trust, commitment and relationships in supply chain management: A path analysis. *Supply Chain Management International Journal*. 2005 (10). 26-33. p.
- Nábrádi, A. (2018): Vállalati-vállalkozási kapcsolatok és együttműködések az élelmiszer-gazdaságban (elméleti megközelítés, fogalmi tisztázás). *Gazdálkodás*. 62 (3). 197-227. p.
- Noszkay, E. (2017): Tapasztalatok a családi vállalkozások átörökítésének dilemmái kapcsán. *Vezetéstudomány*. 48 (6-7). 64-72. p.
- Németh, J. (2020): Turizmusbiztonság Magyarországon, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) *Turizmusbiztonság*, Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó, pp. 443-460.
- Oláh, J.; Bai, A.; Karmazin, Gy.; Balogh, P.; Popp, J. (2017): The role played by trust and its effect on the competitiveness of Logistics service Providers in Hungary. *Sustainability*. 2017 (9). 17-38. p.
- Papp, G. (2019): Családi mezőgazdasági vállalkozás: adóoptimalizálás vagy adóelkerülés?, *Agronapló*. 2019 (03). 21-24. p.
- Poza, E. J.; Daugherty, M. S. (2014): *Family Business*, *Mason, OH*: South-Western Cengage Learning, 445 p.
- Tóth-Kaszás, N.; Keller, K.; Ernszt, I.; Péter E. (2017): Helyi termék: biztos megélhetés vagy keresetkiegészítés? *Gazdálkodás*. 61 (4). 335-354. p.

A mezőgazdasági vállalkozások fenntarthatóságának kiépítési lehetőségei

Göllény-Kovács Nikoletta

PhD hallgató - Pannon Egyetem Körforfásos Gazdaság Egyetemi Központ

Nagykanizsa 8800, Zrínyi u.18.

e-mail cím: nikoletti.kovacs@gmail.com

Absztrakt

Jelen kutatás arra volt kíváncsi, hogy a mezőgazdasági vállalkozások fenntarthatóságának kiépítéséhez milyen tényezőkre lenne szüksége a hazai mikro-, kis- és közepes méretű mezőgazdasági vállalkozóknak a Dunántúlon. A szakirodalom alapján mindenképpen figyelmet érdemel a vízgazdálkodás, a talaj minőségének monitorozása és javítása, az élelmiszerpazarlás megszüntetése és a hulladékgazdálkodás kérdése. Mindezeknek a tényezőknek egy országhatárokon átívelő, közös stratégiában kellene megjelenie, mely a harmonikus együttműködést szolgálja. Ha minden problémára nem is nyújtana megoldást, az említett tényezők nagy részét a helyspecifikus, precíziós gazdaságokkal hosszú távon kezelni lehetne. Ezért a kutatás a dunántúli gazdák körében felmérte a szubjektív technológiai fejlettség szintjét és az új fejlesztések felé nyitás hajlandóságát, valamint e kettő tényező közti korrelációs kapcsolatot. Az eredmények azt igazolják, hogy nem a fejlettebb gazdaságok az élen járók az újítások felé törekedésben, hanem a jelenleg elmaradottabbnak ítélt gazdaságok motivációja az erősebb.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A fenntartható mezőgazdaságot egy újszerű tudományos fogalomként ismerhetjük meg, mely nem jelent mást, mint egy rugalmas agrárgazdasági rendszert, aminek célja megtalálni az egyensúlyt napjaink gazdasági, környezeti és társadalmi nézőpontja között (Garibaldi et al., 2017). Fenntartható gyakorlatok adoptálásáról olvashatunk különböző tudományterületek kutatásaiban, nincs ez másként az agrárgazdaságban sem (Bacsi-Vizvári, 2002, Kovács 2021). A fenntartható, mégis produktív gazdálkodás elképzelése Wales-ből, mint politikai érdek indult, de azóta Európa-szerte elterjedt (Rose et al., 2019).

A harmonikus fejlődés a fejlődés egy olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől

(Persányi, 1987). A fenntartható fejlődés fogalma azt jelenti, hogy a környezeti problémák nem kezelhetők önmagukban, megoldásuk csak a gazdaság- és társadalompolitika integrált kezelésével valósulhat meg, azaz a környezeti érdekeket a gazdasági és társadalmi döntéseknél fokozottan kell figyelembe venni. Mindehhez a gazdaság és társadalom progresszív változtatása szükséges. A fenntartható fejlődés globális problémájának megoldása nagymértékben a helyi közösségek stratégiáján alapszik. Ezeket a fenntarthatósági stratégiákat a felső szándékok és az alulról érkező kezdeményezések együttesen alakítják. A közösségek kezdeményezései révén helyi megoldások jönnek létre a globális problémát illetően (Baják, 2012).

Napjainkban egyre több ország érti és érzékeli például az éghajlatváltozás káros következményeit világszerte. Emiatt közös célként alakult ki a globális hőmérséklet-emelkedés 2 Celsius fok alatt tartása, továbbá arra való törekedés, hogy a globális hőmérséklet maximum 1,5 Celsius fokkal emelkedjen az iparosodást megelőző időszakhoz képest. E célok eléréséhez és az üvegházhatást okozó gázok csökkentéséhez kulcsfontosságú a megújuló energia felhasználása (Zsiborács et al., 2019).

Ezek a napjainkban egyre többet emlegetett megújuló energiaforrások két okból is fontos szerepet játszanak: egyrészt a világ folyamatosan növekvő energiaigénye követeli meg a jelenlétüket, másrészt a negatív környezeti hatások csökkentése iránti kényszer által kerülnek előtérbe (Pintér et al., 2018). Mivel a Naptól származó napenergia fenntartható és tiszta energiaforrás, ráadásul hatalmas mennyiségben van jelen, a legnagyobb potenciált jelenti az emberi felhasználás számára. Ezen megújuló energiaforrások felhasználása az országok egyéni és közös fejlesztési intézkedésévé is vált globálisan, aminek következtében a vidéki térségek életkörülményeinek és népességmegtartó-képességének javításával új munkahelyek létrehozása indult el, valamint a fenntartható mezőgazdaság és egyéb kiegészítő iparágak (vegyipar, mezőgazdasági gépek) előmozdítása is megtörtént (Dávid et al., 2019; Németh et al., 2018, Németh et al., 2015).

Manapság a klímaváltozás és az emberiség egyéb kihívásainak része a mezőgazdasági fejlődés kérdése. A vízfelhasználás 70 százalékát a mezőgazdaság teszi ki, 20 százalékát az ipar és 10 százalékát a háztartások. A globális felmelegedés miatt így versengés alakult ki a vízért (Charania-Li, 2020). Hazánkban öntözéssel a tenyészidőszakban hiányzó csapadékot lehet pótolni, a csemegekukorica-termesztésben a terméshozamok és termésbiztonság növelésének alapfeltétele. Problémát jelent azonban, hogy a szabadföldi zöldségtermelő területek csak 45%-a helyezkedik el öntözésre berendezett területen, ezeknek is csak 31-59 %-a a ténylegesen öntözött terület egy 2010 és 2014 közötti felmérés szerint (Fedor-Szűcs, 2017). Az időjárás okozta negatív hatások elkerülés érdekében szükséges lenne az országos öntözéses gazdálkodásra való berendezkedés, illetve az öntözött területek hatékony kihasználása.

Továbbá az élelmiszer-pazarlás és –vesztés társadalmi negatív externális hatása is egyértelművé vált, a feleslegesen előállított élelmiszerek pótlólagos energiafelhasználást, környezeti terhelést jelentenek. A hulladék keletkezése direkt módon is szennyező forrás, a veszteségek nagy része azonban értékes biológiai anyag, amelynek ésszerűbb hasznosítása szorosan összefügg az Európai Unió biomassa-alapú gazdasági célkitűzéseivel (Kürthy-Dudás, 2019).

A talaj minősége termelékenység szempontjából nem elhanyagolható, továbbá fenntarthatóság esetén is kiemelt szerepe van a föld minőségi javulásának, Willy et al. egy 2019-es kutatási

eredményét érdemes szem előtt tartani: miszerint az alacsony népsűrűség mellett a talaj és a termés hozam minősége javul. A sűrűn lakott területeken ugyanis a talaj elsavasodik, ami árt a növényeknek, így a talajminőség fokozottabb figyelmet igényel. Ezt az állítást már 1965-ben is alátámasztotta Boserup elmélete, miszerint a növekvő népsűrűséget kizárólag a fenntartható mezőgazdaság intenzitásával lehet kompenzálni. Továbbá a talajminőség fenntartása nem csak a termelékenységet javítja, hanem az élelmiszerbiztonság megteremtését is elősegíti (Barnes et al., 2019).

Egyes mezőgazdasági menedzsment gyakorlatok is hatással lehetnek a talaj minőségére, mivel egy 2018-as kutatás szerint az ökológiai gazdálkodásokban alacsonyabbak voltak a termés hozamok összehasonlítva a hagyományos gazdálkodással (Bai et al., 2018). A terméscsökkenés azonban marginális, ha a fenntartható mezőgazdaság más alapelveit, mint például a megfelelő maradékanyag-gazdálkodást és a vetésforgót alkalmazzák. Azonban eredményeik szerint az ökológiai gazdálkodások csökkentett környezeti károkkal járnak a társadalom számára.

A fenntartható mezőgazdaság megteremtéséhez a tartamkísérletek lényeges információkat nyújthatnak, mivel segítségükkel a talajtermelékenységet és a termőhely produktivitását befolyásoló tényezőket biztonsággal meg lehet határozni. A tartamkísérletek hosszú távú hatása azonban csak évtizedek után értékelhető, így az utóbbi évtizedek agrotechnikai haladása a terméseredményekben is csak ezek alapján mérhető (Kismányoki-Tóth, 2016).

A fenntarthatóság kialakításának részeként precíziós gazdálkodások alakultak, melyeknek szolgáltatásban a GPS koordináták (global positioning system) és a GIS (geographical information system) lehetővé teszi, hogy távérzékelőkkel a növényeket helyileg megkülönböztessék, növénytermesztést monitorozzák, növényi leltárt készítsenek, talajnedvesség-bebecslést végezzenek, helyspecifikus tápanyagkezelést hajtsanak végre precíziós mezőgazdaság számára, termésterület-bebecslést és hozam előrejelzést készítsenek globálisan (Ram et al., 2018). A távérzékelés (remote sensing) manapság egy szempillantás alatt megtörténik, de története egészen addig nyúlik vissza, míg az első fekete-fehér fotó készült a Földről az űrben 1946-ban. A távérzékelő technológia használható egyrészt a fény-energia növényekről való visszatükröződés mérésére, illetve a növények vagy területek kiterjedésének mérésére is használható (Casady-Palm, 2002).

A fenntartható termeléshez és felhasználáshoz különböző környezeti, társadalmi és gazdasági feltételeknek kell egyszerre teljesülniük, melyek érintik a termelés, logisztika, feldolgozás és felhasználás területeit is (Szűcs et al., 2019). Mindezek alapján a fenntartható mezőgazdaság indikátorrendszere négy fő területre vonatkozik (Valkó, 2017):

- Jó minőségű, biztonságos és egységes élelmiszer termelése, a szükségletek kielégítése.
- A természeti erőforrások megőrzése, a környezet védelme, az állatjólét megteremtése.
- Hatékonyság, versenyképesség, közgazdasági életképesség, jövedelmezőség biztosítása.
- Az életminőség javítása a vidéki területeken, társadalmi igazságosság, vonzó vidéki környezet és tájkép kialakítása.

Fenntarthatóság és hatékonyság tehát egymástól nem elválasztható a mezőgazdasági vállalkozói környezet tekintetében. A köztük lévő kapcsolat hangsúlyozásaképp alakult ki az integrált gazdálkodás fogalma, továbbá a Linking Environment and Farming nevű szervezet,

melynek tagjai nagyrészt az Egyesült Királyságban, de ezenkívül Afrikában és Kenyában is dolgoznak. Az integrált gazdálkodás a modern technológia és a tradicionális folyamatok ötvözetét jelenti valójában, mely magában foglalja a helyspecifikus és folyamatos fejlesztést az egész gazdaságban (Rose et al., 2019).

A továbbiakban a kutatás a technológiai fejlesztések alkalmazását vizsgálja a Dunántúli régióban mikro-, kis- és közepes méretű mezőgazdasági vállalkozások esetében, mivel az ismertett szakirodalom alapján a fenntarthatóság felé vezető úton a megfelelő technológiák alkalmazása segítheti leginkább a gazdákat.

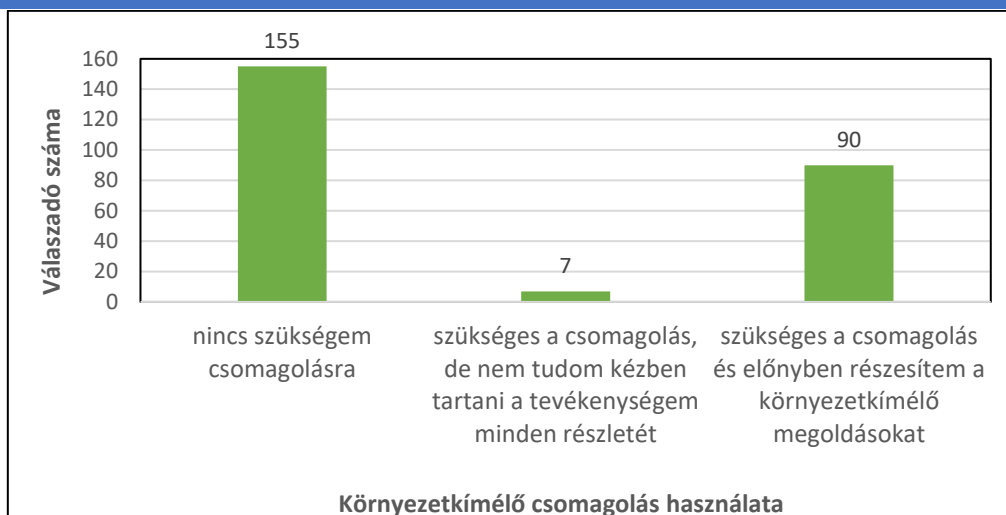
2. Anyag és módszer

Kvantitatív vizsgálaton belül kérdőíves felmérés készült a Dunántúli térségben. A megkérdezettek minden esetben mezőgazdaságon belül tevékenykedő vagy annak elemeit aktívan alkalmazó őstermelők, valamint mikro, kis és közepes vállalkozások vezetői voltak. A mintaelemszám így elérte a 252 mezőgazdasági vállalkozót. A mintavételezés hólabda módszerrel történt, 2019 első felében. Az alapsokaság részét képezik haszon- és egyéb állattenyésztők, szőlő- és bortermelők, méhészek, gyümölcsstermesztők, kertészeti növénytermesztők, háztáji gazdálkodók, és egyéb tevékenységek is, de a legtöbb megkérdezett szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozik. A hipotézisek vizsgálatához a leggyakrabban alkalmazott statisztikai elemző eljárást, a korreláció számítást választottuk, melyet IBM SPSS Statistics 23-as programcsomag segítségével hajtottunk végre.

Az Innovációs És Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

3. Eredmények és értékelésük

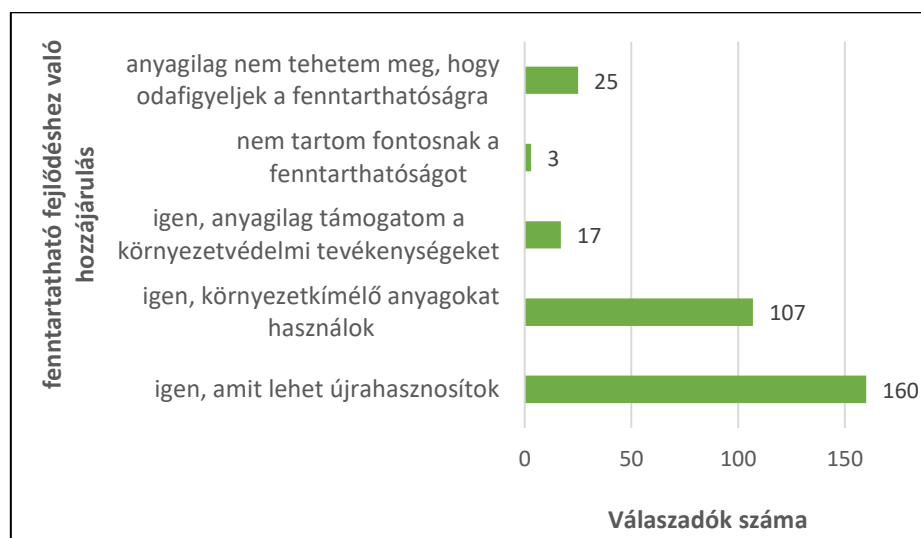
A környezetkímélő magatartás kiemelt szerepe miatt a felmérésre került a megkérdezettek között, hogy az adott mezőgazdasági vállalkozók használnak-e csomagolóanyagot és fontos-e számukra, hogy az is környezetkímélő legyen. A válaszokból látható, hogy a legtöbben nem használnak csomagolást, de akik használnak, azok közül szinte mindenki fontosnak tartja a környezetkímélő csomagolás használatát. Az eredmények az 1. ábrán láthatók.

1. ábra: Környezetkímélő csomagolás használatának gyakorisága

Forrás: saját eredmény (2018)

Fenntartható fejlődéshez való hozzájárulással kapcsolatban a válaszadók több, mint fele (155 fő) azt felelte, hogy amit lehet, újrahasznosít. A kutatás alanyainak nagyobb része környezetkímélő anyagokat használ, néhány mezőgazdasági szakember azt válaszolta, hogy anyagilag próbálják támogatni a fenntarthatóságot. A megkérdezettek közül huszonötön azt válaszolták kérdésekre, hogy anyagilag nem tehetik meg, hogy odafigyeljenek a fenntarthatóságra. Az eredmények a 2. ábráról olvashatók le.

2. ábra: Fenntartható fejlődéshez való hozzájárulás gyakorisága

Forrás: saját eredmény (2018)

A fenntartható gazdaság kiépítése terén a megkérdozett mezőgazdasági vállalkozóink felelősségteljesen gondolkodnak, legalábbis ami az alapanyagfelhasználást jelenti. A gazdasági és társadalmi felelősségvállalás terén ez jelentheti a kezdő lépést.

4. Következtetések, javaslatok

A világgazdaságban gyors technológiai fejlődés megy végbe, ami nem kerüli el a mezőgazdaságot, az élelmiszer-előállítását sem. Ennek példája a precíziós gazdálkodások, az agrárinformatika, a digitalizáció, a biotechnológia kifejlődése. A szektor előtt álló generációváltás által ezért a köztudatban mindenképp nagyobb hangsúlyt szükséges fektetni a mezőgazdaság gazdasági és társadalmi felelősségvállalására és a fenntartható fejlődés kiépítésére. A fenntarthatóság ugyanis a felelősségvállalásunk egyik része, melyet segíthet a kevesebb alapanyagfelhasználás és a hatékonyabb tervezés.

A hazai agrár képzések átalakítása – mely elindult 2020-ban – sokat segíthet továbbá a fenntarthatósági célok gyakorlatba ágyazása terén. A vezetői attitűd javításán különböző fórumok és marketing eszközök tudnának leginkább segíteni. A szaktanácsadó rendszer kiépítésével pedig Magyarország mezőgazdasága is egyre professzionálisabb eszközökkel szolgálhatná a jövőt és az élelmiszerellátás javítását. A jó szaktanácsadó naprakész tudással rendelkezik a saját szakterületén. Igény esetén a helyszínre megy, hosszú távú, egyedi megoldásokat kínál a szaktanácsadást igénybe vevő ügyfél gazdaságában felmerült sajátos problémákra. Elősegíti a gazdálkodás hatékonyságát, jövedelmezőségének növekedését.

5. Felhasznált irodalom

- Bacsí, Zs.; Vizvári, B. (2002): Technological development and the stability of technology in crop production, *Journal of Central European Agriculture*, Volume 3, Issue 1, 63-72. p.
- Bai, Z.; Caspari, T.; Gonzalez, M.R.; Batjes, N.H.; Mäder, P.; Bünemann, E.K.; de Goede, R.; Brussaard, L.; Xu, M.; Ferreira, C.S.S.; Reintam, E.; Fan, H.; Mihelic, R.; Glavan, M.; Tóth, Z. (2018): Effects of agricultural management practices on soil quality: A review of long-term experiments for Europe and China, *Agriculture Ecosystems and Environment*, Volume 265, 1-7. p.
- Baják, I. (2012): A fenntartható fejlődés helyi stratégiáinak esélyei Magyarországon, PhD disszertáció, Debreceni Egyetem, 222.p
- Barnes, A. P.; Soto, I.; Eory, V.; Beck, B.; Balafoutis, A.; Sánchez, B.; Vangeyte, B.; Fountas, S.; van der Wal, T.; Gómez-Barbero, M. (2019): Exploring the adoption of precision agricultural technologies: A cross regional study of EU farmers, *Land Use Policy*, Volume 80, 163-174. p.
- Boserup, E. (1965): *The Conditions of Agricultural Growth the Economics of Agrarian Change Under Population Pressure*, Earthscan Publications Ltd, London., 108 p.
- Casady, W. W.; Palm, H. L. (2002): Precision agriculture: remote sensing and ground truthing, *MU Extension*, Columbia: University of Missouri, p. 67–98. p.
- Charania, I.; Li, X. (2020): Smart farming: Agriculture's shift from a labor intensive to technology native industry, *Internet of Things*, Volume 9, 142-157. p.

- Dávid, L.; Molnár, Cs.; Kosmaczewska, J.; Fodor, Gy.; Zsarnóczky, M.; Varga, I.; Palencikova, Z. (2019): Ecoenergy tourism, study into some aspects of relationship between use of relationship between use of renewable energy resources and sustainable regional and rural development, *Engineering for Rural Development*, Volume 18, 1478-1483. p.
- Fedor, B.; Szűcs, I. (2017): Egyes öntözőberendezések használatának költség/haszon elemzése a csemegekukorica-termesztésben, *Gazdálkodás*, 61. évfolyam, 5. szám, 398-409. p.
- Garibaldi, L. A.; Gemmil-Herren, B.; D'Annolfo, R.; Graeb, B. E.; Cunningham, S. A.; Breeze, T. D. (2017): Farming approaches for greater biodiversity, livelihoods, and food security, *Trends Ecology Evolution*, Amsterdam, Volume 32, 68-80. p.
- Kismányoki, T.; Tóth, Z. (2016): Keszthelyi tartamkísérletek (1964-2014), *Növénytermelés*, 65. évfolyam, 2. szám, 99-104. p.
- Kovács, G. (2021): A szervezeti és vezetői kommunikáció sajátosságai a rendészeti szerveknél, *Hadtudományi Szemle* 9:1 pp. 381-394
- Kürthy, Gy.; Dudás, Gy. (2019): Élelmiszer-veszteségek keletkezésének okai, azok kezelése és megítélése a feldolgozóipari vállalatok körében, *NAIK Agrárgazdasági Kutatóintézet*, 108 p.
- Németh K., Péter, E., Pintér, G. (2018): Megújuló energiaforrások szerepe és jelentősége a hazai turisztikai szektorban – az energia, mint „helyi termék” *TURIZMUS BULLETIN* 18.: 1. pp. 37-44. p.
- Németh, K., Péter, E., Szabó, L. (2015): Geotermikus energia - a nemzet aranya, In: Svéhlik, Csaba (szerk.) *Útkeresés, tudomány, felelősség : very best of Kheops, 2006-2015 :tanulmánykötet: válogatás a 2006 és 2015 között megrendezésre került Kheops nemzetközi tudományos konferenciák legszínvonalasabb előadásainak írott verzióiból*, Mór, Magyarország Kheops Automobil-Kutató Intézet (2015) 500 p. pp. 455-463. p.
- Persányi, M. (1987): *Közös jövőnk*, Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 404 p.
- Pintér, G.; Hegedűsné, B.N.; Wiliams, A.; Zsiborács, H. (2018): Study of Photovoltaics and LED Energy Efficiency: Case Study in Hungary, *Energies*, Volume 11, Issue 4, 13-25. p.
- Ram, S. M.; Tarik, M.; Sandeep, K.; Gulab, S. Y.; Jitendra, S. B.; Rahul, D. (2018): Application of remote sensing for sustainable agriculture and forest management, *Information Processing In Agriculture*, Volume 5, 295–297. pp.
- Rose, D. C.; Sutherland, W. J.; Barnes, A. P.; Borthwick, F.; Ffoulkes, C.; Hall, C.; Moorby, J. M.; Nicholas-Davies, P.; Twining, S.; Dicks, L. V. (2019): Integrated farm management for sustainable agriculture: Lessons for knowledge exchange and policy, *Land Use Polcy*, Volume 81, 834-842. p.
- Rose, D. C.; Sutherland, W. J.; Barnes, A. P.; Borthwick, F.; Foulkes, C.; Hall, C.; Moorby, J. M.; Nicholas-Davies, P.; Twining, S.; Dicks, L. V. (2019): Integrated farm management for sustainable agriculture: Lessons for knowledge exchange and policy, *Land Use Polcy*, Volume 81, 834-842. p.
- Szűcs, Cs.; Abayné, H. E.; Pallás, E. (2019): Fenntarthatóság és jövőbeli lehetőségek a mezőgazdasági élelmiszertermelés számára, 61. Georgikon Napok Konferencia kötet, 451-463. p.
- Valkó G. (2017): A fenntartható mezőgazdaság indikátorrendszerének kialakítása az Európai Unió tagországaira vonatkozóan, *KSH*, Budapest, 1-121. p.
- Willy, D. K.; Muyanga, M.; Jayne, T. (2019): Can economic and environmental benefits associated with agricultural intensification be sustained at high population densities? A farm level empirical analysis, *Land Use Policy*, Volume 81, 100–110. p.

- Zsiborács, H.; Hegedűsné, B.N.; Vincze, A.; Háber, I.; Weihs, P.; Oswald, S.; Gützer, C.; Pintér, G. (2019): Changes of Photovoltaic Performance as a Function of Positioning Relative to the Focus Points of a Concentrator PV Module: Case Study. Applied Sciences-Basel, Volume 9, Issue 16, 3392-3410. p.

A fenntarthatósági rangsorok módszertani összehasonlítása az EU tagországaiban

Dr. Kozma Dorottya Edina¹ - Dr. Molnár Tamás² - Dr. Molnárné Dr. Barna Katalin³

¹tudományos segédmunkatárs – ²tanszékvezető egyetemi tanár – ³tanszékvezető egyetemi docens - Pannon Egyetem

Veszprém 8200, Egyetem u.10.

e-mail cím: kozma.dorottya.edina@gtk.uni-pannon.hu; molnar.tamas@gtk.uni-pannon.hu; barna.katalin@gtk.uni-pannon.hu

Absztrakt

A körforgásos gazdaság alapjait tekintve egy fenntartható gazdasági rendszer, amely teljesen ellentétes a jelenleg is működő lineáris gazdasággal. Jellemzője, hogy a gazdasági növekedés elválik az erőforrások felhasználásától azáltal, hogy csökken a természeti erőforrások használata és azok visszaforgatásra kerülnek. Tanulmányunk célja, hogy az általunk megalkotott, az Európai Unió 28 tagállamára vonatkozó kompozit körforgásos gazdasági indikátorokból létrehozott rangsorokat összehasonlítsunk más szerzők rangsoraival. A kutatási eredmények rávilágítottak arra, hogy habár a körforgásos gazdasággal kapcsolatban létre lehet hozni kompozit mutatószámokat, azonban ezek összehasonlítása nem egyszerű dolog. Ez annak köszönhető, hogy a szerzők más indikátorokat vontak be a vizsgálatba, más tényezők alapján állították össze a kompozit körforgásos mutatószámokat. Megállapítható, hogy ezektől a tényezőktől függetlenül a körforgásos gazdaság mérése egyetlen indikátor segítségével megvalósítható és össze is hasonlíthatók.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

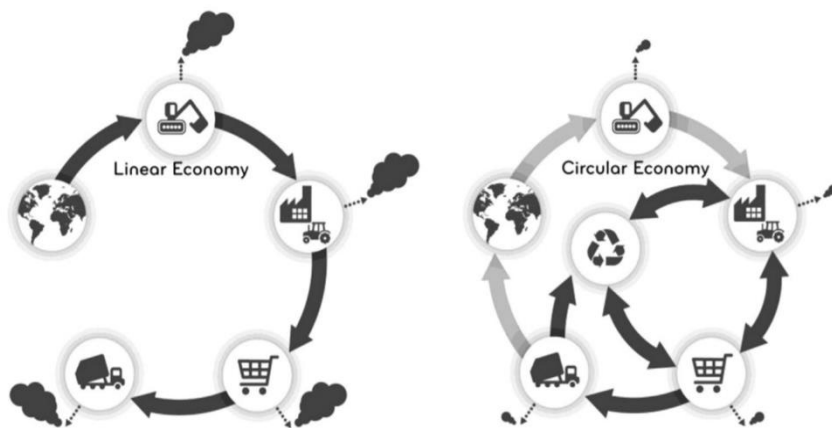
A fenntartható fejlődés biztosításához szükségünk van a jelenleg elérhető erőforrásokra, amelyek, ha ilyen ütemben folytatjuk a felhasználásukat, lehetetlenné válik a fejlődés és a bolygó fenntartása (Stahel, 2016). A fenntartható fejlődés és ezen belül a körforgásos gazdaság témaköre a 2015-ben kiadott Agenda 2030 a fenntartható fejlődésért keretstratégia SDGs céljainak egy igen fontos részét képezi. A célokon belül a körforgásos gazdaság megvalósulására utal a 9. (Ipar, innováció és infrastruktúra) és a 12. cél (Felelős fogyasztás és termelés), valamint az Európai Unió szintén 2015-ben kiadott cselekvési terve (Körkörös Gazdasági Akcióterv; Circular Economy Action Plan – CEAP) (Tóthné Szita et al., 2017). A

fenntartható fejlődés megköveteli a nemzetgazdaságok radikális átgondolását (Momete, 2020), ugyanis azok a körforgásos gazdaság szemléletével szorosan kapcsolódnak egymáshoz (Geissdoerfer et al., 2017).

A kutatás során a szerzők arra a körforgásos gazdaság nemzetgazdasági szintű mérhetőségét vizsgálták. A megalkotott kompozit indikátorokból nemzetgazdasági rangsorokat alkottak, amelyeket összevetettek más tudományos kutatások eredményivel. A rangsorok alapját az Európai Unió 28 tagállamára vonatkozó, a körforgásos gazdaság témakörében gyűjtött adatbázisból származó, kompozit indikátorokból létrehozott rangsorok és más kutatók rangsorai alkotják. A kutatási eredmények rámutatnak arra, hogy az adatbázisból létrehozhatók a körforgásos gazdaság kompozit indikátorai, tehát egyetlen érték segítségével a vizsgált országokról – jelen esetben az EU 28 tagállama – óvatos következtetéseket lehet levonni és azok összehasonlíthatók más szerzők rangsoraival is.

A tanulmány szakirodalmi háttere a körforgásos gazdaság alapjaira összpontosít. A gazdasági és társadalmi folyamatok a természeti ökoszisztémákkal elválaszthatatlan kapcsolatban vannak. Az ipari forradalom óta jellemző, hogy a termelési folyamatok többségében lineáris módon valósulnak meg, ezzel szemben a körkörös vagy körforgásos gazdaság teljes egészében körforgáson alapul. A termékek gyártásától kezdve, a szállítás és más folyamatok sokkal kevesebb nyersanyagot igényelnek és nem utolsó sorban a keletkező hulladék mértéke is csekélyebb (Szabó, 2019). A hagyományosnak is nevezett lineáris út úgy hajtja a gazdasági növekedést, hogy egyben szennyezi a környezetet és a társadalmi egyensúlyra is hatással van (Fritz – Koch, 2014), nem utolsó sorban pedig sokkal költségesebb (Ramkumar et al., 2018) és nem megoldott a hulladék raktározása (Horváth, 2019). Sauvé et al. (2016) ábrája kiválóan összefoglalja mindkét gazdasági rendszer működését (1. ábra).

1. ábra: A lineáris és körforgásos gazdaság működése

Forrás: Sauvé et al. (2016)

Az 1. ábrán látható, miként valósul meg a lineáris és a körforgásos gazdaság. A bal oldalon található lineáris gazdaság figyelmen kívül hagyja azokat a környezeti hatásokat, amelyek az erőforrások felhasználásával és a hulladék ártalmatlanításával járnak, hatásaként túl sok erőforrást termelnek ki. Ezzel szemben a körforgásos gazdaság (jobbra) figyelembe veszi az erőforrások fogyasztásának és a hulladéknak a környezetre gyakorolt hatását (Sauvé et al., 2016). Merli et al. (2018) véleménye szerint az üzleti vállalkozások, a politikusok és más

támogatók egyre inkább a körforgásos gazdaságot részesítik előnyben, mely radikális és átalakító megoldást jelent egy fenntarthatatlan lineáris gazdaság számára. Fenti szerzők különböző stratégiákat javasoltak a lineáris gazdaságból a körforgásos gazdaságba való átmenet módjaként, amely rendszerszintű változásokat igényel (Vanhamäki et al., 2020).

Fogalmi szempontból a körforgásos gazdaság egyre nagyobb népszerűsége tett szert, az utóbbi 5-6 évben került igazán középpontba (Tóthné Szita et al., 2017). Gyökerei a fenntartható fejlődés általános koncepcióján alapulnak, mely a közgazdasági értelmezés erős és gyenge változatára vezethető vissza (Washington, 2015) egészen az 1960-as évekig (Korhonen et al., 2018). Tulajdonságait tekintve egy nyitott, rendszerszemléletben gondolkozó rendszerről beszélhetünk, amely szorosan összefügg a fenntartható fejlődés mindhárom dimenziójával (Szabó, 2019). Definícióját vizsgálva hasonló tényezőkkel találkozhatunk, mint a fenntartható fejlődésnél, ugyanis rendkívül sok fogalmi változatot találunk leírására (Corona et al., 2019). Közös jellemzőjük, hogy három tevékenység alkotja alapját, ezek az újrahasznosítás, az újrafelhasználás és a csökkentés (Ngan et al., 2019), ezáltal pedig csökken a környezeti oldalra nehezedő súly (Costa et al., 2010). Függetlenül attól, hogy számtalan fogalmi változat létezik – ezt támasztja alá Kirchherr et al. (2017) is – közös tulajdonságuk, hogy értékmegőrzési folyamatokat írnak le (Nasr et al., 2018).

A manapság legismertebb körforgásos gazdaság fogalma az Ellen MacArthur Alapítvány nevéhez fűződik, mely a fogalmat úgy írja le, mint egy ipari rendszert, amely helyreállító és regeneráló szándékkal és tervezéssel rendelkezik (The Ellen MacArthur Foundation, 2013). Számos szerzőpáros, mint Niskanen et al. (2020) is erre a definícióra hivatkozik, mely három alapelvre épül: 1. a természeti tőke megőrzése és növelése; 2. az erőforrás-hozam optimalizálása és 3. a rendszerek hatékonyságának elősegítése (The Ellen MacArthur Foundation, 2015). Egyes szerzők, mint Winans et al. (2017) véleménye szerint a körforgásos gazdaság nemcsak a 3R-ből áll, hanem az kiegészül további hárommal (redesign, remanufacture, recover) és ezek mellett tartalmazza a zéró kibocsátást, az erőforrás hatékonyságot és az LCA-t, tehát az életciklus elemzést is (Tóthné Szita et al., 2017).

Horváth (2019) úgy fogalmazta meg a körforgásos gazdaság elsődleges célját, hogy a *gazdasági rendszerekben érvényesíteni kell a természeti ökoszisztémák működési mechanizmusát*, melyhez szükség van arra, hogy egy zárt gazdaságban használják fel a gazdasági tevékenységek által felhasznált erőforrásokat. Wang et al. (2018) további célként azt fogalmazta meg, hogy *csökkenteni kell az erőforrások felhasználását* az erőforrás hurkok lelassításával, szűkítésével vagy akár a bezárásával. A CE ráirányíthatja a vállalatok figyelmét arra, hogy optimalizálni kell az anyag- és energiaáramokat (Széchy – Zilahy, 2018). A CE jövőképe vonzó és széles körű tudatosságot kelt (Schroeder et al., 2019). A különböző erőforrások felhasználása eltérő a környezeti hatások, a fogyasztási szokások változása következtében, melyek az anyagváltozástól függően magasabb vagy alacsonyabb összhatásokat eredményezhetnek (van der Voet et al., 2005). Ahhoz, hogy a gazdaság ne csak körkörössé váljon, hanem fenntarthatóvá is, szükség van környezeti célokra és mutatókra (Haupt – Hellweg, 2019).

A körforgásos gazdasággal kapcsolatban láthatóvá vált, hogy számos fogalom létezik a folyamat leírására, melyek közül az Ellen MacArthur Foundation változatát tekinthetjük „eredetinek”. A tevékenység célja, hogy a gazdaságot egy olyan rendszerré alakítsa át, amely minimális vagy semmilyen hulladékot termel és mindent visszafordít a gazdaság körforgásába.

Mindezek értelmezésére és vizsgálatára azonban szükség van mutatószámokra, indikátorokra, amelyek nélkül lehetetlen elemezni egy ország vagy akár egy országcsoport előrehaladását.

2. Anyag és módszer

A tanulmány adatbázis hátterét az Európai Unió statisztikai hivatala, az Eurostat körforgásos gazdaságra vonatkozó indikátorai alkotják, melyekre jellemző, hogy négy témakör szerint épülnek fel. Fajtájukat tekintve magas mérési szintű változókról beszélhetünk, amelyek ezek mellett metrikusak is, tehát kétséget kizáróan alkalmasak a kiválasztott módszerek végrehajtására. Az adatok elérhetősége miatt a 2018-as évet vizsgáljuk meg tanulmányunkban, amely összességében 15 indikátort foglal magában négy témakör alapján. Ezek a témakörök a termelés és fogyasztás, hulladékmenedzsment, másodlagos nyersanyagok és nem utolsó sorban a versenyképesség és innováció. Az indikátorok felosztását reprezentálja az alábbi felsorolás:

- *Termelés és fogyasztás:* az egy főre eső települési hulladék keletkezése; hulladéktermelés a fő ásványi hulladékok kivételével (GDP egységenként); hulladéktermelés a főbb ásványi hulladékok kivételével (háztartási anyagfogyasztásként).
- *Hulladékmenedzsment:* a települési hulladék újrafeldolgozási aránya (%); az összes hulladék újrafeldolgozási aránya a főbb ásványi hulladékok kivételével; a csomagolási hulladék újrafeldolgozási aránya csomagolás típusonként); az elektronikus hulladék újrafeldolgozási aránya (%); a biohulladék újrafeldolgozása (kg/fő); az építési és bontási hulladék hasznosítási aránya.
- *Másodlagos nyersanyagok:* körforgásos anyagfelhasználási arány (teljes anyagfelhasználás %-ban); újrahasznosítható anyagok kereskedelme (tonna).
- *Versenyképesség és innováció:* a körforgásos gazdasági ágazatokhoz kapcsolódó magánberuházások, munkahelyek és a bruttó hozzáadott érték (millió EUR), ezen belül további két indikátor, amelyek az ágazatban foglalkoztatottakat és a tárgyi javakba történő bruttó beruházásokat méri; és nem utolsó sorban az újrahasznosítással és másodlagos nyersanyagokkal kapcsolatos szabadalmak.

Bizonyos témakörökhöz tartozó indikátorokra jellemző, hogy alindikátorokat foglalnak magukban, ilyenkor csak az összesítő adatot tartalmazó mutatószám került be a vizsgálatokba. *Látható, hogy a különböző témakörök, különböző számú körforgásos gazdasági indikátort tartalmaznak, nem ismétlődnek.*

A tanulmány két fő módszert alkalmaz, melyek közül az első a *skálaösszehangoló transzformáció*, a kompozit indikátorok létrehozására. A kompozit mutatószámokra jellemző, hogy számtalan tudományágban vannak jelen, mivel tulajdonságaikból adódóan könnyű használni őket és sokféle információ szintetizálására is alkalmasak. Fogalmát tekintve összetett mutatószámot jelent, mely közös mértékegységgel, egyetlen számban írja le egy jelenség különböző aspektusait (Cîrstea et al., 2018). Mások, mint Zhou et al. (2007) ezt úgy írta le, mint az egyedi mutatók halmazának matematikai összesítését, amelyek többdimenziós fogalmakat mérnek, de általában nincs közös mértékegységük. Li et al. (2012) szerint ideális esetben a kompozit mutató az összetett értékek sorozatának egyesítésével képes mérni a többdimenziós koncepciókat, amelyeket több mutató segítségével nehéz lenne megragadni. Singh et al. (2007) véleménye szerint innovatív megközelítést szolgálnak az összetett mutatók a fenntartható

fejlődés értékelésére, hosszú távon nem definiáló jólétet határoznak meg. Alkalmazásuk elsődleges célja a nagyméretű és összetett adatkészletek egyszerűsítése (Pollesch – Dale, 2015).

A kompozit indikátorok létrehozásához számtalan módszer közül választhatunk kezdve a PCA-tól (Principal Component Analysis – Főkomponens analízis), a különböző lépések sorozatán keresztül vagy akár az általunk is alkalmazott skálaösszehangoló transzformáció. Nardo et al. (2005) hat lépésben alkotta meg a kompozit indikátorokat: 1. a jelenség meghatározása; 2. a változók kiválasztása; 3. a hiányzó adatok kitöltése; 4. az információ homogenizálása; 5. súlyozás és aggregálás, valamint 6. a kompozit indikátor érvényesítése. Salvati – Carlucci (2014) ezzel szemben hét lépésből álló folyamatot állapított meg. Esetünkben a skálaösszehangoló transzformációt használtuk, melyet a több változót tartalmazó esetek vizsgálatánál célszerű használni, ezzel egyesíteni a változók méretét és mértékegységét. Képlete az alábbi,

$$KKGM = \frac{x_i - x_{min}}{T_x} \quad (1)$$

ahol: KKGM (a komplex körforgásos gazdasági mutató); x_{min} , (az adott x körforgásos gazdasági változó minimális értéke); x_i , (az x körforgásos gazdasági változó értéke); T_x , az adott körforgásos gazdasági mutató terjedelme (a maximális és a minimális érték különbsége (Molnár, 2018)). A skálaösszehangoló transzformáció során az összes, a dimenziókban szereplő indikátorok érték azonos nagyságú lesz, értékük 0 és 1 közé esik. Ezzel a lépéssel a mutatók közötti különbség mértéke ugyanakkora marad. A módszer végrehajtásával olyan kompozit indikátor hozható létre, amely méri és rangsorolja az Európai Unió 28 tagállamának körforgásos gazdasági tevékenységre vonatkozó teljesítményét.

A kompozit indikátorok rangsorainak összehasonlítása Spearman-féle rangkorrelációval történt. A módszer értelmében a rangsorba állított megfigyeléseinkhez (ordinális mérési szintűek) rangsorszámokat társítunk és az ezek alapján végzett vizsgálat megmutatja, hogy van-e közöttük kapcsolat (Molnár, 2015). A Spearman-féle ρ (ró) számítási képlete a következő:

$$\rho = 1 - \frac{6 \cdot \sum D^2}{n^3 - n} \quad (2)$$

ahol: D, a rangsorszámok különbsége és n, a rangsorolt megfigyelések száma. A rangkorrelációs együttható -1 és +1 közötti értéket vehet fel, attól függően, hogy mennyire szoros a két ismérv közötti kapcsolat, előjele az irányt mutatja meg. Elmondható, hogy ha az érték minél közelebb esik 1-hez, annál szorosabb összefüggés mutatható ki (Molnár, 2007). A módszerek végrehajtásával létrehozhatók a körforgásos gazdaságot jellemző kompozit mutatószámok és az azokból összeállított rangsorok, amelyek a Spearman-féle rangkorrelációval összehasonlíthatóvá válnak más kutatók rangsoraival.

3. Eredmények és értékelésük

Európában és Ázsia egyes részein a körforgásos gazdaság szemlélete növekedésnek indult a globális politikában és az üzleti életben egyaránt (Clube – Tennant, 2020). Ez a jelenség egyre

többször figyelhető meg az EU-s stratégiákban, szakpolitikákban és célkitűzésekben is. A CE programmal, a termékek és szolgáltatások gazdasági értékláncának meghosszabbításával fenntartható gazdasági rendszert lehet létrehozni, amely az ipar, a környezet és a polgárok számára is előnyös (Corona et al., 2019). Középpontjában magas szintű uniós fellépés áll, valamint az, hogy karbonszegény, versenyképes, fenntartható és erőforrás hatékony gazdaságot alakítsanak ki (Szabó, 2019). Fő célkitűzése, hogy az Európai Unió termelékenyebb legyen attól függetlenül, hogy kevesebb erőforrást használ fel és így potenciált szabadítson fel (Amanaditis, 2019). További cél, hogy új munkahelyeket teremtsenek, javítsák a globális versenyképességet és ösztönözzék a fenntartható gazdasági növekedést (Momete, 2020).

A CEAP csomag összességében 54 intézkedést tartalmaz, amely kifejezetten a körforgásos politikára, az üzleti tevékenységekre és a hulladékgazdálkodási alapelvekre összpontosít (European Commission, 2019), valamint négy jogalkotási javaslatot (Amanaditis, 2019). Általánosan elmondható, hogy a 2030-ig tartó időszakban szinte minden szakpolitikai területe érint. A tagállamok arra irányuló erőfeszítései, hogy társadalmi és gazdasági tevékenységeiket a „körforgás” felé irányítsák, előmozdították az üzleti modellek és a munkaerőpiac változásait, mellyel új üzleti modellek, új lehetőségek alakultak ki az erőforrás csökkentés, az újrahasonosítás és az újrafelhasználás területén (Marino – Pariso, 2020). A körforgásos gazdaság struktúrájára való áttérés a fenntartható fejlődés koncepciója értelmében az alábbi „nyereségeket” okozza. A környezeti dimenzióban alacsonyabb nyersanyagfelhasználás-, károsanyag kibocsátás és erőforrás hatékonyság jelentkezik, a gazdasági pillérben redukálódnak a hulladékkezelési költségek, új foglalkoztatási formák és gazdasági tevékenységek megjelenésével lehet számolni. A fenntartható fejlődés társadalmi pillérében pedig fokozódó együttműködés várható a közösségi folyamatokban, növekszik a társadalmi tőke és nem utolsósorban tudatosabb fogyasztói attitűdök alakulhatnak ki (Nemes, 2018).

A KKGMM mutatószám alapján végzett EU-s rangsorolás

A kompozit indikátorok lényegét megragadva egyszerűbb egyetlen számot, értéket vizsgálni több tíz vagy száz értékkel szemben, keresni a közös tendenciákat, hasonlóságokat vagy különbségeket. Az Európai Unió tagállamok vagy más vizsgált országok összehasonlítása sokkal egyszerűbbé válhat, mely ez jelen esetben a körforgásos gazdaság kompozit indikátorait jelenti. A kutatás egyik célja az, hogy a megalkotott, körforgásos gazdaságot leíró kompozit indikátorokból létrehozott rangsort összehasonlítsa más szerzők rangsoraival. A szerzők első lépésként létrehozták a kompozit indikátorokat skálaösszehangoló transzformáció segítségével, majd a kapott értékeket rangsorolták. A folyamat végén pedig a rangsoruk összevetésre kerültek más szerzők rangsoraival, rangkorrelációs segítségével.

A skálaösszehangoló transzformációt több változót tartalmazó esetek vizsgálatánál célszerű használni, ezzel egyesíteni a változók méretét és mértékegységét. A módszer segítségével a témakörökben szereplő indikátorok azonos nagyságúak lesznek, értékük 0 és 1 közé esik,

ugyanakkor a mutatók közötti különbség mértéke ugyanakkora marad. Az összehangolást az összes, körforgásos gazdaságot jellemző indikátorra vonatkozóan elvégezték a szerzők: 3, termelés és fogyasztást; 6, hulladékmenedzsmentet; 2, másodlagos nyersanyagot és 4, versenyképességet és innovációt lefedő mutató került átalakításra. Az összes, vizsgálatba bevitt változó közül a „*biohulladék újrafeldolgozási aránya*” indikátor került bemutatásra.

1. táblázat: A biohulladék újrafeldolgozási aránya indikátor skálaösszehangoló transzformációja

Országok	A biohulladék újrafeldolgozási aránya (%)	Skálaösszehangoló transzformáció	Országok	A biohulladék újrafeldolgozási aránya (%)	Skálaösszehangoló transzformáció
Belgium	82	0,44	Litvánia	131	0,70
Bulgária	7	0,04	Luxembourg	136	0,73
Csehország	26	0,14	Magyarország	32	0,17
Dánia	143	0,76	Málta	0	0,00
Németország	110	0,59	Hollandia	147	0,79
Észtország	15	0,08	Ausztria	187	1,00
Írország	51	0,27	Lengyelország	27	0,14
Görögország	21	0,11	Portugália	85	0,45
Spanyolország	84	0,45	Románia	9	0,05
Franciaország	100	0,53	Szlovénia	79	0,42
Horvátország	12	0,06	Szlovákia	39	0,21
Olaszország	105	0,56	Finnország	72	0,39
Ciprus	12	0,06	Svédország	69	0,37
Lettország	25	0,13	Egyesült Király.	78	0,42

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A kompozit indikátorok létrehozásának egyik fontos lépése, hogy az indikátor milyen hatással van az adott témakörre, tehát azt negatívan, semleges módon vagy pozitívan befolyásolja. Ennek jelentősége abban áll, hogy a végső összegzés során a torzító hatások közömbösíthetők. A körforgásos gazdasághoz tartozó mutatószámok egyenkénti transzformációja után az aggregálást követően a körforgásos gazdaság országokénti értékei kerültek meghatározásra. A KKGGM alapján megállapítottuk az Európai Unió 28 tagállamának sorrendjét a körforgásos gazdaság témakörében. Összességében megállapítottuk, hogy *a körforgásos gazdaság felé tett*

lépések Európai Unió szinten igen változó mértékben valósultak meg, amelyet a 2. táblázat is alátámaszt, továbbá ez a táblázat megmutatja az összehasonlítandó rangsorokat is.

2. táblázat: A KKGGM alapján meghatározott EU 28-as rangsor a 2018-as évre vonatkozóan és az összehasonlítás alapját képező egyéb rangsorok

Országok	Kozma et al. - rangsor	Garcia-Bernabeu et al. – gyenge fenntarthatóság rangsor	Garcia-Bernabeu et al. – korlátozott fenntarthatóság rangsor	Garcia-Bernabeu et al. – erős fenntarthatóság rangsor
<i>Málta</i>	28	27	28	17
Észtország	27	28	27	28
Ciprus	26	25	21	15
Szlovákia	25	22	23	23
Görögország	24	26	25	20
Bulgária	23	23	24	27
Lettország	22	19	17	24
Románia	21	24	26	26
Horvátország	20	20	22	21
Magyarország	19	21	18	22
Finnország	18	18	20	8
Portugália	17	16	15	19
Svédország	16	17	16	14
Litvánia	15	10	7	25
Csehország	14	13	12	11
Szlovénia	13	11	13	18
Írország	12	14	14	12
Lengyelország	11	12	10	13
Luxemburg	10	15	19	10
Ausztria	9	8	11	7
Dánia	8	9	6	9

Spanyolország	7	7	9	4
Belgium	6	6	4	16
Franciaország	5	3	8	2
Olaszország	4	5	3	6
Hollandia	3	4	5	5
Egyesült Királyság	2	2	1	3
Németország	1	1	2	1

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A KKGGM alapján láthatóvá vált, hogy Németország és az Egyesült Királyság vezetik a rangsort, amely nagyrészt annak köszönhető, hogy mindkét tagország a kezdetektől fogva aktívan részt vett a körforgásos gazdaság megvalósításában. A rangsor végén Máltát találjuk, mely ország – óvatosan fogalmazva – sok hátránnyal rendelkezik a kialakítás vagy áttérés folyamán.

A rangsorok közötti kapcsolat

A tanulmányban a kompozit indikátorok rangsorainak összehasonlítása Spearman-féle rangkorrelációval történt. A különböző szerzők által, kompozit indikátor alapú rangsorok közül leginkább Garcia-Bernabeu és szerzőtársai (2020) kutatási eredményei állnak a legközelebb jelent tanulmányban bemutatott eredményekhez. Garcia-Bernabeu és szerzőtársai három, a körforgásos gazdasághoz kapcsolódó indikátort fejlesztettek ki, melyek az EU-s tagállamok különböző sorrendjeit, rangsorát mutatják be. Gyenge (weak) fenntarthatóság esetén a rangsorban lehetővé teszik a körforgásos gazdaság indikátorainak korlátlan helyettesíthetőségét, míg az erős (strong) ennek teljesen az ellentéte, tehát nem enged meg semmiféle kompenzációt. A korlátozott (limited) rangsorban pedig korlátozottan működhet a helyettesíthetőség.

Az ezek alapján létrehozott sorrendekhez a helyezések alapján 1-től (legjobban teljesítő ország) 28-ig (legrosszabb értékkel rendelkező tagország) számokat rendeltünk és megvizsgáltuk a Spearman-féle rangkorrelációs együtthatót. Első körben, a gyenge fenntarthatóságot jellemző körforgásos gazdaságra vonatkozó rangsorral készítettünk összehasonlítást (3. táblázat).

3. táblázat: Garcia-Bernabeu et al. (2020) körforgásos gazdaságra vonatkozó „gyenge” rangsora és az általunk létrehozott rangsor közötti Spearman-féle rho értéke

Correlations

			Sorrend_Kozma_et_al_2020	Sorrend_Garcia_et_al._(weak)
Spearman's rho	Sorrend_Kozma_et_al_2020	Correlation Coefficient	1,000	,970**
		Sig. (2-tailed)		,000
		N	28	28
	Sorrend_Garcia_et_al_weak	Correlation Coefficient	,970**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.
		N	28	28

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Forrás: a szerzők saját számítása (SPSS output)

Gyenge fenntarthatóság esetén, amikor Garcia-Bernabeu et al. (2020) megengedték a körforgásos indikátorok egymással való korlátlan helyettesíthetőségét, a Spearman-féle rho (ρ) 0,97 értéket mutatott, ami rendkívül szoros kapcsolatot feltételez a két rangsor között. Egyszerűbben fogalmazva, a két rangsor majdnem teljes mértékben megegyezik egymással a rangok tekintetében. A „korlátozott” rangsorral való kapcsolatot mutatja a 4. táblázat.

4. táblázat: A „korlátozott” fenntarthatóságú rangsor összehasonlítása a KKGM kompozit indikátorból létrehozott rangsorral

			Sorrend_Kozma _et_al_2020	Sorrend_Garci a_et_al_limited
Spearman' s rho	Sorrend_Kozma_et_ al_2020	Correlation	1,000	,923**
		Coefficient		
		Sig. (2-tailed)	.	,000
		N	28	28
	Sorrend_Garcia_et_a l_limit.	Correlation	,923**	1,000
		Coefficient		
Sig. (2-tailed)		,000	.	
	N	28	28	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Forrás: a szerzők saját szerkesztése (SPSS output)

Garcia-Bernabeu et al. (2020) korlátozott rangsora és az általunk megalkotott rangsor Spearman-féle rangkorrelációs együtthatója szintén nagyon erős kapcsolatot jelent ($\rho=0,92$). Az előzőekben bemutatott gyenge változathoz képest minimálisan gyengébb az együttható értéke. A három rangsor közül a leggyengébb ρ -t az erős fenntarthatóságot képviselő rangsorral mutatható ki (5. táblázat).

5. táblázat: A KKGM kompozit indikátorból létrehozott rangsor és az „erős” fenntarthatóságot jellemző rangsor rangkorrelációs együtthatója

Correlations

			Sorrend_Kozma _et_al_2020	Sorrend_Garci a_et_al_strong
Spearman' s rho	Sorrend_Kozma_et_ al_2020	Correlation	1,000	,810**
		Coefficient		
		Sig. (2-tailed)		,000
		N	28	28
	Sorrend_Garcia_et_a l_strong	Correlation	,810**	1,000
		Coefficient		
Sig. (2-tailed)		,000		
	N	28	28	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Mindhárom rangsor az általunk készített, KKGM kompozit indikátorokból létrehozott rangsorral rendkívül szoros és szoros rangkorrelációs kapcsolatot mutat, melyek szignifikanciaszintje is megfelelő mértékű, mindegyik $p=0,00$, tehát a referenciaérték ($p=5\%$) alatt található. Láthatóvá vált, hogy minden esetben van összefüggés, kapcsolat a rangsorok között.

4. Következtetések, javaslatok

A világ minden országa számára rendkívül fontos a körforgásos gazdaság szellemisége, ennek értelmében nemcsak egy-egy régióban kell koncentrálni arra, hogy megváltoztassuk a manapság érvényben lévő lineáris gazdaságot, hanem globálisan is. EU-s szinten a 2015-ben elfogadott, körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési terv nagyban hozzájárult ahhoz, hogy új lehetőségeket teremtsenek a versenyképesebb és tisztább Európa megvalósításához, melyhez elengedhetetlen tényező a jövőorientált menetrend. Kérdésként megfogalmazódhat a kutatókban, hogy általánosságban egy-egy közgazdasági jelenség jellemezhető-e egyetlen mutatószámmal? Jelenleg ez a kérdés a körforgásos gazdaságra vonatkozik, ugyanis a fogalom fejlődése is azt mutatja, hogy egy nagyon komplex témakörrel van szó. Ebből kifolyólag minden mérési módszer esetén csak nagyon óvatos következtetések vonhatóak le egy-egy ország tekintetében.

Az összehasonlításban támpontot adhat a körforgásos gazdaság érdekében megfogalmazott célok elérése, mely megmutathatja a körforgásos gazdaság iránti elkötelezettség mértékét is. Mindemellett azonban a rendelkezésre álló a körforgásos gazdasághoz kötődő mutatószámok segítségével mérhetővé is válik annak „hatékonysága” is. A módszertani lehetőségek azt is lehetővé teszik, hogy kompozit indikátorok formájában, egy mutatószám szerepében „versenyeztessük” az országokat. A rangsorbeli különbségek arra hívják fel a figyelmet, hogy az egyes országok eltérő szinten valósítják meg a körforgásos gazdasággal kapcsolatos célkitűzéseiket. Ez pedig abból is fakadhat, hogy a koncepció az elmúlt években került igazán előtérbe és jelent meg az emberek tudatában. A skálaösszehangoló transzformáció segítségével létrehozott KKGGM és az abból létrehozott sorrend és más kutatók sorrendjei megmutatták számunkra, hogy szoros kapcsolatot mutatható ki közöttük. Ez pedig arra utal, hogy a körforgásos gazdaság különböző mérési metodikái mögött hasonló elvek húzódnak meg.

5. Összefoglalás

A körforgásos gazdaság az elmúlt években az EU környezetvédelmi- és gazdaságpolitikájának egyik legfontosabb kérdésévé vált. Ezen új szemlélet gyakorlati alkalmazása még gyerekcipőben jár, az viszont elmondható, hogy a mérés kompozit indikátorokon, illetve indexen alapszik. A körforgásos gazdaság mérésének módszertana nyilvánvalóan az elkövetkezendő években fejlődni fog, jelen tanulmány szerzőinek is az a célja, hogy a megalkotott metodikát pontosítsák, fejlesszék.

A kutatást a Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Kutatóközpontja támogatta (PE-GTK-GSKK A095000000-6).

5. Felhasznált irodalom

- Amanatidis, G. (2019): Erőforrás-hatékonyság és a körforgásos gazdaság. Letöltve: 2020. július 31-én, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_2.5.6.pdf
- Cîrstea, S. D., Moldovan-Teselios, C., Cîrstea, A., Turcu, A. C., Pompei Darab, C. (2018): Evaluating Renewable Energy Sustainability by Composite Index. *Sustainability*, 10(3), pp. 1-21. <https://doi.org/10.3390/su10030811>
- Clube, R. K. M., Tennant, M. (2020): The Circular Economy and human needs satisfaction: Promising the radical, delivering the familiar. *Ecological Economics*, 177, pp. 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106772>
- Corona, B., Shen, L., Reike, D., Carreón, J. R., Worrel, E. (2019): Towards sustainable development through the circular economy – A review and critical assessment on current circularity metrics. *Resources, Conservation & Recycling*, 151, pp. 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.104498>
- Costa, I., Massard, G., Agarwal, A. (2010): Waste management policies for industrial symbiosis development: case studies in European Countries. *Journal of Cleaner Production*, 18, pp. 815-822. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2019.05.001>
- European Commission (2019): Report From the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the

- Regions on the Implementation of the Circular Economy Action Plan. Brussels: European Commission.
- Fritz, M., Koch, M. (2014): Potentials for prosperity without growth: Ecological sustainability, social inclusion and the quality of life in 38 countries. *Ecological Economics*, 108, pp. 191-199. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.10.021>
  - Garcia-Bernabeu, A., Hilario-Caballero, A., Pla-Santamaria, D., Salas-Molina, F. (2020): A Process Oriented MCDM Approach to Construct a Circular Economy Composite Index. *Sustainability*, Vol. 12, No. 2, pp. 1-14.
  - Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N., Hultink, E. J. (2017): The circular economy – a new sustainability paradigm. *Journal of Cleaner Production*, 143, pp. 757-768. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048>
  - Haupt, M., Hellweg, S. (2019): Measuring the environmental sustainability of a circular economy. *Environmental and Sustainability Indicators*, 1-2, pp. 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.indic.2019.100005>
  - Horváth, B. (2019): Körforgásos gazdasági modellek és hatékonyságuk mérése (Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Gödöllő). Letöltve: 2020. július 31-én, https://szie.hu/sites/default/files/horvath_balint_ertekezes.pdf
  - Kirchherr, J., Reike, D., Hekkert, M. (2017): Conceptualizing the circular economy: an analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation & Recycling*, 127, pp. 221-232. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005>
  - Korhonen, J., Honkasalo, A., Seppälä, J. (2018): Circular Economy: the concept and its limitations. *Ecological Economics*, 143, pp. 37-46. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.06.041>
  - Li, T., Zhang, H-C., Liu, Z-C. (2012): A PCA-based method for construction of composite sustainability indicators. *The International Journal of Life Cycle Assessment*, 17(5), pp. 593-603. DOI 10.1007/s11367-012-0394-y
  - Marino, A., Pariso, P. (2020): Comparing European countries' performances in the transition towards the Circular Economy. *Science of the Total Environment*, 729, pp. 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138142>
  - Merli, R., Preziosi, M., Acampora, A. (2018): How do scholars approach the circular economy? A systematic literature review. *Journal of Cleaner Production*, 178, pp. 703-722. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.12.112>
  - Molnár, T. (2007): *Egyszerűen statisztika*. Budapest: Perfekt Zrt.
  - Molnár, T. (2015): *Empirikus területi kutatások*. Budapest: Akadémiai Kiadó Zrt.
  - Molnár, T. (2018): Társadalmi, gazdasági struktúrák regionális jellemzői. A Nyugat-Dunántúlon. Globe Edit.
  - Momete, D. C. (2020): A unified framework for assessing the readiness of European Union economies to migrate to a circular modelling. *Science of the Total Environment*, 718, pp. 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.137375>
  - Nardo, M., Saisana, M., Saltelli, A., Tarantola, S. (2005): *Tools for Composite Indicators Building*. Ispra: Institute for the Protection and Security of the Citizen Econometrics and Statistical Support to Antifraud Unit.
  - Nasr, N. Z., Russell, J. D., Kreiss, C., Hilton, B., Hellweg, S., Bringezu, S., von Gries, N. (2018): *Redefining Value. The Manufacturing Revolution. Remanufacturing, Refurbishment, Repair and Direct Reuse in the Circular Economy*. Nairobi: United Nations Environment Programme.
  - Nemes, Zs. (2018): Körkörös gazdasági modell, ipari parkok és ipari ökoszisztémák. Székesfehérvár esettanulmánya. Letöltve, 2020. július 31-én, http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4104/1/Korkoros_EFOP_NZs.pdf

- Ngan, S. L., How, B. S., Teng, S. Y., Promentilla, M. A. B., Yatim, P., Choy Er, A., Lam, H. L. (2019): Priorization of sustainability indicators for promoting the circular economy: The case of developing countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 111, pp. 314-331. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2019.05.001>
- Niskanen, J., Anshelm, J., McLaren, D. (2020): Local conflicts and national consensus: The strange case of circular economy in Sweden. *Journal of Cleaner Production*, 261, pp. 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121117>
- Pollesch, N., Dale, V. H. (2015): Applications of aggregation theory to sustainability assessment. *Ecological Economics*, 114, pp. 117-127. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2015.03.011>
- Ramkumar, S. F., Kraanen, F., Plomp, R., Edgerton, B., Walrecht, A., Baer, I., Hirsch, P. (2018): *Linear Risks*. Amsterdam: Circle Economy.
- Salvati, L., Carlucci, M. (2014): A composite index of sustainable development at the local scale: Italy as a case study. *Ecological Indicators*, 43, pp. 162-171. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolind.2014.02.021>
- Sauvé, S., Bernard, S., Sloan, P. (2016): Environmental sciences, sustainable development and circular economy: Alternative concepts for trans-disciplinary research. *Environmental Development*, 17, pp. 48-56. <http://dx.doi.org/10.1016/j.envdev.2015.09.002>
- Schroeder, P., Anggraeni, K., Weber, U. (2019): The relevance of circular economy practices to the sustainable development goals. *Journal of Industrial Ecology*, 23(1), pp. 435-438. <https://doi.org/10.1111/jiec.12732>
- Singh, R. K., Murty, H. R., Dikshit, A. K. (2007): Development of composite sustainability performance index for steel industry. *Ecological Indicators*, 7, pp. 565-588. doi:10.1016/j.ecolind.2006.06.004
- Stahel, W. R. (2016): Circular Economy. *Nature*, 531, pp. 435-438.
- Szabó, A. (2019): Körforgásos gazdaság. In. Orsz aggy ules (Szerk.): Fenntartható fejl odes, mez gazdas ag. Letöltve, 2020. október 6- an, https://www.parlament.hu/documents/10181/1828247/Infokorkep_Fenntarthato_fejlodes_mezogazdasag.pdf/968bce46-84fe-4ba0-f93a-79225064c7de
- Széchy, A., Zilahy, Gy. (2018): Vállalati környezeti menedzsment Magyarországon – az elmúlt húsz év tapasztalatai. In. Parádi-Dolgos, A., Fertő, I., Szerényi, Zs., Kocsis, T., Bareith, T. (Szerk.), *Tanulmányok Kerekes Sándor 70. születésnapja tiszteletére*, pp. 168-179.
- The Ellen MacArthur Foundation. (2013): *Towards a Circular Economy: Economic and Business Rationale for Accelerated Transition*. Cowes: The Ellen MacArthur Foundation.
- The Ellen MacArthur Foundation (2015): *Towards a Circular Economy: Business Rationale for an Accelerated Transition*. Letöltve: 2020. október 1-j en, <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications/towards-the-circular-economyvol-1-an-economic-and-business-rationale-for-an-accelerated-transition>
- Tóthné Szita, K., S. Gubik, A., Bartha, Z. (2017): A körforgásos gazdaságban rejl o lehet os egek a KKV-k számára. In. Gy ork o, D., Kleschn e Csapi, V., Bed o, Zs. (Szerk.): *ICUBERD Book of Papers*, pp. 560-572.
- van der Voet, E., van Oers, L., Nikolic, I. (2005): Dematerialization: not just a matter of weight. *Journal of Industrial Ecology*, 8(4), pp. 121-137. <https://doi.org/10.1162/1088198043630432>
- Vanham aki, S., Virtanen, M., Luste, S., Manskinen, K. (2020): Transition towards a circular economy at a regional level: A case study on closing biological loops. *Resources, Conservation & Recycling*, 156, pp. 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.104716>

- Wang, P., Kara, S., Hauschild, M. Z. (2018): Role of manufacturing towards achieving circular economy: the steel case. *CIRP Annals*, 67, pp. 21-24. <https://doi.org/10.1016/j.cirp.2018.04.049>
- Washington, H. (2015): *Demystifying Sustainability: Towards Real Solutions*. London: Routledge.
- Winans, K., Kendall, A., Deng, H. (2017): The history and current applications of the circular economy concept. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 68(1), pp. 825-833. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.09.123>

A fesztiválok fenntartható módon való megszervezését akadályozó tényezők

Dr. Ernszt Ildikó¹- Dr. Raffay-Danyi Ágnes² – Dr. Formádi Katalin³

¹ *egyetemi docens - Pannon Egyetem Nagykanizsa, Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ*

Nagykanizsa 8800, Zrínyi M. u. 18.

²⁻³ *egyetemi docens - Pannon Egyetem*

Veszprém 8200, Egyetem u. 10

*e-mail cím: ernszt.ildiko@uni-pen.hu; raffay.agnes@gtk.uni-pannon.hu;
formadi.katalin@gtk.uni-pannon.hu*

Absztrakt

A fenntarthatósági elvek figyelembevétele ma már a rendezvények, fesztiválok világában is megjelent. A rendezvényeken résztvevők, a fesztivállátogatók részéről is egyfajta igényként jelenik meg a fenntartható módon való fesztiválozás. Azonban számos olyan tényező, körülmény van, ami nehezíti, akadályozza a fenntarthatóság elveinek alkalmazását. A tanulmányban megvizsgáljuk, melyek ezek a tényezők. Arra is kitérünk, hogy kik lesznek a fesztiválok azon érintettjei, akik segíthetik, vagy adott esetben ki is kényszeríthetik a fenntarthatósági kritériumok érvényre juttatását.

A tanulmány második felében egy empirikus kutatás eredményeit osztjuk meg, amelynek keretében fesztiválok szervezőivel készítettünk strukturált interjúkat. Azt a kérdést tettük fel számukra, hogy milyen tényezők akadályozzák számukra a fenntarthatósági elvek figyelembevételét az erre adott válaszokat ismertetjük.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

1.1. A fesztiválok fenntarthatóságának megvalósításával kapcsolatos akadályok, nehézségek

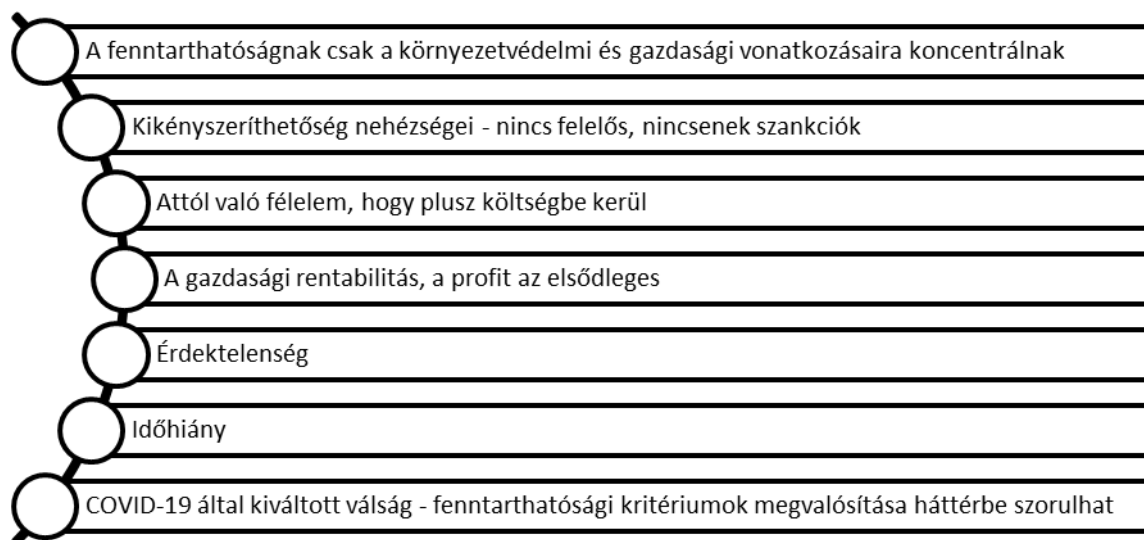
A fenntarthatóságot, amelynek mindhárom dimenzióját: a gazdasági, társadalmi-kulturális, környezeti elemét figyelembe kell venni, ma már a különféle rendezvények, fesztiválok szervezése során is fontos szempontként jelenik meg. Sőt: napjainkban maguk a résztvevők, fesztivállátogatók is igénylik a fenntarthatósági elvek alkalmazását. Azonban számos olyan tényező van, ami nehezíti a fenntarthatósági elvek megvalósítását.

Ha azt tekintjük át a szakirodalomban, hogy a szervezők mit értenek fenntartható fesztivál alatt, kiderül, hogy elsősorban környezeti megfontolások kerülnek a középpontba, azaz minél kisebb környezeti terheléssel járjanak ezek az események. Emellett a fenntarthatóság fogalma sok esetben pusztán a kontinuitást jelenti a szervezők számára; azt, hogy a rendezvény pénzügyi forrásai, bevételei hosszabb távon garantáltak legyenek (Zifkos, 2015).

Mair és Lang (2012) kutatásukban arra a következtetésre jutottak, hogy a fesztiválszervezők személyes értékrendje mellett a többi stakeholder (pl. helyi lakosság, hatóságok, szolgáltatók, fesztivállátogatók, alkalmazottak, fellépők, meghívottak, kiállítók) elkötelezettsége jelenti a döntő tényezőt, hogy valóban fenntartható módon valósuljon meg a fesztivál. A fesztiválok fenntarthatóságának kivitelezését nehezítő tényezők körében (1. ábra) elsősorban az idő- és pénzhiány jelenik meg (Mair - Lang, 2012).

A Powerful Thinking 2015-ös jelentésében a Festival Industry Green Manifesto felmérésére hivatkozva közreadta, hogy melyek a fesztiválszervezők szerint a fenntarthatósági elvek megvalósításának akadályai, milyen problémák merülnek fel ezzel kapcsolatban, melyeket az alábbiakban foglaltak össze: az attól való félelem, hogy ez növelni fogja a költségeket, a belső erőforrások hiánya, idő hiánya a változtatásokra, a fenntarthatósággal kapcsolatos szakértelem hiánya (Powerful Thinking, 2015).

1. ábra: A fesztiválok fenntarthatóságának megvalósítását nehezítő tényezők

Forrás: (saját szerk. Zifkos, 2015., Mair, Lang 2012, Powerful Thinking, 2015. alapján)

A 2020-as járványhelyzetben – ami rendkívüli módon megtépázta az egész fesztiváliparát – nem valószínű, hogy a fenntarthatóságot tartják majd leginkább szem előtt a szervezők. A fesztiválok elmaradása vagy a programok jelentős szűkítése és/vagy a látogatószám kényszerű korlátozása valószínűleg azzal a következménnyel jár, hogy a szervezés során sokkal inkább a „túlélés” lesz az elsődleges szempont. Ilyen helyzetben várhatóan minden olyan lépés, ami esetlegesen is növeli a költségeket – így a fenntarthatóság kérdésköre is – háttérbe szorul.

Továbbá általános probléma, hogy milyen módon sikerül érvényre juttatni a fenntarthatósági szempontokat: melyik szervezet, hatóság és mivel tudja rávenni a szervezőket, szolgáltatókat a fenntarthatósági elemek érvényesítésére (2. ábra).

Természetesen a legoptimálisabb az az eset, amikor maguk a szervezők szorgalmazzák azt, hogy a rendezvényüket ennek a jegyében tartsák. Sok esetben ez a rendezvénynek a védjegye is egyben (pl. DGTL Fesztivál Hollandiában). A szervezők elkötelezettsége alapvetően meghatározó: ők azok, akik a fesztivál arculatát, lényegét megálmodják, és a motorjaiként működnek. Ők választják ki azokat a szolgáltatókat is, akikkel együtt fognak dolgozni, így őket is befolyásolni, irányítani, az ő hozzáállásukat is irányítani tudják.

Bár a hozzáállás nagyon változó, de arra is van példa, amikor a helyi önkormányzati szervek teszik függővé a rendezvény megtartásához szükséges engedélyek kiadását a fenntarthatósági kritériumrendszer betartásától, valamint ők fogalmazzák meg elvárásokat. (pl. Utrecht önkormányzata) (Keranidou et al., 2018). Szintén hozzájárulhat a fenti követelmények betartásához, ha a fesztivál támogatói a támogatás feltételéül szabják a fenntarthatósági elvek figyelembevételét.

Fontos és hasznos annak a vizsgálata is, hogy magukat a látogatókat mi vonzza egy „zöld” rendezvényre (Ye et al., 2020). Ami általánosságban elősegíti – mintegy kikényszeríti – a rendezvények fenntarthatóvá tételét, az a trend, hogy maguk a résztvevők igénylik a

fenntarthatósági elvek alkalmazását, ami egyre erőteljesebben jelentkezik a részükről. Ez talán részben köszönhető annak pusztá felismerésének és megértésének, hogy az éghajlatváltozás, a drámai vízhiány, az aszály mindennapjainkat fenyegetik, az extrém időjárási jelenségek pedig akár a rendezvények létét is veszélyeztetik.

2. ábra: A fenntarthatósági elvek kikényszerítésének lehetséges szereplői

Forrás: (saját szerk.)

1.2. A fesztivállátogatók bevonása, edukációja

A fesztiválok látogatói kiemelt szerephez juthatnak a fenntarthatósági elvek érvényre juttatásában. A 2010-es évektől kezdődően exponenciálisan megnőtt a fenntartható eseményekkel, fesztiválokkal foglalkozó cikkek száma, melyekben azt vizsgálták, hogy milyen módon lehet érzékenyíteni a fesztivállátogatókat, valamint ezek az edukációs programok mennyire hatékonyak (pl. Tolkes - Butzmann, 2018). Mair és Laing (2013) azt kutatták, hogy az ilyen jellegű események milyen módon hatottak a látogatókra. Megállapították, hogy eleve

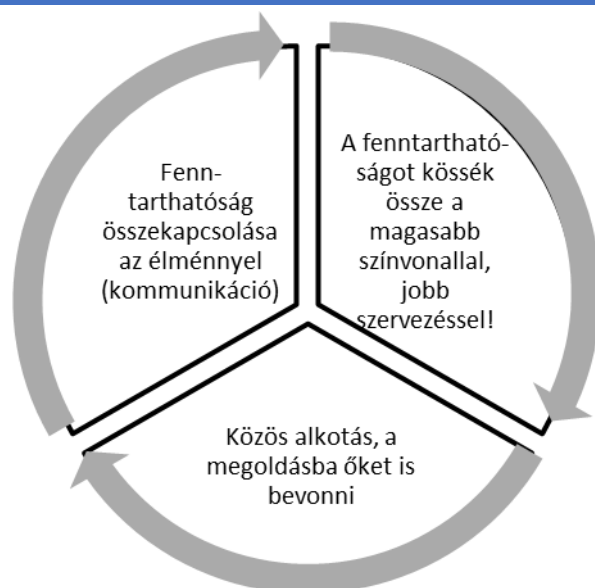
olyan látogatók vettek részt az ilyen jellegű rendezvényen, akiknek a felfogásához közel áll a fenntarthatóság, így pedig mintegy megerősítették a felfogásukat, életstílusukat, és egy pozitív visszajelzést kaptak ezzel kapcsolatban.

A fesztiválélmény ábrázolása során Morgan (2007) egy olyan összetett, holisztikus modellt alkotott, amelyben a szervezők és a fesztivállátogatók közötti kapcsolatot be tudja mutatni; akik folyamatos interakcióban állnak egymással. Arra is felhívja a figyelmet, hogy a fesztivál által képviselt értékek és a látogatók értékrendje között is fennáll ez a konstans interakció. A megjelenés, az egyes design elemek, maga a fesztiválprogram kialakítja a fesztivál „személyiségét”, a szervezés hatékonysága pedig a gyakorlati elemeket hozza létre. Mindezek lehetővé teszik a látogatók, a szervezők és a fellépők közötti kapcsolatot. Ezek eredményeként a fesztiválok látogatói egyrészt személyes hasznokat könyvelhetnek el, másrészt pedig azonosulhatnak a fesztivál által képviselt és közvetített értékekkel (Morgan, 2007).

A fenntarthatóság kérdését be kell építeni, hozzá kell adni az élményhez – mindezt megfelelően kommunikálni kell: a fesztivál weblapján információkat kell adni erről, illetve a social media felületeket is segítségül lehet hívni, de mindezt a helyszínen is folyamatosan közvetíteni kell. Sokat segít az üzenet átadásán, ha a fesztivál látogatói a fenntarthatóságot összekötik a magasabb színvonallal, a jó szervezéssel, így a fenntarthatóság és a fesztivál mintegy egymást tudják népszerűsíteni. (Morgan, 2007). (l. 3. ábra) A fesztivállátogatók edukációja a fenntarthatósággal kapcsolatban számos módon történhet. (l. 3. táblázat)

A fesztivállátogatók számára olyan elektronikus brosrákat, tájékoztató anyagokat kell készíteni, ami konkrét útmutatást ad arra vonatkozóan, hogy miként fesztiválozhatnak fenntartható módon. (pl. Raw Foundation brosrája a fesztivállátogatóknak) (Raw Foundation, 2014).

Természetesen fontos, hogy az ismeretek átadása szórakoztatva történjen: közös alkotással, a probléma megoldásában való közös részvétellel, így például kreatív foglalkozásokkal, workshopokkal, ahol a résztvevők művészekké avanszálnak. Meg lehet mutatni nekik, hogy a korábban általuk csak szemétnek tartott tárgyakból akár műalkotások, használati tárgyak is készülhetnek némi kreativitás hadrendbe állításával (Efeja et al., 2016).

3. ábra: A fenntarthatóság a látogatók oldaláról – „kikényszeríthetőség”, avagy mi segíti elő a látogatók fenntartható módon történő fesztiválozását?

Forrás: (saját szerk. Steenbekkers, 2014 alapján)

Új, környezetbarát technológiákat lehet bemutatni interaktív módon, felhívva a figyelmet ezek otthoni használatának lehetőségeire, és arra, hogy ezek közül többet az ügyes kezű, önkéntes barkácsolók el is készíthetnek. A művészeti kiállítások, ahol az alkotások hulladék alapanyagokból készülnek, ismeretterjesztő bemutatók is egyben, sőt: versenyek is segíthetik a látogatók, résztvevők figyelmének felhívását a fenntarthatóság fontosságára, és arra, hogy a mindennapokban nagyon egyszerűen sokat tehetnek ők is. Az esemény végén pedig sor kerülhet a „zöld díj” kiosztására is (Efeja et al., 2016).

1.táblázat: Potenciális programok fesztivállátogatóknak a fenntarthatóságra nevelés kapcsán

Program típusa	Példák
Kreatív workshopok	hulladékból, kidobásra ítélt tárgyakból kreatív alkotás, design elemek készítése
Művészeti kiállítások és bemutatók	recycling, öködesign művészeti kiállítás, divatbemutató
Elektromosság termelése Új technológiák bemutatója	kerékpárral elektromosság termelése napkollektorok, napelemek bemutatója
Ismeretterjesztő bemutatók	hulladékból termék, komposztálás, szolárfűtés
Versenyek	szemétszedő verseny folyón
Filmvetítés	környezetvédelemmel, fenntarthatósággal kapcsolatban
Zöld díj	a legzöldebb díj meghirdetése, majd kiosztása a záróprogramon
Kvíz	zöld kérdésekkel

Forrás: (Saját szerk. EFEJA et al., 2016. alapján)

2. Anyag és módszer

Empirikus kutatást végeztünk, melynek keretében 2020 őszén strukturált interjúk készültek a fesztiválok szervezőivel. Három olyan fesztivált vizsgáltuk, amely a Veszprém-Balaton régióban kerül megrendezésre: az Utcazene fesztiválon, a Kőfeszten és a Veszprém-Balaton Filmpikniken kérdeztük meg a szervezőket.

Az Utcazene fesztiválon öt, a Kőfeszten négy, a Veszprém-Balaton Filmpikniken pedig három strukturált interjú született. A szervezők mellett polgármesterrel, programigazgatóval, ötletgazdával és önkormányzati alkalmazottal is készítettünk interjút.

3. Eredmények és értékelésük

Az interjúalanyok arra a kérdésre adtak választ, hogy milyen tényezők nehezítik számukra a fenntarthatósági elvek figyelembevételét. Több interjúalany említette, hogy az ezzel együtt járó költségek, a pénzhiány a legfőbb nehezítő faktor. Ugyancsak felmerültek a szabályozási hiányosságok, valamint az információhiány problémái is: *„Nem lehet tudni, hogy mi lesz engedélyezve jövőre, és ezért nem lehet előre tervezni. Bizonytalan, hogy például a PLA megkapja-e az engedélyt. Az információhiány kezelésére tervezünk egy workshopot, ami részletesen körbejárja a fenntarthatóság témáját, az alternatív eszközöket és lehetőségeket, a felhasználási területeket és a jogalkotást.”* (Interjúalany).

A hulladékgyűjtéssel kapcsolatos gondok is előkerültek: „Nagy kihívás a zöldítésben a hulladékgazdálkodás... A hulladék szelektálása is nagy erőforrásokat igényel.” Továbbá „alapvetően jellemző a vidéki városokban tartott rendezvényekre, hogy a város által szervezett hulladékgazdálkodás nem foglalja magába a szelektív hulladékgyűjtést...” (Interjúalany)

2. táblázat: A fenntarthatósági elvek figyelembevételét nehezítő tényezők

NEHEZÍTŐ TÉNYEZŐK	IDÉZETEK A STRUKTURÁLT INTERJÚKBÓL
Pénzhiány, költségek	„PéNZ, péNZ, péNZ.” „Az első és legfontosabb nehézség [...] a költségek, valamint az alternatív eszközök hiánya.”
Hulladékgazdálkodás	„Alapvetően jellemző a vidéki városokban tartott rendezvényekre, hogy a város által szervezett hulladékgazdálkodás nem foglalja magába a szelektív hulladékgyűjtést...”
Szabályozási hiányosságok	Nehézséget jelentenek a szabályozási hiányosságok és az információhiány.”
Információhiány	
COVID járvány	„A Covid miatt fokozottan egyeztetünk a helyi hatóságokkal, hivatalokkal, alkalmazkodunk a körülményekhez.”
A rendezvény nem lehatárolt területen van	„Ezen túl a rendezvény nem lehatárolt, körbekerített területen van, így nem tudnak kiszűrni dolgokat.”
Szolgáltatók magatartása	„Rajtuk kívülálló ok is akadályozó tényező, pl. a független kitelepülő éttermesek műanyag pohárban kínálják a sört.”
Látogatók hozzáállása, gondolkodásmódja	„A fenntarthatóságra való törekvést komolyan befolyásolja a ráfordítható pénz, de egy kisebb százalékban az emberek gondolkodása is akadály.”
Emberi irigység, rosszindulat	„Ami akadályoz, az az irigység, rosszindulat. Még erre a nemlétező bevételre is tudnak irigyek lenni.”

Forrás: (saját kutatás, 2020)

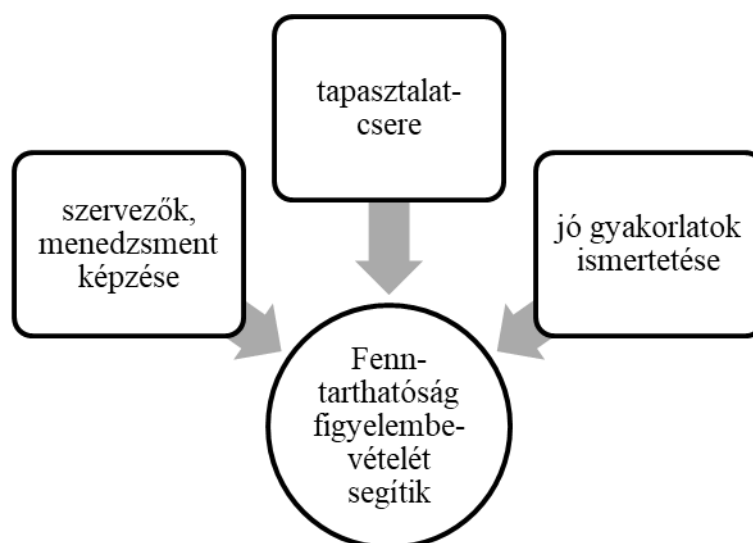
Az emberek hozzáállása is nehézséget okozhat, amin változtatni kell: „Össze kell fésülni a kulturális, a gazdasági és a környezetvédelmi szempontokat. A fenntarthatóságra való törekvést komolyan befolyásolja a ráfordítható pénz, de egy kisebb százalékban az emberek gondolkodása is akadály. Az embereknek is rá kell állnia, hogy a környezetvédelem fontos és nem felesleges. Ha a pénzügyi lehetőségek megvannak, akkor az eszközök beszerezhetőek. Ha az eszközök rendelkezésre állnak, a vendégeket is rá kell vezetni a szelektív hulladékgyűjtésre, mert sok múlik az ő mentalitásukon is.” (Interjúalany) Egyéb negatív emberi mentalitást: az irigységet és a rosszindulatot is külön kiemelte az egyik szervező mint nehezítő tényezőt: „Ami

akadályoz, az az irigység, rosszindulat. Még erre a nemlétező bevételre is tudnak irigyek lenni. Nálunk még nem alakult ki az a kultúra, amit a japánok csinálnak, vagy ami már a külföldieknél hagyomány, hogy ami neked és a szomszédodnak is jó, az nekem is jó. Ez a legnagyobb akadály.” (Interjúalany)

Az egyik szervező felvetette, hogy számukra nehézséget jelentett az, hogy nem lehatárolt területen van a rendezvény, ami a kontrollt teszi nehezebbé; emellett a COVID járványra is történt utalás. Olyan válaszadó is volt, aki így fogalmazott: „Nem tudok olyan tényezőről, ami nehezítené a fenntarthatósági szempontok figyelembevételét, egyre többen ismerik fel a fontosságát.” (Interjúalany)

4. Következtetések, javaslatok

Az Egyesült Királyság fesztiválszervezői egy 2015-ben végzett felmérés alapján három dolgot neveztek meg, ami segítené őket abban, hogy fenntartható módon tudják a fesztiválokat megszervezni: a menedzsmentnek szóló képzés, a szervezők közötti tapasztalatcserére vonatkozó lehetőségek megteremtése, valamint jó gyakorlatok ismertetése (Powerful Thinking, 2015).

4.ábra: Mi segítheti a fesztiválok fenntartható módon való megszervezését fesztiválszervezők szerint?

Forrás: (Powerful Thinking, 2015)

Az olyan fórumok, amelyek megteremtik az ezirányú tudás, gyakorlat megosztását – workshopok, konferenciák, kerekasztal beszélgetések - mind segítségül szolgálhatnak. Ugyanígy szükséges képzéseket, tréningeket tartani a szervezők számára, hogy minél több információval, ismerettel rendelkezzenek a témáról. Előfordul olyan eset is, amikor a szervezők maguk nem elkötelezettek a fenntarthatóság irányába, ezért is különös jelentőséggel bír, hogy

az ezzel nyerhető előnyöket hangsúlyozzák. Tudatosítani kell azt is, hogy nem mindig jár költséggel a fenntartható módon való szervezés. Végezetül nem lehet eléggé hangsúlyozni azt, hogy a fesztivállátogatók is kulcsfontosságú szereplőkként jelennek meg ennek kapcsán.

Köszönetnyilvánítás

Jelen publikáció/kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen" című projekt keretében jött létre.

5. Felhasznált irodalom

- Efeja, L., Kalach, A., Krastina, S., Olesen, G., B., Petersone, A., Szoleczky, J., Usca, M., Vaskovich, D. (2016): Decarbonize-Our-Future-Guidelines_Organizing Climate-friendly Events. ed. Petersone, A., SIA „Dardedze holografija
- Keranidou, D., van Laarhoven, M., Sakkers, H., van de Ven, D. (2018): Utrecht: A Global Goals CityUtrecht's Approach to Localisingthe UN Sustainable Development Goals. Letöltve: <https://www.local2030.org/library/447/Localising-the-SDGs-in-Utrecht-.pdf> (2020. 04. 20.)
- Mair, J., Laing, J. (2012): The greening of music festivals: motivations, barriers and outcomes. Applying the Mair and Jago model. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 20. Issue 5. p. 683-700
- Mair, J; Laing, JH. (2013): Encouraging pro-environmental behaviour: the role of sustainability-focused events. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 21. Issue 8.p. 1113-1128.
- Morgan, M. (2007): Festival Spaces and the Visitor Experience. *In: Casado-Diaz, Maria, Everett, Sally and Wilson, Julie, eds. Social and Cultural Change: Making Space(s) for Leisure and Tourism.* Eastbourne, UK: Lesiure Studies Association, 113-130.
- Powerful Thinking (2015): the Show Must Go On. Environmental Impact Report and Vision for the UK Festival Industry. Letöltve: <http://www.powerful-thinking.org.uk/site/wp-content/uploads/TheShowMustGoOnReport18..3.16.pdf> (2020. 10. 27.)
- Raw Foundation (2014): Making Waves festival goer guide. Letöltve: https://issuu.com/rawfoundation/docs/making_waves_festival-goer_guide (2020. 10. 27.)
- Steenbekkers, N. (2014): Sustainability in music festivals. Thesis. NHTV, University of Applied Sciences
- Tolkes, C., Butzmann, E. (2018): Motivating Pro-Sustainable Behavior: The Potential of Green Events-A Case-Study from the Munich Streetlife Festival. *Sustainability*, Vol. 10. Issue 10. p. 1-15.
- Ye, Y; Su, CH; Tsai, CH; Hung, JL. (2020): Motivators of attendance at eco-friendly events. *Journal of Convention & Event Tourism*, p. 1-21.

- Zifkos, G. (2015). Sustainability Everywhere: Problematising the Sustainable Festival Phenomenon. *Tourism Planning & Development*, Vol. 12. Issue 1.p. 6-19.

Fenntartható fesztiválok – hangsúlyok és prioritások szervezői szemmel

Dr. Ernszt Ildikó¹- Dr. Lőrincz Katalin² – Sigmond Eszter³

¹ egyetemi docens - Pannon Egyetem

Nagykanizsa 8800, Zrínyi u.18.

² egyetemi docens - Pannon Egyetem

Veszprém 8200, Egyetem u. 10

³ turisztikai szakértő - Pannon Egyetem

Veszprém 8200, Egyetem u. 10.

*e-mail cím: ernszt.ildiko@uni-pen.hu; lorincz.katalin@gtk.uni-pannon.hu;
sigmond.eszter@gtk.uni-pannon.hu*

Absztrakt

A fenntarthatóság szemlélete – amelynek alapvetően kell meghatározni az életünk minden területét – a rendezvények, fesztiválok világában is jelen van. Napjainkban már nemcsak külföldi fesztiválokra találunk jó példákat a fenntartható módon történő szervezésre, lebonyolításra, hanem a hazai fesztiválok is szolgálnak használható és követendő gyakorlatokkal ezen a területen. A szervezők mellett a fesztivállátogatók, a résztvevők részéről is egyre határozottabban jelentkezik az igény a környezettudatos, felelős fogyasztásra, amikor szórakozásról, különféle programokról van szó.

A tanulmány azt vizsgálja, hogy melyek a fenntarthatóság legfontosabb elemei, illetve hogyan kapcsolható össze a fenntarthatóság gazdasági, társadalmi és környezeti pillére a fesztiválok, rendezvények világával. A 2020 nyarán folytatott primer kutatás során – a Veszprémi Utcazene Fesztivál, a Kőfeszt, valamint a Veszprém-Balaton Filmpiknik példáján – a fesztiválok szervezői mondták el véleményüket a fenntarthatóságról, a rendezvények fenntarthatóságát érintő elemeiről. A fesztiválszervezők szemlélete és gyakorlati tapasztalata a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program fenntarthatósági törekvéseinek megvalósulásához is hozzájárulhat.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A jövő fenntarthatóságának, a körforgásos gazdaságnak a kérdéskörével foglalkozik az a 2020 márciusában, a Pannon Egyetem és stratégiai partnere, a MOL Zrt. által útjára indított hároméves projekt, amely során a következő három évben Veszprémben és Nagykanizsán létrejön egy körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia-központ. A fenntartható energiatermelés, a hulladékok újrahasznosítása, a fenntartható vízgazdálkodás vagy a jövő városainak fejlesztése mellett a fenntartható turizmus is fókuszba kerül a projekt során.

Napjainkra ugyanis a turizmus egyértelműen tömegjelenséggé vált, amelynek gazdasági előnyei nyilvánvalók ugyan, azonban a környezetre és a társadalomra gyakorolt negatív hatásai is mind jobban felszínre törnek. Komoly kihívás és felelősség tehát a turizmusnak a környezetével összhangban történő átalakítása oly módon, hogy az mind a gazdaságra, mind a természetre és a környezetre, mind pedig a társadalomra és a kultúrára pozitív hatással legyen.

Ezt hivatott elősegíteni kutatási-fejlesztési-innovációs eredményeivel a projekt turisztikai iránya. Ezen belül a „Fenntartható fesztiválok és rendezvények – Látogatói és szervezői attitűd fejlesztése” címet viselő altéma mindenekelőtt a fesztiválok, rendezvények zöldítésével, azok szervezői és látogatói oldalról történő továbbfejlesztésével kapcsolatos kutatásokat folytat.

Az említett téma célja, hogy a tevékenység eredményeként a Veszprém-Balaton régióban a fesztiválok és rendezvények szervezésével foglalkozó érintetteknek, szakembereknek (legyen szó kínálati vagy szervezői oldalról) olyan elméleti tudást vagy gyakorlatban megvalósítható ötleteket adjon át, amelyek a nevezett események fenntartható(bb) módon való megszervezésében nyújtanak segítséget. A fesztiválszervezők köre széles; ebben fontos szerepet játszanak az ún. stakeholderok. Közéjük tartoznak a rendezvényszervezők, az önkormányzatok, a turisztikai szolgáltatók (vendéglátás, szálláshely, közlekedés), illetve a különféle döntéshozók. Jelen projekt keretében a minél hatékonyabb végeredmény érdekében folyamatos egyeztetések zajlanak az említett érintettekkel.

A fenntarthatósági követelmények fesztivál- és rendezvényszervezésbe való beépítésének különös jelentőséget ad, hogy a Veszprém-Balaton régió 2023-ban az Európa Kulturális Fővárosa (EKF) címet viseli majd, amely program során a nyertes régióknak is egyik fajsúlyos horizontális célja a fenntarthatóságra való törekvés. A Balaton térség sokszínű kulturális eseményekkel büszkélkedhet (Művészetek Völgye, Paloznaki Jazzpiknik, Salvatore Quasimodo Nemzetközi Költőverseny, Balaton-átúszás, Kompkoncertek, Babel Sound Fesztivál, Balaton Sound). Emblematikus attrakciói (Tihanyi Bencés Apátság, Festetics-kastély, Bakonyi Természettudományi Múzeum, Pannon Csillagda, Zsidó Kiválóságok Háza) sok érdeklődőt vonzanak. különleges helyszínei, intézményei (Magyar Fordítóház, Béke Művelődési Központ, Snétberger Zenei Tehetség Központ, Alsóörsi Amfiteátrum, a legnagyobb egykori úttörőtábor, Liliomkerti piac) széles spektrumban szolgálják az eltérő profilú, motivációjú vendégek igényeit (Lőrincz – Raffay, 2019).

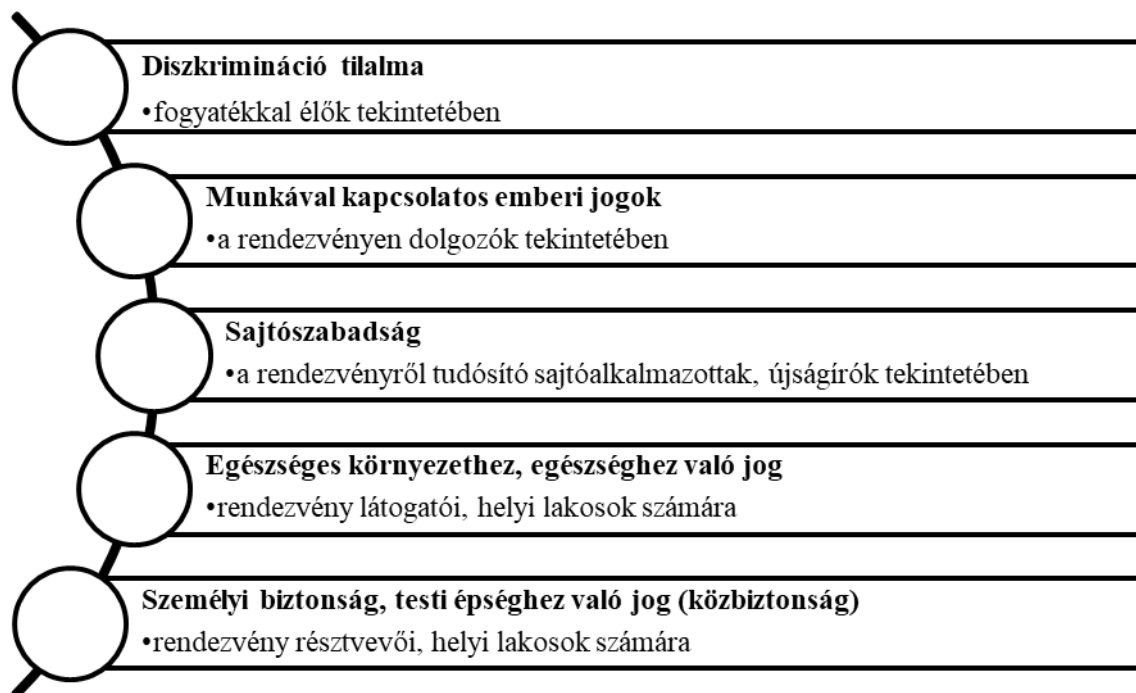
Az EKF cím elnyerése hatalmas lehetőség minden városnak vagy térségnek. Számos európai példa mutatja, hogy a program segítségével városrészek vagy akár egész városok kaphatnak

teljesen új, modern arculatot, vagy éppen a régi, hagyományosat sikerül megismertetniük szélesebb közönséggel. Az EKF-hez kapcsolódó beruházások, fejlesztések, rendezvények – feltételezve a fenntartható tervezést és kivitelezést – hosszú távú pozitív változást hoznak a helyi lakosságnak és gazdaságnak.

A fenntarthatóság napjaink varázsszava, ugyanakkor kissé „le is járatott fogalom” lett mára (Fleischer, 2014). A bennünket körülvevő gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatok régóta ráébresztették az emberiséget, hogy változásra, változtatásra van szükség. Ennek érdekében különböző tagállamok, állami szervek, nemzetközi szervezetek, civil közösségek bocsátottak ki dokumentumokat, irányelveket, ajánlásokat és jogszabályokat.

A fenntarthatóság mindhárom pillére egyre hangsúlyosabb: ma már egy rendezvénynek, fesztiválnak nemcsak a környezeti vagy a gazdasági, de a társadalmi fenntarthatósága is figyelmet követel (Liu et al., 2018; Zifkos, 2015). (1. táblázat)

- A gazdasági dimenzióban fontos elem, hogy hosszú távon is fenntartható legyen a rendezvény, legyenek meg a szükséges bevételi forrásai. Lényeges célkitűzés az is, hogy a rendezvény hozzájáruljon a befogadó település, térség gazdasági növekedéséhez. A környezeti dimenzióban az adott rendezvény környezetre gyakorolt negatív hatásainak (pl. hulladékprobléma, fény-, zaj- és vízszennyezés, műanyaghasználat, taposásból adódó károk) a minimalizálására kell törekedni. Ennek kapcsán egy fesztivál esetében kiemelt szerepet kap a hulladék mennyiségének a csökkentése; a keletkező hulladék szelektív módon való gyűjtése, kezelése, újrahasznosítása; a vízfogyasztás mértékének a csökkentése; a természeti és épített környezet védelme és szükség esetén helyreállítása. Ide tartozik továbbá a fesztiválhoz köthető üvegházhatású gázok kibocsátásának minimalizálása, a környezetbarát közlekedési megoldások, a megújuló energiaforrások minél szélesebb körben történő alkalmazása is (Chirieleison, Scrucca, 2017; Collins, Cooper, 2017; Boo, Park, 2013; Chiu, Arreglo, 2011; Ye et al, 2020, Brennan et al., 2019).)
- Bár a fenntarthatóság kapcsán gyakran a környezeti fenntarthatóság kerül fókuszba, nem szabad megfeledkezni a társadalmi-kulturális dimenzióról sem (Zhao, Wise, 2019, de Jong, Varley, 2018, Stevenson, 2016, Black, 2016). Ebbe a kategóriába többek közt az emberi jogi kérdések is beletartoznak. Ez utóbbi kritérium az egész rendszer megalapozásának is tekinthető az individuum és a közösség oldaláról. Kiemelkedő jelentőséggel bírnak a diszkrimináció tilalma, a munkával kapcsolatos emberi jogok, a sajtószabadság, az egészséghez, illetve az egészséges környezethez való jog, vagy épp a biztonsághoz való jog (FIFA, 2018). (1. ábra)

1. ábra: A fenntartható rendezvények szervezése kapcsán felmerülő emberi jogi kérdések

Forrás: (Saját szerk. FIFA, 2018 alapján)

A társadalmi pillér vonatkozásában nemcsak az alapvető emberi jogok jelennek meg, hanem a munkavállalók részére a tisztességes munkakörülmények, az oktatás kérdése is. Kiemelt területnek tekinthető az inkluzivitás azaz, hogy mindenki számára hozzáférhető legyen a fesztivál, így a fogyatékkal élők, a társadalom bármilyen szempontból hátrányosabb helyzetben levő csoportjai (nők, gyermekek, idősek, kisebbségek) számára is.

A fenntartható fesztivál- és rendezvényszervezés során a „helyi” jelleg figyelembevétele, tiszteletben tartása, a helyben élő emberek, vállalkozások bevonása is alapkövetelmény. Ez a gyakorlatban a helyi értékek, a helyi kultúra feltérképezését, annak bemutatását, a hagyományok továbbvitelét jelenti. Amennyiben erre lehetőség van, épüljön be maga a fesztivál vagy rendezvény is a helyi közösség szövetébe, mutassa be, közvetítse annak kultúráját! A szervezőknek – a társadalmi szempontból fenntarthatóbb fesztiválszervezés érdekében – törekedni kell a helyi közösség szervezésbe, lebonyolításba való bevonására. A helyi közösség ezzel az identitását, kötődését, sajátos kultúráját erősítheti. A szervező pedig támogatásra, segítségre, s nem utolsósorban közönségre találhat a helyi közösségben (Andersson et al., 2015; Yolal et al., 2016; Rollins, Delamere, 2007; Grames, Vitcenda, 2012).

1. táblázat: A fenntartható fesztiválok/rendezvények szervezésének pillérei

TÁRSADALMI-KULTURÁLIS DIMENZIÓ
EMBERI TÉNYEZŐ: Tisztességes élet- és munkakörülmények az ott dolgozók számára Tisztességes toborzás Helyi munkaerő alkalmazása Oktatás a munkavállalók számára
TÁRSADALMI TÉNYEZŐ: Inkluzív élményt nyújtson Mindenki számára hozzáférhető legyen, így a fogyatékkal élők, a társadalom bármilyen szempontból hátrányosabb helyzetben levő csoportjai számára is. Emberi jogok tiszteletben tartása; Diszkrimináció tilalma; Elérhető legyen a kevésbé tehetős rétegek számára is. A helyi kultúrát közvetítse. Garantálja a (személyi, köz-, egészségügyi) biztonságot a fellépők, résztvevők, látogatók és helyi lakosok számára egyaránt.
KORMÁNYZATI TÉNYEZŐ: Példa az etikus gazdasági gyakorlatra, átlátható döntéshozatal Jogi és egyéb kötelezettségek betartásával teljesíteni a vállaltakat, átlátható döntéshozatal, eljárás a fenntarthatósági lépésekkel kapcsolatban.
GAZDASÁGI DIMENZIÓ
Hozzájárul a gazdasági növekedéshez. A regionális, helyi gazdasági élet szereplői lehetőséget kapjanak! A helyszínek a későbbiek során a helyi közösséget szolgálják.
KÖRNYEZETI DIMENZIÓ
Innovatív környezeti megoldások alkalmazása Épületek: fenntartható módon történő üzemeltetés helyi szakemberek bevonásával; Üvegházgázok kibocsátása: minimalizálni, mérni a mértékét, alacsony szén-dioxid-kibocsátással járó megoldások alkalmazása; Légszennyezés: minimálisra csökkenteni a mértékét. Hulladékkezelés: csökkenteni a mértékét, népszerűsíteni az újrahasznosítás lehetőségeit; Vízfelhasználás: minimalizálni mind a felkészülés, mind a rendezvény ideje alatt.

Forrás: (Saját szerk. FIFA, 2019 alapján)

2. Anyag és módszer

2020. nyarán empirikus kutatást végeztünk, melynek során a látogatói kérdőíves felmérés mellett ún. strukturált interjúkat készítettünk (13 fő) a fesztiválok szervezőivel (2. táblázat). A Veszprém-Balaton régió azon három fesztiválját vettük górcső alá, melyek egyrészt a Covid-19 pandémia alatt megrendezésre kerülhettek, másrészt pedig a Veszprém-Balaton 2023 Zrt. által támogatott események voltak. Eredetileg a projekt kapcsán 2020-ban – egyfajta pilot kezdeményezésként – összesen öt különböző helyszínen terveztük a szervezői és résztvevői oldal fenntarthatósággal kapcsolatos véleményének megismerését. Ezt az elképzelést azonban a járvány megjelenése felülírta, ellehetetlenítve gyakorlatilag a teljes turisztikai szektort, azon

belül a rendezvénypiacot is, ahol csak rendkívül szigorú korlátozások mellett lehetett eseményeket megtartani. Így végül a Veszprémi Utcazene Fesztivál (5 fő), a Kőfeszt (4 fő) és a Veszprém-Balaton Filmpiknik (4 fő) szervezőivel készítettünk interjúkat. Az interjúalanyok között megtalálhatók voltak fesztiválszervezők, programigazgató, ötletgazda, polgármester és önkormányzati alkalmazott is.

2. táblázat: Az egyes fesztiválokön készített interjúk alanyai

FESZTIVÁL	STRUKTURÁLT INTERJÚK INTERJÚALANYAI
Veszprémi Utcazene Fesztivál	5 fő (két szervező, cateringért, köztisztaságért felelős, önkormányzati alkalmazott)
Kőfeszt	4 fő (három szervező, polgármester)
Veszprém-Balaton Filmpiknik	4 fő (ötletgazda, programigazgató, projektmenedzser, helyszínfelelős)

Forrás: (saját kutatás, 2020)

A Veszprémi Utcazene Fesztivál 2000-ben hódította meg először a megyeszékhely belvárosának hangulatos kis utcáit, tereit. Azóta minden év júliusában, négy napon keresztül felpezsdíti a város életét – mozgósítva helyi lakosokat és turistákat egyaránt. Az ingyenes fesztivál egyik sajátos bája, hogy nincsenek világsztárok, ellenben kiváló zenészekkel bármelyik utcasarkon összefuthatunk a történelmi belvárosban, akik komoly szakmai előválogatás eredményeként kerülnek be az adott év repertoárjába. A kategóriájában első számú hazai rendezvény következetes célja, hogy kevésbé ismert, ámde tehetséges hazai és külföldi zenészeknek adjon teret és lehetőséget a bemutatkozásra, a lakosságnak és az ide látogatóknak pedig a nívós zenei kultúra nyújtotta kapcsolódásra, egy maradandó élmény befogadására. A fesztivál egyúttal megmérettetés is a fellépőknek: a legjobb művészeket szakmai zsűri és a közönség is díjazza.

A Kőfeszt alapötletét a hely és az ember adta: általában a művészeknek e festői Balaton-felvidéki táj iránti sajátos vonzalma, konkrétan pedig Cseh Tamás káli-medencei kötődése, elvonulása, művészete. Az egészen fiatal, ingyenesen látogatható rendezvény 2019-ben debütált azzal a céllal, hogy Cseh Tamásra emlékezve a művész születésnapja közeli időpontban egy háromnapos összművészeti fesztivál keretében tiszteleg a magyar kultúra és népi hagyományok előtt. A kezdeti egyhelyszínes, kővágóörsi rendezvény után 2020-ban már a Káli-medence hat további települése (Balatonhenye, Kékkút, Köveskál, Mindszentkál, Pálköve, Szentbékál) is csatlakozott. A falvakon átívelő programok tematikában és időrendben is egymásra épülnek: az összművészeti eseményen ugyan a folklór a főszereplő, de az érdeklődők bőven találhatnak könnyűzenei, színházi és irodalmi programokat is.

A Veszprém-Balaton Filmpiknik Magyarország legújabb filmfesztiválja, az Európa Kulturális Fővárosa 2023 program legelső, teljes mértékben saját szervezésű rendezvénye. A vetített filmeket a Magyar Mozgókép Szemle által legjobbaknak ítélt kortárs filmekből, valamint a legnagyobb sikerű filmklasszikusokból válogatják a szervezők. Az első, 2020-as rendezvényen a vetítéseknek Veszprém és Balatonfüred adott otthont, bel- és kültéri helyszíneken egyaránt

(www.filmpiknik.hu). A megvalósítás hálózatos formában, több szervezet együttműködésével történt. A program egyfajta filmünnep, kifejezetten a közönség bevonásával, megszólításával. A díjnyertes mozifilmeket, rövidfilmeket, izgalmas dokumentumfilmeket, animációs alkotásokat akár többször, különböző helyszíneken is meg lehetett tekinteni, emellett pedig közönségtalálkozók, szakmai és zenei programok színesítették a kínálatot.

3. Eredmények és értékelésük

Az interjúalanyoknak azt a kérdést tettük fel, hogy a fenntarthatóság három pillére, azaz a gazdasági, társadalmi-kulturális és környezeti dimenzió közül melyiket tartják a legfontosabbnak, és miért?

A legtöbb interjúalany (4 fő) a fenntarthatóság pillérei közül a társadalmi-kulturális tényezőt sorolta előre: *„A társadalmi-kulturális tényező a legfontosabb. A környezetihez nem tudunk hozzátenni. Az nem kérdés, hogy a település rendezett – a faluközösség sem engedi, hogy szemeteljenek.”* (Interjúalany) Egy másik interjúalany megfogalmazása szerint: *„Talán a társadalmi a legfontosabb. Fontos válogatási szempont volt, hogy társadalmi üzenete is legyen a bemutatott alkotásoknak.”* (Interjúalany) (3. táblázat)

Többen (2 fő) vélekedtek úgy, hogy az egyes tényezőknek sem a rangsorolása, sem a külön kezelése nem célravezető, mivel egymásra épülnek, kölcsönhatásban vannak egymással, ezért egyfajta egyensúlyra kell inkább törekedni közöttük: *„Nem lehet különválasztani ezt a három tényezőt, nem lehet ezeket a tényezőket külön-külön előtérbe helyezni, nem lehet priorizálni őket. Egymáson alapulnak, akkor lesz egy fesztivál fenntartható, ha együtt vannak jelen. Ha az egyik dominál, az a többi elhanyagolásával jár, és akkor felborul az egyensúly.”* (Interjúalany) Volt olyan szervező, aki szerint a fesztivál fókuszja a meghatározó: *„Rendezvénye válogatja, hogy melyik fontos, attól függően, hogy mi a rendezvény fókuszja.”* (Interjúalany)

Ugyanolyan arányban, egy-egy esetben említették a leginkább meghatározó faktorként a környezeti és a gazdasági (*„nem lehet eldönteni, de a gazdasági tényező kulcs egy fesztiválnál”*) dimenziót. (Interjúalany)

3. táblázat: A fenntarthatóság melyik pillérét tartja a legfontosabbnak?

A FENNTARTHATÓSÁG MELYIK PILLÉRÉT TARTJA A LEGFONTOSABBNAK?	EMLÍTÉSEK SZÁMA
Társadalmi-kulturális	4
Nem lehet priorizálni	2
Gazdasági	1
Környezetvédelmi	1

Forrás: (saját kutatás, 2020)

Az egyik interjúalany azt is kiemelte, hogy az edukáció (oktatás), valamint a központi szabályozással alátámasztott, társadalmi szinten történő szemléletformálás (törvény és megfelelő kommunikáció) is kiemelkedő fontosságú: *„Szerintem gazdaságilag lehet a*

legkönnyebben befolyásolni a fenntarthatóságra való törekvést. Törvényi szabályozással, adókedvezményekkel és büntetőadókkal lehetne a leghatékonyabban befolyásolni a fogyasztókat, mert amíg a műanyag evőeszközök negyedannyiba kerülnek, addig a többség azokat fogja megvásárolni.” (Interjúalany)

4. Következtetések, javaslatok

Érdekes eredmény, hogy a fesztiválok szervezőinek a többsége a társadalmi-kulturális fenntarthatóságot jelölte meg a fenntarthatóság legfontosabb elemének. Ez talán következhet a fesztiválok jellegéből, tematikájából – abból, hogy mindegyik a kultúra, a hagyományok átadását, az értékek közvetítését helyezi középpontba, illetve a vizsgált fesztiválok a résztvevők, látogatók részére ingyenesek. Ugyanakkor az a felfogás is markánsan jelentkezett, miszerint nem lehet priorizálni a fenntarthatóság egyes dimenziói között, hiszen mindegyik érvényre juttatására szükség van ahhoz, hogy stabil lábakon álljon a fenntarthatóság. Ha bármelyik elemet fontosabbnak minősítjük, fennáll a reális veszélye annak, hogy a másik „elsikkad”, háttérbe szorul. Így mindegyik dimenzióra külön hangsúlyt kell fektetni, és tudatosítani kell mind a szervezőkben, mind a többi érintettben (döntéshozók, beszállítók, fellépők, kiállítók stb.) ennek a jelentőségét. Természetesen ehhez nagyon sok beszélgetésre, egyeztetésre, ötletelésre van szükség, ahol megkaphatják az érintettek a szükséges információkat, az inspirációt, támogatást.

Az eredmények alapján alátámasztásra került, hogy egy fesztivál fenntartható módon való megszervezése sohasem magányos feladat, hanem ahhoz együttműködő, támogató és kompromisszumkész partnerekre van szükség. Ilyen nélkülözhetetlen partnerek többek között a turisztikai és önkormányzati szolgáltatók, a beszállítók, a fellépők és kiállítók, és nem utolsósorban maguk a látogatók is, vagy akár a rendezvényt befogadó-engedélyező önkormányzat.

Ez utóbbinak kulcsfontosságú szerepe van például a szemléletformálásban, vagy akár a szabályozásban. Elmondható, hogy – mint befogadó és döntéshozó szereplő – egy, a fenntarthatósági szempontok és célok alapján meghatározott feltételekhez kötött engedélyezési procedúra során egyfelől rávezeti a szervezőket arra, miként tehetik „zöldebbé” a fesztiváljukat, másfelől ezzel kötelezik is őket bizonyos fenntarthatósági intézkedések meghozatalára, kritériumok betartására, ami átfogó értelemben, illetve hosszabb távon az egész településnek, a lakosságnak, a fesztiválnak és minden partnernek a javát szolgálja.

Köszönetnyilvánítás

Jelen publikáció/kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen" című projekt keretében jött létre.

5. Felhasznált irodalom

- Andersson, T. D.; Armbrrecht, J.; Lundberg, E. (2015): Linking event quality to economic impact: A study of quality, satisfaction, use value and expenditure at a music festival, *Journal of Vacation Marketing* 23 (2). 114-132. p.
- Black, N. (2016): Festival connections How consistent and innovative connections enable small-scale rural festivals to contribute to socially sustainable communities, *International Journal of Event and Festival Management*. Vol. 7 Issue 3 172-187. p.
- Boo, S.; Park, E. (2013): An examination of green intention: the effect of environmental knowledge and educational experiences on meeting planners' implementation of green meeting practices *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 21 Issue 8 1129-1147. p.
- Brennan, M; Scott, JC; Connelly, A; Lawrence, G. (2019): Do music festival communities address environmental sustainability and how? A Scottish case study, *Popular Music* Vol. 38. Issue 2 172-187. p.
- Chirieleison, C.; Scrucca, L. (2017): Event sustainability and transportation policy: A model-based cluster analysis for a cross-comparison of hallmark events, *Tourism Management Perspectives* 24. 72–85. p.
- Chiu, B.; Arreglo, C. (2011): The Intersection of Theory and Practice: Environmental Sustainability and Social Justice at the Finger Lakes Environmental Film Festival (FLEFF), *Environmental Communication -A Journal Of Nature And Culture*. Vol. 5. 221-227. p.
- Collins, A.; Cooper, C. (2017): Measuring and managing the environmental impact of festivals: the contribution of the Ecological Footprint, *Journal of Sustainable Tourism* Vol 25. Issue 1 148-162. p.
- FIFA (2018): FIFA World Cup Russia. Sustainability Report. Elérhető: <https://img.fifa.com/image/upload/ya7pgcyslpxlqmjkykg.pdf> (letöltve:2020. 04. 18.)
- FIFA (2019): FIFA World Cup Qatar 2022 Sustainability Strategy. Elérhető: <https://www.fifa.com/what-we-do/sustainability/> (letöltve:2020. 03. 20.)
- Fleischer, T. (2014): A fenntarthatóság fogalmáról. Közzolgálat és fenntarthatóság. Szerk. Knoll I., Lakatos, P. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest
- Grames, E.; Vitcenda, M. (2012): Community festivals – Big benefits, but risks, too, Elérhető: <https://extension.umn.edu/vital-connections/community-festivals-big-benefits-risks-too> (letöltve: 28. 09. 2020)
- de Jong, A.; Varley, P. (2018): Food tourism and events as tools for social sustainability? *Journal of Place Management And Development* Vol. 11 Issue 3 277-295. p.
- Liu, C.R. Lin, W.R., Wang, Y.C., Chen, S.P.A. (2018): Sustainability indicators for festival tourism: A multi-stakeholder perspective, *Journal Of Quality Assurance In Hospitality & Tourism* Vol. 20 Issue 3 296-316. p.
- Lőrincz, K.; Raffay, Á. (2019): Beyond, azaz túllépni saját magunkon” – a turizmus szerepe a Veszprém2023 Európai Kulturális Főváros projektben. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok* 4: 2 18-38. p.

- Rollins, R.; Delamere, T. (2007): Measuring the Social Impact of Festivals, *Annals of Tourism Research* Vol. 34 No. 3 805–808. p.
- Stevenson, N. (2016): Local festivals, social capital and sustainable destination development: experiences in East London, *Journal of Sustainable Tourism* Vol. 24 Issue 7 990-1006. p.
- Ye, Y.; Su, C. H.; Tsai, C.H.; Hung, J. L. (2020): Motivators of attendance at eco-friendly events, *Journal of Convention & Event Tourism* 1-21. p.
- Yolal, M.; Gursoy, D.; Uysal, M.; Kim, H.; Karacaoğlu, S. (2016): Impacts of festivals and events on residents' well-being, *Annals of Tourism Research* Vol. 61. 1-18. p.
- Zhao, YH. Wise, N. (2019): Evaluating the intersection between green events and sense of community at Liverpool's Lark Lane Farmers Market, *Journal of Community Psychology* Vol. 47 Issue 5 1118-1130. p.
- Zifkos, G. (2015): Sustainability Everywhere: Problematising the Sustainable Festival Phenomenon, *Tourism Planning & Development* Vol. 12 Issue 1 6-19. p.

A körforgásos szemlélet megjelenése a hazai vállalati szektorban

Katona Andrea

PhD hallgató

Pannon Egyetem Nagykanizsa - Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ

Nagykanizsa 8800, Zrínyi Miklós u.18.

e-mail cím: andrea.katona.gsdi@gmail.com

Absztrakt

Az Ipar 4.0 elképesztő mértékben alakítja át az ipari szektorokat, az intelligens eszközök már képesek hatalmas mennyiségű adatok villámgyors begyűjtésére, elemzésére, értékelésére, felhasználására. Ezek az adatok, információk pedig lehetővé teszik, elősegítik, hatékonyabbá teszik és felgyorsítják a termelés optimalizálását, az üzleti folyamatokat, az ipari működését. A körforgásos gazdaság újraértelmezi a terméfejlesztési, terméktervezési, termékgyártási és fogyasztási folyamatokat, ezáltal új piaci lehetőségeket is kínál a cégek számára. Kvantitatív vizsgálaton belül kérdőíves felmérés készült 140 kis-, közepes- és nagyvállalat vezetőit kérdeztem meg az Ipar 4.0 stratégiájukról, mennyire befolyásolják a digitalizáció irányába tett döntéseiket a környezetvédelmi szempontok. Kutatásunkat kvalitatív oldalról 10 strukturált interjúval egészítettem ki, ahol mélyebben vizsgáltam, hogy mely szempontok (gazdasági, társadalmi, környezeti tényezők) vannak leginkább hatással a digitalizációs folyamatokra, mennyire fontosak a cégvezetők számára a környezetvédelmi szempontok.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A körforgásos gazdasági modell sikere abban rejlik, hogy úgy kívánja érvényesíteni a fenntarthatósági elveket, hogy az egyes folyamatok gazdasági oldala ne sérüljön. A jelentősége többek között, hogy holisztikus szemléletű fejlődési utat preferál, ahol a piaci szereplők összefogása előtérbe kerül, a lokális rendszerek helyi erőforrásai stabilak, a fogyasztói szemléletek megújulnak és mindezek innovatív szemléletű „mozgósítása” prioritást kap (Pomázi-Szabó, 2019; Geissdoerfer et al., 2017; Fogarassy, 2017, Sallai, 2021).

Az elmúlt néhány évben a globális ipari környezet mélyen megváltozott az egymást követő technológiai fejlesztések és a gyártási folyamatok újításai miatt, megjelent az Ipar 4.0 koncepció. Ez az új ipari paradigma a digitális és fizikai világot egyesíti a továbbfejlesztett kibernetikai rendszereken keresztül az internet által, és várhatóan ennek következményei lesznek az iparra, a piacra és a gazdaságra, javítják a termelési folyamatokat és növelik a

termelékenységet, kihatva a termék teljes életciklusára. Új üzleti modellek jönnek létre, a munkakörnyezet megváltozik és a munkaerőpiac is átalakul (Pereira-Romero, 2017, Németh et al., 2020).

Maresova (2018) tanulmányában kiemelte a legfontosabb lehetséges területeket, ő úgy gondolja, hogy az Ipar 4.0 kihat a munkakörnyezetre, a készségfejlesztésre, gazdaság növekedésére és a makrogazdaságra, kiemelte még a fenntarthatóság és környezeti szempontokat, a politikai, üzleti folyamatok változását, a digitalizációt, új, egyre több intelligens gyár és intelligens gyártás kialakítását.

A negyedik ipari forradalom támogatja a körforgásos gazdasági modelleket, a gyors ütemű technológiai fejlődés elősegíti ennek kialakulását, illetve az értékláncok teljes átalakulását eredményezheti, számos lehetőséget nyújthat innovatív üzleti modellek kialakítására (Horváth et al., 2018). A körforgásos gazdaság egy olyan ipari alapú gazdaság, amely fejleszti a környezetet, illetve megújítja. (Geissdoerfer et al., 2016).

Ehhez azonban szükséges a hagyományos, elavult üzleti szemléletet, stratégiát újragondolni, lépéseket kell tenni a digitalizáció felé. A környezetvédelem, a körforgásos gazdaság kiemelkedően fontos téma napjainkban, fontos kérdés, hogy vajon a vállalatvezetők a digitális transzformáció irányába tett döntéseit, mennyire befolyásolják a környezetvédelmi szempontok, mennyire környezettudatos szemléletűek a magyarországi vállalatok. Szalavetz (2017) kutatásaiban kitér arra, hogy a vállalatoknak célszerű úttörő szerepet játszani a technológiák meghonosításában, nem pedig hátráltatni e technológiák helyi elterjedését.

A szemléletváltás célja napjainkban a környezettel harmóniában élő, környezettudatos gondolkodású vállalat nevelése kell, hogy legyen, aki odafigyel környezetére, ehhez megfelelő tudással, motivációval rendelkezik. A fenntartható, biztonságos nyersanyagok és energiaellátás létfontosságú az ipar versenyképessége szempontjából. Az energiaágazat jövőbeli fejlődését ambiciózus éghajlati célok, a népesség világméretű növekedése és a jólét globális növekedése határozza meg. Hosszú távon ez a kombináció az energia és az ásványi nyersanyagok iránti kereslet exponenciális növekedéséhez vezet. Szakértői becslések szerint az általános kereslet 2050-ig megduplázódik. Ezt megemlítve világossá válik, hogy a természeti erőforrásokat használó társadalomtudománynak radikálisan meg kell változnia, ellenkező esetben a fosszilis üzemanyagok hamarosan kimerülnek (Bartodziej, 2017). A jövőben a vállalatoknak fejlesztéseik kapcsán minél inkább törekedniük kell szükségleteik helyi szinten, helyi erőforrásokból történő kielégítésére. Ehhez nélkülözhetetlen a gazdasági élet különböző szereplőinek bevonása, a nyilvánosság, a civil szervezetek fellépése, valamint az egyetemi együttműködések szerepének felértékelése. (Németh, 2017, Birkner et al., 2013, 2017).

Az Ipar 4.0 megvalósításából nagyon sok előny származhat. A legfontosabb előnyök a fokozott rugalmasság, a minőségi előírások, a hatékonyság és a termelékenység. Ez lehetővé teszi a tömeges testreszabást, lehetővé téve a vállalatok számára, hogy megfeleljenek az ügyfelek igényeinek, értéket teremtsenek azáltal, hogy folyamatosan új termékeket és szolgáltatásokat vezetnek be a piacra. Sőt, a gépek és az emberek közötti együttműködés társadalmi hatással lehet a jövő dolgozóinak életére, különös tekintettel a döntéshozatal optimalizálására (Tjahjono et al., 2017, Kerezsi et al., 2016, Kovács, 2020, 2021).

A tudásátadás fontos elemei a gyökérokok feltárása, az önkritika, a veszteségek redukálása, a kétirányú kommunikációs csatornák, az innováció és a tudásmegosztás. A vezetőknek meg kell hallgatniuk a dolgozók javaslatait, figyelni kell a felmerülő problémákra, ezáltal tudják kiépíteni a kétirányú és nyitott kommunikációs csatornát, amely a sikeres fejlesztésekhez és a gyors problémamegoldáshoz kiemelt fontosságú (Péter, 2018).

Az Ipar 4.0 a feladatok fokozottabb automatizálásához vezet, ami azt jelenti, hogy a dolgozóknak is fel kell készülniük új feladatok elvégzésére. Ugyanez vonatkozik a mérnöki oktatásra is, amely nagy lehetőségeket rejtenek a jövő szakembereinek képzésében és az új technológiai trendek megismertetésében. Végül a menedzsereknek is fontos igazítaniuk a menedzsment stratégiájukat az új piaci követelményekhez (Selim et al., 2016).

2. Anyag és módszer

Kvantitatív vizsgálaton belül kérdőíves felmérés készült az alábbi iparágakon belül Magyarországon: gép, gépi berendezések gyártása, gépjármű, motorkerékpár kereskedelme, javítása, gumi, műanyag termék gyártása, ipari gép, berendezés, eszköz javítása, nagykereskedelem, raktározás, szállítást kiegészítő tevékenység, számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása, vegyi anyag, termék gyártása, egyéb jármű gyártása, villamos berendezés gyártása. A kutatásom során 140 kis-, közepes- és nagyvállalat vezetőit kérdeztem meg többek között az Ipar 4.0 stratégiájukról, mennyire befolyásolják a digitalizáció irányába tett döntéseiket a környezetvédelmi szempontok. A mintavételezés hólabda módszerrel történt 2019. október és 2020. február között.

Kvalitatív oldalról pedig 10 interjút készítettem, ahol strukturált interjúk segítségével tovább vizsgáltam a kérdéskört, arra kerestem a választ, hogy mely szempontok (gazdasági, társadalmi, környezeti tényezők) vannak leginkább hatással a digitalizációs folyamatokra, mennyire fontosak a cégvezetők számára a környezetvédelmi szempontok, mennyire körforgásos a vállalat.

Az alábbi publikáció megvalósulását támogatja az "EFOP-3.4.3-16-2016-00009- A felsőfokú oktatás minőségének és hozzáférhetőségének együttes javítása a Pannon Egyetemen"-projekt.

3. Eredmények és értékelésük

Magyarországon egyre több vállalatvezető tartja fontosnak a digitális transzformáció megvalósítását, továbbfejlesztések kivitelezését a vállalatnál. A megkérdezett 140 cégből 103 vállalatvezető szerint fontos és nélkülözhetetlen a vállalat számára az Ipar 4.0 technológia, 37 vállalatvezető vélte úgy, hogy egyáltalán nem fontos számukra a digitális transzformáció megvalósítása. Rájuk leginkább a követő és a meghúzó stratégia jellemző, tehát versenystratégiájuk a már meglévő piaci részesedésük védelmére koncentrálnak vagy a piaci pozíciójukat stabilizálják, illetve a célpiac egy-egy szegmensére specializálódnak, ami inkább

a kisvállalkozásokra jellemző. A 8 cégről, ahol már megvalósult az Ipar 4.0 technológia az 1. számú táblázatban foglaltam össze, a cégek legjellemzőbb adatait.

1. táblázat: Megvalósult Ipar 4.0 stratégia

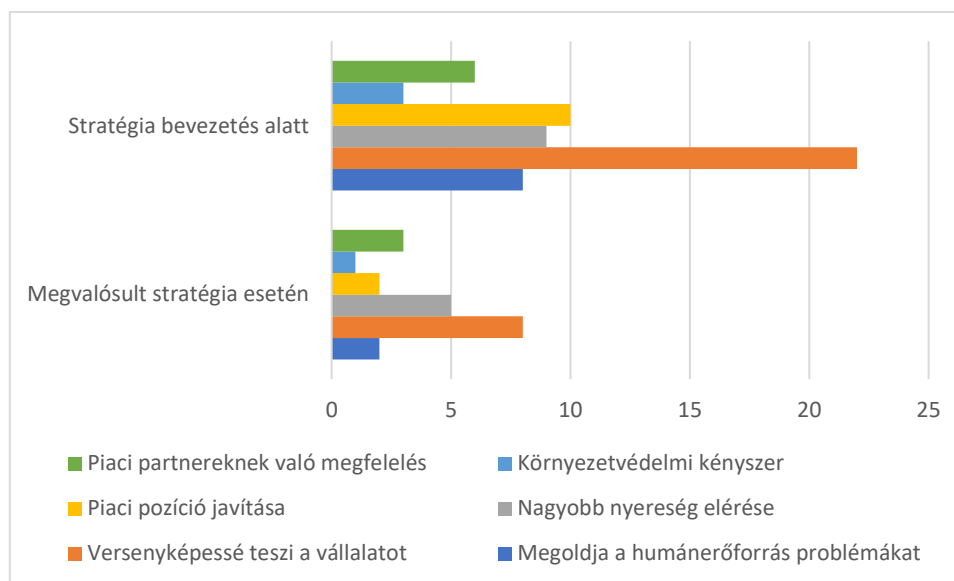
Iparág	Cég mérete	Stratégia	Időhorizont	Forrás
Raktározás, szállítást kiegészítő tevékenység	11-50	Követő	Közép táv 2-4	EU pályázat
Gépjármű, motorkerékpár kereskedelme, javítása	251-1500	Vezető	Hosszú táv 5-10	Saját forrás
Gép, gépi berendezések gyártása	251-1500	Vezető	Közép táv 2-4	Saját forrás
Nagykereskedelem	251-1500	Vezető	Hosszú táv 5-10	Hazai pályázati támogatás
Gépjármű, motorkerékpár kereskedelme, javítása	251-1500	Vezető	Hosszú táv 5-10	Saját forrás
Nagykereskedelem	11-50	Követő	Hosszú táv 5-10	Fejlesztési hitel
Gépjármű, motorkerékpár kereskedelme, javítása	11-50	Vezető	Közép táv 2-4	Hazai pályázati támogatás
Számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása	1501 főnél több	Vezető	Hosszú táv 5-10	Saját forrás

Forrás: (saját szerkesztés, 2020)

Az adatokból látható, hogy a nyolc vállalat közül három vállalat a gépjármű, motorkerékpár kereskedő, javító iparághoz tartozik, ahol nem is a munkafolyamatok, hanem inkább a felhő alapú rendszerek használatán van a hangsúly, a nagy tömegű adatok (Big Data) tárolásán. Az Ipar 4.0 technológia bevezetése lehetővé tette, hogy vevőiket még gyorsabban tudják kiszolgálni, hogy a már korábban feldolgozott adatokból még gyorsabban tudjanak dolgozni, problémát megoldani, hogy a szükséges alkatrész még gyorsabban rendelkezésre álljon. A vállalatok között van három kis vállalkozás, akik a megvalósításhoz igénybe vettek EU pályázati forrást, fejlesztési hitelt, hazai pályázati támogatást. A felsorolt vállalatok mind közép és hosszú távú stratégiában gondolkodnak.

Megvizsgáltam azokat a vállalatokat, ahol már megvalósult az Ipar 4.0 technológia és azokat a cégeket is, ahol még bevezetés alatt van, hogy mely szempontok befolyásolják leginkább a vállalatvezetők döntését. Leginkább arra fókuszáltam, hogy a környezetvédelmi kényszer mennyire lényeges ebben a kérdéskörben. Erről az 1. sz. ábrát készítettem.

1.ábra: Az Ipar 4.0 stratégia bevezetésének legfontosabb szempontjai

Forrás: (saját szerkesztés, 2020)

A már Ipar 4.0 technológiát használó 8 cég közül, csak 1 vállalat emelte ki, hogy környezetvédelmi kényszer befolyásolta a döntését és a 24 vállalatból, ahol a stratégia még csak bevezetés alatt áll, 3 cégvezető véli úgy, hogy a környezetvédelmi kényszer miatt szeretné megvalósítani a digitális transzformációt a vállalatnál. Nagyon kevés cégvezetőt gondolja úgy, hogy a környezetvédelmi szempontok miatt vezetné be az Ipar 4.0 technológiát, az összesen lekérdezett 140 vállalat 2,85 %-a jelölte be ezt a válaszlehetőséget.

Sokkal jobban motiválja a vállalatvezetőket a versenyképesség elérése, amelyet remélnek az ipari digitalizáció elérésével, vagy a piaci pozíció javítása.

A környezetvédelmi szempontok legkevésbé fontosak, illetve a humánerőforrás problémákra sem ezáltal gondolják a probléma megoldását.

A strukturált interjú kérdéssorra az alábbi kérdésekből állt össze:

Az első kutatási kérdés arra vonatkozott, hogy a vizsgált vállalatnál a környezeti fenntarthatóságra való törekvést a digitális transzformáció milyen irányba befolyásolja, van-e egyáltalán befolyással rá.

Az első kérdésnél nagyon megoszlott a vélemény a vállalatvezetők között, egy gépi berendezést gyártó nagyvállalat és két villamos berendezést gyártó kisvállalat szerint a környezeti fenntarthatóságra való törekvést a digitális transzformáció folyamata egyértelműen kedvezően befolyásolja, stratégiai döntésüknél erősen befolyásolta őket. Ebből az egyik kisvállalat hazai magántulajdonban van, a másik két vállalat külföldi tulajdonban, így ők az anyavállalat által is irányítva vannak.

Négy hazai kis- és középvállalatot pedig egyáltalán nem gyakorol hatást a környezeti fenntarthatósági szempont az Ipar 4.0 technológia bevezetését illetően.

Két elektronikai iparágban tevékenykedő céget részben pozitív irányban befolyásol és az interjúk során egy szeditőr vállalat vezetőjét is megkérdeztük, aki úgy nyilatkozott, hogy erre nincs rálátása.

A második kérdés azt vizsgálta, hogy a fenntarthatóság komplex (gazdasági-, környezeti-, társadalmi) tényezőit tekintve a vállalatnál a digitális transzformációt melyik tényező befolyásolja a leginkább, vagy esetleg együttesen van ráhatásuk a digitális transzformációra.

A vállalatvezetők úgy gondolják, hogy a gazdasági tényezők nagy mértékben befolyásolják a fenntarthatóság komplex (gazdasági-, környezeti-, társadalmi) tényezőit, egyedül az elektronikai külföldi tulajdonú középvállalat vezetője szerint kis mértékben van rá hatással, az ő területükön, ez kevésbé érezhető.

A magyar vállalatok közül többen még tartanak a még új, ismeretlen kimenetelű gazdasági hatásától, a vállalatvezetők úgy gondolják, hogy a társadalmi tényezők kis mértékben befolyásolják a digitális transzformáció folyamatát. A környezeti tényezők befolyásolását a digitalizációra az interjúalanyok szerint közepes mértékben hatnak a digitális transzformáció folyamataira és szinte az összes magyar vezető szerint leginkább a három tényező (gazdasági, társadalmi és környezeti) együttesen befolyásolja az Ipar 4.0 folyamatait, sőt az egyik az egyik vállalatvezető kiemelte, hogy szerinte leginkább a piaci nyomás befolyásolja az ipari digitalizáció menetét. Ők az autóiparban tevékenykednek, ahol nagyon fontos, hogy lépést tudjanak tartani a versenytársaikkal.

A harmadik és negyedik interjú kérdéssel pedig azt vizsgáltuk, hogy a digitális transzformáció folyamata kapcsán belső elvárás (saját szervezeti kitűzés) vagy inkább külső elvárás (hatósági előírás), hogy a környezeti hatékonyság javuljon. A megkérdezett vállalatoknál többnyire belső elvárás, tehát saját szervezeti kitűzés, hogy a környezeti hatékonyság javuljon a digitális transzformáció kapcsán, sőt főleg az elektronikai iparágú cégeknél már ISO cékitűzésként tervükben is szerepel. Egy közepes gépgyártó cég vezetője nyilatkozott úgy, hogy nincs ilyen elvárás a vállalatuknál.

A külső elvárás vonatkozásában a vállalatok vezetőinek nincs tudomásuk arról, hogy a cégüknél hatósági elvárás lenne, hogy a környezeti hatékonyság javuljon a digitális transzformáció menete kapcsán, kivéve két külföldi tulajdonú vállalat, akik az elektronika iparágban tevékenykednek.

Az utolsó, ötödik kérdés pedig arra vonatkozott, hogy a cégvezető véleménye szerint, mennyire körforgásos a vállalat, van-e olyan terület, amely alapján már úgy vélik, hogy a körforgásos gazdaság részét képezik. A megkérdezett vállalatvezetők közül két vállalatvezető nyilatkozott úgy, hogy szerinte a vállalatnál nem mutatkozik meg a körforgás, vagy legalábbis nem tud róla, négy vállalatnál, - akik a gépiparban, elektronikai iparágban tevékenykednek -, a szervizelésnél jelenik meg a körforgás, a termékek élettartamát ezáltal növelik meg, illetve javítással, a már nem használható terméket megjavítják. A másik két vállalatnál ezt már Ipar 4.0-ás technológiával valósítják meg. Három vállalatnál – egy gépiparban működő, a másik két cég villanymotorokat értékesít -, a körforgásosság a logisztika kétirányúvá tételével jött létre, a már nem működő gépeket, villanymotorokat visszaviszik a vásárlók a céghez. Egy vállalatvezető

számolt be arról, hogy náluk a rossz termék visszavételével, rendszeres szerviz és javítás tevékenységgel is megvalósul a körforgás, illetve készítenek fenntarthatósági stratégiát, hogy további területekre is kiterjesszék.

4. Következtetések, javaslatok

Jelen kutatás célja egy vizsgálat elvégzése volt az elektronikai-, gépipar, villamos berendezés gyártó, logisztika területén tevékenykedő kis-, közepes- és nagyméretű vállalkozások képviselőinek bevonásával. A digitalizáció egyre több iparágba gyűrűzik be, nagyon fontos a vállalatvezetők és a munkavállalók felkészültsége. A cégek az új technológiától legfőképp gyorsabb munkafolyamatokat, hatékonyságot, minőségjavulást, költségcsökkenést várnak, illetve ezáltal a cég sikerességét, versenyképességét remélik. A tanulmányból kiderült, hogy a vizsgált cégek számára kiemelkedően fontos versenyképesség szempontjából az Ipar 4.0, legfőképp azért, mert versenyképesé teszi a vállalatot, javítja a cég piaci pozícióját, de fontos a piaci partnereknek való megfelelés is. Kevésbé kiemelt fontosságú a környezetvédelmi kényszer, ez inkább a külföldi tulajdonú vállalatokra jellemző.

Az interjúk segítségével tovább vizsgáltam ezt a kérdéskört, ahol már jobban megoszlottak az ezzel kapcsolatos vélemények, több vállalatvezető gondolja úgy, hogy fontos a környezeti fenntarthatósági szempont az Ipar 4.0 technológia bevezetését illetően. Az interjúalanyok szerint leginkább a három tényező (gazdasági, társadalmi és környezeti) együttesen befolyásolja az Ipar 4.0 folyamatait, nem emelték ki a környezeti szempontokat. A körforgásos gazdaságot a vállalatvezetők többféleképpen értelmezik, a megkérdezett cégvezetők közül a legtöbben úgy vélik, hogy cégükönél már megvalósult valamilyen formában.

Összességében megállapítható, hogy a vállalatokra hatással vannak a környezetvédelmi hatások is, de amikor az új technológia bevezetéséről hoznak döntést, sokkal inkább prioritásban vannak a versenyképességi szempontok, illetve, hogy milyen piaci pozíciót tudnak elérni az ipari digitalizáció által.

5. Felhasznált irodalom

- Bartodziej, C.J. (2017): The concept Industry 4.0. In: The Concept Industry 4.0. BestMasters. Springer Gabler, Wiesbaden, 27- 28. p.
- Birkner, Z.; Máhr, T.; Rodek, N. (2017): Changes in Responsibilities and Tasks of Universities in Regional Innovation Ecosystems, OUR ECONOMY, Vol. 62. No. 2. 15-21. p.
- Birkner, Z., Lehota, J., Torma, R. (2013): „Határtalan lehetőségek”, Vezetéstudomány, 44: Különszám pp. 80-86.
- Fogarassy, Cs. (2017): A cirkuláris (körkörös) gazdaság alapelvei. In: Cirkuláris Üzleti modellek Tudományos tréning Program. Gödöllő, 4. p.
- Geissdoerfer, M.; Savaget, P.; M.P. Bocken, N.; Jan Hultink, E. (2016): The Circular Economy is a new sustainability paradigm? Journal of Cleaner Production, ISSN 0959-6526, 757-768. p.
- Horváth, D.; Móricz, P.; Szabó, Zs. R. (2018): Üzletimodell-innováció. Vezetéstudomány, 49 (6). 2-12. p.

- Kerezsi, K., Boda, J., Finszter, G., Imre, M., Kovács, G., Sallai, J. (2016): A rendészettudományi kutatások elméleti megalapozása és főbb irányai, *Államtudományi Műhelytanulmányok* 17., pp. 2-24. ,
- Kovács, G. (2020): Szervezetvezetési módszerek – azaz hogyan váljunk sikeres vezetővé, *Magyar Rendészet* 20: 2 pp. 137-151.
- Kovács, G. (2021): A szervezeti és vezetői kommunikáció sajátosságai a rendészeti szerveknél, *Hadtudományi Szemle* 9:1 pp. 381-394.
- Maresova, P.; Soukal, I.; Svobodova, L.; Hedvicakova, M.; Javanmardi, E.; Selamat, A.; Krejcar, O. (2018): Consequences of Industry 4.0 in business and economics, *Economies*, ISSN 2227-7099, MDPI, Basel, Vol. 6, Iss. 3, 1-14. p.
- Németh, K. (2017): Vidéki térségek innovációs kihívásai: Megújuló energia alternatívák, *Veszprém, Magyarország, Pannon Egyetemi Kiadó*, ISBN: 9789633960967, 112. p.
- Németh, K.; Czira, T.; Sütő, A.; Domjánné, Ny. R.; Péter, E. (2020): Melegszik a helyzet? A klímaváltozás hatásai három hazai turisztikai desztináció példáján, *Turizmus Bulletin, A MAGYAR TURISZTIKAI ÜGYNÖKSÉG SZAKMAI ÉS TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA*, XX. évfolyam 4. szám, 28-36. p.
- Pereira, A.C.; Romero, F. (2017): A review of the meanings and the implications of the Industry 4.0 concept, *Procedia Manufacturing*, Volume 13, ISSN 2351-9789, Pages 1206-1214. p.
- Péter, E. (2018): Vezetői lábnyom: A vezető szerepe és a munkaerő motivációs lehetőségei a vállalati kultúrában. *Pannon Egyetemi Kiadó*, ISBN:9789633961148, 1-155. p.
- Pomázi, I.; Szabó, E. (2019): A körforgásos gazdaság az Európai Unióban, Franciaországban és Németországban, *Magyar Tudomány* 180 (2019) 8, 1199–1212. p.
- Sallai, J. (2021): Magyarország határai a trianoni döntés előtt és után, *Határrendészeti Tanulmányok*, 2021:1 pp. 71-93.
-
- Selim, E.; Jäger, A.; Hold, P.; Ott, K.; Sihm, W. (2016): Tangible Industry 4.0: A Scenario Based Approach to Learning for the Future of Production, *Procedia CIRP* 54, 13–18. p.
- Szalavetz, A. (2017): Ipar 4.0 technológiák és környezeti fenntarthatóság – magyar feldolgozóipari tapasztalatok, *Külgazdaság*, 61. évfolyam 2017/7-8, 28–45. p.
- Tjahjono, B.; Esplugues, C.; Ares, E.; Pelaez, G. (2017): What does Industry 4.0 mean to Supply Chain?, *Procedia Manufacturing*, Volume 13, 2017, ISSN 2351-9789, 1175-1182. p.

A körforgásos gazdaság új modelljében szerepet játszó fogyasztói szokások változása a COVID-19 járvány hatására

Mezőfi Nóra

ügyvivő szakértő

Pannon Egyetem Nagykanizsa - Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ

Nagykanizsa 8800, Zrínyi u.18.

e-mail cím: mezofi.nora@uni-pen.hu

Absztrakt

A körforgásos gazdasági modell célja a gazdaság anyagcsere folyamatainak zárásával, a termékek életciklusának átalakítása által az erőforrás-felhasználás és a hulladék mennyiségének csökkentése. Ebben a folyamatban a fogyasztóknak is kiemelt szerepük van, hiszen elemzések szerint várhatóan 2030-ra a világban további hárommilliárd új, középosztálybeli fogyasztó jelenik meg. A modellváltásban játszott szabályozási és koordinációs feladatain túl az EU körforgásos gazdaságot érintő szakpolitikáinak valódi kihívása a fogyasztói tömegek mozgósítása a fogyasztói magatartás befolyásolása által. Az egyéni fellépések multiplikátor hatásából következik, hogy a fogyasztók teljes körű részvétele a változás húzóereje lenne. Tanulmányomban párhuzamot vonok a klímaügy és a járványhelyzet között és a járványhelyzet hatására megváltozott fogyasztói mintázatokat vizsgálva azt a megfigyelést teszem, hogy számos, a körforgásos modellváltásban is érintett fogyasztói szokásban tudott radikális változás bekövetkezni rövid időn belül. Elemzésemet azzal a kérdőjellel zárom, vajon a gyakorlatban kipróbált újfajta, fenntartható életstílus elemei, mennyire maradnak tartósak.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Az Európai Unió európai, nemzeti és helyi szinten is olyan stratégiai irányváltást szorgalmaz, amely határozottan támogatja a körforgásos gazdaság új modelljeit, nemcsak az összes szereplő részvételének erősítésével, hanem azáltal is, hogy a fogyasztókat a közpolitikák középpontjába helyezi. (Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, 2019) Elemzések szerint várhatóan 2030-ra a világban további hárommilliárd új, középosztálybeli fogyasztó jelenik meg, és a termelés jelenlegi szerkezete az ő szükségleteiket már biztosan nem lesz képes a jelenlegi színvonalon ellátni.

A körforgásos gazdasági modellben a gazdaság anyagcsere folyamatai zárt rendszerben áramlanak, a hulladékok és melléktermékek szinte 100 százalékban újra hasznosulnak. A modellben szerepet játszó eszközök együttes célja mind a hulladékcsökkentés, mind az erőforrás-felhasználás csökkentése a termékek életciklusának átalakításával: a ma termékei a holnap alapanyagai. Ezzel egy zárt kör, egy körforgás jön létre.

Ez a folyamat napjainkra érett meg arra, hogy a környezetvédelmi célokhoz egyre erősebb gazdasági érdekek is fűződnek. Mezőfi és Németh kutatásai alapján a közös érdek kialakulásához alapvetően három trend vezetett.

1. Átalakuló fogyasztói igények, miszerint a fogyasztók 39 százaléka hajlandó többet fizetni a környezetbarát vagy fenntartható alapanyagokból készült, 31 százaléku pedig a prémium, társadalmilag fenntartható termékekért.
2. Egyre szűkösebben rendelkezésre álló erőforrások
3. Technológiai áttörések, melyek a körforgásos gazdaságnak nemcsak mozgatórugói, hanem elősegítik, lehetővé teszik a megvalósulását. (Mezőfi-Németh, 2020)

Tanulmányom célja annak feltárása, hogy a 2019-ben kitört COVID-19 világjárvány milyen mértékben alakította át a modellváltáshoz szükséges fogyasztói mintázatokat és ezáltal tekinthető-e egy negyedik, az átállás felgyorsítását eredményező tényezőnek.

Szabályozási és koordinációs feladatain túl az EU körforgásos gazdaságot érintő szakpolitikáinak valódi kihívása a fogyasztói tömegek mozgósítása a fogyasztói magatartás befolyásolása által. Az egyéni fellépések multiplikátor hatásából következik, hogy a fogyasztók teljes körű részvétele a változás húzóereje lenne. „Az anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv” című európai bizottsági közlemény megállapítja, hogy a fogyasztók millióinak döntései elősegíthetik vagy akadályozhatják a körforgásos gazdaságot (Európai Bizottság, 2015).

Az Európai Unió fellépései teljesítésének és a megvalósulás nyomán követésének alapjául az ENSZ 12. számú fenntartható fejlődési céljait és annak rész céljait vette (ENSZ, 2015). A tanulmányban a körforgásos gazdaság szempontjából releváns fogyasztói szokások rendszerezése a globálisan elfogadott ENSZ prioritásokra támaszkodik.

A 12. fenntarthatósági cél, a „Felelős fogyasztás és termelés” célja, hogy kevesebb erőforrásból ugyanakkora – vagy akár nagyobb – hozadékú gazdasági produktum keletkezzen, a fenntartható fogyasztási minták kialakítása pedig a hatékonyabb erőforrás-kiaknázást segíti. A célkitűzés a következő területeket érinti, mint a fogyasztói szokások és magatartásformák által ökológiai hatással bíró tényezőket:

- élelmiszerfogyasztás, különös tekintettel az élelmiszer-hulladék csökkentésére,
- hulladékképződés csökkentése,
- nyitottság, megfelelő információk birtokában meghozott tudatos, fenntartható fogyasztói döntések,
- energiafelhasználás.

A következőkben részleteiben tekintem át ezeket a területeket figyelembe véve az egyes tényezők, iparágak közötti összefonódásokat, kölcsönhatásos kapcsolatokat.

1.1.Élelmiszeripar és fenntartható élelmiszerfogyasztás

Az élelmiszeripar minden fázisa hatással van, sok esetben szennyező hatással a környezetre: a termelés, a feldolgozás különböző formái, a szállítás, raktározás és az elosztás egyaránt. Különböző mennyiségű hulladékot termelnek, melyek az egyik legjelentősebb szereplők Földünk fenntarthatóságának veszélyeztetésében. Az élelmiszeriparban felhasznált források között jelentős a víz és az energiafelhasználás. A felhasználás csökkentését támogató technológiák bevezetésén túl, a szennyíz kezelése az élelmiszeriparban is igen lényeges feladat (Simai, 2016). Az élelmezési láncban, a betakarítástól a fogyasztásig a következő ökológiai lábnyomok keletkeznek (Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Világszervezet, 2020):

- A világszervezet becslései szerint a világon körülbelül 1,3 milliárd tonna élelmiszer közel egyharmada évente kárba vész vagy kidobásra kerül.
- Az Európai Unióban évente 88 millió tonna, egy főre vetítve 173 kg élelmiszert dobnak ki.
- Az élelmiszer-hulladékok keletkezése és ártalmatlanítása az EU-ban 170 tonna széndioxid kibocsátásával jár, és 26 millió tonna erőforrás elfogyasztását veszi igénybe.
- Az évente keletkező élelmiszer-hulladékhoz kapcsolódó költségek becslések szerint közel 143 milliárd EUR-t tesznek ki, miközben az Élelmezésiügyi és Mezőgazdasági Világszervezet (FAO) szerint 800 millió ember éhezik a világon.

A 12. fenntartható fejlesztési cél élelmiszerfogyasztásra vonatkozó alcélja elsősorban arra irányul, hogy 2030-ig világszinten az egy főre jutó élelmiszer-hulladék mennyisége felére csökkenjen kiskereskedelmi és fogyasztói szinten, valamint a termelési és elosztási láncban keletkező élelmiszer-veszteség csökkenjen, ideértve a betakarítás utáni veszteséget is (EP, 2017).

1.2.Hulladékképződés csökkentése

Az Eurobarométer 2017. szeptember–októberi tematikus felmérése szerint az európaiak 94%-ának nagyon fontos vagy elég fontos a környezetvédelem, és a leginkább aggodalomra okot adó területnek a növekvő hulladékmennyiséget jelölték meg. Továbbá 87%-uk úgy véli, hogy személy szerint nagyon fontos vagy elég fontos szerepet tölthet be ezen a területen (Európai Bizottság, 2017). A háztartásoknál keletkező kommunális hulladék tizedét teszi ki annak a 2,5 milliárd tonna hulladéknak, ami évente keletkezik az EU-ban. Mindazonáltal komoly kihívást jelent az újrahasznosítása, mivel nagyon vegyes összetételű, sok különböző forrásból származó hulladékról van szó. Emiatt több uniós országban a kommunális hulladék jelentős részét még mindig hulladéklerakókban helyezik el. Az EU létrehozott egy hulladékkezelési hierarchiát, amely első körben a megelőzésre és az újbóli felhasználásra összpontosít, ezzel „második esélyt” adva a termékeknek. Ezt követi az újrahasznosítás és komposztálás, illetve a hulladékégetés, amellyel elektromos energia nyerhető. A környezet és az egészségünk számára is legkárosabb megoldás a hulladéklerakás, ugyanakkor ez a legolcsóbb. Európában a kommunális hulladék 46%-át komposztálták vagy hasznosították újra 2017-ben (Európai Parlament, 2018). A körkörös gazdasági modell hulladékkezelésre vonatkozó rendelkezései két fő célkitűzést szolgálnak: több újrahasznosítás, kevesebb szemétkerakó.

1.3. Tudatos, fenntartható fogyasztói döntések

Míg a fenntartható fejlődés koncepciója globális szinten született meg és fejlődik, majd innen kerül át a területi és helyi szintekre, azaz felülről lefelé építkezik, a fenntartható fogyasztás ennek inverzeként értelmezhető, azaz a fogyasztók elképzelésiből, az egyéntől indul és a globális kérdéskörök felé szélesedik. Ez a párhuzam a fenntartható fogyasztás definíciójából jól kitűnik: „Az alapvető szükségletek kielégítésére és az életminőség javítására irányuló szolgáltatások és termékek használata, miközben a természeti erőforrások és mérgező anyagok használata, ezzel együtt a hulladék és mérgező anyag kibocsátás minimálisra csökken azzal a céllal, hogy a jövő generációinak szükségleteit ne veszélyeztesse.” (UNEP, 2001).

Gyulai Iván (2008) szerint a termelői mintázatokkal együtt, párhuzamosan kell fejleszteni a fenntarthatóság irányába mutató fogyasztói mintázatokat is, nem elegendő csak a termelés technológiai oldalára koncentrálni. A fenntartható fogyasztói mintázat alapelvei a következőket tartalmazzák:

- helyi identitás, a helyi termék választása,
- hosszú távú időtervek,
- kiszámítható fogyasztói igények,
- sokféleség,
- igény a természetesre,
- együttműködés a termelők és a fogyasztók között,
- a minőség választása a mennyiség előtt,
- kis távolságok, a helyi piacról a helyi áru beszerzésének elsősége,
- tájékozódás és tájékoztatási igény,
- ökoszociális megfontolások a választásnál.

Németh és munkatársai sajátos aspektusból vizsgálják helyi termékként az energiát, kutatva, többek közt, hogy a fogyasztók mire asszociálnak vele kapcsolatban és a megújulóenergia-technológiák térhódítása mennyire befolyásolja mindennapjaikat, kapcsolódó jövőképüket (Németh et al. 2020). A helyi termékek, helyi adottságokhoz igazodó energetikai és egyéb megoldások a klímaváltozás kérdésköre kapcsán szintén egyre inkább előtérbe kerülnek (Németh et al., 2019, 2018).

Meffert és Kirchgeorg (1993) öt fő kategóriába sorolja a környezettudatos viselkedésmódokat, melyek közül a legtöbb fogyasztó jellemzően egy-két tényezőt választ ki, a lehetőségek teljes körét nem használja ki:

- hagyományos termékek fogyasztásának csökkentése,
- keresletmódosítás - környezetbarát termékek vásárlása a hagyományos helyett,
- környezethatékony termékek fogyasztása,
- részvétel az újrahasznosításban, szelektív hulladékgyűjtésben
- környezettudatos panasz, illetve tiltakozás.

1.4. Energiafelhasználás

Mivel a közvetlen szén-dioxid-kibocsátás egynegyede a háztartások számlájára írható az EU-ban, több témával foglalkozó szakirodalom, így Hideg (2008) is a magyar társadalom lehetséges

jövőjéről szóló értekezésében a fenntartható társadalom kialakulását elősegítő változások között elsőként említi az anyag- és energiaigényesség csökkentését. Az egyes fogyasztók energiafelhasználása alá tartozik a háztartásokban felhasznált energia mennyiségén túl a közlekedés, a termékek legyártásához felhasznált energia, az építkezés és minden olyan energia felhasználása, amely a fogyasztást közvetlenül táplálja, ezáltal a fogyasztók felelőssége is megjelenik benne. 2010-ben Hofmeister Tóth et al. készített egy átfogó kutatást környezettudatos fogyasztói magatartásmintákról a magyar háztartásokban, mely szerint a tudatos energiagazdálkodás az a terület, melyet kiemelten fontosnak ítélnék a magyar háztartásokban és a legtöbb tényleges egyéni fogyasztói cselekvés is ezen a területen jelenik meg.

2. Anyag és módszer

Jelen tanulmány megszületését az a számos nemzeti és globális statisztika ihlette, melyek azt hivatottak bizonyítani, hogy a világjárvány, és az ebből fakadó társadalmi távolságtartás következtében alapvetően megváltoztak a fogyasztók munkavégzéssel, étkezéssel, kapcsolattartással és egészségvédelemmel kapcsolatos szokásai. Céлом volt vizsgálni, ezen változások iránya és mértéke milyen hatással van a körforgásos gazdaságra történő átállás jelenleg zajló folyamatára.

Kutatómunkám során rendszereztem a körforgásos gazdasági modellben szerepet játszó fogyasztói szokásokat és aktuális statisztikai adatokat feldolgozva azok alakulását vizsgáltam a járványhelyzet alatt.

A fenntartható fejlődési célok megvalósulásának nyomon követése 232 mutatóból álló globális indikátor keretrendszer segítségével történik (ENSZ, 2020). Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) vállalta a globális indikátorlistához szükséges hazai adatok koordinálását. Az indikátorok négy fő dimenziója az erőforrások szerint rendeződnek: ember, társadalom, gazdaság és környezet. A fenntartható fejlődés mérését szolgáló indikátorok végső célja a folyamatok értékelése. A tendenciák ismerete lehetővé teszi a döntéshozók számára a stratégiaalkotást, előmozdíthatja a beavatkozást, és visszacsatolásként szolgálhat a már elvégzett feladatokról. Jelen tanulmányban a fogyasztói döntésekre és magatartásra vonatkozó indikátorok értelmezése nem a beavatkozások hatékonyságának igazolása céljából történik, sokkal inkább, hogy a jelenleg zajló krízis – mely eredeti jelentése szerint útelágazást jelent, mennyire segítette hozzá a fogyasztókat a környezet szempontjából helyes irány választására. Kutatási kérdésem a következő: a járvány, mint egy hirtelen bekövetkező, váratlan sokkhatás, milyen mértékben mozdította előre a körforgásos gazdasági átállásban szignifikáns szerepet játszó fogyasztói magatartás-mintázatokat.

A PwC 11. Global Consumer Insights Survey című kiadványában közzétett két felmérés a városi fogyasztók vásárlási szokásait és magatartását vizsgálja a COVID-19 világjárvány kitörése előtt és után. (PWC Magyarország, 2020, Kovács, 2020)

Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal, a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karának Marketing és Kereskedelem Intézete és a TÉT Platform szakemberei által lefolytatott,

a járványügyi helyzet élelmiszerfogyasztásra gyakorolt hatásait vizsgáló felmérés eredményei szintén alapot nyújtottak az összefüggések vizsgálatához.

A Google Trends a Google keresések aktuális trendjeit mutató platform, mely segítségével vizsgálható az egyes témakörök népszerűsége az interneten, szezonáltság, a geográfiai érdeklődés, valamint feltárhatók az egyre népszerűbbé váló kifejezések is. Az eszköz segítségével vizsgáltam, mennyire tükrözi vissza az internetes keresések alakulása a fenntartható, tudatos fogyasztói gondolkodás erősödését.

Valamennyi felmérés eredményei azt mutatják, hogy a világjárvány, és az ebből fakadó társadalmi távolságtartás következtében alapvetően megváltoztak a fogyasztók munkavégzéssel, étkezéssel, kapcsolattartással és egészségvédelemmel kapcsolatos szokásai. Ezen megváltozott szokások közül jelen tanulmányban azokat elemezzük, melyek szerepet játszanak a körforgásos gazdasági modellváltásban.

3. Eredmények és értékelésük

A következőkben a témakör átfogó vizsgálata során kapott egyes részeredmények kerülnek bemutatásra. A különböző statisztikai elemzések és adatsorok feldolgozása és értékelése a szakirodalmi részben feltárt, körforgásos gazdaságban szerepet játszó fogyasztói szokások mentén történik.

3.1. Élelmiszervásárlási és fogyasztási szokások alakulása

A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara világjárvány hatásait vizsgáló körképe alapján változás tapasztalható mind az élelmiszervásárlás, mind a fogyasztás terén: kevesebb időt töltenek a vásárlók az élelmiszervásárlással és céltudatosabban vásárolnak (Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, 2020).

A KSH kiskereskedelmi forgalomra vonatkozó adatai alapján a járvány kitörése előtt becsült 6,6%-os növekedés helyett a veszélyhelyzet 17 százalékpontos csökkenést idézett elő. A nem élelmiszer-kiskereskedelmi üzletek volumenindexe 26, míg az üzemanyag-forgalom 30 százalékponttal alacsonyabb annál, mint ami a korábbi adatok alapján becsülhető (KSH, 2020).

1. táblázat: A járvány hatása az egyes kiskereskedelmi üzlettípusok forgalmának alakulására

Üzlettípus	Volumenváltozás az előző év azonos időszakához képest (%)	Világjárvány becsült hatása (%)
Élelmiszer és élelmiszer-jellegű vegyes összesen	-0,4	0,0
Textil, ruházati és lábbeli	-89,8	-96,7
Bútor, műszaki cikk	-23,8	-32,8

Könyv, számítástechnika és egyéb iparcikk	-36,9	-56,9
Csomagküldő és internet	103,5	69,7
Használt cikk	-79,6	-79,8
Gépjárműüzemanyag-forgalom	-26,3	-29,7

Forrás: KSH 2020. áprilisi adatai alapján saját szerkesztés.

A NÉBIH 2020. májusában indított országos karanténkutatása a megváltozott élelmiszervásárlási és fogyasztási szokásokról azt az eredményt adta, hogy a járványügyi veszélyhelyzet alapvetően nem változtatta meg az élelmiszervásárlással kapcsolatos fogyasztói szokásokat, ugyanakkor a vásárlás módja és a vásárlást befolyásoló tényezők preferenciasorrendje módosult. Felértékelődött az élelmiszerek tartóssága és csomagolt jellege, valamint előtérbe kerültek az otthoni sütés-főzéshez szükséges termékek. Ezzel együtt visszaesett az impulzív és a nagy kényelmi jellemzőjű termékek vásárlása. Felértékelődtek a rövidebb értékesítési utak, amely kedvezett a Magyarországon gyártott élelmiszereknek. A háztartások negyedében kevesebb élelmiszerhulladék keletkezett ebben az időszakban. A felmérés alapján a fogyasztók nagyobb hangsúlyt fordítottak a vásárlások és az étkezések megtervezésére, az élelmiszerek lejáratí idejére. A lakosság több időt töltött főzéssel, ezzel párhuzamosan nagyobb figyelem jutott az otthoni élelmiszerbiztonságra (személyi és konyhai higiénia), a tudatos táplálkozásra, a változatos étrendre való törekvésre. Táplálkozástudományi szempontból pozitív, hogy a zöldségek, gyümölcsök, tejtermékek nagyobb mértékben jelentek meg a bevásárlókosarakban, és csökkent az alkoholos italok, a sós rágcárnivalók, az édességek, a cukor és az energiatalok fogyasztása (Péter et al., 2014).

A NÉBIH felmérése kiterjed a fogyasztók hajlandóságára a pozitív változások területén. Arra a felmérésben szereplő kérdésre, hogy mi az, amit a járványügyi helyzetből tanult és szokásként hosszabb távon megtartana a következő válaszokat fordultak elő leggyakrabban:

- tudatos vásárlás,
- személyi higiénia és fertőtlenítés fontossága,
- távolságtartás, egyéni védőeszköz viselés,
- tartalékolás,
- élelmiszerpazarlás csökkentése, spórolás,
- egészséges életmód, étkezés tervezése, sport,
- online vásárlás, ételrendelés,
- csomagolt áru vásárlása,
- magyar termékek vásárlása.

Ezen megváltozott preferenciák között számos, a körforgásos gazdaságra történő átállásban is érintett minta van: a tudatosság, az élelmiszerpazarlás csökkentése és a Magyarországon előállított termékek preferálása a legjelentősebbek.

A koronavírus járvány az élelmiszer- és humán egészségbiztonságon túl rávilágított továbbá a rövidebb ellátási láncok szükségességére és a hosszú láncok sérülékenységére, ami az

agráriumban a hazai önellátás, felesleges termékutaztatás mellett a helyi, termelői közösségek fontosságára hívta fel a figyelmet.

Nemzetközi kitekintés alapján említést kell tenni a fenntartható fejlődés egy sarkalatos pontjáról, mely a COVID-19 hatására szintén fokozódott: az Élelmiszer-biztonsági Világbizottság (CFS) jelentése alapján 2020-ban a világjárvány okozta gazdasági sokk hatására 132 millióval nőtt az éhezők száma a világban (CFS, 2020). Mivel ez a problémakör a gazdasági modellváltásban függő változóként van jelen, vagyis az átállás eredményességétől függően várhatóan oldódni képes, jelen tanulmányba nem tartozik a vizsgálata, mivel elsősorban a fogyasztók modellváltásban betöltött aktív szerepvállalásának lehetőségét és képességét kívánom feltárni.

3.2. Hulladékképződés

A COVID-19 járvány jelentős változásokat eredményezett a műanyagok gyártásában és fogyasztásában, valamint a műanyag hulladék tekintetében. A járvány miatt hirtelen megnőtt a kereslet az egyéni védőeszközök (personal protective equipment, PPE) iránt, mint például maszkok, kesztyűk, köpenyek, palackozott kézfertőtlenítők stb. A vírus terjedésének megakadályozására tett korai erőfeszítések során az Egészségügyi Világszervezet becslései szerint világszerte havonta 89 millió orvosi maszkra van szükség, 76 millió vizsgálókesztyűvel és 1,6 millió szemüveggel együtt (WHO, 2020).

A járványügyi rendelkezések során bevezetett lezárások és a szigorú higiéniai szabályok hatására a COVID-19 jelentős hatással volt az egyszer használatos műanyag csomagolások és termékek fogyasztására. Mivel a legtöbb éttermében betiltották a helyszíni étkezést, sok vendéglátó kezdett csomagolt ételt és kiszállítást kínálni – egyszer használatos csomagolást használva. Több nagy kávézó betiltotta a vásárlóknak, hogy újratölthető edényeket hozzanak, és helyettük eldobható csészéket használnak. Ezzel párhuzamosan az online vásárlás iránt megnőtt a kereslet, és sok termék egyszer használatos műanyagba van csomagolva.

Miközben az eldobható műanyag termékek fontos szerepet játszottak a COVID-19 terjedésének rövid távú megakadályozásában; az ezekre a termékekre irányuló kereslet megnövekedése veszélybe sodorja az EU erőfeszítéseit a műanyag szennyezés visszaszorítására, és a fenntarthatóbb és körforgásos műanyag rendszer felé történő elmozdulásra.

A csökkent gazdasági aktivitás az olaj globális árának erőteljes csökkenését eredményezte. Ez viszont jelentősen olcsóbbá tette a gyártók számára, hogy újrahasznosított műanyagok használata helyett eredeti, fosszilis alapú anyagokból állítsanak elő műanyag termékeket. Az európai és a globális műanyag-újrafeldolgozó piac gazdasági életképessége jelenleg jelentős nyomás alatt van. Az újrahasznosított műanyagok iránti alacsonyabb piaci kereslet szintén bonyolította Európa számos helyi önkormányzatának erőfeszítéseit a hulladékkezelési gyakorlatok fenntartható kezelésére. Eközben a kevésbé kívánatos hulladék lerakásra is szükség van a jelentős mennyiségű műanyag hulladék kezeléséhez (Európai Környezetvédelmi Ügynökség, 2020).

3.3. Tudatos fogyasztói magatartás

Amellett, hogy bizonyos trendek már jó ideje erősödnek, a körforgásos gazdaság mellett elköteleződött PWC Magyarország által készített Global Consumer Insights Survey globális

felmérése azt mutatja, hogy a világjárvány fokozta a fogyasztók átláthatóság, fenntarthatóság és kényelem iránti igényét (PWC, 2020).

A környezettudatos fogyasztói magatartást követő vásárlók tisztában vannak vásárlási döntéseik környezetre gyakorolt hatásaival, éppen ezért tudatosan választják azokat a termékeket vagy szolgáltatásokat vásárlásaik során, amelyek pozitív, vagy legalább kevésbé negatív hatást gyakorolnak környezetünkre (Roberts, 1996). Ezek a fogyasztók felismerték azt a ténytet, miszerint egy termék kifejlesztése, legyártása, elosztása, megvásárlása, használata és a létrejött hulladék elhelyezés hatalmas nyomást gyakorol környezetünkre és magatartásukkal igyekeznek minimalizálni a negatív hatásokat. A Covid-19 világjárvány jól szemlélteti, milyen törekények a társadalmaink és gazdaságaink a komolyabb megrázkódtatásokkal szemben és ez a sebezhetőség most kilépett a könyvek és cikkek lapjairól és kézzel foghatóvá vált. Ez a hatás kutatásaink alapján egyértelműen megmutatkozik a környezettudatos magatartás erősödésében.

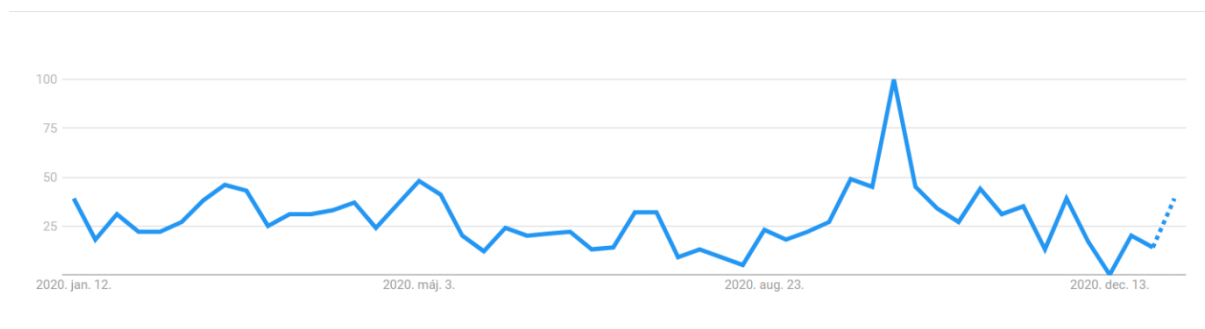
Az Magyar Nemzeti Bank által szeptemberben tartott Civil konzultáció összefoglaló jelentése alapján a járvány során kétféle tendencia volt megfigyelhető Magyarországon: megnőtt a városokban a megbízható forrásból származó termékek házhoz szállítására való igény, valamint termelői termékeket közvetítő közösségi szervezésű átvevő pontok látogatottsága megnőtt, mivel a biztonságos termék mellett a megfelelő szociális távolságot is tudták biztosítani, mindezen túl a vásárlók a lojalitásukat is kifejezték a bajba került termelőkkel szemben (MNB, 2020).

A Google Trends a Google keresések aktuális trendjeit mutató platform, mely segítségével vizsgálható az egyes témakörök népszerűsége, szezonalitása, a geográfiai érdeklődés, valamint feltárhatók egyre népszerűbbé váló kifejezések is. Az eszköz segítségével vizsgáltam, mennyire tükrözi vissza az internetes keresések alakulása a fenntartható, tudatos fogyasztói gondolkodás erősödését. Elemzésem során a tudatos fogyasztói magatartás témakörében két olyan kifejezést találtam, ahol a pandémia időszakában indított keresések markáns tendenciákat mutatnak, ezáltal alkalmasak következtetések leszűrésére. Az alábbi ábrák közül az első a „termelői piac”, mint keresési kifejezés előfordulását mutatja 2020-ban a Google magyarországi kereső oldalon, míg a második a fenntarthatóság témakörében indított keresések alakulását, ugyanebben az időintervallumban.

1. ábra: „Termelői piac”, mint keresési kifejezés internetes keresések alakulása 2020-ban

Forrás: Google Trends, 2020.

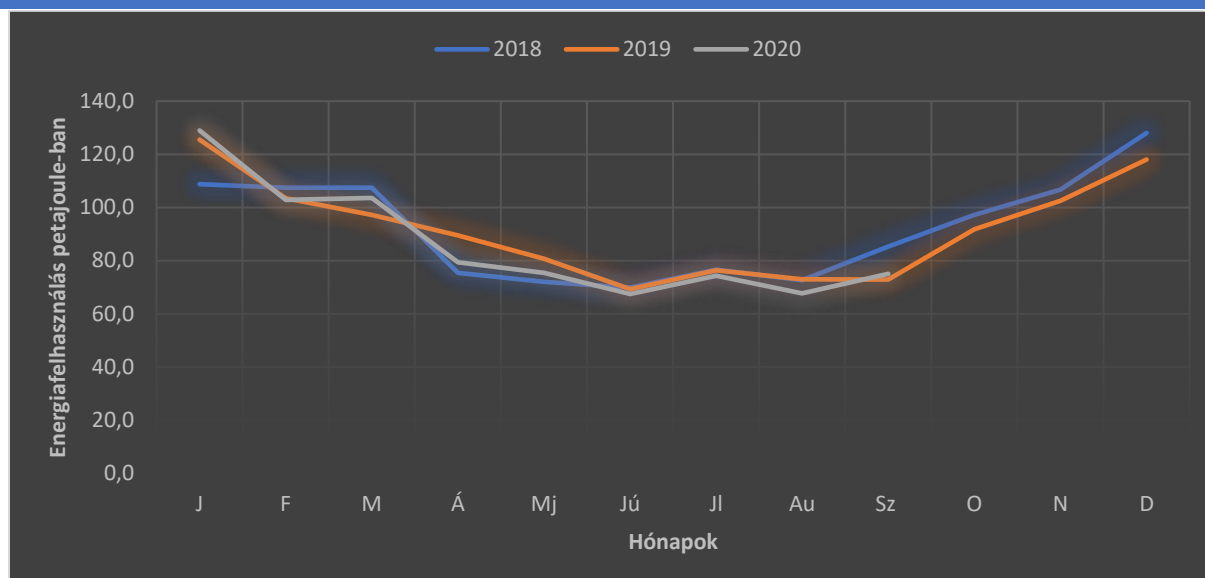
2. ábra: Fenntarthatóság témakörében indított keresések alakulása az elmúlt 2020-ban

Forrás: Google Trends, 2020

A járvány első hulláma alatt a termelői piac, mint keresési kategória iránti keresési volumen szignifikáns emelkedést mutat. Valószínűsíthetően az első sokkhatás után ebben az első időszakban a közvetlen szükségletek optimális kielégítésén volt a hangsúly. Ezzel szemben a második grafikon alapján augusztustól a fenntarthatóság témakörében indított keresések nőttek meg jelentősebb mértékben: a fogyasztók ekkor kezdtek el hosszú távú konzekvenciákat alkotni a kialakult helyzetről.

3.4. Energiafelhasználás

A KSH energiagazdálkodásra vonatkozó idősorai egyértelmű csökkenést mutatnak az energiafogyasztásban a járványhelyzetben összehasonlítva az előző évek azonos időszakával. Az áprilisi jelentős visszaesést követően is folyamatosan csökken hazánk energiafelhasználása. Az alábbi ábra az elmúlt három év magyarországi energiafelhasználását mutatja havi bontásban – a 2020. évi adatok augusztusig állnak csak rendelkezésre.

3. ábra Hazánk energiafelhasználása 2018-2020

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés, 2021.01.12

A visszaesés nagyrészt a járványhelyzet miatti kevesebb járműforgalomnak és üzemleállásoknak köszönhető. Előrejelzések szerint a járványhelyzetet követően az ipar nagyobb lendülettel fog belekezdeni a lemaradások feldolgozásába, aminek köszönhetően a csökkenés mértékénél nagyobb ütemben fog megnőni az energiafelhasználás, így ez a pozitív változás előreláthatóan nem lesz hosszú távon fenntartható.

Az International Energy Agency aktuális jelentése szerint a globális energiafelhasználás is a magyarországihoz hasonló csökkenő tendenciát mutat. (IEA,2020) Előrejelzésük szerint éves szinten kb. 6%-os csökkenés várható, ami az elmúlt öt év növekedésének kiegyenlítésére alkalmas. A tényleges csökkenés mértéke energiahordozók típusától függően eltérően alakult. A kőszénfelhasználás 8%-kal csökkent a múlt évi szinthez képest, köszönhetően a viszonylag enyhe téli időjárásnak is. Az olajfelhasználás 5%-kal csökkent, főleg a közlekedés és utazás korlátozása miatt, beleértve a tengeri szállítás csökkenését is a gazdasági lassulás miatt. A nukleáris energián alapuló áramtermelés is csökkent, főként az európai és észak-amerikai alacsonyabb áramfogyasztás miatt. A megújuló energiaforrások felhasználása viszont 1,5%-kal nőtt az első negyedévben a múlt évi adatokhoz képest. Ennek egyik fő oka az újonnan megjelent termelési kapacitás volt, a szolgáltatók által előnyben részesített felhasználás mellett, hiszen emiatt a termelők nem kényszerültek kapacitáscsökkentésre, így az alacsonyabb felhasználás mellett nagyobb piaci részesedést tudtak elérni. A legnagyobb arányban Belgiumban, Olaszországban, Németországban és Magyarországon növekedett a megújuló energia felhasználása.

4. Következtetések, javaslatok

Tanulmányom elsődleges célja annak alátámasztása volt, hogy a koronavírus eredményes kezelése megmutatta az emberiség képességét az átállásra egy fenntarthatóbb gazdasági

modellre. Földünk fenntarthatóságának kérdése és a kialakult járványhelyzet számos ponton mutat hasonlóságot, ami indíttatást adott arra, hogy a körforgásos gazdasági modellváltásban szerepet játszó megváltozott fogyasztói mintázatok alakulását vizsgáljam:

- egy eszkalálódó, testközelben érzékelhető katasztrófa érzete, aminek a kezelése csak az életmódunk radikális megváltoztatásával lehetséges
- egyéni lehetőségek behatároltak, közös koordinációra van szükség,
- különböző mértékben, de a kormányok is egyhangúan elismerik, hogy határozott fellépésre van szükség.

A körforgásos gazdasági modellt egyéni szinten az élelmiszervásárlás és fogyasztás, a hulladékképződés, az energiafelhasználás és tudatos gondolkodás formálásával lehet előmozdítani. Ezekon a területeken a rendelkezésre álló legújabb adatsorok szerint egyértelműen tapasztalhatók a fenntartható fejlődésben is szerepet játszó változások. A tudatosság, az élelmiszervásárlás és az energiafelhasználás területén megjelenő pozitív hatások egy része valószínűleg csak időszakos, a járványhelyzet enyhülése esetén ezek visszaállnak kiindulási állapothoz közeli szintre. Ilyen például a gyárbezárások miatti csökkenő energiafogyasztás, a légitömegleállítás, illetve a turizmus csökkenéséből adódó pozitív környezeti hatások.

Egy pár hónappal későbbi ismételt összehasonlító elemzés témája lehet, hogy a most gyakorlatban kipróbált életstílus elemek milyen mértékben maradtak fenn hosszú távon.

5. Köszönetnyilvánítás

Jelen publikáció/kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen” című projekt keretében jött létre.

6. Felhasznált irodalom

- Birkner, Z. (2010): Zala megyében is az innováció a siker motorja? PhD Disszertáció 144 p.
- Committee on World Food Security (2020): High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition Report (HLPE Report). Food Security and Nutrition – Building a global narrative towards 2030. PDF elérhető: <http://www.fao.org/3/ca9731en/ca9731en.pdf>
Letöltés ideje: 2021.01.04.
- Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (2019): A fogyasztók szerepe a körforgásos gazdaságban. Saját kezdeményezésű vélemény. INT/882
- Európai Bizottság (2015): Az anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv. COM(2015) 614 final.
- European Communities (2017): Attitudes of European citizens towards the environment. Special Eurobarometer 468.

- Európai Parlament (2017): Jelentés az az „Erőforrás-hatékonysági kezdeményezés: az élelmiszer-hulladékok mennyiségének csökkentése, az élelmiszer-biztonság javítása” című kezdeményezéséről. (2016/2223(INI))
- Európai Parlament (2018): Hulladékkezelés az EU-ban: trendek és statisztikák. Sajtóközlemény
- European Environment Agency (2020): COVID-19 and Europe’s environment: impacts of a global pandemic. Pdf elérhető: <https://eionet.kormany.hu/download/5/fd/a2000/covid-19-and-europes-environment.pdf> Letöltés ideje: 2020.12.30. 11:39
- Food and Agricultural Organization (2020): Statistical Yearbook 2020. PDF elérhető: <http://www.fao.org/3/cb1329en/CB1329EN.pdf> Letöltés ideje: 2021.01.04.
- Gyulai, I. (2008): Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről, Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest. 56 p.
- Hideg, É. (2001): Társadalmi modellek és a magyar társadalom lehetséges jövője in: Nováky E. (szerk.) (2001): Magyarország holnapután, Tanulmánykötet a T23113 sz. OTKA program alapján, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Jövőkutató Kutatóközpont, Budapest. 120 p.
- Hofmeister-Tóth, Á., Kelemen, K., Piskóti, M. (2010): Környezettudatos fogyasztói magatartásminták a magyar háztartásokban. Magyar Marketing Szövetség 16. Országos Konferenciája. 2010. augusztus 26-27. Budapest. 358-370 p.
- International Energy Agency (2020): Global Energy Review 2020. The impacts of the Covid-19 crisis on global energy demand and CO2 emissions.
- Kovács, G. (2020): Szervezetvezetési módszerek – azaz hogyan váljunk sikeres vezetővé, Magyar Rendészet 20: 2 pp. 137-151.
- KSH (2017-): Primer energiafelhasználás Magyarországon. Folyamatosan frissülő adatsor elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qe001.html?utm_source=kshhu&utm_medium=banner&utm_campaign=theme-energiagazdalkodas. Letöltés ideje: 2020.12.29.
- Mezőfi N. – Németh K. (2020): Az Európai Unió körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési terveinek vállalati aspektusai. 62. Georgikon Napok, megjelenés alatt.
- Magyar Nemzeti Bank (2020): Civil konzultáció összefoglaló jelentés – A környezetileg is fenntartható gazdasági növekedés elősegítéséről. Pdf elérhető: <https://www.mnb.hu/letoltes/mnb-zold-penzugyek-civil-konzultacio-osszefoglalo-tanulmany.pdf> Letöltés ideje: 2021.01.04.
- Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (2020): A koronavírus átalakította a vásárlási szokásokat is. <https://www.nak.hu/tajekoztatasi-szolgaltatas/koronavirus/102582-a-koronavirus-atalakitotta-a-vasarlas-szokasokat-is>. Letöltés ideje: 2020.12.28.
- Németh, K., Birkner, Z., Katona, A., Göllény-Kovács, N., Bai, A., Balogh, P., Gabnai, Z., Péter E. (2020): Can energy be a “local product” again? Hungarian case study, SUSTAINABILITY 12:3 Paper: 1118, 1-21 p.
- Németh, K., Czira, T., Sütő, A., Péter, E., Domjánné, Nyizsalovszki R. (2019): Félig tele vagy félig üres? Turizmus szektort érintő klímaalkalmazkodási kérdések vizsgálata a Nyugat-Balaton térségben, COMITATUS: Önkormányzati szemle 29: 232, 55-62. p.
- Németh, K., Péter, E., Szabó, P., Pintér G. (2018): Renewable energy alternatives in Central and Eastern European countries – Through the example of Hungary, GEORGICON FOR AGRICULTURE: A MULTIDISCIPLINARY JOURNAL IN AGRICULTURAL SCIENCES 24.: (3.) 72-88 p., 2018

- PWC Magyarország (2020): Global Consumer Insights Survey 2020. Elérhető: https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/Consumer_insights_survey_2020.pdf
Letöltés ideje: 2020.12.30.
- Péter, E., Kaszás, N., Németh, K. (2014): The role of health-conscious decisions in food consumption, *Deturope*, 6:1 pp. 66-78.
- Roberts, J. (1996): Green Consumers in the 1990's: Profile and Implications for Advertising, *Journal of Business Research*, 36: 217-231 p.
- Simai, M. (2016): A harmadik évezred nyitánya. Corvina Kiadó, Budapest. 140 -153.p.
- ENSZ Környezetvédelmi Programja (2001): Fenntartható fogyasztási lehetőségek – beszámoló a döntéshozók számára. Genf. 69 p.
- ENSZ (2015): SDG Compass. Útmutató a fenntartható fejlődési célok megvalósításához. PDF elérhető: https://sdgcompass.org/wp-content/uploads/2016/10/SDG_Compass_Guide_Hungarian.pdf Letöltés ideje: 2020.12.14.
- ENSZ (2020): Tier Classification for Global SDG Indicators. PDF elérhető: https://unstats.un.org/sdgs/files/Tier%20Classification%20of%20SDG%20Indicators_17%20July%202020_web.v3.pdf Letöltés ideje: 2020.12.29
- WHO situation reports <https://www.who.int/news/item/03-03-2020-shortage-of-personal-protective-equipmentendangering-health-workers-worldwide>)

A körforgásos gazdasági modell európai uniós szabályzási keretei

Dr. Németh Kornél¹ – Dr. Bai Attila² – Dobozi Eszter³–

Dr. Gabnai Zoltán⁴ – Dr. Péter Erzsébet⁵

^{1,5} egyetemi docens, ³ kutató, Pannon Egyetem Nagykanizsa,

Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ, Nagykanizsa 8800, Zrínyi Miklós u.18.

² egyetemi tanár, ⁴ tudományos munkatárs, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Vállalatgazdaságtani Tanszék, Debrecen, Böszörményi út 138.

e-mail cím: nemeth.kornel@uni-pen.hu

Absztrakt

Az elmúlt időszakban az Európai Unióban számos stratégiai dokumentum és akcióterv készült, amelyek már kimondottan a körforgásos gazdaság fogalomkör köré épülve fogalmazzák meg azt a célkitűzést, hogy az erőforrás hatékonyság növelésével összekapcsolják az ökológiai és ökonómiai fenntarthatóságot. Mindemellett a piac is egyértelműen elmozdult a környezettudatosabb gyártás irányába, fogyasztói oldalon is egyre nagyobb a nyitottság a fenntartható, „zöld” termékek iránt. Jelen tanulmányunkban ezen folyamatok irányait, kulcsterületeit tekintjük át az Európai Bizottság közleményein, javaslatain keresztül. Kutatásaink egyértelműen megerősítik, hogy a körforgásos gazdaság témaköre az évek folyamán kinőtte az elméleti megközelítéseket, az uniós „zöld fordulat” elképzelései, elvei mentén több ország fogott bele erőforrás-hatékonyság növelését célzó szakpolitikák fejlesztésébe. Kutatómunkánk jelen tanulmányban feltárt elméleti megközlítései elősegíthetik a napjainkban formáló körkörös gazdasági modell Európai Bizottság által lefektetett elveinek gyakorlati adaptálási folyamatát.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a világnak új gazdasági modellre, a jelenleg működő termelési, gyártási megoldások fogyasztói szokások újragondolására van szüksége. A problémák egyre égetőbbek, elég csak a túlnépesedés, túlfogyasztás okozta kihívásokra gondolni, de ugyanígy a klímaváltozás okozta problémák, vagy a fosszilis tüzelőanyagok kimerülése is a közeljövő megoldandó feladatait jelentik. A járványhelyzet rávilágított a nemzetközi ellátási láncok összefonódására és komplexitására, a hirtelen felmerülő ellátási zavarok kezelhetőségének kérdéseire, a kitett, külföldi kereskedelmi partnerekre támaszkodó

országok sebezhetőségére. A fenntarthatósági kérdések egy része a járvány hatására előtérbe került, míg jelentős hányada háttérbe szorult. Beresford et al. (2020) megfogalmazása szerint eljött a körforgásos gazdaság ideje. A jelenlegi gazdasági modellek lineárisak: az erőforrások kinyerésével kezdődnek, amelyeket termékekkel alakítanak, majd elfogyasztanak és végül ártalmatlanítanak. A körforgásos gazdasági ettől alapvetően különbözik, ennek ellentettje: az erőforrás hatékonyságra és a teljes értéklánc lezárására törekszik, igyekszik elválasztani a gazdasági növekedést a nem kívánt környezeti hatásoktól. Alarcón et al. (2020) megfogalmazásában egy olyan gazdasági rendszer kialakításáról van szó, amely paradigmaváltást jelent az emberi társadalom természettel való kapcsolatában, és célja az erőforrások kimerülésének megakadályozása, az energia- és anyagáramok lezárása, körkörössé tétele. Vagyis a fenntarthatóság gyakorlati megalapozása a vállalkozásoknál, a fogyasztóknál, a szimbiózisba integrált gazdasági szereplőknél, valamint a városok, régiók és kormányok szintjén. Pieroni et al. (2019) és Geissdoerfer et al. (2018) szerint a körforgásos gazdasági modell az üzleti fenntarthatóság elérésének eszköze. Az Európai Bizottság megfogalmazásában (Európai Bizottság, 2019) a körforgásos gazdaság mára már visszafordíthatatlan, globális megatendencia. Az állítást alátámaszja, hogy a koncepció egyre inkább beépül a politikai döntéshozásba és a vállalatok stratégiáiba. Számos országban a rendeletek és törvények is szabályozzák. Kiemelt jelentőséggel bír, az Európai Unió egészét tekintve és egyes tagállamaiban, így például Hollandiában, Svédországban, Finnországban, de a gondolatkör ugyanígy jelen van Kínában, Japánban, az Egyesült Királyságban, vagy éppen Kanadában és Ausztráliában. A témakört előtérbe helyező multinacionális cégek közt a csomagolóiparban, a textiliparban, a bútoriparban, de ugyanígy az építőiparban, vagy éppen a mezőgazdaságban tevékenykedő vállalatokat is találunk.

A körforgásos gazdaság egy olyan rendszerszintű átmenet, amelynek értelemszerűen nem csak egy válasza, megoldási módja van. Az előttünk álló évtized nagy kérdése, hogy hogyan néz ki a körforgásos gazdaság a gyakorlatban. A vállalatoknak, a társadalomnak és a döntéshozóknak minél több kézzelfogható bizonyíték, mindennapi gyakorlat arra, hogyan lehetne a körkörös gazdaságot elméletből kivonni és a gyakorlatba átültetni.

Az ezredfordulót követő évtizedben több ország fogott bele erőforrás-hatékonyság növelését célzó szakpolitikák fejlesztésébe. 2005-ben az Unió a vezető szerepet felvállalva az Európai Bizottság jóvoltából előállt a természeti erőforrások fenntartható használatának saját tematikus stratégiájával, amit az „Erőforrás-hatékony Európa Ütemterve” elképzelés követett (Pomázi – Szabó, 2019, Mátyás et al., 2020, Birkner et al, 2013). Ennek a folyamatnak komoly előzményei voltak, hiszen az Unió környezetvédelmi politikájának alakulásában a környezeti cselekvési programok a 70-es évek elejétől kezdve döntő szerepet játszanak. Az Európai Unió eltökélt célja, hogy továbbra is az éghajlatváltozás elleni globális küzdelem élharcosa legyen. A formálódó, de egyre több konkrétumot (javaslatcsomagot, intézkedési tervet, célszámokat) tartalmazó körforgásos gazdasági modell az európai zöld megállapodás, a klímasemlegesség 2050-ig történő elérésére irányuló uniós növekedési stratégia egyik kulcspillére. Tanulmányunkban a témakört érintő folyamatokat, előrehaladást az Európai Bizottság által közzétett fontosabb javaslatcsomagok, közlemények bemutatásával, elemző értékelésével mutatjuk be.

2. Anyag és módszer

Jelen tanulmány a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, a „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen” című projekt szakirodalmi gyűjtés/feldolgozás/rendszerezés részfeladatához kíván hozzájárulni és kézzelfogható, konkrét segítséget adni. Tanulmányunk fókuszában a napjainkban formálódó körforgásos gazdaság Európai Bizottság által közétett főbb területeinek, szakmai ajánlásainak jelentések és közlemények formájában közzétett elképzeléseinek tematikus lehatárolása, elemző értékelése áll. A feldolgozott szakmai anyagok jelen fázisban való közzététele amellelt, hogy segítséget nyújt a tudományos kutatómunkánkhoz, támogatja a hasonló területeken zajló szakmai munkákat, segítheti a napjainkban formáló körkörös gazdasági modell Európai Bizottság által lefektetett elveinek gyakorlati adaptálási folyamatát. Jelen tanulmánynak nem célja az egyes részterületeket érintő jogi aktusok teljeskörű elemzése, sokkal inkább egyfajta „drónfelvétel jelleggel” pillanatképet kíván adni a fenntarthatósági elveket fókuszba helyező modell elveiről, jelenéről, fejlődési irányairól. A tágabb értelemben vett kutatómunka azon hatékony megoldások, működő programok tapasztalatainak összegyűjtését és elemzését helyezi fókuszba, amelyek hozzájárulhatnak a körforgásos alapokon nyugvó, hazai környezetben is alkalmazható gazdaság- és környezetfejlesztési modellek kialakításához, vállalati gyakorlatba való átültetéséhez. A kutatás a feltárt elméleti megközelítésekhez illesztett gyakorlati megoldások gyűjtésével, esettanulmány jellegű bemutatásával további széleskörű elemzéseket és összehasonlításokat tesz lehetővé a későbbiekben.

3. Eredmények és értékelésük

Az uniós jogi aktusok különböző – sokszor bonyolult eljárási feltételeket tartalmazó – döntéshozatali eljárások eredményei. A jogi aktusok megalkotása során általában nem egy intézmény vagy szerv jár el, hanem a döntés több intézmény együttműködésének eredője lehet. Az uniós jogi aktusok megalkotására irányuló, döntéshozatali eljárásoknak, ezen belül is a klasszikus jogalkotásra irányuló eljárásoknak, tipikusan három főszereplője van: a Tanács, a Bizottság és a Parlament. A Bizottság általában kezdeményezi a jogalkotást, a Parlament konzultatív vagy társjogalkotó szerv, míg a Tanács jogalkotóként vagy társjogalkotóként meghozza a jogszabályt. Megjegyzendő, hogy más szervek, például a Gazdasági és Szociális Bizottság vagy a Régiók Bizottsága, mint tanácsadó szerv, esetenként ugyancsak részt vesz a döntéshozatalban. A jogalkotási folyamat során megszülető dokumentumok egyrészt kötelező erejűek (rendeletek, irányelvek és határozatok) lehetnek, másrészt nem kötelező erejű dokumentumok (például állásfoglalások, vélemények), vagy más egyéb dokumentumok (például az EU-intézmények belső szabályzatai, uniós cselekvési tervek) kategóriájába tartoznak. Utóbbiak (az úgynevezett közösségi vívmányok - *acquis communautaire*) minden olyan alapelvet, döntést, nyilatkozatot, közleményt, gyakorlatot, javaslatot, célkitűzést is tartalmaznak, amely a tagállamokra vonatkozik, de nem minősül jogszabálynak (EUR-Lex, 2021; Blutman, 2014). Ezen nem kötelező érvényű dokumentumok kategóriába tartoznak az Európai Bizottság körforgásos gazdaságra vonatkozó közleményei, jelentései (1. táblázat).

1. táblázat: Az erőforrás hatékony Európa és a körforgásos gazdaság megvalósítására vonatkozó fontosabb Európai Bizottsági közlemények, jelentések

AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE/JELENTÉSE AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, A TANÁCSNAK, VALAMINT AZ ÉRINTETT SZAKBIZOTTSÁGOKNAK	ELFOGADÁSA	SZÁMA
Tematikus stratégia a természeti erőforrások fenntartható használatáról	Brüsszel, 2005.12.21.	COM (2005) 670
Az erőforrás-hatékony Európa megvalósításának ütemterve	Brüsszel, 2011.09.20.	COM (2011) 571
Az anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv	Brüsszel, 2015.12.2.	COM (2015) 614
A körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési terv végrehajtásáról	Brüsszel, 2017.01.26.	COM (2017) 33
A körforgásos gazdaság nyomonkövetési keretrendszeréről	Strasbourg, 2018.01.16.	COM (2018) 29
A körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési terv végrehajtásáról	Brüsszel, 2019.3.4.	COM (2019) 190
Az európai zöld megállapodás	Brüsszel, 2019.12.11.	COM (2019) 640
A Fenntartható Európa beruházási terv - Az európai zöld megállapodáshoz kapcsolódó beruházási terv	Brüsszel, 2020.01.14.	COM (2020) 21
A tisztább és versenyképesebb Európát szolgáló, körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési terv	Brüsszel, 2020.03.11.	COM (2020) 98

Forrás: saját gyűjtés, 2021

Ezen szakmai anyagokban az Európai Bizottság felkéri az Európai Tanácsot, az Európai Parlamentet és az érintett az Európai szakbizottságokat (például a Európai Gazdasági és Szociális Bizottságot és a Régiók Bizottságát), hogy fogadják el a közleményeket, jelentéseket és járuljanak hozzá a témakört érintő uniós fellépések, döntéshozatali eljárások továbbviteléhez. A felvázolt szakmai tartalmakkal összhangban fogalmazzanak meg jogalkotási javaslatokat.

Az erőforrások használata Európában ötven éve szakmai viták tárgya. A tágabban értelmezett körforgásos gazdaságról szóló jogalkotási csomag az Európai Unióban bő tizenöt éves múltat tekint vissza.

Az Európai Bizottság 2005-ben fogalmazta meg a „Tematikus stratégia a természeti erőforrások fenntartható használatáról” című közleményét. A természeti erőforrások fenntarthatóbb használatát célzó stratégiának egyértelmű törekvése a kihívásokkal való őszinte szembenézés: az erőforrás-hatékonyság növelése, egyúttal az erőforrás felhasználás negatív környezeti hatásainak csökkentése, vagyis a környezeti állapotjavulást a növekedéssel összeegyeztetve elérni. A stratégiában megfogalmazott egyértelmű cél tehát, hogy a gazdasági fejlődés mellett csökkenteni a természetes erőforrások felhasználásának kedvezőtlen környezeti hatásait – ezt a dokumentum elválasztásnak vagy szétválasztásnak nevezi (Európai Bizottság, 2005). A cél elérése érdekében az alábbiak kerültek megfogalmazásra:

- jobban megismerni és megérteni az európai erőforrás-felhasználást, annak negatív hatásait és jelentőségét;
- eszközöket kialakítani az EU egészében, a tagállamokban és az egyes gazdasági ágazatokban megtett haladás figyelemmel kísérésére és jelentésére;
- segíteni a stratégiai megközelítések és folyamatok használatát mind az egyes gazdasági ágazatokban, mind pedig az egyes tagállamokban, valamint ösztönözni a kapcsolódó tervek és programok kialakítását;
- felhívni az érdekelt felek és a lakosság figyelmét az erőforrások felhasználás komoly környezetkárosító hatásaira.

Az erőforrások fenntartható használatához kapcsolódó elgondolásokra és elvekre építve 2011-ben született meg „Az erőforrás-hatékony Európa megvalósításának ütemterve” című dokumentum (Európai Bizottság, 2011 a). A közlemény szerint a világon a huszadik század folyamán a fosszilis tüzelőanyagok felhasználása tizenkétszeresére, az anyagi erőforrások kitermelése pedig harmincnégyszeresére nőtt. A huszonegyedik század első évtizedében az Európai Unióban az egy főre jutó anyagfelhasználás évi 16 tonna, ebből 6 tonna hulladék keletkezik, amelynek a fele hulladéklerakókba kerül. A közleményben megfogalmazottak szerint a tendenciák azt mutatják, hogy a bőségesen rendelkezésre álló olcsó erőforrások korszaka immáron véget ért. A természeti tőkét és az ökoszisztéma-szolgáltatásokat fókuszba helyező szakmai anyag fókuszában a biológiai sokféleség, a víz, a levegő, a földterületek és talajok, a tengeri erőforrások állnak. Az ágazatokat tekintve a legfontosabbak közé az élelmiszereket, a mobilitást és az épületeket sorolja. A közlemény a Bizottság további szakmai anyagaira (Európai Bizottság, 2011 b, c; 2010) hivatkozva megállapítja, hogy az ipari országokban az élelmiszerügy, a lakásügy és a mobilitás az összes környezeti hatás 70–80 %-áért felelős. Ezek az ágazatok kulcsszerepet töltenek be az energiatermeléssel és az éghajlatváltozással kapcsolatos kihívások kezelésében. Az ütemterv célja, hogy stabil perspektívát biztosítson a gazdaság átalakításához. A szakmai anyag nem szolgál végleges válaszokkal valamennyi kihívásra, ez nem is célja. Sokkal inkább az első lépést jelenti a különböző szakpolitikai területeket és ágazatokat felölelő egységes keret megteremtése felé.

Az Európai Bizottság által 2015-ben közzétett „Anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv” című dokumentum foglalkozik először definíciószerűen a körforgásos gazdaság fogalomkörével (Európai Bizottság, 2015). Mindez egy olyan gazdasági modellként kerül felvázolásra, melyben a termékek, alapanyagok és erőforrások értékét a lehető legtovább megőrzik a gazdaságban, a hulladék keletkezését pedig a minimálisra csökkentik. A szélesebb körű előnyök az EU versenyképességének növelését hangsúlyozva az Ellen MacArthur Foundation, a McKinsey, a Centre for Business and Environment és a Stiftungsfonds für Umweltökonomie und Nachhaltigkeit (SUN) közös, 2015-ben „Belső növekedés: a körforgásos gazdaságra vonatkozó jövőkép egy versenyképes Európáért” címmel közölt jelentésére alapozva kerülnek bemutatásra:

- a körforgásos gazdaság megvédi a vállalkozásokat az erőforrások szűkösségével és az ingadozó árakkal szemben;
- elősegíti az új üzleti lehetőségek, illetve a termelés és fogyasztás innovatív, hatékonyabb módjainak kialakítását;
- helyi munkahelyeket teremt majd minden képzettségi szinten, lehetőségeket kínál a társadalmi integrációra és kohézióra;
- energiát takarít meg, és elősegíti az erőforrások nem megfelelő ütemben való felhasználásából fakadó visszafordíthatatlan károsodások elkerülését;
- támogatja a Föld megújulására való képességét az éghajlatot, a biodiverzitást, illetve a levegő-, a talaj- és a vízszennyezést illetően;
- nagymértékben hozzájárul a jelenlegi szén-dioxid-kibocsátási szintek csökkentéséhez;
- támogatja az ipari innovációt – és a fenntartható fejlődést célzó globális erőfeszítéseket.

Fenti folyamatokat, átmenetet a helyi, regionális és országos hatóságok teszik, de értelemszerűen az Unió is alapvető szerepet játszik annak támogatásában. A folyamatban a gazdasági szereplők, mint például a vállalkozások és a fogyasztók, kulcsfontosságú hajtóerőt jelentenek. Több ágazat sajátos kihívásokkal szembesül a körforgásos gazdasággal összefüggésben, termékeik vagy értékláncuk sajátosságai, környezeti lábnyomuk vagy az Európán kívülről származó anyagoktól való függőségük miatt. A cselekvési terv a 2. táblázatban foglalt prioritási területeket határolja le.

A cselekvési terv a feltüntetett ágazatokat célzottan kívánja kezelni annak biztosítása érdekében, hogy a ciklus egyes szakaszai közötti kölcsönhatások teljes mértékben figyelembe legyenek véve az egész értéklánc mentén. A szakmai anyag rávilágít arra is, hogy az elképzelések megvalósítása természetesen állami és magánfinanszírozási forrásokat is igényel. A továbbfejlesztett technológiák és eljárások szélesebb körben történő bevezetése, továbbá az infrastruktúra fejlesztése, és az értéklánc szereplői közötti együttműködés fokozása érdekében meg kell találni a megfelelő finanszírozási módokat.

2. táblázat: A körforgásos gazdaságra vonatkozó 2015-ben megfogalmazott uniós cselekvési terv prioritási területei

PRIORITÁSI TERÜLET	PRIORITÁSI TERÜLET INDOKLÁSA, ÉRTELMEZÉSE, AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG ÁLTAL MEGFOGALMAZOTT JAVASLATOK
Műanyagok	A műanyagok EU-n belüli felhasználása folyamatosan nő, de a begyűjtött műanyag hulladéknak kevesebb, mint 25 %-át dolgozzák fel újra, 50 %-a pedig hulladéklerakóba kerül. A Bizottság a műanyagok által a körforgásos gazdaságban játszott szerepről szóló stratégiát kíván elfogadni, amely kiterjed olyan kérdésekre, mint az újrafeldolgozhatóság, a biológiai lebonthatóság, a veszélyes anyagok jelenléte egyes műanyagokban és a tengeri hulladék, a műanyag csomagolások újrafeldolgozására.
Élelmiszer-hulladék	Az élelmiszer-hulladék egyre nagyobb probléma: az élelmiszerek előállítása, forgalmazása és tárolása természeti erőforrásokat vesz igénybe, és környezeti hatásokkal jár. A még ehettő élelmiszer kidobása fokozza e hatásokat, veszteséget okoz a fogyasztók és a gazdaság számára. Élelmiszer-hulladék az értéklánc minden pontján keletkezik. Jelenleg nincs harmonizált, megbízható módszer az élelmiszer-hulladék mérésére az EU-ban, ami megnehezíti a hatóságok számára, hogy felmérjék annak nagyságrendjét, eredetét, és időbeli trendjeit. Ez megnehezíti a problémakör részletes feltárását és megoldását.
Kritikus fontosságú nyersanyagok	A kritikus fontosságú nyersanyagok (például ritkaföldfémek és más nemesfémek, foszfor) egyrészt nagy gazdasági jelentőséggel bírnak, másrészt érzékenyek az ellátási zavarokra; egyes esetekben kitermelésük jelentős környezeti hatásokkal is jár. Gyakran megtalálhatók az elektronikus berendezésekben. Ezen anyagok újrafeldolgozását bár célértékekkel ösztönzik, jelenleg rendkívül alacsony az arányuk. A kihívások egyike az ilyen anyagokat tartalmazó termékek gyűjtése, szétszerelése és újrafeldolgozása. A kritikus fontosságú nyersanyagok hasznosítása tehát egyike azoknak a kihívásoknak, amelyeket a valóban körforgásos gazdaság felé haladva kezelni kell.
Építkezés és bontás	Mennyiségileg az építkezés és a bontás a legnagyobb hulladékforrások közé tartozik Európában. Számos anyag újrafeldolgozható vagy újrahasználatos, az újrahasználati és újrafeldolgozási arányok azonban nagy eltéréseket mutatnak. Az építési és bontási hulladék újrafeldolgozását szintén uniós szintű kötelező célértékkel ösztönzik, ugyanakkor az ágazatban le kell küzdeni a meglévő kihívásokat. Az értékes anyagokat nem mindig azonosítják, gyűjtik elkülönítve, illetve hasznosítják megfelelően. A Bizottság célzott iránymutatásokat fog kidolgozni ezek használatára, a veszélyes hulladék kezelésére, az építési és bontási hulladék válogatását szolgáló rendszerek kialakítására.

Biomassza és bioalapú termékek	A bioalapú anyagokat (mint például fa, termények vagy rostok) a termékek széles köréhez (építőipar, bútorok, papír, élelmiszer, textil, vegyi anyagok stb.), illetve energetikai célokra (például bioüzemanyagok) is fel lehet használni. A biogazdaság alternatívákat kínál a fosszilis alapú termékekhez és energiához. A bioalapú anyagok megújíthatóságukhoz, biológiai lebonthatóságukhoz vagy komposztálhatóságukhoz kapcsolódó előnyöket is kínálhatnak. Figyelmet kell fordítani ezen anyagok fenntartható beszerzésére. Használatuk számos lehetősége versenyt válthat ki ezen anyagok vonatkozásában, és nyomást gyakorolhat a földhasználatra. A Bizottság több intézkedéssel fogja előmozdítani a bioalapú erőforrások hatékony használatát, beleértve a biomassza lépcsőzetes hasznosítását, a biohulladék elkülönített gyűjtését.
--------------------------------	---

Forrás: Saját szerkesztés az Európai Bizottság által 2015-ben közzétett „Anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv” című dokumentum alapján, 2021

A körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési terv végrehajtásáról szóló 2017-es jelentés (Európai Bizottság, 2017) megállapítása szerint a 2015. december 2-án elfogadott cselekvési terv, komoly lendületet adott a körforgásos gazdaságra való átmenetnek az Unióban. A megfogalmazott jogalkotási javaslatok prioritási területenként tárták fel a hulladékok kezeléséről, és a hulladéklerakás csökkentéséről, valamint az újrafeldolgozás és az újrafelhasználás növelése tekintetében hosszútávra szóló célokat. Ennek köszönhetően a „körforgásos gazdaság” elképzelése beépült a köztudatba, ami egy hosszúnak ígérkező út első lépése. Az elkövetkező években feladatai közt a cselekvési terv kapcsán bevezetett intézkedésekkel (például „Tiszta energia minden európai polgár számára” című csomag), kezdeményezésekkel (például műanyag stratégia a műanyag újrafeldolgozás és újrahasznosítás gazdaságosságának, minőségének és felvevőképességének javítása, környezetbe szivárgásuk csökkentése, gyártásuk a fosszilis üzemanyagoktól való elválasztása tematikájú munkaanyag) teremtett lendület megtartása annak érdekében, hogy a körforgásos gazdaság megvalósuljon és előnyökkel járjon valamennyi európai számára.

Az Európai Parlament még 2014-es állásfoglalásában felkérte a Bizottságot, hogy a körforgásos gazdaság felé való haladás nyomon követése érdekében dolgozzon ki az erőforrás-hatékonyságra vonatkozó mutatókat (Európai Parlament, 2014). Ennek eredményeként 2018-ban született meg a körforgásos gazdaság nyomonkövetési keretrendszeréről szóló közlemény (Európai Bizottság, 2018 a). Ebben a Bizottság a körforgásos gazdaság főbb elemeire irányuló kulcsfontosságú, érdemi mutatókból álló nyomonkövetési keretrendszert terjesztett elő. Ezek az erőforrás-hatékonysági eredménytáblán (Európai Bizottság, 2015) és nyersanyag-eredménytáblán (Official website of the European Union, 2021) alapulnak. A keretrendszer mára egy olyan weboldalon jelenik meg, ahol az összes mutató elérhető és naprakész, vagy folyamatban van a naprakészé tétele (Eurostat, 2021). A nyomonkövetési keretrendszer egy sor megbízható, alapvető mutatóra alapozva a körforgásos gazdaság fő elemeire irányul:

- a termékek és anyagok életciklusára;
- a kiemelt területekre és ágazatokra;

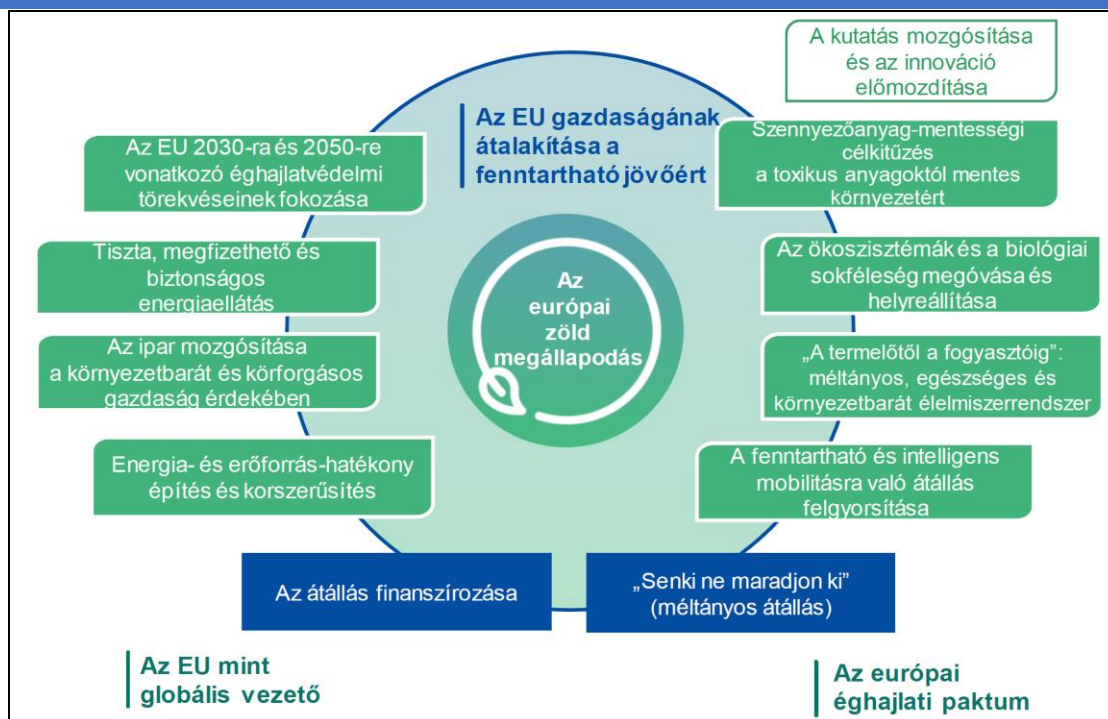
- a versenyképességre, az innovációra és a munkahelyteremtésre gyakorolt hatásokra.

A keretrendszer nagymértékben támaszkodik a tagállamok által az Eurostat rendelkezésére bocsátott kiváló minőségű statisztikákra. A nyomonkövetéssel lehetővé válik az átmenet kulcstendenciáinak megfigyelése, az intézkedések megfelelőségének és a szereplők eredményességének értékelése, valamint a tagállamok legjobb, terjesztésre érdemes módszereinek meghatározása. Fontos célként fogalmazódik meg, hogy a tagállamokkal és az érdekelt felekkel folytatott párbeszéd segítse a keretrendszer további javítását.

A Bizottság 2019-ben tette közzé a körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési terv végrehajtásáról szóló második jelentését (Európai Bizottság, 2019 a). Az ebben megfogalmazottak szerint körforgásos modell az Európai Unión belül és kívül is új üzleti lehetőségeket teremtett, új üzleti modelleket tett lehetővé, valamint új piacokat hozott létre: körforgásos gazdaság már visszafordíthatatlan, globális megatendencia. A szakmai anyagban hivatkozott Eurostat 2017-es jelentése szerint (Eurostat, 2017) a körforgásos tevékenységek, így a javítás, az újrafelhasználás és az újrafeldolgozás 2016-ban közel 147 milliárd EUR hozzáadott értéket, illetve mintegy 17,5 milliárd EUR értékű beruházást eredményezett.

A 2019-es jelentés a körforgásos gazdaság kiépítésének folyamatát körforgásos tervezés és termelés, tudatos fogyasztói magatartás megerősítése, hulladék erőforrássá alakítása, anyagkörforgás megvalósítása-újrahasznosított anyagok, a műanyagok körforgásos gazdaságban betöltött szerepe bontásban tárgyalja. A jelentés az átmenet felgyorsítását az innovációba való beruházásban és az érdekelt felek bevonásában, elköteleződésében látja. Az alapvetően optimista hangvételű jelentés azonban felhívja a figyelmet arra is, hogy továbbra is sokat kell tenni az uniós szintű és globális fellépések fokozásáért, teljes körforgás megvalósításáért és az uniós vállalkozások számára jelentkező versenyelőny kiaknázásáért. Az érdekelt felekkel folytatott konzultációk alapján a Bizottság fontosnak tartja, hogy a cselekvési terv által nem érintett területeket is meg kell vizsgálni a körforgásos gazdaságra vonatkozó menetrend teljessé tétele érdekében.

Az Európai Bizottság szintén 2019-ben megjelent közleményében (Európai Bizottság, 2019 b) európai zöld megállapodást vázol fel az Európai Unió és polgárai számára. Az ebben megfogalmazottak szerint az Uniót olyan igazságos és virágzó társadalommá kell alakítani, amely modern, erőforrás-hatékony és versenyképes gazdasággal rendelkezik, ahol 2050-re megszűnik a nettó üvegházhatásúgáz-kibocsátás, és a gazdaság növekedése nem erőforrásfüggő. A közlemény az európai zöld megállapodás megvalósításához szükséges fő szakpolitikák és intézkedések kezdeti ütemtervét mutatja be. A megállapodás különböző elemeit és azok egymásra épülését az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra: Az európai zöld megállapodás különböző elemei és azok egymásra épülése

Forrás: Európai Bizottság, 2019

A szakmai anyag felhívja a figyelmet arra, hogy a zöld megállapodás környezetvédelmi törekvéseit Európa nem tudja egyedül megvalósítani. Az éghajlat változása és a biológiai sokféleség csökkenése globális okokra vezethető vissza, nemzeti határok nem korlátozzák. Az éghajlatváltozás és a környeztkárosodás globális kihívást jelentenek és globális választ igényelnek. Az Unió továbbra is ambiciózus környezet-, éghajlat- és energiapolitikai lépéseket fog szorgalmazni és végrehajtani világszerte. A jövőben szeretné tovább erősíteni a zöld megállapodással kapcsolatos diplomáciai tevékenységét, amelynek keretében arra összpontosít, hogy meggyőzze partnereit a fenntarthatóbb fejlődés előmozdításának fontosságától, és támogassa őket ebben.

Az európai zöld megállapodásban meghatározott nagyratörő célok eléréséhez szükséges beruházások mozgósításának segítése érdekében az Európai Bizottság 2020 januárjában tette közzé a „Fenntartható Európa beruházási terv - Az európai zöld megállapodáshoz kapcsolódó beruházási terv” című dokumentum (Európai Bizottság, 2020 a). Az ebben foglaltak szerint a körforgásos gazdasági modell tekintetében kulcsfontosságú lesz, hogy a tagállamok és az Európai Parlament a következő pénzügyi keretről folytatott tárgyalások során támogassák a bizottsági javaslatban foglalt ambiciózus célkitűzéseket. A Bizottság felhívja az intézményi beruházók, a bankok, a fejlesztési intézmények és a magántőke-befektetési alapok figyelmét, hogy használják ki a kialakulóban lévő fenntartható beruházási keret kínálta lehetőségeket. A tagállami hatóságoknak pedig aktív szerepvállalással kell segíteniük a fenntartható beruházások azonosítását, előmozdítását és – adott esetben – társfinanszírozását.

Az európai zöld megállapodás összehangolt stratégiát indított el az éghajlatsemleges, erőforrás-hatékony és versenyképes gazdaság érdekében. Ezzel összhangban a tisztább és versenyképesebb Európát szolgáló körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési tervet az Európa Bizottság 2020 márciusában tette közzé (Európai Bizottság, 2020 b). Az új terv célja, hogy a körforgásos gazdaságnak az előfutárokról a fő gazdasági szereplőkre való kiterjesztése megtörténjen és a 2015 óta végrehajtott fellépésekre építve felgyorsítsa az európai zöld megállapodás által megkövetelt átalakulást. Mindez a közleményben megfogalmazottak szerint döntő mértékben hozzá fog járulni a klímasemlegesség 2050-ig történő megvalósításához és a gazdasági növekedésnek az erőforrás-felhasználástól való elválasztásához, biztosítja az Unió hosszú távú versenyképességét.

Az uniós kezdeményezések és jogszabályok bizonyos mértékben már foglalkoznak a termékek fenntarthatósági szempontjaival, termékek egyes körforgásos jellemzőinek figyelembe vételével. A Bizottság közleménye szerint azonban hiányzik egy olyan átfogó, egységes követelményrendszer, amely biztosítaná, hogy az EU piacán forgalomba hozott valamennyi termék egyre inkább fenntartható legyen, és körforgásosság tekintetében megfeleljen az elvárásoknak. További szabályzókra van szükség annak érdekében, hogy a termékek megfeleljenek a klímasemleges, erőforrás-hatékony és körforgásos gazdaság követelményeinek, csökkenjen a hulladék mennyisége, és hogy a fenntarthatóság terén az élen járók teljesítménye fokozatosan normává váljon. A szabályzás ráirányítja a figyelmet arra, hogy mielőbb előtérbe kell helyezni és a mindennapokba beépíteni az alábbi megközelítéseket, célokat:

- a termékek tartósságának, újrafelhasználhatóságának, korszerűsíthetőségének és javíthatóságának fejlesztése, valamint energia- és erőforrás-hatékonyaságuk növelése;
- a környezetbarát tervezésről szóló irányelv kiterjesztése az energiafelhasználó termékeken túl, a szén- és környezeti lábnyom csökkentése;
- a termékekben jelen lévő veszélyes vegyi anyagok kezelése;
- a termékek újrafeldolgozott-anyag tartalmának növelése, teljesítményük és biztonságuk egyidejű biztosítása mellett;
- az újragyártás és a magas színvonalú újrafeldolgozás lehetővé tétele;
- az egyszer használatos termékek korlátozása és az idő előtti elavulás elleni küzdelem;
- az eladatlan tartós fogyasztási cikkek megsemmisítésére vonatkozó tilalom bevezetése;
- a termék mint szolgáltatás vagy egyéb olyan modellek ösztönzése, amelyek esetében a gyártó fenntartja a termék tulajdonjogát vagy a termék teljes életciklusa alatti teljesítményéért való felelősséget;
- a termékek eltérő fenntarthatósági teljesítményük alapján történő jutalmazása, többek között a magas teljesítményszintek ösztönzőkkel való összekapcsolása révén;
- a termékinformációk digitalizálásában rejlő lehetőségek kiaknázása, beleértve az olyan megoldásokat, mint a digitális termékútlevélek, címkék és vízjelek.

Előző szempontok érvényesítése egyértelműen a körforgásos termékek piacának bővülését eredményezheti. A felsorolt fenntarthatósági kihívások sürgős, átfogó és összehangolt intézkedéseket tesznek szükségessé. Különösen érvényes ez a Bizottság által kulcsfontosságú értékláncoknak nevesített termékek, értékláncok esetében, melyet a 3. táblázatban összesítettünk.

3. táblázat: A körforgásos gazdaságra vonatkozó 2020-as új cselekvési tervben nevesített kulcsfontosságú értékláncok

KULCSFONTOSÁGÚ ÉRTÉKLÁNCOK	ÉRTÉKLÁNCOK JELLEMZŐI
Elektronika és információs és kommunikációs technológiák (IKT)	Az elektromos és elektronikus berendezések továbbra is az egyik leggyorsabban növekvő hulladékáramot jelentik az EU-ban, a jelenlegi évi 2 %-os növekedési rátával. A becslések szerint az EU-ban az elektronikus hulladék kevesebb mint 40 %-át dolgozzák fel újra. Érték veszik el, ha a teljesen vagy részben működőképes termékeket azért dobják ki, mert nem javíthatók, az akkumulátort nem lehet cserélni, a szoftvert már nem támogatják, illetve ha az eszközökbe épített anyagokat nem nyerik vissza.
Akkumulátorok és járművek	A fenntartható akkumulátorok és járművek képezik a jövő mobilitásának alapját. Az elektromobilitás terén kialakulóban lévő akkumulátor-értéklánc fenntarthatóságának gyors fokozása és az összes akkumulátor körforgásos potenciáljának fokozása érdekében új szabályozási keretet kialakítása javasolt, különösen a primeranyag-fogyasztás csökkentésére, az infrastruktúra és a járműhasználat optimalizálására, az fenntartható alternatív közlekedési üzemanyagok használatára, valamint a hulladék és a szennyezés megszüntetésére irányuló termék-szolgáltatáson alapuló megoldások alkalmazására.
Csomagolás	A csomagoláshoz használt anyagok mennyisége folyamatosan nő, és 2017-ben Európában a csomagolási hulladék rekordszintet ért el – lakosonként 173 kg, ami a valaha volt legmagasabb érték. Annak érdekében, hogy 2030-ig az uniós piacon forgalmazott valamennyi csomagolás újrahasználatos vagy gazdaságilag életképes módon újrafeldolgozható legyen, meg kell fogalmazni a csomagolásra vonatkozó kötelező alapvető követelményeket, illetve egyéb intézkedéseket.
Műanyagok	A műanyagok körforgásos gazdaságban betöltött szerepével kapcsolatos európai uniós stratégia egy átfogó kezdeményezéscsomagot indított el. Az újrafeldolgozott műanyagok felhasználásának fokozása és a műanyagok fenntarthatóbb felhasználásához való hozzájárulás érdekében a Bizottság kötelező követelményeket fog javasolni az újrafeldolgozott tartalomra és a hulladékcsökkentést célzó intézkedésekre vonatkozóan.
Textilipar	A textilipar az elsődleges nyersanyagok és a víz felhasználása tekintetében a negyedik legnagyobb hatást kifejtő kategória az élelemiszerek, a lakások és a közlekedési eszközök után, Becslések szerint a világ textiltermékeinek kevesebb mint 1 %-

	át dolgozzák fel új textiltermékekké. E kihívások kezelése érdekében a Bizottság átfogó uniós textilstratégiát fog javasolni.
Építőipar és épületek	Az épített környezet jelentős hatást gyakorol a gazdaság számos ágazatára. Hatalmas mennyiségű erőforrást igényel, és az összes kitermelt anyag mintegy 50 %-át teszi ki. Az építőipar felelős 2016-ban az EU teljes hulladéktermelésének több mint 35 %-áért. Az anyagkitermelésből, a gyártásból, az épületek építéséből és felújításából származó üvegházhatásúgáz-kibocsátás a becslések szerint a teljes nemzeti üvegházhatásúgáz-kibocsátás 5-12 %-át teszi ki. A Bizottság átfogó stratégiát fog kidolgozni a fenntartható épített környezetre vonatkozóan.
Élelmiszerek, víz és tápanyagok	Míg az élelmiszer-értéklánc jelentős erőforrás- és környezeti terhelésért felelős, becslések szerint az EU-ban előállított összes élelmiszer 20 %-a elvész vagy hulladékká válik. A Bizottság konkrét intézkedéseket is mérlegelni fog az élelmiszer-elosztás és -fogyasztás fenntarthatóságának növelése érdekében, elő kívánja segíteni a víz újrafelhasználását és hatékony használatát többek között az ipari folyamatokban is. Integrált tápanyag-gazdálkodási tervet fog kidolgozni, értékelné fogja a tápanyag-ellátás természetes eszközeit.

Forrás: saját szerkesztés, az Európai Bizottság (2020, 2018 b), Eurostat, (2020), Ellen McArthur Foundation (2017) alapján

Fentiekben tárgyalt kulcsfontosságú értékláncok részletes elemzéseire hivatkozva a cselekvési terv megerősítette az Európai Unió elköteleződését a tekintetben, hogy felgyorsítsa a körforgásos gazdaságra való átállást a fenntarthatósági-gazdasági dimenzió erősítését a témakör hangsúlyosabbá tételével. A Bizottság javaslata szerint a körforgásos gazdaság témakörét az Európa jövőjéről folytatandó megbeszélések központi témái közé kell emelni, és a civil párbeszédnek rendszeres témáiban is kiemelt szerepet kell kapnia.

4. Következtetések, javaslatok

Az erőforrás hatékonyság növelésére, a körforgásos gazdasági modellre vonatkozó szakmai anyagok áttekintése alapján is teljesen nyilvánvaló, hogy az Európai Unió eltökélt célja, hogy továbbra is az éghajlatváltozás elleni globális küzdelem élharcosa legyen. Jelen tanulmányban bemutatásra kerültek az Európai Bizottság azon közleményei, javaslatai melyek az erőforrás hatékony Európa, valamint a körforgásos gazdasági modell megalapozására irányulnak. A témakör kulcssterületeinek tematikus lehatárolása, elemző értékelése egyértelműen rávilágított a célrendszerek és a mögöttük álló folyamatok összetettségére. A vizsgált dokumentumok ráirányítják a figyelmet és javaslatokat fogalmaznak meg azon folyamatokra, hogy az anyagok hogyan lépnek be a gazdaságba, hogyan áramlanak a gazdaságon belül, és végül milyen módon

hagyják el azt. Ezen folyamatok jelenlegi, többségében linearitással jellemezhető irányait kívánja az Európai Unió körkörösé tenni az anyagáramok zárásával, az erőforrás hatékonyság növelésével. Ezen átmenet felgyorsítása, az innovációba való beruházás, az érdekelt felek bevonásának ösztönzése végigkíséri a 2005-óta formálódó elképzeléseket. Az Európai Unió által elindított folyamatok a több évtizedre visszanyúló fenntarthatósági kérdéskörök gyakorlati megalapozására irányulnak a vállalkozásoknál, a fogyasztóknál, a szimbiózisba integrált gazdasági szereplőknél, valamint a városok, régiók és kormányok szintjén. A többségében optimista hangvételű szakmai anyagok ráirányítják a figyelmet arra is, hogy továbbra is sokat kell tenni az uniós szintű, valamint a globális fellépések fokozásáért, teljes körforgás megvalósításáért. A folyamatokban központi szerepet töltenek be a vállalkozások, akik számára a jelentkező versenyelőnyök jó lehetőségként kínálóznak. A körforgásos gazdaságra vonatkozó menetrend teljessé tételéig még hosszú út vezet, de a tagállamok többsége nyitott és várakozásokkal fogadja a témakörhöz kötődő innovációs folyamatok gyakorlati megvalósítását, annak gazdaságra gyakorolt hatásait. A Covid19-járvány szintén rávilágított arra, hogy az országok, vállalatok mennyire sebezhetőek, és milyen nagymértékben függenek a nyersanyagellátástól. Előzőek figyelembevételével egyértelműen kirajzolódik, hogy a körforgásos gazdaságra való áttérés hazánk számára is kiemelt feladat, nemzetgazdasági szinten komoly kihívás. Az Európai Unió elkövetkezése a tagállamoktól, így hazánktól is számos egymásra épülő és egyre sürgetőbb intézkedésrendszert vetítenek előre.

5. Köszönetnyilvánítás

Jelen publikáció/kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen” című projekt keretében jött létre.

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

6. Felhasznált irodalom

- Alarcón, F., Cortés-Pellicer, P., Pérez-Perales D., Sanchis, R. (2020): Sustainability vs. Circular Economy from a Disposition Decision Perspective: A Proposal of a Methodology and an Applied Example in SMEs, Sustainability 2020, 12(23), 10109; <https://doi.org/10.3390/su122310109>, 1-5. p.
- Birkner, Z., Lehota, J., Torma, R. (2013): „Határtalan lehetőségek”, Vezetéstudomány, 44: Különszám pp. 80-86.
- Beresford, N., Häggmark, B., Moreno, C. (2020):) Lessons from 2020: time for a circular economy, A new economic model is needed to ensure sustainable management of natural

- resources and biodiversity protection, 2020.11.03., Letöltés dátuma: 2021.01.08., <https://asiatimes.com/2020/11/lessons-from-2020-time-for-a-circular-economy/>
- Blutman L. (2014): Az Európai Unió joga a gyakorlatban, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_EUjog/ch03.html, Letöltés dátuma: 2021.01.11.
  - Ellen MacArthur Foundation (2017): New Textiles Economy: Redesigning fashion's future, 28 November 2017, <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications/a-new-textiles-economy-redesigning-fashions-future>, Letöltés dátuma: 2020.12.11.
  - Ellen MacArthur Foundation - McKinsey Centre for Business - Stiftungsfonds für Umweltökonomie und Nachhaltigkeit (SUN) (2015): Growth Within: a circular economy vision for a competitive Europe, https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/ElleMacArthurFoundation_Growth-Within_July15.pdf, 25.06.2015., Letöltés dátuma: 2020. 12.04.
  - EUR-Lex (2021): Hozzáférés az európai uniós jogokhoz, Jogi aktusok, Letöltés dátuma: 2021.01.11.
  - Európai Bizottság (2020 a): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, A Fenntartható Európa beruházási terv - Az európai zöld megállapodáshoz kapcsolódó beruházási terv, Brüsszel, 2020.01.14., COM (2020) 21 final
  - Európai Bizottság (2020 b): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, A tisztább és versenyképesebb Európát szolgáló, körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési terv, Brüsszel, 2020.03.11. COM(2020) 98 final
  - Európai Bizottság (2019 a): A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak A körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési terv végrehajtásáról, Brüsszel, 2019.03.04., COM (2019) 190 final
  - Európai Bizottság (2019 b): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, Az európai zöld megállapodás, Brüsszel, 2019.12.11., COM (2019) 640 final
  - Európai Bizottság (2018): Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a fenntartható befektetések előmozdítását célzó keret létrehozásáról, Brüsszel, 2018.05.24. COM (2018) 353 final
  - Európai Bizottság (2018 a): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, A körforgásos gazdaság nyomkövetési keretrendszeréről, Strasbourg, 2018.01.16., COM (2018) 29 final
  - Európai Bizottság (2018 b): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, A műanyagok körforgásos gazdaságban betöltött szerepével kapcsolatos európai stratégia, Strasbourg, 2018.01.16., COM (2018) 28 final

- Európai Bizottság (2015): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, Az anyagkörülforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv, Brüsszel, 2015.12.02., COM (2015) 614 final
- Európai Bizottság (2017): A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, A körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési terv végrehajtásáról, Brüsszel, 2017.01.26., COM (2017) 33 final
- Európai Bizottság (2011 a): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, Az erőforrás-hatékony Európa megvalósításának ütemterve, Brüsszel, 2011.09.20., COM (2011) 571 final
- Európai Bizottság (2011 b): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, Az alacsony széndioxid-kibocsátású, versenyképes gazdaság 2050-ig történő megvalósításának ütemterve, Brüsszel, 2011.03.08., COM (2011) 112 final
- Európai Bizottság (2011 c): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, 2011. évi energiahatékonysági terv, Brüsszel, 2011.03.08., COM (2011) 109 final
- Európai Bizottság (2010): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, Energia 2020 - A versenyképes, fenntartható és biztonságos energiaellátás és -felhasználás stratégiája Brüsszel, 2010.11.10, COM (2010) 639 final
- Európai Bizottság (2005): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, Tematikus stratégia a természeti erőforrások fenntartható használatáról, Brüsszel, 2005.12.21., COM (2005) 670 final
- Az Európai Parlament (2014): Erőforrás-hatékonyság: elmozdulás a körforgásos gazdaság felé” című állásfoglalása, (2014/2208(INI))
- European Commission (2015): Additional tools, Resource Efficiency Scoreboard, https://ec.europa.eu/environment/resource_efficiency/targets_indicators/scoreboard/index_en.htm, Letöltés dátuma: 2021.01.13.
- Eurostat (2021): Circular economy – Overview, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy>, Letöltés dátuma: 2021.01.13.
- Eurostat, (2020): Recycling rate of e-waste, https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_rt130&plugin=1 , Letöltés dátuma: 2020. 12.12.
- Eurostat (2017): Private investments, jobs and gross value added related to circular economy sectors, https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=cei_ci_e010&language=en, Letöltés dátuma: 2020.12.08.
- Geissdoerfer, M., Morioka, S.N., de Carvalho, M.M., Evans, S. (2018): Business models and supply chains for the circular economy. J. Clean. Prod. 2018, 190, 712–721

Official website of the European Union (2021: Publications Office of the EU,

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1ee65e21-9ac4-11e6-868c-01aa75ed71a1>, Letöltés dátuma: 2021.01.13.

- Mátyás, Sz., Németh, J., Ritecz, Gy. (2020): A turizmusbiztonság társadalmi és gazdasági összefüggéseinek statisztikai vizsgálata, *Területi Statisztika*, 60 : 5 pp. 567-580.
- Pieroni, M.P.P., McAloone, T.C., Pigosso, D.C.A. (2019): Business model innovation for circular economy and sustainability: A review of approaches. *J. Clean. Prod.* 2019, 215, 198–216. p.
- Pomázi, I., Szabó, E. (2019): A körforgásos gazdaság az Európai Unióban, Franciaországban és Németországban, *Magyar Tudomány* 180 (2019) 8, 1199–1212, DOI: 10.1556/2065.180.2019.8.10

A körforgásos gazdasági modell fogalmi lehatárolásai

Dr. Németh Kornél¹ – Dr. Bai Attila² – Dobozi Eszter³–

Dr. Gabnai Zoltán⁴ – Dr. Péter Erzsébet⁵

^{1,5} egyetemi docens, ³ kutató, Pannon Egyetem Nagykanizsa,

Körforgásos Gazdaság Egyetemi Központ, Nagykanizsa 8800, Zrínyi Miklós u.18.

² egyetemi tanár, ⁴ tudományos munkatárs, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Vállalatgazdaságtani Tanszék, Debrecen, Böszörményi út 138.

e-mail cím: nemeth.kornel@uni-pen.hu

Absztrakt

A jelenlegi gazdasági modellek alternatíváiként kínálkozik a körforgásos gazdaság koncepciója, mely az elmúlt években fókuszba került az Európai Unió szakpolitikáiban és a világ számos országában egyaránt. Az elképzelés egyre inkább beépül a politikai döntéshozásba és a vállalatok stratégiáiba. A fenntarthatósági elveket fókuszba helyező modell elveiről, jelenéről, fejlődési irányairól egyre több információ jut el a tudományos elméleti alapokon át a szakpolitikákon keresztül a vállalatokig, a végső fogyasztókig. A gazdasági, társadalmi, környezeti érdekeket a gyakorlatban is összehangolni képes zöld fordulat mára már visszafordíthatatlan, globális megatendenciaként rajzolódik ki. Éppen ezért fontosnak tarjuk, hogy a körforgásos gazdasági modellhez közvetlenül és közvetetten kapcsolódó fogalomkörök, kulcsterületek hazai adaptálása mielőbb megtörténjen. Jelen tanulmányunk ezen folyamat elindítására, egyes részterületek esetében folytatására fókuszál. Tágabb értelemben vett kutatásaink célja, hogy a témakörhöz kötődő innovációs folyamatok gyakorlati megvalósítása minél szélesebb körben indulhasson el, pozitív hatásai mielőbb megjelenjenek a mindennapokban.

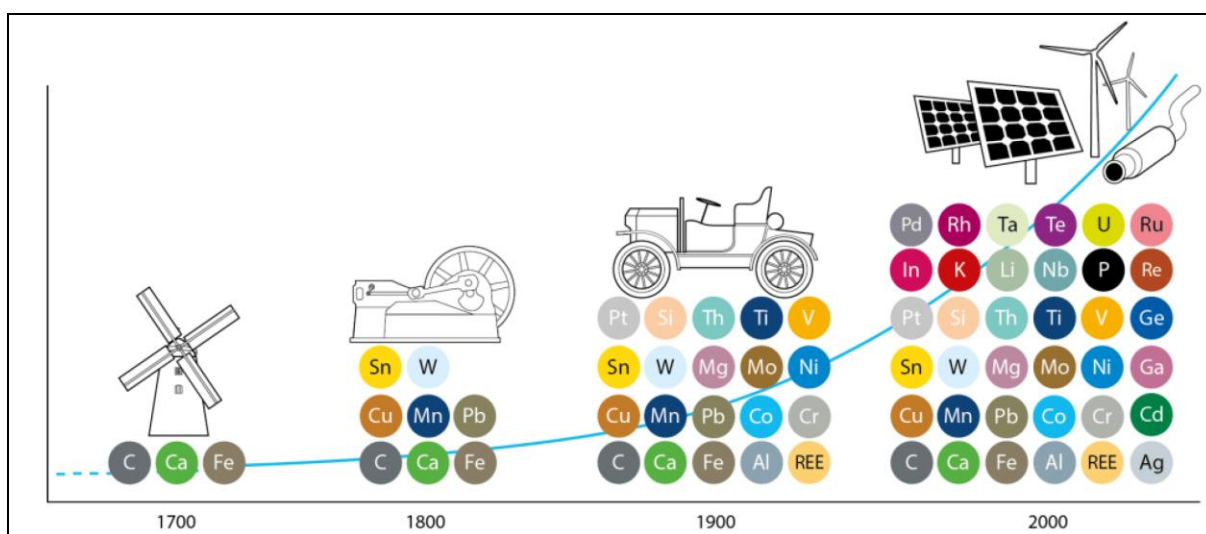
---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A világ számos kiemelt üzleti és technológiai helyszínén, így többek közt az Európai Unióban, Kínában, Japánban, vagy éppen az Egyesült Államok számos térségében az erőforrás-ellátás különféle kockázata miatt egyre sürgetőbb a kérdés: hogyan lehet napjaink óriási globális anyag és energiaáramait fenntartani, vagy éppen új alapokra helyezni? Az országok, regionális „erőközpontok” erőforrás-stratégiáinak központi kérdései közt az importtól való függés, az erőforrás felhasználás és a környezet összhangjának megteremtése áll. A folyamatok eredményeként formálódó körforgásos gazdasági modell az előző kihívásokra kíván olyan

gyakorlati megoldást adni, melyben az egyes ellátási láncok minden érintettje megtalálhatja a számára optimális, gazdasági és környezeti kérdések összhangját megteremtő megoldásokat. A járványhelyzet szintén rávilágított a nemzetközi ellátási láncok összefonódása és komplexitására, a hirtelen felmerülő ellátási zavarok kezelésének kihívásaira.

Napjaink gazdasági folyamatainak egészét tekintve és a fogyasztási szokások trendjeit elemezve az erőforrás-felhasználás folyamatos növekedése figyelhető meg. Az 1. ábra a felhasznált anyagok exponenciálisan növekvő változatosságát mutatja be. Az anyagok sokféleségének folyamatos és gyors növekedése azt jelenti, hogy egyre összetettebb termékek jönnek létre, és mind mennyiségileg, mind pedig minőségileg egyre többféle anyag kerül felhasználásra.

1. ábra: A felhasznált anyagok sokféleségének növekedése a technológiák fejlődésével

Forrás: Zepf et al. (2014)

A világon a huszadik század folyamán a fosszilis tüzelőanyagok felhasználása tizenkétszeresére, az anyagi erőforrások kitermelése pedig harmincnégyszeresére nőtt. A huszonegyedik század első évtizedében az Európai Unióban az egy főre jutó anyagfelhasználás évi 16 tonna, ebből 6 tonna hulladék keletkezik, amelynek a fele kerül hulladéklerakókba. A tendenciák azt mutatják, hogy a bőségesen rendelkezésre álló olcsó erőforrások korszaka immáron véget ért (Európai Bizottság, 2011, Németh, 2020). Reller et al. (2017) szerint annak érdekében, hogy előző, valamint az ábrán is szemléltetett folyamatok mellett meg lehessen tervezni az erőforrások jövőorientált beszerzését, kezelését, felhasználását komoly tervezésre van szükség. Pontosán meg kell tudni fogalmazni az egyes térségek, iparágak, tevékenységek erőforrás-stratégiáinak kihívásait, kulctényezőit. Számos stratégia, mint például az Európai Bizottság kezdeményezései, figyelembe veszik az anyagok korlátos mennyiségét, de nem, vagy nem elégségesen, azok funkciójait. Szükség van azonban az erőforrás-függvények további differenciálására és specifikálására, az erőforrások ésszerű felhasználásának garantálása érdekében. Az erőforrás hatékonyság fokozása, az anyag és energiaáramok körkörössé tétele a gazdasági folyamatok nélkülözhetetlen lépése.

A mára mintegy ötven éves múlttal bíró környezetvédelmi, fenntarthatósági kérdéskörök tárgyalása, napirenden tartása során számos problémát kiküszöböltek, de az alapvető kihívások máig megoldatlanok. Pomázi-Szabó (2006) szerint a fenntarthatóságról szóló vita évtizedeiben a gazdaság tovább folytatta addig megszokott tevékenységét. A gazdaság mérete nem csökkent, sőt erőforrás-felhasználása még kiterjedtebb környezeti terhelésekkel járt. Ezek mérésére számtalan eszköz áll rendelkezésre (ilyen eszközök például a környezeti hatásvizsgálat, az integrált környezeti és gazdasági számlák rendszere, a környezeti felülvizsgálat). Szükségessé vált a gazdasági folyamatok hatékonyságának mérésére szolgáló más, újszerű módszerek keresése, így felértékelődni látszik az életciklus-elemzés és az anyagáram-elemzés. Az anyagáram-elszámolás a természeti erőforrások használatának és az anyagok gazdasági tevékenységeken történő átáramlásának elemzésére alkalmas eszközök egyike. Szabó (2009) és az Eurostat (2001) megállapításai szerint az anyagáram-elemzés (material flow analysis – MFA) egyre fontosabb eszközzé vált a társadalom erőforrás-használatának megértésében. Az első MFA-val kapcsolatos munkák az 1990-es évek elején jelentek meg, de módszertanilag csak az évtized végére kristályosodott ki a rendszer és azóta széles körben alkalmazzák világszerte.

Fenti összefüggések kapcsán egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a hulladék erőforrásként való kezelése alapvető eszköze az erőforrás-hatékonyság növelésének, a jelenlegi lineáris folyamatok (elvesz – termel - eldob) újragondolásának és egy valóban körforgásos gazdaság (tudatosan vesz el - hatékonyan termel - újrahasznál, újraeloszt) létrehozásának. A körkörös (vagy körforgásos) gazdaság koncepciója tehát megkérdőjelezi a termelés és a fogyasztás jelenleg uralkodó lineáris modelljét. Az Európai Bizottság körforgásos gazdaság nyomkövetési keretrendszeréről szóló közleményében megfogalmazottak szerint (Európai Bizottság, 2018) az átállás óriási lehetőséget kínál a gazdaság átalakítására és fenntarthatóságának javítására, hozzájárulhat az éghajlat-politikai célkitűzések megvalósításához, a világ erőforrásainak megőrzéséhez, a helyi szintű munkahelyteremtéshez, továbbá versenyelőnyhöz juttathatja Európát.

A körforgásos gazdaságra áttérés hazánkban is kiemelt feladat, nemzetgazdasági szinten komoly kihívás. Tanulmányunk következő fejezetekben tárgyalt fogalmi lehatárolásai hozzájárulhatnak, hogy az elméleti megközelítések áttekinthetővé váljanak így növelve a folyamatok gazdasági, környezeti és a társadalmi eredményességét, gyakorlati hasznát.

2. Anyag és módszer

Jelen tanulmány a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen” című projekt szakirodalmi gyűjtés/feldolgozás/rendszerezés részfeladatához kíván hozzájárulni és kézzelfogható, konkrét segítséget adni. A különböző szakterületek, szakmacsoportok képviselői értelemszerűen saját megközelítésükben igyekeznek definiálni a fogalomkört. Tágabb kutatómunkánk részfeladataként igyekszünk ezen megközelítéseket csokorba gyűjteni és górcső alá venni. Tanulmányunk fókuszában a napjainkban formálódó körforgásos gazdaság fogalmi kereteinek értelmezése áll: szisztematikus szakirodalmi áttekintést végeztünk a körforgásos gazdaság publikált definícióinak elemző értékeléséhez. A körforgásos gazdasági modell elve számos korábban meglévő koncepciót ötvöz. A feldolgozott szakmai anyagok jelen fázisban való közzététele mellett, hogy segítséget nyújt a tudományos kutatómunkánkhoz,

támogatja a hasonló területeken zajló szakmai munkákat, segítheti a napjainkban formáló körkörös gazdasági modell elveinek gyakorlati adaptálási folyamatát. Jelen tanulmánynak nem célja az egyes feltárt részterületek teljeskörű elemzése, sokkal inkább egyfajta áttekintést kíván adni a fenntarthatósági elveket fókuszba helyező modell elveiről, jelenéről, fejlődési irányairól. A tágabb értelemben vett kutatómunka azon hatékony megoldások, működő programok tapasztalatainak összegyűjtését és elemzését helyezi fókuszba, amelyek hozzájárulhatnak a körforgásos alapokon nyugvó, hazai környezetben is alkalmazható gazdaság- és környezetfejlesztési modellek kialakításához, gyakorlatba való átültetéséhez.

3. Eredmények és értékelésük

3.1 Fogyasztói társadalom újragondolása, a körforgásos gazdasági modell megjelenése

Ekins (1991) az ezredforduló előtti évtizedben a fogyasztói társadalmat egy olyan társadalmi modellként, jelenséggé definiálta, ahol az egyre növekvő számú árucikkek és szolgáltatások birtoklása és használata elsődleges kulturális törekvéssé nővi ki magát, ahol az emberek a fogyasztásra az egyéni boldogsághoz, társadalmi státuszhoz és nemzeti sikerességhez vezető útként tekintenek. Az egyéni túlfogyasztás magával hozza a globális, bizonyos nézőpontból „értelmetlen” túltermelés problémakörét, mely a népességnövekedéssel párosulva napjaink legnagyobb kihívásainak hátterében áll. Antal (2014) szerint Föld egészének ökológiai állapotát vizsgáló kutatások eredményei alapján nem egyértelműen eldönthető kérdés, hogy a kihívások közül melyek tekinthetők a leginkább aggasztónak: az energiaforrások és az édesvízkészletek kimerülése, a biodiverzitás csökkenése, a mezőgazdasági művelésre alkalmas talaj mennyiségének és minőségének csökkenése, az éghajlat vagy a természet valamilyen változásai. Mindez csak néhány a társadalmak „egészségét” és jövőjét leginkább fenyegető változásoknak. A jelen tanulmány készítésekor is intenzív Covid19-járvány az egészségügyre zúduló nyomáson túl nagyon rövid idő alatt rávilágított arra, hogy az országok, vállalatok mennyire sebezhetőek, és milyen nagymértékben függenek a nyersanyagellátástól.

A fenntartható fejlődéssel szemben a körforgásos gazdaság még nem rendelkezik egyértelműen elfogadott definícióval. Néhány évvel ezelőtti megjelenése óta az egyre növekvő számú tanácsadói jelentésekben, szakpolitikai elképzelésekben, tudományos publikációban különféle kísérleteket tettek a jelenség megragadására és meghatározására (Circular Academy, 2020). A fenntarthatóság egyik legszélesebb körben használt definíciója „olyan fejlesztés, amely megfelel a jelen igényeinek, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációinak képességét saját szükségleteik kielégítésére” (Brundtland, 1989). Az ezredfordulóra széles körben elfogadottá vált, hogy a fenntarthatósági koncepció a gazdasági, környezeti és társadalmi teljesítmény kiegyensúlyozott tudatos integrációjára való törekvés. Geissdoerfer et al. (2017) megfogalmazása szerint fenntarthatóság a generációkon belüli és az inter-generációs gazdasági, társadalmi és környezeti teljesítmény egyensúlyra törekvő, holisztikus jellegű integrációja.

A körforgásos gazdaság több elméleti koncepciót és gyakorlati megoldást ötvöz: az ipari ökológiától (Ayres és Simonis, 1994) a bölcsőtől a bölcsőig (Braungart M. és McDonough, 2002) és a kék gazdaság (Pauli, 2014) koncepción át a biomimikriig (Baumeister et al., 2014). A megközelítés tehát nem csupán egyetlen ökológiai aspektust képvisel, sokkal inkább egy új

fejlesztési paradigmát jelent, amely sokoldalúan integrálja a fenntarthatóság pilléreinek különböző alrendszerait. A kezdeményezés alapvetően arra irányul, hogy a – napjainkban jellemző – „elvesz-termel-eldob” elven alapuló gazdasági berendezkedést egy erőforrás-hatékony rendszerré formálja át (Ellen MacArthur Foundation, 2013).

Az 1970-es évekre visszanyúló fenntarthatósági kérdéskörök tárgyalása számos alkalommal kapott lendületet, de az előremutató elképzelések csak egy részét sikerült átültetni a gyakorlatba. Az ezredfordulót követő évtized új lendületének kulcstémaköre az erőforrás-hatékonyság növelése, számos ország, térség fogott bele a kimondottan ezt célzó szakpolitikák fejlesztésébe.

Ramkumar et al. (2018) szerint a körforgásos gazdaság elképzelése két ok miatt vált aktuálissá:

- egyik oka a fogyatkozó erőforrások, amely miatt óriási ütemben fokozódik az igény a másodlagos nyersanyagok felhasználása iránt;
- a másik, hogy egyre nagyobb problémát okoz a hulladékkezelés, egyre inkább elfogynak azok a területek, ahová a világ által termelt hulladékmennyiség deponálható.

A tanulmány a folyamatok főszereplőinek a fejlett világ fogyasztói társadalmait tekinti. Ezen országok többségében nemzetközi kereskedelem útján szabadultak meg a náluk keletkező hulladékok egy részétől. Környezetvédelmi, politikai, gazdasági okok miatt mára a korábbi fogadó országok ez ellen egyre erősebb fellépést mutatnak, így a mechanizmus mára azonban visszaszorulóban van.

A körkörös gazdaság koncepcióját Kínában az ezredforduló előtti években definiálták (Zhu, 1998). 2002-ben a kínai központi kormányzat hivatalosan is elfogadta mint új fejlesztési stratégiát. Su és Zhou 2005-ben a körforgásos gazdaságot olyan modellként értelmezi, amelynek célja a gyors gazdasági növekedés, valamint a nyersanyag- és energiahiány közötti ellentmondások enyhítése (Su - Zhou, 2005). Yuan et al. (2008) a modern ipar környezetvédelmi problémáira utalva a koncepciót elsősorban az ipari ökológia elveire építve az erőforrás hurkok zárásaként, az anyagnak és az energiaáramok természetes ökoszisztémákban megtalálható körforgásának ipari folyamatokban való meghonosításaként értelmezi. Kína környezetvédelmi politikai döntéshozói az elképzelésre az ipari növekedés meglévő környezeti problémáinak enyhítési lehetőségeként tekintenek.

Az Európai Unió közel fél évszázada világszinten is vezető szerepet tölt be a környezetvédelmi kérdések fókuszba helyezésével. Az Európai Bizottság a „Tematikus stratégia a természeti erőforrások fenntartható használatáról” című közleményét 2005-ben fogalmazta meg. A természeti erőforrások fenntarthatóbb használatát célzó stratégia törekvése a kihívásokkal való őszinte szembenézés: a gazdasági fejlődés fenntartása, növelése úgy, hogy e mellett csökkenteni lehessen az erőforrások felhasználásának kedvezőtlen környezeti hatásait (Európai Bizottság, 2005). „Az erőforrás-hatékony Európa megvalósításának ütemterve” című dokumentum 2011-ben született meg az erőforrások fenntartható használatához kapcsolódó elgondolásokra és elvekre építve (Európai Bizottság, 2011). Definíciószerűen a körforgásos gazdaság fogalomköre az Európai Bizottság által 2015-ben közzétett „Anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv” című dokumentumban (Európai Bizottság, 2015) jelenik meg először. Ebben a körforgásos

gazdaságot olyan modellként írják le, amelyben a termékek, alapanyagok és erőforrások értékét a lehető legtovább megőrzik a gazdaságban, a hulladék keletkezését pedig a minimálisra csökkentik. Mindez jelentős hozzájárulást jelent az EU arra irányuló erőfeszítéseivel, hogy fenntartható, karbonszegény, erőforrás-hatékony és versenyképes gazdaságot alakítson. Mára az Európai Unió által elindított folyamatok számos kézzelfogható eredményt hoztak a vállalkozásoknál, a fogyasztók hozzáállásában, a szimbiózisba integrált gazdasági szereplőknél, valamint a városok, régiók és kormányok szintjén.

A Japán Környezetvédelmi Minisztérium az országban a 90-es évek végén a hulladékkal kapcsolatos számos problémára (magas hulladékkeletkezési arány, hulladékkezelő létesítmények üzembe állítása, illegális hulladéklerakások) reagálva 1999-ben úgy döntött, hogy az ezredfordulót a körforgásos társadalom első évének kell tekinteni. Ezt 2000-ben az "Újrahasznosító társadalom előmozdítása" című törvényben rögzítették (Japan Ministry of Environment, 2000). A szabályzás a tömegtermeléstől, a tömeges fogyasztástól és a tömeges ártalmatlanítástól való elmozdulást célozza. Japán szintén példamutató lépéseket tett az elmúlt időszakban az anyagtakarékos társadalom területén, a körforgásos élelmiszer-rendszerekről, a körforgásos életstílus kapcsán, de ugyanúgy a műanyagok visszaszorításának terén. A bölcsőtől a bölcsőig elv Japán legújabb technológiáival kombinálva nagyon előremutató fejlesztéseket eredményezett.

A körforgásos gazdaság globális elterjedtsége tehát az elmúlt bő egy évtizedben növekedett. Számos európai és ázsiai ország elfogadta a körforgásos gazdaság stratégiáit, de ugyanígy például Kanadában és az Egyesült Államokban egyre több vállalat teszti az új üzleti modelleket. A Kanadai Kormány 2019-es tájékoztatója (Government of Canada, 2019) szerint a zöld technológiák elengedhetetlenek a körkörös gazdaság felé történő elmozduláshoz. Az új és innovatív ötletek hozzájárulhatnak az erőforrások termelékenységének növeléséhez, munkahelyek teremtéséhez, a környezeti hatások csökkentéséhez és hozzájárulhatnak a tiszta és versenyképes kanadai gazdasághoz. A kanadai kormány azon vállalkozások és közösségek támogatásán dolgozik, amelyek új gazdasági lehetőségeket teremtenek, amelyek erőforrásokat megfelelően átgondoltan és hatékonyan használják fel. Az ING csoport a témakört érintően az Egyesült Államokban végzett kutatásra alapozva az alábbi megállapításokat teszi (ING, 2019).

- Az Egyesült Államokban működő vállalatok egyre inkább normává teszik a körforgásos gazdaság gyakorlatait az üzleti modellekben.
- A vállalatok azonban elsősorban költségmegtakarítás miatt lépnek erre az útra, ahelyett, hogy új piacok, új termékek és új ügyfelek megtalálásának lehetőségét látnák.
- Azon a vállalatok, amelyek időt fordítanak a körforgásos gazdaság alapelveinek megértésére és alkalmazására üzleti modelljeikben, óriási lehetőségük van arra, hogy túllépjenek pusztán a zavarok elhárításán, a jövő pozícionálásán - lehetőségük nyílik egész iparágak vezetésére, új piacok létrehozására és újradefiniálására.
- A fogyasztók, az ellátási lánc és az elosztó partnerek részéről fokozottabb együttműködésre van szükség a körkörös gazdaságra történő teljes áttéréshez.
- A körkörös gazdaság kereteinek elfogadása legnagyobb akadálya az anyagok újrahasznosítás céljából történő visszanyerésének nehézségei.

Fentiekben hivatkozott, alapvetően optimista tartalmú elemzés egyben rávilágít a körforgásos gazdasági modell kihívásaira is. Ezek, valamint a gyakorlati megvalósítás kérdéseinek ismeretében is megállapítható, hogy nem túlzás az Európai Bizottság 2019-es közleményének

megfogalmazása (Európai Bizottság, 2019), mely szerint a körforgásos gazdaság mára már visszafordíthatatlan, globális megatendencia, egyre inkább beépül a politikai döntéshozásba és a vállalatok stratégiáiba. Fentiekén túl a témakör tárgyalásakor fontosnak tartjuk azt is hangsúlyozni, hogy missziójukat tekintve számos szervezet jóval azelőtt ilyen személettel működött, hogy a körforgásos gazdaság, mint fogalomkör megjelent volna.

3.2 A körforgásos gazdasági modell fogalmi keretei

Napjaink fontos kérdése, hogy a körforgásos gazdaság modellje milyen szerepet fog betölteni a következő évek tudományos gondolkodásban, és milyen alapelvek mentén képzelhető el a felvázolt folyamatok gyakorlati megvalósítása. Ehhez nélkülözhetetlen a témakör fogalmi kereteinek lehatárolása. A formálódó modell különböző megközelítéseket, nézőpontokat és prioritásokat tartalmaz. Kirchherr és munkatársai (2017) a körforgásos gazdaság koncepciójának minél szélesebb körű áttekintése, megértése érdekében több mint száz definíciót gyűjtöttek és vizsgáltak meg. Megállapításaink azt mutatják, hogy a körforgásos gazdaság leggyakrabban a csökkentési, újrafelhasználási és újrafeldolgozási tevékenységek kombinációjaként szokták ábrázolni, miközben gyakran nem emelik ki, hogy mindez rendszerszintű gazdasági váltást igényel. Az elmúlt évtizedben a téma vezető kutatójának számító brit Ellen MacArthur Alapítvány négy pontban foglalta össze azokat a fő mechanizmusokat, melyek ezen új gazdasági paradigma kiépítéséhez szükségesek (Ellen MacArthur Foundation, 2013): az életciklus-alapú szemlélet megjelenítése már a tervezés folyamata során, új, innovatív üzleti modellek kifejlesztése, a termékek életciklusának meghosszabbítása, a hulladékok visszaszorítása, rendszerszintű ösztönzők megteremtése. Előzőekből is egyértelműen kirajzolódik, hogy a fogalomkör szerteágazó megközelítéseket takar. Az 1. táblázatban áttekintést nyújtunk a megközelítés általunk feldolgozott irodalmaiból és a gyakorlati tapasztalatok alapján kirajzolódó néhány definíció csoportról. Az egyes kategóriák közt gyengébb, vagy éppen erősebb átfedések lehetnek elkülönítésük azonban véleményünk szerint indokolt lehet.

1. táblázat: A körforgásos gazdasági modell elméleti megközelítésének csoportosítása

MEGKÖZELÍTÉSEK KATEGORIZÁLÁSA	AZ EGYES MEGKÖZELÍTÉSEK ÉRTELMEZÉSE	FORRÁS
Hulladékhierarchia köré épülő definíciók	A hulladék keletkezés minimalizálása a megelőzés, az újrafelhasználás, illetve a hulladék újrafeldolgozás előtérbe helyezése. A hierarchikus jelleg azt jelenti, hogy a csökkentést kell előnyben részesíteni az újrafelhasználás helyett. Ugyanez érvényes az újrafeldolgozásra és a hierarchia további elemeire. A hulladékgazdálkodási stratégiák minden korábbinál tudatosabb tervezése.	Garcia et al. (2021), Adami és Schiavon (2020), Ness és Xing (2017), Singh és Ordoñez (2016), Song et al. (2013, 2015),

		Allwood et al. (2011)
Erőforrás-orientált definíciók	A körforgásos gazdaság meghaladja a hagyományos hulladékgazdálkodási elveket, a biológiai és a technikai anyagáramlás tekintetében a környezet megóvása érdekében az erőforrás-hatékonyság maximalizálására törekszik. A gazdasági teljesítmény növelése, a társadalmi folyamatok fenntartása úgy, hogy közben csökkenthető legyen az elsődleges nyersanyagok felhasználása.	Hislop és Hill (2011), Preston (2012), Aldersgate Group (2012), Ellen MacArthur Foundation (2013), Circular Academy (2020)
Gazdaságorientált meghatározások	Olyan átalakító gazdaság, amely újradefiniálja a termelési és fogyasztási mintákat, az üzleti fenntarthatóság elérésének, gyakorlati megvalósításának eszköze. Az ökoinnovációs megközelítés szerteágazó törekvéseit, új üzleti megközelítéseit igyekszik integrálni, a gazdasági élet lehetőleg minél több részterületét be kívánja vonni az átalakulási folyamatokba. Úgy kívánja érvényesíteni a fenntarthatósági elveket, hogy az egyes folyamatok gazdasági oldala ne sérüljön. Cél a fenntartható gazdasági növekedés, versenyképesség, új munkahelyek.	Németh et al. (2020), Circular Academy (2020), Geissdoerfer et al. (2018), Antikainen és Valkokari (2016), Bastein et al. (2013)
Iparágak közötti hálózatépítés, ipari szimbiózis jellegű megközelítések	Hulladékok és melléktermékek kölcsönösen előnyös cseréje több fél között, amelynek során az egyik szereplő hulladéka vagy mellékterméke erőforrássá válik egy másik szereplő számára. Iparágak közötti hálózatépítés, ipari rendszereken keresztüli anyag- és energiaáramlás kialakítása, mely gondolatkör új lendületet kapott a körforgásos gazdaság témakör tárgyalásának keretében. Földrajzi közelségben lévő partnerek (gyáregységek, termelő üzemek, ipari parkok, régiók) közti hulladékok, melléktermékek átadása, infrastruktúra- és/vagy szolgáltatás megosztás.	Cecchin et al. (2020), CIE (2020), Belaud et al. (2019), Teräs és Mikkola (2016), Allenby (2006), Frosch és Gallopoulos (1989)

Anyagkörforgás elvű definíciók	Zárt hurkú anyagáramlás a teljes gazdasági rendszerben: az erőforrás hurkok zárásával, körkörössé tételével történő anyagkörforgás megvalósítása, a lineáris modell (elvesz-használdob) váltása. Környezeti hatások mérséklése, energia- és anyaghatékonyság maximalizálása a gyártási, újrafeldolgozási folyamatokban. A termékek és alapanyagok értéküket megőrzik, a hulladéktermelés, az erőforrás-felhasználás szintje pedig minimális.	Maranesi és De Giovanni (2020), Európai Bizottság (2015), Reh (2013), Yi et al. (2008)
Más elméleteket összesítő „ernyőfogalom jellegű” megközelítések	Ernyőfogalomként funkcionáló integrált megközelítés, amely a környezetgazdaságtan és ökológiai közgazdaságtan területén az elmúlt évtizedekben megjelent elméleteket foglalja össze, azok egyes elemeinek gyakorlati megvalósítására ösztönöz. Egyfajta innovációs keretrendszer, a gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatok, hatásláncok fenntarthatóságot szem előtt tartó újraértelmezése.	Alhawari et. al. (2021), Németh, (2020), Horváth (2019), Kirchherr et al. (2017), Velte és Steinhilper (2016), Birat (2015)

Forrás: saját gyűjtés, 2021

Elemzésünk is alátámasztja, hogy a körforgásos gazdaság definíciója napjainkban szerteágazó, több elgondolást foglal magába. Az egyes koncepciók, a táblázatban lehatárolt megközelítések közt szoros átfedések vannak, nem különíthetők el élesen egymástól. Nakaishi 2020-as tanulmányában világít rá az alapproblémára: ezidáig a gazdasági tevékenység egyirányú lineáris rendszer volt, amely a tömegtermelést és a tömegfogyasztást feltételezi azáltal, hogy erőforrásokat és energiát nyer ki a természeti világból, felhasználja őket termékek gyártására és felhasználására, valamint a használt termékek ártalmatlanítására. Ennek eredményeként olyan környezeti problémák lépnek fel, mint az erőforrások és az energia hiánya, a globális felmelegedés és a hulladékkezelés, ugyanakkor a gazdasági növekedés stagnálásához vezet (Nakaishi, 2020, Birkner, 2010).

Egyértelműen kijelenthető, hogy eljött a globális ellátási folyamatok és fogyasztási szokások minden eddigieknél sürgetőbb újragondolásának időszaka. Ennek egyik eszköze lehet a körforgásos gazdasági modell, mely értelmezésünkben egy anyag és energiaáramaiban újragondolt, minden korábbinál tudatosabb terméktervezési és gyártási módokon, a termékek tudatos használatán alapul. A termelési, fogyasztási folyamatokban keletkező melléktermékek, hulladékok újrahasznosítását a lehető legnagyobb arányban megvalósítani képes módszerek és eljárások összessége. Megfogalmazásunkat az 1. táblázatban részletezett fogalmi lehatárolások és a tágabb értelemben vett - jelen tanulmányon túlmutató kutatásaink alapján - tettük.

Németh et al. (2020) szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a formálódó körforgásos modellt számos kritika is éri. A témakört érintő sajátos kihívások és nehézségek mind az Európai Bizottság témakört érintő cselekvési terveiben (Európai Bizottság, 2015, 2020), mind pedig a témakört érintő egyes kutatásokban (Corvellec, 2015, 2019; Corvellec és Stål, 2019; Zink és Geyer, 2017; Allwood, 2014; Korhonen et al., 2018), szakmai szervezetek publikált véleményeiben (European Academies' Science Advisory Council, 2015) is megjelennek. Így többek közt: ágazati sajátosságok, az átállás gazdasági nehézségei, túlzott mérnöki-központú feltételezések, a „láthatatlan” piaci erőket figyelmen kívül hagyása, anyagkörforgás kialakításának energia és erőforrás igénye, finanszírozási nehézségek, szakmai felkészültség, kihívásai.

4. Következtetések, javaslatok

Jelen tanulmány bemutatja a napjainkban formálódó körforgásos gazdasági modell fejlődését, különböző definíciószerű megközelítéseit, az egyes pilléreinek elméleti hátterét. Elemzésünk is alátámasztja, hogy a körforgásos gazdaság definíciója több, egymással átfedésben lévő megfogalmazást takar. Az európai környezetvédelmi kutatási és innovációs politika egyértelműen az egyes részterületek mielőbbi feltárását és gyakorlati alkalmazását szorgalmazza. Véleményünk szerint a technológiák további fejlődéséhez, az anyagkörforgás megvalósulásához egyrészt szükség van az egyes részterületek (pillérek) definíciószerű lehatárolására, másrészt előzővel összhangban olyan jó gyakorlatok fejlesztési irányok bemutatására, amelyek világossá teszik az egyes folyamatok előnyeit az érintettek, így a vállalkozások és a fogyasztók, nem utolsósorban az intézmények és a döntéshozók számára.

A tanulmányban részletezett fogalmi lehatárolások és a tágabb értelemben vett – jelen közleményünkön túlmutató kutatásaink alapján mi is kísérletet tettünk a körforgásos modell lényegi elemeinek nézőpontunk szerinti megfogalmazására: egy átfogó, anyag és energiaáramaiban újragondolt, minden korábbinál tudatosabb terméktervezési és gyártási módokon, a termékek tudatos használatán alapuló elképzelésrendszer. A termelési, fogyasztási folyamatokban keletkező melléktermékek, hulladékok újrahasznosítását a lehető legnagyobb arányban megvalósítani képes módszerek, eljárások összessége. A témakör tárgyalásakor fontosnak tartjuk azt is hangsúlyozni, hogy missziójukat tekintve számos szervezet, közösség, vagy éppen korábbi generációk jóval azelőtt ilyen, vagy ehhez hasonló elveken működtek és szervezték működésüket, hogy a körforgásos gazdaság, mint fogalomkör megjelent volna.

Vizsgálataink alapján megfogalmazható, hogy a körforgásos modell magvalósításához szükséges hálózatépítés, a kapcsolódó beruházások megvalósítása összetett, kihívásokkal teli feladatot jelent. A nemzetállamoknak (adottságaik és a tágabban értelmezett témakörben tett lépések figyelembevételével) mielőbbi egyértelmű iránymutatást kell adnia a folyamatok érintettjeinek annak érdekében, hogy az elméleti megközelítések beépüljenek a mindennapi gyakorlatokba.

5. Köszönetnyilvánítás

Jelen publikáció/kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen" című projekt keretében jött létre.

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

6. Felhasznált irodalom

- Adami, L., Schiavon, M. (2020): From Circular Economy to Circular Ecology: A Review on the Solution of Environmental Problems through Circular Waste Management Approaches, DOI: <https://doi.org/10.3390/su13020925>, Sustainability 2021, 13(2), 925;
- Alhawari O., Awan U., Bhutta M. Khurram S., Ülkü, A. M. (2021): Sustainability 2021, 13(2), 859; doi:10.3390/su13020859
- Aldersgate Group (2012): Resilience in the round: Seizing the growth opportunities of a circular economy. Available at: <http://www.aldersgategroup.org.uk/themes/resource-revolution>(accessed 1 May 2013)
- Allenby, B. (2006): The ontologies of industrial ecology, Progress in Industrial Ecology. 3 (1/2): 28–40. doi:10.1504/PIE.2006.010039
- Allwood, J.M., Ashby, M. F., Gutowski T. G., Worrell, E. (2011): Material efficiency: a white paper resources, Conserv. Recycling, 55 (3) (2011), 362-381. p.
- Allwood, J. M. (2014): Squaring the circular economy: The role of recycling within a hierarchy of material management strategies, In Handbook of recycling: State-of-the-art for practitioners, analysts, and scientists, edited by E. Worrell and M. Reuter. Waltham, MA, USA: Elsevier, 446. p.
- Antikainen, M., Valkokari, K. (2016): A Framework for Sustainable Circular Business Model Innovation, Technology Innovation Management Review, July 2016 (Volume 6), Issue 7., 5-12. p.
- Ayres, R. U., Simonis, U. E. (1994): Industrial Metabolism: Restructuring for Sustainable Development. The United Nations University, Tokyo, Permanent Typesetting and Printing Co., Hong Kong, 1-390. p.
- Alarcón, F., Cortés-Pellicer, P., Pérez-Perales D., Sanchis, R. (2020): Sustainability vs. Circular Economy from a Disposition Decision Perspective: A Proposal of a Methodology and an Applied Example in SMEs, Sustainability 2020, 12(23), 10109;
- Antal Z. L. (2014): Klímaparadoxonok, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014, http://real.mtak.hu/19977/1/antal_klimaparadoxonok_tordeltkiado.pdf, 1-200. p.
<https://doi.org/10.3390/su122310109>, 1-5. p.

- Bastain, T., Roelofs, E., Rietveld E., Hoogendoorn, A. (2013): Opportunities for a circular economy in the Netherlands, January 2013, Publisher: TNO, 1-125. p. Available at: <https://www.tno.nl/media/8551/tno-circular-economy-for-ienm.pdf>
- Baumeister D., Ritter S., Tocke R., Dwyer J., Benyus J. (2014): Biomimicry Resource Handbook 2014: A Seed Bank of Best Practices, Create Space Independent Publishing Platform, 1-286. p.
- Belaud, J-P., Adoue, C., Vialle, C., Chorro, A., Sablayrolles, C. (2019): A circular economy and industrial ecology toolbox for developing an eco-industrial park: perspectives from French policy. *Clean Techn Environ Policy* 21, 967–985 (2019). DOI: <https://doi.org/10.1007/s10098-019-01677-1>
- Birat, J.P. (2015): Life-Cycle Assessment, Resource Efficiency and Recycling, *Metallurgical Research & Technology*,. Volume 112, Number 2, 1-24. p.
- Birkner, Z. (2010): Zala megyében is az innováció a siker motorja? Ph.D Disszertáció 144 p.
- Braungart M., McDonough W. (2002): *Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things*, North Point Press, New York, 193. p.
- Brundtland, G.H. (1989): Global change and our common future. *Environment* 1989, 31, 16-43. p.
- Cecchin, A., Salomone, R., Deutz, P., Raggi, A., Cutaia, L. (2020): Relating Industrial Symbiosis and Circular Economy to the Sustainable Development Debate. In: Salomone R., Cecchin A., Deutz P., Raggi A., Cutaia L. (eds.) *Industrial Symbiosis for the Circular Economy. Strategies for Sustainability*. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-36660-5_1
- Center for Industrial Ecology – CIE (2020): Industrial symbiosis, <https://cie.research.yale.edu/>, Letöltés dátuma: 2020.12.12.
- Corvellec, H., Stål, H. I. (2019): Qualification as corporate activism: How Swedish apparel retailers attach circular fashion qualities to take-back systems, *Scandinavian Journal of Management*, 35(3), 101046. doi:10.1016/j.scaman.2019.03.02.
- Corvellec, H. (2015): New directions for management and organization studies on waste, Technical report, Göteborg: Gothenburg Research Institute, University of Gothenburg.
- Corvellec, H. (2019): Waste as scats: For an organizational engagement with waste, *Organization*, 26(2), 217–235. doi:10.1177/1350508418808235
- Circular Academy (2020): Definitions, <http://www.circular.academy/circular-economy-some-definitions/>, Letöltés dátuma: 2020.12.04.
- Ellen MacArthur Foundation (2013): *Towards the Circular Economy: Opportunities for the Consumer Goods Sector*, Ellen MacArthur Foundation Publishers, Cowes, UK, 112. p. Link: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/Ellen-MacArthur-Foundation-Towards-the-Circular-Economy-vol.1.pdf>
- Ekins, P. (1991): A sustainable consumer Society: A contradiction in Terms? *Int Environ Aff.* 3., 243–257. p.

- European Academies' Science Advisory Council (2015): Circular economy: a commentary from the perspectives of the natural and social sciences, European Academies' Science Advisory Council (EASAC), Halle, Germany, 1-18. p.
- Európai Bizottság (2019 a): A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak A körforgásos gazdaságra vonatkozó cselekvési terv végrehajtásáról, Brüsszel, 2019.03.04., COM (2019) 190 final
- Európai Bizottság (2005): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, Tematikus stratégia a természeti erőforrások fenntartható használatáról, Brüsszel, 2005.12.21., COM (2005) 670 final
- Ellen MacArthur Foundation (2013): Towards the Circular Economy: Opportunities for the Consumer Goods Sector, Ellen MacArthur Foundation Publishers, Cowes, UK, 112. p.
- Európai Bizottság (2020): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, A tisztább és versenyképesebb Európát szolgáló, körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési terv, Brüsszel, 2020.3.11. COM(2020) 98 final
- Európai Bizottság (2018): Az Európai Bizottság és az Európai Parlament rendelete a fenntartható befektetések előmozdítását célzó keret létrehozásáról COM(2018) 353 final 2018/0178 (COD)
- Európai Bizottság (2018): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, A körforgásos gazdaság nyomkövetési keretrendszeréről, Strasbourg, 2018.01.16., COM (2018) 29 final
- Európai Bizottság (2015): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, Az anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv, Brüsszel, 2015.12.02., COM (2015) 614 final
- Európai Bizottság (2011): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, Az erőforrás-hatékony Európa megvalósításának ütemterve, Brüsszel, 2011.09.20., COM (2011) 571 final
- Eurostat (2001): Economy-wide material flow accounts and derived indicators. A methodological guide. Luxembourg, 1-92 p.
- Frosch, R. A., Gallopoulos, N. E. (1989). Strategies for Manufacturing, Scientific American. 261 (3): 144–152, doi:10.1038/scientificamerican0989-144
- Garcia, D. G., Kipnis, E., Vasileiou, E., Solomon, A. (2021): Consumption in the Circular Economy: Learning from Our Mistakes, Sustainability 2021, 13(2), 601; DOI: <https://doi.org/10.3390/su13020601>
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N.M.P., Hultink, E.J. (2017): The Circular Economy, A new sustainability paradigm? J. Clean. Prod. 2017, 143, 757–768. p.
- Geissdoerfer, M., Morioka, S.N., de Carvalho, M.M., Evans, S. (2018): Business models and supply chains for the circular economy. J. Clean. Prod. 2018, 190, 712–721.

- Hislop, H., Hill, J. (2011): Reinventing the Wheel: A Circular Economy for Resource Security, Green Alliance, 2011, 1-52. p.
- Horváth, B. (2019) Körforgásos gazdasági modellek és hatékonyságuk mérése. Doktori disszertáció, Szent István Egyetem, Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola. [web:] https://szie.hu/sites/default/files/horvath_balint_ertekezes.pdf
- ING (2019): Opportunity and disruption: How circular thinking could change US business models, A circular economy survey, file:///C:/Users/Felhaszn%C3%A1l%C3%B3/Downloads/ing_us-circular-economy-survey-05-02-2019%20(1).pdf, 1-24. p.
- Korhonen, J., Nuur, C., Feldmann, A., Birkie, S. E. (2018): Circular economy as an essentially contested concept, Journal of Cleaner Production, 175, 544–552. doi:10.1016/j.jclepro.2017.12.111
- Maranesi, C., De Giovanni, P. (2020): Modern Circular Economy: Corporate Strategy, Supply Chain, and Industrial Symbiosis, Sustainability 2020, 12(22), 9383; DOI: <https://doi.org/10.3390/su12229383>
- Reh, L. (2013): Process engineering in circular economy. Particuology, 2013, 11, 119–133.
- Nakaishi, K. (2020): Circular economy – Japan, <https://www.circulareconomy-japan.com/about/>, Letöltés dátuma: 2020. 12.08.
- Ness, D.A., Xing, K. (2013): Toward a resource-Efficient built environment: a literature review and conceptual model, J. Ind. Ecol., 21 (3) (2017), 572-592. p. , Available at: <http://doi.wiley.com/10.1111/jiec.12586> [Accessed July 25, 2017]
- Preston, F. (2012) A Global Redesign? Shaping the Circular Economy, Chatham House - The Royal Institute of International Affairs Briefing paper, Economics, 2012/3/1
- Pomázi, I., Szabó, E. (2006): Anyagáramlások a világ legfejlettebb országaiban az Egyesült Államok és Japán példáján, Magyar Tudomány, 2006/10, 1225-1235 p.
- Reller, A., Fendt, J., Böckenholt, C. (2017): Bericht zur Ressourcenstrategie für Bayern Universität Augsburg Wissenschaftszentrum Umwelt/Lehrstuhl für Ressourcenstrategie, https://www.stmuv.bayern.de/themen/ressourcenschutz/forschung_entwicklung/doc/abschlussberichte/tp1.pdf, 2017.01.31., Leöltés dátuma: 2021.01.14.
- Song, Q., Wang, Z., Li, J. (2013): Sustainability evaluation of e-waste treatment based on emergy analysis and the LCA method: A case study of a trial project in Macau. Ecol. Indic. 30, 138-147. p.
- Song, Q., Li, J., Zeng X. (2015): Minimizing the increasing solid waste through zero waste strategy, J. Clean. Prod., 104 (2015), pp. 199-210, Available at: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S095965261400849X> [Accessed March 21, 2017]
- Japan Ministry of Environment (2000): Újrahasznosító társadalom előmozdítása, <https://www.env.go.jp/recycle/circul/recycle.html>, Letöltés dátuma: 2020.12.09.
- Kirchherr J., Reike, D., Hekkert M. (2017): Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions, Resources, Conservation and Recycling, Volume 127, December 2017, 221-232. p.

- Németh, K. ; Tóth-Kaszás, N., Péter, E., Kiss, A. (2020): A körforgásos gazdaság jó gyakorlatai, In: Bene, Szabolcs (szerk.) XXVI. Ifjúsági Tudományos Fórum, Keszthely, Magyarország : Pannon Egyetem Georgikon Kar (2020), 1-6. p.
- Németh, J. (2020): Turizmusbiztonság Magyarországon, In: Michalkó, G; Németh, J; Ritecz, Gy (szerk.) Turizmusbiztonság, Budapest, Magyarország : Dialóg Campus Kiadó, pp. 443-460.
- Ramkumar, S.F., Kraanen, F., Plomp, R., Edgerton, B., Walrecht, A., Baer, I., Hirsch, P. (2018): Linear Risks. Amsterdam: Circle Economy. 14. p.
- Yi, S., Ning, W., Peng, L., Qian, W., Sli, F., Zhang, Q., Ma, J. (2008): Agricultural heritage in disintegration: Trends of agropastoral transhumance. *Int. J. Sustain. Dev. World Ecol.* 2008, 15, 273–282. p.
- Yuan Z., Bi, J., Moriguchi Y. (2008): The circular economy: a new development strategy in China, *Journal of Industrial Ecology*, 10 (1–2), Available at: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.894.583&rep=rep1&type=pdf>, DOI: <http://doi.wiley.com/10.1162/108819806775545321>, 1-7. p.
- Pauli, G. (2014): *The Blue Economy: 10 Years, 100 Innovations, 100 Million Jobs*, Paradigm Publications, 1-386. p.
- Singh, J., Ordoñez, I. (2016): Resource recovery from post-consumer waste: Important lessons for the upcoming circular economy. *Journal of Cleaner Production*, 2016, 134, 342–353. p.
- Su, Y., Zhou, H. (2005): Promoting circular economy development a basic national policy. *North. Econ.* 2005, 1, 8-10. p.
- Szabó, E. (2009): *A környezeti mutatók képzésének alapelvei és alkalmazásának lehetőségei*, Doktori értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Földrajz- és Földtudományi Intézet, Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest, 54. p.
- Teräs, J., Mikkola, N. (2016): What is industrial symbiosis?, *Nordregio News* 1/2016, <https://nordregio.org/nordregio-magazine/issues/industrial-symbiosis/what-is-industrial-symbiosis/>, Letöltés dátuma: 2020.12.12.
- Velte, J. C., Steinhilper, R., (2016): Complexity in a Circular Economy: A Need for Rethinking Complexity Management Strategies, *Proceedings of the World Congress on Engineering 2016 Vol II WCE 2016*, June 29 - July 1, 2016, London, U.K., 1-6. p.
- Zepf, V., Reller, A., Rennie, C., Simmons, J., Ashfield, M. (2014): *Materi-als critical to the energy industry. An introduction.* 2. Aufl., London: Universität Augsburg; BP.
- Zink, T., Geyer, R. (2017): Circular economy rebound, *Journal of Industrial Ecology*, 21(3), 593–602. doi:10.1111/jiec.12545
- Zhu, D. (1998): The circular economy and Shanghai's countermeasures, *Social Science*, 10, 13-17. p.

A körforgásos gazdasági koncepció vizsgálata - lehetőségek a turizmusban

Neumanné dr. Virág Ildikó¹- Dr. Fehérvölgyi Beáta²

¹⁻² egyetemi docens

Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

Veszprém, Egyetem u. 10.

e-mail cím: virag.ildiko@gtk.uni-pannon.hu, fehervolgyi.beata@gtk.uni-pannon.hu

Absztrakt

A lineáris fogyasztás elérte a határait, a rendelkezésre álló erőforrások mennyisége a következő évtizedekben folyamatosan csökken. A körforgásos gazdaság modellje a lehető legnagyobb értéket tartja meg a termékek, alkatrészek és anyagok életciklusában "bezárva a hurkot" azáltal, hogy az összes hulladékot az új termelési ciklusok erőforrásaként hasznosítja. Ezt az elvet „bölcstől bölcsőig” megközelítésként is nevezik, ahol minden anyagot és terméket az élettartamuk végén hasznosítanak és regenerálnak, így folyamatosan megújít és helyreállít a rendszer, amely minél tovább meg akarja őrizni a termékbe, az anyagba fektetett munkát és energiát. A turizmus jelentős környezeti hatásokkal jár, és a természeti erőforrások széles skáláját használja fel, ezért a turisztikai vállalkozások számára elengedhetetlen az erőforrások körforgásos elvű felhasználása a környezetre gyakorolt negatív hatás minimalizálása és a jövedelmezőség elérése érdekében.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A jelenlegi gazdasági rendszert a fogyasztás és a termelés lineáris szemlélete határozza meg, amelyben a nyersanyagokat kitermelik, termékeket állítanak elő belőle, majd a termék használatát követően hulladék jön létre (take–make–use–dispose, azaz, „vedd el–csináld–használd–dobd el”). A lineáris gazdaság nem optimalizálja az anyagokat, és nem kedvez azok újrahasonosításának, újrafelhasználásának: az előállítás és az értékteremtés főként egyirányú ellátási láncok mentén zajlik. A termelés és a fogyasztás lineáris modellje kimeríti a természeti erőforrásokat és hulladékot termel, amely feltételezi, hogy korlátlan mennyiségű természeti erőforrás áll rendelkezésre, és a környezet korlátlanul képes a hulladék és a szennyezés elnyelésére.

A körforgásos gazdaság (Circular Economy, CE) alternatív modell mind elméleti, mind gyakorlati szempontból, amely felismeri a környezet alapvető szerepét, beleértve annak funkcióit, valamint a környezet és a gazdasági rendszer kölcsönhatását. Célja a gazdasági tevékenység ökológiai és környezeti hatásainak minimalizálása, ehhez értékmegőrző, értékfelújító, újra feldolgozó rendszereket hoz létre és egyben működtet is, amelyben a gazdaság szereplői fontos szerepet kapnak. Ezért a körforgásos gazdaság fogalmára világszerte egyre nagyobb figyelmet fordítottak a döntéshozók és az érdekeltek.

Az Európai Unió, illetve tágabb értelemben a fejlett országok jelentős szerepet játszanak a körforgásos gazdaság modelljének megalkotásában és kivitelezésében (Kirchherr et al., 2017). Több európai uniós ország ambiciózus célja és hosszú távú stratégiája nemcsak jelentős eredményeket hozott az energiahatékonyság területén, de formálta is a régiót, és a globális megújuló energiaipart. Kiemelendő Németország és Dánia szerepe (Németh et al., 2020).

Jelenleg a körforgásos gazdasági koncepció prioritás az Európai Unió számára, mivel 2015-ben jóváhagyták a „Körforgásos gazdasági csomag néven ismert politikai intézkedésrendszert, ami nemcsak a termékek életciklusának hulladék szakaszára, hanem a teljes életciklusra koncentrálna. (a másodikat 2018-ban terjesztették elő). Mára az Európai Unió az új energiagazdaságért folytatott küzdelem élharcosának tekinthető, különösen az alternatív energiák és a klímapolitika terén (Németh et al., 2018). A cél Európa átmenete a gazdasági növekedés hagyományos lineáris modelljétől az új modellbe, amely a „termékek és anyagok hurkainak” lezárásán alapul. Ezt az elkötelezettséget számos célkitűzés bizonyítja. A települési hulladék újrafeldolgozási céljai: 2025-re 55 százalék; 2030-ig 60 százalék; 2035-re 65 százalék (2017-ben, az EU-28 esetében 46,4 százalék volt). A műanyag hulladék újrafeldolgozási céljai: 2025-re 50%; 2030-ig 55 százalék (2016-ban, az EU-28 esetében 42,2 százalék volt.)

1. ábra A lineáris és a körforgásos gazdaság modellje

Forrás: EUROSTAT: „Discover the ‘circular economy’”, 2018

A körforgásos gazdaság kifejezés eredete az 1920-as évekre nyúlik vissza, Leontief „A gazdaság, mint körforgás” című kutatásában említette ezt a koncepciót, majd Von Bertalanffy 1937-ben dolgozta ki az „Általános rendszerelmélet” első elméletét.) Az 1990-es évek végén a körforgásos koncepciót először Pearce és Turner (2003) környezeti közgazdászok alkották meg, a gazdaság és környezet zárt rendszerének leírására. A regeneratív fenntartható körforgásos

A körforgásos gazdaság egy fenntartható gazdasági paradigma (Geissdoerfer et al., 2017), amelyet új üzleti modellek (Lewandowski, 2016) és felelős fogyasztók tesznek lehetővé és amelyet Geissdoerfer és munkatársai egy olyan regeneratív rendszerként határozott meg, amelyben az erőforrások bevitelét és pazarlását, emisszióját minimalizálják az anyag- és energiahurkok lassításával, bezárásával és szűkítésével.

A körkörös gazdaságra való áttérés megvalósításához elengedhetetlen az üzleti modellekben történő innováció, a körforgásos üzleti modell megtervezése. A körforgásos gazdaság gyakorlati megvalósításához azonban globális, többszintű és több léptékű megközelítésre van szükség: az innováció fejlesztéséhez intézkedések a politikában, a kormányzásban, az üzleti modellekben és a finanszírozási rendszerekben (Guerrero et al., 2013). A körforgásos gazdaság megvalósításának útja a mikro szinttől (a vállalat szintjén) a mezo szinten át (az ipari körzeteken vagy az egész városi rendszeren) át a makro szintig (nemzeti politikák) terjed. A „többszintű átmenet” perspektívája segít megérteni az innovációk folyamatos fejlesztését és terjesztését a CE elvein alapulva. Ezek az újítások a vállalatok, a hálózatok és az ellátási láncok területén játszódnak le a különféle iparágakban és területeken, és különböző szintű szereplők, tanácsadók és ágazati szervezetek részvételét, valamint ágazatközi és intézményközi együttműködést igényelnek. Makroszinten az éghajlatváltozás csökkentését célzó globális megállapodások, a gazdaságok globalizációja és az új társadalmi hálózatokon alapuló új fogyasztói kultúrák kifejlődése segíti az innovációt a vállalatoknál, valamint az ipari és technológiai hálózatokban.

A turisztikai szektorban zajló innovációt többen is tanulmányozták (Hjalager, 2010; Jacob et al., 2003) és azonosították a szállodai vállalatok innovatív tevékenységének meghatározó tényezőit és az innováció üzleti teljesítményre gyakorolt hatását. (Divisekera és Nguyen, 2018).

A körforgásos gazdaság elveinek támogatása a kulturális örökség megújításában és megőrzésében kulcsfontosságú az ágazat fenntarthatósága szempontjából. Fang és Zhang (2010) úgy vélik, hogy a CE-elmélet megvalósítása a világ kulturális örökségi helyszíneinek hosszú távú védelméhez vezetne az ökotervezés, az energiatakarékosság, a zöld szolgáltatási létesítmények, a hulladékkezelés révén. Valls et al. (2019) vizsgálta Madeira elképzelését a lassú turizmus modelljéről, a sziget szállásadóit, éttermeinek, bárjainak, turisztikai vállalkozóinak megkérdezésével. Pamfilie és munkatársai (2018) a körforgásos elvű gyakorlatok és alapelvek turisztikai szektorban való alkalmazhatóságára összpontosít (miként lehet áttérni a különböző nemzetközi szállodaláncok vagy egy turisztikai desztinációk körforgásos modelljére. Rodríguez et al. (2019) négy meghatározó nemzetközi európai szállodalánc által alkalmazott körforgásos technikákat elemzi, meghatározva azok stratégiáit és legjobb gyakorlatait. Hasonlóképpen, Naydenov (2018) világszerte példákat mutat be az idegenforgalmi ágazat körforgásos gyakorlatairól, azzal érvelve, hogy a vendéglátó és idegenforgalmi vállalatok hozzájárulhatnak a fenntartható turizmushoz a körforgásos koncepció alkalmazásakor.

A turizmus hozzájárulhat az ENSZ által 2005-ben jóváhagyott és 2030-ig megvalósítandó mind a 17 fenntartható fejlődési célhoz (fenntartható gazdasági növekedés, fenntartható fogyasztás és termelés, illetve az óceánok és a tengeri erőforrások fenntartható használata.) A fenntartható fejlesztési célokban (SDG) vázolt számos cél eléréséhez szükség van a körforgásos gyakorlatok elfogadására. Schroeder et al. (2018) tanulmánya közvetlen kapcsolatot talál a tiszta víz és a higiénia (SDG 6), megfizethető és tiszta energia (SDG 7), tisztességes munka és gazdasági növekedés (SDG 8), fenntartható fogyasztás és termelés (SDG12), valamint közvetett kapcsolat

a szegénység (SDG1), az éhezés (SDG2) csökkentése, a fenntartható városok és közösségek (SDG11) megvalósításának elősegítése között.

2. Anyag és módszer

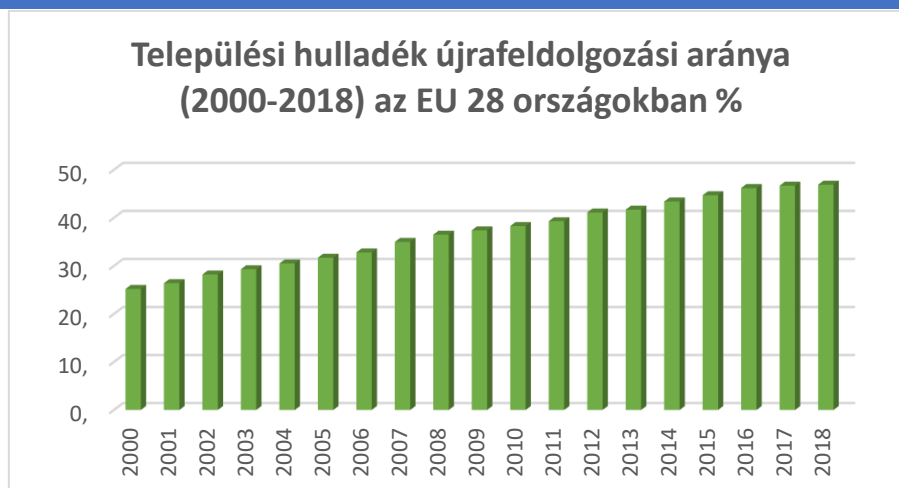
Az EUROSTAT körforgásos gazdasággal kapcsolatos mutatóinak (<https://ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy>) felhasználásával a körforgásos gazdaság koncepciójának megvalósítását célzó különféle politikák és programok értékelése és fejlesztése nyomon követhető. A következő változókat leíró statisztikával elemeztük: egy főre jutó GDP; egy főre jutó települési hulladék keletkezése (kg/fő); a települési hulladék újrafeldolgozási aránya (százalékban); az elektronikus hulladék újrahasznosítási aránya (százalékban) az EU országokban; az újrahasznosított anyagok felhasználási aránya az EU-ban és a körforgásos szolgáltatásokkal kapcsolatos magánbefektetések, munkalehetőségek és hozzáadott érték millió euróban.

Majd többváltozós regresszióanalízis segítségével végeztünk vizsgálatot a gazdasági növekedés és a környezeti tényezők illetve a körforgásos gazdaság változói, mint magyarázó változók között 2008 és 2018 között a 28 európai uniós ország esetében. A modellben az erőforrás-termelékenység, a környezeti foglalkoztatás, az újrafeldolgozási arány és a környezetvédelmi innováció és a gazdasági növekedés kapcsolatát vizsgáltuk. Az újrafeldolgozáshoz szükséges infrastruktúrába és az innovatív erőforrásokba való beruházás elengedhetetlen és összhangban van a környezetvédelem és a fenntartható gazdasági növekedés céljaival.

3. Eredmények és értékelésük

A következőkben először a **leíró statisztikai elemzés** eredményeit mutatjuk be.

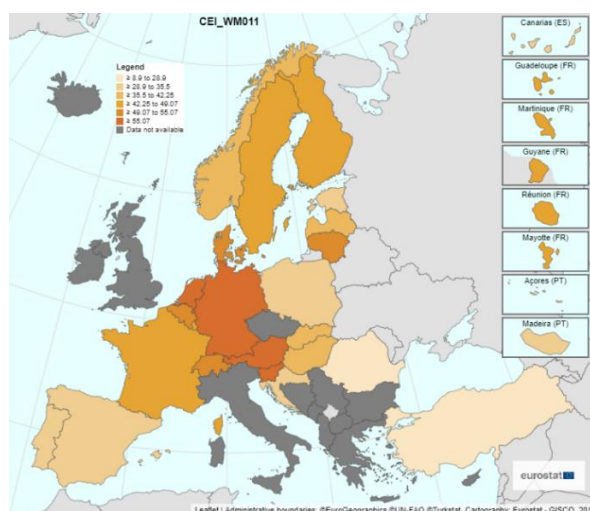
A települési hulladék újrafeldolgozási aránya: a 3. ábra a települési hulladék újrafeldolgozási arányát mutatja az EU-országokban 2000 és 2018 között (növekvő).

3. ábra A települési hulladék újrafeldolgozási aránya az EU országokban 2000 és 2018 között százalékban (ezer tonnából számítva)

Forrás: EUROSTAT mutatók alapján saját szerkesztés, 2021

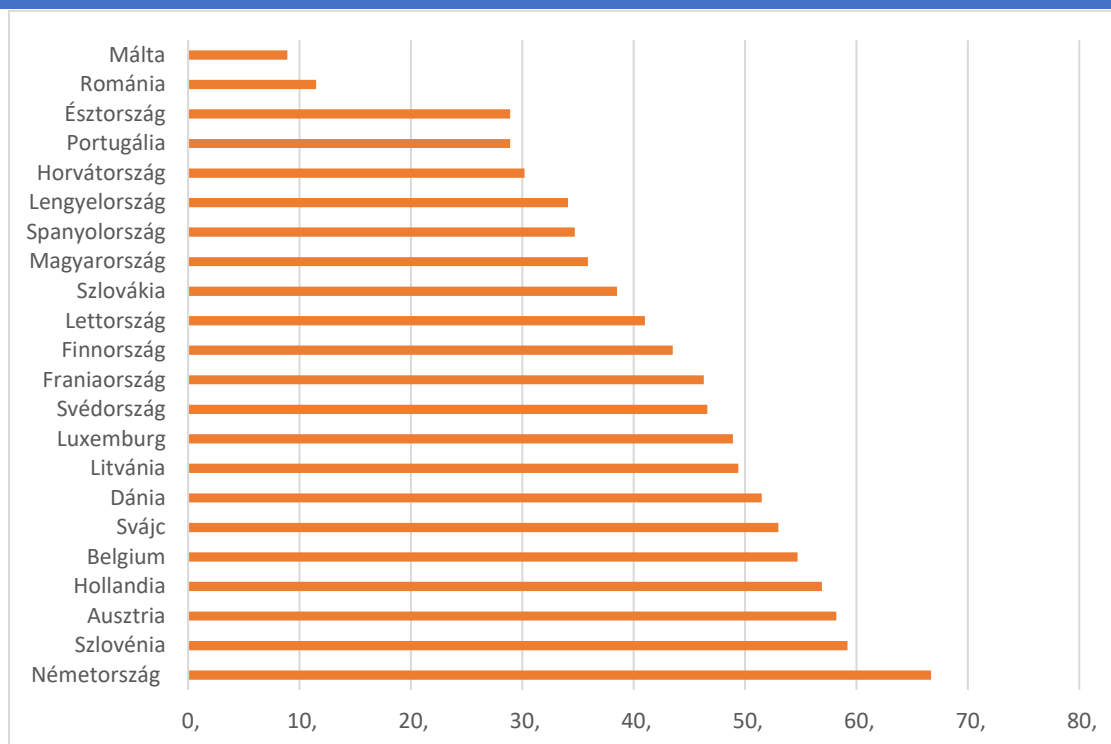
A 3. ábra és 4. ábra és az 5. ábra alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a települési hulladék újrahasznosítási aránya a legnagyobb Németországban (66,7%), Szlovéniában 59,2 Ausztriában (58,2%) volt.

4. ábra: A települési hulladék újrafeldolgozási aránya 2019-ben az EU országokra bontva

Forrás: EUROSTAT mutatók alapján saját szerkesztés, 2021

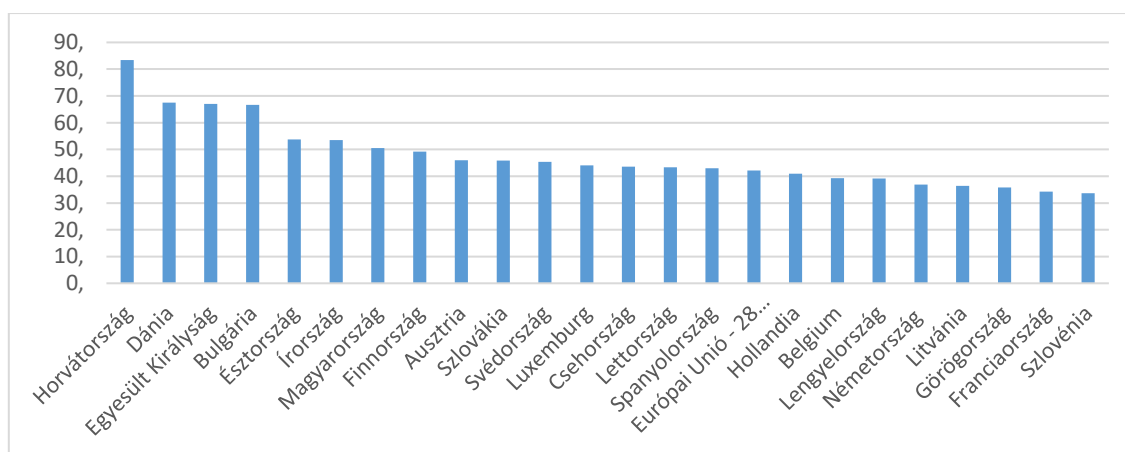
A mutató az újrahasznosított települési hulladék részarányát méri a teljes települési hulladéktermelésben. Az újrahasznosítás magában foglalja az anyag újrahasznosítását, és a komposztálást is. Az arány százalékban (%) van kifejezve, de az aránypár mindkét tagját tonnában mérjük.

5. ábra: A települési hulladék újrafeldolgozási aránya 2019-ben az EU országokra bontva százalékban

Forrás: EUROSTAT mutatók saját összeállítása, 2021

Az e-hulladék újrahasznosítási aránya: A 6. ábra alapján megállapítható, hogy az e-hulladék újrahasznosítási aránya Horvátországban (83,4%), Dániában (67,5%), Egyesült Királyságban (67%) volt a legmagasabb. Az e-hulladék a leggyorsabban növekvő hulladéktípus az EU-ban.

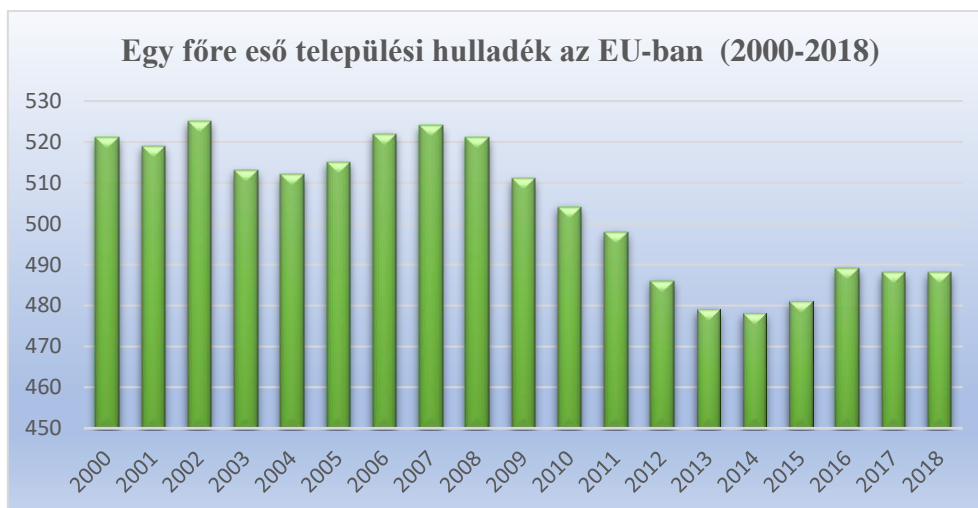
6. ábra Az e-hulladék újrahasznosítási aránya százalékban, az EU országokban 2019-ben

Forrás: EUROSTAT indikátorai alapján saját szerkesztés, 2021

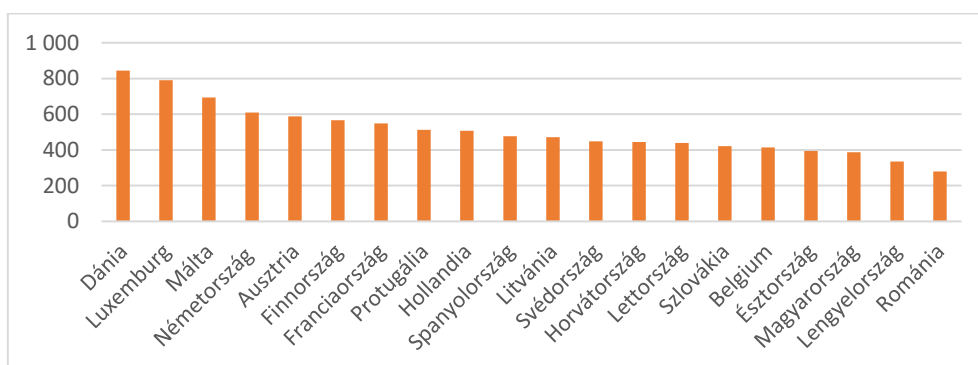
Az e-hulladék akadályozza az EU ökológiai lábnyomának csökkentésére irányuló erőfeszítéseket és **kevesebb**, mint 40%-át hasznosítják újra.

Az egy főre eső települési hulladék (kg) a 7. ábra alapján folyamatosan csökken az EU országaiban 2000 és 2018 között. A mutató az önkormányzatok által összegyűjtött és a hulladékgazdálkodási rendszeren keresztül kezelt hulladékot méri, nagyrészt a háztartások által termelt hulladékból áll.

7. ábra: Az egy főre eső települési hulladék az EU-ban 2000 és 2018 között (kg/fő)
 Forrás: EUROSTAT mutatók saját összeállítása, 2021

A 8. ábra az egy főre eső települési hulladék mértékét mutatja az Európai Unióban országonként 2019-ben kg/fő-ben számítva.

8. ábra: Az egy főre eső települési hulladék az EU-ban országonként 2019-ben (kg/fő)
 Forrás: EUROSTAT mutatók alapján saját készítésű ábra, 2021

A körforgásos szolgáltatásokkal kapcsolatos magánbefektetések, munkalehetőségek és hozzáadott érték bemutatása.

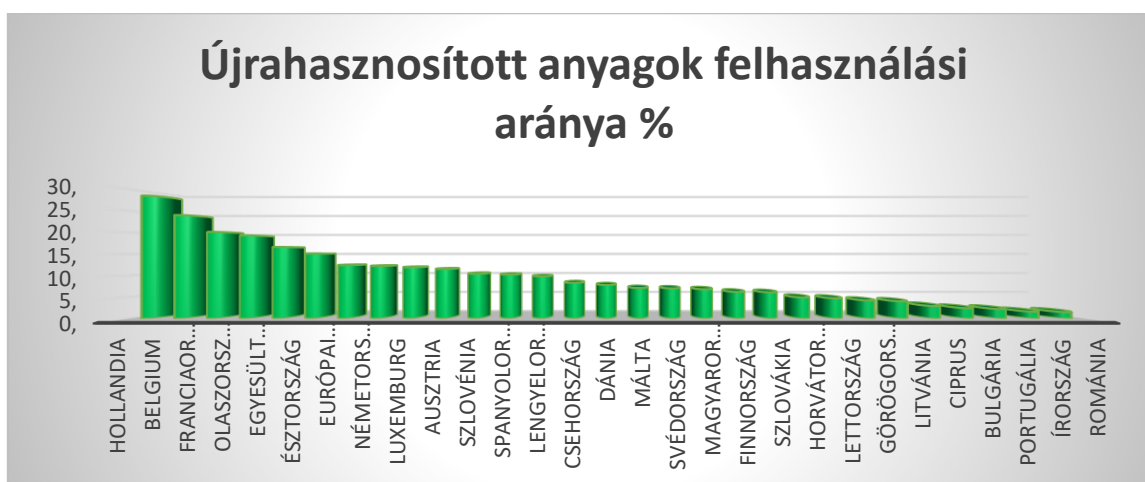

9. ábra Körforgásos szolgáltatásokkal kapcsolatos magánbefektetések, munkalehetőségek és hozzáadott érték (Millió euró termelési tényezők költségén számított hozzáadott érték)

Forrás: EUROSTAT mutatók alapján saját készítésű ábra, 2021

A 9. ábra a körforgásos szolgáltatásokkal kapcsolatos magánbefektetések, munkalehetőségek és hozzáadott érték alakulását mutatja az EU országokban, millió euróban. A mutató magában foglalja a „Bruttó tárgyi eszközökbe történő beruházást”, „A foglalkoztatottak számát” és a „Tényezőkölségen számított hozzáadott értéket” a következő három szektorban: az újrahajósítási, a javítási és újrafelhasználási szektorban, valamint a bérleti és lízingszektorban. Az újrahajósítási, javítási, újrafelhasználási, bérbeadási és lízingszektorokat a NACE Rev. 2. besorolás gazdasági tevékenységi ágai szerint határozzák meg.

Újrahajósított anyagok felhasználási aránya: A 10. ábra az újrahajósított anyagok felhasználási arányát mutatja az EU országokban, a legnagyobb arány Hollandiában, Belgiumban és Franciaországban található.

10. ábra Az újrahajósított anyagok felhasználási aránya az EU-ban 2019-ben százalékban

Forrás: EUROSTAT mutatók alapján saját készítésű ábra, 2021

Többváltozós regresszióanalízis

A következő számítás érdekessége az érintett európai országokban új kilátásokat jelent a körforgásos gazdaság és a gazdasági növekedés kölcsönhatásának értékelése szempontjából. A körforgásos gazdaság modelljének megvalósításához a tagállamoknak jelentős beruházásokat kell végrehajtaniuk a környezeti infrastruktúra védelmében annak érdekében, hogy hatékony eszközöket fejlesszenek ki környezeti céljaik elérése érdekében.

A többváltozós regressziós elemzés során az egy főre jutó GDP növekedését tekintjük függő változónak (Y), melyet öt független tényező (regresszor) befolyásol. Az adatokat az EUROSTAT adatbázisából gyűjtöttük. A magyarázó változók az alábbiak:

- az erőforrások termelékenysége (X_1): az erőforrás-termelékenység a munka termelékenységének proxy változójaként alkalmazzuk
- környezeti termékek előállításában való részvétel (X_2): a környezeti foglalkoztatás a környezetvédelemmel kapcsolatos tevékenységekben alkalmazott emberi tőke, amely várhatóan pozitív hatással lesz a gazdasági növekedésre;
- újrahaznosítási arány (X_3);
- a piac azon innovatív vállalkozások részesedése, amelyek innovatív új termékeket hoztak a piac számára (X_4): A környezeti innováció azon vállalkozások százalékos arányát képviseli, amelyek innovációt hoznak a környezet javára.
- a megújuló energia felhasználása (X_5)

Elemzésünk eredményei összhangban állnak Puigcerver-Peñalver (2007) munkájával, aki regressziós modellt dolgozott ki a gazdasági növekedés, a környezeti tényezők és a körforgásos gazdaság változói, mint magyarázó között. Az erőforrások termelékenysége, a környezeti innováció és az újrahaznosítási arány a gazdasági növekedés és a fenntartható fejlődés fontos tényezője.

I. Táblázat : Regresszióelemzés outputja 2008-2018 panelelemzés

Linear regression		Number of obs = 308	
		F (8, 693)	154.02
		Prob > F	= 0.000
		R-squared	= 0.786
		Root MSE	= 1.5672
Robust			
GDPpercnövétem	Coef.	Std. Err.	t P> t
Erőforrtermelék.	1.817	1.186	3.58 0.000
Környtermfoglal	0,566	1.324	3.34 0.031
Újrahazsnarány	0.450	0.101	4.87 0.042
Környinnováció	1.168	1.323	-1.52 0.0053
Megújulenfelh	0,687	1.769	4.567 0.016
cons	-1.969	2.866	3.25 0.000

Forrás: STATA programmal végzett saját számítási eredmények, 2021

Az elemzést OLS regresszióval végeztük, a magyarázóerő (R-négyzet) 0, 786. A Durbin – Watson teszt szerint a modell független változói között nincs multikollinearitási probléma, mivel a statisztikai teszt értéke $DW = 2,09$. Az ökonometriai modellből kiderült, hogy a körkörös gazdasági környezeti tényezők az EU tagállamban befolyásolják a gazdasági növekedést. Ez azt jelenti, hogy az újrahasznosítási arány, az erőforrás termelékenység és az innováció mértéke fontos szerepet játszik a gazdasági növekedésre gyakorolt hatás szempontjából. Vizsgálatunk eredményei összhangban vannak a körkörös gazdaság gazdasági növekedésre gyakorolt hatásáról szóló tanulmányokkal (Preston, 2012) és (Sofian et al., 2017), amelyekben regressziós modellt állítanak az EU-tagállamok gazdasági növekedésének magyarázatára, részben a környezeti tényezők és innováció által magyarázva.

4. A körforgásos gazdasági koncepcióra való áttérés kiemelt területei: lehetőségek a turizmusban

A szállodai szektorban a körforgásos stratégia az együttműködés megerősítése lenne az olyan helyi szervezetek és hálózatok révén, amelyek körforgásos megoldások népszerűsítésére törekszenek az alábbi módon: intézkedések az élelmiszer-pazarlás megelőzésére; zöld tanúsítványok, a kapacitás növekvő kihasználása a megosztott gazdaság platformjain keresztül, az önellátás, a helyi gazdálkodókat bevonó körkörös mezőgazdasági gyakorlatok megvalósítása. Ez utóbbi esetben nagyobb önellátást lehetne elérni a helyi élelmiszerek kapcsán valamint a helyi biohulladékot üzemanyaggá és műtrágyává átalakítva körkörös szinergiákat lehetne létrehozni az idegenforgalom és a helyi mezőgazdaság között.

- Helyi alapanyagokkal és helyi szolgáltatásokra építkezve egy olyan körforgás megteremtése, amely a régiót vonzóvá és élhetővé teszi minden évszakban: helyben termelt ételek használata, kézművesség.
- Időbeni (szezonalitás) és területi koncentráció csökkentése.
- A leginkább környezetbarát szállítási lehetőség kiválasztása.
- Új szállodaépületek építése és felújítása a meglévő körforgásos technológiák felhasználásával és az összes üzemeltető tevékenységet környezetvédelmi szempontból fenntarthatóvá tétele.
- A körforgásos gazdasági elemek integrálása a cégek szolgáltatásaiba, termékeikbe és üzleti modelljeikbe, a körforgásos ötletek alkalmazása.
- A turisták ösztönzése arra, hogy vásároljanak olyan termékeket, anyagokat és szolgáltatásokat, amelyek megújuló és fenntartható, újrahasznosítható vagy újrahasznosítható, biológiailag lebontható tulajdonsággal rendelkeznek.
- Mobilalkalmazás, amely nyomon követi az erőforrások fogyasztását és szabályozza a szálloda beltéri környezetét (Mannich et al., 2017).
- A bútortól kezdve a szappanig inkább lízing igénybevétele a tulajdonosi alapú üzleti modellek helyett, újrafelhasználás, újrahasznosítása, használt vagy újragyártott bútorok, berendezési tárgyak és felszerelések megvásárlása vagy bérlése (Mannich et al., 2017).
- A szállodák vízfogyasztása az erőforrások kimerülése kapcsán: az Ún. „szürkevíz” újrahasznosítása (a kézmosásnál és a mosásnál keletkező víz, amely csírátlantítás után

- például a WC öblítésére kiválóan használható) Szürkevíz újrafelhasználása elősegíti az ivóvízfogyasztás és a szennyvíztermelés jelentős csökkenését (Mannich et al., 2017).
- A szállodákat környezetbarát mosodai politikára és organikus tisztítószeres használatára kell ösztönözni. Textil újra felhasználás: az egyszer használatos cikkeket, például a szalvétákat, terítőket és kéztörölköket újra felhasználható cikkekre cserélni.
  - A szállodák napi működésén belül a fűtési energia, villamos energia használatának optimalizálása. A szálloda vendégei számára nyújtott szolgáltatások közül sok nagy erőforrás-igényű, függetlenül attól, hogy energiáról, vízről vagy nyersanyagokról van szó. A hazai turisztikai szektorban elsősorban a nap-, a geotermikus energiát, másodsorban a szél- és a biológiai eredetű energiát használják (Németh et al., 2018).
  - A körkörös hulladékkezelés a különféle hulladéktípusok elkülönítésére összpontosít az újrafelhasználási érték növelése érdekében. Példa erre használt olajok elkülönítése és összegyűjtése a konyhában.
  - Kiemelten fontos az alacsony szén-dioxid-kibocsátású közlekedési rendszerekbe való beruházás és a látogatók utazási szokásainak megváltoztatása; áttérés a személygépkocsi használatról a fenntartható mobilitási módokra, „zöld utak” fejlesztése.

5. Összefoglalás, következtetések

Az idegenforgalmi vállalkozások innovációs képességüket fokozhatják a régióban azáltal, hogy támogatják a körforgásos gazdasági elemek integrálását a szolgáltatásaikba, termékeikbe és üzleti modelljeikbe és szoros partneri együttműködést alakítanak ki. A COVID utáni időben, a turisztikai ágazatban a hagyományos „lineáris növekedésre” fókuszált modell hosszú távon nem fenntartható (Einarsson et al., 2020).

A „szokásos üzletmenet” (lineáris növekedés) megvalósítása helyett az érdekelt feleknek olyan hosszú távú üzleti stratégiát kell megfogalmazni, amely a fenntarthatóság alapvető célkitűzéseit is szem előtt tartja. A körforgásos gazdaságra való áttérés kis lépésekben történik, ami több fázisra kiterjedő üzleti tervet is igényelhet. A COVID-19 járvány és válság felforgatja társadalmi-gazdasági modelljeinket és életstílusunkat. Egyre nagyobb kihívást jelent elképzelni, megjósolni és modellezni világjárvány utáni gazdasági és társadalmi világrendet. A körforgásos gazdaság optimalizálja az erőforrás-felhasználást, csökkenti a termeléssel és a fogyasztással kapcsolatos üvegházhatást okozó gázok kibocsátását versenyképes lehetőségeket kínálva a vállalkozások számára. Az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásával kapcsolatos kérdések nem tűnnek el automatikusan a COVID-19 válság után sem. A gazdasági rendszer termelékenységének lényeges növekedése várható, ha a körforgásos gazdaság modelljét alkalmazzák a jelenlegi lineáris termelési és fogyasztási minta helyett.

6. Köszönetnyilvánítás

Jelen publikáció a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen” című projekt keretében jött létre.

7. Felhasznált irodalom

- Browne, D.; O'Regan, B.; Moles, R. (2009): Use of carbon footprinting to explore alternative household waste policy scenarios in an Irish city-region. *Resour. Conserv. Recycl.* 2009, 54, 113–122 p.
- COM (2018): Circular Economy: Implementation of the Circular Economy Action Plan. http://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index_en.html (2018)
- Divisekera, S., Van K. Nguyen (2018): Determinants of innovation in tourism evidence from Australia. *Tourism Management* 67: 157–67 p.
- Einarsson S. ;Sorin, F.(2020): “Circular Economy in travel and tourism: A conceptual framework for a sustainable, resilient and future proof industry transition”, CE360 Alliance
- Ellen MacArthur Foundation Priority Research Agenda (2017) https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/higher-education/EMF_Priority
- Ellen MacArthur Foundation Towards the circular economy *J. Ind. Ecol.*, 1 (1) (2015), 4 p.
- Fang, X.; Zhang, X. (2010) On Tourism Environment Protection for World Cultural Heritage Sites in China. In *Proceedings of the International Conference on Management and Service Science*, Wuhan, China, 24–26 August 1–4 p.
- Gan, Y.; Zhang, T.; Liang, S.; Zhao, Z. ; Li N (2013): How to Deal with resource productivity. *J Ind Ecol* 17:440–451 p.
- Geissdoerfer, M.; Savaget, P.; Bocken, N.; Hultink, E. J. (2017): The Circular Economy - A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 143,757-768 p.<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048>
- Guerrero, L.A; Maas, G; Hogland, W. (2013) Solid waste management challenges for cities in developing countries. *Waste Manag.* 33, 220–232 p.
- Hjalager, A. (2010): A review of innovation research in tourism. *Tourism Management* 31: 1–12 p.
- Jacob, M., Joaquin T., Eugeni A., Bravo A., Mulet J. (2003): Innovation in the tourism sector: Results from a pilot study in the Balearic Islands. *Tourism Economics* 9: 279–95p.
- Kirchherr, J.; Reike, D.; Hekkert, M. :(2017): Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions, *Resources, Conservation and Recycling*, Volume 127,224 p.
- Larsson M. (2018): The Circular Economy and Business Challenges. In: *Circular Business Models*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71791-3_4
- Manniche, J. ;Larsen , K.T. ;Broegaard, R.B ;Holland, E. (2017): Destination: A circular tourism economy A handbook for transitioning toward a circular economy within the tourism and hospitality sectors in the South Baltic Region
- McDonough, William, and Michael Braungart. 2002. *Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things*. New York: North Point Press.
- Naydenov, K. (2018): Circular tourism as a key for eco-innovations in circular economy based on sustainable development, 18th International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM 135-142 p.
- Németh K., Péter, E., Pintér, G. (2018): Megújuló energiaforrások szerepe és jelentősége a hazai turisztikai szektorban – az energia, mint „helyi termék” *TURIZMUS BULLETIN* 18.: 1. 37-44 p.
- Németh, K., Birkner, Z., Katona, A., Göllény-Kovács, N, Bai, A., Balogh, P., Gabnai, Z., Péter, E. (2020): Can energy be a "local product" again?: Hungarian case study, *SUSTAINABILITY* 12 : 3 Paper: 1118 , 21 p.
- Pamfilie, R.; Firoiu, D.; Croitoru, A.G.; Ionescu, G.H.I. (2018) Circular Economy: A New Direction for the Sustainability of the Hotel Industry in Romania? *Amfiteatru Econ.* 2 20, 388–404 p.

- Pearce D.W. ,Turner R. K.(1991): Economics of natural resources and the environment American Journal of Agricultural Economics 73 (1) DOI: 10.2307/1242904
- Preston, Felix. (2012) A Global Redesign? Shaping the Circular Economy. London: Chatham House,; https://www.bitcni.org.uk/wpcontent/uploads/2014/11/bp0312_preston.pdf
- Puigcerver-Peñalver; Mari Carmen (2007): The impact of structural funds policy on European regions' growth.A theoretical and empirical approach. The European Journal of Comparative Economics 4: 179 p.
- Rodríguez, J.M.A.; María del Mar Alonso-Almeida, (2019.) "The Circular Economy Strategy in Hospitality: A Multicase Approach," Sustainability, MDPI, vol. 11(20),
- Sofian, S; Mike T; Richard Pike (2017): The implications of intellectual capital on performance measurement and corporate performance. Jurnal Kemanusiaan 4: 13–24 p.
- Valls, J.F.; Mota, L.; Vieira, S.C.F.; Santos, R. (2019) Opportunities for Slow Tourism in Madeira. Sustainability 11, 4534
- Veleva, V., Bodkin, G. (2017): New business model innovations and collaborations to support the circular economy”, Innovation Management, Entrepreneurship and Sustainability (IMES 2017) Conference Proceedings.
- Von Bertalanffy, L. (1968) General System Theory; George Brazilier: New York, NY, USA, 3–17 p.
- Vuta, M.; Vuta, M.; Enciu, A. ; Cioaca, S. I. (2018) Assessment of The Circular Economy's Impact in the EU Economic Growth. Amfiteatru Econ. 20, pp. 250

Az Európai Unió klímapolitikája- egy lakossági kérdőíves vizsgálat tükrében

Neumanné Dr. Virág Ildikó¹- Dr. Fehérvölgyi Beáta²

¹⁻² egyetemi docens

Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

Veszprém, Egyetem u. 10

e-mail cím: virag.ildiko@gtk.uni-pannon.hu, fehervolgyi.beata@gtk.uni-pannon.hu

Absztrakt

A globális felmelegedés az elmúlt fél évszázadban jelentősen megnőtt és a szélsőséges időjárási jelenségek, mint a hidegbetörések és hőhullámok, aszályok és áradások, valamint a természeti katasztrófák egyre gyakoribbak és súlyosabbak. Ezek a változások az időjárási mintaképek eloszlásában nemcsak alacsony jövedelmű országokat érintenek, hanem fejlettebbeket is. Az éghajlatváltozás befolyásolhatja a kibocsátás szintjét (pl. mezőgazdasági hozamok változtatásával) vagy a gazdaság hosszú távú növekedési képességét, ha az éghajlatváltozás tartós, az a beruházások csökkenésével és alacsonyabb munkaerő termelékenységgel fog járni a legtöbb gazdasági ágazatban. A klímaváltozás egyre súlyosabb hatást gyakorol a társadalomra, a magasabb hőmérséklet és a tengerszint folyamatos emelkedése komoly gazdasági és társadalmi kockázatokat rejt, negatív hatásainak leghatékonyabb enyhítéséhez egyaránt szükséges volna a koordinált, nemzetközi szintű összefogás és együttműködés, a megfelelő regionális és állami szintű szabályozások, valamint az egyének szintjén vállalt kötelezettségek harmonizálása. Jelen kutatás keretében egy lakossági kérdőíves adatfelvétellel kísérletet tettünk arra, hogy feltárjuk a lakosság attitűdjét a klímaváltozással kapcsolatban és megpróbáljunk ezek alapján következtetéseket levonni a klímaváltozáshoz kapcsolódó jövőbeni várható cselekedeteikre.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

A klímaváltozás az éghajlat tartós és jelentős mértékű megváltozását jelenti helyi vagy globális szinten, kiterjedhet az átlagos hőmérsékletre, az átlagos csapadékra vagy a széljárásra. A bolygót érő külső hatások is felelősek a klímaváltozásért: változások jöhetnek létre a Nap sugarának erősségében, ami növelve a hőmérsékletet a jégtakarók olvadását és a tengerszint emelkedését eredményezi. Az emberi tevékenység eredménye pedig az üvegházhatású gázok termelése. Az éghajlatváltozás hatása és következménye például a magasabb maximum hőmérséklet, több

meleg nap és hóhullámok, ami miatt a termények károsodhatnak, a turisztikai célterületek átalakulnak, nő kereslet az elektromos hűtésre. Több lett az intenzív csapadékkal járó esemény: árvizek, földcsuszamlások, lavinák és emiatt növekedett a talajerózió jelensége. Az áradások (amelyek természetesen nem kizárólag a partmenti, de a folyómenti lakosságot is érintik) kiküszöbölésében, illetve mértékük csökkentésében kulcsszerepet játszanak a megfelelő hullámtörő megoldások, valamint a partmenti védelmi rendszerek. A klímaváltozás és globális felmelegedés okozói egyúttal a levegő minőségének romlásához is vezetnek.

A növekvő nyári szárazság a mérsékelt szélességeken az aszály-kockázat növekedése mellett csökken a terméshozam, az épületek károsodnak a talaj zsugorodása miatt, és nő az erdőtüzek kockázata. A szakértők szerint az elmúlt két évtizedben tapasztalhattuk a 18 legmelegebb évet. A Föld átlaghőmérsékletében 0,85 Celsius-fokos emelkedés figyelhető meg az előző évszázad végéhez képest, 2060-ra már elérhetjük a kritikus 2 Celsius fokos átlaghőmérséklet-növekedést, az évszázad végére pedig megközelíthetjük 5 Celsius-fokos emelkedést is – ez a változás pedig már visszafordíthatatlan következményekkel járna. (Európai Tanács, 2020) A jövő század közepére a Föld hőmérséklete magasabbra emelkedhet, mint a történelem során valaha. Ezért első sorban az úgynevezett üvegházgázok, mint a szén-dioxid (CO₂), a metán (CH₄), a dinitrogén-oxid (N₂O) és a halogénezett szénhidrogének bizonyítottan emelkedő tendenciája a felelős. A levegő minősége összekapcsolódik a magas hőmérséklettel. A szennyezett levegő ugyanis az extrém meleggel párosulva keringési és légzőszervi problémákat okoz. Ezen felül pedig a hosszú, száraz és meleg időszakok fokozzák az erdőtüzek előfordulását, amelyeknek komoly egészségügyi következményei vannak, a szintén súlyos környezeti hatások mellett. (EEA, European Environment Agency 2017)

Ciscar és munkatársai tanulmányából kiderül, hogy a klímaváltozás akár a felére is csökkentheti az EU jólétének növekedését. Európa nem minden régiója érintett ugyanolyan mértékben: Dél-Európa, a Brit-szigetek és a közép-európai területek bizonyulnak a leginkább veszélyeztetetteknek, míg például Észak-Európa egyedülálló módon profitálhat is a helyzetből, például a mezőgazdaság tekintetében. (Ciscar et al. 2011) A kockázatok csökkentésének talán leghatékonyabb és leginkább elterjedt módja a magas szintű információáramlás, tudás- és tapasztalat megosztás globális, uniós, nemzeti és regionális szinteken. A klímaváltozás hatásaira vonatkozó tudásbázis Európa szerte növekedett az elmúlt években Európai Környezetvédelmi Ügynökség szerint (EEA, 2017)

A klíma és az időjárás fogalmát összehasonlítva a Nemzeti Repülési és Űrhajózási Hivatal meghatározása alapján az időjárás rövidtávú, helyi légköri körülményekre utal, míg a klíma hosszabb időszakra és nagyobb, régiós, vagy akár globális hőmérséklet- és csapadékmintázatokra vonatkozik (NASA, 2020). A klímaváltozás hosszú távú változás az átlaghőmérsékletben, amely a Föld globális, regionális és helyi éghajlatát egyaránt befolyásolja. A globális felmelegedés pedig a bolygónk klímarendszerének hosszútávú felmelegedése emberi tevékenységek (főként a fosszilis energiahordozók és üzemanyagok használatának) eredményeként, melyek jelentősen növelik az üvegházhatású gázok szintjét a légkörben (NASA, 2020).

Az Európai Tanács (2011) szerint a klímaváltozás egy nagyobb időszakra értelmezhető, amely melegedést és az éghajlat bármilyen irányú tartós változását is jelenti. Három fő tényező játszik szerepet: az üvegházhatást eredményező gázok, az egyre növekvő kibocsátás és a globális felmelegedés. Az üvegházhatást kiváltó gázok legnagyobb veszélye, hogy nagy mennyiségben

megakadályozzák, hogy a napsugarak okozta hő visszajusson a világűrbe. (Európai Bizottság továbbiakban EB, 2020) A meleg levegő megreked a légkörben, hosszú távon emelve az átlaghőmérsékletet a Földön. Az egyre növekvő kibocsátás háttérében emberi tevékenységek állnak, a különböző gazdasági szektorokhoz kapcsolódóan. Ezzel összefüggésben az Unió célja, hogy a közeljövőben szinte energia semlegesek legyenek az új építmények (WHO, Egészségügyi Világszervezet, 2017).

Az Európai Unió klímapolitikája: három stratégia

Az Európai Unió több tervet is kidolgozott a klímapolitika területén belül, illetve a 2015-ös Párizsi Megállapodásnak is részese. A három csomag a 2020-ra, 2030-ra és 2050-re kitűzött célokat tartalmazza. Az első uniós éghajlat- és energiapolitikai intézkedéscsomag tartalmazta a napjainkra, 2020-ra kitűzött célokat, a stratégiát 2008-ban dolgozták ki. Három kiemelkedő elem jelent meg: 1) az 1990-es szinthez képest 20%-kal csökkenteni az üvegházhatású gázok kibocsátását, 2) 20%-ra emelni a megújuló energia arányát, 3) 20%-kal fokozni az energiahatékonyságot. 2018-ra sikerült 23%-kal csökkenteni az üvegházhatású gázok kibocsátását az Unióban (Európai Tanács, 2020).

A 2021-2030-as időszakra kitűzött 4 fő célt a második, 2014-ben létrejött intézkedési keret tartalmazta. Ebben az első három cél a korábbi intézkedéscsomag három kitűzésének továbbfejlesztése volt: 1) az üvegházhatású gázok kibocsátásának uniós mértékét az 1990-es szinthez képest már 40%-kal kívánták csökkenteni, 2) a megújuló energia arányát a fogyasztásban 27%-ra emelni és 3) az energiahatékonyságot 27%-kal növelni. Ezekhez képest megjelent egy új igény is, egy közös összefogás az energiapolitika terén: 4) belső energiapiacot létrehozni a villamosenergia-hálózatok összekapcsolásával. Az uniós vezetők 2019 decemberében döntöttek ismételen az éghajlatváltozás elleni küzdelemben kitűzött célokról, ezúttal a 2050-ig teljesítendő lépésekről. Ez a stratégia a korábban már említett Párizsi Megállapodással összhangban született, így tartalmazta azt is, hogy az Európai Unió a rögzített évre elérje a klímasemlegességet. Ekkor merült fel a European Green Deal, az Európai Zöld Megállapodás koncepciója is, mely olyan célkitűzéseket fogalmazott meg, mint a környezetbarát technológiák és az innováció támogatása, az energiaszektor szénmentesítése, az épületek energiahatékonyságának növelése. A semlegességre való áttérés társadalmi és gazdasági hatásairól szóló rendszeres jelentések készítésére is felmerült az igény (Európai Tanács, 2020). A hőmérsékletváltozás és a globális felmelegedés miatt a szakértők emelkedésre számítanak a nyári extrém meleghez kapcsolódó halálozásban és megbetegedésekben, viszont csökkenést remélnek a telek enyhülése következtében. Nő a veszély bizonyos vírusok elszaporodása, az extrém időjárási körülmények, valamint a növény- és állatvilágban felmerülő új betegségek és kórokozók esetleges megjelenése miatt. Az EU minden tagállamának gazdasági szektoraiban változhat a termelékenység, ami a munkaerőpiacra is kihat, főleg azokban az ágazatokban, amelyek nagyban függnek az időjárási körülményektől. (EB, 2020).

Változások az átlaghőmérsékletben és az átlagos csapadékmennyiségben

A klímaváltozás okozta károk felmérésére többen is vizsgálták a gazdasági növekedés és a hőmérséklet emelkedésének és a csapadék mennyiségének változása közötti kapcsolatot. (Dell et.al, 2014).

7. táblázat: A hőmérsékletemelkedés hatásai régióként

	Forgatókönyv			
	2.5 °C	3.9 °C	4.1 °C	5.4 °C
A világ népessége 2100-ban (10 ¹²)	10.4 °C	15.1 °C	10.4 °C	15.1 °C
A világ GDP-je 2100-ban (10 ¹² , 1990 amerikai dollár)	235	243	235	243
CO ₂ koncentráció (ppm)	561	709	561	709
Δ Hőmérséklet (°C)*				
Világ	2.4	3.1	2.3	3.1
EU**	2.5	3.9	4.1	5.4
Dél-Európa	2.6	4.1	4.3	5.6
Dél-Közép-Európa	2.4	3.9	4.4	6.0
Észak-Közép-Európa	2.3	3.7	4.0	5.5
Brit-szigetek	1.6	2.5	3.2	3.9
Észak-Európa	2.9	4.1	3.6	4.7
Δ Csapadék (%)*				
EU**	1	-2	2	-6
Dél-Európa	-7	-15	-13	-28
Dél-Közép-Európa	2	-2	-4	-16
Észak-Közép-Európa	3	1	6	-1
Brit-szigetek	-5	-2	10	5
Észak-Európa	10	10	19	24
Tengerszint növekedés (magas éghajlati érzékenység) (cm)	49	56	51	59

*Növekedés 2071-2100-ban összevetve 1961-1990-nel

**Európai régiók Dél-Európa (Portugália, Spanyolország, Olaszország, Görögország és Bulgária), Dél-Közép-Európa (Franciaország, Ausztria, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Románia és Szlovénia), Észak-Közép-Európa (Belgium, Hollandia, Németország, Lengyelország), Brit-szigetek (Írország és Egyesült Királyság) és Észak-Európa (Svédország, Finnország, Észtország, Lettország és Litvánia)

Forrás: Ciscar et al., alapján átszerkesztett ábra, 2011

A huszadik század végén tapasztalt hőmérséklethez és csapadékmennyiséghez képest a 2000-es évek végére az alábbi változások várhatóak az EU-ban.

Az adatok 2,5, 3,9, 4,1 és 5,4 Celsius-fokos hőmérsékletemelkedés mellett mutatják be a vélt hatásokat az Európai Unióban és a különböző európai régiókban. 2,5 Celsius-fokos átlagos hőmérsékletemelkedés fölötti értékeket láthatunk Észak-Európában és Dél-Európában, míg bőven az átlagon aluli változás várható a Brit-szigetek esetében. Szembetűnő, hogy az 5,4 Celsius-fokos átlagos hőmérsékletnövekedés, tehát a vizsgáltak közül a legmagasabb érték már Európa középső és déli részét érintené a leglátványosabban, egészen 6 Celsius-fokos emelkedéssel. Ebben a scenárióban is a Brit-szigeteket érné a legkisebb emelkedés, 3,9 Celsius-fokkal. A dél-európai régiót minden esetben az átlagos uniós és globális hőmérsékletemelkedésnél jelentősebb változás érné, s nincs olyan európai térség, amely mindvégig, mind a négy esetben a világátlag alatt tudna maradni.

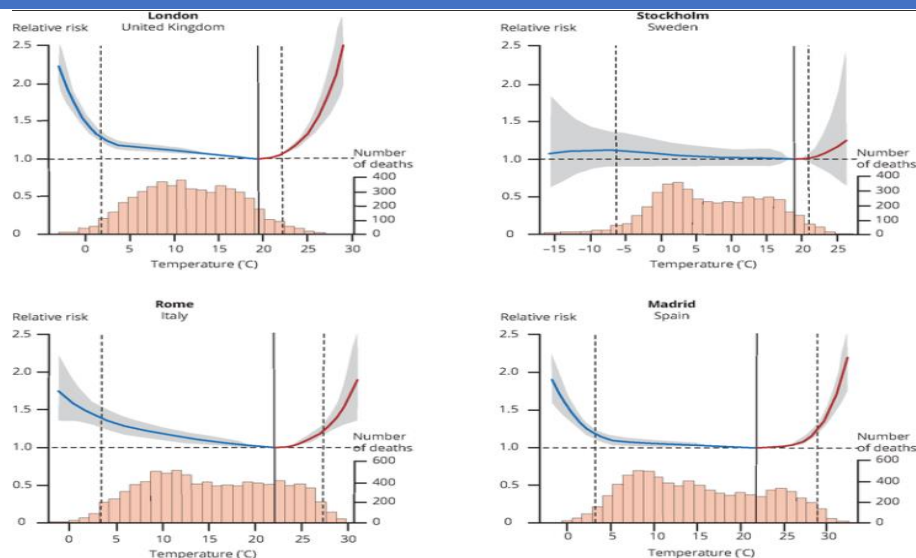
Az 1961-1990 közötti időszakhoz képest a teljes Európai Uniót tekintve a megadott négy hőmérsékletemelkedési érték mellett változó a csapadékmennyiség mértéke. Látható, hogy a dél-európai térség az, amelyik a legszembetűnőbb negatív hatást szenvedheti el az évszázad

végére. Ebben a régióban markáns csapadékmennyiség-csökkenés várható, jóval nagyobb, mint az uniós vagy akár a globális átlag, míg Észak-Európában növekvő csapadékmennyiség várható. A tengerszint emelkedés összefüggésben áll az egyre melegebb klímával, amely a partszakasz közelében élő emberek életére komoly hatással lehet. Valószínűsíthető, hogy a hőmérséklet emelkedése Közép- és Dél-Európát sok esetben átlagon felüli módon érinti, melyhez jelentős visszaesés társul a csapadékmennyiség terén. A másik oldalon pedig a Brit-szigeteket és Észak-Európát láthatjuk, melyek kevésbé érintettek a hőmérséklet növekedésében, mint az átlag, a csapadék mennyiségében pedig növekedést figyelhetünk meg a klíma melegevével. Az északi területekre akár pozitív hatással is lehet a hőmérséklet emelkedése, hiszen a mezőgazdaság szempontjából előnyösebbé teheti a körülményeket a csapadék alakulása.

Az EEA által közzétett 2017-es beszámolóban (Climate change, impacts and vulnerability in Europe 2016) található indikátorok között szintén szerepel a kiugróan magas hőmérséklet, a heves esőzés és az áradások egészségre gyakorolt hatásai, valamint a hordozók, illetve a víz és élelmiszerek által terjesztett betegségek. (EEA, 2017) Az áradások előfordulását jelentősen növeli a klímaváltozás. Az európai lakosság egyharmada él a partvonal 50 km-es közelségében. (Európai Bizottság, 2018) Megfelelő alkalmazkodás nélkül az áradások által érintettek száma 2085-re akár 5,5 millió főre is nőhet az Európai Unió térségében. Az áradások hátterében elsősorban az egyre hevesebb esőzések állnak, amelyek talajeróziót is okoznak. (WHO, 2020).

Mindezek mellett az extrém meleg időjárás is komoly veszélyt jelent a társadalomra, különösen az idősebb korosztályra, valamint a dél- és észak-európai térség lakosaira, ahogy az az *1. ábrán* is látható. (WHO 2018 és 2020) Az előrejelzések azt mutatják, hogy a hőhullámok hossza és intenzitása is fokozódni fog az évszázad során. (EEA, 2017) Közvetlen kapcsolat mutatható ki a magas hőmérséklet és a halálozások között, ami éghajlati övekként és földrajzi területenként változó. (Ciscar et al. 2011.)

A megfelelő alkalmazkodás nélkül a halálozások száma az európai lakosság körében akár évi 165.000-re is nőhet a század végére. Az *1. ábrán* láthatjuk, hogy a hideg időjárás esetében lassan növekszik a kockázat, azonban London és Madrid esetében jóval drasztikusabb növekedés tapasztalható az extrém hideg időjárás tartományában. Stockholm kivételével minden esetben gyors növekedést láthatunk az extrém magas hőmérséklet esetében, a legkiugróbb értékeket pedig szintén London és Madrid adataiban találjuk.

1. ábra: Az extrém meleg időjárás relatív veszélyének mértéke az észak- és dél-európai térségben.

Forrás: Európai Környezetvédelmi Ügynökség, 2017

Az EB egy 2018-as kiadványában szintén szerepel egy előrejelzés az extrém meleg időjárással összefüggésben lévő halálozások kapcsán, melyben alacsonyabb értékű adatokat láthatunk (2. táblázat). Ennek értelmében az évszázad végére az Európai Unióban az évi halálozások száma nagyságrendileg 132.000-re tehető majd.

2. táblázat: Az extrém magas hőmérséklet okozta halálozások éves számának alakulása az Európai Unióban az évszázad végéig.

	Észak Európa	Egyesült Királyság és Írország	Közép-Európa Észak	Közép-Európa Dél	Dél Európa	EU
Jelenleg	5	95	472	756	1,364	2,692
2°C melegedés - kontrol	46	978	4,407	13,906	38,336	57,674
Nagymértékű melegedés – kontrol	113	3,498	11,079	35,997	81,462	132,150

Forrás: saját szerkesztésű táblázat az Európai Bizottság adatai alapján, 2018

Az 2. táblázatban szereplő „forgatókönyvek” a következőképp alakulnak: a 2 Celsius-fokos globális hőmérsékletemelkedés hozzávetőlegesen a 2025 és 2055 közötti időszakra utal, míg a nagymértékű melegedés a 3 Celsius-foknál is magasabb globális hőmérsékletemelkedésre utal, s ez nagyságrendileg a 2071 és 2100 közötti időintervallumra vonatkozik, tehát az évszázad végére. Az előrejelzés szerint a 3 Celsius-fokos világszintű emelkedést 2070-re érjük el, s ezt követően tovább emelkedik majd az érték – megfelelő intézkedések nélkül. (Európai Bizottság, 2018) Egyértelműen levonható a következtetés, miszerint az alacsonyabb hőmérsékletemelkedéssel számoló scenárió esetén alacsonyabbak a halálozási értékek, mint a magas hőmérsékletemelkedéssel számoló esetében. Azt is láthatjuk, hogy a kockázat

(hasonlóan az EEA adataihoz) a déli területeken, illetve az Egyesült Királyságban és Írországon a legmagasabb, ha a jelenlegi értéket a legdrasztikusabb előrejelzéshez viszonyítjuk. A teljes uniós kép pedig azt a veszélyes értéket tárja elénk, hogy amennyiben valóban 3 Celsius-fok fölé megy a globális hőmérsékletemelkedés a század végére, az évenkénti halálozások száma közel az ötszerezésére is növekedhet.

2. Anyag és módszer

Az Eurobarometer 2018-as lakossági felmérése alapján az európaiak 93%-a szerint az éghajlatváltozás az emberi tevékenységek következménye és 85%-uk egyetért azzal, hogy a környezetvédelem és az energia hatékonyabb felhasználása munkahelyeket teremthet Európában, valamint gazdasági növekedést okozhat. Az állampolgároknak igényük van arra, hogy tisztább környezetben élhessenek és egy fenntartható gazdaság részei legyenek. A klímaváltozással kapcsolatos attitűdök kérdőíves lakossági lekérdése egyre elterjedtebb Magyarországon (Szirmai, 2009).

A hazai lakosság klímaváltozással kapcsolatos tudásáról, tapasztalatairól, hozzáállásáról, cselekvési hajlandóságáról készítettünk kérdőíves felmérést, melynek néhány részletét bemutatjuk. A mintanagyság 2393 fő, a lekérdési időszak 2020 decemberben volt. A válaszadók 44,6%-a Közép-Dunántúlon, 29,8% a Nyugat-Dunántúlon, míg a válaszadók 10,6% Dél-Dunántúlon él, továbbá 33,7%-a városban, 29,3% megyei jogú városban, megyeszékhelyen, míg a válaszadók 28,9%-a nagyközségben vagy községben lakik. A kitöltők 57,3%-a az érettségivel, 25,4%-a egyetemi vagy főiskola végzettséggel, míg a válaszadók 15,8%-a a "Általános iskola vagy szakmunkásképző végzettséggel rendelkezik. A kérdőív összeállításakor felhasználtuk a Magyar Természetvédők Szövetségének "Klímastratégia kidolgozásához kapcsolódó módszertan- és kapacitásfejlesztés" tanulmányában használt kérdéseit.

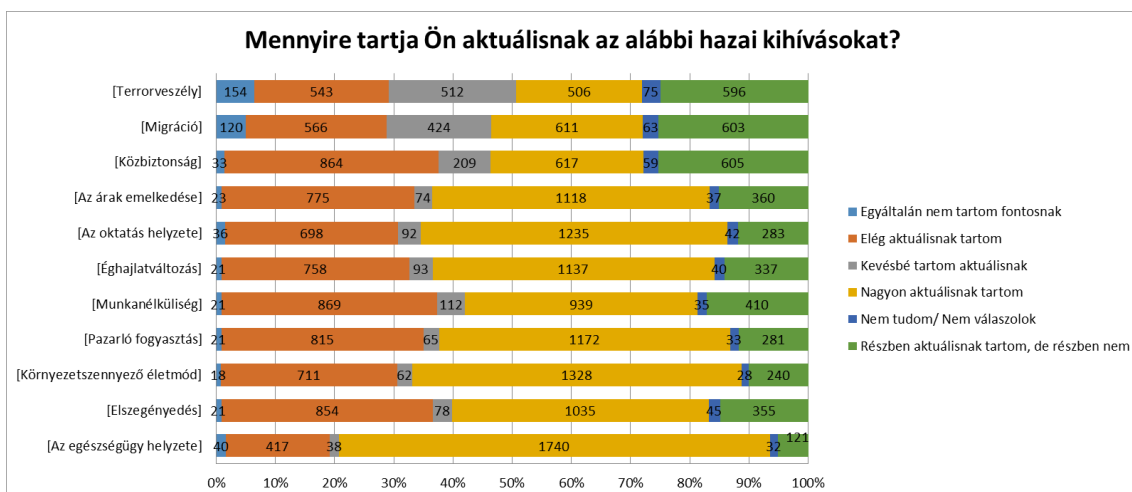
3. Eredmények és értékelésük

A lakossági kérdőív első része a klímaváltozással kapcsolatos ismereteket vizsgálta, majd más (társadalmi) problémákkal együtt klímaváltozás fontosságát és a válaszadók környezetvédelemhez kötődő attitűdjét kérdeztük meg. A klímaváltozás hatásainak kezelésével kapcsolatban kíváncsiak voltunk, hogy vajon kinek milyen mértékű a felelőssége.

I. ábra Az éghajlatváltozás aktualitása
Forrás saját szerkesztés, 2021

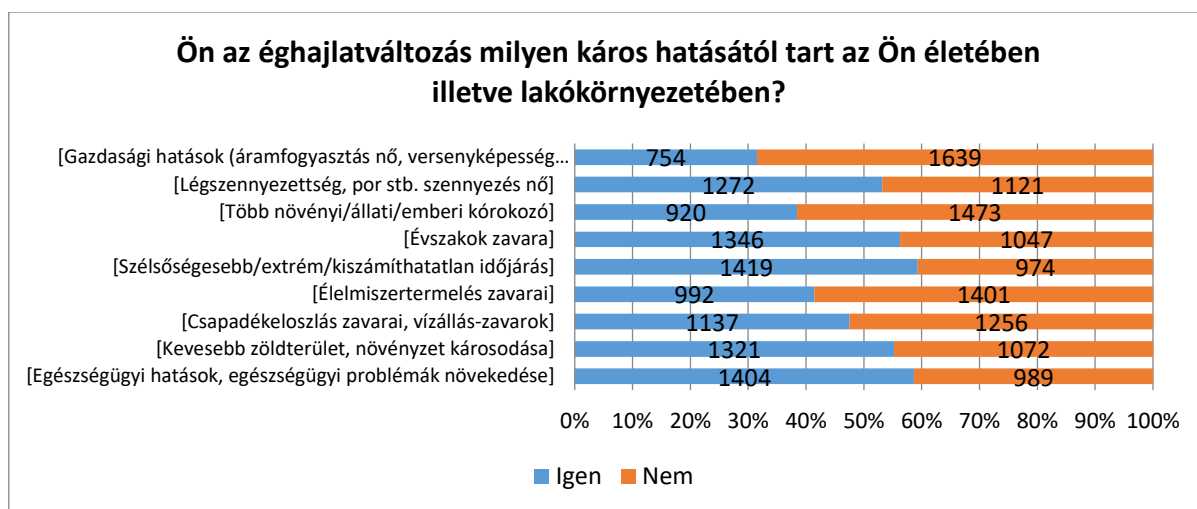
A válaszadók közel 80%-a fontosnak találja az éghajlatváltozással kapcsolatos kérdések körét. A megkérdezett 2393 személy közül csupán 21-en nem találják egyáltalán fontosnak az éghajlatváltozással kapcsolatos kihívásokat.

2. ábra: Aktuális hazai kihívások fontossága
Forrás: saját szerkesztés, 2021

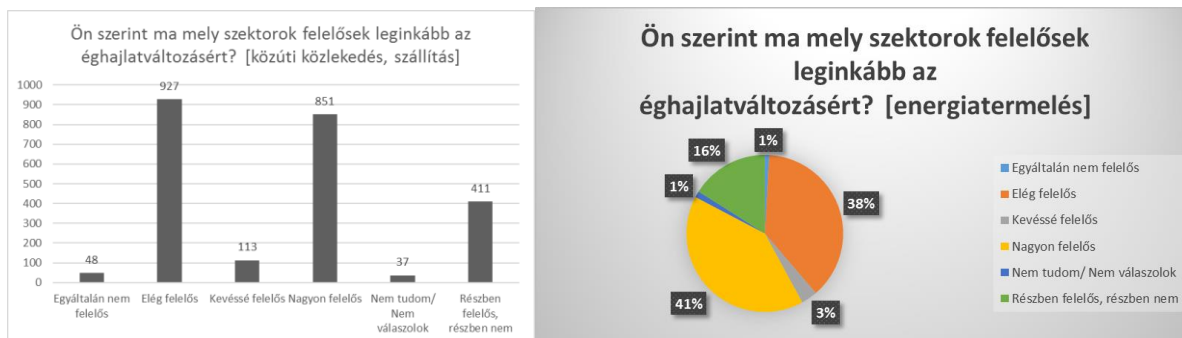
A válaszadók közel 60%-a tart az éghajlatváltozás egészségügyi hatásaitól. A megkérdezett 2393 személy közül azonban 989-en ettől nem félnek. (3. ábra) A válaszadók majdnem fele nem tart az éghajlatváltozással járó egészségügyi hatásoktól, holott ez a probléma hosszútávon saját magukat is érinteni fogja. Érdekes látni, hogy az emberek ennyire nem foglalkoznak az éghajlatváltozással még akkor sem, amikor a saját egészségük védelméről van szó. A válaszadók több, mint fele tart attól, hogy az éghajlatváltozás következtében kevesebb lesz a zöld terület, valamint károsodik a növényzet. A megkérdezett 2393 személy közül 1072-en ezektől a hatásoktól nem tartanak. Az emberek közel felét nem érdekli az éghajlatváltozás miatti zöldterület károsodása, holott ez hosszú távon, a saját bőrükön is érzékelhető lesz, mivel ezzel együtt jár az oxigén fogyása és az élelmiszerárak növekedése is. A válaszadók kicsivel kevesebb, mint fele tart attól, hogy az éghajlatváltozás következtében csapadékeloszlás, valamint vízállás-zavarok történhetnek. A megkérdezett 2393 személy közül azonban 1256-an nem tartanak ettől. (6. ábra) A válaszadók egy elég nagy hányadát nem foglalkoztatja az éghajlatváltozással járó kiszámíthatatlan időjárás, pedig ennek mind egészségügyi mind komoly anyagi vonzati is lehetnek a jövőben. Pl. hurrikánok, tengerszint emelkedés, árvizek,

melyeknek egész városok is eshetnek áldozatául. A válaszadók közel 60%-a tart attól, hogy az éghajlatváltozás kiszámíthatatlan időjárást okozhat. A megkérdezett 2393 személy közül azonban 974-en nem tartanak ettől a veszélytől.

3. ábra Az éghajlatváltozás egészségügyi, növényzetre való és egyéb hatása
 Forrás: saját szerkesztés, 2021

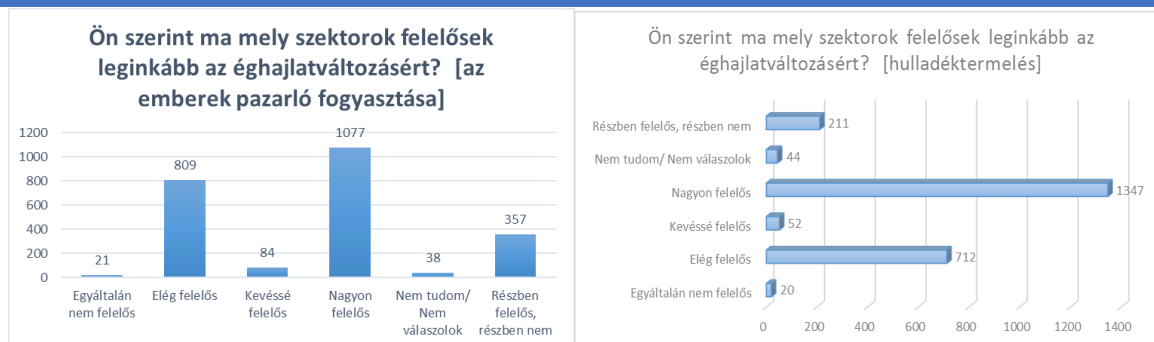
A megkérdezettek 73%-a tartja nagymértékben felelősnek a közúti közlekedést az éghajlatváltozásért, elhanyagolható részük pedig nem vagy csak alig. A közlekedési szektor az üvegházhatású gázok kibocsátásának második legnagyobb forrása Európában.

5. és 6. ábra A közúti közlekedés illetve az energiatermelés felelős az éghajlatváltozásért
 Forrás (saját szerkesztés)

A környezetszennyező hatáson túl az egészségre gyakorolt negatív következményről sem szabad megfeledkezni, hiszen a rossz minőségű levegő és a zajszennyezés számunkra is káros. A megkérdezettek 78%-a tartja nagymértékben felelősnek az energiatermelést az éghajlatváltozásért, elhanyagolható részük pedig nem, vagy csak alig. A 2393 válaszadóból pedig 382 részben tartja csak felelősnek.

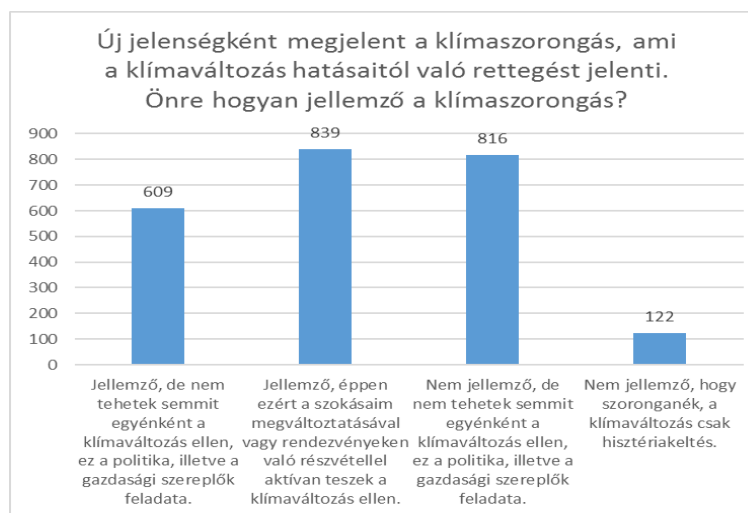

7. és 8. ábra Az emberek pazarló fogyasztása, illetve a hulladéktermelés felelős az éghajlatváltozásért

Forrás: saját szerkesztés, 2021

A megkérdezettek 79%-a tartja nagymértékben felelősnek az emberi pazarlást az éghajlatváltozásért, 5% pedig nem, vagy csak alig. A 2393 válaszadóból pedig 357 részben tartja csak felelősnek. A megkérdezettek 86%-a tartja nagymértékben felelősnek a hulladéktermelést az éghajlatváltozásért, 3% pedig nem, vagy csak alig. A 2393 válaszadóból pedig 211 részben tartja csak felelősnek.

Kíváncsiak voltunk a klímával kapcsolatos szorongás jelenségére is. A megkérdezett 2393 ember 25%-ára jellemző a klímaszorongás, de úgy gondolják, egyénként nem tehetnek ellene. 35%-uk aktívan tesz is a változás ellen valamilyen formában, míg 34%-ra nem jellemző a klímaszorongás, de úgy érzik, a változás ellen egyénileg nem tehetnek semmit. 122 válaszadó szerint pedig a klímaváltozás csak hisztériakeltés.

9. ábra Klímaszorongás jelenléte

Forrás: saját szerkesztés, 2021

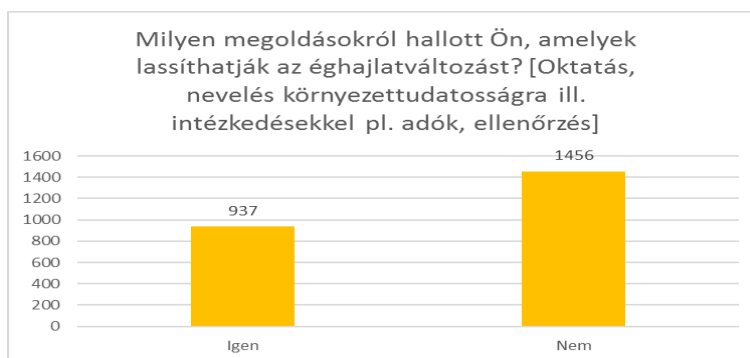
Éghajlatváltozás hatásainak lassítása: A megkérdezett 2393 fő 73%-a hallott a klímaváltozás káros hatását lassító megoldásokról: fosszilis energiáról áttérés, kibocsátás-csökkentés, megújuló és alternatív energiák, környezetbarát üzemanyagok.

10. és 11. ábra Az éghajlatváltozás káros hatását lassító megoldások

Forrás: saját szerkesztés, 2021

A megkérdezett 2393 fő 65%-a ismeri a közösségi közlekedés szerepét. A válaszadók nagy része nem idegenkedik a tömegközlekedéstől és egyéb környezetkímélő közlekedési formáktól, de a lakosság jelentős része még mindig környezetszennyezőbb alternatívákat választja. Nagy előrelépést jelentene, ha ez a következő három évben érdemben változna.

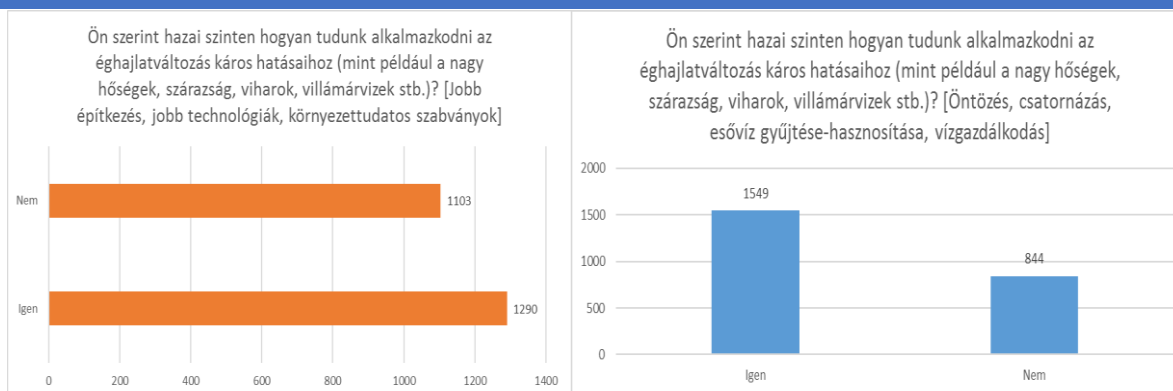
12. ábra Az oktatás éghajlatváltozásra gyakorolt hatása

Forrás saját szerkesztés,2021

A megkérdezett 2393 fő 39%-a hallott a környezettudatosságra való nevelés, oktatás klímaváltozást lassító hatásáról.

Mi magunk is tehetünk a klímaváltozás mérsékléséért és lassításáért környezetbarátabb módon nem csak az élőhelyünket, de saját egészségünket is védve cselekedhetünk. A megkérdezett 2393 fő 54%-a gondolja úgy, hogy jobb építkezés, jobb technológiák, környezettudatos szabványok segítségével jobban tudnánk alkalmazkodni az éghajlatváltozás káros hatásaihoz.

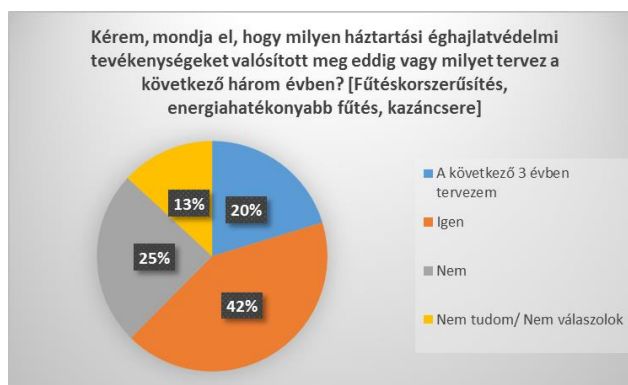
A megkérdezett 2393 fő 65%-a gondolja úgy, hogy öntözés, csatornázás, esővíz gyűjtése-hasznosítása és a vízgazdálkodás segítségével jobban tudnánk alkalmazkodni az éghajlatváltozás káros hatásaihoz.

13. 14. ábra: A jobb technológiák és környezettudatos szabványok hatása illetve a nagy hőséghez, szárazsághoz való alkalmazkodás hatása az éghajlatváltozásra

Forrás: saját szerkesztés, 2021

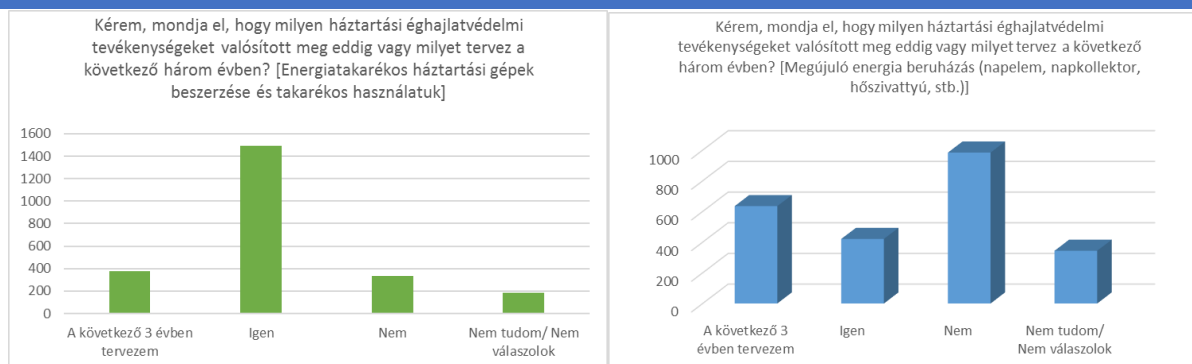
A 15. ábrán látható, hogy válaszadók közül viszonylag kevesen valósítottak meg fűtéskorszerűsítést, pedig ez a környezet védelme szempontjából egy fontos lépés lenne. Elég nagy előrelépésnek számítana, ha azok, akik a következő években ezt tervezik, meg is valósítanák. Kevesen valósítottak meg valamilyen víztakarékossággal kapcsolatos beruházást otthonukban. Még azokkal együtt is, akik ezt a jövőben tervezik, az emberek alig több, mint feléről beszélhetünk csak annak ellenére, hogy milyen fontos a vízzel való takarékoskodás a környezetvédelem szempontjából.

15. ábra: Fűtéssel kapcsolatos éghajlatvédelmi tevékenységek

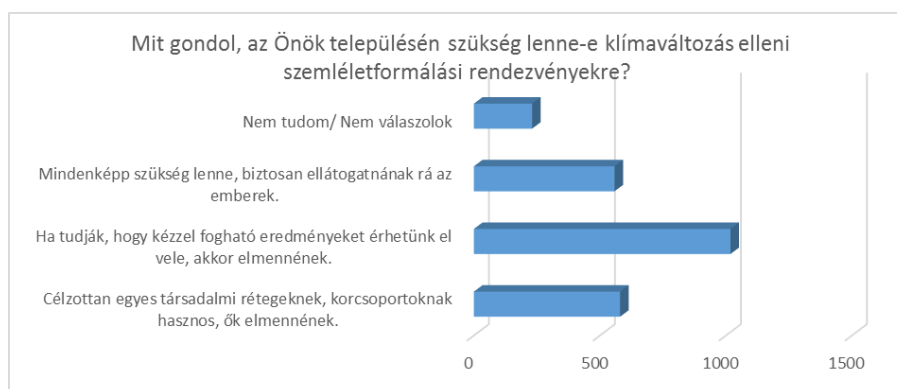
Forrás: saját szerkesztés, 2021

A 16. ábra alapján elmondható, hogy energiatakarékos gépekre a kitöltők 62,4%-a az "igen" szavazatot választotta, 15,6% pedig a "következő 3 évben tervezem" lehetőséget preferálta, míg 13,8% nemmel válaszolt. A 17. ábra alapján elmondható, hogy a válaszadók 41%-a "nem" szavazatot választotta, 26,5% a "következő 3 évben tervezem" lehetőséget preferálta, addig 17,6% "igen"-nel voksolt a megújuló energiával kapcsolatos beruházás tervezésére.

16. és 17. ábra Éghajlatvédelmi érdekében végzett tevékenység háztartási gépek illetve megújuló energia segítségével
 Forrás: saját szerkesztés, 2021

A szemléletformáló rendezvények látogatottságát (18. ábra) illetően a kitöltők 42,5%-a "Ha tudják, hogy kézzel fogható eredményeket érhetünk el vele, akkor elmennének." lehetőség mellett döntött. 24,2% úgy gondolja, hogy ez célzottan egyes társadalmi rétegeknek, korcsoportoknak hasznos, ők elmennének opciót találta megfelelőnek, míg 23,3% pedig úgy gondolja úgy, hogy mindenképpen szükség lenne rá, biztosan ellátogatnának rá az emberek.

18. ábra: Klímaváltozás elleni szemléletformáló rendezvény
 Forrás: saját szerkesztés, 2021

4. Következtetések, javaslatok

A klímatudományról szóló legújabb kutatások bizonyítékokat szolgáltatnak arról, hogy a jelenkori globális felmelegedés fő oka az ember tevékenységei által az atmoszférába kibocsátott üvegházhatású gázok (Mitchell et al; 2001)

Az uniós szintű alkalmazkodás fő célja, hogy az EU tagállamait és lakosságát ellenállóbbá tegye a klímaváltozás hatásaival szemben, az uniós stratégia célja, hogy hatékony támogatást nyújtson a tagállamoknak az alkalmazkodásban iránymutatások, információmegosztás és pénzügyi finanszírozás formájában. (EEA, 2017) A hőmérséklet növekedésével egyre gyakrabban számíthatunk majd melegebb napokra, s az új körülményekhez alkalmazkodni is fog a társadalom bár veszíthet is a hidegebb klímához való alkalmazkodás képességéből, (Ballester et al, 2011) Németh és munkatársai (2020) tanulmányukban megállapítják, hogy a klímaváltozásra adott válaszként a vizsgált térség szereplői megkezdték alkalmazkodás folyamatát (tudatosabb árnyékolástechnika, takarékoság, megújuló energiarendszerek

alkalmazása). A lakossági kérdőív eredményei szerint a klímaváltozással kapcsolatos problémakör viszonylag széles körben ismert, a megkérdezettek jelentős része az okokkal és a kedvezőtlen hatásokkal is tisztában van. A klímaváltozás mindannyiunknak a felelőssége, és számos lehetőségünk van arra, hogy klímálábnyomunkat érdemben csökkentsük, mivel a mindennapi döntéseink és fogyasztási szokásaink az energiafogyasztásunk a háztartásunkban és a közlekedésünk során, mind hatással vannak a környezetünkre.

5. Köszönetnyilvánítás

A cikkben bemutatott kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból NKFIH-872 számú "Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium létrehozása" című projekt támogatásával valósult meg.

6. Felhasznált irodalom

-Ballester, J. et al. (2011): Long-term projections and acclimatization scenarios of temperature-related mortality in Europe. *Nature Communications*. 6 p.

-Ciscar, J. C. ; Iglesias, A., Feyen, L.; Szabó, L.; Van Regemorter, D., Amelung, B. R. N., Watkiss, P., Christensen, O.B.; Dankers, R. ;Garrote, L; Goodess, C.M.;Hunt, A; Moreno, A.; Richards, J.; Soria, A; (2011): Physical and economic consequences of climate change in Europe. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2678-2683 p.

- Dell, M., Jones, F.B.; Olken B. A. (2014): What Do We Learn from the Weather? The New Climate-Economy Literature. *Journal of Economic Literature* 52 (3), 740-798.

-Európai Bizottság (2020): Causes of climate change, Climate Action. Social challenges.

-EEA (2020): Extreme temperatures and health, Floods and health

-EEA (2017): Climate change, impacts and vulnerability in Europe -An indicator-based report 42-43 pp; 52-53pp; 135pp; 208 pp;

-Európa Tanács (2011) p.18

-Európai Tanács (2020): Milyen intézkedéseket hoz az EU az éghajlatváltozás ügyében? 5 facts about the EU's goal of climate neutrality.

-Le Quéré, C., Peters, G. P., Friedlingstein, P. et al. (2021) Fossil CO₂ emissions in the post-COVID-19 era. *Nat. Clim. Chang.* 11, 197-199 p.

-Mitchell, J. F. B., K. J. Karoly, G. Hegerl, F. W. Zwiers, M. R. Allen, J. Marengo, and others (2001). Detection of Climate Change and Attribution of Causes. In J. T. Houghton (Ed.), *Climate Change 2001: The Scientific Basis*. Contribution of Working Group I to the Third Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, New York.

-NASA (Nemzeti Repülési és Űrhajózási Hivatal) (2020): Overview: Weather, Global Warming and Climate Change. Nemzeti Repülési és Űrhajózási Hivatal, 2020. National Aeronautics and Space Administration

-Németh, K., Czira, T., Sütő, A., Domjáné Nyizsalovszki, R., Péter, E. (2020): Melegsik a helyzet? A klímaváltozás hatásai három hazai turisztikai desztináció példáján, TURIZMUS BULLETIN XX. évfolyam 4.szám (2020)

-Szirmai, V. (2009): Az éghajlatváltozás lehetséges térbeli társadalmi hatásai, a magyar társadalom klímatudatossága, sérülékenysége, alkalmazkodása.

-Egészségügyi Világszervezet (2017): Protecting Health in Europe from Climate Change: pp2; pp 19; pp24; pp29

-A magyar lakosság klímaváltozási attitűdvizsgálata (2016) Magyar Természetvédők Szövetség a Klímabarát Települések Szövetsége megbízásából KEHOP-1.2.0-15-2016-00001 "Klímastratégia kidolgozásához kapcsolódó módszertan- és kapacitásfejlesztés, valamint szemléletformálás" projekt

Zalai Borút és az innováció

Dr. Varga Zoltán¹ - Csákvári Tímea² – Palkovics Krisztina³

¹adjunktus – Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Egészség-gazdaságtani és Egészségügyi Szervező Tanszék, Zalaegerszeg

²szakoktató – Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Egészség-gazdaságtani és Egészségügyi Szervező Tanszék, Zalaegerszeg

³PhD hallgató – Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Egészségtudományi Doktori Iskola, Pécs

¹⁻³ Zalaegerszeg 8900, Landorhegyi út 33.

e-mail cím: zoltan.varga@etk.pte.hu; timea.csakvari@etk.pte.hu, palkovics.krisztina@pte.hu;

Absztrakt

Magyarországon jelenleg 7 borrégió és 22 borvidék található. A Zalai Borút a Balatoni borrégióhoz tartozik. A szőlő és borágazatban jelentős változások mentek végbe hazánkban az utóbbi évtizedekben. Fokozódott a verseny, nőtt a minőség iránti igény, új kezdeményezések indultak a helyi borok népszerűsítése érdekében. A Zalai Borút szervesen illeszkedik ebbe a környezetbe, és a Zalai Borút Egyesület a zalai boroknak Magyarország bortérképén kiemelt helyet akar biztosítani. Ez jó kiindulási pont lehet a borfogyasztás népszerűsítéséhez a fiatalok körében is, valamint a helyi programszervezők útján megvalósuló boros programokhoz, illetve az internet adta lehetőségek jobb kihasználására. A borturizmus során megismertethetjük a borrégiót, borvidéket, pincészeteket, személyes kapcsolatba kerülhetünk a borászokkal, pincemesterekkel, egyben lehetőség adódik kikapcsolódni is.

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Borturizmus kialakulása

A borturizmus és borút irodalom alapjait Getz (2000), valamint Hall és társai (2000) rakták le. Getz (2000) a borturizmus során a teljes érzékszervi élményre tekint. "A borturizmus olyan utazást jelent, mely a pincészetek és borvidékek vonzására épül, mely egyfajta rés-marketing (niche) és fogadóterület fejlesztési forma és egyben lehetőség közvetlen értékesítésre és marketingre a borászatok oldaláról." Hall és társai szerint a borturizmus két ágazatot – mezőgazdaság és turizmus, gasztronómia - foglal magában, melyek hatása jelentős az adott térség gazdaságára, környezetére és az életstílusra.

Az Európai Unió az AREV (Európai Borrégiók Tanácsa) kezdeményezésére 1992 és 97 között 3 nagy, egymásra épülő borturizmus projektet (Dionysos, Reset, Ruraltour) támogatott. Sarkadi (2000.24) Az AREV csoportosítása a következő: a nyitott borút egy lazább hálózatosodást jelent borkóstolóhelyek között; a tematikus borút annyival több az előzőnél, hogy borkóstoláson túl kulturális, gasztronómiai és más programok is megjelenhetnek a vállalkozó

révén; a klasszikus borút pedig egy tényleges útvonalat vagy körutat nyújt az adott terület borpincéihez, szállás, gasztronómiai és más attrakcióihoz.

A borút tevékenysége sokrétű: a minőségi borellőállítás, a fogyasztók kulturált borfogyasztásra neveléséig, a vidék fejlesztésétől a bormarketingig, a hagyományőrzéstől és építészeti örökség védelmétől a természetvédelemig. A borút nem egyszerűen látogatható pincék füzére, hanem olyan igény szerint alakítható, sokszínűen szervezhető mobil program, melyre a látogató kívánsága és érdeklődése szerint változtatva, alkalmazkodva képes egyedi élményt adni.

A Villány-Siklói borút létrehozása és fejlődése 1994-ben a Dionysos projekttel és az európai borút kialakulásával egy időben történt. Az AREV III. találkozóját 1996-ban Pécsen tartották, hogy ezzel is támogassák a borút kialakulását és további fejlődését Magyarországon.

Hall és kollégái (2000) a borturizmus fejlődésében 3 szakaszt különböztettek meg, a borút, a közös promóció és végül magas szintű együttműködés az adott terület egyes szereplői között.

A magyar nyelvű irodalomban 2000-ben jelent meg. Sarkadi és társai (2000), 'Borturizmus Szervezők Kézikönyve' című munkájában, elsősorban a borturizmussal foglalkozóknak a gyakorlati szervezési ismereteket mondja el, vázolja fel.

Bortermelés Zalában a XX. század előtt és ma

A középkorban is virágzó szőlő- és borkultúrája volt Zalának. Ezt bizonyítja, hogy a IV. László által 1288-ban kiadott esztergomi vámtarifában zalai borok is szerepeltek. A törökök telepítettek csemegeszőlőt, ami több évszázadon keresztül meghatározó volt a Zala völgyében. A szőlőtermelés ezen a vidéken a középkor óta oklevelekkel adatható, de már a római kor kezdete előtt, a kelták is termeltek itt bort. Erről a borvidékről, amely akkor a Balaton egész északi partján végighúzódott, és „Balatonmelléke” néven emlegették, Bél Mátyás, a XVIII. század elejének neves szerzője a következőket jegyezte meg: A Balaton tó zalai partját, egyvégében szőlőtermő hegyoldalak szegélyezik, amelyek legtöbbször igen nemes borokat szüretelnek, de valamennyi közt legjobbakat a Badacsonyi, Szentgyörgyi és Kővágóörsi parti hegyek adják, melyeknek gyümölcse oly finom és kellemes ízű, hogyha nem is a legelső, de bizonyosan az első közt ismert bort szűrték belőle. Ennek a kiváló minőségnek az okát az e hegyoldalokon is jellemző aszúsodásban lehet sejteni. További különlegessége volt a borvidéknek az ürmös, amelynél a szagos kék szőlőfajtákat részesítették előnyben, s első említése 1788-ból való. Ezt gyógyhatású készítményként patikákban is árulták.

A borvidéket ma is uraló Olasz rizlinget a XIX. század második felétől kezdték el telepíteni. Főbb fajták: a Chasselas fehér és piros változata, a Duhamel, a Wibert gyöngyszőlők, a Sárga mézes és a különböző muskotályok (közönséges, Hamburgi, Alexandriai, Ottonel).

A Filoxéra-vész Zala megyében is kipusztította az addigi szőlőterületek nagy részét. A megye egyes területeiről teljesen eltűntek az európai fajták. A Zala-völgyét övező dombokat ebben az időben a Chasselas és az Olasz rizling fajtákkal ültették be. A Zala megye szőlőtermesztésének akkori rangját jelzi, hogy 1874-ben a londoni borkiállításán egy zalaszabari Rajnai rizling rangos helyezést ért el (Kovács, 2018). Híres volt csemegeszőlő termelése (chasselas) és oltványtermesztése is. A második világháború előtt a mai Zalai borvidék a Dél-dunántúli-Balatonmelléki borvidék része volt.

A mai borvidéket az 1997. évi törvény hozta létre. Az utóbbi éveket leszámítva kevés palackozott bort lehetett kóstolni a borvidékről. Adottságait tekintve pedig különösen jó helyzetben van, hiszen az egyre melegebb nyarak itt még nem tépázzák meg annyira a szőlő savait, mint más borvidékeken. Az elegáns, inkább karcsú szerkezet, jó savak, élénk és gazdag

aromatika gyakran fellelhető a borokban, így azok könnyen fogyaszthatók, elevenek. Mindhárom körzetben a legjellemzőbb az illatgazdag kisebb testű, de jó szerkezetű, sokszor ásványos bor, időnként kevés maradékucukorral iskolázva. Célszerű hosszabb ideig érlelni, kiváltképp azokat, melyek visszafogott terheléssel, érett alapanyagból készültek. Meghálálja a pihentetést, elegáns ízjegyeik és teljes ízgazdagságuk általában 3-4 évesen fejlődik ki.

Zalai Borút

Zala megye egy gyógy- és termál régió, mely természeti és kulturális értékei mellett a Borút izgalmas, élményekben gazdag környezetet teremt. Zala megye - a turizmus legfontosabb jelzőszáma, a vendégéjszakák számát tekintve - Budapest után a második helyet foglalja el az országban (Kovács, 2018). A zalai borászoknak azonban még nem sikerült bejuttatniuk minőségi boraikat a szállodákba. Nem sikerült kellő hatást gyakorolniuk arra, hogy a gyógy- és termálfürdőkbe érkező vendégek a környék borászatait, borvacsoráit, helyi termékek megkóstolását is felvegyék programjaik közé.

A zalai borvidék a megyében 38 települést érint. A Zalai borvidék a Balatontól nyugatra helyezkedik el. Zala megye a szőlőtermeléshez ideális klimatikus viszonyokkal rendelkezik. Az Alpok felől érkező óceáni légáramlatok és az Adria felől érkező mediterrán légáramlatok megfelelő mennyiségű csapadékot biztosítanak. E két természeti tényező együttesen garantálja a szőlő növény folyamatos fejlődését, és a jó savösszetételű, üde, gyümölcsös frissességű zalai borokat. A zalai termőterület jellegzetessége, hogy az itt élő emberek a Zala megyére jellemző közepes (pl.: rizlingszilváni, kékoportó), illetve késői érésű (pl.: olaszrizling, kékfrankos, szürkebarát) szőlőfajtákat általában a déli, délkeleti, illetve délnyugati fekvésű domboldalakon termesztik. Az ősz folyamán a domboldalak tövében lévő kisebb patakok, folyók és a Kis-Balaton felületéről visszaverődő napsugarak a szőlő érését segítik elő, így a Zalai borok savai lekerekedettek, érettek, rozé- és vörösborok esetében a tanninok selymesek és elegánsak, a borok testesek, íz-gazdagok.

A borvidéknek két körzete van. A Balaton-melléke körzet (20 település) részben a Zala-folyó völgyében a Kis-Balaton mellett, részben a Keszthelyi-hegységhez tartozó Vindornyalaki-medencében terül el, valamint a Zalaapáti-hát lankáin húzódik. (Balaton-melléke körzet: Bérbaltavár, Csáford, Dióskál, Egeraracs, Garabonc, Galambok, Homokkomárom, Nagyrada, Orosztony, Pakod, Sármellék, Szentgyörgyvár, Vindornyalak, Vindornyaszőlős, Zalabér, Zalakaros, Zalasabar, Zalasántó, Zalaszentgrót, Bak, Söjtör). A Muravidéki körzet (18 település) Szlovéniával és Horvátországgal határos területeken, a Mura völgyében Lentitől Nagykanizsáig húzódik. (Muravidéki körzet: Csörnyeföld, Dobri, Letenye, Murarátka, Muraszemenye, Szécsisziget, Tormafölde, Zajk, Lenti, Becsehely, Kerkateskánd, Magyarszerdahely, Miháld, Eszteregnye, Nagykanizsa, Rigyác, Tótszentmárton, Valkonya).

A Zalai Borút 1999-ben alakult. Jellemző rá, hogy csupán egy-két borász él kifejezetten szőlészetből és borászatból, a bortermelők túlnyomó többsége számára a borászat inkább mellék vagy másodlagos tevékenység. A Zalai Borút célja, a régióban fellelhető értékekre épített borturisztikai termékínálat kialakítása, fejlesztése. A zalai borvidéken a szőlőhegyek, és a borászatok nem összefüggően, hanem mozaikosan helyezkednek el. A legtávolabbi pontok között gépkocsival akár másfél órát kell utazni, ami nehezíti a kapcsolattartást.

1. ábra: A Zalai borvidék OEM térképe,
Forrás: HNT oldal

A mozaikosságon túl a zalai borvidék kiemelkedő sajátossága a változatosság és sokféleség szőlőfajtákból, borokból. Ez következik a természeti adottságokból. Zalában mintegy 60-70 szőlőfajtát művelnek a gazdák. A gazdák egy része 10-20 fajta szőlővel és borral is foglalkozik. Ezért Zalában a természeti változatosság és fajtagazdagság miatt rendkívül nehéz egy úgynevezett zászlós bort kiválasztani és felmutatni.

Zala megye óriási előnye marketing és borturizmus szempontjából, hogy a vendég, a turista a speciális vonzerők révén már ott van a térségben. Arra, hogy a térségbe csábítsák őket, már nem, vagy viszonylag kevés erőfeszítést kell tenni. Amíg másutt a vendég térségbe vonzása önmagában is óriási feladatot jelent. Zalában 'csak' be kell hívni a már helyben levő vendégeket a kóstolóhelyiségekbe, borászatokba, pincékbe, éttermekbe, falusi vendégasztalokhoz, nyitott portákhoz, meg kell ismertetni velük a helyi borokat, helyi termékeket. A zalai minőségi borokat be kell mutatni a termál wellness és gyógyszállókban, hogy a közönség tudatában legyen annak, mit tudnak a zalai borászok és borok. A hatékony, célcsoportokra irányított

marketing felkelti a turisták és a piac érdeklődést a versenyképes, színvonalas, vendégorientált szolgáltatásokkal összefüggésben.

A fő vonzerő Zalában nem csak a termálvíz, hanem jelentős a vadászturizmus, a természetjárás, programturizmus. Ezekhez kell kapcsolni a zalai minőségi borokat, a nagyszerű helyi termékeket, a helyi gasztronómiát, a történelmi és kulturális értékeket. A zalai táj a maga szépségével, a zalai emberek vendégszeretete, mely már sok turistát és vendéget elvarázsolt, erős vonzerő együttest jelent. A Zalai Borút egyik fő missziója a zalai borok népszerűsítése, a borkultúra és kulturált borfogyasztás terjesztése. Ezt szolgálják a területen megrendezésre kerülő bornapok, melyek döntően az új bor ünnepéhez kapcsolódnak (Hévíz, Zalakaros, Zalaszentgrót, Garabonc, Nagyrada, Zalamerenye stb.). Egyre több helyen rendezik meg a Szüreti Fesztivált (Zalakaros, Zalaszentgrót, Zalaegerszeg, Hévíz stb.) ahol az új bor mellett a gasztronómiai különlegességek is bemutatásra kerülnek. A pincészetek (Cézár Pince, Kányavári Borbirtok stb.) Libavacsorával, borkorcsolya bemutató melletti borkóstolókkal várják a turistákat. A programokat népzene, néptánc, vidám szórakoztató műsorok kísérik, ami mellett egyes helyeken a jazz zenekarok is bemutatkoznak. Egyre népszerűbbé válnak a gyermekes családok részére a must- és murci kóstolók, mely a szomszédos országokban már nagy múltra tekint vissza.

Más történelmi borvidék több évtizedes előnyét a zalai borászok összefogással tudják befogni, utolérni és lekörözni. A kis borászatok túlélési esélyeit növeli, ha van hajlandóság összefogásra, ha lehet közös marketingben, értékesítésben, szövetkezésben gondolkodni és együttműködni. A borászok felismerték már, hogy együtt kell működni, közös marketinget működtetni, de a közös cselekvésig még nem jutottak el. A kreatív együttműködés még nem szervezett, egymás borainak kóstolása, egymás segítése a minőség javítása érdekében szűkebb csoportokban működik csak. Ma még az a furcsa ellentmondás áll fenn, hogy miközben mindenki szeretné az összefogást, egyelőre nincs, aki élére álljon ennek a folyamatnak.

A zalai minőségi borban benne van a táj, a helyi kultúra, a történelem, a helyi emberek élete, munkája, és az ebben rejlő kulturális potenciál jól kihasználható gazdasági szempontból. A zalai minőségi bor jobb pozíciójának elérése érdekében azt a tendenciát érdemes erősíteni, ami a minőségről és értéknövelésről szól. A zalai bormarketingnek a minőségi borok népszerűségét kell erősíteni, mert ez húzhatja felfelé a borokat és helyi termékeket árban és minőségben egyaránt.

Helyi adottságok és élményszerzés

A Zalai Borút megismeréséhez szükséges egy mély, egyedi, autentikus élmény a látogatók részére, a modern technológiák alkalmazása az élmény generálásában. Az élménygazdagság jellemzői: a termékek élményként való fogyasztása, a modern technológiák alkalmazása az élmények generálásában, a fogyasztók aktív bevonása, individualizáció, az élmények a fogyasztók emlékeiben raktározódnak el (Stasiak, 2013). Az élmény az értékteremtés forrása. Az élmény a turizmus veleszületett sajátossága – miközben a turisták tudatosabbak, mint valaha bármikor, előzetes ismereteik a felkeresni kívánt desztinációról magasak, helyi és autentikus szolgáltatásokat igényelnek és keresnek. A vágyott élmény megjelenhet izgalom, kaland, új információ és tudás, új képességek, esztétika, társaság, egzotikum vagy számos egyéb formában (Michalkó – Rátz 2005, Puczkó – Rátz 2011).

A kereslet a kultúra és örökség irányába mozdul el, a turisták arra vágnak, hogy kipróbálják, megkóstolják, érezzék, részévé váljanak az attrakcióknak, ahelyett, hogy pusztán szemlélődők legyenek. Az ilyen atmoszféra, kreativitás és életmód mind része a kulturális örökségnek, csakúgy, mint a hagyományok és a történelem.

Boswijk és társai (2005) szerint, a turisták jelentéssel teli élményeket keresnek, melynek lényegi eleme az innováció, s a második generációs élmények a co-creation elvére épülnek. A közös értékteremtés olyan termékeket és szolgáltatásokat eredményez, ahol a turista maga is része ennek a folyamatnak (Prahald – Ramaswamy, 2004).

A kultúra fontos szerepet játszik a desztináció- és turizmusfejlesztésben, versenyelőnyöket jelentve. Az örökség került a kulturális turizmus fejlesztésének fókuszába, különös tekintettel a helyi közösségekre, azok hagyományaira, szokásaira, népzenejére és történeteire (Schlüter, 2012), ezekre épül a helyi identitás és a helyi közösségek folytonossága (Pedersen, 2004). Ezzel el is érkeztünk a helyi közösségek bevonásához, melyek a teljes kulturális, természeti és gazdasági környezetükkel együtt már az innováció terepe. Az ilyen típusú fejlődés munkalehetőséget, infrastrukturális és pénzügyi erőforrásokat jelent, különösen a vidéki térségekben.

A turizmus tehát fontos szerepet játszik a társadalmi és gazdasági fejlődésben. Így, az innovatív megoldásoknak előnyöket és értékeket jelentenek nem csak a turisták, hanem a helyi vállalkozások számára is. Az innovációs megoldások a turizmusban fontos fejlődési faktort jelentenek. Egyúttal versenyelőnyt is jelenthet a desztinációk számára.

A tematikus utak természeti vagy mesterségesen létrehozott látnivalókat kötnek össze, egy bizonyos téma (pl: bor) alapján, s ezek a látnivalók a közlekedés valamely formájának segítségével megközelíthetők. A fenntarthatóságra tekintettel, a tematikus utak az ismeretszerzést és a szórakozást egy időben szolgálják (Puczko – Rátz 2011). A sikeres tematikus út kialakításban a partnerség arra utal, hogy a helyi klasztereken keresztül lehet versenyelőnyhöz jutni (Telfer 2001, Rogerson – Rogerson 2011).

A termék-alapú útvonalak elsődleges célja a kulcs-termék marketingjének és értékesítésének erősítése. A téma-alapú útvonal pedig azt kell jelentse, hogy a téma nem csupán a desztináció imázsát jelenti, hanem minden egyéb szolgáltatásban megjelenik, melyet az útvonalon kínálnak (pl. szálláshelyek, vendéglátás, bor, ajándéktárgyak).

Ugyanakkor érvényesülni kell az allokációs stratégiának is. Ennek lényege, hogy egyenletesebben oszlassa el egy térségbe érkező látogatótömeget, hogy az ne csupán a fő centrumokban jelenjen meg. A három fő cél: a központi területre/településre nehezedő nyomás csökkentése, a turizmusból származó bevételek megosztása; valamint egy desztináció általános vonzerejének növelése új térségek és jellegzetességek bemutatásával (Meyer 2004).

2. Anyag és módszer

A tanulmány célja Zalai Borútban rejlő potenciális lehetőségek felkutatása, illetve innovatív megoldások feltárása a kvalitatív kutatási módszer segítségével. A kutatás során szekunder és primer vizsgálatokat is végeztünk. A szekunder kutatást és annak legfontosabb jellemzőit vettük górcső alá. A szekunder adatok nagyon sok hasznos információval segítették a kutatást. Előfordult, hogy egyes marketing problémák megválaszolásához, megoldásához elegendő volt szekunder adatok gyűjtése, ha csak ilyen adatokra támaszkodtunk. A szekunder kutatás során már meglévő adatokra támaszkodtunk és dokumentum elemzést végeztünk.

3. Eredmények és értékelésük

A borturizmus növekvő népszerűségének legfőbb oka, hogy a borkultúrán keresztül a vendégek kapcsolatba kerülhetnek egy térség sajátos vonásaival, hagyományaival, életmódjával, művészetével. Ez indokolja, hogy a Zalai Borút érdekében a térségi szereplők életben tartásuk a helyi borokat, ételeket, társadalmi és kulturális kapcsolatokat, hagyományokat, és a térség sajátos légkörét meghatározó egyéb elemeket és azt minél magasabb minőségben, mint „élmény” termékcsoportot értékesítsék a turizmus piacán.

A Zalai Borút Egyesület több mint 20 éves múltja arra mutat rá, hogy a zalai borok népszerűsítése, a borkultúra és kulturált borfogyasztás terjesztése nem csak a borászok feladata. A közös imázs és bor ragjának helyreállítása, valamint a közösség építése legalább olyan fontos. A beszélgetések során megfogalmazódott jövő igényeit megfelelő közösségi marketinggel és minőségi termékekkel lehet kielégíteni. Ehhez a bizalom erősítésére és összefogásra van szükség.

„A Zalai borút marketing stratégiai célja a zalai minőségi borok ismertségének és értékének növelése, a borok megszerettetése és elismertetése a fogyasztók és szakértők körében és magasabb szintre helyezése a borpiacon” (Kovács, 2018). A Zalai Borút Egyesület megbízásából a „Szőlőhegyi piknik” című és SIHU184 számú projekt keretén belül készült el a borút fejlesztési elképzelés. A projekt az Interreg V-A Szlovénia-Magyarország Együttműködési Program keretében, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával valósul meg 2018-ban.

A „Szőlőhegyi piknik” célja a projekt terület fenntartható turisztikai szolgáltatásainak, meglévő kínálatának diverzifikálása, a kínálat minőségének javítása, megőrizve a határon átnyúló régió változatos természeti és kulturális örökségét. A Szőlőhegyi Piknik termék kialakítása lehetőséget teremt a közös gondolkodás megteremtésére, a borút új kínálati elemeinek megfogalmazására, új turisztikai kínálati csomagok kialakítására. A programcsomagok összekapcsolják a bortúrát a fesztivál és kulturális és gasztronómiai eseményekkel. A borút egyesületi formában működik.

2019. év célja az volt, hogy e program elinduljon és teremtdjön meg a folytatás lehetősége. Sajnos a pandémia a 2020-as év programjait, a zalai piknik helyszínek széleskörű bemutatását és népszerűsítését nem engedte megszervezni, lebonyolítani. Ezek lettek volna az ún. tesztprogramokon a Zalai Borút különböző állomásain.

A Zalai Borút Egyesület több bortúra útvonalat is meghirdetett Zalaszentgrót, Zalakaros, Zalakaros környékén, és Dobronak környékén, mely programok három naposak és a borvidék borászatait, idegenforgalmi látnivalóit, gasztronómiáját és fürdőit próbálták egy csokorba kötni. E programokat színesíteni úgy lehetne, hogy a borkóstolók alkalmával közösségi játékokat lehetne beépíteni, amelynek keretében valamennyi résztvevő akár közös totó, vagy kvízzjátékon vesz részt! Pl.: ítéld meg ebben az üvegpalackban mennyi dugó található. Így a résztvevők játékos, vicces formában újabb élményt szerezhetnek. Fontos lenne, hogy a helyi értékeket, műemlékeket is be tudjuk csempészni a programokba.

A borászatokhoz általában a borász arcok és a nélkülözhetetlen sztorik is hozzátartoznak. A Zalai Borút színvonalas honlapján ebből is találunk olyan példát, mely a borút résztvevői számára iránymutató lehet. Zalában sok ember foglalkozik szőlő termeléssel, de kevesen

fognak össze úgy, hogy egymás pincéit, borozóit reklámoznák. Nem beszélve arról, hogy a pincék és borozók sok esetben a településektől egy kicsit távolabb találhatóak. Fontos ezen helyek irányító táblákkal történő ellátása és ezáltal a felfedezés élményének támogatása. Hátrányt jelent, hogy egyes borozók, borházak, pincék egy része csak előzetes bejelentés alapján fogadja a kirándulókat. A legérdekesebb helyszín a borkóstoláshoz a hordók mellett van. Sajnos, a másodállásban borászattal foglalkozó borással előfordul az is, hogy 3-4 főért nem nyitja ki a pincét. Ma már egyre inkább arra kell berendezkedni, hogy a borházakat, borozókat, pincéket kisebb csoportok fogják látogatni, a COVID járvány miatti buszos turizmus visszaszorulása miatt.

Egyre inkább előtérbe kerül a kerékpáros turizmus, mely újabb kihívást jelent a hegyi pincéknek, de egyúttal a településeknek is. Gondoljunk itt a szálláshely és étkezés biztosítására vagy a borturisztikai termék tulajdonosával közösen kialakított érdekes vonzó program (zenei, irodalmi, hagyományörző kézműves vagy folklór). Fontos a kényelmi szolgáltatás, az ülőhely biztosítása, árnyékolás, eső elleni védelem és higiéniai szolgáltatás (WC, kézmosás).

A borházak, pincék sok esetben nem egy településen vannak. A programokat úgy kell megszervezni, hogy az üdülőhelyekről, termálfürdőktől rövid időn belül ezeket el lehessen érni. Ennek feltétele, hogy a programok valamely koordinátoron keresztül ismertté váljanak. E feladatot egy TDM típusú szervezet tudná ellátni, aki a program lehetőségeket és helyeket koordinálja és egyben felhívja a figyelmét a turistának arra, hogy a Zalai Borút állomásait miért érdemes meglátogatni (bor, gasztronómia, népművészet, szép táj stb.).

A Balaton északi partján, Keszthelyen, Hévízen az őszi, téli boros programok hozzájárulhatnak a szezonális ingadozások csökkentéséhez. Ehhez minden korosztály részére érdekes programokat kell szervezni, a gyermek programoktól a termékértékesítésig. A kistermelők számára pedig lehetőség van saját élelmiszer előállításra és vendéglátásra is, ami a helyben termelt nyersanyagok megjelenését segíti elő nem utolsósorban a borturizmushoz kapcsolva.

A Zalai borvidéken, Zalaszentgrót és Zalakaros környékén több jól működő lovarda található, amely lehetőséget biztosít a tereplovaglásra, vagy kocsikázásra a közeli borospincékhez. Egyre több vállalkozás tart házi állatokat, hoz létre állatsimogatókat, gondolva a gyermekek kikapcsolódására. A horgászturizmus a Balaton, Kis-Balaton mellett számos horgászto kínálkozik programként. Az aktív turizmus kapcsán nem szabad megfeledkezni a Borút mellett található tanösvényekről, melyek sok esetben érintik a Zalai Borút állomásait.

A programturizmus területén a Zalacsányi Zalaspring Golf központ a golfozók részére nyújt kikapcsolódási és sport lehetőséget, mely nyitott a borturizmus ajánlatai iránt is.

Több zalai városban a fesztiválturizmus meghatározóvá vált. Ilyen a Nagykanizsai Répa Fesztivál, Kanizsai Bor és Dödölle fesztivál, az Országos Vadpörkölt és Borfesztivál, a Zalakarosi Bornapok, vagy a Kis-szentgróti Szüret. A zalai gasztronómiai különlegességek mellett a Zalai Borút borainak is helyet kell biztosítani. Speciális hagyományokat is felvonultató menük legyenek (Répa, tökös-mákos rétes, dödölle, stb.) és helyi termékeket használjanak a szakácsok a helyi borok mellett.

Zala megye jelentős vadállománnyal rendelkezik. A szomszédos külföldi országokból érkező vadászok a zalai erdők mellett a Zalai Borút nedűjét is megkóstolhatják, mely tovább szélesítheti a zalai borok népszerűsítését. Nem beszélve arról, hogy a vadászok általában magasabb jövedelemkategóriába tartoznak és ez jelentősen növelheti a borút egyéb vállalkozásainak bevételét is.

Az agrár-felsőoktatásnak köszönhetően (Georgikon) a nemzetközi szakmai konferenciák informáló, ismeretátadó, szaktudást, szakmai kompetenciát erősítő rendezvények, melyeken a

szőlészet-borászat és a borturizmus területéről szóló, helyi, nemzeti és nemzetközi témákat, újdonságokat, trendeket, és a borminősítések eredményeit dolgozzák fel és elemzik.

A világ és ezzel együtt a Zalai Borvidék időjárása is változik, ami pozitívan befolyásolja a bor minőségét (a napsütéses órák száma nő, ugyanakkor a csapadék kevesebb). A felmelegedés következtében a tradicionálisan bortermelő országok jelenleg is a szőlőtermelés problémájával küzdenek.

Ma már legalább egy tucat kitűnő borász (Dóka Éva, Csuka Bence, Keszler Viktor, Mándli Tibor, dr. Bussay László, Kovács Tamás, Lábodi Dezső, Vlasics Lajos, Kránicz László) mutat fel olyan borokat Zala megyében, amelyek hazai és nemzetközi figyelmet érdemelnek és kapnak. A szőlősgazdának együtt kell működnie más borászokkal ahhoz, hogy a Zalai Borút brandje ki tudjon alakulni. A zalai borok szépségének, sokféleségének, és egyedi jellegzetességeinek bemutatása a cél. Jó kezdeményezés volt az I. Bországgyűlés is 2000-ben, mely a Zalaegerszegi Skanzenben került megrendezésre, melynek helyben sajnos nem lett folytatása.

A bormarketing zalai meghonosítása szükségszerű feladat, beleértve a digitális technikai eszközöket is, mely nélkül ma már elképzelhetetlen a borturizmus megvalósítása. Vannak jó példák a borút mentén, mint pl. a László pincészet, aki kisebb létszámú csoportok részére bérbe adja épületét úgy, hogy közben borkóstolót tart és a program vége borvacsora. Közben lehetőség van nézelődni a dámszarvas kertben.

Összefoglalva: a borturizmus a szektor egyik frekventált ágazata, melyhez egyre több helyszín kapcsolódik be sajátos kínálatával, egyediségével, melyek nemcsak a szőlő- és a borkészítési hagyományokhoz kötődnek, hanem a kulturális értékekhez, a nemzeti értékek féltve őrzött építészeti és folklór emlékeihez. A borturizmus képes összefonódni a többi turisztikai szegmenssel, a hivatás-, a falusi-, az aktív, a kerékpáros, a gasztró-, a gyógyturizmussal egyaránt. A borutak klasszikus kiépítési koncepcióit ki kell bővíteni „multifunkcionális” funkciókkal, új típusú összefogására, közös gondolkodására van szükség, amennyiben a szolgáltatók sikeresen tudják megszólítani a profi utazásszervezőket, utazási irodákat egyes turistákat. A borút és turisták elvárásai ösztönzően hatnak a településkép javítására, hozzájárulnak a térségi felzárkózáshoz, a hátrányos helyzetű kistéleplések fejlődéséhez. Ez a komplex turisztikai szolgáltatás helyben teremt új munkahelyeket, ezáltal csökkenti a térség munkanélküliségét, illetve kiegészítő jövedelmet biztosít a résztvevők számára.

4. Következtetések, javaslatok

A borturizmus a bor készítésének bemutatására és fogyasztására alapozott szabadidős tevékenység. Lehetnek szervezettek vagy egyéniék, rövidek, egy hétvégére szólók, vagy akár egyhetesek is. A borutak általában nem a szakembereknek szólnak, hanem egy a borhoz kevésbé értő, viszont érdeklődő rétegnek. A programokat úgy kell megválasztani, hogy az eltérő szintű ismeretekkel rendelkezők számára is érdekesek legyenek. A megközelítés legjellemzőbb módja az autó. Sajátos közlekedés jellemzi: a gyakori megállások miatt általában busz, kerékpár vagy gyaloglás. – A szállások tekintetében a középkategóriás szállás a fő elvárás. Lényeges a pincék megfelelő állapota, az utak megléte, járhatósága. Nagyon fontos a vendégszeretet. A borturizmus ma még viszonylag szűk réteget vonz, ennek egyrészt a szűkös anyagi erőforrások, másrészt kulturális okai is vannak, akik megengedhetnék maguknak ezt az élményszerzést, azok sem élnek a lehetőséggel, a zalai borturizmus népszerűsége még alacsony szintű.

A termék érdekessége, hogy a bor és annak kultúrája, termőhelye egyaránt lehet turisztikai attrakció, éppen ezért amennyiben agrártermékként történő megismeréséről beszélünk egyértelműen az agroturizmus termékei közé soroljuk. Míg ha bort és annak termelését egy tájegység vagy egy borvidék részeként mutatják be, már olyan turisztikai terméknek minősül, amely az agrártermék megismertetésén túlmutat, a településre, a tradícióra, a kulturális attrakcióra is fókuszál, így már térségi, tematikus attrakcióként fogható fel.

A gasztronómiai turizmus kínálati oldala rendkívül sokszínű, hiszen egyaránt ide sorolhatók a széles tömegeket vonzó gasztrofesztiválok, vagy a turisták számára szervezett, gyakran pincelátogatást is magukban foglaló főzőtanfolyamok. Gasztronómiai turizmusról mind vidéki, mind városi környezetben beszélhetünk, a siker alapja azonban minden esetben az adott desztinációra jellemző, egyedi gasztronómiai sajátosságok megőrzése és kihangsúlyozása.

A borturizmus, gasztroturizmus kínálata kiválóan illeszkedik a falusi turizmus kínálatához, a vidék ízének megismerése, a különböző tájegységek speciális ételeinek és ételkészítési szokásainak megismerése napjainkban fontos utazási motiváció.

A turisták tapasztalni szeretnék a családias, vidéki törődést. A vendégeket be lehet vonni a vidéki életbe, a szüreten vagy kézműves tevékenységekben való aktív részvétellel. Olyan programot kell szervezni, ahol aktív részvétel valósul meg a közösségi játékban, közösségi megmozdulásokban.

A kapcsolódó programok közül elsősorban a gasztronómia és a termálfürdő vagy a wellness programok a kedveltek, de érdemes szélesebb körű, akár gyermekes családoknak is megfelelő programcsomagokban is gondolkodni.

A borvidék egyik érdekessége lehet a Must- és Murci Fesztivál meghonosítása, mely Ausztriában már nagy múltra tekint vissza. A borok mellett itt is gasztronómiai programokat kell kínálni, ami vonzó lehet a városi és vidéki lakosság számára egyaránt. E program felkerülhetne az utazásközvetítő irodák programjaiba is.

A borturizmus jó reklámot nyújt a vidék borai számára, fokozza a keresletet belföldön.

A könnyű zalai borokkal lehetne nyitni a fiatalabb korosztály felé, akik a jövő generációja.

Több fiatal szőlősgazdára, borászra lenne szükség, aki a Zala Borút mentén található gazdákat összefogja, irányítja és megteremti lehetőségét a „Zalai bornak”.

A Borturizmus megismertetéséhez, bonyolításához, szervezéséhez speciálisan képzett szakemberekre lenne szükség, akiknek képzését minden szinten meg kellene szervezni.

A modern technika adta lehetőségek jobb kihasználása, a célzott reklámok, elérhetőségek a borturizmus népszerűsítésében nagy szerepet játszhatnak.

5. Felhasznált irodalom

- Az Európai Unió borpiaci reformja; Támogatási lehetőségek a szőlő-bor ágazatban <http://www.fvm.hu/main.php?folderID=1393> (Letöltve: 2020.10.23.)
- Boswijk, A., Thijsen, T., Peelen, E. (2005): A new perspective on the experience economy: Meaningful experiences. The European Centre for the Experience Economy, The Netherlands. pp. 22-23.
- Briedenhann, J. – Wickens, E. (2004): Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas – vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management* (25): pp. 71-79.
- Bulletin (2013): A bor és gasztronómia mint turisztikai termék, *Turizmus bulletin* XV. / 1. p 45, Magyar Turizmus Zrt.
- Csizmadia L. – Erdősi M. – Szabó G. (2017): Borturizmus – Bormarketing, <http://www.pecsmecsekiborut.hu/hirek/megjelent-a-borturizmus-bormarketing-cimukonyv/> (Letöltve: 2020.10.23.)

- Getz D. (1998): Wine tourism: Global overview and perspectives on its development. In: Dowling, R., and Carlsen, J. (Eds), Wine Tourism-Perfect Partners, Proceedings of the First Australian Wine Tourism Conference. Canberra: Bureau of Tourism Research.
- Hall – Macionis (1998): Wine Tourism in Australia and New Zealand. In: Tourism and Recreation in Rural Areas, R.W. Butler, C.M. Hall and J.M. Jenkins, (Eds.) p 8-9
- Kovács D. (2018): A szőlőhegyi Piknik Borturisztikai termék és a Zalai Borút, Tanulmány Interreg V-A Együttműködési Program
- Meyer, D. (2004): Tourism Routes and Gateways: Key issues for the development of tourism routes and gateways and their potential for pro-poor tourism. Overseas Development Institute (Letöltve: <http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinionfiles/4040.pdf>, 2020.10.23)
- Michalkó G., Rátz T. (2005): A kulturális turizmus élmény-gazdaságtani szempontjai. In: Enyedi Gy., Keresztély K. (eds.): A magyar városok kulturális gazdasága. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest pp.123-141.
- Michalkó, G. (2012): Turizmológia. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 45-52
- Pedersen, A. (2004): The Possible Tangible Benefits of Working on Intangible Heritage Issues at World Heritage Sites, Forum Barcelona 2000, Barcelona
- Prahalad, C.K., Ramaswamy, V. (2004): The Future of Competition: Co-Creating Unique Value with Customers. Harvard Business School Press, Boston
- Puczkó L. – Rác T. (2000, 2011): Az attrakciótól az élményig, Geomédia Kiadó, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Rogerson, C.M., Rogerson, J.M. (2011): Craft routes for developing craft business in South Africa: Is it a good practice or limited policy option? African Journal of Business Management, Vol.5(30), pp.11736.11748.
- Sarkadi E. – Szabó G. – Urbán A. (2000): Borturizmus szervezők kézikönyve. Baranya Megyei Falusi Turizmus Szövetség, Reproflex Kft, Pécs, pp. 44-67.
- Schlüter, R.G. (2012): Promoting regional cuisine as intangible cultural heritage in Latin America. In: OECD (2012): Food and the Tourism Experience.
- Spiegler P. (2009): A turisztikai imázs és a területi identitás jelentősége a térségi marketingben. In: Területfejlesztés és innováció 3. évf. 1. szám, pp. 16-23.
- Stasiak, A. (2013): Tourist product in experience economy. Tourism, vol.23. no.1. pp.27-35.
- Telfer, D.J. (2001): Strategic alliances along the Niagara Wine Route. Tourism Management, vol.22. pp.21-30.
- Várhelyi T, Müller A.: Spa tourism and regional development: It can be more successful with crossborder cooperation. Neighbours and Partners: On the Two Sides of the Border (ed: I. Süli-Zakar) Debreceni Egyetemi Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008. 309
- Wallerstein, Immanuel (1979): The capitalist world-economy. Cambridge University Press, Cambridge, UK. www.magdashotel.at www.sozialmarie.org www.specialisterne.org

Körforgásos gazdasági szemlélet a Pannon Egyetemen oktatóinak körében

Dr. Tobak Júlia ¹ – Dr. Fehérvölgyi Beáta ²

¹adjunktus, Pannon Egyetem – ²egyetemi docens, Pannon Egyetem

¹⁻²Veszprém 8200, Egyetem u 10,

e-mail cím: tobak.julia@gtk.uni-pannon.hu, fehervolgyi.beata@gtk.uni-pannon.hu

Absztrakt

A fenntartható fejlődés és a körforgásos gazdaság egyik fő célja és feladata, hogy a politikai, gazdasági, oktatási, társadalmi és természeti környezet szereplőinek megfelelő együttműködését biztosítsa. Az oktatási intézmények, mint kulcsszolgáltatást nyújtok, jelentős szerepet játszanak a körforgásos gazdasági működésben. A tanulmányban a Pannon Egyetem oktatóinak körében készült felmérés a körforgásos gazdasági szemlélettel kapcsolatos hozzáállásról egy fókuszcsoporthoz tartozó interjú keretében. A kutatás fő kérdései között szerepelt, hogy milyen a körforgásos gazdasággal kapcsolatos attitűd, milyen lépéseket lehet tenni a körforgásos gazdasági szemlélet népszerűsítése érdekében, illetve a Pannon Egyetemnek milyen körforgásos gazdasággal kapcsolatos kompetenciái vannak.

A kutatás eredményei jól mutatják, hogy a fókuszcsoporthoz tartozó oktatók körforgásos gazdasággal kapcsolatos attitűdje pozitív és a Pannon Egyetem megfelelő kompetenciával rendelkezik a körforgásos gazdasági működésbe való bekapcsolódáshoz.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Éves szinten személyenként átlagosan közel 487 kg szemetet hagyunk magunk mögött (Eurostat, 2017). Akár szeretnénk ez ellen tenni, akár nem, nincs egyszerű dolgunk. A médiában, az iskolákban, a munkahelyeken már évek óta hallunk a fenntarthatóság, valamint az egyéni és vállalati felelősségvállalás által vezérelt kezdeményezésekről, mint a szemétszedés, szelektív hulladékgyűjtés, adományozás.

Még ha az ilyen akciók sikeresen is tudnak megoldani egy-egy lokális problémát, az igazán átfogó, termékeken, iparágakon átívelő fenntartható megoldások kialakításához szélesebb horizontú megközelítésre is szükség van (PwC, 2018).

Az egy év alatt felhasznált erőforrás-mennyiség 50-70%-a kerül vissza a természetbe hulladékként, holott ez olyan elmaradt haszon, amely akár 1 trillió dollárnyi nyersanyagot is visszajuttathatna a gazdaságba (PwC, 2018; FAO, 2015).

A hulladékmennyiség és erőforrás-felhasználás csökkentésének gondolata is régóta benne van a köztudatban, a körforgásos gazdaság előretörését három nagy trend mozgatja:

- átalakuló fogyasztói igények,
- szűkös erőforrások,
- technológiai áttörések térnyerése (PwC, 2018).

Elengedhetetlen, hogy a fenntarthatóságot három szorosan összekapcsolódó területként kezeljük, melyek a gazdaság, a társadalom, valamint a természeti környezet. A fenntarthatóság jegyében e három területnek szimbiózisban kell léteznie, anélkül, hogy egymásra kártékony hatással lennének.

Másképp megfogalmazva a fenntartható fejlődésnek az a fő célja, hogy a társadalmi, gazdasági és környezeti fejlődés egymást erősítse, egyik se valamely másik rovására valósuljon meg.

A Pannon Egyetem célja, hogy elsődlegesen a jövő diplomásainak (mérnökök, informatikusok, közgazdászok, bölcsészek, művészek, agrárszakemberek), vállalkozóinak és menedzsereinek, vezetőinek olyan gazdasági és üzleti modellek kerüljenek eszköz- és tudástárukba, amelyek a fenntarthatóság és körforgásos gazdaság irányába mutatnak. Ehhez olyan eszközöket és csatornákat használ az egyetem, amelyek a leginkább eléri az egyetemi és középiskolás célcsoportokat.

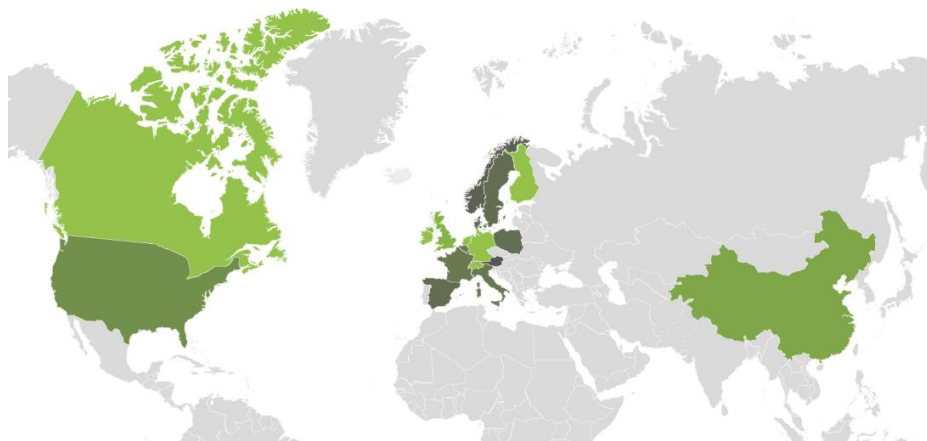
A Körforgásos gazdaság szemléletformáló programokon belül elsődlegesen felmérjük azokat a legfontosabb információkat, amelyek a kommunikáció és tudástranszfer alapjait képezik.

Több országban felismerték a körforgásos gazdaságra való átállás fontosságát, mégis léteznek olyan országok, melyek szemlélete és körforgásos gazdaságra való áttérési stratégiája példaértékű. Hollandia azt tervezi, hogy 2050-re teljesen áttér a körforgásos gazdaságra. Kanadában, Ontarióban gyakorlati intézkedést kezdeményeztek a hulladékmentesség érdekében. Céljuk a fenntarthatóbb modell felé vezető útra való átállás, mellyel jelentős gazdasági, társadalmi és környezeti előnyöket kovácsolhatnak a jövő számára. Skócia az első nemzet, mely feliratkozott a "Circular Economy 100 (CE100)" nevezetű kezdeményezésben való részvételre, melyet az Ellen MacArthur Alapítvány szervezett. A kezdeményezés célja a körforgásos gazdaság megvalósítása érdekében cégek, kormányok és oktatási intézmények közötti együttműködések elősegítése. 2017-ben Skócia elnyerte a "Circular Government Award"-ot is. Finnország az első olyan ország, ahol publikáltak egy ütemtervet az új, fenntartható gazdasági szemlélet megvalósításának lépéseivel. Japán sokat tesz annak érdekében, hogy a 2021-es nyári olimpiai játékokat körkörös gazdasági szemléletben szervezzék és bonyolítsák le (Robertson, 2017).

Körforgásos gazdaság a felsőoktatásban

A körforgásos gazdaság és a fenntarthatóság egyre jelentősebben és hangsúlyosabban jelenik meg az oktatásban, az iparban és a politikában egyaránt (Geissdoerfer et al., 2017). Az Ellen

Macarthur Alapítvány egy tanulmányában globális áttekintést ad a körforgásos gazdasággal kapcsolatos felsőoktatási ajánlatokról. A tanulmány tartalmaz egy interaktív térképet, amely szemlélteti, hogy mely országokban milyen körforgásos gazdasággal kapcsolatos felsőoktatási programokat lehet elérni. Forslund és mtsai (2018) szerint világszerte 138 felsőoktatási intézménynek van körforgásos gazdasággal kapcsolatos elérhető képzési programja (1. ábra).

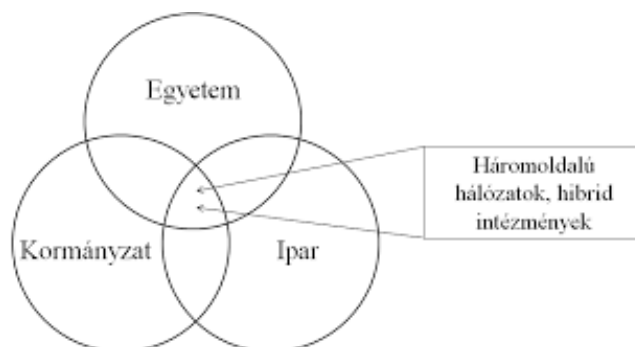

1. ábra: Körforgásos gazdasági témájú felsőoktatási képzési kínálatot nyújtó országok
Forrás: Forslund et al. (2018)

A tanulmány szerint 2018-ban a körforgásos gazdasági témájú felsőoktatási képzési kínálatot nyújtó vezető országok Finnország, Hollandia, Egyesült Királyság, Kína és az Amerikai Egyesült Államok (Forslund et al., 2018).

Triple Helix, Quadruple- és Quintuple Helix modellek

Anttonen és mtsai (2018) empirikus vizsgálatában rávilágított a körforgásos gazdaság és a Triple Helix modell közötti összefüggésre. A Triple Helix modellel az egyetem-ipar-kormányzat, mint gazdasági szférák közötti együttműködés szemléltethető. A három szféra kapcsolódási pontjában a közvetítő és hibrid szervezetek jelennek meg (2. ábra).

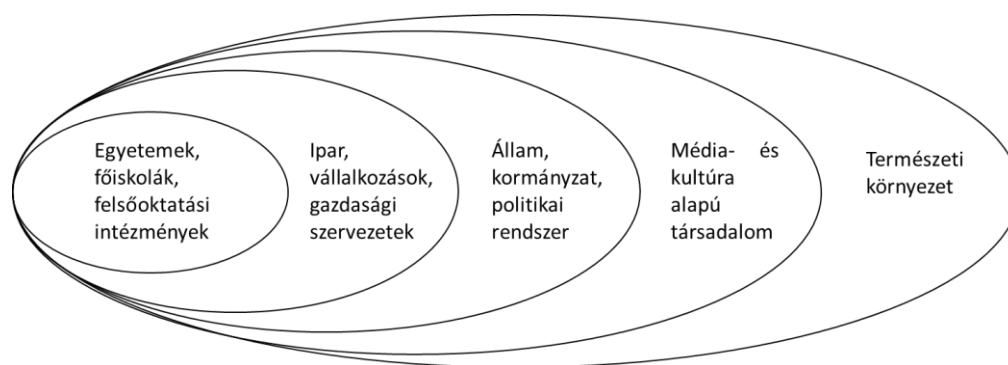

2. ábra: Triple Helix modell

Forrás: Etzkowitz–Leydesdorff, 2000 (In: Vas, 2012)

A körforgásos gazdasági megközelítés és szemlélet elterjedéséhez tudásra, ismeretekre van szükség. A tudásalapú gazdasági modellben az egyetem-ipar-kormányzat együttműködésén kívül a társadalom - mint egy következő együttműködő szféra – figyelembevétele elengedhetetlen (Etzkowitz-Zhou, 2017). A társadalmi igények tükröződnek a tudásalkotás folyamatában, így a társadalom szerepe kulcsfontosságú. A közös érték (Created Shared Value – CSV) létrehozásához szükség van a négy említett szereplő együttműködésére (Vas, 2012; Akpinar, 2020). A Quadruple Helix modell minden szereplőjére szükség van ahhoz, hogy, a körforgásos gazdasági működés megvalósulhasson. Carayannis és mtsai (2012) egy ötödik szereplőt is megemlít, mely a természeti környezet.

Az innováció evolúciós modelljében a szereplők együttműködése elengedhetetlen fontosságú. A politikai, oktatási, ipari és társadalmi rendszerek kapcsolata a természeti környezettel és a területek közötti tudásáramlás innovatívabb ötleteket generálhat és hozzájárulhat a fenntartható fejlődéshez. A Quintuple Helix modell 5 alrendszerének kapcsolatát a 3. ábra szemlélteti.

3. ábra: A Quintuple Helix modell 5 alrendszerének kapcsolata
Forrás: Saját szerkesztés Carayannis et al. (2012) alapján

Mindegyik alrendszernek megvan a saját tudása és tőkéje. Az 1. táblázat tartalmazza az Quintuple Helix modell alrendszereinek jellemzőit.

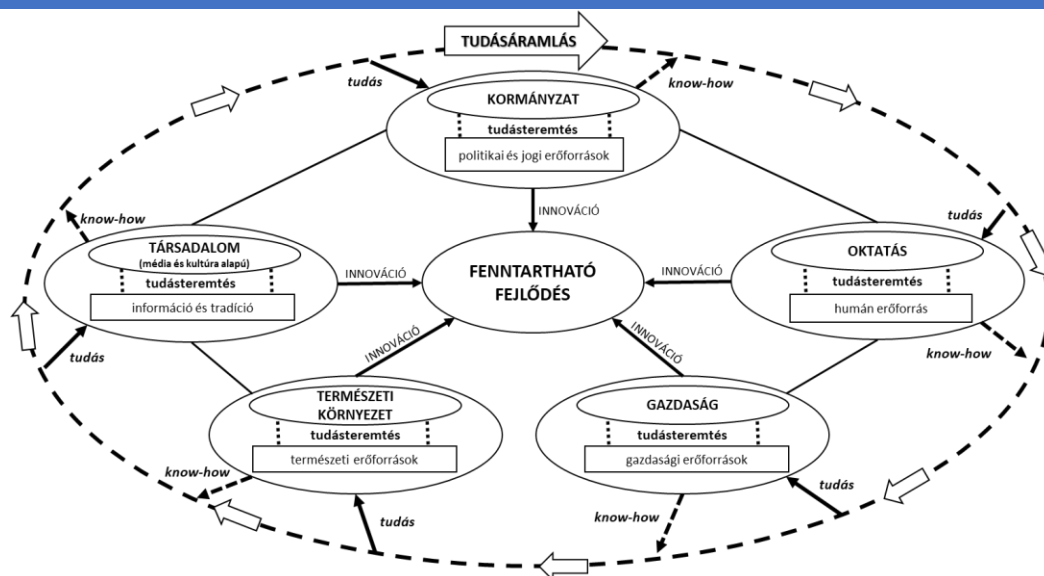
1. táblázat: A Quintuple Helix modell alrendszerének jellemzői

Alrendszer	Erőforrás	Példa
Oktatási rendszer	humán erőforrás	hallgatók, diákok, tanárok, tudósok, kutatók stb.
Gazdasági rendszer	gazdasági erőforrás	vállalkozók, tudás, technológia, adottságok, pénz stb.
Politikai rendszer	Politikai és jogi erőforrás	törvények, tervek, ötletek stb.
Média és kultúra/hagyomány alapú társadalom	társadalmi erőforrások (hagyomány/kultúra) információ (média által befolyásolt)	tradíciók, értékek különböző információforrások (TV, internet, újságok, hírek, kommunikáció, közösségi média stb.)
Természeti környezet	természeti erőforrás	természeti környezet, növények, állatok stb.

Forrás: Saját szerkesztés Carayannis et al. (2012) alapján

A felsorolt, egyes alrendszerekhez tartozó erőforrások megmutatják az egyes szereplők befolyásoló erejét és fontosságát.

A körforgásos gazdaság akkor tud jól működni, ha a szereplők közti együttműködés és kommunikáció, az információ- és tudásáramlás megfelelően működik. Quintuple Helix modell szereplői között zajló tudásáramlást szemlélteti az 4. ábra.

4. ábra: Tudásáramlás a Quintuple Helix modell szereplői között

Forrás: Saját szerkesztés Carayannis et al. (2012) alapján

A szereplők egymás közötti kommunikációja, a tudásáramlás, a megfelelő információval való ellátottság segíthet a körforgásos gazdasági szemlélet népszerűsítésében, terjesztésében, fejlesztésében.

2. Anyag és módszer

A kutatás hosszú távú célja, hogy megismerjük a projekt keretében definiált célcsoportok attitűdjeit, így három fő ágon indul kutatás:

1. Oktatók attitűdjének megismerése
2. Egyetemi vezetés attitűdjének megismerése
3. Hallgatók attitűdjének megismerése

Cél a Pannon Egyetem oktatóinak a körforgásos gazdasági szemléletváltással kapcsolatos attitűdjét megismerni, melyhez a fókuszcsoportos interjúztatás módszere került kiválasztásra.

A kutatás keretében megfogalmazott főbb kutatási kérdések a célcsoportok körforgásos gazdasági szemléletű attitűdjeinek feltárására irányulnak.

A kutatási kérdések megválaszolásához választott módszertan a fókuszcsoportos interjú, melynek keretében a Pannon Egyetemen oktatót körforgásos gazdasági témaköröket érintő tantárgyak oktatói közül kerülnek az interjúhoz a fókuszcsoport tagjai kiválasztásra. Jelen tanulmányban az oktatókkal folytatott fókuszcsoportos interjú eredményei kerülnek bemutatásra.

A fókuszcsoporthoz interjú megszervezése előtt készült egy forgatókönyv, melyben az interjú és az interjú résztvevők jellemzői is megfogalmazásra kerültek:

- A csoport tagjai a Pannon Egyetem oktatói.
- Tantárgyainak tematikáiban szerepelnek a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 számú "Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen" című IV.3 alprojekt keretében megfogalmazott körforgásos gazdasággal kapcsolatos kulcsszavak magyarul és/vagy angolul 1-től 200-as találatig.
- Elkötelezettek a fenntarthatóság iránt.
- Fontos számukra a jövő nemzedék fenntarthatóságra nevelése.
- A csoport tagjai férfiakból és nőkből állnak vegyesen.

A Pannon Egyetem összegyűjtött szintű tantárgyi tematikáiban kulcsszavas szűréssel történt az egyes oktatók kiválasztása. A lefuttatás eredményeként kapott adatbázis alapján rangsorolásra kerültek az oktatók. Kiválasztásuk aszerint történt, hogy mekkora volt a kulcsszavas találatok száma. Három kategória került megfogalmazásra a találati számok alapján:

- magas: 82-200 találat,
- közepes: 14-65 találat,
- alacsony: 1-10 találat⁷³.

A kulcsszavas keresés alapján 175 találatot (175 oktató neve) tartalmaz az adatbázis, melyből önkényes és elbírálós mintavétel során 29 oktató került kiválasztásra (13 nő, 16 férfi).

A kiválasztott oktatók a Pannon Egyetem három karát képviselték: Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Mérnöki Kar és Gazdaságtudományi Kar.

Három fókuszcsoporthoz interjú került lebonyolításra, melyen a 29 meghívott oktató közül 13-an vettek részt. A második táblázat tartalmazza az összefüggéseket a kutatási kérdések és a fókuszcsoporthoz interjú feladatai között.

Az interjú célkitűzése megismerni a fókuszcsoporthoz résztvevő oktatók véleményét és/vagy attitűdjét a következő témakörökben:

- Vannak a Pannon Egyetemnek körforgásos gazdasággal kapcsolatos kompetenciái?
- Mik a szemléletformáláshoz szükséges lépések, eszközök?
- Milyen az oktatók körforgásos gazdasággal kapcsolatos attitűdje?

A kutatási kérdések megtalálásához a fókuszcsoporthoz interjú keretében 4 feladata volt a résztvevőknek (2. táblázat).

⁷³ A kategóriák között hiányzó számok a találati számok közötti különbségekkel magyarázhatóak. A hiányzó találati számok nem szerepeltek az adatbázisban.

2. táblázat: A fókuszcsoportos interjú feladatai

Feladat neve	Kérdés	Feladat rövid leírása
A körforgásos gazdaság szereplőinek rangsorolása	Mi a körforgásos gazdaság szereplőinek fontossági sorrendje?	Politikai döntéshozók (Kormány) Önkormányzatok Oktatási intézmények (Oktatás) Vállalatok (Ipar) Magánszemélyek/fogyasztók (Társadalom)
SWOT I.	Mik az erősségei, gyengeségei, lehetőségei és veszélyei a körforgásos gazdasági megközelítésnek? A Pannon Egyetemen vannak körforgásos gazdasággal kapcsolatos kompetenciák?	Erősségek Gyengeségek Lehetőségek Veszélyek
SWOT II.	Milyen stratégiai lépéseket lehet tenni a körforgásos gazdasági szemlélet népszerűsítése/támogatása érdekében?	Stratégiai lépések megfogalmazása
A körforgásos gazdaság megszemélyesítése	Milyen jellemzőkkel lehet a körforgásos gazdaságot leírni?	Jellemzők (pl. nem, szín méret, állag, egyéb tulajdonságok)

Forrás: Saját szerkesztés

A témakör ismertetése után a résztvevők feladata a körforgásos gazdasági szereplők rangsorolása volt, első körben önállóan, majd közösen. A szereplők megfogalmazása a Quadruple Helix modell figyelembevételével történt. A feladat szabályaként került megfogalmazásra, hogy a tagok megfogalmazhattak újabb szereplőket is, illetve lehetséges két szereplő egy szintre helyezése.

A SWOT I. és SWOT II. táblázatok összeállítását közösen végezték el a résztvevők. A SWOT II. mátrix összeállítása során a résztvevőknek stratégiai lépések megfogalmazása volt a feladata, melynek során kiderült, hogy a résztvevő oktatók milyen stratégiai lépéseket tennének a körforgásos gazdasági szemlélet népszerűsítése/támogatása érdekében. A SWOT II. mátrix (5. ábra) alapját a SWOT I. mátrixban megfogalmazott külső és belső tényezők képezték (David and David, 2017; Nábrádi et al., 2018).

SWOT II.		BELSŐ TÉNYEZŐK	
		ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
KÜLSŐ TÉNYEZŐK	LEHETŐSÉGEK	Lépések, melyekkel megvalósulhat a lehetőségek kihasználása az erősségek révén.	Lépések, melyek segítenek a gyengeségek leküzdésében a lehetőségek kiaknázásával.
	VESZÉLYEK	Védelmi lépések a veszélyek ellen az erősségek kihasználásával.	Lépések, melyek megvédnek a gyengeségeket célzó fenyegetésekkel/veszélyekkel szemben.

5. ábra: SWOT II. mátrix

Forrás: Saját szerkesztés

Az offenzív erősség-lehetőség metszetében elhelyezett stratégiai lépések megmutatják, hogyan lehet a lehetőségeket kihasználni az erősségek révén.

A diverzifikáló erősség-veszély metszetben olyan stratégiai lépések találhatóak, melyek veszélyek elleni védelmi lépésként szolgálhatnak az erősségek kiaknázása révén.

A változásorientált gyengeségek-lehetőségek metszetben szereplő stratégiai lépések megmutatják, hogy melyek azok a lépések melyek segítenek a gyengeségek leküzdésében.

A defenzív stratégiai lépések a gyengeségek-veszélyek metszetben helyezkednek el. Ebben a metszetben található, hogy melyek azok a lépések, amelyek megvédnek a gyengeségeket célzó fenyegetésekkel szemben.

„A körforgásos gazdaság megszemélyesítése” feladat fő célja annak feltárása volt, hogy megismerjük milyen a résztvevők körforgásos gazdasággal kapcsolatos attitűdje. A feladat az volt, hogy az oktatók mondjanak körforgásos gazdasággal kapcsolatos érzéseket, szavakat, gondolatokat, színeket, ízeket stb., melyek eszükbe jutnak a, ha az a kifejezést hallják, hogy körforgásos gazdaság.

3. Eredmények és értékelésük

A körforgásos gazdasági szereplők fontossági sorrendje

A feladat során a Quadruple Helix modell szereplőit kellett rangsorrendbe helyezni először egyénileg, majd közösen. A kérdés, melyet a feladat során megválasztottak a fókuszcsoporthoz résztvevők, hogy mi a körforgásos gazdasági szereplők sorrendje, mely szereplő a

legbefolyásosabb. A fókuszcsoport tagjai megfogalmazhattak újabb szereplőket is, melynek eredményeképpen a médiával és a civil szervezetekkel bővült a szereplők listája⁷⁴.

Az egyéni rangsorolás alapján elmondható, hogy az egyéni sorba rendezés eredménye:

1. Politikai döntéshozók és Média
2. Vállalatok és Oktatási intézmények
3. Önkormányzatok és Civil szervezetek
4. Magánszemélyek/fogyasztók (Társadalom)

A csoportos rangsorolás érdekes és a három fókuszcsoportnál eltérő eredményeket hozott. Az eredményeket összefoglaltan tartalmazza a 3. táblázat.

3. táblázat: A körforgásos gazdaság szereplőinek rangsorolása az egyes fókuszcsoportokban

Rangsor	1. fókuszcsoport	2. fókuszcsoport	3. fókuszcsoport
1.	Média	Civil szervezetek	Vállalatok és Politikai döntéshozók
2.	Önkormányzatok és Politikai döntéshozók	Oktatási intézmények	Média
3.	Vállalatok és Oktatási intézmények	Média és Önkormányzatok	Azonos szinten: Civil szervezetek Oktatási intézmények Magánszemélyek/ fogyasztók Önkormányzatok
4.	Magánszemélyek/ fogyasztók	Vállalatok	
5.		Politikai döntéshozók	
6.		Magánszemélyek/ fogyasztók	

Forrás: Saját szerkesztés

A harmadik fókuszcsoport három szintet határozott meg. A vállalatokat és a politikai döntéshozókat helyezte az első helyre és így nevezte őket a legbefolyásosabbnak a körforgásos gazdasági működés tekintetében. A médiát a második szintre, míg a többi szereplő a harmadik szintre helyezte további sorba rendezés nélkül.

Összevetve a három fókuszcsoport egyéni és közös eredményeit, valamint a Quadruple Helix model szereplőit, elmondható, hogy a sorrend – főként az egyéni vélemények alapján – a következő:

1. Kormány
2. Vállalatok és Oktatási intézmények
3. Társadalom

⁷⁴ A média az első fókuszcsoport a civil szervezetek pedig a második fókuszcsoport után kerültek be a listába.

SWOT I. és SWOT II.

A SWOT I. analízis során a fókuszcsoporthoz résztvevői megfogalmazták azokat a belső és külső tényezőket, melyek véleményük szerint jellemzőek a körforgásos gazdaságra. Megválasztották, hogy mik az erősségei, gyengeségei, lehetőségei és veszélyei a körforgásos gazdasági megközelítésnek.

A 4. táblázat tartalmazza a fókuszcsoporthoz által meghatározott tényezőket.

4. táblázat: A fókuszcsoporthoz által megfogalmazott SWOT tényezők

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
<ol style="list-style-type: none"> 1. kis ország 2. élő tradicionális érték- és normarend 3. természeti környezeti értékek 4. innovatív technológia 5. szakmai erőfeszítések 6. jó környezetvédelmi háttérkutatások (felsőoktatás) 7. erős civil szervezetek 8. széles portfólió 9. gazdasági/társadalmi/környezeti nézőpont 10. gyakorlatorientált képzés 11. vezetői és dolgozói elkötelezettség 12. együttműködés és kommunikáció 13. interdiszciplináris megközelítés 	<ol style="list-style-type: none"> 1. sokféle érdek konfliktusa 2. sokba kerül a lehetőség 3. kis ország 4. kormány támogatásának hiánya 5. bürokrácia 6. együttműködés hiánya 7. hatósági ellenőrzési rendszer gyengeségei 8. hallgatói minőség (érdeklődés, nyitottság, felkészültség) 9. célcsoporthoz nem jut el 10. módszertan megújítása
LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
<ol style="list-style-type: none"> 1. szemléletformálás: <ul style="list-style-type: none"> • oktatás szerepe (önképzőkör, amiért kredit jár) • média szerepe, véleményportál (személyes) 2. politikai döntéshozók által a szabályozás változtatása 3. hallgatói kutatások, aktivitások (pl.: videó, versenyek) 4. nyersanyagforrások pl.: vörösiszap tároló 5. környezeti erőforrások megléte 6. fiatalság, applikációk, oktató videók 7. források rendelkezésre állása (pályázatok, projektek) 8. társadalmi, gazdasági támogatottság 9. CSR tevékenységek 10. politikai lehetőség 11. környezeti kérdések, témák, állapotváltozás (üzenet a címlapon) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. éghajlatváltozás (negatívan befolyásolja a hagyományos termelést) 2. fogyasztásra ösztönzés 3. külső negatív befolyás – irányok, értékek (pl.: média által közvetített) 4. szkeptikusok 5. passzivitás, közöny 6. hazai ipar sérülékenysége (tulajdonlás, külföldtől való függés) 7. gazdasági visszaesés – elsősorban a környezeti beruházásokat veti vissza 8. környezeti kérdések túl sokat szerepelnek: <ul style="list-style-type: none"> • közönyösség (szkeptikusság a társadalomban) • hallgatóság (oktatók belefáradnak) 9. projektek megvalósítása 10. erőforrások kérdése

Forrás: Saját szerkesztés

A Pannon Egyetem célja, hogy elsődlegesen a jövő diplomásainak (mérnökök, informatikusok, közgazdászok, bölcsészek, művészek, agrárszakemberek), vállalkozóinak és menedzsereinek, vezetőinek olyan gazdasági és üzleti modellek kerüljenek eszköz- és tudástárukba, amelyek a fenntarthatóság és körforgásos gazdaság irányába mutatnak. Ehhez olyan eszközök és csatornák kerülnek előtérbe, amelyek a leginkább elérik az egyetemi és középiskolás célcsoportokat. A meghatározott belső tényezők azt mutatják, hogy megvan a szükséges technológia, szakmai erőfeszítés, megfelelő környezeti háttér, széles portfólió, megbízható és elkötelezett vezetők és alkalmazottak, belső együttműködés és kommunikáció, gyakorlatorientált oktatási módszerek és interdiszciplináris megközelítés a körforgásos gazdasági szemlélet terjesztéséhez, népszerűsítéséhez. Az oktatási és gazdasági rendszer és a tradíciókat szem előtt tartó, nyitott társadalom és a támogató struktúra, elérhető források adottak. Az érdekkonfliktusok és az együttműködés hiánya a szereplők (kormány, egyetem, vállalatok) között gyengeségként említhető. A kommunikáció minősége és az információhiány negatívan befolyásolja a körforgásos gazdasági szemlélet terjedését. A bürokrácia szintén akadályozó belső tényező lehet, az adminisztratív nehézségek kiküszöbölése és a hivatalos ellenőrzési rendszerek minősége a szereplőktől, a szereplők hozzáállásától függ. A felsőoktatásban megjelenő probléma és jelentős kérdés a hallgatói minőség. Milyen minőségű az anyag, amelyet a felsőoktatás gyúrhat? Mi lesz a legjobb módszer a célközönség és a hallgatók elérésére?

Fontos azzal is tisztában lenni, hogy hogyan változik a média és az oktatás társadalmi megítélése. A fókuszcsoporton résztvevők a megítélést, a társadalmi támogatottságot, külső, nem egyetem által befolyásolható tényezőként határozták meg. Bízva a tényező pozitív alakulásában a lehetőségek kategóriájában említették meg, a média és az oktatás szerepe és a politikai lehetőségek mellett.

A fókuszcsoportok kiemelték az egyik legfenyegetőbb tényezőt, a fogyasztás ösztönzését, melyben a vállalatok játszanak nagy szerepet. A szemléletváltás esetén kiemelendő a szkeptikusok, cinikusok szerepe, akik közömbösségükkel és passzivitásukkal akadályozhatják a változást.

Az ipar külföldi országoktól való függése szintén akadályozhatja a körforgásos gazdaságra való átállást. A média és a környezeti erőforrások kétélű fegyverek, ezért a veszélyek között szerepelnek.

A fókuszcsoportos interjú egyik legérdekesebb feladata a SWOT II. elkészítése volt. A jövőbeli, stratégiai lépéseket fogalmazták meg a fókuszcsoporton résztvevők a SWOT II.-ben. Hogyan építhet az egyetem a képességeire? Milyen stratégiai lépéseket kell tenni a körforgásos gazdasági megközelítés népszerűsítése érdekében? A 5. táblázatban látható a SWOT II. eredményeinek összefoglalása.

5. táblázat: A fókuszcsoporthoz által megfogalmazott stratégiai lépések

	ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
LEHETŐSÉGEK	<ol style="list-style-type: none"> 1. Regionális fejlesztés a természeti kultúra felhasználásával 2. Hálózatépítés 3. Kutatások végzése a meglévő tudás és ismeretek felhasználásával 4. Szabályozás és ellenőrzés 5. K+F tevékenységek (innovatív technológiai fejlesztések) 6. Pályázati lehetőségek (Horizon 2020) 7. Nemzetközivé válás 8. A körforgásos gazdasági működés kommunikálása, marketing 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ÁFA csökkentése 2. Együttműködés a szereplők között 3. Oktatási módszerek fejlesztése (applikációk, videók stb.) 4. Megfelelő kommunikációs csatornák használata (média szerepe) 5. Képzések tanároknak (posztgraduális képzések, módszertani képzések) 6. Képzések a média munkatársainak
VEZÉRLŐK	<ol style="list-style-type: none"> 1. Média kampány 2. Passzivitás és közömbösség megszüntetése (civil szervezetek szerepe) 3. Hiteles oktatási anyagok kidolgozása (oktatás szerepe) 4. Szakértői vélemények figyelembe vétele 5. Egyetem küldetésének, jövőképeinek fejlesztése (jövőbeli irányok, vízió) 6. Hiteles kommunikációs csatornák fejlesztése (nem megbízható információk kiszűrése) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kritikus szemlélet kialakítása a fogyasztással kapcsolatban 2. A kormány zöld gondolkodásmódjának fejlesztése (zöld gazdaság támogatása) 3. Zöld lépések bevezetése egy zöld egyetem felé (pl.:szakdolgozat bekötése)

Forrás: Saját szerkesztés

Az offenzív erőssége-lehetőség metszetében elhelyezett stratégiai lépések megmutatják, hogyan lehet a lehetőségeket kihasználni az erősségek révén.

A szakmai ismeretek és az erőfeszítések (belső tényezők) együttes értelmezése és összekapcsolása a szabályozás változásával (lehetőség) jó szabályozási és ellenőrzési rendszert eredményezhet. Az erősségekre építve (hallgatói kutatások, erőforrások elérhetősége) és a lehetőségeket kihasználva kutatás-fejlesztési tevékenység is előtérbe kerülhetnek. A tudásáramlás folyamatában a kommunikáció kulcstényező. A körforgásos gazdasággal kapcsolatos kommunikáció és marketing meghatározza a pozitív szemléletet. Az előzetesen felsorolt lépések mellett a hálózatépítés, a nemzetközivé válás, valamint a pályázati lehetőségek kihasználása jelentős stratégiai előrelépést jelentenek a körforgásos gazdaság irányába.

A diverzifikáló erősségek-veszélyek metszetben olyan stratégiai lépések találhatóak, melyek veszélyek elleni védelmi lépésként szolgálhatnak az erősségek kiaknázása révén. Az egyik legjelentősebb tényező ebben a metszetben a hiteles kommunikáció. A szereplőknek hiteles kommunikációt kell folytatniuk, ki kell szűrni a nem megbízható információkat és meg kell találni a megfelelő kommunikációs csatornákat.

A változásorientált gyengeségek-lehetőségek metszetben szereplő stratégiai lépések megmutatják, hogy melyek azok a lépések melyek segítenek a gyengeségek leküzdésében. Az oktatás lehet az a kulcsszolgáltatás, melyhez elengedhetetlen megfelelő oktatási módszertanok

kidolgozása és melynek segítségével a kommunikációt hitelessé lehet tenni (képzések tanároknak és a média embereinek).

A defenzív stratégiai lépések a gyengeségek-veszélyek metszetben helyezkednek el. Ebben a metszetben található, hogy melyek azok a lépések, amelyek megvédnek a gyengeségeket célzó fenyegetésekkel szemben. Az oktatók véleménye alapján a zöld gondolkodás fejlesztésére összpontosító tudásrendszer lehetővé teheti a fenyegetések elkerülését és a gyengeségek minimalizálását.

A körforgásos gazdaság megszemélyesítése

Az utolsó feladat az interjúban a körforgásos gazdaság megszemélyesítése volt. Mi az oktatók körforgással kapcsolatos attitűdje? Milyen jellemzőkkel lehet a körforgásos gazdaságot leírni? Az oktatók által felsorolt tényezőket 3 kategóriába lehetett sorolni az elemzés során. Belső és külső tulajdonságok, valamint valamihez hasonlítás/ egyéb kategóriák. A 6. táblázat összefoglalóan, csoportosítva tartalmazza a tényezőket.

6. táblázat: A fókuszcsoportos interjú tagjainak véleménye a körforgásos gazdaság jellemzőiről

BELSŐ TULAJDONSÁGOK	KÜLSŐ TULAJDONSÁGOK	ÖSSZEHASONLÍTÁS/EGYÉB
<ul style="list-style-type: none"> ● Hagyományos ● Takarékos ● Liberális ● Racionális ● Optimista ● Felelős ● Vonzó ● Érzékeny ● Intelligens ● Harmonikus ● Diverzifikált ● Pozitív ● Lassú ● Körültekintő ● Kedves ● Előrelátó ● Bölcs ● Komplex ● Változatos ● Ellentmondásos 	<ul style="list-style-type: none"> ● Idős ● Friss ● Tiszta ● Világos ● Rendezett ● Átlagos megjelenésű ● Nem világos ● Tiszta kontúrokkal rendelkezik ● Kicsit szürke ● Zöld ● Részben barna ● Sárga ● Kék ● Föld színű ● Szivárvány színű ● Színes 	<ul style="list-style-type: none"> ● Tiszta víz ● Fúj a szél a parton ● Ha nő lenne dinamikusabb lenne, de lassú ● Férfias □ kevésbé agilis ● Társul a pszichológussal pozitív értelemben ● Diófa: fák ültetése unokáknak ● Fa, aminek van gyümölcse ● Méh (szorgalmas) ● Átalakul és gyönyörűvé válik, pillangó (de utána hamarosan elmúlik) ● Szereti a kertészkedést, van egy kicsi biokertje ● Kerti szerszámot tart az egyik kezében a másikban pedig egy napelemes tablett ● Kapcsolatban áll a természettel, a vízzel és a borral ● Nincs kapcsolatban az épített környezettel ● Barna bőrtáskát és sapkát visel ● Újrahasznosított ruhákat visel ● Hagyományosan öltözködik (gombos ing) ● Csapatban dolgozik ● Fejben történik és meggyőző ● Nem költséghatékony (ezért férfi)

Forrás: Saját szerkesztés

Bár a kevésbé agilis, az ellentmondásos és a nem költséghatékony jellemzők nem pozitív kifejezések, de összességében elmondható, hogy az oktatók körforgásos gazdasággal kapcsolatos véleménye és attitűdje pozitív.

Kutatási kérdések és válaszok

A tanulmányban megfogalmazott kutatási kérdésekre a fókuszcsoportos interjú során válaszokat kaptunk. A 7. táblázat összevontan tartalmazza a válaszokat.

7. táblázat: Kutatási kérdések és válaszok

Kutatási kérdés	Válasz
Vannak a Pannon Egyetemnek körforgásos gazdasággal kapcsolatos kompetenciái?	Igen. A Pannon Egyetem rendelkezik megfelelő adottságokkal, eszköztárral, tudással és kapcsolati tőkével, mely a körforgásos gazdasági működésbe való bekapcsolódáshoz, különböző oktatási programok kidolgozásához és a szemléletformáláshoz szükségesek.
Mik a szemléletformáláshoz szükséges lépések, eszközök?	A fókuszcsoportok által, a SWOT II. mátrixban megfogalmazott lépések. Az oktatásban eszközölhető lépések: Kutatások a meglévő ismeretekre alapozva K+F tevékenységekbe való bekapcsolódás Pályázati lehetőségek kihasználása Hiteles oktatási anyagok kidolgozása Egyetem küldetésének, jövőképeinek fejlesztése (Egyetem Stratégiája) Oktatási módszerek fejlesztése (applikációk, videók stb.) Képzési kínálat fejlesztése (oktatók, média) Zöld lépések bevezetése egy zöld egyetem felé
Milyen az oktatók körforgásos gazdasággal kapcsolatos attitűdje?	Pozitív.

Forrás: Saját szerkesztés

4. Következtetések, javaslatok

A körforgásos gazdasági szemlélet és hozzáállás a Pannon Egyetem fókuszcsoportban résztvevő oktatói körében pozitív. A SWOT I. mátrixban meghatározott belső tényezők megmutatják, hogy megvan a megfelelő technológia, tudás, adottságok, szakmai erőfeszítések, környezeti háttér, széles portfólió, megbízható és elkötelezett vezetők és alkalmazottak, megfelelő belső kommunikáció és együttműködés, gyakorlatorientált oktatási módszerek, nyitottság és interdiszciplináris megközelítés, mely igazolja a Pannon Egyetem kompetenciáját a körforgásos gazdasági működésbe való bekapcsolódáshoz.

A tudásáramlás és a hiteles kommunikáció a szereplők között kulcsfontosságú. A marketing a pozitív szemlélet kialakulásához, kialakításához nagyban hozzájárul. A szereplőknek meg kell szűrni az információkat, melyben a médiának nagy szerepe van. Stratégiai lépésként került megfogalmazásra az oktatásban bevezetésre javasolt, a média embereinek szóló képzési programok kidolgozása, mellyel a hiteles és megfelelő információk áramoltatásához járulhatna hozzá az egyetem. E cél elérése érdekében fontos a megfelelő oktatási módszertanok kidolgozása.

Az oktatás egy jelen- és jövőbeli kulcsszolgáltatás a körforgásos gazdasági tudás lehetőségeinek kiaknázásában. A hallgatói kreativitás, innovatív gondolkodás és kutatási tevékenység elősegíthetik a K+F projektek megvalósulását és a tudásteremtést.

A fókuszcsoportban résztvevő oktatók javaslatai oktatással, kutatással és projektekkkel kapcsolatos stratégiai lépésekre, melyek hozzájárulnak a körforgásos gazdasági működéséhez:

- Kutatások végzése a meglévő ismeretekre alapozva
- K+F tevékenységekbe való bekapcsolódás
- Pályázati lehetőségek kihasználása
- Hiteles oktatási anyagok kidolgozása
- Egyetem küldetésének, jövőképeinek fejlesztése (Egyetem Stratégiája)
- Oktatási módszerek fejlesztése (applikációk, videók stb.)
- Képzési kínálat fejlesztése (oktatók, média emberei)
- Zöld lépések bevezetése egy zöld egyetem felé

A Pannon Egyetemen létrejön egy körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ, melynek célja összetett. A kompetencia központ létrehozása hozzájárul a gazdasági, oktatási, kormányzati és társadalmi szereplők együttműködéséhez támogatva, fejlesztve és megőrizve a természeti környezetet. A kompetencia központban a gazdaság számára hasznosítható tudást és lehetőséget adó K+F tevékenységek valósulhatnak meg. A körforgásos gazdaság és a fenntarthatóság jegyében olyan tudás, eszközök, eljárásmodok és technológiák jöhetnek létre, kerülhetnek fejlesztésre, melyek megkönnyíthetik mindennapi életünket. A létrejövő tudásközpontban alkalmazhatóak azon stratégiai lépések, melyek az egyetem körforgásos gazdasági működéséhez járulnak hozzá. Az Egyetem és a helyi szervezetek rendelkeznek mindazzal a tudással és eszköztárral, melyek szükségesek a körforgásos gazdasági szemléletformáló programok bevezetéséhez, népszerűsítéséhez és elterjesztéséhez.

Köszönetnyilvánítás

Jelen publikáció a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen” című projekt keretében jött létre.

5. Felhasznált irodalom

- Akpinar, M. (2020): Creating shared value in the circular economy of Finland: A quadruple helix perspective. *Finnish Business Review Vol 7 (2020)*, pp. 27-40.
- Anttonen, M.; Lammi, M.; Mykkänen, J.; Repo, P. (2018). Circular Economy in the Triple Helix of Innovation Systems. *Sustainability*, 10(8), 2646. doi:10.3390/su10082646
- Carayannis, E. G.; Barth, T. D.; Campbell, D. F. (2012). The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 1(1), 2. doi:10.1186/2192-5372-1-2
- Carayannis, E. G.; Campbell, D. F. (2014). Developed democracies versus emerging autocracies: arts, democracy, and innovation in Quadruple Helix innovation systems. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 3(1). doi:10.1186/s13731-014-0012-2
- David, F.R., David, F. (2017): *Strategic Management: A Competitive Advantage Approach, Concepts and Cases*, 16th Edition, Pearson Education, ISBN 978-0-13-416784-8
- Etzkowitz, H.; Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: from National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29(2), 109–123. doi:10.1016/s0048-7333(99)00055-4
- Etzkowitz, H.; Zhou, C. (2017). The Triple Helix. doi:10.4324/9781315620183
- Eurostat (2020): Municipal waste by waste management operations. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/env_wasmun. Date of downloadin 20.09.2020.
- FAO (2015): *Global Initiative on Food Loss and Waste Reduction*. Food and Agriculture Organization of the United States
- Forslund, T.; Clinton, N.; Webster, K. (2018): A global snapshot of circular economy learning offerings in higher education. Ellen Macarthur Foundation. Available at: <https://indd.adobe.com/view/a76263e6-f75f-4f12-bbdc-920c01f42c6f>. Date of downloading: 14.08.2020.
- Geissdoerfer, M.; Savaget, P.; Bocken, N. M. P.; Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 143, 757–768. doi:10.1016/j.jclepro.2016.12.048
- Nábrádi A.; Madai H.; Nagy A.; Bittner B. (2018): *A stratégiai tervezés gyakorlata*. Debreceni Egyetem. ISBN 9789634900535
- PwC (2018): Ha a kör bezárul – a körforgásos gazdaság jelentősége és lehetőségei. Available at: <https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/korforgasos.pdf>. Date of downloading: 14.08.2020.
- Robertson, I. (2017): The leading circular economy nations. Available at: <https://www.innovatorsmag.com/the-leading-circular-economy-nations/>. Date of downloading: 10.09.2020.

- Vas, Zs. (2012): Tudásalapú gazdaság és társadalom kiteljesedése: A Triple Helix továbbgondolása - a Quadruple és Quintuple Helix. In: Dialógus a regionális tudományról. Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola; Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr, Magyarország, pp. 198-206. (2012) ISBN 978-963-7175-76-3

Hogyan járulhat hozzá a mezőgazdaság 4.0 a körkörös mezőgazdaság kialakulásához?

Szőke Viktória¹ – Dr. Kovács László²

¹ óraadó – Eötvös Loránd Tudományegyetem

Szombathely 9700, Károlyi G. tér 4.

² egyetemi docens – Eötvös Loránd Tudományegyetem

Szombathely 9700, Károlyi G. tér 4.

e-mail cím: viktoriaszoke@yahoo.de; kovacs.laszlo@sek.elte.hu

Absztrakt

A mezőgazdaságot a 2020-as években a mezőgazdaság 4.0 keretében az adatközpontú megoldások jellemzik. Emellett a gazdaság egészében, illetve a társadalomban egyre inkább teret nyer a körkörös szemlélet, amelynek célja, nem csupán a termékek újrahasznosítása, hanem a termelési folyamatokban a legkisebb környezeti terhelés elérése is. A tanulmányban azt mutatjuk be, hogy a két megközelítés nem áll távol egymástól; sőt, a mezőgazdaság 4.0 megoldásai által elérhető hatékonyság és optimalizálás már magában is hozzájárul ahhoz, hogy a mezőgazdaság a körkörösség irányába mozduljon el. A tanulmány végén javaslatokat fogalmazunk meg arra vonatkozóan, hogy milyen lépések szükségesek ahhoz, hogy a tényleges körkörös gondolkodás a mezőgazdaságban is megvalósulhasson.

---

1. Bevezetés és irodalmi áttekintés

Az elmúlt években egyre inkább előtérbe kerül mind a körkörös gazdaság (Szabó 2019), mind a mezőgazdaság 4.0 fogalma (Szőke–Kovács 2020). A tanulmányban célunk annak bemutatása, hogy ezen két fogalom hogyan függ össze egymással: hogyan tudnak a mezőgazdaság 4.0 fejlesztései hozzájárulni a körkörös (mező)gazdaság létrejöttéhez.

A mezőgazdaság 4.0 technológiái nem tudják a körkörös mezőgazdaság minden feltételét biztosítani, ugyanakkor nagyban hozzá tudnak járulni a környezeti terhek és a hulladékképződés csökkentéséhez, úgy, hogy eközben hozamnövekedést eredményeznek.

A tanulmányban először a körkörös gazdaság jellemzőit írjuk le röviden, majd – elsősorban növénytermesztő vállalkozások számára – rendelkezésre álló technológiákon keresztül mutatjuk be, hogy a mezőgazdaság 4.0 eszközei hogyan járulhatnak hozzá a körkörös mezőgazdaság kialakulásához. Tanulmányunkat javaslatokkal zárjuk, amelyekben arra világítunk rá, hogyan érhető el, hogy a mezőgazdaságban minél gyorsabban és minél nagyobb mértékben figyelembe vegyék a körkörösség elvét.

1.1. A körkörös gazdaság

A napjainkra kialakult globális gazdaság működőképességének jövőbeni bizonytalanságai, a fenntarthatósági és klímavédelmi törekvések felértékelték és fókuszba állították a körforgásos gazdasági modelleket, azok mielőbbi gyakorlati megoldásait (Németh et al., 2020a).

A körkörös – más szerzőknél körforgásos – gazdaságban a cél, hogy a termékek, illetve azok egyes részei minél több ideig maradjanak bent a gazdaság körforgásába (Szabó 2019).

A körforgásos gazdaság ezáltal „megőrzi és gazdagítja a természeti tőkét, optimalizálja a hozamokat, és minimalizálja a rendszerszintű kockázatokat, elősegíti új munkahelyek teremtését, az innováció és a versenyképesség növelését” (Szabó 2019: 37).

A körforgásos gazdaság jellemzőit Reichelt és munkatársait idézve Tóthné Szita (2017) írja le részletesen. A körforgásos gazdaságra ezek alapján a következők jellemzőek: az inputanyagok mennyisége csökken, a természeti erőforrások felhasználása mérséklődik, az erő- és energiaforrások esetében előtérbe kerülnek a megújuló formák, csökken a károsanyag-kibocsátás, a hulladék mennyisége csökken; miközben az egyes összetevők gazdasági értéke nem csökken (Tóthné Szita 2017: 159).

A körkörös gazdaság nem csak a természeti tőke és az erőforrások megőrzéséhez, illetve hatékony(abb) felhasználásához járul hozzá, hanem elősegíti az innovációs folyamatokat is és növeli a gazdaság versenyképességét (Tóthné Szita 2017).

A körkörösség így részben azt is jelenti és feltételezi, hogy amennyiben mód van rá, helyi termékeket használunk: ilyen „helyi termék” lehet például az energia is (Németh et al., 2020b; Pintér et al., 2009).

1.2. A mezőgazdaság 4.0

Ahhoz, hogy igazolni tudjuk, hogy a mezőgazdaság 4.0 hozzá tud járulni a körkörös mezőgazdaság kialakulásához, ismernünk kell a mezőgazdaság 4.0 fogalmát és technológiáit.

Mezőgazdaság 4.0-án „olyan, a mezőgazdasági termelést befolyásoló megoldásokat értünk, amelyek egymással kapcsolatban álló, a környezetet és a populáció egyedeit folyamatosan monitorozó technikai eszközök segítségével lehetővé teszik, hogy a termesztett növények, illetve tenyésztett állatok nagyon kis csoportjának vagy egyes egyedeinek igényeit és szükségleteit figyelembe véve azokat egyedileg kezeljék. Ezek a megoldások a sok forrásból származó nagy mennyiségű adat integrálásával és feldolgozásával megkönnyítik – és részben

automatizálják – a döntéshozatalt, a döntési folyamatokba az értéklánc és a termelést befolyásoló külső tényezők adatait is bekapcsolva” (Szőke és Kovács 2020: 294).

A mezőgazdaság 4.0 fogalma szorosan összefügg az ipar 4.0 fogalmával és annak analógiájára jött létre (Digital Farming, 2017). A mezőgazdaság fejlődési szakaszait az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: A mezőgazdaság fejlődésének történeti áttekintése.

Mezőgazdaság 1.0	19. századtól	az iparosítás, a gőzgépek és a villamosság
Mezőgazdaság 2.0	1950-es évektől	a robbanómotorokhoz és a tömeggyártott mezőgazdasági gépekhez köthető
Mezőgazdaság 3.0	1980-as évektől	informatikai megoldások segítik a (hatékonyabb) gazdálkodást
Mezőgazdaság 4.0	napjainkban	adatgyűjtés, adatok összekapcsolása, hatékony feldolgozása, majd a termelési folyamatok optimalizálása és (automatikus) javaslatlátételek
Mezőgazdaság 5.0	(közel)jövőben	teljesen automatizált rendszerek, agrárrobotok, együttműködő robotrajok

Forrás: Saját szerkesztés (Bonneau et al., 2017; Klerkx et al., 2019; Krombholz, 2018; Szőke és Kovács 2020 alapján).

A precíziós mezőgazdaság, a mezőgazdaság 3.0 és a mezőgazdaság 4.0 részletes fogalmi különbségeire itt nem térünk ki; a különbségeket Szőke és Kovács (2020) részletezik tanulmányukban. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a mezőgazdaság 4.0 az adatokról szól: a megfelelő adatok gyűjtéséről, az adatok valós idejű feldolgozásáról, majd a feldolgozott adatok alapján részben automatikus döntések és ajánlások meghozataláról. Ezen technológiák egy része – mint alább látni fogjuk – csak egy-egy részfolyamatra kínál optimális megoldást, míg mások komplex megoldásokat kínálnak egyszerre több részfolyamatra is. Bögel (2018: 25) a mezőgazdaság kontextusában adatrobbanásról beszél: „a korábbinál sokkal több és többféle adat gyűjthető a talaj kémiai és biológiai összetételéről, a növények és az állatok állapotáról, a (mikro)klímáról és más, a gazdálkodást befolyásoló tényezőkről”.

A mezőgazdaság 4.0 adatalapú megoldásai lehetővé teszik a gazdálkodás optimalizálását: segítségükkel

- csökken a felhasznált inputanyag mennyisége,
- optimalizálhatók a mezőgazdasági folyamatok,
- hozamnövekedés érhető el,
- a szükséges beavatkozás automatikusan javasolható, valamint ennek alapján

– a beavatkozás azonnal, és részben automatikusan végrehajtható (Szőke–Kovács 2021, megjelenés alatt).

2. Anyag és módszer

A tanulmány azt vizsgálja, milyen módon kapcsolódik össze egymással a körkörös gazdaság és a mezőgazdaság 4.0 reformja. A kutatás szekunder információkat és adatokat használ fel. A feldolgozott irodalom egy része – elsősorban a mezőgazdaság 4.0 technológiáját bemutató példák – nem tudományos munkákból származnak, hanem különböző nyelvű ágazati hírekből, illetve egyes gyártók honlapjairól.

A tanulmányban felsorolt technológiák bemutatása során Höner (2019) német nyelvű összefoglalóját vesszük alapul és az ő szempontrendszerére alapján rendszereztek az egyes fejlesztéseket. A bemutatásnál nagyban támaszkodtunk Szőke és Kovács (2021, megjelenés alatt) munkájára is.

A következtetésekben rámutatunk, hogy hogyan függ össze egymással a mezőgazdaság 4.0 megközelítése és a körforgásos gazdaság koncepciója, majd javaslatokat fogalmazunk meg azzal kapcsolatban, hogy milyen lépések lehetnek szükségesek ahhoz, hogy a körforgásos mezőgazdaságot szem előtt tartó megoldások széles körben is elterjedhessenek.

3. Eredmények és értékelésük

A hagyományos mezőgazdasági folyamatok helyett (egy informatikai eszköztől elválasztott gép, például egy MTZ vagy egy Kirovec K701 traktor vontatja a minimális elektronikát tartalmazó munkagépet) már a modern, digitális technológiákat használó komplex, *gép (+fedélzeti számítógép) – gép (+fedélzeti számítógép) – telepi számítógép – adat rendszer* jelenik meg. Már nem a termelési eszközök kerülnek a középpontba, hanem az adatok (pl. adatgyűjtés, adatfeldolgozás, ezek alapján döntéshozatal, automatizált folyamatok) (vö. Csótó, 2017).

A mezőgazdasági termelés legfontosabb eszközei tehát – értelemszerűen – azok a termőföldi rendszerek maradnak, amelyek a termőföldön a megfelelő beavatkozást – szántást, vetést, pernmetezést, betakarítást – végzik. Ezek optimális és hatékony működéséhez azonban már a környezetről és a környezetből gyűjtött adatokra van szükség.

A következőkben röviden áttekintjük, mely technológiák kapcsolódnak a mezőgazdaság 4.0-hoz.

Munkagépek és munkagépi rendszerek

– Az Isobus (gyártótól függetlenül) a traktor és a vontatott munkagépek között teremt univerzális kapcsolatot.

- Automatikus kormányzási rendszerek és a sorvezetők: a traktorok egyre precízebb munkára képesek (centiméteres pontossággal) (Pollmann, 2017), és az automatikus rendszerek már nem csak a traktort, hanem a vontatott munkagépet is képesek irányítani (Deter, 2018; Takácsné és Takács, 2018).
- Telemetrikus adatok gyűjtése és továbbítása pl. CAN-bus (Controller Area Network) rendszer segítségével, amely műszaki adatokat – gépterheltség, sebesség, a motorterhelés / fordulatszám, üzemanyag-fogyasztás, permetezési idő és nyomás adatok továbbít (Kemény et al., 2017a).
- Támogató rendszerek pl. egyes munkafolyamatok rögzítése és automatikusan végrehajtása, vö. pl. a Fendt Teach-and-Playback technológiája (Pollmann, 2017).
- Új szenzorok és mérés technikák: permetezéskor például lehetővé válik a folyékony műtrágya és a növényvédőszer pontos kijuttatása. Egy szenzor érzékeli, hogy mennyi növényvédőszerre van szüksége az adott növénynek – ennek eredményeként akár a növényvédőszer 20 %-a is megspórolható (Pollmann, 2017; Wagner, 2018).
- Gép-gép közötti kommunikáció (machine to machine, M2M communication): a szenzorok és a mobil technológia másodpercenként gyűjti az adatokat. Betakarításkor a kombájn, ahogy telítődik, automatikus jelet küld a traktornak, hogy az pontosan oda tudjon érni, amikor a kombájn őrít, így nincs felesleges állási idő és üzemanyag-felhasználás, optimalizálódik a munkafolyamat (Pollmann, 2017).

Érzékelő és adatgyűjtő rendszerek

A modern mezőgazdasági gépek működéséhez szükség van az érzékelőkre és az adatgyűjtő rendszerekre például az automata kormányzáshoz, a sorfelismeréshez, a gyomnövények felismeréséhez, illetve a hatóanyag kijuttatásokhoz. Ezek a rendszerek a következők:

- Különböző hullámhossz-tartományokban működő kamerarendszerek.
- Szenzorrendszerek: a vezeték nélküli szenzorrendszer (Wireless Sensor Network, WSN) egy adatgyűjtő szenzorból, az adatokat feldolgozó egységből és a szenzoron kívül a kommunikációt biztosító adó-vevőkből áll. Az adatok feldolgozása nem az adatgyűjtés helyén, hanem a felhőben történik. Ezek a szenzorhálózatok a mezőgazdaság 4.0 legfontosabb eszközei, amelyek lehetővé teszik az egyedre szabott beavatkozást (öntözés, permetezés, műtrágyázás, stb.) (Shafi et al., 2019).
- Távérzékelés: műholdak, hagyományos légi járművek és pilóta nélküli légi járművek.
- Talajpróbák: a talaj folyamatos vizsgálata azért fontos, mert az adatok megmutatják, hogy hol van szükség beavatkozásra. A mezőgazdaság 4.0-s technológiák talajmintavevői azonnali információt nyújtanak a talaj és a környezet jellemzőiről, ezzel téve lehetővé a megfelelő és gyors beavatkozást (pl. Teralytic, SoilOptix, Stenon), anélkül hogy a talajmintát laboratóriumba kellene küldeni.
- Meteorológiai állomások: adott földterület mikroklimatikus viszonyairól gyűjtenek adatot, majd az adatokat elemzik. A modern mérőállomások az adatok rögzítésén kívül értesítést is küldenek mobiltelefonra, amikor egy adott esemény bekövetkezik (pl. adott hőfok elérése).

Mindemellett javaslatot tesznek az aktuális adatok és előrejelzések figyelembevételével egyes munkafolyamatok (pl. a permetezés) ideális időpontjára (Lemken, 2020).

Döntéshozó és menedzsment szoftverek

- Döntéshozó / javaslattevő szoftverek: a rendelkezésre álló adatbázisok, illetve egyéb információk figyelembevételével javaslatot tesznek az egyes munkafeladatok optimális időzítésére, és az ideális munkaszervezésre.
- Telepmenedzsment, dokumentációs és nyilvántartó szoftverek (komplex szoftverek): a farmmenedzsment-szoftverek a telep minden fontos tevékenységét rögzítik és nyilvántartják a földterületeken folyó napi tevékenységektől a termés értékesítésén keresztül a készletnyilvántartásokig és leltárokig (pl. az Agrivi, a Granular, a Conservis, a FarmERP vagy a FarmLogs).
- Speciális szoftverek: a mezőgazdasági tevékenység folyamatának egy-egy szakaszában vagy területén nyújtanak célzott segítséget (pl. Cropio, EOS Crop: műholdas képek segítségével elemzi a növényzet állapotát; Trimble Ag Premium Weather: a csapadék mennyiségéről ad információt; Winedirect: lehetővé teszi, hogy borászatok közvetlenül értékesíthessék boraikat).

A folyamatban lévő fejlesztések száma ezres nagyságrendű: naponta születnek olyan megoldások, amelyek egy startupnál csak egy-egy specifikus mezőgazdasági problémára kínálnak optimalizált(abb) megoldást, vagy amelyek nagy mezőgazdasági gyártók komplex szoftver- és adatrendszerét bővítik egy-egy komponenssel vagy eszközzel. Ezekről a fejlesztésekről részletes – ha nem is aktuális, hiszen 2019-es – áttekintést ad Day (2019).

4. Következtetések, javaslatok

4.1 Következtetések

A következőkben Szabó (2019) fent idézett, a körforgásos gazdaság előnyeit bemutató jellemzőit kapcsoljuk össze a mezőgazdaság 4.0 lehetőségeivel és előnyeivel. Ehhez Kemény és munkatársai (2017a), a precíziós mezőgazdaság előnyeit bemutató publikációját vesszük alapul⁷⁵.

⁷⁵ A precíziós mezőgazdaság fogalma a magyar tudományos irodalomban 20 éve létezik; habár azt mai technológiákra is használjuk, a nemzetközi szakirodalom egyetért abban, hogy a precíziós jelző a mezőgazdaság 3.0 szakaszára jellemző. Ezért javasoljuk a precíziós jelző helyett a mezőgazdaság 4.0 fogalmának bevezetését (vö. Szőke–Kovács 2020).

2. táblázat. A körkörös mezőgazdaság és a mezőgazdaság 4.0 kapcsolata

Körkörös gazdaság	Precíziós mezőgazdaság 4.0-s kiegészítésekkel
Megőrzi és gazdagítja a természeti tőkét	csökkenő inputanyag felhasználás; kevesebb műtrágya és növényvédőszer; kevesebb hulladék; nitráatterhelés csökkenése a felszín alatti vizekben; csökkenő szén-dioxid kibocsátás; csökkenő talajtömörödés
Optimalizálja a hozamokat	nő a termésmennyiség; javul a minőség; csökken a hozamingadozás; nő a jövedelmezőség
Minimalizálja a rendszerszintű kockázatokat	költségmegtakarítás; agrárium versenyképessége növekszik; kiszámíthatóbb hozamok
Elősegíti a munkahelyek teremtését	munkaerőfelhasználás csökkentése; megoldja a munkaerőhiányt; új munkahelyeket teremt
Elősegíti az innováció és a versenyképesség növelését	folyamatos innováció; modern gépek és eszközök; informatikai fejlesztések (szofverek, applikációk; adatbányász és adatértékelő rendszerek); érzékelő- és szenzorrendszerek folyamatos fejlesztése; nagy adatmennyiség optimális feldolgozásának kérdései; döntéshozó szoftverek fejlesztése

Forrás: (Szabó: 2019: 36; Kemény et al. 2017a).

A mezőgazdaság 4.0 fejezetben felsorolt technológiáknak köszönhetően a mezőgazdaság 4.0 forradalma az alábbiakkal tud hozzájárulni a körkörös mezőgazdaság kialakulásához:

- Inputanyag felhasználás optimalizálása: csökken a műtrágya és a növényvédőszerk kijuttatása. A csökkenő input anyag felhasználás miatt csökken a hulladék képződése is, azzal, hogy az input anyagok csomagolóanyagai (pl. növényvédőszerk, zsákos műtrágyák csomagolásai is) csökkennek.
- Csökken a gázolajfelhasználás, hiszen akkor és ott kerül elvégzésre egy adott feladat, ahol és amikor ténylegesen szükség van rá (pl. adott talajmunkára vagy permetezési munkára éppen nincs szükség, vagy csak kisebb területen), mindezek mellett a csökkenő inputanyag kijuttatás miatt (pl. ömlesztett műtrágyák rakodása és szállítása során felhasznált gázolaj mennyisége is csökken).
- Csökkenti a környezetterhelést (talaj, víz, levegő), alacsonyabb szintű kemizálás.
- Talajerózió csökkentése, illetve a talaj állapotának megőrzése / javítása a célzott kezelések miatt.
- Hozamnövekedés: nagyobb hozamok az egyedi igények figyelembevételé miatt, és nem a talaj kizsákmányolásával. A mezőgazdaság 4.0-s technológiáknak köszönhetően csökkenthetőek a hozamingadozások, így a termelés minőségi javítása érhető el.
- Alacsonyabb termelési költséget és alacsonyabb önköltséget eredményeznek a fentiek, így a jövedelmezőség növekszik.
- Hatékonyabb minőség-ellenőrzés válik lehetővé a pontos és nagy mennyiségű adatnak köszönhetően.

- Hatékonyabb munkaszervezés és munkaerőmegtakarítás: az adatoknak köszönhetően pontos információkat kapunk az elvégzendő feladatokról, mit, mikor, hogyan kell elvégezni; így nem keletkezik „felesleges munka”. Ezzel a munkavállalóknak is marad idejük más feladatokra, illetve a munkaerőmegtakarítás kevesebb költséget jelent a gazdálkodónak is.
- Új munkahelyek teremtése: A technológiai fejlődéssel növekszik a specializált szaktudás iránti igény. A hagyományos mezőgazdasági gépkezelői tudás már nem elég, kezelni kell a gépek elektronikai rendszereit, a több monitor által nyújtott információkat, mindezek mellett az elvégzendő feladatokat is meg kell írni a gép számára. Ehhez szerteágazó tudásra, adott szoftverek ismeretére is szükség van. (Részletesen vö. Szőke–Kovács 2021, megjelenés alatt).
- Élelmiszerbiztonság növelése: pontos adatoknak, az ellenőrizhetőségnek köszönhetően.
- Szigorúbb szabályozások, amelyek megkövetelik a modern technológiákat – versenyelőnyt jelentenek a vállalkozások számára.
- A nagyobb élelmiszerigény megköveteli a modern technológiákat – versenyelőny.
- Elősegíti az innováció és a versenyképesség növelését: a mezőgazdaság 4.0 fejlődését nagy mértékben meghatározza az innováció, amely által a vállalkozások termelési hatékonysága és nyeresége növekszik.
(Berta (2018), Höner (2019), Kemény et al. (2017a), Molnár et al. (2018), Podmaniczky (2018) és Pollmann (2017) alapján.)

A modern technológiák használatával ugyanakkor csak akkor érhető el pozitív hatás, ha azokat alkalmazzák is. A modern mezőgazdasági technológiák használatáról az elmúlt években több felmérés is készült, Németországban a mezőgazdaság 4.0 használatára vonatkozóan, pl. Bajorországban (Gandorfer et al., 2017: 13), Magyarországon még csak a mezőgazdaság 3.0-ra vonatkozóan (Agrotrend, 2020).

1. ábra: A mezőgazdaság fejlett technológiáit használók száma Bajorországban, illetve Magyarországon.

Forrás: (Gandorfer et al., 2017: 13, Agrotrend, 2020)

Számos kutatás zajlik azzal kapcsolatban, hogy miért nem használják a gazdálkodók a digitális technológiákat. A kutatások szerint a következő okokat jelölik meg legtöbbször a gazdálkodók:

- adatoktól való félelem – adatvédelem, adatok túlzott térnyerése; az adatbirtoklás kérdése,

- szaktudás hiánya – informatikai ismeretek hiánya, ismeretlen piac, nehéz kezelhetőség,
- technikai akadályok – kompatibilitáshiány, szélessávú internet hiánya,
- bizalmatlanság – megkérdőjelezett hatékonyság, műszaki hibalehetőségek, balesetveszély,
- magas beszerzési költségek

(Gandorfer et al. 2017: 15 alapján, vö. Berta, 2018, Deutsch et al., 2019; Kemény et al., 2017b, Keszey és Zsukk, 2017).

Mint látjuk, a mezőgazdaság 4.0 technológiai nagyban hozzá tudnak járulni a körkörös gazdaságban elérendő célok megvalósításához, akkor is, ha a mezőgazdaság 4.0 motivációja nem a körkörösség, hanem a hatékonyság és az optimalizálás. Azonban részben pont a hatékonyság növelésével és optimalizálással lehet az első lépéseket megtenni egy körkörös (körforgásos) mezőgazdaság irányába.

A mezőgazdaság körforgásos megközelítése nem tekint vissza hosszú múltra. A témával foglalkozó kutatások részben csak a mezőgazdaság egyes részterületeit, illetve azon belüli is speciális helyzetekben mutatnak rá a körforgásos mezőgazdaság lehetőségeire, előnyeire és hátrányaira. Így például Kapoor et al. (2020.) azt mutatják be indiai példán keresztül, hogyan lehet a mezőgazdasági hulladékot biogázként hasznosítva a körforgásba visszajuttatni, míg Fan et al. (2018) egy kínai sertéstelep példáján mutatják be, hogy a körforgásos mezőgazdaság céljai részben miért nehezen megvalósíthatóak, és miért szükséges a teljes, komplex hatásmechanizmus ismerete a megfelelő döntések meghozatalához. Barros és munkatársai (2020) hívják fel a figyelmet – a mezőgazdasági hulladékból nyerhető bioenergia kapcsán – arra, hogy a körkörös mezőgazdasággal kapcsolatos kutatások a lehető legaktuálisabbak: a téma az elmúlt 4 évben kerül csak egyre inkább a kutatások középpontjába és a kutatási terület most van kialakulóban.

A komplex összefüggéseket, illetve a lehetséges kutatási, illetve innovációs irányokat részletesen írja le az Animal Task Force és a Plants for Future (2019) közös állásfoglaló és értékelő kiadványa, amely azokat a kutatási irányokat jelöli ki, amelyek elősegíthetnék egy fenntarthatóbb európai mezőgazdaság létrejöttét.

4.2 Javaslatok

A mezőgazdaságban, technológiai oldalról a 4.0 (adatközpontú) megoldások kerültek előtérbe és teszik hatékonyvá a termelést, emellett a gazdaság egészében, és a mezőgazdaságban is a fenntartható megoldások, a körforgásosságra és újrahasznosításra épülő fejlesztések a kívánatosak. Mint láttuk fentebb, a technológiai trend és a körkörösség nem mond ellent egymásnak, sőt, azok jól kiegészítik egymást.

Az alábbiakban ezért röviden felsoroljuk, milyen lépések lehetnek szükségesek ahhoz, hogy a mezőgazdaság körforgásosságát megvalósíthassuk.

1) Stakeholderek azonosítása és bevonása egy körkörös mezőgazdaság megalkotásának folyamatába a stakeholderek igényeinek felméréseivel. A stakeholderek a kontextusban legalább a következők

- a) mezőgazdasági gép- és eszközgyártók
- b) mezőgazdasági inputanyagok gyártói
- c) gazdálkodók
- d) fogyasztók
- e) kormányzatok (körköröség támogatása)
- f) kutatás-fejlesztési szektor

2) Körforgásos megoldásokat lehetővé tevő innovációk támogatása

Kormányzati, vagy európai szinten azon innovációk támogatása, amelyek a stakeholderek igényeit kielégítik, miközben a megoldások megfelelnek a körforgásosság elvárásainak is. Itt kapna kiemelt szerepet a 4.0 megoldások támogatása.

3) Fogyasztók edukálása

A változások eléréséhez a fogyasztókkal is meg kell ismertetni a körforgásos mezőgazdaság előnyeit, és azt, hogy az ő döntéseik (fogyasztásuk) mivel járulnak hozzá – vagy nem járulnak hozzá – a mezőgazdaság körköröségéhez. Ez például megfelelő társadalmi-marketing kampányokkal, a körforgásos termelésből származó mezőgazdasági termékek pozitív megkülönböztetésével érhető el.

4) Komplex kutatás-fejlesztési programok támogatása, amelyek egyszerre veszik figyelembe

- a) a fogyasztók igényeit (pl. egészséges étel),
- b) a gyártók lehetőségeit és a technológia színvonalát,
- b) a termelők elvárásait (pl. hatékony termelés),
- c) és a körköröség megvalósulását.

Ez csak komplex, interdiszciplináris kutatási programok segítségével valósítható meg. Ehhez az egyik elsődleges feladat véleményünk szerint annak felmérése, hogy a mezőgazdaság 4.0 – mint napjaink és a közeljövő mezőgazdasági fejlesztéseinek iránya –, hogyan tud hozzájárulni a mezőgazdasági körforgás kialakításához.

Összességében elmondható, hogy a mezőgazdaság 4.0 hozzájárulhat a mezőgazdaság körkörösé válásához, azonban a körkörös mezőgazdaság kialakításához nem csak a hatalmas mennyiségű adatra és a technikai eszközökre van szükség, hanem a gazdálkodók megfelelő, nyitott hozzáállására is a teljes, működő rendszer kialakításához. Emellett nem elég a gazdaságokban, a gazdaságoknál fejlesztéseket végrehajtani, hanem az ő beszállítóiknál, és a megtermelt terményeket feldolgozó cégeknél is szükséges az átalakítás, hogy kialakulhasson a körforgás.

Ezek az átalakítások a vállalatoknak is érdekében állnak. Közhelynek tűnik, de igaz: amelyik vállalkozás nem reagál a külső és belső környezetéből érkező folyamatos változásokra, az nem

állva marad, hanem visszafelé fejlődik. Korábban viszonylag lassú volt ez a változási folyamat, amelyre ritkábban és kisebb horderejű döntésekkel kellett reagálni, mára azonban villámgyors és drasztikus változásokra kell felkészülniük a gazdasági szereplőknek (vö. Keller, 2017).

5. Felhasznált irodalom

- Agrotrend (2020): Mezőgazdaság 4.0 a jelen
<https://www.agrotrend.hu/innovacio/precizios-gazdalkodas/mezogazdasag-40--a-jelen>
[2020. 07. 28.]
- Animal Task Force – Plants for Future (2019): Research and Innovation towards a more sustainable and circular European agriculture Exploring synergies between the livestock and crop sectors
<http://www.plantetp.org/research-and-innovation-towards-more-sustainable-and-circular-european-agriculture-exploring> [2021. 01. 03.]
- Barros, V. M. et al. (2020): Mapping of research lines on circular economy practices in agriculture: From waste to energy, *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 131, 109958
- Berta, O. (2018): Információs technológiák használata a magyar mezőgazdasági vállalkozások menedzsmentjében: avagy egy digitális agrárgazdasági kutatás eredményei. *Gazdálkodás*, 62(4), 337-352.p.
- Bögel, Gy. (2018): A dolgok internetének hatása az ellátási láncokra: a mezőgazdaság példája. *Logisztika trendek és legjobb gyakorlatok*, 4(2), 23-27.p.
- Bonneau, V. et al. (2017): Industry 4.0 in agriculture: Focus on IoT aspects, European Commission.
https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/dem/monitor/sites/default/files/DTM_Agriculture%204.0%20IoT%20v1.pdf
[2020.04.01.]
- Csótó, M. (2017): Az infokommunikációs eszközök jövője a mezőgazdaságban. *Információs Társadalom*, 17(3), 89-93.p.
<https://doi.org/10.22503/inftars.XVII.2017.3.6>
- Day, S. (2019): Agtech Landscape: Tracking 1,600+ Startups Innovating on the Farm and in the Supply Chain
<https://www.forbes.com/sites/themixingbowl/2019/09/03/agtech-landscape-tracking-1600-startups-innovating-on-the-farm-and-in-the-supply-chain/#771935e73b62>
[2020.04.08.]
- Deter, A. (2018): Landwirtschaft 4.0 – endlich mal praktisch. *Top Agrar*, 2018(3), 116-117.p.
- Deutsch N. et al. (2019): A technológia szerepének stratégiai felértékelődése. Budapest: Corvinus.
- Digital Farming: what does it really mean? (2017): Brussels: CEMA – European Agricultural Machinery.
- Fan, W. et al. (2018): Life Cycle Environmental Impact Assessment of Circular Agriculture: A Case Study in Fuqing, China, *Sustainability*, 10(6), 1810.
- Gandorfer, M. et al. (2017): Landwirtschaft 4.0 – Digitalisierung und ihre Herausforderungen. In Wendl, G. (Hrsg.): *Ackerbau – technische Lösungen für die Zukunft*, Bayerische Landesanstalt für Landwirtschaft. 9-20.p.
- Höner, G. (2019): Weniger Diesel – mehr Daten. *Top Agrar*, 2019(6) 84-89.p.

- Karpoor, R. et al. (2020): Valorization of agricultural waste for biogas based circular economy in India: A research outlook, *Bioresource Technology*, 304, 123036
- Keller, K. (2017): A turizmusmarketing környezete, In Lőrincz K.; Sulyok J. (szerk.): *Turizmusmarketing*, Akadémiai Kiadó, ISBN: 9789634540243 39-61.p.
- Kemény, G. et al. (szerk.) (2017a): A precíziós szántóföldi növénytermesztés összehasonlító vizsgálata. *Agrárgazdasági Kutató Intézet*. ISBN 9789634916017
- Kemény, G. et al. (2017b): A precíziós szántóföldi növénytermesztési technológiára való átállás becsült makrogazdasági hatásai, különös tekintettel a beruházási költségekre és megtérülésére, *Gazdálkodás*, 61(3) 223-234.p.
- Keszei, T.; Zsukk, J. (2017): Az új technológiák fogyasztói elfogadása. *Vezetéstudomány*, 48(10), 38-47.p.
- Klerkx, L. et al. (2019): A review of social science on digital agriculture, smart farming and agriculture 4.0: New contributions and a future research agenda. *NJAS – Wageningen Journal of Life Sciences*, 90-91, 100315.
- Krombholz, K. (2018): Gedanken zur Vorgeschichte von Landwirtschaft 4.0. In Frerichs, L. (Hrsg.): *Jahrbuch Agrartechnik 2018* TU Braunschweig. 238-255.p.
- Lemken (2020): <https://smartfarming.lemken.com/en/> [2020.04.10.]
- Molnár, A. et al. (2018): A precíziós és a konvencionális szántóföldi növénytermesztés összehasonlító vizsgálata. *Gazdálkodás*, 62(2), 123-134.p.
- Németh, K. et al. (2020a): A körforgásos gazdaság jó gyakorlatai. XXVI. Ifjúsági Tudományos Fórum, Keszthely, 2020.05.21. ISBN: 9789633961438 1-6.p.
- Németh, K. et al. (2020b): Can energy be a “local product” again? Hungarian case study, *Sustainability* 12(3), 1118
- Pintér, G. et al. (2009): A szőlővenyige és a fanyesedék biomassza-erőművi beszállításának elemzése, *Gazdálkodás* 4(53), 357-363.p.
- Podmaniczky, L. (2018): Mezőgazdaság és környezet. In Mizik T. (szerk.): *Agrárgazdaságtan II. Akadémiai*. ISBN: 9789630599085 402-444.p.
- Pollmann, B. (2017): Digitale Landwirtschaft: IT für Acker und Stall. <https://biooekonomie.de/digitale-landwirtschaft-it-fuer-acker-und-stall> [2020.01.12.]
- Shafi, U. et al. (2019): Precision Agriculture Techniques and Practices: From Considerations to Applications. *Sensors*, 19(17), 3796.
- Szabó, A. (2019): Körforgásos gazdaság. In Kelemen I. et al. (szerk.): *Infokörkép. Országgyűlés Hivatala*, 36-37.p.
- Szőke, V.; Kovács, L. (2020): Mezőgazdaság 4.0 – relevancia, lehetőségek, kihívások. *Gazdálkodás*, 64(4), 289-304.p.
- Szőke, V.; Kovács, L. (2021, megjelenés alatt): A mezőgazdaság 4.0 technológiáinak munkaerőpiaci hatásai. *Gazdálkodás*.
- Takácsné György, K.; Takács, I. (2018): Precíziós mezőgazdaság. In Mizik Tamás (szerk.): *Agrárgazdaságtan II. Akadémiai*. ISBN: 9789630599085 211-228p..
- Tóthné, Szita K. (2017): Körforgásos gazdaság, mint a zöld gazdaság legújabb arca. In Csiszár, Cs. (szerk.): *Jubileumi tanulmánykötet Illés Mária professzor asszony 70. születésnapjára*. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 155-163.p.
- Wagner, K. (2018): Ertrag von oben bestimmen. *Top Agrar*, 2018(2), 96-98.p.

Turism and security

Police as a subject of prosecutorial investigation and criminal procedure code of the Republic of Serbia

Dragana Čvorović¹- Dr. Vince Vari²- Turanjanin Veljko³

¹Assistant Professor- University of Criminal Investigation and Police Studies-²Associate Professor- University of Public Service, Faculty of Law Enforcement- ³Assistant Professor- Law Faculty, University of Kragujevac

¹ Cara Dusana street, Serbia 11000, ² Ludovika tér street, Budapest H-1083, ³ Jovana Cvijica 1 Street, 34 000 Kragujevac

e- mail address: dragana.cvorovic@kpu.edu.rs, varivince@uni-nke.hu, vturanjanin@jura.kg.ac.rs

Abstract

The subject of the analysis in the paper are the issues of the procedural position of the police (its rights and obligations) in conducting the investigation by the public prosecutor as its main subject. There are two groups of issues within which the subject matter in question was analysed. The first one relates to general remarks about the concept of prosecutorial investigation as one of the most important novelties brought by the Criminal Procedure Code of the Republic of Serbia from 2011. The second group of issues concerns the expert and critical theoretical, normative and practical role of the police as a subject of investigation. The key result of the analysis of this group of issues is that despite the fact that the current text of the CPC of the RS provides numerous opportunities for engaging the police as an active subject in conducting investigation, it is necessary to create a normative basis for the possibility of even more adequate police engagement during the investigation, thus creating a normative basis for a more efficient investigation, by carrying out interventions in the CPC that the authors offer in the proposals de lege ferenda.

1. Introduction

The process of reforming the criminal procedure legislation of the Republic of Serbia, and within it primarily the process of reforming the Criminal Procedure Code, began with the adoption of the Criminal Procedure Code from 2001⁷⁶ and its latest result is the CPC from 2011⁷⁷ with several (four) amendments even before the beginning of its full implementation (October 1, 2013), which in itself speaks not only about the complexity of the issue but also about the relevance of numerous new solutions brought by this legal text (Bejatović, 2013).

⁷⁶"Official Journal of the FRY", No. 70/01 and 68/02 and "Official Gazette of the RS", No. 58/04, 85/05, 115/05, 49/07, 20/09, 72/09 and 76/10.

⁷⁷"Official Gazette of the RS", No. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 and 35/2019.

There are several goals that need to be achieved by working on the reform of the CPC⁷⁸, the key among them being the creation of a normative basis for more efficient criminal proceedings (Djurđić, 2012). Starting from the goal set in this way, as well as the indisputable importance of the legal norm for the efficiency of criminal proceedings in general, there are numerous novelties brought by the process of reforming this legal text. One of the most important is leaving the judicial investigation and moving to the prosecutorial concept of investigation (Bejatović, 2014). This novelty is the result of the almost dominant attitude of the expert public of Serbia, and not only Serbia (Jevsek, 2014; Simović, 2014; Fiser, 2014; Djurdjevic, 2014), that the prosecutorial concept of investigation is in the function of efficiency of criminal proceedings and thus in the function of practical realization of key the goal of the reform of the criminal procedure legislation of Serbia - creating a normative basis for a more efficient criminal procedure (Bejatović, 2016). Bearing this in mind, as well as the indisputable fact that an efficient investigation is a very important prerequisite for the efficiency of criminal proceedings as a whole, it is not surprising that in addition to legislation as regards the issue of investigation, especially its concept, some of the most present issues are the theories of criminal procedure law in the reform of the criminal procedure legislation of Serbia. Such a high degree of normative and theoretical relevance of this issue lies in the fact that the prosecutorial investigation itself is not unconditionally in function of what is expected of it - in the function of the key goal of the reform - in the function of efficiency of criminal proceedings (Cvorovic et al., 2016). On the contrary, the prosecutorial concept of investigation is in the function of the efficiency of criminal proceedings (Skulic, 2011), only if it is elaborated on the principles inherent in this concept, which is not easy to achieve. There are a number of open questions, the solving of which influences the degree of practical realization of this key goal of the prosecutorial concept of investigation. For example, the case of questions concerning: the degree of suspicion as a material condition for the possibility of initiating an investigation; active subjects of investigation (whether it should be only the public prosecutor or the prosecutor and the police together); specifying the conditions under which the police may appear as an active subject of investigation, as well as the types of investigative actions it can take in such a capacity; anticipation of specific mechanisms which ensure adequate cooperation between the public prosecutor and the police in the investigation; questions of the probative value of actions taken by the police in the investigation and monitoring their work during the investigation. These were also key issues during the Hungarian criminal procedure reform (Vári, 2019). Then there is the question of how to harmonize the legal nature of the investigation with its aim which is collecting material necessary for raising an indictment by the public prosecutor, etc. (Radulović, 2012).

2. Material and methods

In the analysis of the subject matter in question, in addition to the theoretical and normative method, the statistical method was used to collect and analyse statistical indicators of initiated investigations and filed indictments based on the Report of the Republic Public Prosecutor's Office in 2017, 2018 and 2019. The authors analyzed the statistical indicators regarding the initiated investigations in the area of basic and higher public prosecutor's offices, organized crime prosecutor's offices as well as prosecutor's offices of special jurisdiction.

When it comes to the filed indictments, the authors used the statistical method to process the data related to the number of accused persons, filed motions to indict, direct indictments and

---

⁷⁸The CPC means the Criminal Procedure Code of the Republic of Serbia from 2011.

indictments for 2017, 2018, 2019 in the Republic of Serbia and then analyzed them. The analysis of data on these types of indictments is a consequence of the fact that they relate to various criminal matters and only in their entirety give a true picture of the state of crime in the Republic of Serbia from the aspect of this procedural moment. In view of this, the following should be borne in mind: first, motions to indict are a type of indictments filed for criminal offenses punishable by imprisonment for up to eight years, for criminal offenses that are not investigated but certain evidence collecting procedures can be undertaken before a motion to indict is filed (Ilić et al., 2013). Second, a direct indictment is filed in cases of criminal offenses for which an investigation is usually conducted, but it is absent in cases when even without conducting an investigation, the prosecutor has sufficient evidence for the indictment (Skulic, 2019), and it is for criminal offenses punishable by imprisonment for over eight years after the investigation was conducted (Cvorovic, 2014).

The collected data speak of two aspects of the subject matter: first, on the degree of efficiency of the police in the investigation and second, on the degree of adequacy of cooperation between the public prosecutor and the police as an important instrument for achieving the desired degree of efficiency of the investigation and thus the efficiency of the criminal procedure as a whole.

3. Results and evaluation

One of the most important characteristics of the investigation in the CPC of the RS is the number of subjects participating in its conduct. This characteristic is the result of the fact of the number and variety of actions that are undertaken. In accordance with this criterion, the characteristics of the subjects of investigation are different, they appear in the conduct of the investigation in different roles, with different rights and duties, but what they all have in common is that their activities contribute to achieving the purpose of investigation. In addition to the competent public prosecutor as a key subject of the investigation, there are other subjects, with the proviso that their participation in the investigation is primarily dependent on the attitude of the public prosecutor as its key actor. By issuing an order to conduct an investigation, which is within its exclusive jurisdiction, the public prosecutor may take all evidence collecting procedures that, in his or her opinion, are necessary for the successful conduct of the investigation, but may entrust their conduct to other entities (another public prosecutor and the police) (Cvorovic, 2015). In deciding whether or not to take a particular evidence collecting procedure, as well as whether to entrust its conduct to another entity, the public prosecutor is guided solely by the purpose to be achieved by its conduct and the efficiency of the investigation. Furthermore, with the possibility of entrusting the conduct of certain investigative procedures to another public prosecutor or the police, the public prosecutor may, if he or she deems it necessary, request the assistance of the police (forensic, analytical, etc.) or other state bodies in connection with the investigation which are obliged to provide him or her with that assistance at his request.

One of the subjects involved in the investigation is the police. There are several reasons for justifying this approach of both the legislator and the public prosecutor's practice in engaging the police as an active subject of investigation. Among the reasons, three are of special importance (Banović, 2018). First, the police, as a key subject of the pre-investigation procedure for the purpose of practical realization of its function related to the detection of criminal offenses and their perpetrators, has the possibility of undertaking operational and tactical measures and actions and the possibility of undertaking certain evidence collecting procedures, the results of which can be used in criminal proceedings as evidence. The end result of this activity is the filing of a criminal complaint with the public prosecutor as the most common basis in making a decision of the public prosecutor to initiate an investigation. This fact speaks for itself that already by issuing

an order to conduct an investigation, the police have a large amount of evidence on the criminal matter that is the subject of the investigation, so it is quite justified to participate in the subsequent investigation both in their concretization and in finding additional evidence with the aim of achieving basic function of investigations (Bugarski, 2014). Secondly, the personnel and technical component of the police also speaks in favor of its involvement in conducting the investigation. Third, the very nature of certain evidence collecting procedures that are undertaken in the investigation inevitably requires the involvement of the police (the case, for example, with: on the scene investigation, reconstruction of events, obtaining documents, special evidence collecting procedures, etc.) (Banović, 2012). Fourth, it is in the function of the efficiency of the investigation and thus the efficiency of the criminal procedure as a whole (Bejatović, 2018).

Generally speaking, there are two possible ways for the police to participate in the investigation. First, the police can undertake certain evidence collecting procedures. Secondly, the police can provide professional assistance to the public prosecutor when undertaking certain evidence collecting procedures and other actions of the investigative procedure in general (for example, obtaining data on the suspect before the end of the investigation). The common characteristic of both types of police participation in the investigation is that its engagement can only take place at the request of the public prosecutor. Unlike the pre-investigation procedure where the police undertake on their own initiative not only operational and tactical measures and actions, but also evidence collecting procedures (Lazić, 2017), there is no self-initiative action in the investigation. The issue of (mal)function of such a solution seems justified, in those situations when the police, at the request of the public prosecutor, undertakes a concrete evidence collecting procedure and during its undertaking there is a need for urgency of undertaking some other evidence collecting procedure. It seems that in such a situation it would be far more justified to envisage the possibility of the police acting the same as in the pre-investigation procedure on this issue. In other words, it should be provided that the police, in cases when conducting the evidence collecting procedure entrusted to them by the public prosecutor, may on their own initiative undertake evidence collecting procedure that is not covered by the already received request of the public prosecutor if reasons of urgency require it and it stands in connection with or proceeds from already undertaken evidence collecting procedure and the police should then inform the public prosecutor about the obtained results. Of course, such a possibility should be envisaged only in the case of simultaneous fulfillment of two conditions (that during the undertaking of evidence collecting procedure by the police at the request of the public prosecutor there is a need for urgency of undertaking some other evidence collecting procedure that is related to the already taken evidence collecting procedure or proceeds from it). There are two reasons for justifying such a solution. First, it provides for the possibility of undertaking an evidence collecting procedure that could not be undertaken later in time or would be associated with greater difficulty. Secondly, it is in the function of the principle of efficiency of the investigation as one of its most important features (Marković, 2019).

When it comes to the police as a subject of undertaking evidence collecting procedures in the investigation, first of all, it should be noted that the public prosecutor can entrust the police with any evidence collecting procedure. The public prosecutor can entrust them with even those evidence collecting procedures that the police could not undertake in the pre-investigation procedure (for example, examination of witnesses or experts). Even despite the legal possibility that the public prosecutor may entrust any evidence collecting procedure to the police during the investigation, in practice those evidence collecting procedures are entrusted to the police that they cannot undertake on their own initiative in the pre-investigation procedure (the case is primarily with the actions of on the scene investigations, reconstruction of events, search, sampling, etc.) (Kiurski, 2014).

When it comes to evidence collecting procedures that require court approval (in the case of, for example, special evidence collecting procedure of secret surveillance of communication, these actions are entrusted to the police, but the police cannot be entrusted with obtaining the court's approval to apply the action as an indispensable condition for its realisation because it is in the sole jurisdiction of the public prosecutor). In cases of this category of evidence collecting procedures, despite the fact that their conduct is within the jurisdiction of the police, the police can only propose (initiate) the public prosecutor to ask the court for permission to conduct such an evidence collecting procedure. The exception to this rule is the case when during the implementation of the entrusted special evidence collecting procedure (for example, secret surveillance of communication) it becomes known that the suspect uses another telephone number or address, then the police and other competent authority (Security Information Agency or Military Security Agency) expand secret surveillance of communications to that telephone number or address and shall immediately inform the public prosecutor of that matter, who shall then immediately submit a proposal to the court (pre-trial judge) to subsequently approve the extension of secret surveillance of communication.⁷⁹

The legal provision on entrusting evidence collecting procedures to the police is an exception to the regular situation, so it should be interpreted in this way, which specifically means that not all or most of the evidence collecting procedures could be entrusted to the police. Using this legal possibility, there is almost no criminal case in which an investigation is conducted without the public prosecutor engaging the police in its implementation, either entrusting it with the implementation of certain evidence collecting procedures or engaging it as a subject of providing professional assistance to the public prosecutor. Having in mind the above arguments of the necessity of engaging the police by the public prosecutor during the investigation, the public prosecutors use the mentioned legal possibilities in practice on a daily basis in almost all criminal matters of this nature, and there are quite a number of them. Thus, for example, if the data of charts 1, 2 and 3 are observed, then there is an extremely high number of investigations initiated by the public prosecutor and thus an extremely large number of police engagements on this basis by the public prosecutor. Three key results were obtained by analyzing the data obtained on this basis, and on the basis of charts 1, 2 and 3. These are:

First of all, there is a large number of investigations conducted or certain investigative actions undertaken before the indictment is submitted to the court by the public prosecutor. Observed by individual years, it ranges from 5,180 orders issued to conduct an investigation in 2017 to 5,281 in 2019. If we add to this a large number of motions to indict (2328 in 2017 to 2920 in 2019) in which, as a rule, certain evidence collecting procedures are taken before the indictment is filed, then that number is 51.3% higher. Such a large number of orders issued to conduct an investigation is the result of the fact of an extremely wide range of criminal offenses for which an investigation is being conducted. These are all criminal acts for which a general criminal procedure is conducted, i.e. criminal offenses punishable by imprisonment of eight years or more. Exceptions are cases of direct indictment in which the investigation is absent, despite the fact that it is a general criminal procedure. In the summary criminal procedure (Ilić, 2013), the investigation is excluded, with the proviso that, if necessary, only certain evidence collecting procedures can be taken or certain evidence collected. There is also no investigation in the criminal procedure against juveniles, but a preparatory procedure is being conducted.

Secondly, the order to conduct an investigation is issued in all public prosecutor's offices in the territory of the Republic of Serbia. True, having in mind the actual competence of public prosecutor's offices, the number of issued orders is different. Most orders to conduct investigations are issued by higher public prosecutor's offices (64.3%) and the least by the prosecutor's office for

---

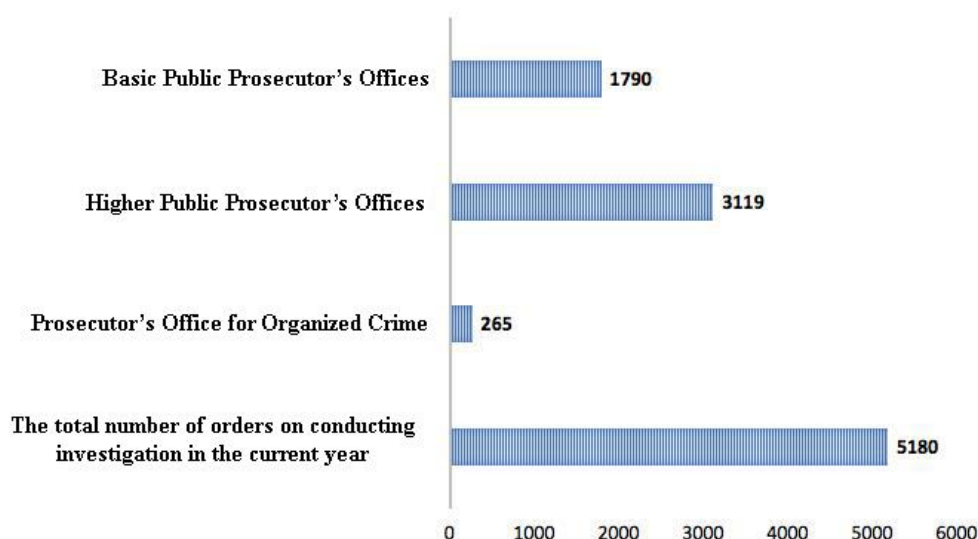
⁷⁹ Article 169 of the CPC

organized crime (3.9% of all issued orders to conduct investigations), which is a result of the fact that they have only the most difficult criminal offenses in their jurisdiction (the case primarily with organized criminal offenses).

Thirdly, observed by individual years, the differences in the received orders on conducting the investigation are minimal, and this is observed both collectively and by individual prosecutor's offices. Collectively, they range from 5,180 in 2017 to 5,281 in 2019. Or observed from the aspect of higher public prosecutor's offices from 3119 in 2017 to 3584 in 2019, and from the aspect of the prosecutor's office for organized crime from 265 in 2017 to 180 in 2019.

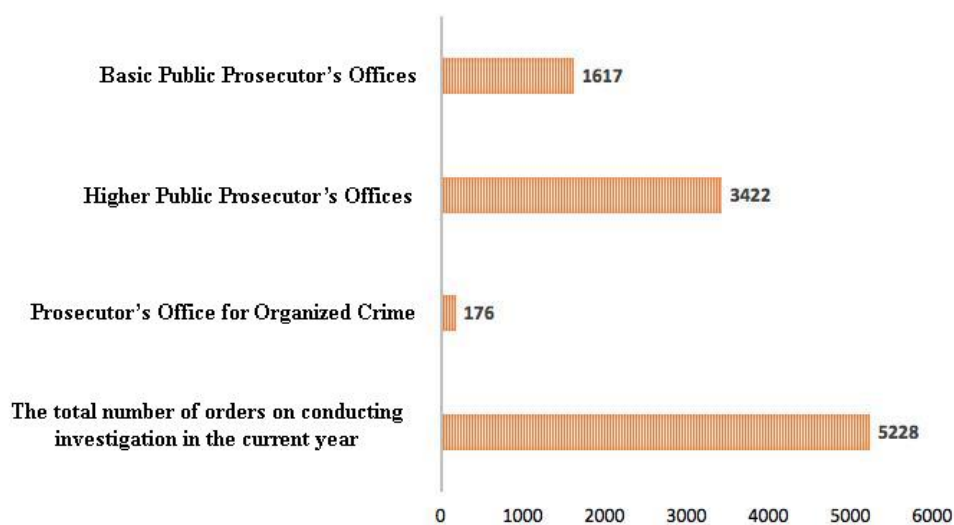
Fourth, the analysis of cases selected by the method of random sampling shows that there is almost no case of conducting an investigation without the involvement of the police, most often at the same time as a subject of undertaking the evidence collecting procedures entrusted to it and as a subject of providing professional assistance to the public prosecutor during investigations.

Orders to conduct an investigation in 2017

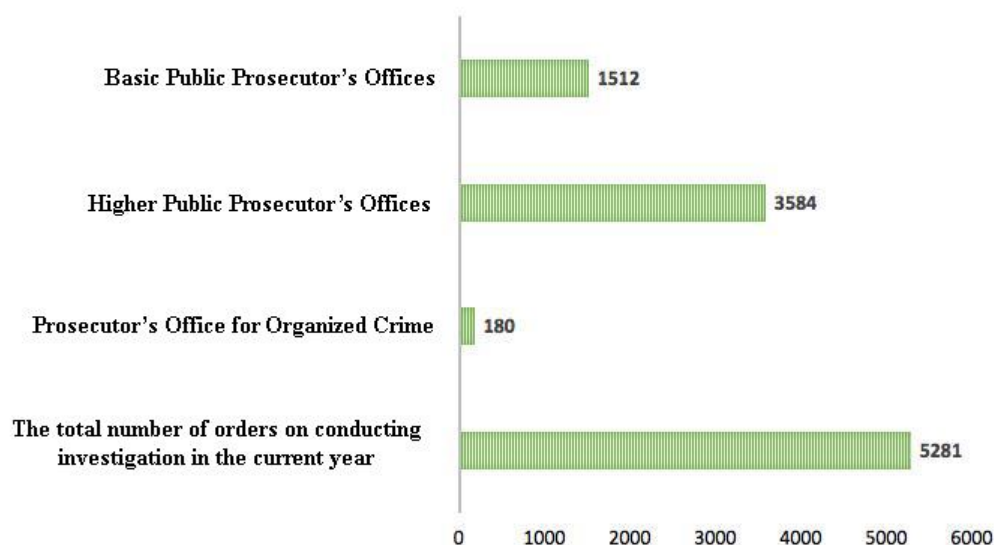
Chart No 1. Issued orders to conduct investigations in 2017
(In total and by individual public prosecutor's offices) Source: The Report of the Republic Public Prosecutor's Office for 2017.

Orders to conduct an investigation in 2018

Chart No. 2. Issued orders to conduct investigations in 2018
(In total and by individual public prosecutor's offices). Source: The Report of the Republic Public Prosecutor's Office for 2018.

Orders to conduct an investigation in 2019

Chart No. 3. Issued orders to conduct investigations in 2019
(In total and by individual public prosecutor's offices). Source: The Report of the Republic Public Prosecutor's Office for 2019.

If the above presented data on the number of initiated investigations are observed together with the data on the number of indictments filed after the conducted investigation (Charts 4, 5 and 6), then we can notice an extremely high number of filed indictments after the investigation. Thus, for example, in 2017, 2328 (44.95%) indictments were filed after the investigation, in 2018 - 284 (54.3%) and in 2019 - 2920 (55.2%) indictments. Such a high

number of filed indictments after the investigation is the result not only of the activity of the public prosecutor but also of the activity of the police, which the public prosecutor usually engages in all cases of conducting the investigation.

In addition to the above, several other results can be seen from graphs 4, 5 and 6, which speak of the role of the police in raising indictments by the public prosecutor in general. Those are:

First, observed from the aspect of the total number of criminal charges filed, the indictment as one of the three possible types of criminal charges of the public prosecutor accounts for 76.2%, which speaks, among other things, of the scope of police involvement in the investigation bearing in mind the already stated fact that there is almost not a single case of conducting an investigation without the police being engaged in its implementation.

Secondly, the number of filed indictments after the investigation is approximately identical in the observed years (2017-2019) - ranging from 2328 in 2017 to 2920 in 2019.

Third, motions to indict and direct indictments as special indictments of the public prosecutor are also present. In 2017, these two types of indictments account for 14.5% of indictments, in 2018 28.2% and in 2019 28.3%. However, when it comes to these indictments, one should keep in mind the fact of the possibility of taking certain evidence collecting procedures before filing the indictments, and thus the possibility of the public prosecutor to engage the police in such criminal matters, which he usually does.

Fourth, the percentage of indictments filed in relation to the initiated investigations speaks of the high degree of efficiency of conducting investigations by the public prosecutor and thus the contribution of the police to the efficiency of the investigation, given the fact that the police is an indispensable subject of investigation in almost every criminal matter.

Finally, when it comes to the police as an active subject of the investigation, the following should be kept in mind:

First, when entrusting the performance of evidence collecting procedures to the police, the public prosecutor in his request for taking evidence collecting procedures indicates the entrusted evidence collecting procedures and the facts that need to be established by those actions. In addition, in his request sent to the police on this occasion, the public prosecutor provides information on the accused person and the criminal offense for which the investigation is being conducted and the precise determination of the evidence collecting procedures to be taken, with data on persons who should attend the presentation of evidence i.e. to be informed about it, as well as what facts and circumstances need to be clarified with it.

Second, the police cannot refuse to perform the evidence collecting procedures entrusted to them. However, in case the police do not act upon the request of the public prosecutor, the public prosecutor will immediately inform the head who manages the body, and if necessary, he can inform the competent minister, the government or the competent working body of the competent assembly. Also, if within 24 hours of receiving the request, the police do not act on the request, the public prosecutor may request the initiation of disciplinary proceedings against the person he considers responsible for failure to act on his request.

Third, the cooperation between the public prosecutor and the police during the investigation must be active and characterized by a professional relationship, and must be based on a law or an appropriate bylaw. Only the professional mutual relationship and active cooperation of these two subjects is in the function of a fast and well-conducted investigative procedure.

Fourth, in cases of engagement in the investigation, the police are obliged to conduct the entrusted evidence collecting procedures in accordance with the relevant provisions of the Code and respect all other legal provisions related to the undertaking of evidence collecting procedures by the public prosecutor in the investigation. Thus, for example, when undertaking

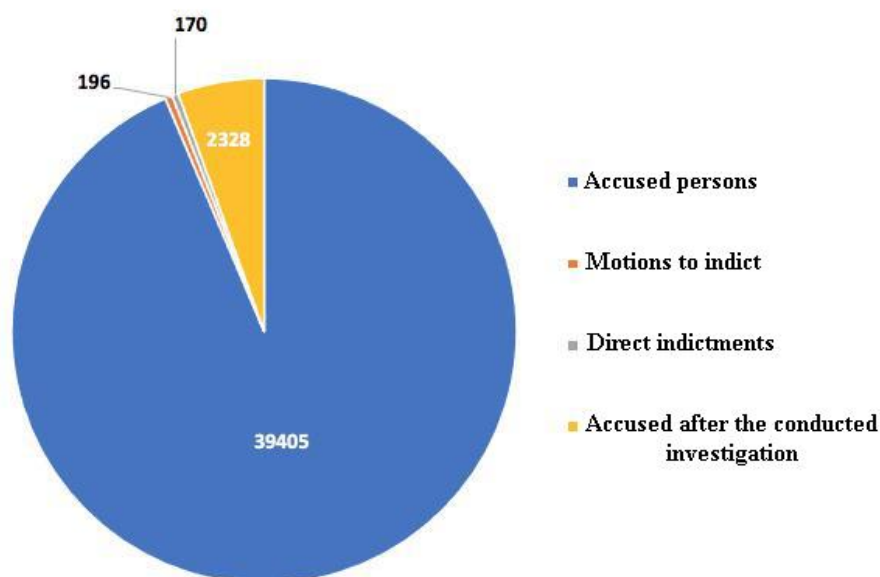
the evidence collecting procedure entrusted to it, the police must ensure the openness of its undertaking - it must provide the possibility of participation of subjects in its implementation who have the right to do so according to the law.

Fifth, the lowest degree of suspicion - grounds for suspicion is sufficient for initiating an investigation and thus for the possibility of engaging the police in its implementation which is the same degree of suspicion that is required for the conduct of the police in the pre-investigation procedure, which in itself speaks of the breadth of authority of the subjects conducting the investigation, including the police.

Sixth, the law allows for the possibility of initiating an investigation against an unknown perpetrator as well, which is a highly debatable issue for both theory and practice.

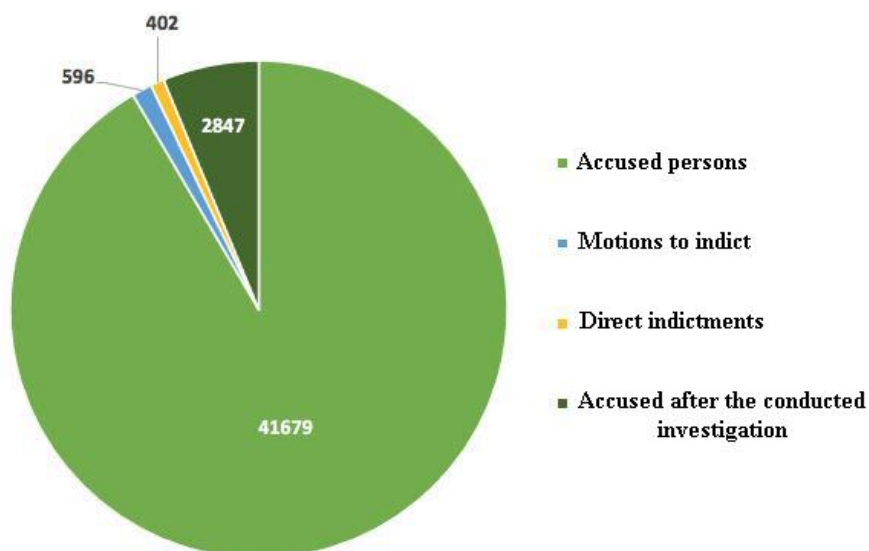
Seventh, the basic task of the investigation is to gather the evidence and data needed to decide whether to file an indictment or suspend the proceedings, the evidence needed to establish the identity of the perpetrator, evidence that is in danger of not being able to be repeated at the main trial or their presentation would be difficult, as well as other evidence that may be useful for the procedure, and the presentation of which, given the circumstances of the case, proves to be expedient. With such a specific task, the scope of the investigation was also determined. The investigation does not present all the evidence and does not establish all the facts. The investigation must not be such that the main trial is reduced to a simple repetition and verification of the investigation material. On the other hand, it must not contain certain omissions that would lead to procrastination, frequent and multiple interruptions or postponements of the main trial, or poor judgment. In a word, the investigation must be neither summary nor too extensive. It must be sufficient, it must correspond to its purpose, and it must always be kept in mind by the bodies conducting the investigation, i.e. and police.

Data on filed indictments in 2017

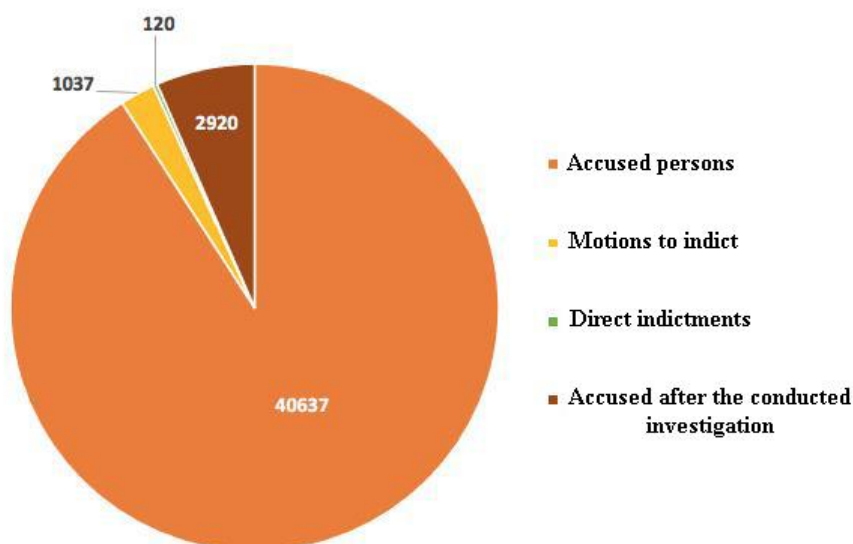
Chart No. 4. *Charges in 2017 (In total and by individual indictments)* Source: *The Report of the Republic Public Prosecutor's Office for 2017.*

Data on filed indictments in 2018

Chart No. 5. *Charges in 2018 (In total and by individual indictments) Source: The Report of the Republic Public Prosecutor's Office for 2018.*

Data on filed indictments in 2019

Chart No. 6. *Charges in 2019 (In total and by individual indictments) Source: The Report of the Republic Public Prosecutor's Office for 2019.*

3. Conclusion and suggestions de lege ferenda

There are two basic conclusions of the analysis of the issues that make up the content of the paper. First, despite the fact that the conduct of the investigation is in the exclusive competence of the public prosecutor, this does not in any way mean that he is the only subject of undertaking both evidence collecting procedures and other actions undertaken in the investigation. On the contrary, in addition to the public prosecutor as the main holder of the investigation, there are other entities, and the police occupy a special place among them. The basis for the correctness of this statement lies primarily in the fact that the public prosecutor may engage the police in conducting the investigation as a subject of undertaking certain evidence collecting procedures and as a subject of professional assistance to the public prosecutor in undertaking certain evidence collecting procedures and other investigative actions in general. The work of the police will mostly influence the public's opinion on the effectiveness of the investigations (Vári, 2016). These legal possibilities are widely used by the public prosecutor in practice - there is an extremely high degree of police involvement in conducting the investigation. This approach of the legislator and the practice regarding the police as an active subject of investigation is not only justified but also necessary.

Secondly, despite the fact that the current text of the CPC of the RS provides ample opportunities for engaging the police as an active subject of the investigation, this does not mean that there is no need for interventions in it. On the contrary, in order to create a normative basis for the possibility of even more adequate police engagement during the investigation, and thus create a normative basis for a more efficient investigation, it is necessary to: provide the possibility that when acting according to the entrusted evidence collecting procedure by the public prosecutor, the police may on their own initiative undertake evidence collecting procedure not included by the request if the reasons of urgency require its undertaking and it stands in connection with or proceeds from the already taken action of proving and then inform the public prosecutor about the obtained results; precisely regulate the status of the police as an expert in conducting investigations; more adequately resolve the issue of the responsibility of police officers in cases of non-compliance with the requests of the public prosecutor during the investigation.

Literature

- Banović, B. (2018): Police and "Parapolice" Powers and Criminal Prosecution, in S. Bejatović (ed.), Organization of judiciary and efficiency of judicial protection (European standards and the situation in Serbia) - Criminal legal aspect. Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, pp. 150- 165
- Banović, B. (2012): Special Evidence Collecting Procedures and the New CPC, in S. Bejatović (ed.) Current issues in criminal legislation (normative and practical aspects). Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, pp.75- 90
- Bugarski, T. (2014): Investigation and Indictment (prosecutor-police relations), in S. Bejatović (ed.), Prosecution and other criminal law instruments of the state reaction to crime. Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 132 p
- Bejatović, S. (2013): The Concept of Investigation and the New CPC, in S. Bejatović (ed.), New solutions in the criminal legislation of Serbia and their practical application. Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 139 p.
- Bejatović, S. (2014): Prosecutorial Investigation as a Characteristic of Reforms of Criminal Procedure Legislation in the Countries of the Region (Criminal-Political Reasons for Legalization, Situation and Perspectives), in S. Bejatović (ed.),

- Prosecutorial investigation (regional criminal procedure legislation and experiences in application). OSCE Mission to Serbia, Belgrade, pp. 11-38
- Bejatović, S. (2016): Reform of Criminal Procedural Legislation of Serbia and International Legal Standards, *Journal of Criminology and Criminal Law*. Belgrade, Serbia
  - Bejatović, S. (2018): Efficiency of Criminal Procedure as an International Legal Standard (Situation in Serbia and improvement measures), in S. Bejatović (ed.), *Organization of judiciary and efficiency of judicial protection (European standards and situation in Serbia) - Criminal aspect*. Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 273 p.
  - Cvorovic, D. (2014): Police as a Subject of the Concept of Prosecutorial Investigation according to the Working Version of the Criminal Procedure Code from 2010., in S. Bejatović (ed.), *New solutions in criminal procedure legislation - theoretical and practical aspect*. Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, pp. 187-199
  - Cvorovic, D. (2015): The Public Prosecutor as a Powerful Figure of the Modern Criminal Procedural Legislation, *Crime and Society of Serbia*. Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade, pp. 80- 95
  - Criminal Procedure Code of the Republic of Serbia RS, "Official Gazette", No.72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 55/14 and 35/2019.
  - Cvorovic, D., Turanjanin, V. (2016): Reformed Criminal Procedural Legislation and Legitimacy of Serbian Police in Europe (Doctrine, statistics and consistency), In Đ. Đorđević (ed.), *Thematic Conference Proceedings of International Significance*. Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, pp. 35- 50
  - Djurdjevic, Z. (2014): Main Features of the Prosecutorial Investigation according to the Croatian CPC from 2008-2013, in S. Bejatović (ed.), *Prosecutorial investigation (regional criminal procedure legislation and experiences in application)*. OSCE Mission to Serbia, Belgrade, pp. 90- 108
  - Djurdjic, V. (2012): Criminal Procedure Legislation as a Normative Assumption of Efficiency in Criminal Matters, in S. Bejatović (ed.), *Criminal legislation, organization of justice and efficiency of proceedings in criminal matters*, Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 135 p.
  - Fiser, Z. (2014): Prosecutorial Experiences in Conducting Investigations in Slovenia, in S. Bejatović (ed.), *Prosecutorial Investigations (regional criminal procedure legislation and experiences in application)*. OSCE Mission to Serbia, Belgrade, pp. 150- 165
  - Ilić, G. (2013): Origins and Experiences of the Serbian Police with the Public Prosecutor's Investigation, in S. Bejatović (ed.), *New solutions in the criminal legislation of Serbia and their practical application*. Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 97 p.
  - Ilić, G., Banović, B. (2013): Police and New Solutions in the Criminal Procedure Code, in S. Bejatović (ed.), *New solutions in the criminal legislation of Serbia and their practical application*. Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 108 p.
  - Jevsek, A. (2014): Police Experience in Conducting an Investigation in Slovenia, in S. Bejatović (ed.), *Prosecutorial Investigation (regional criminal procedure legislation and implementation experience)*. OSCE Mission to Serbia, Belgrade, pp. 110- 125
  - Kiurski, J. (2014): The Importance of on the Scene Investigation as Evidence Collecting Procedure for Investigation, in S. Bejatović (ed.), *Prosecutorial Investigation (regional criminal procedure legislation and implementation experience)*. OSCE Mission to

- Serbia, Belgrade, pp. 70- 88
- Lazić, R. (2017): Investigative and Evidence Collecting Procedures of the Police in the Pre-Investigation Procedure, in G. Ilić (ed.), pp. 38-47
  - Marković, S. (2019): Police and the Efficiency of Detecting and Proving Criminal Offenses, in S. Bejatović (ed.), Changes in criminal legislation and the status of judicial officers and the adequacy of the state reaction to crime (international legal standards and the situation in Serbia). Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 479 p.
  - Radulović, D. (2012): Concept of Investigation in Criminal Proceedings in the Light of the New Criminal Procedure Legislation, in S. Bejatović (ed.), Contemporary tendencies of criminal procedural law in Serbia and regional criminal procedure legislation. OSCE Mission to Serbia, Belgrade, pp. 11-23
  - Simović, M. (2014): Concept of the prosecutorial investigation in the Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina (Status and Issues), in S. Bejatović (ed.), Prosecutorial investigation (regional criminal procedure legislation and experiences in application). OSCE Mission to Serbia, Belgrade, pp. 40- 55
  - Skulic, M. (2011): Bases of Criminal Investigation, Journal of Criminology and Criminal Law. Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 103 p.
  - Skulic, M. (2019): Criminal Procedure Legislation and (In)adequacy of the State Reaction to Crime, in S. Bejatović (ed.), Changes in criminal legislation and the status of judicial officers and the adequacy of the state reaction to crime (international legal standards and the situation in Serbia). Serbian Association for Criminal Law and Practice, Belgrade, 2019. 65 p.
  - Vári, V. (2016): A média és a rendőrség iránti bizalom. Magyar Rendészet. no. 4. pp. 73-91.
  - Vári, V. (2019): Elterelés és az ügyész – nyomozó hatóság kapcsolata a nyomozásban
  - In: Marton, Zs; Németh, K; Péter, E (szerk.) III. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia: tanulmánykötet, Nagykanizsa, Magyarország: Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz. pp. 52-61., 9 p.

Safety and security issues of travelling by air from the perspective of passengers

Dr. Ernszt Ildikó¹- Marton Zsuzsanna²

¹ *egyetemi docens - Pannon Egyetem*

Nagykanizsa 8800, Zrínyi u.18.

² *tudományos munkatárs - Pannon Egyetem*

Nagykanizsa 8800, Zrínyi u.18.

e-mail cím: ernszt.ildiko@uni-pen.hu; marton.zsuzsanna@uni-pen.hu

Abstract

The safety and security of tourism basically includes the safety and security of the trip itself. Aviation has played a prominent role in the development of tourism; both the aviation and the tourism sector have shown drastic growth hand in hand over the last decade. Thus, we can also say that the existence of aviation is vital for the different destinations, and since it fundamentally determines the development of tourism, it is an elementary condition for the economic development of these destinations. The article provides an overview of how security risks to aviation have changed over time, in particular with regard to the global COVID-19 pandemic. We conducted an empirical research about the attitudes of respondents to the safety and security risks they face during flights and about the factors that fundamentally affect their sense of safety and security.

We also examined, how conscious respondents were during their flights, what are their risk-averse strategies and their approaches, attitudes towards security checks. We also wanted to find out, how much they are aware of their passenger rights.

---

1. Introduction and literature review

In recent decades, the aviation industry has experienced a number of crises that have led to a decline in passenger traffic. Various acts of terrorism, economic crises, epidemics - to varying degrees, have fundamentally left their mark on the development of aviation (e.g., SARS, MERS epidemic, aircraft hijackings, aircraft blasting, economic crises) (Tabares, 2021, ICAO, 2020). Both safety and security incidents can lead to a loss of trust in the aviation industry from the side of passengers. Creating the safety and security of travel infrastructure is essential from the perspective of the tourism industry, travel decisions are fundamentally influenced by that. Travelers have a basic need for safety during flight. Therefore, they are even willing to pay more (Shahrabani, Regev, 2019). The sense of security associated with flying is even affected by various security checks, among other things (Beck et al., 2018). In aviation, safety is

essential, which is also supported by various, constantly evolving technical solutions (Haas, 2010).

In aviation, in addition to accidents for technical reasons, there have also been disasters in connection with crimes committed by people. *“The initial, isolated acts proliferated to an unprecedented extent in the 1960s and’ 70s. - forcing individual states and other aviation stakeholders to take active action. In addition to hijackings, bombings, hostage dramas have appeared both at airports and on the aircrafts: the suffering subjects of them were passengers traveling on planes. It was no longer just isolated, individual actions that shocked the world, but coordinated, precisely organized acts of terrorism. Terrorists have also discovered aviation, which is proved to be an excellent target and means to reach their goals. The real breakthrough has happened due to the events of September 11, 2001, which are often referred to as the opening of a new age”* (Ernszt, 2011, p. 10, Ernszt, 2007). Terrorist acts against travellers have since appeared from time to time. From 2020 a new breakthrough on the safety of aviation will be the COVID-19 pandemic and its devastating effect on the whole aviation industry.

ICAO has identified several security risks the industry has to face in our days. (See Table 1)

Table 1: The most important security risks of the aviation industry (2011-2016)

Risk 1:	Acts of unlawful interference: Facility attacks (32%), unlawful seizure (26%), sabotage (22%), other acts (17%)
Risk 2:	Weapon of choice in attempts to attack civil aviation and airport infrastructure, improvised explosive devices (or IEDs) and person-borne IEDs
Risk 3:	Landside threats (place, where people circulate with minimal restrictions and congregate at predictable times)
Risk 4:	Other problems indicated as: „inadequate access control measures to security restricted areas (SRAs); deficiencies in the implementation of airport personnel identification and vehicle pass systems; lack of airport-level human and technical resources for aviation security; and ineffective screening and security controls of non-passengers granted access to the SRA”

Source: (ICAO, 2017)

The issue of unruly passengers is constantly on the agenda, causing a great deal of damage to airlines, but an unruly passenger incident spoils the travel experience of passengers as well. Over the last two decades, there has been an extraordinary increase in acts of violence by unruly passengers, disrupting flight safety and security, which has also raised the attention of researchers (Anglin et al, 2003; Abeyratne, 2008, Rhoden et al., 2008; Cheng-Hua, Hsin-Li, 2012, Ernszt 2018).

The Assembly of the ICAO has accepted the Global Aviation Security Plan (GASep) which was created „as a future aviation security policy and programming framework” for the different states, and stakeholders of the aviation industry (ICAO, 2017). The security plan has is based on seven key principles (e.g., sustainability, innovation, “no country left behind”) and five priorities: „enhance risk awareness and response; develop security culture and human capability; improve technological resources and foster innovation; improve oversight and quality assurance; and increase cooperation and support” (ICAO, 2017).

2020 was named to be the “Year of Security Culture”. The COVID pandemic justified the relaunch of this campaign in 2021 and the dedication of the year to a culture of security. Quoting Lefoyer’s world (Deputy Director Aviation Security and Facilitation Air Transport Bureau, ICAO): “Security is everyone’s responsibility—from the ground up and top-down. ICAO is

calling on all aviation professionals, not just those involved in direct aviation security roles, to identify and assume the roles they play in deterring, detecting and preventing acts of unlawful interference.” (Lefoyer, 2020) He adds, that „Developing security culture and human capability is all the more important given the rapidly evolving threats to aviation and the need to safely restart operations following the pandemic” (Lefoyer, 2020).

ICAO has assessed the aviation accidents, and stated that three main categories can be differentiated, mainly: runway safety related events; loss of control in-flight and controlled flight into terrain (ICAO, 2019).

The future challenges, that were predicted by the ICAO in 2019 (see Table 2), are still valid today, but the revival of the whole industry is the biggest challenge now – which could not be seen by anyone at that time. The COVID pandemic has rewritten the future plans of the stakeholders: the biggest challenge at the moment is to restart and revive the whole industry.

Table 2: The future challenges of the aviation industry

#	Challenges
1.	The circumnavigation of the globe by a solar plane
2.	The delivery of packages by drones which include humanitarian and medical supplies
3.	The successful suborbital flight carrying a “test participant”
4.	Multiple successful tests of flying taxis with people on board
5.	The deployment of unmanned aircraft systems (UAS) traffic management systems
6.	The provision of regular communication services from platforms on high-altitude balloons

Source: (ICAO, 2019)

The demands of air passengers are also constantly changing. IATA has carried out a survey in 2019 asking 10877 passengers from 166 countries about their preferences when flying. As IATA stated: „Passengers want more control, less waiting.” They want safety and security, but they do not want to lose time and want to have it conveniently. (Figure 1)

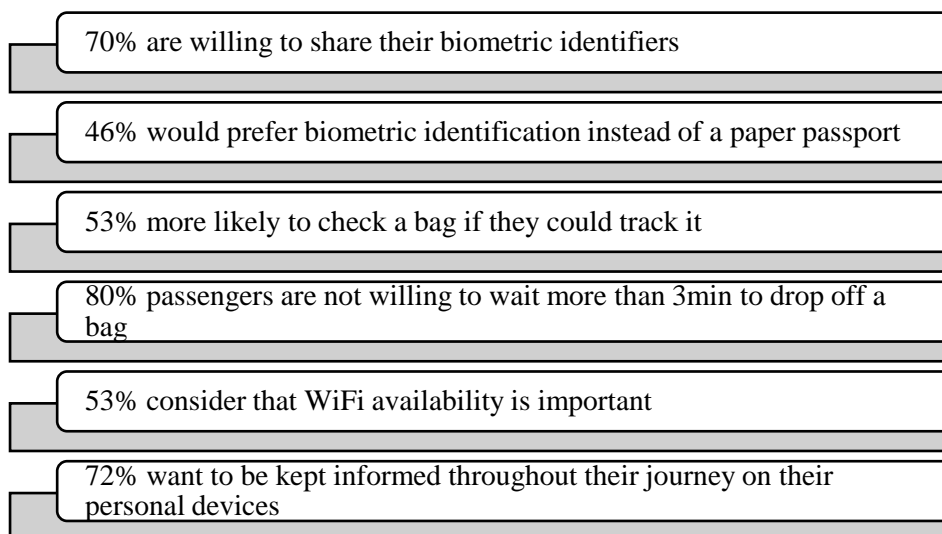

Figure 1: Some results of the IATA Global Passenger Survey

Source: (IATA, 2019)

2. Materials and methods

To reveal the attitudes of people towards the different safety and security aspects of aviation, we conducted an omnibus research with 386 Hungarian respondents in the frame of a questionnaire survey in Autumn 2019. Out of the whole sample, 166 respondents had (43%) aviation experiences, therefore for the empirical analysis we regarded these respondents as our sample. (Table 3)

Regarding the demographics of the sample, the 65,1% of them is female, 34,9% represents the males. In the analysed sample, the majority of the respondents (79,5%) belongs to the younger age groups (18-25 years and 26-35 years). About three-quarters of them makes air travel once a year, 21,7% flies twice or three times annually. The main travel motivation of the respondents is vacation.

The aviation related part of the online questionnaire was made up of 12 main questions focusing on the following themes:

- air travel habits (e.g. frequency and motivation of travel, arrival time before departure),
- safety and security experiences, concerns and precautions related to aviation (based on statements on 5-point Likert-scale and open-ended questions),
- legal aspects of aviation (e.g. rights).

The interpretation of the survey results is supported by descriptive statistical analyses and illustrated in diagrams and tables in the paper.

Table 3: Socio-demographic profile of the sample

	n	%		n	%
Age group			Gender		
18-25 years	113	68,1 %	female	108	65,1 %
26-35 years	19	11,4 %	male	58	34,9 %
36-45 years	19	11,4 %	Education		
46-55 years	7	4,2 %	Primary school	5	3 %
55-65 years	6	3,6 %	Secondary school	117	70,5 %
> 65 years	2	1,2 %	College/ university	42	25,3 %
Occupation			Postgraduate/ PhD	2	1,2 %
Student	100	60,2 %	Frequency of travel		
Entrepreneur	7	4,2 %	1-2 times a year	92	55,4 %
Public sector employee	14	8,4 %	3-4 times a year	45	27,1 %
Private sector employee	42	25,3 %	> 4 times a year	29	17,5 %
Retired	1	0,6 %	Purpose of air travel		
Other	2	1,2 %	vacation	140	84,3 %
Frequency of air travel			MICE	11	6,5 %
once a year	124	74,7 %	both	15	9,2 %
2-3 times a year	36	21,7 %	Arrival at the airport before departure		
4-6 times a year	6	3,6 %	less than 1 hour	8	4,8 %
Arrival at the airport before departure			ca. 1-2 hours earlier	75	45,2 %
less than 1 hour	8	4,8 %	ca. 2-3 hours earlier	79	47,6 %
ca. 1-2 hours earlier	75	45,2 %	more than 3 hours earlier	4	2,4 %
ca. 2-3 hours earlier	79	47,6 %			
more than 3 hours earlier	4	2,4 %			

Source: (the Authors' own compilation based on own research, 2019)

3. Presentation of the empirical research results

First the respondents were asked about their general attitudes and habits when flying. The statements had to be evaluated by the respondents on 5-point Likert scales (1: I absolutely agree with the statement; 5: I do not agree with the statement at all). Most people (55%) listen carefully to security demonstrations, also use an own suitcase marker (55%) and travels with low-cost carriers. (55%). It doesn't bother 40% of the respondents at all, if they have to travel in bad weather conditions. Nearly the same proportion of respondents foil their own suitcase (28%), and take a striking, brightly coloured suitcase with themselves on the trip (24%). Only a low proportion of people find security checks unnecessary and annoying (10%), and even less ask for their seat near the emergency exit (9%). (Table 4)

Table 4: The degree of agreement on aviation related statements on 5-point Likert scale (%)

Statements	1	2	3	4	5
It doesn't bother me at all when you have to travel (fly) in bad weather.	17,6%	25,5%	26,7%	13,3%	16,9%
If I can, I travel with a low cost airline.	7,9%	15,8%	30,9%	27,3%	18,1%
I ask for my seat near the emergency exit.	39,4%	26,7%	24,2%	6,7%	3,0%
I chase for cheapest flight tickets, even with more transfers, overnight, departure at dawn.	30,9%	24,2%	23,6%	12,1%	9,2%
I usually travel in first class.	69,7%	15,8%	7,3%	6,0%	1,2%
I listen carefully to the security demonstration.	5,5%	17,6%	21,8%	26,1%	29,0%
I foil my suitcase.	33,9%	18,2%	20,0%	12,7%	15,2%
I use my own suitcase marker.	16,4%	13,9%	14,5%	21,8%	33,4%
I take a striking, brightly colored suitcase with me on the trip.	32,7%	26,7%	17%	7,9%	15,7%
I find security checks unnecessary and annoying because they prolong, make the trip more uncomfortable.	48,5%	18,8%	21,8%	9,15	1,8%

Source: (the Authors' own compilation based on own research, 2019)

The respondents were surveyed about their fears in connection with different safety, security related matters when flying. The statements had to be evaluated by the respondents on 5-point Likert scales (1: I am not afraid at all; 5: I am extremely afraid of that). They had to respond, how much they are afraid of certain possibly arising problems. Most people are afraid of losing their package and of thefts: 60% of the respondents said, that they were afraid, that unauthorized people open their luggage and steal their valuables (60%); and their whole package could be lost or taken away (60%). Being late for the flight transfer is the next possible threat they are afraid the most (49%). 31% of the respondents have fear from turbulence and vortexing, and only 28% of them is afraid, that the passenger sitting next to them behaves confusingly. All the other possible safety and security threats problems have got very low scores. The respondents afraid the least from humiliating security checks (61% does not afraid at all), from hijacking and bomb threats (59%) and that they are getting on the wrong plane (57%). (Table 5)

Table 5: The degree of fear of safety and security incidents

Statements	1	2	3	4	5
Turbulence, vortexing.	20,6%	23,6%	24,8%	20,1%	10,9%
Hijacking, bomb threat.	38,8%	21,8%	15,2%	9,7%	14,5%
I'm late for the flight, transfer.	7,3%	13,9%	29,7%	32,1%	17,0%
Unauthorized people open my luggage and steal my valuables.	8,5%	12,1%	18,2%	41,2%	20,0%
They take / steal my whole package.	6,7%	14,5%	18,2%	36,4%	24,2%
I'm getting lost at the airport.	24,8%	24,8%	28,5%	14,6%	7,3%
I'm getting on the wrong plane.	32,7%	24,8%	22,5%	10,3%	9,7%
The passenger sitting next to me is behaving confusingly.	14,5%	20,05	37,0%	20,0%	8,5%
There will be no place for my hand luggage near me.	29,7%	21,85	30,3%	15,2%	3%
Humiliating security check.	32,7%	27,9%	24,2%	9,7%	5,5%
The passenger sitting on the plane behaves violently.	28,5%	26,1%	27,9%	14,5%	3,0%

Source: (the Authors' own compilation based on own research, 2019)

We have also asked, if any of the listed incidents, events, phenomenon have ever happened to the respondents. It was no surprise, that turbulence and vortexing were the most frequent incidents that happened to them (25%), meanwhile 11,5% of the respondents have answered, that the passenger sitting next to them was behaving confusingly. All the other possibilities have happened to only a few persons. (Figure 2)

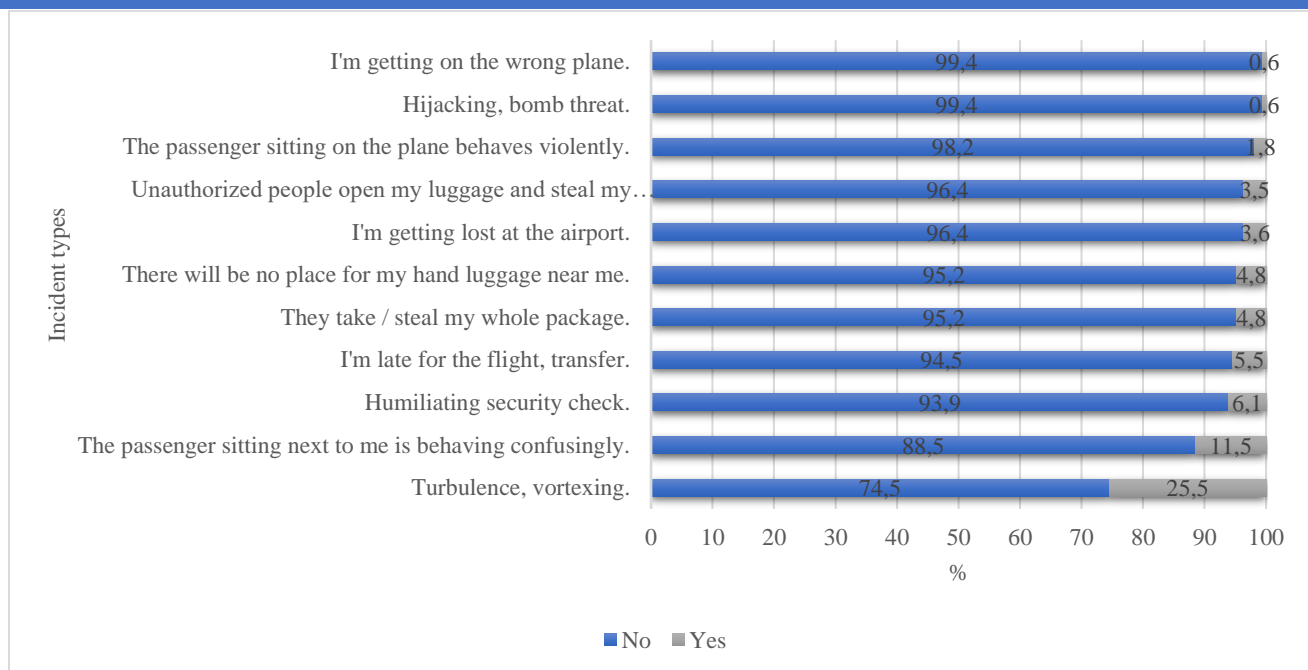

Figure 2: The proportions in terms of safety and security incidents happened with respondents

Source: Source: (the Authors' own compilation based on own research, 2019)

Safe and secure airport from the perspective of travellers

We have asked the respondents; on which airport they felt safe and secure. Most of them (16 persons) have mentioned Budapest Airport. More respondents (5 persons) have also said, that they felt safe and secure on all airports. Three respondents have remembered that Frankfurt, London Heathrow and London Luton seemed to be the safest and most secure airports for them. Additionally, several other airports were mentioned by one-one respondent. (Table 6)

Table 6: Safe and secure airports according to the respondents

Airport, city, country of the airport	Frequency rate
Budapest Airport	16x
On all airports	5x
Frankfurt, London, Heathrow; London, Luton	3x
Amsterdam, Berlin, Doha, Katar;	2x
Vienna, Bergen, Bristol, CDG, Copenhagen, Dublin, Greek airports, Hamburg, Helsinki, Hurghada, Larnaca, Madrid, Malaga, Marrakesh, Milan, Moscow, Munich, New York, Norwegian airports, Nurnberg, on European airport in general, in Italian airports in general, Paris, Riga, Roma, Ciampino; Roma, Fiumicino; Rotterdam; Rovaniemi; Seattle; Sydney; Soeul, Tallin, Tamper, Zurich, on none of the airports	1x

Source: (the Authors' own compilation based on own research, 2019)

We have also asked, why they felt safe on the airports, what were the factors that made the airport safe and secure for them. Most respondents (16 persons) have mentioned the thorough security checks, so the „transparent”, „good, high level of security control” has contributed the most to the feeling, that the airport is safe and secure. Similar answers were also given: 8 persons have referred to the high level of safety and security in general, furthermore, 4 respondents have indicated the „presence of armed security guards” as the main reason of feeling safe and secure.

However, other factors were also marked: the small size of the airport, where there is no crowd also seems to have this characteristic. Respondents, who have mentioned Budapest Airport as the best airport for them from this perspective have justified their decision, that it was familiar for them, they „know the place”, they “were still at home”, and it was a “domestic terrain” (Respondents). The language skills seem also to have significance, because it gives a sense of security, if the language is spoken by the respondents, as one of them has referred to it: “Because anything that happens, you can communicate in Hungarian”(Respondent) The kindness, helpfulness of the employees of the airport and of local people are also important from this perspective as well. Additionally, other factors were also mentioned that created sense of safety and security at the airports: well-organized processes, easy orientation, modern building and modern technology. (Table 7)

Table 7: Why did you feel safe and secure on the airports? - The answers of the respondents

The reasons, why the respondents felt safe at airports (number of mentioning)	Quotations from the answers of the respondents
<p>THOROUGH SECURITY CHECKS (16x)</p>	<p><i>Precise security control.</i></p> <p><i>During security control everything was checked in great details.</i></p> <p><i>Thorough security checks.</i></p> <p><i>Adequate security control.</i></p> <p><i>Transparent security control.</i></p> <p><i>Good security control.</i></p> <p><i>I was satisfied with the security check.</i></p> <p><i>High level of security checks/control</i></p> <p><i>You had to go through at least 7 security checkpoints before boarding.</i></p> <p><i>Security service.</i></p> <p><i>Fast and thorough security check.</i></p> <p><i>Constant inspections.</i></p> <p><i>Enhanced security control.</i></p> <p><i>We went through a serious security check.</i></p>
<p>ARMED SECURITY GUARDS (4X)</p>	<p><i>The presence of a lot of armed security guards.</i></p> <p><i>When there was a threat, there were a lot of policemen outside.</i></p> <p><i>Because of the presence of the police, security people.</i></p> <p><i>There were many armed guards.</i></p>
<p>SMALL SIZE, NO CROWD (10x)</p>	<p><i>Small, non-crowded airport.</i></p> <p><i>There are few people, the airport is small.</i></p> <p><i>No one was pushing.</i></p> <p><i>Small airport with only a few people.</i></p> <p><i>Large, modern building.</i></p>
	<p><i>I've been there a lot of times and I already know the airport.</i></p>

FAMILIAR (10x)	<i>Because of local knowledge. I am still at home. Domestic terrain. Homelike.</i>
HIGH LEVEL SAFETY AND SECURITY (8x)	<i>There was a high level of public safety. They paid a lot of attention to safety. Adequate security. Public safety was good. Lots of security measures. Outstanding security.</i>
THE STURDINESS AND HELPFULNESS OF EMPLOYEES (9x)	<i>Helpful locals and staff. The staff was nice. The employees were kind, helpful. Those, who work there were confident. Flexible staff. Flexible, kind, security check. Kindness, attention. Friendly staff. Helpfulness, kindness.</i>
LANGUAGE SKILLS (5x)	<i>Because anything that happens, you can communicate in Hungarian. Because I understand the language.</i>
WELL-ORGANIZED (3X)	<i>Because everything is organized securely. Everything happened quickly and very organized.</i>
EASY ORIENTATION (3x)	<i>Everything is easy to find. Clear instructions Spacious, transparent.</i>
LOW TERROR-THREAT (2x)	<i>Low terrorist threat. There is no sign of danger, threat.</i>
MODERN BUILDING (2x)	<i>The airport is a big, modern building.</i>
MODERN TECHNOLOGY (1x)	<i>Developed technology.</i>

Source: (the Authors' own compilation based on own research, 2019)

The respondents also had to answer, if they are aware of their rights as air passengers. It turned out, that an extremely high proportion of the respondents does not know, what their rights are, if they have to travel in economy class instead of first class (80%) and they are also not aware, what their rights are in case of denied boarding (78%). This result is supported by the fact, that 71% of them does not read the contract with the airline. Around half of the respondents

answered, that they do not know their rights, when their flight is delayed (54,5%) or cancelled (52,7%). (Figure 3)

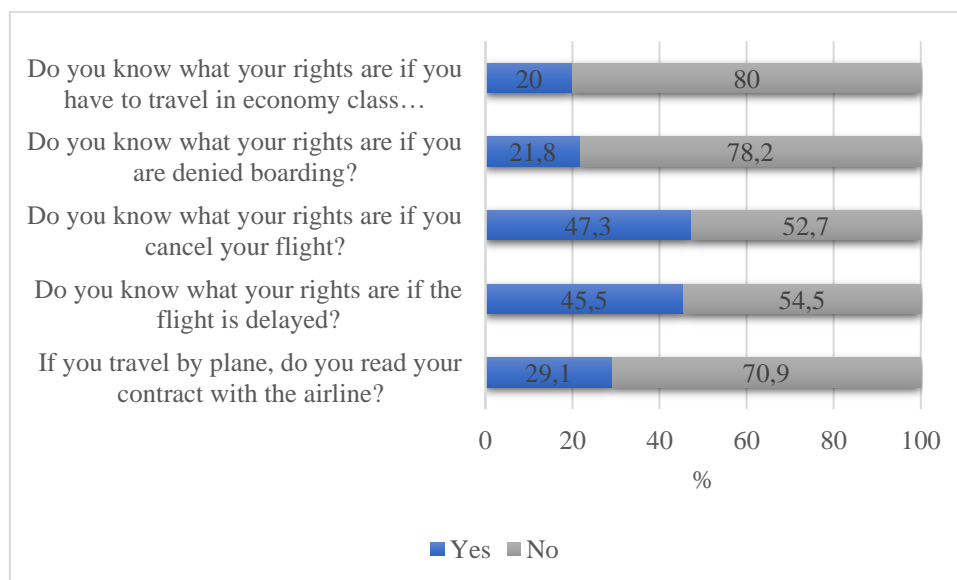

Figure 3: Knowledge about air passenger rights

Source: own research, 2019

4. Conclusions

The safety and security of civil aviation is a key and a basic requirement not just to economic development in general, but within that to the development of tourism as well. 2020 has taken an absolutely new safety threat to the aviation industry, because of which the whole industry has collapsed, and had to experience such a serious crisis, that has only happened during the World Wars. Our research was conducted before the COVID-19 pandemic, so it can also be considered to be a limitation of our study regarding certain questions.

It was interesting to see, that most passengers are not afraid of terror attacks, their biggest fears are about thefts and losing their luggage. It also became clear, that if you want your air passengers feel safe and secure at the airports, besides thorough security checks you have to guarantee the presence of other factors as well. Crowd-control, helpfulness of the employees can also contribute to the safe and secure feeling of the passengers,

It also turned out that an overwhelming proportion of respondents are not aware of their rights as air passengers. Awareness-raising campaigns should be initiated and continued, because if you want to enforce your rights, you have to be aware of your rights first of all.

5. References

- Abeyratne, R. (2008): The fear of flying and air rage—some legal issues, *Journal of Transportation Security*. 1. 45–66. p.
- Anglin, L., Neves, P., Giesbrecht, N., Kobus-Matthews, M. (2003): Alcohol-Related Air Rage: From Damage Control to Primary Prevention, *The Journal of Primary Prevention*. Vol. 23. No. 3. Spring 2003
- Beck, MJ., Rose, JM., Merkert, R. (2018): Exploring Perceived Safety, Privacy, and Distrust on Air Travel Choice in the Context of Differing Passenger Screening Procedures, *Journal of Travel Research*. Vol. 57. Issue 4.
- Cheng-Hua, Y., Hsin-Li, C. (2012): Exploring the perceived competence of airport ground staff in dealing with unruly passenger behaviors, *Tourism Management*. 33. 611-621. p.
- Ernszt, I. (2011): A nemzetközi légitözlekedés védelme, *Jog és állam 15. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest*, 196 p.
- Ernszt, I. (2007): A nemzetközi légitözlekedés védelme, PhD dolgozat, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola
- Ernszt, I. (2018): "Saturday night fever on board" - The problem of unruly passengers, In: Nevenka, Breslauer (ed.) 5. Međunarodnu konferenciju Inovacije, Tehnologije, Edukacija I Menadžment = 5th International Conference Innovation, Technology, Education and Management; Sveti Martin na Muri, Horvátország: Međimursko veleučilište u Čakovcu, 44-48. p.
- Haas, DJ. (2010.): Electronic Security Screening: Its Origin with Aviation Security 1968-1973, *Journal of Applied Security Research*. 5. (4). 460-532. p.
- IATA (2019): Global Passenger Survey. Retrieved from: <https://www.iata.org/en/publications/store/global-passenger-survey/> (08. 01. 2021)
- ICAO (2017): Global Aviation Security Plan, Doc. 10118. Retrieved from: <https://www.icao.int/Security/Documents/GLOBAL%20AVIATION%20SECURITY%20PLAN%20EN.pdf> (07. 01. 2021)
- ICAO (2019): Aviation Safety Plan, Retrieved from: https://www.icao.int/safety/Documents/ICAO_SR_2019_29082019.pdf (07. 01. 2021)
- Lefoyer, S. (2020): 2021: The Year of Security Culture – a call for global efforts. Retrieved from: <https://www.icao.int/Security/Security-Culture/Articles/ICAO%20ASF.pdf> (08. 01. 2021)
- Shahrabani, S., Regev, ST. (2019): Willingness to Pay for Airline Security, *International Journal of Culture Tourism and Hospitality Research*. Vol. 13 No. 2. p. 153-166.
- Tabares, D. A. (2021): An airport operations proposal for a pandemic-free air travel, *Journal of Air Transport Management*. Vol. 90, 101943. 1-9.
- Rhoden, S., Ralston, R., Ineson, EM. (2008): Cabin Crew Training to Control Disruptive Airline Passenger Behavior: A Cause for Tourism Concern? *Tourism Management*. Volume 29. Issue 3. June. 538-547. p.

The role of security in railway travel in Hungary

Erdei Attila ¹

¹ *PhD student, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences.*

Gödöllő 2100, Páter Károly utca 1.

e-mail address: erdei1974attila@gmail.com

Abstract

The Compromise of 1867 marked the beginning of a peaceful, prosperous era for Hungary. Especially the development of Budapest was impressive, which made the capital a real metropolis in the heart of the Carpathian-Basin. At this time, the establishment of the proper railway network and railway connections gave the basis of the economic prosperity of the country. Development had not just positive, but negative sides as well, such as the appearance of the criminals who harmed the passengers and threatened the safety of rail transport. In the past years, the number of attacks against the conductors of the trains increased, and police actions were required. The study consists of three main parts. The first part includes a short introduction of the Hungarian railway system, the second part focuses on the suburban railways, and the third part describes the offences against the conductors and its' impacts on the safety and security regulations.

---

1. Introduction and Literature Review

Brief introduction of the Hungarian Railway and MÁV-START Zrt

In the more than 150 years since the handover of the first Hungarian railway line in 1846, the continuously expanding Hungarian railway network was able to follow the needs of the industrializing society, while it was almost the engine of contemporary development. Hungarian State Railways (MÁV) is one of the oldest transport companies in Hungary. Following the Compromise of 1867, the state played an increasingly important role in the development of the railway network, and for this it sought and received authorization to take out a significant amount of state loan for the development of the railway. In 1869, the Ministry of Public Works and Transport decided that the state-owned Pest-Hatvan-Losonc-Banská Štiavnica railway line and the soon-to-be-handed Zákány-Zagreb line would be called the

Hungarian Royal State Railways. This year is considered to be the founding year of MÁV, and the purchased line became MÁV's first railway line. The era of the Hungarian railways up to World War I coincided with the intensive integration of the country into the European economic system and the booming pace of rail transport as a developing transport sector in an international context. During this period, one of the basic conditions for the economic recovery of the country, individual regions and settlements was the construction of an adequate railway network and the establishment of a railway connection. In response to this need, one of the most dynamically developing railway networks in contemporary Europe was created in a few decades (Köller, 2003). The greatest extent of the Hungarian railway network was reached by the beginning of World War I, when 21,200 km of standard gauge and approx. 1,600 km long narrow-gauge railway line was built (Figure 1). By that time, a significant part of the railway lines, about 19,000 km, were owned or operated by MÁV, only a fraction of them were managed by private companies (for example, the Danube-Sava-Adriatic Railway Company, whose lines were nationalized only in 1932). An important part of this railway network was the network of local railways. The main aspects of the construction of local railways were the savings, the involvement of local materials, assets, capital and labor, as well as the low-cost level of the operation in line with the small turnover (Tisza, 1996). Such were, for example, the local railways from Budapest to Esztergom and from Budapest via Lajosmizse to Kecskemét, which are now part of the MÁV line network. Figure 1 shows a map of the Hungarian royal state railways and the local railways under their management from 1914. The map showed 138 local railways, of which 129 were normal gauge lines and 9 were so-called narrow-gauge lines. MÁV's branch network later developed from most of these lines. In 1918, 57% (approximately 13,000 km) of the 23,000-kilometer Hungarian railway network was in the hands of HÉV companies (Wettstein -Szabó, 2005).

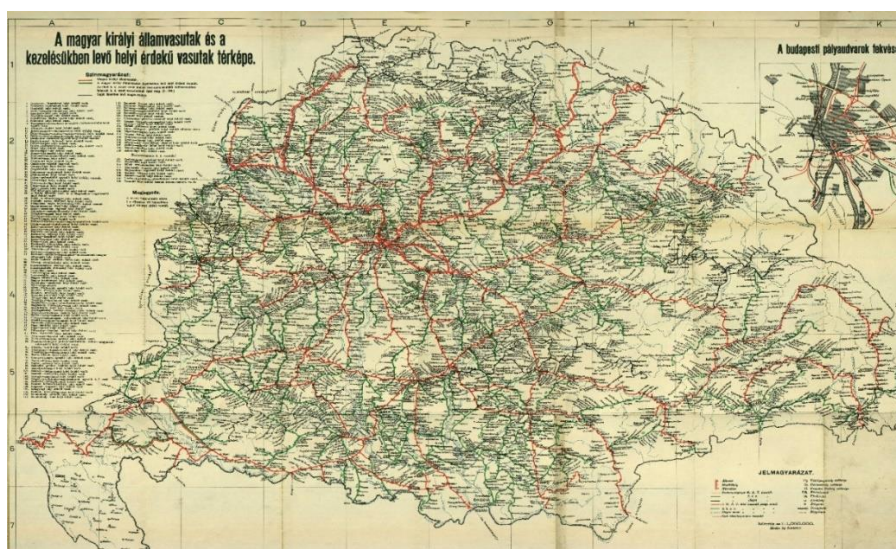

Figure 1: Map of the Hungarian royal state railways and the local railways under their management in 1914

Source: (MMKM)

Territorial changes following World War I marked a significant transformation in the company's life, as much of the line network moved to other countries. The Hungarian railway network was established in sync with European development and until the World War II it was able to keep pace with technical developments (network density, proportion of double-track lines, proportion of electrified lines, speed allowed on the track, proportion of seamless superstructure, proportion of bulky rails, number of stations, level crossings, structures, interlocking, etc.). Today, the MÁV Group is Hungary's largest and most important fixed-track transport service provider. The tasks of the 30 member companies of the company group include, among other things, the operation of the track network, passenger transport, traction, maintenance and vehicle production. On July 1, 2007, the passenger transport subsidiary, MÁV-START Zrt. was established, which serves passengers on the Hungarian 7,273 km railway network at a total of 1,344 points (railway station, railway station, stop) every day, with thousands of trains a day. The company currently operates 1863 passenger cars, 467 motor cars and 976 (diesel / electric) locomotives (MÁV-START, 2020). The changes that have taken place in recent decades (such as motorization, the development of transport, changes in travel habits and needs, digitalisation, environmental protection, etc.) are having an impact on the environment and are a challenge for the railways to respond to. By examining the passenger transport data (Figure 2), it is identifiable that there has been a steady decline in the data since the 1970s, and with the development of motorization, the railways have been gradually pushed out of the traditional transport market. From the 1990s onwards, with the emergence of the market economy, the railways in a previously artificially maintained economic environment collapsed, as the adverse effects on rail transport occurred simultaneously. After the low point of 2010, due to developments and railway renovations, the decline has stopped, and the number of passengers has even increased by about 10 million in the last 10 years.

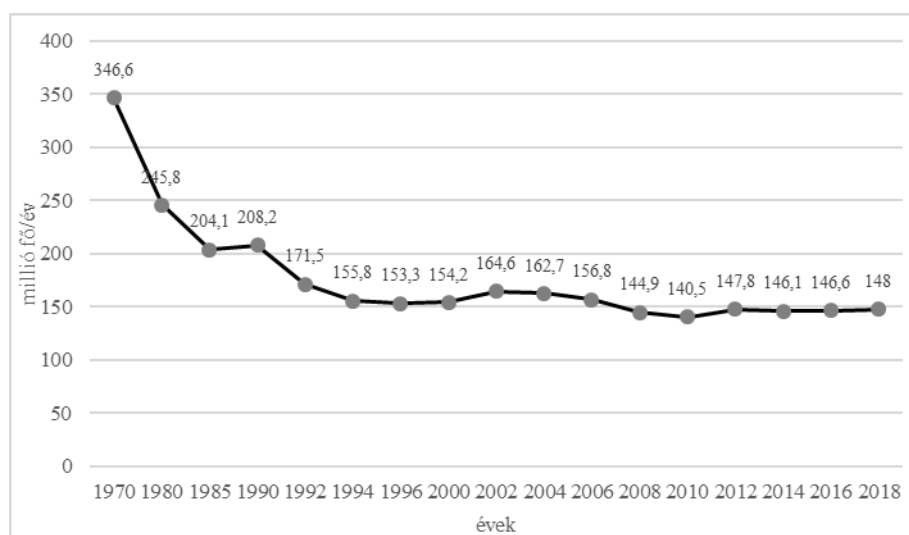

Figure 2: Statistics on rail passenger transport (1970–2018; million persons / year)

Source: (Köller, 2002, KSH, 2019.)

Suburban railways in the Budapest agglomeration

After the unification of the capital in 1873, the number of people who worked in Budapest, but built and lived in cheaper areas of the surrounding settlements, increased rapidly. There was a growing demand on the part of commuters to be able to travel in increasing numbers between their place of residence and their place of work. Today, the Hungarian railway network is characterized by a central arrangement that has been praised and cursed several times, which follows the centrality of Budapest arising from the country's historical and economic conditions. A significant proportion of the transit and long-distance segments of rail passenger and freight transport are affected by the capital. The national network structure has a positive effect on the direct service of agglomeration and long-distance connections for Budapest. The central role of the capital culminates in commuting among employees and students. More, than 50% of the volume of domestic railway passenger traffic appears on the railway network of Budapest and its surroundings. Figure 3 clearly shows the railway network map of the Budapest area.

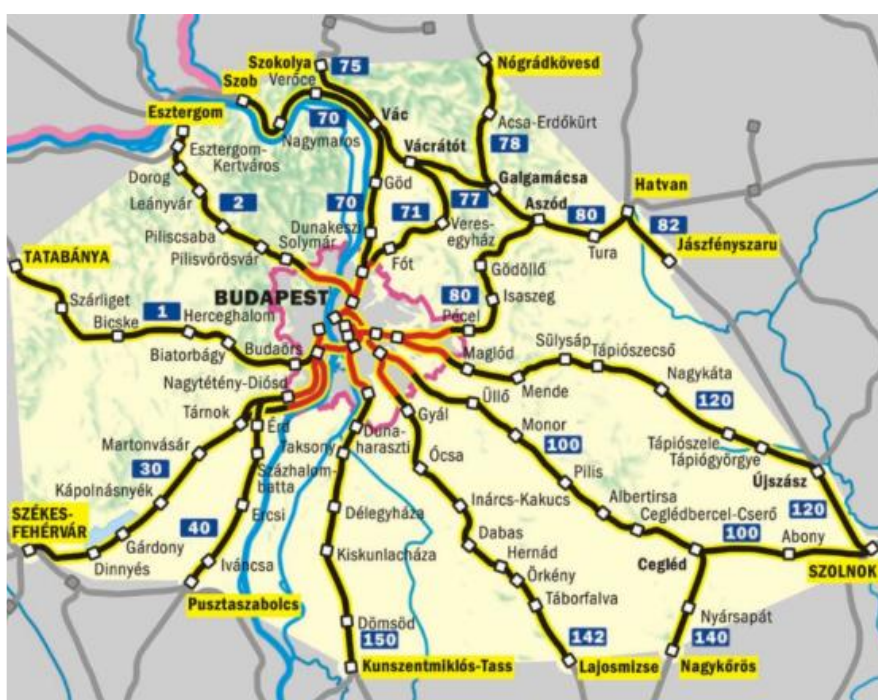

Figure 3: Budapest suburban railway network

Source: (NIF, 2009)

The largest railway traffic in the suburban traffic of Budapest is handled by lines 100a (Budapest – Cegléd – Szolnok), 70 (Budapest – Vác – Szob) and 30a (Budapest – Székesfehérvár). Lower traffic can be measured on lines 142 (Budapest – Lajosmizse), 150 (Budapest – Kunszentmiklós – Tass) and 71 (Budapest – Veresegyház – Vác) (Figure 4). The lower level of service due to the poor condition of the railway infrastructure appears to be a significant influencing factor on these lines. According to surveys, the busiest railway stations

in Budapest are the main railway stations (Budapest Nyugati, Budapest Keleti, and Budapest Déli railway stations), as well as Budapest-Kelenföld and Kőbánya-Kispest stations (MÁV-START, 2020).

Table 1: Daily number of passengers on fixed-line lines operating in the Budapest agglomeration

Line	Daily number of passengers (persons)	Percentage distribution (%)	Service provider
H5 (Battyány tér – Szentendre)	95 030	26	MÁV-HÉV
H7 (Boráros tér – Csepel)	48 341	13	MÁV-HÉV
H8-H9 (Örs vezér tere – Gödöllő/Csömör)	35 597	10	MÁV-HÉV
70 (Budapest – Vác – Szob)	34 488	9	MÁV-START
100a (Budapest – Cegléd – Szolnok)	34 374	9	MÁV-START
30a (Budapest – Székesfehérvár)	25 809	7	MÁV-START
120a (Budapest – Újszász – Szolnok)	22 878	6	MÁV-START
H6 (Közvágóhíd – Ráckeve)	21 934	6	MÁV-HÉV
1 (Budapest – Tatabánya)	13 031	3	MÁV-START
2 (Budapest – Esztergom)	10 607	3	MÁV-START
80a (Budapest – Hatvan)	10 571	3	MÁV-START
40a (Budapest – Pusztaszabolcs)	6398	2	MÁV-START
150 (Budapest – Kunszentmiklós – Tass)	4944	1	MÁV-START
71 (Budapest – Veresegyház – Vác)	4388	1	MÁV-START
142 (Budapest – Lajosmizse)	4104	1	MÁV-START
Total	372 494		

Source: MÁV-HÉV (2019)

The lines of fixed-track transport (railway, HÉV) densely network the agglomeration of Budapest. Today, 892 trains run daily on five lines of the HÉV, on a network of barely 100 kilometres, on a track length of 174 kilometres of main lines, with an outstanding schedule on teaching days (MÁV-HÉV, 2019). The daily number of passengers is approx. 200 thousand people (Table 1). More than 80% of the passengers on the lines operated by MÁV-HÉV occur within the administrative boundaries of Budapest. The traffic of Békásmegyer, Kaszásdűlő, Csepel would be unsolvable without the HÉV lines operating here. At the same time, the biggest problem of HÉV is that since their construction the stops and tracks have remained almost unchanged, they have not followed the change of travel habits, the development of the city. In order to deal with the situation, we can consider the development of the 11 suburban MÁV and the five MÁV-HÉV lines as the Government Decision of 1563/2018., 1564/2018. and 1565/2018. (XI. 10.), which formulate the intention to create a well-thought-out, uniform fixed-track networks in order to provide a suitable alternative to private transport.

2. Materials and methods

Crimes and attacks on railways operating in the agglomeration of Budapest managed by MÁV-START

Tens of thousands of passengers take part in rail traffic every day, unfortunately, as in other areas of life, there are passengers who do not take into account their passengers or the train staff employed by MÁV-START Zrt. There are regular strokes against both passengers and traveling crew committed by unaccompanied passengers who may be intoxicated. The railway undertaking shall take all possible measures to guarantee the safety of on-board ticket inspectors. In recent years, MÁV has concluded a number of police and civil guard agreements, ordered security personnel, railway escorts, and implemented security investments. The railway company pays special attention to assisting in criminal proceedings for crimes against workers.

According to Act C of 2012 on the Criminal Code, ticket inspectors are persons performing public duties, therefore attacks against them are considered as criminal offenses and must be severely punished. According to Section 310 of Act C of 2012 on the Criminal Code:

„Assault on a Public Official

(1) Any person who:

- a) attempts to prevent a public official or a foreign public official in his lawful proceedings by force or by threat of force;*
- b) takes certain action to compel a public official or a foreign public official to do, or to refrain from doing, some act;*
- c) assaults a public official or a foreign public official during or because of his proceedings; is guilty of a felony punishable by imprisonment between one to five years.*

(2) *The penalty shall be imprisonment between two to eight years if the assault against a public official is committed in a gang, by displaying a deadly weapon or by carrying a deadly weapon.*

(3) *The organizer or head of the gang referred to in Subsection (2) shall be punishable with imprisonment between five to ten years.*

(4) *Any person who participates in a gang arranged to commit assault against a public official is guilty of a misdemeanor punishable by imprisonment not exceeding two years, while the organizer and the head of the gang shall be punishable for a felony by imprisonment not exceeding three years.*

(5) *The person who assaults a public official or a foreign public official because of his proceedings shall be punished according to Subsections (1)-(4), even if the assaulted person is no longer a public official or foreign public official at the time the criminal act was committed.*

(6) *Any person who engages in preparations to commit assault against a public official is guilty of a misdemeanor punishable by imprisonment not exceeding one year.*

(7) *A person participating in the above-specified gang shall not be prosecuted under Subsection (4) if he leaves the gang voluntarily or by order of an authority.”*

3. Presentation of the empirical research results

With the help of the Security Directorate of MÁV-START Zrt., I conducted a research to determine the number and typical location of such crimes (Figure 4) (MÁV-START, 2020).

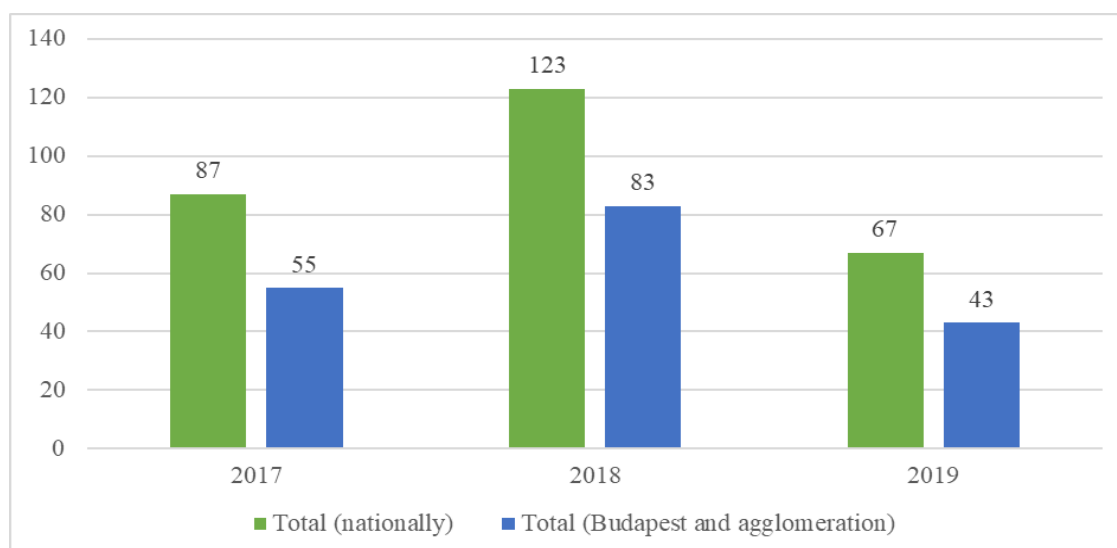

Figure 4: Number of abuses against train crew on the lines of MÁV-START Zrt. (2017–2019)

Source: Own editing by the author based on MÁV-START (2020) data

In 2017, there were 86 attacks on train crew. They were typically: punch in the face, spat on, or subjected to verbal aggression. There were also cases where they were threatened with a knife, kick, hit, obstructed in their free movement. The vast majority of offenders (more than 3/4) wanted to travel without a ticket or with an invalid or transferred ticket. In 2017, 75 complaints were filed and one court judgment was rendered (other proceedings are pending). In the following year (2018), there were already 123 cases of abuse on ticket inspectors. In 2019, there were 67 attacks on ticket examiners, of which 32 degenerated into acts (punches, jolts, scratches, kicks), and one case involved injury lasting more than eight days. According to the data of the railway company (MÁV-START, 2019), in the three years examined, almost 70% of the abuses took place on the busiest suburban railway lines in Budapest (Figure 5).

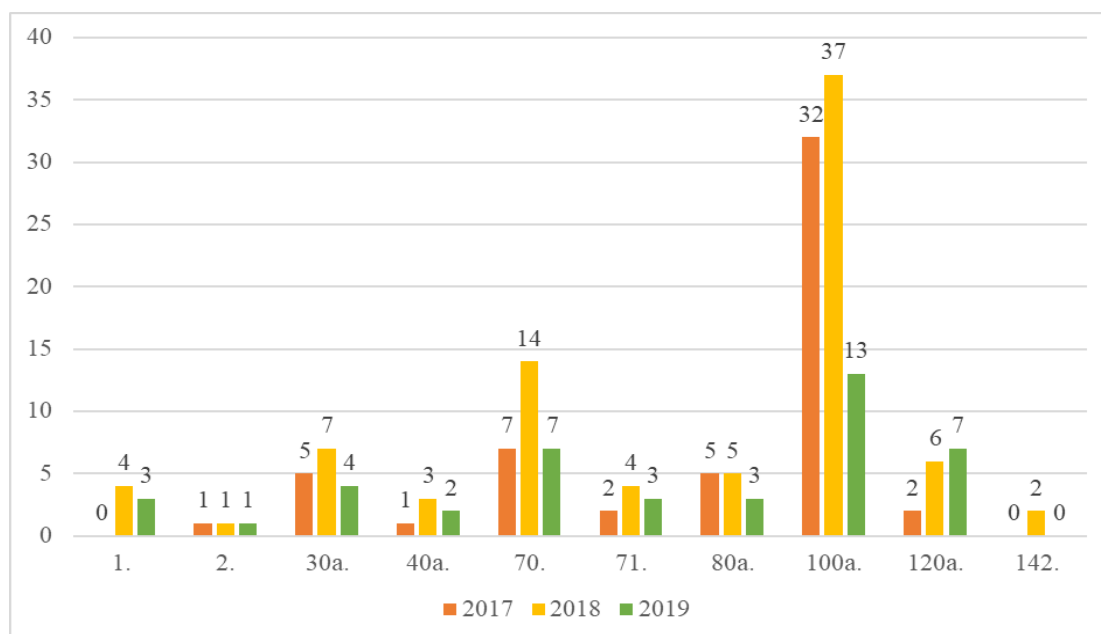

Figure 5: Number of abuses of train crew on the Budapest suburban lines of MÁV-START Zrt. (2017–2019)

Source: Own editing by the author based on MÁV-START (2020) data

Figure 5 shows that the most problematic line in Budapest's suburban traffic is line 100a (Budapest – Cegléd – Szolnok) from a safety point of view, where the number of abuses against train crew members was exceptionally high in all three years compared to other suburban lines.

To address the unsustainable situation, the railway company has introduced a package of measures (MÁV-START, 2020):

- An awareness campaign was also launched as part of the package.

- Passengers are reminded through loud passenger information devices that violence against people performing public duties always involves police action and has criminal consequences.

- Warning stickers were placed in the windows of the ticket offices of the stations and in the interior of the vehicles.
- On some lines, at certain times, ticket inspectors check tickets in pairs and put a railway guard or standby policeman next to those who work alone between six in the evening and six in the morning.
- To prevent attacks, almost 80,000 trains a year are accompanied by security staff and 8,000-8,500 trains by police.
- From 2017, the railway company carried out practical testing of a new camera system. In 2018, the system was extended to certain parts of the Budapest agglomeration. Construction of a nationwide mobile camera recording system has begun.
- From September 2019, in addition to the previous ones, the company's ticket inspectors received an additional 103 body cameras and docking stations were installed at 12 sites.
- As more appropriate conflict management methods can often be used to prevent a more serious stroke, the affected employees participate in special conflict management trainings in order to develop their skills.

4. Conclusions

In addition to the growing demand for mobility, transport safety is an increasing challenge both internationally and domestically. Rail transport and safety are inseparable concepts: without strict rules ensuring a high level of safety, rail transport would not have been able to develop, as neither passengers nor staff would have travelled by train. Railway safety can be divided into two closely related areas: to reduce operational safety or the risk of accidents, and to increase the safety of property. The positive effect of property protection expenses can be felt by the MÁV Group. In the field of property security, the greatest challenge for the railway company is the occurrence or prevention of damage and theft related to track, structure, telecommunications, insurance and power equipment, material theft and other acts against property. The measures introduced by the railway company showed tangible results already in 2019. The number of crimes has decreased significantly in the last year, for example, the number of abuses against ticket inspectors has almost halved compared to the previous year, in which increased control by the authorities can be felt.

5. References

- Köller, L. (2003): A különböző vasúti hálózatok vonali és hálózati hatékonysága, illetve a versenyképesség értelmezése a vasútnál hazai tapasztalatok és nemzetközi példák alapján. Available at: <http://www.vki.hu/~tfleisch/~haver/szakirodalom/haver-KOLLER-vasut.pdf> (17.10.2020)
- KSH (2019): Helyközi személyszállítás közlekedési módok szerint. Available at: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstatadat/xstatadat_eves/i_odme003.html (21.09.2020)

- MÁV-HÉV (2019): Bemutakoznak Budapest elővárosi vasútvonalai. Available at: <https://mav-hev.hu/hireink/bemutakoznak-budapest-elovarosi-vasutvonalai-0> (21.11.2020)
- MÁV-START (2020): MÁV-START Zrt. internal data
- MMKM: A magyar királyi államvasutak és a kezelésében levő helyiérdekű vasutak térképe. Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum, MMKM TKGY 2948.
- NIF (2009): A Budapesti Elővárosi Vasúthálózat Fejlesztése Projekt összefoglaló jelentés. Available at: https://kozlekedes.org/wp-content/uploads/2014/04/Elovarosi_vasut_BP.pdf (19.11.2020)
- Tisza, I. (1996): A magyar állami, magán- és helyiérdekű vasúttársaságok fejlődése 1876-1900 között. In: Kovács L. (szerk.): Magyar Vasúttörténet 2. kötet. Közlekedési Dokumentációs Kft., 83–84.
- Wettstein D., Szabó, A. (2005): Helyiérdekű vasutak építésze. *Architectura Hungariae*, 7, 3. Available at: http://ww.arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/27/27szabow.html (21.09.2020)
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 1563/2018. (XI. 10.) Korm. határozat az egyes kiemelt projekteknek az Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program éves fejlesztési keretében előkészítési célú projektként történő nevesítéséről, valamint az Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program éves fejlesztési keretének megállapításáról szóló 1247/2016. (V. 18.) Korm. határozat módosításáról
- 1564/2018. (XI. 10.) Korm. határozat a budapesti vasúti pályaudvari rendszer fejlesztésének irányairól
- 1565/2018. (XI. 10.) Korm. határozat a budapesti elővárosi gyorsvasúti vonalak (HÉV) egységes rendszerben történő fejlesztéséről

Travel health issues after the Covid-19 pandemic

Dr. Peter Felkai PhD.

associated professor – Debrecen University, Medical School, Travel Medicine Group

Mailing address: Budapest. 1039 Szentendrei street 303

e-mai: peter.felkai@soshungary.hu

Abstract

Countries worldwide are surely beginning to end their lockdowns due to the COVID-19 pandemic in the near future. However, traveling will not be the same as it was before the pandemic. Current travel practices will certainly not be sustained. We have to learn the lesson of pandemic and the travel attitudes and practices have to be changed to avoid the communicable diseases spread by travelers in the future. The author rethinks issues of pre-travel advices after COVID pandemic in the point of view of travel-related risks. The pretravel advices should be important mainly for the high-risk groups: child, old age traveler or for traveler who has chronic disease. However, not just the travelers have to change their travel attitudes but all the participants of travel industry have to do that. The considerations of the article may aid delineating a way forward for the travel industry and for travelers alike and in providing a new approach to “postcovid” pretravel counseling which is more important than ever.

---

1. Introduction

In the last several decades, many pandemics – mainly viral originated - have occurred: acquired immune deficiency syndrome (AIDS) in 1981, severe acute respiratory syndrome (SARS) in 2002, Avian flu (H5N1) in 2005, Swine flu (H1N1) in 2009, middle east respiratory syndrome (MERS-COoV) in 2012, and Zika virus in 2015, among others. Consequently, the breakout of a new and devastating pandemic may be possible for years to come (Table 1).

Table 1: pandemics of the last four decades

Starting year of pandemic	Disease	Pathogenic agent	Died	Infected
1981	AIDS	HIV	2,1 million (till 2007)	33,2 million (till 2007)
1990	Runway malaria	plasmodium species	N/O	N/O
2002	SARS	SARS-CoV-2	813	8437 (WHO,2003)
2005	Avian flu	A/H5N1	616 (2017-ig)	1,568 (till 2019)
2009	Swine-flu	A/California/7/2009 (H1N1)	1,4 billion (!)	18,449
2012	Middle East Respiratory Syndrome (MERS)	MERS-CoV	2519 (till 2020)	866 (till 2014)
2013	EBOLA – hemorrhagic fever	Ebola-virus	25,500 (2013)	10,500 (2013)
2015	Zika-fever	Zika virus	1 (but caused plenty of hydrocephalus)	2,382 (2016)
2019	COVID-19	SARS-CoV-2	1,847,507 (as of end of 2019)	85,225,353 (2020 January)

Source: according to author's researches

Nevertheless, the tourism industry has reached new volumes, with luxury ships carrying 8000 individuals and airplanes carrying 850 passengers. Although the signs of the coming storm were clearly visible, the unimaginable happened: outbreak of the coronavirus disease (COVID-19) pandemic and a worldwide lockdown and quarantine.

The Black Death of 1346, which killed half of the population of Europe at the time, took 7 years to travel from Asia to Western Europe; in the jet age, passengers can travel around the globe in less than 24 hours, and this applies to germs as well. We have recently been reminded of the previously forgotten tough lesson that contagious disease spread is a consequence of mass movements, such as that by the military, merchants, pilgrims, or crowds of tourists. Contrary to the available tools and methods of modern medicine, the society should apply the same

prevention methods that our forebears used: the quarantine and lockdown of countries and towns.

Now that the epidemic is seemingly coming to end, we must face the impact of the COVID-19 pandemic on our previous travel practices. One aspect is certain: travelling will not be the same as that before the pandemic. *Current travel practices will certainly not be sustained.*

However, we should not abandon travel as the most popular and clever way to spend our leisure time. Therefore, we must re-consider the strategies to protect our health to prevent travel-related diseases, including COVID-19. Author of this study tries to evaluate the 'new' travel practices and re-consider the pre-travel advice with the point of view of any pandemic.

2. Materials and methods

Travel-related risks consist of three components: the risk of the traveller, hazard of the mode of travel, and dangers at the destination. The risks were analysed in terms of preventing possible infection and ensuring personal safety during a journey in the future. All relevant articles regarding COVID-19 and the most frequent pre-travel medical advices were collected, and an attempt was made to apply these to the current situation.

3. Results and evaluations

Many changeable issues were found in the foregoing travel practices related to both travellers and participants of the travel industry. Unfortunately, travel-related medical literature has revealed several times that most travellers tend to ignore pre-travel medical counselling and do not receive vaccinations before travelling internationally both in the US and Europe (Hamer, 2004; LaRocque, 2010; Gagneux-Brunon, 2016). During pre-travel advice sessions, travel medicine specialists assess the risks of travelling, administer vaccinations if necessary, and provide lifestyle advice. Now, travel medicine specialists must be familiar with the nature of COVID-19, endemic situation in the destination country, and preventative measurements against the viral infection and should effectively communicate these facts to travelers (Rodríguez-Morales, 2020).

The first step of the renewed pre-travel advice is to assess *the travellers' own risks*. There are two major factors to be analysed: the travellers' age and health statuses. As a rule, young children and elderly individuals are the most at risk of contracting infectious diseases (Reichert, Chowell, 2012). For COVID-19 cases, the opposite seems to be true. Elderly individuals are at the greatest risk of mortality, and young individuals are less jeopardized (Rehman, 2020; Kang, 2020). However, age is not the only decisive factor of mortality: individuals with pre-existing diseases, such as cardiovascular, respiratory, or metabolic diseases, have higher risks than those without these diseases. Most elderly individuals have one or more of the aforementioned medical conditions. This multimorbidity is likely to be a part of the reason why elderly

individuals are the most at risk of contracting COVID-19 (Ritchie, 2020). Underlying disease or infection likely increases the risk of recurrent or newly acquired COVID-19. Henceforth, routine and/or specific vaccinations are highly recommended for visitors of countries with a high prevalence of communicable and/or endemic diseases.

The current health status of travellers is also an important issue. A medical problem that is considered trivial at home can result in interruption of the journey. A common flu requires a short period of bedrest at home, but during a flight, it may cause barotrauma. Similarly, a simple ankle sprain requires cooling and painkillers at home, but it can result in the termination of a trip abroad. A feverish condition could lead to being quarantined at the airport in the future.

Aircrafts are responsible for most international travel. Travel by bus or auto vehicles will gather ground within a continent, at least in cases of short distances. *The risk of travel* itself should be calculated. The hazard related to the mode of travel (ground, air, or sea) should be determined as well. Previously, jetlag, motion sickness, and the deep vein thrombosis were the critical issues. Now, infection control within a vehicle will likely be stressed.

The key issues are ‘social distancing’, protective masks, and adequate ventilation. All these items are closely related with the cabin environment. Epidemiological studies of SARS have shown that passengers seated to each other can transmit infections amongst themselves (Smith, 2006; Olsen, 2003) (Figure 1).

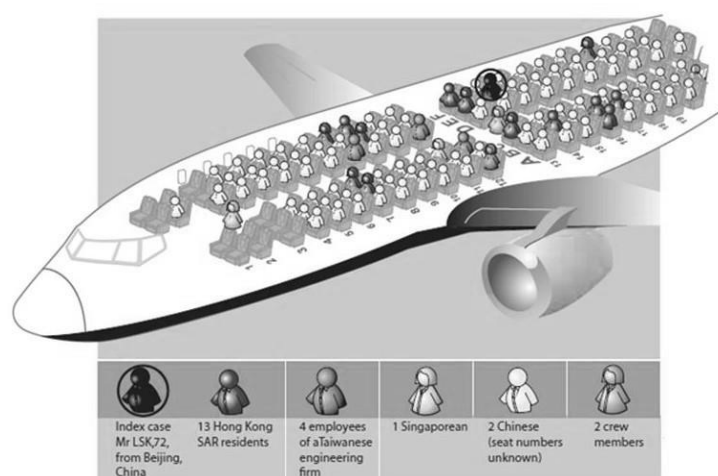

Figure 1: The seat of super-spreader of SARS is marked with black circle. There were 20 passengers and 2 crew members infected.

Source: (Olsen, 2003)

This finding prompts the question of the distance at which passengers should sit apart from each other. No studies have determined the exact range of the optimal distance. Recommendations range from 1 to 8 m (WHO, 2020; Bourouiba, 2020), but passengers crowded into the 10 seats of an economy class row can certainly transmit any respiratory infection amongst themselves easily. Research and regulations regarding wearing protective masks are contradictory (Ma, 2020), but because COVID-19 is transmitted by virus-containing droplets, masks are clearly worth wearing for individual protection, particularly in crowded environments such as public transport or economy class aircrafts. Increasing the distance between seats is also recommended to prevent travel-related thrombosis. Another solution should be the so-called Janus arrangement of seats (Figure 2).

Figure 2: The Janus arrangement of aircraft seats

Source: (Credit: Aviointeriors)

Adequate ventilation can reduce the transmission of infection in the cabin of a vehicle. Although there is no evidence to suggest that the re-circulation of cabin air facilitates the transmission of infectious disease agents thus far (WHO, 2008), further investigations are needed regarding this issue relating to COVID-19. Using mechanical ventilation, the droplets disappear from the air much more quickly (Somsen, 2020). Currently, aircraft cabin ventilation uses only 50% of fresh, external air; the other 50% is high-efficiency particulate air (HEPA)-filtered, re-circulated air. The solution is adequate for the fuel consumption of aircrafts, but considering COVID-19, this is supposedly insufficient for passengers in terms of disease prevention (Schultz,2020). On most modern aircrafts, the air passes through HEPA filters before re-entering the passenger cabin. The most efficient HEPA filters will capture 99.97% of particles between 0.1 and 0.3 μm in size and 100% of other particles (WHO, 2008). Unfortunately, the size of the severe acute respiratory syndrome coronavirus-2 particle is 0.08 μm (Guy,2000). Hopefully, more safety measures will be implemented at every phase of air travel. It is possible that the extended use of ultraviolet light at the security checks of luggage,

introduction of a disinfectant dispenser at the aircraft door at the time of boarding, and development of a boarding strategy will help to avoid the tumultuous virus entering the cabin.

The *risks of the destination* must be re-considered as well. Besides of avoiding traditional hazards (like the temperature extremities, the usual endemic infections, etc.) the primal emphasis must be put on minimising the risks of any infection, including those similar to COVID-19. Some issues (such as the social, hygienic, and healthcare situations at the destination country) cannot be changed by travellers, but personal hygiene and general preventive methods (such as re-cleaning the hotel room, following safe food and water consumption rules, etc.) can be managed by travellers themselves. There is another important issue, which should be mentioned during pretravel consultation: to have appropriate travel insurance. Besides of the increased risk of the COVID threatening, the travel restrictions and regulations can vary every minute. Hence, the insurance policy should cover appropriately both medical issues and the cancellation of the trip and the extra expenses due to the possible quarantine of the traveler as well.

4. Conclusions

Unfortunately, the current travel practices will certainly not be sustained. Of course, being unable to see the cultural riches of foreign countries or enjoy recreation during a seashore vacation or active relaxation through recreational sports would be a pity. Therefore, we must re-consider our strategies to protect our health and prevent the spread of travel-related diseases.

Appropriate and thorough pre-travel advice plays a key role in safe and successful international travel and may be an indispensable part of the careful preparation in the future. Contrary to the previous travel practice, pre-travel advice is essential, mainly for the most sensitive group of travellers: elderly individuals. Identifying an adequate medical facility at the destination and obtaining appropriate travel insurance must be part of the pre-travel preparation as well. Travel-related medical and non-medical professionals should know the recent social and healthcare situations and regulations at the destination country.

The close and reliable co-operation between the government, different participants of the travel industry, and transportation companies is vital. Nevertheless, their efforts are worth nothing without the co-operation of travellers. Thus, pre-travel advice provided by doctors and professionals of travel industry is more important than ever.

5. Literature

- Bourouiba, L. (2020): Turbulent gas clouds and respiratory pathogen emissions: Potential implications for reducing transmission of COVID-19, JAMA. 323(18):1837–1838.

- Gagneux-Brunon, A, Andrillat, C, Fouilloux P. (2016): Pre-travel advice seeking from GPs by travellers with chronic illness seen at a travel clinic, *J Travel Med.* 23:pii:taw013.
- Guy, JS., Breslin, JJ., Breuhaus, B. et al. (2000): Characterization of a coronavirus isolated from a diarrheic foal, *Clin Microbiol.* 38(12):4523–4526.
- Hamer, DH., Connor, BA. (2004): Travel health knowledge, attitudes and practices among United States travelers, *J Travel Med.* 11(1):23–26.
- Kang, SJ., Jung, SI. (2020): Age-related morbidity and mortality among patients with COVID-19, *Infect Chemother.* 52(2):154–164.
- LaRocque, RC., Rao, SR., Tsibris, A., et al. (2010): Pre-travel health advice-seeking behavior among US international travelers departing from Boston Logan International Airport, *J Travel Med.* 17:387–391.
- Ma, QX., Shan, H., Zhang, HL. et al. (2020): Potential utilities of mask-wearing and instant hand hygiene for fighting SARS-CoV-2, *J Med Virol.* 10.1002/jmv.25805.
- Olsen, SJ., Chang, HL., Cheung, TY. et al. (2003): Transmission of severe acute respiratory syndrome on aircraft, *N Engl J Med.* 349:2416–2422.
- Rodríguez-Morales, AJ., MacGregor, K., Kanagarajah, S. et al. (2020): Going global – Travel and the 2019 novel coronavirus, *Travel Med Infect Dis.* 33:101578.
- Reichert, T., Chowell, G., Mc Cullers, JA. (2012): The age distribution of mortality due to influenza: Pandemic and peri-pandemic, *BMC Med.* 12;10:162.
- Rehman, S., Majeed, T., Azam Ansari, M. et al. (2020): Current scenario of COVID-19 in pediatric age group and physiology of immune and thymus response, *Saudi J Biol Sci.* doi: 10.1016/j.sjbs.2020.05.024.
- Ritchie, H., Ortiz-Ospina, E., Beltekian, D. et al. (2020): Mortality risk of COVID-19. <https://ourworldindata.org/mortality-risk-covid#case-fatality-rate-of-covid-19-by-age> Retr:03/07/2020
- Smith, R. D. (2006): Responding to global infectious disease outbreaks, Lessons from SARS on the role of risk perception, communication and management. *Soc Sci Med.* 63(12):3113–3123.
- Somsen, GA., van Rijn, C., Kooi, S. (2020): Small droplet aerosols in poorly ventilated spaces and SARS-CoV-2 transmission. *Lancet Respir Med.*
- Schultz, M., Fuchte, J. (2020): Evaluation of aircraft boarding scenarios considering reduced transmissions risks, *Sustainability.* 12(13):5329.
- Tuberculosis and Air Travel: Guidelines for Prevention and Control. 3rd edition. Geneva: World Health Organization (2008): Chapter IV. Cabin air quality.
- World Health Organization (2008): Tuberculosis and Air Travel: Guidelines for Prevention and Control. WHO, Geneva, 3rd edition, Chapter 4: Cabin air quality
- WHO (2020): Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> Retr: 23.06.2020

Research on the openness of domestic companies to new digital technologies

Examining the openness of domestic companies to new digital technologies

Andrea Katona

PhD student

University Centre for Circular Economy, University of Pannonia Nagykanizsa

*Zrínyi Miklós u. 18, Nagykanizsa 8800
e-mail: andrea.katona.gsdi@gmail.com*

Abstract

Today's main issue is the Fourth Industrial Revolution and its impact on Hungarian companies. Rapid technological development, the constantly evolving intelligent information system, the huge amount of data storage and processing capabilities, and the real-time availability of data bring huge changes to companies. This sudden change reaches almost every area; among other things, it affects the corporate strategy, the organizational culture, the increased, accelerated production, and the job market. In our qualitative study, we conducted a questionnaire survey, during which we asked the executives of 140 small, medium-sized, and large companies about the practical application of the elements related to Industry 4.0. The questionnaires were divided into three main fields, examining the Industry 4.0 readiness for the companies surveyed in terms of strategy and organization, employees and new digital technology. In this study, we analyzed the openness of the companies to Industry 4.0, what influences the decisions of company leaders regarding industrial digitalization, and how ready they are to introduce the new technology.

---

1. Introduction and literature review

Each industrial revolution brought benefits and challenges, both socially and economically, to the countries involved in the transformation. The Fourth Industrial Revolution is expected to grow exponentially in terms of technical change and socio-economic impacts. Therefore, experiencing such a transformation requires a holistic approach that focuses not only on technological solutions, but also includes innovative and sustainable system solutions (Whysall et al., 2019).

The concept of Industry 4.0 was developed in Germany. Nagy (2019) identified the following four stages as steps in the adaptation of technologies and organizational solutions:

1. Application and networking of tools and technologies such as sensors, IIoT, CPS, CPPS, robotics, automation and cloud-based data storage to ensure the transparency of the entire enterprise business process.
2. Horizontal integration, which means close, real-time interconnection, information sharing and collaboration of areas within the company. Its tools are the cloud, the Big Data, the simulation, and the augmented reality.
3. Vertical integration, which primarily involves cooperation and digital connection with partners in the supply chain. This phase also requires the companies to carry out significant management and organizational development and its technological background is the same as described in the previous section.
4. Rethinking the business model focusing on customers, even with a complete transformation of the organizational structure.

It is also an important fact that automation not only affects the activities of lower-skilled, blue-collar employees, but also extends to the portfolios of the highest-paying jobs, such as lawyers or company executives. Artificial intelligence transforms and takes over some of their work tasks in the same way as it does for middle- and low-wage employees (Szalavetz, 2016). The primary, most important development area of Industry 4.0 is production; usually, the introduction of digital technology to other areas takes place later (Hofmann-Rüsch, 2017). If changes go along the entire value chain, they will completely transform production processes, industry structures, and also have an impact on the internal division of labour in firms (Porter-Heppelmann, 2015).

Robots typically perform repetitive tasks both in manual and in cognitive environments. The companies involved focus their financial and intellectual resources mostly on value-creating processes or on production, keeping the development of the complete corporate value chain in mind as well. In the long run, the goal of artificial intelligence is to replace humans in creative cognitive tasks. Enabling technology boosts total productivity, however, replacing technology does not lead to an increase in total productivity, it only changes the human to capital ratio at the expense of the former one. The economic and social environment as well as social relations have had a significant impact on the spread of new technologies. (Németh et al., 2020, Demeter et al., 2020)

Change in the value chain requires companies to adopt new business models and collaborate with other companies such as suppliers, customers, or IT companies. It would not be surprising if companies also had to work with partners they had previously considered to be competitors, for example, when they help each other create new regulatory frameworks, standards, or training methods. In addition, companies need to invest large sums in new machines, software, business model development, new corporate strategy, employee competency models, training, and so on. If current industry leaders do not respond to these changes and reject new business paradigms, they may even experience how easily they can be replaced as business partners (KL Kusmin, 2018).

In the future, companies must increasingly strive to meet their needs locally through local resources. This requires the involvement of various economic actors, the public, and non-governmental organizations, as well as the appreciation of university cooperation. (Németh, 2017, Birkner et al., 2017).

The increased demand for customized products has been an obvious improvement in recent years. Taking customer wishes into account has become standardized in many industries, such as furniture, computers, cars and machinery, to some extent. Nowadays, more and more attention is paid to the individual and to the desires of customers. Demands facilitate the significant increase in customized products. Due to changing customer needs, it is essential to adapt manufacturing processes and technologies to this development. Concepts already implemented, such as mass customization and versatile series production based on modular systems, can retain the benefits of standardized manufacturing systems. In the medium and long term, the industry will have to cope with customers being almost fully integrated into its processes (Bartodziej, 2017).

2. Materials and methods

A questionnaire survey was conducted in the quantitative research, concerning the following industries in Hungary: manufacture of machinery and equipment; sale and repair of motor vehicles and motorcycles; manufacture of rubber and plastic products; repair of industrial machinery, equipment and tools; wholesale trade; warehousing and auxiliary activities for transportation; production of computer, electronic and optical products; manufacture of chemicals and chemical products; manufacture of other transport equipment; manufacture of electrical equipment. In our research, we interviewed the executives of 140 small, medium and large companies, and, among other things, we analyzed the readiness of companies, their openness to Industry 4.0, and what influences the decisions of company managers the most when it comes to industrial digitalization. The snowball sampling was performed between October 2019 and February 2020.

The following publication is supported by the project "EFOP-3.4.3-16-2016-00009- Improving the quality and accessibility of higher education at University of Pannonia".

3. Presentation of the empirical research results

The questionnaires were divided into three main areas, examining the companies' Industry 4.0 readiness, the current situation, the future plans and prospects in terms of strategy and organization, the employees and the new digital technology. In this study, I analyzed the readiness of the companies to Industry 4.0 and the factors that influence the decisions of company leaders regarding industrial digitalization.

First, I present the companies surveyed. Of the company executives interviewed in the research, 64% have an academic degree: 2 have a Ph.D. or doctorate, while 87 have a college or university degree, which accounts for 62% of all the executives; 9 have a grammar school maturity certificate + National Qualification Register training; 2 have a grammar school maturity certificate; 27 have a vocational secondary school maturity certificate + National Qualification Register training; 9 have vocational secondary school maturity certificate and 4 have a vocational training qualification. Company executives mostly have extensive industry experience.

In terms of business size, companies with fewer than 1501 employees were more willing to participate; 18 companies with more than 1501 employees filled in our questionnaire, of which 4 companies operate in the electronics industry and 3 companies in the machinery industry. The proportion of the latter industry is also significant among smaller companies, 25% of the respondents work in this industry. As for the ownership structure, there is only one state-owned company (specialized in warehousing and support services for transportation) among the surveyed businesses, while most of them are under domestic private ownership (a total of 88 companies), 39 are foreign private companies and there are 12 with mixed ownership. The decision-making process for a new strategy is much simpler in domestic privately-owned companies, new ideas can be implemented faster, and the new strategy can be put into practice more easily.

In Hungary, more and more company executives believe that digital transformation is essential and the time has come to open up to Industry 4.0 technology or, if this has already happened, to make further improvements. Of the 140 companies, only 8 have an Industry 4.0 strategy put into effect and 24 are currently introducing one. 42% of the companies do not have a strategy yet and only 6% have implemented it, however, 52% are addressing the issue of Industry 4.0 at some level and the strategy is being developed, the pilot implementation has started, is under implementation is or has been formulated.

Table 1 shows which aspects were considered the most important by company executives in the implementation of the Industry 4.0 strategy and which factors are important for companies where the new industrial digitalization technology is still being introduced.

Table 1: Key aspects of openness to Industry 4.0 for the companies involved

Aspects	Strategy has been implemented	Strategy is being implemented
It solves the human resource problem	2	8
It makes the company competitive	8	22
To achieve higher profits	5	9
To improve market position	2	10
Environmental constraints	1	3
Compliance with market partners	3	6

Source: (created by the author, 2020)

As we can see, for most business executives, competitiveness is extremely important. They emphasized the importance of achieving higher profits as well, and the market position is also a crucial aspect for businesses where the Industry 4.0 strategy is still being implemented.

The Industry 4.0 Model Factory project provides considerable support, giving you the opportunity to see advanced Industry 4.0 solutions in operation, and you can also ask experts about technology and gain deeper knowledge.

Environmental constraints and HR problems are not yet among the priorities.

The openness and readiness of companies to Industry 4.0 technology is also reflected in the fact that several companies have already introduced various in-house training programs to facilitate the transition to the new technology.

The following table contains this data.

Table 2: Distribution of companies' in-house training programs

In-house training programs	Companies
Data protection	33
Big Data management	9
Web 2.0	9
Mobile technologies	31
Robotics	28
Cyber-Physical Systems (CPS)	4
Additive Manufacturing processes	9
Innovation management	9
Apprenticeship schemes	27
None	70

Source: (created by the author, 2020)

As for the question about the in-house training program, the company executives could mark multiple possible answers. Most of them think that data protection, mobile technologies, internship programs and robotics are the most important elements. Robotics is a priority mainly in the electronics industry. Smaller companies consider mobile technologies and data protection vital, but innovation management, additive manufacturing processes, cyber-physical production systems, Web 2.0 and Big Data management are less important; fewer than 10 executives think

that these in-house training programs are relevant. The list also included ITIL training, which no executive considered an essential in-house training program for the employees in Industry 4.0.

Different types of training are fundamental to teach new technology to all levels of employees accordingly, and to make them understand how it facilitates work processes and how a given work process will become even more successful and efficient.

4. Conclusions

The aim of the research was to carry out a study among the representatives of small, medium-sized and large enterprises in the field of electronics, machinery and electrical equipment manufacturing and logistics. Digitalization is appearing in more and more industries; therefore, it is essential that company managers and employees are properly prepared. Industry 4.0 is primarily about innovative manufacturing technology, efficiency and competitiveness used to produce state-of-the-art products, in which constantly repetitive tasks are assigned to robots and artificial intelligence. Industry 4.0 technologies are mostly expected to bring about efficiency, quality improvement, cost reduction, success and competitiveness for the company. It is very important for companies to rethink their strategy and to prepare for the industrial digitalization in order to avoid failure. The study revealed that, in terms of competitiveness, Industry 4.0 is crucial for the companies taking part in the research, mainly because it makes them competitive improving their market position and the partner satisfaction.

Some of the surveyed companies have not created a strategy yet, however, the majority is in the process of implementing Industry 4.0, while 8 of them have already finished the implementation. Industrial digitalization is still rudimentary in Hungary, but it is becoming essential for more and more companies and they are opening up to Industry 4.0 technology.

Of the executives interviewed, medium and large companies, especially those in the electronics industry, attach great importance to in-house training programs, including robotics, Big Data management and mobile technologies. Small companies emphasized the internship program, yet, most of them neither have any existing in-house training programs yet, nor plan to have them introduced.

In many cases, small companies are even more prepared for change than large companies. They consider it important to be at the forefront of change, which can also give them a huge competitive advantage over their competitors. Leaving their limited environment and being open to innovation, to new digital technology may be even more substantial to them, even if it involves great risks. Naturally, if a business opens up to new technologies, it requires a whole new strategy, in many cases a whole new organizational culture, which may involve risks. There are company executives who are happy with the growth and open to new opportunities, but some do not want to improve, are satisfied with their already established situation and do not take risks.

Digitalization processes are changing at incredible speed and the development of IT tools and programs is transforming the traditional processes and systems that support them at an

extraordinary rate. Company leaders have no other option but to adapt and give all their support to their employees if they do not want to lag behind the other market players and miss the changes in the market. An important key to the success of the companies is how they handle changes and how flexible they can be; therefore, it is most crucial for them to prepare for the changes well in advance so that they can react properly and quickly to market changes.

5. References

- Bartodziej, C.J. (2017): The concept Industry 4.0. In: The Concept Industry 4.0. BestMasters. Springer Gabler, Wiesbaden, 27- 28. p.
- Birkner, Z.; Máhr, T.; Rodek, N. (2017): Changes in Responsibilities and Tasks of Universities in Regional Innovation Ecosystems, *Our Economy*, Vol. 62. No. 2. 15-21. p.
- Demeter, K.; Losonci, D.; Szász, L.; Rácz, B.G. (2020): Magyarországi gyártóegységek ipar 4.0 gyakorlatának elemzése – technológia, stratégia, szervezet = Analysis of the industry 4.0 practice of the Hungarian production units – technology, strategy, organization. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*, 51 (4). 2-14. p.
- Hofmann, E.; Rüsç, M. (2017): Industry 4.0 and the current status as well as future prospects on logistics, *Computers in Industry*, 89 (2017), 23-34. p.
- KL, Kusmin (2018): Industry 4.0, IFI8101-Information Society Approaches and ICT Processes
- Nagy, J. (2019) Az ipar 4.0 fogalma és kritikus kérdései – vállalati interjúk alapján. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*, 50 (1). 14-26. p.
- Németh, K. (2017): Vidéki térségek innovációs kihívásai: Megújuló energia alternatívák, Veszprém, Magyarország, Pannon Egyetemi Kiadó (2017), ISBN: 9789633960967, 112. p.
- Németh, K.; Birkner, Z.; Katona, A.; Göllény-Kovács, N.; Bai, A.; Balogh, P.; Péter, E. (2020) Can Energy be a “Local Product” Again? Hungarian Case Study. *Sustainability: 3 Paper*: 1118, 21. p.
- Porter, M. E.; Heppelmann, J. E. (2015). How smart, connected products are transforming companies. *Harvard Business Review*, 93(10), 97–114. p.
- Szalavetz, A. (2016) Az ipar 4.0 technológiák gazdasági hatásai – Egy induló kutatás kérdései. *Külgazdaság*, 60 (7-8). ISSN 0324-4202, 27-50. p.
- Whysall, Z., Owtram, M. and Brittain, S. (2019), "The new talent management challenges of Industry 4.0", *Journal of Management Development*, Vol. 38 No. 2, 118-129. p.

The vicissitudes of regulating prostitution in the light of security

Dr. Kovács István^{1,2}

¹*assistant professor - National University of Public Service, Department of Law Enforcement Management*

²*Ludovika Tér, Budapest 1083*

e-mail address: kovacs.istvan@uni-nke.hu

Abstract

The study shows the theoretical background of the regulation of prostitution in Hungary. I also examine the solution alternative with theoretical methods, source critique, analysis and synthesis methods. We may be part of what the problem is with regulation, prohibition, or the permissive model. And for all this, I offer an alternative as a solution that stands out not only on the domestic but also on the international stage.

---

1. The regulation of the prostitution in Hungary and the problems with it

The phenomenon of prostitution is examined from a different perspective by each person and by every field of science. It means something different to the police officer, something different to the doctor, and completely different to the social worker. The police presumably focus on public order, the doctor on public health and the social worker on social reintegration. Nonetheless, it is necessary to point out that each discipline is of paramount importance for a full understanding of the phenomenon – it has no priority over the other – there is no problem as long as there is the possibility of reaching a consensus. Unfortunately, however, in the course of my research, I had to realize that no common agreement has been reached among the disciplines on the treatment of the prostitution phenomenon to date. However, if we consider that the consensus on the management of prostitution would and could cover the totality of measures providing opportunities for public order, public health, resocialization and social reintegration, than the part related separately could be combined, integrated and a complete whole could solidify, organize and perhaps solve the problems.

In order to deal with certain phenomena, it is sufficient for a certain discipline to develop measures based on a certain theory that is well-applied in practice, but prostitution, given its complexity, cannot be tackled that way. Prostitution is a very diverse phenomenon, and a detailed understanding of each element is required for a complex understanding. That is why I consider it extremely important for each researcher to contribute his or her own understanding

to the whole, as prostitution can also be interpreted as a puzzle the pieces of which are spaced apart and only give the whole picture if they are put together from existing parts. And the assembly requires an adhesive that holds it together and prevents the pieces from disintegrating again.

If we want to put this theoretical hypothesis into practice, we could formulate the solution in such a way that the proposals developed for each sub-field are provided by the various disciplines, and the unifying measures - in connection with codification and norm-setting activities - are provided by the state will. It is in vain to design a series of independent and otherwise appropriate applicable public order and/or public health measures to deal with the phenomenon, if there is no state-will to ensure that the measures are embodied in the norms governing human behavior in a constitutional and fundamental manner in addition to ensuring the exercise of human rights, that is harmonized with international law. Prostitution is therefore not only a national but also an international issue. Our primary task, however, is to “sweep around our own house” and steer it into the right channel, and not to be afraid of giving way to something completely new that could take its place in the treatment of prostitution not only domestically but even internationally. The line of reasoning seems to be strengthened when we examine the historical aspects of models for regulating prostitution.

- When prostitution in Hungary was socially objected, the state introduced prohibition measures. (Dohy, 1976:73-74) It criminalized both prostitution and parasitic acts based on it, and occasionally those who used sexual services were punished. The period lasted until the signing of the New York Convention on March 21, 1950, until 1993, which was incorporated into Annex IV of 1978. ended with the amendment of the Criminal Code. A sub-area (such as social compliance), a solution alternative (such as state prohibition regulation of social compliance). The state focused on a specific problem, and did not fit the parts together. Unfortunately, this approach is still present in Hungarian regulation and it is also one of the defining elements of police measures. While the regulation seeks to overcome and destroy the cause, unfortunately no alternative solution has been created for the cause, as it can be seen in the police measures.
- When public health (spread of sexually transmitted diseases) and public order (citizens' sense of security) were on the stage, the state introduced regulatory measures. In the regulation, the dualistic demand of the state – the official and medical supervision of prostitution – appeared, which wanted to limit the spread of the phenomenon. (Doros, 2010:183-185) The system of regulation was first introduced after the War of Independence in 1867, which was applied until the promulgation of the New York Convention, until March 21, 1955. The second period of regulation (the period after the change of regime 1988-1990) could only be interpreted as a semi-regulation. Two sub-areas (such as public order and public health compliance), one solution alternative (such as state regulation of public order and public health compliance). The state focused on only two specific problems, not merging the other parts. However, we can say that the state will, which offers an alternative solution, tries to focus not only on one but more sub-areas than the introduction of the prohibition model, but in the context of turn-of-the-century pragmatism, power was not interested in doing more when dealing with prostitution. In Hungary, the social forces that were interested in the liberalization of sexual morals could not get a majority. All this was due to the fact that prohibitionist

ideas that prostitution was morally bad and not a social coercive career were never really silenced.

- However, when the exercise of human and constitutional rights and the reintegration efforts of marginalized groups (based on race, gender, color, occupation, etc.) came to the fore, the state introduced abolitionist measures. The abolitionist approach proclaimed that law-makers should take action against the regulation and prohibition of prostitution — and abolish it. (Fehér, 1997:14-27) The abolitionist conception did not tolerate the official authorization of prostitution and the discriminatory exclusion of prostitutes. In Hungary, the application of the abolitionist approach is apostrophized after 1993, but it is not necessarily complete either, it is rather semi-nationalist and semi-regulated in nature. One sub-area (such as ensuring the exercise of human and constitutional rights), one alternative solution (such as state abolitionist regulation of compliance to ensure the exercise of human and constitutional rights). The state focused on a specific problem; it did not put the parts together. Man is the most sensitive being on Earth, who from birth is entitled to the exercise of human rights that even the state is not entitled to restrict. While the state tried to solve certain sub-areas with the previous regulations, the abolitionist conception tried to make the state realize that the state guarantee of the exercise of constitutional and human rights cannot be enforced with any of the regulatory alternatives. It is the duty of every state to guarantee the exercise of the fundamental human and constitutional rights of citizens living and/or staying in its territory.
- Neo-regulatory and neo-metabolismist approaches emerged from the reinterpretation and fusion of some models. However, the focus on the given point and area did not disappear, so they did not focus on the whole, but only on one sub-area.

Today, in Hungary, the system governing the practice of prostitution is regarded as a system of semi-regulation model and semi-abolitionist model, which, for the reasons given above, is also not a solution to the prostitution phenomenon. (Borai, 1997:284-314) It can also be concluded from the above that it is useless to take a series of measures for each sub-sector, if the state always focuses mainly on one division and the ruling power has decided on its own how to regulate the phenomenon of prostitution. In my doctoral dissertation, I was fortunate enough to examine regulatory models using SWOT analysis, during which I explored their strengths, opportunities, threats, and weaknesses, and then offered a solution that integrated the strengths and opportunities of the new model for prostitution, the weaknesses, and exploited dangers. (Kovács, 2019a:1-250) I saw the above as the first step in my paradigm-shifting thinking, and I would like new scientific results to be obtained by conducting and evaluating this theoretical study.

The first problem is the domestic legal regulation of prostitution, the second problem is the official treatment of prostitution, and the third problem is the lack of social reintegration. In view of all this, I see the scientific problem as below:

- In Hungary the legal regulation of prostitution does not harmonize with international law, it is based on the opposite method with regard to certain provisions. The regulation of prostitution varies from society to society and from state to state, but states that are signatories to the international New York Convention are obliged to guarantee the

enforcement of ratified rules and to resolve existing contradictions. If the contradictions are not resolved, neither the state's efforts to deal with the phenomenon nor the exercise of fundamental constitutional and human rights can be realized.

- In Hungary, official measures for the treatment of prostitution may extend beyond their competence, and there are many opportunities for abuse. Police measures related to prostitution could mostly professional and illegal, which could seriously endanger the exercise of the constitutional and human rights of prostitutes. With regard to groups that are still marginalized on the social periphery, full control is exercised by the authority, which may become absolute due to inequalities in the absence of state intervention. Absolute exercise of power, in addition to abuses, creates a limit to the exercise of constitutional and human rights.
- In Hungary, due to the exclusion of prostitutes by society, the possibility of resocialization measures and social reintegration becomes unenforceable. Due to the above, there is no state, official or civic interest in socializing and treating tolerant members of society with the intention of educating groups in need of social periphery. All of this can lead to marginalized groups falling victim to the policies of citizens, authority, and the ruling power.

A very good example of this is the provision of F1 in Mogyoród. The number of prostitutions is high. This is a security risk. Regulation allows the designation of the tolerance zone, but this is not always the case. Or the girls break the rules. This increases security risk and the number of police actions.

Unfortunately, these are existing problems that not only prostitutes but the average person and the authority face on a day-to-day basis. We could say that the need for intervention is of primary importance, but it is also a welcome fact that this kind of cry for help finds ears of listening. In the light of the results I would like policymakers at least to consider the thought that if we do not change the critical situation arising from the current regulation, there may never be a chance that these groups will ever be able to exercise constitutional and human rights, creating additional space for the exploitation of by pimp networks, the abuse by authorities and the transmission of disapproving values by citizens and society. This is only a recommendation as to what benefits and opportunities a conscious organizational and codification-based change in legislation promises, from which the state, but most of all, the marginalized groups on the periphery of society, can benefit.

2. Aims, hypotheses and scientific methodology

Citizens are placing ever-increasing demands on the quality of the public service and the services it provides, these demands are becoming increasingly difficult to achieve with increasingly scarce budgetary resources, traditional, previously effective working methods, organizational culture, and attitudes. Obsolete systems, obsolete tools, and obsolete methods. The world is evolving, globalizing. The civil service must also be in constant change if it is to follow the positive effects of globalization and overcome the resulting challenges. (Sexual exploitation, prostitution crimes are one of the greatest threats to globalization. While the abolitionist and prohibitionist approaches promote the persecution of the pimps, the regulatory system promotes the private brothel-based legalization. There is thus the question: were earlier

systems more successful? The answer is no, and in my doctoral dissertation I managed to show that the weaknesses, dangers, strengths and opportunities of existing models in the state treatment of prostitution in Hungary. The solution can only be the introduction of a new model.

Economic, political conditions, and social needs force the state, public service, and law enforcement agencies to improve the quality of their activities. In order for the civil service to be able to meet these circumstances, it needs not only up-to-date but also applied knowledge, systematic and evaluated knowledge materials, methods and solutions. Bodies can absorb this knowledge on the one hand through the knowledge and experience available on the international stage, through its domestic adoption, and on the other hand through the establishment of a knowledge base that underpins and develops the activities of domestic and public service bodies.

I managed to start from the following theoretical hypotheses:

1. I assume that the state treatment of prostitution in Hungary is unresolved, the experience of those involved in it, especially prostitutes state that the current regulatory system is unsustainable, the marginalized voice of marginalized groups calls for innovative proposals and a new model.
2. I assume that a new model for the current regulation of prostitution can be developed, the model highlights the strengths and opportunities of previous models through analytical SWOT analysis based on international standards, eliminates their weaknesses and threats, and operational failures, and builds consensus between the interests of the state and the (opposite) interests of prostitutes.

It is difficult to study a phenomenon that is hidden in latency anyway, creating an intolerant, aloof world where unauthorized access is denied. I conducted historical basic research, during which I used primary and secondary sources. The data collection covered archival, museum, and online materials published in sociological, legal, social science, law enforcement, and other areas related to prostitution, including studies, research papers, written reports, protocols. Due to the technical developments I had the opportunity to supplement the Hungarian literature, which proved to be scarce, with scientific works in German and English. The available research on prostitution spanned a time interval of about twenty to thirty years, during which I was able to study and analyze more articles. In the course of pre-emptive research, however, I apostrophized as a problem that while there were many studies available on the international stage, there were hardly any Hungarian authors who had recently conducted research on the topic.

The analyzed studies were evaluated using the method of analysis and synthesis and source critique. This is how I got the general range of problems I described in the previous chapter.

3. The solution

The results have shown that models designed to regulate prostitution are not suitable for treating the phenomenon on their own. However, given the fact that the decade since the last regulation has not changed significantly, it is worth considering to what extent and in what quality a new regulation could change the way the phenomenon is handled. If we were to allow the development of a model based on the exercise and guarantee of fundamental human and constitutional rights; and its support pillars are the strengths and opportunities of the old models, we could make sure that the weaknesses and dangers of the old models can be eliminated. The new model could be based on the enforcement of human and constitutional rights, on which the series of victim protection, legal regulations, law enforcement work and resocialization measures would be based.

In my view, both the legislator and the law enforcer are in a difficult position, because not only citizens and prostitutes, but also the tasks imposed by international law must be met. That is why we need to be careful when we start developing a new regulation. We must strive for a new procedure that guarantees the exercise of constitutional and human rights, does not disturb the peace of public order and public health, and implements the obligations imposed by international law.

I gave the new model the name IKARUSZ. The history of Icarus is always a reminder that we need to find the golden mean. Despite all the warnings, if we fly too low, we can drown in water, if we fly too high near the Sun, we can burn. The same is true for regulating prostitution. If we only want to satisfy the citizens, the rights of the parties involved in prostitution may be violated, if, conversely, and we serve only the needs of prostitutes, public order and public health may be violated. If we persecute pimp networks, we will act in accordance with international law, if we make prostitutes punishable, we will regulate them in the opposite way, but in the interests of citizens. If we penalize clients, the phenomenon will be surrounded by even greater latency, as demand, like supply, is a stabilizing factor, limiting it may allow the phenomenon to proliferate irregularly.

The results of scientific research also show that none of the solutions can be considered correct. The story of Icarus only really sheds light on the fact that the thin junction between the two extremes is the direction that, if we keep, we can fly safely from the cliff to the shores of the neighboring island. The new model, IKARUSZ, can take care of all this. It is implicit, centralized, constitutional, law enforcement, new and regulating, in Hungarian this is an acronym for Icarus.

4. IKARUSZ, the new model

In the following chapter, I will discuss the new model in detail, as well as introduce the reader to new alternatives to regulation. We need to imagine a column that stands on a secure pedestal; the pillar, which is the mainstay of prostitution, does not sway, it provides protection against external environmental influences. (Kovács, 2019b:115-139)

Implicit constitutional and the exercise of human rights

According to the Basic Law of Hungary, the inviolable and inalienable fundamental rights of man must be respected, the protection of which is the primary duty of the state. Our country recognizes the basic individual and community rights of man. Fundamental rights may be restricted in order to enforce other fundamental rights or to protect a constitutional value, to the extent strictly necessary and proportionate to the aim pursued, while respecting the essential content of the fundamental right. (Absolute restraint, on the other hand, creates the rule that, for example, no one can restrict the right to life.) Prostitution can only be regulated if the state, fundamental human and constitutional rights are guaranteed to those involved, and does not infringe and/or jeopardize the guarantee of other fundamental rights.

The new regulation seeks to build on a foundation that ensures the exercise of constitutional and human rights, as this system is also the basis of the regulation. This pedestal guarantees not only rights but, as we shall see, obligations, thus creating a balance between the two categories.

Centralized, new law enforcement regulation

In the following, I will deal with the new regulation and its details, the mainstay of which is the new, centralized law enforcement regulation. The two decades since the last regulation have proved the need to introduce a new norm and to build a new system of tasks. As the sources of danger that directly and/or indirectly affect our planet and the people who live there are slowly grinding, we must realize that if we do not do so, we will be consumed. Just as terrorism or cybercrime or other sources of danger threaten us, especially women and children, with sexual exploitation. Sexual crime, to which organized crime has settled as a parasite, is a centralized problem to which only a well-structured, centralized regulation can respond. That is why I am proposing the creation of a top body that has national competence and, thanks to its purpose, will also stand on the international stage, and may be one of the first in the world. Given that sexual offenses require special processing, the work of the investigation teams and special units currently serving is not sufficient. It is a complex phenomenon that requires a joint series of measures by a doctor, a psychologist, a lawyer, an intelligence officer and a police officer, they cannot achieve a satisfactory result separately.

The new, centralized organization I developed was named the Police Headquarter-Center against Prostitution and Sex Crimes, or SZEXBEK. An independent budgetary body, which would be managed (without a central manager) directly by the Ministry of the Interior, all budgetary powers would be exercised by the Ministry of the Interior as the managing body in accordance with the rules on the operation of public finances. In view of the above, I do not consider the application of the Government Decree on the bodies of the police to be justified, I consider it necessary to create a new Government Decree on the operation, appointment and detailed rules of the tasks of the new body. Its founder could be the Government of Hungary. Its task is multi-layered: it is based on basic and special activities. The core activity includes investigative powers, the special activity includes resocialization and reintegration efforts. The

staff of the Center consists of professional law enforcement professionals, civil servants, government officials, civil servants, as well as employees covered by the Labor Code. It is an autonomous budgetary body, some of the financial and economic tasks of which are set out in an agreement approved by the managing body, to be carried out by the Ministry of the Interior. He also exercises the employer's powers. An organization with a hierarchical structure, headed by a Director-General appointed and dismissed by the relevant Minister. The body could be divided into directorates, departments, divisions and subdivisions. Its operating rules and system of relations would be determined by its own organizational and operational rules.

The new regulation of the phenomenon!?

The fundamental problem of the regulation of Hungarian prostitution is its ambivalent relationship with international law. There has been a nearly 30-year social debate about whether new regulations or amendments to old ones, the complete transposition of international legislation, its disregard, withdrawal and/or retention are the alternatives. In my opinion, the fact that Hungary has used all 3 + 2 models governing the regulation of prostitution and has proven to be unsuitable in itself to treat the phenomenon is a sufficient argument to consider whether their further application is necessary. With my research work, I was able to prove not only in theory but also in practice in a visible way the disadvantages and dangers of the previous and current regulations and the extent to which they are present in the implementation, as well as the untapped and untapped strengths and opportunities. With the study, I wanted to develop a regulation developed on a theoretical level, supported by scientific methods, which can be implemented in practice, for which IKARUSZ would prove to be suitable.

In my opinion, there is no place for imposing violation and/or criminal sanctions on prostitutes using IKARUSZ. As IKARUSZ creates a place and a place suitable for the practice and supervision of prostitution, its practice is economically solved, therefore, due to its competence, it cannot be a place to impose a sanction. The answer is that, by virtue of their legal personality, they may be involved and/or subject to criminal and/or infringement proceedings, but that they may not be linked to the prostitution nature (excluding prejudice). Given that prostitution is a registered economic activity, it can therefore be economically sanctioned for its violation. For example, if you do not pay tax, the competent authority may impose a penalty. The penalty can even be enforced. Such a sanction is distinguished from a criminal sanction by the fact that the police officer imposes the fortieth on-the-spot fine in vain if, for example, the municipality does not designate a place suitable for practicing the profession. The police officer fines him, the prostitute does not pay, for where could he earn the amount of the fine if he could only exercise it illegally and the pimp loses part or all of his daily earnings. IKARUSZ creates the place and the place, so if the work is not normal, then the economic fine has a place, and there is also an objective possibility for the prostitute to find it and then pay it. Many fear that anarchist states would be allowed by the denunciation of the New York Convention. However, complete denunciation of international law is unnecessary. In my view, the introduction of an institutionalized system would eliminate the exploitative nature of pimps and pimp networks on prostitution; it would facilitate the exercise of prostitution as a service, it would dissolve the ambivalence that lies between international and domestic legislation. This, too, would only need

to be partially amended. The establishment of such state institutions and facilities, the control over which is exercised by the state, and the control and operation of its functional operation would be ensured by SZEXBEK. The existing criminal legislation can also be amended by only one provision, namely the insertion of the word "state". For example, promoting prostitution is a crime that prohibits the operation of an institutionalized system. However, if the institutionalized system is marked with the word "state", only institutions outside it would be sanctioned.

In this way, we could ensure that pimp networks do not exploit this loophole, we would take action to persecute pimps in accordance with international law, and we would also provide space for prostitution. Criminal sanctions will be retained, and there will be no change in the persecution of acts of exploitation, so there is no need to denounce further clauses in the Convention. The problem of registration is also solved, as neither the previously analyzed and explained Infringement Registration System, nor a register that would violate fundamental rights would be maintained or documented. In this way, Hungary would act in accordance with international law. Nor would a state-institutionalized system create a situation, as in Germany, where the underworld settles on prostitution, since institutions could only be in state hands and could not be extradited to individuals and/or legal entities. Due to its social purpose, SZEXBEK ensures the persecution of pimps, so the provisions of the criminal law can be enforced.

The provisions of the rule violation norm become obsolete for the establishment of IKARUSZ. If we analyze the situation of prostitution in the capital and assume that local governments are obliged to designate a site where prostitution can be legally practiced or practiced, there is a site that has never surfaced, even if it met these criteria. I am now proposing a site that will prove to be suitable for the current infringement rules as well as for the introduction of the new system. This is Óbuda or Hajógyári sziget.

The island itself meets the violation standard. It is possible to create a site outside the protected area, which is located outside 100 meters from the motorway, highway or residential area, one meter or two-digit main road, in the residential area outside 50 meters from the main road, as well as , judicial, prosecutorial and diplomatic missions and consular posts, as well as buildings housing international organizations and their members; buildings assigned to public and higher education, public education, child welfare, child protection, social and public education tasks; passenger terminals (airport, railway station, boat stations); institutions for the ordinances of registered churches; it is located outside the territory of the armed forces, as well as in the area of burial and other places of worship and in public places at a distance of 300 meters from them. There are also no side streets on the site where there would be an institution for the education, upbringing, healing, long-term placement of minors, as well as a child welfare and child protection institution.

And if we were to base the implementation of the institutionalized system, there would be no objective danger of disturbing public peace, since the provisions of the Infringement Act still exist. The institutional headquarters of SZEXBEK could also be located in this area. The Shipyard Island has so far hosted events and musical entertainment venues, but now, with their disappearance, it is empty and unused. An area that is in line with the legal environment and allows for the full practice of prostitution.

Therefore, it is worth considering to what extent and how we could regulate the phenomenon of prostitution by eliminating the systems that have not been working so far, introducing the new system, and making some legislative changes, with the advantages and opportunities of excluding weaknesses and dangers. The use of IKARUSZ and SZEXBEK may open new dimensions and opportunities in the regulation of prostitution. It is up to us whether we allow room for the new or continue to live in a world teeming with abuse and exploitation.

5. Closing words

In order to find a complex solution to the practice of prostitution in Hungary, a complex understanding of the phenomenon is needed. It is not enough to examine it one-sidedly - for example from the perspective of prostitutes or the authority - it has to be analyzed from several sides. For example, the police have a key role in the operation of the misdemeanour system. (Endrődy, 2017:1-259) They have the biggest responsibility, because by law, they will be the first who arrange with the prostitute. If the measure is unprofessional and unlawful, there will be a breach of law, which is unacceptable within constitutional frameworks. A prostitute, on the other hand, must comply with the law. If she do not fulfil the obligations, she will not be entitled to practise her rights.

Prostitution and its treatment is an inherited topic on which, despite what has been described, there is no international consensus. The New York Convention is an extraordinary attempt at how the parties would need to deal with the phenomenon. But what is the value of an international convention if, for example, Hungary ignores many points, it creates the opposite domestic regulation. The Convention provides an opportunity to either denounce certain parts of it or to withdraw from it, thus allowing room for the creation of a new regulation that promotes social cohesion and brings the interests of prostitutes and the public closer together. The details of the new regulation are provided in the details of this study, I hope that the reader will also recognize its burning urgency.

6. References

- Borai, Á. (1997): A prostitúció jogi szabályozásának anomáliái, a jelenség hazai kezelésének alternatívái. *Kriminológiai Közlemények*, 55, 284-314. p.
- Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, 96 UNTS 271
- Dohy, J. (1976): Az üzletszerű kéjelgés bizonyításának tapasztalatai: hozzászólás a Prostitúcióhoz kapcsolódó bűnözői csoport felszámolásának egyes tapasztalatai című cikkhez. *Belügyi Szemle*, 14 (12), 73-74. p.
- Doros, G. (2010): A nemi egészségügy problémái. *Budapesti Negyed*, 18 (3), 183–185. p.
- Endrődy, G. (2017): A magyar szabálysértési jog alakulása és fejlődési lehetőségei jogállami környezetben. PhD. értekezés, Pécs: PTE-ÁJK, 1-259. p.

- Fehér, L. (1997): A prostitúció valósága és szabályozási modellek. *Belügyi Szemle*, 45 (4), 14-27. p.
- Kovács, I. (2019b): IKARUSZ the new Model, which is able to handle the Hungarian Phenomenon of Prostitution. *Journal of Criminology and Criminal Law*. 57 (3), 115-139. p.
- Kovács, I. (2019a): Egy empirikus kutatás részletei: a prostitúció jelensége, és társadalmi kontrollja napjainkban. Budapest, Dialóg Campus, 1-250. p.
- Legislative Decree No. 34 of 1955. suppressing the exploitation of human trafficking and the prostitution of others.
- The Hungarian Criminal Code; Act C. of 2012.
- The Hungarian Law on infringements, the infringement procedure and the infringement registration system; Act II. of 2012.

Sustainability marketing in the tourism and hospitality industry – based on Hungarian examples

Dr. Rita Lukács PhD

College Associate Professor – Budapest Metropolitan University

Budapest, 1148, Nagy Lajos király útja 1-9.

e-mail address: rlukacs@metropolitan.hu

Abstract

Overtourism, overconsumption, climate change, and the increasing need for relaxation to balance work-overload are key features of the 21st century. Is it possible to optimize the environmental footprint while resting? How can sustainable accommodations and eco-conscious guests find each other?

The paper will introduce the concept of sustainability in the tourism and hospitality industry and analyse the communication of Hungarian “Green Hotel 2021-22” Award winners on their corporate websites. The main question is whether and how sustainable goals and achievements appear on hotels’ websites. It will also be analysed whether Hungarian green hotels try to educate and engage their guests.

---

1. Introduction and literature review

Sustainable development was defined by the United Nations World Commission on Environment and Development, or more known as the ‘Brundtland Commission’ in 1987 as “*a process to meet the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs*” (UNGA, 1987, p. 43). Three main dimensions of sustainable development are economic sustainability, social sustainability, and environmental sustainability. The economic pillar focuses on the long-term economic prosperity of society, and the viability of enterprises, while social sustainability aims for equal rights and opportunities for all societies. Environmental sustainability strives to conserve and manage renewable and not renewable resources (UNEP, UNWTO, 2005).

The importance and relevance of the service sector and especially of the tourism and hospitality industry in sustainability could be questioned, compared to traditionally polluting manufacturing industries, like the oil industry and car manufacturing. But as we will see, the tourism and hospitality industry has a significant impact on the economy, society, and

environment – despite remaining an invisible industry in the field of sustainability for a long time. As the debate about climate challenge intensifies, guests and members of the industry started to focus on more sustainable hotels.

According to the World Travel & Tourism Council, the tourism industry generated 10.3% of global GDP (Gross Domestic Product) and was responsible for one in ten jobs around the world in 2019. (WTCC, 2021) While the travel and tourism sector experienced 3.5% growth in 2019 (WTCC, 2021), it was among the most affected sectors by the COVID-19 pandemic. International tourist arrivals fell by 72% in the first ten months of last year, causing an estimated economic loss of over USD 2 trillion in global GDP in 2020. International tourism has returned to levels of 30 years ago, it could take 2.5-4 years to return to 2019 levels (UNWTO, 2020). Besides this remarkable impact on the global economy, the tourism and hospitality industry has significant social and environmental impacts. Unfortunately, economic goals can be incompatible with environmental or social goals. As stated by Michalkó, the sustainability of tourism has a dual meaning: preservation of natural resources at destinations should have aspired parallel to the development of companies investing in the tourism industry. Striving for eco-tourism, representing a more sustainable product, can resolve this conflict (Michalkó, 2003)

Tourism can generate a variety of economic, environmental, and social benefits, however, at the same time, it also has detrimental impacts on these elements. It is important to note that long-term success, rather than survival of the sector crucially depends on the preservation of the environment, as it is a core element of the product. Following main dimensions of environment can be identified: natural resources (like surface water, mountains, forests), human-made resources (infrastructure, heritage buildings, monuments, etc.), as well as cultural and social capital (arts, language, lifestyle, etc.) (Stabler et al., 2010).

Narrowing the focus on environmental impacts, Kulcsár separated two main categories: impacts of transportation and at destination. The first refers to air, noise and water pollution, infrastructure development, while impacts at destination concentrate on buildings (loss of green space, erosion, landscape degradation) or operation (litter, wastewater, soil pollution, wasting; damage of nature, buildings, and heritage). These effects can be remitted by reducing the number of tourists, the spread of eco-tourism, eco-labels can support this process, and the introduction of cleaner technologies and environmental management systems (Kulcsár, 2011). This paper will focus on the communication of sustainability initiatives and efforts.

The World Tourism Organization (UNWTO) defined sustainable tourism in 2005 as “*tourism that takes full account of its current and future economic, social and environmental impacts, addressing the needs of visitors, the industry, the environment, and host communities*” (UNEP, UNWTO, 2005, p. 12). It is important to highlight that it is not “*a particular kind of tourism appealing to a market niche that is sensitive to environmental and social impacts*” (UNEP, UNWTO, 2005, p. 11). Instead of being a special type of tourism, the term refers to the whole tourism industry, constantly looking for a balance between economic, socio-cultural, and environmental aspects. While maintaining a high level of tourist satisfaction, sustainable tourism should maintain ecological processes, respect the culture and values of host communities, provide socio-economic benefits to all stakeholders, and require their informed participation. Visitors can be influenced and educated to increase consumer awareness about sustainable consumption at any stage of the trip (UNEP, UNWTO, 2005).

Three main phases of the travel process can be identified: pre-trip, en route, and post-trip. Pre-trip communication can provide information to support purchasing travel products, during the trip travellers can be assisted with on-site details (opportunities, recommendations), post trip communication can enhance customer loyalty and community building (Beckendorff et al., 2019). Hotels can share sustainability-related messages at all stages of the travel process.

A remarkable communication challenge has been identified by Frandsen and Johansen: hotels should focus on guests' demand for a certain level of comfort and luxury, while they also should enhance green initiatives to protect the environment. Framing green messages can create rhetorical discrepancy (Frandsen – Johansen, 2001). As *“tourism is based in hedonic consumption, it is for pleasure”* (Eiseman, 2019, p. 122), it is a complex process to find the balance between promoting a tourism product or service parallel to protect the environment. The focus of sustainability is on reducing consumption, creating a unique challenge for the industry (Eiseman, 2019). Hotels must try reducing their resource need and maintaining the quality of service at the same time. (Frandsen – Johansen, 2001).

New communication channels and messages are needed to resolve this conflict and to increase guests' and staff members' awareness about sustainability issues. The emerging trend of becoming more digital can be a good opportunity, especially, as reducing printed documents can positively influence the sustainable image of hotels.

Green strategies can increase brand equity and customer loyalty, create a more positive and attractive image, and help to differentiate the hotel from the competitors. A sustainable competitive advantage can be created with help of continuous improvement of green initiatives (Hays, Ozretić-Došen, 2014). Research results confirm that tourists appreciate hotels' green initiatives like *“recycling, reuse, reductions in changing bed linen and towels, public transport and purchasing local products”* (Moise et al., 2018, p. 94).

Potential guests' hotel choices can positively be influenced by eco-certifications and communication about green initiatives and performance. However, they prefer the motivation of reducing negative impact instead of cost-saving from the hotels' side. Additionally, only 'plus' attributes like using renewable energy sources can increase guests' satisfaction, the impact of 'basic' attributes like re-using sheets and towels is the opposite. Lack of these 'basic' elements will result in a lower level of satisfaction. Several green initiatives, like using local and organic products, have a positive impact on customer satisfaction but not on hotel revisit intention. These can be increased for example with help of energy-saving light bulbs, built-in soap and shampoo dispensers. (Moise et al., 2018).

These conclusions verify general trends about destinations concerning the increasing significance of information and trust. As we live in the age of information society, potential and current guests are better informed and require more information. Additionally, receiving up-to-date information became a priority, as well. Besides focusing on gaining trust, destinations should also strive for keeping it (Bódis, 2017). Sharing information about sustainability practices can strengthen hotel guests' loyalty, while they can become active members of the greening process with participation at sustainability initiatives during their stay.

Research conducted by Frandsen and Johansen showed that there is a need to re-create the communication process about green initiatives because increasing guests' and employees' awareness is not enough. The message should be re-defined to outline the problem and legitimize the goal to be achieved. To actively engage stakeholders, hotels should call for co-operation, explain the reason behind the changes and of course, assure guests that level of comfort and their rights will not be harmed (Frandsen – Johansen, 2001). Further research conducted by Kim and Kim confirmed the importance of explaining the reason for environmentally conscious behaviour. They also found that positively framed, engaging messages achieved a higher level of influence in promoting environmental awareness. (Kim, Kim, 2014).

Messages of sustainability and ethical behaviour in marketing communications will more and more support demand and supply to find each other. Being able to answer challenges like human and natural catastrophes, epidemics and political crises will become a key element of future's marketing strategies (Lőrincz, Sulyok, 2017). If we consider current COVID-19 pandemic as an opportunity to re-shape future, we can use months of the lockdown to get prepared for a more conscious, more sustainable future and offer more flexible, smart, and sustainable solutions.

2. Materials and methods

To understand the state of the Hungarian tourism industry from a sustainability point-of-view and to analyse Hungarian best practices, the content of corporate websites of “Green Hotel 2021-2022” award winner hotels have been analysed for the year 2020. Only Hungarian-language content was taken into consideration, English-language content of global websites (in case of international hotel chains) was not evaluated as this does not address Hungarian guests.

The “Green Hotel Award” has been launched by The Hungarian Hotel and Restaurant Association to promote environmentally conscious hotel practices in 1993. Winners of the bi-annual competition can use the “Green Hotel” sign for two years with separate rankings for hotel chains and independent hotels, results of latest contest have been announced in November 2020 (MSZÉSZ, 2020a).

Applicants need to fulfil several requirements of a self-assessment verified by the jury:

- being members of the Hungarian Hotel and Restaurant Association;
- knowing and obeying environmental laws concerning hotels;
- submitting annual declarations to environmental authorities on time with no convictions in the last two years;
- having an environmental policy, adapting environmental legislation for the hotel;
- calculating carbon footprint;
- meeting minimum requirements (MSZÉSZ, 2020a).

The self-assessment sheet evaluates performance in following domains: communication, energy, water, wastewater, waste management, ozone shield protection, green procurement, and green office. The field of communication has six sub-domains: environmental program and responsible; environmental education for management and staff; annual environmental and energy audit; informing guests about environmental initiatives; co-operation with environmental NGO, participation at environmental campaigns; offering environmentally friendly modes of transport (MSZÉSZ, 2020b). Considering the focus of the research, informing guests about environmental initiatives is the most important sub-domain but we will see a few examples for other sub-domains in the analysis, as well.

Altogether 44 applicants have been awarded 25 gold, 17 silver and 2 bronze degrees but ranking within the categories has not yet been announced (MSZÉSZ, 2020c). List of winners to the analysis was taken from the website of the Hungarian Hotel and Restaurant Association.

3. Presentation of the empirical research results

From the 44 hotels eligible for the “Green Hotel Award 2021-2022” only 12 shared any relevant information in the Hungarian language about their environmental program on the corporate website in 2020. Since with the exception of Wellness Hotel Katalin, all analysed hotels had a functioning website and sharing information at the existing website is the easiest and cheapest way, the level of effort needed to find any green-related information was surprising. From the 12 hotels 5 were individual and 7 chains, there was only one hotel operating in Budapest.

It is important to mention here that members of the Accor, Marriott and Radisson chains only operate an English language website, targeting international travellers. The winners from these chains represent almost half of the analysed sample, altogether 20 hotels had only an international website. In the case of Accor and Radisson, there was a global ‘Sustainable Development’ or ‘Responsible Business’ link available from the footer, introducing global initiatives and achievements. Considering the information needs of local stakeholders in their local language, as well as the need for local goals and results from a transparency and accountability point-of-view, the amount of information is not satisfactory.

If we continue with a more detailed analysis of the 12 corporate websites containing sustainability-related information, we can identify three different levels of communication:

- **Minimal information:** In altogether 3 cases (Hotel Sástó, Hunguest Hotel Aqua-Sol, Hunguest Hotel Béke) there was no detailed announcement about green programs, goals, or achievements. In the case of Hotel Sástó, the logo of the “Green Hotel” Award appeared on sliders of the website without any further explanation. Hunguest Hotel Aqua-Sol and Hunguest Hotel Béke have published news about becoming a winner of “Green Hotel” Awards – although the fact being a green hotel was only mentioned at introduction of Hunguest Hotel Béke. However, the information has not been updated

for a few years, as they referred to the “Green Hotel” Awards 2015-2016 and announced their plan for the application for the years 2019-2020.

- **Technical information:** Caramell Premium Resort and three members of hotel chains (Kempinski Hotel Corvinus Budapest, Park Inn by Radisson Sárvár Resort & Spa, Park Inn by Radisson Zalakaros Resort & Spa) have uploaded energy certificates in PDF format from previous years. Caramell Premium Resort and Park Inn by Radisson Zalakaros Resort & Spa published their energy certificates from the previous year (2019), the other two hotels made only an earlier certificate from the year 2018 available.
- **Detailed information:** The remaining group of five hotels (Budapest Airport Hotel Stáció, Erzsébet Királyné Szálloda, Hotel Opál Superior, Petneházy Club Hotel, Royal Club Hotel superior Visegrád) shared detailed information about their green value statement, green initiatives, goals, and results. These hotels can be considered as Hungarian best practices, however, description of strategies, and achieved results with detailed figures, as well as the publication of environmental or sustainability reports leave room for improvement.

Table 1: Number of “Green Hotel” award winner hotels communicating about their green initiatives on corporate websites in 2020

Level of communication	Hotel chains	Independent hotels	Total number of hotels
Minimal information	2	1	3
Technical information	3	1	4
Detailed information	2	3	5

Source: created by the author, 2021

It is worth analysing the best practices in detail, ranking hotels based on the amount of information published on the website.

Petneházy Club Hotel described its green values on the main page of the website, highlighting besides the “Green Hotel” award its eco-hill, environmentally conscious cleaning, washing, waste management, lighting, straw-free restaurant, and staff education (Petneházy Club Hotel, 2021).

Hotel Opál Superior announced becoming a “Green Hotel” in the news section of its corporate website. In the news they also share their green statement, mentioning energy and water efficiency, selective waste collection, impact and emission analysis, and education of staff as priorities (Hotel Opál Superior, 2021).

Royal Club Hotel superior Visegrád published its green mission statement in a separate menu, emphasizing engagement of the hotel, and continuous improvement of green activities and services. This is the first time when besides informing staff, also informing and motivating guests appear in the description. Priorities of the hotel are energy and water efficiency, waste management (specifically mentioning selective collection of guests' waste by staff), as well as introducing a green procurement strategy. This was the only hotel in the sample publishing a kind-of environmental report in video format, summarizing its results in numbers for the last few years (Royal Club Hotel superior Visegrád, 2021a). This type of communication can be very useful for potential and current guests, as well as for other stakeholders of the hotel. Another interesting campaign is to plant a tree after each reservation at the corporate website, in co-operation with environmental NGO 'One Tree Planted'. The plan is to plant 5000 trees a year (Royal Club Hotel superior Visegrád, 2021b).

Budapest Airport Hotel Stáció described not only its green efforts at a separate menu of the website and results but they also formulated two requests to hotel guests about re-using towels and supporting decrease of food waste during buffet-style service. This is a rare example of guest education and engagement into greening processes. Green initiatives focus on facility management (heat pump system, surface heating and cleaning, using building management software), energy and water efficiency (LED bulbs and LCD televisions, water-saving taps, watering with well water), waste management (selective waste management, composting), and using green cleaning materials. Unique programs of the hotel are the use of local ingredients (pickles, bakery, and pastry products), as well as a landscaped environment, including a bio lake with a turtle farm and a self-sustaining ecosystem. (Budapest Airport Hotel Stáció, 2021). Besides informing visitors about green initiatives, the hotel made effort to explain the background and importance of decisions made. This kind of awareness-raising style is very useful in the sensitization of guests for green solutions.

Erzsébet Királyné Szálloda, member of the Accent hotel group stands out from the sample with the amount of information shared at a dedicated green menu of the corporate website. Besides the green mission statement, a separate list has been published about green initiatives of the hotel and about suggestions made for hotel guests to make their stay more sustainable. Priorities of the sustainability strategy are energy (key card, relaxation services available only based on appointment) and water efficiency (water-saving taps), waste management and re-use strategy (selective waste management, using recycled paper, re-using paper), green procurement strategy, staff education and guest information about environmentally conscious behaviour. The hotel encourages and supports environmentally friendly guest behaviour with a list of recommendations, including useful advice and explaining the background of green solutions. Guests have been asked to re-use towels, close windows, using public transportation opportunities, drinking high-quality tap water, as well as responsibly filling plates during buffet-style service (Erzsébet Királyné Szálloda, 2021). The detailed explanation can be very helpful at awareness-raising among current and potential guests. Among all analysed hotels, this was the closest to the process suggested by Frandsen and Johansen: besides communicating

plans and achievements, Erzsébet Királyné Szálloda tried to legitimize these goals and, to explain the reasons behind the changes, as well as to describe guests' responsibilities and opportunities to educate and engage guests.

If we compare information published on corporate websites with the self-assessment submitted as part of the application, we can conclude that award winners have started several interesting environmental initiatives but, in most cases, they do not share details on their websites or in social media. **Kempinski Hotel Corvinus Budapest**, for example, offers free, unlimited access to paperless, online newspapers and magazines. Hotel Sástó waters its garden with rainwater collected into tanks. **Courtyard by Marriott Budapest City Center Hotel** has published an energy efficiency guide for its staff members as part of the environmental month, while **Opera Garden Hotel & Apartments** gave all its colleagues a reusable water bottle as a present. **Wellness Hotel Katalin** focuses on using local ingredients, like fruits, vegetables, and bakery products. Members of Accor Hotel group aspire to minimize the use of plastic, replacing plastic bottles with own glass bottles at events to be held in **Novotel** and **Mercure** hotels, and using built-in, re-fillable soap and shampoo dispensers (MSZÉSZ, 2020c). Unfortunately, most of this information has yet not been published on corporate websites or in social media pages of the hotels. As a result, the “Green Hotel” award winners miss the opportunity to inform and engage their potential guests about their sustainable initiatives and achievements.

4. Conclusions

Based on the content analysis of sustainability-related communication of Hungarian green hotels on their corporate website during 2020, the conclusion can be drawn that only a few hotels are announcing their environmental goals and achievements. From the 44 “Green Hotel” award winners, only 12 have mentioned any green initiatives in the Hungarian language. Three different levels of communication have been identified: minimal, technical, and detailed information. There were only five hotels with more or less detailed green communication on corporate websites. It seems like the rhetorical discrepancy between communicating hotel experience and comfort, as well as environmental awareness – identified by Frandsen and Johansen – is a substantial challenge for the majority of analysed hotels.

There were only two hotels, Budapest Airport Hotel Stáció and Erzsébet Királyné Szálloda, where the way of communication was close to the process defined by these two authors. These hotels outlined their plans and achievements, legitimized their goals, also made effort to explain their decisions and background of suggested guest behaviour.

As the number and intensity of global environmental and social challenges have been increasing in the last few years, there will be more and more communication challenges for lots of industries. Tourism and hospitality industry is significantly affected by global problems like climate change, overtourism and global pandemics. These challenges will also force hotels to

find reliable solutions to be able to answer the needs of guests becoming more sustainable. However, it is not enough to start green or social initiatives, goals and achievements have to be communicated to increase awareness and educate guests to increase the competitiveness of hotels, as well as decreasing negative environmental and social impacts of hotel stays. Despite some best practices, there is a lot to do in the Hungarian tourism and hospitality sector. COVID-19 can be considered as an opportunity to get prepared for more conscious and sustainable operations, as well as to communicate results more effectively to guests.

5. References

- Beckendorff, P., Xiang, Z., Sheldon, P. J. (2019): *Tourism Information Technology*. Boston: CABI.
- Bódis, G. (2017): A turizmus láthatatlanságának paradoxona: kommunikációs kihívások. *Turizmus Bulletin*, 17 (3-4) 33-45.
- Budapest Airport Hotel Stáció (2021): *Zöld szálloda* [Online]. Retrieved 15 January 2021, from: <https://airporthotelbudapest.hu/zold-szalloda/>
- Eiseman, D. (2019): Marketing Sustainable Tourism: Principles and Practice. In: Camilleri, M. A. (ed.): *Tourism Planning and Destination Marketing*. Bingley: Emerald Publishing Limited, pp. 121-140.
- Erzsébet Királyné Szálloda (2021): *Zöld Szálloda* [Online]. Retrieved 15 January 2021, from: <https://erzsebetkiralyne.accenthotels.com/hu/rolunk/zold-szalloda>
- Frandsen, F., Johansen, W. (2001): The Rhetoric of Green Hotels. *HERMES - Journal of Linguistics*. 14 (27), pp. 55-83.
- Hays, D., Ozretić-Došen, Đ. (2014): Greening Hotels – Building Green Values into Hotel Services. *Tourism and Hospitality Management*. 20 (1) pp. 85-102.
- Hotel Opál Superior (2021): *Zöld szálloda vagyunk* [Online]. Retrieved 15 January 2021, from: <https://hotelopal.hu/zold-szalloda-vagyunk/>
- Kim, S-B., Kim, D-Y (2014): The Effects of Message Framing and Source Credibility on Green Messages in Hotels. *Cornell Hospitality Quarterly*, 55 (64) pp. 64-75.
- Kulcsár, N. (2011): The environmental impacts of tourism – Positive initiatives in Europe. *International Seminar Sustainable Tourism Development: Europea n Experience*. 19.05.2011. Barnaul – Tomsk, p. 4.
- Lőrincz, K. – Sulyok, J. (2017): A turizmusmarketing jövője – turizmusmarketing 3.0. In: Lőrincz, K., Sulyok, J.: *Turizmusmarketing*, Budapest: Akadémiai Kiadó [Online]. Retrieved 14 January 2021, from: https://mersz.hu/hivatkozas/dj277tm_200
- Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége (2020a): “Zöld Szálloda 2021-22” pályázat [Online]. Retrieved 11 January 2021, from: http://www.hah.hu/files/6615/9421/3162/Zld_Szlloda_2021-22_Plyzati_kirs.pdf
- Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége (2020b): *Zöld Szálloda önértékelő táblázat 2020* [Online]. Retrieved 15 January 2020 from: http://www.hah.hu/files/6615/9421/3162/Zld_Szlloda_2021-22_Plyzati_kirs.pdf

- Magyar Szállodák és Étteremek Szövetsége (2020c): *Arany, ezüst és bronz fokozatú zöld szállodák 2021-22-ben* [Online]. Retrieved 11 January 2021, from: <http://www.hah.hu/palyazatok/zold-szalloda/arany-ezust-bronz-fokozatu-zold-szallodak/>
- Magyar Szállodák és Étteremek Szövetsége (2021): *Zöld Szálloda* [Online]. Retrieved 11 January 2021, from: <http://www.hah.hu/palyazatok/zold-szalloda>
- Michalkó, G. (2003): A fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusai Magyarországon. *Turizmus Bulletin*. 7(4). pp. 13–21.
- Moise, M-S., Gil-Saure, I., Ruiz-Moline, M-E. (2018): Effects of green practices on guest satisfaction and loyalty. *European Journal of Tourism Research*. 20, 9pp. 2-104.
- Petneházy Club Hotel (2021): *Petneházy Club Hotel* [Online]. Retrieved 15 January 2021 from: <https://petnehazy-clubhotel.hu/>
- Royal Club Hotel superior Visegrád (2021a): *Zöld szálloda* [Online]. Retrieved 15 January 2021 from: <https://wellnesshotelvisegrad.hu/zold-szalloda>
- Royal Club Hotel superior Visegrád (2021b): *Faültetés* [Online]. Retrieved 15 January 2021 from: <https://wellnesshotelvisegrad.hu/faultetes>
- Stabler, M. J., Papatheodorou, A., Sinclair, M.T. (2010): *The Economics of Tourism*. Abingdon: Taylor & Francis Group
- United Nations Environment Programme, World Tourism Organization (2005): *Making Tourism More Sustainable – A Guide for Policy Makers*. Paris, Madrid: United Nations Environment Programme, Division of Technology, Industry and Economics, World Tourism Organization.
- United Nations General Assembly (1987): *Report on the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Oslo: United Nations General Assembly, Development and International Co-operation: Environment.
- United Nations World Tourism Organization (2020): *World Tourism Barometer, 18 (7)* [Online]. Retrieved 13 January 2021, from: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.7>
- World Travel & Tourism Concil (2021): *Economic Impact Reports* [Online]. Retrieved 13 January 2021, from: <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>

Tourists' experiences regarding travel risks and precautionary measures

Marton Zsuzsanna¹ –Dr. Ernszt Ildikó²

¹ research fellow assistant, ² associate professor, ¹² University of Pannonia Nagykanizsa

18 Zrínyi street, Nagykanizsa 8800

e-mail address: marton.zsuzsamma@uni-pen.hu, ernszt.ildiko@uni-pen.hu

Abstract

Tourism safety and security issues have got more and more attention and importance lately. As risks they are the organic part of our lives, therefore travelling is also highly affected by different risk factors. Before travelling tourists consider and weigh up many factors in the decision-making process, where the degree of the potential risks is often the most decisive. Tourists are required to be more conscious regarding their decisions and risks, most of them struggle to mitigate the travel risks by taking precautionary measures before and during their trips. This paper aims to overview of the possible risk factors occurring during our travels, and to give a picture about the tourists' habits and consciousness regarding risks based on an empirical research involving 386 Hungarian respondents.

---

1. Introduction and literature review

Different things (e.g. inconveniences, accidents) can happen to us during our travels. Safety and security issues got into spotlight about two or three decades ago, but the terror attacks, natural catastrophes of the past years and decades, as well as the current COVID-19 pandemic have drawn the attention to the importance of risks and the risk management from both the tourists' side, and from the decision-makers on governmental and local level, the service providers, the DMOs, too.

Risks fundamentally determine the safety and security of a destination. According to Roehl and Fesenmaier (1992) travel risk can be categorized into three groups: (1) risks related to physical equipment (e.g. aviation), (2) vacation-specific risks (e.g.) like mountain tourism and finally (3) destination-specific risks like war zones in Middle-East.

There are risks, for which we can prepare as much as possible, so we can mitigate the risk rate. For instance, checking the weather forecast before going on an excursion or not drinking tap water where the hygiene conditions are low. However, there are several risks, that we cannot avoid, and it is impossible to prepare for them (e.g. natural catastrophes, road accidents).

In addition to the previous categorisation, the travel risks affecting international tourism can be analysed in different dimensions (Reisinger – Mavondo, 2005; Karl-Schmude, 2017):

- 1) Risks related to functional problems deriving from mechanical or organizational failures.
- 2) Health risks related to diseases, injuries during travel.
- 3) Financial risks can also occur when the tourists, guest do not receive the expected service quality for the given price.
- 4) Social risks refer to the situations when the trip provokes, dislike, envy or contempt.
- 5) Psychological risk can be related to the lack of self-actualization or disappointment.
- 6) Political instability and terrorism.

The above-mentioned groups of risks can be rather considered as theoretical approaches, however, many blogs, websites, books deal with this issue to provide the potential tourists with useful tips and tricks that make the holidays more risk-free and pleasant. For example, the NM blog (2019) collected the risks in nine points and (Table 1), which, of course, are compatible for the one of the above dimensions.

Table 1: Possible risks that tourists can encounter with

Risks	Precautionary measure examples	Risk dimension
Illnesses or accidents	<ul style="list-style-type: none"> - taking vaccines - taking out insurance 	Health
Road accidents	<ul style="list-style-type: none"> - wearing helmet - checking the condition of the rented equipment - wearing proper dress - adapting to the local driver style 	Physical
Pickpockets	<ul style="list-style-type: none"> - putting wallet in a safe pocket - avoiding displaying values 	Financial
Animals or insects	<ul style="list-style-type: none"> - avoiding wild animals - follow the rule and tables in the forest - using spray and gels against mosquitos - avoiding the touch of them 	Health
Assaults or robberies	<ul style="list-style-type: none"> - not walking alone at night - taking official taxi drivers - not displaying openly your wealth (jewellery) 	Physical, Financial
Scams	<ul style="list-style-type: none"> - being ware of the currency of the country - observing the prices carefully 	Financial
Altitude-sickness	<ul style="list-style-type: none"> - hydrating yourself - acclimatizing 	Health
Stomach problems	<ul style="list-style-type: none"> - being aware of water, - checking the restaurant category 	Health
Homesickness	<ul style="list-style-type: none"> - focusing on the goal of the trip 	Psychological

Source: the Authors' own edition based on NM blog (2020)

Rose et al. emphasized the importance of travel safety, in this regard the responsibility of tourists was emphasized (e.g. they have to learn the travel signs of the visited destination) (Rose et al., 2019). Several researchers focused on the health-awareness and the duties of travellers in their surveys (Toovey et al., 2004, Van Herck et al., 2003, Kalanlar et al., 2018).

WHO (2020) also highlights the significance of precautions taken by tourists during their holidays, which can help to protect their health, just as UNWTO (2020a) does in the handbook of responsible travellers. Even tough, many tourists expect the protection from the government or service providers, however the own responsibility for our safety and security is highly dependent on our decisions and measures (Seddighi et al., 2001).

The current pandemic has also fundamentally changed the world of tourism and travel. The previously mentioned world organizations (the World Health Organization and the World Tourism Organization) continuously make guidelines and advice for the stakeholders of tourism, but they also emphasize the tourists' individual responsibility for the safety of people in this fight (UNWTO, 2020b).

2. Materials and methods

In Fall 2019 an online survey was carried out with 386 Hungarian respondents in the frame of an omnibus research focusing on travel habits, safety and security issues and aviation. This research aims to get answers for the following questions:

RQ1: How risk-aware are the Hungarian respondents and what measures do they take for safer travel?

RQ2: What kind of risks have they experienced during their travels so far?

RQ3: In trouble, whom do they turn to?

Regarding the demographics of the survey sample, 71,2% of the respondents represent women, 28,8% represent males. The majority of the respondents (78,2%) belongs to the younger age groups (18-25 years and 26-35 years). 61,7% of the respondents travels once or twice a year, 22,5% makes trips three or four times, and 13,7% travels more than four times annually.

Table 2: Demographic profile and descriptive statistics of the sample

	n	%		n	%
Age group			Gender		
18-25 years	270	69,9 %	female	275	71,2 %
26-35 years	32	8,3 %	male	111	28,8 %
36-45 years	45	11,7 %	Education		
46-55 years	21	5,4 %	Primary school	11	2,8 %
55-65 years	13	3,4 %	Secondary school	302	78,2 %
> 65 years	5	1,3 %	College/ universit	70	18,1 %
Occupation			Postgraduate/ PhC	3	0,8 %
Student	240	62,2 %	Frequency of travel		
Entrepreneur	9	2,3 %	not every year	8	2,1 %
Public sector empl	42	10,9 %	1-2 times a year	238	61,7 %
Private sector empl	88	22,8 %	3-4 times a year	87	22,5 %
Retired	1	0,3 %	> 4 times a year	53	13,7 %
Other	5	1,3 %			

Source: the Authors' own compilation based on own research, 2019

The respondents had to evaluate different factors and statements on 5-point Likert scale. The interpretation of the survey results is supported by descriptive statistical analyses, and illustrated by diagrams and tables in the paper.

3. Presentation of the empirical research results

As the majority of the respondents (84,2%) travels at least one or two times a year, even 13,7% of them makes trips more than four times, therefore the respondents are said to be quite experienced regarding travelling, so also the results can be regarded to be quite reliable.

Everyone has some fear of something during travel; of course, the degree of fear can vary person by person. According to the Hungarians participated in the survey, losing ID documents (mean=3,60) induces the greatest fear. About 60% of the respondents are quite or very afraid of this risk during their travel. Regarding the means, on the second place the risk of being robbed (mean=3,21) can be found. In this case 45,5% of the tourist has high anxiety related to the occurrence of this kind of incident. The respondents have low concern about getting involved in local political riots (mean=2,21) or becoming a victim of a natural disaster (mean=2,329). Looking at the mean values it can be concluded, that almost all the analysed risk factors are rather closer to the neutral or moderate degree of fear.

Table 3: Degree of fear of incidents and cases

Risk	Mean	1	2	3	4	5
I lost my ID documents	3,60	6,0%	17,1%	17,7%	29,1%	30,1%
I am robbed.	3,21	8,1%	23,1%	23,4%	30,9%	14,5%
I have a road accident.	3,03	14,8%	19,8%	27,1%	24,5%	13,8%
Victim of a financial cheat	2,88	11,7%	26%	32,7%	22,3%	7,3%
I get lost.	2,86	19,7%	19,5%	29,1%	17,9%	13,8%
I get to the hospital.	2,85	17,7%	19,7%	30,6%	23,4%	8,6%
Victim of terror attack	2,63	28,8%	19,5%	24,2%	15,1%	12,5%
The local language causes difficulties for me.	2,51	31,4%	19,7%	23,9%	14,8%	10,1%
Victim of a sexual harassment	2,48	36,1%	18,7%	20,5%	10,6%	14,0%
I am kidnapped.	2,42	36,6%	21,3%	18,4%	10,4%	13,2%
Victim of a natural disaster	2,32	36,4%	19,5%	25,2%	11,9%	7,1%
Involved in local political riots	2,21	36,6%	22,9%	27,5%	8,6%	4,4%

Note: 1- very low, 5- very high

Source: the Authors' own research, 2019

Running One-way ANOVA, in the following cases there were detected significant differences between the age groups on 5 percent significant level:

- 1) being robbed ($p=0,007$),
- 2) victim of sexual harassment ($p=0,003$),
- 3) being kidnapped ($p=0,000$),
- 4) getting lost ($p=0,001$),
- 5) losing ID documents ($p=0,000$).

The group means of the youngest respondents (18-25 years) are significantly different from the older age groups (above 46 years) in all cases (1-5), that is that, the younger tourists have higher sense of fear in the analysed cases than the older respondents do.

The above-mentioned results showed, how much the respondents were afraid of different risks, however, it is also vital to deal with what kind of past risk experiences they have.

On Figure 1, it can clearly be seen, that getting lost is the most frequently occurring problem among the respondents. 27,3% of them has already encountered this difficulty during their travel. 23,6% of the respondents has suffered severe sunburn, and ca. one-fifth of them has already had jellyfish bites or mussel cut during bathing in a sea or in a lake.

Getting ill due to the consumption of tap water or food poisoning are even less frequently experienced problems by the respondents, only 5-7% of the survey participants indicated these kinds of cases.

Getting infected by epidemic disease was the rarest case, only 1% of the respondents had related experiences. (We have to note again that the online survey was carried out in Autumn 2019, when the coronavirus epidemic had not existed yet.)

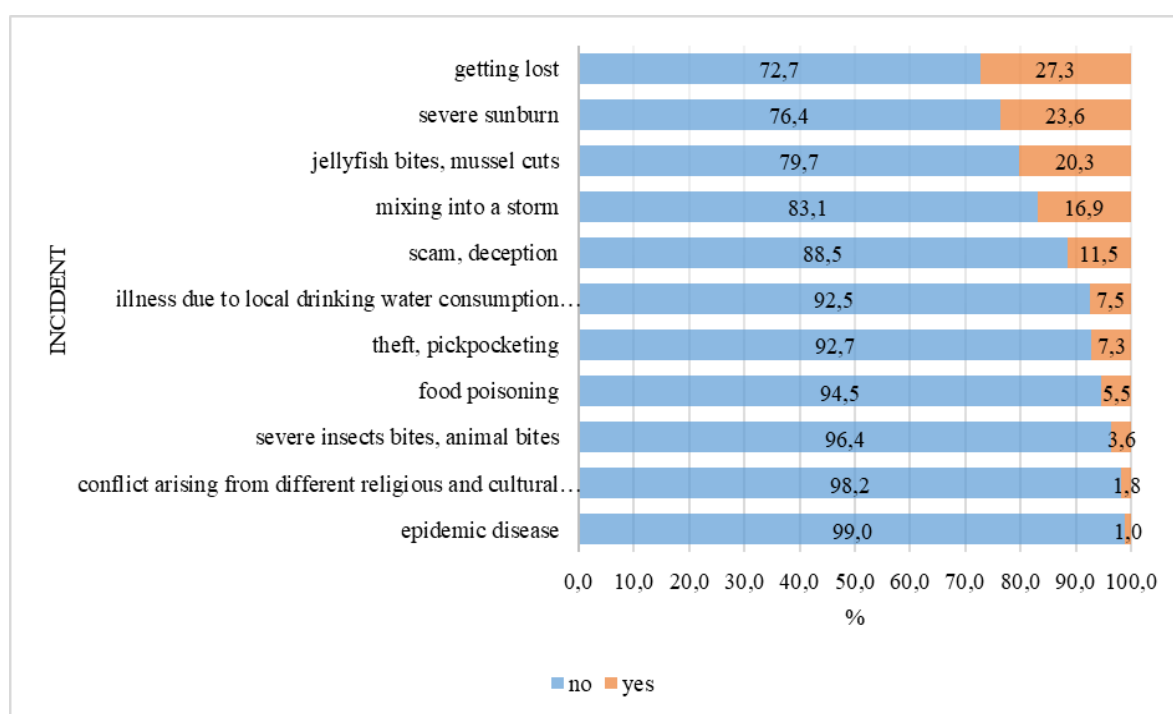

Figure 1: Incidents happened to the respondents during travel

Source: the Authors' own research, 2019

Some risks can be avoided by the appropriate precautions; however, it requires that people behave consciously and responsibly before and during travel.

The respondents had to evaluate different statements related to precautionary measures on 5-point Likert scale, how these activities typical for them.

Based on Figure 2, we can see that having cash during travel means safety for the tourists, almost 90% of them has always cash when they travel (mean=4,5). Even though, 52,2% of them definitely prefer paying by card if there is a possibility for that (mean=3,5).

Being informed about the safety and the health situation of a tourist destination in advance is not typical for the Hungarian respondents; 50-60% of them finds it not so important, even the other 15-20 percent of them is still only neutral in this regard.

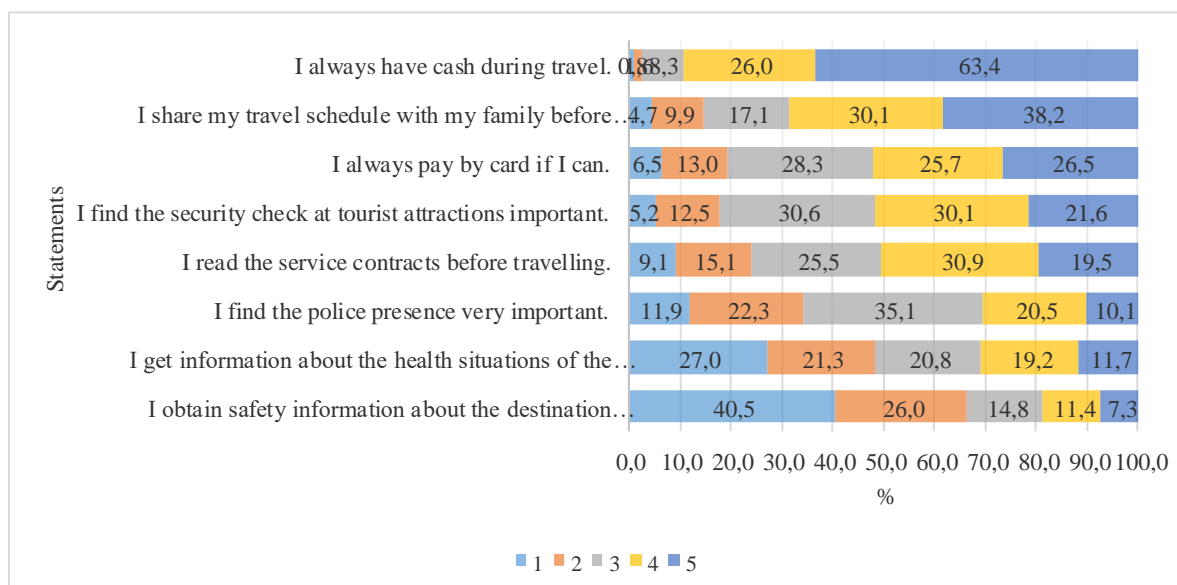

Figure 2: Precautionary measures

Source: the Authors' own research, 2019

Even though, the ca. 50-60% of respondents do not gather information about the destination in advance, however, if they are informed, they use different sources.

The most popular information source among the Hungarians is the Internet, more than 87% of them search on Internet if they need information. 58,5% of the respondents read or watch news, 54,8% asks friends, relatives for information.

Nevertheless, travel blogs are flourishing and more and more tourists share their real-life tourist experiences during and after the travel, only one-third of the respondents visits travel blogs.

Despite, the websites of Ministry of Foreign Affairs offer many useful and actual information about the destinations, only 17,2% of the survey participants visits these sites.

Table 4: Information sources used by the respondents

Source	no	yes
Internet	12,8%	87,2%
news	41,5%	58,5%
friends, relatives, acquaintances	45,2%	54,8%
travel agency	62,0%	38,0%
travel blog	68,3%	31,7%
Ministry of Foreign Affairs website	82,8%	17,2%

Source: Source: the Authors' own research, 2019

Collecting information in advance, meeting the local rules of the destination and preparing for the travel as much as possible can mitigate the risk, but there are cases, which are impossible to be avoided. At that time, it is very useful and comforting if we can turn to someone with trust.

In the survey, the participants had to evaluate on 5-point Likert-scale how much they trust certain organizations or people.

Based on the means, the respondents trust their travel companions (mean=4,27) the best. It is interesting result, that all the other options do not approach to mean value of 4, even mean value of the trust in locals is under 3.

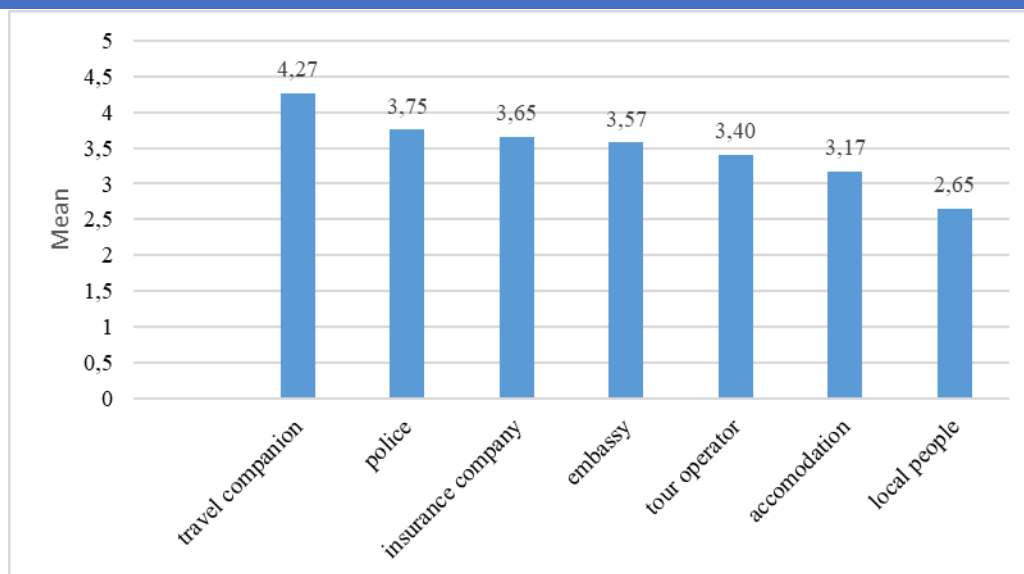

Figure 3: Trust in different organizations and persons by the respondents

Source: the Authors' own research, 2019

The reason behind of low trust in foreign people cannot be just about the lack of previous knowledge, but also the lack of the knowledge of the local language can also cause difficulties, low confidence to ask for help.

4. Conclusions

Travel risks encompasses our holidays and trips. As it was already mentioned in the paper, the preparation and consciousness of tourists can moderate the degree of risk, however, there is no sure recipe for the elimination of all risks. Travellers cannot simply expect the service providers, the authorities, tourist agencies and other tourism stakeholders to reduce or eliminate all risks, they also have a share in this process

The study aimed to give a brief theoretical overview of travel risks and to assess the answers of 386 respondents participated in an online survey.

The research sample is not representative for the Hungarian population; therefore, we can regard this as one of the limitations.

To sum up the survey results, we can conclude, that the respondents have the greatest fear of towards losing their personal documents, but this is still a moderate risk in the eyes of the Hungarians.

A minority of them reported that they had suffered certain incidents, accidents during their previous travels, that can result in the lower level of consciousness and responsibility for travelling and risk-reduction activities.

5. References

- Herck V., Zackerman J., Castelli F., Van Damme P., Walker E., Steffen R. (2003): Travelers' knowledge, attitudes and practices on prevention of infectious diseases: results from a pilot study, *Journal of Travel Medicine*, 10(2), 75–78. p.
- Kalanlar, B. Şenel B. M., Gürsel, E. T., Gönül, N., Bilgic B., Aydoğan, F. K., Kan, O. (2018): International Travelers' Behaviors and Knowledge of Travel Health, Travel-Related Diseases, and Vaccinations: A Cross-Sectional Study, *International Journal of Travel Medicine and Global Health*, 6(4), 168-173. p.
- Karl, M., Schmude, J. (2017): Understanding the role of risk (perception) in destination choice: A literature review and synthesis, *Tourism Review*, 65 (2), 138-155. p.
- NM – Novo Monde blog (2020): The risks of travelling and how to prevent them? Available at: <https://www.novo-monde.com/en/prevent-risks-of-traveling/>. Downloaded at: 01.01.2021
- Reisinger, Y., Mavondo, F. (2005): Travel Anxiety and Intentions to Travel Internationally: Implications of Travel Risk Perception, *Journal of Travel Research*, 43, 212-225. p.
- Roehl, W. S., Fesenmaier, D. R. (1992): Risk perceptions and pleasure travel: an exploratory analysis, *Journal of Travel Research*, 30, 17-26. p.
- Rose, S., Keystone, J. S., Hackett, P. (2019): International Travel Health Guide 2019 Online Edition. Available at: <https://www.travmed.com/pages/health-guide-chapter-1-overview-of-travelers-health>, Downloaded at: 01. 12. 2019
- Seddighi, H. R., Nuttal, N. W., Theocharous, A. L. (2001): Does cultural background of tourists influence the destination choice? An empirical study with special references to political instability, *Tourism Management*, 22, 181-191. p.
- Toovey S., Jamieson A., Holloway, M. (2004): Travelers' knowledge, attitudes and practices on the prevention of infectious diseases: results from a study at Johannesburg International Airport. *Journal of Travel Medicine*. 11(1), 16-22. p.
- UNWTO (2020a): The Responsible Tourists. Available at: <https://www.unwto.org/responsible-tourist>, Downloaded at: 01.01.2020
- UNWTO (2020b): Be ready for COVID-19. Available at: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-03/be-ready-for-covid-19.pdf>, Downloaded at: 01.01.2020
- WHO (2020): Travel precautions. Available at: <https://www.who.int/westernpacific/news/q-a-detail/travel-precautions>, Downloaded at: 01.01.2020

Sousveillance and Law Enforcement

Héder Klára

PhD Student – University of Public Service, Hungary, Doctoral School of Law Enforcement

82. Üllői street, Budapest, 1083

e-mail address: hederklara@gmail.com

Abstract

‘*Sousveillance*’, often loosely defined as ‘reverse surveillance’ or ‘surveillance from below’ (Thomsen, 2019), which as ‘inverse surveillance’ or ‘record the recorders’ often monitors powerful entities (Marwick, 2012) such as the police. The article, while touching on the meaning of ‘*civil journalism*’, discusses the topic of the civilian recordings of the actions of the police and the motivations behind sharing them on social media platforms, as well as the reactions of the police to the phenomenon.

---

1. Introduction and literature review

On March 3, 1991 in the United States a private citizen, George Holliday, using his Sony Video8 Handycam camera from his balcony, recorded and sent to the KTLA TV station, the footage of four LAPD (Los Angeles Police Department) officers brutally ‘taking action’ against Rodney King, an African-American citizen.

Nearly three decades later, on May 25, 2020 another passerby makes a cell phone recording of how George Floyd, another 46-year-old African-American man in Minneapolis, being killed during a police operation, presumably due to of asphyxiation occurring during the procedure.

As with many other events like this, the commonality between the cases mentioned above, is that the police-citizen interactions were recorded by someone in the area, using a cell phone or other handheld device.

Both shots have spread around the world, sparking tremendous attention, significant uproar, social impact, and a heated debate over the operation of the police.

This phenomenon, where an event is recorded openly by an unofficial person from their own perspective, with the knowledge of the other party, with the technical device at their disposal is the ‘surveillance’, which the creator of the concept Mann defined as ‘*Sousveillance: Surveilling the Surveillers*’ (Mann et al., 2003).

Recording and sharing police actions and procedures by individuals is one of the most important areas of sousveillance. Its impact today can extend not only to the citizen-police relationship, but also to the public's view of the police (Farmer, 2016, Marx 2016) and the assessment and treatment of other social issues (as has happened as a result of recordings of George Floyd's death).

This article seeks to explore issues related to the open recording and sharing of the police's actions and their reception in the public's eye, with a particular focus on 'citizen journalism' and the civilian and the law enforcement's attitudes with regards to filming.

1.1. 'Sousveillance: Surveilling the Surveillers'.

The pervasiveness of surveillance in contemporary western society (Stanley and Steinhardt 2003, Lyon, 2001) has now become a well-known fact, and field of scientific research, as 'surveillance studies' (see, e.g., Ball et al., 2012, <https://www.surveillance-studies.net>).

Information and news related to observation and data collection have almost become common knowledge, part of our everyday lives.

Slightly more limited, but not negligible, attention is drawn to the 'other side,' the data collection, data recording (e.g., video recording), and sharing practices of ordinary people, and their social impacts.

With the explosive expansion of IT capabilities, smaller and easier-to-use recording tools, and widely available, free video-sharing sites, the number and importance of photos and newsworthy footage taken by civilians has increased significantly since the 1990s (Kies, 2011). 'Sousveillance' has become increasingly significant and important.

'Sousveillance' is often loosely defined as 'reverse surveillance' or 'surveillance from below' (Thomsen, 2019), which as 'inverse surveillance' or 'record the recorders' often monitors powerful entities (Marwick, 2012), such as the police.

'Sous' is also the French term meaning 'below,' which in the word composition suggests that instead of the 'top-down' process of surveillance, 'bottom-up' operation dominates in this case (Thomsen, 2019).

Rather than the centralization, hierarchy, and dominantly planned nature of surveillance, sousveillance emphasizes a lack of institutionalization as well as its occasional nature, delocalization, and democratic character (Ganascia, 2010). It is equally distributed, strictly egalitarian and delocalized and attempts to reduce the significant existing power imbalances in traditional surveillance. With the increase in the spread of this phenomenon, Ganascia (2010) speaks specifically of a generalized 'sousveillance society' in which surveillance becomes a massive activity on all sides.

Mann et al (2003) in his article on the subject -which raises the issue itself for the first time- cites the case of Rodney King as an explicit example of the phenomenon of sousveillance

(Mann, et al. 2003, p. 333) and shows other striking examples what sousveillance means in everyday life:

‘... customers photographing shopkeepers; taxi passengers photographing cab drivers; citizens photographing police officers who come to their doors; civilians photographing government officials; residents beaming satellite shots of occupying troops onto the Internet.’ (Man et al. 2003. p. 333.)

Nowadays, sousveillance has become so widespread and significant that there already is a measurable social impact since with portable devices, essentially anyone can photograph anyone, record any event and then share it (and then diffuse them worldwide). This enables citizens to participate and exercise reverse surveillance over those in authoritative positions (Mann et al., 2003.) to engender a new kind of balance.

1.2. ‘Citizen journalism’ and the police

‘These days, if you feel like somebody's watching you, you might be right.’

(Mann et al., 2003, p. 331.)

Once enough people are able, willing, and determined to capture the events around them and then make them public, a special form of sousveillance will appear, the phenomenon of ‘*citizen journalism*’ (Miller, 2019). Örnebring strikingly defines this as ‘news produced by amateurs’ (Örnebring 2013, p. 36). As there are fewer newsworthy events than police action, these rightly claim the interest of civilian news sharers.

In the main definitions of ‘citizen journalism’ (summaries of Citizen-Journalist definitions, see in Wall, 2015) the two main elements are the original content with novelty value and the person providing it: that is, unpaid citizens outside the mainstream media, nonprofessionals, and the new (original) text, video, audio, or other interactive content they provide and share (Miller, 2019, Wall, 2015).

In the digital multi-media age, content shared by non-professional journalists, available in virtual real-time and for free, has become available to a much larger audience than before. Everything that was previously irrelevant to the market outcomes and self-interpretation of professional media players has gradually become relevant (Meyers 2012): that is, the value of news and recordings shared by individuals has increased significantly.

Civilian content distributors have been given the opportunity to report not - or not only - on traditional journalistic topics, but on issues, situations and events that are important to them.

Most sousveillance footage is recorded in public places, on ‘public spheres’ according to Habermas’s concept (‘space of institutions and practices between the private interests of everyday life in civil society and the realm of state power’ Kellner, 2006, p. 4), and document some strange, unusual, or scary, or even unacceptable event for that person/community.

Although recordings made in this way often show only a single detail or an aspect of a given incident, their personal nature and/or the rapid presentation of the event of '*as if I were there*' often plays an important role in documenting an event. The effect of such footage on informing and/or emotionally involving the public may also be significant (as was the case with the recording of George Floyd's death).

The mobile phones everybody always has with them, these modern devices, allow those involved or eyewitnesses to react immediately, to record what is just happening, whether it is a bomb exploding during a running race or a - controversial - police measure.

However, the new technical possibilities not only make it easier to make the recording, but also to share it with followers and acquaintances, but without the official editorial 'filters' already established in the mainstream media.

By taking advantage of the opportunities offered by social media, content that is shared in real-time, even faster than official news portals, often gains more focused attention.

In addition to the expansion of the technical and sharing possibilities, recording techniques, the increasingly common practice of community content sharing, and the almost always available recording equipment - e.g. built into mobile phones -, *the frequency of citizen recording of police measures*, in addition to documenting other events, has increased significantly in recent years (Farmer et al, 2015, Kies, 2011).

In addition to the growing number of recordings, there is a significant rise *in the number of people recording the work of the police* (Kies, 2011), which often counters the status quo with visual evidence. (Greer – McLaughlin, 2010).

All this leads to increased awareness of police use-of-force and police misconduct (Farmer, 2016). Citizens have recognized that recording police actions can be used as a tool to 'police the police' in an effort to monitor the police and increase accountability (Walker – Archbold, 2014). Citizen journalism has become a way for the public to contest police authority and challenge and maybe change the existing policing practices. (Farmer – Sun, 2016)

1.3. 'Police the police': surveillance and sousveillance

Today, ubiquitous surveillance – the increasing penetration of computerized data capture in everyday life and the increasing interconnectedness of surveillance tools and systems (surveillant assemblage, Haggerty – Ericson, 2000; Bogard, 2006) – has already had a noticeable effect on behavior in public spaces, citizen-police interactions, and dynamics.

The routine presence of cameras appears to be changing the dynamics of policing (Haggerty – Sandhu, 2014).

The loosely coupled camera network and surveillance assemblage typical of modern societies is increasingly shifting police's traditional '*low visibility*' toward '*high visibility*' (Sandhu – Haggerty, 2015). Not only the public surveillance toolkit, but also the increasingly available recording options for ordinary people, can have modifying effects. The availability of digital tools increases the willingness of those involved to record an event and, in some cases, which may seem justified to recorders, share it with their acquaintances and/or the public.

Recording peoples' interaction with the police has become one of the 'vital phenomena' of today, and in many cases it appears on popular social networking, reaching millions of viewers, and has a significant impact on 'public perception of the police' (Walker – Archbold, 2014). In the 1990s, it also contributed to the emergence of a new phenomenon called '*copwatching*'.

This was initially primarily incidental, performed by individuals more often than organizations (Brucato, 2015), but later took on a more organized form with the emergence of the Berkeley Copwatch group. (Farmer – Sun, 2016)

The impact of civilian recordings of police conduct that is questionable or even contain misconduct, can sometimes be very strong and significant.

As Ronald Weitzer and Steven A. Tuch (2006) put it: 'Americans' opinions of the police are periodically shaken by revelations in the media of serious incidents of police misconduct'. (Weitzer – Tuch, 2006, p.1.)

Recordings of controversial police measures produced and shared by citizens, albeit not in a straightforward way, indirectly facilitated the proliferation and officially required use of body worn cameras (BWCs) by police in several countries. This was accomplished through the effects of social impact, controversy, and often outrage.

However, despite the use of body cameras, the willingness of the citizens concerned to record events themselves - and in many cases make them public afterward - does not seem to be diminishing. The motivations behind sharing footage can be varied, but in many cases, even one of the more important ideas of the Enlightenment related to the creation of a democratic state can be recognized behind the intention 'to make power visible - to illuminate it' (Andersson, 2008, p. 1)

It seems that inverse surveillance can be used to create a '*new visibility*' (Thompson, 2005; Goldsmith, 2010) or a '*new transparency of the police*' (Brucato, 2015) - which is closely linked to accountability and legitimacy and which can change the public perception.

2. Materials and methods

If we see increasing police visibility ('*new visibility*') and the intention to '*sousveillance*' to achieve this new visibility as a real social phenomenon, among the many other research questions that arise, the question of motivations and attitudes related to events, recording and sharing come to the forefront first.

Why is anyone recording a video in a critical situation that requires police intervention? And why would the recorder publish the footage of such a problematic event?

In the following, without claiming to be exhaustive, we review several studies that attempt to determine the motivation of individuals who create open recordings.

Finally, in a short section, also based on the reviewed literature, we aim to present the “other side,” the position of law enforcement in relation to police visibility and the growing importance of sousveillance.

2.1. Willingness to record Police-Public Encounters

One of the primary questions about sousveillance is: what can motivate an individual to record an event involving action by the police?

Responses can range widely from the intention to promote social justice, to ‘self-defense’ against the authorities, or to individual attitudes caused by personal characteristics and prior various experiences with police officers.

Based on the results of research on the issue (Farmer, 2016), it seems that the accessibility of devices, the desire for accountability, and the goal of preventing inappropriate action (police misconduct) play a role in the growth of recordings, as well as a passive resistance.

In addition, citizens’ previous personal and vicarious contacts with police had a demonstrable effect on the willingness to record. (Farmer, 2015) *‘Race and Ethnicity’*, *‘Sense of Social Justice’*, and *‘Belief in the Deterrent Effect’* also played a role in the willingness to record.

It can be said that students who thought that recording police measures would promote ‘social justice’ and have a preventive effect on police misconduct showed a greater willingness to film the police. The intention to record also increased if the given individual belonged to an ethnic minority, had already made a similar recording in the last 3 years, and/or if they had previously had a bad experience with the police, either through themselves or an acquaintance. (Farmer, 2015)

Other authors also highlight other motivational elements, some of which are summarized in Table 1 as an example.

2.2. Motivations to record Police-Public Encounters

Table 1: Motivations to record Police-Public Encounters

Topic	Publication	Key Motivations to record Police-Public Encounters
Historical Public Monitoring of the Police:	Potere, 2012	‘Individuals have a constitutionally protected right to record and disseminate video footage of their police officers. This right is encapsulated in the First Amendment’s protection of free speech and a free press, and the rights to gather information, redress grievances, expressive conduct, and be free from prior restraint.’ (p. 316.)

Topic	Publication	Key Motivations to record Police-Public Encounters
		<p>'Their actions must be subject to public observation and reporting in a democratic society.' (p. 298.)</p> <p>'The public's corresponding democratic right to monitor their actions.' (p. 299.)</p>
„Copwatchers”	Brucato, 2015 (40. p.)	<ul style="list-style-type: none"> To document and deter police violence.
„Copwatchers”	Farmer et al., 2016	<ul style="list-style-type: none"> 'The goals are to hold police accountable and deter misconduct, resting on the assumption that police behave differently when on camera.' 'Policing the police' (p. 242.)
„New visibility”	Goldsmith, 2010	<ul style="list-style-type: none"> Achieve police 'new visibility'.
Protection	Farmer et al., 2015 (370. p.)	<ul style="list-style-type: none"> Achieve police 'new visibility'. Using personal electronic devices, particularly smartphones to record the police actions, has emerged as a popular way for the public to safeguard themselves against potentially unlawful actions by police officers.”
Goal: transparency, accountability, legitimacy	Brucato, 2015	<ul style="list-style-type: none"> Producing or amplifying transparency, Increasing police accountability and legitimacy, Ignite institutional reform or crisis.
First Amendment principles	Skinner - Thompson, 2019	<ul style="list-style-type: none"> Recording as Information Gathering, Recording as Creating Future Speech, Recording as Facilitating Diversity of Views, Recording as Expressive Resistance, Recording as Reclaiming the Public Square,
Personal/background characteristics	Farmer – Sun, 2016 (17. p.)	<p>Factors associated with willingness to record the police background characteristics such as:</p> <ul style="list-style-type: none"> race, personal and vicarious experiences with the police, sense of social justice,

Topic	Publication	Key Motivations to record Police-Public Encounters
		<ul style="list-style-type: none"> • and personal beliefs in the deterrent effect of recording police and legal justifications for doing so.
Reasons for Recording the Police	Farmer, 2016	<ul style="list-style-type: none"> • Accessibility (the poliferation of cell phones and other handheld technological devices) • Resistance (citizens sense of countering police authority) • Accountability (holding police accountable for their actions) • Witness questionable Police behavior • Capturing evidence • Preventing misconduct
Sousveillance characteristics	Thomsen, 2019	<ul style="list-style-type: none"> • Inbalancing the power differential • Reciprocal observation: observations conducted against persons who are similarly observing the agent • Public and private control of information • Morally different observations: the governed observing their oppressors

Source: created by the authors, 2021

3. Presentation of the empirical research results

3.1. Main reasons for sousveillance recording of police conduct

The use of personal electronic devices, especially smartphones, can be a proactive form of political participation (Bodri, 2011), allowing public scrutiny of government actors (Haggerty – Ericson, 2000). In addition to the belief in the rule of law and social justice, personal (background) reasons and experiences related to the police also have an influence on the willingness to record. The availability of appropriate technical equipment, the possible ‘news value’ of the case and the attitude of the recorder to the police also play an important role in making such recordings.

Ethnic minorities who, through themselves or their acquaintances, have had negative experiences with police officers, often harbour resentful feelings toward law enforcement. As they are often more distrustful of the authorities, such as the police, they are significantly more likely to record and possibly share such events on social media.

3.2 Reactions: ‘The Police Crisis of Visibility’

‘Policing may have come to a crossroad where the legitimacy of street-level enforcement is intertwined with citizens recording the police and officers wearing body cameras.’ (Farmer, 2016. p. 28.)

Because a significant proportion of policing methods, with the exception of covert investigative work, occur in a ‘visible field’ (Brighenti, 2007), policing can legitimately require serious social attention. Officers are often scrutinized to varying degrees by different audiences, or bystanders who are in present along with the police.

The police’s visible field is shifting (Haggerty – Sandhu, 2014), as not only the number of public cameras or camera systems increases but also the growing number of recordings that are made on civilian cameras increases. Cell phone cameras are almost always at hand and the police’s own body cameras record their activities as well.

Both the opportunity and the intent to record appear to be strengthening amongst private citizens, but the police, who are forced to cope with this situation, ‘have an increasingly fraught relationship with visibility’. (Haggerty – Sandhu, 2014, p. 9.)

This is understandable in many ways because the effect of recording during a police action can disrupt the police conduct itself, be distracting, cause unwanted attention and safety concerns (Farmer, 2016), and possibly reduce the likelihood of a peaceful outcome.

Prior to the spread of the recordings, police actions were traditionally conducted in front of few eyewitnesses, almost always only in the presence of those directly involved, and with almost unquestionable police legitimacy. In the new type of environment, the probability of recording a police measure is extremely high, and the police officer taking action has little or no influence over who records their activities and with what attitude and verbal comments.

Events are recorded not only by body cameras and public cameras that are in constant operation, but also by passers-by or the persons subject to the police action themselves, giving more and more perspectives to document the incident.

Recording events – quasi generating a Hawthorne effect (Mayo, as cited in Klein, 2004) – can also change the object of observation itself.

If a passer-by, or the person subject to the proceedings themselves, begins to record the events, or if the participants know for sure that their behaviour is being filmed, the event will take place not only in the present but also in a foreseeable future in which the recordings made can later be replayed and interpreted (for example, during a police investigation or just a court hearing).

Therefore, it is conceivable that the persons involved will alter their behaviour in a given situation and take into account a later scenario: that is, they will behave differently in the presence of the cameras. This is because the recording highlights the given event from its socio-cognitive narrative, context, and alters the spatiality and temporality of policing (Lianos, 2012).

Recordings of police decisions and actions made during action-intensive processes, which often take place in very dangerous situations and at very high speeds, are processed in a different environment (e.g. during an investigation), in a different interpretive framework, and in a different emotional situation.

In the slowed-down, enlarged images, everything is observable, everything is clearly visible, but without the emotional tension caused by the basic situation. Therefore, it is quite understandable that there is some resistance on the part of the people involved, and the ‘crisis of visibility for Police’ (Haggerty – Sandhu, 2014) shows up.

According to data, police officers have different views on visibility depending on whether an ‘official’ and ‘unofficial’ source intends to capture the events (Haggerty – Sandhu, 2014).

Recording by one’s own organization, or by official surveillance cameras, elicits much less resistance from police officers than recording by individuals or civilian groups.

Police officers trust that official camera footage will not fall into unauthorized hands, and will not be visible to civilians on various social media platforms, while in the case of footage taken by private individuals, they do not expect this or do not necessarily trust that the footage will be handled properly.

It is often observed that police are also concerned that recording can be misinterpreted by those who will view them, and their image will suffer negatively because of it. (Farmer, 2016.)

As a result of the effects mentioned above, in the current situation, it may appear that the police seem to be losing control over the presentation of their image to the public. (Haggerty – Sandhu, 2014).

4. Conclusions

‘Police officers know that citizens are allowed to record them, but nevertheless find it to be bothersome at times.’ (Farmer, 2016. 93. p.)

Civilian footage of police conduct and the sharing of it on social media has become an unavoidable reality in the digital society of the 21st century.

Although these recordings may contribute to police accountability and legitimacy, as sousveillance recordings are not necessarily under the control of the authorities, they can significantly, permanently and seriously negatively affect the social perception of the police and change the dynamic between the police officers and the community. Tackling the issue and

preventing negative effects is critical to maintaining a trusting relationship between the police and society: once the public develops negative feelings towards the police it is nearly impossible to reverse those feelings (Potere, 2012). If the ‘Institutionalization of Distrust in the Police’ (Potere, 2012) develops, then both the police and the performance of their duties, and by extension society, will suffer severe damage.

Civil journalism, sousveillance, and civilian content sharing have become part of our day, and the police as an organization and the police themselves will have to contend with it.

Sousveillance can both destroy and improve the image of the police and may decrease or increase the public’s willingness to cooperate in police investigations.

Citizen journalism does have the ability to alter the dynamics of policing, and police-community relations; however, equally significant tools are available on the law enforcement side to address and improve this issue.

Civilian journalism and surveillance are controversial phenomena, but we cannot deny that they can contribute to more transparent law enforcement operation - and a police force that works transparently and serves the community is a common concern for all society.

5. References

- Andersson, K. (2008): Transparency and accountability in science and politics: The awareness principle, New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Ball, K. – Haggerty K. – Lyon, D, eds., (2012.): Routledge Handbook of Surveillance Studies, London and New York: Routledge
- Bodri, J. (2011): Tapping into police conduct: The improper use of wiretapping laws to prosecute citizens who record on-duty police, *American University Journal of Gender, Social Policy, and Law*, 19, 1327–1349. p.
- Bogard W. (2006): Felügyelő együttesek és szökésvonalak, *Replika* 89. szám, 2014.
- Braga, A. A (2020): Body Worn Cameras, Surveillance, and Police Legitimacy, 212-219. p. in: Newell, B. C. eds. (2020): *Police on Camera, Surveillance, Privacy, and Police Accountability*. Routledge, (draft)
- Brighenti, A. M. (2007): Visibility: A category for the social sciences, *Current Sociology*, Vol. 55, 323–442. p.
- Brucato, B. (2015): The New Transparency: Police Violence in the Context of Ubiquitous Surveillance, *Media and Communication*, Vol. 3(3), 39-55. p.
- Fan, M. D. (2020): Privacy, Public Disclosure, and Police-Worn Body Camera Footage, 163-178. p. in: Newell, B. C. eds. (2020): *Police on Camera, Surveillance, Privacy, and Police Accountability*, Routledge, (draft)
- Farmer, A. K. – Sun, I. Y. – Starks, B. C., (2015): Willingness to Record Police-Public Encounters: The Impact of Race and Social and Legal Consciousness, *Race and Justice*, (2015), Vol. 5(4) 356-377. p.

- Farmer, A. K. – Sun, I. Y. (2016): Citizen Journalism and police legitimacy: does recording the police make difference? *Sociology of Crime, Law and Deviance*, Vol. 21, 239-256. p.
- Farmer, A. K. (2016): *Copwatchers: Citizen Journalism and the changing police-community dynamic*, PhD. Dissertation, University of Delaware https://udspace.udel.edu/bitstream/handle/19716/19904/2016_FarmerAshley_PhD.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2021. 01. 07.)
- Ganascia, J.-G. (2010): 'The generalized sousveillance society' *Social Science Information* 49(3): 489-507. p.
- Goldsmith, A. (2010): Policing's new visibility, *British Journal of Criminology*, 50, 914–934. p.
- Greer, C. – McLaughlin, E. (2010): We predict a riot? Public order policing, new media environments and the rise of the citizen journalist, *British Journal of Criminology*, 50, 1041-1059. p.
- Haggerty, K. – Sandhu, A. (2014): The police crisis of visibility, *IEEE Technology & Society Magazine* 2014, Summer: 9-12. p.
- Haggerty, K., – Ericson, R. (2000): The surveillant assemblage, *British Journal of Sociology*, 51, 605–622. p.
- Kellner, D. (2006): Habermas, the public sphere, and democracy: a critical intervention, <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/59570/1/28.pdf.pdf> , (2021.01. 12.)
- Kies, M. (2011): Policing the police: Freedom of the press, the right to privacy, and civilian recordings of police activity, *The George Washington Law Review*, 80, 274–310. p.
- Klein, S. (2000): *Munkapszichológia*, Budapest, EDGE Kiadó
- Lianos, M. (2012): *The New Social Control: The Institutional Web, Normativity and the Social Bond*, Red Quill Books Ltd. Ottawa
- Lyon, D. (2001): *Surveillance Society: Monitoring everyday life*, Buckingham, Open University Press.
- Mann, S. – Nolan J. – Wellman B. (2003): 'Sousveillance: Inventing and Using Wearable Computing Devices for Data Collection in Surveillance Environments', *Surveillance & Society* 1 (3): 331-355. p. Retrieved from <https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/3344/3306> (2021. January 05.)
- Marwick, A.E. (2012): The public domain: social surveillance in everyday life, *Surveillance & Society* 9(4): 378–393. p.
- Marx, G. T. (2016): *Windows into the Soul: Surveillance and Society in an Age of High Technology*, by, Chicago, IL: The University of Chicago Press, 245-247-p.
- Meyers, E. A. (2012): 'Blogs give regular people the chance to talk back': Rethinking 'Professional' Media hierarchies in new media, *New Media & Society*, Vol. 14, no. 6, 1022–1038. p.
- Miller, S. (2019): Citizen journalism, In M. Karlsson, H. Örnebring, M. Carlson, Y. Chan, S. Craft, H. Sjøvaag, & H. Wasserman (Eds.). *Oxford research encyclopedia of communication - journalism studies*. New York: Oxford University Press. 1-25. p.
- Örnebring, H. (2013): Anything you can do, I can do better? Professional journalism on citizen journalism in six European countries, *International Communication Gazette*, 75(1), 35–53. p.
- Potere, M. (2012): Who will watch the watchmen? Citizens recording police conduct, *Northwestern University Law Review* Vol. 106, No. 1, 273-316.pp.

- Ronald Weitzer, R. – Tuch, S. A (2006): *Race and Policing in America: Conflict and reform*, Cambridge University Press,
- Sandu, A. – Haggerty, K. D. (2015): *Policing on camera*, *Theoretical Criminology*, 1-18. p.
- Skinner-Thompson, S. (2019): *Recording as Heckling*. *Georgetown Law Journal*, Vol. 108 (2019), U of Colorado Law Legal Studies Research Paper No. 19-6, 125-174. p.
- Stanley, J. – Steinhardt, B. (2003): *Bigger monster, weaker chains: The Emerging Surveillance Society: Where Are We Now?* *American surveillance society*. Washington: Technology and Liberty Program, American Civil Liberties Union Retrieved from http://www.aclu.org/files/pdfs/privacy/bigger_weaker.pdf (2021. January 11.)
- Thompson, J. (2005): *The new visibility*. *Theory, Culture and Society*, 22, 31–51. p. Retrieved from [http://www2.psych.utoronto.ca/users/tafarodi/psy427/articles/Thompson%20\(2005\).pdf](http://www2.psych.utoronto.ca/users/tafarodi/psy427/articles/Thompson%20(2005).pdf) (2021. January 12.)
- Thomsen, F. (2019): *The concepts of surveillance and sousveillance: A critical analysis*, *Social Science Information*. 58., 701-713. p.
- Tófalvy, T. (2015): *Digitális technológia, kultúra és az újságírás határai: Hogyan formálja a kultúra technológiát?* *Médiakutató* 16. évf. 3. sz., 55-65. p. Retrieved from http://www.epa.hu/03000/03056/00060/pdf/EPA03056_mediakutato_2015_%C5%91sz_055-065.pdf (2021. January 05.)
- Walker, S. – Archbold, C. (2014): *The newworld of police accountability*, Los Angeles, CA, Sage.
- Wall, M. (2015): *Citizen journalism*, *Digital Journalism*, 3(6), 797–813. p.
- Wood, D. M. (2009): *The 'Surveillance Society': Questions of History, Place and Culture*, *European Journal of Criminology*, 6(2), 179–194. p.

Guests' perception about CSR in hotels

Hager Chaker¹ – Dr. Katalin Ásványi²

¹ PhD student, ² associate professor, Corvinus University of Budapest

8 Fővám square, Budapest 1093

e-mail address: hager.chaker@gmail.com, katalin.asvanyi@uni-corvinus.hu

Abstract

Today's consumer is more concerned about the environment and CSR. This sustainable behaviour is touching the hotel businesses. It became fundamental that hotels implement CSR strategies. Through this study, we would like to analyse Hungarian guests' perception towards CSR in hotels. Using Q-methodology, we studied 15 persons' subjectivity on the matter. Respondents sorted 35 statements on this topic into order of preference on a grid scaled between -3 (most disagreed) and +3 (most agreed). Three factors could be created, so three different attitudes towards CSR in hotels could be identified among Hungarian respondents. The results can greatly contribute to building CSR strategies for hotels.

---

1. Introduction and literature review

a. Introduction

The importance of sustainability has come to the forefront since the 1970s. It is a trend that has been reinforced by industrialization processes. Today, tourism accounts for eight percent of carbon emissions (Lenzen et al., 2018) and hotels are responsible for nine percent of energy use (IEA 2018). Hotels are increasingly adopting simple and cost-effective CSR practices such as recycling, reusing products, and reducing waste. The need for responsible and sustainable endeavours does not only come from the industry, but hotel guests are increasingly looking for sustainable solutions when traveling (Yi et al., 2018). Designing sustainable hotels is an industry solution that enhances the satisfaction of environmentally friendly guests.

Williams, Sheridan, and McLean (2019) point out that CSR is a corporate method, which leads to sustainable development by providing environmental, social and economic benefits for every stakeholder. Huda et al. (2018) wrote that CSR tactics motivate the business to have a fruitful influence on the stakeholders and environment including communities, investors, employees, and consumers. Indeed, thoughtful hospitality includes sharing and recognizing guest

expectations of social responsibility and the rising demand for eco-friendly products and services. Moreover, sustainable hotel design is fundamental in enhancing the guest experience. Therefore, by rethinking amenities, water and energy consumption, and the use of sustainable goods, hotels can create properties that cater to the environmental demands of modern-day travellers.

De Grosbois (2016) writes that there are key matters in the tactics of international tourism businesses that are contributions to the welfare of local society, fair working conditions, and environmental protection for workforces. An examination of consumers' perceptions of the relevant CSR actions and how these perceptions affect consumers' intended future behaviour and evaluations can help hotels understand the importance of introducing CSR practices. According to Green and Peloza (2011), consumers may have different responses depending on the type of CSR activity analysed. Previous findings show differences between consumers' evaluation of the CSR categories. Studies find that customers may reward CSR involvement if they are aware of what firms are doing with regard to responsible actions of the hotel. Consumers who are aware of CSR practices have more information; consequently, they may perceive different values for different CSR dimensions.

Based on the detection of the sustainability problem in the lodging industry and on the finding of previous studies about the attitudes of the current consumers, the present research aims to study the attitude, perception and consumption preference of Hungarian hotel guests on the concept of the implementation of sustainable practices.

b. Literature review

The hotel sector has high visibility in society, particularly with regard to its impact on the communities and the environments where hotels are located. Therefore, the analysis of and decisions about CSR practices in this sector may have strong effects on the behavior of a wide range of agents, such as government agencies, travelers, and local communities, and specifically on the behavior of hotel consumers. The perceived value of CSR differs depending on which firm stakeholder is evaluating the actions (Campbell, 2007; Jamali, 2008; Jones et al., 2017). In this sense, consumers are one of the most important company stakeholders (Jones et al., 2017). An examination of consumers' perceptions of the relevant CSR actions and how these perceptions affect consumers' intended future behavior and evaluations can help firms understand the importance of introducing CSR practices. Moreover, appropriate choices of CSR activities can contribute to firms' competitiveness and to the overall impact of CSR on society if stakeholders support these actions and legitimate these companies' behavior.

The development of a CSR measure specifically for the hotel sector and from consumers' perspective is very recent, and only Xiao et al. (2017) have analyzed the separate effect of each of the dimensions of CSR on the hospitality sector. The importance of analyzing the separate

effects lies in disentangling the value consumers attribute to different CSR actions. According to Green and Peloza (2011), consumers may have different responses depending on the type of CSR activity analyzed. Loureiro et al. (2012) stated that some dimensions do not influence consumer responses. The recent economic crisis calls for a new evaluation of what consumers perceive to be important actions with regard to CSR.

Studies find that customers may reward CSR involvement if they are aware of what firms are doing with regard to responsible actions of the firm (McWilliams and Siegel, 2001; Sen and Bhattacharya, 2001). In this vein, the degree of consumer information about CSR practices influences consumers' perceptions. Consumers who are aware of CSR practices have more information; consequently, they may perceive different values for different CSR dimensions. In addition, Servaes and Tamayo (2013) establish consumer awareness of hotel CSR practices as a necessary condition to modify consumer behavior.

As environmental issues have become a central concern of policy makers and businesses, understanding people's environmental values, attitudes, and intentions has become increasingly important (Barber, 2010; Bazoche et al., 2008; Ottman, 2011). Previous researches have shown that most of the answers concerning green practices are positive, but the relationship between the perception and acceptance of green hotel strategies is complicated. On one hand, Lee et al. (2010) wrote that a green hotel image has a positive impact on guests' perceptions, increasing their revisit intention. Likewise, Kasim (2004) revealed that the majority of tourists are willing to accept hotels' green strategies, like water conservation, recycling, and energy conservation system. Moreover, the customers whom are concerned about the environment are more willing to pay premium to green practices (Kang et al., 2012). On the other hand, Manaktola and Jauhari (2007) found contradictory results. Indeed, they found that guests wanted to participate in green practices but were not prepared to sacrifice the convenience or comfort of their stay. 40% of their respondents agree that hotels, rather than guests, should pay 50–100% of the cost of green practices. Furthermore, even though many respondents were willing to conserve water, they did not accept a low pressure showerhead in the rooms because they did not feel they are directly responsible for the cost of the water (Ogbeide, 2012). Moreover, it was found that when selecting hotels, tourists do not consider green practices as critical as other hotel attributes, such as price, location, cleanness, etc. (Manaktola and Jauhari, 2007).

2. Materials and methods

These findings from previous researches made us intent on finding the Hungarians' attitude towards CSR by rising the following questions:

- To what level are the Hungarians aware of the importance of sustainability and responsibility in the hospitality industry?
- Are they willing to concede some of their comfort in favour of corporate social responsibility strategies?

We used the Q methodology to study subjective perspectives. It is useful when you wish to characterize how different groups of people think about a particular issue in a systemic way. It can be used to explore perspectives on any issue area where there is subjective disagreement, making it particularly useful for studying controversial subjects. The Q method does not look to link perspectives with objective and external variables such as age, job or income, but instead it looks to understand the subject's own internal frame of reference (Cairns 2012).

Q method is most often used on participant sample sizes of between 15–50 people (Danielson et al. 2009; Cairns 2012). The participants in a Q study are purposively sampled (ie. they are not randomly selected), and will be determined by the question of interest. They might include for example policy makers, specialists in a particular field or people living in a certain area, or affected by a particular issue. Respondents should be selected to represent the breadth of opinion around the topic of interest, rather than being somehow representative of the population as a whole.

A set of opinion statements is developed to create the Q set or sample. This is done by reviewing the 'volume of discussion' on the topic of interest (Roweth et al., 1987) and should cover several discourses or 'ways of seeing'. Depending on the issue of interest, opinion statements can be gathered from any primary or secondary sources where that issue is being discussed. Sources might include interviews or discussions with stakeholders, text from academic papers, grey literature, websites and other media. Opinion statements are gathered from these sources, until it appears that 'saturation point' has been reached and the addition of new statements does not add any diversity to the existing set of statements.

In this case, during the interviews, each participant was presented with the sample of opinion statements about the eco-friendliness of the hotel and asked to sort them according to this particular sorting instruction: "*Please sort these statements from those you most agree with, to those you least agree with*". The statements were formulated according to eight CSR categories based on Ásványi et al (2020). The first category means that the hotel is responsible in general. Three categories belong to environmental aspects and the other four categories are connected to social responsibility.

This process is known as carrying out a Q sort (Table 1). The statements were sorted into a normal distribution shape (Table 1), with (–3) being not agree at all, (+3) being totally agree and (0) meaning do not agree nor disagree or being neutral. 35 statements were given to 15 respondents.

Table 1: Q-sort

-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

Source: created by authors 2021

3. Presentation of the empirical research results

At first, we performed a principal component analysis on the data. As a result, we obtained 8 factors. We only retained the factors that had an eigenvalue above 1. We had four Eigenvalues superior to 1; which means that we have 4 factors. However, when we flagged the factors, we observed that the respondents fit better in factor 1, factor 2 and factor 3. Moreover, there was not enough preference order in factor 4. Seeing that there are enough big differences in 3 factors not just 2, the Qsort was performed on the 1, 2 and 3 factor solutions that were retained (Table 2).

Table 2: Factors

QSORT	1. Factor 1	2. Factor 2	3. Factor 3
1 Respondent A	0.5686X	0.0926	0.4857
2 Respondent B	0.7801X	0.3464	0.2814
3 Respondent C	0.1919	0.0940	0.8718X
4 Respondent D	0.8066X	0.1900	0.2538
5 Respondent E	0.9383X	-0.0148	0.1102
6 Respondent F	0.1774	0.8530X	-0.0500
7 Respondent G	0.7191X	0.4347	0.1038
8 Respondent H	0.7569X	0.2771	0.2575
9 Respondent I	0.7218X	0.3242	0.3411
10 Respondent J	0.4301	0.5915X	0.3872

11 Respondent K	0.8801X	0.1948	0.1235
12 Respondent L	0.8722X	-0.0384	0.0459
13 Respondent M	0.5101	-0.1260	0.5813X
14 Respondent N	-0.0926	0.6084	0.6612X
15 Respondent O	0.7550X	0.1796	0.2282
% expl.Var.	45	14	16
Number of persons per factor	10	2	3
Name of factor	Engaged	Guided	Disengaged

Source: created by authors, 2021

a. Factor analysis by categories

For the "responsible attitude" category, respondents in all three factors showed to be environmentally friendly and conscious. Most of the respondents strongly agreed about the importance of finding a sustainable development approach in the hotel which shows that they are aware about the environment situation and the impact of the hospitality sector on it. In concordance with the attitudes of the respondents for the previous statement from the same category, most of the Hungarians strongly agreed that it is necessary that the hotels operate in environmentally friendly conditions. They also want to find identifiable CSR strategies, which shows that they are aware of the impact that hotels can have on the environment.

For the category "environmental responsibility", the respondents also showed to be mostly environmentally aware with one exception in factor 2 where the respondents agreed with one negative comment showing that they want to have abundant hot water when taking a shower. The respondents strongly agreed with using any possibilities for electricity saving. They also strongly disagreed about leaving lights turned on all night in common areas. This shows that they know that saving electricity contributes in decreasing the harm done to the environment. It is mostly important to the respondents to find sorting and recycling bins in the hotels. That does not come as a surprise as this behavior is part of their daily life and is considered a habit. Nevertheless, we can say that their attitude towards this statement matches their previous attitudes towards other statements from the same category. For the statements related to the water consumption reduction and water saving, the attitudes of the respondents towards the different statements are in conflict. Indeed, the respondents strongly disagreed about having water fountains working late at night. However, when it came to introducing tools, techniques and solutions for reducing water consumption, their attitudes were contradictory. They also want to have abundant hot water in the shower and this is because the statements directly touch their personal comfort. The respondents do not care for paper brochures which is a good attitude concerning the preservation of the environment. They also agreed about using recyclable and

reusable materials in the restaurants and bars which can considerably help in reducing the use of polluting materials like plastic, cans, paper... The respondents disagreed with having their towels and bed linen changed daily which is a very good attitude since making the change every two or three days instead of daily is a basic of being environmentally friendly and responsible.

For the "responsible products" category, the respondents were presented with two positive statements and three negative ones. In factor 1, they were mostly neutral but they disagreed with two negative comments showing that they would not want the use of plastic items. In factor 2, the respondents were also mostly neutral but they agreed with one negative comment showing that they would only trust the cleanliness of the pool water if it is cleaned with chemical products. In factor 3, the respondents agreed with one positive comment and two negative ones. While they would appreciate the use of organic food and products, they would appreciate the use of plastic cups and straws in the pool and beach areas for safety measures and they would only trust the cleanliness of pool water if it is cleaned with chemicals.

For the category "local environment", respondents were mostly neutral in the 3 factors with an exception in factors 1 and 3 where the respondents disagreed with the same negative statement showing that they wouldn't accept the possibility of smoking in all common areas. As Hungarians are used to have special smoking areas where people can smoke freely, it does not come as a surprise that they do not accept smoking in all common areas. However, the attitudes are indifferent in all 3 factors on the importance of the hotels having gardens or being surrounded by nature which is quite an unsettling attitude because we've seen through previous statements that the respondents are quite aware of the importance of the environment and preserving it.

In the "guests' education" category there was one negative and one positive comment. In factor 1, the respondents agreed with the negative statement of not providing the guests with any notes about responsible behavior asking them to be green while in factor 2, the respondents disagreed with that statement. In factor 2, the respondents, however, refused the suggestion of providing the guests with a training about the topic of sustainability while this statement was welcome in factor 3. This is because the word "training" signals "more work" in the brains of the respondents, which is not an attractive idea to them especially during their holidays. Although the respondents do not want to be directly implicated in trainings or activities, in the three factors they agreed on the hotel providing notes about responsible behavior (e.g. change of towels only every three days) asking them to be green which is a positive attitude towards sustainability because it shows that they want to be informed on the matter.

For the "equal opportunities" category, in factor 2 the respondents strongly agree about the importance of making the hotel stay easier for disabled people. However, in factors 1 and 3 people border the indifference which shows that they mostly care about their own comfort.

For the category "local community", the attitudes range between neutral and slightly agree in the factors 1 and 2 but disagree in factor 3. This shows that the respondents would not mind helping the locals but only without being directly involved in something that will take some of their time and energy. Overall, the attitudes are positive towards the use of local products, which shows that the respondents are aware of the importance of local businesses. Concerning the hotel staff recommending not just local attractions or markets, the respondents are mostly neutral but in factor 3 they slightly disagree. In that case, we can understand that it is preferable for the respondents to stay local.

For the "employees' attitude" category, the respondents are neutral bordering on open minded in a sense that they would not mind following the lead/example of the employees concerning the respect of protection of the environment.

b. Characteristics of factors

According to our analysis by category, we found that the factors could also be categorized or coded. Factor 1 shows that the respondents are aware of the importance of CSR but there are certain limits not to cross when it comes to their personal comfort. Therefore, we categorized it as "disengaged". Factor 2, however, shows that respondents are environmentally aware and that they would not mind being more flexible about their comfort when it comes to the protection of the environment. We, therefore, categorised it as "engaged". The third factor was coded as "guided" because it shows that comfort is more important for the respondents than CSR. They do however have an inclination towards being environmentally friendly when it does not affect their comfort.

c. Consensus statements and differences between factors

As shown in Figure 1 below, there were seven differences between factor 1 and 2. The categories "guests' education", "responsible products", and "environmental responsibility" had two differences each and there was one statement on which the respondents didn't agree and it was from the category "responsible attitude".

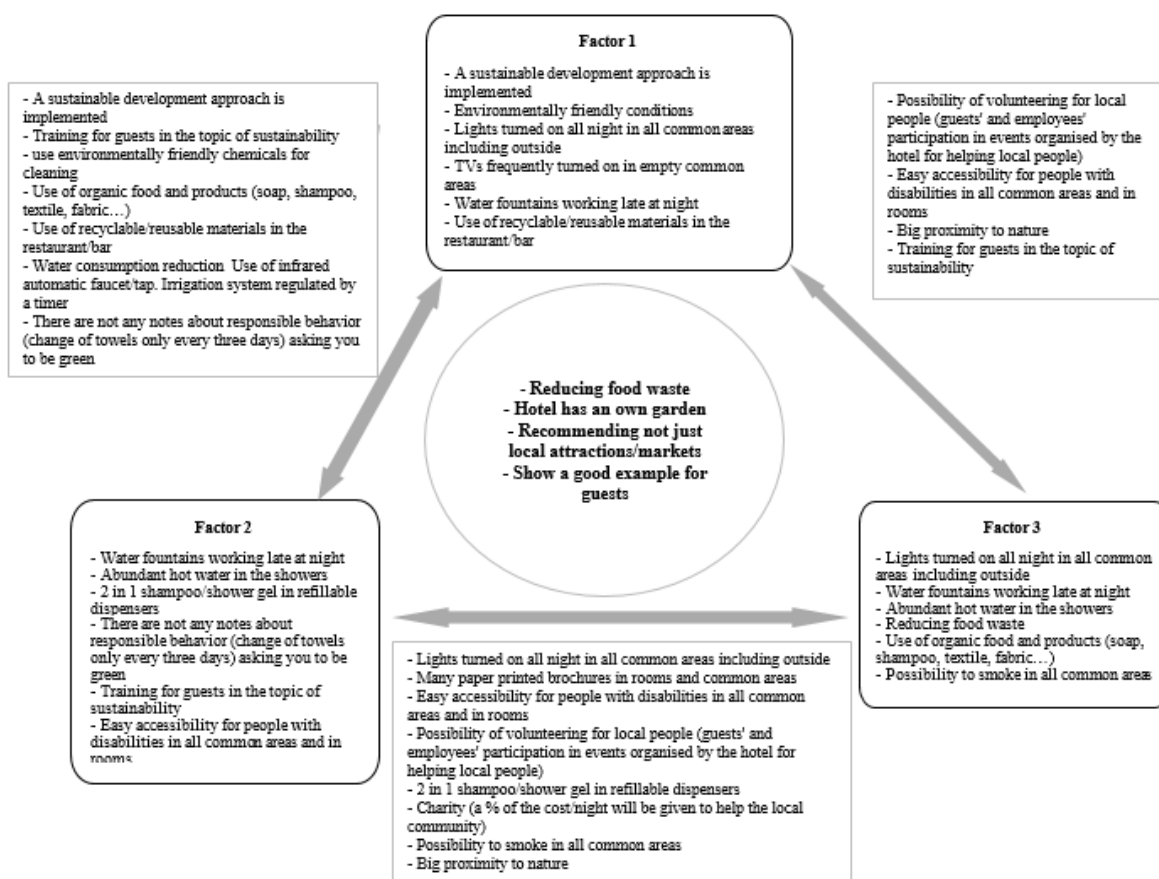
Between the factors 1 and 3 there were four differences from four different categories. Indeed, the respondents did not have the same attitude on the possibility of volunteering for local people, which falls in the "local community" category. They also had different views on the accessibility for disabled people, which is from the category "equal opportunities". Moreover, concerning the local environment, they saw differently the importance of the hotel having a big proximity to nature. Finally, the respondents did not have the same attitude about the possibility of training guests in the topic of sustainability.

Figure 1: Three factors
Source: created by the authors, 2021

Between factor 2 and factor 3 there were three differences related to the "environmental responsibility" category. The respondents also had four more different attitudes, two from each of the following categories: local environment and local community. Furthermore, the respondents saw differently about the following "equal opportunities" statement: easy accessibility for people with disabilities in all common areas and in rooms.

Although the respondents' attitudes differ from factor to factor, ten statements did not distinguish between any pair of factors. The most significant statements are mostly from the "environmental responsibility" category and they concern the reduction of food waste, water and electricity saving, and availability of sorting and recycling bins. The two other significant statements are from the categories "local community" and "employees' attitude" and they are about the use of local products and employees showing a good example for guests.

4. Conclusions

As environmental issues have become a central concern of policy makers and businesses, understanding people's environmental values, attitudes, and intentions has become increasingly important (Barber, 2010; Bazoche et al., 2008; Ottman, 2011). In their research, Carrus, Passaffaro and Bonnes (2008) examined the role of emotions as well as habits and choices of

consumers in eco-friendly behaviors. However, many of these pro-environmental patterns can be forgotten during travel and leisure hours. Through this research, we found that it wasn't the case for our Hungarian sample. Because in their everyday life Hungarians follow their country's rule of recycling and smoking restrictions, it became a habit. Indeed, results showed that they would automatically expect to have smoking areas and recycling bins in the hotels. Chen and Peng (2012) findings revealed that visitors with adequate knowledge of green accommodation operations develop strong intention to come if they are confident that they are financially and physically capable and if they have a favorable attitude towards green hotels, whereas those with poor environmental knowledge are likely to depend on the advice of others when selecting a green hotel commodity. This study showed that, concerning the material part, respondents tend to choose the hotels that offers the best quality/price ratio, independently of CSR practices. Moreover, we can see that no statements from the category equal opportunities represent a difference whether in factor 1, 2 or 3 so statements from this category should be implemented in the thinking of the respondents. Overall, we found that guests are somehow aware of the importance of the environment but it would be better to further their knowledge and education about CSR and environment in a more detailed, frequent, and understandable way. Moreover, previous findings show differences between consumers' evaluation of CSR dimensions (e.g. Curras-Perez et al., 2018; Loureiro et al., 2012) which can be economic, legal, ethical and philanthropic.

So, for future researches, it would be interesting to do the same study on another age range of Hungarians but also to examine their perceptions towards the different CSR dimensions. It would also be beneficial to widen the number of participants. Conducting the same research on samples from other countries would also permit to compare behavioural attitudes from different cultures and, therefore, come up with strategies and solutions in order to raise the awareness of hotel visitors about the environment and attract them towards hotels with CSR practices.

5. References

- Ásványi, K., Chaker, H., Varga, Á. (2020): "Szép szavak, jó tettek?" A párizsi top zöld szállodák CSR értékeinek és tevékenységének vizsgálata "(„Good words, good deeds?” Examination of CSR values and actions of the TOP "green" hotels in Paris), *Turizmus Bulletin*, 20 (1) 4–14. p. doi:10.14267/TURBULL.2020v20n1.1
- Barber, N. (2010): “Green” wine packaging: targeting environmental consumers. *International Journal of Wine Business Research*, 22 (4) 423–444 p. doi:10.1108/17511061011092447
- Bazoche, P., Deola, C., Soler, L. G. (2008): An experimental study of wine consumers' willingness to pay for environmental characteristics (No. 725–2016–49590).
- Cairns, R. (2012): Understanding science in conservation: A q method approach on the galapagos islands. *Conservation and Society*, 10 (3) 217 p. doi:10.4103/0972–4923.101835
- Campbell, J. L. (2007): Why would corporations behave in socially responsible ways? an institutional theory of corporate social responsibility. *Academy of Management Review*, 32(3) 946–967 p. doi:10.5465/amr.2007.25275684

- Carrus, G., Passafaro, P., Bonnes, M. (2008): Emotions, habits and rational choices in ecological behaviours: The case of recycling and use of public transportation. *Journal of Environmental Psychology*, 28(1) 51–62 p. doi:10.1016/j.jenvp.2007.09.003
- Chen, A., Peng, N. (2012): Green hotel knowledge and tourists' staying behavior. *Annals of Tourism Research*, 39(4) 2211–2219 p. doi: 10.1016/j.annals.2012.07.003
- Danielson, S., Tuler, S. P., Santos, S. L., Webler, T., Chess, C. (2012): Research Article: Three Tools for Evaluating Participation: Focus Groups, Q Method, and Surveys. *Environmental Practice*, 14(2) 101–109 p. doi:10.1017/s1466046612000026
- De Grosbois, D. (2015): Corporate social responsibility reporting in the cruise tourism industry: a performance evaluation using a new institutional theory based model. *Journal of Sustainable Tourism*, 24(2) 245–269 p. doi:10.1080/09669582.2015.1076827
- Goldberg, S. M., Green, P. E., Wind, Y. (1984): Conjoint Analysis of Price Premiums for Hotel Amenities. *The Journal of Business*, 57(S1) S111. doi:10.1086/296241
- Green, T., Peloza, J. (2011): How does corporate social responsibility create value for consumers? *Journal of Consumer Marketing*, 28(1) 48–56 p. doi:10.1108/07363761111101949
- Han, H., Hsu, L. T. J., Lee, J. S., Sheu, C. (2011): Are lodging customers ready to go green? An examination of attitudes, demographics, and eco-friendly intentions. *International Journal of Hospitality Management*, 30(2) 345–355 p. doi:10.1016/j.ijhm.2010.07.008
- Huda, M., Mulyadi, D., Hananto, A. L., Nor Muhamad, N. H., Mat Teh, K. S., Don, A. G. (2018): Empowering corporate social responsibility (CSR): insights from service learning. *Social Responsibility Journal*, 14(4) 875–894 p. doi:10.1108/srj-04-2017-0078
- IEA (International Energy Agency) (2018): *World Energy Outlook 2018*. <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2018>
- Jamali, D. (2007): A Stakeholder Approach to Corporate Social Responsibility: A Fresh Perspective into Theory and Practice. *Journal of Business Ethics*, 82(1) 213–231 p. doi:10.1007/s10551-007-9572-4
- Jones, R. J., Reilly, T. M., Cox, M. Z., Cole, B. M. (2017): Gender Makes a Difference: Investigating Consumer Purchasing Behavior and Attitudes Toward Corporate Social Responsibility Policies. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 24(2) 133–144 p. doi:10.1002/csr.1401
- Kang, K. H., Stein, L., Heo, C. Y., Lee, S. (2012): Consumers' willingness to pay for green initiatives of the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 31(2), 564–572. doi:10.1016/j.ijhm.2011.08.001
- Kasim, A. (2004): Socio-Environmentally Responsible Hotel Business: Do Tourists to Penang Island, Malaysia Care? *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 11(4), 5–28. doi:10.1300/j150v11n04_02
- Kim, Y., Han, H. (2010): Intention to pay conventional-hotel prices at a green hotel—a modification of the theory of planned behavior. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(8), 997–1014. doi:10.1080/09669582.2010.490300
- Lee, M. J. (2005): Effects of attitude and destination image on association members' meeting participation intentions: development of meeting participation model. Unpublished doctoral dissertation, Manhattan, KS: Kansas State University
- Lenzen, M., Sun, Y.-Y., Faturay, F., Ting, Y.-P., Geschke, A., Malik, A. (2018): The carbon footprint of global tourism. *Nature Climate Change*. 8. 522-528 p. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0141-x>

- Loureiro, S. M. C., Dias Sardinha, I. M., Reijnders, L. (2012): The effect of corporate social responsibility on consumer satisfaction and perceived value: the case of the automobile industry sector in Portugal. *Journal of Cleaner Production*, 3 p. 172–178. doi:10.1016/j.jclepro.2012.07.003
- Manaktola, K., Jauhari, V. (2007): Exploring consumer attitude and behaviour towards green practices in the lodging industry in India. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 19(5) 364–377 p. doi:10.1108/09596110710757534
- McWilliams, A., & Siegel, D. (2001): Corporate Social Responsibility: a Theory of the Firm Perspective. *Academy of Management Review*, 26(1) 117–127 p. doi:10.5465/amr.2001.4011987
- Ogbeide, G.-C. (2012): Perception of Green Hotels in the 21st Century. *Journal of Tourism Insights*, 3(1). doi:10.9707/2328–0824.1032
- Ottman, J. A. (2011): The new green marketing paradigm. *The New Rules of Green Marketing: Strategies, Tools, and Inspiration for Sustainable Branding*, 43–55 p. doi:10.9774/gleaf.978–1–907643–32–3_4
- Roweth, B., Berry, W. D., Lewis–Beck, M. S. (1987): New Tools for Social Scientists: Advances and Applications in Research Methods. *The Statistician*, 36(4) 433 p. doi:10.2307/2348866
- Sen, S., Bhattacharya, C. B. (2001): Does Doing Good Always Lead to Doing Better? Consumer Reactions to Corporate Social Responsibility. *Journal of Marketing Research*, 38(2) 225–243 p. doi:10.1509/jmkr.38.2.225.18838
- Servaes, H., Tamayo, A. (2013): The Impact of Corporate Social Responsibility on Firm Value: The Role of Customer Awareness. *Management Science*, 59(5) 1045–1061 p. doi:10.1287/mnsc.1120.1630
- S.W. Chan, E. (2013): Gap analysis of green hotel marketing. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(7) 1017–1048 p. doi:10.1108/ijchm–09–2012–0156
- Stern, P. C. (2000): New Environmental Theories: Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3) 407–424 p. doi:10.1111/0022–4537.00175
- Williams, J., Sheridan, L., McLean, P (2019): Developing Corporate Social Responsibility Projects. *Corporate Social Responsibility*, 80–109 p. doi:10.4018/978–1–5225–6192–7.ch005
- Xiao, Q., Yoonjoung Heo, C., Lee, S. (2016): How do consumers’ perceptions differ across dimensions of corporate social responsibility and hotel types? *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 34(5) 694–707 p. doi:10.1080/10548408.2016.1232671
- Yi, S., Li, X., Jai, T. M. (2018): Hotel guests’ perception of best green practices: A content analysis of online reviews. *Tourism and Hospitality Research*. 18 (2) 191-202 p. <https://doi.org/10.1177/1467358416637251>

V. TURIZMUS ÉS BIZTONSÁG NEMZETKÖZI
TUDOMÁNYOS KONFERENCIA